تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

لە 0001/1/1 تا 1900/12/31

عەلی کەندی

بەرگی یەکەم - چاپی دووەم
بژارکراو و پترکراو
باشووری کوردستان - هەولێر
2709 - 2009

گەنجینەیەکی پڕ لە مێژووی ڕووداوی کۆمەڵگاکانی جیهان لەهەموو بوارەکان لەماوەی بیست سەدە دا

ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

لـــە

١/١/٢٠٠١ تـــا ٣١/١٢/١٩٠٠

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافي)

www. iqra.ahlamontada.com

ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

لە ١/١/٠٠٠١ تا ٣١/١٢/١٩٠٠

عەلی کەندی

بەرگی یەکەم - چاپی دووەم
بژارکراو و پتەرکراو
باشووری کوردستان - هەولێر
٢٠٠٩ - ٢٧٠٩

وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان

بەڕێوەبەرایەتی گشتیی ڕۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە

ناوی کتێب: ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

نووسینی: عەلی کەندی

دیزاینی بەرگ: دانەری مێژوونامەکە – عەلی کەندی

کۆمپیوتەر: نووسینگەی هیوا بۆ کۆمپیوتەر

بەرگ: بەرگی یەکەم ٢٠٠٩

چاپ: چاپی دووەم ٢٠٠٩

چاپخانە: چاپخانەی ڕۆشنبیری و لاوان - هەولێر

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

نرخ: بۆ هەرچوار بەرگ (٢٠٠٠٠) دینارە

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ ژمارەی سپاردنی(٢٢٥٥) ساڵی (٢٠٠٩)ی پێدراوە.

بۆ هەر ڕەخنەیەك یان پێشنیارێك یان هەر زانیاریەك لە هەڵەو بەسەرچوون ئاگادارمان بکەنەوە بە ژمارەی مۆبایل/ ٤٥٤٨٠٩٨ ، یان ژمارەی ئاریافۆنی / ٠٦٦٢٥٣٣٥٢٢- یان ئیمێڵی:Alikendi@yahoo.com

* مافی چاپکردنی پارێزراوە بۆ وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان و خاوەنی کتێبەکە

* ئەم کتێبەو کتێبەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری لەسەر ئەم سایتە بخوێنەوە

www. Kurdchap. com

دەسپێك بۆ چاپی دووەم

لەگەڵ پەرەسەندن وپێشکەووتن و گەشەکردن و بووژانەوەی بەردەوام بە پێی تێپەر بوونی قۆناخـە یـەك لـە دوای یەکـەکانی مرۆڤایـەتی لـە هـەموو بوارەکـانی رامیـاری و نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی و جووگرافی و زمـان و مێـژوو وکـەلتووررو داب و نـەریت و شـووێنەوارو شارسـتانیەت ، و بازرگـانی و پیـشەسازی وکـشتووکاڵ و ....هـی دیکە .

ئەمـەش پێداویـستی ژیـان بـە زانیـاری تـەواو لـەم بوارانـەدا هەیـە ، لـە پێنـاو هەلـسەنگاندن و شـێکردنەوەی رووداو بەسـەرهاتەکان لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکـان و گوونجانـدنی لەگـەڵ ئێـستا دا ، ئـەویش لـە پێنـاو هێنانـە کایـەوەی بـارێکی لـە بـارەو گوونجاوتر بۆ خزمـەتکردنی مرۆڤایـەتی ، بە دابین کـردن و سەقامگیرکردن و مسۆگەر کردنـی داد پـەروەری کۆمەلایـەتی و دانـان بـە مـافی مـرۆڤ و چارەسـەر کردنـی کێشە تەشەنە دارەکانی لەو بوارانەی کە لە سەرەوە باسمان کردن . بە تایبـەتی لـە بوارەکـانی نەتەوەیی ونیشتمانی و زمان و مێژوو و مێژووی جووگرافی و کـەلتوور داب ونـەریت و شووێنەوارو شارستانیەت وئاین وچارەسەر کردنی لە رێگـەی دەسـت لـەناو دەستدا و رازی بـوون بـە بەرامبەرەکـە ، کـە سەرچـاوەی چارەسـەری هـەموو کێـشەکانە ، بـە دوورکەوتنـەوە لـە هەرەشـە لێـك کـردن و پـەلاماردانی یـەکتری و بـە پێچەوانەشەوە لـە رێگەی گفتووگۆو دایلۆگ ودانی مافە زەوت کراوەکان لەلایەن دەسەلاتداران .

جـا مـن نامـەوێ بـە درێـژی بچمە نـاو باسـەکەم ، بەلکووپێشەکیەکەی چاپی یەکـەم وبەرگی یەکەمی مێژوونامەکە ، ئاماژەم بە هەموو لایەنەکان کردووە بە شێووەیەکی لـە بار لە بوارەکانی پەرەسەندن و پێشکەووتن ، بە پێی تێپەربوونی قۆناخەکان .

وادیـارە مێژوونامەکـە جێگـای خـۆی کردۆتـەوە لـە دەرونـی خووێنـدواران وسەرکەوتنی بە پلەی ٨٥ ٪ ی بە دەست هێناوە . لە سەر باری کـوردو کوردستان لـەو هـەموو بوارانـەدا . بەڵگـەش بـۆ ئەمـە بـەرگی یەکـەمی مێژوونامەکـە بـە تـیراژی ٤٥٠٠ دانـەی لەلایـەن وەزارەتـی پـەروەردەی حکوومـەتی هـەرێم لـە باشـووری کوردسـتان کڕاوەتەوە و بۆتە سەرچاوەیەکی سـوود لێوەرگرتن وەك سەرچاوەیەك . کە بـووە هـۆی ئەوەی کە داواکاری زۆری لە سەر بێت .

جـا منـیش بـەو پـەری دڵخۆشـیەوە مێژوونامەکـەم ، لـە چـوار بەرگـدا دەخەمـە بەردەستتان بە شێووەیەکی تێرو تەسەل لە هەموو بوارەجیاجیاکان . بە ناوێکی دیکە کە – ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە – یە ئەمەش لە سەر داوای مامۆستایانی شارەزا بە هۆی لە خۆگرتنی هەموو بوارێك بەتایبەتی لە سەر کوردو خاکی کوردستان ، وەك بوارەکانی رامیاری و نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاین و جووگرافی و زمان و کەلتوورو مێژوو شووێنەوارو ئابووری و بازرگانی وکۆمەلایەتی و رۆشەنبیری و زانست و ئەدەب و گەردوون و یاساو شەڕو ئاشتی و بە بەڵگە نامەکان . ئافرەت و رووداوەکانی تیرۆرستەکان و فرۆکەو پزیشك و .... ئەوەی بتەوێ لە بەر دەستت دایە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکەدا .

کە بەرگی یەکەم لە ١/١/ ٠٠٠١ دەست پێدەکات تا ٣١ / ١٢/١٩٠٠ ، هەروا بەرگی دووەم لە ١٩٠١/١/١ دەست پێدەکات تا ١٩٥٠/١٢/٣١ ، بەرگی سێیەم لە ١٩٥١/١/١ دەست پێدەکات تا ٢٠٠٠/١٢/٣١ ، هەروا بەرگی چوارەم لە ٢٠٠١/١/١ دەست پێدەکات تا ٢٠٠٧/١٠/٣١ ٠

لـە هـەمان کـات بـە پێـی پێویـست وێنەکانیـشی لەگـەڵ دانـراوە لەگـەڵ نەخـشە جیاجیاکان بە پێی رووداوو بەسەرهات و ئەنجام دانی بەرۆژو مانگ و ساڵ . بەلأم بۆ ئەوەی وێنەو نەخشەکان دووبارە نەبنەوە دەتوانرێت لە جێگەی دیکە سەیری بکەیت لە ناوە رۆکی ئینسکلۆپیدیای مێژوونامەکەدا . لە بەر ئەوەی دانەنراوە ، یا وێنەکە دەست نەکەوتووە یا وێنەکە زۆر کۆن بووە ، لـە هـەمان کـات نـەم ویـستووە وێنـەکان دووبارە ببنەوە . وەك بەڵگەیەکی راست و دروست و رێك و پێك .

لە هەمان کات داوای لێبووردن لـە خوێنـەرانی هـەڵگری ئـەم کتێبـە دەکـەم لـە هـەر کەموو کوریەك ، لە بەر ئەوەی مرۆڤ گەر هەڵە نەکات پێش ناکەویت .

لە کۆتـایی هیـوادارم خزمـەتێکی بچووکی کتێبخانـەی کوردی و خووێنـەری کوردم کردبێت لە کوردستان و وولأتانی دراوسێی کوردستان و هەرێم و ناوچەو جیهان .

عـــەلی کـــەندی

دانەری ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە

٣١ / ١ / ٢٠٠٩

بەرەو چەندین ئینسکلۆپیدیا کە هەموو لایەنەکانی ژیان بگرێتەوە

پارێزەر/ تارق جامباز

ئـەم خەمخۆریـە تاقـە کەسـییە کـە لایـەن مامۆسـتا عـەلی کەنـدی ئەنجامـدراوە شـایانی سوپاس و پێزانینـە ، چونکە پشوویەکی فراوان و ماوەیەکی زۆرو ئارامیەکی ئەیووبیانەی گەرەکە ، لە بەر ئەوەی ئەم ئینسکلۆپیدیایە چەندین ئینسکلۆپیدیا لە خۆدەگرێ .

لـە وولاتاندا بـۆ هـەر بوارێك لـەم بوارانـەدا دەزگایـەك بە کۆمـەڵێ پسپۆرو شـارەزاو لێزان بەماوەیـەکی دیـاریکراو بەمـەرجێ هـەموو کاتێکیـان بـۆ جۆرێـك لـەجۆرەکانی ئینـسکلۆپیدیا تــەرخان دەکــەن وەك (ئینــسکلۆپیدیای زمــان ، فۆلکلــۆر ، سیاســەتمەداران ، شــاعیران ، رۆژنامەنووسان ، ...هتد) ئەم ئینسکلۆپیدیانە لـە کتێبخانەکانـە و لەسـەر تـۆری ماڵپـەرەکان هەن و هەروەختێ یەکێك ویستی لە چ بوارێك پێویستی پێی هـەبێ ئەوا بە ئاسانی دەتوانێ سوودی لێ وەربگرێ .

بـەڵام بەداخـەوە لایـەنی پەیوەنـدار لـە کوردسـتان چ حکوومـەت و دەزگاکـانی تایبـەتمەنـد نەمزانیووە پلانێکیان بۆ ئەم بوارانە هـەبێ کە بەشێوەیەکی بابـەتی و زانستی زانیارییـەکان لەلایەن خەمخۆرانەوە بەووردی و قووڵی بنووسرێنەوەو پێداچوونەوەیان بۆ بکرێ .

ئینجا چاپ و بڵاوبکرێنـەوەو جارێ خـەرمان بەرەکـەتی زمـانی کـوردی بەهـەموو شـێووە زارەکـانی کۆنەکراونەتـەوەو تـاکو لەبەردەست دابـێ ، ئـەوجا دەزانین چ زمـانێکی زەنگـین و رەنگینمان هەیە .

لە بەر ئەوەی زمان ناسنامەو گیانی نەتەوەیە هەر نەتەوەیەك بێ ، بۆیە هەرچەندی بایـەخ و گرنگی و بەها بـەزمانی کـوردی و زمـانی نەتـەوەکانی دیکـە کـە لـە کوردسـتان دەژیـن بدرێ هێشتا کەمـە ، چـونکە هێنـدەی تـر هـزرو رۆنـاکبیری و ووشـیاری نەتەوایـەتی پێگەیـشتن و پێشکەوتنی بەخۆیەوە دەبینێ و گەر خاك نیشتمان و وولات بێ ، ئـەوا زمان گیانەکەیـەتی و هەڵگری ناسنامەی تایبەمەندیەتی لەنێوو زمانانی جیهاندا هەیە .

ئەندامی پەرلەمانی کوردســـــتان

باشووری کوردســــــــتان – هەولێر

٢٠٠٩/٨/١٠

كارێـــكی كەلتـــووری مـــەزن

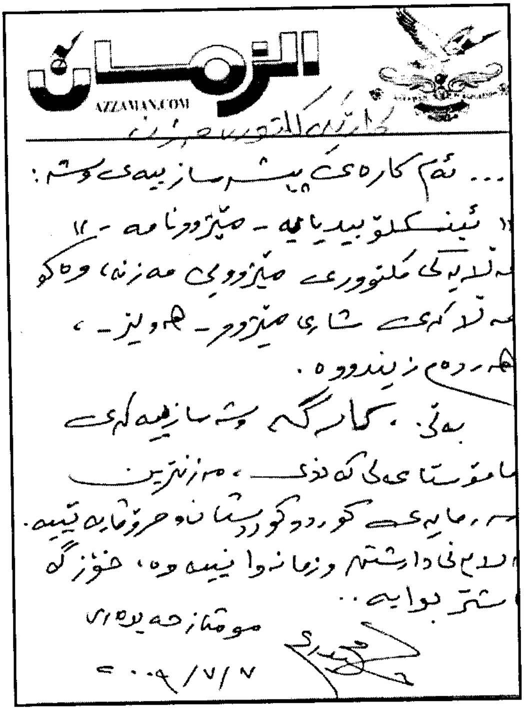
الزمان
AZZAMAN.COM
کارێکی کەلتووری مەزن
... ئەم کارەی پیشەسازییەی ووشە :
((ئینسکلۆپیدیایە - مێژوونامە -))
قەڵایەکی کلتووری مێژووی مەزنە، وەکو
قەڵاکەی شاری مێژوو - هەولێر - ،
هەردەم زیندووە .
بەڵێ ، کارگە پیشەسازییەکەی
ماموستا عەلی کەندی ، مەزنترین
سەرمایەی کوردو کوردستان و مرۆڤایەتییە .
لە لایەنی دارشتن و زمانەوانییەوە ، خۆزگە
باشتر بوایە ..
مومتاز حەیدەری
٢٠٠٩/٧/٧

٠٠٠ ئەم كارەی پیشەسازییەی ووشە :

((ئینـــــــسكلۆپیدیایە - مێژوونامە))

قەڵایـەكی كلتـووری مێـژووی مەزنـە ، وەكـو قەڵاكـەی شـاری مێـژوو - هـەولێر - ، هـەردەم زیندووە .

بـــەڵێ ، كارگـــە ووشـــە سازیەكەی مامۆستا عەلی كەندی ، مـــەزنترین ســـەرمایەی كـــوردو كوردســـتان و مرۆڤایەتیـــە . لـــە لایەنی داڕشتن و زمانەوانییەوە ، خۆزگە باشتر بوایە .

مومتاز حەیدەری

باشووری كوردستان - هەولێر

٢٠٠٩/٧/٧

پـــــــێشەکی

لە یەکێك لە ژمارەکانی گۆڤاری مێرگ چەند تێبینیەکم لە سەر چاپی یەکەمی کتێبی – مێژوونامە – ی نووسەر – عەلی کەندی – نووسیبوو ، دیارە ئەمەش لە بایەخی بەرهەمەکەی کەم ناکاتەوە ، چونکە ئەگەر بزانم کتێبێك لاوازە و کەم بایەخە کاتی خۆم و خوێنەرانی پێ ناکوژم و هەر لە سەری نانووسم ، بەڵام دیارە کتێبەکەی نووسەر عەلی کەندی لەم جۆرە نییە<

پاش ماوەیەك عەلی کەندی بە تەلەفۆن پەیوەندی پێوەوە کردم و باسی لەوە کرد کە مێژوونامەکەی کردووە بە چوار بەرگ و دەیەوێت بۆی بەسەردا بچمەوە و پێشەکی بۆ بنووسم .

منیش خۆشحاڵی خۆم پێشانداو کاتێکمان بۆ یەکتر بینین دانا ، ئەوە بوو ئێوارەیەك سەردانی بارەگای کۆمەڵەی رۆشنبیری مێژوویی کوردستانی کردو دڵخۆش بووم بەوەی کە هاورێیەکی نوێم بۆ پەیدابوو ، بەڵام بینیم کە چوار بەرگەکە زۆر گەورەن و ژمارەی لاپەرەکانی زۆرە ، بۆیە داوای کاتێکی باشم کرد بۆ ئەوەی بتوانم پێداچوونەوەی بۆ بکەم >

بەڵام دیارە ئەویش بە پەلە بوو بۆیە بریارمدا لە کاتێکی کەمتردا ئەرکەکەم ئەنجام بدەم ، بەڵام بە هۆی سەرقاڵیم و کەمی کات و گەورەیی بابەتەکە لە چوار بەرگدا نەمتوانی بە تەواوی بەسەر بابەتەکەدا بچمەوە ، بۆیە لەوانەیە ئەم بەرهەمە وەکو بەرهەمێکی تر لە هەڵەی چاپ و هەندێ جاریش هەڵەی زانیاریش بەدەرنەبێت ، بەڵام لە هەمان کات کارێکی مەزنە بە ماندووبوونێکی زۆر ئەنجام دراوە .

نووسەرێکی دڵسۆزی وەك عەلی کەندی پێی هەڵساوە ، کە پێویستە هان بدرێت و پشتگیری لێ بکرێ تاکو بەرهەمی زیاتر پێشکەشی کتێبخانەی کوردی بکات ، بە تایبەتی کە هێشتا کتێبخانەی کوردی لە زۆر بواردا هەژارەو، ئێستاش نەوەی نوێ لە کوردستانی ئێراقدا پتر هەر زمانی کوردی دەزانن ، بۆیە چاپکردنی کتێبی کوردیش لە هەموو بوارەکاندا بەشداریکردنە لە بەرەو

پێشبردنی ڕەوتـی ڕۆشـنبیری کـوردی ، بۆیـە داوا لـە خوێنـەران و ڕەخنـەگرانی کورد دەکەم کە بە بایەخەوە سەیری ئەم بەرهەمە بکەن و بیخوێننەوە و لـە سـەری بنووسن و لایەنـە چاك و خراپـەکانی بـە دیـار بخـەن ، تـاوەکو گـەر هـەر کـەم و کوریەکیشی هەبێت لە چاپەکانی تردا ڕاست بکرێتەوە .

نووسەر کارێکی زۆر باشیش دەکات کە نووسینی خـۆی پـێش چاپ کردن بـە خەڵکانی تر پیشان دەدات ، چونکە مرۆڤ ناتوانێت هەموو هەڵەکانی خـۆی ببینـێ ، لـە کۆتایـشدا هیـوادارم کـە عـەلی کـەندی ئـەم توانـا باشـەی هەیـەتی لـە بـواری کۆکردنەوەو ساغ کردنەوەی بەڵگەنامەی تایبەت بە مێژووی کورد و لێکۆڵینەوەی مێژوویدا بەکاربهێنێت .

بەمـەش بابەتـەکانی نووسـینی لـە باشـەوە بـەرەو باشـتر دەچـێت و هـەر نووسەرێکیش لە پرۆسەی نووسیندا بریتیە لە چەند قۆناخێك .

د- محەمەد عەبدوڵڵا کاکە سوور

جێگری سەرۆکی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری مێژوویی

کوردستان وسەرنووسەری گۆڤارمێژوو

سەرۆکی بەشی مێژوویی ئێواران / کۆلێجی ئاداب لە

زانکۆی سەلاحەدین

٢٠٠٩/٧/ ٢٥

پێشـەکی

دوکتۆر مارف خەزنەدار

فەرهـەنگی زمـان و ئـەدەب و زانـستی و هونـەر بەهـەموو بابەتەکانیـەوە، هـەروەها ئەنسیکلۆپیدیاو ڕێبەری هـەموو شتێك و بیبلیۆگرافیای تایبـەتی و گشتی لەگەڵ گۆڕان و پێشکەوتنی کۆمەڵ نرخیان گرانترو پێویستیان زیاتر دەبـێ. ئەگـەر لـەڕۆژگاری ئـەمڕۆی تـەکنۆلۆجیاو ئەنتـەرنێت و مۆبایـل بـیری کەسـانێك بـۆ ئـەوە بـچێ سەرچـاوەکانی فەرهـەنگی زمـان و ئەنـسیکلۆپیدیاو بیبلیۆگرافیا ئـەو نرخـەیان نامێنـێ، یا کـەس پێویـستی پـێ یـان نابـێ بەهەڵـە چـووە، چـونکە هێـشتا ئـەم ئامـارە تـازە داهاتوانـە بەسـەرهات و کـردەوەو پاشمـاوەی مەدەنیـەتی چـەندان هـەزار ساڵەی ژیـانی ئادەمزادیـان تۆمـار نەکردووە لەمرۆڤی نیاندرتالەوە تا ئادەمزادی سەردەم.

ئەمـە مـاوەییێکی زۆری دەوێ، جگـە لـەوەی ئـەم ئامارانـەش لەبەردەسـتی هـەموو کەسـێك نـین، تـەنیا خوێنـدەوار کـەڵکیان لێ وەردەگـرێ. ئـەدی نەخوێنـدەوار لەسـەر ڕووی زەوی ژمارەیـان چـەندە! نـەك تـەنیا ئەمـە، بـەڵکو بەتایبـەتی لەهـەموو ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست و کوردستان ژمارەی نەخوێندەوار چەندە!

لەبـەر ئـەوەی ئـەو سەرچـاوانەی باسـم لێـوەکردن لـەناو کۆمـەڵی ئێمـەی کوردەواری بایـەخیان پـێ نـەدراوە، لـەم لایـەنـەوە نامەخانـەی کوردی هـەژارە، لێرەدا پێویـستە ئـەوەمان لـەیاد نەچێتەوە یـەکێ لـە مەرجـە هـەرە گرنگـەکان ئەگـەر کۆمەڵـە خـەڵکێك خۆیـان بـە نەتـەوە (الأمـة Nation) بـزانن پێویـستە تۆماری زمان و ئەدەب و مێژوو و جوگرافیاو کولتووری نەتـەوەیی یـان هـەبێ،

ئەوەی ئەم هەموو مەرجە کولتوورییانە دەپارێزێ و ڕێکی دەخا ئەو کارەیە کە بەشێکە کەوتۆتە ئەستۆی عەلی کەندی.

تاقیکردنەوە لەناو کوردەواری ئێمەدا لەم بابەتەوە کەمە، ئەوەی کراوە لەو پلەیەدا نییە باوەڕی تەواوی پێ بکرێ، چونکە دوو هۆی سەرەکی دوژمنی ئەم جۆرە کارە زانستییانەن، یەکەمیان ئیدۆلۆجییەت و دووەمیان سۆزی نەتەوەیی (قەومی)، ئەم دیاردانە هەوێنی کاری داهێنانی ئەدەبی و هونەرین، بەلام پێویستە زۆر دووربن لە کاری لێکۆڵینەوەی زانستی، بەتایبەتی فەرهەنگ و ئەنسیکلۆپیدیا. لەناو میللەتانی کەم پێشکەوتوودا شوێنەواری ئەم دوو ڕەوشتە سایکۆلۆجی و کۆمەلایەتیە تا پلەیێك دەمێنێ.

عەلی کەندی خۆی لەم کارە قورس و پڕ هەوەس و بە کەڵکە داوە، بۆ ئەوەی ئەم لایەنەی نامەخانەی کوردی هەندێ دەوڵەمەند بکا. بەناوی ڕێز لێنانەوە پێی خۆش بوو دوو قسەی بۆ بکەم، منیش بەناوی ڕێز لێنانەوە پێویستە داواکاریەکەی بهێنمە دی.

ئەم کارەی دانەر بەبێ سەرچاوە نەگەیشتۆتە ئەنجام. ئەم سەرچاوانەش دەکرێن بە دوو بەشەوە، سەرچاوەی ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەلاتی. ئەوانەی ڕۆژئاوا مەرجی ڕاستی و بابەتیان تێدا هەیە، بەلام سەرچاوە ڕۆژهەلاتیەکان، بەتایبەتی کوردییەکان هەندێ جار جێی متمانە نین، چونکە ئیدیۆلۆجییەت و سۆزی نەتەوەیی تیایاندا کاری خۆیان کردووە، لەو کاتەی ئەو جۆرە فیکرو سۆزە پێویستە لەکاری لەم بابەتەوە دوور بکەونەوە، هەر چۆنێ بێ ئەگەر شێوازی ئیدیۆلۆجی و عاتیفی لەهەندێ جێگە لەم کارە گرنگەدا بەرچاو بکەوێ دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە ڕۆژهەلاتیەکان بەتایبەتی کوردییەکان، هەروەها ئەم دیاردەیە هەندێ جار لەسەرچاوە ئەوروپاییەکانیش دەکەونەبەرچاو، بەوەی ئەو کتێبانەی لەزمانانی ئەوروپاییەوە وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی لەهەندێ شوێن ئەمانەتی زانستیان تێدا وون بووە یا بەشێوەیێك دەسکاری کراون.

هەر چۆنێ بێ ڕۆشنبیری کورد عەلی کەندی کارێکی گەورەی کردووە، ئەمە تەنیا لە کتێبی "مێژوونامە"دا ناکەوێتە ڕوو، بەڵکو لەپێش ئەوە هەندێ کاری دیکـەی لـەم بابەتـەوە بەرهـەمی ئـەو کۆشـشە بـووەو بڵاوکراوەتـەوە. هـەروەها لەکارەکـەی دا بەردەوامـە بـۆ بەرهـەمهێنانی فەرهـەنگ و ئەنـسیکلۆپیدیای بەکەڵکی دیکە.

لـەم مەیدانـە گرنگـەی کولتـووری هـەموو نەتـەوەیێك عـەلی کەنـدیش دەبێتـە سەربازی نەناسراوی ئەو جۆرە کارە زانستیانە. ئەمانـە نـەك تـەنیا لای ئێمـە، بـەڵکو لەهـەموو گێتـی دا سـوود بەخوێنـدەوارو ڕۆشـنبیران دەگەیـەنن، کەچـی نووسینەکانیان دەبن بەسەرچاوەی بنچینەیی بۆ هەموو جۆرە بەرهەمێك، بەڵام ناویـان ناچـێتە نـاو بیبلیۆگرافیـای ئـەو کتێبانـەی خاوەنیـان سـوود لـەکارە فەرهەنگیەکانیان وەردەگرن.

دەسخۆشـی لەبـەڕێز عـەلی کەنـدی دەکـەم، هیـوام وایـە لەسـەر کارەکـەی بەردەوام بێ، هەمیشە ئەوەی کردوویەتی بەکەمی بزانێ بۆ ئەوەی زیادی بکا.

هەولێر : مەڵبەندی ڕووناکی

٤ ی مایسی ٢٠٠٧

دەســـپێك بۆ چاپی یەكەم

خووێنەری بەڕێز :-

ئەوەی دەیخەمە بەر دەستتان كارێكی مێژوویی گرنگە لە مێژووی ڕووداوەكانی كوردو كوردستانو وولاتانی جیهان لە ١/١/٢٠٠١ زاینی تاكوو ١/٦/٢٠٠٦ بەپێی قۆناخە تێپەر بووەكانی پەرەسەندنو پێشكەووتنو گەشەكردن لە هەموو بوارە جیاجیاكانی نەتەوەییو نیشتمانیو رامیاریو ئابووریو بازرگانی سەربازیو زمانو مێژوو كەلتوورو دابو نەریتو شووێنەوارو شارستانیەت.

لەسەرەتای سەرهەڵدانی مرۆڤ و مرۆڤایەتی بەرەو دامەزراندنی كەسایەتی تاكو خێزانو بنەماڵەو كۆمەڵگاو نیشتمانو نەتەووەو زمانو مێژوو و دابو نەریتو كەلتوورو شووێنەوارو بەرەو شارستانیەت، بەپێی قۆناخە یەك لە دوای یەكەكان ، كە هەر هەمووی لە ئەنجامی كێشەو ململانێی بەردەوام بووە چ لە ململانێی مرۆڤ لەگەڵ سرووشتو سەلماندنی بوونی خۆییو چ لە ململانێی ناو خوودی مرۆڤایەتیدا .

لەپێناو پێك هێنانی یەكەم:- نیشتمان و، دووەم :- نەتەووەو دووایی بە چەسپاندنی سنوورو دەسەلاتو دەووڵەتو بەرەو دامو دەزگاكان .

كە كوردیش نەتەوەیەك بووە لەپێشەوەی بەر لە نەتەوەكانی دیكەی سەر زەوی لەناو ئەو كێشەوململانێیەدا خوولایتەوە ، كورد بەر لە ٢٨٤٥ ساڵ خاوەنی ٢٧ وویلایەتی خۆیی بووەو ٢٧ سەرۆكو شانشین دەسەلاتداریەتی نیشتمانو گەلەكەیان كردووەو بەردەوام بوونە لە پاراستنی دەسەلاتەكەیان، كە پایتەختەكەیان هەمەدانی رۆژهەلاتی كورستان بووە .

خاكی كوردستانو گەلەكەی سەرچاووەی یەكەمی بە دەست هێنانی باری پیشەسازیو كشتووكاڵو بناسازیو بازرگانی بوونەو سەرچاووەی پەرەسەندنو پێشكەووتنو گەشەكردنی گەلانی دیكە بوونە . بە تایبەتی سۆمەریو بابلیو هەروا،... هەتا لە بوواری نووسین بەهەموو بووارەكانی كە بەر لەو مێژووەی سەرەوە لەسەر خاكی كوردستان گەلەكەی نووسینو خووێندنی بەدەست هێناوە .

لە بەرئەوەی مێژوو و جووگرافیا جەستەیەکی زیندووی هاوبەشن لە دوو ڕێگای هاوسەنگ بە سەلماندنی بوونی یەکیان بۆ ئەویدیکە بە پێچەوانەش ڕاستە.

جا هەر کارێکی سەربازی یاخوود نەتەوەیی . یاخوود جووگرافی و ئابووری ، کە ڕۆڵی بنەڕەتی خۆی هەبووەو هەیە لە کاردانەوەی لە سەر لایەنەکەی دیکە بە هۆی دابەش بوونی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بەدوو بەشی دژ بەیەکتر لەسەرەتای سەرهەڵدانی مرۆڤ و کۆتایی نایەت تا کووتایی مرۆڤ ئەویش بە نەمانی ژیان لەسەر زەویدا .

زانستەکانی مێژوو سرووشت و کۆمەڵایەتی ئەوەیان سەلماندووە کە مێژوو گەنجینەیەکەو باش و خراپ دەچێتە ناو لاپەرەکانی... مێژووی پەرەسەندنی قۆناخە یەك لە دووای یەکەکانی مرۆڤایەتی لە کردارە نالەبارو لەبارەکان ... لە نێووان چەووسانەووەو چەووسێنەرەوە ... لە داگیرکردن و لە ڕزگار کردن... لە سەرکەووتن و لە ژێرکەووتن و بەزاندن... لەئاوەدان کردنەووەو لەووێرانکردن ... لە دەووڵەمەند بوون و لە بەهەژار کردن... لە بوون و لە مردن... لە سەرهەڵدان و لە تووانەوە ... لە قەدەخەکردن و لە ماوەدان ... لە دادپەروەری و لە ستەمدیدەیی ... لەدزین و تاڵانکردن و لە یارمەتیدان و پێدان و دابین کردن... لە ڕاست گۆیی و لە ناڕاستی و فرت و فێڵ ... لەخۆشی و لە کارەسات ... لەداگیرکردن و لە ئازادکردندا.

ئەمانە هەرهەمووی بەکاری مێژوویی دەچێتە ژوورەکانی تۆمارکردن هەر یەکەو لە لاپەرەکانی خۆی بەجیاو ، هەر یەکێش لەووانە بەیەکەوە بەستراووەنەتەووەو هێزیش نیە بتووانێ یەك دێر لە دێرە تۆمارکراوەکانی مێژووی تۆمار کراو بشێووێنێ، چونکە بە ملیۆنەها لاپەڕە خۆی تۆمار کردووەو بێ ئەوەی کرداری کارەکە هەستی پێ بکات لە بەرامبەریدا.

بەڵام لە دوای خۆتۆمار کردنەکانی وردە وردە خۆی دەردەخات و ڕاست و چەووتەکان و باش و خراپەکان بە ڕووی کرداری کارەکە دا دەداتەوە بەپێی قۆناخە یەك لەدوای یەکەکاندا .

خووێنەری بەڕێز :—

چ سرووشت و چ مرۆڤ ، دوو جەمسەری بەیەکەوە بەستراون لەخەبات و هاوبەشی بەیەکەوە ژیان و یەکیان بەبێ ئەویدیکەیان بەمردوو دەمێنێتەوە، لەهەمان

کـات دژ بـه یـەکترن لـەپێناو خزمـەتکردنی یـەکتری لـە نـاو هـەر یـەکیان ، بـە مانایـەکی دیکـە، کۆمـەڵگای مرۆڤایـەتی خـۆی لـە خۆیـدا کێشەو ململانێیـە لـە دوو جەمسـەردا ، هـەروا لـەناو سرووشتیـشدا... بـەپێی یاسـاکانی کۆمـەڵ و سرووشـت وەك یاسـاکانی (وحـدة وصـراع الاضـداد- نفـي نفـي- كميـة و نوعيـة- الـشكل والمحتوى- الصدفة والضرورة).

جا لـە بەرئـەوە بـەپێی پەرەسـەندنی تەمـەن ، پـەیتا پـەیتا ساتەکان و کاتـەکان و رۆژەکان و چاخەکان ، سەرکردەکان دێن و دەڕۆن و رادەبوورن.

چـونکە هـەر کارێـك گـەر سـەرەتای هـەبێت کۆتـایی هەیـەو بەپێـچەوانەش زۆر راستە ... لەبەر بوونی کێشەو ململانێ و تـەنگ و چەلەمەی نێوان ئایین و زانست لەناوچەو هەرێم و جیهان ، لە پێنـاو سـەرکەوتنی یـەکیان بەرامبـەر ئەوویدیکـەیان و لەناووبردنی یەکیان بەرامبەر ئەوویدیکەیان بەردەوامە.

ئـەوەی مـن بـیری لێدەکەمـەوەو کردوومەتـەوە . هـیچ شـتێك کۆتـایی نیـەو مالانهایەیـەو هـەردەم لـە گۆڕیندایـە بـۆ گـۆڕانێکی دیکـە ، گـەر وونـیش بێـت لـە قۆنـاخێـك بـۆ قۆنـاخێکی دیکـە... واتـە مێـژوو خـوول دەخوواتـەوەو ژیـانیش بەردەوامەو بەردەوام دەبێ .

گـەر قـەدەری لێـك ترازانـی گـۆی زەوی لەگـەڵ کۆمەڵـەی رۆژەکـانی دیکـەو بـە بوونی بەزریانێکی خۆڵاوی و بەرەو ئەستێرەیەکی دیکەی بەهێزتر، ئەوکات ژیان لە سەر ئەو زەویە کۆتایی دێت لە سەر ئەم هەسارەیەدا .

دڵنیاشـم لـەووەی کـە ژیـان لـە سـەر ئەسـتێرەی دیکـە لـە گـەردوون دا هەیـە وەك ئێستای ئێمەو هەمان باروو دۆخ دەگرێتە خۆ، بەڵام لە شێووەو شێووازێکی دیکـە ، بـە هـەمان یاسـاکانی کـە لـە سـەرەوە باسـم کـردووە . کـە ئـەو پێنج یاسایە بەندە بـە پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و سرووشت .

سـەرجەم رۆژەکـانی هەفتـەو مـانگ و سـاڵ پـڕن لـە رووداو کارەسـاتی پـڕ لـە خۆشـی و ناخۆشـی و فرمێـسك رشـتن و پێکـەنین لـە هـەموو بـووارو لایەنـە جـۆراو جۆرەکانی ژیان چ بە نەخشێنراو چ بەخۆڕسکیەوە.

خووێنەری بەڕێز:-

بەر پابوونی رووداوەکان چ ناخۆش و جەرگبڕبن یاخوود رووداوی

مووژدەبەخش و دلخۆشکەر بن ... لاپەرەکانی مێژوو بەدەست پاکی و بەئەمانەتەوە لە لاپەرەکانی رۆژنامەی ژیانی خۆی تۆماریان دەکات ، گەر تۆو هەر کەسێکی دیکەو لایەنێك و هێزێك و بنەماڵەیەك بەرگری لە خۆی بکات... چونکە مێژوو لە گەڵ پەرەسەندنی ژیان بەردەووامە، مرۆڤ مێژوو دورست دەکات بەپێچەوانەش راسترە ، بێ ئەوەی هەستی پێ بکات و مردنی بۆ نیە ، تەنیا مرۆڤ و ئاژەڵ و گیان لەبەروو داروودرەخت و شاخ و داخ نەبێت . کە بوون و مردنی تیا بەردەوامە هەر یەکەو بەپێی بارودۆخی تەمەن.

کاروانی پەرەسەندن و پێشکەووتنی مرۆڤایەتی لە قۆناخە جیاجیاکاندا ،. کە نەتەوە سەرهەڵدەدەن و دەتووێنەوە ، چیاو شاخ و دۆڵ تەخت دەبن و چیاو دۆڵ و شاخی دیکە سەرهەڵدەدەن ، دەریا لەجێگەی خۆی وون دەبێ و لەجێگەی دیکە سەر هەڵدەدەن ،.

هەروا بەرامبەر بە سرووشت و گەردوون و مرۆڤ و کەش و هەواو ئەستێرەکان ، کە هەر هەمووی بە یاساکانی سەرەوە بەستراوەتەوە ،. لەهەمان کات مێژووش لەناو ئەو یاسایانە لەکارەکانی خۆی بەردەوام دەبێ ، لە بە ئەنجام گەیاندنی کاری فەرمانبەریەتی خۆی لەکات وساتەکان و کاری ئەمرۆی ناخاتە رۆژی دوواتر لەهەموو بوواره جیاجیاکاندا.

جا بە هەر حاڵ ئەمڕۆ بەچاوی خۆمان دەبینین ، کەبارووودۆخی ناوچەو هەرێمە جیاجیاکان و وولاَتانی جیهان بەقۆناخێکدا تێپەدەڕێت کە لەژێر دەستی سەرەك کۆمارو شانشین و ئەمیرو سەرەك پارت و گرووپ و رێکخراوی نەتەوەیی و نیشتمانی و ئیسلامی و کۆمەلاَیەتی و ئابووری و بنەماڵە بەبوونی داد پەروەری و نەبوونی دەکەوونە بەر دەستی سزای گەل بەپێی تۆمارکراوەکانی مێژوو بۆ دادگایکردنیان لەدزینی سامانە هەمەجۆرەکانی گەل ونیشتمان .

لە هەموو بوواره جیاجیاکان و هەنگاووننان بەرەو چەسپاندنی دادپەروەری بەرێنماییەکانی مێژوو، بەراماڵینی بیروو بۆچوونی چەووتی خۆپەرستی و خۆویستی و فەسادو دزی وگەندەڵی، بەهێنانەکایەوەی دادپەروەری لەکارو ژیان و لەئەرك و مافدا...!!

بۆ مێژوو دەڵێم تورك و فارس و عەرەب ، لە هەمووکات و ساتێکدا دووژمنی یەکتر

بوونـه بـەپێی ڕووداوەکـانی مێـژوو . لـه هـەموو بووارەجیاجیاکـان،.. تـەنیا لەسـەر چاسەرەنەکردن‌و پێشێل کردنی مـافی کـورد، هاووخـەبات‌و هاووبەش‌و هاووخـەمی یەکتر بوونه ، . بەتایبەتی لە دوای دروست کردنی سنووری جووگرافی وولاتـەکانیان لەسەر خاکی گەلانی هەرێمەکە بەتایبەتی لە سەرخاکی کوردستان... !

سەرکردایەتی کوردیش بگره لە سەرەتای بوونی دەسەلاتیان لەسـەر تیرەو هۆزو ئیمارت‌و بنەماڵەو پارت‌و ڕێکخراو لە هـەموو بـوواره جیاجیاکـان دژی یـەکتر بوونـەو مێژوو بوونی گەل‌و نیشتمانیان پڕکردۆتەوە لە شەڕی خۆکووژی‌و کێشەو ململانـێ ، لە ئاسانکاری کردن بۆ دووژمنانی گەل‌و نیشتمان .

تەنیا لە سەر دەسەلات‌و سامان کۆك بوونه ، کـه ئەمـەش دوو هۆکـاری سـەرەکی بنەڕەتی بوونه لـه نەگەیشتنی کورد بـه وولاتێکـی سنووورداری قەوواره سـەربەخۆ . وەك وولاتانی دیکەی جیهان، کـه کـورد لـه کیـشووەری ئاسیا لەنەتـەوه یەکەمـەکانی ئـــەو کیـــشووەره بوونـــەو دوا نەتـــەوەش بوونـــه لـــه بەدەســـتهێنانی وولاتێکـــی سەربەخۆدا..!!..!!..

جـا هیـوادارم لـەناوەڕۆکی پێـشەکیەکەم گەیـشتبن ، کـه ئـەوەی لەتووانامـدا هەبووەو دەستم کەوتووە لە مێژووی ڕووداوەکانی کوردو کوردسـتان‌و داگیرکـەرانی کوردسـتان‌و نـاووخۆی کوردسـتان و گـەلانی جیهـانم کۆکردۆتـەوە بـەڕۆژو مـانگ‌و ساڵ لەو کتێبه تۆمارم کردووه بەدڵنیاییەوە .

دڵنیاشـم لـەووەی کـه مێـژووەکان لـه ٩٩٪ ڕاسـتن بـەپێی مێـژووی سەرچـاوه کوردیـــەکان‌و عەرەبیەکان‌وبـــه تایبـــەتی بیانیـــەکان ، وەك لـــه کۆتـــایی کتێبەکـــه سەرچاوەکان هەمووی تۆمار کراوه ... لە هەمان کات بەشێووەیەکی ڕێك‌و دورست لە زجیرەیەکی یەك لـه دووای یـەك‌و ساڵ بەسـاڵ بەپێی دەسـت کـەووتن‌و بـرووا پـێ بوون تۆمارکراون..

خووێنەری بەڕێز:-

لـه کۆتاییـدا هیـوادارم خزمـەتێکی بـچووکی مێـژووی گـەل‌و نیـشتمانەکەم‌و سـەرجەم مێژووی گـەلانی دیکـەی جیهـان‌و مرۆڤایـەتیم کردبـێ ، بـه دەووڵەمەنـد کردنـی کتێبخانـەی کـوردی، هیـوادارم کـه ئـەم کتێبـه ببێتـه هۆکـارێکی زیـاتر دەووڵەمەند کردن‌و پەرەپێدان به پەرتووکخانەی کوردی‌و بیانی . بەتایبەتی وولاتانی دراووسێیی داگیرکەری کوردو خاکی کوردستان .

ئەویش بە تێگەیشتنیان لە راستیەکان و هەڵەی رابردوویان و گەرانەوە بە گرتنەبەری بنەماکانی ژیانی بەیەکەوەی سەردەمیانە لە هەموو بوارە جیاجیاکانی خۆیی و بوونی دراووسێیەتی برایانە...

هیوادارم کە یارمەتی دەرم بن لە هەر رەخنەیەك یاخوود کەمووکوورییەك کە لەناوەرۆکی کتێبەکەم بەدی دەکرێ .

تا بە هاووکاری و یارمەتی ئێووەی بەرێز راستبکرێتەوە ، بۆ زیاتر پووختکردنی ، کە مایەی خۆشحاڵی و دەستخۆشییە... ئەویش بە پەیووەندی کردن بەژمارە مۆبایلی/ ٤٥٤٨٠٩٨ یاخوود ئاریافۆنی ژمارە /٦٦٠٢٥٣٣٥٢٢ .

لەگەڵ رێزم بۆ هەڵگری ئەم مێژوونامەیە

عەلی کەندی

باشووری کوردستان – هەولێر

٢٠٠٣/٣/ ١

GREAT EMPIRES OF THE
SIXTH CENTURY B.C.

خوێنەری بەرێز :– نەخشەی بلاد مابين النهرين – نەخشەیەکی نوویێیەو لە دوای ساڵی ١٩٣٢ بۆتە نەخشەی فەرمی دەووڵەتی ئێراق ... کە ناوی ئێراق بەر لە دامەزراندنی نەبووە ، ئەم نەخشەیەش بۆ ئەوەی دامناوە کە تەنیا بۆ زانیاریە لە بارەی ئەو شووێنەوارانەی لە ناو ئەو سنوورە دەست نیشان کراون ، لە بەر ئەوەی هەردوو نەخشەکەی ئەو دوو نەخشەیە و دوای ئەو نەخشەیە دانراون ، ئەو نەخشەیە رەتدەکەنەوە بە پێی مێژووی جووگرافی مێژووی بوونی هەڵکەوتە جووگرافیەکە , کە ئەو کاتە پێی گووتراوە میزۆبۆتامیا .

تایە

بلاد مابين النهرين
في العصور السومرية الاكدية
المقياس
سركون الاكدي
العصور التاريخية
عصر الوركاء : (٣٨٠٠ ـ ٣٥٠٠ ق٠م)
٣ عصر جمدة نصر : (٣٥٠٠ ـ ٣٢٠٠ ق٠م)
عصور السلالات : (٣٢٠٠ ـ ٢٥٥٠ ق٠م)
السلالة الاكدية السرجونية : (٢٣٧٧ ـ ٢١٧٠ ق٠م)
حمورابي : (٢١٧٠ ـ ١٧٥٠ ق٠م)

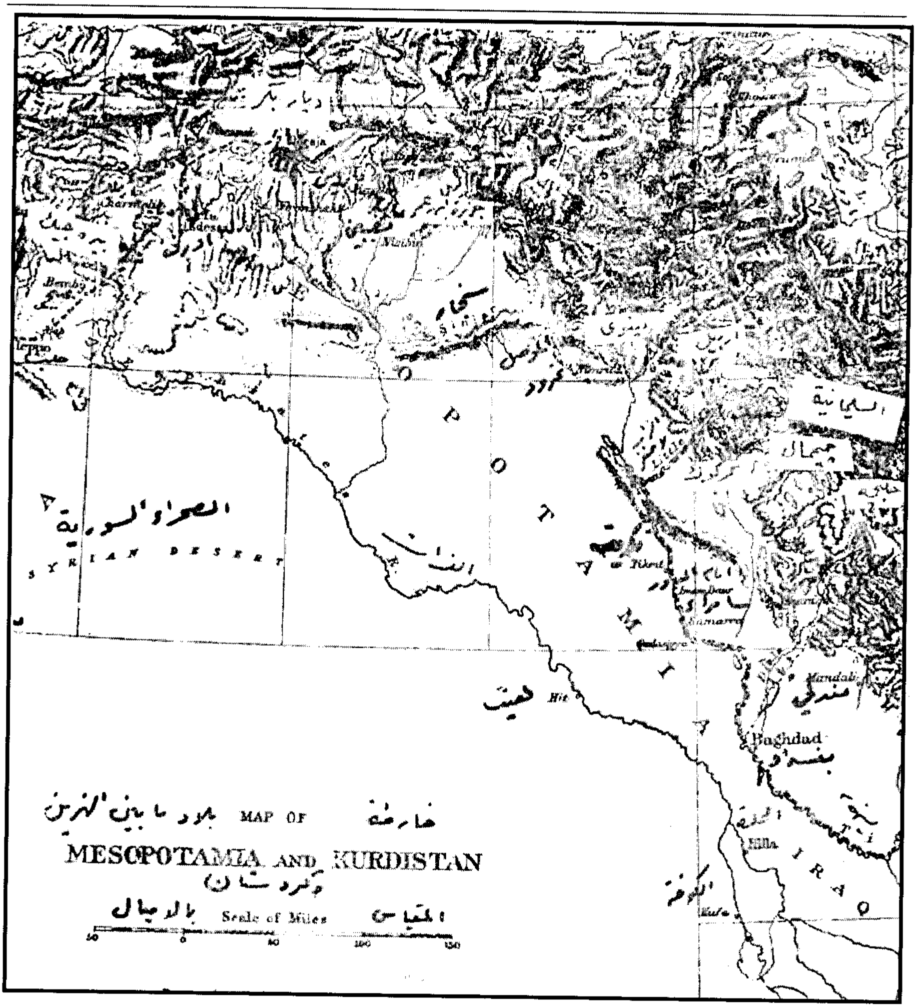

ئەم نەخشەیە تەواوی وولاتی نێوان دوو زێیّ دیار دەکات بە پێی تێپەر بـــوونی قۆناخە یەك لە دوای یەکەکان بە پێچەوانەی ئەوانەی کە دەنووسن یاخود بروایان وایە کە ناوی ئێراق یا سووریا یا چەندین جێگەی دیکە بەر لەو مێژووە دادەنێن ، لە بەر ئەوەی ئەو وولاتانە دوای جەنگی یەکەمی جیهان دامەزراون ، کە نە عەرەب ونە تورك لەو ناوچەیە نەبووەو نەشیان دیووە .

تەنیا لە سەرەتای سەر هەڵدانی وئیسلام و سەرەتای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، کە کورد و هەڵگری بروای ئاشووررو ئارامـــی لێ نیشتە جێ بوونە ...

بەڵام کورد بەر لە ٦٠٠ ساڵ دانیشتووی وولاتـــی نـــێوان دوو زێـــیّ بوونـەو ئیمپراتۆریـەتی میدیاش پایتەختەکەی شاری نەمرود بووە لە رۆژهەڵاتی شاری مسلا – مووسڵ – لە وولاتی نێوان دوو زێدا .

٢٠٠١

٢٠٠٠/١/١/١ ئەم ڕۆژە کە بە ڕۆژی لە دایک بوونی حەزرەتی عیسا دروودی خوای لە سەر بێ ، سەرەرای بیروو بۆچوونی جیاواز لە سەر ڕۆژی لە دایک بوونی

حەزرەتی عیسا . بە هۆی دواکەووتوویی کۆمەڵگاکان و نەبوونی خووێندەوارو ڕۆژنامەو گۆڤاری بەرچاو لەدیاری کردنی ڕۆژی ڕووداوەکان، بەشێووەیەکی زانستی و ئەکادیمیانەو نەبوونی ڕۆژنامە بۆ تۆمارکردنی ڕووداوەکان .

کەچی دووانزە قوتابیەکەی حەزرەتی عیسا لەوانە (مەتی و لۆقا) لەدایک بوونی مەسیح لەکاتی دەسەڵاتی شانشین- هیردۆرس- دادەنێن ، کە شانشینی وولاتی جوولەکەکان بوو، ئەویش بەر لە ساڵی سێیەمی زاینی . بەلام لە گەڵ ئەوەشدا نیشانەکانی بوونی مەسیح پشتبەستە بەنامەکانی ، کە ئاراستەی قەدیس پترس کراوە کە مێژووی ساڵی ٦٤ زاینی لەسەر بووە بەتایبەتی پەیووەندیەکانی نێووان زاناکانی ئاینی مەسیح و یاوەرەکانی عەزرەتی مەسیح ، پۆلس و پترۆس و هەروا یەعقوب و یۆحنا بەپێی باری لە دایك بوونی حەزرەتی عیساو بوونی بەپێغەمبەر لەناو ئاڵۆزترین و نالەبارترین بارودۆخی ئەوکات بەتایبەتی لەنێووان دەسەلات و کاربەدەستان و زانایانی ئاینی جوولەکەدا .

ئەویش بە سەرهەلدای دووژمنکاریکردنی مەسیح و ئاینی مەسیح و خۆخزاندنە ناو ئەو ئاینە نووێیە ، لەپێناو شێوادن و نووسینەوەی مێژووی هەلە لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ئاینی مەسیح، دوای ئەوەش سەرهەڵدانی بیروبۆچوونی جیاواز لە نێووان کەنیسەی ڕۆژهەلات و ڕۆژئاواو بوونی دوو مەزهەبی لێك جیاواز ئەویش مەزهەبی کاسۆلیك و

پرۆتستانت له جیهان .

رۆژی له دایك بوونی حەزرەتی عیسا بەشێوەیەكی مێژوویی دیار نیه، بەلاّم بیری جیاواز هەیه لەو بارەیەوە كەچی (كلمنت ئەسكەندەر) لەسالّی ١٠٠ زاینـی كـه زۆر لـەزاناكان و پرۆفیسۆرەكان كـه هەنـدێكیان رۆژی لـەدایك بـوونی بـه رۆژی ٣/١١/١٧ی پـێش زایـن دادەنـێن، بـەلاّم مەسیحیەكانی رۆژهەلاّت بەپێچەوانەوە لەدایك بوونی حەزرەتی مەسیح به رۆژی ١/١/٦/ زاینی دادەنێن ... دوای تێپەربوونی زیاتر له ١٠٠ سالّ لە بوونی ئاینی مەسیح لەسالّی ٣٥٤ زاینـی هەنـدێ كەنیسەی رۆژئاوا بەتایبـەتی كەنیـسەی رۆمـا ئاهـەنگیان گێـرا بەبۆنـەی لـەدایك بـوونی حەزرەتی مەسیح له ١/١١/٢٥ی پێش زاینی، بەلاّم ئەو مێژووە هەلّەیه كه رۆژی كوودەتای زستانیه ، كه رۆژی زستان لەو رۆژە بەرەو درێژ بوون دەچێت .

بەلاّم بەر لەوە ئاهـەنگیان دەگێـرا بەبۆنـەی جـەژنی (مـتراس) كـه لـەدایك بوونی رۆژەكه كۆتایـه نایـەت... بـەلاّم كەنیسەكانی رۆژهـەلاّت دەسـتگیر بـوون بـەرۆژی ١/٦ تاگەیـشته ئـەو كاتـەی كـه كەنیـسەكانی رۆژهـەلاّت رۆژهـەلاّتیش جـەژنی لـه دایـك بـوونی حـەزرەتی عیـسا بكەنـه رۆژی ١/١٢/٢٥ پێش زاین تاكوو رۆژی ١/١/١/ زاینی كه بـه گـەورەترین جـەژنی ئـاینی مەسـیح و جیهـان دادەنرێـت و بـەردەوام بـووە تـاكوو ئـەمرۆو بـەردەوامیش دەبێـت... شـایانی باسـه ئـەمرۆ ئـاینی مەسـیح لـه گەشـەكردن و پەرەسـەندنه ، كه ژمـارەی زیـاتره لـه ٢/٥ ملیـارو نیـوو لـه جیهان و كەسانی هەلّگری ئاینەكانی دیكەی جیهان روو له ئاینی مەسیح دەكـەن و رێنمـایی و بیرەكـانی پەسەندەكــــەن – قـصة الحـضارات– بەرگی شەشەم–١٢/١١).

١ /٢/ ٢٠٠١ مەبەستم لـه دانـانی ئـەم مێـژووە رەتكردنـەوەی چـەند ئامـاژە پێكردنێكی نووسەری مێژووی مووسلّ – القس سليمان سائغ الموصلي – بووە ، كه دانراوەكـەی بـه نـاوی مێـژووی مووسـلّ بـووە و لـه سـالّی ١٩٢٣ بـه چاپ گەیەنراوە له چاپخانەی سەلەفی له میسر ... ! ئەویش:–

جێگەی روونكردنەوەیه كه بەرگی یەكەمی له لاپەرەی ٣٩ له خالّی دووەم

باسی کردووە ، کە شاری مووسڵ هیچ کەسێك داینەمەزراندووە تەنیا عەرەب نەبێت .

بەڵام شاری مووسڵ بە پێی نووسراوە مێژوویەکان بە تایبەتی نووسەری یۆنانی بەناوبانگی جیهان – کزینفۆن – کە لەو کاتەی خۆی و نزیکەی ۱۰,۰۰۰ هەزار چەکدار لە دەڤەرەکانی بەغدای ئێستا بەرەو باکوور دەهات و کە گەیشتە رۆژهەڵاتی زێی دیجلە هیچ دانیشتووانێك لەو ناوچەیە نەبوو ، واتە مووسڵی دوای فتووحاتی ئیسلامی تەنیا ماڵە کوردەکان نەبن کە لە ناو کووخ دەژیان کە زینفۆن دەڵێ :–

کە بەو ناوچەیە تێپەریم تەنیا ئەوەم دی کە بە دەیا کووخ هەبوون و دانیشتووانەکەی بە زمانی کوردی ئاخاوتنیان دەکرد و زێی دیجلەیان کردبووە سەنگەری بەرگری کردن لە خۆ ، ئەویش لە ترسی دووژمنانیان کە ئەمەش لە ساڵی ٤٢٠ ی بەر لە زایین بووە ... دوای ئەوە بە هۆی هەڵکەوتەی شاری مووسڵ وردە وردە دانیشتووانی دەڤەرەکانی دیکە roویان لەو ناوچەیە کردووە ، بە تایبەتی ئارامیەکان و فارسەکان لەدوای هەرەس هێنانی ئیمپراتۆریەتی میدیا و شاری مووسڵ ، کە ئێستا پێی دەڵێن مووسڵ ، ناوی مووسڵ نەبووە بەڵکوو ناوی نواردشێر بووە ، لەگەڵ چەندین ناوی دیکە وەك مسبلا ، کە لەلایەن دانیشتووانەکەی کە چەندین ناوی دیکەی هەبووە بەپێی تێپەڕبوونی قۆناخەکان .

دوای ئەوە بەر لە فتووحاتی ئیسلامی دانیشتووانی مووسڵی ئێستا کورد و ئارامی و ئاشووریەکانی تێدا نیشتەجێ بوونە نەك عەرەب ، یاخوود عەرەب شاری مووسڵی ئێستای دایمەزراندبێ یاخوود ئاوەدانی کردۆبێتەوە ... لە بەر ئەوەی نە عەرەب و نە تورك لە پارێزگای ئێستای مووسڵ نەبوونە تاکوو دەرکەووتنی ئیسلام و فتووحاتی ئیسلامی ، کە لە ساڵی ٦٤٠ ی زایینی مووسڵ لەلایەن عەرەب داگیرکراوە لە ڕێگەی فتووحاتی ئیسلامی .

کە کوردیش لە رۆژهەڵاتی زێی دیجلە نیشتەجێ بوونەو بەر لە هەموو نەتەوەیەك و ئاینێك ، کە هەڵگری بڕوای ئاینی زەردەشتی بوونەو ئەم ناوچەیەش لە ژێر دەسەڵاتی میدیا بووە ، کە پایتەختی دەسەڵاتی میدیا

لـه شـاری نـەمرودی رۆژهـەڵاتی ئێستای مووسڵ و ئـەوکاتی دەسـەڵاتی میدیا بووه ... كه عەرەب ئەو كاته له دوورگەی بیابانی عـەرەب و یەمـەنی ئێستا زیاتر تێپەر نەبوون و ناوزەندنەبوون لەناوچه جیاجیاكانی دیكه ، تەنیا بازرگانەكان نەبن ، كه بەو ناوچانه تێپەردەبوون و ببووه ئامرازێكی پەیوەندی و ناسین لەگەڵ نەتەوەو دانیشتووانەكانی دیكه .

بەڵام له دوای فتووحاتی ئیسلامی گەیشتنه هـەموو جێگایـەك لـه رێگـەی به ئیسلام كردن و داگیركردن و سووتاندن ، كه عەرەب داگیركەرەو ئەوەی ئێـستا لێـی نیـشتەجێ بـووه خـاكی عـەرەب نیـه لـه ئێراقـی دوای دامەزراندنی لـه ساڵی ١٩٢٠ و نـه سووریا و نـه میسر و نـه فەلەسـتین و چەندین ووڵاتی دیكه ، بەڵكوو له رێگەی فتووحاتی ئیسلامی داگیركراوه و به خاوەندارێتی خۆی و ئوومەی عەرەب و ئوومەی ئیسلامی دادەنێ ، كه ئـەویش بـه زەبری شمشێر بـووه لـه رێگـەی كووشتن و تۆقانـدنی و

سووتاندن و تاڵانكردن و ئەنفالكردن...؟ .

ئەم وێنەیه وێنەی پردی كۆنی مووسڵه له سەر زێی دیجله كه كورد له رۆژهەڵاتی ئەم زێیەی نیشتەجێ بووه بەر له هەموو نەتەوەیەك له كاتی دروستكردنی ئەم پرده دانیشتووانەكەی تەنیا كورد بووەو عەرەب بوونی نەبووه ...؟...!.

نـەك لـه رێگـەی لێبووردن و ئاشـتی و تێگەیانـدن ، كـه ئەمـەش مێژووی ڕووداوەكـان ئـەو ڕاستیانه دەسـەلمێنن لـه هـەموو بـواره جیاجیاكـان ، لـه

ناوچەو کێشووەرەکەدا .

تێبینی :-

ئەمە تەنیا بۆ ڕوونکردنەوە بوو ، هیوادارم کورد بە مێژووی ڕووداوەکاندا بچێتەوەو فێری ببێ ، کە گەل و نیشتیمانەکەی چۆن کەوتۆتە بەر شمشێری ژەهراوی و پێی لەت لەت کراوەو داگیرکراوە ، لە سەرەتای بوونی ئیسلام تاکوو ئەمڕۆ لە هەرێم و ناوچە و جیهان ، بەتایبەتی بەرامبەر بە گەل و خاکی کوردستان لە کێشووەرەکەدا .

٢٠٠١/٣/٢١ مەبەست لەو مێژووە ئەوە نیە کە لەم ڕۆژەدا جەژنی نەورۆز دەستی پێکردبێ یاخوود مێژووی کوردی بێت ... بەلکوو مێژووی کورد لە ٧٠٨/٣/٢١ بەر لە زایین . دەست پێدەکات ، کە دەکاتە بەرامبەر ١/٣/٢١ بەر لە زایین . بەلام مەبەست لێرەدا جەژنی نەورۆز وچۆنیەتی سەرهەلدانیەتی بەپێی نووسراو وتووێژینەوەکانی تووێژینەرە بیانەیەکانی ئەو کاتە و بە پێی سەرچاوەکان ، کە نووسراون و بەر لەهەمووشیان کتابی پیرۆزی – ئاڤێستا – بەهەموو بەشەکان لەگەڵ دیاریکردنی ڕێنماییەکانی ئاینی زەردەشت و سەرهەلدانیدا .

هەروا – قصة الحضارات – کە دانەرەکەی ویل دیورانتە – هەروا – هکڕا تکلم زرداشت –کە نووسەرەکەی – نیشتەیە – کە فەیلەسوفێکی ناوداری جیهانیە ... هەروا لە – قصە الدیانات – کە دانەرەکەی – سلیمان مەزهەرە – هەروا – زرداشت والدیانات الزرداشتیە – کە دانەرەکەی – فارس عوسمان .

ئەمەو چەندین دانراوی دیکە لەلایەن نووسەرو پرۆفیسۆرو تووێژینەری ناوداری جیهانی و کەسایەتی دیکەی ئاینەکانی دیکەی وەك بووزی و جوولەکەو مەسیحی و ئیسلام لە جیهان .

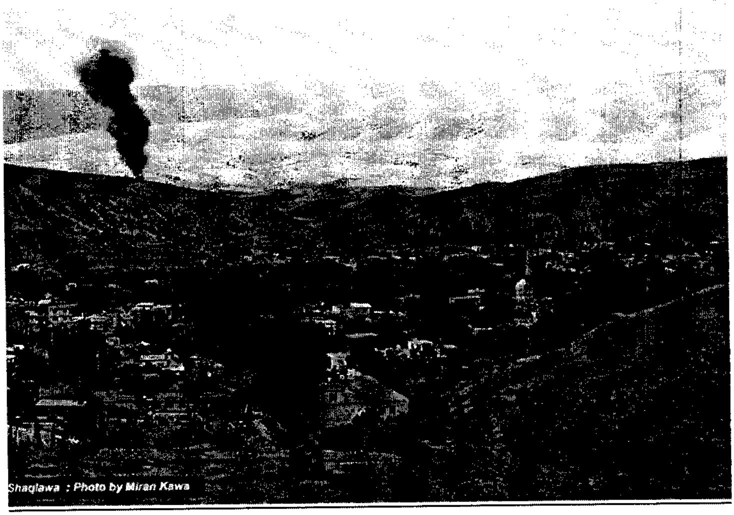

هەروا زۆر لە نووسەرانی ئەو سەردەمە بەتایبەتی لە عەرەب و کوردو فارس و تورك و نەتەوەکانی دیکەی ناوچەو هەرێمە نزیکەکان لە کیشووەری ئاسیا کە جەژنی نەورۆزو بوونی نەورۆز هی کورد نیە و بەڵکوو هی چەندین نەتەوەی دیکەیە ... بەتایبەتی لەلایەن نووسەرو کەسایەتی ئایینی ئیسلام کە بە جەژنیشی دانانێت و مەراسیمی جەژنی نەورۆزیش بەلا شەرعی دادەنێت لە جیهاندا ... کە تەنیا جەژنەکانی ئاینی ئیسلام بەجەژن دانانێن وەك جەژنی – قوربان و رەمەزان و جەژنی لەدایك بوونی پێغەمبەری ئیسلام – محەمەد – درودی خوای لەسەربێت .

لەلایەکی دیکە جەژنی نەورۆز وەك – چیرۆکێك یاخوود وەك پەخشانەیەك ناوزەند دەکەن ، کە گوایە پاشایەك هەبووە بە ناوی زوحاك ، کە دوو مار یاخوود ئەژدیهای لە سەر شان بووە و هەموو رۆژێك خووێنی مرۆڤێکی بۆ کراوەتەو بۆتە خواردنی رۆژانەی ، تاکوو ئەو رۆژەی کە پیاوێك بە ناوی کاوەی ئاسنگەر بۆتە هۆکاری کووشتنی ئەو پاشایەو مارەکانی یاخوود ئەژدیهاکانی سەر شانی ، و دانیشتووانی لەم کارەسات و مەینەتە رزگارکردووە .

پێنووسی زۆر لە نووسەرە هەمە لایەنەکانی ئیسلام ... کە زەردەشت و ئاینی زەرادەشتی بەئاگر پەرست دادەنێن و دژ بەخواو رێنماکانی خوا بۆ

مرۆڤایەتی دادەنێن .

من نامەویٚ باسەکە بە درێژی بخەمە ناو کتێبی مێژوونامەکە... لە بەر ئەوەی گەر لە سەر زەردەشت و ئاینی زەردەشتی و چۆنیەتی ئەو ئاینە بنووسین ، بیٚ گومان کتێبێکی ٥٠٠ لاپەرەی پێویستە لەبەر راستی و دروستی سەرهەڵدانی ئەو ئاینەو خوودی زەردەشت خۆی لە سەر خاکی کوردستان و کێشووەرەکەدا .

گەر بە ووردی بچیتە بنچ و بناوانی ئەم ئاینەو چۆنیەتی کەووتنە سەر رووی زەوی لە سەردەمێکی کە سەرهەڵدانی دەسەلآتی ئیمپراتۆریەت لەباو بووە ، نەك وەك ئێستا لە وولآتی بچووك و گەوورەو بەتوانا و بیٚ توانا ... گەر نووسەر یاخوود توویٚژێنەر بیروو بۆچوونی خۆی لەگەڵ بیروو بۆچوونی نووسەرو توویٚژێنەرو پرۆفیسۆرو فەیلە سوفەکانی بەر لە خۆی شیٚ نەکاتەوە ئەوە پێی ناگوتریٚ نووسەر.

لە بەر ئەوەی زۆر لە نووسران هەن کە خاوەنی بەدەیان دنراون ... بەلآم تەنیا ووتەی دانەرەکانی بەرلە خۆیان گوواستۆتەوە ناو دانراوەکانی خۆیان بۆ ئەو سەردەمەی کە خۆی تیای دەژی و بە ئاگادارکردنەوەی خووێنەرو نووسەرانی دیکەدا .

ئەمەش لە بازنەیەکی تەسك دەخولێتەوە ... کەچی نووسەردەبیٚ بیروو بۆچوون و هەڵوویٚستی خۆی هەبیٚ لە نووسین ، یاخوود لەو بوارەی کە خۆی بۆماندوو دەکات . جا لە بواری نەتەوەیی بیٚ ، یاخوود لەبواری نیشتمانی بیٚ ، یاخوود لە بوارەکانی زمان و مێژوو و کەلتوورو داب ونەریت و شارستانیەت شووێنەوار بێت.

جا مەبەستی من ئەوە نیە کە بە شێووەیەکی نادروست بۆ ئەو کارانە بچم بەڵکوو هەڵوویستی من ئەوەیە ، کە نووسەر دەبیٚ پێنووسەکەی بەراستی بنووسیت ، گەر نووسەرێکی راستگۆ و خاوەن ویژدانێکی مرۆڤانە بێت نەك نووسەری ئیمپراتۆرێك ، یاخوود نووسەری پاشایەك ، یاخوود بنەماڵەیەك یاخوود پارتێك و گروپێك بێت...؟.

هەتا لە بوارەکانی دیکەی نەتەوویی و نیشتمانی و زمان و مێژوو و کەلتوورو داب و نەریت و شارستانیەت .

گـەر نووسـەرەکە ڕووسـی بێـت نـابێ تـەنیا نووسـەری ڕووسـەکان و نیشتمانی نەتەوەکەی بێت ، لە پێناو بەهێزکردنی ئامانجەکانی خۆی ، بـەڵکوو دەبـێ ئـەو نووسـەرە دادپـەروەری بخاتـە سـەر لاپـەرەی نووسینەکانی نەك پێنووسەکەی گوولە بێت و دەستی چەکەکە بێت و بەسنگی بەرامبەری وەبنێ...!.

بە پێی ئەو ئەو زانیاریانەی کە لە ماوەی نووسینکانم فێری بوومە لەهـەموو سەرچـاوەکانی بیـانی و عـەرەبی و کـوردی ، گەیـشتمە ئـەو بروایەی کە یەکەم ڕۆژی دامەزراندنی جەژنی نەورۆز ڕۆژی لەدایك بوونی _زرئوشترای کوری بورشاسپا _ یە و کە دایکی ناوی – دگدوڤا – یە .

هەروا لە هۆزی – هژستیان – ە ، کە لە پارێزگای ئورمیّ لە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان لـەدایك بـووە ...بـەڵام نازنـاوی – زەردشـت – نازنـاوی ئایینەکەیـەو کتابـە پیرۆزەکەشـی بـەناوی – ئاڤێستایە – . وەك کتابـە پیروزەکانی دیکە – زەبوور – تەورات – ئینجیل – قورئان...کە یەکیان بووە ... زەردەشت ئەو کاتەی کە لە دایك دەبێ , جیا لە هـەموو منداڵی سـەر گۆی زەوی بە پێی مێژوو، پێکە نیووە ...نـەك وەکوو مندالـەکانی دیکە گریابێت .

.هـەروا جیا لـە هـەموو پێغەمبـەرەکانی دیکـە ، زەردەشـت خوێنـدەوار بووەو ماوەی حەوت ساڵ لەلایەن مامۆستاکەی – برزین کردی – فیری

خووندن کراوە لە هەموو بوارەکانی پزیشك و کشتووکاڵ و کۆمەڵایەتی و

پیشەسازی...کەچی نەموساو نەعیساو نە محەمەدی پێغەمبەری ئیسلام درودی خوایان لە سەر بێت خووێندەواریان نەبووە...!.

واتە ئەو ئاگرەی کە باڵی بە سەر گوندەکە کێشاو رووناکی کەوتە ناوچەکەو ئاگادار بوونەوە بە لە دایك بوونی ئەو منداڵەی کە لەلایەن دانیشتووانی ناوچەکە چاوەروان دەکرا .

واتە ئەم بڵێسە ئاگرە مانای مژدەی خۆشی و سەرکەووتن و نوێ بوونەوەو تەواوکەری ئەویدیکەیە ، بە پێی پەرەسەندن و پێشکەووتن و گەشەکردنی قۆناخە یەك لەدوای یەکەکان.

بۆ سەلماندنی ئەو راستیەش ... زەردەشت لە سەدەی حەوتی بەر لە زاین لەدایك بووە ، واتە لە ساڵی ۷۰۰ ی بەر لە زایین و لە رێکەوتی ۳/۲۱ ... بەلام زۆر لە سەرچاوەکان لە دایك بوونی زەردەشت بە ٦۲۸/٥/۳۰ دادەنێن ... کەچی لەدایك بوونی لە رۆژی ۹/ئازەر – لە مانگی – مردازما بووە – کە لە ئاڤێستادا هاتووە بە پێی رۆژمێری زەردەشت لەو کاتدا .

ئەو شەوەی کە زەردەشت لە دایك بووە ، بڵێسەی ئاگر باڵی بە سەر ئەو گوندەدا کێشاوە کە زردەشت لێی لەدایك بووەو هەموو دانیشتووانی گوندەکە هەلاتوون و گوندەکەیان جێ هێشتووە .

بەلام دوای بە سەرچوونی شەوو هاتنی رۆژ دانیشتووانەکە

ئاگادارکراوەتەوە ، کە ئەو منداڵەی چاوەڕوانی دەکرا لە دایك بووە ، لە هەمان کات رزگاربوون بووە لە قۆناخێك بۆ قۆناخێکی دیکە ... زەردەشت یەکەم نووێنەر ، یاخوود پێغەمبەر بووە . کە بڕوای بە تەنیایی یەك خوا هەبووە بەر لە موسا و عیسا و محەمەد – د.خ – ... گەر چیرۆکی لە دایك بوونی موساو عیساو محەمەد ڕاست بێ .

ئەوا چیرۆکی لەدایك بوونی زەردەشت زۆر زۆر ڕاسترە ...؟. لە بەر ئەوەی رێنمایەکانی ئایینی زەردەشت ڕاستی ئەوە دەسەلمێنن ... بەجێ بەجێکردنی مەراسیمی ئاینی زەردەشتی لە کێشووەرەکەو جیهاندا .

ئەمە لەلایەك لەلایەکی دیکەوە ... ئەو نەتەوەو هەڵگری بڕوا جیاجیاکانی ئەو کات و تاکوو ئێستاش ، جەژنی نەورۆز لەو کات و تاکوو ئێستاش جەژنی نەورۆز بەجەژنی خۆیان دەزانن و جگە لەکوردو فارس و نەتەوەکانی دیکەی وڵاتەکانی وەك ، ئەفگانستان و پاکستان و جۆرجیا و تورکمانستان و هندستان و وڵاتانی بەلکان و هەتا وڵاتانی عەرەبی ئێستا ئاهەنگ بۆ ئەو جەژنە مەزنە دەگێڕن .

گەرباس لەجەژنەکانی ئاینی ئیسلام بکەین ... کە جەژنی قوربان جەژنی نەك بە تەنیا ئاینی ئیسلامە ، بەلکوو جەژنی هەموو ئاینەکانە لەبەر ئەوەی ئەو جەژنە لە لایەن ئیبراهیم خەلیل کراوەتە جەژن ... نەك لەلایەن ئاینی ئیسلام ... جەژنەکانی دیکەشی ... !.

جا من زۆر بە کورتی باسی جەژنی نەورۆز و سەرهەڵدانیم کردووە ... بۆ زانیاری زیاتر بگەڕێنەوە سەر کتێبەکانی ... قصة الحضارات ٢/١ ... قصة الديانات ... زرادشت و الديانة الزرادشتية ... هكذا تكلم زرادشت ... کە بە ڕونتر بۆتان ڕوون دەبێتەوە

۰۰٦٨

۰۰٦٨ /٦/٢٩ لە دوای گەران بە بڵاوو کردنەوەی ئاینی مەسیح و بەربەرەکانی کردنیان لە لایەن ئاینی جوولەکە ، لە پێناو ڕازی کردنی جوولەکەکان ئیمپراتۆر – هیرۆن ، کە قدیس پترۆس و قەدیس پۆلس– ی دەستگیرکردوو هەردووکیانی سەربری .

٠٠٧٠

٠٠٧٠/١/١ لێک جیابوونەوەی هەردووئایینی لێک جیاواز ، ئاینی مەسیحی لە ئایینی جوولەکە بەشێوەیەکی فەرمی و بەرچاوو ، کە هەریەك بە پێی کتابە پیرۆزەکانی خۆیان ئایینەکانیان دەبرد بەرێووە سەرەرای دژایەتی و دووژمنکاری کردنی یەکتری. کە بەر لەو مێژووش لە نێووانیاندا هەر هەبووە لە گەڵ گەلانی دیکە لە ناوچەو هەرێمەکان و جیهان .

٠٠٧١

٠٠٧١/١/١ نووسینەوەی کتابی ئینجیلی مەرقەس ، کە ئەم کەسایەتیە یەکێك بووە لە دەستە راستەکانی حەزرەتی عیساو قوتابیەکان ، بە گەیاندنی پەیامی ئایینی مەسیحی لەو کات بە گەلانی هەرێمە جیاجیاکانی قوودس و دەووروبەری و بەرەو وڵاتانی دیکە لە جیهان.

٠٠٩٠

٠٠٩٠/١/١ کارەکانی حەزرەتی عیسا بە شێووەیەکی رێكوپێك لەم رۆژەدا نووسراوەتەوە بەپێی بنەماکان لە هەموو بوارە جیاجیاکانی پەیوەندی و ژیانی گەلانی سەر زەوی.

٠١٠٠

٠١٠٠/١/١ نووسینەوەی ئینجیلی یۆحنا ، کە ئەم کە سایەتیە یەکێك بووە لە دەستە راستەکانی حەزرەتی عیساو قوتابیەکانی بەگەیاندنی پەیامی ئایینی مەسیحی بە گەلانی هەرێمەکان و قوودس و دەووروبەرو بەرەو جیهان... لە هەمان کات بینین و بیروو بۆچوونەکانی یۆحەنا نووسراوەتەوە بەپێی رێنمایی و ئامۆژگارییەکانی حەزرەتی عیسا.

٠١٢١

٠١٢١/٤/٢٦ لە دایك بوونی ئیمپراتۆری رۆمانی و فەیلەسوف – مارکس ئۆرلیۆس – لە بنامالەیەکی دیارو بە ناوبانگ...لە دوای مردنی ئیمپراتۆر

ئەنتۆپینۆس لە ساڵی ١٦١ ، مارکس بووە ئیمپراتۆر لە سەر رۆمانیا ، کە ئیمپراتۆرێکی لێهاتوو لە سەرخۆ بووەو هەردەم هیواکانی ئاسوودەیی و بەیەکەوە ژیانی بە ئاشتیانە بووە لەو کاتەدا . ئەم ئیمپراتۆرە لە دەسەڵات بەردەوام بوو تاکوو لە ١٨٠/٣/١٧ کۆچی دوایی کرد .
هەروا لە ماوەی دەسەڵاتی لە ناو گێژاوی شەڕو سەرکەووتن و هەڵاتن هاتووە بەهۆی فراوانکردنی دەسەڵات و داگیرکردن ، لە نێوان ئیمپراتۆرەکانی ئەو سەردەمەدا ، بەتایبەتی لەدوای پەیدابوونی ئاینی مەسیح و هەنگاونان بەرەو ئەورووپا.

٠٢١٦

٠٢١٦/٤/١٤ رۆژی لە دایک بوونی رابەرو دامەزرێنەری ئاینی مانی - مانی کوڕی فاتک- لە گوندی - مەردینۆ - لە سەر کەناری چەپی رووباری دیجلە لە باکووری کوردستان ، کە دایکی ناوی (مریەم) بووەو لەنژاد کوردەو باوکی لە ناوچەی پارێزگای ورمێ لە رۆژهەڵاتی کوردستان بەرەوشاۆچکەی بەدرە هاتووە بە هۆی ئازاردان ، کە هەڵگری ئاینی زەردەشتی بووینە .
... شایانی باسە عەرەبە شۆڤێنیەکان ناوزەندیان کردووە بە مانی بابلی... یاخوود مەدائن واتە -سەلمان بەگ- کە قەزایەکە لە رۆژهەڵاتی شاری بەغدا بە دووری ١٥ کیلۆمەتر ، کە ئەمەش راستی تیا نیە بەهیچ جۆرێك ، چونکە ئەو کاتە عەرەب نە لە ناوچەی مەدائن بوونە گەر

هەشبووبن مەر لەووەرێنو حووشترەوان بوونە نەك بەشێووەی نیشتەجێ بوون '.

ئەویش بەهۆی فتووحاتی ئیسلامی بووەو لە هەمان کات عەرەب لە ناوچەی دەووروبەری بەدرەو جەسانیش نەبوونە، هەتا لە پایزگاکانی ئێستای دیالەو کووتو عیمارەش ، چونکە ئەو پاریزگایانە لەسەرەتای سەدەی هەژدەم بەرەو بوون بە شار دورستکراون . بە یارمەتی بەرپرسانی عەرەبەکانی ریزی دەسەلاتو سووپای عوسمانی .

شایانی باسە هەندێ سەرچاوە لە دایك بوونی مانی بە ٢٤٢/٣/١٩دادەنێن، بەلام لەچەندین سەرچاوە بە١٤/٤/ی دادەنێن ، بەلای منیش ٢١٦/٤/١٤ راستە بەپێی چەندین سەرچاوە.

٠٣١٣

٠٣١٣/٤/١ دەرچوونی مەرسوومی هیلانۆ بەپێدانی ئازادی بیرووڕای ئایینی مەسیحی لەگەڵ شانشین قستەنیتنی رۆما لە لایەن دەسەلاتی کەنیسەی بالای مەسیحەکان

٠٣٢٠

٠٣٢٠/٩/١٤ قەدیس هیلانە کە دایکی- قستەنتین- بووەو ئافرەتێکی ناودارو لێووەشاوە بووە ، بەهۆی بەهێزی بیری ئاینی مەسیح، داوای لە کورەکەی کرد . کە

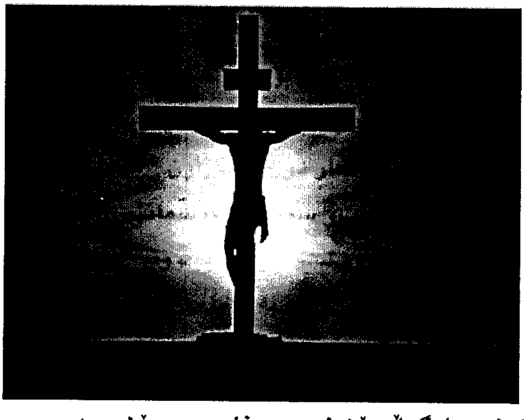

ئاینی مەسیح بلاووکەنەوە لەگەڵ دۆزینەوەی خاچی پیرۆزی مەسیح ، دوایی سێ خاچیان دۆزیەوە کە ئەو سێ خاچەیان لە دوای یەکتر ریز کردوو هەریەك لە خاچەکانیان دەخستە سەر جەستەی ئافرێکی

نــەخۆش ، کــە خاچــی ســێیەم بــووە هۆکــاری چــاکردنەوەی ئافرەتــە نەخۆشەکە ، کە ئەو خاچە جێگەی بزمارو خووێنی جەستەی عیسای پێووە دیـار بـوو ، کـە لـەو رۆژە خاچـی راسـتەقینەی دەسـتی حـەزرەتی مەسیح دۆزرایەوە.

۰۳۳۰

۰۳۳۰/٥/۱۱ تــەوواو بــوونی دورســتکردنی شــاری قووســتەنتینیە –ئەســتەمبوڵی– تورکیـای ئێـستا لەلایـەن ئیمپراتۆریـەتی بیزەنتیـەکان بـە نـاوی رۆمـانی نـوێ ، کـە ئـەو کـات ۰۰۰ر٦۰هـەزار پـاوەنی زێـری لێ خـەرج کرابـوو، کـە ماوەی شەش ساڵ بەردەوام بوونی لەکار کردن تاکووئەو شارە تەواو بـوو ، بەکردنـەوەی کـە ئـەویش بـە دورسـت کردنـی ۱٤ گـەرەك ، کـە دووانیـان لـە دەرەوەی پەرژینەکـە بوونـە ، ئاهـەنگ گێـران بـەم بۆنـە ٤۰ رۆژی خایاندلە شارەکەدا .

۰۳٤۱

۰۳٤۱/٤/۱۷ کۆبوونەوەی شاری نیقیا لە پێناو یەکگرتنەوەی بڕوابە یـەکتر بــــوون ، بــەڵام تیرۆرکردنــی ســەرۆکی کەنــسەی ئاشــووری بــەتریك مــارشموون ، بەگوللـەی شـای فـارس . کـە گـرنگترین بڕیارەکـانی کۆبوونـەوەی نیقیـا یاسای بڕوابوون بوون ، کە کەنیسەی ئاشووری رەزامەندەی لەسـەرکرد . بێ ئەوەی بەشداری لە کۆبوونەوەکە بکات بەهۆی بارو دۆخەکە.

۰۲٤۲

۰۲٤۲/۳/۲۱ لــە رێــورەسمی تــاجگوزاری شــاپووری کــوری ئەدەشــێردا – مــانی – ووتــارێکی خووێندۆتــەوە و شــاپوری یەکــەمی ئیمپراتــۆری ساســانی بـۆ هەڵگری بڕوای ئاینەکەی بانگ هێشت کردووە .

ئەمەش لە دوای گەرانەوەی بوو کە لە گەشتەکەی بۆ هندستان لـە سـاڵی ۲٤۱ بووە ... هەڵبژاردنی ناوی – مانی – یانی – نەمر – کە لە خێزانێکی فەرمانرەوا بووە . لە دوای چەندین ساڵ لە خەباتی رامیاری و سەربازی و ژیانی دوونیایی دیاردەیەکی ئاسایی بووە ، کە نـاوی کورەکـەی بـە نـاوی

مانی بێت لە ناو بنەماڵەکەیدا .
هەوڵەکانی مانی لە پێناو بڵاوکردنەوەی ئاینەکەی و بانگ هێشت کردنی خەڵك بووە کە لە ساڵی ٢٤١ دەستی پێکردووە ، ئەویش لە سەردەمی دەسەڵاتداریەتی ئەردەشێر ، کە ئەو کات بارو دۆخەکەی لە بار بووە لە پێناو گەیشتنی بە ئاواتەکانی . هەرچەند زۆر بە کزی و لاوازی هەنگاوی ناوە لەسەرەتادا لە ناوچەکە بەتایبەتی لە کوردستان .

لەبەر ئەوە مانی لە گەشتەکەیدا بۆ گوند نشینە کوردیەکان لە بەهاری ٢٤٢ سەردانی شاری هەولێری کردووەو ماوەی سێ رۆژ لێی ماوەتەوەو دوای ئەوە سەردانی – روها – ونەسیبینی – ی کردووە .
دوای ئەوە لە ساڵی ٢٥٢ لە لایەن شاپوورەوە لە – مانی – دراو ئاینەکەی قەدەخەکرا ... ناوچە کورد نشینەکان بە تایبەتی لاپالی چیاکانی کوردستان بوونە یەکەمین وێستەگەی دالدەدانی– مانی – و دەربازکردنی لەدەست بەرپرسانی ساسانی ، چونکە ئەو پاش ئەو رووداوە بەر لەوەی بگاتە ناوچەکانی خۆرهەلاتی ئیمپراتۆریەتی ساسانیەکان بەرەو کێشوەرو وولاتی هندستان هەلات.
شایانی باسکردنە کە – مانی – چەندین کتێب و نامیلکەی بەرهەم هێناوە کە ئەمەش لە پێناو دلخۆشکەری خەڵك بووە بۆ پەیامەکەی .
دیارە مانی ئەو راستیەی دەزانی کە بەر لەو ئاینەکانی –جوولەکە – تەورات – و – زەردەشتی و ئاڤێستا – و –بوزی – داماباداا – و –

مەسیحی و ئینجیل – یان هەبوونە ... ئەو بە ووردی ئاشنای ناوەرۆکی ئەوانە و بنەماکانی بووە ... بۆیە تەوراتی بەستەمکاری پەروەردگار زانی – بەلام ئاڤێستاو ئینجیلی پەسندکردووە و دامایادایشی قبووڵکردووە و بەو هۆیە فێری تیۆری دۆنادۆن بووە ... لەگەڵ چەندین بیروو بۆچوونی دیکە .

لە ٢٤٤/١/١٤ هەڵگیرسانی شەڕە بەناوبانگەکەی هورمزدەگانی لە هەرێمی خۆزستانی ووڵاتی فارس ، کە ئەو کات روویدا لە نێوان هەردوو سەرکردەی بەناوبانگ – ئەردەشێری – و – ئەردەوانی ئەشکانی – کە لە ئەنجامی کۆتایی شەڕەکەدا ئەردەوانی دەبەزێ و زنجیرەی ئەشکانیەکان بە تەواوی لە ناودەچێت لە هەرێمەکەدا .

٠٢٦٩

٤/ ٢/ ٠٢٦٩ ئەم رۆژە رۆژی دەست پێکردنی ڤالانتاینەو خۆشەویستی و راستگۆیی دووپاتدەکرێتەوە... گوڵی سوور بۆتە هێمایەك بۆ ئاشقان . چونکە رەنگی سوور گەر کاڵیش بێتەوە رەنگەکەی وون ناکات. جێگەی ئامارەپێکردنە کە مالمێکی قەیسەری رۆم هەبوو ، دەیگوت نابێ سەرباز هاوسەرگیری بکات ... هەروا قەشەیەکیش هەبووە ناوی – ڤالانتایین – بوو کە بەدزیەوە کچ و کوری لەیەك مارەدەکرد ... دوای ئەوەی کەزانیان ، قەشەیان خستە زیندانەوە و بریاری لە سێدارەدانیان بەسەردا سەپاند .

کەچی قەشەکە خۆی لەبەندیخانەدا ئاشق بوو بە کچە پاسەوانەکەی ... لەو رۆژەی کە بردیان بۆ لە سێدارەدانی نامەیەکی بەدەستەوە بوو ، کە یەك دێـری لـێ نووسـرابوو ئـەم دێـرەش نووسـرابوو – خۆشـم دەوێیـت – سـەرەنجام لـەرۆژی ٢/١٤ لەسـێدارەدراو ئـەم رۆژە بـووە رۆژی ئاشـقان لەجیهانـدا . ئـیتر هـەر وولات و هـەر نەتەوەیـەك لـەم جیهانـە بەشـێوەو شـێوازی تایبـەتی و گـشتی خـۆی کـوران و کـچانیان ئـەم یـادە لەیـەکتر پیرۆزدەکەن .

گەلی کوردیش ئەم یادە بەسێوو ، یاخوود بە مێخەك لەیەکتر پیرۆزدەکەن ... بەڵام بەداخەوە کۆمەڵگای کوردەواری نەگەیشتۆتە ئاستێك کە بنـەماو رێنماییـەکانی خۆشەویـستی بەئـەنجام بگەیـەنێ ، جـا چ لـەنێوان دوو خۆشەویـستی هـەردوو رەگـەزبێت ، یـاخوود لـە نێـوان هـەردوو هاوسەرەکەبێت ، یاخوود لە نێوان بنەماڵەو هاورێیەتی و دراوسێیەتی بێت ... کـە لـە ئەنجامیشدا دەبێ بگاتـە ئـەو ئاسـتەی کـە کۆمـەڵگای کـورد لـەو پـەری خێـرو خۆشـی و پەیوەندیـەکی هاوسـەردەمیانە بێـت شـان بەشـانی کۆمەڵگاکانی دیکەی جیهاندا .

هەروا لە لایەکی دیکەدا ، لە کۆتایی سـەدەی سێیەمی زاینیدا قەشـەیەکی دڵ کـراوە بـەناوی ڤانتـالاین لەیـەکێ لەهەرێمـەکانی ئیتالیـا ژیـانی بەسـەر دەبردوو داوای لە دانیشتووانەکە دەکرد بۆ نوێژکردن و راستگۆیی و پـەنا بردن بۆ خۆشەویستی , هانی گەنجەکانی لە کورو کچ دەدا بۆ هاوسـەرێتی , ئـەویش تـورەیی کلودیۆسـی ئیمپراتیـۆر وای مەزنـدە دەکـرد کـە ژن و مێردەکان توانای ئەوەیان نیە ببن بەسەربازێکی بەهێز .

بە بۆچوونی ئەو هاوسەربوون گەنجانی خەمسارد دەکردو وایان لێدێت کە هەمیشە لەتـەك ژن و منداڵـەکانیان دابن . کە ئەمـەش لەسـەر قارەمانیـەتی بوو , وەك کەسێکی ستەم کار کە هەمیشە بروای بە خوێن رشتن هـەبوو ... ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی کـە بریـاری قەدەخـەکردنی هاوسـەرگیری لـە هەرێمەکاندا و لەژێر باڵی تاریکیدا.

ڤالانتـاین ئـەو قەشـە دڵ نورانیـە بـوو کـە لـەنێوو ئەوشکەوتدا رێـورەسمی هاوسەرگیری کچان و کورانی سازدەکرد . ئەمـەش لـە ناوەنـدەکانی کێشە

دیـارو نادیارەکـانی ژێردەسـەڵاتی ئیمپراتـۆر بـەردەوام بـوون ، تـاکوو بـووە هێمـای خۆشەویـستی و دەربـڕینی بـیروو بۆچـوونی راگۆڕینـەوە بـە دەیـان رێگەی گوجاو لە پێناو خۆشەویستی و پێکە وەنانی هاوسـەرێتی و خێزان .

.٢٧٧

٠٢٧٧/١/٣١ بە فەرمانی شاهانەو پشتگیری و هاندانی موگەکان و لە سەر بنەمای ئاینی زەردەشـتی ، لـە سـەر رێنمـایی کرتیرمـانی زینـدانی کـرا ... لـە مـاوەی زیندانیەکەی بەهۆی ئازاردان و ئەشکەنجەدان گیانی لە دەست داو کۆتـایی بەژیانی مانی هێندرا .

ئەو بریارەی بە سەر – مـانی – دا ، درا لای – مەردیسنا – بە تـاوانی – یاخی بوو لادەر لە ئایین – ناسرابوو – کە سزاکەی بریاردان بوو بە مەرگ .

ئــەو ســزا ســەختەش بەســەر رابــەری مــانیزم مەترســی گــەورەی زەردەشتیەکان بوو لەسەرکەووتنی ئەو ئاینە ... هـەر بۆیـە دوای کووشتنی مـانی و مردنەکەشـی زۆر کاریگــەر بــوو ... کـە کاتێـك بەفـەرمانی ئـەو دەسەڵاتدارە پارچە پارچە کرا و پێستەکەشیان سووتاند تـا بەتـەواوی لـە مردنەکەی دڵنیا بن .

دوای ئـەوە جەسـتەکەیان و خۆڵەمێـشەکەیان کـۆکردەوەو لـە شـاری – تەیسەفۆن – بەخاکیان سپارد .

بـەم جـۆرە کۆتـایی بـەژیانی هـات ، کـە لـە مـاوەی ٦١ سـاڵدا کـە ٣٦ سـاڵ بانگەوازی پێغەمبەرایەتی دەکرد ، لەو کاتەی لە ململانێـی سـەردەمی ئـایین و بیرووباوەری لەو پەری دژواریدا بوو لە جیهاندا .

سەرچاوە:– خسرو مزدك .ل/٥١ – زرین کۆب – تأریخ مردم ئیران./٤٧٣ .

.٣٥٤

٠٣٥٤/١١/١٣ لە دایك بوونی لاهـوتی و فەیلەسـوف مەسـیحی نـاوداری جیهـان – ئـاریلیس ئۆگستین – لـە بـازاری بوکـان لـە رۆژهـەڵاتی جـەزائر ... شـایانی باسـە ئـەم فەیلەسوفە بە باوکی کەنیسەی کاسۆلیك ناسراوە .

بە هۆی بەرگری کردن لەبیری ئاینی و داهاتووی لە پەرەسەندن و پێشکەوتنی ... باوکی ناوی – وسنی – بووەو دایکی ناوی – مونکا – لەئایین مەسیحی بوونە .

لەو کاتەش باشووری ئەفریکیا وویلایەتێك بوو لە رۆمانیا ... ئۆگستین یەکەم بەرهەمی لە سالّی ٣٩٦ بلاوکردەوە بە ناوی – فی مختلف المسائل – هەروا کتابە بەناوبانگەکەی بەناوی – الأعترافات – لە سالّی ٤٠١ بلاوکردەوە . لەگەلّ شەش کتابی دیکە لەچەندین بوارداو بەردەوام بووە لە کارەکانی بە گەران لەوولاتانی جیهان ، تاکوو لە ٤٣٠/٨/١٤ لە شاری بونەی رۆژئاوای توونس کۆچی دوایی کردووە لە وولاتەکەدا .

٠٤١٠

٠٤١٠/٩/١ شاری باتنە کە دەکەوێتە نزیك کە ناری زێی فوورات لە باکووری کوردستان ، کە بازارێکی گەورەی تیابوو . لە هەموو کەلووپەلێکی ئەو کاتی بازرگانیدا ، کە بازرگانەکانی چین و هیند روویان تێ دەکرد... هەموو سالێك لەم رۆژەدا شارەکە کراوە بووە بۆ کارەکانی بازرگانی لەگەلّ دەولّەتی فارسی بە پێی بریاری ئیمپراتۆرەکانی –هۆنۆریۆس و تیۆدۆرسی– بچووك ، کە شاری نەسیبین لە رۆژهەلات لە سەر کەناری زێی دیجلەو کالینرك بووە، لەرۆژئاواو لە سەر کەناری زێی فوورات و ئرتکزانا لە هەرێمی ئەرمینیە بووە لەرووی لای باکوور.

هەروا شارەکانی نسیبین و سنجار لە باشووری کوردستان لەو رۆژە چۆلّ کرابوون ، لە دانیشتووان بەهۆی رەزامەندی شای فارس بۆ رۆمانەکان بەپێی رێکەووتننامەی ئاشتی مۆرکراو لە سالّی ٣٦٣ لە نێووانیاندا .

٠٤٢٠

٠٤٢٠/١/١٧ بە ناوبانگترین پاشای ساسانیەکان – یەزدگرد – کۆچی دوایی دەکات ، کە بەرامبەر بە کوردو خاکی کوردستان لە ئازاردان و وێرانکردن بێ وێنە بووە... ساسانیەکان واتە ئیمپراتۆریەتی فارس ، کە ناوبراوە لەلایەن دانیشتووانی وولاتی فارس بە پاشایەکی تاوانبار ناوزەندکرا بوو بەلام لەلایەنی هەلگری ئاینی مەسیحی بە پیاو چاك ناوزەندکرابوو ...ئەمەش لە پێناو بەهێزکردنی دەسەلاتی لە ناوچە و هەرێمەکەدا .

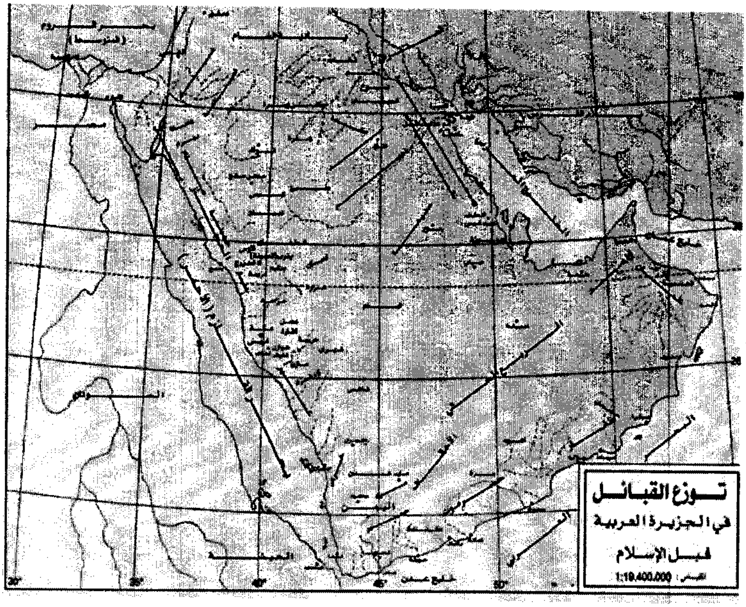

بوونی عەرەب لەو ناوچانەی کە لەو نەخشەیە دیاری کراوە بەر لە ئیسلام . واتە بوونی عەرەب و تورک لە وولآتی نێوان دووزێیّ و لە ئێستای ئێراق و سووریا و کەنداو بوونیان نەبووە ....!.

٠٤٣١

٠٤٣١/٦/٢٢ هەڵوویستی ئاشووریەکان بەرامبەر بە ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی وابوو ، کە دەسەڵاتی بێزەنتیەکان سەرچاوەی چەووساندنەوەی هەموو گەلانی ژێر دەستەکانیان بوون ، لە بووارەکانی ئابووری و نەتەوەیی و کۆمەلآیەتی . بەڵکوو لە رووی ئاینی بوو بە هۆی بێزاری کەنیسەی ئەرسۆزکسیەی بێزەنتیەکان ، کە کەسایەتی ناوداری ئەوکات (ئەستوورەدان پێنەر) ی یەکەمی ئەو چەووساندنەوەیە بوو . لە ناو دانیشتووانی ناوچەی مەرعەش و کە راهیبەی دێری ناووخۆیی بوو لە باکووری کوردستان.

دوای ئەوە بووە بەتریرک لە شاری قووستەنتینیە و بیروو بۆچوونی دوولایەنەی گرتبووە بەر لە بلآووکردنەوەی رێنماییەکانی ئایینی کە دەیگووت، حەزرەتی مەسیح خوایەو ، مرۆڤیشە لەهەمان کات نەک هەرخوایە ، کە مەزهەبی ئاینی مەسیحی ئەوکات وابوو ... هەروا دەیگووت مریەمەی عەزرا دایکی خوا نیە بەڵکوو دایکی مەسیحە.

لە سەر ئەو بریارو رێنمایی و بیروو بۆچوونانە – نەستوورە– سزادرا

لەلایەن لایەنگرەكانی بەتایبەتی لە وولاتی میدیای ئەو كات و شامی ئێستای سووریاو وولاتی نێووان دوو زێی ، ئەستووره لە پلەو پایەكەی هێنرا خووارەوە و لێی وەرگیراوە، دوای ئەوە دوور خراوە بۆ هەرێمی لیبیای ئێستاو دوای بەرەو وڵاتی میسر ، دووای ئەوە ئیمپراتۆری بێزەنتی-میوودوسی- دووەم بریاریدا بە سووتاندنی هەموو نووسراو و دانراوەكانی (ئەستوورەی) دا. بەلام هەندێ دەست نووسی مایەوە لە كۆگای ئەدیرەی ئاشووریەكان.

٠٤٤٦

٠٤٤٦/٧/١٥ دادووەری رامیاری دەسەلاتی فارس لە شاری كەركوك – یەزدجەرد– لە دوای گەرانەوەی ، كە گەیشتە شاری كەركوك دەنگی دا بە گرتنی مەسیحیەكان ، كە لەو كاتە دانیشتووانی كەركوك زیاتر لە ٢٠ هەزار خێزان دەبوو، لەو هێرشەیدا ئەوەی دەستگیری كردوو ئەوەی بەكۆمەڵ كووشتی و ئەوەی دیكە دەربەدەر بوون.

٠٤٤٦/٩/٢٥ فەرمانرەوای فارس – یەزدجەرد – شاپوور فەرمانیدا بەكۆمەل كووشتنی ئەو كوردە مەسیحیانەی ، كە لە شاری كەركوك دەستگیر كرابوون.

٠٤٥٧

٠٤٥٧/٤/١ كەنیسەی مەسیحی بەتەنگووچەڵەمەیەكی بەجیاوازو دژووارو نالەباردا تێدەپەری بە كەرتبوونی كەنیسەی ئاینی مەسیحی كە – تستۆربۆی– لە كەنیسەی مەسیحی جیابۆوە ، ئەویش بە پێك هێنانی كۆمەڵە كەسایەتیەكی ئایینی مەسیحی بەناوی – كۆمەڵەی ئەستووریە –.

٠٥٣٧

٠٥٣٧/١٢/٢٦ كردنەوەی كەنیسەی – ئایاسۆفیا– لە رۆمای پایتەختی ئیتالیای ئێستا ، لەلایەن ئیمپراتۆرو بەتریك میتاس . كە لە پێشەووەی ئاهەنگێران بوون ، كە كەنیسەكە لە سەر شێووەی خاچی یۆنانی دورست كرابوو بە درێژایی ٢٥٠ پێ و پانی ٢٢٥ پێ ، كە قووبەی ناوەندی لە سەر چوار گۆشەی

١٠٠×١٠٠ پێ بوو، لەسەر شێوەی دووباڵی لێك جیا دورست كرابوو ، كە بەرزایی ١٠٨ پێ بوو وقەوارەكەی ١٠٠ پێ بوو .
شایانی باسە ٣٢٠,٠٠٠ هەزار رەتل زێرو ٠٠٠ر٠٠٠ر١٣٤ملیۆن دۆلاری ئەمریكی لێ خەرج كرا ، كە لەو كاتدا بە گەورەترین كەنیسە لەجیهان دادەنرا ، كە بە دەیا رەنگی جیاوازو نەقش و نیگاری تاقانەی بێ وێنە ی تیا بەكار هێنرابوو لە مێژووی كەنیسەكاندا لە جیهان.

٠٥٧١

٠٥٧١/٤/٢٠ لە دایك بوونی–محەمەدی كوڕی عەبدوللا كوڕی عەبدولمتەلیب– لە شاری مە ككەی وولاتی سعوودیە لە بارودۆخێكی نا لەباری دواكەووتوو لە پەیووەندیەكانی كۆمەڵایەتی و هەژاری چەووسانەوە لە دوورگەی بیابانی عەرەبی ، كە بەهیچ جۆرێك پێداوویستیەكانی ژیانی تیا بەچاو نەبوو تەنیا خەریك بوون بە مەر لەوەڕێن و حوشترەوان لەلایەك و بازرگانی لەلایەكی دیكەدا .
هەروا لە تەمەنی ٤٠ساڵیدا بوو بە پێغەمبەر– د , خ – ، واتە لە ٦١١/٨/٢ بەپێشبینی كردنی رێنماییەكانی پێغەمبەرایەتی لە بارێكی دوا پلەی دواكەوتوو لە پەیوەندیەكانی كۆمەڵایەتی بەتایبەتی لە نیوان ئافرەت و پیاو دەوڵەمەندو هەژار ، كە ئەو كات (عبید) هەبوو، واتە مرۆڤ وەك ئاژەڵ دكراو دەفرۆشراو بازرگانی پێووە دەكرا هەتا چ بەئازاد كردن یاخوود كووشتن و چەندین لایەنی دیكەدا ... پێغەمبەر – د, خ – لەناو ئەو كۆمەڵگایە بەپێی تەمەنی گەشەكردن تووانی خۆی بگوونجێنێ لە ناو ئەو پەیووەندیە كۆمەلایەتیەو ببێتە تاقیكردنەوەیەكی زانستیانەو رۆشنبیر بوون و دۆزینەوەی رێگە چارەی رزگار كردنی ئەو كۆمەلگایە لە قۆناخی كۆیلایەتی بۆ قۆناخی دەرەبەگی و بەرەو باش بردنی باری ناوچەكە . لە هەموو بوارە جیاجیاكان ، بەتایبەتی لە دوای بوونی بە پێغەمبەر ، واتە نووێنەری خوای میهرەبان لەسەر زەوی ... یاخوود نێردراوی خوای گەوورەو میهرەبان.

٦٠٣

٥/ ١ / ٦٠٣ دەست پێکردنی شەڕی ٢٤ ساڵە لە نێوان هێزەکانی سووپای فارس لە وولاتی فارسی لە گەڵ هێزەکانی سووپای ڕۆم . کە ئەو شەڕە درێژترین و خووێناوترین شەڕ بوو لەوکاتەی جیهاندا .... ئەمەش لەکاتی دەسەڵاتی پاشایەتی خەسرۆ پەروێز شەڕەکە هەڵگیرسا .

هۆکارەکانی ئەو شەڕە بە کووشتنی ئیمپراتۆری ڕۆم – مۆریس – هاتە کایەوە، کە دۆستی خەسرۆ بوو . کووشتنی مۆریس لەلایەن فۆرکاس ئەنجامدرا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە خەسرۆ پەروێز سەرکردەیەکی بەناو کورد بوو ... کە هەموو هەوڵ و تواناکانی بۆ فارس و بە بەهێزکردنی فارس بوو نەك کورد لەسەر خاکی کوردستان .

٦١٠

١٥/١٠/٦١٠ لە دوای لە سێدارەدانی ئیمپراتۆری بێزەنتی – قووقاس– بە هۆی هەلووێستو کردەووەو تاوانەکانی لە ماوەی دەسەڵاتی، دوای ئەو– هرقل– دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی گرتە دەست تاکوو مردنی لە ساڵی ٦٤١ی زاینی .

شایانی باسە هرقل سەرکردەیەکی ئازاو چاوونەترس و زیرەك و لێهاتوو بوو لە هەموو بووارەکاندا .

٦١١

٢/٨/٦١١ محەمەدی کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عبدولمتەلیب بوو بە پێغەمبەر ، لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا ، ئەویش بە پێشبینی کردنی ڕووداوەکان لە هەموو بوارە جیاجیاکان . لە دوورگەی بیابانی عەرەبی لە شاری مەککەی سعوودیە ، کە وەك شۆڕشێك بوو ، لە پێناو ڕزگارکردنی عەرەب لەو کاتەدا لە دوورگەی بیابانی عەرەبی لە ڕژێمی کۆیلایەتی بەرەو کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی .

ئـەویش بـە بـەرپاکردنی چـەندین لایـەنی دیکـە لـە ئـازادی لـە نێـوان کۆمەڵگاو پەیوەندیە کۆمەلایەتیەکان بە رێنماییەکانی ئاینی ئیسلامی نوێ لــە گۆرەپــانی ناوچــەو هەرێمەکــە بــەرەو چارەســەر کردنــی کێــشە تەشەنەدارەکان.

۰٦۲۲

۰٦۲۲/۷/۱٦ ســەرەتای دەســت پێکردنــی مێــژووی کۆچــی بــوو ، کــە بەرامبــەر ۱/۱/۱ مێـژووی کۆچـی دەکـات ، کـە ئـەو رۆژ ژمێـرە بـەپێی رۆژ ژمێـری مـانگ دەستی پێکـردووە، ئـەویش بەکۆچـی پێغەمبـەر – د ، خ – دروودی خـوای لەسەربێ بۆ دەرەوەی شاری مەککە لەگەڵ ئەبووبەکری سەدیق ، بەهۆی ترس و پالەپەستۆی دووژمنەکانی ئاینی ئیسلامی نوێ ، کە دەکاتـە رژی ۹/۲۰ی هەمان ساڵ.

۰٦۲۳

۰٦۲۳/۹/۱۲ پەرلــەمانی شــاری مەککــە – دار النــدوە – کۆبوونــەوەکیان گرێــدا بــە ئامـادەبوونی نوێنـەری هـەموو هۆزەکـانی قـوورەیش ، لـە پێنـاو دارشـتنی پیلانێکی گوونجاو بۆ لـە ناوبردنی هـەڵگری ئاینی نـوێیی ئیسلام . لە بەر ئەوە پێغەمبەر – د.خ – لەگـەڵ هاورێ دلسۆزەکەی ئەبووبەکر سەدیق شاری مەککەیان بەجێهێشت.

۰٦۲۳/۹/۲٤ لـە دوای هەرەشـە کردنێکـی زۆر لەلایـەن قوورەیـشیەکان بـۆ سـەر محەمـەد– د.خ – هـەتا بەکووشـتنی و دوای سـێ رۆژ گـەران لـە دوای محەمـەد لەلایـەن قوورەیــشیەکان، بــەلام منداڵــەکانی ئەبووبــەکر ئاگاداریــان کــردن بــە خۆشــاردنەوەیان، بــەلام دوای ئــەوە بــەرەو شــاری مەککــە گەرانــەوەو لایەنگرانی محەمەد ، کە زیاتر لـە ۲۰۰ کـەس دەبوون بـەناوی چوونە حـەج پێشوازیان لـە محەمـەدو ئەبووبەکری سـەدیق کـرد ... شـایانی باسـە دوای ۱۷ساڵ عوومـەری کـوری خـەتاب ئـەو رۆژەی کـردە ، یەکـەم رۆژی مێـژووی عەرەب . کە دەکاتە رۆژی ٦۲۲/۷/۱٦ ساڵی زاینی.

کێشووەرەکەدا .

هەروا باسی ئایینی زەردەشتیەکان و ئایینی ساسانیەکان دەکات ئەویش:-
ئایینی ساسانیەکان ئایینی زەردەشتی بوو ، کە بووە ئایینی فەرمی تەختی پاشایەتی و ئەو ناوەش سەبارەت به پێغەمبەر زەردەشتی میدیای لێنرا ... کە لە سەردەمی پاشای میدیای - کەشتاسبی هەراسب - لە ساڵی ٦٢٨ ی بەر لە زایین لە دایك بووە .

زەردەشت ڕێنمایی ئایینەکەی بڵاوکردەوەو لە سەر پێستی گامێش کە ژمارەیان/ ١٢ دوانزە هەزار پارچە نووسیووەو کتێبەکەی ناونا - ئاڤێستا - و بە زمانی کوردی و بە خەتێکی نزیك لەوەی هیندیەکانی ئێستا بە کاری دێنن نووسیووە ، ساسانیەکان ئایینەکەی خۆیان لە دەرەوەی وڵاتەکەیان بڵاونەکردەوە لەبەر ئەوەی نەیاندەویست بێگانە بێنە سەر ئایینەکەیان و پێیان وابوو - مەجووسیەت تایبەتە - بە خۆیان ، بنەماکانی ئاینەکە ئەمانەن:-

ڕاوو بۆچوونی خێرخوازانەو ووتەی باش و کاری بەجێ و باوەڕی بە کتاب پەرستی و ڕۆژی دوایی هەبوو ... کۆمەڵگە لەسەردەمی ساسانی لە چەند چینێك پێك دەهات کە ئەمانەن :-

١-چینی کاهینەکان ...٢- نووسەران ...٣- جەنگاوەران ...٤- گشتیاران .
٥- پێشمەندەکان .

ڕێگە نەدەدرا خەڵکی لە چینێکەوە بچنە سەر چینێکی دیکەو هیچ خاوەن پێشەیێکیش بەبێ ڕەزامەندی پیاوانی ئایین مافی ئەوەی نەبوو پێشەکەی خۆی بگۆڕێت ، زۆر لە ساسانیەکان و نەوەکەی شاپوورو چەندانی دیکە سەردانی ماڵی خوایان کردووە ، لە شارەکانی مەککەو مەدینەدا .

سەرچاوە :- www.kurdmedya.com

٠٦٣٢/٦/٧ کۆچـی دووایـی پێغەمبـەری ئیـسلام – محەمـەد عەبـدوڵلا عەبدولمتـەلیب – د.خ– لە شاری مەککە ، شایانی باسە لە سەردەمی خۆی نە مێژووی کۆچی دیـاریکرابوو نـە قورئـانی پیرۆزیـش لـە کتـابێکی رێك کۆکرابـووەوە ، تـا ئـەو کاتـەی کـە ئیمـامی عوومـەری کـوڕی خـەتاب دەسـەڵاتی خەلافـەتی ئیـسلامی گرتە دەست، کە دوای ١٥ ساڵ لە کۆچی دووایـی پێغەمبـەر دروودی خـوای لەسەر بێ ، لەگەڵ مێژووی کۆچی کە کۆچی دووایی پێغەمبـەر بـە ١١/٣/١٢ کۆچی دانراوە بەپێی مێژووی زاینی .

لە دوای کۆچی دوایی پێغەمبـەر –محەمـەد - درووودی خـوای لەسـەر بێ ، ئـەبوو بـەکری سـەدیق جێگـەی گرتـەوە بـە یەکـەم خەلیفـەی ئیـسلام و بـووە هـۆی دووبـەرەکی و سـەرهەڵدانی دووبیروو بۆچـوونی جیـاواز لـە نـاو ئـاینی ئیـسلام بـەدوو مەزهـەبی شیعە بەسـەرکردایەتی ئیمـامی عـەلی و ، مەزهـەبی سـوونـنە بەرابەرایـەتی پێغەمبـەری کـۆچ کـردوو – د ، خ – دەسـت گیر بـوون بەرێنماییەکانی پێغەمبەر درووودی خوای لە سەر بێ .

لـە دوای ئـەو سـەرهەڵدانە لـە دوو مەزهـەب و دەرکـەوتنی چـەندین بـیروو بۆچوونی دیکـەی جیـاواز ، وەك فـاتمی و وەهـابی و عەلـەوی و ئیسماعیلی و ، چەندین لایەنی دیکە لەناو قەوارەی ئاینی ئیسلام .

بەڵام گـەر رێگـە راستەکەی ئیـسلام دەست نیـشان بکـەین . کـە یەکـەم خـوای گـەورەی میهرەبـان و دووەم پێغەمبـەرو سـێیەم قورئـانی پـیرۆز ، کـە ئەمـە راستـی ئـاینی ئیسلامەو هـەر بیروو بۆ چوون و برووای دیکە دەرکەوتبێ... یـاخوود دەرکـەوێ ، ئـەوا شـێوواندنی ئـاینی ئیـسلامە لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکانی ئاینی ئیسلامدا .

٠٦٣٤

٠٦٣٤/٣/٧ سـەرکەووتنی سـووپای ئیـسلام بـە سـەر جوولانـەوەی بەرهەڵستکاری هـۆزە عەرەبـەکان لـە پێنـاو دەرچـوونیان لـە دوورگـەی عـەرەب و فراوانکردنـی سنووری جووگرافی و لکاندنی بەو دوورگەیەو پەیداکردنی شووین و جێگـەی گونجاو و ژیان و رزگاربوونیان لە مەترسی هەردوو ئیپراتۆریـەتی بیزەنتـی و فارس .

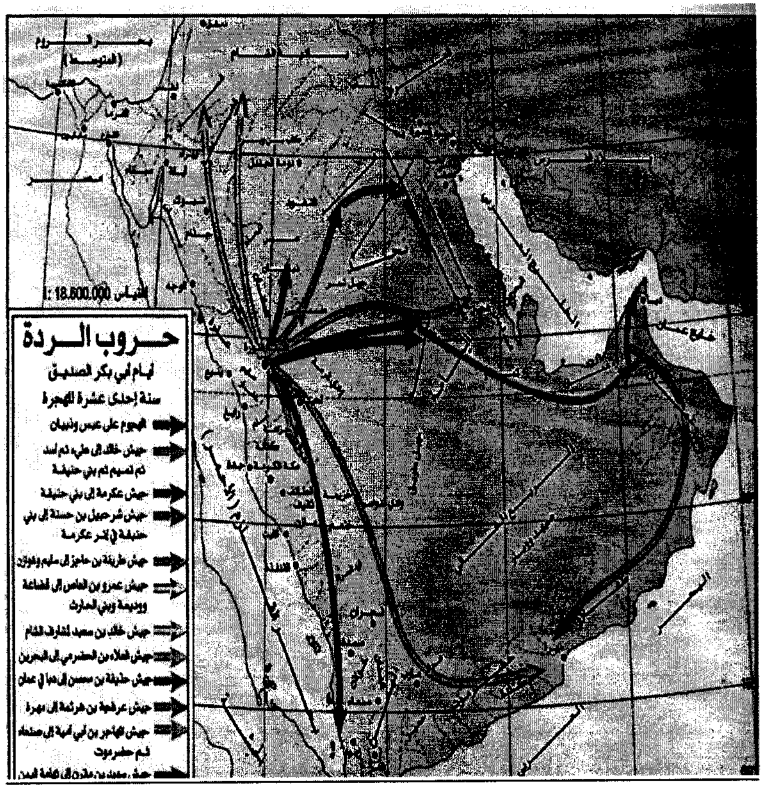

ئەم نەخشەیە فتوحاتی ئسلامی دیار دەکات لە سەردەمی ئەبو بەکری سەدیق بەرەو باکوورو رۆژهەڵاتی دوورگەی عەرەبی بەرەو وولاتی نێوان دوو زێیْ . واتە میزۆپۆتامیا .

ئەو هـۆزە عەرەبانـە داوایان لـە خەلیفـە ئەبووبـەکر کـرد یارمـەتیان بـدات بـە پەلاماردانی وولاتـی نێوانی دوو زێـیْ – میزوبۆتۆمیـا – و هـەرێمی شـام کـە بەشی رۆژئاوای ئێستای سووریا و فەلەستینی ئیستاو هەروا ئوردنی لەخۆ دەگرت .... خەلیفە ئەبووبەکر سووپایەکی لەو هۆزە عەرەب و هەڵگری ئاینی ئیسلامی نـویْ پێـك هێنـاو بـەرەو هـەرێمی شـامی ژێردەسـتی بیزەنتیـەکان بـە سەرکردایەتی – یەزیدی کوری ئەبوو سوفیان – شەرحەبیل کوری حسنە – عەمرۆ کوری ئەلعاس – هـەروا ئـەبی عوبێـدەی کـوری جـەراح – بـە رێکـەووت بەرەوناچەکەدا .

هەروا سووپایەکی دیکەی بەرەو ئێراق رەوانە کرد بە سەرکردایەتی خالیدی

کوری وەلید ، کە توانی سەرکەووتن بەدەست بێنێ لە کەناری رۆژئاوای زێی فورات ... دوای ئەوە روویکردە هەرێمی شام بۆ یارمەتی دانی سوپای عەرەبی ئیسلام ، دژی دەوڵەتی بیزەنتی ، کە لە ئەنجام سەرکەووتنیان بەدەست هێنا و توانیان شاری دیمەشق داگیربکەن .

کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە دوورگەی عەرەبی بە تەواوی کەوتە ژێر دەسەڵاتی ئیسلام و بە دەرچوونیان لە هێرشەکانی هەردوو دەوڵەتی فارس و بیزەنتیکان... دوای سەرکەووتنیان ، خەلیفە ئەبووبەکر ئەو ناوچانەی کە داگیریان کردبوو دابەشی کرد بۆ چەند وویلایەتێك و لەهەر وویلایەتێك ئەمیرێکی ئیسلامی لێ دامەزراند .

لەگەڵ ئەوەشدا وولاتی نێوان دوو زێێ و شام شەڕی تێدا بەردەوام بوو دژی چەکدارانی ئیسلام .... ئەو شەڕو پێکدادانە چەندین ساڵی خایاند لە ناوچەو هەرێمە جیاجیاکانی نێوان ئیسلام و دانیشتووانی رەسەنی ئەم ناوچەو هەرێمانە لە کوردو فارس و ئارامی و ئاشووریەکان .

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەبی و جیهان / ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب .
دار الشرق . المؤسسه العلمیه لوسائل التعلیمیه – بیروت – سووریا /٢٠٠٥ .

٠٦٣٤/٨/٢٣ کۆچی دووایی خەلیفەی ئیسلام ئەبووبەکری سەدیق ، کە یەکەم خەلیفەی ئیسلام بووە ، لە دوای سێ ساڵ لە خەلافەتی، دوای ئەو ئیمامی عوومەری کوڕی خەتاب جێگەی گرتەوە بە خەلیفەی ئیسلام.

٠٦٣٥

٠٦٣٥/٢/٢٥ فتووحاتی ئیسلامی بە سەرکردایەتی ئیمامی عومەری کوری خەتاب زیاتر هەنگاوی بەرەو دژووارترین دەناو لە ئاکام توانیان وولآتی فارس داگیربکەن بە سەرکردایەتی سەعدی کوری وەقاس لە شەڕی قادسیەی یەکەم لە داگیرکردنەکانیان بەردەوام بوون بەهۆی بەهێزکردنی سووپای ئیسلام لە هەرێم و ناوچەکەدا .

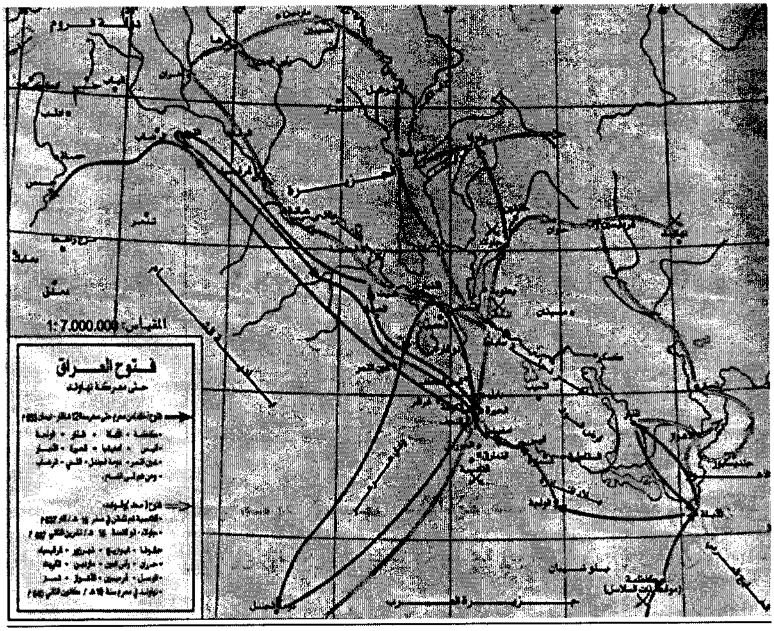

لە ناوە رۆکی ئینسکلۆپیدیای مێژوونامەکە باسم لە فتوحاتی ئیسلامی کردووە وەك داگیر کەرو ئیمپرتۆریەت . ئەم نەخشانەش بەلگەن بۆ سەلماندنی ناوەرۆکی کتابەکەم لە هەموو لایەنەکانیەوە ...؟...!. بۆ کورد.

ئەویش بەناچارکردنی دانیشتووانی ناوچە داگیرکراوەکان و کردنیان بە ئیسلام و دوور لەخواستی خۆیان ... هەروا هەنگاونان بەرەو خاکی کوردستان و ئەرمینیا لە ٦٤١/١٢/١٠ لەشەڕی نەهاوەند و جێگەی خۆیان بەهێزکردوو ناوچەی فەلەستینیان داگیرکرد ... کە ئیمامی عومەر لە ٦٣٨/١/٢٣ چووە ناوقوودس و بە بەردوام بوونیان لەداگیرکردنی گەلان و

خاکەکەیان لەناوچەو هەرێمە جیاجیاکان .

سەرچاوە:- ئەتلەسی مێژووی عەرەبی و جیهان / ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب .
دار الشرق . المؤسسە العلمیە لوسائل التعلیمیە - بیروت - سووریا /٢٠٠٥

٦٣٦ ✍

٦٣٦/٢/١٤ کاتێـك ســووپای عــەرەبی ئیـسلام لــە ســنووری ئــەو ئیمپراتۆریەتانەیــدا ، سەرەتایەکی نویّ لە قۆناخێکی مێژوویی نوێدا دەستی پێکرد بە دروشمی - ئازادی بوون بە ئیسلام - ...؟...! لە پێناو بڵاوکردنەوەی ئاینی ئیسلام و راکێشانی زۆرترین خەڵك بۆ پەیرەوکردنی ئەو ئاینە نوێیە ... سەرەتا سەرنجی هەڵگری بڕوای مانیەکانی وەك چەندین پەیرەوێکی ئاینی بۆ لای خۆی راکێشا .

بەڵام دواتر بۆیان دەرکەووت کە ئەو دروشمە جۆرێکە لە شێووە رامیاریەتی ... دەووڵەت - خەلافەت - بۆ کۆمەڵە ئاینە نا موسڵمانەکان و تا لەبەرامبەر ئیسلام نەبوونیان - باج - جزیە -ی بەسەردا بچەسپێنن . باجەکانیش تەنها لەسەر پیاوان نەبوو واتە لەسەر - ژنان و کچان و - منداڵان - و تەنانەت - شێت -یش نە سەپێنرابوو . کە بڕی باجەکەش - ٤٨ درهەم بۆ توێژە دەووڵەمەندەکان و ٢٤ درهەمیش بۆ توێژە هەژارەکان.

سەرچاوە :- بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە - قورئانی پیرۆز - سوورەتی ئەلتەوبە ئایەتی/٢٩ .

٦٣٦/٨/١ لە شەڕی یەرمووك هێزەکانی سوپای ئیسلام سەرکەووتنیان بە سەر هێزەکانی سووپای ڕۆمەکاندا هێنا.

٦٣٧ ✍

٦٣٧/٢/٢٥ لە ڕێگەی فتووحاتی ئیسلامی شاری مووسڵ لەلایەن هێزەکانی سووپای ئیسلام داگیرکرا . ئەو هۆزانەی کە بەشداری داگیرکردنی شاری موسلیان کرد - تغلب - أیاد - النمر - بەسەرکردایەتی - ربعی کوالافکل العنزی - بوو ، هەروا ئەو هۆزانەی کە لە بیابانەکەی نێوان ڕۆژئاوای شاری موسل و سەلاحەددین - تکریتی ئێستا - نیشتەجێ بوون .

بەڵام لەدوای داگیرکردنی شاری مووسڵ و دەووروبەری ئەو هۆزانە ڕوویان لە هەردوو شاری مووسڵ و سەلاحەددین کردو تێیدا نیشتەجێ بوون ... واتە

عەرەب بەر لە داگیرکردنی مووسڵ نیشتەجێی ئەو شارانە نەبوونە ، ئەوانیش مەر لەوەڕێنەکان بوون لە ناوچەکە ، کە لـە دوورگەی بیابانی عـەرەبی روویـان لەو ناوچەیە کردبوو لە دوای داگیرکردنی لەڕێگەی فتووحاتی ئیسلامیدا .

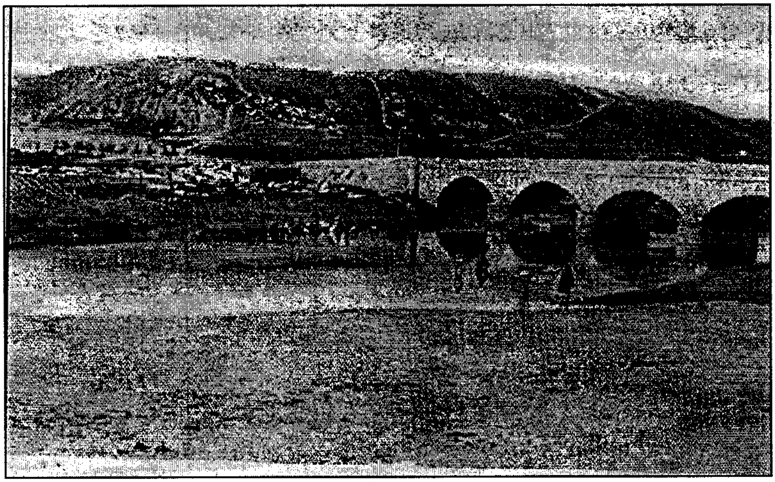

ئەم وێنەیە پردیکی شاری مووسڵە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەم کە لەو کاتە دانیشتووانەکەی لە ٩٥٪ . کوردو کلدو ئاشووری بوونە و عەرەب تەنیا مەڕلەوەڕێن و بازرگان و کاسبکارەکانی تیا نیشتەجێ بووە ....!.

٦٣٧/٩/٢ • هەڵگیرسـانی شـەڕی قادسـیەی یەکـەم لـە کـاتی دەسـەڵاتی خەلیفـەی ئیـسلام عوومەری کوڕی خـەتاب ، کـە ئـەو شـەرە گرنگیـەکی تایبـەتی گـەورەی خـۆی لە گۆڕەپانی گۆڕانکاریەکاندا هەبووە لە پرۆسەی شاڵاوو هێرشەکانی عەرەب بەرەو وولاتی نێووان دووزێیّو دەووڵەتی فارسیو بەرەو شام ، کە لـە وولاتـی نێـووان دووزێـیّ . کـە بـەرەو ناوچـەی مـەدائن – سـەلمان پـاکی– رۆژهـەڵاتـی ئێستای شاری بەغدا هاتن و لەو کات ، کە کوردو فارسو ئارامیو ئاشووری نیشتەجێی ناوچەکە بوون.

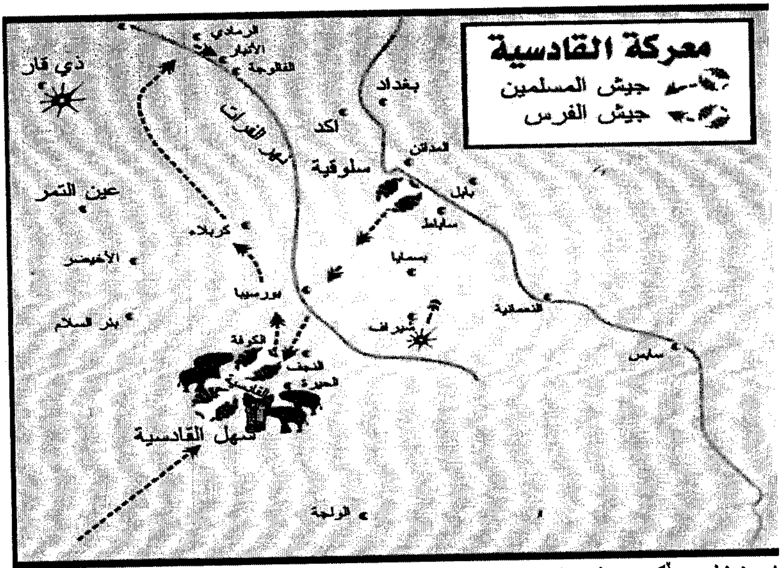

ئەمە نەخشەی هەڵگیرسانی شەڕی قادسیەی یەکەمە لە پێناو داگیر کردنی خاکی دانیشتووی گەلانی وولاتی نێوان دووزێیْ و بە ئیسلام کردنی دانیشتوانەکان . کە لەوکاتە تەنیا عەرەبە رەوەندەکان و مەڕلەوەڕێنەکان لە ناوچەیەدا بوون .

کە لەوکات بە هیچ جۆرێك عەرەب لەو ناوچانە نەبوونە تەنیا بەدووە مەر لەوەڕێن و حووشترەوانەکان نەبێ کە هەر رۆژەو لەجێگایەك بوون بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان .

دوای ئەوە بەرەو خاکی کوردستان بەرێکەووتن ، کە لە ئەنجام رووبەرووی هێزەکانی فارس بوونەوە بەسەرکردایەتی (یەزدەگوردی) سێیەم وبووە هۆی هەلاتنی و دوایی بەکووشتنی رۆستەم ، بەیارمەتی کوردە خۆفرۆشەکان لەو کاتدا.

لەوکاتەو تاکوو ئێستاش عەرەب شانازی بەو شەڕانە دەکەن بە داگیر کردن و کووشتن و تۆقاندنی مرۆۋ ، جا لە هەر نەتەوەیەك و لە سەر خاکێکی داگیر کراو ... گەر عەرەب دەسەلاتی هەبێ لە هەموو کاتێ زیندوویەك و مردوویەك بەیەکەوە لە گۆر دەنێن ، لە پێناو داگیر کردن و بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆیان بە ناوی ئیسلام نەك لە خزمەتی ئیسلام .

تێبینی :- هەروەك لە نەخشەکان دیاری کراون لە گەڵ وێنەکاندا .

۰٦٣٨

۰٦٣٨/١/٢٣ بە وەرگرتنی زانیاری لە سەر خاکی کوردستان و ناوچە جیاجیاکان ... و یەك

لەوانە ناوچەی جەزیرەو شاری قامیشلۆ ، کە دەکەوێتە رۆژئاوای باشووری کوردستان ... بۆ زانیاری جووگرافیای ئەم ناوچەیە ، کە جەزیرە دەبێ هەردوو ووشەی - بادیە - دەشت - و - مەعمورە - ئاوەدانی - روون بکەینەوە ... چونکە جەزیرە بە مانای فراوانەکەی - بادیە - و (مەعمورە - دەگرێتە خۆ ... واتە دەشت بریتیە لە بەشە چۆلەکەی جەزیرە ، کە خەلکی تیا ناژیت و کەم ئاویشە وتەنها بۆ لەوەراندن و بەخێووکردنی مەرو مالآت گونجاو بووە .

بەلام هەرچی ئاوەدانیەکەی بووە خەلکی تیا دەژی و لە بواری کشتووکالی کار دەکەن .... ئەو جەزیرەی کە ئێمە باسی لێووە دەکەین ئەو خاك و دەڤەرەیە ، کە لە نێوان هەردوو کەناری چەپی زێی فووراتەو لە دەستە راستی رووباری دیجلەیەو درێژ دەبێتەوە .

بۆ زانیاری زیاتر هەردوو زێی فوورات و دیجلە لە شاخ و چیاکانی ئاراراتی باکووری کوردستان هەلدەقوولێن ، کە خاوەنداریەتەکەی هی کوردەو داگیرکراوە و دووژمنانی کورد لێی سوودمەندن ... ئەویش بە هۆی خۆ پەرستی و بەرژەوەندنی تایبەتی سەرکردە کوردەکان لە بنەمالەو هۆزو تیرەو پارت و رێکخراو گروپ لە دەسەلآتداریەتی ئیماراتەکانی کورد و چەندین شتی دیکە .

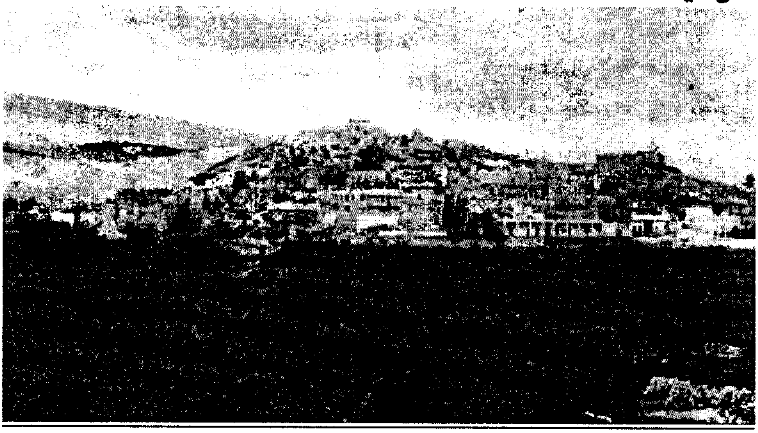

شارۆچکەی شەنگال

لە سەرەتای بوونی کورد تاکوو ئەمرۆ بۆ کورد خۆی بە ئامانجی خۆی نەگەیاندراوە لە هەموو بوراەکان ، بە تایبەتی لە بواری نەتەوەیی و

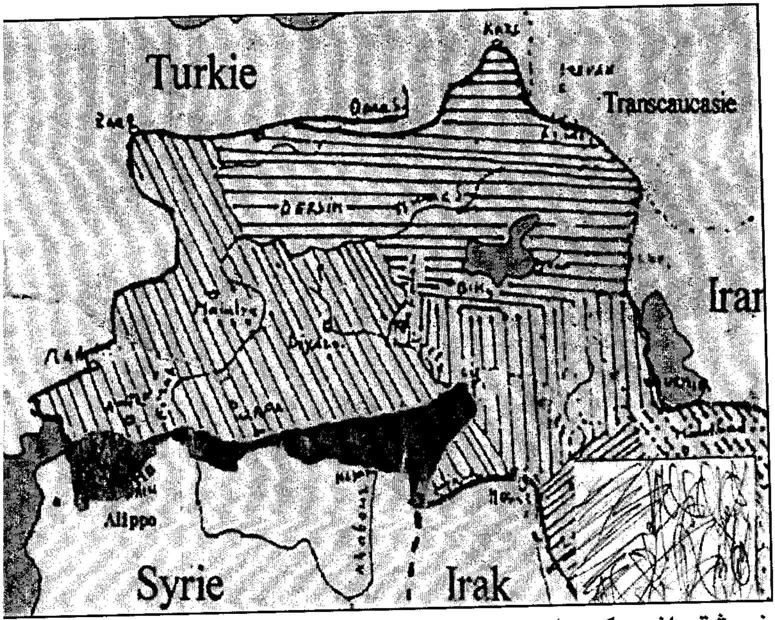

نیـــشتیمانی . کـــەلە ســـەردەمە جیۆلۆجیەکانــدا هـــەروەك لـــە شـــێووەو شێووازەکەیدا پێك هاتەی خاکەکەی دەردەکەوێت دەریاچەیەکی فراوان بووە لە کێشووەرەکەدا .

هەروا لە سەرچاوە رۆژئاواییەکانی ناسراوە بە – میزۆبۆتامیا – واتە وولاتی نێوان دوو زێی ... بە ووتەیەکی دیکە – رافدین – لەو روانگەوە ناوچەی جەزیرە بۆ سێ دەڤەر دابەش دەکرێت ئەویش :-

١- جەزیرەی بالا : ئەویش تەواوی بەشی باکووری شاخاوی دەگرێتەوە لە چوارچێووەی باشووری تورکیا .

٢- جەزیرەی ناوەند : ئەویش دەکەوێتە نێوو سنووری وولاتی سووریا .

٣- جەزیرەی خواروو : ئەویش دەکەوێتە نێوو وولاتی سووریاو بەشێکیش دەکەوێتە سەر سنووری ئێراقی بە زۆر دروستکراو بە پێی پەیمانی لۆزانی ١٩٢٣/٧/٢٤ .

لەم بارەیەوە وولاتناس – یاقووتی حەمەوی – لە پەرتوکی – معجم البلدان – دا نووسیویەتی و دەلێ :-

جەزیرە ئەم شووێنەیە کە دەکەوێتە نێوان هەردوو زێی دیجلەو فوورات و دراوسێی وولاتانی شامە- ئەویش بەشێك لە وولاتی سووریاو فەلەستین و

(جبل سنجار/ معسكر روماني)

ئوردن – دەگرێتە خۆ لە ناوچەکەدا ... دەڤەری – موزەر – و – دیاربەکر – دەگرێتە خۆ لە باکووری کوردستان .

هەر لە بەر ئەوەش بەو ناوە ناوزەند کراوە ، کە ئاوو هەوایەکی دروست و لەبارو گونجاوی هەیەو دەڤەرێکی بە پیت و فرە شارو کۆشك و قەڵای زۆری لێیە ... وەك – حەران ، رەها ، رەقە ، سەرۆکانی ، نووسێبین – شەنگال ، خاپوور ، ماردین ، ئامەد ، مەیافارقین ، موسل – و چەندین جێگەی دیکە لە هەرێم و ناوچەکەدا .

لە بەر ئەو هۆیانە لە ٦٣٨/١/٢٣ زاینی ، کە دەکاتە بەرامبەر ساڵی ١٧ ی کۆچی لە لایەن سەرکردەی ئیسلام و لە شاڵاوەکانی فتووحاتی ئیسلامی لە لایەن عەیازی کوری غەنەم داگیردەکرێت و بەبێ بەزەیی پێ هاتنەوە بە زەبری شمشێر هەڵس وکەووت و خواستەکانی خۆی لەم دەڤەرە جێ بەجێ دەکات..؟

هەروا شاری قامیشلۆ شارێکی مێژوویی دێرینی باشووری خۆرئاوای کوردستانەو چەندین شووێنەواری مێژوویی تیایە ، کە دەکەوێتە چوارچێووەی جەزیرەی ناوەند .

هەروا لە رووی جووگرافیەوە دەکەوێتە ئەو بەری باکووری رۆژهەڵاتی ئێستای سووریا و ، ئێراق دەکەوێتە سنووری رۆژهەڵات ... هەروا پارێزگای دێرە زووری سووری دەکەوێتە بەشی باشووری و پارێزگای رەقەش سنووری

ڕۆژئاوای پێك دێنێ لە هەرێمەکەدا .

ئەمەو چەندین زانیاری دیکە لە ناوەڕۆکی مێژوو نامەکە ڕوونی دەکاتەوە .

٠٦٣٨/١/٢٣ لە دوای داگیرکردنی شاری مووسڵ و دەوروروبەری کە لەو کاتە دانیشتووا
ڕەسەنەکانی لە کوردو ئارامی و مەسیحیەکان پێك هاتبوون ... کە فارو
عومەر خەتاب ، کە دەکاتە کوڕی ئیمامی عومەر هەروا عەتەبەی کوڕی فرقـ
سلمی کرد بە والی لە سەر مووسڵ ... هەر ئەویش مزگەووتی جامع و خانم
ئیمارەی دروستکرد ... دوای ئەوە چەندین والی دیکەی لێ دامەزراوە لەکاتـ
دەسەلاتی دەووڵەتی ئیسلامی لە وولاتی نێوان دوو زێێ ، واتە – میزۆبۆتام
– لەناوچەکەدا .

٠٦٣٩

٠٦٣٩/١/١٢ لە دوای پەیدا بوونی ئاینی ئیسلام و دەستکردن بە فتووحاتی ئیسلامی ا
ناوچەی شەنگاڵ و شاری شەنگاڵ لە باشووری کوردستان لەلایەن هێزەکاذ
سووپای ئیسلامی داگیرکراوە .

١– لە پێناو داگیرکردن و بەعەرەب کردن و فراوانکردنی سنووری وولاتـ
عەرەب .

٢– بە ئیسلام کردنی دانیشتووانی شارو ناوچەکە ، کە لە کورد و ئارامیەکا
پێکهاتبوون .

هەروەك کوردستان و بە تایبەتی هەرێمی باشووری کوردستان کە لە سەرەتا
فتووحاتی ئیسلامی تاکوو تەواوبوونی ئەم مێژوو نامەیە لە بەعەرەب کردن
داگیرکردن بەردەوام بووە لەهەموو بوارەکاندا .

جێگەی باسکردن و ڕوونکردنەوەیە کە ، سنجار ، یان شەنگال ، یان سەنگار
، کە شارێکی وولاتی نێوان دوو زێێ – میزۆبۆتامیا – بووە ، کە مێژوو
دەگەڕێتەوە بۆ گوندە کۆنەکانی سەردەمی بەندایەتی و ئەو بەردو پاشماوە
کە لەو ناوچەیە ماوەتەوە ... ئەو ڕاستیە دەسەلمێنن کە ئەم شووێنە
یاخوود ئەم ناوچەیە شووێنی مرۆڤی کۆی سەردەمی پێش مێژوو بووە لـ
هەرێمەکەدا .

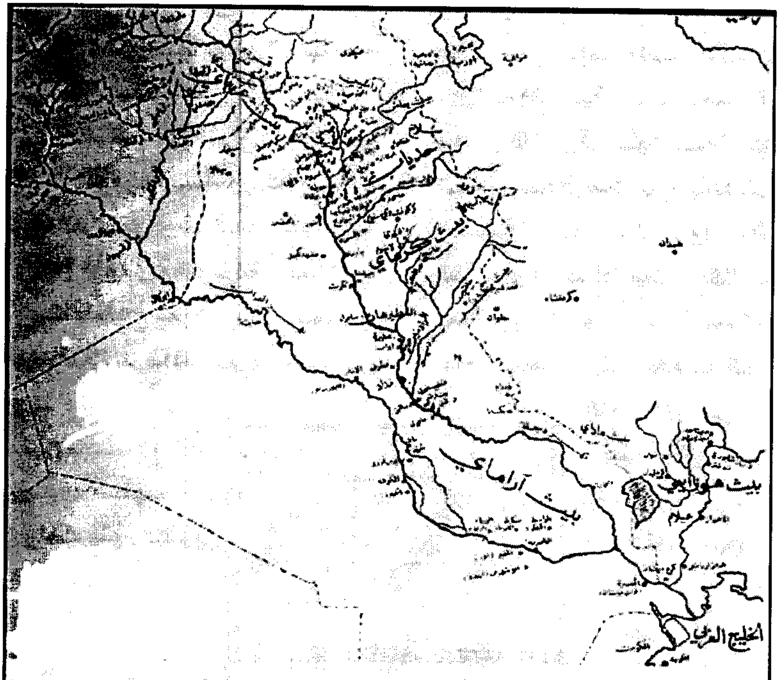

العراق في الفترة الآرامية (كلمة بيث، بالآرامي، تعني منطقة)

هەروا شاری شەنگاڵ لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی ئاشووری ناسراو بووە , لە ساڵەکانی ۹۱۱ تا ٦١٢ ی پێش زایین , کە ئەم شارە یەکێك بووە لە بنکە سەرەکیەکانی ئەم ئیمپراتۆریەتە و ، لە پێناو بەرەو پێش چوون و بەرەو زێی فوراتی سەروو , . لە چەندین سەرچاوەدا هاتووە ، کە ناوچەی شەنگال و شارەکە بۆ حەسانەوەی سووپای ئاشووریەکان بووە بەناوی – سنگارا – sinjare – , دوای رووخاندنی ئیمپراتۆریەتی ئاشووری کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتی بابلیەکان و لەژێر دەستیان ماوەتەوە تا رووخاندنی دەسەڵاتی بابلیەکان لە ساڵی ٥٣٩ پێش زایین , دوای ئەوە فارسەکان شەنگال و ناوچەکەیان کەووتۆتە ژێر دەسەڵات .

دوای ئەوانیش شەنگال کەووتۆتە ژێر دەسەڵاتی ئەگریگیەکان ... دوای ئەوە لە سەدەی یەکەمی زایینی چوار پاشای لێهاتوو لەو شارو ناوچەکەدا پەیدابوون و ئەوانیش – میتان , حەتدا , حەریان , سەنگارا –.

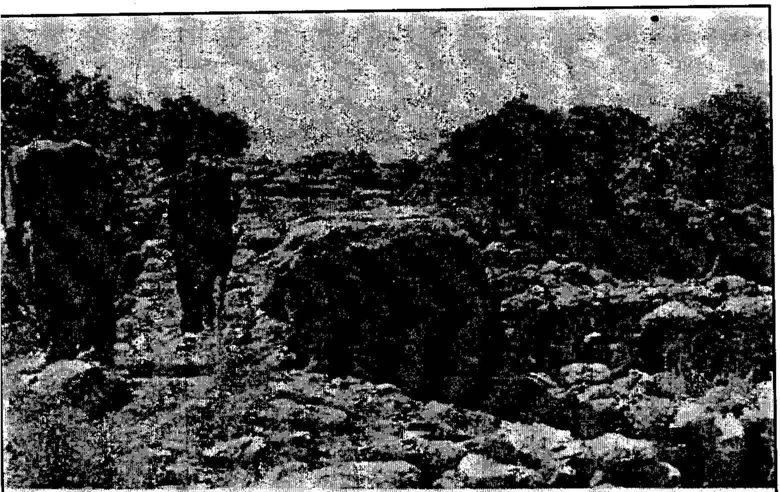
معسكر روماني

دوای ئەوە شاری شەنگال بووە بارەگای میرنشینێك لە دەوڵەتی ئارامیەکان و بنکەیەکی سەرەکی بووە بۆ کاروانی بازرگانەکانی ئەوکات ، لەنێوان وولاتی دوو زێی – میزۆبۆتامیا – و باکووری شام ، بەتایبەتی لەنیوان شارەکانی ماردین و نەسیبین لە باکووری کوردستان ، لە پەیوەندیەکی بەهێزدا لەگەڵ خاوەنداریەتی – حەتدا و حەدیابی ئارامی .

لەو کاتەشدا ئیمارەتی شەنگال دراوی تایبەتی بەناوی خۆی دەرکردووە . ئەم میرنشینە ماوەیەکی باش دەسەڵاتی لەسەر شەنگال و ناوچەکە گیێراوە تا ساڵەکانی ١٠٦ – ١١٤ زایین. لە ناوچەکەدا .

دوای ئەوە ئەم میرنشینە بەداگیرکردنی لەلایەن ئیمپراتۆریەتی – تراجان – کۆتایی پێهێنراوە و هەڵووەشێنراوەتەوە لەشارەکەدا .

دوای ئەوە شەنگال بۆتە مەڵبەندی بنکەی هێزەکانی سووپای رۆمانیەکان و دوای ئەوەش لەساڵی ١١٤ تا ساڵی ١١٦ ، تیایدا ماونەتەوە و لە سەردەمی ئیمپراتۆر – مارکۆس ئفدلیۆس – و ، دوای ئەوە بەرەو هەڵووەشاندنەوەی رۆمانەکان کۆچیان کردووەو بەناوچەکەدا ، بەتایبەتی دوای شکستە گەوورەکەی کە بەرامبەر ساسانیەکان بەریان کەووت .

دوای ئەوە لە سەدەکانی پێنج و شەشی زایینی بیروو بروای ئاییینی مەسیحی گەیشتە شەنگال و ناوچەکە ، کە یەکەم کاهینی مەسیحی بەناوی – فاری – بووە لە ساڵی ٥٤٤ ، لە پێناو بلاوکردنەوەی رێنمایەکانی ئاییینی مەسیح ...

دوای ئـەوە یەکـەم کەسـایەتی لـەو ناوچـەدا – جبرائیـل سـنگاری – بـووە کـە وانـەی پزیـشکی خوێنـدبوو لـە قوتابخانـەی – جندیـشابوور – لـەلای شـای فارس , دوای ئەوە توانیوویەتی چارەسەری نەخۆشیەکانی شاژن – شیرین – بکات و بەم هۆیە بووە سەرکردەی پزیشکەکان .

هـەروا بـەناوبانگترین کـاهینیش – ئیلیـا – بـووە لـە سـاڵی ٧٥٠ زاییـنی و ئـەم کەسایەتیە زاناو بلیمەتە بووەو چەندین کەنیسەی لەشـەنگال هـەبووە لەوانـە :– عێن قەننا , کنووشیا – ئـەوەی دووەمـیش تـا سـاڵی ٨١٩ زاییـنی ئـاوەدان بووە لەناوچەکەدا لە باشووری کوردستان .

٠٦٤٠

٠٦٤٠/١٢/٢ لەم رۆژەدا بۆ یەکەم جار ناوی عەرەبی لە شاری مووسڵ نرا . کە ئەمـەش لـەو کاتەی کە هێزەکانی سووپای ئیسلام بەسەرکردایەتی ئیمـامی عومـەری کـوری خـەتاب ، لـە رێگـەی فتووحـاتی ئیـسلامی ئـەو شـارەی داگیرکـردو هـۆزە عەرەبەکانی لە دوورگەی بیابانی عەرەبی بەرەو شارو رۆژئاوای مووسڵ هێنا.

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە دروسـتکردنی شـاری مووسـڵ بـۆ چ مێژوویـەك دەگەرێتەوە .

بەڵام نووسەرو مێژوو نووس و گەرۆکی ناوداری جیهان – زنیفۆن – لە سـاڵی ٤٠١ ی پێش زاینی ، ناوی مووسڵی لـەوکات دیـارکردووە کـە پێـی دەگـوترا – مسیلا – لە نزیك نەینەوا ، کە ئەوان وێرانکرد بوو ... کە خۆی بەو ناوچەیەدا تێپەربوو... ئەو گردەی کە دەکەوێتە رۆژئاوای زێی فوورات ئـەوە مووسـڵ بـوو ... لە هەمان کات – تەها باقرو ، فوئاد سەفەر – لە – المرشد الی مـوگن الاپـار و الحـچارە – الرحلـە الپالپـە ص/١٧ – بـۆ تایبەتمەندیـەتی شـاری مووسـڵ ، ناوە عەرەبەکەی دەگەرێتەوە بۆ ساڵی ٦٤٠ زاینی. لە ناوچەکەدا .

لە هەمان کات لـە سـەردەمی ساسـانیەکان ناسـراو بـوو بـە – نـوێ ئەدەشـێر – واتە ئەردەشێری نوێ ... بەر لە فتووحاتی ئسیلامی ... مەسیحی و ئـارامی – فارس و یەهوودی – جوولەکە – تیانیشتەجێ بووە ... بەڵام دوای ئـەوەش ناوی مەجووس گۆرا بەناوی فارس . کە مەجووس ناوزەند کرا ... ئـەویش بـە زەردەشـــتیەکان دەگـــوترا مـــەجووس و هـــەروا بـــە – المیترائـــیین – واتـــە – یەزیدیەکان .

لەگەڵ ئەوەشدا نووسەرو پرۆفیسۆرو مێژوونووسەکان لەنێوان فارس و کور
جیاوازیان نە دەکرد ، ناوی کورد دەهات لەژێر ناوی فارسەکان ، یاخوود
عەجەم — وا دیاریشە کە نیازیان ئەوە بووە ، کە مەجووس و فارس و کور
بوونە ، یاخوود کورد و فارس بەیەکەوە ... بەڵام لە دوای فتووحاتی ئیسلام
، چەندین هۆزی عەرەبی شاری حیجازی سعوودیەی ئێستاو یەمە
لەریزەکانی سووپای ئیسلام بوون ، کە نیشتەجێی دەورووبەری شارو نا
مووسڵ بوون .

هەروا بەر لە فتووحاتی ئیسلامی عەرەب دانیشتووی شاری مووسڵ
دەوورووبەری نەبوونە ، تەنیا مەر لەوەرێن و حوشترەوانەکان نەبێت ..
ئەویش لە رۆژئاوای شاری ئێستای مووسڵ و نەیانتووانیووە لە زێی دیجلە
بپەرنەوە هەتا بۆ مەر لەوەراندن ... تاکوو ساڵەکانی شەستی سەدەی بیست
لە رۆژهەڵاتی زێی دیجلە تەنیا گۆری نەبی یونس و شوورەی ئاشوور هەبوو
کە دانیشتووانەکەی کورد بوونە ، لەگەڵ گوندەکانی کورد . کە دوای
شەستەکان حکوومەتی ئێراق گەرەکی زهوری دروستکردو بەدەیا باڵەخانەو
خانووی بۆ دام و دەزگا حکوومیەکانی لێی دامەزراند .

کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە ببێتە گەورەترین گەرەك و چەندین گوندو
باخچەو زەوی کورد بەر ئەو گەرەکە بکەوێت ... جگە لەوەش شاری مووسڵ
بەند بووە بەباشووری کوردستان لە هەموو بوارەکانیدا ، بەتایبەتی لە
ئابووری و بازرگانی و کشتووکاڵی . لەناوچە عەرەبەکان کە زۆر دووربووە لە
شارو وولاتە عەرەبییەکان.

کە لەو کات سنوور نەبووە لەنێوان شاری مووسڵ و باشووری کوردستان و
باکووری کوردستان و رۆژئاوای کوردستان ، تاکوو دیاریکردنی سنووری
نێوان ئێراقی دروستکراو لەگەڵ تورکیاو سووریا ، کە موسل بەشێك بوو
لەکوردستان نەك لەگەڵ عەرەب .

بۆ نموونە :— گەرۆکی بەریتانی — pdwolf — لە سەدەی شانزەهەمدا
دەڵێ :— گەیشتینە شاری مووسڵ لە دوای پەرینەوەمان بە بەلەم دەرکەوت
کە مووسڵ دەکەوێتە وولاتی کوردەکان ... هەروا نووسەری تورکی ، چەلەبی
— حاجی خەلیفە — کە موئەریخێکی بەناوبانگی جووگرافی و بیبلۆگرافی بووە
لە سەدەی هەڤدەم لە — جیهان نما — دەڵێ:— دانیشتووانی شاری مووسڵ

کوردن و بەعەربی و کوردی ئاخاووتن دەکەن .
هەروا – ئەولیا چەلەبی – لە وەسیەتنامەکەی ج ٤ ل/٧٥ نووسیویەتی و دەڵێ:– کە کوردستان لە ئەرزەرۆم درێژ دەبێتەوە بۆ موسل و بەغداو بەسرە ... مەبەستیش بەس کوردستان بووە ، لەناو دەووڵەتی عوسمانی . هەروا – کییە – دەڵێ:–
شارە گرنگەکانی کوردستان ... لە تورکیا . دیاربەکر ... لە ئێراق مووسڵ . لە ئێران ئورمییە . هەروا چەندین نووسەرو رووناکبیرو گەریدەی دیکە لە سەر شاری مووسڵیان نووسیووە ، کە بەشێکە لە کوردستان ... وەك :– گەرۆکی فەرەنسی – ئولیفیە کە لە ساڵی ١٧٩٥ سەردانی شاری مووسڵی کردووە ... هەروا گەریدەی بەریتانی – جاکسۆن کە لە ١٧٩٧/٧/٢٥ سەردانی شاری مووسڵی کردووە ... کە مووسڵ پایتەختی جەزیرەی کوردستان بوو لە هەرێمەکەدا

٠٦٤١

٠٦٤١/٢/١١ کۆچی دووایی سەرکردەی ناوداری جیهان –هرقل –و گەرانەوەی قیرس لەئاوارەیی و دووایی کە هرقلیەکان دەسەڵاتیان گرتەوە دەست و گەیشتنە ئەو بڕووایەی کە پەیمانی ئاشتبوونەوەیان لەگەڵ عەرەب مۆر بکەن ، دوای ئەوە قیرس گەراوە شاری ئەسکەندەریەی میسر .
لە مانگی /٦٤١/٩ لەگەڵ شاندێك لە مەسیحیەکان بەرەو سەنگەری بابلیلەکان بەرێکەووتن ، لە پێناو گفتووگۆکردن لەگەڵ عەمرۆ کوری عاس ، ئەمەش بە هۆی پالە پەستۆو سەر هەڵدانی فتووحاتی ئیسلامی بوو بۆ ناوچەو هەرێمەکانی میسر . کە شاری ئەسکەندەریە لەلایەن ئەسکەندەری گەورە لە ساڵی – ٣٣٢–ی پێش زاینی دروستکرابوو..

٠٦٤٢

٠٦٤٢/٩/١٢ سەرکردەی ناوودارو سەرکردەی نوێی ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی لە سەرەتای دەسەڵاتی – قنستانز – کە یەکەم هەنگاوینا بە لابردنی سەرکردەی ناوداری بێزنتی– هرقل – لە دەسەڵات ، کە لەو کاتە هێرشەکانی فتووحاتی ئیسلامی بەرەو هەرێمەکانی میسر هەنگاویان دەنا .

لـه پێنـاو داگیرکردنـی خـاك و بـه ئیـسلام کردنـی گـەلان و لـه هـەمان کـات داوایـان لـەهێزەکانی سـوپای بێزەنتـی کـرد ، کـه لـه ناوچـەی شـاری ئەسـکەندەریەی میسر بچنه دەرەوە ، بەپێی پـەیمانی نێوان سـەرکردەکانی عەرەبی ئیسلام و بەرپرسانی ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی له ناوچەکەدا .

٣٠ /١١/ ٦٤٢ ولاتـی کـورد لـه زنجیره چیاکانی هەمـەدان , شـارەزوور , و ئـەربیل دەست پێدەکات و به رووباری دیجله لـه دەڤـەری جەزیره لـه مووسڵی ئێستا کۆتایی دێت .....هەروەك فەزلوللا عومەر دووپاتی دەکاتـەوە لـەگەڵ لێکـۆڵەرەوەکان ... که هەوڵیان داوه به دوای رەگ و ریشەی نەتەوەیی کورد بچنەوە ... لەوانه توێژەر سۆن – soune – که نەتەوەی کوردی ئێستا ... که له رەگـەزی ئاریین و دەگەرێنـەوه بـۆ میـدیاکان کـه شـاری هەمـەدانیان کردبـوو بـه پایتـەخت و بنکەی دەسەڵاتی خۆیان .

جـا شـاری هەمـەدان ، کـه دەکەوێتـه هـەرێمی رۆژهـەڵاتی کوردسـتانی ژێـر دەسـەڵاتی ئێـران ... ئـەویش لـه دوای مـۆرکردنی پـەیمانی زەهـاو لـه ساڵی ١٦٣٩ ی لـه نێـوان ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی و فارسـیدا ... کـه ئـەم شـاره مێژوونووس و لێکۆڵینەوەرانی تایبەت به لێکۆڵینەوەی مێژووی کۆن ، کۆکن لەسەر ئەوەی که شاری هەمەدان یەك لەشاره مێژوویه کۆنـەکانی کوردستانه ، که مێژوویەکەی دەگەرێتەوه بۆ زیاتر له ٩٠٠ ساڵ بەر له زایین .

هەروا شارێك بووه لـه بنکـه هـەره سـەرەکیەکانی شارستانیەتی گـەلانی هندو ئەوروپایی و ناوی له کتابی تەوراتی ئایینی جوولەکەدا هاتووه به ناوی مادی . ناوهێنانی هەمەدان بۆ یەکەمجار بۆ سەدەی ١١٠٠ بەر لـه زایین دەگەرێتـەوه ، کـه لـه نووسـراوەکانی مێخـی تایبـەت بـه شـای ئاشـووری تێگـل بلا سـەری یەکەم – ١١١٥ – ١١٠٢ – بەر له زایین .

ئەمـەش بـه شێوەی ئامیدانـه یـا ئامـدانا ... لـەلای گریگەکانـەوه بـەناوی ئەکبەتانای دێرین ناسراو بووه .

له نووسراوه ئەخمیشیەکاندا به شێووازی هـەکمقانا هـاتووه ... لـه مێـژووی هیرۆدۆتس به شێووازی ئەلباتان یا ئەلبتانا .

بەڵام به زمانی میدی ، ئەوا به شێووازی هانك متانا هـاتووه ... بـەڵام شـاری هەمەدان ناوەکەی خۆی لەناوی خوودی میدیەکانەوه وەرگرتـووه . ئەمـەش لەبەر ئەوەیه ، که ناوەکەی له نووسـراوەکانی ئاشووری بەشێووازی ئامدانه

هاتووه کە ئامادانا نیشتگەی میدیاکانە .... مێژوو لاپەرەکانی خۆی پرکردۆتەوە لە قوناخە یەك لە دوای یەکەکان لەسەر باری کوردو دوای ئەوە هێزی بەئیسلام کردن و بە عەرەبکردن و داگیرکردن ... بەناوی ئاینی نوێی ئیسلام ، لە ساڵی ٦٤٣ لەلایەن جریری کوری عەبدوڵلاّ بەجلی داگیرکراوە و لە مامەڵەی شۆڤینیانەی بەر چاو تەنگ بەردەوامن لە هەموو بوارەکاندا لە هەرێم و ناوچەکاندا .

٣٠ /٦٤٢/١١م لە دوای داگیرکردنی ناوچەی شارەزوور , بە تایبەتی شارۆچکەی خورماڵ لە لایەن هێزە چەکدارەکانی ئیسلام بە ناوی بە ئیسلام کردنی دانیشتووانی ناوچەکەو داگیرکردنی لە خورماڵ ... کە پەرستگایەکی ئاییني زەردەشتی لێبوو ... نەك گردێکی قەڵاکە لە سەر چاوەی کانیاوێك لەلایەنی رۆژهەڵاتی باشووری و راستەوخۆی رۆژهەڵات ، بەرزبوو بە ٩ قوبەی بەرز ، کە بە کۆمەڵگەی کەوانەیی دروستکرابوو لە بەردو گەچ و خشت... کە تاکوو ئێستاش ئەو پەرستگایە لە هەستی دانیشتووانی ناوچەکە دەزرینگێتەوە . لە دوای داگیرکردنی لە لایەن هێزی چەکداری ئیسلام ... کرا بە مزگەووتی بە ئیسلام بووەکان لە هەرێمی باشووری کوردستان .

سەرچاوە :- حدود کردستان الجنوبیه تارخیاً و جغرافیاً - چاپی دووەم/٢٠٠٥.

٦٤٣/١١/١٩م ئیمامی عوسمانی کوری عەفان خەلافەتی ئیسلامی گرتە دەست لە دوای کووشتنی عومری کوری خەتاب لەلایەن - ئەبا لۆلۆە - کە ناوی تەواوی مەیروز بوو ..... لە کاتی دەسەڵاتی ئیمامی عوسمان توانیان کەشتی جەنگی دروست بکرێت بۆ بەرەنگاربوونەوەی سووپای بیزەنتی لەسەر کەنارەکانی میسر و شام . لەکاتی دەسەڵاتی ئیمامی عوسمان توانرا قورئانی پیرۆز لە یەك کتێب کۆ بکریتەوە و چەندین دانەی لێ کۆپی کراوەو ناردرا بۆ پایتەختەکانی دەووڵەتی ئیسلامی ... کە دانە بروا پێکراوەکەی لە شاری تاشقەندی پایتەختی ئازربایجانە ، هەردانەیك لەو دانەیەدا چاپ نەکرێت بەراست نازانرێت لەلایەن دام و دەزگا ئایینەکانی ئیسلام لە جیهاندا .

سەرچاوە:- مێژووی عەرەبی و جیهان - ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب - دار الشرق - المؤسسة العلمیة لوسائل التعلیمیة . بیروت / سووریا /٢٠٠٥ .

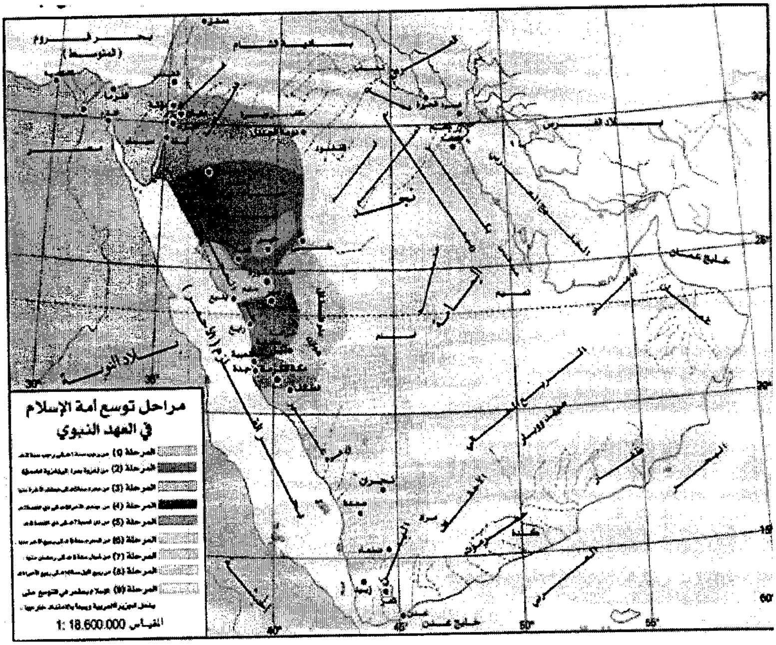

ئەم نەخشەیە فراوانکردنی دەسەڵاتی عەرەب و ئیسلامە

٦٤٤ز

٦٤٤/١١/١ز هێزە چەکدارەکانی کوردو هێزەکانی سووپای فارس هاووکاری یەکتر بوون ، لە پێناو بەرەنگار بوونەوەو بەرگری کردن لە یەکتر لە سەر خاکی خۆیان . بەهۆی هێرشەکانی داگیرکەری عەرەب بەناوی فتووحاتی ئیسلام لەناوچەکانی شاری دیالە و باکوورو رۆژهەڵاتی شاری کووت و عیمارەو تکریتی ئێستا – ئەو ناوچانە لەو کات دانیشتووانی عەرەبی تیا نەبوو بەهیچ جۆرێك ، تەنیا رەشماڵەکانی مەر لەوەڕێن حووشترەوانەکان نەبێت– کە بەرەو خاکی کوردستان هەنگاویا ننا بەتایبەتیش لەسەرەتا بەرەو شارەکانی ئەهوازو فارس هەنگاویان دەنا .

کە ئەمانەش هەمووی لە ئەنجامی شەڕی خووێناوی لە نێووان هێزەکانی ئیسلام و هێزەکانی فارس بە ناوی فتووحاتی ئیسلامی و تووانیان سەرکەوتن بەدەست بێنن ، لە ڕێگەی کووشتنی بە کۆمەڵی بێ ووێنەی دوور لە ویژدانی مرۆڤایەتی و بە تاڵانکردن و دەربەدەرکردن و ئەنفال و تۆقاندن و سووتاندن ، کە بەو کردەوانە تووانیان سەرکەوتن مسۆگەر بکەن.

شایانی باسە کردنە کە بەر لە وەش بەیەك ساڵ عومەر عەزە قەیس لە شاری چەلوانەوە بەرەو ناوچەی شارەزوری باشووری کوردستان هەنگاویاننا بەهێزێکی گەورەی چەکدار .

بەلاَم نەیتووانی ناوچەی شارەزور داگیر بکات ، بەلاَم بۆجاری دووەم بەهێزێکی گەورەتر بە سەرکردایەتی عەتەبە فرقەد روویکردە ناوچەی شارەزورو لە ئەنجامی شەڕێکی خوێناوی تووانی ناوچەکە داگیر بکات لە رێگەی ناشیرنترین کردەوە ،کە لەو داگیر کردنەش نەیانتووانی بەتەواوی لەناوچەکە بمێننەوە بەهۆی بەرگری کردن لە ناوچەکە لەلایەن جەماوەری کوردی ناوچەکە .

شایانی باسە کە هەر لەو رۆژە خەلیفە عوومەری کوڕی خەتاب کۆچی دوایی کرد ، کە خەلیفەی دووەمی ئیسلام بوو، لە دوای ئەبووبەکری سەدیق .

شایانی باسە کە لە سەردەمی خەلیفە عوومەر مێژووی کۆچی دانراوە... شاری تکریت بەر لە هاتنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ناوی ئەو شارە سەلاحەدین بووە ، بەلاَم بەهۆی بەتورککردن ناوی لە شاری سەلاحەدین گۆڕاوە بۆ شاری تکریت . واتە توورکی ، کە ئێستاش تکریت و سەلاحەدینیشی پێ دەگووترێ لە ئێراق .

٠٦٥٦

٠٦٥٦/٣/ کووشتنی خەلیفەی ئیسلام عوسمانی کوڕی عەفان لە تەمەنی ٣٥ ساڵیدا ، کە ئەو تووانی قورئانی پیرۆز یەك خات لە کتێبێکی پیرۆزی ئاینی ئیسلام ، کە بەدەستەکانی خۆی نووسیوویەتیەوەو بەراست ترین قورئان دادەنرێت و دەستنووسەکەی ئێستا لە شاری تاشقەندی پایتەختی کۆماری ئۆزبەکستانە ، کە بۆتە سەرچاوەی بەچاپگەیاندنی قورئانی پیرۆز لە جیهان .

هەروا لە دوای لێکۆلینەوەیەکی وورد دەرکەوت کە خەلیفەی ئیسلام عوسمانی کوڕی عەفان لە ناو ماڵەکەی خۆی تیرۆرکرا ، کە سێیەم خەلیفەی ئیسلام بوو ، لە کاتی دەسەلاَتی ئەو تووانی توونس و جەزائرو مەراکش و ئەندەلوس و دوورگەی قووبرس و دوایی بەرەو ئێراق بخاتە ژێر دەسەلاَتی ئیسلام.

٠٦٥٦/٧/ لە دوای رێکنەکەووتن لە نێووان ئیمامی عەلی و معاویە لە سەر بیروو بۆ چوون

و دەسەلات بووه هۆی هەلگیرسانی شەڕی نێووانیان و بەردەوام بوونی ئە
دوژمنکاریە لەنێووانیان. لە و بەشە ئێراقەی ئەوکات ، کە لە ڕێگەی ب
ئیسلام کردن و فتووحاتی ئیسلامی کەووتە ژێر دەستیان لە باشووری
ئێستای ئێراق ، وەك پارێزگاکانی ئێستای نەجەف و کەربەلا و قەزای
کووفەدا .

٠٦٦١

٠٦٦١/١/٢٤ لە کاتی نووێژی نیووەڕۆ ئیمامی عەلی بەدەستی عەبدولرەحمان کوری ملج
– شەبیب – تیرۆرکرا ، لە شاری کووفە لە ڕۆژئاوای پارێزگای بابل – حل
– لە باشووری ئێستای ئێراق ئەویش لە ئەنجامی دژایەتی کردنی لەگەا
بنەماڵەی معاویەدا .

٠٦٦١/٥/١٧ حەسەنی کوری عەلی دەستی لە خەلافەت هەلگرت و بۆ معاویەی کوری ئەبو
سفیان ... کە ئەمەش بووه هۆی ئەوەی کە خەلافەت گوواستراوه بۆ نەوه
ئەمیە ... ئەویش بە گەیشتنیان بەو ئاواتەی کە چاوەڕوانی بوون و لەپێناو
هەولیان بۆ دەدا .... ماوەی دەسەلاتی ئەمەویەکان لە ٥/١٧ تاکو
٦٨٣/٨/٣٠ بەردەوام بوو ، ئەویش بە دوو قۆناخ تێپەربوو کە :
١– ماوەی دەسەلاتی سفیانیەکان :– ئەو ماوەیەش کە دەسەلاتی خەلافەتیا
گرتە دەست ، کە معاویەی کوری سفیان و کورەکەی یەزید ... کە ئەم قۆناخ
ماوەی ٢٣ ساڵ بوو لە دەسەلاتداریەتیان .
٢– ماوەی دەسەلاتی مەروانیەکان :– ئەم ماوەیەش خەلافەت گوواستراوه
مەروانی کوری حەکەم ، تاکوو مەروانی کوری محەمەدی کوری حەکەم ،
دوا خەلیفە بوو لە نەوەی ئومیە کە ماوەی دەسەلاتەکەیان ٦٤ ساڵ بوو
٧٨٣/٨/٣٠ تاکوو ٧٤٩/٨/٢٠ . لەژێر دەسەلاتی ئەمەویەکان سنوور
جووگرافی لە دەریای ئەتلەسی تاکوو سنووری چین فراوان بوو .
لەگەڵ ئەوشدا دەسەلاتەکەیان بەرەو کزی هەنگاوی دەنا بەهۆی شۆرش
ڕاپەرینە ناوخۆییەکانی ناو دەسەلاتی ئەمەویەکان و یاخی بوون ل
دەسەلاتەکەیان ... کە ئەمەش بووه هۆی ئەوەی کە پایتەختی دەسەلاتەکەی
لەشاری کوفە بگوازنەوە بۆ شاری دیمەشقی پایتەختی ئێستای سووریا .

لـەو کاتەشـدا ئیمـامی عـەلی پایتــەختی دەسـەڵاتەکەی لەشـاری مەدینــەی سعوودیە گوواستنەوە بۆ شاری کوفەی ئێستای ئێراق .

دوای ئەوە خەلافەت بەرەو هەڵووەشاندنەوە هەنگاوینا بۆ شانشینی میراتـی ، بەتایبەتی لەلایەن ئەمەویەکان ، کە لەباوك بۆ کورەکەی یاخوود لـە یـەکێك بۆ دوانی دیکە یاخوود زیاتر ... هەروەك عەبدولمەلك کوری مەروان ئەنجامیدا . لەگەڵ چەندین کاری دیکە لە بواری کۆمەلایـەتی وئـابووری و بازرگـانی ، جگـە لەهەڵوویست و خواستی ئایینی لەدەسەلاتی ئیسلامدا .

سەرچاوە:– ئتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان / ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب – دار الشرق – المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية . بيروت / سووريا /٢٠٠٥

٠٦٦٥

٠٦٦٥/٣/٢٤ بۆ یەکـەم جـار تورکمـان گەیشتنە نـاو خـاکی ئێستای ئێـراق لـەو کاتـەی کـە عوبێدوللای کوری زیاد کە والی خۆراسان بوو .... ئەویش ژمارەیـان نزیکـەی ٢٠٠٠ هـەزار کـەس لـە تورکمـانی خـەزەر دەبـوو بـە چـەکدارکردنیان لـە ریـزی سووپاکەی لـەپێناو بـەرگری کـردن لەبەنـدەری بەسـرە لـە باشـووری ئێسـتای ئێراق .

هەروا فەزلی کوری یەحیای بەرمەکی ، کە والی خۆراسان بوو دوای عوبیدوڵلاّ لـە سـاڵی ٧٥٦ نزیکـەی ٢٠٠٠٠ هـەزار تورکمـانی هێنـا ئێـراق و نیـشتەجێی کردن – لەحەربیە – ی تـەك شـاری بەغدا ، لـە دوای پەرەپێـدانی شـاری بەغدا لەلایەن خەلیفەی ئیسلام ئەبوو جەعفەری مەنسوور لە شارەکەدا .

ئەمەش سـەرەتای نیشتەجێ بـوونی تورکمـان بـوو لـە ئێـراق و کاردانـەوەی لـە سەر بوارە جیاجیاکانی دانیشتووانی رەسـەنی ئێستای ئێـراق ... کـە ئەمـەش هۆکارێکی بنەرەتی بوو بۆ پتـەوکردنی ئـاینی ئیسلام ، لـە پێنـاو داگیرکردنـی خاکی گەلان ، بەتایبـەت خـاکی کوردسـتان لـە هـەموو بوارەکـان بـە تایبـەتی لـە بواری نەتەوەیی و نیشتیمانیدا .

سەرچاوە:– سنووری کوردستانی باشوور – مێژوویی و جوگرافی ل/٢٩٠، ئەلرەقیب یوسف چاپی دووەم /٢٠٠٥ .

٠٦٧٧

٠٦٧٧/٧/١ کۆچی دووایی خاتوو عائشەی کچی ئیمامی ئەبووبەکرو خێزانی پێغەمبەر دروودی خوای لە سەربێ .

٠٦٨٠

٠٦٨٠/١٠/١ ئیمامی حووسێنی کوڕی ئیمامی عەلی ، لە ئەنجامی دووژمنایەتی بنەماڵەکەی لە گەڵ بنەماڵەی یەزیدی کوڕی مەعاویە تیرۆر کرا لە شاری ئێستای کەربەلا ، لە باشووری ئێستای ئێراق .

٠٦٨٤

٠٦٨٤/٨/١٨ دوای کووشتنی حوسێنی کوری ئیمامی عەلی ، بزووتنەوەی – تەوابین – پێك هات – واتە تۆبەکار – بەسەرکردایەتی سوولیمان سەرد خوزاعی ... ئەویش لەپێناو وەرگرتنەوەی حەقی حوسێنی کوری ئیمامی عەلی ... ئەم بزووتنەوەیەش رووی لە هەرێمی جەزیرە کردو هەوڵی ئەوەیاندا ، کە لایەنگری زۆر بۆخۆیان کۆبکەنەوە ، کە دانیشتووانی ناوچەکە کوردبوون ... بۆماوەی چوار ساڵ لەناوچەکە مانەوەو لایەنگریان بۆخۆیان پەیداکرد ، بەتایبەتی لەناو دانیشتووانە کوردەکان ... بەلاّم ئەمەویەکان سووپایەکی زۆریان پێکهێناو هێرشیان کردنە سەریان و لە ئەنجام ئەم بزووتنەوەیە هەرەسی پێ هێنرا لە شەرێکی دژوار لە – عێن وردە – لەهەرێمی جەزیرە لەباکووری کوردستان.

<u>تێبینی :-</u> هەرێمی جەزیرە دەکەوێتە باکووری رۆژئاوای کوردستان... کە هەرێمێکی کوردستانە بۆیە پێی دەوترێت جەزیرە .
چونکە دەکەوێتە نێوان هەردوو زێی دیجلەو فوورات لە سەر رووی شاری سەلاحەدین – تکریت – تا سەرچاوەکانی هەردوو رووبار یەك دەگرێتەوە ... کەلە هەرێمی جەزیرە کورد لەناوچەکانی سەروو نیشتەجێ بوونە بەتایبەتی لە بەشەکانی خۆرهەلاّت و باکووری خۆرهەلاّت ، بەر لە عەرەب و نەتەوەکانی دیکە ... ئەم هەرێمەش چەندین قەلاّو شوورای تێدایە لەوانە :- نەسیبین – دارا – حەسەن کێف – ماردین – ئۆرفە – دیاربەکر – ئەرزن ، لە ناو خاکی کوردستاندا .

٠٦٨٥

٠٦٨٥/٤/١ کۆچـی دووایـی یەزیـدی کـوڕی معاویـە و لـە دووای خـۆی کوڕەکـەی جێگـەی گرتەوە... شایانی باسە ئەو بنەماڵەیە لەگەڵ بنەماڵەی ئیمامی عەلی ، هـەر لـە سـەرەتاوە تـا کۆتـایی دووژمنکاریـان بـەردەوام بـووە ، لـە باشـووری ئێراقـی ئێستا لە سەر بیروو بۆ چوون و دەسەلاتی دەولەتی ئیسلام .

٠٧٠٥

٠٧٠٥/١/٢ عەبدولمـەلیك کـوری مـەروان دراوی زێـری چـاپکرد لـە شـاری دیمەشـقی پایتەختی ئێستای سووریا بەناوی – دینار – کە بازنەکەی واتە قەوارەکەی – ١,٩–سم بوو . کە لەسەری نووسرابوو – الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد .
سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب – دار الشرق – المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية – بيروت – سووريا /٢٠٠٥ .

٠٧٠٥/١٠/ کۆچـی دووایـی عەبدولمـەلیکی کـوڕی مـەروان ، لـە سـەردەمی خەلافـەتی ئـەو دەولـەتی ئیـسلام ، کـە تووشـی چـەندین دابـەش بـوون هـات بـەهۆی لێـك ترازانـی هەڵوێـستی بەرپرسـانی ئیسلامی لـە پەرەسـەندنو پێـشکەووتنو گەشەکردنی باری کۆمەلایەتیو رووبەروبوونەوەی بیری زانستیو رۆشـنبیری لـە ئاسـتی زیـاتری زانیـاری لـە ناوچـەو هەرێمـە جیاجیاکـانی ژێـر دەسـەلاتی ئیسلام .

٠٧٠٨

٠٧٠٨/١١/ دامەزرێنەری بنەماڵەی – بەرمەکی – لەم رۆژەدا خالید بەرمەکی لەدایك بووە ... کـە یەکـەم کەسـیش بـووە بۆتـە ئیـسلام لـەو بنەماڵەیـەداو دژی ئەمەویـەکان رەفتـاری کـردووەو یارمـەتی دەری دامەزرێنـەری دەوولـەتی عەباسـی بـووە ... هـەروا بۆتـە یـەکێك لەسـەرکردەو پیـاوانی ئـەبوو موسـلمەی خۆراسـانی و هاوکـاری بـووە لـە بەهێزکردنی لایـەنگیرانی لـە پێنـاو پتـەوکردنی دەسـەلاتی عەباسـیەکان . دوای مردنـی خالـد بەرمـەکی لەسـالی ٧٧٩ یـەحیای کـوری جێگـەی بـاوکی گرتـەوە لـە خزمـەتکردنی دەوولـەتی عەباسـی لەهـەموو بـوارە جیاجیاکان .

جێگــەی ئامــاژە پێکردنــە کــە بەرمەکیــەکان بنەماڵەیــەکی کــوردی نــاوداری کوردســتان و عــەرەب و جیهــان بوونــە ... ووشــەی بەرمــەکیش نازنــاوێکی ئاینیــە... روونــاکبیرو فەیلەســوف و نووســەری کــورد –خەلــەکان – خــاوەن کتێبی – وفیات الاعیان و انباو أبناو الزمان – دا دەڵێ :–

بەرمەکیــەکان لــە هــۆزی – زراری – کوردینــە . هــەروا زۆر لــە نووســەرو فەیلەســوفەکانی پێــشوو گووتویانــە کــە بەرمەکیــەکان فارســن . بــەڵام ئــیبن خەلەکان دەڵێ :– ئەوە کارێکی سەر سوورهێنەر نیە ، کە هۆکارێکی ئەوە بێ کــە بنەماڵەیــەکی کــوردی نیــە ... لەبــەر ئــەوەی ووشــەیەکی نەتــەوەیی نیــە و بەرمەکیەکانیش – فارس و ئاگر پەرست بوونە ... کە ووشەی فارسی مانای ئەوەیە کە ووشەیەکی رامیاری و ئاییینیە .

لە بەر ئەوەی کە کورد خاوەن دەسەڵات بوونە لە باشووری رۆژئاوای ئاسیا ، بەر لە سەدەی شەشی پێش زایین ... بەتایبەتی لەکاتی دەسەڵاتی میدیاکان کــە فــارس ســەربەو ئیمپراتۆریەتــە بوونــە ... ئەمــەش بــەردەوام بــووە لەســەردەمەکانی – ئەرشــاکیین و ساســانیەکان و تــاکوو دەرکــەووتنی ئــاییینی ئیسلام . کە کــورد و فــارس بربــرەی پــشتی ئیمپراتۆریــەتی میدیابوونــە ، کە هــەڵگری بــروای ئــاییینی زەردەشــتی بــوون . هــەر وەك موئــەریخی یۆنــانی – هیرودۆت – باس لە هێرشەکانی ئەخمینی دەکات و دەڵێ:–

پیاوە ئازاکانی کورد لە شەڕی – کوگمیلا – لە نزیك شاری هەولێر لە ساڵی ٣٣١ بــەر لــە زایین لــە نێوان دارای سێیەم و ئەسکەندەری مەکدۆنی روویداو سەرکەووتنیان بەدەست هێنا لەم شەڕەدا و ئەسکەندەر کوژرا .

زۆر لە نووسەرو رووناکبیرو رۆژهەڵاتناسەکان باس لەوە دەکەن کە فارس بەر لــە کــورد خــاوەن نەتــەوەو خــاك بوونــە ... بــە تایبــەتی عــەرەب لــەدوای دەرکەووتنی ئاینی ئیسلام و لە رێگەی فتووحاتی ئیسلامی ... باسکرا کە ووشــەی فــارس مانــای رامیــاری و ئــاینی و رۆشــنبیری دەگەیــەنێ ، نــەك نەتەوەیی ... لە بەر ئەوەی دەرکەوتنی ووشەی فارس – لە تێکۆشەر یا وەك ئەمرۆ پێشمەرگە هاتووە .

دوای ئــەوە ئــەم ووشــەیە و فــارس لــەدوای کۆتاییــەکانی هــەرەس هێنــانی ئیمپراتۆریــەتی میــدیا دەرکــەوتوون ... کە دەســەڵاتی میــدیاش دەســەڵاتێکی

کوردی بووه ... که فارس و کورد نەوەی میدیاکانن و له نژاد ئارین ، بەر لەو دیاریکردنەش فارس و کورد لێك جیانەبوونە لەهەردوو لایـەنی نیشتیمانی و نەتەوەیی و ئاینیدا ... که ئەمەش بەڵگەیەکی دروستە لەهـەموو بوارەکـان بـه پێی پێپەربوونی قۆناخەکانی مێژوودا .

بەڵام لەدوای کۆتایی هاتنی دەوڵەتی میدیاو دەرکەووتنی ئایینی جوولەکەو مەسیح ... به تایبەتی ئایینی ئیسلام باری جیهان به تایبەتی له کیشووەری ئاسیا ورۆژهـەلاتی ناوەراست چەندین گۆرانکاری بەخۆوە بینی و چەندین لایـەن لێك تـرازان ، بەتایبـەتی لـەبواری نەتـەوەیی و نیشتیمانی و ئـایین لـه ناوچەو هەرێمەکاندا .

٠٧١٨

٠٧١٨/٨/٣ دوای ئەوەی که عومری کوری عەبدولعـەزیز دەسـەلاتی گرتـه دەسـت و دراوی ئەمـەوی چاپکرد بـەناوی – دینـار – لەشـاری دیمەشـقی پایتـەختی ئێستای سـووریا و پایتـەختی دەسـەلاتی ئەمەویـەکان ، کـه قـەبارەی –٢–سـم بـوو ... لەپێناو بووژاندنەوەی ژێرخانی ئابووری و بازرگانی له ژێر دەسەلاتەکەیدا .

سەرچاوە :– ئەتلەسی عەرەبی و جیهان – ئامادەکردنی – سەیفەدین کاتب – دار الشرق – المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية – بيروت – سووريا /٢٠٠٥ .

٠٧٢٠

٠٧٢٠/٢/٩ هەشـتەم خەلیفـەی ئیـسلام لـه بنەماڵـەی ئەمەویـەکان عەبدولعـەزیز کۆچـی دووایی کردووه .

٠٧٢٤

٠٧٢٤/١/٢ نۆیەم خەلیفه لـه بنەماڵەی ئەمەویەکانی ئیسلام یەزیدی کـوڕی عەبدولمـەلك کۆچی دووایی کردووه.

٠٧٤٣

٠٧٤٣/١٠/٢ هونەرمەنـدو مۆزیکـا ژەنـی کـورد – ئیـسحاق ئیـبراهیم مووسلی – لە شاری کوفەی باشووری ئێستای ئێراق لە دایك بووە .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە لە ئایین جوولەکەیەکی کورد بووە لە باشووری کوردستان و بۆتـــە ئیـــسلام ... لـــەو ســـەردەمدا بـــەناوبانگترین گـۆرانی بێـژ بـووەو لەهـەمان کـات وانـەی مـۆزیکی گووتۆتـەوە بـەئامێرەکانی ئـەو کـات . بـەهۆی توانـای گـۆرانی و مۆزیکـا و دەرکـەووتنی کەسـایەتی بـەهۆی ئـەم بـوارە ... بۆتـە هاورێی مەهدی و هارونە رەشید ، کە هـەردووکیان خەلیفـەی عەباسـی بوونـە ... ئەم کەسایەتیە لەکارە هونەریەکانی بەردەوام بووە تاکوو لـە ٨٠٣/١٢/٢٠ لەشاری بەغدا کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە :– الموسوعه العربيه ٤/١ .

٠٧٤٥

٠٧٤٥/١٠/٣ ئەمەی خوارەوە دەقی راسپاردەکەی – ئیمامی ئیبراهیمی عەباسیە بۆ ئەبوو موسلمەی خۆراسانی :–

ئەی عەبدولرەحمان :– تۆ پیاوێکی لە ئێمـەی لـە بنەماڵـەی پێغەمبـەری – د.خ – بۆیە راسپاردەکانم وەربگرەو بیپارێزە ... سەیری ئـەو بـەرەی راسـتت بکـە ، کـە خۆرهەڵاتـە . خەلافەتایـەتیان بکـە و چارەسـەری کێشەکانیان بکـە . خـوا دەزانێت ئەم هەوڵەمان بێ ئەوان تەواو نابیت .

سەیری بەری – رەبیعـە – بکـە فـەرمان و داواکانیان بزانـە . سـەیری بـەرەی – مزر – یش بکە ... کە ئـەوان دووژمنـی سـەرەکی و نزیکـی بنەماڵەکـەتن . بۆیـە

گوومانت لە هەرکەسێکیان بوو بیانکووژەو لێیان بدەو ئەگەر توانیشت مەهێڵە لە خۆراساندا یەکێك بە عەرەبی قسەبکات .
تەنانـەت ئەگـەر منالێکیان گەیشتە تەمـەنی پێنچ ساڵی بیکووژە . ... هـەروا سەرپێچی – سوولەیمانی کوری کەسیری خوزاعی – مەکە . گەر لەگەڵیشیدا نـەگوونجایت و تووشـی کێشەیەك بوویت. بـەلام بیگـەرێرەوە . مەبەست لـەوە نیە کە ئەبوو موسلم لە بنەماڵەی پێغەمبەر بووبێت .

سەرچاوە :– تەبەری – تاریخ الامم و الملوك /١٤/٦ – ١٥ .

٠٧٤٧ ✍

٠٧٤٧/٦/٩ رووداوەکانی دەسـەلاتی بنەماڵـەی ئەمـەوی ئیسلامی لـە بـوارە جیاجیاکان بەرەو پێشبردنی باری دەسەلاتی ئاینی ئیسلام ، کە ئەنجامەکەی بووە هۆی لێك ترازانی بیروو بۆچوون و هەلوێستو بـروای جیا لـە ئاینی ئیسلام ، کـە بەشـێووەیەکی فـەرمی کـەرت بـوونی ئـەو ئایینـە بـەدوو مەزهـەبی شیعەو سوونە لەو رۆژەدا دەستی بەتەشـەنە کـردن کـرد لەسـەر خاکی خوراسـان و داوا کردنـی بنەماڵـەی هاشـم ، کـە نـزیکترین بنەماڵـە بـوون لـە پێغەمبـەر دروودی خوای لە سەر بێت بەدیاریکردی گونـدی – حەمیمـە –ی باشـووری دەریای مردو– بحر المیت – لەسەر رێگای کاروانی حاجیەکان کە ئەنجامی بووە هـۆی بـەرپابوونی شۆرشـی دەسـەلاتی ئەمـەوی بەسـەرکردایەتی ئـەبوو مووسلمەی خوراسانی بە سەرکەوتنی بە سەر مەروانی دووەم .
کە – مووسلمەی خوراسانی لە نژاد کورد بووە – ئەم شەرە پەرەی سـەند لە فەلەستین و حوومس و ناوچەکانی دیکە . ئەویش بە هـۆی گوواسـتنەوەی دەسـەلاتی بـۆ– حـران – لەلایـەن مـەروانی دووەم کـە لـەو رۆژە مەزهـەبی شـیعەو سـوونە سـەری هەلـدا لـە دووژمنکاریـەتی نێووانیـان . کـە تـاکوو ئێـستاش لـەجیهانی ئیـسلامی بەتایبـەتی لـە ئێـران و ئێـراق و سـووریاو چەندین جێگەی دیکە وەك ئەفگانستان و پاکستان.
لـە مـاوەی سـەر هەلـدانی ئـەو دوو مەزهەبە تـاکوو ئێـستا بەسـەدا شـەری دژوارو خووێنـاوی لە نێووانیانـدا بـەرپابووە ، بە تایبـەتی لـە ئێـراق ، کـە تـاکوو تـەوواو بـوونی ئـەو مێژوونامەیـە . شـەری نێـووان شیعەو سوونە

بەشــێووەیەکی نافــەرمی بەردەوامــە ، بــە تایبــەتی لــە دوای رووخانــدنی دەســـەڵاتی رژێمـــی بەعـــسی ئیـــسلامی ســـووننە لـــە ئێـــراق لـــە رۆژی ٩/٤/٢٠٠٣دا.

.٧٤٩

٧٤٩/٨/٢٠ عەباسـیەکان بـەهۆی کۆمـەڵێ نهـێنی و لـە سـایەی ئازایـەتی کەسـایەتی ناوداری کورد ، ئەبوو موسلمەی خۆراسانی ، بوونەتە دەسەلاتدار .... ک پادشـای هـەموو وولاتـی ئیـسلام بـوون .....کـە یەکـەم جـار پایتـەختی شارۆچکەی کوفەی باشووری ئێستای شاری بەغدا بووەو دوایی پایتەختی گوواستەوە شاری بەغدا .

یەکـەمیان عەبـدوڵلای کـوری محەمـەد :- عەباسـی سـەفاح - هاتنـە سـەر دەســـەڵاتداو لەســـاڵی ١٢٥٨ بـــە کـــووژرانی - موعتەســـەم کۆتـــایی بـــا دەســـەڵاتەکەیان هـات .... واتـە ٥٤٤ سـاڵ عەباسـیەکان دەسـەڵاتدار بـوو لەسـەر وولاتـی ئیـسلام .... لـە نـاوەرۆکی مێـژوو نامەکـە باسـی چۆنیەتی کووشـتنی ئـەبوو موسـلمەی خۆراسـانی کـراوە ، لەلایـەن خەلیفـە ئـەبوو جەعفەری مەنسوور لەناو دیوەخانەکەی خۆیدا لەشاری بەغدا .

٧٤٩/٨/٢٠ لـە ٢٠/ ٧٤٩/٨ بە کۆتـایی هـاتنی دەووڵـەتی ئەمـەوی و دەسـت پێکردنـی دەسـەڵاتی دەووڵـەتی عەباسـی ... ئـەویش لـە دوای سـەرکەووتنی داوای عەباسیەکان لە بنەرەتدا هاوکار بوون لەگەل داوای -أل البیت- واتە خەلیفـ و ئیمامـەکانی ئـاینی ئیـسلام ... لـە دوای کۆچـی دوایـی بێغەمبـەر -د.خ - ئەمـەش بـووە هۆکـاری ئـەوەی ، کـە عەباسیەکان توانیـان سـەرکەوتنەکان بگـوونجێنن لەگـەل ئاواتـەکانیان و بـە دامەزرانـدنی دەووڵـەتی عەباسـیان راگەیانـد لـە شـاری کوفـە ، کـە بنکـەی سـەرەکیان بوولـە رۆژانـی یەکـەمی خەلیفەی یەکەمی ئەبوو عەباسی ئەلسەفاح .

دوای ئـەوەش خەلیفـەی دووەمـی عەباسـی -ئـەبوو جەعفـەری کـوری مەنسوور- لە شاری بەغدا ، کە لەو کاتە وەك گوندێکی گەوورە بوو ... بە هەوڵی ئەو شاری بەغدا توانی ئاوەدان و بووژاندنەوە و گەشە کردنێکی بەر چاو بە خۆوە ببینێ لە نێوو شارەکانی جیهان... کە ئەو کات لە شێووەو

شـێووازێکی شارسـتانی خـۆی دەرخـست ، بـەهۆی بـوونی شـووێنەواره مێژووییەکانی بابل و حەزەر و هەولێر ونەمردو چەندین جێگەی دیکە لە وولاّتی نێوان دوو زێ ... میزۆبۆتامیا لە ناوچەکەدا .

دوای ئەوە سنووری دەووڵەتی عەباسی زۆر فراوان بوو لە سەردەمی هارونە رەشید ، کە لە رۆژهەلاّتی هندستان و چووە ناو چوار چێوەی ناوچەکانی رۆژهەلاّت وەك ، ئێرانی ئێستاو و ئەفگانستان و سنه و خوارزم و دوواوەی زێی دوورگەی عەرەبی لە باشوورو باکووری ئەفەریکیا ، جگە لە وولاّتی مەغرب ... دوای ئەوەش دەووڵەتی – ئەدارسە – هەروا فراوان بوویەرەو رۆژ هەلاّت و باشوری دەریای ناوەراست و، هەروا دوورگەی قووبرسی و رۆدس و گریت و سقلیە و بەرەو باکووری وولاّتی کەرەج و قەوقازو رۆژهەلاّتی دەریای رەش هەنگاوینا لە کێشووەرەکەدا .

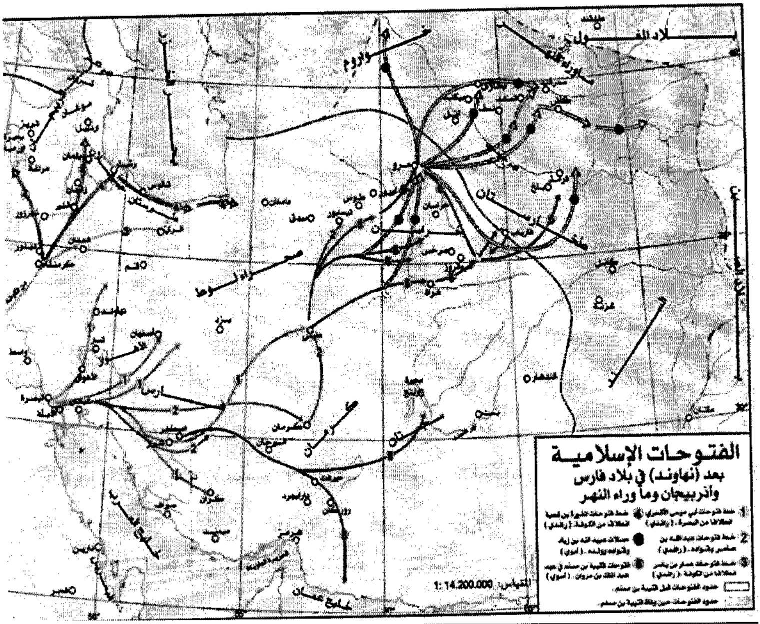

ئەم نەخشەیە فراوان بوونی دەسەلاّتی عەرەب و ئیسلام دیار دەکات لە داگیر کردنی خاکی نەتەوەکان . و دەر چوون لە دوورگەی بیابانی گەورەی عەرەبی ...؟...!.

کە لەو کاتیش شاری بەغدا بووە مەڵبەندی بازرگانی وژێرخانی ئابووری و بازرگانی دەووڵەتی عەباسی و کاریگەری مەزنی لە بەهێز بوونی ئەو

دەسـەڵاتە هـەبوو ، لـە هـەموو بوارەکـان لـە سـەردەمانی زێرینـی دەوڵـەتی عەباسـی ، لە سەردەمی خەلیفەکانی ئاینی دەستی پێکرد ، یەك لە دوای یەك لە سەرەتای دەوڵەتی عەباسی تاکوو ناوەندی دەسەڵاتی مەئموون لە سەر دەوڵەتەکەدا .

دوای ئەوە دەوڵـەتی عەباسـی بـەرەو کزبوون هـەنگاوینا ، ئـەویش بـەهۆی سەرهەڵدانی وویلایەتی بچووك لەلایەن پێکهاتەی نوێ ، وەك تورك و مەگۆل و فارس و هنـدی و، بـەردەوام بـوون تـاکوو کـەووتنی پایتـەختی دەوڵـەتی عەباسـی ، کـە شـاری بەغـدا بـوو لەسـەر دەسـتی مەگۆلـەکان لـە ١٢٥٨/١/٨دەووڵەتی عەباسی رووخێنرا .

سەرچاوە :– ئەتلەسی عەرەبی و جیهان – ئامادەکردنی – سەیفەدین کاتب – دار الشرق – المؤسسة العلمیة لوسائل التعلیمیة – بیروت – سووریا /٢٠٠٥ .

٧٤٩/٨/٢٠ لەو کاتـەی کـە سـەردەمی دەسـەڵاتی عەباسیەکان بـوو ، لـەم رۆژەوە دەستی پێکـردوو بـەردەوام بـوو تـاکوو سـاڵی ٨٤٦ ... کـە دیاردەیـەکی سـەیری شارستانی لـەناو دانیشتووانـدا پەیدا کـرد ، بـە تایبـەتی لـە ئێـراق . کـە ئـەو خێزانە عەرەبانەی بەهۆی فتووحاتی ئیسلامی روویان لە وولاتـی نێوان دوو رێ – میزۆبۆتامیـا – کردبـوو ..... لـە ٣٧ خـەلیفـەی عەباسـی تـەنیا سێ خەلیفە لە دایك و باوك عەرەب بوون .

ئەوانیش – ئەبوو ئەلعەباسی سەفاح – مەهـدی کـوری مەنسـوور – محەمەد ئـەمین هارونـە رەشـید – ئـەوانی دیکـە باوکیـان عـەرەب و دایکیـان لـە دانیشتووە رەسەنەکانی ئێراقی ئێستا بوونە . وەك کوردو فاس و ئارامی لە وولاتی نێوان دووزێی .

کە ئەمەش هۆکاری بەهێزبوونی جێ پێگـەی عـەرەب بـووە لـە فراوانکردنی سـنووری جـووگرافی ، ئـەویش بـە داگیرکردنـی خـاکی گـەلانی دیکـەو نیـشتەجێ بوونییـان لەسـەر ئـەو خاکـە ، ئـەویش بـە زەبـری شمـشێرو تۆقاندنی دانیشتووانی رەسەنی وولاتی نێوان دووزێ لە هەموو بوارەکاندا ... مێژووی روادوەکانیش شاهدن لە شایەتی دان لەسەر راستیەکان .

٧٤٩/٩/٢٣ بە هـۆی بـاری نـا لـە بـاری ژێـر دەسـەڵاتی ئەمەویـەکان بە تایبـەتی بە بڵاو بوونـەوەی نەخۆشی تـاعوون و لە ناوچوونی زۆربـەی خـەڵك ، لـە ئـەنجامی برسـیەتی و هـەژاری و لێـك ترازانـی پەیووەنـدی کۆمەڵایـەتی بـووە هۆکـاری سەرەکی لە کەووتنی دەووڵەتی ئەمەویەکان.

٠٧٤٩/١٠/٢٩ هێزە چەکدارەکانی کورد ، یارمەتی هێزەکانی سووپای خەلیفە مەروانیان دا . دژی سلێمان که رووی کردبووە کوردستان و نەدەچووە دەرەوە .
شایانی باسە خەلیفە مەروان دایکی کورد بووە ، کە لە کاتی خۆی باوکی والی بووە لە کوردستان . کە لەو کاتیش لە کوردستان لە دایك بووە ، لەپاش باوکی بەرپرسیاریەتی والی گرتۆتە دەست لەسەر دوورگەی ئەرمینیا لە ناوچەی شاری ، دوای ئەوە خەلیفە مەروان بەیارمەتی کورد دژی خەلیفە ئیبراهیم جەنگاوەو دووایی بەرەو شام هەنگاوینا بەرەو بەعلەبەگ و شام ، کە بووە هۆی ئەوەی کە هێزەکانی خەلیفە ئیبراهیمی بەزاندو چووە ناو شاری دیمەشق لە شامو دەسەلاتی خەلافەتی راگەیاند لە هەرێمی شامدا .

٠٧٤٩/١٠/٣٠ لە ئاکامی بەردەوامی شەڕی ناوچەی کووفە لە نێوان هەردوو مەزهەب نوێی شیعەو سووننەی ئیسلام ، کە کەووتە ژێر دەستی شەرکەرەکانی ئیسلام ، بە هۆی دەروازی کوڕی عەباس بووەو بە باوکی عەباس خەلیفەی ئیسلامی ئەمەویەکان لەناو چوون و ئالای سپی مەزهەب سووننە ، بەرە بەرە دەهاتە خواریّ و ئالای رەشی مەزهەب شیعە بەرزدەکرایەوەو شۆرشەکە بەردەوام بوو تاکوو گەیشتە رۆژ ئاوای زێی گەورەو رۆژئاوای شاری بەغدا.

٠٧٥٠

٠٧٥٠/٨/٨ پایتەختی ئیسلام ماویەکی کەم لە شاری مەککە مایەوە ، بەهۆی بەرپابوونی شەرێکی خووێناوی و کۆتایی هێنان بە خەلیفەکانی سەدری ئیسلام . لەلایەن ئەمەویەکان و دامەزراندنی زنجیرەیەك لە ئیمپراتۆریەتی خەلافەتی عەرەبی بە ناوی ئەمەوی لە هەرێمی شامدا .
هەروا دەسەلاتی ئەوانیش زۆری نەخایاند لەلایەن بنەماڵەی عەباسیەکان بەهاوکاری گەلانی دیکەی غەیرە عەرەب لە دانیشتووانی کوردی باشوورو فارس ، لە ئەنجامی شەرێکی سەختدا لە سەر زێی بادینان لە خووارەوەی مووسڵ لەناو بران و ئیمپرتۆریەتی خەلافەتی عەباسی دامەزراو پایتەختی لە شام گواستراوە بۆ شاری بەغدا لە نزیك کەلاوەکانی تەیسفوونی

پایتەختی ساسانیەکان . کە باو باپیرانی ساسانیەکان بەر لە سەدەیەك ڕووخاندبوویان.

شایانی باسە هێنانی پایتەختی خەلافەتی عەرەبی ئیسلامی عەباسی بۆ بەغدا بەپێی دەیا نەخشەی داڕێژراوو، واتە ڕاستەوخۆ بۆ لای خوارووی شوێنی دێرینی خاكو ژیانی کوردو بەکردەوە کوردی خستە ژێر تینی گووشاری ڕووبەرووی بەردەوامی عەرەبو تەعریبکردن .

چونکە هیچ نەتەوەو دەوڵەتێکی دیکەیان لە نێووان نەبوو، هەم خۆیی و هەم نیشتمانکەی بوونە لە مبەرێکی مرۆیی و خاکی لە نێووان هۆزەکانی عەرەب ، لەلایەك و گەلانی فارس و ئەرمەنی و بێزەنتی لە لایەکی دیکەوە... لافاوی بەخووری عەرەب ، کە لە ماوەیەکی کورتدا خوارووی میزۆبۆتامیای گرتەوە.

بەڵام نەیتووانی لە بنارەکانی چیای زاگرۆس . واتە لە سەر سنووری تەواوی خاکی کوردستان زیاتر تەشەنە بکات و بتەنێتەوەو لەوێ وەستا ؛ بەهۆی بەرگری توونـدی کورد لە خاك و نەتەوە لە کوردستان ، واتە لە ڕۆژئاواو باشووری کوردستان.

٩/٨/٠٧٥٠ بانگەشەی عەباسیەکان لە ماوەی سی ساڵی ڕابردووی لە ڕێکخستنی نهێنـی نێوکانیـان ، کـە پـشتیان بـە کۆمـەلانی خـەلکی هەرێمـەکانی خوراسان و ئەودیووی ڕووبارو شارۆچکەی کووفە بە ستبوو ، لە دەست پێکردنـی ئەو کارانە . کە دەگەڕاوە بۆ ساڵەکانی ٧٣٠ ، کە ئەو پشت بەستنەش لە سەر کۆمەلێك بەڵێن و پەیمان وەستابوون ، کە عەباسیەکان بەدانیشتووانی ئەو هەرێمانەیان دابوو .

لەوانـەش کەمکردنـەوەی باجـەکان و زیـاد کردنـی پاداشـتەکان و بەرزکردنـەوەی پلـەو پایـەیان لـە دەسـەڵاتی ئاینـدەیان دا... بـەلام دوای سەرکەووتنیان بە دامەزراندنی دەوڵەتی عەباسی لە پاداشتی ئەو هاوکاری کردنە ، بەشێکی زۆر لە دانیشتووانی کووفەو دەووروبەری ، بە تایبەتی کۆمەلە نژادە غـەیرە عەرەبییەکان کە بە (موالی) ناسراو بوون ، خەلیفەی عەباسی کەووتە ڕاووەدوونانیان و لێدان و کووشتنی زۆربەی ئەوانەی ڕۆڵی سەرکردایەتی و کاریگەریان لەسەر خستنی بانگەوازەکە دا هەبوو.

لـە وانـیش ئـەبوو مووسلمەی خوراسانی کـە بەنـژاد کـورد بـوو . ئـەو

راوودوونانـەش بـووە هـۆی دورسـت بـوونی رق و بێزاری دانیشتووانی ئـەو هەرێمانە ، لەوانەش هەڵگری بیری ئایینی مانیـەکان بەرامبـەر بـە خـەلافـەتی عەباسیی و ئەو دەوڵەتە تازە دامەزراوە عەرەبەدا - مانیەکان - واتـە هـەڵگری بـرووای ئـاینی مـانی کـە لـە کـوردو فـارس پێـك هـاتبوون ولقێکی مەزهـەبی ئاینی زەردەشتی بووەن .

ئەمە لەلایەك و لەلایەکی دیکەوە عەباسیەکان بەهۆی کۆمـەڵێ کـاری نهێنـی لە سایەی ئازایەتی ئەبوو مووسلمەی خوراسانی ، کە بووە پادشـای هـەموو ئیـسلام و لـە دوای هاتنـە نـاو خـاکی ئیـستای ئێـراق بـە هـۆی فتووحـاتی ئیسلام و داگیر کردنی خاکی گـەلان ، کـە پایتـەختیان بـووە گونـدی کووفـە ، کـە ئێـستا قەزایـەو دوای ئـەوە چـووەتە شارۆچـکەی بەغـدا ، کـە ئێـستا پایتەختی ئێراقە ، لەم رۆژەدا عەبدوللای کوڕی محەمەد . کە ناو زەند بـووە بـە - عەباسـی سـەفاح - بـووە دەسـەڵاتدار تـاکوو کـوژرانی بەدەسـتی - معتەسـەم -و کۆتـایی بەدەسـەڵاتی عەباسـیەکان هـات لـە سـاڵی ١٢٥٨، کـە ٥٤٤ ساڵ عەباسیەکان دەسەڵاتدار بوون.

کە هەموو رێی و شووێن و فێرکردن و رێگە نیشاندەریان ئـەبوو مووسلمەی خوراسـانی کـورد بـووە ... دوای ئـەوە ئـەبوو جەعفـەری مەنـسوور لـە نـاو دیووەخانەکەی خۆی تیرۆری کـرد... ئەمـەش هونراوەکـەی شـاعری ئـەبوو جەعفەری مەنسوورە کە زۆر دژایەتی ئەبوو مووسلمەی خوراسانی دەکـرد ، ئەمـەش رەووشـتەکانی عەرەبـە(بـاوکی گووناهبـار خـوا لـە بەنـدەنا گـۆری تابەنـدە لـە خـۆی نـەگۆری ... تۆڵـەی مەنـسوور بـووی و تـەمای غـەدرت هەبوو... بەڵێ دەزانین باوکە کوردەکانیشت هەر ئەهلی غەدر بوون .

خووێنەرو گەلی کورد تێبگە کە...؟...گەر عەرەب بـەرماری نووێـژ کردنیان لـە ئاسمـان بـشەکێتەوە لـە چـاکەو پیاوەتیـان ... جێگـەی بـروا نـین ... چـونکە عـەرەب درۆو دزیو فێـڵ کـردن و خیانـەت بەئازایـەتی دەزانـن... !. ..؟

٠٧٥٠/٨/١٥ لـه کۆتاییـەکانی دەسـەڵاتی عەباسـی وولاتـی شـام کەووتـه ژێـر دەسـتی عەباسـیەکان و دووایـش شـاری دیمەشـق ، دوای ئـەوە مـەروانی دووەم لـە گووندی بوێسری میسری دەسگیر کراو کووشتیان و سەریان رەوانە کرد بۆ خەلیفەی باوکی عەباسی، ئەو فتووحاتە پەرەی سەند، کە لـەدووایی شاری کووفە بووە پایتەختی دەسەڵاتی نوێی مەزهەب شیعەکانی ئیسلام ، دوای ئەوە پاسەوانەکانی ئەبوو ئەلعباس . کە هەمووی لە دانیشتووانە فارسەکان بوون و وردە وردە فارسەکان پلەو پایەی گرنگیان گرتە دەست کە هەموویان دانیشتووانی خوراسان بوون.

٠٧٥٠/١١/٢٩ دەرکـەووتنی هەڵوویـستی مانیـەکان بـۆ سـەرەتاکانی دامەزرانـدنی ئـەو دەووڵەتـە دەگەرێتـەوە ، کە لـە دوای ئـەوەی – عەبدوڵڵای کوری محەمـەد – ناسراو بە – ئـەبوو ئەلعەباسی سـەفاح – وەلیدی کوری سـەعدی ئـەزدی – لەشاری کوفە – بەیعەت – ی پێدرا .... بەو رووداوەش کۆتایی بەدەسـەڵاتی خەلافەتی ئەمەوی هـات ، لەلایەکی دیکە رۆڵی بنەماڵـەی عـەرەبی ئیسلام و هاوپـشتیووانی لـە رەگـەزو ئاینـەکانی دیکـە دەرکـەووت لـە هـەرێم و ناوچەکەدا.

کـە لـە نێوانیانـدا – مانیـەکان – بـوون... سـەرەتاکانی هەڵوویستیشیان بە هاوکاری کردنـی بانگـەوازو پشتگیری لـە دامەزرانـدنی دەووڵەتەکە دەسـتی پێکـرد ... لـە بەرامبـەر ئـەو بەڵێنانـەی کـە عەباسیەکان بـەوانیان دابـوو کـە دەستی یارمەتی و پشتیووانیان بۆ بانگەوازەکە درێژکرد... لەوانە :–

١– ئەو ناوچانەو هەرێمانەی کە بنەماڵە عەباسیەکان پشتیان پـێ بەستبوو، لـە شـاری کوفـەو هـەردوو هـەرێمی خۆراسـان و ئـەودیوی رووبـار بـوون ... کوفەی نزیك شاری بابلی پایتـەختی ئاینی مانیەکان... ئەو دوو هەرێمەش دوو مەڵبەندی گرنگی پەیرەوانی مانیزم بوون .

٢– یـەکێك لـە سـەرکردە هـەرە دیارەکـانی ئـەو بانگـەوازە ، کەسـایەتیەکی هەرێمی خۆراسان بوو بەناوی – بەهزادانی کوری ونداد کوری هورمزد – کە بـە –عەبـدولرەحمان – ئـەبوو – موسـلمەی خۆراسـانی ناوزەنـد بـوو – لای مێژوونووسەکانی عەرەبی ئیسلام ناسراوەو ناوبراوە، کـە ئـەبوو موسلمەی خۆراسـانی کـورد بـووە لـە نـژاددا... لـە زۆر جێگـەی دیکـەش باسـی ئـەبوو

موسلمەی خۆراسانی کراوە.

سەرچاوە:- عەبدولرەحمان بەدەوی - من تاریخ الأسماء من الاسلام - د - بەهائەدین بازارگاد - کرونۆلۆژی تاریخ ئیران - ل /٩ .

٧٥٣.

٧٥٣/٧/٧. مانیەکان و بەشداریکردنیان لەو راپەرینانەی کە لە سەردەمی یەکەم خەلافەتی عەباسی ئەنجامدرابوون ... ئامانجیش لەو هەڵوویستە دروستکردنی فشاریك بوو لەسەر ئەو دەسەلاتە و گەیشتن بوو بەو بەڵێنانەی کە پێشتر پێیان دابوون ، بە گەراندنەوەو دەستکەوتنیان بەو ئەرك و مافانەش بوو ، کە پێشتر لێیان زەوت کرابوو .

لەبەر ئەم هۆکارانە چەندین راپەرینی رامیاری و سەربازی لەلایەن مانیەکان ئەنجامدرا ، لەوانە راپەرینی .... بەهافەرید ... ئەم راپەرینە ... لەلایەن ... بەهای کوری فافەرەیدون ...کەخاوەن گوندی - زۆزن - ی نزیك شاری نیشابووری هەرێمی خۆراسان سەرکردایەتی کرا .

ئەویش بەر لە کووشتنی ئەبوو موسلمەی خۆراسانی راگەیەندرا ... ئەو - کارەی - بەها - سەرەرای مەبەستی ئاینی ئامانجێکی رامیاریشی لە پێشەوە هەبووە ... کە بەپێی ئەو بیروباوەرەوە لە هەمان کات بانگەشەش بێت ... پێ دەچێ پەیرەوێکی نزیك بە مانیزم بووبێت و نوێگەرێتی تیاکرابێت ...هەروا - مەزدەك ئەو هەولانەی لەسەردەمی پێنجەمی زاینیدا کردی لە پێناو سەلماندنی -ئەو بۆچوونەش بوو - بەها - لەسەر پەیرەوو لایەنگیرانی - مەی خواردنەوەو داوێن پیسی وخواردنی گۆشتی ئاژەڵی مردوو سەربرینی ئاژەڵی نەخۆش و - ساوا - ی قەدەخەکراو .

دوای ئەوە داوای لێکردن کە کرنووش بۆ رۆژ ببەن و رۆژی حەوت نوێژ بۆ دروستکراوی ئاسمان و زەوی و جیهان و زیندەوەران بکەن ... هەروا دەبێ باوەریان بە رۆژی دوایی و پاداشتی بەهەشت و سزای دۆزەخ هەبێت ... هەروا بۆ دەستە بەرکردنی باری دارایی راپەرینەکەش داوای لەلایەنگیرانی کرد ، کە یەك لەسەر حەوتی دەرامەتیان پێشکەش بکەن ... کە ئەم داوایانەش داوای مانیزمیەکان بوون .

بەڵام جیاوازی ئەوە کە – بەها – باوەری بەکتاب پەرستی هێناو بە پێچەوانەی مانیزم ، کە باوەری بە دوانە پەرستی هەبوو .

سەرچاوە :- الآثار الباقية عن القرون الخالية . ل/٢١٠ – زرین کوب – تاريخ مردم ئیران ٢٠ /٦١ رخۆلد شپولر – تاريخ ئیران – درقرون – وەرگێرانی جەواد مەلا نوری – ل/١٣٨ .

٧٥٤٠

٧٥٤/٦/٢٧٠ بەرپابوونی راپەرینی – شنیاز – لە گوندی – ئاهەن – ی سەر بە شاری نیشاپوور ... هۆکاری ئەو راپەرینەش دەرکەووتنی ئەو رامیاریەتە هەڵەیەی – ئەبوو جەعفەری مەنسوور – بوو ، کە لە – ئەبوو موسلمەی خۆراسانی – هاورێی داو کووشتی .... ئەمەش بۆتۆڵەسەندنەوەشی سەرکردایەتی ئەو جووڵانەوەیەی لەو گوند دەستپێکرد ... ئەم راپەرینەش دوای دوو دژە هەڵوویستی دەووڵەت و خەلافەتی عەباسی بوو ... کە لەلایەن دانیشتووانی هەرێمی خۆراسان و کەسایەتیە ناسراوەکانیان ئەنجامدرا .

لەهەمان کات بەرپەرچدانەوەیەکی گەوورەش بوو دژی رامیاریەتە هەڵەکانی دەووڵەتی عەباسی ، کە ئەو کارەش بەهۆی پشتیووانی دانیشتووانەکانی هەرێمی خۆراسانەوە بوون ... کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە بەهەزاران کەس لە هەرێمەکانی خۆراسان و دەیلەم و تەبرەستان پەیوەندیان پێووەکردنلە ناوچەکەدا .

هەروا مەبەستیش لە پێناو تۆڵە سەندنەوەی ماڤ ئەبوو موسلمەی خۆراسانی بوو لە دەسەڵاتدارانی دەووڵەتی عەباسی و دژایەتی کردنی خەلافەتی عەباسی لەوکاتدا دەستی پێکرد . لەو بارودۆخەدا ، کە – ئەبوو جەعفەری مەنسوور ، هەواڵی ئەو راپەرینانەی پێگەیشت ، هێزێکی گەوورەی لەژێر سەرکردایەتی – عومەری کوری عەلا – رەوانەی مەڵبەندی راپەرینەکە کرد .

بەڵام بەهۆی بەرفراوانی دەسەڵاتی – ستباز – و بەتوانای بەرێوەبردنەوە ئەو هێرشەی هێزەکانی سووپای عەباسیەکان تێك شکاند .

دوای ئەو تێك شکانە ، دووبارە ئەبوو جەعفەری مەنسوور هێزێکی دیکەی زۆری بەسەرکردایەتی – جومهووری کوری مرواری عەجەلی – ناردە سەریان و ، بە دەست پێکردنی شەری دژوواری نێوان بەرهەڵستاکارانی

دەووڵەتی عەباسی و عەباسیەکان بەرپابوو ، بۆ ماوەی دوو مانگ و ١٠ رۆژ لە شووێنێك بەناوی – جۆرجنیان – لە نێوان ناوچەی – رەق – و – هەمەدان – دا لە هەرێمەکەدا .
کە لە ئەنجام زیاتر لە ٧٠٠٠ هەزار کەس کووژران و بەدیلگرتنی ١٤٠٠٠ هەزار کەس لە لایەنگرانی – سنیازا تێك شکان و لەئاکامدا هێزەکانی دەووڵەتی عەباسی سەرکەووتنیان بەدەست هێنا لەناوچەکەدا .
سەرچاوە :– تەبەری – تاريخ الأمم و الملوك . ٤٩٥/٧ .

٠٧٥٤/٦/٢٧ بە هۆی راپەرینەکانی بیری مانیزم و بڵاوبوونەوەی کووژرانی ئەبوو موسلمەی خۆراسانی و راپەرینەکانی دژ بە دەووڵەتی عەباسی و خەلافەتی ئەبوو جەعفری مەنسوور ، لە وولاتی نێوان دووزێیّ و خاکی کوردستان و دەوورووبەری ... لە هەمان کات و لە پێناو یارمەتی دانی راپەرینەکانی مانی و سنیازا ، لە هەرێمی خۆراسان وهەمەدان و پەرینەوەی بۆ هەرێم و ناوچەکانی دیکە لە رۆژ هەڵاتی کوردستان .
ئەوە بوو راپەرینی ئیسحاق نورکی – لە هەرێمی تورکستان ، کە مەڵبەندێکی مانیەکان بوو – شەر هەڵگیرسا ... بە سەرکردایەتی – ئیسحاق – کە یەکێك بوو لەلایەنگیران و هەوادارانی – ئەبوو موسلمەی خۆراسانی – و سەرکردەکانی ئەو هەرێمە . دوای کووژرانی ئەبوو موسلمە .
ئیسحاق سەرکردایەتی راپەرینەکەی کرد ... راپەرینەکەی بە بیرووباوەری دوانە پەرستی بەگژ ئەو دەسەلاتەدا چووەوە ... جووڵانەوەی ئەو کەسایەتیە تورکە ، ئەگەر بەتەواوی مانیزم نەبووبێت .... ئەوا لە هەرێمی مانیەکان و لە بارودۆخێکی دەسەلاتی رامیاری وئایینی دەووڵەتی – ئۆیکۆری – تورك سەری هەڵدا .
جگە لەوەش لەتوانایەکی بەرزی ئابووری و کۆمەلایەتی سەرچاوەی گرت .... لەبەر ئەوە مانیزم فاکتەری سەرەکی ئەو جووڵانەوەیە بووبێت , دوای ئەوەی کە هەڵوویستی دووژمنکاری خەلافەتی عەباسیان بۆ دەرکەووتبێت و لە پێناو مانەوەیاندا دەستیان دابێتە راپەرین لەناوچەو هەرێمەکاندا .
سەرچاوە :– تەبەری – ه . س /٦ /٤٨٨ . فاورووق عومەر موازی – ه . س – ١١٩ – ١١٨ / ٢٨٩/١

٠٧٥٥

٠٧٥٥/٦/١٦ لـه دوای هێنـانی ٢٠٠٠٠ هـەزار چەکداری تورکمـان . لـه سـەدەی نۆیـەمی زایـنی ،، خەلیفـەی عەباسـی – موعتەسـەم – سـووپایەکی چـەکداری لـەو تورکه هاوردانه پێك هێناو نیشتەجێی کردن لـه شاری سامەرای پایتـەختی ئەو کاتەی دەوڵەتی عەباسی لە باکووری شاری بەغدا .
جێگـەی باسـکردنه کـه دەبـێ ئێمـه ئـەوه لـەیاد نەکـەین ، کـه سـەرەتای سـەرهەڵدانی نەتـەوەی تورکمـان ، لـه بیابانەکـەی نێـوان هـەردوو وڵاتـی مـەنگۆلیاو چینی میللـی بـووه ... کـه لـەو سەردەمانەشـدا هـەرێم یـاخوود وڵاتـی مـەنگۆلیا ، لـەژێر دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی چـینی بـووه . کـه ئێستاش بەشێکی لە ژێر دەسەڵاتی چینیه بەناوی مەنگۆلیای ناوخۆ ... کە نەتەوەی تورکمانیش لەو نەتەوە دەربەدەرانەی کە لە ئەنجامی شەڕی نێوان ئیمپراتۆریەتـەکانی پێك هـاتوون و لـه ئـەنجامیش دەوڵـەتی عوسمـانی پـێ دامەزرا لە هەرێمی ئەنازۆلی ئێستای و وڵاتی تورکیا.

٠٧٦٢

٠٧٦٢/٦/٢٩ نوێکردنەوەو ئاوەدانکردنەوەی شاردێی بەغدا لەلایەن ئەبوو جەعفەری مەنـسووری خەلیفـەی عەباسـی ، کـه لـەو کـات دانیـشتووانی بەغـدای دورسـتکراو زیـاتر لـه هـەزار مـاڵ عـەرەبی تیـا نـەبوو ، کـه ئـەوانیش داروودەسته و پێووەندەکانی دەسەڵاتدارانی ئیسلام بوون لـه ناوچـەکەدا ، بەڵکوو دانیشتووانەکەی لە ئاشووری و ئارامی و کوردوفارس بوون..

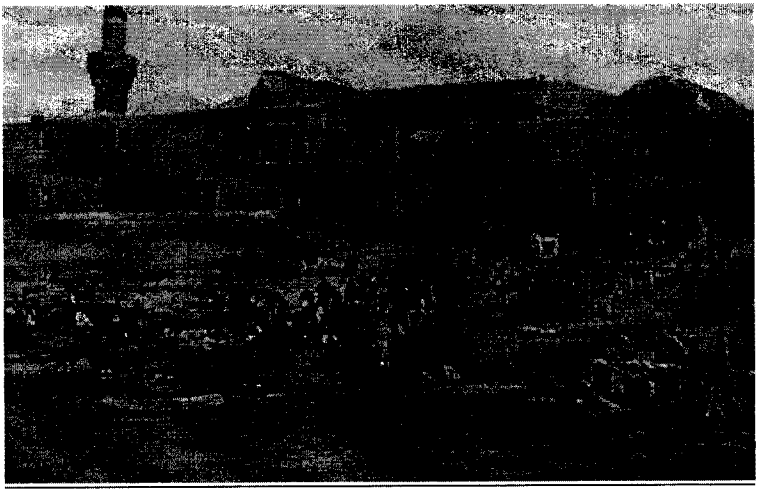

شاری بەغدا

٠٧٦٢/٧/١ دانیشتووانی کورد لە شاری بەغدای پایتەختی ئێستای ئێراقی بە زۆر دروستکراو ، بەر لە فراوانکردنی شاری بەغدا بوو ، لەلایەن خەلیفە ئەبوو جەعفەری مەنسوور ... بەر لەوەی کە ئەم شارە خشتەکانی دامەزرانی یاخوود دروستکردی ئەو شارە کورد لێی نیشتەجێ بوونە . کە لەو کاتە لە هەموو سنووری ئێستای ئێراق دانیشتووانی عەرەبی لێ نەبووە.

تەنیا مەر لەوەڕێن و بە دووەکان نەبێت ، بەڵکوو نیشتەجێ بوونی عەرەب لە سنووری خاکی ئێستای ئێراق ، لەگەڵ فتووحاتی ئیسلامی دەستی پێکردووە ئەویش .

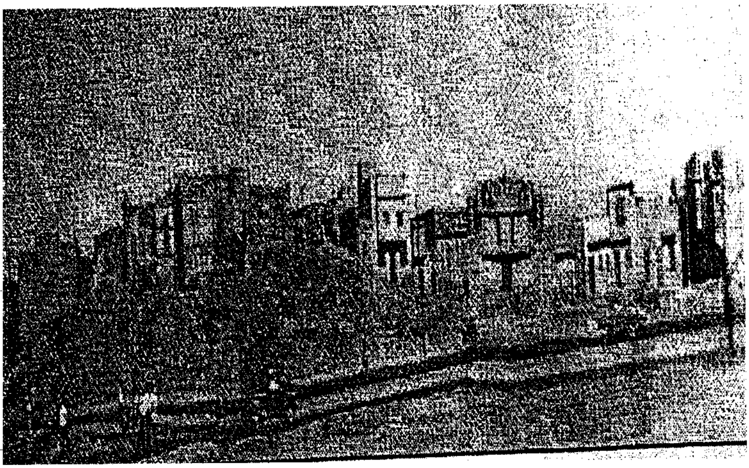

ئەم وێنەیە گەرەکی دانیشتووانی کورد لە شاری بەغدا

یەکەم :- بڵاوکردنەوەی بەزۆر ئایینی بەسەر نەتەوە جیاجیای دانیشتووی ئێراق و ئەویش :-

أ:- داگیرکردن و نیشتەجێ بوونی عەرەب لە ئێراق لەرێگەی ئایینی ئیسلام.

ب :- دەرچوونی عەرەب لە دوورگەی بیابانی عەرەبی نەك هەر بۆ ئێراق بەڵکوو بەرەو شام و وولاتی دیکەی وەك ، فارس و بەرەو میسری قبتی و ئەفریکیاو دوایی بەرەو وولاتانی دیکەی جیهان .

کە تاکوو ئێستا ئایینی ئیسلام تیری داگیرکردن و دەست بەسەراگرتنی خاك و بەعەرەب کردنی نەتەوەکانی وولاتانی جیهانە ... کە کێشەو گرفتی ناوچەو هەرێم و جیهان ، بەندە بەعەرەب و هەڵگری ئایینی ئیسلام لەهەموو بوارێك بەتایبەتی لەبواری نەتەوەیی و نیشتیمانی لە جیهاندا .

لە بەر ئەوەی - مەقدس- لە - أحسن التقاسیم- ل/١٢١ - دەڵێ : -

بخصوص بنائها ان منصوراً حشر الصناع و الفعله من الشام و الموصل و الجبل . ای البلاد الکردیه - چونکە لە شاری بەغدا گەرەك هەبووە بەناوی کورد ... بەڵام بەهۆی لافاو لە ساڵی ١٠٦٢ ئەو گەرەکەیە ناو رووخاندویەتی ، کە لە گەرەکی باب شێخ بووە ، لە نێوان شەقامی کفاح و شەقامی شێخ عومەر ... بەغدا بەر لە دەستپێکردن بە پەرەپێدانی لەلایەن

خەلیفەی عەباسی ئەبوو جەعفەری مەنسوور و نیشتەجێ بوونی عەرەب لەو شارە ، لە هێزی چەكدار و پەیوەندەكانی خەلیفەو بەر لەویش ناوێكی غەرمی ئاری هەبوو ئەویش : – كەلە – بغ – و – داد – بوو .
كە ماناكەی پێدان ، یان پێدانی لەلایەن خواوە ، ئەو خوایانەی كە لە لایەن مرۆڤ دروستكرابوو – بت – كە لەخوای ئاریەكان بوو . كە لە كتابی پیرۆزی زەردەشتی – ئاڤێستا – هەیە بەسێ وێنە بەناوی – بڤانی پشت – كە ئەویش – یستا / ١٩ و ٢٠ و ٢١ – كە خوای – بڤاش – كە كیشوونی ئاریەكان بووە لە ئێراقی ئێستا دەیان پەرست ، بەر لە ٢٠٠٠ هەزار ساڵ پێش زایین .
تێبینی :– بۆ ئەوەی بگەیتە بروایەك ئەوا دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ – رفائیل بابۆ ئیسحق – أحوال نصاری بغداد ڨ عهد الخلافه العباسیه – كە بەغدا ئەم ناوانەی هەبووە : – بغداد – بغداڤ – بغژاژ – بغژان – مغداد – مغداژ – مغژان – بعژین – بغدام – مغدام – هەروا .

٠٧٦٣

٠٧٦٣/٣/٢١ حەسەنی كوری هانی ناسراو بە – ئەبوو نەواس – یەكێك بوو لە شاعیرە گەوورەكانی بەناو عەرەبی لە سەردەمی عەباسیەكان لە شاری بەغدا ... كە لە شاری ئەهواز چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... كە ئەبوو نەواس یەكێك بووە لە كەسایەتیە دیارەكانی ئایینی مانیزم و باوەرێكی پتەوی بە هەردوو خوای رووناكی و تاریكی هەبووە ... كە روویەكی ناسراوی سەردەمەكەو

دەوڵەتی عەباسی بووە .
ئەم شاعیرە لەلای کاربەدەستەکانی دەوڵەت ، بە یەکێك لە کە سایەتی
گەورەکانی مانیزم ناسراو بووە ... ئەو دەرکەوتنەش وایکرد کە خەلیف
مەهدی لیٚ ئاگاداربکرێتەوەو ، ئەویش بە فەرمانێکی تایبەت بانگ هێشت
کۆشکی خەلیفەی عەباسی کرا ، دوای سەلماندنی تاوانەکەی ئەبوو نەواس
لە زیندانی زەنادقە زیندانی کرا .
بەڵام بەهۆی ئازایەتی و لێهاتووی ئەم کەسایەتیەو پێویستی خەلیفەش
وای کرد کە ئازادی بکات .
مانیزم لای ئەبوو نەواسی شاعیر ، واتایەکی گرنگ و تایبەتی هەبووە ل
هەموو بوارەکاندا ... بەبروای ئەبوو نەواس ، کە ئایینی ئیسلام ئاینێک
کۆت و بەندی ژیانەو هەموو ئارەزووەکانی زەوت کردووە ...
داواکاریەکانی ئەبوو نەواس ئەوە بوو ، کە لە سەر هەموو موسوڵمانیا
پێویستە بۆ رزگار بوونی لە چوارچێوەی سنوورداری خۆیان لە ئایین
ئیسلام دووركەونەوە و لە ئایینی مانی نزیك بکەونەوە .
بەڵام ئەمە مانای وانە بووە ، لەلای ئەبوو نەواس کە کاری لە خراپ
بەردەوام بن لەمەی خواردنەوە ... ئەمەش جێگەی سەرنجە کە ئە
سەرچاوانەی باسیان لە ئایینی ئەو شاعیرە کردووە تۆمەتی دوور لەباوەر
مانیزمیان دەدانە پاڵ ، . لەوانە باوەرنەبوونی بە رۆژی دوایی ... لەسەر ئە
بروایە بوو کە کیٚ لەو دونیا لەبەهەشت یان لە دۆزەخ گەراوەتەوە .
ئیتر ئەم کەسایەتیە گەر بەئاشکراش ئەو بروایەی نەبوبیٚ ، بەڵام ل
دەروونەوە خاوەن بروا بوون بووە بە ئایینی مانی و هەڵوێست
بیروبۆچوونی مانیزم .
سەرەرای ئەوەی کە هەندیٚ شارو شارۆچکە ، بەتایبەتی لە باشوور
ئێستای ئێراق خۆشەویست نەبوونە ... ئەبوو نەواس شاعیرێک
بەناوبانگی ئێراق و عەرەب و جیهانیە ..... سەرچاوەکانیش وای بۆ دەچ
، کە ئەبوو نەواس عەرەب نەبووەو لەعەرەبە بەعەرەبکراوەکان بووە ، واتە
متعرب – ... سەرەرای ئەوەش بەردەوام بوو لەکارەکان لەهەموو بوارەکان
بەتایبەتی لە شیعرەکانی تاکوو لە ٨١٣/٩/١ کۆچی دوایی دەکات .

ئێستاش چەندین شووێن بەناوی ئەو شاعیرەیە ، بەتایبەتی شەقامی ئەبوو نەواس لە شاری بەغدای پایتەختی ئێستای ئێراق .

نووسەر:– مەبەستم ئەوە بوو کە لە ساڵەکانی بەر لە ٧٠٠ زایینی عەرەب لە سنووری ئێستای ئێراق و لۆرستان کوردستان و ئەهواز نەبوونە ... تەنیا ئەو عەرەبە مەڕ لەوەڕێن و ڕەووەندەکان و بازرگانەکان نەبێت .... بەڵام دوای ئەوەی ، کە لە هێرشەکانی ئیسلام بەناوی فتووحاتی ئیسلامی روویان لە رۆژهەڵاتی بیابانی دوورگەی عەرەب کردووە ، ئەویش لە پێناو بەئیسلام کردنی یەکەم و داگیرکردن و فراوانکردنی سنووری جووگرافی و عەرەب دووەم لە سەر هەرێم و ناوچەکاندا .

ئەمەش مێژوو شاهیدە ، کە عەرەب بەر لە ئایینی ئیسلام دەرکەووتنێکی وایان نەبوو ، کە دانیشتووانە عەرەبەکان لە یەمەن و دوورگەی عەرەبی تێپەریان نەدەکرد لە کێشوەری ئاسیادا .

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی – سەیفەدین کاتب دار الشرق – المؤسسة العلمية لوسائل التعليمية . بيروت – سووريا /٢٠٠٥ .

٠٧٦٦

٠٧٦٦/٢/١٦ ئیخوانە توومینیەکان دوو دەووڵەتیان پێکهێنا ... یەکەمیان بە ناوی دەووڵەتی تورکە باکووریەکان بوو لە ساڵی ٥٥٢ ی زایینی ... دەووڵەتی دووەم ، بە ناوی دەووڵەتی تورکە رۆژئاواییەکان بوو لەساڵی ٥٧٦. کە دەووڵەتی دووەمی تورك شەڕیان دژی ئیسلام دەکرد ، لەناوچەی زێی سیمۆن – کە ژمارەی هۆزەکانیان لەهۆزی پێکهاتوو نەك لە تورك ، بەڵکوو بەناوی تورك . کە پێنج لەو هۆزانە لەباکووری زێی ئیلە بوون و پێنج هۆزەکەی دیکەش لەباشووری بوون... شەڕەکان بەردەوام بوون لەلایەن – خاناشمی رۆژئاوا دژی ئیسلام .

ئەمەش بووە هۆی دابەش بوونی ئەو دەووڵەتە تورکە رۆژئاواییەو ئەمەش لە ئاکامی هەڵس و کەووتی نا لە بار دژی دانیشتووانی ناوچەکەو هەڵگری ئایینی ئیسلام ، تا ئەو کاتەی تورکە – قارلوق – لەساڵی ٧٦٦ جێگەیان گرتنەوە لەهەرێمەکەدا .

سەرچاوە :– بارتووله – مێژووی تورك لەئاسیای بچوك ل/٣٧ .

٠٧٦٧

٠٧٦٧/٢/٦ ڕاپەرینەکەی – ئۆستازسیز – یەکێك بوو لەراپەرینە گەورەکان و بەرفراوا
لە هەرێمی خۆراسان .... کە لە سەردەمی خەلیفەی عەباسی ئەبو
جەعفەری مەنسوردا بەرپابوو .... ئەو ڕاپەرینەی – ئۆستازسیز-
لایەنگیرێکی ئەبوو موسلمەی خۆراسان و یەکێکی دیکە بوو لە
فەرماندەکانی ناوچەی – بادیگس – ئەمەش دوای کووژرانی هاورێ و
سەرکردەکەی بە مەبەستی تۆڵەسەندنەوەی .... ڕاپەرین لە دژی دەوڵەتی
عەباسی ڕاگەیاندرا .

کە سەرەتای ڕاپەرینەکانیش لەو ناوچەیە سەری هەڵدا .... ئەم هەست و هۆش و هەڵوویستانە زۆری نەخایەند خەڵکانێکی زۆر لە دانیشتووانی ناوچەکانی – هیرات و سیستان و مەرئەلروز – پەیوەندیان بەو ڕاپەرینان کرد... بەجۆرێکی وا لە ماوەی یەك مانگدا ژمارەی لایەنگیرانی گەیشتە ٣٠٠,٠٠٠ – هەزار کەس لە ناوچەکەدا .

ئەم ڕاپەرینەش کاردانەوەی لە سەر دەوڵەتی عەباسی هەبوو ، بە بڵاوبونەوەی جووڵانەوەیەکی وای بەرفراوان لەناوچەیەکی ستراتیژی د بووە هۆی نیگەرانی دەوڵەتی عەباسی بەسەر کردایەتی ئەبوو جەعفەری مەنسوور ، کە سەرەتا – ئەجشەمی مروزی – کەسایەتی ناسراوی لایەنگیری خەلافەتی ڕاسپاردو ڕووبەڕوویان بێتەوە .

ئەوە بوو دوای شەڕێکی سەخت ، کە بووە هۆی کووژرانی زۆربەی سەرکردە دیارەکانی هێزەکە ، لەوانە – مەعازی کوری موسلمە و جوبرائیلی کوری یەحیاو ، حەمادی کوری عەمرۆ و ، ئەبوو نەجمی سەجستانی و ، داودی کوری کرار – کە دەرفەتێکی باش و گەورەیان بۆ – ئوستازسیز – و لایەنگیرانی ڕەخساند و بووە هۆی ئەوەی کە دەست بەسەر زۆربەی خۆراساندا بگرن لە هەرێمەکەدا .

تەنانەت دانیشتووانی – مورالروو – ی خۆراسان و لایەنگیرانی خەلیفەش پەیوەندیان پێوەکردن ... ئەو شکستە گەورەیەش دووچاری عەباسیەکان هات و داوای لە – مەهدی – کوری کرد ، کە بە سووپایەکی بەهێزو گەورە هێرش بکاتە سەر ڕاپەرینەکان و ، مەهدیش سووپایەکی ئامادەکرد بەسەرکردایەتی – حازمی کوری خەزیمەی . هەروا – هەیسەمی

کوری شوعیە و ، نەهری کوری جەحینی سەعدی و ، بوکاری کوری سـەلمی عـەقیلی – رووبـەرووی راپەرینەکـە بوونـەوەو لـە ئاکامـدا راپەرینەکـەی – ئوستاسیز – شکستی هێناو لە ئاکامدا ١٤٠٠٠ هەزار کەس بەدیل گیران لـە هـەمان کـات دەسـتگیرکردنی ئوستاسـیز ، کـە لـە سـاڵی ٧٦٧ بـە تۆمـەتی زەندەقە کووشتیان.

سەرچاوە :– ئیبن ئەسیر – ه.س /٢٩/٥– المقدس . الیك التاریخ ٦/ ٨٦ – ٨٧ .

٠٧٧٥

٠٧٧٥/١٠/٧ کۆچـی دووایـی خـەلیفـەی عەباسـی ئـەبوو جەعفـەری مەنـسوور بـووە ، کـە مرۆڤێکی لێهاتوو خزمەت گووزار بووەو خەریك بـووە بەئاوەدان کردنـەووەو دورستکردنی شاری بەغدا ، کە ئێستا شاری بەغـدا، زیـاتر لـە پێـنج ملیـۆن کەسـی تیـا دەژیو لـە چـەندین نەتـەوە پێـك هـاتووە ، بە تایبـەتی کـورد کـە دانیـشتووانی کـورد لـە شـاری بەغـدا زیـاتر لـە ٣٠٠٠٠٠ر١ ملیـۆن کـورد دەبن.

٠٧٦٦

٠٧٧٦/١٠/١٩ راپەرینی – موقەنـەعی – خۆراسـانی لـە گونـدێکی نزیـك شـاری – مـەرۆی – هەرێمی خۆراسان دەستی پێکرد . کە کەسایەتیەك بوو بە ناوی – موقەنـەع – و بانگەوازی راپەرینێکی کرد بۆ روو بەروو بوونەوەی دەسـەڵاتی خـەلیفە مەهدی کوری ئەبوو جەعفەری مەنسوور و دەووڵەتی عەباسی کرد .

ئەمەش یەکەمین راپەرینی رامیاری و ئاییـنی ناسراوی زەندقە بوو .... واتـە مانیەکان – ئەو خەلیفەیە رووبەرووی بووەوە ... نـاوی بـاوکی – موقەنـەع – بـوو – کـە لـەلای مێـژوو نووسـان ئاشـکرا نیـەو چـەند نـاوی دیکـەی وەك – هاشم و عەتا – هـەبووە ... کە کارمەنـدێکی دیـاری ناوچـەی مـەرۆ بـووەو لـە پێنـاوی پـەروەردەکردنی کورەکەیـدا رەنجـی زۆر کێشاوە – موقەنـەع – کـە یەکێك بـوو لەسـەرکردە و هـاورێ نزیکـەکانی ئـەبوو موسلمەی خۆراسـان ... کە هەوڵـەکانی لـەپێناو تۆڵەسـەندنەوەی مـافی ئـەبوو موسـلمەی خۆراسـانی بوو لەخـەلیفەی عەباسی ئەبوو جەعفەرو کوڕو لایەنگیرەکانی .

بـەڵام ئـەم سـەرکردەیە هـەر زوو لەلایـەن عەباسـیەکان دەسـتگیرکراو دوای

ئازادکردنیـشی دەسـتی کـردەوە بـە راپـەڕین ، کـە سـەرەتا لـە قـەڵاکانی – بەسـیام و سـەنجردەوکێش – ڕووبـەڕووی خەلافـەتی عەباسـی بـووەوە . کـە زۆر لە مانیزم و مانیەکان پەیوەندیان پێووەکرد ، لەو کاتەی کە ڕووبەڕووی عەباسیەکان بوونەوە ، ئەو مزگەووتانەی کەوتبووە سەر رێگایان هەموویان وێرانکردو زۆر لەو کەسانەی ببوونە موسلمان کووشتیانن

لـە دوای چـوار سـاڵ لـە بـەرگری و پێکـدادانی لەگـەڵ دەووڵـەتی عەباسـی وخەلیفەکانی ، لەئاکامدا لەساڵی ٧٧٩ دەستگیرکراو بەدەسـتی – سـەعیدی جـەرش – لەسـەر فـەرمانی خەلیفـە مەهـدی کـوری خـەلیفـە ئـەبوو جەعفـەری مەنسوور کووژراو ، کەللە سەرەکەی بەدیاری بۆ خەلیفـە ناردرا ... کـە ئـەو کاتە لەشاری حەلەبی ئێستای سووریا بوو .

تێبـینی:– وادیـارە بـە پێـی نووسـراوەکانی مێژوونووسـان جووڵانــەوەو راپەڕینـەکانی مـانیزم و بیری مانیـەکان لەلایـەن کـوردو فارسـەکان بـووەو لـە ناوچە جیاجیاکانی لۆرستان و هەمەدان و قەسر شیرین و عیلام بوونە .

دژی ئیسلام وخەلیفەو دەسەڵاتی عەباسی کە لەو کاتـەی عـەرەب لـە رێگـەی فتووحـاتی ئیسـلامی دەسـتی کـرد بـەداگیرکردنی خـاکی گـەلانی سـەر رووی زەوی ... لەوانـەش کـورد و خـاکی کوردسـتان بـە زەبـری شمـشێر ... کـە ئەمەش سەلمێنراوە لەلایەن لاپەرە و تۆمارگاکانی مێژوو لە جیهان.

سەرچاوە :– تاريخ الأمم و الملوك/٦٠ / ٣٦٧ – ٣٦٨ – زرين كوب – تاريخ مردم ئيران – ٢ / ٦٥

٠٧٨٢

٠٧٨٢/٨/٥ کۆچی دوایی شاعیری گەوورەی مانیەکان و رۆشنبیری سەدەی ئـەو کـات – بەشـاری کـوری بـورد – لـە شـاری بەسـرەی باشـووری ئێـستای ئێـراق ، لەبنەماڵەیەکی بەرەسەن دانیشتووی هەرێمی خۆراسانی ئێستای ئێران .

شـایانی بـاس کردنـە کـە بنەماڵـەی بەشـاری پـاش کۆچـکردنیان بـۆ شـاری بەسـرە و نیـشتەجێ بوونیـان ... بەشـار بەشـێووەیەکی گونجـاوی ئـەو سـەردەمەدا پـەروەردەکراو لـەدوای تـەواوکردنی خووێندنـەکانی لـەو کـات توانایـەکی باشـی لـە بوارەکـانی فەلسـەفەو مـەنتق و زمانـەوانی پەیـداکرد . جگە لەبوونی بەشاعیرێکی دیار و بە توانا .

ئـەم كەسـايـەتيە هـەولّى زۆرى بـێ وێنەيـدا لـە رێگـەى شـعرەكانيەوە رووى گـەش و گـەورەيى و لێهـاتووى مانيـەكان بـەرز بكاتـەوە و رابگـرێ و لـەم بارەيەوەش بەشار دەلێ :- الّرچ موچلمه والنـار موشـرقه – و النـار معبـودە مژ كانت نار .

دەركـەوتنى تـەنيا لـە رێگـەى شـعرەكانى نـەبوو ، بـەڵكوو لـە رێگـەى ئـەو ووتار و ووتانە بوو كە لە كۆبوونەوە و شووێنە گشتيەكان لەشارى بەسرەو دەووروبـەرى ئـەنجامى دەدا ... لەهـەمان كـات هـانى خـەڵكى دەدا لەخراپـە كارى و مەى خواردنەوەو بەرەڵلايى دووربكەونەوە .

ئەمـەش بـووە هـۆى ئـەوەى كـە – حيمـادى كـورى عجـرد – بـە شـارى بـە مانيزمێكى راستەقينە بناسێ .

هەر بەو هۆكارەش ئەو باوەر پێ بوونەى كە لەبەر دادگـاى بالاّى خەلافەت زينـدانى بكرێـت و دواى ماوەيـەك لـە ژێـر ئـازار و ئەشـكەنجە ژيـانى پـێ لەدەست بدرێت .

سەرچاوە :- ئيبن ئەسير الكامل فى التاريخ / ٦٨/٥ . ئيبن خەلەكان . وفيات الأعيان و انبا و اخبار زمان – ٢٧١/١ .الأسفهانى . هـ.س – ١٣ /٢٤٦ .

٠٧٨٥

٠٧٨٥/٨/٤ باوكى هاروونـە رەشيدى والى بەغدا ، محەمـەد كۆچـى دووايـى كـردووە كـە رێكخەرى پۆستە بووەو لە هەمان كات بلاّوى كردۆتەوە لە شارەكەدا .

٠٧٨٦

٠٧٨٦/٧/٣ وەرگـرتنى دەسـەلاّتى خەلافـەتى عەباسـى لـە لايـەن هارونـە رەشـيد ... لـەو كاتـەى كـە هاروونـە رەشـيد گەيشـتە پايـەى خەليفـەى عەباسـى دەرفـەتێكى باشـى بـۆ بەرمەكيـەكان هێنـا كايـەوە ، كـە دام و دەزگـا دەووڵەتيـەكانى دەسـەلاّتى عەباسـى پركـردەوە لـەخزم و كـەس و كـار و نـزيكترين كـەس لـە خـۆى – واديـارە هارونـە رەشـيد بەرمـەكى بـووە – تـا ئـەو كاتـەى گەيشـتنە كۆشكى خەلافەت .

دواى ئـەوە يـەحياى بەرمـەكى خەليفـە – موسـا عيسـاى – لـە ووِيلايـەتى

خۆراسـان دەركـردو – جەعفـەر – ی كـردە والـی هـەرێمی خۆراسـان .... بـە بۆچوونی – عەجمی مەحمود خەتاب ئەلچەنابی – تەنها لە كۆشكی خەلیفە هارونــە رەشــید – ٢٥ , نــۆری – ســیخووری ئــەو بنەماڵەیــە ، واتــە – بەرمەكیەكان – لەسەر دەووڵەت هەبوون .

ئەوەش مانای ئەوە بوو كە بەرمەكیەكان كاریگەری خۆیان لەسەر سەرجەم دەسەڵاتەكە دروستكردبوو . كە بەر لەوە شووێنەواری وای بەخۆوە نەدیبوو . ئەو كاریگەریە لەوەدا بوو ، كە ئەو بنەماڵەیە دەیانوویست دەروازەیەك و پــشتیووانیەكی رامیــاری گــەوورە بــۆ بلاوكردنــەوەو چەســپاندنی بــیروو باوەرەكانیان بكەنەوەو لە ئایینی ئیسلام بدەن .

لەبەر ئـەوەی كاریگـەری هـەڵگری بـروای مـانی لەسـەر خەلافـەت پێك هاتـەی ســەربازی عەباسیەكانیــشی گرتبــووەوە... فــەزلی یــەحیای بەرمــەكی – لەكاتێكدا والی خۆراسان بوو . سووپایەكی گەوورەی لە – ٥٠٠,٠٠٠ هەزار چەكدار پێك هێنا ، كە بەشێك لـەو سووپایە زەردەشتی و مانیـەكان بـوون – واتە كوردو فارس ، لەسەر فەرمانی هارونە رەشید ، هێنرایە شاری بەغدا . كە – ٢٠٠٠٠ هەزار – ی لەو سووپایە لەگەڵ خۆی هێنا بەغدا .

سەرچاوە :– الدوری – الجذور التاریخیة للشعوب ل/٥٢ – ئیبن ئەسیر – الكامل في التاریخ ٩١/٥ .. هارونة رقشید – مؤسسات الخلافة في عهد ة ل/٨٦٨ .

٠٧٨٦/٩/١٣ دامەزرێنەری بنەماڵەی ئیدریسەكان لە شاری مەراكش – ئیدریس – كۆچی دووایی كردووە.

٠٧٨٨

٠٧٨٨/٦/١١ لــــــە دایکبـــوونی کەســـایەتی نـــاوداری ئـــایینی ئیـــسلام – ئیمـــــام عوبێـــدوڵڵای ئیمام موسای کازم – کەنازناوی کوردەواریانەی پێووە لکاوە بەناوی – کۆسەی هـەجیج – لـە شاری بەغدای پایتـەختی ئێستای ئێراق لـە وولاتـی نێوان دوو زێـیّ – میزۆبۆتامیـا – جێگــەی ئامــاژە پێکــردن و ڕوونکردنەوەیــە ، کــە ئــەم کەسایەتیە لە ٨١٥/٨/١١ لە گوندی هەجیج لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانی داگیر کراوی ژێر دەسەڵاتی ئێران کۆچی دوایی کردووە .

ئـەم کەســایەتیەش دەکاتــە بــرای ئیمــام ڕەزا لــە شــاری مەشـهەد ، کـە پیرۆزیـەکی زۆری لـە دڵ و دەروونـی خەڵکـدا هەیـەو مەزارەکـەی بووەتـە شووێنی نزاو پاڕانەوەی ڕۆژانەی خـەڵکێکی زۆر کە لە ناوچە جیاجیاکانی جیهان سەردانی دەکەن .

جا لێرەدا دەمـەویّ زیـاتر ئاشنای ئـەم نـاوە کوردەواریـە بن ، کە هـەجیج گوندێکە لە ناوچەی هەورامانەو دەکەوێتە سنووری جووگرافی و کارگێری قەزای – باوە – ئەودیووی ئێران ، گوندێکە دوو ڕووی هەیـە ، کە بە لاپاڵی چـیایەکەدا دروسـتکراون ، گونـدی هـەجیج بـە پـاکوو خـاوێنی و کـەش و هەوایەکی تەندروست ناسراوە .

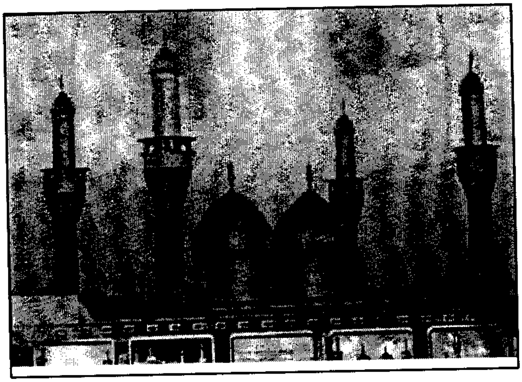

هـــەروا مەزارگـــەی هـــەجیج شـــوێنی دەســـــت نوێـــژو خووێندنـــەو مانـــەوەی ســـــەردانەکانی بـــۆ دابینکـــــــــراوە ... مەزارگەکـــە لـــە ســـاڵی ١٩٩٩ لەســـــــەردەمی ئیدارەی ئـەوقاف و کاروباری خێرخوازی شاری باوە نۆژەنکراوەتـەوە ، کـە مەزارگەکـە دەکەوێتـە سـەر ڕێـی گونـدی هـەجیج و شـێووەیەکی بیناسازی جـوانی هەیـەو لـە دووردا وەك نیشانەیەك بۆ گوندەکـە بەدیار دەکـەوێ ، لـە دەووروبـەری مەرقەدەکـەدا چـەندین زێـوان و خزمـەتگوزار لـە ژن و پیـاو دەبینرێ ، کە هەموو ئەوانە دەروێشەو هەجیجە دڵسۆزەکانن و لە پەنای ئەو مەزارەدا ژیان بەسەر دەبەن .

جگە لە مەزاری کۆسە ، خانەقایەکی خودا پەرستیش لە نیووەی باشووری گوندەکەدا هەیە ، کە تایبەتە بە مووریدەکانی نەقشەبەندی و لەکاتی خۆیدا شێخ حیسامەدین بنیاتینـاوە و ئێستاش بە خانـەقای شێخ حیسامەدین ناودەبرێ لە ناوچەکەو لە جیهاندا .

٠٧٩٣

٠٧٩٣/٣/٢٧ کۆچـی دوایـی ئیمـامی مالـك ، کـە خـاوەن دانـەری مەزهـەبی مـالکی بـووە . بـەرێنمایی چـوارەم دادەنـرێ لـە دووای مەزهەبـەکانی شـافعی و حەمبـەلی و حەنەفی ... شایانی باسە ئیسلام لەو چوار مەزهەبە پێك هاتووە ، ئـەویش لە پێناو ڕێکخستنی باری کۆمەڵایەتی لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ژیاندا .

٠٨٠٦

٠٨٠٦/١١/١٧ سـەرهەڵدانی ڕاپـەڕینی مانیـەکان بە سـەرکردایەتی – ڕافـع کـوری لـەیس – لەشاری سەمەرقەند... سەمەرقەند ئەو شارە بووە کە مەڵبەندێکی مانیەکان

بوو . کە کاریگەری راپەرینەکە بەرادەیەکی زۆر کاریگەری لەسەر دەسەلاتی خەلافەتی – هارونە رەشید – هەبوو ... لەبەر ئەوە ناچار بوو کە خۆی سەرکردایەتی ئەو هێزە چەکدارە بکات بۆ لێدانی راپەرینەکەی سەمەرقەند .... بەلام بەر لەوەی بە ئامانجەکە بگات لە رێگا تووشی نەخۆشی دەبێت – بەو هۆیە لە – توونسی – لە سالی ۸۰۷ کۆچی دوایی دەکات ... ئەو گەشتەی خەلیفە کە بووە هۆی مردنی لە دوولاوە کاریگەری مانیەکانی بەسەرەوە بووە ... لەلایەك راپەرینی ناوچەیەکی مانیەکان کە خەلیفە عەباسی بۆ ئەو هێرشەی هاندا تا رێگای دوورو درێژی – بەغدا – سەمەرقەند – ببرێت و لێی بدات .

بەلام لەبەر مردنی نەیتوانی ئەم کارە ئەنجام بدات ... لەلایەکی دیکەوە بەهۆی – فەزلی سەهلی فارس – داوا لە هارونە رەشید کرا کە – مەئمون – بۆ ئەو هێرشە هاورێیەتی بکات .... ئەو کەسایەتیە واتا – فەزل – لە کەسایەتیە مانیە دیارەکانی ئەو سەردەمە بوو . دوای مردنی ئەو خەلیفە – مەئمون – ی کورە گەورەی ......بە پشتیووانی بەشێکی زۆرلە دانیشتووانی خۆرهەلات , بە تایبەتی – فەزلی کوری سەهل – بانگەشەی دەسەلاتێکی ناوچەیی بۆخۆی راگەیاند .

ئەمین .... لەشاری بەغدای پایتەخت خەلافەتی وەك خەلیفەیەکی عەباسی و جێنشینی باوکی لەلایەن بەشێکی زۆرلە دانیشتووانی ئەو ناوچەیە راگەیاند ... بەمەش دوو دەسەلاتی دژ بەیەك بەیەکپارچەیی خەلافەتی عەباسیەکانی هەلتەکاند ... واتە لەنێوان سالەکانی ۸۰۷ – ۸۲۳ و لەسەر دەمی خەلافەتی ئەمین و ململانێی لەگەل مەئمونی برایدا بوارێکی دیکەی بە مانیەکان دا ، کە بکەونە نێوو ئەو ناکۆکیەو بەشداری کاریگەری خۆیان لە پشتیووانی کردنی مەئمون لە دژی ئەمین بکەن .

نامەیەکی – مانی – بۆ – شاپووری یەکەم

راپەرێنەرانی جیهان دوانن . ئەوانیش دووشتی کۆنن ، کە رووناکی و تاریکین ... دوو دروستکەرن ، کە چاکەو خراپەن . هەردووکیشیان لە ناویەکدا پێنج مانان کە – رەنگ و تام و بۆن و هەست و دەنگ – ن .

هەردووکیشیان دەبیستن و دەبینن و زانان . ئەوان سەرەتا جیابوون دواتر

تێکەڵاوبوون .... بەڵگەش بۆ ئەوە ئەوان وێنـە نـەبوون دەربکـەون و رووبـدەن . ئەگەر تاریکی و رووناکی هێنـا بێـت و دوای تێکـەڵاوبوونیان وەک سێبەرو خـۆر دەرکەووتبن .

ئەوا تـارکی دووژمنـە بـۆ رووناکی ... دیـارە خـۆ روونـاکیش تـارکی دروسـت نەکردووە . چونکە رووناکی کاری چاک دەکات و خراپە ناکات و کـۆنی ئـەوانیش بەڵگەیە بۆ ئەو راستیە . سەرەرای ئەوە ماددە نابێت دوو خەسـڵەت و دوو شـتی جیاواز بێت ... وەکوو بەفر ... ئەوەی دەبێتە سارد نابێتە گـەرم . ئـەوەی بـووە چاکە نابێتە خراپە . ئەوەی خراپ بوو ، چاکە ناکات . بۆیە هـەردووکیان زینـدوو کاریگەرن . هەروەک چـۆن چـاکە ئەسـەلمێنرێت . خراپـەش بەهـەمان شـێوواز ئەسەلمێنرێت .

سەرچاوە :- الیعقوبی – تاریخ الیعقوبی ١/١٢٩ – ١٣٠ .

٠٨٠٩

٠٨٠٩/٣/٢٤ کۆچی دوایی خەلیفەی ئیسلام – هاروونە رەشید – لە شاری بەغدا....
شـایانی باسـە خەلیفـە هـاروون رۆڵـی گرنگـی هـەبووە لەبـەرو پـێش بردنـی باری شاری بەغدا لەهەموو لایەنێکدا .

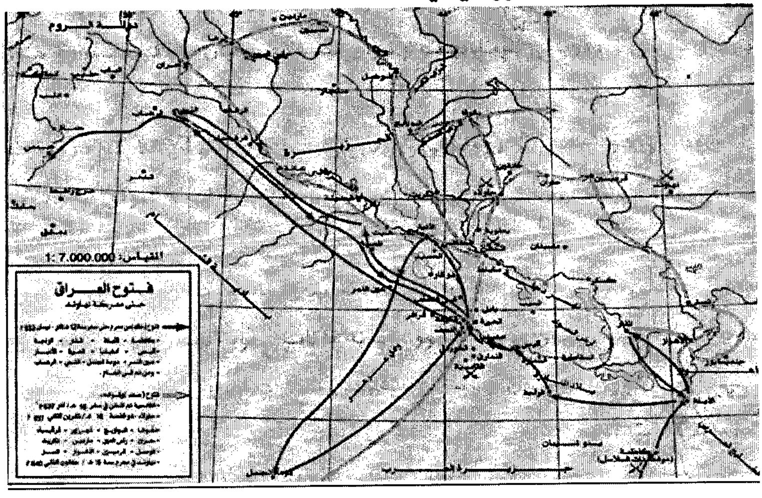

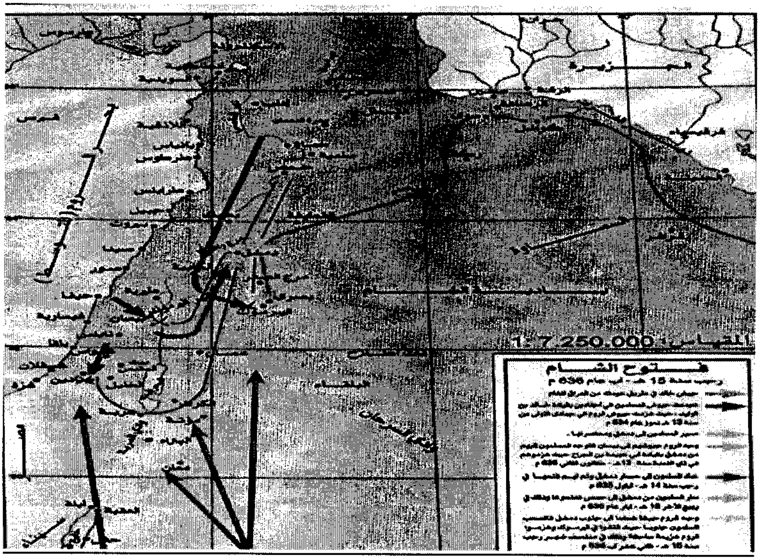

ئەم دوو نەخشەیە ئەوە دەسەلمێنن کە عەرەب و هەڵگرانی ئایـــنی ئیسلام لە ڕێگەی شەڕئێراقی ئێستایان داگـــیر کردووە لە گەڵ هەرێمی شام ، بە تایبەتی ئێراقی ئێستا لە نەخشەی /١ کەناوی شارەکانی جەلەولاو شارەزوورو ناوچەکانی دیکەی تیایە و لە دوای داگیر کردن ردوویەتیانە خاوەنداریەتی خۆیان ...؟...!

١٥/١٠/٨٠٩ نووسەرو ڕووناکبیرو وەرگێرو دکتۆر – ئەبوو زەید حنین ئیسحاق عەبادی ، یاخوود عەباد – ناسراو بە حنێن کوری ئیسحاق – لە شارۆچکەی – حیرە – چاوی بەجیهان هەڵهێناوە . ئەم شارۆچکەیەش کەووتۆتە باشووری ئێستای ئێراق و پایتەختی دەوڵەتی – خەجیین – بووە ئەوکات لە ناوچەکەدا .

بنەماڵەی ئیسحاق لە سەدەی سێی زاییني لەم شارە نیشتەجێ بوونە . کە ئەم شارۆچکە دوای فتووحاتی ئیسلامی ناوی گۆڕاوە بۆ – حیرەی نەعمان یاخوود حیرەی مونزر و , هەروا بەناوبانگ بوو بە ، کۆشکی فوریق و دێر . لە بەرئەوەی ئەو کات نە عەرەب و نە ئیسلام لەوناوچەیە ، واتە باشووری ئێراقی ئێستا نیشتەجێ نەبوونە ، تەنیا مەر لەوەڕێن و حوشترەوانەکان نەبێت ، ئەویش بەهۆی بوونی لەوەرگەی ئاژەڵداری و کۆچکردنی عەرەب لەبیابانی دوورگەی عەرەب بەهۆی نەبوونی لەوەرگا .

حەنین لەو شارۆچکەیە ژیانی منداڵی و خوویندنی بەسەربردووەو زۆر

ئارەزوومەنـدی فێربـوونی پیـشەی بـاوکی بـووە ، کــە دەرمانـسازبووەو دەرمانخانەی هەبووە لە شارەکەدا .
هـەر بـەو هۆکـارەش تـوانی خووێـندنی پزیـشکی و مەبدەئەکامی زانست لـە حیرە فێربێت و هەڵگری ئایینی مەسیحی بووە بەمەزهـەبی کاسۆلیك . دوای ئــەوە زمــانی فارســی خووێنــدووە لەگــەڵ پیــشەسازی و پزیــشکی لــە ئەکادیمیای یسابووری بەناوبانگ لـە خۆزستانی وولاتـی فـارس لەوکاتـدا ... ســابووری دووەم ، کــە شــایەکی بنەماڵــەکانی ساســانی بــووە ، بەدامەزراندنی ئەو ئەکادیمیەو پەیمانگەیە .
دوای ئـەوە گەراوەتـەوە شـاری بەغـدا ، و لـە سـاڵی ٨٥٧ و لەلایـەن دکتـۆر یۆحناماسویە زیاتر فێری پیشەکەی بووە ... بەڵام دوای ماوەیەك لێـی زوێـر بووەو جێی هێشتووە ... حەنین زمانـەکانی عەرەبی و فارسـی و سریانی و یۆنانی بەباشی زانیووە . ئەم زانایەش لەسەردەمی خەلیفە مـەئمون گرنگی پێدراوە بە وەرگێراندنەوەی کتێبە بە بەهاکانی یۆنانی ، دوای ئەوە لـەکاتی خەلیفە متەوەکل عەلەڵلاّ لە نێوان ساڵەکانی ٨٤٧ – ٨٦١ ، کرا بە وەرگێری کتێبە بە بەهاکان ... ئـەم کەسایەتیە لـە ماوەی ژیـانی تـوانی لـە بوارەکـانی نووسین و وەرگێران سەرکەووێت و ٩٥ کتابی یۆنانی وەرگێرێتە سەر زمانی سریان و ٣٥ کتابیش وەرگێرتە سەر زمانی عەرەبی .

سەرچاوە :- گۆڤاری هلال . مانگی /٥/٢٠٠٨ ل/١٧٠ .

٠٨١٥

٠٨١٥/٨/١١ کۆچـی دوایـی شـاعیرو زماننـاس و ئـەدیبی مـانیزم لـە شـاری بەسـرەی باشووری ئێستای ئێراق – ئـەببانی کوری عەبدولحەمید – جێگـەی ئامـاژە پێکردنە کە – ئەببان – یش باوەرێکی راستەقینەی دوانـە پەرستی شـاری بەسـرە هـەبووە ... کە شـارەزایەکی بێ وێنـەی هـەبووە لـە زمان و ئـەدەب و شـیعر و کەلـەپووری فارسـی ئـەو کـات . کـە ئـەوەش کاریگـەری لەسـەر گەشـەپێکردن و پێگەیانـدنی بـیروو هۆشـی زانـینی ئـاینی هـەبێ ... کـە کەسایەتیەکی چاونەترس و مەردانە بووە .
لـە بـەر ئـەوە بـیری مـانیزی خـۆی راگەیانـدووەو هـەوڵی بلاوکردنـەوە و

راکێشانی پەیرەوانی بۆ ئایینەکە کردووە ، بەرادەیەك ئەوەندە هۆگرو پابەند بوو ... کە لای خەڵك بە شێت ناسراوبوو ... بەڵام شێت نەبوو ... تەنانەت هاورییەکی خۆی بەناوی – موعەزلی کوری گەیلان – بەچەند دێرێك لە شیعر وەسفی کردووە .... ئەو تێروانینەی – موعەزل – بۆ – ئەببان – جێگەی سەرسوورمان بووە لەکاتی خۆی ... کە یەکەم رۆژی جەژنی رەمەزان نوێژی کردووە ... چونکە بەبۆچوونی ئەو نەدەبوو پەیرەوێکی ئایینی مانیزمیەکان نوێژ بکات .

بەڵام زۆر لەوە نزیك بووە کە ئەو نوێژەی بۆ – جەژنی بما – کردبیێ کە چەژنی رەمەزانی ساڵی ٧٨٥ رێکەووت بوو لەگەڵ دوا رۆژی ساڵی مانیەکان ... ئەمە تا ئەو کاتەی کە کۆچی دوایی کردووە بانگەشەی بۆ بیرووباوەرەکانی دەکرد لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە :– الحافظ – ٤ /٤٤٧ – الاصفهانی : الاغانی ١٠١/١ البغداد
– خزانه الادب و لب لسان العربی ٣ / ٤٥٨ .

لێرە دەمەوێ باس لە کاریگەری مانیزم لە سەر دەووڵەتی عەباسی دا بکەم ئەویش :–

کە دەووڵەتی عەباسی پێنج ساڵ دوای دەرکەووتنی ، یاخوود سەرهەڵدانی مانیزم دامەزرا ، کە سەردەمێك لە ململانێی بیری و رامیاری کەلتوورو داب و نەریتی ئاینی دروستکرد ... کە کاریگەری چەندین لایەن و بوارە جیاجیاکانی بەسەرەوە بوو .

وادیاربووە کە دەرکەووتن و سەلماندنی کاریگەری ئاینێك ئەوەندە ئاسان نیە ... بەڵام دەکرێت لە دەرئەنجامی دەرکەووتنی یەکێکیان لە ئاستی ئەوی دیکە دا رادەی کاریگەری یەکەم بەسەر دووەمەوە بزانریت .

دواتر شێوازەکەی بە خۆ گوونجاندنی بیروو باوەرە کۆنەکانە بۆ چەسپاندنی ئامانجەکان لەگەڵ پەیامە نوێیەکە بەدیار بکەوێ . بەو پێیەش مانیزم لە سێ سەدەو نیوو بەر لە ئیسلام دەرکەووت وناسرا ، لە نێوان ململانێی بیرووباوەرەکان – جوولەکە , – زەردەشتی , ئێزیدی , مەسیحی , مەرفیونی , دیسانی , بەرگ سپیەکان – تا گەیشتنە ئەو قۆناخەی کە قورسایی خۆی پاراست و بەرەنگاری هەموو هەرەشەو گورەشە و پاڵەپەستۆی زەبرو زەنگی گەوورە پیاوانی ئەوان و هێزەکانی سەردەم ببووەوە .

هەروا چۆن ئەوانی بەر لەوەش کاریگەریان لە سەر مانیزم دروست کردبوو ... لەو روانگەدا – کارل برکمان –ی خۆرهەڵاتناس لە سەر ئەو باوەرە بووە کە – مانیزم – لە مەڵبەندی راستەقینەی خۆی بابل کاری لە ئایینی ئیسلام و لە پێگەی یەکەمی خۆی لەشاری مەککە کردبوو لە هەرێمەکەدا .

لەبەر ئەوەی دەووڵەتی عەباسی لەسەر بنەماو یاساکانی ئایینی ئیسلام و قورئانی پیرۆز ، کە دەستووری نەگۆری ئیسلامەو لەسەر بانگەشەی رازی بوون لەنەوەکانی محەمەدی کوری عەبدوڵلای کوری عەبدولموتەلبی پێغەمبەری ئیسلام – د.خ – دامەزرابوو .

کە دەسەڵاتێکی ئاینی بوو بەر لەوەی دەسەڵاتێکی رامیاری بێت . لە بەرەو بە جیهان بوون ، هەرچەند لە ناوەرۆکدا دەسەڵاتێکی رامیاری و نەتەوەیی و فراوانکردنی سنووری جووگرافی و بە ئیسلام کردن و بەعەرەبکردن بوو. بۆیە کاریگەری خۆی لەچەند بوارێك لەسەر ئەو دەووڵەتە جێ هێشتبوو ... لەوانەش کاریگەری ئایینی لە کێشووەرەکەو جیهاندا لەسەر نەتەوەو ناوچەو هەرێم و جیهان .

تێبینی:– من نەم وویستووە بە تێرو تەسەلی باس لە هەموو بوارەکان بکەم ، لە بەر ئەوەی مێژوونامەکە تەنیا لەبارەی رووداوە گرنگەکان و هەمە لایەنەکانە لە هەموو بوارە جیا جیاکاندا .

بگەرێنەوە سەر ئەو سەرچاوانە ١– تاریخ الشعوب الاسلامیە / ٩١ .
دووەم مؤلف مجهول اخبار العباسی ل/ ١٩٤ .

٠٨٣٣

٠٨٣٣/٨/١٠ خەلیفەی ئیسلام خەلیفە مەئموون کۆچی دوایی کردووە ... شایانی باسە کە خەلیفە مەئموون سووێندی بە قورئان خوارد کە ، دەبێ لە داواکاریەکانم لانەدات و داوای لە محەمەد ئالووسی شاکرو هەردوو براکەی ئەحمەدو حسێن کرد ، بە لێکۆڵینەوە بە لە سەر درێژی هێڵی نیووەی رۆژ دا .

لە پێناو زانینی قەبارەی دەریاو خرۆکەی زەوی کە ، یەکەم خاڵی ئەو هێڵەیان لە دەشتاییەکانی شاری سنجار بوو لە باشووری کوردستان . دووەم خالیش شاری کووفە بوو، لەو کاتەی کە زانرا زەوی هێلکەییە ، ئەویش لە رێگەی وەرگێرانی بە دەیا کتێبی زانستی و گەردوونی و فەلسەفەی یۆنانی ، بۆ

سوود لێووەرگرتن و بە دەیا زانیاری دیکەدا .

٠٨٣٦

٠٨٣٦/١٢/١٦ ئاوەدان کردنەوەو دروستکردنی شاری سامەڕا لە جێگەی گوندی – موتیرە – کە شاری سامەڕا ئێستا سەر بە پارێزگای سەلاحەدین – تکریت – ە لە باکووری رۆژئاوای شاری بەغدا بە دووری ١١٨ کیلۆ مەتر .
جێگەی روونکردنەوەیە کە شاری سامەڕا دەکەوێتە سەر کەناری رۆژهەلاتی زێی دیجلە ، هەروا دەکەوێتە سەر هێلی ٤٣ بە پلەی ٤٥ خوولەك . هەروا لە سەر هێلی ٣٤ بە پلە ٣٥ خوولەك . کە شاری تکریت لە باکووریەتی . هەروا شاری بەغدا دەکەوێتە باشووری . لە رۆژئاوای شاری رومادیە . لە باکووری رۆژئاوای شاری مووسڵە . لە باکووری شاری کەرکوکە .

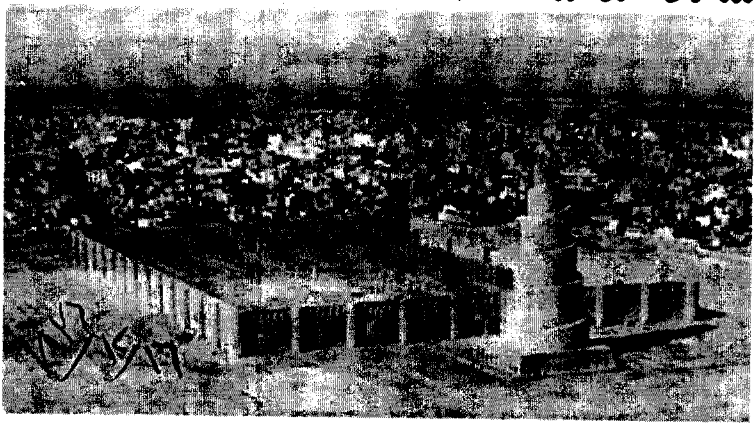

بەر لەو مێژووەی سەرەوە دانیشتووانی ئەم شارە هەڵگری ئاینی مەسیحی بوونە لە کورد و ئارامی کلدۆ سریانی ، بە تایبەتی کە کەنیسەیەکی تیا بووە ، کە شووێنەوارەکانی دەگەرێتەوە بۆ بەر لە مێژووی زاینی و دواییش مەسیحیەکان . لەو کاتەی کە – موعتەسەم – ی عەباسی بەرەو ئەو ناوچە هات ، ئەویش بە گەران لە دوای جێگایەك بۆ بنیاتنانی شارێك و کردنی بە پایتەختی دەسەلاتەکەی ، لەو کاتەی کە گەیشتە ئەو جێگایەی کە ئێستا شاری سامەڕایە و دیتی کەنیسەك لەو جێگایە هەیە و ماوەی سێ رۆژ مایەوە و گەیشتە ئەو بروایەی کە ئەو جێگایە گوونجاوە لە گەڵ خواستەکەیدا .

هەر لەو کات هەڵسا بە کرینی ئەو زەویە و لە هەمان کات کرینی زەوی کەنیسەکەش بە ٤٠٠٠ چوار هەزار دیناری ئەوکات و لەو مێژووە نەخشەی ئاوەدانکردنەوەی بۆ دەست پێکرد ، کە ناوینا بە – سوورە مەن رەئا – لە دوای تەواو کردنی ئەو خانوو و کۆشکانەی کە لەو کات دیاریکردبوو لەو جیگایەدا .

دوای تــەواو کردنــی کارەکــانی لەگــەڵ دارو دەســتەکەی پایتــەختی دەسەلاتەکەیان گوواستەوە ئەم شارە ، دوای ئەوەش خێزانی دیکەی لە عەرەب روویان لەو شارو دەوورووبەرە کرد و تێیدا نیشتەجێ بوون ، کە نازناوی – عەسکەری – بە خۆوە لکاند .

دوای ئەوە هارونە رەشید یەکەم جۆگەی ئاودێری لێ دروستکرد لە شارەکەو کۆشــکی لێدروســتکرد بــە نــاوی خــۆی ، دوای ئــەویش لــە ســەردەمی – مەئموون – ی عەباسی لە ساڵی ٨١٣ گوندی مەتیرە بە ناوی رەسەنی خۆی بنیتنایەوە ، کە بووە هاوینەهەواربۆ شاری بەغدا .

دوای ئەوە لە ساڵی ٨٥٩ – متەوەکلی – عەباسی شارەکەی بە ناوی خۆی کرد و مزگەووت و منارەکەی لێدروستکرد بە ناوی – ملویە – دوای ئەوە لە ســاڵی ٩٤٤ ناســر دەوولــەی حەمــەدانی پرژینێکــی لێدروســتکرد . دوای ئەویش لە ساڵی ١٨٨١ شێخ زین عابدین سەلماسی پەرژینەکەی تەواو کرد . ئەویش لە رێگەی یارمەتی دانی لە لایەن یەکێك لە مەلیکەکانی هندستان . هەر لەو ساڵەدا یەکەم قوتابخانەی سەرەتایی لێدروستکرا .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٧٨ لە سەر دەمی دەسەلاتی عوسمانی یەکەم پردی لێدروستکرا لە سەر زێی دیجلە کە سامەڕای دەبەستەوە لە گەڵ کەرتەکەی دیکەیدا . دوای ئەوە چەندین کاری دیکەی لە ئاوەدانکردنەوەی بۆ کراوە لە وانەش پرۆژەی بەنداوی – سەرسار – لە ساڵی ١٩٥٢ لە شارەکەدا .

سەرچاوە:– رۆژنامەی – تەئاخی – ژمارە / ٥٥٠٩ .

٠٨٣٨

٠٨٣٨/١١/٢٣ کوردان زۆر شانازی دەکەن کە هەواڵێکی ... واتە ئەسحابە . پێغەمبەر – د.خ– ناوی – کابان –ی کوردی بووە ...کوری کابان کە – مەیمونی ئەبوو

یەسیر -بووە ، لەلای كورد زۆر خۆشەویستە ... كابان وەك سەلمانی فارسی . كە فارس خۆی پێ رادەنێن زۆر لە پێغەمبەر - د.خ- نزیك و فەرموودەكانی لەبەر بوون .

لەچەرخەكانی سەرەتای دەووڵەتی ئیسلام خاوەری ئیسلام نێووی كورد لە زۆر شووێندا دەهاتە بەرچاوو ... لەم رۆژەدا بەسەركردەی سەردارییان - جەعفەری كوری فەهرجیس - لەلای موسل شۆرشێكیان دژی - موعتەسەم عەباس - هەڵگرساندو والی موسلیان وەدەرناو خەلیفە چاری ناچار بوو لەشكرێكی یەكجار زۆری بەسەركردەی - ئیتاخ - ناو ناردە سەریان و جەعفەر كووژراو كوردەكان قەڵاچۆكران و بەتەواویش تالان كران ...

سەرچاوە :- ئیبن ئەسیر - رووداوەكانی ساڵی /٢٢٤..
.محەمەد ئەمین زەكی - كوردو كوردستان .

٠٨٤٧

٠٨٤٧/٨/١١ خەلیفەی عەباسی- واسف مووعتەسەم - لە شاری سامەرا كۆچی دوایی كردووە ، كە لە دووای مردنی باوكی دەسەڵاتی خەلافەتی عەباسی گرتە دەست لەجێگەی باوكی لە هەموو كاروباری جیاجیاكاندا .

٠٨٦١

٠٨٦١/١٢/١١ تیرۆركردنی خەلیفە متەوەكل لە لایەن بەرهەلستكارانی لە گەڵ كوڕەكەی موونتەسرو ئامینە فەتح خافان ... دووای تیرۆر كردنی خەلیفە متەوەكل... محەمەد جەعفەر متوەكل جێگەی گرتەوە بە وەرگرتنی دەسەڵاتی خەلیفە یی بە هەڵسووراندنی كاروبارە جیاجیاكانی خەلافەتەكە لەدەسەڵاتدا.

٠٨٦٦

٠٨٦٦/١/٢٢ لەو كاتەی مساور دژی والی مووسڵ جەنگا ... كورد هاوكاری مساور بوون .... شۆرشی - زەنج - و -سەفغاری - كە دژی بەغدا دەجەنگان كورد یاریدەدەری شۆرشەكە بوون ... - بەعقوبی لەیسی سەفغاری- لە

پاداشتی ئازایەتی ئەهوازیدا بە - محەمەدی کوری عەبدوڵلای کوری هەزار مەرد - بەڵام محەمەد دەیوویست هەر بە خۆی هەمکارە بێ . - ئەبوو ئەلهەیجای کوری حەمدانی - تازە ببووە والی مووسڵ ، هاواریان بۆ هێناو گووتیان :-

محەمەدی کوری بیلال و کوردەکانی هرزەیانی دەووری نەینەوایان داوەو هەر کوردەکان ٥٠٠٠ هەزار چەکدار دەبن ... ئەبوو ئەلهەیجا لە - مەعروبە - کە لە سەر چۆمی - خازر - ە ، چووە سەریان و لەشەڕدا لەبەر کورد شکاو هاتەوە موسل و ، دووبارە خۆی بۆ شەڕێکی دیکە ئامادەکرد ، کە بە لەشکرێکی زۆر چووە سەریان ... محەمەد کەوتە تەنگانەو داوای شەڕ وەستانی کردو بەلێنیدا , کە کورەکانی دەگرەو دانێ و خۆیشی بدا بەدەستەوە .... کە چووەوە بۆ ئەوەی کورەکانی بنێرێ کوردەکانی خۆی تێگەیاند کە بچنە ئازربایجان و خۆ رزگاربکەن .

ئەبوو ئەلهەیجا کەلەو کارە گەیشت محەمەد پەکی کەوتوو خۆی گەیاندێ و دەووری گرتن ... لەدوای ئەوە کە ئەبووئەلهەیجا توانایان نەماوە ئەو ماڵ منداڵ و خێزانانەی بەتاڵان بردبووی بۆی گەراندنەوە ... لە دوایی کوردی حەمیدی و کوردەکانی چیای - داسن - ئاژاوە کۆتایی هات .

<u>سەرچاوە</u> :- لوسترانگ - بلدان الخلافە الشرقیە - وەرگێرانی .
بەشیر فەرەنسیس و گۆرکیس عواد - ل/١٨ .

٠٨٧١

٠٨٧١/١١/١٨ سەرهەڵدانی دەرکەووتنی داوەتی قرمەنیەکان لەناوچەی وولاتی بەحرێنی ئێستا و ئەحسا . ئەم ناوەش دەگەرێتەوە بۆ سەر ناوی پیاوێکی خۆزستان ، بەناوی حەمدانی کوری ئەشعەت ، کە لە رەشایەکانی دەووروبەری شاری کوفەی ئێستا دەژیا .... بەر لەوەی کە ناوزەندبێ بەناوی قرمت ... بە بروای دکتۆر فلیپیش ، ئەم ناوە مانای - مامۆستای نهێنی - بووە . داوەتەکانی ، فرمتی ، لەژێر داوەتەکانی دیارنە بووە نهێنیەکان بووە .

ئەم پیاوە کە ناوی حەمدان بوو چاوی بە پیاوێکی - باگی المرژهب - کەووتووە کە ناوی حەسەن ئەهوازی بوو .... کە ئەو کاتە ئەهوازو

دەوورووبـەری بـە لۆرسـتان ناوزەنـد بـووەو خـاکی کوردسـتانە . ئـەم نـاو حەسـەنەش هەنـدێ وەلامـی نهـێنی و زانـستی لـەلا بـووە ، کـە هۆکـاری دەوڵەمەندبوونی خەڵك بووە . کە ئەمەش کاریگەری کردۆتە سەر دەروونـی —حەمدانی ئەشعەت .

دوای ماوەیەك وەك ئیمامی منتەزەر چاوەروانی لێدەکراو هەڵسا بە دەست نیشانکردنی ١٢ نـەقیب لـە بەرێوەبەرایەتیەکان بە بلاوکردنـەوەی داواکانی ... ئەبوو سەعید جەنابی زۆر گەرم و گوور بووە لە سەر ئەو کارەو توانی لەدوای مردنی حەمدان سەرکردایەتی قرمەنیەکان بکات و دەووڵەتی قرمەنی دابمەزرێنێ و چەندین کەسی پێکهتوو بخاتە ژێر دەسەلاتی خۆی و دەستی کرد بە هێرش بردن تاکوو توانی وولاتـی نێوان دووزێ بەتـەواوی و هەندێ لـە هـەرێمی شام داگیر بکـات و بـەرەو شـاری حجاز لـە دوورگـەی عـەرەبی بەشێووەیەکی توونـدو تیژ هێرشـی کـردە سـەر ئـەو حاجیانـەی کە بۆ مـاڵی خوا چووبوون و بیان کووژن .

ئەبوو تەها سلێمان لەساڵی ٩٢٧ چووە ناو مەککەو دەستی بەسەرا گرت و هەرچـی ئاسـەوارو شـووێنەوار هـەبوو شـکاندی و تـالانی کـرد ... لەوانـە هەڵکەنانـدنی بـەردی رەشـی کەعبـە ، بـە شـکاندنی دەرگاکـانی کەعبـە و تێکـدانی ئـەوەی تیـای بـوو هێنایـە شارۆچـکەی — هجـر. عەباسـیەکان نەیانتوانی هیچ بکەن بەتایبەتی بەگەراندنەوەی بەردی رەش .

بـەلام فاتمیـەکان بـەهۆی پەیوەنـدی بـەهێزیان لەگـەڵ قرمەنیـەکان توانیـان بـەردی رەش لـە دوای ٢٢ سـاڵ بگەرێننـەوە کەعبـە لـە شـاری مەککـە..لـە کۆتاییـەکانی دەسـەلاتی فرمـەنی لەسـاڵی ١٠٢٧ بـوو لەسـەر دەسـتی عیونیەکان بووە ، کە لقێك بوون لەنەوەی عەید ئەلقیس کەلە دەوورووبەری عیوون نیشتەجێ بوون لەشاری ئەحسای ئێستای وولاتی بەحرێن .

سەرچاوە:— ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان — ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب.

دار الشرق/ المؤسسه العلمیه لوسائل التعلیمیه ، بیروت ،سووریا /٢٠٠٥ .

١٨ /٨٧١/١١ مێــژوو نووســـان دەڵــێن عەرەبــەکان کــۆتری نامەبــەریان بەکارهێناوەو دەڵـێن لـەو کاتـەی ، کـە لـە خۆراســـان شـــەڕی گـــەووره دەســـتی پێکـردو تـا گەیـشتە وولاتـــی مـــەغریبی

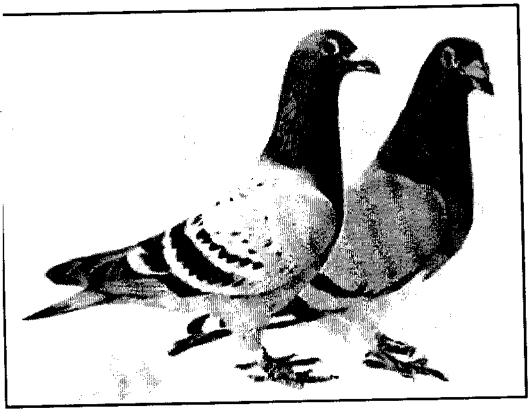

ئێستاو لەوێووە پەریـەوە بۆ ئەنـدەلووس . کە لەخـەڵکی وولاتـان فێربـوون لـەکاتی شـەڕو کووشـتاردا ئـەم کـۆترە نامـە بەرانـە بـەکاربێنن ... حەمـدان قرمـەتی = حمـدان القرمگـی - کـە پێشرەوایەتی بزووتنـەوەی فەرامیتـەی کـردووە ، بەهۆی کۆترەوە نامـەی بۆ ئـەم رابەرانـە دەنـارد ، کـە پـەیامی ئـەم بزووتنەوەیان بڵاودەکردەوە .

هەروا دەڵێن لەسەرەتای بڵاوبوونەوەی ئیسلامدا ، کۆتریان پەروەردە دەکـرد بـۆ رێگـاو شووێنی دوور لـە وولاتـی نێوان دووزێ و شـاری بەغـدا ، لـە سـەر دەمــی خەلیفــە موعتەســەم بــەکاریان هێنــاوە ... هــەروا میــسریەکانیش لەســەرەتای ســەدەی دوانزەهــەم زۆر بایــەخیان بــەم جــۆرە کــۆترە داوە بـۆ گوواستنەوەی نامە لە نێوانیاندا .

هەروا بە درێژایی چەند سەدەیەك ئـەم کارەیان ئـەنجام داوەو دەڵێن . یەکـەم کەســیش کــە بــەکاری هێنــاوە ســوولتان نــورەدین بــووە ، لــە کــاتی فەرمانرەواییەکـەی لەسـاڵی ١١٤١ ... بـۆ ئـەوەی ئـەم کۆترانـە لـە چـوون و هاتنـەوەدا چـەند شـووێنێکیان لـە نێـوان شـارەکاندا بـۆ دروسـت کرابـوو بـۆ حەسانەوە لە بڕینی رێگاکانیاندا .

شایانی باسە کە دەڵێن پیاوێك لە دوورگەیەکی یۆنـان لەسـاڵی ٧٧٦ بـەر لـەزایین ئـەمجۆرە کـۆترەی هێنـاوە بـۆ وولاتـی یۆنـان . هـەروا لـە یاریـەکانی ئۆڵـەمپی بـەرەڵای کـردووەو گەراوەتـەوە جێگـەی ، واتـە سـەر هێلانەکـەی کە بێچووی تێدابووە .... بەم جۆرە بەکارهاتووە ، پـەیتا پـەیتا خـەڵکی یۆنان و

رۆمان و عەرەب ومیسریەکان بۆ نامە گوواستنەوە بەکاریان هێناوە . هەروا لە یاریەکانی ئۆڵەمپی لە پێشبرکێی گالیسکە لە رۆمان بەکارهاتووە کە هەر تیپێك لەرۆژی یاریەکە کۆترێکی لەگەڵ خۆی هێناوە ، کە نیشانەی وولاتەکەی ، یا نیشانەی جل و بەرگی یاریزانانی لەسەر بووە.

زانایان وای بۆ دەچن کە مێژووی بەکارهێنانی ئەم جۆرە کۆترانە دەگەرێتەوە بۆ سەردەمی هۆمیرۆس = ی شاعیری خاوەن داستانی –ئەلیازە –ی بەناوبانگ , کە ئەوان لەکاتی خۆی لەشەری = تەراودە = بەکاریان هێناوە .... زانای بەناوبانگ – تشالزداروین – هەڵساوە بە بەراووردکردنی کۆتری نامەبەری ئینگلیزی لەگەڵ چەندین جۆری کۆتری دیکە ، کە پێیان دەلێن تەقلەباز ، یاخوود پالەوان ، ئەم دوو جۆرە بیلوودزیانی لەسەرو رەنگ و دەستەدا هەیە .

هەروا لەلایەکی دیکەوە – مستەر بیرش – دەڵێت :– پێش ئەمانە مێژووی رۆمانەکان باسی ئەم کۆترانەیان کردووە . هەروەك – پیلینۆس – دەڵێت :– لە مێژووی رۆمانەکان باسی سێ جۆرە کۆتر کراوە لە رەچەڵەکی نایاب و چاکیان لێك جیاکردۆتەوە . ئەکیەرخان ، کە پاشایەکی هندی بووە لە ساڵی ١٦٠٠ کە ئارەزوی زۆر بۆ کۆتر چووە زیاتر لە ٢٠هەزار کۆتر لە کۆشك ولە باڵەخانە شاهانەکەی هەبووە .

کە لەگەڵ پاشای فارس ئالوو گۆری کۆتری نایابیان کردووەو کاریان پێکردوون ... جۆرەکانی کۆتر بۆ ٥٠٠ جۆر دەست نیشان دەکرێت ... هەروا لەو کاتەی کە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا ، لەلایەن سووپای ئەلمانیا لە نێوان ساڵەکانی ١٨٧٠ – ١٨٧١ گەمارۆدرابوون .

ئەم جۆرە کۆترانە بەکارهاتوون ... لە ساڵی ١٩٥٦ ئەمەریکا وازی لە بەکارهێنانی کۆتر هێناوەو رووی لە تەکنۆلۆژیای سەردەم کردووە .... واتە کۆتری نامەبەر بایەخی زۆر پێدراوە لەلایەن وولاتانی شەرکەر لەجیهان وهەروا وولاتانی دیکە و کۆمەڵگاکانی کورد لە کوردستان .

✍ ٠٨٧٣

٢٨/١٠/٠٨٧٣ کەسایەتی ناوداری ئایینی ئیسلام ومەزهەبی شیعەی عەرەبی ئیسلام –

ئیمـام حەسـەن عەسـكەری – لـە شـاری سـامەرا كۆچـی دوایـی دەكـات ئەویش بەهۆی دەرخواردانی ژەهر .

ئـەم بنەماڵەیـە هـەموویان لـە سـامەرا نێـژراوون لـە مزگـەوت ، یـاخوود مەزراگـەی هـەردوو ئیمـام حەسـەن عەسـكەرو عـەلی عەسـكەر .... كـە بۆتـە جێگایەكی خواپەرستی و مەزارگەیەكی پیرۆزی ئایینی ئیسلامە لە سامەرا : بەتایبەت لە لایەن مەزهەب شیعە لە جیهانی ئیسلامیدا ، لە باكووری شاری بەغداو رۆژهەڵاتی پارێزگای سەلاحەددین لە ئێراقی ئێستادا .

سەرچاوە :– گۆڤاری – میزۆبۆتامیا – ژمارە /٢ . ل/١٢٥ .

٠٨٧٤

١٦/١٠/٠٨٧٤ دامەزرانـدنی دەوڵـەتی سـامان لـە هـەرێمی دواوەی زێـیَ . جێگـەی ئامـاژە پێكردنـە كـە سـامانیەكان دەگەرێتـەوە سـەر بنەماڵەیـەكی فارسـی كۆن . كـە باپیرەیـــان – ســـامان – لـــە ســـەردەمی خەلافـــەتی ئەمـــەوی – هیـــشام عەبدولمەلیك ، چووە پاڵ داواكاریەكانی عەباسیەكان ، كە ببووە ئیسلام ... لـە خۆراسـان و لـە ریـزی باوەرەكـانی ئـەبوو موسـلیمەی خۆراسـانی كـاری دەكرد.

ئەوە بوو دەوڵەتی سامانی دامەزراند ... ئەم دەسەڵاتەش بەر فراوان بوو لە سـەرخاكی ئێـستای ئێـران ، تـاكوو ناوچـەكانی تەبرسـتان و رێگـاو چـیاو سبجـستانی گرتـەوە . كـە داواكاریـەكانی زینـدوو كردنـەوەی جیاكـەرەوەی فارســـی بـــوو لـــە مـــاوەی زینـــدوو كردنـــەوەی زمـــانی فارســـی و رۆشنبیریەتیەكەیدا.

تێبینی :– زۆرجار لـە نووسینەكانم باسـم لـە نـژادی كـوردو فـارس كـردووە ، كـە تـاكوو كۆتـایی هـەرەس هێنـانی ئیمپراتۆریـەتی میـدیا ... نەتـەوە نـەبووە بەناوی فـارس ، بەڵكوو كـورد بوونـە و لـە دوای ئـەو مێـژووە بوون بە فارس سەری هەڵداوە ... بۆ نموونەش:–

نـاوی سـامان – ووشـەی سـامان ، ووشـەیەكی كوردیـە نـەك فـارس بـەناوی نەتـەوەی فـارس ... بـەڵام بـوونی ئـایینی ئیـسلام گۆرانكـاری زۆر بـە سـەر نەتـــەوەو خـــاك وزمـــان وكـــەلتورو داب و نـــەریتی نەتـــەوەكانی ناوچـــەو

هەرێمەکاندا هێنا ...بەتایبەتی لەکیشووەری ئاسیاو دوایی لە کیشووەری ئەفەریکیا لە جیهاندا .

سەرچاوە :- پارتۆدلد - فاسیلی فلادیمیروفتیش .
مێژووی تورک لە ئاسیای بچوک ل/٣٧

٠٨٧٥

٠٨٧٥/٧/١٤ بەرمەکیەکان لە بنەماڵەیەکی رەسەنی دانیشتووانی ئێستای ئێران بوونەو هەڵگری ئاینی بووزی بوونە ... بەڵام لەدوایی باوەریان بە ئایینی مانیزم هێناوە . باپیرە گەورەیان – بەرمەك – خزمەتکاری پەرستگایەکی شاری – بەلخی – هەرێمی خۆراسان بووە ، خالیدی بەرمەکی – یش لە سەردەمی خەلیفە ئەبوو ئەلعەباس سەفاحدا بەپرسی دیوانی خەراجی دەوڵەت بووە .

بەڵام دەرکەوتنیان لە بواری رامیاریدا بۆ خزمەتی ئایینەکەیان بۆ سەردەمی خەلافەتی – موسا هادی – دەگەرێتەوە . کاتێك ئەو خەلیفەیە وویستی لە هارونە رەشیدی برای بدات و لە جێنشینەکەی خۆی دەری بکات تا – جەعفەری – کوری لە شووێنەکەی دابنێ .
بەڵام بە هاوکاری ولێهاتووی – یەحیای کوری خالیدی بەرمەکی – ئەویش بەهۆی پشتیووانی کردن لە براکەی لە ئاکام ئەو هەڵەش سەرکەووتنی نەدیت . لە ئەنجامدا بە مردنی – موساهادی – لە ساڵی ٨٧٦ داو لایەنگیری بەرمەکیەکان سەرکەووتنی براکەی بۆ پایەی خەلافەت کۆتایی بەو کێشەیە هێندرا .
بۆیە لە بەرامبەردا خەلیفە – هارونە رەشید – یەحیای بەرمەکی – کردە یەکەم وەزیری خۆی و راوێژکارو بەرێوەبەری کاروباری دەسەڵاتەکەی خۆی . لەو کاتەشدا خەلیفە هارونە رەشید نیازی مەراسیمێکی گەورەی هەبوو بەگەیشتنی بە پایەی خەلافەت لە شاری بەغداو لەسەر داوای ئەو کەسایەتیە بەرمەکیە ئاهەنگەکە دواخرا .
لەماوەی ١٧ ساڵ لە دەسەڵاتی یەحیاو کورەکانیدا ... سەرەرای ئەوەی دەسەڵاتی بەرزیان لەو دەووڵەتە هەبوو ... جێگەی متمانەی خەلیفەش بوون

.. بەڵام لەو ماوەیەشدا تەنها بە بنەماکانی ئایینەکەیانەوە – مانیزم – پابەندنەبوون . بەلکوو زۆر خزمەتیان بە هاو پەیرەوەکانیان کردوو ئەو پایەیان بۆ خزمەتکردنی ئایینی – مانیزم – بەکارهێنا ... یەحیا ... هانی – سەهلی کوری هارونی کوری راهیوون – ی هاوولاتی – دەشتی میسان – داو چەندین کتێب لەسەر خێڵەکەی و نەزانی عەرەب و رەسەنایەتی شارستانیەتی فارس و ئایینەکانی لەوانە – مانیزم – بنووسێت . هەروا لە دارشتنی کتێبی – کلیلەو دیمنە – دا بە شیعر کە – ئایانی کوری عەبدولحەمیدی کوری لاحق – بە ئامانجی گەیاند و بری – ١٠٠٠٠ هەزار – دیناری ئەوکاتی وەك خەلات پێشکەش کرد .

لە هەمان کات فەزلی کوریشی بە ٥٠٠٠ هەزار – دینار پاداشت کرد . ئەو هەڵوویستەی بەرمەکیەکان لەسەردەمی بەهێترین خەلیفەی عەباسیەکان بوو کە ساڵێك ...؟ دەکردو ساڵێکی شەری دووژمنەکانی .... هەروا رۆڵی باشیان لەسەردەمی خەلیفە مەئمونیش هەبوو لە پێناو بەرگری کردن لە بروای مانیزمدا .

سەرچاوە :– الدوری – الجذور التاريخية للشعوب . ل/٤٨ – تەبەری .
تاريخ الامم و الملوك ٦/ ٤٨٤ .

٠٨٨٢

٠٨٨٢/٨/١٥ کۆچی دوای شاعیری گەورەی مانیەکانەو رۆشنبیری سەدەی ئەو کات – یەشاری کوری بورد – لە شاری بەسرای باشووری ئێستای ئێراق لە بنەماڵەیەکی بەرەسەن دانیشتووی هەرێمی خۆراسانی ئێستای ئێران.

شایانی باسکردنە کە یەشاری دوای کۆچکردنیان بۆ شاری بەسرەو نیشتەجێ بوونیان ... یەشاری بەشێووەیەکی گوونجاوی ئەو سەردەمەدا پەروەردەکراو لەدوای تەواوکردنی خووێندنەکانی لەو کات توانایەکی باشی لە بوارەکانی فەلسەفەو مەنتیق و زمانەوانی پەیداکرد .... جگە لەبوونی شاعیرێکی دیارو بەتوانا .... ئەم کەسایەتیە هەوڵی زۆری بێ وێنەیدا لەرێگەی شیعرەکانیەوە رووی گەش و گەورەیی و لێهاتووی مانیەکان بەرزبکاتەوەو رایگرێ و لەم رووەوەش دەڵێ ... الأرچ مظلمه والنار مشرقه – والنار معبوده مژکانت نار ... دەرکەووتن و ناسینی یەشاریش تەنیا

لەرێگەی شیعرەکانی نەبووە ... بەڵکوو لە رێگەی ئەو ووتارو ووتانەی کەلە کۆبوونەوەو شووێنە گشتیەکان لەشاری بەسرە و دەووروبەری ئەنجامی دەدا هانی خەڵکی دەدا لەخراپەکاری و مەی خواردنەوەو بەرەڵلاّی دوورکەونەوە ... ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە – حمادی کوری عجرو – یەشاری بە مانیزمێکی راستەقینە بناسیّ .

هەر بەو هۆکارەش بوو کە ئەو باوەر پیّ بوونەی کە لەبەر دادگای بالای خەلافەت زیندانی بکرێت و دوای ماوەیەك لەژێر ئازارو ئەشکەنجە ژیانی پیّ لەدەست بدرێت لە شارەکەدا

٠٨٩٤

٠٨٩٤/٣/١٣ ئەندازیار و موئەرخ و زانای بەناوبانگ – ئەحمەد داودوننند – ناسراو بە ئەبوو حەنیفەی دینوری – لە ناوچەی دینور لەناوچە شاخاویەکانی رۆژهەلاّتی کوردستان لە دایك بووە.

زمانی ئەندازیاری و فەلەك وجووگرافیا ومێژووی خووێندوو. لە شارۆچکەکەی خۆی – مەرسەدێکی – واتە دووربین ، داناوە بۆ وەرگرتنی زانیاری لە باری کەش و هەواو گەردوون ...لەماوەی ژیانی سەردانی هەرێمەکانی شام و دوورگەی عەرەبی و کەنداوی فارسی کردووە ... لە ماوەی ژیانیدا زیاتر لە ٢٠ دانراوی لە دوای خۆی جیّ هێشتووە وەك – الانواو – الباه – الشعر و الشعراو – الفصاحه – الجبر المقابله – البلدان – و دەیا دانراوی دیکەی گەردوون و جووگرافیا و مێژوو و کۆمەڵنناس و ئەندازیاری ... ئەم مرۆڤە کوردەش لەماوەی ژیانی لەکارەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە ٩٠٢/١٢/٥ کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە:– الواق بالوفيات ٣٧٧/٦ ... معجم الادباو /٤٩١ .
معجم المؤلفين ٢١٨/١.

٠٩٠٨

٠٩٠٨/٩/٣٠ دامەزراندنی دەووڵەتی فاتمیە لە کێشووەری ئەفریکیا بەسەرکردایەتی عوبێدوڵلاّ – ئەلمەهدی – داوای ئەوەی دەکرد کە ئەو خاوەن مافە بە بوونی

به خەلیفە . کە کوڕی محەمەدی کوڕی ئیسماعیلی کوڕی جەعفەر سادق بووە ... لەو کات هەوڵەکانی ڕێگە خۆشکەر بوون بۆ داواکاریەکانی ئیسماعیل ، کە پێی دەگووترا ، باوکی عەبدوڵڵای شیعی و هۆزی - کتامە - لە ناوچەکەدا .

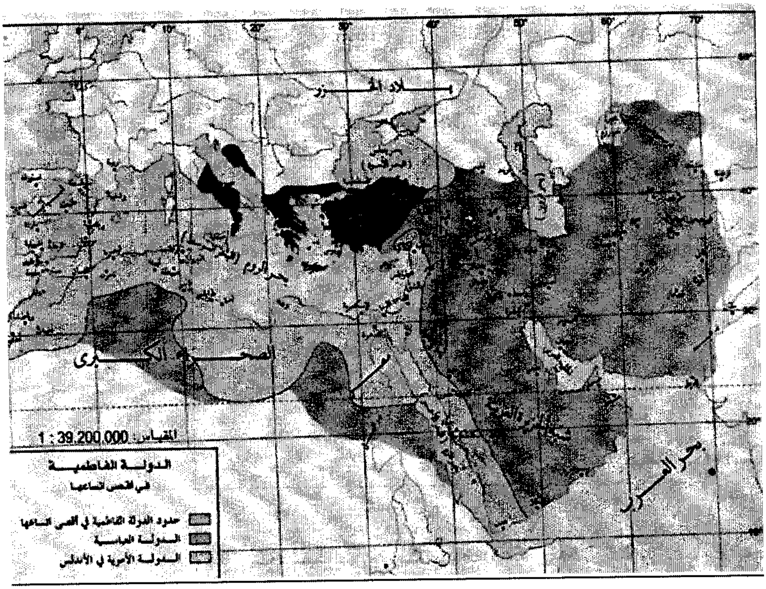

ئەم نەخشەیە دەووڵەتی فاتمیەکان دەردەخات

هەر لەوکات هەوڵیدا ئەو هۆزەی کۆکردەوە لە پێناو سەرکەووتنی و دەووڵەتەکەشی ناوزەند بوو بە دەووڵەتی - عەبیدیە-
جێگەی ئاماژەیە کە ئەم بنەماڵەیە لە ڕەچەڵەکداو لە نژادا عەرەب نەبوونەو بەهۆی قۆناخە تێپەر بووەکانی مێژووی پەرەسەندن و پێشکەووتن بوونەتە عەرەب ئەویش :- نژاد و ڕەگەزی عەرەب یەکێکە لە نژاد و ڕەگەزی سامی . کە هەموو داب و نەریتەکانیان پەیوەندن بەسامیەکان و زمانەکەشیان لقێکی زمانی سامیە ... نووسەرو نژادنناس و ڕەگەزنناس و زماننناسەکان عەرەبیان دابەشکردووە بۆ دووبەش ... کە ئەویش :-
یەکەم :- العرب البائدە - و دووەم :- العرب الباقیە -و ، هەروا عەرەبی باقیە دابەشی دووبەش کراوە ئەویش :-
یەکەم :- قەحتانیەکان و . دووەم :- عەدنانیەکان .

قەحتانیەکان لە بنەرەتدا دانیشتووی باشووری دوورگەی عەرەب بوونە کە ئەویش ئەمیرو سەرەك هۆزو تیرەو بنەماڵەکانی یەمەن بوون ، کە ئێستا کۆماری یەمەنی پێ دەگووترێت ... هۆزەکانیش هۆزی ، سەباو حەمیر، کە لەوانە چەندین کۆمەڵی دیکە جیابوونەتەوەو بە دوورگەی عەرەبی بڵاوبوونەتەوە ... ئەویش:-

بە پێکهێنانی ناوچەیەکی دەسەڵاتدار وەك - مەنازرە - کە لە ناوچەی حیرە هاتبوون و ، هەروا ئەمیرەکانی غەساسنە و کەندە و ئەزەد و ئەلائەوس و خەزرجیان لێ جیابووبووەوە .

بەڵام عەدنانیەکان پێیان دەگووترێ عەرەبی بە عەرەبکراو کە بنەماڵەی ئیسماعیل ، یەك لەوانە بووە و لەناو عەرەب ژیاون لەدوای بوونیان بە عەرەب بە هۆی پێدانی ژن و دروست بوونی خزمایەتی , یەکێك لە کورەکانی ئیسماعیل کە ناوی عەدنان بوو کە عەدنانیەکان لەدوای ئەو دەرکەوتوون .

دوای ئەویش معد و دوای ئەویش نزاری کوری نعد .

ئا ئەلێرەدا دەردەکەوێ کە عەرەب بوونیان نەبووە لە ئێستای ئێرا ق و شام و ئەفەریکیا و مسر و چەندین وولاتی دیکە ... ئێستا کە بە نیشتیمانی عەرەب دادەنرێت تەنیا لەدوای فتووحاتی ئیسلامی عەرەب توانی بەهۆی ئاییني ئیسلام سنووری جووگرافی فراوان بکات لەرێگەی داگیرکردن و بەعەربکردن وبە ئیسلام کردن .

شایانی باسە هەروەك گەرۆك و مێژوونووس و جووگرافیناسەکان لەلایەرەکان دیاریان کردووە ، کە هەرێمی شام ناوی تەواوی خۆی سام بووە واتە بەناوی یەکێك لە کورەکانی نوح کراوە بە هۆی بوونی دەسەڵات لەو هەرێمەو بە هیچ جۆرێك عەرەب لەو ناوچەو هەرێم و وولاتانە نەبووینە.

جا دەووڵەتی فاتمی کەلە مێژوودا بەدەسەڵاتی کوردی ناسراوە و فراوان بوو لە رۆژئاوا لەسەر ئەدارسەکان و رۆستەمیەکان و لەدوای ئەوە شاری - مەهدیان - کردۆتە پایتەختی وولاتەکەیان .

لە هەمان کات دەووڵەتی فاتمی بەرەو رۆژهەلات هەنگاویان ناوەو هەوڵی ئەوەیان داوە ، کە وولاتی میسری ئێستا بخرێتە ژێر دەسەڵاتی خۆیان و

دوایــی بــەرەو وولاتــی نێــوان دووزێ واتــە – میزۆبۆتامیــا – ... ئــەویش وەرگــرتنی میراتــی خەلافــەتی عەباســی ... لــە دوای مردنــی كــافور - ئەخمەشیدی – لە میسر دەرگایان بۆ كراوە بۆ چوونە ناومیسر ... دوای ئەوە سەركردەی سووپا جەوهەر سقلی بگاتە ناو فستات و لە ٢٥/١١/١٦٨ دەستی كرد بە دروستكردنی شاری قاهیرەی پایتەختی میسر.
دوای چــوار ســاڵ دەوولــەتی عەبیدیــەكان قاهیرەیــان كــردە پایتــەختی دەسەڵاتەكەیان و ناویاننا دەوولەتی فاتمیەكان.
دوای ئەوە دەسەڵاتی فاتمیەكان لە ساڵی ٩٦٩ توانیــان هــەرێمی شــام بخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیان و دەوولەتی فاتمی بەردەوام بوو لــە دەســەڵاتەكەی لــە هــەموو بوارەكــان ، تــاكوو ســاڵی ١١٧١ و ئــەو دەوولەتــە كۆتــایی پــێ هێنــرا لەكێشووەرەكەدا.

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەكردنی سەیفەدین كاتب
– دار الشرق – المؤسسه العلميه لوسائل التعليميه – بيروت – سووريا /٢٠٠٥.

٠٩٠٩

٠٩٠٩/٩/٢٠ ناوچەی شارەزوور لە باشووری كوردستان كە یەكێك بووە لــە ناوچــە هــەرە بەناوبانگــەكان ، لــە ســەردەمی ئیــسلامی لــە كوردســتان . جێگــەی ئامــاژە پێكردنــە ، كــە مەبەســت لــەو دەســەڵاتداریەتە كــە هــەندی شــارو ئاوەدانی لــە كوردستان لــەو كاتــە دەركــەوتوون ، بــە دەســەڵاتداریەتی شــارو ناوچــەكانی ناســراوبوون و نــاوی مــیروو دەســەڵاتداریان ئاشــكرا نیــەو لــەو ماوەیــەدا ســەربەخۆ بــوون و دەســەڵاتداریەتیانەی كــە دیــارو رۆشــن نەبوونــە ... لــەم مێــژووەش تــاكوو ســاڵی ٩٢٩ ناوچــەی شــارەزوور ســەربەخۆ بــووە... بەڵگەش:–

١– لەو ناوچەیەدا والی دەسەڵاتی عەباسیەكانی تیا نەبووە.
٢– لە ماوەی ئەم بیست ساڵەشدا هیچ باج و سەرانەیەكیان بۆ دەوولــەتی خەلافەتی عەباسی نەناردووەو نەداوە.

بــەڵام دوای ئــەوە ناوچەی شارەزوور لــە ژێــر دەســەڵاتی خەلافــەتی عەباســی دەمێنێتەوە... بەڵام جارێكی دیكە سەربەخۆ بۆتەوەو تاكوو ساڵی ٩٥٤ ، كە بووهیــەكانیش پێیــان داگیرنــەكراوە لــەدوای شــەڕێكی دژووار و زۆر ، ناچــار

دەبن پاشەکشەیان کردووە ، ئەویش بە هۆی توونـدو تۆڵی دانیشتووانی شـارەکە ، کـە زۆر دلێرانـە بـەرگریان لەناوچـەکە کـردووەو بـەردەوام بـوون لەبەرگری کردن هـەر وەك لەسـەرەتای فتووحـاتی ئیسلامی لـەژێر دەسـەڵاتی خەلیفـەی ئیسلام عومـەر کوری خـەتاب بـەری شـاڵوە درندانەکـەی گرتـووە لەهەموو بوراەکان .

بـەڵام شمـشێری دووژمنکـاری و داگیرکـردن و کووشـتن و تۆقانـدن و ئـەنفالکردن ، وایکـرد ناوچـەی شـارەزوور مـل کـەچ بێـت و روو لـەئایینی ئیسلام بکات بە ترشی نەك بە شیرینی .

ئەمەش بەبەڵگەی چەندین نووسراو ، لەلایەن وڵاتناسی ئیسلامی ئەوکات ، کە سەردانی ناوچەی شارەزووریان کردووە و یاداشتیان نووسیووە ، کە دانیشتووانی ناوچەکە یاخی بوون لە مل کەچ کردن بۆ دووژمنکانیان و هیچ میروو بەرپرسێکی خەلیفەی تیا جێگە نەبۆتەوە .

لە بەر ئەوەی شاری – نەریز – کە لە هەرێمی ئازربایجان لـە نزیك شـاری – ئـەدەبیل – ە لـە لایـەن هـۆزە کـوردە هەزبانیـەکان فـەرمانرەوایی لـیٚ کـراوە و سەربەخۆیی راگرتووە و ناوچەکەیانیانێ ئاوەدان کردۆتەوەو پـەرەیان پێداوە لەهەموو بوارەکان .

هەروا چەندین ناوچە دەسەڵاتداریەتی سەربەخۆیان پێك هێناوە . لەوانەش کـە بەناوبانگترین کەسایەتی کـورد – دەیسەمی ئیبراهیم کـوردی – کـە لـە هەرێمی ئازربایجان و هەندیٚ ناوچەی دیکە لەتاران و ئەرمینیا توانیوویـەتی دەسەڵاتێکی بەهێز دروسـت بکـات ... کە پێشوو جێگری والـی ئازربایجان بـوو، تـوانی دوای کـووژرانی والیەکـە ، خـۆی بکـات بـە ئـەمیری هەرێمەکـەو بیری فراوانخوازی بگرێتە بەرو هەر لە ساڵی ٩٢٦ سەربەخۆیانە هەرێمەکـەی بەرێوەدەبرد لە کێشووەرەکەدا .

٩١٢.

٩١٢/٨/١٨. کۆنترین دەسەڵات لە شێووەی میرایەتی . میرنشینی عەیشانە بوون ، کە لـە نێوو تیرەیەکی کوردی سەر بە هۆزی گەوورەی بەرزیکانی بووە ... هـەر وەك نووسـەرو مێژوونوسـی نـاوداری کـورد – ئـیبن ئەسـیر – لـە دانراوەکـەی –

الكامل في التأريخ – ئاماژەی پێکردووە ، لە ڕووداوی ئەم مێژووەی سەرەوە ، کە ئاماژە بە عەیشانیەکان دەکات و ناوی دوو میر دێنێ بەناوی – نداد و غانم – کە کوری – ئەحمەد بوونە و سووپایەکی بەهێزی ئەو کات شارو ناوچەکانی – دینەوەرو هەمەدان و نەهاوەند و چەندین ناوچەی دیکە دەسەلاتداریەتیان تێدا گێراوە بۆ ماوەی ٥٠ ساڵ .

بەم جۆرە میرنشینە کوردەکان لەهەرێمە جیاجیاکان دەست پێدەکات و بەرەو میرنشینی دیکە هەنگاو دەنێ بەپێی پەرینەوەی قۆناخەکان ... وەکوو میرنشینی– روادی – لەساڵی ١٠٤٨ و میرنشینی محەمەدی کوری شەداد لە ساڵی ٩٥١ و میرنشینی – حەسنەوی لە ساڵی ١٠٥٦ ... کە دەبنە میراتگری میرنشینی عەیشانیەکان و میرەکان خالۆزاو پورزای یەکتر دەبن ... تا لەم سەردەمەدا کوردستان بە قۆناخێکی گەورەی شارستانیەتدا لەهەموو بورەکانی ژیاندا تێپەربووە لەو کاتی بارودۆخی کوردستان .

٠٩٣١

٠٩٣١/١/٢٤ دامەزراندنی حکوومەتی دۆستەکی لە دوای هەڵووەشاندنەوەی ئەحمەدی کوری مەروان لە لایەن دۆستەك – دۆشتیك – کە لە خانەوادەی حەمیدی – حمودی – بووە ... ئەویش کورێکی هەبووە بەناوی –باز – ئەبوو شووجاع – و ناوی منداڵیشی حوسێن بووەو نازناوی ئەبوو عەبدوللاشی هەبووە . ئەم کەسایەتیە لە ٩٤٥/٨/١٣ لەشاری دیار بەکر لەدایك بووە لە هەرێمەکەدا

بەهۆی ئازایەتی و چاونەترسی بێ وێنە بووە ، لەو کات خەڵکێکی زۆر دەووری داوەو . ئەویش خواستی پاشایەتی ئامانجی بووە ..لە ساڵی ٩٥٥ لە دوای داگیرکردنی ناوچەی جەزیرو سعرد لە کوردستان ، حکوومەتی خۆی دامەزراندووە ... کە باوکی لە ساڵی ٩٥٨ کۆچی دوایی دەکات ، جلەوی دسەلات دەکەوێتە دەست بازی کوری و ئەویش ئاواتی فراوانکردنی دەسەلاتەکەی بووە لە مەلازکردوو ماکۆی خستۆتە ژێر دەسەلاتی خۆی ... لە هەمان کات شارێکی بەناوی – شاباز – دروست کردووە ، لە دواییدا لەلایەنی شانشین عادل ئەیوبیە .

دوای ماوەیەك ناوەکەی گۆڕاوە بۆتە – شاری عادل جەواز – ئەویش لە نێوان ساڵەکانی ٩٦٣ تا ٩٦٤ بووە ... هەروا شارەکانی ئەرجیش و دیاربەکرو میافارقین وئۆرفەو ئەخلات و وان و بەدلیس و چەندین جێگەی دیکەشی خستۆتە ژێر دەسەڵاتەکەی خۆی .

دوای ئەوە میرەکانی حەسەن کێف و جەزیرەو دیاربەکرو بۆتان وسروج و نەسیبین ... هەموویان چوونە ژێر فەرمانی و شاری دیاربەکریان کردۆتە پایتەختی ئەو دەسەڵاتە .... لەو کاتەش ئەلقادر بلای عەباسی نازناوی شاباز ئەبوو شووجاعی پێ بەخشی لە هەرێمەکەدا .

سەرچاوە:– شەرەفنامە – ل/٤٠ – ٤١ .

٩٣٥ ز

٠٩٣٥/١١/٣٠ هەر لەو کێشەو ململانێیەی داگیرکردن و خۆ بەهێزکردنی کۆمەڵێك لە تورك بەسەرکردایەتی – گکم – و لە گەلیان کوری – رائق – بەرەو ناوچەی واست هاتن و ، دوای ئەوەش لە ساڵی ٩٤٥ لەوکاتەی کە – معز الدولە – ی کوری بۆیە گەیشتە خاکی ئێستای ئێراق ، دەوڵەتی – بویهیە – ی لێدامەزراند ، کە هەندێك لە سووپاکەی لە تورکمان بوون .

بەڵام شاکر سابر لە لاپەرە/٥١ لە کتابەکەی بەناوی – موجز تأریخ الترکمان فی العراق – بە هەڵە چووە ، کە تورکمان لەشارەکانی – کەرکوك و هەولێرو مووسڵ و تکریت – سەلاحەددین – هەبووبن .

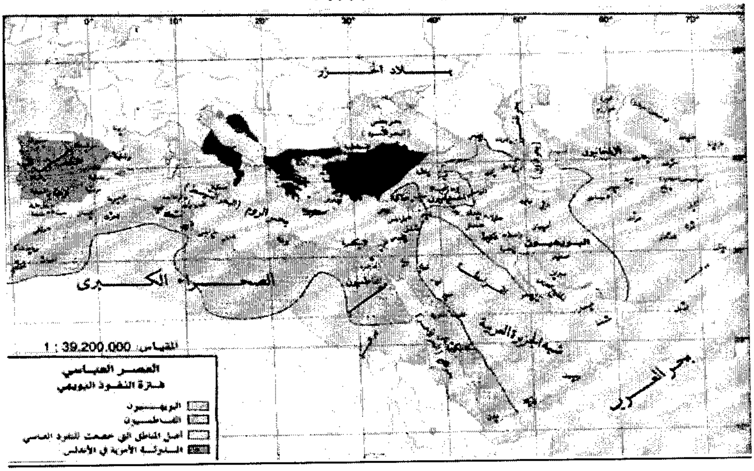

لەبەر ئەوەی مووسڵ و کەرکوك و هەولێر ، ئەو کاتە لە ژێر دەسەڵاتی دەوولەتی – حەمدانی – بووەو باسی تورکمانی لێووە نەکراوە... بەڵام – ئیبن ئەسیر – باسی ئەوەی کردووە ، کە – معز ئەلدولە – هەندێ ناوچەی لە شارەکانی بەسرە و کووت لە دەست دابووە لە ناوچەکەدا .

تورکمانەکان .... ئەمەش لەکتابی – الکامل فی التاریخ .

هەروا شاکر سابر لەجێگایەکی دیکەش تووشی هەڵە بووە کە دەڵێ :– شەپۆلی تورکەکان لەئازربایجانەوە بەرەو ئێراق هاتن و گەمارۆی موسلیان داو ، هەروا دەستیان بەسەر – جەزیرەی عومەر – داگرت و لە موسل و تەلەعفەر جێگیربوون .

بەڵام ئەو پێناسەیەی شاکر سابر بەناوی ئیبن ئەسیری نووسیووە ... راستی تیا نیە ، لە بەر ئەوەی ئیبن ئەسیر باسی رووداوەکەی ١٠٣٠ یکردوە ، کە تورکمان – ئوگز – بەرەو جەزیرەی عومەر هاتوون – جەزیرەی بۆتان – و بەرەو تەلەعفەرو سنجارو دیاربەکر و ، هەروا دەستیان بەسەر موسل داگرت لە هەرێمەکەدا .

بەڵام ئەمیر قرواشی کوری مەقالید عقیلی بەرەو چیای – مەلحول – باچیای – ساتیدما – یا ، شاری – سن – کە بەرامبەر چیایەکەیەو دەکەوێتە رۆژهەڵاتی زێی دیجلە ... لەوێ هێزەکانی کۆکردەوەو حیلەش بەسەرکردایەتی – دبیس کوری مزیدی ئەسەدی و هێزەکانی بەسەرکردایەتی ئەبی فەتیح جاوانی بوو ، کە ئەمیرێکی کورد بوو لە کوردە جاوانیەکان ، لە حیلەو بەهانای هێزە کوردیەکان هات و – قرواش تورکمانی – کووشت و زیاتر لە ٢٠٠٠ هەزار چەکداریشی لێ کووشتن ، بەر لە گەیشتنی ئەو دوو ئەمیرەی کە لە سەرەوە باسکراوە .

ئەویش لە ناوچەی تەلەعفەر ، کە بووە هۆی هەڵاتنی – گز – لە موسل – لە دوای تاڵان کردنی بەرەو ناوچەی نەسیبین هەڵاتن ، کەلەنزیك شاری قامشلۆیە و کەس لە تورکمان لە موسل و تەلەعفەر نیشتەجێ نەبوون . بەڵام لەناوچەی جەزیرەی عومەر لەلایەن ئەمیری ئەلدولە بووە بەرەو ئازربایجان هەڵاتن و بووە هۆی دەرکردنیان لە باشووری کوردستان و باکووری کوردستان .

تێبینی:- بوونی نەتەوەی تورك لە ئێستای ئێراق ، لە ناوەرۆکی مێژوو نامەکە بەر لەو مێژووە باسکراوە و دوای ئەوەش کە تورك بوونیان چۆن بووە لە ئێراق .

٠٩٥١

٠٩٥١/٢/٨ دامەزرێنەری حکوومەتی محەمەدی کوڕی شەداد لە لایەن - محەمەد شەداد - ئەم سەرکردە کوردە هەلسا بە ئاوەدان کردنەوەی ناوچەی - کارتوو ئارات - لە هەموو بوارە جیاجیاکان ، کە ئەو حکوومەتە زیاتر لە ١٥٠سالّ لە دەسەلاّت بەردەوام بوو . لە ناوچەکانی - قرياخ و کوردستان و نەخچەوان - لەو پارچە خاکەی کوردستان کە ئێستا کەوتۆتە ژێر دەسەلاّتی کۆماری ئەرمینیای یەکیەتی سۆڤیەتی جاران . بە تایبەتی پارێزگای یەریڤان و دەوورووبەری لە هەرێمەکەدا .
جێگەی ئاماژە پێکردنە کە شەدادیەکان خاوەنی ئیمارەتی کوردی بوونە ، کە لە سالّی ٩٥١ تا سالّی ١١٩٩ ، دەسەلاّتدار بوون ... کە چەند پارچەیەك لە ئەرمینیای لە ژێر دەسەلاّت دا بووە ، وەك ناوچەی - حەران - کە ئێستا ناسراوە بە ئازربایجان ...ئەم نازناوەش دەگەڕێتەوە بۆ دامەزرێنەری ئیمارەتی محەمەدی کوڕی شەداد .

کـه ئـەو ئیمارەتـەش لـە شـاری – دفـین – دەسـتی پێکـرد ... کـە بـەرەو فرەووانی هەنگاوینا تاکوو شارەکانی – باردا و کانجا – کە ئەم شارانە لە هـەرێمی ئازربایجـان بـوون . دەسـەڵاتی شـەدادیەکان هاووپەیمانیـەتیان لـە گـەڵ سـەلجووقیەکان بەسـت و چـەندین شـەڕیان دژی ئیمپراتۆریـەتی بێزەنتیەکان کرد ، ئەویش لە ساڵی ١٠٤٧ ، تاکوو ساڵی ١٠٥٧ ، کە ئەو کاتـەش ئیمـارەتی شـەداد لـەو پـەری بەهێزیـدا بـوو . کـە دەسـەڵاتی درێژدەبووەوە لە نێووان زێی کوراو زێی ئاراسدا .

دوای ئەوە هێزەکانی ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی – قستەنتینی شەشەم – لە ساڵی ١٠٠٠ تاکوو ساڵی ١٠٥٥ شەری دژی شانشینی ئەرمینیا – کاگیلی دووەم – بەرپاکرد ... بەر لـەوەش قستەنتین چـەندین نامـەی بـۆ – عـەلی لەشکری – نـەوەی محەمـەدی شـەداد ، کە ئـەمیری ئیمارەتی شەداد بوو و رەوانـەکرد و داوای لێکـرد کـە بـچێتە رێـزی هێزەکـانی سـووپا وئیمپراتۆریەتی بێزەنتی دژی شانشینی ئەرمینا .

دوای ئەوە عەلی لەشکری رەزامەندی لە سەر داوای ئیمپراتۆریـەتی بێزەنتی کرد ، بە مەرجێك ، ئەو زەویانەی کە رزگاری دەکات بیخاتـە ژێـر دەسـەڵاتی خۆیدا .

لە گەڵ ئەوەشدا ئەو کارە شەرگەربازەش بە تووانای شەدادیەکان بوو ، بـەڵام لـە کۆتـایی بـە هـۆی بڕواکـردن بـە ئیمپراتۆریـەتی بێزەنتـی و سـەلجووقیەکان ، کـە لـە ئـەنجام دەسـەڵاتی شـەدادیەکان لـە لایـەن سەلجووقیەکان کۆتایی پێ هێنرا بە سەرکەووتنی سەلجووقیەکان لە هـەرێم و ناوچەکەدا.

٠٩٦٠.

٠٩٦٠/٣/٣ دامەزرانـدنی یەکـەم ئیمـارەتی تـورکی ئیـسلامی بـە نـاوی دەووڵـەتی – قراخانیەکان – کە لەو سەردەمەیەدا تورکەکان بوونە هەڵگری بڕوای ئایینی ئیـسلام ، کـە نیـشتەجێی سەرچـاوەی –زێـی سـیمۆن– بـوون . کـە ئەمیرەکـەیان سـەردەمەکەی کـرد بەسـەردەمی ئیـسلام و رزگـارکردنی شـارە ئیـسلامیەکان . کـە لـەوکات باجیـان دەدا ئـەو کەسـانەی کـە هـەڵگری بـڕوای

ئاینی ئیسلام نەبوون .

جێگەی ئاماژە پێکردنە ، کە ئاینی ئیسلام لە نێوو نژادی تورك بڵاوبووەوە بە شێووەیەکی بەرفراوان ، لەو کاتەی کە دەووڵەتی – سامانیە – ڕۆڵی باڵای هەبوو لەناوەندەکانی ئاسیا لە سەدەکانی ٣ – ٤ کۆچیدا . لەوکاتەدا جووگرافیە ئیسلامەکان لە دوای کەسانی تورك دەگەران و باسیان لێووە دەکرد ، بەناوی ئەوەی کە تورك دژی ئاییینی ئیسلامە .

بەڵام ئەو بیرووبۆچوونە بە پێچەوانە بوون ... لە بەر ئەوەی سەرهەڵدان و بوونی نەتەوەو دەسەڵاتی تورك ، بەهۆی ئاییینی ئیسلام بوو ، کە وەك چەکێك بوو لەپێناو بەهێزکردن و باڵادەستکردنی تورك و پێکهێنانی نەتەوەی تورك .

لە بەر ئەوەی بوونی تورك بەهۆی کۆکردنەوەی نەتەوە دەربەدەرەکانی دیکەی ئاسیای ناوەندو بچووك بوو ، لە بیابانی مەنگۆلیای نێوان ڕووسیای قەیسەری و ووڵاتی چین ، ئەویش بە پەرەسەندنیان بەرەو ئاسیای بچووك ، کە تورکیای ئێستایە بەتایبەتی کوردستان .

سەرچاوە :– بارتوولد – ل/٧٧ .

٠٩٦٧

٠٩٦٧/١٢/٧ هەر لە سەردەمی ئەمەویەکان دراوی دەسەڵاتی ئەمەوی چاپکرا بەناوی – دینار– لەلایەن ئەلحوکم المنتە سری کوری عەبدولڕەحمان لەشاری زەهرای ئەندەلووس ... کە قەبارەکەی – ٢,١سم– بوو ... بەردەوام بوونی خەلیفەکانی ئەمەوی بە چاپکردنی دراو لە لایەن ئەمیرەکان ، کە دەسەڵاتیان دەگرتە دەست و لەو ووڵاتانەی دەسەڵاتیان بەدەست بوو لە پێناو بووژاندنەوەی باری ئابووری و بازرگانی و کەمکردنەوەی کێشەی کرین و فرۆشتن .

٠٩٦٩

٠٩٦٩/١١/١٤ بە بڕیاری سەرکردەی دەووڵەتی فاتمی –جەوهەر سقلی – المعزالدین الله الفاگی– دەستکرا بە دروستکردنی مزگەووتی – ئەزهەر – لە شاری قاهیرەی پایتەختی ئێستای میسر ، کە ئێستا بۆتە مەڵبەندێکی ئاییینی و

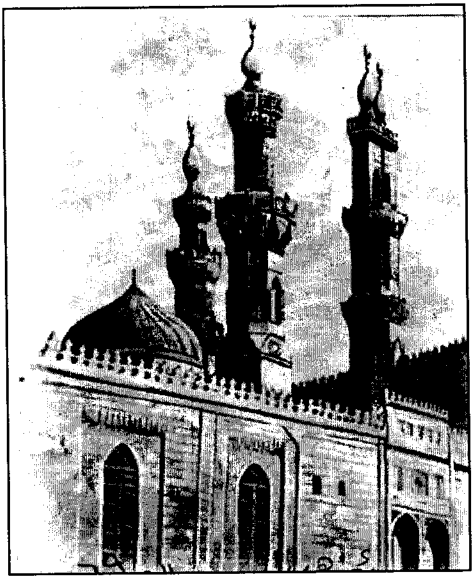

زانستی و ئاداب و مێژوو و چەندین بواری دیکە بەناوی زانکۆی – ئەزهەر . جێگەی ئامارژەیە ئەم بنەماڵەیە لە رەچەڵەك و لە نژاد عەرەب نەبوونە ودەوڵەتی فاتمی ناسراوبووە بە دەسەڵاتداریەتی کورد لە لایەن کورد ... واتە عەرەب خاوەنی نە شووێنەوارو نە شارستانیەت نەبوونە – قورئانی پیرۆز – بە زمانی عەرەبی نەبوابە ، عەرەب نەدەبووە ئیسلام وگەر ئیسلامیش نەبووایە عەرەب نەیدەتوانی لە دوورگەی عەرەبی دەرچن ، تەنیا بازرگان و ئاژەڵ لەوەرێنەکانی نەبن ، ئەویش بەهۆی نالەباری باری کەش و هەواو نەبوونی لەوەرگە لەدوورگەی عەرەبی لە هەموو بوارەکاندا .

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب – دارالشرق العربي – بیروت – سووریا /٢٠٠٥ .

٠٩٧٠

٠٩٧٠/١١/٢ سەرۆکی حکوومەتی دۆستەك – شابان – ئەبوو شووجاع لەدوای بەهێزبوونی دەسەڵاتەکەی بەهۆی پشتگیری لێکردنی لەلایەن میرەکانی کورد ، توانی دراو بەناوی خۆیەوە لێداو لە ووتارە

هەینیەكان ناوی لە تەك ناوی خەلیفەی عەباسی دا دەخووێندرایەوە ....
كاتێ ئەبوو تەغلەی حەمەدانی و عەزد دەولەی دەیەمی بوون و بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕی نێوانیان .
باز یاریدەدەری عەزد دەولەی داو لە پاش كۆچی دوایی عزد دەولە لەساڵی ٩٨٢ ، باز بەنیازی داگیركردنی موسل بوو و بەلەشكرێكی زۆر لە شەنگال دەركەووت ... سەماح دەولەی كوری عەزد دەولە بەسەركردایەتی ئەبوو سەعید بارامی كوری ئەردەشێر ، لەشكری ناردە پێش و هەردوو لەشكر لەناوچەی - باجلایا - بەگژ یەكدا هاتن و لەپاش شەڕێكی خوێناوی لەشكری سەماح شكاو بەرەو دوواوەی كشانەوە .
دوای ئەوە دووبارە هێزی چەكداری بەسەركردایەتی ئەبوو ئەلقاسم سەعید ناردە سەربازو ئەمجارەش لەرۆخی چەمی خاپوور تووشی یەك هاتن و دووبارە باز سەركەووتنی بەدەست هێنا ... دوای ئەوە مووسڵی گەمارۆدا لەسەر داوای دانیشتووانی شاری موسل و ماوەی سێ مانگی بۆ دانان ، كە دەستیان بۆ درێژ نەكەن ... ئەوانیش لەم ماوەیەدا شارەكە چۆڵ بكەن .
هەر لەو كاتە ئەبوو عەلی كردە حوكمداری شاری موسل و خۆشی گەراوە شاری دیاربەكرلە هەرێمەكەدا .
بەم شێوەوە مووسڵیش كەوتە ژێر دەسەڵاتی شاباز ئەبوو شووجاع ...
دوای ئەوە بەهێزێكی چەكداری زۆر بەرەو شاری بەغدا كەوتە رێ ، كە سەماح سەرسام ببوو لەو كارەداو هێزێكی زۆری بەسەركردایەتی زیادی كوری كاكۆیەی ناردە سەر رێی بازو لەسەر رێی شاری تكریت - سەلاحەدین - تووشی باز هاتن ولە ئەنجامی شەڕێكی گەوورە هێزەكانی باز شكاو گەراوە بۆ دیاربەكر ، دوای ئەو بازو سەماح رێكەووتن بە كۆتایی هێنانی كێشەكانی نێوانیان لەناوچەو هەرێمەكاندا.

سەرچاوە :-ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان - دارالشرق العربي - ئامادەكردنی د. سەیفەدین كاتب - بیروت - سوریا /٢٠٠٥ .

٠٩٩٠

٣ /٣/٠٩٩٠ شارۆچكەی مەندەلی سەر بە پارێزگای دیالە لە باكووری شاری بەغدای پایتەختی ئێراقە ... شارۆچكەی مەندەلی و دەووروبەری لە باشووری

کوردسـتان و شـار و ناوچـەیەکی کـوردی و کوردسـتانیە ... هـەزاران ساڵە خۆراگرانـە دانیـشتووانی شـارو ناوچـەکە بـەرگری لـە کـورد و کوردایـەتی خۆیـان دەکـەن , کـە هـەردەم کـەوتبووە ژێـر سمـی ئەسـپی داگیرکـەران و بـەردەوام خـوێنی رۆڵـەکانی بەخـشیووە بـە خاکەکـەی لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکان لە ناوچەکەدا.

جێگـەی باسـکردن و رونکردنەوەیـە کـە شـاری مەنـدەلی یەکێکـە لـە شـارە کۆنەکانی کوردستان , دەکەوێتە ئەو پەری سنووری باشووری کوردستان , یەکێکە لە یەکەم قەزا ئیداریەکان بوو ، لە گەڵ دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق لەسـەر رووبـەری ٨٤,٠٠٠ هـەزار کیلۆمـەتر چوارگۆشـەی خـاکی هـەرێمی باشووری کوردستان و شاری مەندەلیش لەناو ئەو سنوورەدایە.

شـاری مەنـدەلی ناحیـەکی سـەر بـە قـەزای بەلـەدرووز و ئـەویش سـەر بەپارێزگای دیالەیـە ... مەڵبەنـدی شاری مەنـدەلی ٨٠ کم لەشـاری بەعقوبە دوورە ... لە بارەی مەندەلی و جێگەو شوێنی – ئیبن خوردازیە – دەڵێ:– بەنـدەنجین و بیرازولـروز لەیـەك – کـورە – دا بوونـە ... هـەروا – یـاقووتی حەمویش دەڵێ:–

بەندەنجین شارێکی بەناوبانگە ، کە لەلای نەهرەوانە و دەکەوێتە ناحیـەی – جەبـەلی – شـارەکە دەکەوێتـە سـەر سـنووری نێـوان ئێـراق و ئێـران لـەلای رۆژئاوای – شاخی پشت کـەوە – و لـەلای باکووریـەوە زنجیرە گردۆلکـەی – قەشقە – یە , لەلای رۆژئاوای زنجیرە چیای حەمرینە و لـەلای باشووریەوە قەزای بەدرە و ناحیەی عەزیزیەیە .

هەروا لەبارەی دێرینی و کۆنی شاری مەندەلی جوامێر مەندەلاوی دەڵێ :– مێژووی شاری مەندەلی بەپێی ئەو بیروبۆچوونەی کە بەعسیەکی بەریـتانی لـە سـاڵی ١٩٦٦ سـەردانیان کـردووە , دەردەکـەوێت کـە مێـژووی شـارەکە دەگەرێتەوە بۆ ٦٠٠٠ شەش هەزار ساڵ بەر لـە زایین , خـوودی شـارەکەش بووە لە شارەکانی لۆلۆبییەکان , کە باپیرانی لۆرەکانن و ئەوانیش بەشێك بوونـە لـە نـژادی کـورد ... هـەروا یـەکێك بـووە لـەو شـارانەی کەووتۆتـە نێـوو قەلەمرەوی دەوڵەتی میدیا لە ناوچەکەدا .

لەگـەڵ سـەرهەڵدانی ئـایینی ئیـسلام و رەوانـەکردنی سـووپای ئیـسلام بـۆ

ئێراقی ئێستا – هاشم عوتبە – بەئاشتی شارەکەی داگیرکردووە , بەناوی فتووحاتی ئیسلامی – هەروا لەسەردەمی ئیمامی عەلی – بوو بە گۆرەپانی شەڕی نێوان سووپای ئیمامی عەلی و خەوارجیەکان .

هەروا شاری مەندەلی ماوەیەك سەر بە ئیمارەتی عەنازی کوردی بووە لە ساڵەکانی ٩٩٠ و ، ناوچەیەکی دیکەی فراوانیان لە کوردستان لەژێر دەسەڵاتدا بووە کە – کرمانشا ، هەلوان ، شارەزوور ، داقووق ، دەسکەرە ، , مەندەلیج , نوعمانیە – ی لەخۆگرتووە , جگە لەوەش ئەم ناوچەیە لەنێوو ئیمارەتی – حەسنەویهی – کوردی و دوایش لەنێوو ئیمارەتی بابان دابووە .

لەگەڵ ئەو هەموو گۆڕانکاریانەشدا , لەشەری نێوان دەووڵەتی سەفەوی فارسی و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هەر ماوەی بەدەست لایەنێکیانەوە بووە , تا دوای رووخاندنی دەووڵەتی عوسمانی ، لەگەڵ تەواوبوونی جەنگی یەکەمی جیهان .

هاووڵاتیانی شاری مەندەلی لە پیاوە ماقولانی ئەوکات لە کورد و تورکمانی شارەکە ئەنجوومەنێکی دەسەڵاتداریەتیان دامەزراند بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری هەمەلایەنەی شارەکەیان.

گەر بگەڕێینەوە بۆ رووداو و بەسەرهاتەکانی مێژوو , بەپێنووسەکانی ئیبن خەلدون و حەمەوی و ئیبن ئەسیر و خەلەکان , وایان دیارکردووە کە شاری مەندەلی هەر چوار دەووری شارو ناوچەی کوردی بووە ... لەلای باشووریەوە هەردوو شاری بەدرە , جەسان ، بووە , لەلای باکووریشیەوە شاری خانەقین و گوندەکانی – مکاتوو – کانی ماسی – یە , لەلای رۆژهەڵاتی کوردستانی دیووی ژێر دەسەڵاتی فارس بووە ، کە هەردوو شاری – سۆمارا و گەیلان – بووە , کە تەنها چەند کیلۆمەترێك لەشاری مەندەلیەوە دوورن ... هەروا بەرزاییەکانی چیای – جکاسوو , حەمرین – لەیەکیان جیادەکاتەوە .

شارو دێی کورد وەکوو ملوانکەیەك وان بەگەردەنی شارەکەوە وەکوو ناحیەی قەزانیە و گوندەکانی – دوورو دیشنج و کیری و کچکۆتیل و جاریە – کە گوندەکەی شەهید جوامێر سایەمیرەیە .. ئەم شارەش چەندین

گەرەك و شووێنەواری مێژووی گرنگی تیا بووە و تیایە .
بەڵام رژێمە یەك لەدوای یەکەکانی ئێراقی دروستکراو لەسەر خاکی گەلان
وولاتــی نێــوان دووزێــیّ – میزۆپۆتامیــا – درێخیــان نــەکردووە لــە گــۆرین
دیمۆگرافیــای جــووگرافی و نەتــەوەیی لەشــارەکەدا ، هــەر وەك شــار
شارۆچـکە و گونـدەکانی دیکـەی هـەرێمی باشـووری کوردسـتان ، ئـەویش
لەراگوواســتن و بەعــەرەبکردن و دەربەدەرکــدنی دانیــشتووانە کوردەکــان
هێنانی عەرەبی هاوردە ، نەك هەر لە باشووری ئێستای ئێراق .
بــەڵکوو لــە وولاتــانی دیکــەی عــەرەبی ، بەتایبــەتی لــە بیابــانی دوورگــە
عەرەبی بۆ ناوچەکەیان هێناوە , بە تایبەتی لە سەرەتای شەرە یەك لەدوا
یەکـەکانی فتووحـاتی ئیسلامی ؛ لـە پێنـاو داگیرکردنـی خـاکی گـەلان و ب
ئیــسلام کردنــی گــەلان و داگیرکردنــی نیــشتیمانەکەیان ، بــەزەبری شێر
داگیرکەرانە ، نەك رزگارکردن و بەرپاکردنی باری ئارامی و ئاشتی لە هەمو
بوارە جیاجیاکان لە هەرێم و ناوچەو جیهان .
تێبینی :– من نامەویّ بەتەواوی باس لە مێژووی پێکهاتەی ناوچەو نەتەو
و رووداوە جیاجیاکان بکەم , تەنیا ئەمەم بۆ وەك زانیاریەکی سەرەتایی
بوونی بەسەرچاوەیەکی دیار لە نووسینەکاندا .

١٠١٥

١٠١٥/٦/٢١ دەووڵەتی – عەنازیـە – ی کوردی ، کە پایتەختەکـەی – شـاری حەلوان
بووەو بەردەوام بووە تاکوو ساڵی ١١٠٧ ، کە سنوورەکەی درێژ دەبووەو
تاکوو – ئەسەد ئاباد – ی سەر بە شاری هەمەدانی رۆژهەڵاتی کوردستا
... .هەر وەکوو پێشوو کە لەژێر دەووڵەتی – حەسنویهە –ی کوردی بووە
کە پایتەختەکەی شاری – دینوور – بووە وسنوورەکەی درێژ دەببووەوە ا
ئازربایجان تاکوو بەشێك لە خۆزستان و زێی بچووك و تاکوو نەهاوەند ، ک
لە ٩٥١/٦/٩ دامەزراوە لە کێشووەرەکەدا .
کەواتـە ئـەو ناوچانـە هـەمووی لـە ژێـر دەسـەڵاتی ئیماراتـە کوردیـەکان بوو
دوای ئەوەش کەوتۆتە ژێر دەستی ئیماراتی بابان .
گـەر بگەرێینـەوە بـۆ مێـژووی رابـردووی گونـدو شارۆچـکەو شـارەکا
هـەرێمی باشـووری کوردسـتان ... کـە شـاری مەنـدەلی و دانیـشتووانەکە

بەسترابوونەوە بە دانیشتووانی شارستانیەتی زاگرۆس و لە هەمان نژاد بوون کە ئەویش – ئاریە – کە گوندو شارۆچکەیان لیٚ دروست کردووەو کاری هەمە جۆری کشتووکاڵیان ئەنجامداوە بەر لەوەی کە مرۆڤی دیکە بگەنە ئەو هەریٚم وباشوور و ناوەندی ئیٚستای ئیٚراقی بەزۆر دروستکراو .

هەر وەك شوویٚنەوارناسەکان بە پیٚنووسەکانیان ئەو راستیەیان لەلاپەرەکانی تۆمارگای میٚژوو تۆمارکردووە ... کە شەپۆلەکانی مرۆڤ لەسەرەتادا لەناوچە شاخاویەکان ، لە زاگرۆس بەرەو ناوەندو باشووری ئیٚستای ئیٚراق , هەنگاویان ناوە ... واتە لە سەر خاکی کوردستان – لە ریٚگەی شارۆچکەی مەندەلی و دەوروروبەری ,

باشترین بەڵگەش ئەوەیە کە یەکەم دانیشتووان لە ئیٚراقی ئیٚستا کورد بوونە – گردی تەمرخان – لەناوچەی – فەرەئالووس – لەباکووری مەندەلی – کە لە شوویٚنەوارە گرنگەکانی – جرموو – بووە ، بەر لە هەزارەی حەوتەمی پیٚش زایین .

ئەمەش کە دەگەریٚتەوە بۆ سەردەمی بەردینی و هەروا شوویٚنەواری – گردی چکامای – چۆخە مامی – لەهەمان ناوچەیە ، کە دۆزینەوەی شوویٚنەواری لیٚ بەردەوام بووە لە شارستانیەتی زاگرۆس بە ٥٠٠٠ ساڵ بەر لەساڵی زایینی لە هەریٚم و ناوچەکەدا .

ئەمەش بووە راستیەك ، کە لیٚکۆڵینەوەو توویٚژینەوەی شوویٚنەواری لەساڵی١٩٧٧ دەستی پیٚکرا لە – گۆمی بەنداوی حەمرین – لە – گردی سنکور – کە دەکەویٚتە باکووری چیای حەمرین ، ئەو راستیانەی دووپاتکردۆتەوە کە شوویٚنەواری ئەو خانووانەی لەیەك چوونی لەگەڵ شارستانیەتی زاگرۆس لەسەر خاکی کوردستان بەگشتی و هەریٚمەکان بەتایبەتی لە سەر خاکی کوردستان .

سەرچاوە :– باقر یاسین – لە پیٚشەکی میٚژووی شارستانیەتی کۆن ل/٤١٧ ...
هەروا گۆڤاری سۆمەر – بەشی یەکەم و دووەم ب/ ٤٠ – ١٩٨٤ .

١٠٣٧

١٠٣٧/١٠/١٤ سەرەتای دەست پیٚکردنی دەسەلاٚتی سەلجوقیەکان ... جیٚگەی ئاماژە پیٚکردنە کە سەلجوقیەکان دەگەریٚنەوە سەر رەچەڵەکی یەکیٚ لە بنەماڵە

تورکمانـەکان ... کـە ئـەو نـاوەش بـەناوی بنەماڵـەی سـەلجوقی کـراوە ...
لەسەرەتاوە ئەو دەسەڵاتە بچووکە ، یاخوود ئەو هێزە بچووکە هاوکاریاز
لەگەڵ گەزنوییەکان دەستی پێکرد .
بەڵام سوڵتانی گەزنوی - مەسعوود قەدر- ترسی لە دڵ پەیدا بوو بەهۆی
تواناو بەهێزبوونی سەلجوقیەکان و هەوڵیدا سنووریکیان بۆ دابنێ ... بەڵا
لــەدوای ئــەوە هێــزی ســەلجوقیەکان ســەرکەوتنیان بەدەســت هێنــاو
دەسەڵاتەکەیان بەرەو رۆژئاوا هەنگاوینا .

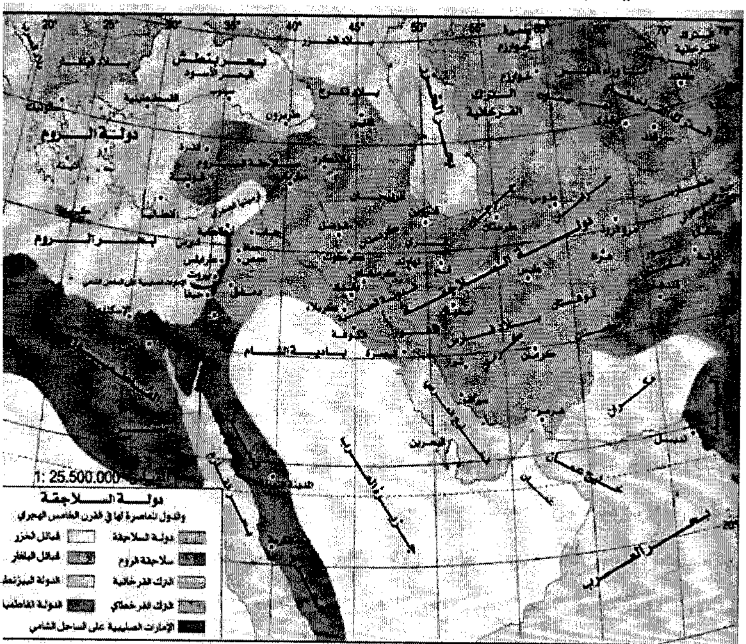

لـە مـاوەی سـەدەیەك دەسـەڵاتی سـەلجوقیەکان فراوان بـوو ، تـاکوو گەیشتە
کـەنارەکانی دەریـای ناوەنـد . لـەو کاتەشـدا خەلیفـەی عەباسـی -ئـەلقائ
بئــەمرللا -دیــتی بــارێکی لــەباری بــۆ گوونجــاوەو ، لەلایــەکی دیکــەش
ســەرهەڵدانی هێــزی ســەلجوقیەکان و رزگــاربوونی لەدەســت توانــاو هێــز
بوهیە فارسەکان وسەرکەووتن بەسەریان .
ئەویش بەیارمەتی هێزی سەلجوقیەکان . کە بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕ
نێوان فارس و هێزی سەلجوقی لە ئاکامدا - تگرل بگ- گەیشتە ناو شار

بەغدای پایتەختی ئێستای ئێراق و سەرکەووتنی بەسەر هێزەکانی بووهی فارسی و خۆ سەپاندنی وەك خەلیفەی عەباسی و هەتا لەسەر بووهیەکانی فارسی لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی دکتۆر سەیفەدین کاتب – دارالشرق العربی – بەیروت – سووریا /۲۰۰۵.

۱۰٤۷

۱۰٤۷/٦/۲۸ دامەزراندنی دەووڵەتی غوریەکان ، لە وولاّتی عووری شاخاوی لە سەردەمی دەووڵەتی عەباسی ، لە نێوان دۆڵی – هلمند و هەرا – لە ئەفگانستانی ئێستا ، بەسەرکردایەتی عزەدین حوسینی کوری حەسەنی کوری محەمەد ، بە بەربەرەکانی کردنی دەووڵەتی گزنویەکان تاکوو گەیشتنە ئاستی لەناوبردنیان لە ساڵی ۱۱۸٦ و خستیە ژێر دەسەڵاتی خۆی و دەسەڵاتەکەی دەووڵەتی غوریەکان فراوان بوو تاکوو گەیشتە هندستان .

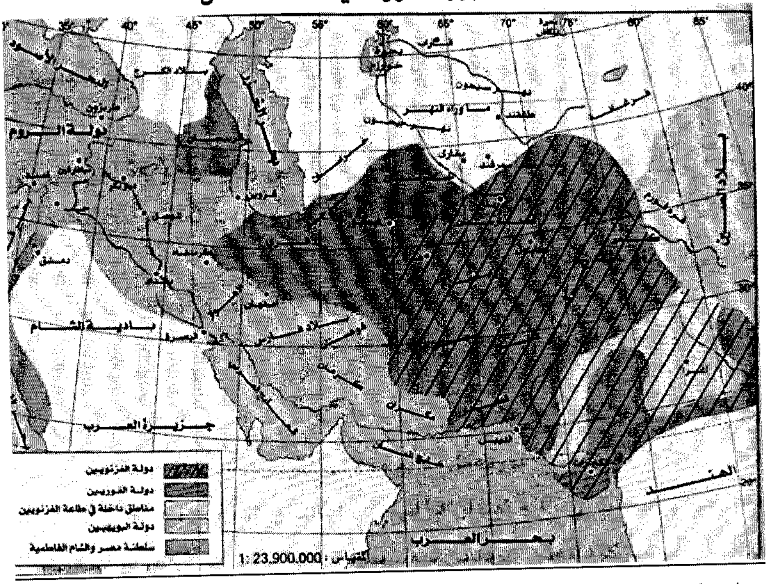

دوای ئەوە ئیماراتی تورکی لێ دروست بوو ، کە یەکەم شانشینی قتبەدین ئەبیکی بوو لەهند .... دوای ئەوە لە ۱۲۱٥/٥/۲٥ دەسەڵاتی غوریەکان کەوتە ژێر سایەی دەسەڵاتی خەوارزمەکان و هەردووکیان لەهێرشەکانی مەگۆل لەساڵی ۱۲۳۱ کۆتاییان پێهات لەکێشووەرەکەدا .

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەكردنی – دكتۆر سەیفەدین كاتب – دار الشرق العربی – بەیروت – سووریا/٢٠٠٥ .

١٠٤٧/٦/٢٨ هێزێكی چەكداری توركمان لە هێزەكانی سەلجوقی بۆ یەكەم جار گەیشتنە شاری مەندەلی ... بەڵام ئەو هێزە بۆ داگیركردن بوو نەك مانەوەونیشتەجێ بوون .... لەگەڵ ئەوەشدا توركەكان بەزمانی توركی ئاخاوتنیان نەدەكرد ، بەڵكوو زمانی مەگۆلەكان و ئەزەری ئاخاوتنیان دەكرد .

لەبەر ئەوە نیشتەجێ بوونی توركمان لەمەندەلی و قەزانیە لەدوای نیووەی یەكەمی سەدەی سیانزە بوو ... ئەویش بەهۆی شەپۆلەكانی مەگۆلی ، یاخوود قەرەقوینلویا ئالاق قوینلوو لە ناوچەكەدا .

بەڵام نیشتەجێ بوونی عەرەب لەشاری مەندەلی لەگەرەكی – نەقیب – كە دەكەوێتە بەشی رۆژئاوای مەندەلی... كە گەرەكێكی نوێ بوو بەجیاواز لەگەڵ گەرەكە كۆنەكانی شارەكە ... ئەمەش لە دوای داگیركردنی ناوچەكە لەلایەن ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بوو ، دوایش لەلایەن رژێمی بەعسی لەدوای ساڵی ١٩٦٣ دا.

گەرنا عەرەب لەو ناوچە نیشتەجێ نەبوونە . لەگەڵ ئەوەشدا دانیشتووانی قەزانیە لە كوردو توركمان پێك هاتبوون ... ئەو ناوەشی لە ناوی لقی فزانلوو ، لە عەشیرەتی باجەلانی كوردیەوە هاتووە .

لەبەر ئەوەی لەسەردەمی مەگۆلەكان كوردەكانی للۆرو كەلهورو پێك هاتەی لەگەڵ باجەلانی فەزانیە ، كە زمانیان كوردی بووەو فەزانیەش مەڵبەندی سنجەقی ناوچەی مەندەلی بووە لەسەدەی سیانزەهەم تاكوو سەدەی حەڤدەهەم لە هەریم و ناوچەكەدا .

سەرچاوە:– عەباس عەزاوی – مێژووی ئێراق .ج /٦ ل/٢٧٣.

١٠٥٠

١٠٥٠/١/١ گەورەترین كەرت بوون لە كەنیسەی ئاینی مەسیحی پوویدا كە بەدوا كەرتی رۆژئاواو رۆژهەڵات ناسرا بەناوی – الارندوكس – كە ئەویش كەنیسەی رۆژئاوا لەكەنیسەی رۆژهەڵاتی جیابوونەوە و بووە هۆكاری دژایەتی كردنی یەكتری ، لە بواری ئاینی لە و سەردەمەدا لە جیهان .

١٠٥١

١٠٥١/١/١ داگیرکردنی پارێزگای ئەسفەهان لەلایەن سەرکردەی سەلجووقی – تگول بەگ – دوای ئەوە بەرەو شاری تەبریز هەنگاوینا تاکوو داگیرکردنی ناوچەکە دا .

١٠٥٥

١٠٥٥/١٢/ هێزە چەکدارەکانی تورك بە سەرکردایەتی -- تگول بەگ – ی سەلجووقی گەیشتە ناو شاری بەغداو دەسەڵاتی ئالْ سەلجووقی تێیدا چەسپێندرا ، لە پێناو بەهێز کردنی جێگەی خۆی دوای ئەوەش کچە براکەی خۆی بۆ خەلیفەی عەباسی خوواست و بووە هاوسەری ، واتە بوونیان بە زاواو خەزووری یەکتر .

١٠٥٦

١٠٥٦/٢/ لە پێناو بە هێزکردنی هاوکاری‌و دۆستایەتی‌و برایەتی لە نێووان خەلیفەی عەباسی – بِئەمرللا – و سەرکردەی دەوولەتی سەلجووقی– تگول بەگ – کە خەلیفەی عەباسی خووشکی براگەوورەی تگول بەگ ، جفری بەگی خوواست ، لە هەمان کات تگول بەگ کچەکەی خەلیفەی عەباسی خوواست ، کە ئەمەش بووە هۆی ، یەکەم بەهێزکردنی جێگەی سەلجووقیەکان‌و ، دووەم دەسەڵاتی عەباسی‌و فراوان کردنی هەردوو دەسەڵاتی زاواو خەزوری یەکتری عەباسی‌و سەلجووقی لەناوچەو هەرێمەکەدا .

١٠٥٧

١٠٥٧/٥/١٠ دوای بەرەو لاوازبوونی رۆڵی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی بە توانەوەی بنەماڵەی
مەکدۆنی ، ئەویش بەهۆی بوونی کێشەی توونـد لـەنێوان هـەردوو چینـ
سەربازی و مەدەنی لە ئیمپراتۆریەتەکەدا.
جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە ئیمپراتۆریـەتی بیـزەنتی هاوکـاری تورکـەکانـ
دەکـرد لـەدێر زەمانـەوە ... کـە هاوپەیمانیـەتی لـەنێوان تـورك و بیزەنتیـەکا
بـەردەوام بـوو ، ئـەویش لـەدوای سـەدەی شەشـەمی زایـنی بـەر لـەبوونی وەا
نەتەوەیـەکی دیـار ، بـەڵکوو وەك بنەماڵـە بـوون ... ئـەو تورکانـەش لـەریز
سووپای بیزەنتی وەك گێرەشێووێن کاریان دەکرد .
هـەروا لەلایـەکی دیکـەش کۆمەڵیـەکی دیکـەیان لـەریزی سـووپای ئیسلا
کاریان دەکرد ... کە ئەو سووپایە لەسەر سنووری رۆژهەڵاتی ئیمپراتۆریەتـ
بیزەنتی مۆڵگەدار بوون دژی بیزەنتیەکان ... ئەو بنەماڵە تورکانەش رۆڵێك
دیاریـان نـەبوو ، هـەروا کاردانـەوەیان لەسـەر دەسـەڵاتی بیـزەنتی و ئیسلا
نـەبوو ، تـاکوو دەرکـەووتنی دەسـەڵاتی سـەلجوقیەکان لەسـەر سـنوور
رۆژهەڵات لەسەدەی پێنجەمی کۆچیدا .
لەو کاتەش دەسەڵاتی ئیسلام دەسەڵاتێکی لاوازبوو بەرامبەر بە دەسـەڵاتـ
بیزەنتی لە ناوچەکەدا ... کە دەسەڵاتی ئیسلام لە پەیوەندیەکی کـەرت بوو
دەژیا لەبواری رامیاری و مەزهەبیدا .
هـەر لەسـەرەتای بـوونی ئیسلام ، بە تایبـەتی لـەدوای کۆچـی دوایـی ئیمام
عـەلی ، دوو مەزهـەبی شـیعەو سـووننەی دژ بەیـەکتری دەرکـەووت و ر
لەدوای رۆژ ئەو دژایەتیە پەرەی سەندو بەردەوام بووە تـاکوو ئێـستا ... بەا
دوای لاوازبـوونی دەوڵـەتی بیـزەنتی و دەرکـەووتنی رێگـەی خۆشـکەر بـ
بـەهێزبوونی دەسـەڵاتی ئیسلامی و فراوان بـوونی لەهەرێمەکـەدا ... کە سـ
هۆکار بۆتە هۆی بەهێزبوونی دەسەڵاتی ئیسلامی ئەویش:-
ئـایینی - ئـابووری - رامیـاری - هۆکـاری دەرکـەووتنی سـەلجوقیەکانیـ
قۆسـتنەوەی بـاری ئـایینی ئیـسلام بـوو ، ئـەویش لـە پێنـاو بـەهێزکرد
دەسـەڵات و بـوونی لەناوچـەو هەرێمەکانـدا ، بەرامبـەر بـە مەسـید
دراوسێکانیان .

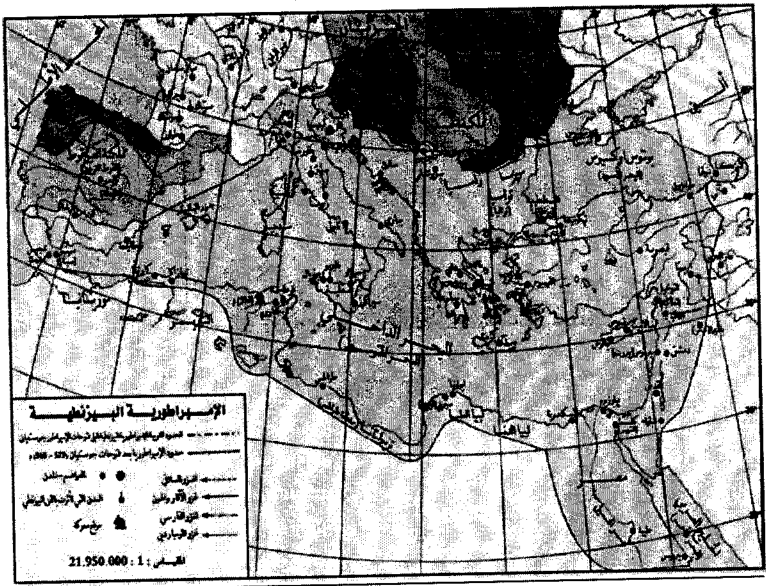

کە ئەویش ئەرمەن و بیزەنتی بوون ، کەشەڕەکەشیان لایەنی خۆبەختکەری – جیهاد –ی گرتە بەر بەتایبەتی لەناوچەی – کەرج – کە دەکەوێتە شاری – تەفلیس – لەباکووری کوردستان .

هەروا هەرێمەکانی ئەرمەن ، کە ئەویش زۆربەی هەرە زۆری لەسەر خاکی کوردستان و دوای ئەویش بیزەنتیەکان ... لەو کاتەش – تگرل بەگ هەوڵەکانی ئەوەبوو هەموو شتێك لەژێر دەسەڵاتی خۆی بێت و بنەماڵەی تورك زیادبکات ، بە رامیاریەتی بە تورك کردن لەنەتەوە جیاجیاکانی دیکە بەتایبەتی گەلی کورد لە کوردستان .

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی – دکتۆر سەیفەدین کاتب – دار الشرق – بەیروت – سووریا /٢٠٠٥ .

١٠٥٨

١٠٥٨/٢/٢ قەڵای شاری مووسڵ کەووتۆتە سەر خاکە بەرزەکانی شاری مووسڵ کە دەروانێتە سەر زێی دیجلە ، لە هەمان کات چاوگەی کبریتە ، کە دەکەووێتە باکووری شاری مووسڵ– حەمام عەلی – کە کەس بەتەواوی نازانێ لەبنەرەتا کێ ئەو قەلایەی دورست کردووە ، بەڵام لەو کاتەی کە کورد نیشتەجێی رۆژهەڵاتی زێی دیجلە بوونە بەپێی نووسراوەکانی گەرۆکی ناوداری جیهانی– زینەفۆن – بەر لە ٤٠٠ساڵ پێش زایین ، ئەو تەنیا کوردی دیووە لەو دەڤەرەی ئێستای پارێزگای مووسڵدا .

هـیچ نەتـەوەو دانیـشتاوانێکی دیکـەی لـەو هەرێمـە نـەدیووە . تـەنیا کور
نـەبێ ، چونکە زینـەفۆن و هاورێکانی کە لـە شاری بەغدا بـەرەو ئـەو ناوچ
بەرێکەووتن و دوایی بەرەو شام هەنگاوویاندەنا .

١٠٦٣

١٠٦٣/١/٤ مردنـی تگـرل بـەگ و جێگرتنـەوەی لەلایـەن ئەلـەب ئەرسـەلان و لـە دوا
هەوڵێکی زۆر توانی سەرکەووتن بەسەر بیزەنتیەکان لەشەری – مەلازکرد
لـە بـاکووری کوردسـتان بەدەسـت بـێنێ لـە سـاڵی ١٠٧١ و ئیمپراتـۆر
بیـزەنتی– رومـانووس دیـوگین – دەسـتگیربکات و دوایـی ئازادی کـرد .
ئەمەش بووە هۆکاری ئەوەی کە سنوورێك بۆ ئیپراتۆریـەتی بیـزەنتی دابـ
لە فراوانکردنی سنووری دەسەڵاتەکەیان .

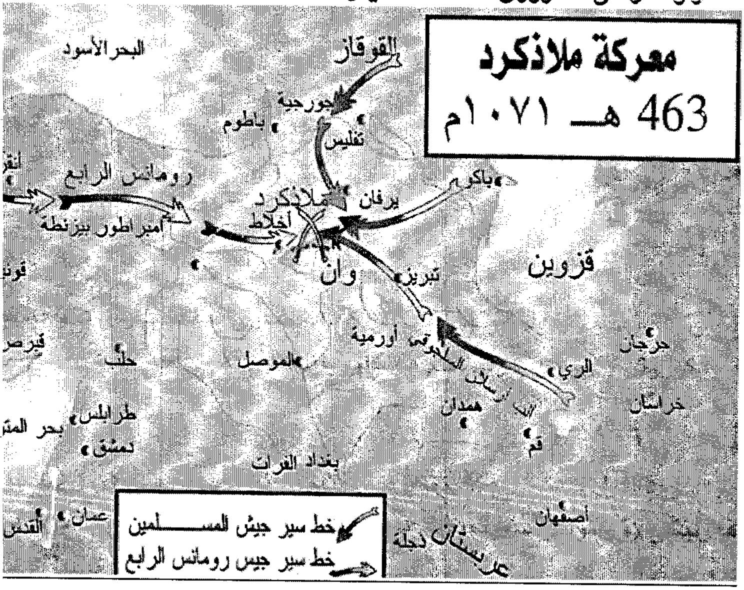

دوای مردنـی ئەلـەب ئەرسـەلان لـە سـاڵی ١٠٧٢ ، کورەکـەی مەلکشا جێگـ
گرتـەوەو ، لـەو کاتەشـدا کـە دەسـەڵاتیان درێـژبووەوە لـە رۆژهـەڵاتی چ
تاکوو دەریـای ناوەنـد ... لـە رۆژئـاوا دەسـەڵاتەکەی تووشـی ململانـێ بوو
لەگەڵ بوهیەکان و گزنوییەکان و فاتمیـەکان و بیزنتیـەکان ... لـەدوای مرد
مەلکـشا لـە سـاڵی ١٠٩٢ دەووڵـەتی سـەلجوقی دابـەش بـوو ، لـە چـەند
ناوچەو هەرێمدا .
ئەویش وەك دەووڵەتی سەلجوقی لە شام و یەکێك لـە ئێـراق و ئـەوەی دیکـ

لەکرمانی ئێرانی .... واتە ئێراق و ئێرانی ئێستا ... چونکە ئەو کاتە نە ئێراق هەبوو نە ئێران .... کە ئێراق ئەو کاتە پێی دەگووترا وولاتی نێوان دوو زێ ، واتە – میزۆپۆتامیا – و ئێرانیش پێی دەگوترا وولاتی فارس لەکێشووەرەکەدا .

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی – دکتۆر سەیفەدین کاتب – دار الشرق – بەیروت – سووریا /٢٠٠٥ .

١٠٦٤

١٠٦٤/٣/٣ تیرۆرکردنی– ئەلەب ئەرسەلان – کە خاوەنداریەتی هەموو وولاتی فارس و وولاتی نێوان دوو زێ – میزۆبۆتامیا – ی هەبوو لەگەڵ نێووەی زیاتر لە باکوورو رۆژهەلاتی کوردستانی هەبوو، دوای کۆچی دوایی ئەویش کوڕەکەی – مەلیك شا– جێگەی گرتەوە ، لە هەڵسووراندنی کاروباری دەسەلاتەکەی لە سەر ئەو ناوچە و هەرێمانەی کە لە ژێر دەستیدا بوو لە کێشووەری ئاسیادا .

١٠٧٦

١٠٧٦/٨/٥ دامەزراندنی دەسەلاتی خەوارزم لە ژێر دەسەلاتی عەباسیەکان لە وولاتی خەوارزم لە باشووری دەریاچەی – ئاراڵ – کە لە زێی جیحوونی دەکردەوە . ئەویش بەسەرکردایەتی سەرکردەی تورك – ئانووشتکین– کە باوکی قتبەدین محەمەد بۆی بە جێ هێشتبوو ، بە نازناوی خوازمشا لە ١٠٩٧/١٢/٩ و بەردەوام بوونی تاکوو ساڵی ١١٢٨دا .

هەروا محەمەد خوارزمشا توانی دەسەلاتی خۆی فراوان بکات لەسەر سگستان و دەسەلاتی غەزنوییەکان بخاتە ژێر دەسەلاتی خۆی ... بەلام دوای هاتنی کورەکەی – ئاتسز – لە ساڵی ١١٢٨ ، کە بووە یەکەم سوڵتانی دەووڵەتی خوارزمی و بەربەرەکانی مەگۆلەکانی دەکرد .

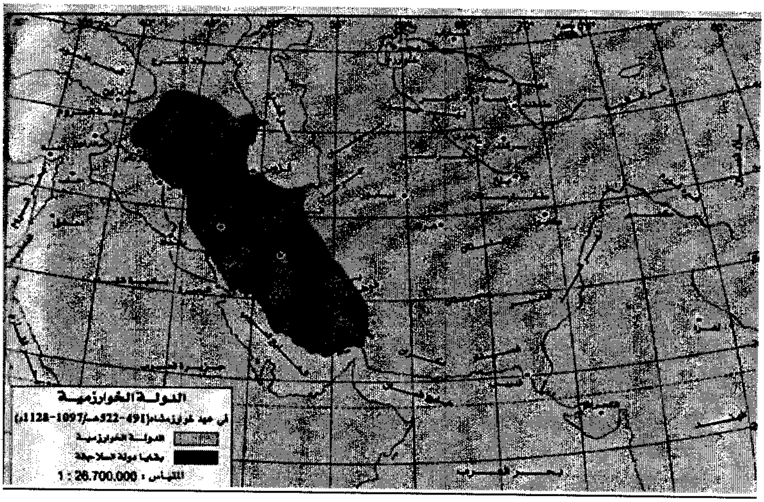

كــه ئه‌مـــه‌ش یه‌كـــه‌م هه‌ڵـه بــوو كــه‌كردی ، كــه مه‌گۆلــه‌كان هاتنــه نـاو
ده‌ســه‌ڵاته‌كه‌ی... بــه‌ڵام دوای مردنــی لــه ســاڵی ١٢٠٠ كوره‌كــه‌ی محه‌مــه‌د
عه‌لائــه‌دین تكـش ، تــوانی ده‌ســه‌ڵاتی خـۆی له‌ســه‌ر هــه‌موو وولاتــی فـارس
بـچه‌سپێنێ و هـه‌موو هـۆزو تیره‌كـان بخاتـه ژێـر ده‌سـه‌ڵاتی خـۆی له فارس و
تورك و مه‌گۆله‌كان .

ئـه‌ویش بـه‌هۆی چـه‌ندین هه‌ڵـه‌ی رامیـاری بـووه به لـه ناوچـوونی ده‌وڵـه‌تی
خــوارزمی لـه‌ســاڵی ١٢٣٠ ، به‌ده‌ســتی مه‌گۆلــه‌كان كــه دوا شانــشینه‌كه‌یان
جه‌لاله‌دین منكبرتی بوو له كێشووه‌ره‌كه‌دا .

سه‌رچاوه:– ئه‌تله‌سی مێژووی عه‌ره‌ب و جیهان – ئاماده‌كردنی –
دكتۆر سه‌یفه‌دین كاتب – دار الشرق – به‌یروت – سووریا /٢٠٠٥ .

١٠٧٧

١٠٧٧/٧/٢٥ به دابه‌ش بوونی ده‌وڵـه‌تی سـه‌لجوقی گـه‌وره لـه شام و ئێراق و ئێران ، له
ئاسیای بچووكیش ئیماره‌تێك پێكهات به‌ناوی – سـه‌لاجقه‌ی رۆم – لـه لایه‌ن
سـلێمانی كـوری قتلمـیش و ده‌سـه‌ڵاته‌كه‌ی بـه‌رده‌وام بـوو تـاكوو چـووه نـاو
ده‌وڵـه‌تی عوسمـانی ... لـه دواییـدا پایته‌خته‌كـه‌ی گوواسـته‌وه بۆ شـاری
قوتیه – له ناوچه‌كه‌دا .

سه‌رچاوه:– ئه‌تله‌سی مێژووی عه‌ره‌ب و جیهان – ئاماده‌كردنی –
دكتۆر سه‌یفه‌دین كاتب – دار الشرق – به‌یروت – سووریا /٢٠٠٥ .

١٠٧٨

١٠٧٨/٧/١٤ رابەری ئاینی ئێزیدیەکان – شێخ عودەی کوری موسافر چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .... شێخ عودەی مرۆڤێکی زاناو زیرەك و بەتواناببووە بە تایبەتی لەبەراوردکردن لە نێوان ئاینەکانی جوولەکەو مەسیح و ئیسلام ئەویش بە کۆکردنەوەی کتابە پیرۆزەکان و کتابەکانی دیکەی کە شێکردنەوەی ئاینیان تیا روون کرابووەوە .

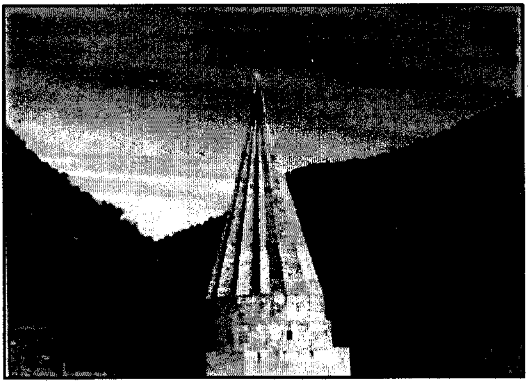

لەسەرەتا داوای هەڵگری بڕوای ئایینی ئیسلامی کردووە ، بەڵام ئەم مرۆڤە بەهۆی دەستگیری بە تەسەوف ئایینی و هەولی بەهێزو پتەوکردنی ئاینی ئێزیدی بووەو لەو هەوڵە بەردەوام بوو تاکوو لە ١١٦١/١٢/٢١ کۆچی دوای دەکات و تەرمەکەی لە مەڵبەندی ئاینی ئێزیدی لە لالشی دەنێژرێت .

جێگەی ئامارە پێکردنە کە شێخ عودەی لە ترسی دەسەڵاتی عەباسیەکان بەرەو لالش هەڵاتیەو لەوێ خۆی گرتۆتەوەو جێ نشین بووە .

هەروا بنەماڵەی شێخ عودەی کە کورد بوونەو لەناوچەی هەکاری سەریان هەڵداوەو بەرەو ناوچەی دهۆك و شەنگال هەنگاویان ناوە . کە چەندین بیروبۆچوون باس لە چۆنیەتی بیروبۆچوون و هەڵوێست و رەفتارەکانی شێخ عودەی کوری موسافر دەکەن .

بەڵام ئەوەی لە نووسراوەکان دیاری کراوە وەك :– مێژوونووس – کوری عەتبە – لە مێژووداو ، هەروا یعقوب سرکیس و ، یان نەسا کتابی ، راهب رامیشوع و ، چەندین نووسەرو مێژووناس ، چ لە بارەی ئاینەوە و چ لە بارەی بوونی بنەماڵەی شێخ عودەی ، لێکۆڵینەوەیان کردووەو شێخ عودەیان بە مرۆڤێکی بەتواناو زیرەك زانیووەو دووپاتی کوردایەتی ئەم مرۆڤەیان

كردۆتەوە لە سەر خاكی كوردستاندا .

١٠٧٩

١٠٧٩/٣/١٥ میـــــــژوونووس و روونــــــاكبیر - هەمزەی ئەسفەهانی - لــــە نووســـینە مێژووییەكانیـــــدا ئەلێت :- لە یەكـەم ســـالّی كۆچـــیدا نـــەورۆز رێكـــەووتی رۆژی ٦/١٨ و رێكـــەووتی یەكـــەم

رۆژی زولقیعدەی كـردووە ... لەكاتی دەسـەلاّتی خەلیفە متـەوەكل دا رۆژی نەورۆز كە مەبدەئەكانی (جەمعی كۆكۆدنـەوەی -خـراج - بـوو ... كە دوو مانگ پێشخرا .

مەبەست لە مەش زووتر باج كۆكردنەوە بووە ، لە سالّی ٢٤٥ی كۆچیدا .. خەلیفە موعتـەزەر مێژووی كوردی كردیە بە ٦/١١. لە دوواییدا لـەكاتی - مـەلیك شـا - ی سـەلجووقی دا كە رۆژنامە گۆرا زانایانی گەردووننـاسـی- فەلـەك - بەمەبدەئـەكانی سـالّی تازەیـان قبـوول كـرد . كـە رێكـەووتی ١٠/ رەمەزانی /٤٧١ ، كۆچی دەكرد كە بۆتە مەبدەئەكانی سالّی تازەدا .

هــەروا لــە وولاّتــی میسریــشدا جێگــەی بــروا بــوو كــە - مەقــدیزی- و رێكەووتی /١٠ ، یاخوود /٩/١١ی دەكـرد .. بە بڕوای خـۆم . واتـه هـەمزەی ئەسفەهانی دەلّێ:-

مێـژووی رۆژانـی مـەلیك شـا زۆر بـە جێیـەو زۆر نزیكـە لـە راسـتی ، چونكە رۆژی یەكـــەمی بـــەهار ٣/٢٢ زاینـــی دەكـــات و كاكلەكـــەی وەك لەســـەرەتا ئاماژەمان پێ كردووە ، كە نەورۆز یەكەم رۆژی بەهارە -

بەپێی نووسراوە جۆراو جۆرەكانی زاناو پرۆفیسۆرو نووسەرو مێـژووناس و

جووگرافیناس ، دووپاتی دەکەنەوە کە هەریەك بە شێوەو شێوازێك و بە بیروو بۆچوونێك .

بەڵام هەر هەموویان دووپاتی پابەند بوونی نەورۆز بە لە دایك بوونی زەردەشت دەکەنەوە ، هەر وەك لە دانراوە گرنگەکەی – ول دیوورانت – قصة الحضارات- بەرگی یەکەم ۲/۱ ، لە وەرگێرانی – زەکی نەجیب محەمەدو محەمەد بەدران – و دانراوەکەی – سلێمان مەزهەر- قصە الدیانات – وەرگێرانی کتابی پیرۆزی ئاڤێستا لەلایەن یۆنانیەکان هەر وەك لە – قصة الحضارات – باسی لێووە دەکات ... کە ئەم سێ سەرچاوەجێگەی بروا پێکردنن لە هەموو رویەکـــدا .

هەروا لەو کاتەی کە زەردەشت لە دایك دەبێ بلێسەی ئاگر لەسەر گووندەکە بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەوەو دانیشتووانی گوندەکە هەموویان گووندەکە بەجێ دێڵنو بەرەو دەشتایی رادەکەن ، دوای چەند کاتژمێرێك دەنگو باسیان دەگاتێ ، کە منداڵە چاوەڕووانکراوەکە لە دایك بووەو لەو ناوچەیەش خووێندەوار هەبووە بە تایبەتی قوتابیانی – بوورزین – کە مامۆستاو فێرکەری زەردەشت بووەو مرۆڤێکی زاناو ڕووناکبیرو لیهاتوو بووەو لە هەمان کات جیا لە هەموو منداڵێکی لە دایك بوو زەردەشت بەدەنگێکی بەرز پێکەنیووە بە ڕووخۆشیو پێکەنینەوە.

دوای گەوورە بوونی زەردەشتو لە تەمەنی حەوت ساڵی بۆتە قوتابی– برزین کروس – کە بە لێهاتووترینو زیرەکترین قوتابی دەرچووە لە فێربوونی شعرو ووتارو کشتووکاڵو پیشەسازیو پزیشکیو چەندین بوواری دیکە ، کەماوەی هەشت ساڵ خووێندویەتی لەو کاتدا .

لێرەدا ووشەی نەورۆز یانی نووێ بوونەوە... ئاگری نەورۆزیش یانی بوونو سەرکەووتنو مووژدەو ئازایەتی و خەباتو قووربانی دان لە هەموو بوواره جیاجیاکانی ژیان لە دەسەڵاتو پێشکەووتنو گەشەکردنو بەیەکەوە ژیان .

واتە لەدایك بوونی زەردەشت لە ساڵی ۷۰۰ی پێش زاینو دوای ٤٨ ساڵ بۆتە ئاینی ڕەسمی ئیمپراتۆریەتی میدیا . ئەو ئاینە ئاینی ڕەسمی کوردیو فارسی بووە تاکوو هاتنی ئاینی ئیسلام ، ئەویش لە ڕێگەی بە

ئیسلامكردنی گەلانی ناوچەو هەرێمەكان بەتایبــەتی كـوردو فارس . كە لە سـەرەتا بـەزەبری كووشـتن‌و بـرین‌و تـالآن‌و سـووتاندن‌و تۆقانـدن كـراون بـە ئیسلام لە ڕێگەی فتووحاتی ئیسلامیدا .

واتە مووژدەی لە دایك بوونی زەردەشت ، ئەو بڵێسە ئاگرە بووە كە لـە سـەر ئـەو گوونـدەی كـە لێـی لـە دایـك بـووە ، كـە بـەرەو ئاسمـان بـەرز بۆتـەوەو نەورۆزیش بەر لەو مێژووە بە ٤٠ ساڵ بە رەسمـی بوونی خـۆی سەلماندووە ، بە مێژووی بوونی نەتەوەی كـوردو كوردسـتان‌و گـەلانی هاونـژاد كـە ئاری بوونە.

لەگەڵ ئەوەشدا میدیەكان ٨٣٧ ساڵ بەر لە مێژووی زاین ، كە دوا هـەواڵ لـە بـارەی دەسـەڵاتی میدیـەكان ، كـە لـە تابلۆیـەك تۆمـار كـراوە لـە لایـەن – سلمانـسری سـێیەم – كەبـەرەو شارۆچكەی – پارسـوا – هـەنگاوینـاوە لـە چیاكانی كوردستان ، كە لەو كات ٢٧ سەرۆك‌و ئـەمیر دەسەڵاتداریەتی ٢٧ وویلایەتیان دەكرد ، كە پێیان دەگـوتن– ئـەمادای ، مـادای ، مییـدیین – كـە نـەژادی – هنـووری – بوونـەو پایتەختـە كـەیان وویلایـەتی – ئیكباتانـا– ی هەمــەدانی ئێـستا بـووە ، كـە زیـاتر لـە چـوار ریـان بـووە هـەر وەك لـە كتـابی(تـەوراتی) جولەكـەكانیش باسـی كـردووە كە بە دەووڵـەتی مادديـەكان ناوزەند بووە .

كە لەو كاتە بوونی فارس‌و هـیچ نەتەوەیـەكی دیكـە لـە ناوچـەو هەرێمـەكانی ژێـر دەسـەڵاتی ئـەو ٢٧ ئیماراتــە نــەبووە ، كــە توانیویانــە بــەرگری لەدەسەڵاتەكەیان بكەن‌و هـەر سـەركەووتنێكیان بەدەسـت هێنابایـە ، ئـەویش بە رزكردنەوەی بڵێسەی ئاگر بۆتە هێمـای سـەركەووتنیان ، چونكە لـەو كـات لـەو كارەیـان زیـاتر بـە دەسـتەوە نـەبووە . وەك ئێـستای ڕاگـەیانـد كـە هەیـەو بـەردەوام بـووە تـاكوو توانیویانـە مێـژووی كـورد سـەقامگیر بكـەن لەیەكـەم ڕۆژی بەهار كە ١/١/١ ساڵی كوردیە.

كـە تـاكوو ئێـستاش وەك هێمایـەكی بـەرز ڕاگیراوە ، كـە جـەژنی نەتـەوەیی ڕاستەقینەی كوردە لە جیهان ، ئەویش نیشانەكەی بەبـەرزی بڵێـسەی ئـاگری نـەورۆزە بە نـووێ بوونـەوە لـە هـەموو بوارەكـانی پەرەسـەندن‌و پێـشكەوتن‌و گەشەكردن .

ئەمـە لـە لایـەك و لەلایـەكی دیكـەش وەك لەسـەرەوە باسـم كـرد ، كـە قـصـة الحضارات زۆر بە پێزی باسی لە میدیـەكان و زەردەشـت و ئاینی زەردەشـتی دەكـات ، كـە هـەتا دارای یەكـەم یـەكێك بـووە لـە كوڕەكـانی زەردەشـت ، كـە پەیووەندیە سەرەتایەكانی نێووان گەلانی ناوچەو هەرێمەكە لە نێوان كوردو یۆنـانی و ئیتاڵیـەكان هـەبووەو ئـەوان سەرچـاوەی ناوزەنـدی میـدیا بوونـە ، هەر وەك لەقصة الحضارات باسی لێووە كردوە.. بەڵام كورد..!.

تێبینی:– باوكی زەردەشت ناوی – بوورشاسبا – بووە و ناوی دایكی – دگدوڤا – بووە .

✍ ١٠٨٦

١٠٨٦/٤/١٨ زۆر جار باسی ئەوەمان كردووە ، كە سەلاحەدینی ئەیوبی هەستی نەتەوایەتی و نیشتیمانی زۆر لاوازبووەو بڕوای بە نەتەوەكە و نیشتیمانەكەی نەبووە ، بەڵكوو هەموو هەوڵەكانی لە دەسەڵاتەكەیدا بە هێزكردنی عەرەب و فراوانكردنی سنووری جووگراف خاك بووە ، بۆ عەرەب لە ڕێگەی ئاینی ئیسلام بە هێزكردنی ، و گەر سەلاحەدین نەبوایە ئاینی ئیسلام دەگەڕایەوە سەر دۆخی جارانی لەكاتی پێغەمبەر – د.خ – لە چوارچێووەی دوورگەی بیابانی عەرەبی و یەمەن و زیاتر نا ، بە هۆی دژایەتی كردنی ئەو ئاینە لەلایەن ئاینی مەسیحی و ئاینەكانی دیكەی وەك ئاینی مانی و زەردەشتی و جوولەكە . كە هەوڵەكانی سەلاحەدین تەنیا شەڕكردن و دژایەتی كردنی مەسیحیەت بوو ، لەناوچەو هەرێمە جیاجیاكان ، لە شام و وولاتی نێوان دوو زێی و ئەفەریكیا و چەندین جێگەی دیكە بە

تایبەتی لەسەر خاکی کوردستان .

بۆ نمونە : – سەلاحەدینی ئەیوبی لەوکاتەی هەرێمی دیار بەکری خستە ژێر دەسـەڵاتی خـۆی بـەهیچ شـێووەیەك یارمـەتی ئـەمیرەکانی کوردی نـەدەدا و بەتایبەتی بنەماڵەی نەوەی مەروان – دوستەکیەکان – کە خاوەنی دەوڵـەتی دۆستـەکی کـورد بـوون .... و لەهـەمان کـات هاوکـاری نـەکردن بـۆ ژیانـەوەی دەووڵەتەکەیان و ئیماراتەکانیان.

بەڵکوو بە پێچەوانەوە یارمەتی نورەدین محەمەد قرە ئەرسەلانی نـەوەی – ئـەرتق – ی سـەرکردەی دەووڵـەتی سـەلجوقیەکانی دا ، کـە ئـەوان بـوون دەووڵەتی دۆستەکیان لەناوبرد .

لەگـەڵ ئەوەشـدا سـەلاحەددینی ئـەیوبی کتێبخانـەی گـشتی دیاربـەکری تـاڵانکرد کـە زیـاتر لـە ١,٤٠٠,٠٠٠ ملیـۆن کتـابی ئیـسلامی و رامیـاری و نەتەوایەتی و نیشتیمانی و کۆمەڵایەتی و ئ دەبی و شیعرو نامـەی تیابووە ، کە گەووردترین کتێبخانە بوو لە جیهانی ئیسلامی ئەو کات . بەتایبەتی ئەو بەڵگەنامەی کە لە سەربوونی کوردی تیابوو .

هەروا سەلاحەدینی ئەیوبی یارمەتی کوردی نەدەدا لـەو کاتـەی شۆرش دژی تورکمـانی داگـیرە هاوردەکـانی بـەرپاکردو هـەتا لـەو پەیمانـەی کـە لـە نێـوان کوردو تورکمان مۆرکرا لە ساڵی ١١٨٥ ، کە ئارەزووی نەدەکرد کـورد بـەهێزو سـەرکەوتووبێت لـەژێر دەووڵـەتی کـوردی ..... بـەڵام ئـاواتی ئـەوەبوو کـورد بۆلای خۆی راکێشێ و بیانبات بۆ شام و ووڵاتی میسر ، بە شەرپێکردنیان دژی سەلیبیەکان .

هـەروا نمونەیـەکی دیکـەش ، کەلـەو کاتـەی لـە زێـی گـەوورەوە تـاکوو کۆتـایی ناوچـەی شـارەزوور لـە باشـووری کوردسـتان ، لـە بـەر دەسـتیدابوو بـەپێی پەیمانی لەگەڵ بنەماڵەی ئەتابەکیەکان لە ساڵی ١١٨٥ لە مووسڵ و ئیمـارەتی – قەمجاقیە – ی تورکمانی ژیایندەوە ، لـە کـەرکوك و شـارەزوور لـە هـەرێمی باشـووری کوردسـتان ... واتـە یارمـەتی دەری عـەرەب و تورکمـان بـوو دژی کوردو خاکی کوردستان .

لەبەر ئەوەی بە عەرەبکردن و داگیرکردنی خـاکی کوردسـتان بەچـوار قۆناخـدا تێ پەر دەبێ ئەویش :–

یەکـەم : قۆنـاخی دووەم ، لـە ڕێگـەی فتووحـاتی ئیـسلامی بـە سـەرکردایەتی خەلیفەی، ئیسلام عومەری کوری خەتاب لـە ناوچەکانی پارێزگای مووسڵ و کـەرکوك و دیالـەو کـووت وبـەرەو خـاکی کوردسـتان ، لەئـەنجامی شـەڕی خووێناوی لە نێوان کوردو عەرەبی هەڵگری ئایینی ئیسلام .

دووەم : لەلایـەن سـەلاحەدینی ئـەیوبی ، کـە شـەڕی دژی سـەلیبیەکان کـردو کـورد بـووە هۆکـاری سـەرکەووتنی دەسـەڵاتەکەی ، بـە بـەرفراوانکردنی سنووری جووگرافی عەرەب و بەهێزکردن و ژیانەوەی ئاینی ئیسلام .

سـێیەم : لەگـەڵ ڕاگەیانـدی دەوڵـەتی عوسمـانی ، کـە ئەمـەش هۆکـارێکی کاریگەر بوو لەماوەی زیاتر لە ٤٥٠ ساڵ ، کە ئیپراتۆریەتی عوسمانی تورك بەهۆی بەرگری کردن لە ئیسلام و بەرزکردنـەوەی ئاڵای ئیـسلام ، گەیشتنە ئەو قۆناخـەو عـەرەب بەلێشاو بەرەو خـاکی گـەلان ، بە تایبـەتی کوردسـتان دەهێنـاو نیـشتەجێی دەکـردن و کـوردی دەربـەدەر دەکـرد لـە سـەر خـاکی کوردستان بە تایبەتی لە باشووری کوردستان .

چـوارەم : لـەدوای وەرگـرتنی دەسـەڵاتی بـەعس لـە سـووریاو ئێـراق ... بـە شـێووەو شـێووازی نـوێی بەعـەرەبکردن و داگیرکردنـی خـاکی کوردسـتان بەهێزوپتەوتربوو ، لە ژێر دروشمـە شۆڤینیەکانیان- ئوومە عەرەبیە واحیـد – زات رسـالە خالیـدە – ئێـراق و سـووریای عـەرەب و چـەندین دروشمـی دیکـە.... ئەمـە جگەلـە تـورك وفـارس لەناوچـەو هەرێمەکـەدا لەسـەر خـاکی کوردستان لە کێشووەرەکەدا .

سەرچاوە:- سوود لەکتابی – حدود کوردستان الجنوبیە
تاریخاً و جغرافیاً – وەرگیراوە .

١٠٩٢

١٠٩٢/١١/18 کۆچی دووایی مەلیك شای فارس لە شاری بەغدا ، کە لەوکات ئەو والی بەغدا بـوو، کــە ڕۆژئــاواو ڕۆژهــەلاتی شــاری بەغــدای کردبــووە مەڵبەنــدی گەردووتناسی ، لـە ڕۆژانـی دەسـەلاتی ئـەو ئیسلام چـووە قۆنـاخی هێمـای سـەرکەووتن هـەتا لـە ووتـارە ئاینیـەکانی ڕۆژی هـەینی بـەناوی ئـەو دەخووێندرایەوە لە شارەکەدا .

١٠٩٥

١٠٩٥/١/١١ جوولانەوەی خاچەكان بەر پەرچدانەوەیەكی مەسیحیەكان بوو رووەو ئیسلام ... كـە رەگـەكانی دەگەرێتـەوە لـە گـەڵ سـەرهەڵدان و پەیـدابوونی ئـایینی ئیـسلام ... هـەروا دەركردنـی ئیـسلامەكان لـە دوورگـەی عـەرەبی و روو بەرووبوونەوەی لە نێوان ئیسلام و بیزەنتیەكان ... ئەم جوولانەوەیەش وەك جەستەیەكی زینـدوو بـوو لـە ماوەی چەند سـەدە ، ئەمـە كـاری كـردە سـەر گۆرانكاری لـە قۆناخێك بۆ قۆناخێكی دیكە و بەردەوام بوونی تاكوو ساڵی ١٢٩١ ... كـە ئەمـەش هۆكـارێكی بـوو چـەندین لایەنـەی لـە خـۆ دەگـرت .ئەویش:-

یەكەم :- هۆكاری ئایینی و بیروو بۆچوون بوو ، لە سەر رێنمایی و ئامانج و ئاواتەكانی داهاتووی ئەم دوو ئاینە لە سەر گۆی زەوی و دوا رۆژەكەشی قیامەتە لە دوای نەفخە سوورەكەدا...؟...!.

دووەم :- هۆكـاری نەتـەوەیی و بـوونی خـاك و دەسـەڵات بـوو ، لەهـەموو بوراەكـانی رامیـاری و ئـابووری و بازرگـانی و سـەربازی و شـووێنەوار و شارستانیەت لە جیهاندا .

جووڵانـەوەی خاچـەكان لـە ئـەوروپای رۆژئـاوا سـەری هەڵـداو بـەرەو هێرشكردنە سەر ئیسلامِ و عەرەب بوو ، لە كێشووەری ئاسیا ، بەتایبەتی لەدوورگەی بیابانی عەرەبی ، كە وولاتی یەمەن و سعوودیەی ئێستا دەگرێتە خۆ ... هەروا بوونی ئیسلام لە شام و ئێراقی ئێستاو ئەنادۆڵی توركی ئێستا ، كە بەشێكی گەورەش كوردستانی گرتەوە ، بە تایبەتی لەباشوورو باكوور لە كێشووەرەكەدا .

ئەمەش دەگەرێتەوە سەر ئەو هۆكارانەی كە كۆمەڵگای رۆژئاوا لەو ماوەیەدا كێشەو ململانێی تووند و تیژی ناوخۆیی بەخۆوە دیت ، لە نێوان ئەمیرانی دەرەبەگایەتیدا ... كە ئەمەش ببووە هۆی بێزاری و بڵاوبوونەوەی برسیەتی و رووخاندنی ژێرخانی ئابووری و كۆمەڵایەتی لە كێشووەرەكەدا .

سەرچاوە:- سەلاحەدینی ئەیوبی - موسوعە الحروب الصلیبیە
-دانانی دكتۆر سلابی - چاپی یەكەم - بەیروت /٢٠٠٨.

١٠٩٩

١٠٩٩/٧/١٥ لە ئاكامی شەڕێكی كووشندەو دژووار لە نێووان هێزە چەكدارەكانی ئیسلامو مەسیحی ، لە ئەنجام شاری قوودس لەلایەن هێزە چەكدارەكانی سەلجووقی داگیر كراو – گود فروادی بۆبۆن – كرا بە شانشین لەسەر شاری قوودسو دەووروبەری ، ئەمەش لەشالاوی دووەم بوو ، كە لە شەڕی خاچەكان كە ڕێكخرابوو لەلایەن دەرەبەگە فەینسەكانو ئیتایەكان بەسەركردایەتی – گودفروادی بۆبۆن– و – ریمۆن دوسانجیل– و – هۆگ دومیرفرو– و – یۆهیمۆندی یەكەم – و– ئەمیر تارانتیا – كە توانیان لەو شالاوە شاری ئەدیسە بخەنە ژێر دەستیانو دوایش شاری تارسو ئەنتاكیەدا .

بەر لەوەش شاری قوودس داگیر كرابوو بە دامەزراندنی شانشینەكە و دامەزراندنی ئیمارات لە شارەكانی ئەنتاكیەو ئەدیسەو تەرابلسدا .

١١٠٨

١١٠٨/٨/١١ بە هۆی ڕووخاندن و چاكردنەوەی شوورەی دەووری شاری مووسڵ لە لایەن بەرپرسان و والی ئەو كاتەی پارێزگای مووسڵ ، بە تایبەتی لە دوای داگیركردنی لەلایەن ئیسلام ، لە هێرشەكانی فتووحاتی ئیسلامی كە یەكەم خەمخۆری ئەم شوورەیە – پەرژین – كە سایەتی ناوداری كوردو سەركردەیەكی لێهاتوو عیمادەدین زەنگی بووە .

كەناو زەند بوو بە سەركردەیەكی تورك ، كە ئەوكات تورك لە پارێزگای مووسڵ و جەزیرو شام نەبووە ، بەڵكوو سەركردەیەكی كورد بووە و كە بۆتە

والی موسل دەستی کردووە بە بنیاتنانەوەی شوورەکە بەشێوەیەکی رێك و گوونجـاو ، بـە دروسـت کردنـی خەنـدەقێك لـەرووی دەوروبـەری شـوورەکە لەپێناو بەرگری کردن لەلایەك و ، لە پێنـاو بەهێز کردنـی دەسـەلاٌت لـە شـاری موسل ... لەدوای ئەو مێژوووەدا .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە شـوورەی مووسـڵ ، بـۆ یەکـەم جـار لەلایـەن سـەعیدی کـوری عەبـدوڵلاٌ نەخشەی بـۆ کێـشاوە ، ئـەویش کـە خەلافـەتی وەرگـرت دوای بـاوکی لـە سـاڵی ٦٨٥ بـە بنیاتنانـەوەی ... دوای ئـەویش لەلایەن مەروانی کوری محەمەد ، ئەویش بە فراوانکردنی شوورەکەو مانەوەی تاکوو وەرگرتنی خەلافەتی مووسڵ لەلایەن هارونە رەشید لە ساڵی ٧٩٧ ، کە ئەو شوورەکەی رووخاند .

بەلاٌم بەهۆی شۆرشی شاری مووسڵ و ، مووسڵ بەبێ شووره مایەوە تاکوو بـوونی شـەرەف دەولـە ئەلعقـەیلی ، کـە ئـەویش هەڵـسا بەدروسـتکردنی شـوورەیەك بەشـێوەیەکی ناتـەواو .... تـاکوو هـاتنی عیمـادەدین زەنگـی لەساڵی ١١٠٨ بەناوی دوو گۆرەپان ... ئەویش سووری سەلجوقی و سووری ئەتابکی کە ئەمانە لەلایەن زەنگی دروست کرابوو .

شوورەی شاری مووسڵ ٩ دەرگای هەبووە ، لـەکاتی ئـەتابکی کـە درگـای عیمـاد لەسـاڵی ١١٣٣ لەگـەڵ چـەندین نـاوی دیکـە لەشـارەکەدا ... دەبێـت ئەوەش بزانین کەشاری مووسڵ ، یەکەم خشتی ئاوەدانکردنەوەو بنیاتنانی لەلایەن کورد بووە ، بەر لە ٤٢٠ ساڵ پێش زایـن ، لـە پردی ئاسنینی شاری مووسڵ پردی نوێی ، کە سەدام حوسێن لەسەر زێـی دیجلە دروسـتی کردبوو ... واتـە کـورد لـە رۆژهـەلاٌتی تـەواوی شـاری مووسـڵ بوونیـان هـەبووە و لـە ۆژئاوای زێکەش ئاوەدانی تیانـەبووە ، تاکوو دوای مێژووی زایـنی و کۆچـی ئیسلامیش لەشارەکەدا.

١١١١

١١١١/١٢/١٨ کۆچـی دووایـی نووسـەرو ئـەدیب و رووناکبیری نـاوداری جیهـانی ئیمـامی غەزالی . کە رۆڵی کاریگەری هەبوو لە بووارەکانی رامیاری و کۆمەلایـەتی ، بـە تایبەتی لە بوواری ئاینی وەك رابەرێك.

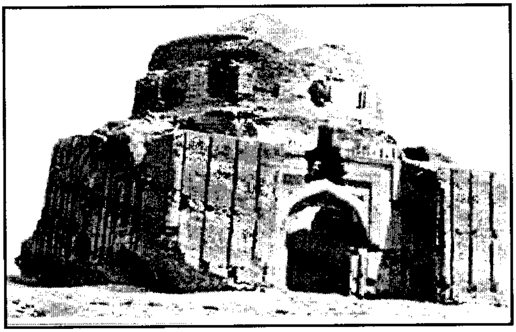

تێبینـــــی:-
ئەمــــەش وێنــــەی
گۆرەکەیەتی

١١١٧

١١١٧/٥/٥ نورەدین مەحمود کوری عیمادەدین زەنکی ، لە شاری حەلەبی شام چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... دوای ئەوە لە تەمەنی ٢٩ ساڵیدا لە ساڵی ١١٥٥ بۆتە فەرمانرەوا .... کە فەرمانرەوایەکی داد پەروەر بووە و لە رێی ئاییني ئیسلام زۆر شەڕی کردووە .... هەروا قەڵاو پەرژین و دیواری لە زۆر گوندو شارۆچکەو شارەکان دروستکردووە ، لە پێناو بەرگری لە خۆو دەسەڵات کردن لە ناوچەکەدا .

هەروا زۆر فێرگەی خووێندنی ئاینی دامەزراندووەو ماوەی ٢٨ ساڵ فەرمانرەوایی کردووە تا لە ١١٧٣/٨/١٢ کۆچی دوای دەکات .

لێرەدا بە پێی سەرچاوەکانی مێژووی رەسەنی کورد شەرەفنامەو کوردو کوردستان و میدیا ، وا دەردەکەوێت کە هەر لە سەرەتای ساڵی زاینی و بەر لەساڵی زاینیش کورد ، لە زۆربەی هەرە زۆری وولاتانی کێشووەری ئاسیا دەسەڵاتداربوونە ، چەند فەرمانرەواو چەند ئەمیرو چەند شانشین و بەتایبەتی لەوولاتەکانی میسرو شام و وولاتی نێوان دوو زێ -میزۆبۆتامیا - و وولاتی فارس و باکووری کوردستان و ئەنازۆڵ .

بەڵام بەداخەوە ئاورێك لە مێژووی سەرکردە کوردەکان و بەراوردێك لەنێوانیان و لەگەڵ سەرکردە سەرهەڵدانەکانی بەر لەساڵی زایینی و دوای ئەویش ، بەتایبەتی لەدوای بوونی ئاییني ئیسلام و ، دوای ئەویش و بەر لەویش ، لە ژێر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەکانی رۆمان و مەگۆل و بیزەنتی و عوسمانی و فارسیدا .

بەڵام بەداخەوە لە هەموو بارودۆخێك و قۆناخێك و سەردەمێك قوربانی دانی کورد بەسەرکردایەتی کورد چ لە شەڕی خۆکوژی و چ لە شەڕی دووژمنانیان ، بۆتە یارمەتی دەری دروست بوونی دەووڵەت و دەسەڵاتی وولاتی دیکەی

نەتــەوەی غــەیرە کــوردو ، هــەتا دروســت بــوونی نەتــەوە لەســەر بەرژەوەنـد
کــوردو ، پاراســتنی بەرژەوەنــدی تایبــەتی ســەرکردە کوردەکــان لەســەرەتا
بــوونی کــورد بــەر لــە ٢٠٠٠ هــەزار ســاڵی زایــینی وتــاکوو نووســینی ئـ
مێژوونامەیەدا.
هەر بۆ بەشی کورد بە ئاوات و ئامانجەکانی خۆی نەگەیشتووە ، نەك لەلایە
گــەلی کوردســتان لــە ســەر خــاکی کوردســتاندا ، بــەڵکوو هۆکارەکــە
سەرکردایەتی کـورد بـوو و لـەو شووێنانەی کە تیـای دەسەڵاتداربوونە ، ل
هەرێم و ناوچەو کێشووەرەکەدا .

١١١٧/٥/٥ بەشی رۆژئاوای مەڵبەندی ناوچیا – اقلیم الجبال – بە کوردستان ناوبراو
، مستوفی دەڵێ:–
لــە دەووروبــەری نیــوەی ســەدەی شەشــەمی کۆچــیدا ســوڵتان ســەنجەر
سەلجوقی ئەو ناوچە چیایەی کرماشانی جیاکردەوەو ناوینا – کوردستان
هەروا سولەیمانشای برازای خۆی لەسەر داناو باج و پیتاکی کوردستان لە
کات دوو ملیۆن دینار بوو ..... کە لە دانیشتووانەکە وەردەگیرا .... هەروا
مـروج ئەلزەهــەب –ی مەسـعوودی لـە سـاڵی ٩٤٣ زایـنی نـاوی چـەند هـۆز
کوردی هێناوە ئەویش :–

١– شاهیجان :– لەلای دینەوەرو هەمەدان .
٢– ماجوردان :– لە کەنگاوەر .
٣– هەزەبانی دیرات :– لە ئازربایئجان .
٤– هەروا شارنجان :– لازیا ، مازدنکان ، باریسان ، جەلالی ، جەیارق
. جاوانی موستەکانی . ئەمانە لەناو چیاکان دەژیان .
٥– دەیابلا :– لە شام دەژیان .

هــەروا کــوردە مەســیحیەکان وەك تــیرەی یــەعقوبی – جورقــان– لــە موسـل
چیای جودین .... جگە لەمەش ناوی سەدان هۆزو تیرەی کورد نووسراوە .
سەرچاوە:– شەرەفنامە . ل/١١٩–١٢٠ .

١١١٩

١١١٨/٨/١٦ کۆچـی دووایـی سـولتان محەمـەدی سـەلجووقی ، کـە دوای خـۆی کوڕەکـەی
مەحمود جێگەی گرتەوە لە سەر دەسەڵاتدا .

١١١٩

١١١٩/٤/١٤ ئایینی ئیسلام کاریگەری بە هێزی لە سەر دەروون و هەست و نەستی گەلی کوردستان هەبووە ، ئەویش بەهۆی داگیرکردن و بە عەرەب کردن و بە ئیسلام کردن و داگیرکردنی خاکی کوردستان و مانەوەی بە دەیا ڕێگەی جۆراو جۆری ڕێبازی ئایینی وەك تەریقەتەکان .

که لەدوای تەریقەتەکانی مروڤیە و بەر لەوەش دەیا تەریقەتی دیکە هەبوونە وەك ، تەریقەتی حەیدەری و سەهروەردی و خەلۆەتی ... هەروا تەریقەتی – رفاعی ، کە لەلایەن ، ئەحمەدی رەفاعی – هاتۆتە کایەوەو تەکیەکانی لەشارەکانی کەرکوك و جەلەولاو مەندەلی هەبووە .

ئەم تەریقەتەش هەر لە زووەوە پێگەی لەکوردستان داکووتا و تەشەنەی کردووە لە هەرێمەکەدا . بەتایبەتی لەناوچە کوردنشینەکانی دەوورووبەری شاری بەغدا ، لە بەر ئەوەی ئەم تەریقەتە لە ناوچە عەرەب نشینەکانی دەوورووبەری بەغدا سەری هەڵداوە.

بۆیە لە بەر ئەوە کاریگەری هەبووە لەسەر ناوچە کوردیەکانی کوردستان لە هەرێمەکەدا ... هەروا تەریقەتی – کوبرەوی – کە لەلایەن شێخ نەجمەدین کوبرەوی خوزامی لە ساڵی ١٢٣٠ ی زایینی دامەزراوە ... ئەم تەریقەتەش لە ئاسیای ناوەراست و ئێراندا پەیرەوانی هەبووە و شارەزایانی ئەم تەریقەتەش لە کوردستان هەڵکەوتوون .

واتە ئەو ڕێبازو بیروبۆچوونە جیاجیایانە کاریگەری لە سەر باری کورد لە کوردستان هەبووە ، نەك لە پێناو سوود مەندیەتی گەلی کوردستان بەڵکوو بەزیان بەخشی کورد لە هەردوو لایەنی نەتەوەیی و نیشتیمانیدا لە سەر خاکی کوردستان . ئەویش کاریگەری لەسەر لاوازکردنی هەست و بڕوای نەتەوایەتی ونیشتیمانی و زاڵ بوونی بڕوای ئایینی لەسەر بڕوای نەتەوەیی و نیشتیمانی ، بێ ئەوەی گەلی کوردستان هەست بەو کاریگەریە بکات بە هۆی زاڵ بوونی کەسایەتی ئایینی ، لەپێناو کەسایەتی و بەرژەوەندی تایبەتی لەسەر بەرژەوەندی گشتیدا لە هەرێمەکەدا .

١١٢٧

١١٢٧/١/١١ دروستکردنی منارەی سەنگاڵ لە هەرێمی باشووری کوردستان لەلایەن – بەندەی هەژاری کوردی تاق سنقر – کە بەرامبەر مانگی موحەرەمی ساڵی

٥٢١ کۆچی دەکات .
جێگــەی ئامــاژە پێکردنــە ، کــە دروســتکردنی شــەنگالْ دەگەڕێتــەوە بـ
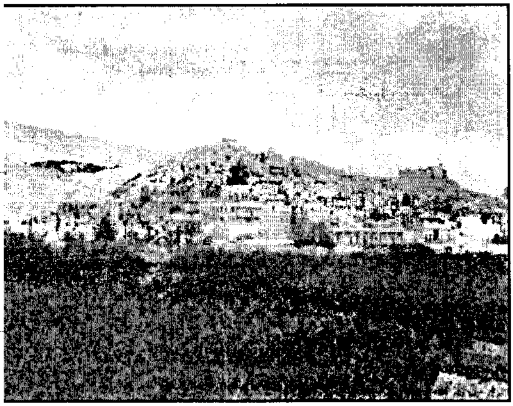
قۆناخــەکانی مێــژوو .... لــە بــەر ئــەوە چەندین شووێنەواری دێــرین و پاشمــاوەی شارســــــتانیە جیاجیاکـــان لـــە ناوچــەکە دەبینــرێ ، کــە زۆر لەگەشــتیارو گەریــدەی ئــەوروپایی ســەردانی شــەنگاڵیان کــردووەو یاداشــت و رۆمــان و چــیرۆکی ئەفــسانەیا لەسەر نووسیووە ، بەپێی خواستی خۆیان , لەوانەش گەریــدەی ئینگلیــزی جیمس بنکهام – لە ساڵی ١٨١٦ ، کە لە شام بەرەو شەنگاڵ رۆیشتووە لەرێگــەی نەسـبین .... لـە نێـوو جەرگـەی شـەنگاڵ چـاوت بـە ، فـەرجاخ و دوورەیـە عـەباس و ، چـەندین شـووێنەواری دیکـە دەکـەوێت و جگـە لـەوەش چاوت بە شوورەی رۆمـان دەکـەوێت ، کە لـەوکات رۆمانـەکان ماوەی ٧٠٠ سال داگیریان کردووە .
هـەروا لـە ساڵنامەی وویلایـەتی مووسڵی عوسمانیـدا هـاتووە ، کە شـەنگا بەیەکێك لەناوچەکانی جەزیرە دەژمێردرێت ، کە دانیشتووانەکەی لـە کورد ئێزیدیــەکانن و دەکەوێتــە رۆژئــاوای شــاری مووســڵ ... هــەروا بــەپێ سەرچاوەکانی بوونی کوردە ئێزیدیـەکان لە ناوچەکەدا ، دەگەڕێتـەوە بۆ بـ لە دامەزراندی ئیمپراتۆریەتی ئاشووری .
شــەنگاڵ لەســەرگردو تەپۆلکــەی قــەدپاڵی چــیای شــەنگاڵ دامــەزراوەو لـ بــەرزترین لووتکــە کــە ٤٨٠٠ پــێ لەســەر ئاســتی دەریــا بەرزدەبێتــەوە دەکەوێتە نێوان بازنەی پانی ٢٢ و ٣٦ ی باکوورو هێڵی درێژی ٤٧ و ٤١ ; رۆژهەلات لە ناوچەکەدا .
بەمـەش ئـەم شـووێن و پێگـە جووگرافیـە لـە رابـردوودا یارمـەتی داوە ببێتـ دووریـانی رێگاکـانی کاروانـە بازرگانیـەکان ... لێـرەدا مـن بـەکوورتی باسـ

شـەنگالم کـرد ، بـەهۆی ئـەوەی مێژوونامەکـە بەوەنـدە رازیـە نـەوەك کتێبێکـی تایبەتی لەسەر شووێنەکانی کوردستان .
سەرچاوە :- گۆڤاری لالش - ژمارە / ٢٣ .

١١٢٧/١/١٧ دامەزرانـدی دەووڵـەتی - ئەلئەتابکیـە- لـە شـاری حەلـەبی ئیستای سـووریا لەلایەن عمادەدین زەنکی ... ئەویش لە دوای گەمارۆدانی هێزی خاچەکان لـە ساڵی ١١١٧ ، کە لەو کاتە دانیشتووانی ناوچەکە دەووریـان لـە نەجمـەدەین ئەیلگازی دابوو دژی خاچەکان لـە شـەڕی - سـهل بلاگ - لـە سـاڵی ١١١٩ و دەستگیرکردنی سـەرکردەکەیان - روگیـە داسالرنۆ - ی ئـەمیری ئیناکیـەکان ... دوای ئـەوە حەلـەبی کـردە خاوەنداریـەتی خـۆی و دەووڵـەتی ئەرتەقیـەی لێدامەزراند . .

بەڵام لەلایەن عمادەدین زەنکی لە ناوبرا ... دەووڵەتی ئەتابکیە دەگەڕاوە بۆ عمادەدینی زەنکی کوری ئاق سنقر ، کە - ئەتابك - باش جێگر کە سوڵتانی سـەلجوقی ئێـراق بـووە .... لەسـاڵی ١١٣٢ بـووە والـی لـە سـەر مووسـڵ و دەووڵـەتی ئەتابکیـەی لێدامەزرانـدا ... دوای ئـەوە عمـادەدین لەسـاڵی ١١٢٧ تـوانی شـاری حەلـەب داگیربکـات بەلـە نـاوبردنی دەووڵـەتی ئەرتەقبـە .. بـەڵام دوای ئـەوە عمـادەدین لەسـاڵی ١١٤٦ تیرۆرکـراو دەووڵـەتی ئەتابکیـە دابـەش بوو بە دوو دەووڵەتلە ناوچەکەدا .

یەکـەمیان :- لـە شـاری حەلـەب و ، دووەمیـان :- لـە شـاری مووسـڵ .. دەووڵەتی ئەتابکیە لە مووسڵ کەوتە ژێر دەسەڵاتی سەیفەدین غازی یەکـەمی کوری عمادەدین و بەردەوام بوو لەدەسەڵاتەکەی تاکوو ساڵی ١٢٦٢ ... بەڵام دەووڵـەتی ئەتابکیـە لەحەلـەب بەسـەرکردایەتی کورەکـەی نـورەدین ... دوای ئەوە شاری دیمەشقیشی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی و هـەرێمی شامی گرتـە خـۆ و لـەدوای مردنـی لـە سـاڵی ١١٧٣ کورەکـەی سـالح ئیسماعیل جێگـەی گرتــەوە ، دوای ئــەوە ســەلاحەدینی ئــەیوبی لــە ١١٧٣/٨/١٣ خــستە ژێــر دەســەڵاتی خــۆی کــە ئــەو بنەماڵەیــە دژی خاچــەکان لــە شــەڕو پێــك دادان و فراوانکردنی دەسەڵات بەردەوام بوون لە هەرێم و ناوچەکاندا .

سەرچاوە :- ئەتلەسی مێـژووی عـەرەب وجیهـان - ئامـادەکردنی دکتـۆ سـەیفەدین کاتب- دار الشرق - بریروت - سووریا /٢٠٠٥

١١٣٠

١١٣٠/١٢/٤ سولتان مەحمودی محەمەد – مەلیك شا – كۆچی دوواییی كرد ، كە لە دوای خۆی كوڕەكەی جێگەی گرتەوە ، كە لە هەمان كات ڕووبەڕووی مەسعوودی مامی بووەوە ، كە بووە هۆی بەرپابوونی شەری نێووان مامو برازا ، كە لە ئەنجام بەسەر مامی سەركەووتو لە دەسەڵاتەكەی بەردەوام بوو.

١١٣٢

١١٣٢/١١/١٢ عمـــــــادەدین زەنگی هێرشێكی ســەربازی كـردە سەر قەڵای عەقرە وداگــیری كـرد و دەســـتی كـــرد بەرووخانـــدنی پەرژینەكـــەی – دیـوار– بـە هـۆی ئـــەوەی كــــە دانیشتووانەكەی پشتگیریان لەخەلیفەی عەباسی ئەلمستەرشد بلای عەباسی دەكرد ... لەو كاتەی كەگەمارۆی شاری مووسڵی دا ، كە عیمادەدین زەنگی حووكمرانیـەتی پارێزگـای مووسـڵی ئێـستای دەكـرد ...و لـەو كاتـەی كـە سولتان حوسێن ئەلولی كوری سولتان حەسەن بەگ – دەسەلاتی ئیمارەتی بادینانی لە ١٥٣٤ گرتە دەست .

دوای ئـەوەی كـە ئیمـارەتی بادینـان بـەرەو بـەهێز بـوون هـەنگاوی دەنـا لەبوارەكانی ئاوەدانكردنەوەو ئابووری ، هەلسا بەنۆژەنكردنەوەی پەرژین – دیوار– ی رووخێندراوی قەلای عەقرە وئاوی لەهەمان شووێنی جێگەی بە دانیشتووانەكە گەیاند.

هەروا مێژووی نوێ كردنەوەی لە سەر دیوارەكان نووسی ... ئەویش لە سەر بەردێكی مەرمەڕ وەك تابلۆیەك ، كە ئێستا ئەو تابلۆیەش لەشاری لەندەنە بـەهۆی داگیركردنـی لەجـەنگی یەكـەمی جیهـان ... كـە قـەلای عـەقرە

ژێرزەمینێکی تیایە کە تاکوو ئێستا نهێنیەکانی دیارنیە... دوای ئەوەش هێزەکانی سووپای عوسمانی بەسەرکردایەتی مستەفا رەشید پاشا هێرشیان کردە سەر عەقرەلە هەرێمەکەدا .

بەلام دانیشتووانی قەلای عەقرە بەرگریان لەقەلاکەیان کردووە... کە ئەویش بووە هۆی ئەوەی کەمستەفا رەشید دوو لوولە تۆپەکانی لە سەر گردی بواجە لە قەلاکەو کە تاکوو ئێستاش کە ناوزەند بووە بە – کری – تۆپا ، یاخوود – گردی تۆپەکان – لە باشووری کوردستان.

١١٣٥

١١٣٥/٣/٣٠ لە دایك بوونی فەیلەسوفی جوولەکەو زانای لاهووت لە ئایینی جوولەکە و پزیشك ودەرمانساز – موسا مەیمون – لە شاری قەرتبە لە ئەندەلووس ... ناوی تەواوی – ئەبوو عمران موسا بن مەیمون قرتبی – بوو. لە دوای کێشەی نێوان ئیسلام وجوولەکە ، موسا دەچێتە میسرو ماوەی ٣٠ سال لەو وولاتە جێ نشین دەبێ وکاری پزیشکی دەکات لەگەل دانانی کتابەکانی پزیشکی وفەلسەفیەکان ، لەگەڵ شێکردنەوەی کیتابی تەوراتی پیرۆزی جوولەکە ، تا ئەو کاتەی کە لە ١٢٠٤/١٢/١٣ کۆچی دوایی کرد لە وولاتی میسر .

١١٣٧

١١٣٧/٩/١٩ سەرکردەی کوردی موسلمان سەلاحەدینی ئەیوبی لە شاری – سەلاحەدین – تکریت – چاوی بەجیهان هەڵهێناوە . ئەم شارەش مەلیکەکانی فارس دروستیان کردووە ، لەکۆنەوە لەسەر بەردی مەزن و کردوویانە بە کۆگای پێداویستیەکان و قەلاکەشی بۆ چاودێری کردنی

جمووجۆڵی دووژمنان بووە.

هەروا لە کاتی دەسەڵاتی عومەری کوری خەتاب ، خەلیفەی ئیسلام دەست بەسەردا گیراوە لەساڵی ٦٣٧ زایینیدا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە سەلاحەدینی ئەیوبی لە بنەماڵەیەکی کوردە . لە هـۆزی – روادیـەو لەبنـەرەتا نیـشتەجێی شارۆچـکەی دوویـن – ە ، کە دەکەوێتـە کۆتـایی سـنووری ئازربایجـان لـەنزیك شـاری تـەبلیس لـە وولاتـی ئەرمینیا ... ئەم بنەماڵەیەش دەگەرێنەوە سەر بنەماڵەی ئەیوبی کوری شادی ... باوکی سەلاحەدین ، نەجمەدین ئەیوب و ، مامی ئەسەدەدین شێرکۆ ، کە بەرەو ئێراقی ئێستا کۆچیان کرد ، لە شامەوە بنەماڵەیەکی ئاسایی نەبوون ، بەڵکوو لەبنەماڵەیـەکی زانـاو توانـادار بـوون لـەبواری هەڵسوورانی کاروباری رامیاری و ئیداری .

دوای گەیـشتنیان بـۆ وولاتـی نێـوان دوو زێـیٚ – میزۆبۆتامیـا – لـە سـەدەی شەشەمی کۆچی و نیشتەجیٚ بوونیان لە پارێزگای سەلاحەدین – تکریت – شـادی باپیریـان تـوانی هەندیٚ کـاری ئیـداری لـە قـەڵای سـەلاحەدین بگرێتـە دەست ... کە دەرەبەگێکی بە هروزخادم بوو ، کە یـەکێك بـوو لـە ئـەمیرەکانی سولتانی سەلجووقی – محەمەد مەلکشا .

شـاری سـەلاحەدین دەکەوێتـە سـەر کـەناری دیجلـە بـەلای راسـتەوەو ، لـە باکووری شارۆچـکەی سـامەرا – یـە کـە رێگایـەکی سـەرەکی بـووە لـە نێـوان شـاری بەغداو شـام ... کە ئـەوکات زۆربـەی هـەرە زۆری دانیـشتووانەکەی لـە کوردن بـوون ... واتـە زیـاتر لـە ٨٥٪ دانیـشتووانی پارێزگـای تکریتـی ئێـستا کوردبوونە نەك عەرەب لە پرێزگاکەدا .

ئەم بنەماڵەیە توانیان کاروبارەکانی دەووڵەت بگرنە دەست و لـەو کاتـەی کە شادی کۆچی دوایی دەکات ، نەجمـەدین جێگـەی دەگرێتـەوە ... سـەلاحەدین لەشاری تکریت لەدایك بووە ... ووشـەی تکریـت لـە بە تـورك کردنـەوە هـاتوو لەو کاتەی کە دەووڵەتی عوسمانی ئەو ناوچەیەی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی ... کە پارێزگای سەلاحەدین و پارێزگای تکریتی پیٚ دەڵێن .

سەرچاوە :– سەلاحەدینی ئەیوبی – موسوعە الحروب الصلیبە –
دانانی دکتۆر سلابی – چاپی یەکەم – بەیروت /٢٠٠٨

١١٣٨

١١٣٨/٢/١٠ سەرکردەی کوردی موسلمان سەلاحەدینی ئەیووبی لە شاری سەلاحەدین- تکریت - چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .
شایانی باسە ناوی - تکریت - لەبەتورککردنەوە هاتیە ، لە دوای داگیرکردنی شارەکە کە ناوی رەسەنی خۆی بەناوی سەلاحەدین ئەیووبی و بنەماڵەکەی بووە. کە دەکەوێتە باکووری شاری بەغدای پایتەختی ئێراق .

١١٤٩

١١٤٩/٥/١١ ئەبوو ئەلسەعادات مەجدەدین موبارك ئەبوو ئەلکەرمی جەزیری ، کە نازناوی بە - أبن أپیر- بەناوبانگە لەناوچەی جەزیرەی باشووری کوردستان چاوی بەجیهان هەلهێناوە ، کە بەجەزیرەی ئیبن عومەر ناوزەندە ... هەر لەوێ گەورە بووەو دوایی چۆتە شاری مووسڵ ولە لای - محەمەد سەعیدی کوری موبارەك - ی خوێندوە و گوێی لەفەرموودەکانی پێغەمبەر- د.خ- گرتووە و بۆتە دۆستی ئەمیر موجاهیدەدین قایماز لە شارەکەدا .
دوای ئەویش بۆتە هەڤاڵی نورەدین ئەرسەلانی کوری ... ئەم کەسایەتیە بەناوبانگە روونـاکبیرو رۆشەنبیرو فەیلەسوفە ، لەماوەی ژیانی چەندین بەرهەمی هەبووە لەوانە - جامع الاصول ، النهایە ڧ غریب الاحادیپ ، الانعاف ڧ تفسیر القرآن ، البدیع فی فن الکتابە ، دیوان الرسائل ، کتاب شافی ، المصگفی المختار فی الادعیە والافکار - ئەم مرۆڤە میوانگەیەکی لەدەووری شاری مووسڵ دروست کردبوو ، کەخەلك زۆر رووی تێ دەکرد وبەردەوام بوو لە نووسینە هەمەلایەنەکانی ، تاکوو لە ١٢٠٩/٧/٦ کۆچی دوایی دەکات و هەرلەوجێگایە تەرمەکەی بەخاك دەسپێردرێت .

شایانی باسه ، به پێی نووسراوه مێژوویەکان وا دەردەکەوێت کە ئیبن ئەسیر مرۆڤێکی کوردبووەو هەر بەم بۆنەیە بۆتە وەزیر لەلایەن ئەخزەلی نەوەی سەلاحەدینی ئەیوبی و، لەهەمان کات جەزیرەی ئیبن عومەر کە ئەو ناوی تەواوی عومەری کوری عبدالعزیز بووە و ، هەرئەویش ئاوەدانی کردۆتەوە ، کەناوی ئەو گوندە – مەرعەقید– ی پێگووتراوە و ، دوای ئەوە ناوزەند کراوە بەجەزیرە لەکێشووەرەکەدا .

سەرچاوە :–شەرەفنامە – ل/١٧٠ .

١١٤٦

١١٤٦/٩/١٤ دورستکردنی پردی ئاسنین لە سەر زێی دیجلە لە شاری مووسل ، کە ناوزەند بوو بە ناوی پردی شانشین غازی ،

پردی ئاسنین لە مووسل

کە بەناوبانگترین دەرگایە ، کە بووە هۆی بەستنەوەی رۆژهەلاتی شاری موسل بە رۆژئاوای شاری موسلو رۆلی کاریگەری هەبوو لەهەموو بووارە جیاجیاکاندا .

ئەو پردەش لەلایەن شانشین سەیفەدین غازی دورستکراوە...شایانی باسە رۆژهەلاتی مووسڵ دانیشتووانی کوردو ئارامی و ئاشووری و کوردە ئێزیدیەکان بووەو ، کاتی خۆی عەرەب رووی لە رۆژئاواو باشووری مووسڵ کردووە بەرەو ناوشارو دەووروبەری رۆژئاواو باشووری هاتوون ، لەرێگەی فتووحاتی ئیسلامی داگیر کراوەو . دوای ئەوە پەرەی سەندووە بەپێی قۆناخە جیاجیاکان کە تاکوو لە سالی ١٩١٩ دانیشتووانی رەسەنی کورد لەشاری مووسڵ لە ٨٥٪ بووە بەلام ئێستا ...؟...!.

١١٤٩

١١٤٩/٥/١١ دورستکردنی مزگەوتی – عەتیق– لە شاری مووسڵ لەلایەن سەیفەدین غازی یەکەمی کوڕی عیمادەدین زەنکیو ئەتابکیۆنەکان کە گرنگی زۆریان بەو مزگەووتەدا ، بە جوانکاری هونەریو تاکوو ئێستاش ئەو مزگەووتە ماووەو مەراسیمەکانی ئاینی ئیسلامی لێ ئەنجام دەدرێ لە شارەکەدا .

١١٥٢

١١٥٢/٤/٨ تورکمانە کۆچکردووەکان روو لە کوردستان دەکەن ، لە دوای سەرکەووتنی دەووڵەتی سەرلجوقی بە سەر ئیمارەتەکانی کورد لە کوردستان بە تایبەتی لە هەرێمی باشووری کوردستان ، ئەویش بەداگیرکردنی گوندوشارۆچکە وشارەکان ... کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە دانیشتووانی کورد لە شووێنەکانی خۆیان رەو بەرەو شاخەکانی کوردستان بکەن ، نەك هەر لەکوردستان .

بەلکوو لەزۆربەی زۆری شارەکانی دیکەی ئێستای ئێراق ئەویش بە بەتالان بردنی مولك و سامان ومەڕومالات ودانەوێلە وگۆڕینی ناوچەوگوندوشارۆچکە ، لە ناوی کوردی بۆ ناوی تورکمان ، کە ئێستاش لەهەندێ شووێن ناوی تورکمان لەسەر گوندوناوچە وشارۆچکە بەدەردەکەوێت.

کە ئەمەش پیشەی تۆرانیەکان بووە ، وەك عەرەب لەدوای داگیرکردن ودەست بەسەرداگرتنی ناوچە وگوندوشارۆچکەو شارەکان ، لەرێگەی فتووحاتی ئیسلامی و، هەڵسانیان بەگۆڕینی ناوی کوردی بۆ ناوی سەرکردەو شێخەکان وتیرەکانیان ، لەسەر خاکی ئێراق و، بەتایبەتی لە رۆژئاواو باشووری کوردستان.

بەلاّم لە دوای هەرەس هێنانی دەووڵەتی سەلجوقی لەم رۆژەدا بەنەمانی دەووڵەتێکی ناوەندی بەهێز تەنیا ئەو ئیماراتانە نەبێت ... کە ئەمەش بووە هۆی دروست بوونی بۆشایەکی بەرفراوانی بەتۆڵەوە وەرگرتەوە لەلایەن گەلی کوردستان ، کە لە ١١٨٦ شۆڕشێکی بەرفراوانیان بەرامبەر تورکمانە داگیرکەرەکان وهاوردەکان بەرپاکرد ، لە وولاّتی جەزیرەو ، مووسڵ

ودیاربـەكرو ، خـەلات و، شـارەزوور و ، ئازربایجـان و ، شـام . بەكووشـتن و راوودوونانیان لە هەرێم و ناوچەكەدا .
كـە ئەمـەش چـەندین سـاڵی خایانـد بـەگرتنی رێـگـە لێیـان وگێرانـەوەی ئـەو مـەروماڵات وسـامانانەی كـە بـەتالأنیات برد بوو... بە دەركردنیان لەزۆربـەی زۆری ناوچە جیاجیاكانی كوردستان بەگێرانەوەی بۆ ژێر دەسەلاتی كـورد لـە هەرێم و ناوچەكاندا .
ئەم شۆڕشە لە مەلبەندی شارەكانی ، كە كەوتبوونە رۆژهـەلاتی زێیـی دیجلـە وباكووری چیای حەمرین ، لە كاتی خۆی كە دەووڵەتی عەباسی بە سەری دا زاڵ ببوو لـە شـاری بەغـدا ... كۆتـایی هـاتنی ئـەم شۆڕشـە كێشەوگرفتەكانی نێـوان كـوردو توركمـان لەلایـەن وەزیـری دەووڵـەتی ئەتابكیـە – موجاهـدین قیمان – بوو لە شاری مووسڵ ، كە پیاوێكی خاوەن كەسایەتیەكی لێهاتوو بـوو . ئـەویش بەكۆكردنـەوەی سـەرۆك هـۆزو تیرەكـانی كـوردو توركمـان ، لـە ئەنجامی رێكـەووتن لەسـەر كۆتـایی هێنـان بـەم كێشە وگرفتانە بەگێرانـەوەی مافی كوردو ماوەدان بەنیشتەجێ بوونی توركمان.
كـە ئەمـەش زیـانێكی گـەوورە بـوو لـەكورد درا ، لـەو كاتـەداو كاردانـەوەی كاریگەری خۆی نواند تاكوو ئێستاش لەسـەر باری نەتـەوەیی و نیشتتمانی گەلی كوردستان ... لەو بارودۆخەدا سـەلاحەدینی ئەیوبی هەلوویستی دیـار نـەبوو بەرامبـەر بـەتوركمان و بـەرگری كـردن لـە كـورد وخـاكی كوردسـتان لـە هەرێمەكەدا .

١١٥٣

١١٥٣/٣/٢٧ لـە كتـابی پـیرۆزی ئاڤێسـتەدا كێـووی – سـیلان – بـە كێـووی هۆكینریـە ناسـراوە و ، بـە ووتـەی مامۆسـتا حەمـەدوللای مستەوفی قـەزوینی كێـوی – سـولان – یـان – سـیلان – ە و لـە ئازربایجـانیش لای ئێرانیـەكان لـە شـووێنی توورسـینای ئیسـرائیلیەكانی خاقـانی شـێروانی شـاعیری گـەوورەی سـەدەی ١٢٠٣ ئەو كێووەی ناوزەندكردووە و بە قیبلەی زەردەشتیەكانی داناوە .
هەروا یاقووتی لە – معجم البلدان – دا باسیكردووە و دەڵێ :-
سـیلان شـاخێكی گەوورەیـەو دەڕوانێـت بەسـەر شـاری – ئـەردەبیل – كـە لـە خاكی ئازربایجاندایە ... لەم شاخەدا چەند گۆڕێك هەیە كە شووێنی ئەولیاو

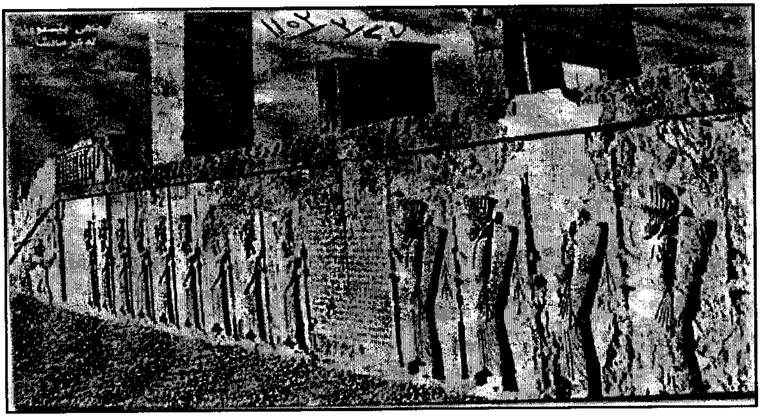

پیاو چاکانە کە شووێنێکی بەرزو پیرۆزە .
جێگەی ئامـاژە پێکـردن و ڕوونکردنەوەیـە ، کـە حەمـەدوللای مـستەوفی قەزوینی لە — نزهە القلوب — کە لە ساڵی ١٣٣٩ نووسیوویەتی و دەڵێ :—
کێوی سیلان لـە ئازەربایجاندایەو شاخێکی بەناوبانگەو وولاتـی — ئەردەبێل — و سەراو — و پێشکین — و ئاباد — و — ئاراچاك — و — خیـاو — لـە بەردەم ئـەم کێـووە سـەخت و بڵندانـە ، کـە لـە دووری ٥٠ کیلۆمـەترەوە دەبینرێـت ، هەروا لووتکەی شاخەکەش هەرگیز بەفری لێ نابرێ ، هەروا کانیاوی ساردی بـێ وێنـەی تیایـە ، کـە لـە زۆرینـەی سـاڵدا ئاوەکانیـان دەبێتـە شـەختەو ، شووێنی حەوانەوەی نامۆکانە .
هەروا زەکەریا محەمەد قەزوینی ، کە لە سـاڵی ١٢٠٣ لـە قـەزوین لـەدایك بـووە و لە ١٢٨٣/٤/١ لە شارۆچکەی بەغدای وولاتی نێوان دوو زێـێ کۆچـی دوایـی کردووە ، کە لە کتێبی — اپار البلاد و اخبار العباد — دا دەڵێ:—
زەردەشـت لـە ئازربایجـان ژیـاوەو لـەناو مرۆڤـدا گۆشـەگیربووە لـە کێـووی — سیلان — خواپەرستی کردووە و کتێبی بەناوی — بستا — ئاوێستا — داناوە .
هەروا شەهرستانی ، کە لە ساڵی ١١٥٣ کۆچـی دوایـی کـردووە ، لـە کتێبی — الملك و النحل — دا لە دایك بوونی گیانی زەردەشت دەباتـەوە بۆ کێوویێك لـە ئازربایجـان ، هەرچـەند نـاوی کێـووی نـەهێناوە ، بـەڵام وادیـارە کـە هـەمان کێووی سیلان بێت ، کە بەرزترین کێووی ئازربایجانە .
لە وەرگێرانی فارسی — ملك و نحل — کە بە یارمەتی — ئەمزەلەدین سەدر — دوور خـراوە بـۆ ئەسـفەهان لـە کۆتـایی سـەدەی پانزەمـدا . بـە ئـەنجام

گەیشتووه و دەڵێت :—
خواوەند گیانی زەردەشتی لەسەر درەختێکی بەرز لەنگەر پێگرت لە بەرزای
کێوێك کە لـە کێووەکانی ئازربایجان و ، فەرمانیـدا درەختەکە سەوز بێت
ســێبەری – زەردەشــت – یــش تێکــەڵ بــە شــیری مانگــابوو و لــەناو
جووڵاوەتەوه ، ئەوسا باوکی زەردەشت ئەشیرەی کردۆتە خۆراك و نوتفی ئا
لـە رەحمـی دایکیـا سـووراوەتەوه و بووەتـە پارچـەیەك گۆشـتی بـرژاو ، با
جـۆرە کاتێـك لـە دایکبـوو بـە پێکـەنین و ئـاوازی خۆشـی دنیـای هەژانـد
ئەوانەی لەوێ بوون گوێیان لێبوو .
هــەروا میرخوانــد لــە – رەوزەی ســەفا – لــە باســی فەرمانڕەوایــەتی
گوشتاسب – دەڵێ :—
لـە مێـژووی – بنـاکتی – و فەرهـەنگی نووسـراودا هـاتووه ، کـە زەردەشـ
حەکیمی رۆژگارێکی دیارو دەرکەوتووه ، ئەو کاتەی کە زردەشت لە دایك بو
خەندە لەسەر لێوی بوو ، جیا لە هەموو منداڵێکی لە دایك بـوو ، هـەروا ڕوو
لـە تـەواوی ئامـادە بـووان بـوو و دانیـشتووانەکەش هەسـتی بـەو ئـاوازەی یـ
دەنگی خەندەی کردووه ، کە چۆن و بە چ شێوەیەك دەنگەکە گەووره بوو
بەرزبۆتەوه بە شاخێك لە شاخەکانی – ئەردەبیل – دا و رۆیشتووه.
هــەروا پــەرتوکێکیش لــە ڕێگــەی کێووەکــە و بنمیـچی خانووەکـەوه هاتۆت
خـوارەوه بـۆ نـاو دەسـتی یـەکێکی دیکـە لـەو چیرۆکانەی گەیـشتووەو ئـە
دەلێ:—
ئاشـتی بـە مانـای پـشکۆی ئـاگره زەردەشـت دەسـتی داوەتـێ ، بـەڵام دەسـ
نەسـووتاندووه ، لـە ئاوێـستاو پەرتووکـەکانی پەهەلەویـشدا ئـەوەی لـە نـاو
ئـەو کێـووەدا دیـاره ووشـەی – سـوولان – یـان ووشـەی دی ، کـە ئـەو نـاو
لێوەرگیرابێت نەبینراوه ، لەوانەیە لە پشت ئەو ناوەشـەوه نـاوی دیکـه هەبێ
... هەروا لـەو کێووەشدا زەردەشت بەپێی نووسراوەکان لەساڵی خۆشیی
گــوڵ و گــوڵزاردا حــەوت نامــەی لەگــەڵ حــەوت – ئامــشەسپەند – ە کـا
هاورێکانیدا گۆڕیووەتەوه .
لە یەکەمیاندا توانیوویەتی پرسیار لە ئاهورامزدا بکات لە ڕۆژی ڕووبا
– دانیتی – ، لە دووەمیاندا لەگـەڵ – وهـومن – لـە کێـووی – هـۆکر – و
ئـاو ، سـێیەم لەگـەڵ – ئارتـا – ئارتـاو هیـشتا – ئاردیبەهـشت – ی ئـا

ڕۆیشتووی بەردەوام ، چوارەم لەگەڵ – شتویەر – شەهربووەر – ی میوانی خانووی لادێ ، پێنجەم لەگەڵ – سپەندارەدمد – لەکانی گەورە کە لە کێووی ئەسنوون دەردەچێت ، شەشەم لەگەڵ – خورداد – لەکێووی – ئەسنوون – ، حەوتەم لەگەڵ – ئەمرداد – لەخاکی رۆخی – دانیتی – کێووەکانی – هۆگر – و پڕ لە ئاو گوڵ و رێحان ، کە دوو لووتکەن بەیەکەوە لە دایك ئەبن ، کە – سیلان – یان پێك هێناوە .

ئەو دوو لووتکەیەش لە بەرزترین کێووەکانی نزیك شاری – تەورێز – کە بە شێووەی دوو کەللە شەکر جوودای تەنیشت یەکتری دەبینرێت .

ئەم بۆچوونە لە پەرتووکەکانی دیکەی پەهلەویشدا خۆی سەلماندووە ، کە لە – بندهش – داهاتووە :–

هەموو ئاوەکان لە کانی – ئاردەویسوور – ی ئاناهیت – عەشتار – کە کانی پڕ ئاوی سازگاری خۆر ئاوایە بەرچاو دەکەوێت ، لە رێگادا سەد هەزار جۆگەلی زێرینی ئامادەکراو لەگەڵ ئاوی گەرم ، لەو جۆڵانەوە بەردەوام بە دامێنی کێووە بەرزەکە دەڕۆن و لە لووتکەکەیدا کۆدەبنەوە ، لەگەڵ لووتکەی ئەو کێووەدا گۆلاون – ئۆردوییس – هەیە کە ئاوەکان دەرژێنە ناوی و لەوێووە بە جۆگەلەی زێرینی دیکە ئاوەکان بەرەو دەرەوە دەڕۆن لە بەرزایەکی بەرامبەر هەزار کەس بەرز ئاوەکان پەیووەستدەبن بە کێووی – ئائووسین – و دوایش بە دەریا دەگەن .

لێرەدا گرنگترین دیاردەکانی کێووی – سیلان – کە یەکێکە لە کێووەکانی – هۆگر – بوونی گولاوێکە لە لووتکەکەیدا لەگەڵ بوونی کانییەکی گرنگی ئاوی گەرمی کانزایی ، کە لە دامێنی کێووەکەدایەو بەرزی لووتکەکەی ٤٨٥٠ مەترە و ، سیلان گولاوێکی بەرێژەی گەوورەو جوانەو خاوەنی ئاوی سازگاری بێ ئەندازە ساردە ، لە دەووروووبەری ئەو گولاوە کۆلەکەی بەفر بە شێووەی چرایەو ئاوی لێ دەچۆڕێ و جوانی ڕووی ئەو گولاوە دەردەخات

تێبینی :–

ئەمە تەنیا کورتەیەك بوو لە مێژووی چیای سیلان ، دەتووانی بگەرێیتەوە سەر کتێبی – جواد مفرد کهلان گزارش زادگاری زرتشت و تاریخ ئەساتیر ئیران – چاپی یەکەم / ١٣٧٥ ، لاپەرە /٧١–٧٦ ... هەروا لە ناوەرۆکی مێژوونامەکە باس لە چۆنیەتی بوونی زەردەشت و ئاگری نەورۆز و بوونی

کوردایەتی زەردەشت لە مێژوودا .

١١٥٤

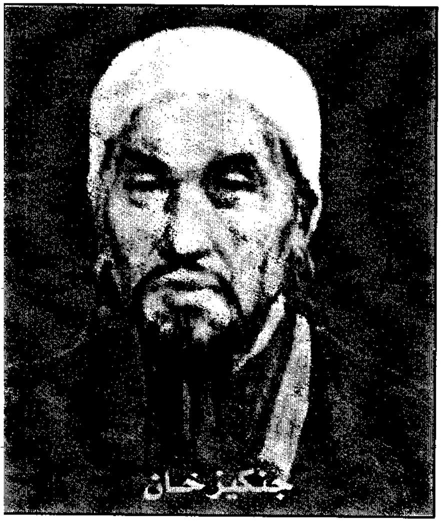

١١٥٤/٣/١٨ ســــەرکردەی مەگۆلــــەکان جــــەنگیزخان لەدوورگــــەی بیابانی مەنگۆلیا لـە دایك بووە . کـە بـاوکی نـاوی بەسـووکە بــووە و دایکــی نـاوی ئـاولون بــووە... هــەروا پێـك هاتــەی تیرەکـەی ، واتـە – عەشـیرەت – ی دەگەڕێتەوە بۆ سەر تیرەی – تــایگوت –. لەوکاتــەی کــە جــەنگیزخان تەمــەنی پــانزە سالان بوو بەربەرەکانی هەردوو تـیرەی تـایگوت ونیرۆنـی کـرد ، کە هەردوو تیرەکەی دەگەراوە سەر تیرەکانی باوکی لە ناوچەکەدا .

واتە دوو بنەماڵە لەو ناوچەیە دا ... دوای ئەوەی کە تەمەنی جەنگیز خان گەیــشتە ٤٠ ســالی و لەســالی ١١٩٣ تیرەکــانی ناوچــەکە یــەکیان گــرت بــۆ لـەناوبردنی وجـەنگیزخانیش چـەند هـەزار کەسـێکی لـەخۆی کـۆکردەوە لـە پێناوبـەرگری کـردن لـەخۆی ودژایـەتی کردنـی ئەوتیرانـە ، لـە ئـەنجام شـەڕ لەنێوانانیانـدا هەلگیرسـاو ، لـە ئاکامـدا جـەنگیزخان تـوانی سـەرکەووتن بەدەسـت بێنـێ و هێـزی چـەکداری وولایـەنگیری بـۆ خـۆی دروسـت بکـات لەهەموو بوارەکانی دەسەلاتداریدا لەناوچەکەو بەرفراوان بوون بەرەو هـەرێم و ناوچەو جیهان.

سەرچاوە :– شەرەفنامە ل/٨٢ – ٨٣ .

١١٥٥

١١٥٥/٣/٧ لـوری بـچووك خـاوەن سـەرکردەیەکی راسـتەوخۆی خۆیـان نەبوونـەو لـە ژێر فەرمانرەوایی والی وویلایەتی بەغدا بوون .

جێگەی ئامارە پێکردنە کە ناوی لوری بە سەر ئەو کوردانەدا سەپێنراوە

کە وەختی خۆی لە – کول – ی فانرود ژیاون و لە دواییدا لەبەر زاوزێی زۆر نەوە جێگەیان بەرتەنگ بووەو دەستە بەدەستە وتیرەبەتیرەیان لێ جیابۆتەوەو هەرلایە رووی کردۆتە لایەکەوە ... هەر کۆمەڵێکیان لەهەر جێگایەك دەگیرسانەوە ، کە ناوەکەیان دەکرد بەناونیشان و بەوە دەناسران کە لە ناوچەی لۆرستان پەرت وبلاوەیان لێدەکرد...وەك :–

هۆزی جەنگەرۆیی و ئۆتری ... ئەو تیرە لۆرانەی کە بە بنچینە نەچنەوە سەر کۆنە دانیشتووانی – کول – لۆری تەواو و رەسەن وبێ گەردنین وەك هۆزەکانی :– کرۆسکی – لێنکی – رۆژبیانی – ساکی – شادلویی – داروعەیانی – مەحەمەد کەماری – کە بە لۆری رەسەن دانانـدرێن وزرە لۆرن ... بەلام هۆزی جەنگیرویی کەفەرمانرەواکانی لۆری بچووك لەوانن ... لە لۆرە رەسەنەکانن ودەچنەوە سەر تیرەی شەلێوری .

هەروا تیرە لۆریەکانی – کارانە ، زەرەنگەر ، فەزلی ، ستوەند ، ئالانی ، کاهکاهی ، دەخوارکی ، دری ، برارەند ، مانگرەدار ، ئەتارکی ، بولعەبباسی ، عەلی ماماس ، کێجایی ، سلکی ، خودەکی ،نەدرۆیی – گەلێك هۆزوتیرەی دیکەش لەو لۆرە رەسەنانەن ... بەلام هۆزەکانی :– سامی ، ئەسپان ، سەهی ، ئەرکی – ئەگەرچی بەشێوەی لۆریشدا داخێون لۆرنین وتەنیا هەرئەوەندەیە کەبۆرە پیاوێك ورەمەکی بوون ولەگوندەکانیان دا بەمسکێنی دامەزراون.

دوای ئەوەش لۆرستان خرایەوە سەر شاری بەغدا ... حوسامەدین شوهلی کە لە تورکەکانی ئەفشارو سەربەسەلجوقیەکان بوو ، کرایە فەرمانرەوایی لۆرستان وهەندێ ناوچە لەخۆزستان.

سەرچاوە :– شەرەفنامە ل/ ٨٢ – ٨٣ .

١١٦٥

١١٦٥/١١/ کۆچی دوایی متەسەوف کوردی بە ناوبانگ ، ئەبوو ماجدی کوردی ، کە لە چیای حەمرین ژیاوە وچیای حەمرین بەسنووری خاکی کورد دێت.

جێگەی باسکردنە کەدروستکردنی قوبە لەسەر گۆری زانای کورد – مەحەمەد عەلی کوردی – لەچیای حەمرین لەخالی رێگای سەرەکی لە رۆژئاوای باکووری شارەبان ، ئەمەش لە سەرداوای خۆی بووە . کە سنووری

نێوان کوردستان وئێراقی بەزۆر دروست کراوبووە .
مەبەستیش لەوگۆرە بوونی هێمایەکی سنووریە ، بەلام بەعسیەکان لەکاتی دەسـەلاتی عەبدوالکـەریم قاسـم ئـەو گۆرەیـان شـوێن بـزر کـردووەو دووبـارە گۆرەکـە نـۆژەن کرایـەوە و ، بـەڵام دووبـارە لەلایـەن رژێمـەی بـەعس ، عەرەبە داگیرکـەرەکان هـەڵیان وەشـاندەوە ... ئـەم کەسـایەتیەش زانایـەکی بـەناوبانگ بووەوچەندین دانراوی بەهێزی هەبووە .
سەرچاوە :- حدود کوردستان الجنوبیه تاریخاً و جغرافیاً . عەبدولرەقیب یوسف . چاپی دووەم .

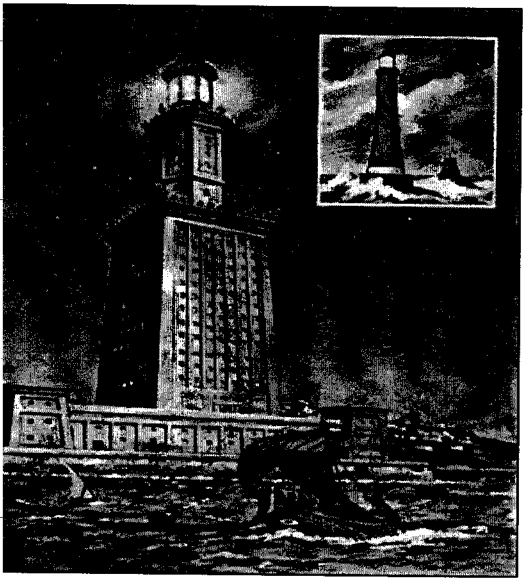

١١٦٥/١١/٧ لەوکاتـەی نووسـەر و روونـاکبیر - ئـیبن ئەلـشێخ - سـەردانی شاری ئەسکەندەریەی میـسر دەکـات و لـە بەشـی دووەمـی کتێبەکەیدا بـەناوی - ئـەلف بـیٚ - باسـێکی تێـروو تەسـەل لەسـەر منـارەی ئەسـکەندەریە دەنووسـیٚ و باسـی دەکات .
جێگـەی روونکردنەوەیـە کـە مێـژووی دروسـتکردنی منـارەی ئەسـکەندریەی ئێستای وولاتـی میسر دەگەڕێتـەوە بـۆ ٢٨٠ سـاڵ بـەر لـە مێـژووی زایـنی لـا شـارەکەدا ... مەبەسـتیش لـە دروسـتکردنی ئـەو منارەیـە بـۆ ریٚ نیـشاندان و رێنمـایی کردنـی دەریاوانـەکان بـووە لـە ناوچـەکەدا ، لـە کـەنارە نزمـەکا یاخوود نەویەکانی میسردا .
ئەمـەش لـە رێگـەی ئـەو ئـاگرەی کـە لـە بنەکـەی منارەکـەدا بـە بـەردەوامی داگیرسـابوو ... ئـەو رووناکیـەش دەوورووبـەری روونـاك دەکـردەوە بـەهۆی

چەندین ئاوێنەی – مسین – کە رووناکیەکە تیشکی دەدایەوە بە ئاراستەی ناوچەکانی دەوورووبەری منارەکەدا .

ئەم منارەیەش لە سەردەمی دەسەلاتی – بەتلیمۆسی یەکەم – دروستکراوە و لە سەردەمی بەتلیمۆسی دووەمیش دروستکردنی تەواو کرد ... کە لەلایەن – سۆستراتۆس – ی تەلارساز و ئەندازیاری گریکی نەخشەسازیەکەی بۆ کراوە ، دروستکردنی منارەی ئەسکەندەریە لە بەردی کلس – قسل – بە ئەنجام گەیاندراوە و هەرچی ئەستوونەکانی هەبووە لەبەردی گرانێت دروستکراون .. هەندێ لە رووگەی منارەکە بە بەردی مەرمەڕ و برۆنس رازابووەوە .

هەروا جوانکاریەکانی دیکەشی بە قوورقووشم و بۆیە رووپۆش کرابوون لەسەر پردۆکەی شووشەیی دا . ئەو پردۆکانەش لەسەر پشتی قرژاڵی دەریای بوون ... منارەی ئەسکەندەریە لە چوار نهۆم پێکهاتبوو کە بەرزیەکەشی لە نێوان ١٢٠ – ١٣٥ مەتر بووە ... کە یەکەم نهۆمی بەرزیەکەی ٦٠ مەتر بووە ... هەروا شێوە و چوارگۆشەییەکەی و چەندین پەنجەرەی لەخۆ دەگرت .

هەروا لە نهۆمی یەکەم نزیکەی ٣٠٠ ژووری تیابووە و تەرخان کرابوون بۆ نیشتەجێ بوونی کرێکارانی منارەکە و خانەوادەکانیان و ئەمبارکردنی کەرەستە و ئامرازە تایبەتیەکانی پەیوەست بە منارەکەدا ... منارەی شاری ئەسکەنەریە لە دووری ٧٠ میل لەناو دەریا دەدیترا .

گرنگترین لەوەش لە لووتکەی منارەکەدا چەندین ئاوێنەی زەبەلاح هەبووە کە تیشکیان دەشەکایەوە ، ئەمەش وای دەکرد کە ئەو پاپۆرو کەشتیانەی لە دوورەوە دەهاتن بەرەو منارەکە ببیندرێن ، لەکاتێکدا بە چاوی ئاسایی نەدەبینران و ئەو ئاوێنانەش لە دووربینی گەورەکەر دەچوون ، وا مەزەندە دەکرێت کە زانایانی شاری ئەسکەندەریە لەو گاڤەدا ئاوێنەیان دروستکردبێت .

هەروا لەساڵی ٧٠٠ زاینی ئەو فانۆسە کەوت و ئاوێنەکەش تێکشکا بەمەش لەوکاتەوە منارەکە لە ئەرکە بنەرەتیەکانی خۆیدا دامالدرا .

بەر لەوەی منارەی شاری ئەسکەندەریە بەر بوومەلەرزە بکەوێت و بە

تەواوەتی بوومەلەرزەکە ، لەسەدەی چواردەمی زاینی وێران و نگرۆی بکات
مەسعوودی مێژوو نووس باسێکی ووردی دەکات و بەرزی منارەکەش بـ
نزیکەی ٢٣٠ باڵ خەملاندووە .
هەروا لە ساڵی ١٣٠٣ لە سەردەمی — ئەلناسەر محەمەد قەلاوون — بووم
لەرزەیەکی دیکە روودەدات و قەلاّ و پەرژینی ئەسکەندەریە وێران دەکات
مێژوو نووس و رووناکبیر — مەکریزی — باس لەو وێرانکاریە دەکات ، ووت
لە سەر ئەوە دەکات ، کە لە ساڵی ٧٠٣ زاینی — کۆبیبرس ئەلجەنشکیر -
منارەکەی نۆژەنی کردۆتەوە .
هەروا نووسەرو مێژوو نووس و گەریدەی ناوداری عەرەبی — ئیبن بەتووتە -
لە ساڵی ١٣٠٥ بۆ جاری دووەم سەردانی شاری ئەسکەندەریە دەکات ، ل
دوای بوومەلەرزەکە ، بە نیوو سەدە بەم شێووەیە باس لە منارەی
ئەسکەندەریە دەکات :—
کە رۆیشتم منارەکەم بینی ، وێرانکاری باڵی بەسەردا کێشرا بوو
بەشێووەیەك نەدەکرا بچیتە ژوورەکانی ، نەدەتوانرا سەر بۆ سەرەوە بەر
بکەیتەوە ... دوای ئەوە سولتان ئەشەرف قایتبای سەردانی ئەسکەندەری
دەکات و فەرمان دەدات کە لەسەر دارو بەردی منارەکە قەلایەك دروست
بکەنەوە .
ئەمەش لەکاتی شالاوەکانی توورکە عوسمانیەکان بوو بۆ سەر ووڵاتی میسر
، هەروا بە کردەنیش لە ساڵی ١٤٨٠ ئەم قەلایە دروست دەکاتەوە . بەڵام وەك
منارەکە و بەشێووازێکی دیکە ، کە بەتاوەری قایتبا ناسرا ، کە تاکوو
ئەمرۆش هەر ماوە لە ووڵاتەکەدا .

١١٦٨

١١٦٨/١٠/٥ دامەزراندنی ئیمارەتی کوردی بەناوی — ئیمارەتی جەلائیری — لە شاری
کەرکوك لەلایەن — بابا ئەردەلان — کە دەگەڕێتەوە بۆ پشتی — مامولی — ی
سەر بەهۆزی گۆران — کە هۆزێکی گەوورەی کوردەو لەکوردستان نیشتەجێ
، لە باکوورو باشوورو رۆژهەلات و رۆژئاوای ئێستای کوردستان .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە لە ئینسکۆپیدیای تورکی ، بەزمانی تورکی هاتووە ، کە لە شاری ئەنکەرە لە ساڵی ١٩٧٢ بە چاپگەیاندراوەو لە بەشی /٢٠ ی ئەم کتابەدا هاتووە ... کە تەیموری لەنگ لە ساڵی ١٤٠٣ پەلاماری ئەو شارەی داوەو بەتەواوی وێرانی کردووە ، هەتا بەشارۆچکەو گوندەکانی لەگەڵ شاری – تاووخ – کە مەڵبەندی بووە ... لەکاتی دەسەڵاتی ئەحمەد جەلائیری کوردی ... کە ئەوکاتیش کەرکوك و ناوچەکەی کەجێگەی کانیاوەکانی نەوت بووەو هەڵکەوتەکەی وایکردووە ، لە هەموو قۆناخە یەك لەدوای یەکەکانی پەلاماربدرێت بەهۆی بوونی بە شارێکی کوردی و بوونی بەخاکی کوردستان .

١١٦٩

١١٦٩/١/٢ یوسف سەلاحەدین کوڕی برای نەجمەدین ئەیووب دەسەڵاتی گرتە دەست ، کە ئەمەش لە دوای کووشتنی شێرکۆ بوو.

١١٧١

١١٧١/٩/٤ دامەزراندنی دەوڵەتی ئەیوبی ... لە سەر دەستی سەلاحەدینی ئەیوبی ، لە هەرێمەکانی شام و وولاتی نێوان دوو زێی – میزۆبۆتامیا – ئەویش بەهۆی هەرەشەکانی خاچەکان لەو هەرێمانەو ناوچەکانیدیکە بەتایبەتی لە پێناو داگیرکردنی شاری قوودس لە فەلەستین .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە هێرشەکانی مەگۆلی تەتەر بۆ ئەم هەرێمانەو کوردستان ، لە دوای رووخاندنی دەوڵەتی عەباسی لە ١٢٥٦/١/٨دا ، کە کوردستانیش یەکێك بوو لە ناوچە داگیرکراوەکان لەلایەن مەگۆلەکان لە هەرێمەکەدا .

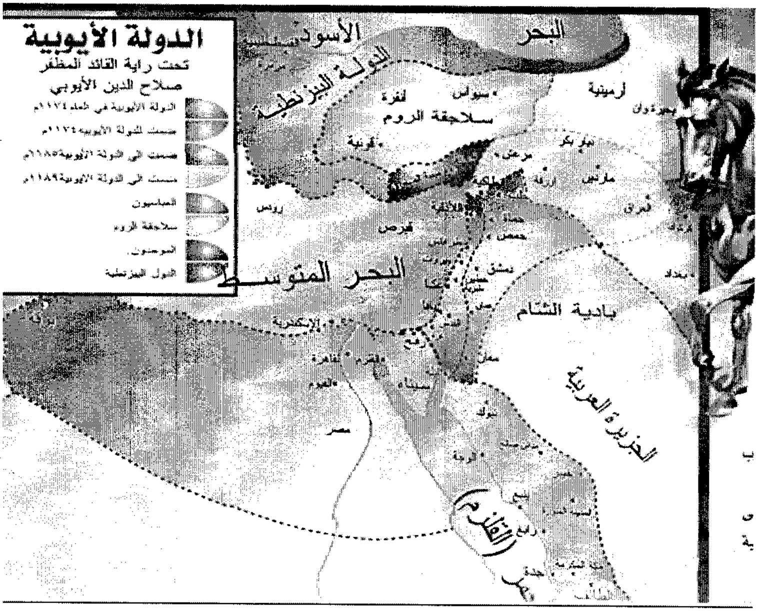

ئــەویش بــووە هۆکــاری وێرانکردنــی گونــد و شارۆچــکە و شــارەکان کاردانەوی لە سەر باری کوردو بە کۆچکردنی بەرەو هەرێمەکانی شام وەا :- سووریای ئێستاو فەلە ستینیش و ، هەروا وولاتی میسر..کۆچبەرانم کوردیش لە پیاوانی زاناو رووناکبیرو پیاوانی ئاینی بوون .

کورد لەو کاتدا رۆلی بالایان هەبوو لە بنیاتنانی شارستانیەتی ئیسلامی عەرەب زیاتر ، لە بنیاتنانی شارستانیەتی کورد لە کوردستان و گرنگی دا بەئیسلام وخوودی کورد خۆی .

هەروا هێرشەکانی مەگۆل بۆ سەر کوردستان و ، بەتایبەتی بۆ ناوچە; شــارەزوور لــە ١٢٤٤/٦/٩ ، کــە بەهــەمان شــێوە و کاردانــەوەی لەســە کەسایەتیەکانی کورد کرد ، بۆ کۆچکردن بەرەو شام و وولاتی میسر ک ژمارەیان لە ٣٠٠٠ کەس تێدەپەری ، لەگەڵ خێزانەکان لە هەرێمەکەدا .

لەگەڵ گەیشتنی ئەو کۆمەلە کەسایەتیەی کورد بۆشاری دیمەشقی ئێستا: سووریا ، شانشین ناسر پێشوازی لیکردن و لە سووپاکەی دایمەزراندن ، ل پێنــاو بــە هێزکردنــی هێزەکــانی خــۆی بــە ســەرکردایەتی ئــەمیر بەهائــەدیـ یەعقوب شارەزووری لەسالی ١٣٠٦ ، دوای ئەوە لە شەڕی - عێن جالوب

رۆڵی بالآیان بینی و سەرکەووتنیان بەسەر مەگۆلەکان بەدەست هێنا ...لەگەڵ ئەو کۆچکردنەدا بابیریە و للوسبەکانی کوردیش کۆچیان کردبوو بۆ هەرێمی شام.

سەرچاوە:- ئیبن خەلەکان - وفیات والاعیان .

١١٧٣

١١٧٣/٨/١٣ دەووڵەتی زەنکیەکان توانیان خۆیان بەهێزبکەن لە هەرێمی شام و پایتەختی دەسەلاتەکەشیان شاری حەلەب بوو .... ئەم دەسەلاتە رۆڵی بالای هەبوو لەبەربەرەکانی کردنی هێرشەکانی خاچەکان ... بەلام بنەماڵەی ئەیوب و شێرکۆی کوردی ، کە نزیکترین کەسی بوون لە بنەماڵەی لاب زەنکی ... نورەدین شێرکۆ کە دادوەری شاری حمس بوو رەوانەی میسر کرا لە پێناو رێکخستنی کاروبارەکانی و رێگە گرتن لەخاچەکان - هێزی چەکداری مەسیحیەکان - بە وەرگرتنی دەسەلات لەسەر میسردا .

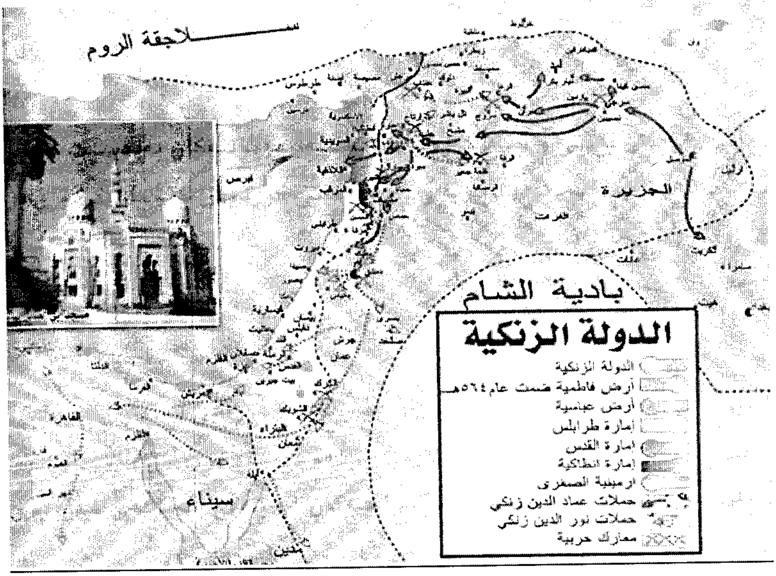

بەلام لەدوای مردنی شێرکۆ کورەکەی سەلاحەدین کە سەرکردەی سووپا بوو توانی بەشێوەیەکی لێهاتوانە کارەکان رێک خات و دەووڵەتی فاتمی هەڵووەشێنێتەوە و شارەکان بۆ خەلیفەی عەباسی بگەرێنێتەوە ... بە مردنی نورەدین ماوە زیاتر بۆ سەلاحەدین رەخسا بە دامەزراندنی دەووڵەتێکی

فراوان و بەهێز .
سەلاحەدینی ئەیوبی لە ماوەیەکی کەم توانی ببێتە سەرکردەی جیهانی
ئیسلام ، بە گەڕاندنەوەی جیهانی ئیسلام و فراوانکردنی سنووری دەسەڵاتی
ئیسلام ، بەتایبەتی فراوانکردنی سنووری جووگرافیای خاکی عەرەب
دەرچونیان بە شێوەیەکی بەرچاو لە دوورگەی عەرەب ، کە بە دووە
داگیرکردن و بە عەرەبکردن و بە ئیسلام کردن دێت ، لە دوای فتووحاتی
ئیسلامی ، بە تایبەتی کورد لە خاکی کوردستان .

سەرچاوە:– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – لە ئامادەکردنی سەیفەدین کاتب
– دار الشرق – المؤسسه العلمیه لوسائل التعلیمیه – بەیروت – سوریا – ٢٠٠٥.

١١٧٤

١١٧٤/٨/٢ لە دایك بوونی زاناو ڕووناکبیری ئاینی ئیسلام – شێخ جەمالەدین ئەبو
عومەر عوسمان ئەبووبەکر یونس ، لە ئەرستای مەلبەندی شاری – سەعد
ی میسر ... کە لە نەژاد کوردەو باپیرانی لە ناوچەی شارەزووری پارێزگای
سلێمانی لە هەرێمی باشووری کوردستان بەرەو میسر ڕەو دەکەن لە
هەرێمەکەدا .
کە کوری ئەبوو عومەر ئیبن ئەلحاجب بووە ... کە لە ڕێزمانە بەناوبانگەکانی
زمانی عەرەبی بووە , هەر لەو شارە خووێندن تەواو دەکات لەفێرگەی
فازلیەدا ... لە شاری قاهیرە کراوەتە مامۆستاو وانەی گووتۆتەوە بەهۆی
زیرەکی و داوایان لێکردووە بیکەنە قازی ... بەڵام ئەو داوایەی
ڕەتکردۆتەوەو لە میسر بەرەو شام ڕەو دەکات و لەشاری دیمەشقی شا
نیشتەجێ دەبێ .
ئەم زانا کوردە لەسەر مەزهەبی شافعی دەبێت ، بەڵام دوایی روو وەردەگێری
و دەچێتە سەر مەزهەبی مالکی و لە مزگەووتی گەورەی شاری دیمەشق
بۆتە مامۆستاو چەندین کتێبی داناوە لەوانە :–
نامیلکەیەك بۆ پەرەپێدانی مەزهەبی مالکی – شافیە – لە – سەرف – و
کافیە– لە –نەحو – دا ، لەگەڵ چەندین نامیلکەو کتێبی دیکە لەسەر ئاین
بە شیکردنەوەکەشیدا... دوای ئەوە کەوتە شاری ئەسکەندەرونەو لە
کارەکانی بەردەوام دەبێت تاکوو لە ١٢٤٨/٤/٢٦ لەتەمەنی ٤٦ سالیا

کۆچی دوایی دەکات ولە دەری دەرگای دەریا لە گۆرستانی سالح کوری ، ئەبوو شامە دەنێژرێت لە ناوچەکەدا .

هەروا باوکی ئیبن حاجب بەر لەوە بچێتە میسر بەردەداری ئەمیر عیزەدین سەلامی کورد بووەو لە شاری – سەند – زاخۆ – لەلای ئامێدیەوە لە هەرێمی باشووری کوردستان ژیاوەو لە بەر ئەو پەردەداریە باوکی ناوی ئیبن حاجبی بەسەردا براوە .

سەچاوە :– – شەرفنامە – لاپەرە / ١٨٧ – ١٨٨

١١٧٦

١١٧٦/٧/١٠ دوای ئەوەی کە سەلاحەدینی ئەیوبی توانی زۆربەی هەرە زۆری هەرێمی شام بخاتە ژێر دەسەلاتەکەی ... گەراوە میسرو هەر لەگەڵ گەیشتنی بۆ شاری قاهیرەی پایتەخت ، بریایدا بۆ یەکەم جار بەدروستکردنی دوو قوتابخانە ئەویش :–

١– دروستکردنی قوتابخانەی شافعی لە تەك گۆری ئیمامی شافعی ناسراو بە قوتابخانەی سەلاحیە لە شارەکەدا .

٢– قوتابخانەی حەنەفی ، ئەویش بەناوی ئیمامی حەنەفی ، کە ئەمە دوو مەزهەبن لە ئاینی ئیسلام لە چوار مەزهەبەکەدا . کە – ئەحمەدی و ، مالکی و ، شافعی و ، حەنەفیە ... دوای ئەوەش ئەمیرەکانی دەوولەتی ئەیوبی ، دەستیان کرد بەدروستکردنی قوتابخانە لە شارۆچکەو شارو ناوچەو ئەو هەرێمانەی کە لەژێر دەسەلاتی دەوولەتی سەلاحەدینی ئەیوبی دابوون .

سەچاوە :– سەلاحەدینی ئەیوبی – موسوعە الحروب الصلیبیە –
دانانی دکتۆر سەلابی – چاپی یەکەم –بیروت/٢٠٠٨

١١٧٩

١١٧٩/٦/٨ یەکــەم دراو لــە ژێــر دەسەڵاتی سەلاحەدینی ئــەیوبی چــاپکرا ، لــە شاری قاهیرەی میسر ، بە ناوی دیناری ئەیوبی ، لە زێـر لـە سـەردەمی شانــــشین ناســـر سـەلاحەدینی ئـەیوبی ، کـە قەبارەکـەی – ٢سم – بوو ... دوای ئەوەش دووجاری دیکە چاپکرا لە شاری ئەسکەندەریەی میسر لـە ساڵەکانی ١١٩٣ – ١٢٣٥ ، کە ئەمە‌ن رۆڵـی کاریگـەری هـەبوو لەسـەر بـاری ئـابووری و بازرگـانی و پەیوەنـد کۆمەڵایەتی لەو وولاتەدا.

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب و جیهان – ئامادەکردنی دکتۆ . سەیف الد کاتب – دار الشرق العربی – بەیروت – سووریا / ٢٠٠٥ .

١١٨٠

١١٨٠/٥/٢٨ دەســتپێکردنی نووســینەوەی چــیرۆك ، یــاخوود پەخــشانە – یــا بـە سـ هاتـەکانی خۆشەویـستی – شـیرین و فـەرهاد – یــا – خەسـرۆ و شـیرین لەلایەن شاعیری نیزامی – کە ئەویش پێشکەشی کرد بە – جیهان بەهلەو – دادوەری ئازربایجان .

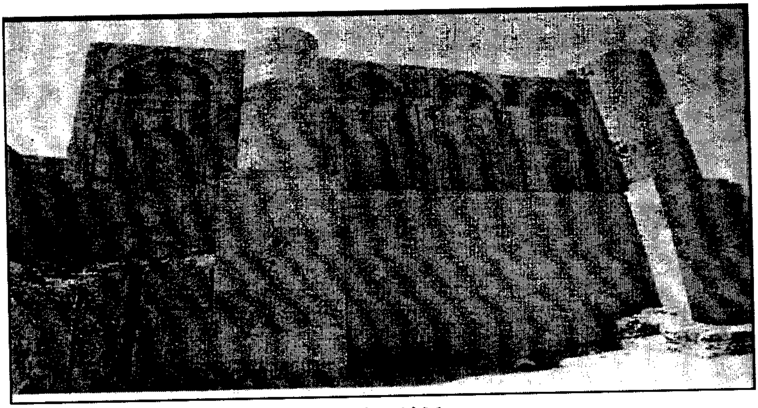

کۆشکی شیرین

ئەویش لەدوای تەواو بوونی لە ساڵی ١١٨٢ ، کە زۆر گرنگی بەو چیرۆکە دراوە لەلایەن عەرەب و نەتەوەکانی دیکە ، بەهۆی سەرنج ڕاکێشی و بەهێزی چیرۆکەکە لە ڕووداوی خۆشەویستیەکی بێ وێنە لەو سەردەمەدا ... دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٣٣ ڕۆژهەڵاتناسی تشیکی – هریرت دودا – نووسراوەیەکی دانا بەناوی – فەرهاد و شیرین – لەسەر خەسرو شیرین لەلایەن شاعر نیزامی – ئەم چیرۆکەش بۆ چەندین زمانی بیانی وەرگێڕدراوە لە جیهاندا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە چیرۆکی بەناوبانگی شیرین و فەرهاد چیرۆکێکی کوردیەو بەناوی شاری – قەسر شیرین – ناونراوە ، لەڕۆژهەڵاتی کوردستانی داگیر کراوی ژێر دەسەڵاتی فارس لە ئێران و ، هەتا چیرۆکی خۆشەویستی لە نێوان فەرهاد و شیرین کوردیەو هەردوکیانیش هەر کوردن و لەسەر خاکی کوردستان بووە ، ئەم خۆشەویستیە ڕووی داوەو هەر لەسەر خاکی کوردستان شیرین و فەرهاد لەدایك بوونەو کۆچی دوایشیان لە سەر خاکی کوردستان بووە .

سەچاوە – گۆڤاری میزۆپۆتامیا – ژمارە/٢ لاپەرە /٧٦

١١٨١

١١٨١/٥/١ زانای بەناوبانگی مەزهەبی شافعی و لە نەژاد کورد – ئەبوو عومەر عوسمان کوری عەبدولرەحمان ، لە ناوچەی شارەزوور چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... لە مەشاهیرالاکرادی ... ئەمین زەکی بەگ دەڵێ :– کە لە ساڵی ١١٨٢ لە

دایك بووه .. ئەم كەسایەتیە ئاینیە كوردە بەهۆی زیرەكی و توانای زانینی چەندین كتێبی لەسەر زمان و ئەدەب نووسیووه .. لەكارەكانی بەردەوام بووە تـاكوو لـە ١٢٤٥/٥/٢٩ هـەر لەشـارەزوور كۆچـی دوایـی دەكـات لەهـەرێمی باشووری كوردستان .

١١٨٢

١١٨٢/٥/٧ پەیوەندیەكانی نێوان سەلاحەدینی ئەیوبی و دەوڵەتی بیزەنتی لە بارێكی نـاهـەموار دەخوولایـەوە... بـەڵام ئیمپراتـۆر – مانۆیـل كـۆمنین – كـە دژی سەلاحەدین و ئاینی ئیسلام بوو .

لە هەمان كات هاوپەیمانانی خاچەكان بوو... بەڵام لەو كاتە كە ئیمپراتۆر– ئەندرۆس نیقۆسی كۆمنین ، دەسەڵاتی گرتە دەست باری پەیوەندی رووەو بـارێكی لـەبارتر هـەنگاوینا و بـەهاتنی ئـەو پەیوەندیـەكی بـەهێز لـەنێوان سەلاحەدینی ئەیوبی و ئیمپراتۆر ئەندرۆسی دروست بوو ، ئەویش بەهۆی بەرژەوەندی هاوبەش لەنێوانیاندا ... لەهەمان كات دژی سەلاجقەكان بوون ، كە سەڵجوقیەكان سوپای بیزەنتیان لەناوبرد لە شەری – میربووكیفالۆن – لەكۆتاییەكانی ساڵی ١١٧٦ دا .

هـەروا رق هەڵسانی دژی خاچـەكانی – لاتین و ئیتالیـەكان – بەهۆی دەست بەسەرا گرتنی تواناو ئابووری بیزەنتیەكان ... ئەمـەش بووە هۆكاری ئەوەی كـە ئیمپراتـۆر ئەنـدرۆس نیقۆسـی كـۆمنین ، زیـاتر لـە سـەلاحەدینی ئـەیوبی نزیك ببێتەوە لە پەیوەندیەكانیاندا .

ئـەم لێـك نزیـك بوونەوەیـەش لەئـەنجامی پاراسـتنی بەرژەوەنـدی هـەردوو لایـەنی هاوبـەش بـوو دژی – لاتـین – خاچـەكان بەشـێوەیەكی گـشتی و سەلجوقیەكان بەتایبەتی .

بەڵام وڵاتانی رۆژئاواو ئەوروپا ئەو لێك نزیك بوونـەوەی لـە نێـوان ئیمپراتـۆر ئەندرۆس نیقۆسی و سەلاحەدینی ئەیوبی ، كە هەوڵێكە بۆ پـێ شێل كردنـی رایەلەی ئاینی لەبیزەنتی و رەش كردنەوەی داب و نەریتەكەیەلە جیهاندا ... لـە بـەر ئـەوە شـەڕی نێـوان بیزەنتیـەكان و ئـاینی ئیـسلام لەسـەرتای پەیدابوونی ئیسلام بەردەوام بووە .

لەهەمان کات ئەندرۆس نیقۆسی ویاریدەدەرەکەی - ئیسحاقی دووەم ئەنجیلۆس - ئەم رامیاریەتەیان گۆری بەنزیك بوونەوە لەسەلاحەدینی ئەیوبی ، کە دووژمنی هەرە گەورەی خاچەکان بوون ... بەلام هەولیاندا زیاتر هانی هێزەکانی سەلاحەدین بدەن بۆ ئەوەی ئیمارەتەکانی خاچەکان لە رۆژهەلات لەناوببەن ... ئەم لێك نزیك بوونەوە هۆی ئەوە بوو کە ئەندرۆس نیقۆسی دوور خرایەوە لەئیمارەتی - کیکیان .

لە دوای سالی ١١١٦ و بەرەو شاری دیمەشقی شام بەرێکەووت ... کە لەلایەن نورەدین مەحمود پێشووازی لێکراو رێزی لێگرت ... کە ئەمەش هۆکاری کاریگەر لە پەیوەندی نێوان سەلاحەدینی ئەیوبی و ئەندرۆس نیقۆسی دروستگرد و لەسالی ١١٨٥ هاوپەیمانیان لەنێوانی مۆرکرا ، لە چەند خالێکی هاوبەش لەوکاتدا .

بەلام بەر لەوەی کە سەلاحەدینی ئەیوبی وەلامی مەرجەکانی نێوانیان بداتەوە ، ئەندرۆس ئیقۆسی لە شاری قوودس لە دەسەلات لادراو لەمانگی/١١٨٥/٩ کووژراو ، ئیسحاق ئنجیلۆس بووە ئیمپراتۆر لەجێگەی ئەدرۆس نیقۆس لە هەرێمەکەدا .

سەرچاوە :- سەلاحەدینی ئەیوبی - دانانی دکتۆر سەلابی- چاپی یەکەم - بەیروت/ ٢٠٠٨.

١١٨٥

١١٨٥/٤/٤ لە رێکەووتنامەی نێوان سەلاحەدینی ئەیوبی و ئەمیری مووسل مەسعوود مودود عمادەدین زەنگی مۆرکرا ... ئەویش بەهەلگرتنی دەسەلاتی عزەدین مەسعوود لەسەر ناوچەی شارەزوورو کارەکانی و وویلایەتی قەرابلی و هەموو ئەو بەشانەی کەوتبوونە دواوەی زێی ، لەکارەکانی سەلاحەدینی ئەیوبی بەرامبەر وازهێنانی لەسەر دەست بەسەراگرتنی شاری موسل .. هەروەك ئیبن ئەسیر باسی کردووە ، کە هەولێرو کەرکوك و تاکوو کۆتایی ناوچەی شارەزوور لە بەردەستی سەلاحەدینی ئەیوبی دابووە .

١١٨٧

١١٨٧/٤/٦ یەکێك لە کورەکانی سەلاحەدین ئەیووبی ، داوای لە شانشینی لیبیا - قمسی تەرابلسی- کرد ، کە ماوەی پێبدا کە هێزەکانی بە هەرێمەکەیدا

تێپـەڕێت . دوای ئـەوە شانـشینی لیبیا ڕەزامەنـدی لـە سـەر داواکـەی کـرد بەمەرجێ ئەو سوورانەوەی هێزەکانی دەبێ پێش ڕۆژئاوا بوون لە هەرێمەکە دەرچێت ، ئەگینا تووشی هیلاکەت دەبێت .

١١٨٧/٥/١ بـە هـۆی بڵاوبوونــەوەی ناونـاتۆرەو ووتــەی نـا لـەبار لەســەر خووشـکی سەلاحەدینی ئەیووبی ... کە سەلاحەدین سووێندی خووارد ، کە سەری ریتـۆ – بـە دەسـتەکانی خـۆی پەلبـدا . لەهـەمان کـات بـەخۆییو ٨٠٠٠٠ هەشـت هـەزار چـەکدارو چـەندین لقـی دیکـەی چـەکدار لـە میـسرو موسـلو مادرین چوونە ریزەکانی چەکدارەکانی کوڕی سەلاحەدین لە نزیك ئەستارا . ئەویش لـە پێنـاو بە ئەنجامگەیاندنی ئەو کارە بەرامبـەر بە نـەیارەکانی و گەراندنەوەی نازناوی ناوداریەتی بنە ماڵەکەیدا .

١١٨٧/٧/٢ هێزەکـانی سـووپای سـەلاحەدین بەسـەرکردایەتی کوڕەکـەی هێرشـیان کـردە سەر شاری تەبەریە لە فەلەستین ، بە هۆی کردەوەیەکی نەزانی ، کە یەکێك لە چەکدارەکانی ئاگری بەر دایە یەکێك لە کۆگاو بووە هۆی ئاگر بەربوون لـە شـارەکەو لـە ئاکامـدا هـەمووی سـووتاند تـەنیا قەلعـەی شـارەکە نـەبێت بـە رزگار بوونی لە سووتاندن ومانەوەی لە شارەکەدا .

١١٨٧/٧/٣ هێزەکـانی سـووپای – ئەفرنجـە – بـەرەو بیابـانی ووشـکانی هەڵکشان کـە سفووریەو تەبەریە لێك جیا دەکاتەوە ، کە بە ١٥٠٠٠ هـەزار سووارو سـەرباز بـەرەو دەریـای جـەلیل کەووتنـە رێ ، کـە لـە پێـشەوەیان – رینیـۆ قمـسی تەرابلـسی– بـووەو لـە دوواوە بالیـان بـیلانو لەناوەنـد شانـشین – گـی دۆلوسـینیان – بـوو بۆ پارێزگـاری کـردن لـە – رۆڤـن – سـەرەك ئەسـاقفەی عەکا .

کـە بیرنـارد لـە لینـا هـەڵگری سـەلیبەکە بـوو لـە دوای شـەڕێکی کووشـندەو دژووار لە نێووان هێزەکانی سـووپای ئیسلام بەسـەرکردایەتی سـەلاحەدینو هێزەکـانی سـووپای مەسـیحی ، کـە لـە ئـەنجام هێـزە مەسـیحیەکان بـەرەو دوواوە کشانەوە بە هۆی سەرنەکەووتنیان.

١١٨٧/٧/٤ لە دوای شەڕێکی دژووار لە نێووان هێزەکـانی سووپای ئیسلامو هێزەکـانی سـووپای مەسـیحی ، ئـەویش بـە سـەرنەکەووتنی هێزەکـانی سـووپای مەســیحی بەرامبــەر بــەهێزەکانی ســووپای ئیــسلام بەســەرکردایەی

سەلاحەدینی ئەیووبی ، کە لەو شەڕە سەلیبە بەهادارەکەی مەسیحیەکان وون ببوو و تاکوو ئێستا دیار نیە) ، کە سەلیبەکە سەلیبێکی گەوورە بووەو لە چەندین کیلۆمەتر دەدیترا . کە لە دارو ئاسن دوورست کرابوو.

جێگەی باسکردنە کە سەلیبی مەسیح ، هیمای بەرزی ئاینی مەسیحە ، وەك رێگە نیشاندەرێکی ئاینی و دروشمە بالآکان و ، وەك ئالآیەکی سەرکەووتنی مەسیح و ئاینی مەسیحیەکانە لە جیهاندا .

۱۱۸۷/۱۰/۲ لە دوای کۆچی دووایی سەرکردە - نورالدین زەنکی- سەلاحەدینی ئەیووبی بە هێزێکی زۆر هێرشی کردە سەر سەلیبیەکان و شاری قوودسی رزگار کردو دەسەڵاتەکەی بەرەو فراوانکردن هەنگاوینا ، لە پێناو خزمەتکردنی عەرەب و فراوانکردنی سنووری جووگرافی عەرەب لە سەر بەرژەوەندی گەلانی دیکە لە ناوچەو هەرێمە جیاجیاکان ، بە تایبەتی لە سەر خاکی گەلی کورد لە کوردستان .

کە سەلاحەدینی ئەیووبی دژی کوردو کوردستان و بە عەرەبکردن و بە ئیسلام کردنی کوردو گەلان بەردەوام بووە .

شایانی باسە سەلاحەدینی ئەیووبی سەرکردەیەکی کوردی ئیسلام و . لە پێناو عەرەب بووەو هەموو توواناى لە پێناو بەرزکردنەوەی هەستی نەتەوەیی و سنووری جووگرافی عەرەب بووە لە هەموو بووارە جیاجیاکاندا.

بەڵگەش :- گەر سەلاحەدینی ئەیووبی و هێزەچەکدارەکانی کورد نەبوونایە لە بەربەرەکانی کردنی سەلیبیەکان و بە سەرکەووتنیان .

کە عەرەب نەیدەتووانی بەم جۆرە سنووری جووگرافیای نیشتمانی عەرەبی فراوانتر بێت .

کە دژی کوردو نیشتمانی کورد بووە، لەهەمان کات گەر سەلاحەدین لە شەڕەکان سەرکەووتنی بەدەست نەهێنابایە بەسەرکردەیەکی کوردی خائینیان دادەنا...؟.

هەروا مەحەمەد عەلی پاشاش بە هەمان شێووە ، هەرچەندە لە هەندێ سەرچاوەی مێژوو نووسان و رامیاریەتی ئیمپراتۆریەتەکانی فەرەنساورووسیای قەسەری و بەریتانیا ترسی زۆریان لە محەمەد عەلی پاشا

هـەبوو . لـە دامەزرانـدنی دەوولـەتێکی فراوانـی کـوردی لەسـەر کوردستان
دەووروووبەریدا .
گـەر سـەرکردە کوردەکـان لـە دوای هەرەسـی ئیمپراتۆریـەتی میـدیا ئـەو
ئازایـەتی و لێهاتوویـیەیان لـە پێنـاو کـوردو خـاکی کوردسـتان بـەکار بهێنایـ
تـاکوو ئێـستاش کـورد خـاوەنی بـەهێزترین دەسـەڵاتو دەوولـەتو سنووری
دەوولەتەکە دەبوونو لەئاستی پێشەوەی وڵاتان دەبوون لە هەموو جیهاندا .
خووێنەری بەرێز:–
من مەبەستم ئایینی ئیسلام نیە... بەڵام گەر ئاسانکاری لە لایـەن سـەرکردەو
سـەرەك هـۆزو تیرەکـانی کـورد نەبووایـە بەهۆی خوواستـی تایبـەت ، عـەرەب
نەیــدەتووانی خــاکی داگــیر بکــات هــەروا فــارسو تــورکیش.. ئەمــا
راستیەکەیە..!.

١١٨٧/١٠/٩ لەو کاتەی هێزەکانی سووپای ئیسلام گەیشتنە شاری قوودس سەلاحەدین
ئـەیوبی فـەرمانی دا ، کـە هەرچـی خـانوو و باڵـەخانـەو جێگـەی شـووێنەوار
شارسـتانیەتی ، کـە خاچـەکان دروسـتیان کردبـوو بیرووخێـنن لـە شـار
دەورووبەریـدا ... هـەروا بـە رووخانـدنی ئـەو پەژینـەی کـە چـوار دەوورە
میحرابی قوودس کرا بوو .
هەروا ئەو جوانکاریەی کە لە سەر قووبەکەی ماڵی قوودس کرابوو ... دوای
ئەوە بریاریدا کـە کەسایـەتی ئـاینی زیائـەدین هـەکاری کـردە ئەمینـدار لەسـە
شاری قوودس .
هـەروا ئـەو خاچـەی کـە لـە زێـر دروسـتکرابوو لەسـەر قووبـەی مـاڵی قـوودس
هێنرا خوارەوە ، کە ئەم کارەش بووە هۆی ئەوەی کە موسولمانەکان دڵخۆش
بکـات ... دوای ئـەو هـەموو کارانـەی سـەلاحەدین هەڵسا بـە دروسـتکردنی
باڵەخانەی مزگەووتی ئەقسا بەجوانترین شێوواز لەو سەردەم لە شارەکەدا .
سەرچاوە :– سەلاحەدینی ئەیوبی – دانانی دکتۆر سەلابی – چاپی یەکەم – بەیروت/٢٠٠٨.

١١٩٠

١١٩٠/٢/٨ قـــەڵای هـــەولێر پەرەســـەندنێکی باشـــی بـــەخۆوە بینیـــووە لـــە ســـەردەمی – ئەتابیـــەکان – بـــە تایبـــەتی لـــە سـەردەمی سـولتان موزەفەرەدین کە لـەو

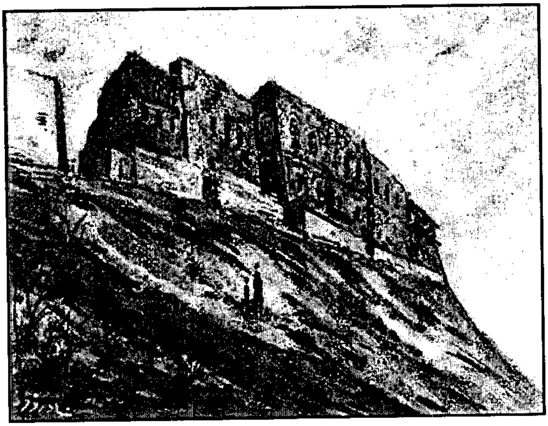

مێـژووە حـووکمرانی هـەولێری گرتـە دەسـت تـاکوو سـاڵی ١٢٣٣ لەسـەر بوارەکـانی ئاوەدانکردنـەوەی دام و دەزگاکـان و بـەرێوەبردنی کاروبـاری دانیـشتووان ، لـە دوای کۆتـایی دەسـەڵاتی عەباسـیەکان و سـەرەتای حکوومرانی – ئیلخانی – کە لەو کات هێزو توانای مەگۆلـەکان لەهـەرێمی باشووری کوردستان تێك شکێنرا بەتایبەتی لەدەوروبەری پەرژینی قەڵای ئەوکاتی هەولێر لە هەرێمەکەدا .

لـەو کـات مەگۆلـەکان ئـەو توانایـەیان نـەبوو قـەڵای هـەولێر داگیربکـەن تـا ئەوکاتەی حکوومرانی مووسل – بەدرەدین لوئلو یارمەتی دان ... کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە مەگۆلەکان توانیان شوورەی قەڵای هەولێر و دەرگاکانی وێران بکەن و بیسووتێنن لە ١٢٥٨/١٢/٢٩.

هـەروا قـەڵای هـەولێر خـۆراگر بـوو بەرامبـەر هێرشـە یـەك لـەدوای یەکـەکانی دووژمنـانی ، لەوانـەش هێزەکـانی تـەیموری لـەنگ بـۆ جـاری دووەم لەسـاڵی ١٤٠١ کە زیانێکی زۆر بەشووێنەواری قەڵاو دانیشتووانەکەی گەیشت .

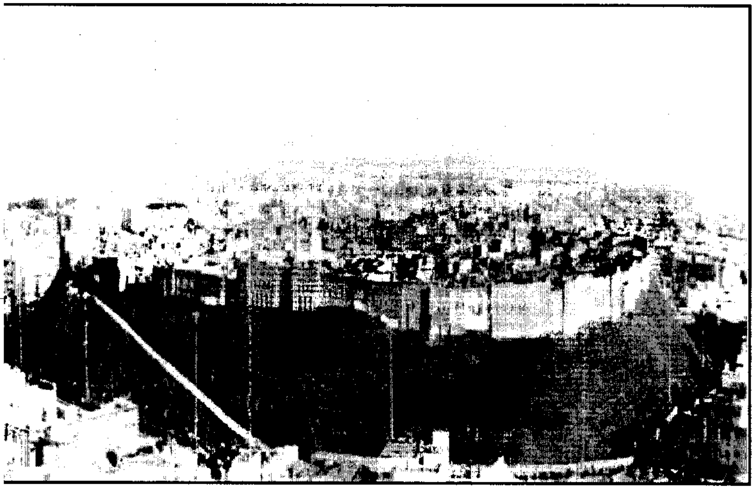

سەرەرای ئەو هەموو وێرانکاریانەی کە بەسەرهەولێرو قەڵاکەیدا هات ، هە
لەخۆراگری بەردەوام بوو ... بۆ نموونە لەسەردەمی حکوومرانی — ئەمی
ئاسیان — قەڵای هەولێری گەمارۆدا بۆ ماوەی یەك ساڵ ، ئەویش لە ساڵ
١٤٣٥ لە پێناو مل کەچ پێکردنی کورە مامی ئەمیر میرزا عەلی ... دوا
ئەوەش گەمارۆدانی قەڵای هەولێر لەسەردەمی حکوومرانی — ئەلەق قوینلو
لەساڵی ١٤٦٧.

سەرەرای گرنگی پێدان بە پاراستن و ئاوەدانکردنەوەی قەڵاکە لەلایەن ئەمی
عەلی حاجیلۆ لە ساڵی ١٤٧٤دا . لەگەڵ ئەو هەموو کارەساتە لەسەردەم
دەوڵەتی عوسمانی دووبارە دەستکرا بەرێکخستنەوەی قەڵای هەولێرو دا
و دەزگا میریەکان وەك ، خانووی سەراو چەندین شووێنی دیکە و بەردەوا
بوونی باری ئارامی و ئاسایشی شارەکە .

بەڵام هەولێرو دەووڕووبەری دووچاری هێرشکردنە سەری بەردەوام بوو
لەداگیرکردن ، بەسەرکردایەتی نادرشای ئەفشاری لەساڵی ١٧٣٢ و ماوە
دوو مانگ دانیشتووانی شاری هەولێر لە خۆراگری بەردەوام بوون .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە جێگەی پەرستگای بەناوبانگ لەقەلای هەولێ
وەك توویژینەرە شووێنەوارەکان بۆی چوونەو گەیشتوونەتە ئەنجام
لێکۆڵینەوەکان ، بەپێی تۆمارگەکان و شووێنەواری ئاشووریەکان ، کە بەج
ماون ، یاخوود دۆزراونەتەوە ، کە ئەو پەرستگایە چوار خوای لەخۆ گرتوو

و ناوزەندی ئەوکات بە – ئەربائیلۆ – کە شاری چوار خواکانی پێ گووتراوە ...کە لەوکات گرنگی باشی پێدراوەو لە خرسیاو تابلۆیەك دۆزراوەتەوە لە شێوەی لاکێشی ، کە ناوی مەلیکەکانی ئاشووری لەسەر بووە ... کە نووسەرێك لە نووسراوەکەی ناوی پەرستگای خوای لەهەولێر دیاریکردووە بەناوی – عەشتار – لەسەر دەستەی – قەندەلانۆ – کە ئەمەش نووسەری بەناوبانگ – باقر یاسن – لە مێژووی شووێنەوارە کۆنەکان – باسی کردووە ... کە ئاشوور ناسربال لەنێوان ساڵەکانی ٨٨٤ – ٨٩٥ ی بەر لەزایین تێیدا دەسەڵاتدار بووە لە ناوچەکەدا .

هەروا مەلیك – شمش ئەددا –ی پێنجەم ، لە نێوان ساڵەکانی ٨٢٣ – ٨١١ تێیدا دەسەڵاتدار بووە ... هەروا ئاشوودانی سێیەم ، لە نێوان ساڵەکانی ٧٧٢-٧٥٤ ی بەر لەزایین تێیدا دەسەڵاتداربووە... هەروا – سنحارب لەنێوان ساڵەکانی ٧٠٥ – ٦٨١ بەر لەزایین تێیدا دەسەڵاتدار بووە . هەروا ئاشووربانبال لەنێوان ساڵەکانی ٦٦٨ – ٦٢٧ بەر لەزایین تێیدا دەسەڵاتدار بووە ، ئەویش لە هەرێمی باشووری کوردستاندا .

کە ئەمەش نووسەر جەمال بابان، لە – کتابی ناوی شارەکانی کۆنی ئێراقی – باسی کردووە لە ١٩٨٦ ...هەروا لەچەندین نووسراو کتێبی دیکەی مێژوویی شووێنەوارو شارستانیەت و شارەکانی کۆنی رۆژهەڵاتی ناوەراست و ئاسیای بچووك باسکراوە .

<u>تێبینی :– عەشتار ، یاخوود ئاشوور ، ناوی ئەو پەیکەرانە بووە ، کە وەك خوا پەرستراوە ، نەك بەناوی نەتەوە ، یاخوود ئایین... لە بەر ئەوەی ئێستا هەندێك لە برا مەسیحیەکان وا خۆیان ناوزەندکردووە ، کە لە نەتەوەی ئاشوورن ، یاخوود نەتەوەی ئاشوور ... نەتەوە نیە بەناوی ئاشوور بەڵکوو ئەو پەیکەرانە بوونە کە ناویان بەناوی ئاشوور و عەشتار هاتووە لە سەردەمەکانی ئیمپراتۆریەکەیاندا .</u>

✍ ١١٩٣

١١٩٣/٣/٥ کۆچی دووایی سەرکردەی کوردی موسلمان سەلاحەدین ئەیووبی لە دوای بە دیهێنانی ئامانج و ئاواتەکانی عەرەب لە هەموو بوارە جیاجیاکان و گۆڕەکەی

له دیمه‌شقی پایته‌ختی سووریایه
گه‌ر به‌راووردێك له نێووان ئه‌و دانراوونـــه‌ی كـــه لـــه ســـه‌ر ســـه‌لاحه‌دینی ئـــه‌یووبی و بنه‌ماڵه‌كـــه‌ی نووســـراوه ، لـــه چه‌ندین لایه‌ن خۆی ده‌رده‌خات ، كه سه‌لاحه‌دین ئه‌یووبی خزمه‌تی گه‌وره‌ی هه‌بوو بۆ داگیركه‌رانی خاكی كوردستان . به تایبه‌تی له لایـه‌ن عـه‌ره‌ب ، لـه بـه‌ر ئـه‌وه‌ی ســه‌لاحه‌دینی ئـه‌یووبی ، یه‌كـه‌م كه‌س بوو كه له مێژووی ئیسلام ، قوودس و چه‌ندین ناوچه رزگار بكات له ژێر ده‌سه‌ڵاتی مه‌سیحیه‌كان و ئاینه‌كانی دیكه‌دا .

هـه‌روا ئـه‌ویش لـه پێنـاو خزمـه‌تكردن و فراوانكردنـی سـنووری جـووگرافی
عه‌ره‌ب و ده‌رچوواندنیان له دوورگه‌ی عـه‌ره‌بی و هه‌رێمـه‌كانی وولاتـی یه‌مـه
و كۆچـكردنیان بـه‌ره‌و هـه‌رێم و ناوچـه‌ی دیكـه ، ئـه‌ویش بـه رێنمـایی
ئامۆژگاریه‌كانی سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی بوو به رێگه خۆشكه‌ری نیشته‌جێ
بوونیان .

راسـته سـه‌لاحه‌دین سـه‌ركرده‌یه‌كی ئیـسلامی كـورد بـوو ولـه هـه‌مان كات
ده‌سـه‌ڵاته‌كه‌ی لـه كـورد پێـك هـاتبوو لـه ناوچـه و ئـه‌و هه‌رێمانـه‌ی ك
سـه‌لاحه‌دین ده‌سـه‌لاتداریه‌تی تێدا ده‌كـرد ، ... بـه‌ڵام سوودمه‌ند نـه‌بوو ب
كـورد لـه هـیچ بوواریـك ، بـه تایبـه‌تی لـه هـه‌ردوو بـوواری نه‌تـه‌وه‌یی
نیـشتیمانیدا . و بـه‌لكوو زیـان به‌خـشێكی بـێ ووێنـه بـوو بـۆ كـوردو خـاكی
كوردستان .

به‌ڵگه‌ش :- له دوای مردنی خۆی ، كورو برایه‌كانی كه‌ووتنه گیانی یه‌كتری
له پێناو سامان و ده‌سه‌ڵات ...؟ . له هه‌مان كات بیروو بۆ چوون و هـه‌ڵس
كـه‌ووتی سـه‌لاحدینی ئـه‌یووبی كاردانـه‌وه‌ی لـه سـه‌ر زانـاو رووناكبیر
نووسـه‌ر و پیـاوانی نه‌تـه‌وه‌یی و ئـاینی كـورد هـه‌بوو، بـه بـه‌هێكردنی بیر

ئاینی و زاڵ کردنی بە سەر باری نەتەوەیی و نیشتیمانیدا و بە خۆ لە بیرکردن و ... بە هێزکردنی دووژمنانی کوردو خاکی کوردستان .
بەلاٚم بە داخەوە زۆر لە نووسەران و رووناکبیرانی سەدەی بیست و یەك ، پێنووسی نووسینەکانیان بە بەرزکردنەوەی توانا و لێهاتووی سەلاحەدینە و ناوزەندکردنی بە سەرکردەیەکی کورد ....!. راستە سەرکردە بوو ، بەلاٚم سەرکردەی کورد نەبوو لە پێناو رزگارکردنی کوردستام و دامەزراندنی دەوولەتی کوردیدا .
بەلکوو سەرکردەی عەرەب بوو ، بە رزگارکەری عەرەب و بووژاندنەوەی ئاینی ئیسلام بوو لە هەموو بوارە جیاجیاکان و هەر سەلاحەدینی ئەیووبیش بوو هیماو توانای عەرەب و ئیسلامی بەرزکردەوە ...؟.
دوای ئەویش :- ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و دامەزرێنەری وولاٚتی میسر - محەمەد عەلی پاشا - کە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکە باسکراوە .
پادشایانی سەردەمە نوێیەکان بەردوو بناخەی باڵەخانە دێرینەکانیان هەڵدەوەشاندەوەو باڵەخانەی دیکەیان پێ دروست دەکرد بۆ ئەوەی شانازی پێوە بکەن لە دوا رۆژدا ....!.
سەلاحەدینی ئەیووبیش هەوڵیداوە بەردی هەرەمەکانی میسر دەر بهێنێ و شووورای شاری قاهیرەی پایتەختی میسر پێ بینا بکات ... ئا لەو کاتەدا سەلاحەدین بیروو هەستی نەتەوەیی و نیشتیمانی کوردی لە گۆرنا ، لە پێناو زیندوو بووژاندنەوەو دەرخستنی عەرەب و ئاینی ئیسلام و مێژوو لە لاپەرەکانی تۆمارەکانیدا تۆماریان بکات ...بەلاٚم ئەم کارانەی سەلاحەدین ئەیووبی بۆ عەرەب بوو نەك بۆ کورد وکوردستان .
لە بەر ئەوەی تاکوو ئێستاش عەرەب ، سەلاحەدین بە عەرەب و سەرکردەی عەرەب دادەنێن بە هۆی سوود وەرگرتنیان بە ١٠٠ ٪ لە سەلاحەدین . خۆ ئەگەر سەلاحەدین شکستی بهێنابایە ، ئەوا عەرەب ناوزەندیان دەکرد بە سەرکردەی کوردی خائن ، وەك ئەبوو مووسلمەی خۆراسانی ، کە ئەبوو جەعفەری مەنسوور لە ناو میوانخانەکەی خۆیدا کووشتی....!.
بە سەدا کورد هەبووە و هەیە کە خزمەتی دووژمنانی کوردیان کردووە نەك کورد ، جا لە نووسەر و رووناکبیر و کەسایەتی ئاینی و هونەرمەندو شاعیر

و گۆرانیبێژ وو...هەروا...!.
دەڵێم بە داخەوە سەرکردە کوردەکان جا لە رێگەی ئاین و لە رێگەی کار
رامیاری و لە رێگەی نەتەوەیی و لە رێگەی بنەماڵە ، لە هەموو کات
ساتێك خزمەتی بێگانەیان کردووە و ئاوات و ئامانجی گەلی کوردستانیان ل
ژێر خاك ناوە ...!.
هەروا بگرە لە سەرەتای دروست بوونی ئیماراتی کوردی بەر لە مێژوو
زاین ، تاکوو سەدەی بیست ویەك . لە دژایەتی کردنی یەکتری و کووشتن
برین زیاتریان نەبووە ، لە پێناو سامان و کورسی و خۆ دەووڵەمەند کردن
لە سەر خووێنی گەنجی کورد و گەلی کوردستان و لە سەر خاکی کوردستان

١١٩٥

١١٩٥/١٢/٦ سەرداران و ئەمیرانی میسر بوونە سووێند خۆری و ئازایەتی بارودۆخەکە
پەیمانی سەروەریان مۆرکرد لە ١١٩٢/٩/٢ ... لە بەر ئەوەی سولتا
سەلاحەدین بەر لە مردنی فەرمانرەوایی میسری دابووە دەست عوسما
کورە گەوورەی ... ئەویش دوای مردنی باوکی کەوتە خۆو خۆی نەیارکر
کاروباری میسری لێك لەبارکردو ئەوسا لە گەڵ مەلیك عادلی مامیدا کاک
مامە و برالەی خۆیان کردو بە جووتە هێزەکانیان بەرەو شام بەرێکر
گەمارۆی مەلیك ئەمزەلیدا.
ئەم کوردە کە برایەك لەلایەك و براو مامێك لەلایەکی دیکەوە هێزەکانی
بەگژ یەك وەنا و مەلیك ئەفزەل دووجار هێزی هێرش بەرانی بەپاشد
کشاندەوەو سەری سێ جارە زۆر بەتووندی دەووری دراو مەودای ل
بەرتەسك کراو تووشی برسیەتی هات ، لەساڵی ١١٩٦ شامی جێ هێشت
عوسمان فەرمانرەوایی شامی دادەستی عادل و خۆیشی بەرەو می
گەرایەوە .
جێگەی ئاماژە پێکردنە کە – ئەمین زەکی بەگ – لە مێژووی ئیماراتی کو
لە – ٢– ٢٢٦ دا دەڵێ :–
مەلیك عادل کۆمەڵێك لەمیرەکانی ئەیوبی رازی نەبوون ، کە کەمەلیك عە

پەلاماری مەلیك ئەفزەل بدات و بوونە ناوبژیوان و لەهێرشی یەکەمدا گەراندیانەوە دوواوە .... بەلام بۆ سالی دوایی دووبارە هێرشی هێنایەوە سەر وولاتی شام و مەلیك عادل لایەنگیری مەلیك ئەفزەلی دەکرد ، بۆ ئەوەی نەتوانیٚ بەشی براکەی داگیر بکاو بۆ جاری دووەمیش پێك هاتنەوە .

هەروا مەلیك عادل ، کە زانی شەری ئەو دوو برایە کۆتایی نایەو لەو سونگەیەشدا لەشکری موسلمانان تیٚ دەچیٚ و فەرەنگیش گوێیان لەکلاو دەرپەراندووەو نینۆك لێك دەخشێنن و هەر ئەوان سەرکەوون و وازی لە ئەفزەل هێناو لە گەل عەزیز رێکەووتن و بە جووتە گەرانەوە سەر شام و مەلیك ئەفزەلیان دەرکرد و قەلای سەرخەدیان دابەو بۆ خۆی بوو بەپادشای وولاتی شام .

زۆر سەیرە بنەمالەی سەلاحەدینی ئەیوبی هەتا توانیان کوردیان لە پێناو عەرەب و ئاینی ئیسلام و بەهێزکردنی جیٚ پێگەی عەرەب و فراوانکردنی سنووری جووگرافی عەرەبیان پتەوکرد ، لە دواییدا خۆیان لەناو خۆیان بەگژیەکدا چوون کوردیش .... ؟ . نووسەر .

١١٩٦

١١٩٦/١١/٢٤ سەیف ئەلائیسلام تگیلین – توگرولتەگین –ی کوری نەجمەدینی ئەیوب ، کە پاشای یەمەن بوو ، کۆچی دوایی کردو ، دوای ئەو کورەکەی کە ناوی – مەتحەدین ئیسماعیل – و نازناوی مەلیك – موعیز– بوو جێگەی گرتەوە.. کە ئەمەش نەوەی سەلاحەدینی ئەیوبی بووەو لە نەژاد کورد بوونە .... بەلام بە داخەوە .... ؟.

سەرچاوە:– شەرەفنامە – لاپەرە /١٦٥ .

١١٩٨

١١٩٨/١٢/١٠ کۆچـــی دوایـــی زانـــاو فەیلەسوف ئیسلام – محەمەد ئەحمەد محەمەد ئەحمەد رشد ... ناسراو بە ئیبن رشد و بە نازناوی حەفید . شایانی باسە کە باوك و باپیری قازی فقهی بەناوبانگ بوونە ... کە باپیری قازی بووە لەشاری قرتبە ... زۆر لە فتواکانی تاکوو ئێستا بە دەست نووسی خۆی لە کتێبخانەی نیشتیمانی فەرەنسا پارێزراوە .. ئەم زانایە لەساڵی ١١٢٦ لەشاری قرتبە لەدایك بووە ... لە فقهی ئیمامی مالکی خوێندووەو هەروا فەلسەفەی خوێندووەو دوای باوکی بۆتە قازی لە قرتبە .... کە تاکوو ئێستاش نووسینەکانی ئەم مرۆڤە کاردانەوە و کاریگەری خۆی هەیە بە تایبەتی لەبوارەکانی ئاینی ئیسلامدا .

سەرچاوە:– موسوعەی فەلسەفە – بەرگی/٣ دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی .

١١٩٩

١١٩٩/١٠/٢٣ مێژوو نووسی بەناوبانگی کورد – ئەمین زەکی بەگ – دەڵێ :– کاتێ کە مەلیك ئەفزەل کرایە پادشای میسرو سەرپەرشتی مەلیك مەنسووری برازای لێبرا ... کە تۆڵە لە مەلیك عادل بکاتەوە ناردیە لای مەلیك زاهری برای ، کە پادشای حەلەب بوو .

لە هەمان کات دژی مامی یاریدەی براو بۆخۆشی خەریکی خۆ سازکردن بوو ، کە بچێتە جەستەی مامی . مەلیك عادل کە بەو سەر و بەینەی زانی ، لە ژێرەوە پەیوەندی نێوان ئەفزەل و سەردارانی تێك داو بەهێزێکی زۆر چووە سەر میسرو ئەفزەل و مەلیك مەنسووری دەرکردو میسری خستە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە

هەروا ئەمین زەکی بەگ دەڵێ:- کە لە میسریان دەرکرد ، دوای ئەوە رەوانەی قەڵای سەخەد کرد لە باکووری کوردستان و ماوەیێک تێدا مایەوە. مەلیك زاهیری برای هێزێکی لەحەلەب هێنا بۆ ئەوەی شام بگرێتەوەو وریایی مەلیك عادل پەیوەندی نێوان ئەو دوو برایەی تێکداو مەلیك زاهیر هاتەوە حەلەب و مەلیك ئەفزەل بە نائومێدی گەرایەوە قەڵای سەرخەد و لەدوای مەلیك عادل بەزەیی پێداهات و قەڵاکانی :- نەجم و سروج و حمسادی دایەوە دەست .

جێگەی باسکردنە کە وەك لە پێشەوە باسمان کرد ، کە هەتا سەلاحەدینی ئەیوبی مابوو مەلیك ئەفزەل لە دەسەڵاتدا بوو لە سەر شام ، لە دوای مردنی سەلاحەدینی ئەیوبی - عەزیز عوسمان - ی برای ئەفزەل لەگەڵ مەلیك عادلی مامیدا ، سێ جار هێرشیان کردە سەر شام و ئەفزەلیان دەرکردو قەڵای - سەرخەد - کە قەڵایەکی کەونارایە لەشام و لەنێوان مۆران و چیای بەلەدروزەو ئێستاش گوندێکەو شووێنەواری کۆنی کوردی تیایە - کە مەلیك ئەفزەل لەو قەڵایەدا دەژیا تاکوو مەلیك عەزیز لە وڵاتی میسر کۆچی دوایی دەکات.

لە دوای ئەوە ئەفزەلیان ناردو بۆماوەیەکی کوورت لەسەر میسر پادشایەتی دەکرد.. لەو کاتەدا کە مەلیك عادل بەم کارەی زانی بەهێزێکی گەوورە چووە میسرو بەزۆری زۆردار مەلیك ئەفزەلی دیسان لەسەر تەختی پادشایەتی لابردو قەڵای - شمشانی- پێ سپارد - قەڵای شمشان کۆنەو قەڵایەکە لە سەرچەمی فوورات لە باکووری کوردستان و لەباشووری قەڵای مەنسوورە... لە ئەتلەسی عوسمانی بە - ساماد - نوسراوە - دوای ئەوە مەلیك ئەفزەل تاکوو ١٢٢٥/١/١٣ کۆچی دوایی کرد لە باکووری کوردستان .

سەرچاوە :- شەرەفنامە / لاپەرە /١٦٦-١٦٧ .

١٢٠٢

١٢٠٢/٩/٢ دوای سەرکەووتنی بە سەر دووژمنەکان و تەواوی بیابانی مەنگۆلیا - جەنگیزخان - شایەتی خۆی لە ئاهەنگێکی گەوورەدا راگەیاندو داوای لە هۆزەکانی ناوچەکە کرد .

ئەویش کە یەکیەتیەکی پتەو پێك بێنن لە پێناو فراوانکردنی دەسەڵاتەکەی و

بــەرەو پێكهێنــانی نەتەوەیــەكی ســەربەخۆ لەهــەموو بوارەكــانی نەتــەوەیی لەناوچەكەدا.

١٢٠٢/٩/٢٠ له پادشای یەمەن مەلیك موعیز ئیسمالی كوری سەیف ئەلاّ ئیسلام تگتەكیز كوری نەجمەدینی ئەیوب له شاری زوبەید – زوبەید شارێكی دیاره لەیەمەن و كەوتۆته باشووری رۆژهەڵاتی بەندەری – حودیده . بەدەستی سەردارانی لەشكری خۆی كووژرا... لەبەر ئەوەی موعیز پیاوێكی داوێن پیس و هەمیشه سەرخۆش و بیّ وەفا بووه ... كه دەست درێژی دەكرده سەر ماڵ و نامووسی ژێر دەستانی خۆی ... هەر ئەو موعیزه ، لەلای شەرم بوو بلیّ مز كوردم و دەیگووت من لەتۆی واتا له نەوەی ئەمەویەكانم .

له پاش كووژرانی موعیز مەلیك ، ناسری كوری كەلەتەمەنێكی منداڵی دابوو جێگەی گرتەوه ... یەك لەزانا بەناوبانگەكانی ئەو سەردەمەدا كه ناوی - ئەبوو ئەلفەنایم موسلیم كوری مەحمودی شیرازیه – كتێبێكی بەناوی - عجایب الاسفار و غرائب الّخبار –ی بەناو ئەو مەلیك موعیزه داناوه بەهۆی سەرەرۆیی لەكارەكانی له یەمەندا .

سەرچاوه :– شەرەفنامه – لاپەره/١٣٥ .

١٢٠٥

١٢٠٥/٨/١٨ نووسەرو شاعیری كورد – شەمسەدین ئیبراهیم جزری – ناسراو به - فاشوشه چاوی به جیهان هەلهێناوه – جێگەی ئاماژه پێكردنه كە ناسراوبووه به نووسینه بەنرخەكانی لەو كات ، كه به شێووەیەكی گشتی لەبواری ئایینی ئیسلام رۆڵی كاریگەریان هەبووه ... سەرەرای بوونی كوردایەتیان و لاوازبوونی هەستی نەتەوایەتی بەهۆی بارودۆخی ئەو كات و پەیوەندیه كۆمەلاّیەتیەكان لەپەره سەندنی بیری ئایینی لەهەرێمەكەدا .

سەرچاوه:– شذرات الذهب /٥/٤٥٦.

١٢٠٧

١٢٠٧/٩/٢٠ شاعرو هەڵگری بڕوای سۆفی لە ئایینی ئیسلام – محەمەد محەمەد حسین بەهائەدین لە شاری – بەلخ – چاوی بە جیهان هەلهێناوە ... كە ئەمرۆ ئەم شارۆچكەیە دەكەوێتە ئەفگانستان ... ئەم شاعیرە ناسراوە بە جەلالەدینی رۆمی ... دوای ئەوە بنەكاڵەی محەمەد محەمەد بە هائەدین لە ترسی هێرش و شاڵاوەكانی مەگۆل بەرەو – نیساپور – رۆیشتن . لەوێ بە شاعیری بەناوبانگی فارسی گەوورە فەریدەدین عەتار گەیشت ... كە دیوانی – اسرار نامە –ی پێشكەش كرد .

جێگەی ئامارە پێكردنە ، كە بەهائەدین لە بنەماڵەكەی شانازیان بەكوردایەتی خۆیان كردووە ، تاكوو كۆچی دوایی كردووە . دوای ئەوە روویان لەشام كردووە و دوای چووە بۆ حەج كردن .

دوای ئەوە بەرەو هەرێمی ئەنازۆڵ بەرێكەوتووە و لەشاری قوینە جێگیربووە ... كە مامۆستایەكی زیرەك و لێهاتوو بووە ، لەسەر دەستی باوكی فێری زانیاریەكی باش بووە.

هەروا لە قوینیەش لەلایەن مەگۆلەكان دەربەدەركراون . ئەم كەسایەتیە لەدوای پەیداكردنی توانایەكی بێ وێنە لەبوارەكانی زانست و ئەدەب و فەلسەفەو شعرو پەرەپێدانی رێگەی تەسەوف .

لەگەڵ ئەوەشدا بە دەیا پارچە شعرو دانراوی هەمەلایەنەی بەرهەم هێناوەو بۆتە رێگە نیشاندەری زاناو فەیلەسوف و شاعیرو ئەدیبانی عەرەب و بیانی و كوردی ... بەردەوام بوونی لە بەرهەمەكانی تاكوو لە رۆژی ١٢٧٣/١٢/١٧

کۆچی دوایی دەکات و لەشاری قوینە بەخاك دەسپێردرێت .
سەرچاوە:- مجلة العربية / ٥٨٨ - نۆفەمبەری /٢٠٠٧.

١٢١١

١٢١١/٦/١٥ زاناو مێژوونووسی گەورەی کورد - ئیبن خەلەکان - لە شاری هەولێر چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ، کە ناوی تەواوی - ئەبوو ئەلعەباسی شەمسەدینی ئەحمەد ئیبراهیم بووە ... ئەم کەسایەتیە ناودارە نەمرە چەندین کتێبی بەبەهای داناوە وەك : - وفيات الاعيان - أنباو أبناو الزمان -ی مێژوویەکی بەناوبانگی لە هەموو زیاتر بووە .

تێبینی:- گوندی خەلەکان لە دۆڵی خەلەکانە لە شارۆچکەی کۆیەی سەر بە پارێزگای هەولێرە لەهەرێمی باشووری کوردستان .. ئەم کەسایەتیە مێژوونووسە گەورەیە ، بەردەوام بووە لە بوارەکانی کارکردن تاکوو لە ١٢٧٢/٧/٢٩ لە شاری دیمەشقی وولاتی شام کۆچی دوایی دەکات تەرمەکەشی هەر لەوێ بەخاك دەسپێردرێت لە شارەکەدا .
سەچاوە :- شەرەفنامە - لاپەرە/١٧١

١٢١٥

١٢١٥/٥/٢ یافعی لە مێژوویەکەی خۆیدا دەڵێ :- مەلیك مەسعوود یوسفی کوڕ مەلیك عادل لە سەر فەرمانی باپیری هێزێکی بردە سەر یەمەن و پادشایەت یەمەنی دەستەکەووت .
دوای ئەوە نیازی دەست بەسەراگرتنی خاکی حیجازی کەووتە سەر و لە هەڵمەتێکدا خستیە ژێر دەسەڵاتی خۆی .. دوای ئەوە لەشاری مەککە مەڵبەندی ئایینی ئیسلام لە ١٢٢٨/١١/٣٠ کۆچی دوایی دەکات و هەر لەو

لە گۆڕستانی حاجیانی ئەو شارە نێژراوە .

ئەم کەسایەتیە لەلایەن شێخ سەدیق کوری بەدر کورد نێژراوە ، ئەم شێخ سەدیقەش لەشاری هەولێر لە دایك بووە و کۆچی بەرەو وولاتی سعوودیە کردیەو لەوێ خەریکی دینداری بووە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە .

سەرچاوە :- شەرەفنامە / لاپەرە /١٨٠-١٨١ .

١٢١٥/٥/٢ شاعیرو نووسەرو رووناکبیری کورد - ئیبراهیم لوقمان ئەحمەد محەمەد فەخرەدین شەیبانی ئەلئەسعەرد - لەشارۆچکەی - ئەسعەرد - لەنزیك - میافارقین - لە رۆژهەلاتی زێی دیجلە لەدایك بووە .

جێگەی باسکردنە کە ئەم مرۆڤە پلەی وەزیری وەرگرتیە لەسەردەمی مەلیك سەعید محەمەد زاهر لە - بیبرس - لە نیوان سالەکانی ١٢٧٧- ١٢٧٩ کە بۆماوەی دوو جار لەکاتی مەلیك مەنسوور قەلاوین لەسالەکانی ١٢٧٩- ١٢٩٠ ئەم پۆستەی بەدەست هێناوە .

کە پیاوێکی نەرم و لە سەرخۆ بووە ... لەو کاتە مەلیك کامل محەمەد ئەیوب ئەمەد - واتە دیاربەکر - کردیەوە نامەکانی کە ئاراستەی بەرپرسەکانی دەکرد بەناوی - ئیبن لوقمان - بووە .

هەروا لەپۆستەکانی دیکە کاری کردووە وەك دەوولەتی سولتان مەلیك سالح ئەیوب لە میسر لەنێوان سالەکانی ١٢٤٠ - ١٢٤٩ ... بەردەوام بووە لەکارەکانی تاکوو لە ١٢٩٣/١٢/٢ کۆچی دوایی دەکات لەمیسرو چەندین دەست نووسی شیعرو بوارەکانی دیکە لەدوای خۆی بەجێ دەهێلێ لەم وولاتەدا .

سەرچاوە : فوات الوفیان ١/٤٣ ... المنهل الصافی / ١٣٨ .

١٢١٨

١٢١٨/٨/٣ کۆچی دوایی کوڕی سەلاحەدینی ئەیووبی- ناسر سەلاحەدین - لە تەمەنی ٧٥ سالیدا بەهەمان بیروو بۆچوونی باوکی... کە رۆلی گرنگی هەبوو لە فراوانکردنی سنووری جووگرافی نیشتمانی عەرەب و بەهێزکردنی ئاینی ئیسلام و لە پێناو بەعەرەبکردنی کوردو خاکی کوردستان ، کە لە دوای مردنی خۆیشی ١٦ کوڕی جێ هێشت .

١٢٢٠

١٢٢٠/٣/٨ دامەزرانـدنی ئیمـارەتی ئـەردەلان لـە بەشـی رۆژهـەلاتی کوردسـتان و ئـەو ئیماراتە بەرەو فراوانی هەنگاوینا تاکوو پارێزگای کەرکویشی گرتە خۆی و ئەم ئیمارەتە بەردەوام بوو تاکوو ١٨٦٥/٥/٢٧ .

هەروا ئیمارەتی دووەمی بابان لە ١٥٩٧/٨/٤ لە لایەن ئیبراهیم پاشای بابان دامەزراو پایتەختەکەی قەلاچۆلان بوو لەباشووری کوردستان .

دوای ئـــەوە ئیـــبراهیم پاشـــای بابـــان لـــە ١٧٨٤/١١/٢٦ دەســـتی کـــرد بەدروســتکردنی شــاری سـلێمانی و دوایـی کردیـە پایتـەختی ئیمارەتەکـەو تــاکوو لەســالّی ١٨٥١ کۆتــایی بــەم ئیمارەتــەهات و بــووە ژێــر دەســتەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەشێووەیەکی راستەوخۆ لە هەرێمەکەدا .

سەرچاوە : محەمەد ئەمین زەکی – مێژوو وولأتان و ئیمارەتە کوردیەکان لە سەردەمی ئیسلامیدا . وەرگێرانی عەلی عەونی – چاپی دووەم – لەندەن /١٩٨٦ .

١٢٢٥

١٢٢٥/١٠/٦ هێزەکانی سووپای تەتەر بەسەرکردایەتی جەنگیزخان لە رۆژئاوای چینی میللـی دەرکـەووتن و بـەرەو وولأتـی خـەوارزم و سـەمەرقەندی رووسـیای قەسـەری هـەنگاویاننا ، کـە هـەمووی لـە ماوەیەکـەی کـورت دا داگیر کـردوو کردیـە خاوەنداریـەتی ژێردەسـەلأتەکەی خـۆی ، کـە بـووە هـۆی تـەنگ پـێ هەلّـچنین بـە هـەلّگری بـڕوای ئـاینی ئیـسلام ، کـە ئەمـەش بـە خـۆ دوورخستنەوەی خەلیفە ناسرەدین ئەللا خەلیفەی ئیسلام و خۆ دوورە پەرێز گرتن لە ڕووداوەکاندا .

١٢٢٦

١٢٢٦/١٢/٢٢ مـەلیك مەنسوور ئیبراهیم کوری مـەلیك شێرکۆی محەمـەدی کوری ئەسەدی شێرکۆی مـامی سـەلاحەدینی ئـەیوبی چـاوی بـە جیهـان هـەلهێناوە ... ئە مەلیکە خاوەنی شاری حمس و دەووروبەری بووە ... واتە ئیمارەتی حمس ... ئەمـەش لـەدوای مردنـی بـاوکی هـات ، لـە سـالّی ١٢٣٩ کە مـاوەی ئەمیر ئیمـارەتی حمـس شـەش سـالّ بـوو ... دوای ئـەوە لـە سـالّی ١٢٤٠ تووشـ

شەڕهات لەگەڵخەوارزمەکان .

کە لە هەرێمەکانی شام نیشتەجێ بوون بەهاوکاری سووپای حەلەب لە ئاکامدا سەرکەووتنی بەسەریاندا هێناو لەناوچەی ڕۆژهەلات دەری پەراندن تاکوو ڕۆژهەلاتی زێی فوورات ... هەروا دەستی بەسەر ناوچەی – حەران – داگرت بەیارمەتی بەدرەدین لولوی خاوەنی مووسڵ ، بەم هۆیەش هەموو دیلەکانی ژێر دەستی خەوارزمەکانی ئازادکردوو گەراندیەوە جێگەی خۆیان لەوانەش مەلیک – ئۆرانشای – کوری سولتان سەلاحەدینی ئەسفەر ... لەو شەڕە گەوورەش توانی دەست بەسەر ناوچەی خابووردا بگرێت . دوای ئەوە بۆ جاری دووەم لە ساڵی ١٢٤٢ شەڕی لەگەل خەوارزمەکان بەرپاکردەوەو بەسەریاندا سەرکەوت .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٢٤٦ لەگەڵ مەلیک نەجمەدین سالح ئەیوبی ڕێکەووتیان مۆرکرد و بۆجاری سێیەم و چوارەم لەگەڵ خەوارزمیەکان تووشی شەڕ هاتن و سەرکەووتنیان بەدەست هێنا ، کە ئەمەش بۆوە هۆی ئەوەی کە لەلایەن مەلیکی میسر جێگەی دەست خۆشی لێکردن بوون .

دوای ئەوە لەسەردانەکەی گەڕایەوە لەلایەن مەلیکی میسر لە شاری دیمەشق لە ١٢٤٦/٥/١٩ کۆچی دوایی کردو تەرمەکەیان هێنایە شاری حمس و لەتەك گۆڕی باوکی بەخاکیان سپارد .

دوای ئەوە کورەکەی مەلیك – ئەشرەف موزەفەرەدین – دەسەلاتی ئیمارەتی حمسی گرتە دەست لە هەرێمەکەدا .

سەرچاوە :– الاعلام ٤٣/١ – مشاهیر الکرد ٢٦٧/١

١٢٢٧

١٢٢٧/٨/١کۆچی دووایی سەرکردەی هێزەکانی سووپاو سەرکردەی تەتەرەکان جەنگیز خان .

١٢٢٩

١٢٢٩/٢/١١ گرێدانی ڕێکەووتننامـە لـە نێوان قەیسەری ئـەڵمانی – فریـدریا دووەم – لـە گەڵ – سوڵتان سەلاحەدین – ئەویش لـە پێنـاو بەرپابوونی ئاشتی لەجیاتی شـەڕو پێکـدادان لـە نێـوان هـەردوو ئـاینی سـەرەکی لـە جیهـان ئیـسلام و مەسیحی ، بەتایبەتی لە ناوچەی شام و شاری قوودس لە ناوچەکەدا .

جێگـەی باسـکردنە کـە ئـەم ڕێکەووتنـە لـە تابلۆیـەکی گـەوورەی جوان و قەشـەنگ دروسـتکراوە و لـە مۆزەخانـەی – شالاپورژ – لـە ڕۆژئـاوای شـاری ڤینایە ، کە و دەکەوێتە جوانترین ناوچە لە ئەوروپا ، لە سەر جێگایەکی بڵند لـە سـەر کەندی سـەوز لـە کـەناری زێـی دانووب ، کـە بەناوبانگـە بـە کۆشك و تەلاری بێ وێنە لە ئەورووپادا .

هـەروا خـاڵێکی گـرنگ لـەو ڕێکەووتنـە ئـەوە بـوو ، کـە شاری قوودس دابەش بێت لە نێوان مەسیحیەکان و ئیسلامەکان ، کـە شـاری قـوودس بگـەڕێتـەوە بۆ خاوەنـداریتی لاتینیـەکان و جێگـە پیرۆزەکـانیش بـۆ ئیـسلام و جوولەکـەکان بێـت ، ئـەویش لـە پێنـاو بەیەکـەوە ژیـان لـە نێـوان ئیـسلام و مەسـیحی و جوولەکە لەناوچەکە و شارەکەدا .

هــەروا بــەر لــەو کاتەشــدا تەقینەوەکــەی دانیــشتووان لــە ئــەورووپادا بــە شێووەیەکی بەرچاو لە پێناو درێژکردنەوەی دەسـەڵات و بە دەست هێنـانی سـەرکەووتن و کۆکردنـەوەی کـەلتوور و شـووێنەوارە گرنگـەکان لـە جیهـانی مەسیحیدا ، ئـەویش کـە بۆ جـاری چوارەم شـاری – قوستەنتینیە – لەلایـەن خاچەکان داگیرکرا.

کـە پایتـەختی ئیمپراتۆریـەتی ڕۆمـان بـوو لەسـاڵی ١٢٠٤ لـە شـاڵاوە بـەر فرەوانەکـەیان ، کـە ئـەویش بـووە هـۆی تـاڵانکردن و بردنـی هەرچـی شـووێنەواری کـۆنی سـەردەمی بیزەنتیـەکان هـەبوو بردیـان ، کـە ئێـستا لـە مۆزەخانەکانی ئەوروپا بەر چاو دەکـەون ، بە تایبـەتی لەشاری بوندەقیـە کە ئەو کات دەسەڵاتێکی سەربەخۆیی هەبوو لە کێشووەرەکەدا .

سەرچاوە:– www.daraubayat.com

١٢٢٩

١٢٢٩/١١/٢ قەڵای هەولێر مەڵبەندی دەزگای میرە – ئەتابەکیەکان – بووەو سەراو بەندیخانەشی تێدا بووە . بەندیخانەش بەناوبانگ بوو. زانای بەناوبانگی ئەم شارە – ئیبن ئەلمستەوفی – ئەم بەندیخانەی بەبەندیخانەی – حەلەبی – حەلەب – ناو دەبات . لەهەندێ نووسراودا روونی دەکاتەوە کە – ژێر زەمین و مەغارە – لەژێر خانووەکانی قەڵادا هەبوونە لەکاتی تەنگانەی شەڕدا بۆ جۆرەها مەبەست بەکارهێنراون .

جگە لەم نووسراوانەش گەلێ تەمەندارانی شاری هەولێر لە ئافرەت و پیاو ئاماژە بۆ ئەم ژێر زەمین و مەغارەو نەخشەو نیگاری خانووەکانی ساماندارانی گەرەکی سەرای قەڵای هەولێر دەکەن ... واش دیارە کە ئەم نەخش و نیگارانە لەلایەن هونەرمەندانی پێشووی شاری هەولێر وەك – هونەرمەند وەستا ئیسماعیل و ، وەستا نورەدین سەتەندەجی – هەر ئەو دوو هونەرمەندەش لە سەردەمی – سەفەویەکان و تەتەرەکاندا چاتی گومبەتی دەرگای باشووری قەلایان دروستکردووە .

بەڵام ئەوەی شایانی سەرسوورمانە جوانکاری خەپەنگ و شانە سینەکانی ماڵە دەسەڵاتدارەکان و دەووڵەمەندەکانە . ئەوەشیان وانەبێت تەنانەت هەر دیاردەیەکی قەڵای هەولێر بێت . بەڵکوو دیاردەیەکی ئەوپەری جوانی جیهانیە لە هەرێمەکەدا لە باشووری کوردستان .

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب وجیهان – ئامادەکردنی دکتۆر سەیفەدین کاتب – دار الشرق – بریروت – سووریا /٢٠٠٥.

١٢٢٣

١٢٢٣/١٠/ کەسایەتی ناوداری شاری هەولێر موزەفەرەدین باوکی سەعید کوکیری کۆچی دوایی کردووەو گۆڕەکەی تاکوو ئێستاش لە شاری هەولێرە لەباشووری کوردستان بەرامبەر پارێزگای هەولێر .

شایانی باسە کە جەماوەری شاری هەولێر رێزی زۆر لە موزەفەردین دەگرن و رۆژانە سەردانی دەکەن و وەك پیاوێکی ئایینی لە نیازی گەیاندنیان بە ئاواتە خوازەکەیان لە شارەکەدا .

١٢٤١

١٢٤١/٤/٩ فـراوان بـوونی ئیمپراتۆریـەتی مەگۆلـەکان لـە دوای مردنـی جـەنگیزخان لـ
سـاڵی ١٢٢٧ لـە ڕۆژهـەلاتی کۆریـا و بـەرەو ڕۆژئـاوای ئێـران و هـەروا لـ
باشووری ڕووسـیا تـاکوو بـاکووری ، کـە زەریـای هێمنـە لـە باشـوورییەوە .
دوای جـەنگیزخانیش – ئەقتاح – کـە جێگـەی گرتـەوە لەسـەر فـەرمانرەوای
مـەگۆل ... کـە فـەرمانرەوایی – خـەوارزمـەکان – هەرەسـیان هێنـا لـە فـارس
ئازربایجان .

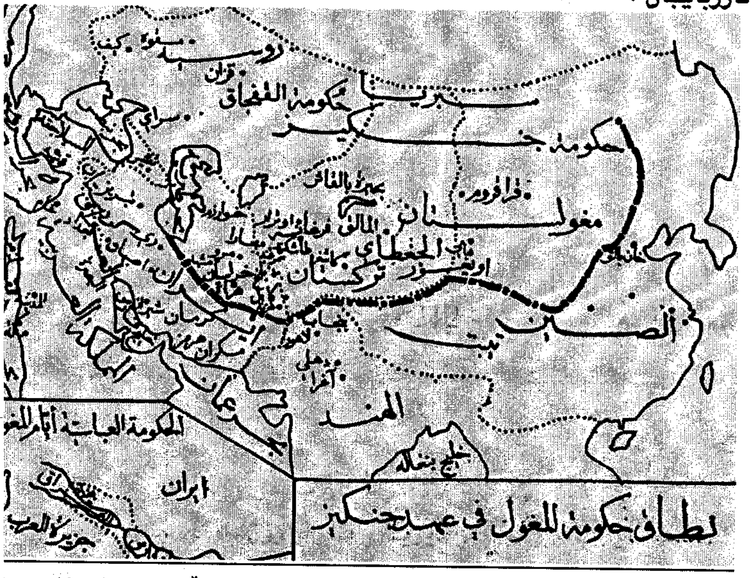

لە دوای ئەوەی کە مەگۆلـەکان توانیـان بەسـەریاندا زاڵ بـبن بـە لـە ناوبردن
سەرکردەکەیان – جەلالەدین منکبرتی – لـە سـاڵی ١٢٤٠ و لـە هێرشـەکانیان
هـەنگاویان بـەرەو ئـەورووپا هاوێشت ... لـە ئـەنجام توانیـان بەسـەر هێزەکان
سووپای هۆڵەندی سەربکەوون لە شەڕی – لیگنتز – و دوای ئەوە هەوڵیان
بەرەو وولاتی مەژەر هەنگاو بنێن .
دوای ئـەوە توانیـان شانـشینەکەیان – بـیلای چـوارەم – ببـەزێنن لـە مانگ
/١٢٤١/٤ ... کـە هێـرش و شـالاوە درندانەکـەی مەگۆلـەکان هـەنگاو
بـەرفراوانی دەنـا بـەهۆی کـردارە نـا مرۆڤایەتیەکـەیان لـە کووشـتن و بـڕین
تۆقانـدن لـەو جێگایانـەی کـە دەسـەلاتیان بەسـەریدا دەشـکا ، بەرامبـەر
دانیـشتووانەکان کـە دەنگوباسـەکانیان گەیـشتە جیهـانی ئیـسلامی

مەسیحی ، و بووە هۆکاری دڵتەزاندن .
بە تایبەتی لەو کاتەی کە هەڕەشەکانی مەگۆل لە لابالی ڕۆژهەلات لە جیهانی ئیسلامی و بە ترسناکی مەگۆلەکان بەرە و ناوچەو هەرێمەکان و خەلافەتی عەباسی بەرەو هەڵووەشانەوە و کەووتن هەنگاوینا ، کە لەو کاتەی لە کەنارەکانی شام ژێر دەستەی خاچەکان بوون و هەوڵەکانیان لە پێناو داگیرکردنی میسر و وولاتانی دیکە بوو لە کێشوورەکانی دیکە لە جیهان .
سەرچاوە:– www.starlight.demon,co,uk/mooncal

١٢٤٧

١٢٤٧/٥/٨ دراوی دیناری زێر لە شاری مووسڵ بەچاپگەیەندرا لەلایەن بەدرەدین لۆلۆی زەنکی ، کە قەبارەکەی – ٢,٤سم – بوو .شایانی باسە ئەوکاتە شاری موسل ناوی موسل نەبووە ، کە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکە بەشێووەیەکی دیار باسی لێووەکراوە .

سەرچاوە :– ئەتلەسی مێژووی عەرەب وجیهان – ئامادەکردنی دکتۆر سەیفەدین کاتب– دار الشرق – بریروت – سووریا /٢٠٠٥.

١٢٤٩

١٢٤٩/٦/٦ هێزەکانی سووپای شانشین لوویسی نۆیەمی سەلیبیەکان ، هێرشی کردە سەر – دمیات – ولە ئەنجام داگیری کرد ، لەپێناو گێراندنەوەی ناوچەو هەرێمە داگیرکراوەکانیان لەژێر دەستی ئیسلامەکان.

١٢٥٣

١٢٥٣/٣/٣ بـه كۆچـی دوایـی دوا مـه‌لیكی بنه‌ماڵـه‌ی سـه‌لاحه‌دینی ئـه‌یوبی مـه‌ل
سـه‌لاحه‌دینی مـه‌لیك زاهـر سـه‌لاحه‌دین نه‌جمـه‌دین ئـه‌یوب ، كـه بـووه هـۆ
ئـه‌وه‌ی ده‌سـه‌ڵاتدارانی ئه‌و بنه‌ماڵه‌یه لـه‌دوای بوونی عزه‌دین توركمانیان
پادشـای میـسر لـه ١٢٥٤/٢/٢١ و ، لـه‌و رۆژه‌دا پادشـایه‌تی میـسر كه‌وت
كۆیلایه‌تیـه‌وه‌و خانـه‌دانی ئـه‌یوبی سێبه‌ری لـه سـه‌ر وولاتـی میسر رۆی و
یه‌كجاری ناویان له رووپه‌ری پادشایه‌تی میسر سرایه‌وه .
جێگه‌ی باسكردنه كه ئه‌و – موعیزه – لـه كۆیله‌كانی مه‌لیك سالحی نه‌و
سـه‌لاحه‌دینی ئـه‌یوب بـووه .... لهبـه‌ر ئـه‌وه‌ی هه‌نـدێك كۆیلانـه‌ی بـه‌ر
ئه‌یوبییه‌كان له‌گه‌ڵ پادشایانی عوسمانی دا هاوچه‌رخ بوون .
سه‌رچاوه :– – شه‌ره‌فنامه – لاپه‌ره /١٩٣

١٢٥٨

٨ / ١ / ١٢٥٨به ئامۆژگاری سوڵتان هۆلاكۆ ، كه بۆ سه‌رۆكی وه‌زاره‌ته‌كانی عزه‌دین ئه‌
فه‌زلی نارد ، ئه‌ویش بۆ داگیركردنی شاری هه‌ولێر له باشووری كوردستان
به‌هێزێكی گه‌وره به‌سه‌ركردایه‌تی ئه‌رقیونویان .
بـه‌ڵام دانیـشتووانی شـاری هـه‌ولێر لـه قـه‌ڵادا توانیـان بـه‌رگری تـه‌واو له‌ق
بكـه‌ن ئه‌مـه‌ش لـه‌دوای یـه‌كگرتنیان به‌سـه‌ركردایه‌تی تاجـه‌دین كه لـه‌و كا

خەلیفـەی شـاری هـەولێر بـوو ، کـە تـوانرا هێـزی سـووپای هۆلاکـۆ تێـك بشکێنرێ و بەسەریان سەرکەوون ، کە تاکوو ئێستا هەولێر بەوە ناوزەندە بەناوی هەولێری هۆلاکۆ شکێن لە کوردستان .

٨ / ١ / ١٢٥٨منارەکەی دانیالْ پێغەمبەر لـە شـاری کـەرکوك کۆنترین مزگەووتـە تـا ئێستا ، کە منارەکە بەسـەر ەشـی بێت و نزیکـەی ١٠٠ مـەتر لـە مزگـەووتی گـەورەی سـەر قـەڵای کـەرکوك دوورە ، کـە ئـەو مزگەووتـە مێـژووی دروسـتکردنی دەگەرێتەوە بۆ بەر لە ئەم مێژووە لە شارەکەدا .
جێگـەی شـێکردنەوەیە ، کە ئاینـەکانی نەتـەوەکانی شـاری کـەرکوك ئەوەنـدە کۆنن و رەگێکی قووڵی هەیە و لەناو ئەو شارەدا بە جێماوە ، وەك کـەلتوورێك بۆ هەموو نەتەوە و ئاینەکان .
تەنیا عەرەب نەبێت لەو شارەدا ، لە بەر ئەوەی عەرەب چەند ساڵێکە روویان

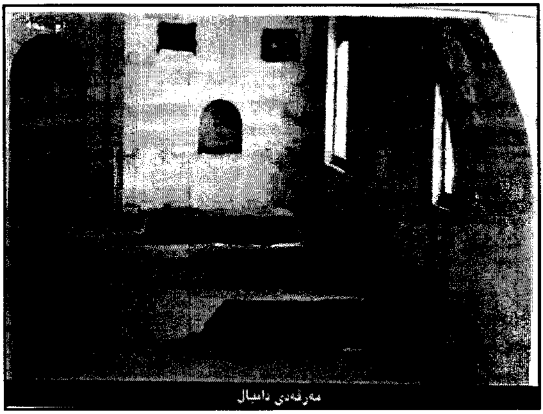
مەرقەدی دانیال

لـەو شـارە کـردووە ، ئـــەویش یەکـــەم لەرێگـەی فتووحـاتی ئیسلامی و دووەم لە رێگـــــــــەی دەســــەڵاتداریەتی ســـــەلاحەدینی ئەیوبی و سێیەم لە رێگـەی دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی . دوای ئەوانـەش بە هـۆی دامەزرانـدنی دەووڵـەتی ئێراق ، لەسەر خاکی وولاتی نێوان دوو زێێ – میزۆبۆتامیا – و بە تایبـەتی هاتنی رژێمی بەعس لە ئێراق ، کە ئەمانـە هۆکاری گەیشتنی عـەرەب بوون ، بۆ پارێزگای کەرکوك و مووسل و تکریت و دیالـە و چەندین ناوچەی دیکە و هەروا ئێراقی ئێستا ...؟.
لـە دوای دامەزرانـدنی دەووڵـەتی جوولەکـە لـە فەلەسـتین لەسـاڵی ١٩٤٨ هەڵگری ئاینی جوولەکە ، روویان لە ئیسرائیل کرد چ بە خۆشی خۆیان و چ

لەسـەر داوای حکوومـەتی نـوێی جوولەکـە و چ بـە پاڵەپەسـتۆی حکوومـەتی ئێـراق لـەو کاتـدا ... کـە جوولەکـە وەك ئـایین و نەتـەوەکانی دیکـە لەشـاری کەرکوك ژیانیان بەسەر بردووە و بەشداری تـەواویان لـە ئاوەدان و شـووێنوار و پاراستنی کردووە جگە لە بوارەکانی دیکەش .

لە هەمان کات پاشماوەی گەرەك و مەرەقەد و تەوراتگە و هونەری بیناکاریان تـاکوو ئێـستاش گـەرەك و کۆچـەی ماڵـەکانیان لـە کـەرکوك دەرازێنێتـەوە ... جوولەکەو ئاینی جوولەکە کە یەکێکە لەو گۆرانە ئاینیانـەی کـە لەناوچەی کەرکوکدا سەری هەڵدا و تـاکوو ماوەیـەکی بـاش رۆڵێکـی گـەورەیان بینیووە لـە گەشـەکردنی بـاری کۆمەڵایـەتی و ئـاینی لـەو شـووێنانەی کـە جوولەکـە و ئاینی جوولەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە .

کە هاتنی جوولەکە بۆ وولاتی نێوان دووزێی کۆن ، بە سێ قۆنـاخ بـووە و لـە کوردسـتان بڵاوبوونەتـەوە ... ئاشـووریەکان وەك بەنـدی شـەڕ هێناویـانن کـە دەگەرێتەوە بۆ کۆتایی سەدەی هەشتەمی پێش زایین .

دوای ئەوانیش کلدانیەکان وەکوو بەندی شەڕ هێناویانن بۆ بابل لە سەرەتای سەدەی شەشەمی پێش زایین ، قۆنـاخی سێیەمیش دەگەرێتـەوە بـۆ سـەرەتای ئـاینی ئیسلام ، لـە کـاتی خـەلیفە عومـەری کـوری خـەتاب کـە هەنـدێك هـۆزی جوولەکەی هێناو دابەشیکردن ... هێرشی یەکەمی جوولەکە بەسـەرکردایەتی شەلماسـەری سـێیەمی ئاشـووری – بـووە پـێش زایـین ، بـۆ سـەر ناوچـەو هەرێمـەکانی – یـەهوزدا – و دەسـت بەسـەراگرتنی ژمارەیـەکی زۆریـان بـە هێنانیان بۆ ناوچەکانی ئاشوور و نیشتەجێکردنیان لە ناوچە جیاجیاکان بۆ ئەوەی بە ئاسانی نەتوانن بگەرێنەوە .

قۆناخی دووەم هێرشی – تەجلات بلاشری سێیەم – بوو بۆ سـەر ئیسرائیل و دەسـتگرتن بەسـەر ناوچـەکەیاندا و نیـشتەجێکردنیان لەسـەر ناوچـەکانی کوردسـتان ... لـە سـاڵی ٧٢٢ ی پـێش زایـین – شەلمانـسەری پێنـچەمی ئاشـووری – بـە هێرشـێکی سـەربازی بـۆ سـەر ئیـسرائیل و پایتەختەکـەی گەمارۆدا ... بەڵام لە ساڵی ٧٢١ ی پێش زایین کۆچی دوایی کرد .

لەدوای مردنی ئەو پایەدارە گەمارۆ لەسەر سامەرە سێ ساڵی خایاند لەسـەر دەمـی پاشـا – سـەرجۆنی – دووەم ، تـوانرا ئیـسرائیل داگـیر بکـات و

دانیشتووانەکەی راگوویزیّ لە ناوچەکەدا .

کە گیراوەکان ژمارەیان گەیشتە ۲۷,۲۸۰ هەزارکەس و نیشتەجیّکردنیان لە شارەکانی – سلخ و – بۆزان و – دۆلی خاپوور و – شاری مازی و لە کوردستان ، کە دەکاتە ناوچەکانی ئیّستای کوردستان ، واتە هیّرش لە دوای هیّرشی بەردەوام بوو ، لە لایەن سەرکردەکانی ئاشوور و کلدان لە سالّەکانی ٦٧٢ و ٥٩٧ و ٥٨٦ ی پیّش زایین لە هەریم و ناوچەکەدا .

هەروا هاتنی دانیالّ پیّغەمبەر بۆ شاری کەرکوك لەگەلّ هاوەلّەکانی رۆلّیان لە پیّگەیاندن و گەشەکردنی لایەنە ئاینیەکانی جوولەکەکان کردووە لە شاری کەرکوك دەوورووبەریدا ... نووسەرو میّژوونووسی عەرەب – ئەحمەد سوسو لە نووسینەکانی دەلّیّ :–

دانیالّ پیّغەمبەر یەکیّکە لەو پەیامبەرانەی کە هاوسەردەمی – نەبوو خزنەسری دووەم – بووە ... هەر وەك یەکیّك لەو چوار پیّغەمبەرە گەورانە لە دوای – حزقیال – ە و لە خیّزانیّکی خانەوادەیە و لەوانەیە کەلە – ئۆرشەلیم – لەدایك بوو بیّت ... ئەحمەد سوسە ، کە پیّشتر جوولەکە بووەو بووە بە ئیسلام ... باس لەوە دەکات کە – ئەبووخزنەسەر – لەگەلّ سیّ لاودا هیّناویانە بۆ بابل لە سەرەتای یەکەمی فەرمانرەوایی یەکەمی سالّی ٦٠٥ پیّش زایینی .

هەروا سوسە دەلّیّ :– دانیالّ لە بارەگای کۆشکەکەی لەگەلّ هاوەلّەکانی بەخیّووکرا ... هەر لەویّش فیّری زمانی کلدانی بووە و هونەرو زانیاری کلدانیەکانیش بەباشی فیّری بووەو لەگەلی گوونجاوە ... بەلاّم شوویّنی گۆری دانیال پیّغەمبەر وەکوو ئەوەی – بنیامینی ئەنگیلی – ئاماژەی پیّ دەکات ، لە سەدەی دوانزەهەمی زاینیدا ، لەشاری – شوشە – شووشان – ە کە کۆنە پایتەختی ئیسلامی ئیّرانی بووە ، یان خۆزستان بووە و گۆرەکەی یەکیّکە لەو چواردە کلیّسەی کە هەیە لەو ناوچەیەدا .

٨ / ١ / ١٢٥٨رۆژهـــــــــەلاّتناس و تووێـــــــــــــژەرو مێژوونووســــــــــان هــەموویان لــە ســەر ئــەوه كــۆكن كــە هۆكاری سەرهەڵدان و نەشــــــونماكردنی مەزهـەبی كاكەییـەكان دەگەڕێتەوه بۆ سوڵتان – ئیسحاق شێخ عیسا – بەرزنجی كوری بابا عەل هەمـەدانی كـوری یـەعقوب كـوری یوسـف كـوری سـەید مەنـسوور كـور عەبدولعەزیز كوری عەبدوللای كوری ئیسماعیل كوری موحدەسی كور ئیمام موسا كازمی – كورد – ، كـە ئێستا مەزارگـەی لەشـاری بەغدا پایتەختی ئێراقە .

وا دیارە لەو دەورووبەرە شێخ عیسا لەگەڵ براكەی شێخ موسا لەشار هەمـەدان لـە رۆژهـەلاّتی كوردسـتان ، بـەرەو وولاّتـی سـعوودیەی ئێستا بەرێكەوتوون بۆ بەجێگەیاندنی رێورەسمی حەجكردن لەشاری مەككە . ك دەگەنـە شـاری مەككـە ، لـە خـەودا دەبیـنن ، كـە هـەردووكیان لـەكات گەرانەوەیان ، كە ئەو بەردە رەشە گەورە هەڵبگرن بۆ هەر جێگایەك برۆن تا ئەو كاتەی كە داوایان لێدەكرێت .

ئـەویش لـە دوای گەرانـەوەیان هەڵدەستن بەدروستكردنی مزگـەوتێك لـە جێگایەی كە لێی راوەستاون ، ئەو جێگایەش گوندی بەرزنجەیە لە باشوور كوردستان ... لەدوای ماندووبوونێكی زۆر نووستن بەرامبەر گوندی بەرزنج لـە كووخێـك كـە لـە دارودرەخـت لەلایـەن جووتیارەكـان دروسـتكرابوو لـە جێگايـەدا... ئـەوانیش بـەپێی رێنماییـەكانی خەونەكـەیان لـەو جێگای مزگـەووتێكیان دروستكردو بەردێكی رەشیان لە شێووەی بەردە رەشـەكە مەككە لە یەكێك لە سووچەكانی مزگەووتەكەیان دانا .

كەلەو كاتەش خەلافەتی عەباسی هەرەسی پێ هێنرابوو لەلایـەن مەغۆلـەكا ... لە دوای تـەواوكردنی مزگەووتەكـە – تەكیـە – دانیشتووانی ناوچەكە ل

دەروێش و ئایندارەکان روویان تێکرد بۆ خواپەرستی و لە هەمان کات خزمەتیان دەکرد ... دوای ئەوە براکەی شێخ عیسا کە شێخ مووسا بوو بەرەو گوندی – شەولە – بەرێکەووت کە نزیک بوو لەگوندی بەرزنجە ... ئەویش هەوڵەکانی لە پێناو دروستکردنی هەمان شێووەی تەکیەی براکەی بوو ، کە لە بەرزنجە دروستیکرد بوو ، هەر لەوێ ژنێکی هێنا بەناوی – فاتمە – بەلام نیشتەجێ بوونەکەی زۆری نەخایاندو هەندێ لەئیسلامە توونـد رەوەکان بەرەبەرەکانیان دەکردو لەئەنجام تیرۆریان کرد . شێخ عیسای برای کە زانی براکەی شێخ موسا کووژراوە بەرەو گوندی – شەولە – بەرێکەووت و تەرمەکەی لە گوندی بەرزنجە بەخاك سپارد لەناو تەکیەکەو خێزانی براکەی – فاتمە –ی خواست و بوونە هاوسەری یەکتری کە دوایی سێ کوری لێبوو .

کە ناویان شێخ عەبدولستارو عەبدولکەریم و عەبدولقادر بوون . لەلایەکی دیکە وا دەگێرنەوە کە شێخ عیسا لەو کاتە چووە مەککە بۆ – العمرە – سێ دەروێش لە ئیسلامەکان کە لەلایەن خواوە نێردرابوون داوایان لێکرد کە ژنێکی دیکە بهێنێ ... بەلام شێخ عیسا ئەو داوایەی دەروێشەکانی رەتکردەوە بەهۆی گەوورەیی لەتەمەندا .

بەلام دەروێشەکان بەردەوام بوون لەداواکەیان بۆ ماوەی سێ جارو لەئەنجام شێخ عیسا رەزامەندی لەسەر داواکەیان کردو ژنی دووەمی هێنا بەناوی – دایە رێباز– کە کچی حوسین بەگ بوو لەعەشیرەتی جاف و لەهەمان کات حوسێن بەگ سەرەك عەشیرەتی جاف بوو ... ئەم کارەش لە دوای چەندین جار داواکردن لەحوسێن جاف ، ئەویش بەپێدانی کچەکەی بە شێخ عیسا کە دوای سێ جار ئینجا حوسێن جاف رەزامەندی لە خوازبێنیەکە کرد ئەمەش لەدوای چەندین مەرجی گران ، کە ئەمەش لەساڵی ١٢٧٢ بوو لە ناوچەکەدا .

دوای ساڵێك لەهاوسەرێتی – داربراك خاتوون – سەید سولتان ئیسحاق – لەدایك بوو ... لە دایك بوونی سولتان ئیسحاق لەساڵی ١٢٧٣ بوو . کە کاکەییەکان بروایان وابوو کە لەدایك بوونی سولتان ئیسحاق بەهەمان شێووەی لەدایك بوونی حەزرەتی عیسای مەسیحیەکان بووە ...

جا چیرۆکی هەمەجۆری سەرهەڵدانی کاکەییەکان لەچەندین لایەنی

دیاریکراوەو هـەر هـەموویان بـەرەو یـەك رێگای سـەرەکی هـەنگاو دەنـێن کـە سەرهەڵدانی کاکەییەکان لەم کاتەدا بووە لەهەرێمی باشووری کوردستان ... ئەویش لەدوای کۆچی دوایی شێخ عیسا لـە ١٣٥٦/٢/٦ لەگوندی بەرزنجەی هەرێمی باشووری کوردستان .

سەرچاوە :— سی , جی , ئەدمۆندز – کرد – ترك – عەرەب . ل/١٧٠ – هەمان سەرچاوە – ٦٧ – ٦٨ – ٦٩ عەبدولکەریم مدرس .علماً کان خدمه العلم والدین –چاپی یەکەم / ١٩٨٣.

١٢٥٨/٢/٦ ئـەرتووگوڵ کـورێکی بـوو بـە ناوی عوسمان ، کە دەگەراوە سـەر ئـەو بنەماڵـەی کـە دەوڵـەتی عوسمـانی دامەزراند ، لـەو کاتـەش بـوو کـە مەگۆلـەکان بەسـەرکردایەتی هۆلاکـۆ شاری بەغدایان داگیر کرد ، کـە پایتـەختی خەلافـەتی عەباسیەکان بـوو، کـە ئـەو داگیرکردنـە بـووە هـۆی وێرانکردنـی شـاری بەغداو دەوورووبەریدا . کە دانیشتووانەکە لەو کات زۆربـەی زۆری لـە کـوردو ئاشـووریو ئارامیو فارس بـوون . لـە دوای ئـەو هـەموو کارەسـاتە، لـەدایك بـوونی عوسمـان بـووە هۆی بەرەو بەهێزبوون لە بارێکی لاوازو گوواستنەوەی بەرەو قۆناخێکی نوێ لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکـانی بـەرەو دامەزرانـدنی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لەهەرێمی ئەنازۆلی ئێستای تورکیا .

١٢٥٨/٢/١٣ لـەدوای داگیرکردنـی شـاری بەغداو دەوورووبەری لەلایـەن هێزەکـانی سـووپا بەسـەرکردایەتی هۆلاکـۆ ، لـە ئـەنجام هـەر چـەند دامو دەزگـای کـارگێریو قوتابخانـەو پەرتووکخانـەو مزگـەووتو کەنیسە هـەبوو وێرانـی کـرد ، بـێ ئەوەی بیر لە دوا رۆژی روداوەکان بکاتەوەلە ناوچەکەدا .

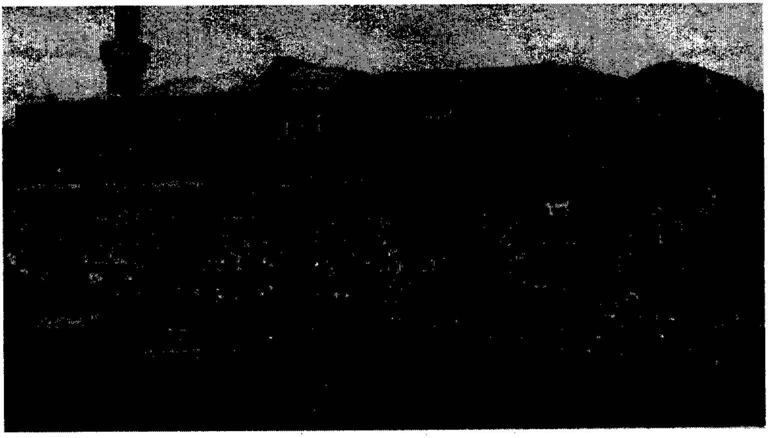

١٢٥٨/٢/٢٠ لە دوای وویرانکردنی شاری بەغداو دامو دەزگا کارگێڕیو پەروەردەییو ئاینی لەلایەن هێزەکانی سوپای هۆلاکۆ ، دەستی کرد بە بەرەو باشبردنی باری شارەکەو دەوورووبەری ، بەتایبەتی یارمەتیدانی مەسیحیەکانو ریز گرتنی- بەتریرك مليخای دووەم - و دابین کردنی جێنشین کردنی لەسەر کەناری زێی دیجلە لەشاری بەغدا.

١٢٦٠

١٢٦٠/٩/٣ بەرپابوونی شەڕی - عین جالوت - کە هێزەکانی سووپای ئیسلام بەسەرکرایەتی شانشین موزەفەر سەیفە دین سەرکەووتنیان بەدەست هێنا بەسەر تەتەرەکان بەسەرکرایەتی سەرکردەی تەتەرەکان - بیپرس - لە هەرێمەکەدا .

١٢٦٠/٩/٣ هێزەکانی سووپای مەگۆڵ بەسەرکردایەتی هۆلاکۆ بەرەو هێرشکردنە سەر شاری ئۆرشەلیمو قوودسو ناوچەکانی دیکە هەنگاوی نابوو ، بەلام

هێزەکانی سوولتان – بیبرس – توانیان هێزەکانی سووپای هۆلاکۆ تێك بشکێنن‌و ناوچەکەو دەوورووبەری و فەلەستین بەتەواوی رزگار بکەن لە ژێر چەپۆکی هێزەکانی سووپای هۆلاکۆلە ناوچەکەدا .

١٢٦١

١٢٦١/٨/١٥ نەخشەکێشان لە پێناو گرتنەوەی شاری قووستەنتینیەی پایتەختی بێزەنتیەکان لەل ایەن – میخائیلی هەشتەم بالیلوج – و دوای گەرانەوەی بە گێرانەوەی شاری قووستەنتینیە بۆ ژێر دەسەلاتی خۆی ، خۆی بووە ئیمپراتۆر لە سەر کەنیسەی – ئایا سۆفیا – ئەویش دوای چوونە ناو شاری قووستەنتینیەی ئەستەمبوڵی ئێستای دەووڵەتی توركیا.

١٢٦١/١١/٢٦ عزەدین عەبدولسەلام دیمەشقی ، کە نازناوی سوڵتانی زانایانی پێدراووەو لە شاگردانی ئامێدی کورد بووە ... کە ئیمامی جومعەی شاری دیمەشقی شام بووە ، لەوکاتەی مەلیك ئیسماعیل پادشای دیمەشق لە ساڵی ١٢٤٠ قەلاّی شەقیفی بۆ خاچ پەرستان چۆڵ دەکات .

لە سەر ئەم کارە نارەوایە لەلایەن عزەدین بەتووندی بەرپەرچدەدرێتەوە و توورەیی خۆیان ئاشکرا دەکەن و مەلیك سالح ئیسماعیل لەو کارەدا بە کژیەکدا دەچن و عزەدین لە ئیمامی جومعەی دەخات .

دوای ئەوە لەگەل ئەبوو عومەر ئیبن ئەلحاجب دا دەگیرن وهەر هەردووکی خستە زیندانەوەو ، لەدواییدا ئەم کەسایەتیە بەرەو میسر رەوودەکات و سوڵتانی میسر ریزی لێدەگریٚ و دەیکاتە بەرپرس و ئیمامی جومعەی مزگەوتی – عەتیق – و لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسر لە قوتابخانەی سالحیە وانە دەڵێتەوەو تاکوو لەم رۆژەدا کۆچی دوایی لە شاری قاهیرە دەکات و هەر لەوێش تەرمەکەی بەخاك دەسپێردرێت لە شارەکەدا .

سەرچاوە : شەرەفنامە – لاپەرە /١٨٦-١٨٧ .

١٢٦٢

١٢٦٢/١١/١٥ موعاویەی کوری ئەبوو سوفیان یەکەمین خەلیفەی دەووڵەتی ئەمەوی بوو لە شام و یەکەم حووکمرانی ئیسلام بوو ، کە باجی نەورۆزی لە بەهاران و باجی میهرەگانی لەپایزدا ژیاندەوە ... هۆی ئەو ژیاندنەوەش دەگەرێتەوە بۆ ئەو

تەنگ و چەڵەمەدارابییەی کە لەئەنجامی توندوتیژی رامیاریەتەکەی تووشی هاتبوو .

لەو کاتەی کە موعاویە دەسەڵاتی خەلیفەی ئەمەوی گرتە دەست خەڵکێکی زۆر دژی وەستان بەتایبەتی – شوورات , واتە , خەوارجیەکان – عەلەویەکان ... ئەویش بۆ ئەوەی دەسەڵاتەکەی سەربگریٚ و بچەسپیٚ . بەم هۆیە دەستەیەکی لەبەهێزترین میرو والی لەووڵاتەکانی ژێردەسەڵاتەکەی خۆی دامەزراندوو پەیمانی نووسراوی پێدان .

کە هەر باج و سامانێکی لەو ووڵاتانە دەستیان دەکەویٚ بۆخۆیان بێت و تەنیا لە ووتاری رۆژی هەینی و جەژن و بۆنەکاندا ناوی موعاویە وەك خەلیفەی ئیسلام بێنن و لەگەڵ وەرگرتنی باجی نەورۆزیش رێگە بدریٚ دابوو دەستووری ئەو جەژنە بەرێووە بچێت .

ئەم خەلیفەیە بۆ وەرگرتنی باج و سامان تەنیا ووڵاتی شامی بەدەستەوە بوو , ئەوەی دەستیشی دەکەووت بەشی هەموو خەرجیەکانی دەریاو بەهێزکردنی حیزبی ئەمەوی و پێکەونانی سووپای بەهێز بوو بۆ پەلاماردانی ووڵاتان و بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلامی نەدەکرد . بۆ چارەسەرکردنی ئەو گیرووگرفتانەو گرفتی ئابووری ئەم هەنگاوانەینا : –

١– پێشخستنی کشتووکاڵ لە رێگەی دابەشکردنی زەوی بەسەر پیاوانی دەسەڵاتدارو گرنگی دان بەجۆگەو بنەوان بۆ ئاودانی بەرووبوومی کشتووکاڵ.

٢– دانانەوەی داب و دەستووری و وەرگرتنی دەستوو دیاری و باجی نەورۆزو میهرەگان لەخەڵکەکە ... ئەم هەنگاوەی موعاویەش بۆخاتری چاوی رەشی کورد و نەوە رۆژهەڵاتیەکان ، نەورۆزی ژیاندەوە ، بەڵکوو لەپێناو وەرگرتنی باجەکە ئەو هەنگاوەینا .

ئەم کارەی موعاویە نە هەر تەنیا ئەو رەسمە کۆنەی ژیاندەوە بەڵکوو ئەو جەژنانەشی بایەخ پێداو ژیاندیەوە ...بەتایبەتی جەژنی نەورۆز ... چونکە دەکەوێتە سەرەتای بەهاروساڵێکی تازە ، کە هەموو ساڵێك لە هەمان رۆژدا ئەم رۆژە خۆی نویٚ دەکاتەوە .

دوای نەمانی موعاویە خەلیفەکانی دیکەی ئەمەوی رێگەیان بەو جەژنەداو

باجی خۆیان کۆدەکردەوەو گەنجینەی دەوڵەتەکەیان پێ پردەکرد . لە پێنا
مانـەوەی دەسـەڵاتە هەمیشەییەکەیان ، لەوانە خەلیفە عەبدولمەلیك مەروا
بوو ، کە لە ساڵی ۱۳۰۵ دا کۆچی دوایی کرد .
ڕێگەی بەجێبەجێکردنی دابوو نەریتی نەورۆزداو باجی نەورۆزی وەرگرت
یەکێك لەوالیەکانی کە — حەجاجی کوری یوسفی سەقەفی — بوو زۆر بەگەرمی
ئەو ڕۆژەی لە ئێراقی ئێستاو وولاّتی چیاکان و — واتە کوردستان — و ئێرا
و خۆرساندا کردووە بە داب و نەریت و لە ڕۆژی نەورۆز دەست و دیاری
بەخشیشی ئەو جەژنەی کۆ دەکردەوە ، بەتایبەتی لەوکاتەی کە شاری
کووتی دروستکرد وپایتەختی ئێستای ئێراقی گوواستەوە ئەو شارە . و
دابوونەریتی ئەو ڕۆژی لەکۆشکەکەی خۆی لەو شارەدا ژیاندەوە .
هەموو خەلیفەکانی ئەمەوی گرنگیان بەجەژنی نەورۆزدا ، لە پێناو
بەرژەوەندی دەسەڵاتەکەیان تەنیا خەلیفەی هەشتەمی ئەمەوی — عومەر
عەبدولعەزیز — نەبێت کە جەژنی نەورۆزی قەدەغەکرد ... بەلاّم دوای
مردنی ئەو خەلیفەی نۆیەمی دەوڵەتی ئەمەوی — یەزیدی کوری
عەبدولمەلیك — کە لە ۱۳۱۹/۲/۲۲ دەسەڵاتی گرتە دەست و جەژنی نەورۆزی
ژیاندەوەو باجی وەرگرت و پەیرەوی ڕێنماییەکانی خەلیفەی موعاویەی کرد
لە هەموو بوارەکانیدا .

سەرچاوە:— وزارة التربیة — تاریخ الحضارة العربیة الاسلامیة ل/٦ — بەغدا/ ١٩٨٢ ل/١١٤

١٢٦٣

١٢٦٣/١١/٤ کۆچی دوایی سوڵتان هۆلاکۆ لە تەمەنی ٥٠ ساڵیدا ... ناوی تەواوی هۆلاکۆ
— قۆلاخۆ — بووەو بەباشترین و لێهاتووترین سەرکردە دادەنرێت لە ئازایەتی
و چاونەترسی لەهەموو بووارەکانی دەسەڵاتداریەتیدا لەسەر ئەو ناوچەو
هەرێمانەی کە دەسەڵاتی بەسەریدا دەشکاو دام و دەزگاکانیش لە
دانیشتووانی ئەو ناوچانە بوون نەك لە لایەنی دیکە بۆ ئەوەی بتوانێ
سەرکەووتن لە ئامانجەکانیدا بە دەست بهێنێ بەسەر دانیشتوواندا .

١٢٦٥

١٢٦٥/٥/٤ لەدایك بوونی شاعیری ناوداری ئیتاڵی و جیهان – دانتی – لە شاری فلۆرەنسای وولاتی ئیتالیا .... سەرچاوەکانی مێژووی ئەدەبی جیهان ئەوەندە باسی ژیانی منداڵی دانتی ناکەن ... تەنیا ئەوەندە نەبێ کە دەڵێن جارێ تەمەنی ٩ ساڵ بووە ، کە چاوی بەکچێکی جوان کەوتووەو ناوی – پاتریس – بووە ... حەزی لێکردووەو ئەو حەزو خۆشەویستیە بوونەتە سەرچاوەی سروشتی داهێنانە ئەدەبیەکانی دوا رۆژید .

کەچی لە ئەنجامدا بۆ یەکتری نەبوون ... دانتی زۆر زیرەك و تێگەیشتوو بووە ... هەر لەمنداڵیەوە پەیمانی بەخۆی دابوو ، کە تەنیا زانستی نوێی سەردەمەکەی وەرگرێ و بەماوەیەکی کەم فێری مۆزیکا بوو لەگەڵ ئەوەشدا بەشداری لەکاروباری سیاسیدا کرد .

لە تەمەنی ٣٠ ساڵیدا کرا بە ئەندامی کاربەدەست لە حکوومەتی فلۆرەنسا کە لەو کاتەدا راپەرینی رامیاری تووند لە نێوان پارتەکەی دانتی و ناحەزەکانی هەبوولە وولاتەکەدا .

بەهۆی بەرزبوونەوەی ئەم کێشەیە دانتی و دەستەیەك لە ئەندامانی پارتەکەی لەساڵی ١٣٠١ بۆ ماوەی ١٤ ساڵ دوورخرانەوە ... دوای ئەوە گەرانەوە وولاتەکە ... ئەم شاعیرە ناودارە لە کارە رامیاریەکان و شیعرەکانی بەردەوام بوو لە پێناو گۆرین و چاکسازی تاکوو لە ١٣٢١/٧/١٤ لە تەمەنی ٥٦ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد لە وولاتەکەیدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – عەبدولرەحمان بەدەوی بەرگی /١ .

١٢٦٥/٥/١٥ لـه دایـك بـوونی شـاعیری مـەزنی ئیتـالی – دانتیـه ئـەلگیاری – لـه شـار فیرنتسه لـه بنەماڵەیـەکی بـەناوبانگ ... دانتیـه بیروبۆچوونەکانی فەلسەف رامیـاری لاهـووتی هـەبووە ... بنەماڵەکـەی ، واتـه بـاوك و بـاپیرانی کـار پیـشەسازی و بازرگـانی و پارەیـان دەکـرد ... بـاپیری – کتـشاکویدا لەکۆتایی سـەدەی یـانزەم ئیمپراتۆری ئـەلمانی کۆنرادی سێیەم بـووە ... ک لەسەر خاچەکان لەساڵی ١١٤٧ کوژراوە .

دانتیه یەکەم کتابی لەساڵی ١٢٩٣ دانا کـه ٣١ پارچه شعری لـەخۆ گرتبو ئەم شـاعیرە نـاودارە لـەکارەکانی شعر و رامیاری و فەلسەفەیەکانی بەردەو بوو تاکوو له ١٣٢١ کۆچی دوایی دەکات ... کـه بەچەندین قۆناخ تێپـەریو به کێشەو گرفت لـه بووارەکانی ئایینی و رامیاری و فەلسەفەدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە . عەبولرەحمان بەدەوی – بەرگی ١/

١٢٦٥/١٢/٢٣ لـه دایـك بـوونی زانـاو فەیلەسـوف نـاوداری ئـاینی مەسـیحی و ناسـراو بـه جیهـانی ووردبین – – ژوهـن دونـس ئەسـکوت – لـه گەرەکـەکانی کۆنتیـه ئسکتلەندا ... له بنەماڵەیەکی دەووڵەمەندی دەرەبەگی خاوەن زەوی گـەوو . ئەمــەو لەلایــەکی دیکــه لــەدایك بوونەکــەی بــه ١٢٦٦/٣/١٧ دادەنــێن . بۆیەکـەم جـار خووێنـدنی لـه فرنشکن دەسـت پێکـردووە ... هـەر لەسـەرەتا منـداڵی و خووێنـدنی خـاوەن هەسـت و بـیروو توانایـەکی بـێ وێنـەی هـەبو لەگەشەکردندا .

ئـەویش بەخووێنـدنی ئـاینی لاهـووت بـۆ مـاوەی ١٠ سـاڵ بەپـشتیووان مامەکەی – ئیلیا دۆنس – کـه چاودێری کەنیسەکان بووەو لـه ٢٩١/٣/١٧ وێنـەی کـاهینێکی کێـشاوە کـه لـەو کاتـه تەمـەنی ٢٥ سـاڵان بـووە ... لـه کاتەشـدا لـه ئۆکسفۆرد و لـه شاری پاریـسی پایتـەختی فەرەنـسا لـه نێوا ساڵەکانی ١٢٨٧–١٢٩٠ دەستی کرد بەخووێندن .

دوای ئـەوە لـه زانکـۆی پـاریس لـەنێوان سـاڵەکانی ١٢٩٤ – ١٢٩٧ زانست لاهـووتی و فەلـسەفەی خوێنـدووە ... دانراوەکـانی ئـەم فەیلەسـوفه لـه ٢ بەرگـەو لەسـاڵی ١٦٣٩ بـه چـاپگەیەنرا ... ئـەم مرۆڤـه لەژیانیـدا درێخـ نـەکردووە لـه کارەکـانی تـاکوو لـه ١٣٠٨/١١/١٨ لەشـاری کـوڵنی ئـەلمان کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە :- موسوعەی فەلسەفە - بەرگی /١ دکتۆر عەبدولرەحمان بدوی .

١٢٦٧

١٢٦٧/٩/٢٢ لە دایك بوونی جەلالەدین محەمەد عەبدولرەحمان عومەر قەزوینی لەشاری مووسڵ... دوای ئەوە لەگەڵ باوکی روویان لەشاری هەولێر لە باشووری کوردستان کردووە ، کە مەزهەب هەڵگری بڕوای شافعی بووە ... دوای ئەوە لەگەڵ باوکی روو لەوولاتی رۆم دەکەن . خوویندنی لە بووارەکانی زانستی تەواوکردووە و هەروا لە بواری یاسایی توانای باشی هەبووە ... دوای ئەوە گەراوەتەوە شام و لەشاری دیمەشقی ئێستای پایتەختی سووریا کاری دادگاو خووێندنەوەی وتاری هەینی ئەنجام داوە ... دوای ئەوە رووی لەوولاتی میسر کردووە.

دوای ماوەیەك گەراوەتەوە شام ... توانای باشی هەبووە لەنووسینی شیعرو بەردەوام بووە لەکارە هەمەلایەنەکانی تاکوو لە شاری دیمەشق کۆچی دوایی دەکات و لەگۆرستانی سوفیەکان بەخاك دەسپێردرێت لە وولاتەکەدا .

تێبینی:- ئەم کەسایەتیە عەرەب نەبووەو بنەماڵەکەی لەناوچەی دەریای قەزوین هاتوون .

١٢٧٣

١٢٧٣/١/١٧ روودانی بوومە لەرزەی زەوی ووێرانکەر لە هەرێمی ئازربایجان ، کە بووە هۆی،گیان لە دەست دانی بە سەدا هاوولاتی و زامدار بوونی بە دەیا هاوولاتی دیکەو ووێرانکردنی بەسەدا خانوو کێڵگەی کشتووکاڵی ، کە لەوکات تەنیا کەنیسەی سریانیەکان نەبێت بەبێ زیان لێکەووتن مایەوە ، کە هەموو مەسیحیەکانی ئەو هەرێمە روویان تێ دەکرد بۆ خوا پەرستی و مەراسیمەکانی ئاینی مەسیحی لە وولاتەکەدا .

١٢٧٦

١٢٧٦/٢/١٧ رەشە بایەکی خۆڵاوی بێ ووێنەی سوور ، ناوچەکانی مووسڵ و هەولێری گرتەوە بۆ ماوەی شەش کاتژمێر بەردەوام بوو، کە بووە هۆی دورستکردنی ترسێکی تۆقاندن لە دەروونی دانیشتووان . هەر لەم رۆژەدا تۆرانیەکان قەشەی شاری ئازربایجانیان تیرۆر کرد لە گەڵ سێ هاوولاتی دیکە.

١٢٨٠

١٢٨٠/١١/١٥ کۆچی دوای فەیلەسوفی لاهووتی مەزن – ئەلبتریس ماگنوس – ناسراو بە ئەلبرتسی مەزن لەشاری کۆلۆنیا لە ئەلمانیا... شایانی باسە ئەم فەیلەسوفە مامۆستای قەدیس تۆمائەکوینی بووە ... لە بەر ئەوە بەنازناوی ئەلبرتس ئەلتیتوونی ، یاخوود ئەلبرتس کۆلونی ناوبانگی دەرکردووە ... دوای ئەوە روو لەئیتالیا دەکات و لە زانکۆی بادوخا دەخوێنێ لەسەر مەبدەئەکانی فەیلەسوفی ناوداری جیهان ئەرستۆ .

دانراوەکانی ئەم فەیلەسوفە بۆ یەکەم جار لەساڵی ١٦٥١ لە ٢١ بەرگدا بەچاپگەیەنراوە ... دوای ئەوە دیسان لە ٣٨ بەرگ بەچاپگەیەنرا ، چونکە چاپی یەکەم چەندین ناتەواوی و دەست نووسەکانی کۆنەکرابوونەوە ئەویش بەچاودێری p.jammy لە فەرەنسا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – بەرگی /١ – عەبدولرەحمان بەدەوی .

١٢٩١

١٢٩١/٥/١٨ شاری قوودس و دەوورووبەری لە دوای شەڕێکی خووێناوی بێ ووێنە لە نێووان هێزە چەکدارەکانی سووپای مەسیحی و هێزەکانی سووپای ئیسلام ، لە ئەنجامی ئەو شەڕە هێزە چەکدارەکانی ئیسلام توانیان هەرێمەکە بخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیان و، کە مەسیحیەکان توانای بەرگری و پاراستنی هەرێمەکەیان لە دەست نەما ، کە ئەمەش بەسەرکردایەتی نەوەکانی سەلاحەدینی ئەیووبی و کوردە بەشدار بووە چەکدارەکانی بوون دژی هێزەکانی مەسیحی لە ناوچەکەدا .

بەم هۆکارەش نەتەوەی عەرەب توانی بکەووێتە وە سەر پێی خۆی و ئاواتەکانی جێ بە جێ بکات لە فرەوانبووندا .

١٢٩٥

١٢٩٥/١١/١٠ لە زاناو ئەدیبی ناسراوی کورد – فەخرەدین ئیبراهیم ئیسحەق یحیا ئەمەدی – واتە دیاربەکر – لە باکووری کوردستان چاوی بەجیهان هەڵهێناوە...خووێندنی لەشارەکانی دیمەشق و بەغداو ئەسکەندەریەی میسر

تـەواوکردووە ...چـەندین پلـەو پایـەی بەدەسـت هێنـاوە بـەهۆی زیرەکـی و ئازایـەتی بەتایبـەتی لـە بوارەکـانی ئایینیـدا ... لەبـەر ئـەوەش توانیوویـەتی کارەکـانی ئـەوقاف بگرێتـە دەسـت و لـەریزی سووپاش کـاری کـردووە . ئـەم کەسایەتیەش بـەردەوام بـووە لـەکارە جۆراوجۆرەکـانی تـاکوو لـە ١٢٧٦/٥/٢١ لەمیسر کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە :- شذرات الذهب ٢٥٥/٦ ... الدليل اشافي ٩/١.

١٢٩٧

١٢٩٧/٦/٣٠ هێزە چەکدارەکانی ئیسلام بەسـەرکردایەتی شێخ عەلائەدین هێرشیان کردە سـەر شـاری ئەمـەد- دیاربـەکر - لـە بـاکووری کوردسـتان ، بـەبێ دەسـت پاراستن دەستیان کرد بەکووشتنی مەسیحیەکان بە ناشیرین ترین شێووە ئازاریان دان و بەسەدانیان لێ کووشتن ، لەوانـە مـەترانی مەسیحی- گریگـۆر یـۆس- ، لـە هـەمان کـات هەرچـی کتێـب و نووسـراوو کەلووپـەل هـەبوو هەموویان تالان کردو سووتاندیان .

١٢٩٦

١٢٩٦/١٠/٣٠ نووسەری ناوداری کورد و نووسەری کتێبی کوردو کوردستان - ئەمین زەکی بەگ - دەڵێ :-

لـەدوای وەرگـرتنی دەسـەڵات لەلایـەن خازانخـان ئەفراسـیای کـردەوە بەفـەرمانرەوایی لۆرسـتان ... دوای ئـەوە لـە خازانخـان بـەرەو شـاری بەغـدا هەنگاوینا ، ئـەویش بـەفیتی ئەفراسیای دلرەش و تەرەکـەباز ، کـە فەرمانیـدا بەقەڵاچۆکۆدنی کـورد ، کـە نزیکـەی ٥٠ هـەزار کوردیـان کووشـت و مولـك و سامان و ژن و منداڵ و پیریان بەتاڵان بردو وای لێهاتبوو ، کە کورە کـوردێکی دوانـزە سـاڵانیان بـە ١٢ درەهـەم دەفرۆشـت و گۆلکـەیان بـە پێـنج درەهـەم دەفرۆشت و ، لەهـەمان کـات نرخـی بـەرانێك - بـەران - بـە درهـەمێك بـوو .... ئەمـەش لەتۆڵـەی ئـەوەبوو کـە ئـەو کوردانـە لـە دژی خـانی یارمـەتی مـیر نەورۆزیان دەدا لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە :- شەرەفنامە - لاپەرە /٨٢ .

١٣٠٣

١٣٠٣/٨/١٥ گەریدەو نووسەرو موئەریخی بەناوبانگ – محەمەد عەبدوڵلا محەمــەد ئیــبراهیم تــەنگی – ناسراو بە – ئیبن بەتووتە – لە تەنگەی وولاتی مەغرب لەدایك بووە ... شایانی باسە کە ئەم دانـــەرە بەناوچـــەو هەرێمـــە جیاجیاکان زۆرگەراوە ، لەوانە وولاتـــی مـــەغرب و میـــسرو ناوچـــەکانی شـــام و حیجـــازی سعوودیە و ئێـراق و وولاتـی فارس و کوردستان و یەمەن و بەحرێن و توورکمانستان.

هەروا هەندێ ناوچە لەچین و هندو وولاتی تەتەرو ناوەراستی ئەفەریکیا کە مـاوەی سـوورانەوەکەی ٢٧ سـاڵی خایانـدووە لـە سـاڵی ١٣٢٥ تـاکو ١٣٥٢ زایینی . ئەم موئەریخە چەندین دانراوی جێ هێشتووە وەك کەلتوورێکی بێ وێنـە لەوانـە – تحفـە النڤـار ڤ غرائـب الامگـار و عجائـب الاسـفار – کـە بـۆ زمانەکانی پرتووگالی و فەرەنسی و ئینگلیزی – وەرگێردراوە . هەروا ئیبن بەتووتە جگە لەزمانی عەرەبی ، زمانەکانی فارسی و تورکی بە باشی زانیووە لە ئەنجامی ئەم گەشتەیدا .

لـە دوای ئـەم سـوورانەوەیەو بەدەسـت هێنـانی زانیاریـەکی بـاش لەوکاتـدا گەراوەتـەوە شـاری مـەراکش و لـەوێ لـە ١٣٧٧/٥/١٠ ماڵئـاوایی دەکـات . نووســـینەکانی وەك سەرچـــاوەیەکی گـــرنگ لەلایـــەن نووســـەرو دانـــەروو مێژوونووسان بایەخێکی بێ وێنەی هەیە لەهەموو بوارەکاندا .

تێبینی :– جێگەی باسکردنە کە ئەم نووسەرە لە سوورانەوەکەیدا بەناو خاکی کوردستان بە شێووەیەکی بابەتیانە باسی کوردی نەکردووە و زۆر لە سەرکردەو تیرەو

هۆزەکانی کوردی-بە توورك یا فارس ناوزەند کردووە ، هەروا لەگەڵ ناوچەکانی کوردستان ... (نووسەر).

١٣٠٥

١٣٠٥/١١/٥ لە دوای چۆڵ بوونی کورسی رەسوولی – پاپا – بۆ ماوەی یەك ساڵ ، بە هۆی دابەشی کەرادلە ، و کە بووە هۆی ئەوەی کە سەرۆکی ئەساقفە بووردو هەڵبژێرن- برتراندی گوت- بە هۆی هەلوێستی بووێرانەی لەگیانی ئاشتیانە لە سەر ئینگلتەراو ئەو دووبەرەکیەی کە لە نێووان شانشینی فەرەنسا وپاپا هەبوو ، لەوکات لە شاری لیۆن بە ناوی – ئقیلیمنزس- کە فیلیب ئامادەبوو، داوای یارمەتی لە پاپا کرد بە کۆتایی هاتنی کێشەکان لە نێووان فەرەنسا و ئینگلتەرا لەبارەی ئەلگسکوونیا .

١٣١٠

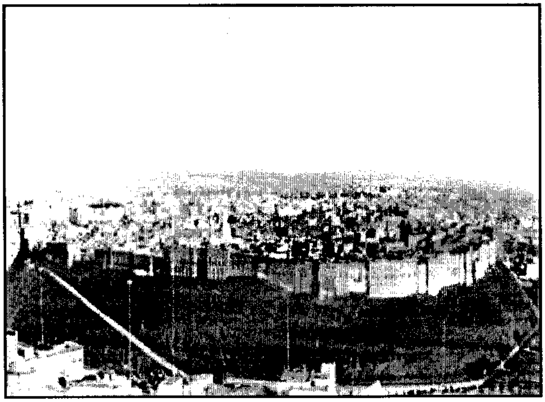

١٣١٠/٧/١ بۆجاری دووەم ئیمپراتۆریەتی ئاشووری لە دوای کەووتنی لە شاری نەینەوا – مووسڵ – کە لە ساڵی ٦١٢ کەووتنی یەکەمی بوو لەلایەن ئیمپراتۆریەتی میدیای کورد ، کە لەو کاتە ئاشوورییەکان وا دەرنەکەووتبوون ، کە هیچ لایەنگیریەکیان نەبوو لە خۆپاراستن بە هۆی هەڵوێستی خۆپەرستی و ماوەنەدان بەگەلانی دیکە ، بە تایبەتی گەلی کورد لە ناوچەی مووسڵی کوردستانی کورد .

کە لەو کات بەهۆی نەبوونی هاوکاری لە نێووان ئاشوورو میدیادا ، لەو کاتیش لە هەولێر بەکەووتنی هەر چوار کەنیسەکەو قەلای هەولێر ، کە

ئـەو کـات ناوزەنـد بـوو بـە – ئـەربائیلۆ – کـە بـۆ جـاری یەکـەم وکۆتـای
ئیمپراتۆریەتی ئاشووری و کەووتنی بەخۆوەدی لە هەرێمەکەدا . لە وولات
میزۆبۆتامیا .

١٣١٧

١٣١٧/٣/٦ رەوشی تەسەووف لـە کوردسـتاندا ، کـە دوای تەریقـەتی قادری و تەریقەت
نەخشەبەندی بە دووەم و گەوورەترین تەریقەتی ئایینی ئیسلام لە کوردستا
دەژمێردرێت .
جێگەی ئاماژە وپێکردنە کە ئەم تەریقەتە لە شاری بۆخارا لەلایەن کەسایەت
بەناوبانگی ئایینی ئیسلام – بەهائەدین محەمەد – سەری هەڵداوە ... کە ب
پێیەی رێورەسمەکانی زیاتر پابەندی شەریعەتی ئایینی ئیسلام بوون ... لـ
کاتیشدا بیرووباوەری ئایینی بووە هۆکارێکی بەهێزی ململانێی بە ئەنجا
گەیاندن ، بە سەرکەوتووانە لـە هـەموو بووارەکانی ئایینی و دوورکەووتنەو
لەبیرووبۆچـوون و بـروای نەتـەوەیی و نیشتیمانی ... کـە زۆربـەی مـەلاکان
ئاینی روویان لەم تەریقەتە دەکرد لـە بەر ئەوەی لـەنێوو خـەڵکی سادەدا زۆ
بڵاوببووەوە لەلایەن مەزهەبی سووننەو شیعەی هەڵگری ئایینی ئیسلام .
هەرچــەندە لــە ســەدەی ٦٣٠ کۆچــی لــە کوردســتان پــەیرەوان
دەرنەکـەووتبوون . بـەلام لـەکۆتایی سـەدەی ٦٣١ ی کۆچـی بـۆ بەدەسـ
هێنـانی ئـەم تەریقەتـە کەسـایەتی نـاوداری کـورد – سـەید عـەلی کـوری – ک
خـەڵکی ناوچـەی ئامێدی بـووە لـە باشـووری کوردسـتان ، رووی لەمەڵبەند
شـێخەکانی تەریقـەتی نەقشـبەندی لـە سـەرمەنقەند کـردووەو تەریقەتەکـە
وەرگرتـووە ... کـە چەندین سـاڵ لـەو شـارە لـە خزمـەتی شـێخەکانیان بـووە
تاساڵی ١٥١٩ لەناوچەی قەزوین لەلایەن ئۆزبەکیەکان دەکووژرێ.
لەبەر ئەوەی لە رۆژهەلاتی کوردستان بەشێووەیەکی گشتی تەریقەتی قادری
جێگەی خـۆی بەشـێووەیەکی بەرفراوان زاڵ کردبوو ... هـەر چـەند تەریقەت
دیکەی ئایینی ئیسلام هاتبوونە ئاراوە ، بەلام لەسەر ئاستێکی تەسکدا ...ک
لـە سـەردەمی – قـەرەقۆینلۆکان – تەریقـەتی – حروفیـە – هـەبوو ، کـە ئـە

تەریقەتە ئایینیە تەریقەتێکی شیعە بوو ، کە لە سەدەی ٦٢٩ ی کۆچی لەلایەن – فەزوڵڵا ئیستریادی – هاتۆتە کایەوە کە لە لێکدانەوەی – خەون – شارەزابووە .

هەروا تەریقەتی ئەم مرۆڤە لە سەر بنەمای پیرۆزکردنی مرۆڤ دامەزراوەو داوای لە تەیمور لەنگ و سولتان و میرەکان کردووە کە بێنە ژێرباری باوەرەکەی ... کەچی لە ساڵی ١٣٩٤ ی زایینی لەلایەن میران کووژراوە ... پاش کووژرانی – میران شا – لەلایەن قەرەقۆینلۆکان قەرە یوسف گرنگی بە حروفیەکان داوە ... تەریقەتی حروفیە لە ئەنادۆڵ لەخۆی نزیك خستۆتەوەو لەقەلەمرەودا پارێزگاری لیّ کردوون ، لەبەر ئەوەی دووژمنی سەرخستیان – میرانشا – بەدەستی قەرە یوسف کووژراوە .

پاش ئەو گرنگی پێدانە دەرگای کوردستان لەبەردەم موریدانی حروفیە کرانەوەو چالاکیان تا ئەوپەری وولاتی رۆم رۆیشتووە ... هەرچەندە حروفیەکان لەتەك فەرمانرەوایی قەرەقۆیتلۆکان کاریان کردووە ... بەلاّم میرو خەڵکی کوردستان روویان لەم تەریقەتە نەکردووە لەبەر ئەوەی پەیرەوی مەزهەبی شیعەیان دەکرد ... سەرەرای ئەوەش کاریگەری خۆی لەسەر خەڵکی کوردستان هەبووە .

سەرچاوە :– مێژووی ئێراق لە نێوان دوو داگیرکردن –
دانانی – پارێزەر – عەباس عەزاوی – بەشی /٨ .

١٣٢٦

١٣٢٦/٨/٢١ لە بنەماڵەی ئۆرخانی دووەم – عەلائەدین – لە تەمەنی ٧٠ ساڵیدا کە هەموو هەوڵەکانی بۆ دامەزراندنی دەووڵەتی عوسمانی تەرخان کردبوو، ئەویش تووانی دراو لێبدا لە مس . لە هەمان کات دامو دەزگای دەووڵەتی دامەزراندو براکەی ئۆرخان کاری کردنەوەو– فتووحات – بگرتە دەستو هەوڵیدا بە بەفراوانکردنی دەسەلاّتو فراوان کردنی پارچەی سنووری جووگرافی لە هەرێمەکەدا ، بە بلاّووکردنەوەی ئالاّی دامەزراندنی دەووڵەتی عوسمانی ، لە وولاّتە دراووسێکان بە تایبەتی. لە سەر خاکی کوردستان.

١٣٢٧

١٣٢٧/١١/١٧ له یهكێك له شارهكانی دوواوهی زێ و له گوندی خواجهئیلگار تهیموری لهنگ لهدایك بووه....باوكی جووتیار بووه.. لهسهرتا تهیموری لهنگ گهنجێكی تهمهڵی دڵ رهق و بههێزبووه و ههردهم حهزی لهشهڕو كێشه دروستكردنی گرفت بووه ... لهههمان كات دهستی دزیكردنی ماڵی خهڵكی ههبووه .

جارێك چهند مهرێك دهدزێ و له ئاكامدا بهردهبێتهوهو قاچی تووشی نهخۆشی دهبێ و دهلهنگێ ، بۆیه ناوزهند بوو به تهیموری لهنگ ، كه بهزمانی كوردی و فارسی پێیدهگووترێ لهنگ واته – الاعرج – و به توركیش پێی دهگووترێ – ێفاق – ، تاكوو ئهم گهنجه بووه یهكێك لهسهركردهكانی مهگۆل و لهشێووهی جهنگیزخانی دهكرد لهههڵس و كهووت و ههڵوویست و ئامانجهكانیدا .

سهرچاوه :– مێژووی ئێراق له نێوان دوو داگیركردن – دانانی – پارێزهر – عهباس عهزاوی – بهشی /٧ .

١٣٣١

١٣٣١/١٠/٤ كۆچی دوایی جووگرایناس و رامیاری و شاعیری ناوداری كورد – ئیسماعیل عهلی ئهیوبی – . شایاینی باسه كه ئیسماعیل عهلی ئهیوبی ناوزهند بووه ، به باوكی فیدا ، و له شاری دیمهشقی پایتهختی ئێستای سووریا له دایك بووه ... كه بنچهی دهگهرێتهوه بۆ شاهنشای كوری

نەجمەدینی کوری ئەیوبی برای سولتان سەلاحەدینی ئەیوبی .

باوکی فیدا جووگرافینناس و رامیاری و شاعیر بووە ... لەکاری خۆیدا لەجووگرافیا پاشا بووەو رۆڵی باڵای هەبوو . ئەنجوومەنێکی زانستی بەناوبانگی هەبووە ، کە زانایان چاودێریا دەکردو ئەویش هاوکاری دەکردن... گرنگترین پەرتوکی رۆژ ژمێری وولاتانە ، کە بەم پەرتوکە توانی گەورەترین ناوبانگ دەربکات...تائێستا گرنگترین پەرتوکی جووگرافیایە لەجیهانی جووگرافیادا.

١٣٣٢

١٣٣٢/٥/٢ لە دایك بوونی نووسەرو رووناکبیر و مێژوو نووسی بە ناو بانگی جیهانی ، عەلامە – ئیبن خەلدون– لە وولاتی توونس ... ئەم کەسایەتیە مرۆڤێکی لێهاتووی بووارەکانی ژیان بووە ، لە بوواری رامیاری و نەتەوەیی و کۆمەلایەتی و ئەدەب و زانست و شیعروئایین ... کە ووتە بەنرخەکانی تاکوو ئێستاش جێگەی رێزلێگرتنە لە جیهاندا .

١٣٣٧

١٣٣٧/٧/٢ داگیرکردنی شاری بەغدا لەلایەن شێخ حەسەن جەلایری ، ئەویش بە لە ناوبردنی حکوومەتی مەگۆل لە ئێراقی ئێستا و بە دامەزراندنی حکوومەتی جەلایریە کەناونرا بە – ئەلایلگانیە – کە یەکەم شانشینی شێخ حەسەن کە بەر لەوە ناوی شێخ حسنیە بووە .

ئەو شێخ حەسەنە کوری شێخ حوسێنی کورکان بووە و پێی گوتراوە –

خێڵ – دوای ئـەوە كـچی ئورگاتمانی كوری ئاقیفا – ئاق یوگا– ی كور
ئیلگانویان جەلایری هێناوە.

كـە دەگەرێتـەوە سـەر رەچـەڵەكی ئیلگانویـان . جـەلایرەكان تـیرەك بوونـە لـ
تیرەكـانی كـە دەسـەڵاتی مەگۆلیـەكان لـیٚ پێكهێنـراوە ... لەحكوومەتەكـە
جـەلایری نەخـشەیەكی فـراوان دروسـت كـراوە ، كـە ناوچـەو هەرێمـەكان
كوردسـتانی تیا دەسـت نیشان كـراوە ... من نامـەویٚ بەدرێـژی باسـی بكـە
چـونكە مێژوونامەكـە ، تـەنیا كردنـەوەی دەرگایـەكی مێـژووی پووختـە لـ
ڕووداوەكاندا .

سەرچاوە :– مێژووی ئێراق لە نێوان دوو داگیركردن –دانانی – پارێزەر –
عەباس عەزاوی – بەشی /٨ .

١٣٤٠

١٣٤٠/٦/٢٤ هەڵگیرسانی شەڕی – ئەلهەویس – لە نێووان هێزەكانی سووپای دەریـایی
جــەنگی شانـشینی فەرەنـسا شانـشین – فلیپـی شەشـەم – و كەشـتیە
دەریایـەكانی سـووپای شانشینی بـەریتانیا شانشین – ئەدواردی سێیەم –
كـە لـەو شـەڕە زۆربـەی كەشـتیە جەنگیـەكانی فەرەنـسا لـەناو چـوون ، ئـەم
شـەڕەش هـیچ كاردانـەوەیـەكی ئـابووری لەسـەر بـاری شانـشینی فەرەنـسا
نـەكرد ، بـەهۆی یارمـەتی سـەرمایەداره دەرەبەگـەكانی فەرەنـسا ، كـە ڕۆڵـی

سەرەکیان هەبوو لە دەسەلاتی فەرەنسا.

/ ٥ / ١٣٤٥ رووخاندنی تەلاری کۆشکی کیسرا لە رۆژهەلاتی شاری ئێستای بەغدا ، لە دوای سەرکەووتنی عەرەبە ئیسلامەکان ، لە رێگەی فتووحاتی ئیسلامی بەسەر هێزەکانی فارس ، کە تا ئێستاش پاشماوەکانی ماوەو هەوڵی چاککردنەوەی نادرێت لە لایەن حکوومەتەکانی کە لەئێراق دەسەلاتیان گرتۆتە دەست لە ناوچەکەدا .

١٣٥٦

١٣٥٦/٢/٦ لە دوای مردنی شێخ عیسا ، براکانی سوڵتان ئیسحاق لێی توورەبوون کە بووە سەرهەڵدانی کێشە لە نێوانیان و داوایان لە سوڵتان ئیسحاق کرد ، کە ئەو میراتەی باوکی کە بەجێی هێشتووە دابەشبکرێت لە زەوی وخانوو کێڵگە کشتووکاڵیەکان و ئاژەڵ و سامانەکانی دیکە... سوڵتان ئیسحاقیش ئەم داوایەی جێ بەجێکردو هیچی بۆخۆی نەبرد ، تەنیا هەندێ پێداویستی ئەوکات .

دوای ئەوە داوایان لە سوڵتان ئیسحاق کرد کە لە گوندی بەرزنجە بڕوات . ئەویش گوندی بەرزنجەی جێهێشت و بەرەو - پردێوەر - بەرێکەووت و لەدایکی - دار براك - و هەندێ لەهاورێکانی وەك - بنیامین و داودو پیرموسا و مستەفا ... هەروا لەگەڵ حەوت کورەکەی و دەروێشەکانی کە بڕوایان بەبیری ئەو بوو ... لەو کاتەی کە گوندی بەرزنجەی جێ هێشت بەرهەڵستکارانی ئیسحاق بەبراکانی ئیسحاقیان گووت:-

بەهۆی بردنی مافوورەکانی و رایەخەکانی تەکیەکە ئیسحاق هەموو کەسایەتی و لێهاتوویی بۆ خۆبردو هیچی بۆئێوە نەهێشتەوە . دوای ئەو ناوناتۆریە براکانی سووپایەکی پێك هێنا بەسەرکردایەتی سێ لە براکانی ئیسحاق و ناوی سووپایەکەیان نا سوپای - جیجك - وبەرەو دوای سوڵتان

ئیسحاق ویاوەرەکانی بەرێکەووتن و لەئەشکەوتی – مەرنۆ – لە شارەزوو
تووشی یەك بوون وویستیان خۆی و یاوەرەکانی هەموو بکووژن .
لەو کاتەی کە تووشی یەك دەبن زۆر بیرووبۆچوون هەیە لەسەر لەناوچوون
براکانی ئیسحاق بەفەرمانی خوا ... بەلام بەهەرحاڵ سوڵتان ئیسحا
لایەنگری زۆر دەبێ بەهۆی هەڵس و کەوتوو پەیوەندی و ووتەکانی . ک
ئەمەش بووە هۆی بلاوبوونەوەی بیرووبۆچوون ، لەلایەن خەڵکی هەرێمەکە ل
باشووری کوردستان ، بەتایبەتی لەپارێزگای کەرکوك و سلێمانی
هەندێکیش لە هەولێر ، لە ناحیەی گوێری سەر بە پارێزگای هەولێ
لەباشووری کوردستان .
لەلایەکی دیکە رۆژهەلاتناس – سی . جی – ئەدمۆند دەڵێ :– بروا
کاکەییەکان دەگەرێتەوە سەر رێگای سۆفیەکان و لەرێکخستنەکانی پێشو
لە هەرێمی لۆرستان سەری هەڵداوەو بەرەو ناوچەی شارەزوور و هەوراما
هاتووە ، لەرێگەی کەسایەتی ناوداری کورد – شاه خۆشین – کە چە
هاورێیەکی هەبووەو هەروا بەرامبەر بە سوڵتان ئیسحاقیش... لەهەمان کا
رۆژهەلاتناس مینۆرسکی دەلێ : –
کاکەییەکان ئاینەکەیان ئاینێکی کوردیە ... لەلایەکی دیکەش محەمەد ئەم
هەورامانی دەڵێ :– کاکەییەکان پەیوەندیەکی روون و بەهێزی ئاینیان هەیا
ئەوەش پەیوەندە بەناوچەیەك ، یاخوود چەندین ناوچەی دیاری کر
لەهەرێمی باشووری کوردستان .
واتە لەو کاتەی کە سوڵتان ئیسحاق لە – پردیوەر – جێ نشین بووە . کو
گەوورەکەی بەناوی – محەمەد گەووره سوار – سەرپەرشتی کاروبار
براکانی بکات – هەفتەوانە – و داوای لێکردن ، کە شێخایەتیەکە لەدوا
یەك ئالووگۆر بکەن بەناوی – پیرە – کە ئەو برا گەوورەیان بەناوی – کاکە
دەستی پێکردو ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە هەڵگری بیرووبروا
کاکەییەکان لەهەر جێگایەك بن پەیوەندی بەهێزیان هەبێت لەهەم
بوارەکاندا .
کە لەو سەردەمە شێخ ، یاخوود گەووره ، یاخوود رابەری مەزهەب
کاکەییەکان دەستی پێکرد لە پەیوەندیە هەمەلایەنەکانی ئەو مەزهەبە لە
جێگایانەی کە کاکەییەکانی تیایە لە ناوچەو هەرێمەکاندا .
سەرچاوە :– کاکەییەکان – لێکۆلینەوەیەکی ئەنتەرو پۆلۆژیە لە ژیا

کۆمەڵایەتی . د. نوری یاسین هەرزانی ، پەیمانگای شووێنەواری کورد – لەسەر ئەرکی ماڵی ئاراس بۆ بڵاوکردنەوە – چاپکراوە لە هەولێر – باشووری کوردستان .

١٣٥٦/٩/١٩ بەرپابوونی شەڕ لە نێووان لایەنگیرانی شانشینی فەرنساو بەرهەڵستکارانیدا ، کە لە ئاکامدا شانشینی فەرەنسا – جانی دووەم – لە کۆشکی شانشینی بەریتانیا بەند کرا ، بە هۆی بەزینی هێزەکانی سووپای فەرەنسا لە – موبیرنۆی – و بلۆك کردنی سێیەکی فەرەنسا . لەلایەن شانشینی بەریتانیا بە باج سەندن بەبری ٣,٠٠٠,٠٠٠ ، سێ ملیۆن ریالی زیر بەرامبەر بەو بلۆك کردنە.

١٣٦١

١٣٦١/٦/١٦ کۆچی دوایی متەسەوف تێئۆری ئەلمانی – تاولر گوهانس – لە ئیستراسبورگ ... شایانی باسە ئەم زانایە لە ساڵی ١٣٠٠ چاوی بە جیهان هەلهێناوە لە ئیستراسبۆرگ ... پەیوەندی بەرێگای دۆمینکان کردووەو لەساڵی ١٣١٥ ماوەی دوو ساڵ لەخووێندن و لێی بەردەوام بووە .

دوای ئەوە لەساڵی ١٣٢٥ بەرەو کلن – کۆلۆنیا – چووەو لەوێ دەستی بەخووێندن کردووە ... دوای ئەوە لە ساڵی ١٣٣٩ بۆتە مامۆستا لە شاری بازلی سویسری و دوای ئەوە لەساڵی ١٣٤٧ گەراوەتەوە ئیستراسبورگ .... ئەم زانایە چەندین دانراوی هەبووە بەپێی بیروبۆچوونەکانی لەهەموو بوارەکانی ئایینی و فەلسەفە تاکوو کۆچی دوایی دەکات لە شارەکەدا.

سەرچاوە :– مەوسوعەی فەلسەفە – بەشی /٢ – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی .

١٣٧١

١٣٧١/٧/١٥ بۆ یەکەم جار تەیموری لە نگ دەرکەووت بەراگەیاندنی سەربەخۆیی لەناوچەی تورکمانستان و خۆی بەشانشینی هەرێمەکە راگەیاند لە دوواوەی زێ ... تەیموری لەنگ کوری ترگای کوری ئیگای ژکتان بووە ... دەرکەووتنەکەشی لە نێوان ناوچەی کەس و سەمەرقەند بووە . تەیموری لە نگ هەروەك فتووحاتی ئیسلامی و چاولێکەری لەو کارە دەستی کرد بەداگیرکردن و فراوانکردنی دەسەلاتی لە سەر زۆربەی هەرێم و ناوچەکان لە کێشووەری ئاسیاو ئەورووپاو هەندێکیش لە ئەفەریکیا.

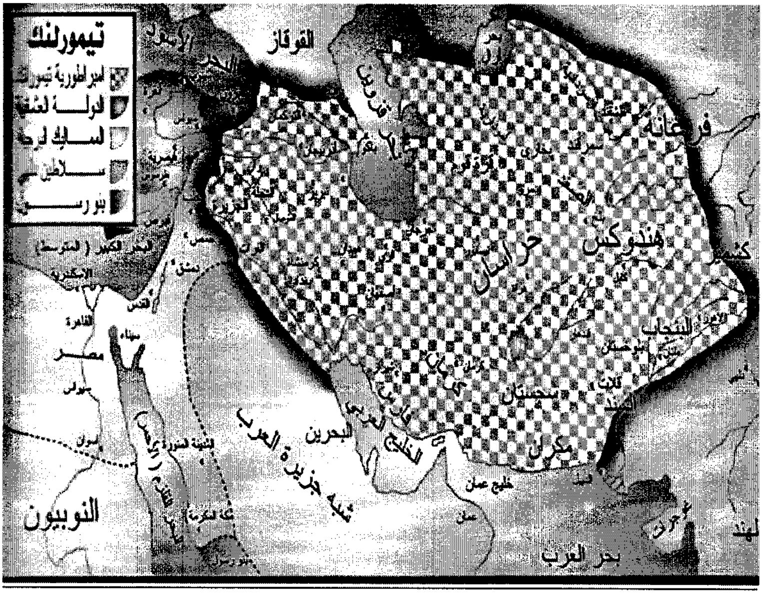

ئەمـــەش بـــەهۆی هاوکـــاری کردنـــی لەلایـــەن هۆزێـــك بەســـەرکردایەتی شەمـــسەدینی فـــاخوری و پیرکـــە ، کـــە ئەمانـــە لـــە ئاســـیای بـــچووك دیـــارو بـــەهێزبوون ... لەهـــەمان کـــات یارمـــەتی دەری تـــەیمووری لـــەنگ نـــەوەکانی جـــەنگیزخان بـــوون کـــە رۆڵـــی باڵایـــان هـــەبوو لـــە بـــە هێزکردنـــی جـــێ پێگـــەی تەیمورو دەسەڵاتەکەی لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە : مێژووی ئێراق لە نێوان دوو داگیرکردن – پارێزەر عەباس عەزاوی – بەشی/٢ .

١٣٧٣

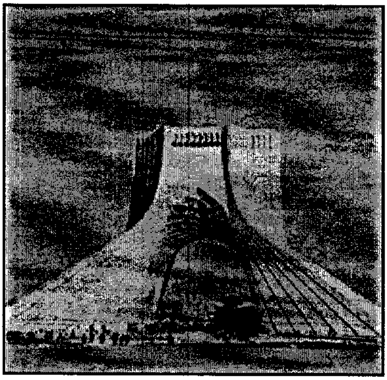

١٣٧٣/٦/٨ لـە بۆنـەی ئاهـەنگی یادکردنـەوەی یادی سەد ١٠٠ساڵەی دامەزراندنی سـینەمادا لـە باڵەخانـەی – بـاخی فیردەووسـی– لـە تارانی پایتـەختی وولاتی فارس کۆبوونەوە ئەنجامدرا ، کـــەخۆی لـــە ٢٠٠٠ دوو هـــەزار ئاهـــەنگ گێـــر دەدا ، کـــە بـــۆ ئـــەو ئاهەنگە بانگ هێشت کرابوون.

١٣٧٩

١٣٧٩/٨/٩ کۆبوونەوەی – کەرادلە – واتە ئەندامانی ئەنجوومەنی مەسیحیەکان لە جیهاندا – لە گەڵ فەرەنسیەکانی هەڵگری ئاینی مەسیحی کە لە شاری – ئەناتیی – ئەنجامدراو پیلانی شۆرش دارێژرا ، لە نێوان دوو بیروو بۆچوون ... لە نێوان هەردوو مەزهەبی کاسۆلیك‌و پرۆتستانت ، ئەویش بە راگەیاندن‌و بڵاووکراوەیەکی دیاریکراو لە هەڵبژاردنی– ئیریان – بۆ وەرگرتنی پۆستی پاپا بە تاکە بە هۆی پاڵەپەستۆ لە لایەن – گۆکای – رۆما .

کە هەموو کەرادلەکان لایەنگیریان بۆ – تلیان – کردوو لە ٩/٢٠ کۆبوونەوە لە سەر ئەوەی کە – ربرت ئەلژنیفی – پاپای دیاریکراووە ... ، کە – ربرت – پۆستی دەسەلاتی پاپای گرتە دەست بەناوی – کلمنتنی حەوتەم– ، بەلام – ئیریان – هەر دەست گیر بوو بە پۆستی پاپا لە رۆما.

کە ئەویش بووە هۆی سەرەتای کەرت بوونی پۆستی دەسەلاتی پاپاو لە گەڵ ئەو دووبەرەکیە لە نێوان دەسەلاتەکانی پاپا بەردەوام بوو تاکـــوو مردنی – کلمنتنی حەوتەم – لە ساڵی ١٣٩٤ و، بەهاتنی – بندکتی سیانزەهەم – ... دوای یۆنیفاسی نۆیەم – کە داوای کرد بەگێرانی ئاهەنگێکی جەژنانەی گشتی ئەنجام بدرێت لە ساڵی ١٣٩٩ لە پێناو یەکخستنی ئەو دوو بەرەکیە لە نێوان دوو مەزهەبی ئاینی مەسیحی کاسۆلیك‌و پرۆتستانت بەتایبەتی لە رۆماو فەرەنسا.

١٣٨١

١٣٨١/٥/١ بەرپابوونی شۆرشی کۆمەڵایەتی لە بەریتانیا... لە دوای یەك مانگ لەو مێژووە ، بووە هۆی رووبەروو بوونەوە لە نێوان هێزکانی سووپای دەسەلات‌و هێزەکانی کەنیسەی ئاینی‌و زانستی ، کە ئەمەش بووە هۆی لێکەووتنی زیانێکی زۆر لە دام و دەزگای کەنیسەو دام‌و دەزگاکانی دەووڵەت لەم وولاتەدا .

١٣٨٢

١٣٨٢/١١/٢ پادشایەکی – چەرکەس – کە پادشایەتی وولاتی کۆنی میسریان کردووەو نەوەی ئەو کۆیلانەن ، کە لە و رۆژەوە دەسەلاتی میسریان گرتۆتە دەست ... یەکەمیان مەلیك زاهر سەیفەدین برقوق کۆیلەی ئەمیر... بەلگای عومەر

بـووه ... كـه بـه‌لگاش لـه پێشوو یه‌كێك بـووه لـه كۆیلـه‌كانی مـه‌لیك سـالحی
ئـه‌یووبی و ده‌سـه‌لآتی میسریان لـه ده‌ست ئه‌یووبیـه‌كان ده‌رهێنـاوه بـه‌هۆی
لاوازی ئـه‌و كـاتی بنه‌ماڵـه‌ی نـه‌وه‌ی سـه‌لاحه‌دینی ئـه‌یووبی لـه‌و كـاتی ولآتـی
میسر دا .
شایانی باسـه كـه بنه‌ماڵه‌كان و نـه‌وه‌كانی سـه‌لآحه‌دین ١٣٥ سـاڵ لـه وولآتـی
ئـه‌و كـاتی میسر ده‌سـه‌لآتدار بوونـه لـه گـه‌ڵ بنه‌ماڵـه‌ی – خـدێوی – محه‌مـه‌د
عه‌لی پاش – و نـه‌وه‌كانی تاكوو شۆڕشـی میسر لـه سـاڵی ١٩٥٢. ئـه‌ویش بـا
رووخاندنی رژێمی شانشینی و راگه‌یاندنی رژێمی كۆماری له وولآته‌كه‌دا .

١٣٨٩

١٣٨٩/٨/٩ سـولتان ئۆرخـان دامه‌زرێنـه‌ری سـه‌ره‌تای ئیمپراتۆریـه‌تی عوسمانی كۆچی دوای كردووه ، كه مرۆڤێكی شـۆڤێنی بـه‌رچاو تـه‌نگی دژ بـه نه‌تـه‌وه جیاجیاكـانی ناوچـه‌و هه‌رێمـه‌كان بـووه لـه‌پێك هێنـانی نه‌ته‌وه‌ی توركدا .
ئـه‌ویش بـه‌بێ ئـه‌وه‌ی پـه‌یووه‌ندیـه‌كانی بـه‌ره‌و هاوكـاری و دۆسـتایه‌تی ببـات و په‌لاماری هه‌موو گه‌لانی ژێر ده‌سته‌و ناوچه‌كانی ده‌وروو‌به‌ری ده‌دا ، لـه بـ
تـورككردنێكی بـێ وێنـه لـه‌پێناو بـه‌هێز كردنـی ده‌سـه‌لآتی لـه هـه‌مو
بوواره‌كـان ، بـه تایبـه‌تی لـه بـوواری سـنووری جـووگرافی و نه‌تـه‌وه‌یی
ئابووری و لـه پێناو به‌رزكردنه‌وه‌ی بوونی كه‌سایه‌تی تورك له‌سه‌ر جیهان .

١٣٩٦

١٣٩٦/٩/٢٧ بـه‌رپابوونی شـه‌ڕ لـه نێـوان هێزه‌كـانی سـووپای ئیمپرتۆریـه‌تی نـوێ
عوسمانی ، كه ٢٠٠,٠٠٠ دوو سه‌د هه‌زار چه‌كدار بوون به سه‌ركردایه‌تی
سولتان بایه‌زید – هێرشـی كرده سه‌ر هێزه چه‌كداره‌كانی مه‌سیحی سرب

لە هەرێمی بەڵکان ، بە سەرکردایەتی – ئیستفن لازار– دا .

ئەویش بەپەرینەوەی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەزێی دانووب و شاری نیکۆیگی ، ئەویش بە گەمارۆدانیان بە برپابوونی شەڕێکی خوێناوی . بێ بەزەیی هاتنەوە لەلایەن عوسمانیەکان ، لە ئەنجام هێزەکانی سووپای عوسمانی سەرکەوتنیان بەدەست هێنا بە سەر هێزەکانی سربە مەسیحیەکان لە سربەستاندا .

١٤٠٢

١٤٠٢/٧/٢ هەڵگیرسانی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای تەیمووری لەنگ و هێزەکانی سووپای عوسمانی ، کە ١٢٠ سەدو بیست هەزار چەکدار دەبوون بە سەرکردایەتی بایەزید ، لە ئەنجام شاری سیواس و دەوورووبەری لە باکووری کوردستان داگیر کرا لە لایەن هێزەکانی تەیمووری لەنگ و شەرەکە بەرەو شاری ئەنکەرە هەنگاوینا لە ئەنجام هێزەکانی تەیمووری لەنگ سەرکەوتنی بەدەست هێنا بە دەستگیرکردنی سولتان بایەزیدی عوسمانی و بەندکردنی تاکوو مردنی لە١٤٠٣/٣/١٠ ، لە تەمەنی ٤٤ ساڵیداو ماوەی بەندکردنەکەشی ١٣ ساڵ بوو.

١٤٠٥

١٤٠٥/٢/١ لە دوای کۆچی دوایی سولتان بایەزید خانی یەکەمی سولتانی عوسمانی، نەوەکانی یەك لەدوای یەك جێگەیان دەگرتەوە ، ئەویش بە دابەشکردنی دەسەڵاتەکان ، هەریەك لە بەشێك و بووارێکی دەسەلات . لە هەلسووراندنی کاروباری دەوڵەتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە هەموو بووارە جیاجیاکاندا .

١٤٠٦

١٤٠٦/٣/١٩ کۆچــی دووایــی زانــاو ڕوونــاکبیری عــەرەبی و جــیهانی مامــۆستا – ئـیبن خـــەلدوون – لـــە شـــاری قـــاهرەی پایتەختی میسر.

شـــایانی باســـە کـــە ئـــیبن خەلـــدوون پێـــشەنگی زانـــستی کۆمەڵناســـی و پێـــشەنگی فەلـــسەفەی مێـــژوو– پێـشەنگی تیێـئووری ئاوەدانکردنـەوەو گەریـدەی بـەناوبانگ و مووعجزەیـەکی عەرەبیە کە تاکوو ئێستا هاوشیووەی کـەمە لە مێژوودا .

١٤٠٩

١٤٠٩/٣/٢٥ لـە دوای دەیـا شـەڕو کێشەو ململانـێ لـە نێـوان هـەردوو مەزهـەب ئـاینـ
مەسیحی ... کاسـۆلیك و پرۆتـستانت ... کـۆنگرەی – پیـزا – گرێـدرا ، لـ
پێنـاو دیـاریکردنی پاپـا بەرەزامەنـدی هـەموو مەسـیحیەکان لـە جیهـان ، بـ
بـەلاوە نـانی بـیروو بۆچـوون و جیـاوازی مەزهـەبی . ئـەویش بـەدانانی
گریگۆری – بەپاپا .

لە ئەنجام – بندکتی سیانزەهەم – بەرەو شانشینی ئەسپانیا هەڵات
بە هۆی نەبوونی لایەننگیر لە پێناو بوونی بەپاپا لـە سـەر ئاینی مەسیح .
سەرەرای ئەوەش کێشەکان چارەسـەر نـەکرا لـە دوای دامەراندنی گریگۆر
بەپاپای مەسیحیەکان لە جیهان . بە هۆی کێشەی نێوان فەرەنساو ئیتالیا
کە ئەو دوو وولاتە مەڵبەندی پیاوان و کەسایەتی ئاینی مەسیحی بووز
کـە فەرنـسا زۆربـەی پرۆتـستانت و ئیتالیـا زۆربـەی کاسـۆلیك بـوون ، ئـ
کێشانە تاکوو ئێستاش بەردەوامە .

بەڵام لە شێووەو شێووازێکی دیکەی بەرەو چارەسەر کردن لە هەموو بووا
جیاجیاکـانی ئـاینی و پەیووەنـدی لەگـەڵ ئاینـەکانی دیکـەی جیهـا
پەیووەندنی نێوودەولەتی ، بەتایبەتی دەووڵەتی فاتیکان لەجیهاندا.

١٤١٢

١٤١٢/٢/٣ هۆزەکانی لوڕ- شوڵو شووانکارەکانیشیان ، کە هۆزی لوڕ کۆنترین هۆزن لە دوو بنەماڵەی گەورەو بچووک پێک هاتبوون ، کە هۆزێکی زۆرنو بەربلاو بوونەتەوەو پادشاو میری خۆیان هەبووەو بەشی زۆریان لە ویلایەتی میسرو شام بوون .

شامیەکانیان زۆرتر بوون ، واتە وولاتی ئێستای سووریاو ئووردنو فەلەستین ، کە زۆر ئازاو راستگۆ بوونەو لە هۆزە گەورەکانی کورد بوونە لە کوردستان.

سەرچاوە:- شەرەفنامە /١٢٤.

١٤١٤

١٤١٤/١١/٥ لە سەر داوای پاپا - یۆحەنا یستی سێیەم - لە رۆمای پایتەختی ئێستای ئیتالیا ، کۆنگرەی نێوودەوڵەتی لە نوێنەری هەموو مەزهەبەکانی مەسیحی ، بە تایبەتی پرۆتستانتو کاسۆلیک گرێدرا بە هەلبژاردنی پاپا .

ئەویش بەئامادەبوونی ٢٩ کەرادلە و ٣٣ لە سەرۆک ئەساقفەکانو ١٥٠ ئەسقەفو ١٠٠ سەرۆک دێرەکانو ٣٠٠ لە زانایانی لاهووتیو ٤٠ لە نوێنەری زانکۆکانو ٢٦ لە ئەمیرەکانو ١٤٠ لە دەرەبەگە دەوڵەمەندەکانو ٤٠٠٠ لەپیاوانی ئاینیدا .

شایانی باسە کە یەکەم کۆنگرەی نێوودەوڵەتی گەورەی مەسیحی بوو لەجیهاندا لە دوای کۆنگرەی ساڵی ٣٢٥ ، بەبریاردانی دوای کەنیسەکانی مەسیحی، ئەویش بە دوورخستنەوەی یۆحەناو گریگۆریو بندکت لە دەسەڵاتی پاپایی بە دامەزراندنی ئەنجوومەنێکی گشتی بە پێی یاساکانی ئاینی مەسیحی پیرۆز .

ئـەویش لـە پێنـاو بـەڕێووەبردنی کاروبـاری تـەواوی مەسـیحیەکان لـە جیهاندا لە پێناو بەرەو چارەسەر کردنی کێشە هەلوواسراوەکان.

١٤١٥

١٤١٥/٩/٢ لـە دوای کۆچـی دووایـی– هـسن – ی سـەرکردەی – بوهیمیـەکان– لـە بـەرپابوونی شۆرشـی بوهیمیـەکان ، کـە زیـاتر لـە ٥٠٠ سـەرکردەو پیـاوانی ئـاینیو خـاوەن سـامانەکان لـە بۆهیمیـەکانو مۆرافیـەکان کۆبوونـەوە لـە ئەنجوومەنی کنستان.

ئەویش بە مۆرکردنی بەلگەنامـەی ئەو ٥٠٠ بەشدار بووانە لە لایـەنگیرانی تیشكو لایەنگرانی هسیان کردو چوونە سەر مەزهـەبی کاسۆلیك ، لە پێنـاو بەرگری کردن لە مەبدەئەکانی مەسیح دژی یاساکانی کە لە لایەن مرۆڤەوە دەردەچـێت بـە چەووسـسانەوەی مـرۆڤ لـە لایـەن مرۆڤـەوە لـە هـەموو بووارەکاندا .

١٤٢٠

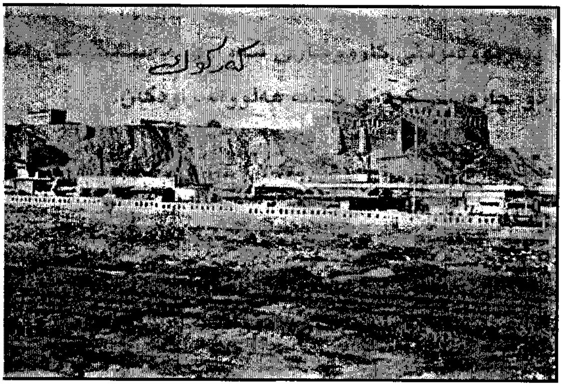

١٤٢٠/١/١٧ بـۆ یەکـەم جـار نـاوی شـاری کـەرکوك لەلایـەن – تـەیمووری شـەرەفەدین عـەلی یـەزدی – لـە کتـێبی – زەفەرنامـە – نـاوی هـاتووە دوای ئـەوەش بـە چـل سـاڵێك لـە دوای عـەلی یـەزدی نووسـەری کتـێبی – دیاربەکریـە – کـە لەلایـەن ئـەبوو بـەکری تـەهرانی ئەسـفەهانی کـەوا پێدەچـ سـاڵی ١٤٧٠ کتێبەکەی نووسیبێ ، لە زۆر جێگەدا بەناوی شاری کەرکوکەو باسی کردووە .

کـە شـاری کـەرکوك سێـچارەگی دانیـشتووانەکەی کـورد بوونـەو کـە ئەوکاتـ تـورك و عـەرەبی بـە دەگمـەن لێ هەبوونـە یـاخوود نەبوونـە ... لـە بـەر ئـەوەی

پارێزگای کەرکوك عەرەبی تیا نیشتەجێ نەبووە تاکوو دوای چەندین ساڵ لە فتووحاتی ئیسلامی ، کە تاکوو دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق لەسەر خاکی گەلانی دیکەی وولاتانی نێوان دوو زێ – میزۆبۆتامیا – عەرەب لە پارێزگای کەرکوك و سەلاحەدین و مووسڵ بە ڕێژەیەکی کەم هەبوونە .

بەڵام دوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق و سووریا و وولاتانی دیکەی عەرەبی بەتایبەتی وولاتی سعوودیە ، کە بە لێشاو روویان لەو پارێزگایانە کردووە ، هەروا پارێزگاکانی کووت و عیمارە و بەتایبەتی دیالە وەك داگیرکەرێك ، نەك وەك میوان و زەوت نەکردن و داگیرنەکردنی خاکی گەلانی وولاتی نێوان دوو زێ بەتایبەتی خاکی کوردستان .

سوود لە کتێبی دکتۆر جەمال رەشید – کەرکوك لە سەردەمە کۆنەکان – چاپخانەی ئاراس / ٢٠٠٢ وەرگیراوە .

١٤٢٠/٣/٨ بنەماڵەی عوسمانیەکان دەگەرێنەوە سەر تیرەیەکی تورکان لە سەرەتای سەدەی سیانزەهەمی زاینی ، کە لە نێوان دوورگەی بیابانی نێووان مەنگۆلیاو چینی مللی دەژیان ، ئەویش کە خەریك بوون بە کاری پیشەی بە بەخێووکردنی مەرو مالاتو چنین ، لە دوای ئەوە دەست بەسەراگرتنی جەنگیزخان بە سەر هەرێمەکانی وولاتی نێوان دوو زێ – میزۆبۆتا میا – و ناوچەکانی رۆژهەلاتی ئاسیای بچووك.

کە ئەویش بووە هۆی ئەوەی ، کە سلێمانی باوکی عوسمان بەرەو ناوچەکانی باکووری کوردستان هەنگاوبنێ تا گەیشتنە هەرێمی ئەنازۆڵو بە جێگیربوونیان ، بە تایبەتی لە شاری ئەفلات لە باکووری کوردستان لە رۆژهەلاتی ئێستای تورکیا .

١٤٢١

١٤٢١/١/٦ مردنی قەرە یوسف بووە هۆی دوودڵی و سەرنواندن وهەروا نەتەوەکەی تووشی دڵناخۆشی بوون و بووە بلاوە پێکردنی دەستەکانی سەبا . لەو کاتەشدا شارخ بەرەو تەبرێز بەرێکەووت بۆ دەست بەسەراگرتن بەبێ هیچ بەرگریەك لە شاری تەبرێز .... بەلام ئەسبان بەرەو شاری بەغدا هەنگاوینا و هەروا جیهانشا .... ئەبوو سەعید بەرەو شارۆچکەی جەسان ... جەسان شارۆچکەیەکە لە تەك بەدران – واتە ناوچەی بەدەرو جەسانی کوردسان لە باشووری کوردستان .

بەڵام ئەمیر ئەسکەندەر کە لەکەسایەتیە ئازاو چاونەترس و دیاریوو لەو کاتە

بەهۆی مردنی باوکی و کەسووکاری لەدەووری کۆبوونەوەو لەشاری کەرکوك چوونە لای شارەخ و بووە شەر لە نێوانیان لە ١٤٣١/٩/٩ کە ئەوکات پێی دەگوترا – بەخشی – لە سەر سنووری ئاشکرد و شەرەکە دوو رۆژ بەردەوام بوو لە نێوانیان و چەندین کەس لە هەردوولایەنیان کووژراو رۆژی سێیەم ئەمیر ئەسکەندەر لەو شەرەدا بەزی وبەرەو لای زێی فوورات رۆیشت و لەوێ بەرەو شاری ماردین لە باکووری کوردستان هەنگاوینا .

ئەویش بە هۆی ئەوەی نەوەك عوسمان بەگ هێرشی بکاتە سەرو کۆکچە موسای لەگەڵدابوو– دکر –... ئەمەش لەشەرەفنامەدا ئەمەی دیاریکردووە ، کە کوردەکانی خۆراسان بوون لەو کاتەش شا تەهماسب ئیمارەتەکەیدا دەست کەسایەتیەك کە ناوی شەمسەدین بوو ... ل/٤٢٤ .

لەدوای ماوەیەکی زۆر هەردوو لایەنی چەکدار لەنزیك شاری ماردین بەیەك گەیشتن و هێزی چەکداری ئەمیر ئەسکەندەر زۆر بوو ... بووە هۆی ئەوەی کە لە هێزەکانی عوسمان بەگ لادەن و بگەڕێنەوە ناوچەی ئەمیر ئەسکەندەر ، بەڵام لە ئاکامدا تووشی شەڕ هاتن و شەڕەکەش ماوەی ٢٥ رۆژی خایاندو ئەمیر ئەسکەندەر سەرکەووتنی بەسەر عوسمان بەگ بەدەست هێنا ... دوای ئەوە شارەخ گەراوە خۆراسان و ئەمیر ئەسکەندەریش گەراوە تەبرێز و لەسەر کورسی دەسەڵات دانیشت .

دوای ئەوەش ئازربایجانیان خستە ژێر دەسەڵاتی خۆیان .... دوای ئەوە شەڕ لە نێون هێزەکانی شارەخ و هێزەکانی ئەمیر ئەسکەندەر بەرپابوو هەتا کاری لە دراوسێکانی کرد ... بەڵام جیهانشا وئاسیان لە بەغدا مانەوە ... واتە بەپێی نوسراوەکانی شەرەفنامە کورد دەسەڵاتداریەتی فروانی هەبووەو زاڵ بوونی بە هۆی بەهێزبوو ... بەڵام شەڕی نێوان سەرکردە کوردەکان بە ئامانجی نەگەیاندوون لەکوردستان .

١٤٢٨

١٤٢٨/١٠/١١ بەردەوام بوونی شەڕ لە نێوان شارەخ و ئەمیر ئەسکەندەر . ئەمانە سەرکردە کوردەکان بوون بە پێی شەرەفنامە... بەڵام جیهانشا لایەنگیری براکەی ئەمیر ئەسکەندەر بوو ، کە ئەمەش بووە هۆی بەرپابوونی شەڕی نێوانیان لە دەووروبەری شاری سەلماس لە رۆژهەلاتی کوردستان ، کە ئەمیر ئەسکەندەر لەو پەری بەهێزی و ئازایەتی دابوو لەو شەڕەدا .

بەڵام بەهۆی هەڵەکانی سەرنەکەووت و بەرەو هەرێمەکانی رۆم رۆیشت ... کە لەو کاتیش قەرە عوسمان لایەنگیری شارەخ بوو ... کە شاری بەغداو دەووروبەری لەو شەڕەدا بە دووربوون . ئەم شەڕەش کە لەنێوان سەرکردەکان بوون لەپێناو دەسەلات وپارەو سامان ... ئەمە لەلایەك و لەلایەکی دیکەش شەڕ بەردەوام بوو لەنێوان بارانیەکان وبایندەریەکان ...

سەرچاوە :- مێژووی ئێراق لە نێوان دوو داگیرکردن -پارێزەر عەباس عەزاوی بەرگی /٣ .

١٤٢٩

١٤٢٩/٤/٢٠ سولتانی عوسمانی سولتان - محەمەد فاتحی - دووەم لە دایك بووەوحەوتەمین سوڵتانی عوسمانی بووە لەو بنەماڵەیەدا .

١٤٣٢

١٤٣٢/٥/٣٠ ئاگر لە گیان بەردانی زاناو رووناكبیری فەرەنسی خاتوو – ژاندارکی ژن – لـا
فەرنـسا ، بـەهۆی بـەهێزی بـیروو بـاوەری ئـاینی لەلایـەن دەسـەلأتدارانی
فەرەنـسا ، کـە بـە زینـدوویی ئـەو کـارە نامرۆییـەیان بەرامبـەر بـەو ئافرەتـا
ئەنجامدا .
جێگـەی باسـکردنە کـە رژێمـی ئـەو کـاتی فەرەنـسا لـە لایـەن دەرەبـەگ و
سەرمایەدارەکان بە رێوەوە دەچوو لە وولأتەکەدا .

١٤٣٦

١٤٣٦/٧/١٦ لە هەولێکی بێ وێنەدا کە لە لایەن زانای ئەلمانی – گۆتـەنبێرگ – بۆ یەکە،
جـار دۆزینـەوەی چاپخانە هاتـە کایـەوە ، کە ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی کـا
بەسەدان رۆژنامەو گۆڤار و کتێب دەردەچوون و بلأودەکرانەوە ، کە سـەدەی
نـۆزدەم شـاری – ڤینـسیا – ببـووە ناوەنـدی بازرگـانی و رۆژنامەیـەك لـەو
بـازارەدا دەردەچـوو بـەناوی – گەزەتـە – کـە ببـووە هـۆی بلأوکردنـەوەی
زانیاری و هەواڵی رووداوەکانی ئەو شارە .
لە سەدەکانی ناوەند لە ئەورووپا – پامفلیت ، Pamphlet – پەیدابوو
گەلێك لە پیاوە ناودارەکانی ئەو کات و ئەو سەردەمە بیروو راو هەستی
خۆیان لەو رێگەیەوە بەخەڵك دەگەیاندو وردە وردە بەرەو بە هێزبوون
هەنگاوینا لە جیهان .
<u>سەرچاوە :–</u> تێگەیشتنی راستی – کەمال مزهەر –شوێنی لە رۆژنامەنووسی
کوردیدا – ١٩٧٨ .

١٤٤١

١٤٤١/٢/٤ هەوڵـدان لـە پێنـاو لێـك نزیـك بوونـەوەی کەنیـسەی سـریانی وکوورسـی
رەسوولی – پاپا – ، کە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٢٣٧ بە رێگەی
نامـە گۆڕینـەوە لـە نێـوان پاپـا گریگۆریۆسـی نۆیـەم و پـەتریریکی سـریانی
ئەگناتیووسی داود بەرەو راگەیاندنی بەتریریکی سریانی بە یەکگرتنی تاکا
کەسـی بەکوورسـی رەسـوولی، دوای ئـەوە کـۆری هـەرێمی کەنیـسەکانی
رۆژهەلأت کۆبوونەوەیەکیان گرێدا لەدورگەی قووبرس.

ئەویش لەسەر داوای پاپا بندکتی دوانزهەم بوو... ، کە لەو کۆرەدا ئەسقفی سریانیەکان یەکیەتی تەوواوی لەگەڵ کەنیسەی کاسۆلیك راگەیاند ،... بەڵام سریانەکانی قووبرس هەندێکیان رێگەی لاتینی لە خواپەرستی گرتە بەرو هەندێکیان چوونە ناو کەنیسەی سریانی مارۆنیەکان.
لە دوای ئەوە هەوڵی دیکە زۆر درا ، لە سەر ئاستی کۆڕی مەسکوونی ، کە کۆڕێکی فلوورنتینی بوو لە رۆژانی پاپا یاخوود جانیووسی چوارەم وبەتریرك ، لەئاکام پاپا بڕیاری تایبەتمەندی بەسریانیەکان راگەیەندرا.
شایانی باسە کە ئەرمینیا یەکەم هەرێم بووە بەهەڵگرتنی بڕوای ئاینی مەسیحی لە ساڵی ۳۰۱ وگریگۆری منەوری دووەم ناسراو بەناوی قەدیس گریگۆریۆس منەوەر ، کە یەکەم کەس بووە پاڵپشتی کەنیسەی ئەرمەنی کردیە و . هەر بە ناوی خۆشیەوە بووە ، کە کەنیسەی ئەمەرن سەر بەخۆبووەو ریوورەسمێکی تایبەتی هەبووە لەداب و نەریتدا .

✍ ۱٤٤۲

۱٤٤۲/۲/٤ پاپا ئۆژیپیووسی چوارەم لە مەراسمێکی شکۆداری ئایینی دڵخۆشکەر ، یەکگرتنی قبتیە مەسحیەکانی میسری بە کەنیسەی رۆما راگەیاند لە کەنیسەی خاتوو مریەمەی عەزا لە شاری بلفۆرنسای ئیتالیادا .
۱٤٤۲/۸/۲۱ بەر پابوونی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی بەسەرکردایەتی سوڵتان مووڕادی دووەمی دکتاتۆرو هێزەکانی سووپای شانشینی رۆما ، لەپێناو داگیرکردنی قووستەنتینیە، بەڵام هەوڵەکانی هێزەکانی سووپای عوسمانی هەرەسی پێهێنرا بەرامبەر بە هێزەکانی سووپای شانشینی رۆما.

✍ ۱٤٤٤

۱٤٤٤/۷/۱۳ لە ئاکامی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی سووپای سرب و مەژەر ، بە داگیرکردنی چەندین ناوچە لە لایەن هێزەکانی سووپای عوسمانی و بە بەردەوام بوونی شەڕو کێشە لە ئەنجامدا سەرکەووتنی سەرکردەی مەژەری لە وولاتی سربیا بەسەر هێزەکانی سوڵتان مووڕادی

عوسمانی لە شاری نیس ڕاگەیاندرا .
لە دوای سێ ڕووداو ڕێکەوتنی ئاشتبوونەوەیان لە نێوان مۆر کرا بە بەجێهێشتنی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەو ناوچانەی کە داگیری کردبوو ، بەگەڕاندنەوەی بۆ ژێر دەسەڵاتی سربەکان بۆ ماوەی ١٠ ساڵ بەدەست درێژی نەکردنە سەر ناوچەدا .

١٤٤٤/١١/١٠ بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی سووپای شانشینی سرب – لادسلاس – لە دوای مۆرکردنی ڕێکەووتننامەی ئاشتی لە نێوانیان بەهێرش نەکردنە سەر سربەکان .
بەڵام لەناوچەکەدا لە دوای شەڕیکی توندو دژووار بە کووشتنی کردینال – سیزارینی – کە بووە هۆکاری هەڵگیرسانی ئەو شەڕە بە سەرکەووتنی عوسمانیە ئیسلامەکان لە ناوچەکەدا.

١٤٤٥

١٤٤٥/٨/٧ بلاووکردنەوەی پاکانە بەناو بانگەکەی پاپا – ئۆژینۆس – ی چوارەم ، لە بارەی ناوونانی نەسرانی ، بەڵکوو نەسرانی نیەو کلدانیە.
شایانی باسە کە کێشەی مەزهەبی و نەتەوەیی لە نێووان مەزهەبی کاسۆلیك و ئۆرزکسیەو نەتەوەو ئاین ، پێك هاتەی ئاینی مەسیح لە سەدا نەتەوە پێك هاتووە . لەوانە کورد لە کوردستان ، بەڵام چەندین بیری جیاواز هەیە لە نێووان مەسیحیەکان بەگشتی و مەزهەبەکان بەتایبەتی ، لە نێووان کلدان و نەسرانی و ئەرمەنی و ئاشووررو سریانی ، کە هەر یەك لەوانە خۆی بەراستر دەزانێ لە وویدیکە ، کە ئەو کێشەیە بەردەوامە لە بیروبۆچوونە جیاجیاکانی ناو پێکهاتەکاکانی ئاینی مەسیحیەکاندا .

١٤٤٥/٩/٧ لە دوای یەکگرتنەوەی هەردوو کەنیسەی یۆنان و کەنیسەی ڕۆژئاوا ، کە لە بەلگەنامەی فەرمی کەنیسەی ڕۆمانی تۆمار کراوە بە پاکانەی بلاووکراوە . لە لایەن پاپا – ئۆژینۆس – ی چوارەم ، کە ئەویش لە دوای بریاری – تیمتاوس – ی مەترانی نەسرانیەکان و ئیمان هێنان بە مەزهەبی کاسۆلیك لە هەرێمی قووبرس لە پێش – دوومنیکی ئەندراوس – ی مەترانی قوولسالب – ڕۆدس – ی دووەم لە شاری لاتران ، کە پاپا ڕایگەیاند ، کە لێرە

بەدوواوە سریانیەکان لە نەستووره ناویان بە کلدان دەگووترێ لەو رۆژەوە مێژووی دەربەدەر بووەکان بەکلدانی قووبرسی دادەنرێت.

١٤٥٠

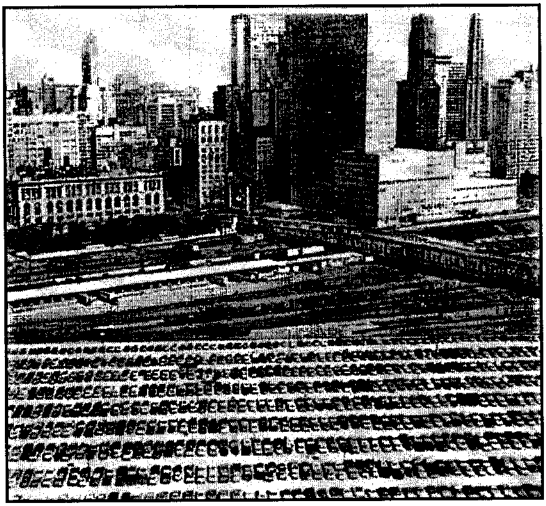

١٤٥٠/٦/١٨ هێزێکی گەورە لە جووتیارو کرێکارانی شارو شارۆچکەکانی بەریتانیا بەرەو شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا بەرێکەوتن و کە لە شاری - پلاك هیس - چەکدار کران بەسەرکردایەتی سەرکردەکەیان - جاك کید - ئەویش بە هۆی باری گرانی وەرگرتنی باج و چەندین زولم و زۆرداری دییکەی رژێمی شانشینی بەریتانیا .

ئەویش لە پێناو هەلووەشاندنەوەی دەستووری کرێکاری و دامەزراندنی حکوومەتێکی نوێدا ، کە لەو کاتە حکوومەتی بەریتانیا- جاك کیدی - بە کۆمۆنیست تاوانبار کرابوو، دوای ئەوە سەرکردەکانی سووپای بەریتانیاو هەندێ لە پیاوانی لەگەڵ سەرکردەی سووپای شۆرشگێرانی جووتیارو کرێکار چاویان بەیەك کەووت لە شاری - سفنووکس- ، کە بووە هۆی سەرسوورمانی هەموو خەلك بەسەرکەووتنی شۆرشگێران کە لەو کاتەی بەرەو لەندەن هەنگاویاننا.

لەوکاتەدا ئەنجوومەنی شانشینی بەریتانیا لە چەند رێنماییەکیدا داوای ئارامکردنەوەی باروودۆخەکەی کرد ، بە دەستگیرکردنی- لۆری سای و ملیچ کرومر - کە دوکار بەدەستی نا لە باری نارێك بوون ، لە کارەکانیان بەرامبەر بەگەلانی بەریتانیا ، دوای ئەوە کەووتنە ژێر دەستی سەرکردە

شۆرشگێرەکان ، کە لە ٧/٤ی هەمان ساڵ لە سێدارەیان دان و سەرەکانیان بـەدوو سـنگی کووتراوەکـانی دیـوواری بالەخانـەی شانـشینی بـەریتانیا هەڵوواسران.

١٤٥١

١٤٥١/٢/٧ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان مووڕادی چوارەم کۆچی دووایی کردو کوڕەکەی سوڵتان ئەبوو فەتحی دووەم جێگەی گرتەوە ، لەدوای مردنی تەرمی سوڵتان مووڕادی چوارەم گواسترایەوە بۆ شاری بۆرسەی خاکی باکووری کوردستان .

شایانی باسە کە به پێی نووسراوی نووسەرو رۆژنامەنووس و مێژووناس و جووگرافیناس و کۆمەلناس و دەیا بیروو بۆچوونی تووێژێنەرەکان ، بگرە لە دوای رووداوەکەی لافاوەکەی کەشتیەکەی حەزرەتی نووح .

من گەیشتوومەتە ئەو بڕووایەی کـە بنەماڵـەو سـەرکردەکانی دامەزرێنـەری ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی کـورد بوونـە ، هـەروەك سـەلاحەدینی ئـەیووبی و دامەزرینـەری دەوڵـەتی میـسر محەمـەد عـەلی پاشـا و روونـاکبیری نـاوداری جیهانی کەواکبی و بنەماڵەی سەرۆکی پاکستان زولفەقار عەلی بۆتۆو مستەفا حـەقادی دەرهێنـەری فلیمـی سینەما لـە سـەر سـەلاحەدینی ئـەیووبی ، کـە دانیـشتووی شـاری حەلـەبی ئێـستای سووریا و بـەدەیا بنەماڵەو کەسایەتی دیکەدا .

بەڵام بە داخەوە دەڵێم بە هۆی کێشەو ململانـێ و شـەڕی نـاووخۆی کـورد لـە کوردسـتان . هـەر وەك بەلگـەی زینـدووی لـە باشـووری کوردسـتانی لکێنـراو بەئێراق ، شەڕی نێووان پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکیتی نیشتمانی کوردستان ، کە سەرەتای دەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی دوای ١٩٦٥ و کە تاکوو ئێـستاش نـە لـە شـەڕو نـە لـە ئاشـتی دایـە بـە بـەردەوامی لەکێشەو گرفـت و ململانێدان.

ئەمـە لـە لایـەك و لەلایـەکی دیکـەش ، بـەر لـە مێـژووی زایینـی بـە ٨٣٠ سـاڵ زیـاتر کـورد خـاوەنی ٢٧ وویلایـەتی دەسـەڵاتدار بووەو تـاکوو دابەشـکردنی کوردســـتان بـــەپێی نەخـــشەی داریـــژراو لـــە پـــەیمانی ســـایکس بیکـــۆی

١٩١٦/٥/١٦ ، جێبەجێکردنی بەپێی نەخشەی پەیمانی لۆزانی ١٩٢٣/٧/٢٤، ئیماراتە کوردیەکان لە کوردستان بەردەوام بوونە لە شەڕو کێشەو ململانێی ناووخۆیی ، کە بووەتە هۆکاری کاردانەوە لەسەر دەروونی گەلی کوردو کەسایەتی و بنەماڵە جیاجیاکان و دوورکەوتنەوەیان لەسەر گۆڕەپانی نەتەوەیی لەسەر خاکی کوردستان .

ئەویش بە نەگەیشتنی کورد بە ئاواتەکانی تاکوو ئەمڕۆ... ئەم هۆکارانە بوونە لە کاردانەوەی بنەڕەتی و سەرەکی لە دژایەتی کردنی گەل و نیشتمانەکەیان و خزمەت کردنی گەلانی دیکەو گەیاندنیان بە ئاوات و ئامانجەکانیان ، بەتایبەتی لە رووی نەتەوەیی و نیشتمانی جگە لەبووارەکانی دیکەدا .

١٤٥١/٢/١٨ سوڵتانی عوسمانی حەوتەم ناسراو بە سوڵتان محەمەد ئەلفاتح دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی گرتە دەست ، کە تەمەنی ٢٢ساڵ بوو، هەوڵی چاکسازی دا لە هەموو بووارە جیاجیاکانی دەسەڵاتەکەیدا ، کە چەندین زمانی دەزانی لەگەڵ مێژووناسی بەرفراوان و ڕۆڵی سەرەکی بینی لە بەهێز کردن و فراوانکردنی سنووری جووگرافی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە هەموو لایەنەکاندا .

١٤٥٢

١٤٥٢/٤/١٥ لە دایك بوونی هونەرمەندو نیگارکێشی سەدەکانی ناوەراست- خاتوو کاترینا - لە نزیك گووندی - فنتشی- بەدووری ٦٠ میل لە شاری فلۆرنستی رووسیای قەیسەری... شایانی باسە کاترینا دایکی کچە جووتیارێکی رۆشنبیر بووەو باوکی - پیرو دانتونیا- پارێزەرێکی دەوولەمەند بووە لە وولاتەکەدا .

١٤٥٣

١٤٥٣/٤/٦ هێزەکـانی سـووپای ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی بەسـەرکردایەتی محەمـەد ئەلفاتح گەیشتە دەوروروبەری شاری قووستەنتینیە ، کە سووپاکەی زیاتر لــە ٢٥٠ دووســەدو هــەزار چــەکدار دەبــوو، لــە ووتەیەکیــدا ، داوای سـەرکەووتنی لـە سـەربازو سـەرکردەکان کـرد بـە سـەر هێـزی سـووپای بێزەنتیەکان بە هەموو جۆرە چەکێکی ئەو کات ، لە خۆ ئامادە کردنێکی بێ وویّنە لە هەموو بووارەکانی جەنگ کردندا .

١٤٥٣/٤/٢٢ لـە دوای گـەمارۆدانی دەوروروبـەری شـاری قووسـتەنتینیە لـە هێرشـێکی بەرفراوان و شەڕیکی دژووراردا بەسەرکردایەتی سوڵتانی عوسمانی محەمەد ئـەلفاتح و هێزەکـانی سـووپای بێزەنتـی بەسـەرکردایەتی جۆسـتنیان ، لـە ئـەنجام هێزەکــانی ســووپای بێزەنتــی ســەرکەووتنی بەدەســت هێنــا لەگێراندنەوەو داگیر کردنی بەندەرەکەدا .

١٤٥٣/٥/٢٩ کەووتنی شاری قووستەنتینیەی پایتەختی بێزەنتیەکان لەلایەن هێزەکانی سووپای عوسمانی کە بووە هۆی کەووتنی ناوچەو هەرێمەکانی بەلکان .

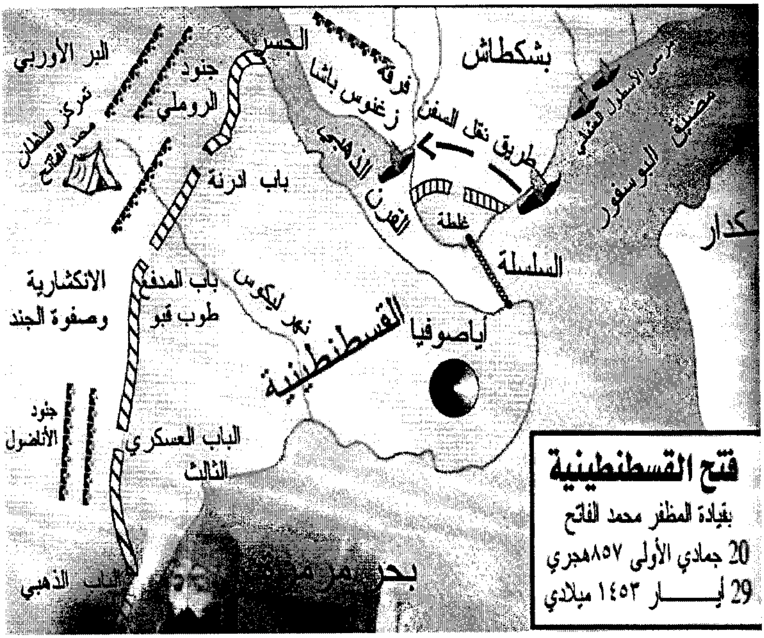

١٤٥٣/٥/٢٩ هێزەکانی سووپای عوسمانی ، کە پێك هاتبوو لە ١٥٠سەدو پەنجا هەزار سەرباز ، سەر لە بەیانی هێرشیان کردە سەر شاری قووستەنتینیەو داگیریان کرد بەشێووەیەکی زۆر درندانە جگە لە پەلاماردانی دانیشتووانی شارەکەدا .

بەڵکوو پەلاماردانی کەنیسەکان بە بەتالان بردنی هەرچی لە ناو کەنیسەکاندا هەبوو ، لە کەلووپەل و نووسراوو کتێب و پاشماوەی شووێنەوارو کەلتووری ، بە تایبەتی ئەوەی پەیووەندی هەبوو بە ئاینی مەسیح و ووێرانکردنی شارەکە . کە ماوەی ١٠٠٠ ساڵ لە ژێر دەسەڵاتی رۆمانی و بێزەنتیەکان بوو .

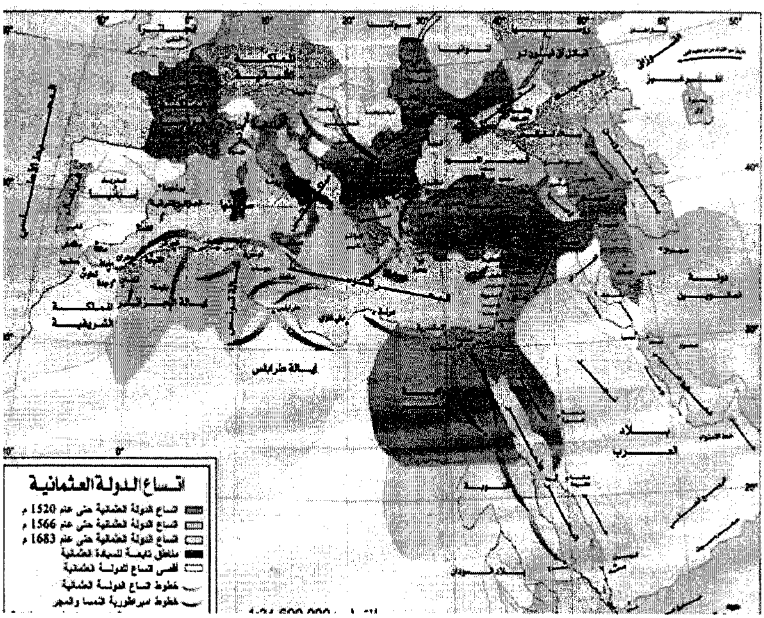

١٤٥٣/٦/٢٩ بـــەهۆی شـــۆفێنیەتی دەســـەڵاتی عوسمـــانی بـــە وێرانكردنـــی شـــاری قووســـتەنتینیە ، خـــەڵكی شـــارەكە پەیكـــەری مریەمـــەی عـــەزرایان بـــەرز كـــردەووەو لـــە ناكـــاو پەیكەرەكـــە كەووتـــە خووارەوتێكـــشكا ، لـــە دوای سـەرنەكەووتنی گفتووگـۆی نێـووان سـوڵتانی عوسمـانی محەمـەد ئـەلفاتح و نووێنـەری دانیشتووانی شارەكەدا .

هــەروا لــە هــەمان كــات هێزەكــانی ســووپای عوسمــانی بەســەركردایەتی محەمــەد ئــەلفاتح لــەماوەی چــەند مــانگ تــووانی شــارەكە داگــیر بكــات ، ســەرەرای بــەرگری كــردن لەشــارەكە لەلایــەن هێزەكــانی ســووپای بێزەنتــی، لەهــەمان كــات زانایــانی ئــاینی ئیــسلامی ئایــەتی ئــەنفالیان بــۆ ســەربازەكانی عوسمانی دەخووێندەوە وداوای سەركەووتنیان بۆ دەكردن .

١٤٦٢

١٤٦٢/٩/١٦ لــە دایــك بــوونی فەیلەســوفی ئیتــاڵی – پیترومبۆنــاتسی – لــە شــاری منتوفــای ئیتالیــا ...خووێنــدنی لــە زانكــۆی یادوفــا تــەواوكردووەو مۆڵــەتی وانــە گووتنــەوەی بەدەســت هێنــاوە لــە بــواری پزیــشكی لەســاڵی ١٤٨٧ .... دوای ئەوە بە مامۆستای یاریدەدەر دامـەزراو لـەبواری فەلـسەفە لـەزانكۆی یادوفا .

دوای ئەوە بۆتە مامۆستا لەبواری فەلسەفە .
لەدوای سالّی ١٥١٠ کتابێکی داناوە بەناونیشانی دەروون بۆ ئەرستۆ ....
دوای ئەوە لە ١٥١١/١٠/٢٤ بە مامۆستای فەلسەفە لەزانکۆی پۆلونیا دامەزراوە . دوای ئەوە لە سالّی ١٥١٦ کتابێکی بەناونیشانی – خلود النفس – دانا کە بووە هۆی جێگەی نارەزایی دەربرین بەتایبەتی لەبواری ئاینیەوە ... دوای ئەوە لەشاری بوندقیە ئەم کتێبە سووتێندرا و پاپا داوای کرد بچێتە رۆما . دوای هەولّێکی زۆر ، پاپا لێی خۆش بوو لەگەلّ ئەوەشدا بریاری زیندانی کردنی لە ١٥١٨/٦/١٥ ی بۆ دەرچوو ، بەلاّم دەستگیر نەکرا .
دوای ئەو گرفتانە کە هاتە پێش ، کتابێکی دیکەی بەناونیشانی – بەرگری – بلاّوکردەوە بەهەرەشەکردنی بۆ سەر بەرپرسانی فاتیکان ... ئەم فەیلەسوفە لەکارە هەمەلایەنەکانی فەلسەفەو ئاینی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٥٢٥/٥/١٨ لە پۆلۆنیا کۆچی دوایی دەکات .
سەرچاوە :– مەسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی– بەشی/٢ .

١٤٦٣

٢٤ /١٤٦٣/٢ لە دایك بوونی فەیلەسوف ئیتالی – پیکۆ دلامرندولا – لەخێزانێکی ناودار لەشارۆچکەی مۆدیتا لەباکووری ئیتالیا . شایانی باسە لەدایك بوونی ئەم فەیلەسوفە جێگەی سەرسوورمان بوو لە جوانی و زیرەکی و توونـدوتۆلّی لەهەموو لایەنەکان . کە مرۆڤێکی بیّ وێنە بوو لەناوپیاوەکانی سەردەمی راست بوونەوە لەئیتالیا لەسەدەی پانزەهەم . میراتگری راستەوخۆی دانتی و ئیلیـژیری و بردکە بووە ... هەولّی داوە لەپێناو گوونجاندنی شارستانیەتی کۆنی یۆنانیەکان و رۆمانیەکان و مەسیحیەکان لە جیهاندا .
ئەویش بەداواکاریەکانی ئیمان و پێداویستیەکانی هۆشمەندیەتی ... ئەم فەیلەسوفە هەستی ئایینی بەهێزبووە ، ئەویش لەو نامیلکەی کە بۆ یەکەم جار بلاّوی کردەوە بەناونیشانی – ئاکامەکانی فەلسەفە –. لەلایەکی دیکەش بە مرۆڤێکی بیّ ئایین دەژمێردرا لەلایەن پیاوانی ئایینی مەسیحی بە تایبەتی پاپا ... ئەم مرۆڤە بەردەوام بوو لە کارە بە نرخەکانی تاکوو لە

١٤٩٤/١١/١٧ کۆچی دوایی دەکات لە تەمەنی ٣١ ساڵیدا .
سەرچاوە:- مەسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی -بەشی /٣ .
٥ / ٩ / ١٤٦٣ دەرکــەووتنی میرنــشینە کوردیــەکان لــە دوای داگیرکــردن و بــە زۆر کردن
ئیسلام لەســەردەمی فتووحــاتی ئیــسلامی ... کــە ســەرەتایەکی دەســەڵات
کوردی بووە بەشێووەیەکی ناوچەیی و هـەرێمی لـە سـەرخاکی کوردسـتان
ناوچەکانی دیکە ، کە توانراوە دەسەڵاتی میرایەتی تیابگێرن .
لەوانــەش میرنــشینی - پــازۆکی - وەکــوو ســەرجەم میرنــشینە کوردیــەکان
دیکــە دەرکــەووتووەو لــە بەشــی بــاکووری کوردســتان بــوون ... قەڵــەمیرەو
پازۆکیــەکان دەکەووتــە باکووری دەریاچەی شاری وان و لــە کۆتاییــەکانی
کیفــی - و - ئــەرگێش - و عــادل جــەوازو ئەڵــشکردرۆ شــێووە... گــەوور
مێژوونووســی نــاوداری کــورد - شــەرەفخانی بەدلیــسی - پێــی وابــووە ک
بنــچەو بنەماڵــەی میرانــی پــازۆکی ســەر بەهۆزی - سـووێرین - لــە هــەرێم
دیاربەکردا لە باکووری کوردستان .
یاخوود بۆ بنەماڵەی کوردەکانی رۆژهــەڵاتی - ئێــران - دەگەرێنــەوە . هــەرو
مێژوونووسی کــورد - محەمــەد ئــەمین زەکــی - یــش رەچــەڵەکی پازۆکیــەکان
بــۆ کوردەکــانی دانیــشتووی رۆژهــەڵات لەکوردســتان دەگەرێنێتــەوە ... بــەڵا
مێژوونووسی مەملوکی - ئیبنتگری بردی - باسی کردووە کە پازۆکیەکا
لەســەر ســنووری رۆم لــە رۆژئــاوای شــاری دیاربــەکر نیشتەجێ بوونــە ، ک
قەڵای - کەرکــەریش - ســەر بــەو میرنــشینە بــووە . کــە خێڵــی گــەوورە بوونــە
توانیویانــــە بــــەجۆرێکی بــــاش ئیــــدارەی خۆیــــان بگێــــرن و بــــچنە نێــــو
پەیوەندیەکان لەگەڵ میرنشینە کوردیەکان و هێزەکانی دیکە لەناوچەکەدا
بەتایبەتیش پەیوەندیان لەگەڵ ئۆزن حەسەن بەهێزبووە .
ئاماژە بەوەش کراوە کە لەو دەوورووبەرەدا دەستیان بەسەر قەڵای کەرکەرد
گرتووەو پاش ساڵێك ، واتــە لــە ســاڵی ١٤٦٤ داویانــە بــە ئۆزان حەســەن ...
پازۆکیەکانی رۆژئاوای شاری دیاربــەکر چالاکیان زۆربووە ...بــەڵام لــەرووی
جووگرافیەوە مەڵبەندی سەرەکیان لەباکووری دەریاچەی وان بووە سەرەرای
ئەوەی کە لەو ناوچەیەدا جمووجۆڵیان بەرچاو نەبووە ...میرە پازۆکیەکان بـ
دوولق دابەش بوونە ئەویش :-

یەکەم :- بەخالید بەگلو ناوزرند بووەو دەکا . بەڵام باس لەلقی دووەمی میری پازۆکیەکان ناکات .... لەگەڵ ئەوەشدا میر حوسێن عەلی ، کە یەکەم میری پازۆکیەکان بووەو سەر بەخالید بووەو بە - گلوەکانە - ناوبانگی دەرکردووە ... وا دیارە ئەم کەسایەتیە بەو دوولقە ناوزەند ، یاخوود دابەشکراوە .

وا دەرکەووتووە کە لەسەردەمی ئۆزۆن حەسەندا هەوڵیان داوە ئیدارەیەکی سەربەخۆیان هەبێ بەهۆی گوونجاو و لە باری ئەوکات ، بۆ ئەوەی سەرکردەو میرە کوردەکان سەربەخۆیی لەنێووە قەڵەمرەوەکانیاندا دەست بخەن لە هەرێم و ناوچەکەدا .

نەخشەی ناوچەکانی میرنیشینە کوردەکان لە شەرەفنامەدا

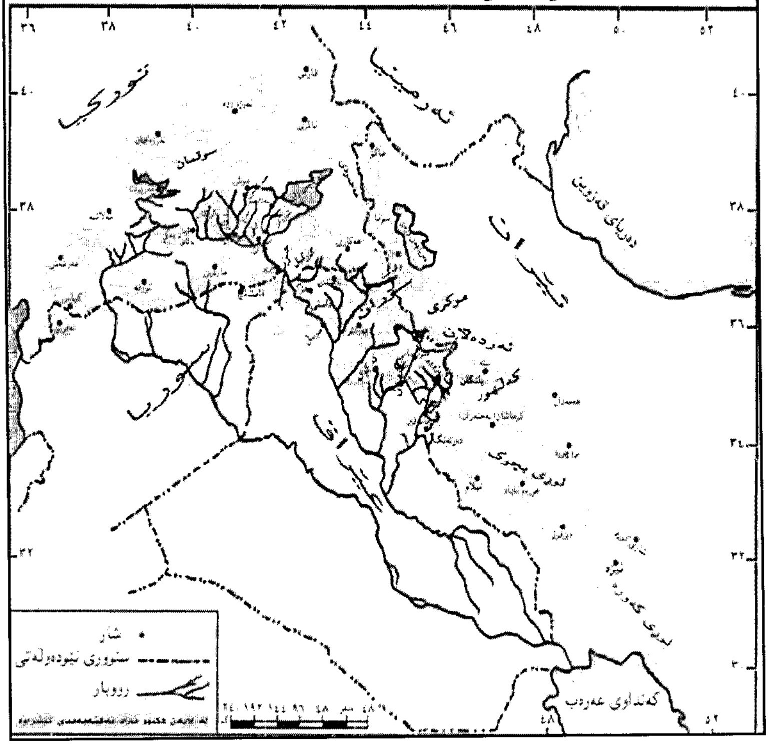

کورێك لەکورەکانی حوسێن ، پاش مردنی باوکی دەسەڵاتی میرنشینەکە دەگرێتە دەست وەکوو شەرەف نامە ئاماژەی پێکردووە . لە ساڵی ١٤٩٨

رووی ل ەمیرنشینی بەدلیس کردووەو لەگەڵ خالیدی کوریدا هاوکاری میر شەرەف کردووە ، لە ململانێیەکانی لەگەڵ میر ئیبراهیم دا .
دوای ئـەوە لەگـەڵ سـەفەویەکانی فارسـدا مـیر خالیـد بـەگ روو لـە شـ ئیسماعیلی سەفەوی کردووە ئەویش واتا شا لە لەشکرەکەیدا بەشدار شەڕی پێکردووە .
میر خالید دەستێکی بالاو زیرەکانەی هەبووو لەبەر ئەوە ناویاننا – جۆلا خالید – هەروەك شەرەفنامە – ئاماژەی پێکردووەو دەڵێ :–
شا ئیسماعیل دەستی لە زێر بۆ دروست کردووە ، وەك سیاسەتێك بۆ ئەوە میرەکانی کورد بەگژی یەکدا بدات و جێ پێگەی خۆی لەسەر میرەکانی کور بەهێزبکات . ناوچەی – س – خنووس و مەلازگردو ئۆحکات مۆشی – سا بە بەدلیسی بە میرات دایتە خالید بەگ و براکانی بەم هەڵوویستانەش دو هاوپەیمانی پێشووی لە یەککردووەو گیروگرفتی خستۆتە نێوانیان و م شەرەف ناوچەکانی سەر بە بەدلیسی لە پازۆکیەکان سەندۆتەوە . دوا ئەوە میر خالید هەوڵی داوە هەڵەکانی نێوان سەفەویەکان و عوسمانیەکا بقۆزێتەوە لە ناوچەکەدا .
ئەویش بەلێدانی دراو بەناوی خۆی و سەربەخۆیی خۆی راگەیاند . کە ئ کارەش بەقۆناخێکی درەوشاوەی میرنشینەکە ناوزەند کرا . لەبەر ئەوە لەزۆر بواردا بەئاراستەی سەربەخۆ بوون هەنگاوی گرتووە لە بەڕێوەبردن کاروباری میرایەتی خالید بەگ .
دوای ئەوە رووی لە سوڵتان سەلیمی عوسمانی کردو لایەنگیری خۆ نیشاندا بۆ سولتانی عوسمانی .
بەڵام نەیتوانی هاوسەنگی لە نێوان دەسەڵاتەکانی سەفەوی و فارسی عوسمانی رابگرن ، و لەئاکامدا لەشەڕی جالیدیران ، خالید بەگ لەلایە سولتانی عوسمانی سولتان سەلیم دەکووژێ و دوو کوری لەدوای بەج دەمێنێ بەناوی ئیدریس و وەلید ... بەم جۆرە مێژووی بوونی میرنشین پازۆك کۆتایی پێ دێت لەسەر خاکی کوردستان .

<u>سەرچاوە</u> :– شەرەفنامە ... کوردوکوردستان

١٤٦٩

٣ / ٥ / ١٤٦٩ لە دایك بوونی نووسەرو تووێژەرو کەسایەتی ناوداری جیهان و خاوەن کتێبی – ئەمیر – . نیکۆلۆمبیکا میللی ... لە شاری فلۆرانس لە بنەماڵیەکی مامناوەندید .

جێگەی ئامازە پێکردنە کە باوکی نیکۆلۆمیکیافیلی – برنارد – لەبنەمالەیەکی بەناوبانگ بوون و برنارد گرنگی بەبواری خوێندن و پێشکەوتنی منداڵەکانی دەدا ... کە پارەیەکی زۆری بۆ کرینی کتێبی لاتینی خەرج دەکرد .... بۆیە بنەماڵەکەی بەرەو هەژاری هەنگاوی دەناو لەتەمەنی ٢٩ ساڵیدا بە سەرۆکی دیوانی دووەم و ئەندامی شوورای دەکەسی دەسەلاتدار لە فلۆرانس هەڵبژێردرا .

هەروا نکۆلۆ میکیافیللی لەساڵی ١٥١٢ کاری نووسینی ووتارەکانی دەست پێکردوو لە ساڵی ١٥١٣ لە ماوەی ٤ مانگدا کتێبە بەناوبانگەکەی بە ناوی – میر – نووسی . دوو بەرهەمی گەوورەش ئەو ، واتە هونەری شار ١٥٢٠ و مێژووی فلورانس ١٥٢٥ یەك بەدوای یەك بەچاپگەیەندران و بلاوبوونەوەو کاری ووتارەکانیشی کۆتایی هات .

میکیافیللی بەردەوام تیئۆریەکانی خۆی وەك چارەسەرو بەردە بازێك بەرەو پراکتیکی سیاسی دەبینی ... ئەم نووسەرو کەسایەتیە بەناوبانگەو هەست و نەست و هەڵوویستێکی توندرەو لەبوارەکانی رامیاری و کۆمەلایەتی و دەسەلات لەنووسینەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٥٢٧/٧/٢٢ کۆچی دوای دەکات .

هەروا میکیافیللی لەکتێبی خۆیدا بەردەوام گلیەیی و گازاندە دەکات کە لەکاتی دوورخستنەوەیدا ناچار بوو تەنها کاتی خۆی لەگەڵ ژنان و مریشکو

و جووجەڵە بەسەر ببات ... لەو کاتەشدا دونیای سیاسەت پێویستی زۆری بەو هەبوو لە تێئوریەکانیدا و ، لە هەمان کات ئاواتی میکیافللی دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەهێزو سەقامگیر بوو لەئیتالیا .

سەرچاوە :- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٣ .

١٤٧٢

١٤٧٢/٢/١٦ زانای گەردووناسی پۆلۆنی- نیکۆلای کۆپەرنیکۆس- لە شاری تۆرونی پۆلۆنیای بروسیا لە دایك بووە .

١٤٧٣

١٤٧٣/٢/١٩ لە دایك بوونی زانای گەردووناس و زانای هۆڵەندی و لە هەمان کات دامەزرێنەری زانستی گەردووناسی نوێ - کوبرنیکۆس - لە شاری تۆرون لە بومرانیا ... لەدوای تەواوکردنی قۆناخی خوێندن چووە زانکۆی کراکۆڤ ... لە ساڵی ١٤٩٤ چووە زانکۆی پۆلۆنیا لە ئیتالیا ئەویش بەخوێندنی یاسای کەسی ... لەگەڵ ئەوەشدا لە خوێندنی گەردووناسی بەردەوام بوو.

بۆ یەکەم جار نیشانی - رصد - فەلەکی لە ١٤٩٧/٣/٩ ئەنجامدا ... دوای ئەوە لە ١٥٠٠/١١/٦ لە رۆما نیشانی مانگیرانی ئەنجامدا ... دوای هەوڵ و ماندووبوونێکی زۆر لە ساڵی ١٥٠٣ بروانامەی دکتۆرای بەدەست هێناو لەکارەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٥٤٣/٥/٢٤ لەشاری فرونیورك لە برووسیا کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە :- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٤٧٥

١٤٧٥/٣/٦ لـە دایـك بـوونی ووێنەکێـشی توانـا داری نـاوداری جیهـانی – مایکـل ئـەنجیلۆ– لـە شـاری – کیریس–ی لە ئیتالیا .

شایانی باسە ئەم هونـەر مەنـدە بەهرەمەنـدە کـە نـاوی مایکـل ئەنجیلۆ یـە بـە نـاوی یـەکێك لـە فریشتەکانی خواوەند کراوە .

١٤٧٨

١٤٧٨/ ٢ / ٧ لـە دایـك بـوونی روونـاکبیرو رامیـاری و فەیلەسـوف نـاوداری ئینگلیـزی – تۆماس مۆریس – لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا لەبنەماڵەیەکی دیار ...کـە بـاوکی قـازی بـووە لـە دادگـای بـاڵای بـەریتانیا .... مـۆریس چـووەتە زانکۆی ئۆکسفۆرد ، کە لـەو کاتـە تەمـەنی چـواردە سـاڵان بـووە .... هـەردوو زمانی لاتینی و یۆنانی بەباشی فێربووە .

هەروا یاسای تەواوکردووەو بۆتە پارێزەر ... لـە سـاڵی ١٥٠٤ هەڵبـژێردراوە و بۆتە ئەنـدامی پەرلـەمانی بـەریتانیا ... داوای شـانشینی هنـدری حەوتـەمی رەتکـردەوە لەسـەر پـارە لـەو کـات ... لـەو کاتـەش هنـدری هەشـتەم بـووە شانشین لەسەر بەریتانیا کە دۆستی مۆریس بوو ... کە ئەو مۆریسی کـرد بە راووێـژکارو ، دوای ئـەوە بـووە بـە ئەنـدامی ئەنجوومـەنی گـشتی بـەریتانیاو دوایی بووە و وەزیری دارایی ... بەڵام دوای سێ ساڵ کێشە لە نێوان هندری هەشتەم و مـۆریس پەیـدابوو ، لـەئاکامی ئـەو کێشەیە لـە ١٥٣٥/٧/٦ بریـاری لەسێدارەدانی بۆ دەرکردو لە سێدارەدرا لە شارەکەدا .

سەرچاوە :– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٤٧٨/١١/١ دەرچوونی بریارێك لـه لایـەن پاپا – سكستۆس– ی چوارەم ، ئەویش بـ
دامەزراندنی شەش قەس ، لەوانەی كە هەڵگری مۆڵەتو بروانامەی بەرزی
خوویندنی ئاینیان هەیە.
ئـەویش لـەپێناو پێك هێنانی دەسـتەیەكی دادگـایی و پشكنین لـه پێنـاو
لێكۆلینـەوە لەسـەر كـارە نـا لـەبارو نەگوونجاوەكان لەگـەڵ ئاینی مەسیحی و
یەكخستنی بیرووبۆچوونی جیـاوازو دانـی دەسـەڵاتی تـەواو بـه دەسـەڵاتی
شانشینی ئیسپانیا .

١٤٧٩

١٤٧٩/١/٢٨ ئـۆزۆن حەسـەن... واتـە حەسـەنە درێـژ ، كـوڕی عـەلی بـەگی كـوڕی قـەرە
ئەیلول عوسمانی میری هۆزی– ئاقۆینلو– بووە ، كە مەرە سپیانی تەتەرو لە
سەردارانی لە شكری تەیمووری لەنگ بوو . كە دەووڵەتی مەرەسپیانی لە
سـەر دارو بـەردی دەووڵـەتی مـەرە رەشـیان– قـەرەقۆینلوو– دامەزرانـدنووەو
پایتـەختی لـە دیـار بـەكرەوە بردۆتـەوە شـاری تـەرێزو لـەوێ مـردووە ، كـە
دروشمی ئالاكەیان لە سەر شێووەی مەرێكی سپی بووە .
ئەم هۆزە بە بەردەوامی بەربەرەكانی كوردو فارسیان كردووە لە پێناو بە
هێزكردنی دەسەڵاتیان لەسەر خاكی گەلانی دیكەدا ، چونكە تەتەرەكان لـە
ئاسـیای بـچووك ، واتـە لـە دوورگـەی بیابـانی نێـوان مـەنگۆلیاو چین بـەرەو
كوردستان و ناوچەكانی دیكە هەنگاویان ناوە ، كە هـەر ئەوەش بووە هۆی
دامەزراندنی ئیمپراتۆریەتی دەوڵەتی عوسمانیەكان .
ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی هـەر وەك لـە چـەندین جێگـەی دیكـە لـەناوەرۆكی
مێژوونامەكە دیاركراوە ، كە دەووڵەتی عوسمـانی لـە تـورك پێـك نـەهاتبوو ،
بـەڵكوو لـە گـەلانی كیـشووەری ئاسـیاو هەندێكیدیكـەیان لـە كیـشووەری
ئـەوروپا ، لـە گـەلانی دەربـەدەر كـراو پێـك هـاتبوو ، ئـەویش لـە ئـەنجامی
شەڕی نێوان ئیمپراتۆیەتەكانی بەر لە دەوڵەتی عوسمانی . بەپـەرتو بڵاوە
پێكردنیـانو هـەژار كردنیـانو بـە ناچـار كردنیـان بـە پـەنا بردنـە بـەر هـەر
دەسـەڵاتو بنەماڵەیـەك لـە پێنـاو یارمـەتی دانیـان بـە دابین كردنـی بـژێووی
ژیانیـان ، ئـەویش بـووە هۆكـاری بنـەڕەتی لــە دامەزرانـدنی دەووڵــەتی

عوسمانی و نەتەوەی تورك لە ئاسیادا .

١٤٧٩/١/٢٨ مـۆرکردنی ڕێکەوتننامـەی درێژخایـەن لـە نێـوان دەسـەڵاتی عوسمـانی و وڵاتی بووندقیە ، بە بەجێهێشتنی شاری ئەشتوودرەی ئەلبانی بەرامبەر بە هەنـدێ دەسـکەووت ، نیـازی عوسمانیـەکان کـە هـەنگاو نـان بـوو بـەرەو ئەوروپا ، کە ئەو کاتە کۆماری بووندەقیە گرنگترین و بەهێزترین کۆمار بوو لە کێشوەری ئەوروپادا .

١٤٨١

١٤٨١/٥/٣ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان محەمەد ئەلفاتحی دووەم کۆچی دوایی کرد ، لـە تەمـەنی ٥٣ سـاڵیدا ، کـە مـاوەی دەسـەڵاتەکەی ٣١ سـاڵ بوولـە سـەر ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٤٨١/٥/٣ ڕامیاریـەتی ئاینی و نەتـەوەیی شـا ئیسماعیل لـە وڵاتـی فـارس لـە ناوچـە داگیر کراوەکـانی کوردسـتان و عەرەبسـتان دا ، لـە پێنـاو نانـەوەی تـۆوی دووبـەرەکی بـوو لـە نێـوان مەزهەبەکانی شیعەو سوونە ، لـە نێـوان مـەلاو گـەورە پیـاوانی ئاینی کوردو عـەرەب ، لـە نێـوان فـارس و کـورد ، لـە ئاکـام ناچار کـران کـە نامـەی داواکـاری پشتگیری بۆسـوڵتانی عوسمـانی ڕەوانـە بکەن.

١٤٨١/٦/٣ لـە دوای کۆچـی دووایـی سـوڵتانی عوسمـانی سـوڵتان محەمـەد ئـەلفاتح لەناوچەو هەرێمـە جیاجیاکـان دەسـت کـرا بـە ئاهـەنگ گێـڕان و سـەماکردن ، بەبۆنەی مردنی ئە سولتانە ، ئەویش بەهۆی دڕندەیی دەسەڵاتەکەی بوو لـە ئازاردان و ئەشـکەنجەدانی گـەلانی ژێـر دەسـەڵاتەکەیدا ، بـە تایبـەتی گـەلی کورد لە کوردستان .

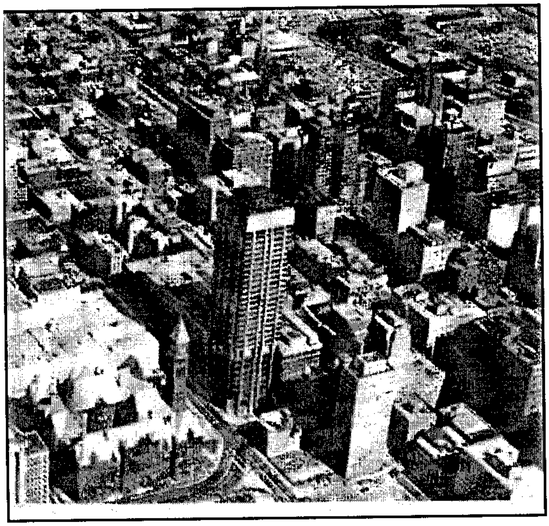

١٤٨١/٧/٢٠ لــــە ســــەردەمی دەســەڵاتی سوڵتانی عوسمانی ، سولتان بایەزیـــدی دووەم ، ســــــەرکردەی ئیمارەتی مۆسکۆی رووسیای قەیسەری –ئیڤـانی سێیەم – تــــــووانی ئیمارەتەکەی لە ژێر دەســەڵاتی رژێمـــی ئیسلامی عوسمانی رزگار بکات دوای ئەوە دەستی کرد بە فراوانکردنی سنووری ئیماراتەکەی بەرەو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی رژێمی عوسمانی، دوای ئەوە بەرەو باکــووری کــوردستان.

هــەروا بــەرەو ئــەنازۆڵو ئــەوروپای رۆژهــەڵات ، کــە لــەوکات دەســەڵاتی عوسمانی سەرقاڵی رێکخستنی کاروباری ناوخۆو شەرەکان بوو لە پێناو فراوانکردنــی ســنووری دەســەڵاتو بــە هێزکردنــی دەســەڵات لــە هــەموو بووارەکاندا بەتایبەتی لە بوواری ئاینی مەزهەب سوونە بەرامبەر مەزهەبی شیعەی فارس لە کێشووەرەکەدا .

١٤٨٣ ✍

١٤٨٣/١١/١٠ پێکهاتەی بنەماڵەی لۆسەری لە بارووددۆخێکی نەوەو کەشو هەوایەکی وا دورست بوون ، کە لە شارێکی بچووك بوون ، دانیشتووانی لە ٣٠٠٠ سێی هەزار هاووڵاتی زیاتر نەدە بوو، کە لەو رۆژە – مارتن هانز – چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

هەروا بە هۆی توندڕەوی هەلسو کەووتو رەفتارەکانی . باوکی گەیشتە ئەو برووایەی کە بە کارهێنانی داری جادووکەری باشترین رێگەیە بۆ چارەسەرکردنی هەر کێشەیەك کە سەر هەڵدەدات ، لە لایەن دروستکەری

کێشە هەمەلایەنەکان .

١٤٨٣/١١/١٠ روونـاکبیرو چاکـسازی نـاوداری مەسـیحی و دامەزرێنـەری رێبـازی پرۆتستانتی – مارتن لۆسەر – لە شاری ، ئیسلین ، ی لە باکووری ئەلمانیا لەچاوی بە جیهان هەڵهێناوە لە شارەکەدا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە مارتن لە قوتابخانەی – مەگدبۆرگ – و – بزناخ – دەستی بەخوێندن کردووەو لەساڵی ١٥٠١ چووەتە زانکۆی – نیرفۆرت – و بروانامەی زانکۆی لەساڵی ١٥٠٥ بەدەست هێناوە – بەهۆی هەڵوویستی توندوتیـژی دایـك وبـاوكی لەساڵی ١٥٠٥ رووی کردۆتـە – ئۆگستین – لـە نێرفۆرت و لەساڵی ١٥٠٧ بۆتە قەشەی مەسیحیەکان . مارتن بەهۆی زیرەکی و لێهـاتوویی توانیوویـەتی لەسـاڵی ١٥٠٨ ، وانـەی فەلـسەفە لـەزانکۆی – فیتنبۆرك – لەسەر ئاستێکی بەرز بلێتەوەو کتێبەکەی ئەرەستۆی بەجوانی شێکردۆتەوە .

هـەروا لۆسـەر لەساڵی ١٥٠٧ چۆتە شاری – رۆمـا – ی پایتەختی ئیتالیا و لەنزیکـەوە ئاگـاداری بـاری گـشتی مەسـیحیەکان و کـاروکردەوەی پاپـای ڤاتیکان بووە ... کە لەو دەمەدا پاپا پێویستی بە پارەو سامان هەبوو بۆ خەرجی خۆیی و خزمەت کردنی کتێب و کەرادلەکان .

ئەویش لە پێناو بەدەست هێنانی ئەو ماڵ و پارەیەش پەنای بردۆتە بەر – چێکی لێخۆشبوون – داوای دەکرد کە هەرچی بکرێ خودا لەگوناهـەکانی خۆیی و خزمـەکانی خـۆش دەبـێ ... لـەو کاتەشـدا قەشـەیەکی دۆمـەنیکی بـەناوی – بۆمـەنناتتس – لـە سـاڵی ١٥١٦دا سەرپەرشـتی فرۆشـتنی ئـەو چێکانەی لێخۆشبوونی دەکرد ... مارتن ئەو کارەی کە بەچاوی خۆی بینی زۆر پێی پەست بوو ، چونکە کاری وا لەمەسیحیەکاندا رووی نەداوە . کاتێك کە گەرایـەوە ئـەلمانیا دوای لێکدانەوەیـەکی قـووڵ و هەڵـسەنگاندنی ووردی پرەنسیپەکانی ئایینی مەسیحی کرد .

مـارتن هەڵـسا بەیاننامەیـەکی راگەیانـدو ٢٥ کێـشەی گرتـە خـۆ لـەدژی – چێکی لێخۆشبوون – و لە ١٥١٧/١٠/٣١ لەسەر دەرگای کنێسای فتنبـورگ لە فرانکۆرت هەڵیواسی ، کە تتس بەم کارەی زانی رووی کردە فرانکۆرت و لـەوێ بەیاننامەکـەی مـارتن لۆسـەری بڵاوکـردەوە ... دوای ئـەوە قوتابییـانی

شارەکە بەیاننامەکەی تتسلیان سووتاند.
دوای ئەوە مارتن بەیاننامەکەی بۆ خاوەنی سامان و خانەدانەکانی ئەلمانیا دەرکردو داوای لێکردن کە پشتگیری لەو بزووتنەوەیە چاکسازییە ئاینیە بکەن ... دوای ئەو رووداوانە ل ەساڵی ١٥١٨ پاپا – لیوی دەیەم – مارتنی بانگ کردە رۆما بۆ لێپرسینەوە لەسەر ئەو کردەوانەو رەخنەکانی ... لەو کاتەشدا زانکۆی فرانکۆرت و نووێنەری سەکسۆنیا لەسەر مارتن لۆسەر بەجواب هاتن و مارتنیش بەردەوام بوو لەسەر پەلاماردانی دەسەڵاتی پاپا ... بەو هۆکارە پاپا – لیوی دەیەم – مەرسوومێکی لە دژی لۆسەر، کە لە ٤١ کێشە پێك هاتبوو راگەیاند .
دوای گەیشتنی مەرسوومەکە بەدەست لۆسەر سووتێندرا . دوای ئەوە لۆسەر کنێسەیەکی نوێی بەناوی کنێسای پرۆتستانتی دامەزراندو گرنگترین پرنسیپەکانی ئەو چاکسازیە لەچوار خاڵ پێك هاتبوو کە ئەویش:-

١- هەڵووەشاندنەوەی چێکی لێخۆشبوون .
٢- قەشەکان چیتر رەبەن نەکەن .
٣- هەڵووەشاندنەوەی قووداسی لێخۆشبوون لەگوناهی مردوان .
٤- هەڵووەشاندنەوەی ئەو رێورەسمە ئاینیەی کە قەشە نان و شەراب دەگۆرێ و بەجەستەی مەسیح خووێنەکەی .

هەوڵەکانی لۆسەر بەرەو گەشەدان بەرز دەبووەوە و لەسەر کارەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ساڵی ١٥٤٦/٢/١٨ کۆچی دوایی کرد لە وولاتەکەدا .

سەرچاوە :- رۆژنامەی – الصباح – پاشکۆی هەفتانە ژمارە /٢٤٧

١٤٩٢

٢ / ١ / ١٤٩٢ لەم رۆژەدا هێزەکانی سووپای – قشتالە – توانی بچێتە ناوشاری گرناتەی ئەسپانی و ئالآی – قەدیس یاقب لە تەك خاچی جەنگ – لە سەر باڵەخانەی سوور – قصر الحمراو – بەرزبکاتەوە ، کە ئەم رۆژە کرا بە رۆژی جەژنی سەرکەووتن لە هەموو وولاتانی هەڵگری ئایینی مەسیحی ... هەروا فەرمانی پاپا لە هەموو کەنیسەکانی جیهان لێدرا بەم بۆنە مەزنە کە تێیدا

سەرکەووتنیان بەدەست هێنا .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە تـارقی کـوری زەیـد لـە سـاڵی ٧١١ ی زاییـنی بـەهێزێکی گـەوورەی هـەڵگری بـروای ئـایینی ئیـسلام ، تـوانی ئەسـپانیا داگیربکات ... ئەبوو عەبدوڵڵا کە دوا شای گەرناتە بوو ... کە ماوەی هەشت سـەد سـاڵ لـەژێر دەسـەڵاتی ئیـسلام بوو .

دوای گەراندنـەوەی شـاری گەرناتـە و بـــەوەدەرنانی دەسـەڵاتی ئیـسلام لە ئەسپانیا . ئەبوو عەبدوڵڵا و بنەماڵەو بنەماڵەی دارو دەستەکەی و بەرپرسانی هەمووی بە چەند کەشتیەك رەوانەی ئـەفریکیا کـران و کۆتـایی بەدەسـەڵاتی ئیـسلام لـەو وولاتـەدا هـات ، هـەروا لەچـەندین وولاتـی دیکەشـی کـە لـەو کاتـە دەسـەڵاتی ئیـسلام بـەرەو کـزی و لاوازی هەنگاوی دەنا .

ئەویش لەبەر دوو هۆکا ری سەرەکی ئەویش :-

یەکەم :- بە ئیسلامکردنی بەزۆرو ماوەنەدان بە بیرزورای جیاوازو دژایـەتی کردنـی هـەڵگرانی ئـایینی مەسـیحی و ناوزەنـدکردنیان بـە کـافر تـاکوو ئێستاش لە وولاتەکەدا .

دووەم :- بەعەرەب کردنـی بەزۆر چ لـە رووی نەتـەوەیی و چ لـە رووی خـاك کـە دوو هۆکـار بوونـە تـاکوو ئێـستاش لەلایـەن ئیسلام پـەیرەو دەکرێـت بـە تایبەت عەرەب کە ئاییینی ئیسلام بەهی عەرەب دەزانن .

هەر لەوکاتەشدا ئەبوو عەبدوڵڵا کلیلی باڵەخانەی سووریان دا دەست شا - فرودینالد و شاژن ئەیزابلا ... کە وێنەکێشی ناوداری جیهان وێنەی ئەو رێ و رەسمـەی لـە تابلۆیـەکی گـەوورە وێنـە کێشابوو ، کـە بۆتـە کـەلتوورێکی وولاتـی ئەسپانی ... کـە شاری گەرناتـەو باڵەخانـەی سـوور بـە شێووازێکی

ئیسلامی بەنەخش و نیگار رازاندرابووەوە .
ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە هێزەکانی قەشتاله توانی دەست بەسە
تەواوی وویلایەتی ئەندەلووس دابگرێت له سالی ١٢٦٢ و بووه هۆی ئەوە;
کە ئەندەلووس هەموو بنکەکان لە دەست بدات .
سەرچاوە :- گۆڤاری هلال . مانگی /٥/٢٠٠٨ - ل/١٦٦ .

١٤٩٢/٣/٣٠ بە هۆی زۆری رووداوەکان ، لە ئەسپانیا شانشین - فردیناندۆ ئیزابیلا - مەرسوومێکی راگەیاند ، بە دوورخستنەوەی جوولەکەکان لە هەمو
تەمەنێك بێ جیاوازی بە بەجێ هێشتن و دەرچوونیان لە خاکی ئەسپانیا و
ماوە نەدانیان بە گەرانەوەیان و لە گەلْ ئەوەشدا ئەوەی سەرپێچی ئەو
مەرسوومەی بکردایە لە سێدارە بدرێت ، ئەم مەرسوومەش تاکوو ٧/٣١، ی
هەمان سالْ دەبێ ئەم مەرسوومە جێ بەجێ بکرێت ، واتە ماوەی چوار
مانگ مۆلەتیان بۆ جوولەکەکان دیاری کرد لە وولاتەکەدا .

١٤٩٢/١٠/١٢ لە دوای هەولْ و ماندو بوونێکی بەردەوام ئەویش بە دۆزینەوەی کیشووەری ئەمریکا لەلایەن گەرۆکی ناوداری ئەمەریکا و جیهان - کریستۆفەر کۆلۆمبس - لە دوای هەولْو تەقەلاو ماندوبوونێکی زۆر بۆ ئەو کێشووەرە و بوونی لە جیهاندا .

١٤٩٤

١٤٩٤/٦/٧ پاپا ئەلکسەندەری شەشەم بلاو کراوەیەکی راگەیاند ، کە حکوومەتی ئەسپانیا خاوەنداریەتی ئەو زەویانە دەکات ، کە خاوەنەکانیان روو لە ئاینی مەسیح ناکەن .
لە رۆژ ئاواداو ئەو زەویانەی لە رۆژهەلات بۆ پورتووگالیەکان بوو، کە هێلێکی خەیالی بوو لە نێوان ئیمپراتۆریەتی ئەسپانیاو پورتوگال و بەو لێك جیا کەرەوەییە ، کە لە باکوور بۆ باشوور بە درێژایی ٢٧٠ میل لە رۆژئاوای

ئەزوورو دوورگەی – راس الأخضر – بوو، بەڵام پورتووگالیەکان ئەو ڕاگەیاندنەیان ڕەتکردەوەو بووە هۆی بەرەو بەر پابوونی شەڕی نێوانیان، بەڵام ئەویش بە مۆرکردنی پەیمانی – تۆردیسیلاس – کۆتایی هات بە دیاریکردنی هێڵی سنووری هاوسەنگی نێوانیان لە ناوچە و هەرێمەکەدا .

١٤٩٥

١٤٩٥/٤/٢ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سلێمان خانی یەکەمی قانونی لە دایك بووە ، کە دەیەم سوڵتانی عوسمانی بووەو دەسەڵاتی بەشێوەیەکی یاسایی بەڕێوە دەبرد ، لە دوای مردنی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سەلیم ئیسماعیل پاشا دەسەڵاتی گرتە دەست لە سەر تەواوی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .

١٤٩٧

١٤٩٧/٦/١ لە گەشتەکەیدا گەڕۆکی ناوداری جیهانی – کۆلۆمبس – لەگەرانێکی گران و بەردەوام گەیشتە کیشوەری ئەمەریکای باشوورو ، کە لەو کاتەش – جۆن کابۆت – گەیشتە دوورگەی کیب بریتۆن لە کەنداوی سانت لۆراس لە ڕۆژی ٦/٢٤ی هەمان ساڵدا ، کە یەکەم ئەوروپی بوو بگاتە ئەو کیشوەرە لە نیوەی گۆی ڕۆژئاوای زەویدا .

لە دوای سەردەمی هەوڵەکانی گەڕۆك لایف ئەریکسۆن لە ساڵی ١٠٠٠دا. کە ئەم گەریدانە ڕۆڵی بالآیان هەبوو لە هەموو بووارەکان بە تایبەتی لە بوواریجووگرافیدا لە جیهان .

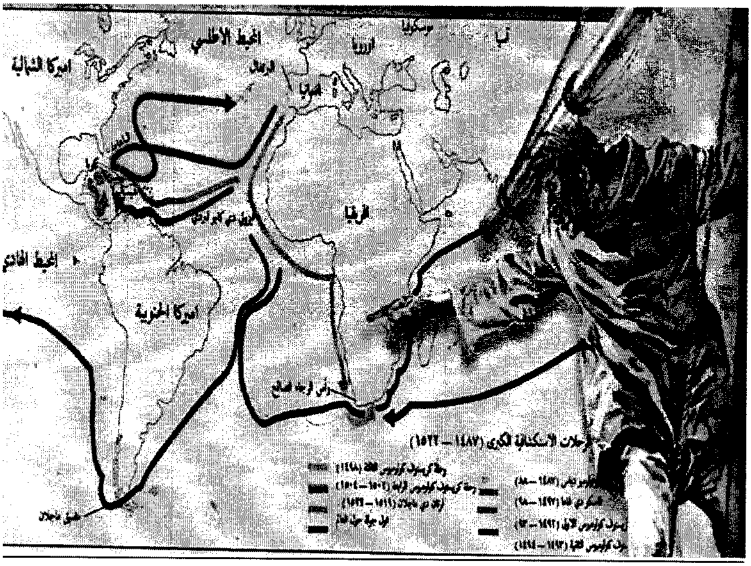

نەخشەی دۆزینەوەی كێشووەرەكان

١٥٠٠

٢٦/٦/١٥٠٠ تەریقـەتی سـەفەوی فـارس لـە ئێـران ، كـە ببـووە بزووتنەوەیـەكی ئـاینم
رامیـاریو بـەهێز بـوون ، هەرچـەندە كـووژرانی یـەك لـە دوای یـەكم
سەركردەكانی نەك بە هەڵووەشاندنەوەی ، بەڵكوو ببووە هۆی خۆشكردنم
زەمینـەی بە هێـزی دەسـەڵاتو دەسـەڵاتی رامیـاری بگرنـە بـەر لـە جبهانم
ئیسلامیدا .
لە كاتێكدا كە ئەمیرەكانی ئاققۆینلوو بەر ببوونە گیانی یەكترو لەو كاتد
ئیـسماعیل تەمـەنی لـە سـیانزە سـاڵان بـوو. بـەپێی رێـوو شـووێنەكانم
خەلیفەی تەریقەتی كەووت بەخۆ ئاشكرا كردن بەرەو ئەردەبیل كەووتە رێ
بـە درێـژایی رێگـا لایـەنگیرانی باوبـاپیرانی ئەهاتنـە رێـزی لەشـكرەكەی
ژمارەیان بەرەو زیاد بوون دەچوون .
شایانی باسە كە مەزهەبەكانی هەمەلایەنی ناو ئاینی ئیسلام هۆكاری لێ
ترازانی تەواو بوو لە نێوان بیروو بۆ چوونە جیاكانی كۆمەڵگای ئیسلام
لەگـەڵ رێنماییـە بنەڕەتیـەكانی ئـاینی ئیـسلام بـەپێی دەسـتووری نـەگۆڕ

ئاینی ئیسلام کە قورئانی پیرۆزە .
بە تایبەتی لە نێوان ئەو دوو مەزهەبە دژ بە یکتریەکەی شیعەو سووننە ، جگە لەوەش تەریقەتەکانی قادریەو نەقشەبەندیو چەند بیروو بۆچوونی دیکەی جیاواز لە ناو ئاینی ئیسلامو کاردانەوەی لە سەر باری نەتەوەییو رامیاریو نیشتمانیو کۆمەلایەتیو رۆشنبیریو مێژوو زمانو کەلتوورو دابو نەریتدا لە ناو کۆمەلگاکانی دیکەدا لە جیهانی ئیسلامیدا...؟.

١٥٠٢

١٥٠٢/٢/١٢ راگەیاندنی مەرسوومی شانشینی لەلایەن شانشینی ئەسپانیا بە هۆی بەرپابوونی راپەرینو خۆپیشاندان لە شارو وویلایەتەکان بە ئاگادار کردنەوەی هەلگری بڕووای ئاینی ئیسلام چ بە چوونە ناو ئاینی مەسیحیو چ بە بەجێ هێشتنی ئەسپانیا.
بەو هۆیەوە ئیسلامەکان نارەزایی خۆیان بەرامبەر بەو مەرسوومە دەربری .
جێگەی ئاماژە پێکردنە کە عەرەبە دانیشتووانەکانی ئیسلامی لە ئیسپانیا ، هەندێکیان بە هۆی هێرشەکانی فتووحاتی ئیسلامیو هەندێکیان بەهۆی کارو بازرگانی روویان لەو وولاتە کردبوو .
بەلام بە هۆی هەلوویستی شۆفێنیانەی عەرەبە توندڕەوەکان لە رامیاریی و هەلوویستی بە داگیرکردنو بە عەرەبکردنی گەلانی رەسەنی ئیسپانیا ، کە ئەمەش بووە هۆکاری دەرکردنی ئەو مەرسوومەلەو وولاتەدا .
چونکە عەرەبە دانیشتووانەکانی وولاتی ئیسپانیا نەك هەر بۆ کاری دابین کردنی بژێووی ژیان نیشتەجێی بوون . بەلکوو هەولێ دورستکردنی دوو دلێو نانەوەی دووبەرەکی بوون لە نێوان پێك هاتەی ئاینی لەم وولاتەدا ، بە تاییبەتی لە نێوان ئیسلامو مەسیحی...کە ئەمەش بووە هۆی کاردانەوەی لە سەر پەیووەندی کۆمەلایەتی بکات لە هەموو بوارەکان لەولاتەدا .

١٥٠٤

١٥٠٤/٢/٢٩ لە دوای بلاووکردنەوەی رۆژنامەی رۆژەکان بە روونکردنەوەی باری رۆژانەی ئەستێرەکانی سووراوە- سیار - لە ماوەی ٣٢ سالی دادێ ، کە لەو کتابە

نووسـراوه ، کـه کۆلـۆمبس وای پێـشبین کـردووه . کـه خـسوفی مـانگ وەك سـکی پیـاوێکی برسـی پـر دەکـات، دوای ئـەوه چـەندین روونکردنـەوه لـه بارەی زانستی گەردوونناسی نوێی تایبەت به موزەنەبەکان دیاریکرا .

١٥٠٤/١١/١٥ کۆچی دووایی شانشین ئیزابیلای شانشینی ئیسپانیا .. شایانی باسه که ئیـزابیلا لـه ١٠/١٢ی هـەمان سـاڵ ئامۆژگاریـەکانی نووسـیەوه ، کـه لـه دوای مردنـی لـه سـەر تەرمەکـەی ئاهـەنگ بگێـڕن و ئـەو سـامانەی کـه لـه کۆگاکـان کۆکراوەتەوه به سەر هەژاران دابەش بکرێت .

بۆ ئاگاداری خووێنەر گۆری شانشین ئیزابیلا له شاری غەرناتەیە.

١٥٠٩

١٥٠٩/٩/١٣ دەسـتپێکردنی دوا گەشـتەکەی کریـستۆفەر کۆلـۆمیس لـه زەریـای ئەتلەسی .

١٥١٢

١٥١٢/٤/٢٥ لـه دوای بـەجێ هێـشتنی دەسـەڵاتی عوسمـانی لەلایـەن سـوڵتان بایەزیـدی دووەم بـۆ کوڕەکـەی ، سـوڵتان سـەلیمی دووەم و بـوونی بـه سـوڵتانی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ، به پشتیووانی هێـزی سووپا لـه بەهێز بـوونی جێگـەی لـه سـەر دەسـەڵاتی عوسمانی لـه – فتووحـاتی عوسمـانی – واتـه بەرەو داگیرکردن و فراوانکردنی سنووری جووگرافیدا .

سـوڵتان سـەلیم بـۆ هانـدان و بـانگکردنی دەووڵـەتی رۆم و پـەلاماردانی دەوولەتی تازه دامەزراوی مەزهەب شیعەی فارسی لـه ئێران ، لەپێناو لـەناو بردنی . که دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی تا ئەو کات و ساته دا رووی پەل هاوێشتن و فراوانکردنی سنووری جووگرافی بەرەو ئەورووپا بوو، نـەك رۆژهەڵاتی ناوەراستدا.

بەڵام کاردانەوەو هۆکاری دورست بوونی دەسەڵاتی مەزهەب شیعەی فارس لـه ئێـران و رۆژهـەڵاتی ناوەراسـتداو هەولـدان لـه پێنـاو فراوانکـردن و بـەهێز بـوونی لـه کوردسـتان و قـەفقاس و ئەرمەنـستان و دوایـی بـەرەو عەرەبـستان هـەنگاوینا ، کـه بـووه هـۆی مەترسـی راسـتەقینه لـه سـەر دەسـەڵاتی

ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لەناوچـەو هەرێمـە جیاجیاکـان بەتایبـەتی لـە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

چونکه لـەو کاتـە دەسـەڵاتی مەزهـەب شـیعەی فارسـی پاڵەپەسـتۆی زۆری خستبووە سەر دانیشتووانی کورد لەسەر خاکی کوردستانی ژێر دەسـەڵاتی فـارس ، بـەوەرگێڕانی بیرووباوەری مەزهـەب سـوونەی ئیسلام بۆ مەزهـەب شـیعە بـەناوی – جەعفـەری– لـەو کاتـەش دەسـەڵاتی ئیمارەتـەکانی کـورد توانیبوویان جێگەی خۆیان پتەو بکەنو هەنگاویان بەرەو بەهێز تر دەنا ، کـە ئەمانـە بوونـە هۆکـاری ڕوو وەرگێـڕانو پـەلامارەکانی هێـزی سـووپای عوسمـانیو بـەرەو ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت بـە تایبـەتی کـوردو خـاکی کوردستان.

بە بەرپابوونی بە دەیا شەڕی ئاینیو خاكو نەتەوەو دەسەڵات لە نێوان ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانیو ئیمپراتۆریـەتی فارسـی سـەفەوی لـە ئێـران و ناوچەکانیدیکەدا .

١٥١٣

١٥١٣/٤/٢ گەریدە بەناوبانگەکانی جیهان ، لە دوای دۆزینـەوەی کێشووەر و هـەرێم و ناوچـەو بـەردەوام بوونیـان لـەم کـارەدا ، کـە دوایـین دۆزینـەوە دۆزینـەوەی کـــەنارەکانی فلۆریدا بوو لە سەر دەستی دۆزێنەری ئەسپانی – برۆنس لیووث – لە کێشووەرەکەدا .

١٥١٣/١١/٥ بڕیـاردانی مەرسـوومێك لەلایـەن شانـشین – لیۆ – ی شانـشینی ئیتالْیـا بـە تێکەلاوو کردنی هەردوو پەیمانگای زانستی لە یەك پەیمانگادا ، ئەویش بە هـۆی سـەرهەڵدانی تەنگـژەی دارایـی ، کـە زانکـۆی کۆشـکی بـیرۆز– کـە ، فاتیکانە– لە گەڵ زانکۆی مەدەنی، کە هـەردوو پەیمانگەکە لەو ڕۆژە بووە زانکۆی ڕۆما بە دابین کردنی بالەخانەو پارەو پێداوویستیەکان.

دوای ئـەوە کـە ناوزەنـد بـوو بـە نـاوی – سابیندسا – و ئـەو پەیمانگایـە لـە کاتی پاپا ئەسکەندەر باشترین بووژانەوەی بەخۆوە دیت لەووڵاتی ڕۆما .

١٥١٤

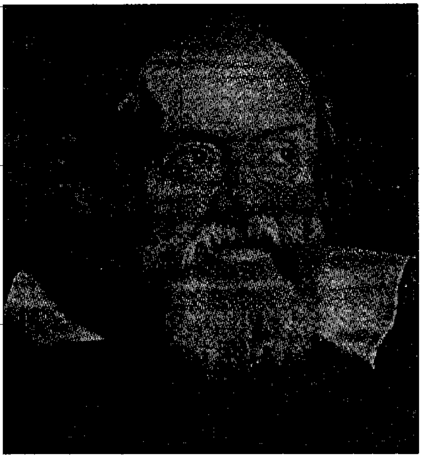

١٥١٤/٢/١٥ ئەستێرە ناس و ماتماتیكناس و كەسایەتی ناوداری ئیتاڵی و جیهانی بەناوبانگ - گالیلۆ - لە شاری بیزای ئیتاڵیا چاوی بەجیهان هەڵهێناوە .
ئەم كەسایەتیە لەكارە هەمەلایەنەكان سەركەووتوانە بەردەوام بووە تاكوو لە ١٦٤٢/٨/١ كۆچی دوایی دەكات لە وولاّتەكەیدا .

١٥١٤/٣/١٩ بە هۆی باری ناوچەو هەرێمەكان بەسەرهەڵدانی كێشەی مەزهەب ئاینی لە نێوان دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و دەسەلاّتی شا ئیسماعیلی سەفەوی فارسی ، كە بەو هۆكارە كۆبوونەوەیەكی گەوورە پیاوانی دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئەنجامدراو سوڵتان سەلیمی دووەم سەركردەی دەووڵەتی مەزهەب سوونەی ئیسلامی رایگەیاندو ووتی:-
شا ئیسماعیلی سەفەوی مەزهەب شیعەی ئیسلام ، ترسی زۆری خستۆتە سەر دەسەلاّتەكەمان و مەزهەبی سوونە ، كە جێگەی گومان لێكردنە .
لە بەر ئەوی دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دەسەلاّتی ئیسلامی سوونە بووە ، بە پێچەوانەی دەسەلاّتی شا ئیسماعیلی سەفەوی فارسی لە ئێران ، كە دەسەلاّتی فارسی مەزهەب شیعە نەك هەر كاردانەوەی لەسەر دەسەلاّتی عوسمانی هەبووە بەڵكوو كاردانەوەی خراپی لە سەر جیهانی ئیسلامی هەبووە . لە هەموو لایەنێكدا .
ئەمەش بە هۆی كردەوە جۆراو جۆرەكانی دەسەلاّتی شا ئیسماعیلی فارسی سەفەوی بەرامبەر بە مەزهەبی سوونە لە ناوچەو هەرێمەكانی ژێر دەسەلاّتی عوسمانی ، كە ئەو هۆكارانە بووە هۆی كاردانەوە لەسەر

هەلوویـستی سـوڵتان سـەلیمی دووەم و شـەڕی دژ بەدەسـەڵاتی فارسـی ڕاگەیاند ، کە لە شاری ئەردنە بەرەو وولاتانی فارس بەڕێکەووت .
سەرەرای نامە گۆڕینەوەی بەسوودی نێوانیان ، کە شەرەکە بەسەرکردایەتی سوڵتان سـەلیمی دووەمـی سـوڵتانی عوسمـانی بـوو ، تـاکوو داگیر کردنـی شـاری تـەوەرێز ، کـە خـاکی کوردسـتان . لـە بـاکووری ڕۆژهـەڵاتی ببـووە گۆرەپـانی شـەڕی داگـیر کـردن و هـەڵاتن ، لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای شەڕکەری عوسمانی و سەفەوی فارسی لە سەرخاکی کوردستان .

٢٤ / ٤ / ١٥١٤ سـوڵتان سـەلیمی یەکـەم فـەرمانی پێشرەویەتی کردنـی سـووپاکەیدا بـەرەو ڕۆژهـەڵات لـە بـاکووری کوردسـتان ، تـا گەیـشتە شـاری ئـەرزیخان ، کـە لـەو کاتەشـدا هێزەکـانی سـووپای ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی مانـدوو بـوونێکی زۆریـان بەخۆوە بینی لـەو کۆچکردنە بۆئەو ناوچانە بەهۆی کـەمی ئازوقەو خۆراك و پێداویستیەکانی دیکەی جەنگ .
بەتایبـەتیش لـەو کاتـە نەخـشەی پلانـی – خـاکی سـووتاویان – بـەرزکردبووەوە بـە پـەیرەوکردنی . کـە – محەمـەد خـان ئوستانەلوو – والـی دیاربەکر لەباکووری کوردستان ، واتە – ئامەد – پاشەکشەی دەکرد ... و – نـوور عـەلی خەلیفـە روملـوو – یـش والـی ئـەرزیخان پاشەکـشەی کـرد و هەردوو والی بریاریان دا ، کە دژی هێزەکانی سووپای عوسمانی بووەستن و یارمەتی دەری سەفەویە فارسەکان بن.
لەو شەڕەش کە لەهەر جێگایەك بڕۆیشتنایە هەموو شتێکیان دەسووتاند کە بە کەڵك دووژمن بهاتایە ... ئەو کارەشیان لە پێناو دابەزاندنی وورەو توانای سـووپا بـوو لەگـەڵ ئـەو هەراسـانکردنەی هێـزی سـووپای سـوڵتان سـەلیم بەردەوام بـوو ... کە پێشرەویەتی هێزەکانی سووپای دەکرد بۆ نـاو خـاکی ئێران لە هەرێم وناوچەکاندا .
لەهـەمان کـات شـا ئیـسماعیلی سـەفەوی فـارس پلانـی وابـوو کـە سـووپای عوسمانیەکان بۆ قوڵایی ناوچە چیاییەکانی خـاکی ئێـران وەربگێرێ و لـەوێ پەلاماری هێزەکانی سووپای عوسمانی بدات و لەم شەرە سەرکەووێت . هـەر لەوکات و ساتەکانی هێرشی هەردوو لا سوڵتان سەلیم – ووروژێنـەری – بۆ

شـا ئیـسماعیل سـەفەوی دەنـارد ، لـە پێنـاو تـورەکردنی شـا ئیـسماعیل بریـاری رووبەرووبوونـەوە بـدات . دژی هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی شەڕەکە بەفەرمی هەڵبگیرسێ.

لەئەنجامـدا شـەڕەکە دەسـتی پێکـرد لـە نێوان هـەردوو لایـەنی دووژمنکار هەڵگری بروای ئیسلامی مەزهەبی شیعە ، کە شا ئیسماعیل سەفەوی فارس و ... مەزهـەب سـووننە کـە سـوڵتان سـەلیم بـوو لەسـەر خـاکی کوردسـتان جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە ناوچـەی چاڵدێران ٣٨٤ کیلۆمـەتر لـە شار تەورێز دوورەو دەکەوێتە باکووری رۆژئاوای – شاری خوویی– کە دەکەوێت نێوان دوو زنجیرە چیاو دەشتەکە بەلای رۆژهەلات و رۆژئاوا درێژ بۆتەوە . ا هەندێك شووێن ئەو دوو زنجیرە چیایە بە جۆرێك لێك دوور دەکەوونەوەو ک دەشـتاییەك دروسـت دەکـەن . کـە چـیاکان بەچـاو نابینرێـت . دەشـت چاڵیدێران وەك دەشتێکی پان و بەرین دەردەکەوێ ، کە دەکەوێتـە باکوور رۆژهەلاتی دەریاچەی وان لەباکووری کوردستان .

پاش چەند مانگێك شەڕەکە لە ٨/٢٣ دەستی پێکردوو لە ئاکام کوردستان گـەلی کوردسـتان زیـان بـەخش بـوون بـەهۆی بـوونی خـاکی کوردسـتان ب گۆڕەپـانی شـەڕی نێـوان سـەفەوی فارسـی و ئیمپراتۆریـەتی عوسمـان لەهەرێمەکەدا .

سەرچاوەکان :– کورد لەمێژووی دراوسێکانی – سیاحەتنامەی ئەولیاچەلەبی کوردو کوردستان – محەمەد ئەمین زەکی .

١٥١٤/٨/٢٣ بـەرپابوونی شـەڕی چـالدێران لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای ئیمپراتۆریـــەتی عوسمـــــانی و هێزەکـانی سـووپای فارسـی سـەفەوی لـە سـەر خـاکی کوردستان ، ئەویش

بە هۆی پشتگیری کردنی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەلایەن هێزە چەکدارەکانی کورد ، کە ئەمەش بووە هۆی سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای عوسمانی بەسەر هێزەکانی سووپای سەفەوی فارسدا.

ئەم کارەش بە کارەسات هەڵگەراوە بۆ کوردو خاکی کوردستان ، ئەویش بە دابەشکردنی کوردستان لە نێوان هەردوو دەسەڵاتی دژ بە یەکتری ، کە بە یەکەم دابەشکردنی سەرەکی کوردستان دادەنرێت لەمێژووی کوردو کوردستان .

ئەویش بە هاوکاری‌و یارمەتی سەرەك تیرەو هۆزو ئەمیرەکانی کورد ، بەپشتگیری کردنی هێزەکانی سووپای عوسمانی‌و نەقۆستنەوەی ئەو هەل‌و مەرجە لە بارانەی کە بۆیان هاتبووە پێشەوە لە ئەنجامی شەڕی نێوانیان ..؟!. بەبەدی هێنانی ئاوات‌و ئامانجەکانی گەلی کوردستان..!!.

١٥١٤/٩/٥ لە گەرمەی شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی بە سەرکردایەتی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سەلیمی دووەم‌و هێزەکانی سووپای فارس ، لە دوای داگیرکردنی شاری تەورێز بە ئاموژگاری سوڵتان سەلیم ، دەستیان گرت بەسەر کۆگاو خەزنەکان .

ئەوەی لە ناو کۆگاکە هەبوو هەمووی رەوانەی شاری ئەستەمبوڵ کردو دوای هەشت رۆژ لە جێ بەجێکردنی مەرامەکانی دەسەڵاتی عوسمانی لە هەرێمەکەدا ، شاری تەورێزی جێهێشت لە دوای وێرانکردن‌و تالانکردن .

١٥١٥

١٥١٥/٨/٩ دوای ساڵێك لە کۆتایی هاتنی شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی‌و هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی لە سەر خاکی کوردستان ، ئەویش بە دابەشکردنی کوردستان لە نێوان ئەو دوو دەسەڵاتە دژ بە یەکتریە . بە پشتیووانی کردنی هێزەکانی سووپای عوسمانی لە لایەن سەرەك هۆزو تیرەو میرەکانی کورد لە سەر خاکی کوردستان .

دوای ئەوە کە بووە هۆکاری مۆرکردنی رێکەووتننامەی نێوان میرنشینەکانی کورد لە باکووری کوردستان لە گەڵ دەسەڵاتی عوسمانی ، بە یارمەتی مەلا ئیدریسی بەتلیسی لە پێناو پەلامارنەدان‌و

هەڵنەگیرسـاندنی شـەڕو بەیارمـەتی دانـی کـورد، بـەڵام دوای ١٥ سـاڵ دەسـەڵاتی عوسمانی لـەو ڕێکەووتننامەیە پەشیمان بوونـەوە ،. ئەوەش لـە پێناو پەلاماردانیان و گەمارۆدانیان . گەرچی لـەو ماوەیـەش چ دەسـەڵاتی فارسـی سـەفەوی و چ دەسـەڵاتی عوسـمانی درێخیـان نـەکرد بەرامبـەر بـە کورد لە ئازاردان و ئەشکەنجە پێگەیاندن بە کوردو خاکی کوردستان . بە تیبەتی لە باکوورو ڕۆژهەلاتی کوردستان.

١٥١٧

١٥١٧/١/٢٤ هێـزە چـەکدارەکانی کـورد بـە سـەرکردایەتی مـیر سـەید عـەلی شـارەکانی کەرکوك و موسڵ و دەووروبەری خستەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی ، بە یارمەتی جـەماوەری شـارەکان . لـە پێنـاو بـەهێزکردنی جێپێگـەی خـۆی بـە خزمەتکردنی‌دانیشتووانی هەرێمەکە لە هەموو بووارەکان و ئەویش بەپێك هێنانی دەووڵەتی کوردی و سەربەخۆی ڕاگەیاند .

لە هـەمان کات دەسـەڵاتی فارسـی سـەفەری پیرۆزبایی لێکـردو ، ئـەویش بەلێنی بە فارس دا ، کە دەست لە کاروو باری ناووخۆی دەسەڵاتی فارسـی وەرنـەدات ... بـەڵام دوای سـێ مـانگ ئـەو مـیرە کـوردە بـەهۆی پێشبرکێیی سوواری ئەسپ گیانی لە دەست دا.

١٥١٧/١/٢٥ سەرەتای سەرهەڵدانی دورست بوونی دەووڵەتی عوسمانی و تێپەربوونی بە قۆناخـە یـەك لـە دوای یەکەکانی دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی عوسـمانی ، لـە هەموو ناوچەو هەرێمە جیاجیاکانی ژێر دەسەڵاتی لـە جیهـان . بە تایبـەتی لە ئەووروپاو ڕۆژهەڵاتی ناوەراست و ئەفەریکیا.

کـە بەسـەردەمی خەلافـەتی عوسمـانی دادەنرێـت بـە مەڵەنـدی خەلافـەت و دادووەری خەلیفـەی ئیـسلام و خزمــەت کردنــی عــەرەب و فراوانکردنــی سـنووری جـووگرافی عـەرەب ، بـە گوواسـتنەوەی لـە دوورگـەی بیابـانی عـەرەبی بـۆ ناوچـەکانی دیکـەی سـەر خـاکی گـەلان بەتایبـەتی خـاکی کـورد لەباشووری کوردستان و ڕۆژئاوای کوردستان .

ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی کـە پارچـەیەك بـووە لـە ئیـسلام و بـەهێزترین دەووڵـەتی ئیـسلامی بـووە لـە جیهـان ، کـە ئەمـەش سـەرەتای مێـژووی دەسـەڵاتی عوسمـانی بـووەو تـاکوو جـەنگی یەکـەمی جیهـان ، کـە کـورد

خاوەنی چەندین ئیماراتی هەمە جۆرو لایەن بووە ، چونکە دەسەڵاتی عوسمانی لە ناوچە جیاجیاکان بە تایبەتی لە کوردستان بەناوی دەسەڵاتی تورك نەبووە، بەڵکوو دەسەڵاتێکی ئیسلامی و خۆچەسپاندن بووەو ئاینی ئیسلامی کردۆتە سەری رەمەکانی لە بە هێزکردنی دەسەڵاتەکەی لە هەموو بوارە جیاجیاکاندا .

سەرەرای ئازاردان و ئەشکەنجەدانی کوردو ئەرمەن و مەسیحی بە تایبەتی ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سەرکردە میرەکان و سەرۆك هۆزو تیرەکانی کورد . هەردەم ئاسانکاری تەواویان بۆ دەسەڵاتی عوسمانی و عەرەب و فارس کردووە ، بە هۆی کاردانەوەی ئاینی ئیسلام لە سەردەروونیان و ...بیرنەکردنەوەیان بەلێك جیا کردنەوەی کێشەی نەتەوەیی و نیشتمان و دەوڵەتی کوردی لە کوردستان ، لەگەڵ بیروو باوەری ئاین و دەسەڵاتەکانی هەڵگری بیرووباوەری ئاینی و کردنە ئامانجی خۆ بەهێزکردنیان...!.

✍ ١٥١٩

١٥١٩/١٠/٢٦ وەرگێرانی بەڵگەنامەی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەلایەن دکتۆر- جەلیل تەمیمی- بەناوی - تۆب ماپی سەرای - لە ژێر ژمارە /٤٦٥٦ ، کە لە لایەن گەلانی جەزائر ئاراستەی دەسەڵاتی عوسمانی کرا بوو ، بۆ ئەوەی جەزائر بکەوێتە ژێر پاراستنی دەسەڵاتی عوسمانی ، کە لە لایەن کەسایەتی ناوداری هەرێمی جەزائری - خەیرەدین- نووسرابوو بۆ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سەلیمی دووەم لە شاری ئەستەمبوڵ .

✍ ١٥٢٠

١٥٢٠/٩/٢٢ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سەلیمی دووەم ، لە تەمەنی ٥١ سالیدا کۆچی دوایی کردووەو ماوەی دەسەڵاتەکەی ٩ ساڵ بووە ، کە بە درندە ترین شێوە دەسەڵاتەکەی دەبرد بەرێوە . لە داگیرکردن و پەلاماردان و تاڵانکردن و وێرانکردن ، بەتایبەتی لە سەر خاکی گەلی کوردستان .

١٥٢٠/١١/٢٨ لە گەشتەکەیدا - فردینال میلیگان - گەیشتە زەریای هێمن ، کە ئەمەش بووە یەکەم دۆزێنەری کێشووەری ئەوروپا بە چوونە ناو ئاوی ئەو دەریایەدا.

السلطان سليمان القانوني ابن سليم الأول
926 – 973 هـ / 1520 – 1566 م

١٥٢٠/١٢/١٢ لە سەردەمی دەسەڵاتی سوڵتان سـلێمان قـانونی ، تـووانی بـەهێزەكانی سـووپای پورتووگـالی لـە هەرێمـەكانی دەریای سوورو ئەو مەڵبەندانەی كە لێی نیشتەجێ ببوون ، ببووە ئارامگـەیان و بیپـارێزین تـاكوو كەنداو ، كە ئێستا عەرەب پێی دەڵـێن كەنـداوی عـەرەب لـە ناوچەكەدا .

بەڵام لە راستیدا كەنداوی فارسەو ، جگە لەوەش كە كاتەكانی بەر لـ نیشتەجێ بوونی عەرەب لەو ناوچانە ، كورد نیشتەجێی ئەو ناوچان بوونەو خاوەن ئیماراتی خۆیان بوونەو كاروباری ئیماراتەكەیان بەڕێو بردووە لە ناوچەكەدا .

شایانی باسە كە شارەكانی ئێستای كووت و سووێرەو عەزیزیەو عیمارەو قەزای مەجەری سەر بە عیمارە ، تا دەگاتە نزیك شاری بەسرا لە سەرەتای سـەدەی هـەژدەم ئـاوەدان كراوەتـەوەو عەرەبـە رەوەنـدەكان روویـان لـ ناوچەیەدا كردووە ، لە پێناو پەیدا كردنی لەوەڕگەو خواردنگە بۆ مەڕو ماڵات و بەخێوو كردنیان ، نەك نیشتەجێ بوونیان.

بەڵام داب و نەریتی عەرەب تاكوو ئێستاش وایە . گەر خێووەتەكەی لـ هەر جێگایەك هەڵدا ، ئەوا بە خاكی ئوومەی عەرەبی دەزانێ لە دوای چەن ساڵێكدا ...!.

١٥٢١

١٥٢١/٨/٢٥ لـە دوای شـەڕێكی خووێنـاوی لـە نێـوان هێزەكـانی سـووپای عوسمـانی هێزەكانی سووپای مەژەر لە هەرێمی بەڵكان ، لە ئەنجام هێزەكانی سووپای عوسمانی تووانی شاری بەلگراد داگیر بكات و سوڵتانی عوسمانی بە خۆ گەیشتە شاری بەلگرادو نووێژی لەناو كەنیسەیەكی سەرەكی مەسیحیەكا

لـە شـارەکە کـردو دووایـی کردیـە مزگـەووت بـۆ خووایەرسـتی لەلایـەن ئیسلامەکان لە شارو ناوچەکەدا .

١٥٢١/١٢/١ مـۆرکردنی پـەیمانی بازرگـانی لـە نێـوان دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانیو کۆمـاری بووندقیـە ، بـە پـشتگیری و ڕێنماییـەکانی ڕێکەووتننامەی پێشوو لە نێوانیانو دووپاتکردنەوەی زیاتر لە کۆماری بووندقیە ، کە دەتووانێ هەرسێ ساڵ جارێ قوونسلیەکەی لە ئەستانە بگۆڕێو لەڕێگەی دادگا چارەسەری کێشە هەڵوواسراوەکانی نێوانیان بکەن بە نووێنەری هەر یەك لەو دوو وڵاتە ، بەپێی بەندەکانی ڕێکەوتنەکەدا .

١٥٢٣

١٢ — الشاه طهماسب .

١٥٢٣/١١/١٠ لە دوای مردنی شا ئیسماعیلی سەفەوی کوڕەکەی — تەهماسب — جێگەی گرتەوە لە هەڵسووراندنی کاروباری دەووڵەتی فارسی سەفەوی ، کە ئەوکات تەمەنی دە ساڵان بوو بە وەرگرتنی دەسەڵات بەسەر قزلباشو سەرکردە مەزهەب شیعەکان ، کە دوانزە ناوچەی کارگێری لەخۆدەگرت .

دوای ئەوە شا تەهماسب بەرەو ڕۆژهەڵات هەنگاوینا و سەرکەووتنی بەسەر عەلی خانی ئۆزبەکی بە دەست هێنا... بەڵام دوای ئەوە بەرەو ڕۆژئاوا گەڕایەووەو شاری بەغدای داگیر کرد ، کە لەو کات — عەلی زیلفەقار — کە سەرکردەی کورد بوو کاروباری بەغداو دەووروبەری دەبرد بەڕێووە ، کە سەر بە دەسەڵاتی عوسمانی بوو ، لە هەمان کات هێزەکانی سووپای عوسمانی توانیان هێزەکانی شا تەهماسب لە ناوچەکە دەربکەن .

١٥٢٣/١١/١ دەست پێکردنی شەڕی بیست ساڵە لە نێوان دەسەڵاتی شا تەهماسبی فارسیو دەسەڵاتی سوڵتان سلێمان قانونی ، کە خۆی لە زنجیرە شەڕیکی

دژووار دەخوولایەوە... کە شەڕە گرنگەکان لەسەر خاکی کوردستان بوون و بەشێکی زۆری قووربانیەکان لەکوڕە هۆزوتیرە کوردەکانی ژێر دەسەلاتی هەردوو دەسەلاتی شەرکەر بوو لە هەرێمەکەدا .
کە ئەو شەڕانەش لەپێناوی سەرکەووتنی یەك لەو مەزهەب شیعەو سووننە ئیسلامیەدا بوون ، کە گەلی فارسی مەزهەب شیعەو دەوولەتی عوسمانی مەزهەب سووننە ، بەلام کارەساتەکەش بۆ کوردو خاکی کوردستان بوو، کە کۆتایی هاتنی شەڕەکان بە مۆرکردنی رێکەووتننامەی ئاشتی ئەماسیە کۆتایی هات لە ١٥٥٥/١١/١٦ ، لە نێوان هەردوو دەسەلات و وولاتی شەرکەر لەناوچەو هەرێمەکاندا .
١٥٢٣/١١/١٠ دامەزرێنەری دەوولەتی فارسی شا – ئیسماعیلی – سەفەوی لە رامیاریەتی بەرێووە بردنی کاروباری ئاینی مەزهەب شیعە زۆر بەرچاو تەنگ بوو ، دژی مەزهەب سووننەو . لە هەمان کات لە رامیاریەتی نەتەوەییش ، کە زۆر بەرچاو تەنگ و شۆڤێنی بوو لە مامەلە کردنی لەگەڵ هۆزەکانی ئازەری و قزلباشی و شاملۆو ئیستاچلوو تلەلوو قاچارو ئەفشارو زولقەدردا .
کە ئەمانەش ببوونە هێزی سەرەکی دامەزراندنی دەوولەتی فارس و لەشکر کێشەکان لە ناوچەکەدا .
شایانی باسە کە رامیاریەتی کوڕی شا ئیسماعیل لەسەر سێ بیروو بۆچوون دامەزرابوو ئەویش :–
١- نەهێشتنی دەسەلاتی سەردارە خۆجێیەکانی کوردو دانانی سەرانی قزلباش ، لە پێناو خزمەتکردنی دەسەلاتەکەیان و بنەماڵەو هۆزەکانیان لە جێگەی ئەوان ، واتە کورد لە رۆژ هەلاتی کوردستان.
٢- ناچار کردنی خەلکی ناوچە داگیر کراوەکانی کوردستان بۆ دەست هەلگرتن لە مەزهەبی سووننەو چوونە سەر مەزهەبی شیعە بەناوی مەزهەبی جەعفەری لە هەرێمەکەدا .
٣- بەکارهێنانی ئەو پەری توندو تیژی ، لە پێناو چاو ترساندنی خەلکی دانیشتووانەکەو سەرکووتکردنی بێ بەزەییانەی هەمە جۆرەی بەرهەلستی و ملنەدان .
شایانی باسە کە شا ئیسماعیل بەر لە مردنی لە لە شکر کێشیەکانید

که به ناو کوردستان دا دەسوورایەوە له ئەرزنجان هەنگاوینا بۆ باکووری کورستان .

دوای ئەوە بەرەو هەرێمی شاری دیاربەکرو لەوێ بۆ شاری موسڵ و دوایی بەرەو ناوچەی بەغداو لورستانی کورد ، کە دەستی لە هیچ جۆرە زەبروو زەنگێ نەدەپاراست و بەدەیا کاری ناهەمواری دیکەی لەگەڵ کوردو خاکی کوردستان ئەنجامدا ، لە دوای خۆشی کورەکەی شا تەهماسب بەهەمان کارو کردەوە رەفتاری دەکرد بەرامبەر بەو ناوچانەی دەکەووتە بەر دەستی لە ناوچەو هەرێمە جیاجیاکان .

١٥٢٤

١٥٢٤/٨/٢٤ کەسایەتی ناودارو شۆرشگێری ئەڵمانی – هانزمیلر- کۆمەلێك جووتیاری لە دەووری خۆی کۆکردەوە لە شاری – شتیگلن – بە نوێ کردنەوەی داواکانی لە – منستر- بە پێك هێنانی رایەلەیەك بەناوی – الاخوە الانجیلیە- ، بەڵێنی دا بەرزگار کردنی کرێکارە کشتووکالیەکان لە هەموو ئەڵمانیا .

کە تەواوی شارەکانی ئەڵمانیای لە خۆ دەگرت و بەرەو بەهێز بوون هەنگاویان دەنا تا ژمارەیان گەیشتە ٣٠ر٠٠٠ سی هەزار جووتیاری چەکدار لە باشووری ئەڵمانیاو دانی باج بۆ حکوومەتی ئەڵمانیا رەتکردەوە بۆ کەنیسە و دەرەبەگەکان دوای ئەوە بریاریاندا بە ، یان رزگاری و ئازادی لە سەر ئەڵمانیا یان مردن لە سەر خاکی ئەڵمانیا .

١٥٢٥

١٥٢٥/٣/٢٧ بەرپابوونی راپەرین لە دوانزدە ناوچەی بۆدایۆی وولاتی ئەلمانیا لە یەك کات و ساتدا ، کە کۆمەلێك لە کرێکارانی کشتووکالی و کرێکارانی کارگەکان دەسەلاتی کارگێریان گرتە دەست لە شارەوانیەکان بە تایبەتی لە شارەکانی – هایلبرۆن ، رۆتنبرگ، فیرتسبۆرگ- و حکوومەتی کۆمۆنەیان راگەیاند لەشاری فرانکفۆرتدا .

ئەویش بە پێك هێنانی دەسەلاتی ئەنجوومەنی شارەوانی و بەدەرکردنی پیاوانی ئاینی و دەرەبەگ ، لە دەسەلات بە هۆی تاکرەوی و

چەووساندنەوەو دکتاتۆریەت لە دەسەڵاتیان و پاوانکردنی قووتی هەژاران ، لە سامانی زەوی و کاری کشتووکاڵی و کارگەو مەنجەمەکان .

١٥٢٥/٤/٤ لە دوای راپەرینی کرێکارانی کشتووکاڵی لەئەڵمانیاو بەردەوام بوونی بە گرتنەوەی هەموو شارەکان ، ئەویش بە پێشوازی لێکردنیان . لە لایەن زۆربەی پیاوانی ئاینی و رووناکبیرەکان لەو راپەرینەو لایەنگیری خۆیان بۆ جووتیاران و کرێکارو کرێکاری کشتووکاڵ راگەیاند دژی دەسەڵاتی تووندڕەوی لە ئەڵمانیا.

١٥٢٥/١٠/١٨ لە کۆتایی سەدەی پانزەهەم ئەفگانستان کەووتە ژێر دەسەڵاتی تەیموورییەکان ، کە بووە دوو دەوڵەتی لێك جیاواز ، دوای ئەوە ئیماراتی لێك ترازاو ، کە لەو ساتەش حسێن بیگراتە لخووری لە سەر هەرێمی خراسان دەسەڵاتدار بوو.

لە هەمان کات محمد بایز شا زەهیرەدین تووانی شاری کابووڵ داگیر بکات و خەزنە بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی ، بەڵام دوایی ئەو ناوچەیەی و شارەکانی کابووڵ و خەزنە گواستراوە بۆ سەرسنووری هندستان و کەووتە ژێر دەسەڵاتی لۆریەکان ، کە لەو کاتە لۆریەکان لەناو شانشینەکەیان تووشی کێشەو ململانێ و دووبەرەکی هاتبوون.

١٥٢٥/١٢/٦ چاوپێکەووتن لە نێوان سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سلێمان قانونی و باڵوێزی فەرەنسا ئەنجامدرا ، کە باڵوێزی فەرەنسا نامەی شانشینی فەرەنسای بە سوڵتانی عوسمانی داو، دوای ئەوە سوڵتانی عوسمانیش پەیمانی پێدا ، کە بەر بەرەکانی ووڵاتی مەجەر بکات ، لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندی هەردوو دەسەڵاتی عوسمانی و فەرەنسا لەسەر هەرێمەکەدا .

١٥٢٦

١٥٢٦/٤/٢٥ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سلێمان قانونی لە شاری قووستەنتینیەی پایتەختی دەسەڵاتی عوسمانی ، بەرەو ووڵاتی مەژەر بەرێکەوت ، لە پێناو بەربەرەکانی کردنی ووڵاتی مەجەری بە ١٥٠ سەدو پەنجا هەزار سەربازو ٣٠٠ تۆپ و ٨٠٠ کە شتی و بریاری جەنگی راگەیاند .

کـــه لــــەو کاتــــەدا خــــۆی ســـــــــــــەرکردایەتی هێزەکانیسووپای دەرکـرد و لەگـەڵ سـێ لـە وەزیرەکـانی لـە ڕێگـەی – مـارین سـربی– نزیـك قـەڵای بـەلگرادو تووشـی شـەڕ هــاتن ، لــە ئـەنجام شــەڕێکی خووێناوی بەرپابوو بە گەیشتنە دۆڵـی– مۆهـاکس– کـە شـاری مۆهـاکس دەکەوێتـە باشـووری هەرێمی ئەو کاتی وولاتی مـەژەر نزیك سنووری یوگسلافیا.

١٥٢٦/٨/٢٩ هێزەکـانی سووپای عوسمـانی بە سەرکرایەتی سوڵتان سلێمان قـانونی ، پەلاماری وولاتی مـەژەرو گـەلانی مـەژەری دا ، لـە ناوچـەی مۆهـاکسو دوای ئەوە لە ٩/١٠ ی هەمان ساڵ شاری بۆدابستیان داگیر کرد ، کە لـەو کاتـەش – کلمنـت– ترسـی گـەیشتێ و داوای کـرد ، کـە ئـەورووپا بـەهیچ شێوەیەك روو وەرنەگێرێ بۆ مەزهـەبی پرۆتـستانتی مەسیحیو بەتـەنیا بـەڵکوو شان بەشانی ئیسلام بن لە هەرێم و ناوچەکەدا .

١٥٢٦/٩/١٠ لە دوای داگیر کردنی دۆڵی مۆهاکس لەلایەن هێزەکانی سـووپای عوسمـانی ، تـووانرا شـاری بـوود داگـیر بکـەن ، کـە بـووە هـۆی داگیرکردنـی تـەواوی وولاتـی مەجـەرو بـە کووشـتنی شانـشین – لـویس ... و لـە دوای ئـەو سـەرکەوتنە . دەستیان بەسـەر کەنیسەکان داگـیرا ، بەتایبـەتی کەنیـسەی بەناوباگی مەجەر – متیاس– کە پێـی دەگوترا ، کەنیسەی – تنوریج – ، دوای ئـەوە کەنیـسەکە کـرا بەمزگـەووتو بەزەغرەفـەی هونـەری عـەرەبی ڕازاندرایەوە لە شارەکەدا .

١٩٢٦/٩/١١ دوای داگیر کردنی وولاتی مەژەرو بەردەوام بوونی شەڕو پێکدادان لە نێوان هێزەکـانی سووپای عوسمـانی بەسـەرکردایەتی سوڵتان سلێمان قـانونیو هێزەکـانی سـووپای مـەژەر بەسـەرکردایەتی جێگـری شانـشینی کـوژراو شانشین – فیلادیسلانی دووەمی جاجلیۆ – بەرپا بوو لە هەرێمەکەدا .

لە ئەنجام بووە هۆی سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای عوسمـانی. لەلایەکی

دیکـەش هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی گـەمارۆی دەووروبـەری شـاری ڤیەنای پایتەختی ئیمپراتۆریەتی رۆمای پیرۆزیاندا .

١٥٣١

١٥٣١/١٠/١١ هەڵگیرسـانی شـەڕی لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای مەزهـەب کاسـۆلیکی مەسیحی و هێزەکانی سووپای مەزهەب پرۆتستانتی مەسیحی، کە سووپای کاسـۆلیك ، ژمارەیـان ٨٠٠٠ هەشـت هـەزار سـەرباز دەبـوون و سـووپای پرۆتستانەتەکانیش ،ژمارەیان ١٥٠٠ سەرباز بوون ،
ئـەویش بەسـەرکەووتنی کاسۆلیکەکان شـەڕەکە کۆتـایی هـات ، لـەو شـەڕە سەرکردەی پرۆرتستانتەکان – زونجلی – و ٥٠٠ لە چەکدارەکان کووژران ، کە دانیشتووی شاری – زیورخ – و دەووروبەری بوون .

١٥٣٣

١٥٣٣/٥/١٠ لە دایك بوونی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سەلیم خانی دووەم ، کە دایکی رووسـی بـووەو نـاوی – رۆسـلانی – بـووە ، دوای ئـەوە لـە ١٥٦٦/١٢/٢٤ دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی گرتە دەست لە سەر ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٥٣٣/٧/٢١ بەردەوام بوون لە هەڵگیرسانی شەڕی بیست ساڵە لە نێوان ئیمپراتۆریـەتی فارسـی سـەفەوی و ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ، کـە کارەسـاتێکی گـەووڕەی کـردە سـەر بـاری کـوردو کوردسـتان ، کە ئولامـە سوڵتانی تکـەلوو دادوەری ئازربایجـان ، کـە یـەکێ بـوو لـە سـەرکردەکانی قزلباشـی لـە دەسـەڵاتی فارس...بە هۆی بوونی کێشەو ململانێی دەسەڵات لە شا تەهماسب یاخی بووو پەنای بردە بەر سوڵتان سلێمان قانونی.
کە ئەمەش بووە هۆی لێك ترازانی پەیووەندی لە نێوان سەرکردە کوردەکان ، لەگەڵ دەسەڵاتی عوسمانی ، کە سەرکردە کوردەکـان هـەولی رزگـار بـوونی ئیمارات ونیشتمانەکەیان دەددا لە نێوان دوو هەڵوویستی جیاواز لە نێوان دەسـەڵاتی فارسـی سـەفەوی و ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لەسـەر خـاکی کوردستان .

١٥٣٣/٩/٧ لە دایك بوونی شانشین ئەلیزابیتی یەکەم کە بەناوبانگترین شانشین بوو لـە ئینگلتـەرا ... جێگـەی باسـکردنە کـە ئـەم بنەماڵەیـە بـەردەوامن لـە بەرێووەبردنی دەسـەڵاتی شانـشینی لـە بـەریتانیا و ناوچـەو هەرێمـە ژێـر دەستەکانیاندا .

١٥٣٤

١٥٣٤/٧/١٢ سولّتانی عوسمانی سولّتان سلێمان قانونی کاروباری کارگێریەتی ئیمارەتی سۆرانی خستە سەر سنجەقی هەولێر لە باشووری کوردستان ، لە هەمان کات حوسێن بەگ . کە ئەمیرێکی کوردی ئێزیدی بوو کردی بە میری سۆران ، . دوای ئەو بریارە سەیفەدین کە یەکێك بوو لە میرەکانی سۆران ، هۆزەکانی ناوچەکەی لە خۆ کۆکردەووەو سەرەتا قەلای هەولێری داسنیەکانی وەرگرتەووەو دوای ئەوە دەستی بەسەر هەموو مەلّبەندەکەدا گرتەوە لە شارەکەدا .

لە هەمان کات حوسێن بەگ هەولّ زۆری دا کە میرسەیفەدین لە ناویان بمێنێتەوە ، بەلاّم نەیتووانیو دوای ئەوە لە سەر ئەو هەلویستە ، لە لایەن سولّتانی عوسمانی بانگ کرا بۆ ئەستەمبوّل ... لە دوای گەیشتنی بۆ ئەستەمبۆل بە بریاری سولتان حوسێن بەگی لە سێدارە درا .

هەر لەو کاتەش میر سەیفەدین بە سەربەخۆیی مەلّبەندی سۆرانی بەرێووە دەبردو چەندین جار هێزەکانی سووپای عوسمانی هێرشیان دەکردە سەر ، بەلاّم لەگەلّ میر سەیفەدین هیچیان پێنەدەکرا لە ناوچەکەدا .

١٥٣٤/٧/١٣ لە پێناو جێگیرکردنی ئەو سەرکەووتنانەی کە سولّتان سلێمان خۆییو هێزەکانی بەدەستی هێنا بوو ، لە گەلّ هێزێکی گەوورە بەناو خاکی کوردستان رووی کردە ناوچەی تەورێزو دوای ئەوە هەر بەناو خاکی کوردستان بەرەو گەرمیانو بەغدا هەلکشا، سولّتان سلێمان لەو سوورانەوەیدا هەموو ئەو ناوچانەی کە لە بەر دەستی قزلباشیەکان بوو دەری هێناو خستیە ژێر دەسەلاّتی خۆی ، دوای تەواو بوونی خواستەکانیدا ، سولّتان بەناو خاکی کوردستان بەرەو ئەستەمبوّل گەرایەوە .

دوای ئەوە شا تەهماسب شاری تەورێزی لە بەر دەستی عوسمانیەکان دەرهێناووەو لە بەرەو چوونی بۆ شاری وان لە باکووری کوردستان ، کە خۆی سەرکردایەتیسووپایەکەی لە هێرشەکانی دەکرد لە ناوچەکەدا .

١٥٣٤/٧/١٤ هێزەکانی سووپای عوسمانی توانیان بگەنە شاری بەغداو دەووروبەری ، کە لەو کاتەش والی بەسرا – راشد کوڕی مفامس– بوو . پشتگیری خۆی بۆ سوڵتانی عوسمانی راگەیاند ، کە ناوچەکانی ژێر دەستی کەووتە ژێر پارێزراوی دەسەڵاتی عوسمانی.

دوای ئەو کارە بەپێی هەلووێستە جیاجیاکان کە ئەنجامی بووە هۆی دورست بوونی کێشە لە نێوان والی بەسرە راشدو بەرپرسانی عوسمانی ، بەهۆی بەردەام بوونی هێرشەکانی هێزی سووپای عوسمانی بەرەو شاری بەسرەو بۆ ئەوەی بیخەنە ژێر دەسەڵاتی خۆیان ، لەئاکامدا راشد مفامس بەرەو شاری نەجدی وولاتی سعوودیە هەڵات و بەم جۆرە ناوەراست و باشووری ئێستای ئێراق کەووتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانیەکان .

١٥٣٤/٩/١٣ هێزەکانی سووپای عوسمانی بەسەرکردایەتی – فەخرەدین– پەلاماری مەسیحیەکانیدا لە باکووری ئەفریکیا ، کە لەو کاتەش شانشینی پورتووگال – جاکی سێیەم– کە بەو هەولەی زانی داوای کرد کە هەندێ ناوچە چۆڵ بکەن ، بۆ ئەوەی بنکە بەرگریەکان بەهێز بکرێت .

ئەویش بە هۆی بوونی هێزەکانی عوسمانی لە جەزائرو یارمەتی دانیان بە هۆی ئاینی ئیسلام ... کە کاردانەوەی هەبوو لەسەر هەڵوویستی پورتووگاڵ لە مەغریب ، کەچی توونس لە لایەن هێزەکانی سووپای عوسمانی داگیر کرابوو ، کە بووە هۆی کارلێکردن لە پاپاو مەسیحیەکان و ئیمپراتۆری پێنجەم بە هۆی هێرش کردنە سەر مەسیحیەکان .

١٥٣٥

١٥٣٥/٣/٢٢ سەرەرای گەشە کردن و زۆربوونی بیری – لا معەمەدیەکان – لە هەردوو وولاتی ئەڵمانیاو هۆلەندا ، لە هەولێکی زۆر ئەو بیرەیان رەتکردەوە ، کە مەزهەبە برایەتیەکان لە منستر بڵاوویان دەکرەوە لە پێناو بەهێز کردنی دورشمی باش و سەرککەوتنی شۆرشەکەیان هەڵگرتبوو ، بە بڵاوبوونەوەیان لەشارەکانی وەك:– کۆلۆنیاو تریرۆ ئەمستردام و مدین لە وولاتەکەدا .

لە هەمان کات بەردەوام بوون لەدوعا کردن ، واتە پارانەوە لە خوا لەپێناو سەرکەووتنی لامعەمەدیەکان . کە کاردانەوەی ناهەمواری کردبووە سەر

مەزهەبەکانی کاسۆلیك‌و پرۆتستانت‌و بووە هۆی ئەوەی کە لەشاری ئەمستەردام زیاتر لە - ٥٠ - کەشتی جەنگی بەرەو ئەو شارانەی ، کە لە لایەن هێزەکانی لامعەمەدی گەمارۆ درابوون ، لەو کاتەش دەسەلاتی هۆلەندا لە کارێکیدا ئەوەی هەلگری ئەو بیرە بوو ، پەرت‌و بلاوەی پێکردبوون.

بەلام لە ٣/٢٨ی هەمان سال هێزەکانی لامعەمەدی شاری- دیروست فریزلاند- یان داگیر کرد ، لە ئەنجامی شەڕیکی توونـد کە زیاتر لە ٨٠٠ کەس لە لا معەمەدیەکان لە ناو بران .

شایانی باسە کە لقێکی لا معەمەدیەکان لە ئەلمانیا بەرەو شاری - بنسلفانیا - بەرێکەوتن و لە شاری - جرمانتۆن- و لەدەووروبەری نیشتەجێ بوون ، کە ئەو کات ژمارەیان - ٢٠٠٠٠٠- دووسەد هەزار کەس دەبوو ، لەگەل ئەوەشدا معەمەدیەکان لە رووسیا رەویان کرد بەرەو ئەو ناوچانەی کە هاوبیروو هاو هەلوویست‌و هاورەفتاریان بوون .

هەروا معەمەدیەکان دەگەرێنەوە سەر بنچەی مۆراخی ، کە لە باشووری داکۆتاوالبرتا نیشتەجێ بوون ... لە رۆژهەلاتی شاری بنسلفانیا تاکوو ئێستاش نیشتەجێن بەناوی - ئەلمینوونیوون ولامینیوون - هەروا هۆی ناوزەند بونیان بەو ناوە لە سەریان دەگەراوە بۆ سەر ناوی - جاکووب ئەمین- کە ناوی سەرکردەیەك بوو لەو کاتدا .

شایانی باسە کە مەزهەبێکی جیابوونەوەن لە هەردوو مەزهەبی کاسۆلیك‌و پرۆتستانت لە ئاینی مەسیحی ، کە ئیمانیان بە بەکارهێنانی ئاژەل‌وهێلی ئاسنین‌و ئوتومبێل نیەو تەماشای وێنەی جوولێنەرو خوێندنەوەی رۆژنامەو دەیا کاری دیکە نەبووە ، لە هەمان کات تەرەکتۆرو دەراسەش بەکار ناهێنن، لەگەل ئەوەشدا لە هەموو بووارەکانی کشتووکالی سەرکەووتوون و بەباشترین شێووەو شێوازو ، کە بەرهەمەکانیان بێ وێنەن لە نەبوونی نەخۆشی لە هەموو بووارەکانیدا .

١٥٣٦

١٥٣٦/٧/١٢ کۆچی دوایی مەزنترین پیاو و لایەنگیری مرۆڤایەتی سەردەمی راست بوونەوە - ئاراسمۆس ئەرزمی - لە شاری بازلی سویسری . شایانی باسە ئەم زاناو رووناکبیرە ناودارە لەسالی ١٤٦٦ لەباوکێکی غەیرە شەرعی

لەدایك بووە – واتە بیژی بووە – لەشاری رۆستردام لەهۆلەندا . کە ئەمەش هۆکـاری کاردانـەوە بـووە لەسـەر ژیـان و هەڵوویـست ورەفتارەکـانی ئـەم مرۆڤـەدا ...چـووە دێـری رەهبـان ئمـواس لەگونـدی سـتایژن لـەنزیك شـاری خودا لەناوەراستی هۆڵەندا .

بەڵام نەیتوانی لەگەڵ ژیانی دێرایەتی بگوونجێ ... هـەر بـەو هۆیـەوە رووی کردە فەرەنسا و ئینگلتەرا و ئیتالیاو سویسرا ... لە ساڵی ١٥١٧ پاپا لیۆی دەیـەم لـە بـاری رەهبەنـە ئـازادی کـرد ... دوای چـەندین کێـشەو گرفـت ئـەرزمس لەسـەر داوای هنـری هەشـتەم لـە سـاڵی ١٥٠٩ چـووە کۆشـکی شـایانەو هـەر لـەو کاتـە کتـابێکی بەناونیشانی – مـدح الجنـون – ی دانـاو لەهـەمان کـات هەڵـسا بەگووتنـەوەی وانـەی زمـانی یۆنـانی و شـێکردنەوەی کتـابی پـیرۆزی ئینجیـل .... ئـەم مرۆچـە لەژیانیـدا بـەردەوام بـوو لەنووسینەکانی لەچەندین بواردا تاکوو کۆچی دوایی دەکات .

١٥٢٧

١٥٢٧/٤/٢٥ مۆرکردنی رێکەووتنامەی نێوان پورتووگاڵو سەعدین لە گەڵ رێکەووتنی بازرگـانی نێوانیـان ، کـە ئامـانجی پورتووگـاڵ نزیـك بوونـەوە بـوو لەگـەڵ نووێنەری سەعدین ، بە چارەسەرکردنی کێشەکانو بە دوورکەووتنـەوە لـە دەسەڵاتی عوسمانی . بە هۆی دروست ترسیان لە هەڵوویستی داهاتووی دەسـەڵاتی عوسمـانی بـە پـەلاماردانی دوورگـەی – ئیبیریـە لـە وولاتـی مەغریبو ئەسپانیاو مەغرب – بە بەجێبەجێکردنی ئامانجەکانیان .

ئەویش بە کاردانەوەی لە سەر باری ناووخۆو ژێر دەستەکانی پورتووگاڵ ، هـەر لەبـەر ئـەوەش بـوو کـە دەسـەڵاتی پورتووگـاڵ بـروای بـە دەسـەڵاتی عوسمـانیو لایـەنگیرانی نـەبوو ، بەتایبـەتی لـە رووی ئاینیـەوە . کـە جەمسەری هێرشو شەڕەکانو شالاوەکانی هێزەکانی سووپای عوسمانی لە سەر بەربەرەکانی کردنی ئاینی مەسیحی بوو بە هەردوو مەزهەبەکان.

١٥٤١

١٥٤١/١٠/١٥شارڵ پێنەجەم پێشبینی ئەوەی دەکرد بە هەلسەنگاندنی بیروو بۆچوونی حەسـەن ئاغـاو ئامانجـەکانی ، کـە داواکاریـەکانی لەگـەڵ پیـاوانی ئـایینیو کۆبوونـەوە کردنیـانو کـە داوای جیهـادی دەکـرد لـە پێنـاو بـە هێزکردنـی

جێپێگەی ئیسلام لە جەزائرو بەرەو داگیر کردنی خاکی گەلانی دیکەدا .
لەو کاتەش شارڵ داوای کرد کە بەرگری لەگەڵ و نیشتمان بکەن بە خەباتی هاوپەیمان و دۆستانە ، لە هەموو بوارە جیاجیاکان لە پەیووەندی رامیاری وئابووری و نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی و کۆمەڵایەتی و بە دەیا کاری دیکە .

١٥٤٢

١٥٤٢/٧/١٥ کۆچی دوایی ئافرەتە شۆخ و شەنگی جیهان بەجەستە جوانی و بە وێنە سەرسوورهێنەرەکە – مۆنالیزا –... شایانی باسە لەکۆتایی ساڵی ٢٠٠٦ بەپێی نامەیەکی دۆزراوە لەئەرشیفی کلێسەکی شاری فلۆرەنسا ئاگادار بەم نامەیە لەبارەی کۆچی دوایی مۆنالیزا ، کە ئاماژە بەوە دەکات کە خێزانی فرانسیسکۆ دیك جیکۆندا بووە . هەروا لە گۆرستانی کلێسەیەکی خانمە راهبیەکان نێژراوە لەناوەراستی شاری فلۆرەنسا لە ئیتالیا ... کە مۆنالیزا لەدایك بووی ساڵی ١٤٧٩ بووە ... هەروا وێنەی ئەو ئافرەتە لە لایەن نیگار کێشی ناوداری جیهان لیۆناردۆ دافینستی کێشراوەو ئێستا وێنەکەی لە مۆزەخانەی لۆڤەرە لە شاری پاریس پایتەختی فەرەنسا .

١٥٤٣

١٥٤٣/٥/٢٤ کۆچی دووایی زانای گەردووناسی پۆڵەندی – نیکۆلاس کوێر نیکۆس –

که دانەری کتێبی – سوورانەوەی دەستەی ئاسمان – بووە.. لەوکاتەی ک
زانی ئەستێرەکان لە دەووری ڕۆژ دەسووڕێنەوەو زەویش بە دەوری خۆید
دەسووڕێتــەوە ، کــە هــەر هــەمووی یــەك بازنــە دروست دەکــەن لــە هــەمو
ڕۆژێکدا.

١٥٤٣/٢/٢٥ لــەدایك بــوونی – شــەرەفەدین شەمسەدین – کــە لــە ســاڵی ١٥٩٧ ، بەشـــی یەکـــەمی شــەرەفنامەی تــەوواو کــردو لــە ئاداری ١٥٩٩ کۆتــایی هێنــا بــە تــەوواو کردنی‌نووســینەوەی کتێبــی شــەرەفنامە ، کــە بــە سەرچــاوەیەکی ســەرەکی و بنــەڕەتی مێــژووی کــورد دادەنرێــت لــە هــەموو بــوارە جیاجیاکاندا.

شەرەفخانی بدلیسی

شایانی باسە کە شەرەفخانی بەدلیسی لە شارۆچکەی – گەرهوری – لە
ناوچەی قوومی ئێستای ئێران لە دایك بووە ، لە تەمەنی نۆ ساڵان ، ماوەی
سێ ساڵ لە قوتابخانەی شا تەهماسبی کوڕی شا ئیسماعیلی سەفەوی
خووێندویەتی . کە ئەم قوتابخانەیە تایبەت بووە بە کورانی میرو گەوور
پیاوانی ئەو سەردەمەدا لە ژێر دەسەڵاتی فارس لە ئێراندا .

١٥٤٤

١٥٤٤/٩/١٨ بەرپرس‌وسەرکردەی هێزەکانی سووپای عوسمانی – خەیرەدەین برورسی
– لە گەڵ هێزەکانی سووپا لە شاری تۆلۆن بوون ، کە لەو کاتەدا شارڵکان
پەلاماری باکووری ڕۆژهەڵاتی فەرەنسایدا ، بەڵام دوای ئەوە ناچار بوو
بەرەو ئەڵمانیا بڕوات ، لەو کاتەش جوولانەوەی یاخی بوونی پرۆتستانت
دژی کاسۆلیك دەستی پێکرد لە وولاتەکەدا .
کە بەشێووەیەکی گشتی دژی شارڵکان بوو بە تایبەتی... لە ئەنجام بوو

هۆی مۆرکردنی پەیمان لەگەڵ شانشنی فەرەنسا ئەویش بەچۆڵ کردنی شاری تۆلۆن لە لایەن خەیرەدینی سەرکردەی هێزەکانی سووپای عوسمانی ئیسلامو گەرانەوەی بۆ ئەستەمبۆڵ .

شایانی باسە کە لەو باروو دۆخەی ئەو کات ... لەلایەك سەرهەڵدانی شەڕی نێوان دوو مەزهەبی کاسۆلیکیو پرۆتستانتی مەسیحی، لەلایەکی دیکەش شەڕی نێوان مەسیحیو ئیسلامو چەندین کێشەی دیکە وەك شەڕی نێوان دوو مەزهەبی شیعەو سوونەی ئیسلام ، ئەمەو جگە لە داگیرکردنی خاکی گەلان بە تایبەتی خاکی کوردستان .

١٥٤٦

١٥٤٦/٧/٤ لەدایك بوونی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان مورادخانی سێیەم لە شاری ئەستەمبوڵی پایتەختی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی . شایانی باسە کە لە سەرەتای سەرهەڵدانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی تاکوو هەرەس پێ هێنانی لە جەنگی یەکەمی جیهان . ئەو دەسەڵاتە لەناو یەك بنەماڵە دەخوولایەوەو کەسی دیکە بۆی نەبوو دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بگرتە دەست ، جگە لەوان دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی بگرتە دەست لە سەر کاروو باری دەسەڵاتی عوسمانیدا .

١٥٤٧

١٥٤٧/٢/١٧ زاناو رۆژهەڵاتناس - ژاك گاسووت - لە گەشتی دووەمی بۆ ناوچە جیاجیاکانی کوردستان ، بە شێووەیەکی بەرچاو باسی شاری دیاربەکرو بەتلیسو ئەدەنەو مەلاتیەو چەندین شووێنی دیکەی لە باکووری کوردستان کردووە .

دوایی ئەوە ڤینیزی هاورێی جێ هێشتووە و بەرەو ناوچەکانی رۆژهەڵاتو باشووری کوردستان هەنگاوینەوە ، لە پێناو کۆکردنەوەی زانیاری بە هاوکاری و یارمەتی دانیشتووانی گووند شارۆچکە و شارەکان ، لە سەر مێژوو زمانو دابو نەریتو کەلتوورو شووێنەوارو شارستانیەتی کورد لەسەر خاکی کوردستان .

کە نووسینەکانی بەپێی زانیاریەکانی ئەو کات کاردانەوەی گرنگی هەبوو بۆ داهاتووی ئێستای کورد ، لە هەموو بوارەکان بە تایبەتی لە بواری نەتەوەیی و نیشتمانیدا .

١٥٤٨

١٥٤٨/١٢/٢٨ ئەلقسی ئینگلیزی جۆن ئەشیتۆن لە ووتەکانیدا دەڵێ :-
کە روحی قود خوانیە بەڵکوو هێزێکی نێردراوی خوایە . کە عیسای مەسیح کە خوا بەحەزرەتی مەریەمی بەخشی پێغەمبەر بووەو ناکرێ بڵێن خوایە یاخوود کوری خوایە . هەر بەو هۆیەوە لە مانگی/ ١٥٤٨/٤ لێژنەیەك پێکهێنرا بۆ لێکۆلینەوە لەسەر کردەی جووڵانەوەی برنارد ئەشیتۆ ، کە زۆر کەس لە بازرگان و خاوەن پیشەکان ئامادەبوون بەرامبەر ئەو دەستەیە لەمانگی ١٥٤٨/٥ لە ئەنجامی ئەو لێکۆلینەوەش کە دەڵێن:-
عیسا پێغەمبەرە ، نەك خوایە هەر وەك جووڵانەوەی . تپلیخەکان . کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە ئەنجامی لێکۆلینەوەکەو دادگایی کردنیان یان بەندی هەتا هەتایە بووە یاخوود بەسووتاندنیان .

١٥٥٠

١٥٥٠/١/٢٠ بنەماڵەی زابۆلی ئیزابێلا دەستی لە شاری ترانسلفانیا کشاندەوە بۆ مزدینلەندی ئەمیری نەمسا ، کە بەپێچەوانەی مەژەرکان بوو بە وەستاندنی شەڕی کاتی لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و نەمسا ، خەلیفەی عوسمانی هێزێکی سەربازی رەوانەی ترانسلفانیا کردو لە دوای شەڕێکی دژووار تووانی شارەکە داگیر بکات .
شایانی باسە کە ئەو شەڕانەی کە لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی چ سووپای مەژەرو چ سووپای نەمساو چ سووپای بەریتانیا و وولاتانی دیکەدا .
لە بنەڕەتا شەڕی ئایینی بووە نەك هەر شەڕ لە سەر خاك ، هەروەك شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی لـە سـەر دوو مەزهەبی دژ بەیەکتری شیعەو سوونەی ئیسلام بووە ؛

سـەرەرای ئـەوەش بـە داگیر کردنـی خـاك و رفانـدنی سـامان و بـەرووبوومی گەلانی ئەو ناوچانەی کە ببوونە گۆرەپانی نێوان ئەو لایەنە شـەرکەرانەی کـە لەسەرەوە باسمان لێووە کردن .

١٥٥١

١٥٥١/١/٩ هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی لـە چـەندین لایـەن هێرشـیان کـردە سـەر هێزەکانی سووپای نەمسا ، کـە لـە ئـەنجام هێزەکانی سووپای عوسمـانی توانی بەسەر هێزەکانی سووپای نەمسا سەرکەوێت لە ئەوروپادا .

١٥٥١/١٢/٢٩ لە دوای کۆچی دوایی شانشینی فەرنسا شانشین – فرانسوای یەکەم – و جێگرتنـەوەی لەلایـەن کورەکـەی – هنـری دووەم– ، دووبـارە پـەیمانی لەگـەڵ دەسـەڵاتی عوسمـانی نـوێ کـردەووەو هێزەکـانی سـووپای هـەردوو دەسەڵاتی عوسمـانی و فەرەنسا بـە هاوبەشـی بۆردوومـانی هـەردوو ناوچـەی سقلیەو باشووری ئیتالیایان کرد .

دوای ئەوە بەرەو دوورگەی کۆرسیکا هەنگاویاننا ، بەلام بە هـۆی جیـاوازی هەڵوویـست لـە نێوان هـەردوو سـەرکردەی هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی و فەرەنسا دوورگەکـەیان جـێ هێـشت و هـەر یـەك بـۆ وولاتەکـەیان گەرانـەوەو نەیان توانی هاوپەیمانیەتەکە بگەیەننە ئنجام .

١٥٥٢

١٥٥٢/١/١ کەرت بوونی برووای مەسیحی لەناو کەنیسەکان بەناوی – سولاقا– کە ئاشووریەکان جیابوونەوە لە کلدانیەکان .

١٥٥٣

١٥٥٣/٤/٩ دامەزراندنی – سیم یوخنا سۆلاقا – بە بەترياركی شاری بابل لەلایەن پاپای رۆمـا – یۆلیۆسـی سـێیەم – بـەیکگرتنی کەنیـسەی نـوێی بابـل ، لـە گـەڵ کەنیـسەی کاسـۆلیکی رۆمـانی و لەگـەڵ پاراسـتنی داب و نـەریتی نـاووخۆیی هەرێمی بابل ، کە لەلایەن پاپا ئەو کارانە پەسەند دەکران .

١٥٥٤

١٥٥٤/١/٨ هێزەکــانی ســووپای ئیمپراتۆریــەتی عوسمــانی بــەرەو شــاری فــاس بەرێکــەووتن و ، لــە ئــەنجامی ئــەو هێرشــانە شــارەکە داگیرکــرا ، گەرچــی لەلایــەکی دیکــە شــەڕی نێــوان هێزەکــانی ســووپای عوسمــانی و ســەعدیز بەردەوام بوو، لە ئەنجام شارەکانی فاس کە تازە کەووتبووە ژێـر دەسـەڵاتی هێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی .

١٥٥٥

١٥٥٥/٥/٢١ مۆرکردنی پەیمانی- ئاماسیا - لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆریـەتی فارسـی و ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ، کـە لـە هەوڵـەکانی هـەردوو ئیمپراتۆریەتەکـەدا سەرەتای دەست پێکردن بوو بە خاکی دابەشکردنی کوردسـتان لـە نێوان هەردوو دەووڵەتی عوسمانی و دەووڵەتی فارسیدا .

شایەنی باسە سەرکەووتنی عوسمانیەکان لە شەڕی چاڵدێران بەسـەرەتای مێژووی هاوچەرخی تیرە کوردەکان دادەنرێت . دابەش بوونی جووگرافیـان و دابەش بوونی هۆزو تیرەکـان و دابرانـی مەڵبەنـدی تیرەکـان لـە سـەر خـاکی کوردستان .

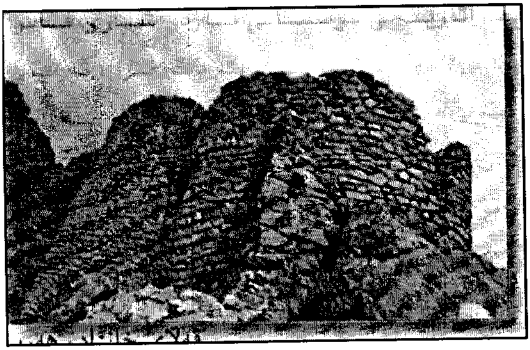

١٥٥٥/١١/١٦ ئــەمیرە خــانزادی ســـۆران ، کـــچی حەســـەن بـــەگ و خێزانی ئەمیر سلێمان دەســـــەڵاتداری ئیمـارەتی سـۆران لـە باشـووری کوردسـتان چـاوی بـە جیهـان هەڵهێناوە ، لە بنەماڵەیەکی ناوداری کورد بووە .

جێگەی ئامارە پێکردنە کە ئەمیرە خانزادی سۆران لە دوای کۆچی دوایـی هاوسـەرەکەی دەسـەڵاتداریەتی ئیمـارەتی سـۆرانی گرتۆتـە دەسـت . ئـەویش

لەوکاتە هات کە کێشەی لەگەڵ دادوەری سوڵتانی عوسمانی لەشاری بەغدا پەیداکردبوو . لە بارەی کارگێری و هەڵسووراندنی کاروباری ئیمارەتەکەیدا و بەم هۆیە سەردانی شاری بەغدای کردو لەوێ دەستگیر کراو خرایە بەندیخانەو دەرمانخواردکرا .

دوای ئەو رووداوە ئەمیرە خانزاد حکوومرانی ئیمارەتی سۆرانی گرتە دەست و دژی عوسمانیەکان وەستا ، لە پێناو پاراستنی یەکگرتوویی ئیمارەتەکەو دەستی کرد بە بووژاندنەوەی ئیمارەتەکە لەهەموو بوارەکان و پایتەختەکەی گوواستنەوە نزیك شارۆچکەی هەریرو قەڵای – کەلەسوو – ی لەسەر چیای هەریر دروست کرد ، لەپێناو پارارستنی دەسەڵاتەکەی لەبەرامبەر هێرشەکانی بابانیەکان .

هەر لەو کاتەش دەستی کرد بەدروستکردنی قوتابخانەو مزگەووت و قەڵاو باڵەخانە ، کە تاکوو ئێستاش ئەو جیگایانەی کە ئەو دروستی کردوون هەر بەناوی ئەو ماونەتەوە لە باشووری کوردستان .

لەکاتەکانی بەرگری وەك پیاو جل و بەرگی پیاوانی لەبەر کردووەو زۆر ئازاو زیرەك ولێهاتوو بووە ، لە هەمان کاتیش ئافرەتێکی شۆخ و شەنگ و جوان بووە ... ئەم خاتوونە کوردە بەردەوام بووە لەپێناو خزمەت کردنی چینی هەژارو ئیمارەتەکەی و پەیوەندیەیکی سەردەمیانەی هەبووە لەگەڵ دارو دەستەکەی تاکوو لە ١٦١٦/١/٢٠ کۆچی دوایی دەکات ... دوای ئەویش ئیمارەتەکە بەرەو لاوازبوون هەنگاوی دەنا لە هەموو بوارە جیاجیاکان .

سەرچاوە :– استذکارات من تاریخ الکرد الحدیثة – عومەر عەلی شەریف /٢٠٠٥.

١٥٥٨

١٥٥٨/١١/١٧ نووێنەرێك لە نووێنەرانی کۆشکی شانشین لە – هاتفیلد – بە درێژایی ٣٦ میل بە پەلە لە باکووری شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا بەرەو کۆشکی شانشین رایدەکرد ، کە گەیشتە کۆشکی شانشین ماری لە شاری هاتفیلد . هاواری کردو رایگەیاند و گووتی :– ئەلیزابیت تیۆدۆر بوو بە شانشین لە سەر کوورسی شانشینی لە ئینگلترا ، کە خووشکی لە دایك بووی شانشین ماری بوو نەك لە باوکی .

شایانی باسه که بەره بەیانی ئەم رۆژه ئەلیزابیت خەوونی به خۆوه دیت ، به بوونی به شانشینی بەریتانیاو بەگەیشتنی ئەو هەواڵه به شانشین ماری ... ئەویش بەوەفا داریەوه کوورسیەکەی بۆ جێ هێشت ، له دوای گەیشتنی ئەو هەواڵه ... دوای ئەو ئەندامانی پەرلەمان هەموویا پیرۆزباییان له ئەلیزابیت کرد به ووشەی - خوا شانشین ئەلیزابیت بپارێزێت - له رۆژی ١١/١٩- ی هەمان ساڵ لۆردات و ئەندامانی ئەنجوومەنی گشتی بەریتانیا و ئافرەتان و جەماوەرێکی زۆر لەهەموو ئینگلتەرا له دەوروبەری کۆشکی شانشین له هاتفیلد کۆبوونەوه ، بۆ سووێند خواردنی پشتگیری شانشین ئەلیزابیت له بەریتانیا .

لەو کاته شانشین ئەلیزابیت ووتەیەکی شانشینانەی خووێندەوه به لێهاتوویی ، که لەو رۆژەوه ئەو بنەماڵەیه دەسەلاتداریەتی بەریتانیا له هەموو بواره جیاجیاکان دەکەن تاکو ئەمرۆ له سەر تەواوی بەریتانیادا .

١٥٥٩ ✍

١٥٥٩/١/٢٣ بە هۆی بالا دەستی مەزهەبی پرۆتستانتی مەسیحی لە بەریتانیاو بەر لە هاتنی شانشین ئەلیزابیت ، لە چەندین لایەن هەستی ئاینی ئەو مەزهەبە زامدار دەکرا ، بەلام دوای ئەوەی کە ئەلیزابیت بووە شانشین لەسەر بەریتانیاو بە دامەزراندنی یەکەم پەرلەمان لەسەر دەستی ئەلیزابیت و زۆربەی زۆری کورسیەکانی ئەنجوومەنی گشتی پرۆتستانت بوون ، کە ئەو پەرلەمانە توانی دەسەلاتی تەوواوی ئاینی و زانستی بداتە دەست شانشین ئەلیزابیت بە دەرکردنی چەندین یاسای جۆراوجۆر وەك :-

یاسای سەربەخۆیی لە ٤/٢٩و یاسای هەماهەنگی لە ٤/١٨، دوای ئەوە ئەم یاسایانە بوونە بنەمای دەسەلاتی شانشین ئەلیزابیت ، بە بوونی بە دادوەری بالای بەریتانیا لە سەر کێشەکانی ئاینی بە هاووشانی یەکتری ، بە تایبەتی دەسەلاتی ئاینیدا ، ئەویش بە دامەزراندنی پیاوانی کەنیسەو بە سزادانی هەر کەسێکی بەرگری لە پاپا بکات زیندانی بکرێت تاکوو کۆتایی ژیانی .

بەلام لە دوای سالی ١٥٦٣ ، رامیاریەتی ئەلیزابیت بەشێووەیەکی بەرچاو بەرەو گۆرینکاری هەنگاوینا بەوەی کە هەموو مرۆڤێك ئازادە لە دەربرینی بیروو بۆچوون و بڕووای ئاینی وەك چۆن بیەوێ ئەویش بە ئازادیەکی راستەقینە لە هەموو بووارە جیاجیاکانی ژیاندا لە وولاتەکەدا .

١٥٥٩/٥/٣٠ سەرۆك هۆزاکانی کە دەسەلاتی سۆرانیان لێ پێك هاتبوو لەگەل میرەکانی کوردستان ، بە هەماهەنگیان لەگەل دەسەلاتی فارسی سەفەوی هەستیان بەوە کردبوو . کە سولتانی عوسمانی سەرقالە بەوەی کە رێگەی بۆ میرقولی بەگ کە کوری سلێمان بەگ بووە خۆش بکات و لە ناوچەی سەماوەردا بەرەو ناوچەی حەریرو دەوورووبەری لە باشووری کوردستان بگەرێنەوەو لە کاتی گەرانەوەی ، جەماوەرییێکی زۆر لە دانیشتووانی ناوچەی حەریر پێشوازیان لێکرد .

دوای ئەوە حەریری کردە پایتەختی میرایەتی و هەولی بەرفراوان کردنی دەسەلاتی میرایەتیەکە یدا بەهاوکاری تیرەو هۆزەکانی سۆران لە باشووری کوردستان .

١٥٥٩/٩/٧ لە سێدارەدانی - میر سەیفەدین - ی میری سۆران لەلایەن دەسەلاتدارانی

ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لـە باشـووری كوردسـتان بـە هـۆی دژایـەتی كردنـی تووندی دەسەلاتی عوسمانیەكانی دژ بەگەلی كوردستان .

١٥٦٠

١٥٦٠/١/٢١ لــە دایـك بـوونی فەیلەسـوف ورامیـــاری ئینگلیـــزی – فرانسیس بیكـۆن – لـە شاری لەندەنی پایتـەختی بـەریتانیا ... بـــاوكی وەزیـــری دادی شانـشینی بـسایت بـووە .... بیكـۆن لەتەمـەنی ١٢ سـالیدا چـووەتە زانكـۆی گمـبردگ ، دوای ئەوە بروانامەی لەبواری یاسا بەدەسـت هێنـاوەو بۆتـە پـارێزەر .... لـە تەمـەنی ٢٣ سـالیدا بۆتـە ئەنـدامی ئەنجوومـەنی گـشتی بـەریتانیا ... لـەدوای چـەندین كێـشەو گرفـت بووەتـە وەزیـری داد ، كـە باوكیـشی هـەمان پۆسـتی وەزاری بەدەســت هێنــابوو... دوای ئـەوە بــەهۆی نەخۆشـیەكی كووشــندە لــە ١٦٢٦/٤/٩ كۆچی دوایی دەكات لەشاری لەندەنی پایتەختی ئیتالیا.

١٥٦٠/٣/١٧ هێنانــە خــوارەوەی شانــشینی فەرەنــسا شانــشین – فرانــسوای دووەم – لەلایەن– كلفینیوون – كە ئەمانە كۆمـەڵێك لە پرۆتستانتی توونـدڕەو بوون بــەدانانی – لــویس دی كونــدی– بەشانــشینی فەرەنــساو ســەركردەی سەربازی – گوودو فروادی بارن – بە كۆكردنەوەی ٥٠٠ چەكدار لە پێناو هێرش كردنـە سـەر شانشینی فەرەنسا لـە گـەرەكی ئامیوواز لـە ناوەراستی فەرەنـسادا ... بــەلام هەوڵەكـەیان هەرەســی هێنـا بــەهۆی ئاشـكرابوونی پیلانەكــە ، دوای ئـەوە هێزەكـانی سـووپای فەرەنـسا توانیـان گـەمارۆی ناوچەی پیلانەكە بدەن لە هێرشێكی ناكاو پیلانگێرانی هـەموو كووشـتو زیاتر لە ١٠٠ چەكدار هەلاتن ، بەلام سەركەووتنیان بەدەست نەهێنا.

١٥٦١

١٥٦١/١٢/٢٥ بە هۆی گوێ رایەڵ نەکردنی فەرمانەکانی سوڵتانی عوسمانی و دروست بوونی کێشە . دوای ئەوە سوڵتان سلێمان لە کارێکی درندانەی دژ بە مۆڤایەتی بایەزیدو هەر چوار کوڕەکەی – ئۆرخان ، مەحمود ، عەبدوڵڵا ، عوسمان – ی دەستگیر کردو لە سێدارەی دان لە شاری قەزدین .
دوای ئەوە لاشەکانیان گوواستراوە بۆ شاری سیواس لە باکووری کوردستان ... لە هەمان کات بایەزید کورێکی بچووکی مابوو ئەویشیان کووشت لەگەڵ براکانی لە گۆرێکی بە کۆمەڵ نێژدران .

١٥٦٢

١٥٦٢/٣/١ هەڵگیرسانی یەکەم شەڕی نێوان هەردوو مەزهەبی پرۆتستانت و کاسۆلیکی مەسیحی ، سەرکردەی هێزەکانی سووپای پرۆتستانت ئەمیراڵ – کۆلینی و ئەمیر لویس و ئەنتوان دی بۆربۆن – بوون . سەرکردەی هێزەکانی سووپای کاسۆلیك دۆق – مۆنمۆرنسی – سەرکردەی سووپای فەرەنسا و دۆق – فرانسوا – بوون .
شایانی باسە کە لەو شەڕەدا کە شەڕێکی مەزهەبی بوو بەسەدان کەس لە هەردوو لا کووژران و بەسەدان بریندار بوون ، کە ئەم شەرانەش بە هۆی دەستکاری کردن بوو لە رێنماییەکانی ئاینی مەسیحی. هەر وەك چۆن لە نێوان مەزهەبی شیعەو سوونەی ئیسلام هەیە لە جیهانی ئیسلامی و مەسیحی لە جیهاندا .

١٥٦٣

١٥٦٣/٣/١٩ بـالاترین رووداوی ئاشــتبوونەوە لــە نێــوان مەزهەبــەکانی پرۆتــستانت و کاســۆلیك بــوو ، ئــەویش بــە مــۆرکردنی رێکەووتننامــەی ئاشــتی و ئاشـتبوونەوە لـە نێـوان دەسـەڵاتی شانـشینی فەرنسا ، کـە کاسـۆلیك بـوو لەگەڵ پرۆتستانتەکان .

ئەویش بە ئەنجامدانی خواپەرستی لـە نـاو کۆشك و تـەلارو بالەخانـەکانی پیاوانی گەوورەو کەسایەتیەکان و بارەگاکان و دام و دەزگاکانی حکوومـەت و کەنیسەکان بێت نەك روو لە گەرەك و ناوچە میللیـەکان لـە وولاتدا بکـەن . لـە پێناو رێگە گرتن لە دروست بوونی کێشەی نێوانیان لە وولاتەکەدا .

١٥٦٤

١٥٦٤/٢/١٥ لەدایك بوونی زانای ماتماتیك و گەردووونناس و فیائمی و فەیلەسوف ئیتالی – جاللیۆ – لە شاری بیزای ئیتالیا... باوکی مۆزیکا ژەن و دانەری تیئۆری مۆزیکـا بـووە ... دوای بەئـەنجام گەیانــدنی کــارە هەمەلایەنــەکانی لــە ١٦٤٣/١/٨ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا .

تێبینی :– لەبەر هەڵە ئەم مێژووە نەسراوەتەوە– کە لە سەرەوە وێنەکەی هەیە .

١٥٦٤/٢/١٨ کۆچی دووایی هونەرمەندو ووێنە کێش و فەیلەسوف و ڕووناکبیری جیهانی – مایکـل ئـەنجیلۆ – لـە تەمـەنی ٨٩ سـالیدا، دوای ئـەوە تـەرمی ئـەو هونەرمەندە ناووداره جیهانیە گوواستراوە بۆ شاری ملۆرنس و گۆرەکەی لە کەنیسەی سانتا کروس– الصلیب المقدس– بە خاك سپێردرا .

ئـەویش بـە ئاهـەنگ گێرانـی چـەند رۆژێـك ، دوای ئـەوە ڤارسـای گـۆرێکی مەزنی لە سەر جووانترین شێوواز بۆ دروستکرد ، ئەم مرۆڤە لە دوای مردنی نرخی کەسایەتی و بەهرەکەیان زانی و تا دونیـاش مـاوە مایکل ئـەنجیلۆ لە دەروونـی هـەموو مرۆڤێکدا بـە زینـدوویی دەمێنێتـەوە ، لـە بـەر ئـەوەی ئەو مرۆڤـە لـەو کـارە هونەریانـەی کـە کردوویـەتی بـە خزمـەتکردنی هونـەر کەسێکی دیکە ناتوانێ جێگەی بگرێتەوە لە جیهاندا .

تێبینی:– وێنەی ئەم هونەرمەندە مەزنە لە سەرەتای کتێبەکەیە .

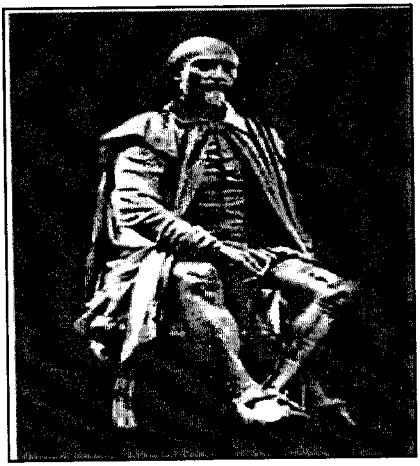

١٥٦٤/٤/٢٣ لە دایك بوونی نووسەرو رووناکبیرو شاعیری ناوداری جیهانی – ولیم شکسپیر – کە تاکوو ئێستا کارەکانی – ملك البر وەهاملت ، وعقیل – لە سەر شانۆکانی جیهانی بڵاووبۆنەتەوە.
شایانی باسە ئەو کەسایەتیە ناوودارە خاوەنداریەتی هەموو کۆمەڵگاجیاجیاکانی جیهانە لەم بووارەدا .

١٥٦٥

١٥٦٥/١/١ بە هۆی سەر هەڵدانی بیروو بۆ چوونی جیا لە ڕێنماییەکانی ئاینی مەسیح و کاردانەوەی لە سەر بیری زاناکان ، کە ئەنجامەکەی بووە هۆی کەرت بوونی بیروو بۆچوون لە ناو ئاینی مەسیحی ، ئەویش بە جیابوونەوەی هەڵگری بروای ئەنجیلیەکان لە سەر ئاینی مەسیحیی لە جیهاندا .

١٥٦٥/١٢/ بەهۆی گەمارۆدانی توونددو بەردەوامی مەسیحیەکان لە لایەن هێزەکانی سووپای عوسمانی ، تا ئەو کاتەی کە هێزە چەکدارەکانی مەسیحی خۆیان ئامادەکرد بەسەرکردایەتی شانشینی نەمسا ، لە شاری سقلیەدا .
لە ئەنجام بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕیکی توونددو تیژ لە نێوان هەردوولا ، کە کەشتیە جەنگیەکانی ئیسلام بەسەرکردایەتی دەسەڵاتی عوسمانی پاشەکشەیان کردوو بووە هۆی گیان لە دەست دانی بەسەدا هاوولاتی و چەکدارو بریندار بوونی بە سەدا کەسیش لەو شەڕەدا .

١٥٦٦

١٥٦٦/٥/ لە دایك بوونی محەمەد خانی سێیەمی سوڵتانی عوسمانی، کە لە دوای مردنی باوکی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی گرتە دەست ، دایکی ناوی – سەفیە – ی لەدایك بووی ئیتالیا بووە، محەمەد خان ١٩ برای

هـەبووەو هـیچ خووشـکی نـەبووە ، لەهـەمان کـات کاروبـاری دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دا دەست وەزیرەکان ، بە سەرکردایەتی کردنی لە لایەن سەنان پاشا. لە سەر ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .

١٥٦٦/٧/١٩ نووسەرو رۆژهەڵاتناس و پرۆفیسۆرەکان ، لە سەر ئەو بیروو بۆچوونە کۆك بوون ، کە ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لەسـەردەمی سوڵتان سلێمان قانونی بـەهێزترین دەسـەڵات بـووە لەجیهانـدا ، لـە کۆتاییـەکانی دەسـەڵاتی سـوڵتان هۆکارەکانی لاوازی بوونی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دەرکەوتن بە تایبـەتی لە بـواری ئابووری و سەربازی و کارگێریدا .

١٥٦٦/٩/٥ سوڵتان سلێمان قانونی لـە تەمـەنی ٧٤ سـالیدا کۆچـی دوایـی کـردو ماوەی دەسـەڵاتەکەی ٤٨ سـاڵ بـووە ، لـەکاتی دەسـەڵاتی ئـەو ئیمپپراتۆریـەتی عوسمـانی لـەو پـەری بـەهێزی و بەرفراوانیـدا هـەنگاوینا لـە هـەموو بـوارە جۆراو جۆرەکانی دەسەڵات ، بە تایبەتی لە بواری ئابووری و سەربازی ، کە ئـەو دوو بـوارە بـە بنـەمای بنـەرەتی بـەهێزی دەسـەڵاتی عوسمـانی بـوو لـە جیهان .

١٥٦٧

١٥٦٧/١١/١٠ بەرپا بوونی شەڕی دووەمـی نێوان هێزە چەکدارەکانی مەزهـەب کاسۆلیك و پرۆتستانتی مەسیحی لە ناوچەی - سان دینـی - لە نزیك شاری پاریسـی پایتـەختی فەرەنـسا ، کـە ئـەمیرال کـۆلینی و ئـەمیرال کوونـدی سـەرکردایەتی هێزەکانی سووپای پرۆتستانتیان دەکرد .

لـە هـەمان کـات ئاگـاداری شانـشینی فەرەنـسایان کـرد بـە داگـیر کردنـی پاریـسی پایتـەختی فەرەنـسا ، بـەڵام سـەرکردەی هێزەکـانی سـووپای شانـشینی کاسـۆلیك تـوانی هەوڵـەکانی هێزەکـانی پرۆتـستانت پوچـەڵ بکاتەوە بەسەرکەووتنیان .

١٥٦٨

١٥٦٨/٢/١٧ سوڵتانی عوسمـانی سوڵتان سـەلیمی دووەم رێکەووتننامـەی ئاشـتی لەگـەڵ نەمسا مـۆرکرد ، بـە نـوویێ کردنـەوەی بەڵێنـەکان ، هـەروا لەگـەڵ مـەژەر

پۆلۆنیاو چەندین لایەنی دیکە ڕێکەووتنی ئاشتی مۆرکرد ، لە پێناو بەرەو بەیەکەوە لە ژیانی پەیووەندیو هاوچەرخی نێوو دەووڵەتی ، نەك لە سەر ڕێگەی باوکی ، کە هەموو هەوڵێکی داگیرکردنی وولاتان بوو لە جیهاندا .

١٥٦٨/٨/٨ کەسایەتیو سەرکردەی جەزائر– قلج عەلی بیلر بەگ – جەزائری بەدەست گرتنی بۆ قلج عەلی ، کە ناسراو بوو بە بەهێزی تووانای لە بەڕێووەبردنی کارووباری کارگێڕیو پاڵەوانیەتی لە جەنگ بە سەرکەووتنەکان ، ئەویش بە گەڕاندنەوەی دەسەڵاتی ئیسلامی بۆ سەر ئیسپانیا ، دوای ئەویش ڕزگار کردنی باکووری ئەفەریکیا لە ژێر دەسەڵاتی سەلیبییەکان .

١٥٧٠

١٥٧٠/٣/٣١ هێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی پشتگیری نووێیان ڕەوانە کرد بە پیاوو بەچەك لە پێناو گەڕاندنەوەی شۆڕش لە ئەندەلوس... لە هەمان کات فەرمان درا بە قەلەج عەلی بە جێ بەجێکردنی فەرمانەکە ، کە بووە هۆی بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای هاوبەشی ئیسلامو عوسمانی لە گەڵ هێزەکانی سووپای سەلیبییەکان .

/١٢/٢٦ لە دوای کۆچی دووایی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سلێمان قانونی ،
١٥٧٠ ئەویش بە وەرگرتنی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەلایەن سوڵتان سەلیمی دووەم ، لە یەکەم شەڕیدا لە ناوچەی شاری لیبانتۆبوو ، کە هێزەکانی سووپای عوسمانی بەرەو شکستی هێنان هەنگاویناو ترسناکی لەسەر دەریای سپی ناوەراست نەما .

هەروا لە شاری ئیکسار لەخاکی گۆڕین بوو بەرەو وەستانی سەردەمی بووژانەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە هێزی دەریایی لە... دوای ئەوە رامیاریەتی دەووڵەتی عوسمانی لە دوای جەنگی لیبانتۆ بەرەو پاراستنی جێگا پیرۆزەکانی ئیسلام ، یەکەم... دووەم پاراستنو لە دەست نەدانی دەسەڵات بوو لە سەر دەریای سوورو کەنداو ، کە وەك پەرژینێکی ئاسایشی دەسەڵاتەکەی بوو لە بارەی باری پاراستنی ئەو جێگایانەو دەرگای بەرگری کردنو بەر بەستەکردنیڕێگای هێزەکانی سووپای پورتووگاڵ بوو بە ماوە نەدانیان .

١٥٧١

١٥٧١/٧/١٥ هێزە داگیرکەرەکانی سووپای تەتەر شاری دێرینی مۆسکۆیان سووتاند بەشێووەیەکی بێ وێنە لە مێژووی وێرانکردن و سووتاندن لەجیهاندا .

١٥٧١/٨/٢ هێزەکانی سووپای عوسمانی دوورگەی قووبرسیان داگیر کردو لە ژێردەستیان مایەوە تاکوو بەریتانیا لە ژێر دەستی هێزەکانی سووپای عوسمانی رزگاری کرد ، ئەویش لە ئەنجامی شەڕیکی تووندو دژوار بوو لە نێوانیاندا .

١٥٧١/١٠/٧ بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هێزەانی سووپای عوسمانی وهێزەکانی سووپای مەسیحی... هێزەکانی سووپای عوسمانی پێك هاتبوون لە ٢٢٢ کەشتی جەنگی گەوورەو ٦٠ کەشتی بچووك و ٥٧٠ تۆپ و ٢٤هەزار سەرباز ، لە گەڵ ١٣ هەزار سەربازی دەریایی و ٤١ هەزار مجدەف... بەڵام هێزەکانی سووپای مەسیحی پێك هاتبوون لە ٢٠٧ کەشتی گەورەو ٦ کەشتی تۆپ هەڵگرو ٣٠ کەشتی بچووك و ١٨٠٠ تۆپ و ٣٠ هەزار سەرباز و ١٣ هەزار دەریاوان و ٤٣ هەزار مجدەف لە ناوچەکەدا .

لەو کاتیش ئستوولی سووپای مەسیحیەکان ئاڵای سەلیبی مەسیحیان بەرزکردبووەوە ... هەروا ئستووڵی سووپای عوسمانی ئاڵای سوڵتانی بەرز کردبووەوە ، کە پێك هاتبوو لە ووشەی – اللە – . لاباڵی راستی هێزەکانی مەسیحی پاشەکشەیان کرد بەرامبەر بەهێزەکانی سووپای عوسمانی ، بەڵام لاباڵی چەپی هێزەکانی مەسیحی کە بەندەقیەکان سەرکردایەتیان دەرکرد... کە هێزەکانی لە لایەك لە بەرگریدا بوون و لەلایەکی دیکە لە هێرشکردن دا بوون لە ناوچەکەدا .

کە ئەمەش بووە هۆی کووشتنی بەهەزارەها سەربازی عوسمانی و لە ئەنجام هێزەکانی سووپای مەسیحی بەسەرکردایەتی– دۆن جوان – سەرکەووتنیان بە دەست هێنا بەرامبەر بە هێزەکانی سووپای عوسمانی بەسەکردایەتی – موسیناد عەلی .

شایانی باسە کە ئەو شەرە ناووزەند بوو بە ناوی شەڕی – لیبنتۆ– کە بە گەوورەترین شەڕی نوویێ سەردەمی ئەو کات دادەنرێت لە نێوان ئیسلام و مەسیحی لە جیهاندا .

١٥٧١/١٠/١٧ بەرپابوونی شەڕی دەریایی لە نێوان هێزەکانی سووپای دەریایی و پیادەی عوسمانی و هێزەکانی سووپای دەریای و پیادەی مەسیحیەکان لە جەزائر ، ئەویش بە کۆتایی هاتنی شەرەکە بە سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای مەسیحی، لەئەنجام زیاتر لە ٣٠ هەزار سەربازی سووپای ئیسلامی عوسمانی کوژران... بەلام لە ئەنجامی بەردەوام بوونی شەڕی نێوانیان لە دوا شەری کۆتایی هێزەکانی سووپای عوسمانی سەرکەووتنیان بە دەست هێنا بەسەرکردایەتی قەلەج عەلی و پاداشت کرا بە پلەی سەرکردەو مانەوەی لە سەر ناوچەی کلیبریك لە جەزائردا .

١٥٧٢

١٥٧٢ /٨/ ٢٣ لە سەر بریارو داوای شانشینی فەرەنسا شانشین – شارلی نۆیەم – و بە ئامۆژگاری دایکی – کاترین دی – ئەویش بە ئەنجامدانی قەسابخانەی – سان برتیلمی– لە فەرەنسا ، بەرامبەر بە مەزهەبی پرۆتستانتی مەسیحی لە لایەن مەزهەبی کاسۆلیك ، کە لە ئەنجام بووە هۆی کوژرانی زیاتر لە٠٠٠ ,٦٠ هەزار هاوولاتی لە نێوان هەردوو مەزهەبی کاسۆلیکی و پرۆتستانت بەتایبەتی مەزهەبی پرۆتستانتەکان .

سەرەرای بەرهەلستکاری کردن لەلایەن هەندێ لە کەسایەتی و ئەمیرەکانی ئەوکاتی فەرەنسا و بەردەوام بوونی ئەو شەڕە بەتایبەتی لە رۆژی ٨/٢٤ , کە رۆژی جەژنی قەدیس برتالماوس بوو لە شارەکەدا ، لە درێژەی بەردەوامی شەڕ ئەمیرال کۆلینی پرۆتستاتنی بووە راووێژکاری شانشینی فەرەنسای کاسۆلیك –شارلی نۆیەم – لە فەرەنسادا

. ئەویش لە پێناو پال پێوەنان و هاندانی شانشینی فەرەنسا بە بەربەرەکانی و هێرش کردنە سەر ئەسپانیا لە دانیشتووانەکانی ناوچەی – فلاندریا – بوو ، کە لە رەچەلەکدا دەگەرانەوە سەر بەلژیکیەکان ، ئەویش لە پێناو دامەزراندنی کۆماری – کالفینیە – بوو لە ناوچەکەو ببێتە هۆکارێك بە لە ناووبردنی شانشینی فەرنسا و تۆلە وەرگرتنەوە لێی بەو رێگایدا .

١٥٧٢/٨/٢٥ هێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هێرشێکی بەرفراوانیانی کردە سەر هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی و گەلی کورد ، کە لە ئەنجام بووە

هۆی کووشتنی زیاتر له ٤٠٠ چوار سەد هەزار هاوولاتی لە هەرسێ لایەنی شەڕکەر بە تایبەتی لە مەزهەب شیعەکانی فارس و کورد لە رۆژهەلاتی کوردستان وەك قەسابخانە بە ناووبانگەکەی – سان برتلیمی – پاریس لە فەرەنسا .

١٥٧٤

١٥٧٤/٥/١٤ کەشتیە جەنگیەکانی سووپای عوسمانی بە سەرکردایەتی سنان پاشاو سەرکردەی جەزائر – قەلەج عەلی – ، بالیان بە سەر دەریای سپی ناوەراستدا راکێشا ، ئەوەیش بە لێدانی کەناری کالابریاو مسینا... کە هێزەکانی سووپای عوسمانی توانیان دەست بەسەر کەشتیەکانی سووپای مەسیحی دابگرن و دەریایان کرد بە دوو بەشەوە بۆ ماوەی پێنج رۆژ ، لەئەنجام هێزەکانی سووپای عوسمانی توانیان سەرکەووتن بەدەست بێنن لە ناوچەکەدا .

١٥٧٤/١٢/١٢سولتانی عوسمانی سولتان سەلیمی دووەم لە تەمەنی ٥٢ سالیدا کۆچی دوایی کردووەو ماوەی دەسەلاتی هەشت سال و پێنج مانگ بووە. لە سەر ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .

١٥٧٤/١٢/٢٦ دکتۆرو بازرگانی ناووداری ئەلمانی – لیۆنارد راولف – لە گەشتەکەی بۆ وویلایەتی شارەزوورو مووسل سەردانی شاری کەرکوك و دوایی بەرەو شارۆچکەی پردێ و دوایی بەرەو شارۆچکەی ئاسکی کەلەك هەنگاویدەنا و گەشتەکەی بەسەر بردووە لەهەرێمی باشوری کوردستان ,
لە ئاکامی ئەو گەشتەیدا راپۆرتێکی بەزمانی ئینگلیزی بلاو کردۆتەوە ، بەلام بەداخەوە نەمزانی لە چ رۆژنامەیەك و گۆڤارێك بلاوی کردۆتەوە . لەهەمان کات لە ١٢/٣٠ی هەمان سالدا لە گەشتەکەی بەناوچە کوردیەکاندا بە باکووری کوردستاندا سووراوەتەوە و تاکوو گەیشتۆتە ئەرمینیا .

١٥٧٤/١٢/٢٦ گەرۆکی ئەلمانی – نیبۆر – کە رەنگە بەناوی بەناو بانگترین گەریدەی ئەلمانی بێت ، کە سەردانی شاری کەرکوکی کردبێ ، کە بەچەند لاپەرەیەك باسی شاری کەرکوکی کردووە لە سەفەرنامەکەیدا ، کە لە دوو بەرگی زۆر

گەوورەدا لە ساڵی ١٧٨١ وەرگێراودراوەتە سەر زمانی فەرەنسی و لەشاری ئەمستردام چاپ و بلاوکراوەتەوە . کە بەم شێوەیە باسی کەرکوک دەکات لە بارەی قەلاکەوە دەنووسیٚ :-

ئەم شووێنەی پێی دەڵێن قەلا پیسترین شووێنێکە تا ئێستا کە بینیبم و ماڵەکانی بەبیٚ هەلاوێردن و لە وپەری خراپیدان ، لەناو قەلاکە سیٚ مزگەووت و منارەی لێیە ، یەکێك لەم مزگەووتانە گرینگە ، چونکە گۆری

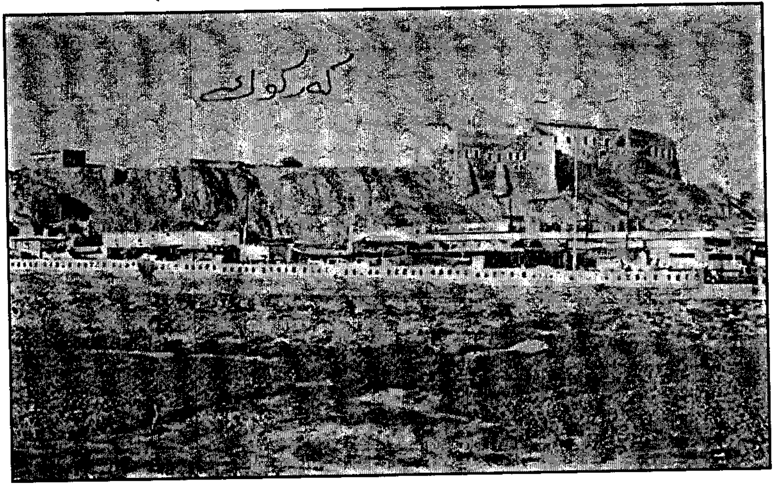

پێغەمبەرەکان - دانیال ، میخائیل و ئەلیعازر - عیزرایل -ی لێیەو جوولەکەکان گوومانیان لەوەدا نیە کە پێغەمبەرەکەیان لەم مزگەووتەدا نێژراوە لە شارەکەدا .

بەلام موسڵمانەکان رێگەیان نادەن بچنە ناو مزگەووتەکە . کەرکوك نزیکەی ٤٠ کلدانی بانەستووری لێیە ، کەسەر بە کلێسای رۆمانن - کەرکوك شووێنی نیشتەنی پاشای پلە دوو تەوگەیە . پاشا لە شار دانانیشیٚ ، هەرچی باقی وویلایەتی شارەزوورە دەکەوێتە سەر رێگای تاوق تا هەولێر ، کە ئەمرۆکە سەرجەمی سەر بە پاشای بەغدایە .

نادرشا بە ئاسانی دەستی بەسەر شارەکەو قەلاکەدا گرت ، بەلام سەردەمانێك لە موسل سەرنەکەووت و ناچاربوو بەخێرایی لە کەرکوك بکشێتەوەو زیانێکی زۆری لە کەرکوکدا .

هەروا نیبۆر دەڵیٚ :- دەلێن لە نزیك شاری کەرکوك چاڵە قیرو نەوتی لێیە ،

هــەروا شــووێنێك هەیــە پێــی دەڵــێن – بابــاگورگور – کــە لەوپــەری ســەیر
ســەمەرەدایە ، بەتایبــەت زەویەکــەی هێنــدە گەرمــە بەرادەیــەك بەشــی ئــەو
دەکــات گۆشــت و هێلکــەی لەســەر ســووربکرێتەوە ، مــرۆڤ تــەنها پێوویستی
بەوە دەبێ چاڵێکی چکۆلەی لەسەر هەڵکەنێ و مەنجەڵی بخاتە سەر ، زۆر
کــەس ئــەوەیان بــۆ دووپــات کردمــەوە ، کــە بینیویانــە شــەوان بڵێــسەی ئــە
شووێنە هەڵدەستێ و بەچاوی خۆیان بینیویانە .
هەروا لە کەرکوکەوە تا شارۆچکەی ئاڵتوون کۆپری – پردێ – لە ئێوارەی
١٢ مانگ ، گەیشتین , هیچ ئاواییەکم لە سەر رێگا نەبینی ، بەڵام رێکەوتی
زۆر بنەماڵــەی کوردەکــانم کــرد کــە مــەرو ماڵاتیــان لــەم لەوەرگــە جوانانــ
دەلەوەراند لەو نێوانەدا .

١٥٧٦

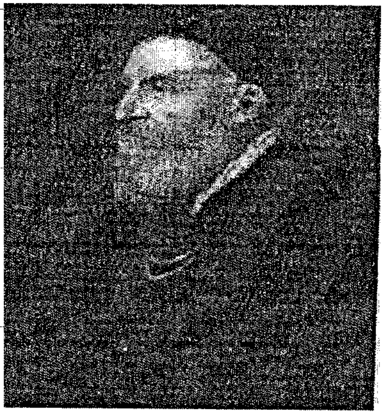

١٥٧٦/٨/٢٦ کۆچــــی دوایــــی هونەرمەنـــــدو وێنــــــەکێش و روونـــــــاکبیری بــەناوبانگی جیهــانی – تیشیان – کە تەرمەکەی لە کەنیسەی سانتا ماریا لە وولاتی پۆلۆنیا نێژراوە ، هەر بەو بۆنە حکوومەتی پۆلۆنیا بریارەکانی خۆی هەڵووەشاندەوە کــە خــۆ پیــشاندان و کۆبوونــەوەی تێــدا قەدەخـــە کـــراو بـــوو لـــە وولاتەکەدا .

١٥٧٧

١٥٧٧/٦/٢٨ هونەرمەندو شێووەکار کێشی بەناووبانگی جیهانی – پیتەر پۆڵ رۆینز – لە شاری ئەنتۆبرب چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

١٥٧٨

١٥٧٨/٧/٣ مێژوو نووس و رووناکبیری بەناووبانگی کورد شەرەفخانی بەدلیسی بەهۆی نەتوانینی بەگەرانەوەی بۆ بەدلیس... لە ئێران... لە هەوڵێکی ئاواتخواز چووە پاڵ لە شکری عوسمانی لە پێناو دورستکردنی هەلێکی گوونجاو بۆ گەرانەوەی بەرەو شاری بەدلیس لە باکووری کوردستان ، بۆ ئەوەی بتوانێ نووسینی کتێبە بەناوبانگەکەی – شەرەفنامە – تەواو بکات و لە هەمان کات هیوا داربوو بە بەئەنجام گەیاندنی بیرۆکەی فیدراسیۆنی ئیمارەتە کوردیەکان لە کوردستان ، کە ئاواتی ئەو سەرکردەیە بوو بەگەڕانەوەی بۆ خاکی کوردستان.

١٥٧٨/٨/٤ شەڕی – وادی مەخازن – لە کرداره مەزنەکانە ، کە دەووڵەتی سعدیە پێی هەلسا لە کاتی سوڵتان عەبدولمەلیك ، ئەویش بە سەرکەووتنیان بەسەر لایەنگرانی پورتووگال لە شەڕی ملوولی سێیەم ، کە ئەو شەڕە ناونرا بەشەڕی – قصر کبیر– . یان بە جەنگی وادی مەخازن لە نێوان هێزەکانی سووپای مەسیحی و پورتووگال بەهێزە چەکدارەکانی ئیسلامی لە مەغریبدا لە کێشووەری ئەفەریکیادا .

١٥٧٨/٨/١٩ بەرپابوونی شەڕێکی خووێناوی دژووار لەنێوان هێزە چەکدارەکانی سووپای ئیمپۆاتۆریەتی فارسی سەفەوی لە ناوچەی – چیلدەر – بە هاوکاریکردنی هێزەکانی سووپای توورك . کە پێرستی – ناوی بەرپرسی کوردەکان بوو ، لە شەڕی نێوان ئێرانیەکان و عوسمانیەکاندا کووژرا ... کە میر محەمەد دەسەلاتداربوو لەسەر هەرێمی جەزیرو – ساروخان – فەرمانرەوایی خەزوو – سانسۆن – بوو .

هەروا کورەکەشی – حەیدەر بەگ – فەرمانرەوایەتی تەرجیل و ... بابە زیدبەگ کە کوری میر هەکاری بوو ... ئەم گۆرانکاریانەش لە بەرەکانی شەڕی نێوان فارس و عوسمان هاتە کایەوە ... کە لە سایەی سەر سووپای چەکداری کورد بوو ... کورد گیانی باشترین سەربازانی خۆی فیدای سەرکەووتنی عوسمانیەکان کرد لەسەر خاکی خۆی کە کوردستانە .

سەرچاوە :– م . س – لازاریف .

١٥٧٩

١٥٧٩/٢/٢٨ هۆزی ئەفشار كە یەكێ بوو لەو حەوت هۆزەی كە قزلباشیەی لێ پێكهاتبوو ... بەشداری كەری سەرەكی بوون لە شەڕەكانی شا ئیسماعیل و لە هەمان كات دامەزراندنی دەووڵەتی فارسی سەفەوی مەزهەب شیعەدا كردبوو ، كە ژمارەیەكی زۆر لە كاربەدەستەكانی دەووڵەت لە سەرانسەری قەلەمرەوی سەفەوی دا كە هەر لەناو ئەوان دا هەڵئەبژێردرا بوون ، كە دەسەلاتی زۆریان لەئیدارەی شاهەكانی فارسدا هەبوو .

بەلام هەندێ لەسەرانی ئەو هۆزە تاووانبار كران بە هاووبەشی كردنیان لە كووشتنی مەهدی عەلیای هاوسەری شا محەمەد خوودا بەندە لە وولاتەكەدا

١٥٨١

١٥٨١/٧/٣١ لە پاڵ ئەوەدا خۆ ئامادەكاری بۆ لایەنی سەركەووتن ، باڵوێزی تایبەت لە ئەستەمبۆڵ ، لە دوای گەیشتن بە بەنیمچە رێكەووتنی سەربازی لە نێوان دەووڵەتی عوسمانی و شانشینی ئەسپانیا بە كۆتایی هێنان ، بە كێشەكانی نێوانیان و چوونە ناو شاری لشبۆنەی پایتەختی ئەو كاتەی پورتووگال ، بەرامبەر پێشكەش كردنی یارمەتی بۆ مەغریب ، رووبەروو بوونەوەی هێزەكانی عوسمانی بەرامبەر پێشكەش كردنی یارمەتی بۆ مەغریب و رووبەرووبوونەوەی هێزەكانی عوسمانی بەرامبەر دەست هەڵگرتن لەشاری عرائس و دەستكەووتەكان .

١٥٨٣

١٥٨٣/٤/١٠ لەدایك بوونی دانەرو یاسایی و لاهووتی هۆلەندی – گروتیوس – هۆگۆ – لە دلفەتی هۆلەندی ... كە قوتابیەكی زیرەك و زانایەكی بێ وێنە بووە شایانی باسە بروانامەی دكتۆرای لە یاسا بەدەست هێناوە كە تەمەنی لە ٥ ساڵیدا بووەو زمانی لاتینی هەر لەسەرەتای منداڵیەوە بەباشی فێربووە ئەندامی شاندی نێردراو بووە بۆلای هنری چوارەمی شانشینی فەرەنسا .. هنری چوارەم ئەم زانایەی ناوزەند كردووە بەسەرسوورهێنەری هۆلەندی ،

دوای ئەوە بوو بەزانا ناسێکی یاسایی – لاهووتی – داهێنەر – دبلۆماسێکی لێهاتوو ... لەساڵی ١٦٠٣ بەپارێزەر دامەزرا لە هۆڵەندا .

هەروا لەتەمەنی ١٢ ساڵیدا چووە زانکۆی لیدن لەهۆڵەنداو بۆ ماوەی سێ ساڵ مایەوە .

جێگەی سەرسوورهێنەری زانای هۆڵەندی مەزن – یوسف ئسکالیگر– بوو . لە ساڵی ١٥٩٨ یاوەری بالوێزی هۆڵەندی کرد ، کە بەرەو فەرەنسا بەرێکەووتن . لە ساڵی ١٦١٥ سەرۆکایەتی شاندی هۆڵەندی کرد بۆ بەشداری کردنی لە کۆنگرەی راوی ماسی کە لەئینگلتەرا بەسترا .

بەهۆی کێشەی ئاینی و رامیاری لە ١٦١٩/٥/١٨ بریاری زیندانی کردنی هەتایەی بۆ دەرکرا . لە بەندیخانە دەستی کرد بەدانان لە نووسینە هەمە لایەنەکانی و یەکەم کتابی بەناوی – نقم القانون الهولندی – بڵاوکردەوە ، دوای ئەوە دووەم کتابی بەناوی (حقیقە الدیانە المسیحیە)ی بڵاوکردەوەو رێنمایی لەسەر کتابی ئینجیل دانا.

دوای دوو ساڵ لەبەندکردنی خێزانەکەی بەدزی پاسەوانەکان و رەزامەندی هەندێکیان توانی لەناو سندوقێك دانابنیٚ لە ١٦٢١/٣/٢٢ هاوسەرەکەی توانی لەبەندیخانە رزگاری بکات و گەیشتە شاری گورکوم ... دوای ئەوە چووە لای یەکێك لە هەڤاڵەکانی و دوایی بەرەو شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا رۆیشت و لە ١٦٢١/٤/١٥ گەیشتە پاریس و لەلایەن ئەمیر کوندیەی وەزیری دادی فەرەنسی پێشوازی لێکرا .

ئا بەم شێووەیە ئەم زانایە لەکارە هەمەلایەنەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٦٤٥/٨/٢٨ لە روستوك لە ئەلمانیا کۆچی دوایی دەکات ...

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٥٨٣/٥/٩ دادووەری هەرێمی شێروان – خادم مەسیح پاشا – بەرەو داگیر کردنی داغستانی سەر کەناری دەریای خەزەربە رێکەوت ، واتە دەریای قەزوین ، دوای ئەوە سەرکەووتنی بە سەرهێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی داگیرکەری خاکی کوردستان بە دەست هێناو لەلایەن داگیرکەری دەسەڵاتی عوسمانی ، واتە لە دوو لایەنە خاکی کوردستان داگیر دەکرا ، بە نۆبە لە نێوان هەردوو دەسەڵاتی فارسی و عوسمانیدا ، بەر لەوەش لەلایەن

ئیسلامو هەر بەناوی ئیسلام.

١٥٨٥

١٥٨٥/٥/٢١ مۆرکردنی رێکەوتننامەی ئاشتی لە نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و فارسی سەفەوی ، لە دوای شەڕی شەش ساڵە ، لە ئەنجام هەرێمەکانی کەرەج و شێروان و لۆرستان کەووتنە ژێر دەسەڵاتی عوسمانی ، کە زۆربەی زۆری خاکی کوردستان بوو لە گەڵ بەشێك لە خاکی ئازربایجان و شاری تەورێز .

لەو کاتەش سەرەك ئەنجوومەنی وەزیرانی عوسمانی پاشا کۆچی دوایی کردو خادم مەسیح پاشا جێگەی گرتەوە لە سەر ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٥٨٥/١٢/٢٣ هەندێ لە کەسایەتی ناو هۆزی ئەفشار تاووانبار کرابوون بە کووشتنی هەمزە میرزای کوڕی شا محەمەدی فارسی ، ئەویش بەدەست تێکەڵاو کردنی لەگەڵ ئەمیرێکی تەتەری بەدیلگیرا ، کە بە هاوکاری یەکتری کووشتبوویان... بەو هۆکارە شاعەباس گومانی لە هەندێ لە هۆزەکانی ئەفشار دەکرد . کە لە هۆزە قزلباشیەکان پێك هاتبوون لە وولاتەکەدا .

١٥٨٨/٦/١٠ کۆچی دوایی سۆفی و فەیلەسوفی ئەلمانی – ڤالانتین ڤایگل – لە نایندرۆڤ لە نزیك گانیسینیۆن لە سکسۆنیا ئەرستبرگ ... شایانی باسە ئەم فەیلەسوفە لەساڵی ١٥٣٣ چاوی بە جیهان هەڵهێناوە . ژیانی بەتەنیای و دووره پەرێزی بردۆتە سەر ... خووێندنی سۆفی تەواوکردووە لە گەڵ خووێندنی لاهوتی لەدوای مردنی چەندین بەرهەمی بەچاپگەیەنراوە لەوانە :– الحیاة الدائمة لەساڵی ١٦٠٩ . رسالة في الحیاة السعیدة ، لەساڵی ١٦٠٩ . حوار حو المسیحیة الصحیحة ، لەساڵی ١٦٢٢ ... لەگەڵ چەندین بەرهەمی دیك لەژیاندا ، کە کاردانەوەو کاریگەری خۆی نووانددووە لە دوای کۆچی دوایی کردنی لە وولاتەکەیدا.

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣.

١٥٨٧

١٥٨٧/١٠/٢٠ بەرپابوونی شەڕی هەشتەمی ئاینی نێوان مەزهەبەکانی کاسۆلیك

پرۆتستانت ، کە ناووزەند بوو بە شەڕی – کوتراس– کە پرۆتستانتەکان سەرکەووتنیان بە دەست هێنا بەسەر کاسۆلیکەکان و بە هەڵاتنی پرۆتستانتەکان بە سەرکردایەتی – هندی دۆناڤار– لەو شەڕەداو سەرکردەی کاسۆلیك – دۆق دوژوابووز – کوژرا .

١٥٨٨

١٥٨٨/٤/٥ کەنگەشە هێنەترین بیرەمەندە رامیاریەکانی سەردەمی نوێ – تۆماس هۆبز – لە دایك دەبێ ، کاتێك کە پایۆرە جەنگیەکانی ئیسپانیا خەریکی نزیك بوونەوە لەکەنارەکانی ئینگلستان بوون و ئەم وولاتە لەترسی تێك هەڵچوونی سووپا دەژیا .

ئەم زانا ناودارە لاوێکی خاوەن بەهرە بوو ... لەتەمەنی ١٤ ساڵیدا چووە زانکۆی ئۆکسفۆردو لەساڵی ١٦٠٧ لەتەمەنی ١٩ ساڵیدا خوێندنی تەواوکردو مۆڵەتی وانە گووتنەوەی وەرگرت ... باوکی تۆماس هۆبز قەشەیەکی نەخوێندەوار بوو ، کاتەکانی بەکتابی پیرۆزو مەی خواردنەوە بەسەر دەبردو دوای ماوەیەك باوکی کۆچی دوایی کرد .

دوای ئەوە لەلای مامەکەی ژیانی بەسەربرد ، هۆبز لەسەر راسپاردەی یەکێك لەهاوکارانی بەپلەی مامۆستایەتی بنەماڵەی دەست رۆیشتووی لۆردکاوندیس رازی بوو ... ئەمەش بووە هۆی سەربەخۆیی دارایی و لە ئاکامدا باهاتن و گەشەی هەمەلایەنی روحی و هزری ئەو بێجگە لەمە بەدەستپێکردنی پێشوویبە کۆماری خوازەکان لە ئینگلستان چالزی یەکەم – ستیوارت – و زۆربوونی مەترسی شەڕی نێوخۆیی ، کە خانەدانەکانی لایەنگری پاشایەتی داوایان لە تۆماس هۆبز کرد کە گەلالەیەك لەفەلسەفەی رامیاری خۆی بکات ، ئەویش بەمەبەستی داکۆکی کردن لە رەوای پاشایەتی بلاوبکاتەوە . ئەم گەلالەیەش کەسەرەتای بۆ بەشی کۆتایی سیانەیەك – تریلۆژی – لەژێر ناوی – توخمە فەلسەفەیەکان – لەبەر چاوگیرا بوو کە لەساڵی ١٦٤٠ بلاوی کردەوە .

بەلام بەهۆی گۆرینی بارودۆخی ئینگلستان و بە سەرکەووتنی پەرلەمانی – درێژە – بە سەر پاشایەتی لایەنگیرانی ، کە لە پایزی ساڵی ١٦٤٠ بەناچاری

لەترســی دەستبەســەرکردنی بــەرەو شــاری پاریــسی پایتــەختی فەرەنــس
ڕۆیشت و بۆماوەی ١٠ ساڵ لەفەرنسا مایەوە.
گــرنگترین بەرهەمــەکانی بــەناوی – لۆیاتــان ، یــان ، جەوهــەر – روخــسار
لەدەسەلات و دەووڵەتی کەنیسەی مـەدەنیش لەسـاڵی ١٦٥١ لەشاری لەندە
بلاوی کردەوە ... هۆبز بەشەکانی یەکـەم و دووەمـی فەلسەفەی سرووشـت
ئـەنترۆپۆلۆژی لـە دوای یـەك لەسـاڵەکانی ١٦٥٥ – ١٦٥٨ دا بلاوکـردەوە .
ئـەم بیرمەنـدە لـەماوەی ژیـانی تـوانی بـەدەیا بەرهـەم بەئـەنجام بگەیـەنیٚ لـ
سەرباری رامیاری و تووندوتیژی و حکوومـەت و مـاف ... و بەردەوام بوون
تاکوو لە ١٦٧٩/١٢/٤ لەتەمەنی ٩١ ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات.
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٥٩٠

١٥٩٠/٣/٢١ مۆرکردنی پەیمانی نێوان دەسەلاتی فارسی سەفەوی‌و دەسەلاتی عوسمانی
لە شاری ئەستەمبوڵ ، کە بووە هۆی ئەوەی لوڕستان‌و شارەزوور بکەوێتـ
ژێر دەسەلاتی هێزەکان‌و بەرپرسانی دەسەلاتی عوسمانیدا .
١٥٩٠/٤/١٨ لە دایك بوونی ئەحمەد خانی یەکەم ، کە کوڕی محەمـەدخانی سـێیەم بوو
لە دوای باوکی دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی گرتە دەست بە سوڵتای
عوسمـانی لـە سـەر هـەمان بیروو بۆچوون لـە ڕێنماییـەکانی بـاوکی لـە سە
ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٥٩٢

١٥٩٢/١/٢٢ لەدایك بوونی فەیلەسوفی بەناوبانگی فەرەنسی و جیهانی –پیاراگسندی – ا
هــەرێمی بیروڤـانس لەباشـووری فەرەنـسا .... هـەر لەسـەرەتاوە لایـەنگیر
بیروبۆچوونەکانی فەیلەسوفی ناوداری جیهان ئەبیقۆر بووەو لەهەمان کا
ئاواتــەکانی بــوونی بەقەشـەی مەسـیحی بـووە و خـوێنـدنی ئـاییـنی دەسـ
پێکردوە .
لەسـاڵی ١٦١٤ بروانامـەی دکتـۆرای لـە لاهـووتی بەدەسـت هێنـاوە ... دوا
ئەوە دوو رووی وانە گووتنەوەی گرتەبەر ... ئەویش :–

یەکەمیان :- مامۆستایەتی و لاهووتی . ئەویش لە بواری ئایینی و فەلسەفە لە ئاکس . دوای دەست بەسەر داگرتنی یەسووعیەکان ... واتە مەسیحیە توونـد رەوەکـان . بەسـەر کۆلیـژی ئـاکس وازی لـەکارەکانی مامۆستایەتی هێنا لەساڵی ١٦٢٣ ... بەڵام دوای ئەوە بووە کاهینی یاسایی. یەکەم دانراوی لەساڵی ١٦٢٠ ئامادەکرد بەناونیشانی - ابحاث غیر تقلیدیة ضد اتباع ارسطو - ئەویش لەبارەی گەردووننـاسی بـوو... لەهەمان کات پەیوەندی بەفەیلەسوفی ناوداری جیهانی ئەبیقۆر و چەندین زاناو فەیلەسوفی دیکە کرد ، لە کارە هەمەلایەنەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٦٥٥/١٠/٢٤ لە پاریسی پایتەختی فەرەنسا کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٣ .

١٥٩٤

١٥٩٤/٥/٣١ کۆچـی دوایـی نیگارکێـشی بـەناووبانگی جیهـانی- پـاوڵۆ تـەنتورتۆ- وگۆڕەکەی لە کەنیسەی - مادۆنادل ئۆرتووە- لە شاری بووندەقیە .

١٥٩٥

١٥٩٥/١/١٦ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان مووڕادی سێیەم ، لە تەمەنی ٤٩ ساڵیدا کۆچی دوایـی کـردووەو گۆڕەکـەی لـە شـاری سـۆفیای پایتـەختی بووڵگاریایـە... شایانی باسە سوڵتان مووڕادی سێیەم شاعیرێکی ناوودارو بەهرەدار بوو، لەگەڵ ئەوەشدا مامەڵەی دراووسێی باش بوو لە گەڵ وولاتەکاندا .

١٥٩٦

١٥٩٦/٣/٣١ لەدایك بوونی فەیلەسوفی بیرکاریزانی ناوداری فەرەنسی - رینیە دیکارت - هـەروا بـە - کاریتـسۆن - یـش ناسـراوە .... شـایانی باسـە دیکـارت بەیـەکێ لەدامەزرێنەرانی فەلسەفەی نوێخواز و دامەزرێنەری بیرکاری نوێ دادەنرێت و یەکێکە لـەو زانایانـەی کە زۆرتـرین بەرهـەمی هەمە جۆری هەیـە لەسـەدەی /٢٠ - ٢١ دا .

لەبەر ئەوە دیکارت بەیەکێ لە کلیلەکان دادەنرێت لەشۆرشی زانست و شارستانیەتی تازەداو ناوی ئەو زانایە بەئەندازەی دیکارتی کەلێتوێژینەوەکە لەسەر شێووازەکانی دیکارتی و ئەندازەدا ، کە ئاوێتە بووە لەگەڵ جەبر ... دیکارت بەرهەلستی زۆری بیرۆکەکانی پێش خۆی کردووە . لەپێش هەموویانەوە سۆزی روح وێرای ئەوەی زۆر لە بیرۆکەکانی لە ئەرستۆو سۆفۆکۆم لەسەدەی شانزەهە ، یاخوود بیرۆکەی ئوگبتین رەگ و ریشەیان هاتبوو .

دیکارت لەدوو خاڵدا بەرهەڵستکاری ئەو قوتابخانەیە دەکات .

یەکەم :- دابەشبوونی جەستە سرووشتیەکان بۆ مادەو وێنە - شێووە رەتدەکاتەوە هەر وەکوو زۆرینەی فەلسەفە یۆنانیەکان رەتی دەکەنەوە

دووەم :- دۆزیان ئامانج رەتدەکاتەوە جا خوودی دۆزەکە سرووشتی مرۆ بێ یان خواوەندی بێت ، لەشێکردنەوەی دیاریدە سرووشتیەکان .

ئەم مرۆڤە لەژیانیدا بەردەوام بوو لەخەبات و هەوڵدانی لەپێنا سەرکەوتنی بیرووبۆچوون و هەلوێستەکانی تاکوو ماڵئاوایی لەفەرەنسا جیهانی فەلسەفە کرد لە ١٦٥٠/٢/١١ ، بەرهەمەکانی تاکوو ئێستا داهاتووش سەرچاوەی زانست و پەرەسەندن و پێشکەوتن و گەشەدا لەهەموو بوارەکانی لە جیهاندا.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢

١٥٩٦/٨/٢٥ لە کتێبی شەرەفنامەی بەدلیسی ، وای دیار کردووە کە کورد لە بار کۆمەلایەتی و زاراوە دەبێتە چوار بەش بەپێی نووسینەکانی ئەو کات.. کرمانجی... لوڕ... کەلهوور... گۆران... لە هەمان کات دەڵێ :-

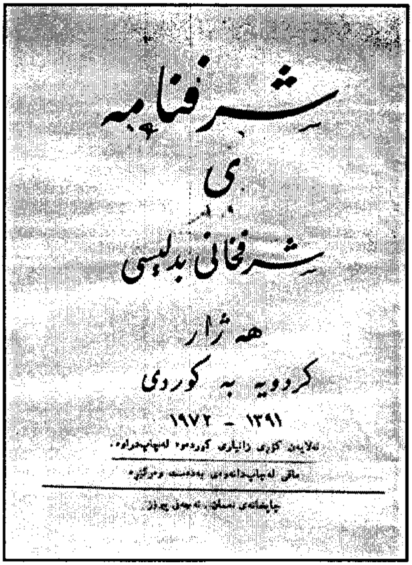

سنووری کوردستان بەخەتێکی راست لە سەر کەنداووی فارسەوە تا کۆتایی مەلاتیەو مەرعەش لە باکووری کوردستان ، کە ئەم هێڵە وولاتی فارس و ئێرانی عەجەم و ئازربایجان و ئەرمەنستانی گچکەو ئەرمەنستانی گەورەیە... باشووری ئێراقی عەرەب و ناوچەکانی موسڵ و دیاربەکرە...پادشایەتی میرانی کوردستان بەناوی هۆزەکانیانەوە ناسراون . وەك :-

ئیماراتی هەکاری و سۆران و بابان و ئەردەلان .

هەروا هەندێکیان ناویان بەبرایی شارو قەلاکانیان هاتوون وەك میرانی ... مەلەنگێف و بەدلیس و جەزیری و حەزۆو ئەکیل و هەروا... شایانی باسە کە کورد زۆر زۆر دەووڵەمەندە لە هەموو بوواره جیاجیاکانی نەتەوەیی و نیشتمان و داب و نەریت و کەلتوورو شارستانیەت و شووێنەوارەکان....!!!؟ .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە هەر نەتەوەیەك لە سەر ئەو پارچە زەویەدا نیشتەجێیەو خاوەنی زمانێکی فرە زاراوە بێ ، بوونی خۆی بە درێژایی مێژوو لە پەرینەوەی قۆناخە یەك لە دوای یەکەکان دەسەلمێنێ .

لەوانەش کورد کە خاوەنی چەندین زاراوەی بە هێزە لە سەر بنەمای زمانی دایك وەك :- زاراوەکانی - کرمانجی ، لۆری ، کەلهووری ، گۆران - دوای ئەوەش :- هەردوو زاراوە بە هێزەکەی کرمانجی و سۆرانی - لە گەڵ ئەوەشدا زاراوەی هەورامی بە یەکێك لە زاراوە هەرە کۆنەکانی زمانی کوردیە ، کە لە سەردەمی زەردەشتی و ئاینی زەردەشتی و تاکوو ئێستاش ئەم زاراوەیە لە زمانی کوردی ئاخاوتنی پێدەکرێت لە کوردستان .

هەروا چەندین شێووە زاراوەی دیکە هەن وەك :- کاکەیی و شەبەك ، ئەمانە

که زمانی ڕەسەنی ڕێك پێك دێنن لە سەر خاکی کوردستان ... مانای وایە تا زماتی کوردی مابێ و بمێنێ ، کورد بوونی بەردەوام دەبێ لە هەموو بوارەکان بە تایبەتی لە هەردوو بوواری نەتەوەیی و نیشتیمانیدا .
دەبێ ئەم راستیەش بلێین ، کە یەکێك لەو زاراوە زمانەی کوردی نەماو کۆتایی پێهات . ئەوا زاراوەکانی دیکە کۆتاییان پێ نایەت ...نەك وەك نەتەوەیەك زمانەکەی بێ زاراوەی جیاجیایە ، زمانی کوردی زمانێکی زۆر دەوڵەمەندە لە هەموو ڕوویەکی زمانەوانی و هەر ووشەیەکی چەندین مانای خۆی هەیە ، لە ناورستە جیاجیاکان . لە رستەی رامیاری و لە رستەی شیعر و لە رستەی رۆمان و لە رستەی کۆمەلآیەتی و لە رستەی پەخشانە ولە رستەی نووسیندا .
کە هەر ووشەیەك لە بوواری نووسینێك جێگەی خۆی دەکاتەوە لەسەر بنەمای ڕێزمانی زمانی کوردی و بەراووردکردنی لە گەڵ زمانەکانی دیکەی نەتەوە جیا جیاکان لە جیهاندا .

١٥٩٦/٨/٢٨ شەرەفنامەی بەدلیسی وای ڕاگەیاندووە ، کە کورد لە بارەی کۆمەلآیەتی و زاراوەیی دەبنە چوار بەش. ئەویش :- کرمانجی - لۆر - کەلهوری - گۆران - .... هەروا دەڵێ :-
سنووری کوردستان :- بەخەتی ڕاست لە سەر کەنداوی فارسەوە تابرانەوەی - مەلاتیا - و - مەرعەش - دەچێ . باڵی باکووری ئەم خەتە وولآتانی فارسی و ئێراقی عەجەم و ئازربایجان و ئەرمەنستانی گچکە و ئەرمەنستانی گەورەیە .... باشوریشی ئێراقی عەرەب و ناوچەکانی موسل و دیاربەکر ... هەر وەك لەنەخشەکەیدا هاتووە لەلاپەرە / ١٢٨ .
هەروا پادشایان و میرانی ئازای کوردستان بەناوی هۆزەکانیان ناسراون . وەك :- هەکاری ، سۆرانی ، بابانی ، ئەردەلان ... هەندێکیشیان ناویان وێرای شارو قەلآکانیان هاتوون . وەك میرانی :- حەسەنکێف ، بەدلیس ، جەزیر ، حەزۆ ، ئەکیل ، هیتریش . هەروا دەووڵەتەکانی ؟- مەریوان ، حەسنەدی ، لۆری مەزن : - مەزلەوی - لۆری بچووك - ئەیوبیەکان ، کە پادشای میسر و شام بوونە . هەرو١٠ دەڵێ :- شادی کوری مەروان :- باپیری سەلاحەدینی کوردی بووە - ڕەوەندی دوین - بوو .

١٥٩٦/٨/٢٨ تا ئەم مێژووە فەرمانڕەوایانی فێنك بەردەوام بوونە ... كە دانیشتووانی ناوچەی فێنك لە چوار هۆز پێك هاتوون – یەجنویی . شوقاقی ، میران . كۆینە – فەرمانرەواكانی فێنك دەچنەوە سەر میر ئەبدالی كوری سولەیمانی كوری خالید . كە سولەیمانی كوری خالید لە هەرێمی جەزیرە كۆچی دوایی كردو كورەكانی وولاتەكەی باوكیان لەناو خۆیاندا دابەشكرد كە ناوچەی فێنك بەر ئەودال كەوت .

ماوەیەكی زۆر میر ئەبدال لەو ناوچە دەسەلاتدار بووە و دوایی كۆچی دوایی كردووە ... نەوەكانی ئەو ناوچەیان لە بەر دەست بووە ... بەلام پاش مردنی ئەودال نۆركە ئاق قوینلوو لەبەر دەستیان دەرهێناون و داگیریان كردووە و ماوەی سەدسالّ لەبەر دەستیان ماوەتەوە ... لەدوای ئەو ماوە دوورو درێژەدا ، كە داگیركەرانی ناوچەی فێنك ئاق قلوینلوو بەرەو نەمان چوون لە ناوچەكەدا .

دووبارە ئەو بنەماڵەیە گەرانەوە سەر شووێنی خۆیان لەناوچەی فێنك و كەس پەلاماری ئەو بنەماڵەی نەداوە ، كە دەسەلاتیان بەسەر ناوچەكەدا دەرۆیشت لەهەموو بوارێك تەنیا ... جارێك نەبێت لەسەر دەمی مەزنایەتی شا عەلی بەگ ، كە فەرمانیرەوایی جەزیر بوو . دەستی بەسەر ناوچەی فێنك دا گرت و دای بەمیر محەمەدی برای ... بەلام دووبارە بەیارمەتی خوودی فەرمانرەوایانی جەزیر ناوچەكە دراوەتەوە دەست بنەماڵەو نەوەكانی میر ئەبدال ... ناوچەی جەزیر كەوتۆتە باكووری رۆژئاوای مووسلّ و ناوچەی فێنكیش هەر لە ناو هەرێمی جەزیرەیە لەباشووری كوردستان.
سەرچاوە – شەرەفنامە – لاپەرە /٣٢٤/٣٢٥ .

تێبینی :– فەرمانرەوایی حەسەن كێف كە بە – مەلكان – بەناوبانگن . بەلام ئەمین زەكی بەگ دەلێ :– ئەم نازناوە لە مەلكاتیەوە هاتووە ، كە یەكێكە لە سێ مەزهەبی مەسیحی ئەویش:–
مەلكاتی ، یاقووبی ، نەستۆری ، كە سەر بە قەددیس ئەنتۆنیۆس بوون . بەلام هەندێك لە كوردە مەسیحیەكان بە ناوی مەزهەبەكانیان ناوزەندكراون ... كۆمەلێك لە مێژوونووسان لایان وایە كە :–
نەستوریەكانی مووسلّ ، یاخوود لای مووسلّ ، كە ئێستا بە خۆیان دەلێن .

ئاشووری و مەسیحیە یاقوبیەکان ... کە سەردەمێك – جۆزقان – یان پێ دەگووتر ... ئەمانە بە رەسەن کوردن .

١٥٩٦/١٠/٢٦ بە هاوکاری و هەماهەنگی یەکتر هێزەکانی سووپای مەژەرو شانشینی نەمسا ، دەشتایی کرزنیان ووێران کرد لە نزیك قەلاو بووە هۆی بەردەوامی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی بە داگیرکردنی وولاتانی بەرهەلستکارانی دەسەلاتی عوسمانی لە ناوچەو هەرێمەکاندا .

١٥٩٧

١٥٩٧/٨/١٣ کتێبی شەرەفنامە لەلایەن – شەرەفخانی بەدلیسی – بەدەست نووسراوەتەوە ، کە لە پەرتووکخانەکانی – ربۆدلن و ئەستەمبوڵ و پرینستۆی ئەمەریکاو پەرتووکخانەی کۆمەڵەی شانشینی ئاسیا لە بەریتانیاو پترسبۆرگی پایتەختی ئەو کاتی روسیای قەیسەری – هەن و هەڵگیراون ، کە بە سەرچاوەیەکی گرنگی مێژوویی کوردوکوردستان دەژمێردرێت ، بەتایبەتی لەبوواری نەتەوەیی و نیشتمانیدا . ئەویش بە درێژایی مێژوو وەك بەلگەنامەیەکی نێوو دەووڵەتی لە جیهاندا .

١٥٩٨

١٥٩٨/٤/١٥ مۆرکردنی پەیمانی نێوان هەردوو مەزهەبی کاسۆلیك و پرۆتستانتی مەسیحی ، لە دوای هەشت شەڕی دژووار لە نێوانیاندا ، بە ناوی پەیمانی – نانت – کە بە تەواوی دان بە برووای مەزهەبە جیاجیاکانی ئاین نرا ، لە فەرەنسا و تاکوو ئێستاش ئەو رێکەووتنە لەکار پێکردنی بەردەوامە ، لە لایەن جیهانی مەسیح لە جیهاندا .

١٦٠٠

١٦٠٠/٧/١٣ کەسایەتی کوردی ناودار ئیسمائیل مەلا حوسین لە مێژووی ئەردەلان زۆر لە سەر هەلۆخانی نووسیووە کە دەلێ :–

هەلۆخان پیاوێکی زۆر دەست رۆیشتووبووە و وولاتی خۆی ئاوەدانی بەئیرۆ

کردووه . جگه لەقەڵای – زولم – که پایتەختی بووه ... سێ قەڵای دیکەشی دروستکردووه که ئەوانیش :-

قەڵای حەسەن ئاوا لەسەرلوتکەی کەژێکی بەرز . هەروا قەڵای پلەکانیشی دروستکردووه لەناو جەرگەی وولاتی گۆراندا . قەڵای مەریوان بوونی و گەنجینەی لەزێرو زیوو و ئاخنای هەبوو .... هەروا چەندین فێرگەو مزگەووت و تەکیەو خانەقای ئایینی لە کوردستان دروستکرد بوو ... ئەم کەسایەتیە باکی بەکەس نەبوو ، لە کەس نەدەترساو لەهەمان کات هەردوو دەسەڵاتی عوسمانی و فارسی لەهەلۆخان دەترسان .

لەو کاتەشدا شا عەباسی سەفەوی فارس ، بەنیازی داگیرکردنی وولاتەکەی هەلۆخان بوو ... بەهێزێکی گەووره هێرشی کردە سەر لە نزیك شاری هەمەدان لە رۆژهەڵاتی کوردستان ، لە گوندی – سەهیم – تووشی شەڕ هات لەگەڵ هێزی هەلۆخان ، ئەم گوندە لەژمارە /٦ ی گۆڤاری گەلاوێژدا بە – میهەم – نووسراوەو گوندێکە ، کە ٩٥ کیلۆمەتر لە شاری سنە دوورە – عەلی بالی زەنگەنە ، کە کوردێکی نزیك بوو لەشاو راوێژکاری بوو و ئامۆژگاری شای کرد ، کە ئەگەر بەشەڕ هات لەگەڵ هەلۆخان لەوانەیە نەتوانێ بەسەر هەلۆخان سەرکەیێ .

بەڵام لەرێگەی راوێژکردنی کوردە خۆ فرۆشەکان بۆ شاو ، شاش دەستی کرد بە پەیوەندی بەستن لەگەڵ هەلۆخان لەپێناو لەناوبردنی ، جا بەهەر شێووەیەك بێت . لە ئەنجامدا وای کرد کە هەلۆخان سووێندی گەووره بەسەر شا عەباس بخواردایە .

هەر لەپێناو لەناوبردنی داوای لە هەلۆخان کرد ، کە خانی ئەحمەد خانی کوری بنێرێتە لای بۆ ئەسفەهان کە هەلۆخانیش خان ئەحمەد خانی بۆ ناردو شا عەباسیش رێزی لێگرت و خاتوو کلاو زێری خوشکی خۆی لێ مارەکردو کردیە هاوکاری کردنی خۆی و چەندین کاری گرنگی پێ سپارد لەهەموو بوارەکانی کاروباری دەسەڵاتی شا عەباس .

لە هەمان کات کردیە بەپرس و راوێژکار ، لە ئەنجام نازناوی نا بە والی کوردستان و لەشکرێکی زۆری خستە ژێر دەسەڵات و ناردیە سەر هەڵۆخان .

لەو کاتەش هەلۆخان لە قەڵای حەسەن ئاوابوو... لە دوای گەمارۆدانی قەڵای

حەسەن ئاواو بە سەرنەکەووتنیان پیلانێکی گەوورەیان نایەوە ... ئەویش کا
ژنـی خـان ، کـە دایکـی ئەحمـەدخان بـوو لەگـەڵ مـەلا یـاقووتی هـاودەمی
هـەلۆخان خیانـەتیان بـە مێـردو ئاغـا کـردو بەدزیـەوە رێکـەووتن و دەرگـای
قەلایان داگیرکردو هەلۆخانیان بە دیل گرت و رەوانەی ئەسفەهانیان کرد بۆ
شاعەباسی سەفەوی فارس .

ئەمە خیانەتی کورد بوو لەگەڵ کورد بۆ دووژمنی کورد ... نووسەر :-
واتـە هـەلۆخان بەدەسـت بەسـەری لـەلای شـا عـەباس مایـەوە تـاکوو کۆچـی
دوایـی لـە شـاری ئەسـفەهان کـرد.... دوای ئـەوە حـووکمرانی ئـەردەلان و
شارەزوور کەوتە دەست خان ئەحمەد خانی کوری هەلۆخان و جێگەی باوکی
گرتـەوە .... دووژمـنی کـورد بـە هـەموو بارێـك سـەرکەووتنی بەسـەر کـورد
مـسۆگەرکردووە ، بـەهۆی خیانـەتی نـاو مـاڵی کـورد لەگـەڵ یـەکتر لـەپێناو
بەهێزکردن و خزمەت کردنی دووژمن لەسەر خاکی کوردستان .

سەرچاوە :- شەرەفنامە - لاپەرە /٢١٣ - ٢١٤ - ٢١٥ .

١٦٠٠/١٢/٣١ دامەزراندنی کۆمپانیای هندی رۆژهـەلات ، کە بەناوبانگترین کۆمپانیایە لە
مێـژوودا . کـە ئـەو کۆمپانیایـە رۆڵ سـەرەکی و بنـەڕەتی هـەبوو لـە ململانێـی
نێـووان فەرەنـساو بـەریتانیاو ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لـە رۆژهـەلاتی
ناەراسـت و کیـشووەری ئاسـیادا ، ئـەویش بـە بـەردەوام بـوون لـە سـەر ئـەو
رامیاریەتـە تـا گەیـشتە ئـەو قۆناخـەی کـە بـە پێـی نەخـشەکانی دارێـژراوی
پـەیمانی سایکس -بیکۆی نهێنـی لـە سـاڵی ١٩١٦ ، لـە سـەر دابەشـکردنی
کـوردو خـاکی کوردسـتان بـە دامەزرانـدنی دەووڵـەتی تـازە لەسـەر ئـەو خاکـە
وەك ئێرانی فارسی و تورکیای تورك و ئێراقی عـەرەبی و سووریای عـەرەبی و
ئوردنی شانشینی و ئەرمەنستانی ئەرمەن .
بـەلام گـەر بـەراووردێکی تووێژینـەوە دار بکرێـت لـە سـەر نەتـەوەکانی چـوار
چـێووەی ئـەو دەووڵەتـە دورسـتکراوانە هـیچ نەتەوەیـەك ژمـارەی
دانیشتووانەکەی لە ژمارەی دانیشتووانی رەسەنی خۆی زیاتر نیە - واتـە
کـورد- ، بـەلام بـە هـۆی هەلکەووتـەی جـووگرافی خـاکی کوردسـتان و
ناوچەکەو چاوگە نەووتیەکان ، کە پێووەری ئەو دابەشـکردنەی پێووە دیار

بوو لە هەمووبوارە جیاجیاکانی رامیاری‌وئابووری و بازرگانی و سەربازیدا . دوا رۆژیشی داگیرکردن بوو لەلایەن بەریتانیاو هاوپەیمانەکان .

لەو کاتەشدا وەك ئیمپراتۆربەتی عوسمانی و رووسیای قەیسەری‌و فەرەنساو فارسی سەفەوی‌و عەرەبی ئیسلامی لە دوورگەی بیابانی عەرەبیدا ، هەر چەند کێشەو ململانێ‌و شەڕو پێکدادان لە نێوانیان هەبووبێت ، بەڵام لە سەر کێشە سەرەکیەکان‌و بەرژەوەندیە تایبەتیەکان کۆك بوونە... بەڵام کورد تاکوو ئێستاش...؟...!. لە سەر خاکی کوردستان.

١٦٠٢

١٦٠٢/٦/٢٦ شاعەباسی فارسی سەفەوی زیاتر لە ٥٠ پەنجا هەزار خێزانی لە تیرەو هۆزەکانی کوردو جەمشگەزەوکی دیکە لە کوردستان بەرەو دەشتەکانی خوواروی تاران گوواستەوەو لە وویشەوە بەخۆیان‌و مالاتەکانیان بەرەو خۆراسانی ناردن ، لەو کاتەشدا پارێزگاری لە سنووری سەروی رۆژهەلاتی قەلەمرەوی عەجەمی دەکرد ، لە بەرامبەر هەرەشەی ئۆزبەکدا .

هەروا پێی سپاردن بۆ پرکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کە ئەو هۆزانە رێ‌و شووێنی هێنان‌و جێگیرکردنی هەندێ هۆزە گەوورە شەرکەرەکانی قزلباش بۆ کوردستان دانا .

شایانی باسە شاعەباسی فارسی سەفەوی مەهەب شیعە لە هەوڵەکانی درێخی نەکردووە بەرامبەر گەلی کوردستان ، ئەویش بە دوو لایەن کوردو خاکی کوردستانی داگیر کردو لە بە فارس کردن بەردەوام بوو لە هەرێمەکەدا.

یەکەم :- بەردەوام بوو لە راگوواستنی کورد لەسەر خاکی دیرێنی خۆی بۆ جێگەی دیکەو بە جێگە گرتنەوەیان بە هۆزو تیرەکانی فارس .

دووەم :- بەردەوام بوونی بە بەمەزهەب شیعەکردنی بە هەر نرخێك بوایەو بۆی بگوونجایە هەروەك چۆن کورد بە زەبری شمشێر کراوە بە ئیسلام‌و خاکی لێداگیرکراوە لە هەرێمە جیا جیاکان .

١٦٠٣

١٦٠٣/٦/١١ لـه کـاتی پـەلاماردانی قـەڵای مـەریوان لـه رۆژهـەڵاتی کوردسـتان ، شـێخ حەیـدەری مـوکری لـه ریـزی سـووپای قزلبـاش دا کـوژراو قووبـادی کـوڕی جێگەی گرتـەوەو لەلایـەن شاعەباس کرا بووه سـەرکردەی گـەورەی هـۆزی موركری و فەرماندەی مەراگە- مەراغە- له رۆژهەڵاتی کوردستان .

بەڵام شـاعەباس تـوورەیی کـۆنی بـاوكو بـاپیری خـۆی هـەرمابوو، لـه هـەمان کات له گەشتەکەی ، که بۆ ناووچەی موکریانی کردبووی داخـی دڵـی خـۆی پێ دارشت و تۆڵەی رابردووشی لێکردەوه، که دوای ماوەیەك قووباد خانو هاورێکـانی کووشـتو فـەرمانی کووشـتنی بەکۆمـەڵی بـۆ هـۆزی موکریـانی راگەیاند .

١٦٠٣/١٢/٦ سـوڵتانی عوسمـانی سـوڵتان محەمـەدی سـێیەم ، لـه تەمـەنی ٣٧ سـاڵیدا کۆچی دوایـی کـرد ، کـه ماوەی دەسەڵاتەکەی ٩ سـاڵ بووەو لـه دوای خـۆی کوڕەکەی ئەحمەدی یەکەم جێگـەی گرتـەوه بـه سـوڵتانی عوسمـانی لـه سـەر ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٦٠٤

١٦٠٤/٥/٣٠ نووسەری هاوزانو هاودەمی ئەو کات مامۆستا جەلال مجەم کووشـتنی بـه کۆمەڵی موکری له رۆژهەڵاتی کوردستان لـه لایـەن جەندرمەکانی شاعەباسـی فارسی مەزهەب شیعه بەم جۆره باس دەکات له ناوچەکەدا .

سزای کوردەکانی ئەو کوردانه له بەردەی شاردنەوەدا مابووەوه . کاتـێ کـه پلـەی گـەرمی هـەتاو بـه ١٤ پلـه لـه سـەرەتاندابوو قوبـاد خـان لەگـەڵ ٩٤ کەسایەتی کوردی دیکەی موکری بەکۆمەڵ کووشتو هەر ئەو کات بریـاری کووشتنی به کۆمەڵی بۆ کورد دەرکرد. له سەر خاکی رۆژهەڵاتی کوردستان.

١٦٠٥

١٦٠٥/٥/١٩ شاعەباسی سەفەوی فارس له کورد داخ لـه دڵ بـوو بـەهۆی بەشداری کردنـی کورد له شـەڕی نێوان هێزەکانی سـووپای عوسمـانیو فارسـی بـه پشتگیری کردنـی سـووپای عوسمـانی دژی هێزەکـانی سـووپای فـارس ، لـەکاتی

شەڕەکان هەوڵی کووشتنی شاعەباسیان دا ، ئەویش لە لایەن کوردە چەکدارە موکریەکان .

١٦٠٦

١٦٠٦/٧/١٥ نووسەرو هونەرمەندی گەورەو بەناوبانگی هۆڵەندی- رامبرانت- لە شاری لاین لە ووڵاتی هۆڵەندا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

١٦٠٧

١٦٠٧/١٠/٢٤ بەرپابوونی شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزە چەکدارەکانی میر عەلی جانپوولابەگ ، لە دۆڵی ئەرسەلان بیلی لە باکووری کوردستان ، لە ئەنجامدا هێزەکانی سووپای عوسمانی سەرکەووتنیان بەدەست هێنا لە ناوچەکەدا .

١٦٠٧/١٠/٢ شەرەفخان لە کتابە بەنرخەکەیدا کە – شەرەفنامە – یە تاکوو ساڵی ١٠٠٥ لەنووسینەکانی بەردەوام بووە ... بەڵام من ئەم مێژووەم هەڵبژارد ، کە لەرووداو و روونکردنەوە نزیکە بۆئەوەی بابەتەکە بەشێووەیەکی دروست بگاتە ئامانجی خۆی لەتێگەیشتنی وەك سەرچاوەیەکی بڕواپێکراوی تەواو . ئەویش :-

ئەمین زەکی بەگ ، لە بەرگی یەکەمی مێژووی کوردو کوردستان لەلاپەرەکانی / ١٨٦- ١٨٧ دا دەڵێ :-

خانەدانەو بنەماڵەی لەنژاد کورد جانپۆلاد هەر لەکۆنەوە فەرمانرەوایی کلس بوو ، ئەو لە رۆژگاری – چگالەزادە – سەنان پاشا – دا میر حوسین سەرداری ئەو بنەماڵەی بووە . هەروا لەلایەن سەدری ئەعزەم ، واتە سەرەك وەزیرانی ئیمپراتۆریەتی عوسمان پلەی جانپۆلاد شاری حەلەبی پێدراوە . کاتێ کە سەدر ئەعزەم بەرەو داگیرکردنی ووڵاتی فارس دەچێ .

لەوکات میر حوسێن چەند بیانوو دەدۆزێتەوەو خۆی لەداواکاری سەدری ئەعزەم دوور دەخاتەوە ... سەدری ئەعزەم ئەو کارەی میر حوسێنی لەدڵ گران دەبێ و لەپاش ئەوەی لەشاری تەورێز شکاو گەرایەوە ... میر حوسێنی بردە لای خۆی و دوایی کووشتی . میر عەلی جانپۆلاد ، کە برای میر حوسێن بوو . کە هەواڵی کووژرانی براکەی پێگەیشت ، خۆی گەیاندە شاری حەلەب

و شۆڕشی دژی دەووڵەتی عوسمانی راگەیاند و تەرابلسی شامی داگیرکردو هێرشی کردە سەر شام و گەلێك ناوچەی خستە ژێر دەستی خۆی . ئەم شۆڕشە هەنگاوی بەرەو بەهێزبوون دەناو لە ئەنجام دەووڵەتی سەربەخۆی لەشام دامەزراند .

دوای ئەوە هێزێکی گەورەی پێکەوەناو دراوی بەناوی لێدا ... دوای ئەوە پەیمانی دۆستایەتی لەگەڵ – ئەرشیدۆك فەردیناند –ی پادشای – تۆسکانا – لە ١٦٠٧/١٠/٢٤ مۆرکرد ، تۆسکانا دەووڵەتۆکەیەك بوو لەئیتالیاو هەوڵیدا لەگەڵ دەووڵەتانی دیکەش رێکەووتن مۆربکات .

بەڵام سەرەك وەزیرانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی – قویوچی موراد پاشا – کە کرابووە سووپا سالاری هێزەکانی سووپای عوسمانی ، فەرمانی پێدراو بوو شۆرشی ئەنادۆڵ لەناوببات ... وەزیری ناوبراو هەوڵیدا بەر لەهەموو شتێك هێزی جانپۆلاد لەناوبەرێ و لەدوایی بگەرێتەوە سەر ئەنادۆڵ . هێزێکی ٤٠٠٠٠ چل هەزار سەربازی لە تورك و کورد بەسەرکردایەتی زولفەقار پاشا بردەسەر میر عەلی کە میر عەلیش بە ٢٠٠٠٠ هەزار چەکدار لەدەربەندی – بوگراس– رووبەروویان بووەوە .

بەڵام موراد پاشا ئەو رووبەرووبوونەوەی لەو دەربەندە بەباش نەزانی و رووی کردە دۆڵی – ئەرسەلان بیلی – بۆئەوەی پشتی جانپۆلاد بگرێ . لە ئەنجام شەڕی نێوانیان بەرپابوو . لە ئاکامدا جانپۆلاد شکستی هێناو جانپۆلاد ناچار بوو بەرەو شاری حەلەب بگەرێتەوە . بەڵام بەهۆی شکانی هێزەکەی . نەیتوانی لەحەلەبیش خۆی بگرێ رووی لەئەستانە کردو داوای لە سولتانی عوسمانی کرد یارمەتی بدات و سولتان ئەحمەدیش بەخشی و کردیە بالیۆز لە نەمسا .

برا بچووکەکەی کە میر عەلی بوو ناردیە فێرگەی تایبەتی بارەگای یاسایی . بەڵام موراد پاشا ئەو لێخۆش بوونەی پادشای لێخۆش نەهات ... لەرێگا کە لەو کاتەی جانپۆلاد بەرەو مشەوار دەچوو لەناو قەڵای بیلگرادا کووشتیان .

لێرەدا وا دیارە کە میر عەلی کوری میر حوسێن یا برازای بووە ... چونکە شەرەفخان ناوی دە کورە ماوەکانی جانپۆلادی هێناوە ناوی عەلی نەبردووە . ئەوەو بنەماڵەی جانپۆلاد تاکوو ئێستاش ماون و لە وولاتی لوبنان نیشتەجێن و دەژین و بوونی کوردایەتی خۆیان لەیاد کردووەو گەر جار جار

چاوپێکەووتن بکەن لەگەڵ راگەیاندی کورد دەڵێن ئێمە کوردین . لەوانەش کەمال جمبلات ، ولید جەمیلات ، کە نەوەی جانپولادن ، کە رۆڵی باڵایان هەیە لە رامیاریەتی و رامیاری دەسەڵات و ئابووری و سەربازی و چەندن لایەنی دیکە ، کە بەدروز ناوزەندن لە شامدا.

١٦٠٨

١٦٠٨/١٢/٤ ئابلۆقەدانی سووپای شا عەباسی یەکەمی سەفەوی لە قەڵای دەمدەم و توندکردنی ، لە هەمان کات دەوورەگرتنی لە بەرگری لە خۆ کردن لەلایەن کوردە برادۆستەکان بە سەرۆکایەتی ئەمیر خانی لە پەزێرین لە رۆژهەڵاتی کوردستان .

١٦٠٨/١٢/٥ لە ئاکامی کێشەی بەردەوام بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕی قەلای دەمدەم لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە نێوان هێزە چەکدارەکانی کوردو هێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە ناوچەکەدا .

١٦٠٨/١٢/٥ هەڵگیرسانی داستانی قەڵای - دمم دمم - لە ناوچەی موکریان لە رۆژهەڵاتی کوردستان ... ئەویش گەواهی خۆراگری و ئازایەتی گەلی کورد بەرامبەر داگیرکەرو زولم و ستەم دەردەخات بە خەبات و قوربانی دان لە پێناو ئازادی و سەربەستی لە سەر خاکی کوردستاندا .

جێگەی ئامارژە پێکردنە کە ئەم داستانە لەلایەن نەبەردی و قارەمانیەتی هۆزی برادۆستی موکریان دەسەلمێنێ ... داستانی قەڵای دمم دمم راستیەکی بەڵگە نەویست بووە ... چونکە دووژمن بەدەستی خۆی ئەم رووداوەی تۆمارکردو ئەویش - ئەسکەندەری مۆش- ی چیرۆکنووسی شا عەباس فارسی سەفەوی لە ئێرانی ئێستادا .

ئەم داستانە بەناوبانگە بە سەرکردایەتی - خانی لەپە زێرین - بووە کە دەستێکی فەوتا لەکاتی پاڵپشت و هاوکاری کردنی کورەکانی شۆرانی لەداستانەکەدا . بە هۆی لێهاتوویی و ئازایەتی ئەم سەرکردەیە شا عەباس زۆر رێزی لێگرتووە و کردوویەتیە بەحاکمی ورمێ و شنۆو مەرگەوەرو تەرگەوەر . پایەی - خانی - ئەمارەتی خێڵەکانی برادۆستی پێ بەخشیووە ئەم سەرکردەیە بەهۆی ئازایەتی خۆی توانی بەشێکی زۆر دەسەڵاتی عوسمانی بهێنێتە ژێر ڕکێفی خۆی شا عەباسی سەفەوی فارس ... لەبەر

ئـەوەی دووژمنـانی کـورد چـاویان بەسـەرکردەی کـوردو خـاکی کوردسـتاز
هەڵنەهاتووەو بەردەوام بوونە لە دارشتنی پلان نانەوە بەتێکدانی نێوان خاز
و شا عەباس .
ئـەویش بە بیـانووی پرووپووچـی مەزهـەبی ئایینی ، کە خـانی لـەپ زێرینز
مەزهەب سووننەی ئیسلام بووەو فارسیش مەزهەب شیعەی ئیسلام بووە
هـەروا ترسێکی دیکـەی وەهمـی پەیـدابوو لەبـەهێزبوونی دەسـەڵاتی کـورد
ناحەزانی خانی شایانی خستە دڵە راوکێ ... تا کار گەیشتە ئەو ئاستەی کـا
ئـەو قەڵایـەی بـە بریـاری خـۆی لـە موکریـان بنیـات دروسـت بکـرێ . وازی
لێبهێنـرێ و تەواونـەکرێت ... کـە ئەمـەش پاشـگەزبوو لـە بریارەکـەی شـ
عەباس ... میر خانیش دەبووایە خۆی و هێزەکانی خۆیان بەدەستەوە بدایـ
رێز لەو بریارە بگرن ، لە پێناو ئاو و خـاکی خۆیان بـەرگری بکـەن ... خانـ
لەپە زێرین ملکەچی ئەو بریارە نەبوو .
بەڵکوو بریارێکی دیکەی شا عەباسی شکاندا کە دەبێ ٨٠٠٠ هەشت هـەزا
چەکداری جەلالی لەکۆی ٢٠ بیست هەزار چـەکداری خۆی دابمـەزرێنێ . مـ
خـان هـەردوو بریارەکـەی شـای شـکاند... یەکـەمیان:- قەڵاکە بووە موڵگـە
جێگـای خـۆی ... دووەمیـان :- نەیدەویـست هێـزی دیکـە لەگـەڵ لەشـکری
خـۆی تێکـەڵ بکـات ... تـاکوو خیانـەت و یـاخی بـوونی تـووش نـەبێن
لەخەڵکانی دیکەی ناو برادۆستیەکان .
بۆیـە شـا عـەباس – معهـد الدولـە – ی بـە ٢٥ بیـست و پێـنج هـەزار کـەس
لەسـوارو پیـادە لەگـەڵ چـەك و تەقەمـەنی و تـۆپ خانەیـەکی زۆر نـاردە سـە
قەڵای دمم دمم ، کە قەڵاکە یەك هەزار جەنگاوەری تیابوو لەهێزەکانی میرخا
... فارسەکان بەهاوکاری جەلالیەکان و قزلباشیەکان دەستیان بەهێرش کر
... ئەم شەڕە چەند مـانگی خایاندو بەو هۆیـەش معهد الدولە سەری نایەو
بەهۆی سەرنەکەوتنی لەم داستانەدا .
شا عەباس لەجێگەی معهد الدولە محەمـەد بـەگ بێگدەلی کـردە سـەرکردەی
لەشـکرەکە لەهـەمان کاتیـشدا – پیربـووداف خـانی – ی حـاکمی تـەورێزیش
بەهێزێکی گەوورە لەو شـەڕە بەشداربوون ... دووژمن بەهۆی ژمارەی زۆری
و چــەکی زۆرو تەقەمــەنی و زۆری ئازووقــە توانیــان چــەندین لــە بورجــ

رووخاوەکانی قەڵاکە داگیربکەن ...جەنگاوەری قەڵاش لەپاش چەند مانگ خۆراگری لە کەمی ئاوو خواردن و کەمی ژمارەیان بەراورد بە ژمارەی دووژمن و لەپاش شەڕێکی خوێناوی تەنها – قەڵای ئارین – یان بەدەستەوەما بەسەرکردایەتی خانی لەپ زێرین و لەدوای شەڕێکی درێژ خایەن دەستی کرد بە گفتووگۆکردن ... بەڵام خانی لەپ زێرین بڕوای بە دووژمن نەبوو و بەردەوام بوو لە داستانەکە تاکوو جەنگاوەرو خانی لەپ زێرین شەهیدکران لەسەر خاکی کوردستان .

١٦٠٩

١٦٠٩/٤/٦ ئەمیرخانی برادۆست کە بە – ئەمیرخانی یەك دەست – و –خانی لەپ زێرین– ناودار بوو ، بەکردەوە بالاترین دەسەڵاتداری ناوچەکانی خۆر ئاوای دەریاچەی ورمێی رۆژهەڵاتی کوردستان بوو، کە لەلایەن شاعەباسەوە بە دادوەری ورمێ داندرابوو، ئەویش بەسەرکردایەتی کردنی گەورەی خێڵەکانی تەرگەووەرو مەرگەووەرو سۆماو برادۆست و مورکیانی دەکرد ، لەو کاتیشدا قەلای دەمدەمی لە نزیك شاری ورمێی ئاوەدان کردەووەو تادەهات قەلاکەی توندتر دەکردو هێزەکانی خۆی زۆرترو زیاتر پرچەك دەکرد لە پێناو بەرگری کردن لە قەڵاکە لە ناوچەکەدا .

شاعەباسی فارسی لەخانی لەپ زێرین کەووتە گومان ، لەو خۆسازدانە ، کە ئامانجی سەربەخۆیی رۆژهەڵاتی کوردستان بوو، لە بەر ئەوە کەووتە خۆ لە پێناو مەهانە پێ گرتن لێی ، دوای ئەوە هێزیکی گەوورەی ناردە سەری و پاش شەڕیکی سەخت و خووێناوی ئابلوقەی درێژخایەنی قەلاکەی دا .

لە ئەنجام داگیری کردو هەزاران هاووڵاتی کورد بوونە قوربانی ،کە ئەم

ڕووداوه بۆتـه داسـتانێکی قارەمانانـەی تێکۆشـەرانی گـەلی کوردسـتان لـه بەرامبەر هێرشی درندانەی داگیرکەری فارسی سەفەوی مەزهـەب شیعه ، له وڵاتی فارس بۆ سەر گەلی کوردستان له ڕۆژهەڵاتی کوردستان .

١٦٠٩

١٦٠٩/٨/١٩ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان مووراد خانی چوارەم لە دایك بووەو لە دوای لابردنی مستەفای برای لە دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئەو جێگەی گرتەوە لە ماوەی دە ساڵدا لە سەر دەسەڵات .

١٦١٠

١٦١٠/١/١٠ لـەدوای پیـزانینی شانـشینی ئەسـپانیا – فیلیپـی سـێیەم – بـەوەی کـه ئەوانەی بونەتە مەسیحی و لەهەمان کات بروایان پێ نیە و بۆنە ئاینیەکانی ئیسلام بـەنهێنی لەئیسپانیا ئـەنجام دەدەن ، لـه بڕیارێکـدا بـه مەرسـوومی شانشینی ، کـه مۆڵـەتی ٣٠ ڕۆژی پێدان لـەخاکی ئیسپانیا بچنه دەرەوە و دوای ئەوە کردیە ٢٠ ڕۆژ له وڵاتەکەدا .

١٦١٠/٣/٢٦ شا عەباسی سـەفەوی دەسەڵاتداری فارسـی لـه ئێران لـه دوای داگیرکردنـی قەڵای دەمـدەم و نەهێشتنی دەسـەڵاتی ئەمیرەکانی کورد بە تایبەتی خانی لـەپزێڕین لـه وویلایـەتی ورمـێ و دەووروبـەری... دوای ئـەوە سـپاردنی دەسـەڵات لـە ناوچـەکەدا بەکاربەدەسـتانی فارسـی ، دوایـی ڕاسـتەوخۆ هێرشـێکی بـەرفراوانی کـردە سـەر ناوچـەی موکریـانی لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردستان.

لـەوێش کوشـتارێکی زۆری لـە کوردەکـان کـردو ژن و منـداڵی بـەدیل گـرت و ڕەوانەی جێگەی نادیاریکردن .

شـایانی باسـە شـا عـەباس فـەرمانی دا بـەهێزەکانی سوپا کـە خـۆی لـە ٦٠ هـەزار سـەرباز دەداو شـەڕێکی خوێنـاوی بـۆ مـاوەی چـوار ڕۆژ ئەنجامـدراو بەردەوام بوو .

شایانی باسە ئەمساله بەساڵی بە کۆمەڵ کوژی هۆزی موکریانی ناوچەی موکریان له مێژوودا ناوزەد کرا .

١٦١١

١٦١١/٣/١٦ گەریدەو مێژوو نووسی ناوداری تورك – محەمەد زیلی دەرویش – ناسراو بە – ئەولیا چەلەبی – لە شاری ئەستەمبۆڵی ئێستای تورکیا لە خێزانێکی رۆشنبیر چاوی بەجیهان هەڵهێناوە ... خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لەم شارەدا تەواوکردووە ، دوای ئەوە چۆتە قوتابخانەی سولتانی عوسمانی ... دوای تەواوکردنی قۆناخەکانی خوێندنی بۆتە پارێزگاری مزگەووتی – ئایا سۆفیا ، لە شارەکەدا .

هەروا بۆتە ژمێریار لەدیوانی سوڵتانی عوسمانی ، دوای ئەوە چۆتە رێزی – سەباهە – کە جەنگاوەری دەرەبەگەکان بوون لەهێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا . دوای ئەوە وازی لەم رێگەیە هێناو دەستی کرد بەگەشتکردن لەتەمەنی ٤٠ ساڵیدا . کە شار بەشارو شارۆچکە بە شارۆچکە و ناوچە بەناوچەو گوند بەگوند دەگەرا ... لەپێناو کۆکردنەوەی زانیاری لەهەموو بوارە جیاجیاکانی دانیشتووان سەرەرای ناخۆشی و ماندوبوونی زۆربەهۆی ناخۆشی و رێگاو نەبوونی کەرەستەی گوواستنەوە لەنێوان ئەو ناوچەو ئەو شارانەی کە پێیدا تێدەپەری .

ئەم کەسایەتیە چ کەنارێك لەکەنارەکانی جیهان نەبێ پێیدا تێپەر نەبووبێ و هەر بەو هۆکارەش نازناوی – بەتووتەی تورکی – پێووە لکێندرا ، بەهۆی تواناو لێهاتوویی و زیرەکی و دڵ فراوانی لەکارەکانیدا ... کە مۆرتان – j.H.mokdtmann – بەم شێووازە باسی لێکردووە کە کتابەکەی – کنز كامل للمعارف المتعلقه بالجغرافيه و بأمور الحياه الأجتماعيه و عادات الشعوب – کە ئەم مرۆڤە لەهەموو بوارەکانی دروست بوونی کەسایەتی جێگەی سەرسوورهێنەر بووە .

دوای ئەوە شەش بەشەکەی ئەولیا چەلەبی بەناوی – سیاحەتنامەسی – لەساڵەکانی ١٨٩٦ – ١٩٠١ بە چاپگەیاندراوە بەناوی تەواوی خۆی – تأريخ سياح – هەروا بەشەکانی ٧ – ١٠ لەساڵی ١٩٢٨ و ١٩٣٥ – ١٩٣٨ بە چاپگەیەندراوە ... ئەم کەسایەتیە بەدەیا بەرگ لە نووسینەکانی بەچاپگەیەندرا .

لەوانـــەش ئـــەو بەشـــەی کـــە لەســـەر کـــوردو کوردســـتانی نووســـیووە بـــە تێبینیەکانی لەدوای گەرانەکەی بەخاکی کوردستان لەسالی ١٦٤٨ و سالی ١٦٤٨ بۆ جاری دووەم ... کە بەشێوەیەکی گشتی بەهەموو کوردستاند سووراوەتەوە ، بە دۆڵ و دەشت و شاخەکان و گوندو شارۆچکەو شارەکاند کە بە شاری هەولێرو مووسل و عمادیەو جەزیرە – بۆتان – و حەسەن کێف ... کە سوورانەوەی ئەم کەسایەتیە بەخاکی کوردستان گرنگیەکی مەزنی هەبوو لەروونکردنەوەی چەندین لایەندا .

کە ئەمرۆ بۆ کورد سوودمەندە ، کە ئەولیا چەلەبی لە نووسینەکانی بە شێوەیەکی سرووشتی ووشەی کوردستانی بەکارهێناوەو سرووشتی ووشەی کوردستانی بەکارهێناوە و ئەو ناوچەیە بووە ، کە چیاییەو رووبارو زێی لێ هەڵقولاوە . کە هەموو لە زێی دیجلەو فوورات خۆی گرتۆتەوە ... ئەولیا چەلەبی زۆر زانیاری لە بوارەکانی رامیاری و ئابووری و سەربازی و کۆمەلایەتی و چەندین لایەنی دیکە لەسەر کوردو خاکی کوردستان تۆمارکردووە ، لەسەدەی هەڤدەمدا . کە هەموو زانیاریەکانی سوودمەندبوون بۆ ئەمرۆی گەلی کوردو داهاتووی کورد لەناوچەو هەرێمەکانی دەووروبەری کوردستان .

١٦١١/٨/٥ لە دوای چەندین سال هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی مەزهەب شیعەی ئیسلام ، بە سەرکردایەتی شاعەباس تووانی ناوچەکانی ژێردەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بگەرێنێتەوە ژێر دەسەلاتی خۆی لە هەرێمەکانی ئێراقی ئێستاو سەلمان پاک و تەبریزو وان و چەندین ناوچەی دیکە لە باکوورو رۆژهەلاتی کوردستان .

کە لە شەرە دژووارەکانی ئەو کات دەژمێردرێت لە نێوانیاندا و بە نۆبە ئەو ناوچانەیان دەکەووتە بەردەست ، کە هەمووی خاکی داگیرکراوی کوردستان بوو، لە ئەنجام پەیمانی ئاشتیان مۆر کرد بەشێووەی کاتی کە مۆرکردنی ئەو جۆرە پەیمانانە لە پێناو دووبارە خۆ ئامادە کردن بوو بۆ شەرێکی دیکە لەسەر خاکی کوردستان و گەلانی دیکەدا .

١٦١٤

١٦١٤/٣/٣١ کۆچی دووایی نیگارکێشی سەردەمەکان – دۆمەنیکۆ گریگۆ – لە ئەسپانیا ، کە بە هونەرمەندێکی بلیمەتی ئیسپانی ناسراو بوو.

١٦١٥

١٦١٥/١/٣١ خان ئەحمەد خانی باوك کووژ دەسەڵاتی گرتە دەست و شاری – سنەی – کردە پایتەختی خۆی و بەبێ ویژدانانە هێرشی بردەسەر هۆزەکانی بلباس و دانیشتووانی ناوچەی موکریان و شارەکانی – سابلاخ و ورمێ و مەراگ لە رۆژهەڵاتی کوردستان ، داگیرکرد .

ئەمەش لەدوای شەڕێکی خوێناوی کە لەهەردوو لای هێرشبەرو بەرگری کەر بەسەدان کەس کووژران... دوای ئەوەش پیاوەکانی خۆی لەسەر ئەو جێگایانە دانا ، دوای ئەوە بەرەو شارۆچکەو ناوچەکانی رواندزو هەریرو کۆیەو ئامێدی و لە ئاکام خستیە ژێر دەستی خۆیی و هەریەك لەوانە پیاوەکانی خۆی لەکوێخواو بەرپرس دانا ، کە ئامۆزاکانی کە کورانی بارامی سۆرخاب بەگ بوون و هەریەکەی مەڵبەندێکی پێ سپاردن ... رواندزی دا بە قەرە حەسەن و ، خالید بەگی ناردە شەقلاوەو شەنگاڵ و بەشێك لەناوچەی ئامێدی خستە بەر فەرمانی عوسمان بەگ.

هەروا بەردەوام بوو لە هێرش کردنە سەر هۆزەکانی خالتی و ئێزیدیەکان کە هەردوو لایەنی هێرشبەرو بەرگری کەر زیانێکی زۆریان لێکەووت لەئاکامدا عەلی بەگ زەلمی لەشەڕدا کووژرا ....ئەنجام خان ئەحمەد خانی سەرکەووتنی بەدەست هێناو بەرەو شاری موسل بەرێکەووت و والی موسل کەلە تورکە عوسمانیەکان بوو هەڵات بەرەو شاری حەلەبی ئێستای سووریا . دوای ئەوە بەرەو شاری بەغدا بەرێکەووت ، کەماوەی ساڵ و نیووێك گەمارۆی شاری بەغدای دا .

بەڵام نەیتوانی بچێتە ناو شاری بەغدا ... ئەم کارانەی خان ئەحمەد خان لەسەر داوای شا عەباسی فارس سەفەوی بوو ... نەك بۆ کورد ، چونکە گەر بۆ کورد بوایە شا عەباسیش توانای سەرکەووتنی نە بەسەر هەڵۆخان دەبوو

نـه بەسـەر خـان ئەحمـەد خـان . لەبـەر ئـەوە خـان ئەحمـەد خـان تـوانی دەسەلآتەکەی لە کەرکوك و شارەزوور و لە ئامێدیەوە تا کرماشـان و هەمـەدان و هەر لەلۆرستانەوە تا ورمێ بسەپێنێ لە کوردستان .

سەرچاوە :- شەرەفنامە -لاپەرە /٢١٥ - ٢١٦ - ٢١٧ .

١٦١٦

١٦١٦/٤/٢٣ کۆچـی دوایـی نووسـەرو ئـەدیب و روونـاکبیرو هونەرمەنـدی بـەناوبانگی جیهانی – شکسپیر– بووە .

١٦١٦/٩/١٨ نووسەرو روونـاکبیرو گـەڕۆکی بەناووبانگی ئیتالیو جیهانی – دیلافانیە – ئـەم نووسـەرو گەریـدە بـە ناوبانگـە سـەردانی وولاتـی نێـووان دووزێـی– میزۆبۆتامیا – ی کردووە ، کە گەشتەکەی بە ناو خاکی کوردستان بووە ، کە لـە باکووری کوردستان بەرەو باشووری کوردستان گەشتەکەی کۆتایی پێ هێناوە.

١٦١٧

١٦١٧/١١/٢٢ سولتانی عوسمانی سولتان ئەحمەدی چوارەم ، لە تەمەنی ٢٨ساڵیدا کۆچی دایی کردووە ، کە ماوەی دەسەلآتەکەی چوار ساڵ بووە ... بـەلآم بە هـۆی بـچووکی تەمـەنی عوسمـانی یەکـەمی کـوڕیو لادانـی لـە ڕێنماییـەکانی دەسەلآتی سولتانەکانی دیکەی عوسمانی مستەفای کوڕی ئەحمەدی یەکەم بووە سولتانی عوسمانی، بەلآم بۆ ماوەی سێ مانگ ، ئەویش بە نـەتوانینی ، دوای ئـەو عوسمـان خـانی دووەم بـووە سـولتانی عوسمـانی لـە سـەر دەسەلآتی ئیمپراتۆریەتەکەدا .

✍ ١٦٢٠

١٦٢٠/١٠/٦ لە ناوەندی هێرشەکانی سووپای عوسمانی بۆ سەر وولاتی پۆلۆنیا و سەرنەکەووتنی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەو هێرشەدا و کاردانەوەی ناهەمواری کردە سەر دەسەلاتی عوسمانی ، کە بووە هۆی مۆرکردنی رێکەووتننامەی ئاشتی لە نێوان پۆلۆنیاو دەسەلاتی عوسمانی . بەرێکەووتنامەی هاوکاریو دۆستایەتی و بە دەست تێووەر نەدان لە کاروباری ناوچەو هەرێمە جیاجیاکانو هەر یەك لە وولاتەکانیان .

١٦٢٠/١١/٨ ئیمپراتۆر – فردینانەدی دووەمی – ئەسپانیا لە هێرشێکی بەرفراوانی تووانی سەرکەوویت بەسەر مەزهەبی پرۆتستانتی لە شاری –بۆهیمیای– مەسیحی .
بەیارمەتی هێزە چەکردارانی مەزهەبی کاسۆلیکی مەسیحی ئەسپانی لەشەڕی چیای سپی– جبل الابیض– کە بووە هۆی دەرکردنی – فردریکی پێنجەم – لە خاکی ئەو ئیمپراتۆریەتەو هەموو سامانەکەی بلۆك کرا .

✍ ١٦٢١

١٦٢١/٦/٢١ لە ئاکامی کێشە دژوارەکانی نێوان بەر هەڵستکارانی دەسەلاتی شایەتی لە ئەنجام بریار درا بە لە سێدارەدانی ٢٧ ئەندامی لۆرداتی بەریتانیا ، ئەویش بەهۆی شەڕو پێکدادان بوو لە چیای سپی – الجبل الابیض – لە وولاتەکەدا .

✍ ١٦٢٢

١٦٢٢/٥/٢ بەهۆی کێشەی نێوان دەسەلاتدارانی دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بە گەرانەوەی کەسایەتی دەسەلاتی عوسمانی، ئەوە ش بووە هۆی کاردانەوەی دژوار لە ئەنجام سوڵتان عوسمانی دووەمیان تیرۆرکرد ، بە گەرانەوەی دەسەلاتی سوڵتان مستەفا بۆ سەر دەسەلاتی ئیمپراتۆربەتی عوسمانیدا .

١٦٢٢/١١/٥ نووسەرەو شاعیری کورد – ئیبراهیم مەلا – ناسراو بووە بە – کوری مونلا لە – حەسەن کێف – لە پارێزگای دیاربەکر لە باکووری کوردستان چاوی بە

جیهان هەڵهێناوە .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە ئیـبراهیم مـەلا لـە سـاڵی ١٥٨٦ تـوانی مۆڵـەتی ووتـار ووتنـەوە بەدەسـت بـێنێ لەلایـەن قـازی – موحیـەدین – لـە شـاری دیمەشـق لەشـام – دوای ئـەوە لەسـاڵی ١٥٩١ بـەرەو شـاری حجـازی وولاتـی سعوودیەی ئێستا بەرێکەووت بۆ ئەنجامدانی کارەکانی حـەج کـردن ... دوای ئەوە گەراوە شاری حەلەب و دەستی کرد بە خووێندن و نووسین ... ئیـبراهیم مەلا باوکی سەرۆکی قازیەکان بووە لەشاری تەورێز لە رۆژهـەلاتی کوردسـتان . چەندین دانراوو نووسینی لەدوای خۆی بەجێ هێشتووەو لەشـاری حەلـەب کۆچی دوایی کردوە .

سەرچاوە:– الاعلام /٣٠/١– خلاصة الاثر/١١/١ – الازهریە /٦٠٦/٥ .

١٦٢٣

١٦٢٣/٩/١١ بـە هـۆی لاوازیو بـێ تووانـایی سـوڵتان مـستەفا ، ئـەویش بـە سـەرهەڵدانی تەنگــژەی دەســەلاتو ئــابووریو پەیووەنــدی ، کــە لــە دەســەلات لادراو مـوورادی چـوارەم جێگـەی گرتـەوە بـە دەسـەلاتی سـوڵتانی عوسمـانی ، لـە پێنـاو بـەرەو باشـبردنی بـاری دەسـەلاتی عوسمـانی لـە هـەموو بـووارە جیاجیاکاندا .

١٦٢٣/١١/٢٨ شـا عەباسـی فارسـی بـەهێزێکی سـووپای زۆرەوە گەیـشتە شـاری بەغـداو داگیری کـرد ، ئـەویش بـە پـەلاماردانی هێزەکـانی سـووپاو دامو دەزگاکـانی دەسـەلاتی عوسمـانی ، لەهـەمان کـات دەسـتی کـرد بـە رەشـبگیری گـەلانی شـاری بەغـدا بـە پێـی ویـستی خـۆی مامەڵـەی لەگـەڵ ئـەنجام دەدان لـە شارەکەدا.

١٦٢٤

١٦٢٤/٧/١٤ لـە دوای داگیرکردنـی شـاری بەغـدا لەلایـەن هێزەکـانی سـووپای فـارس بەسـەرکردایەتی شـا عـەباس ، دوای ئـەوە بـەرەو داگـیر کردنـی دەووەرووبەری شاری بەغدا هـەنگاوینا لـە سـەقامگیر کردنـی بـەرگریو ئـارام کردنـەوەی بـارو دۆخـی شارەکەو دەسـت کـردن بـە ئەنجامـدان لـە جێبـەجێ کردنی کاروباری دانیشتووانەکان .

١٦٢٥

١٦٢٥/١٠/٣ لـە دوای وەرگرتنـی دەسـەڵاتی فارسـی سـەفەوی مەزهـەب شیعەی ئیسلام لەلایـەن شـاعەباس ، سـەرانی خێڵـی ئەفشار لـەوە دەترسـان کـە شـا عـەباس تۆڵەی کووشتنی دایکی و باوکییانی لێ بکاتەوە ، لەبەر ئەوە خێڵی ئەفشار لـە گۆشـەو کەناری ئێرانـدا پـەروازە ببوون و نـەیان دەتـووانی وەکـوو جـاران مامەڵە بکەن و خۆیان لەدەسەڵاتی شاعەباس نزیك کەنەوە لە وولاتەکەدا .
شـایانی باســە ئـەو حـەوت خێڵـە ، کـە خێڵـی ئەفـشاریان پـێ دەگـووتن و سەرچـاوەی دامەزرانـدنی ئیمپراتۆریـەتی فارسـی بـوون لـە وولاتـی فـارس بەسەرکردایەتی شا ئیسماعیل ، لەهـەمان کـات ئەو خێلانـە بەرپرسیار بوون لە پەلاماردان و هێرش کردنە سەر کوردو خاکی کوردستان لـە هـەموو بـووارە جیا جیاکاندا .

١٦٢٦

١٦٢٦/٩/٢٢ شاهە یـەك لـە دوای یەکـەکانی دەسـەڵاتی فارسـی سـەفەوی مەزهـەب شـیعەی ئیـسلام لــە ئێــران ، بــە گــووێرەی تووانــای خۆیــان درێخیــان نــەکردووەو درێـژەیان بـە هـەمان رامیاریـەتی شـا ئیـسماعیلی یەکـەم دەدا بەرامبـەر بـە کوردو خـاکی کوردسـتان ، کـە ئـەم رامیاریەتـەش لـە سـەردەمی شـا عەباسـدا چووە قۆناخێکی نووێی جێبەجێکردن کە خـۆی لـە چـوار بنـەمای سـەرەکی دامەزرا بوو ئەویش:-

١- گـۆرینی بنـەڕەتی لـە هـەڵ و مـەرجی دیمـووگرافی سـەرووی رۆژهـەلاتی کوردستان و راگوێزانی دانیشتووانەکەی بۆ ناوچە دوورەکانی سـەرووی رۆژ هـەلاتی دەوولـەتی فارسـی ، بەتایبـەتی بـەرەو خۆراسـان- ئـەحوازی ئێـستا – و هێنـانی دانیـشتووانە ئەزەریـەکان بـۆ هـەرێمی کوردسـتانی لکێنراو بە دەوولەتی فارس لە دوای شەری جالیدێران لە نێوان هـەردوو ئیمپراتۆریەتی فارسی عوسمانی لە هەرێمە جیا جیاکانی کوردستان .
٢- هەوڵـدان بـەگۆرینی مەزهـەبی دانیـشتووانی کوردسـتان لـە مەزهـەبی سوونـنە بۆ مەزهـەبی شیعە ، کـە ئەمـەش مالووێرانیـەکی دیکـە بـوو بۆ نەگەیاندنی کورد بە ئامانجەکان لە کوردستان .

٣- سەرکووتکردنی بێ بەزەیی و تووندوتیژی هەموو سەرکێشیەکی کورد ، واتە راپەرین و شۆرشەکانی کوردو بەفارسکردن ، کە بە ئاگرو ئاسن وەڵامی دەدرایەوە ، کە ئەو کاتە ئەوەی عەرەب و فارس بە کوردی دەکرد ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئەوەی نەدەکرد .

٤- لە بەر ئەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەبرووای من تورکایەتی نەدەکرد ، بەڵکوو دەسەڵاتداریەتی بنەماڵە بوو ، لە یەکەم جارو بلاو کردنەوەی ئاینی ئیسلام بوو دووەم جار لە هەرێم و ئەو ناوچانەی کە کەوتبووە ژێر دەسەڵاتەکەیان .

١٦٢٩

١٦٢٩/٣/٦ بە هاندانی ناوەندەکانی دەسەڵاتی پاپا- فردیناڵد – کە قووراوێکی دیکەی گرتەوە ، کە لەو کاتە مەرسوومی پیلانگێری بە گەرانەوەی دووبارە دەسەڵاتی ئەمیرەکانی راگەیاند لە ئەنجوومەنی یاسادانان و وەرگرتنی بریارەکان ، لەهەمان کات دەسەڵاتەکانی دەستووری پێ نەدرابوو بە گەرانەوەی ئەو سامانانەی کە لە لایەن کەنیسەی کاسۆلیك داگیر کرابوو لە ساڵی ١٥٥٢ تاکوو راگەیاندنی ئەو بریارە لە لایەن فاتیکاندا .

١٦٢٩/٨/٢١ پاش مردنی شا عەباسی سەفەوی فارس – خەسرەو پاشای عوسمانی هێزێکی گەورەی بەرەو شاری بەغدا ناردو لە هەمان کات گەیشتە شاری کەرکوك و بەرەو شارەزوور هەنگاوینا و لە ئاکامدا سەید خانی حاکمی ئامێدی و میرە بەگی سۆران و چەندین میری مەزنی دیکەی کورد سەریان بۆ خەسرەو پاشا شۆرکردو بوون بە هاوکاری . خان ئەحمەد خانیش لەهەمەدانەوە بەخۆیی و ٤٠٠٠٠ هەزار چەکدار رووبەروویان بووەوەو لەئاکامدا سەرکەووتنی بەدەست هێناو شارەزووری لەژێر دەستیان رزگارکرد , کە مستەفا پاشای ئەرنائۆتیش کە کێخوای و پاسەوانی شارەزوور بوو لەو شەرەدا زامدارکرا .

دوای ئەو هەموو کێشەو ململانێیەی نێوان خان ئەحمەد خان و دەسەڵاتی عوسمانی و فارس ، کە لەو ناوەندە کورد دۆراندی بەهۆی زیاتر هاوکاری

کردنی دووژمنانی کوردو خیانەتکاری کورد لەگەڵ کورد ، لە پێناو . بەرژەوەندی کورد بەردەوام بووە لەسەر خاکی کوردستان ... دوای ئەوە بەهۆی شکانی هێزەکانی خان ئەحمەد خان بەرەو موسل ڕۆیشت لەئاکامدا لە ١٦٣٦/٦/٥ لەشاری موسل کۆچی دوایی کردو لەگۆڕستانی یونس پێغەمبەردا بەخاك سپێردراوە لە شارەکەدا .

١٦٣٢

١٦٣٢/١/٢٤ لە لەدایك بوونی ڕووناکبیر وفەیلەسوفی ناوداری هۆڵەندی و جیهان – سپینۆزا – لە شاری ئەمستردام . کە هەڵگری بیروبڕوای ئایینی جوولەکە بووە . لەخێزانێکی جوولەکەی ئەسپانی بووەو بەهۆی ئێش وئازاردانی خێزانەکەی بەبوونیان بەجوولەکە بەرەو هۆڵەندا کۆچیان کرد . ئەم فەیلەسوفە لەلایەن خێزانی و هاورێکانی پەروەردەی بێ وێنەکراوە . لەکەنیسەی جوولەکان لەشاری ئەمستردام خوێندنی – تلموودی –ی تەواوکردووە لە بوارە جیاجیاکانی خوودی ئاینی جوولەکە ، کەزیاتر لە ٢٠ بەرگ بووە .

شایانی باسە کە ئاینی جوولەکە دابەش بە دووبەش دەکرێت ، ئەوانیش:– ئەلمشنا – ئەلچمارا – لەهەمان کات دوو تلموداشی هەیە ئەویش:– یەکەم:– تلمودی ئۆرشەلیم و دووەم:– تلمودی بابلی .

کە لەشاری بەغدا هاتە کایەوە ... ئەلمشنا ناوەرۆکیەتی و جمارا شی کردنەوەیەتی ... بۆ نموونە :– وەك قورئان وتەفسیرەکەی کەچۆن لەدەووروبەری ئایەتەکە دەنووسرێتەوە . سپینۆزا هەندێ لەدانراوەکانی موسای کوری مەیمونی خوێندووە . زانیاری لەسەر ڕەوەندەکان وەرگرتووە کە ئەویش کتابی سۆڤ و جادووکەری جوولەکەکان بووە ... سپینۆزا زمانی لاتینی بەباشی فێربووە .

هــەروا ســپینۆزا پزیــشکێکی زانــستەکانی سرووشــت بــووه . زمانــەکانی ئەســپانی و پرتووگــالی وعــبری و فەرەنــسی و ئیتــالی زانیــووه . ســپینۆز فەیلەســوف و زانایــەکی نــاوداری جیهانیــەو دانــراوه جۆراوجۆرەکــانی لەبوارەکانی زانستی تاکوو جیهانیش ماوه ... دانراوەکانی رۆڵ و کاریگەری و کاردانەوەی خۆی هەیە ، بە تایبەتی لەلایەن نووسەرو دکتۆرو پرۆفیسۆرو زاناکانی سرووشت وفیزیاو کیمیاو ئاژەڵناس وچەندین لایەنی دیکە .
ئەم مرۆڤە لەماوەی ژیانیدا درێخی نەکردووه چ لە داهێنان وشیّ کردنەوەو دانراوی بەنرخ و بەبەهای تاکوو لە ١٦٧٧/٢/٢١ کۆچی دوایی لەتەمەنی ٤٥ ساڵیدا دەکات لە وولاتەکەیدا .

سەرچاوە:— مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /١ .

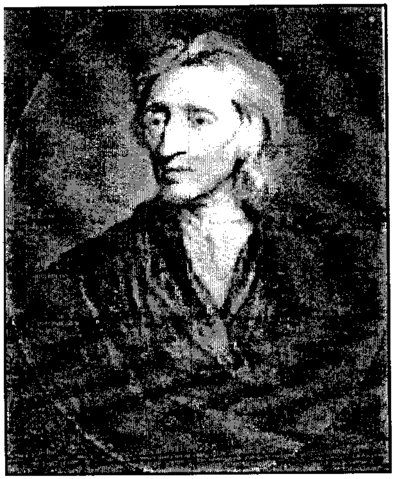

١٦٣٢/٨/٢٩ لە دایك بوونی فەیلەسوق ناوداری ئینگلیـزی – ژۆلم لـوك – لـە شـاری رنگتــۆن لەهــەرێمی سمرســت . دەســت پێکردنــی خووێنــدنی لــە قوتابخانــەی ستمنــستر بــووەو ، دوای ئــەوه لەکۆلێــژی کەنیــسەی مەسیح لەئۆکسفۆرد بەهۆی زیرەکی و لێهــاتووی هەڵبــژێردرا بەقووتابیەکی هەتاهەتایە .
بەڵام لەساڵی ١٦٨٤ ئەو نازناوەی بەفــەرمانی شانــشین لێــوەرگیرا وه . بــەردەوام بــوو لەخووێنــدن لــەبواری پزیشکی وزانست تاوەکوو ناوداربوو بەدکتۆر لوك لە وولاتەکەدا .
لە ساڵی ١٦٦٧ بووه پزیشکی تایبەتی بنەماڵەی ئەنتۆنی ئاشلی کوبر . کە دوای ئەوه بووه ئەبرلی یەکەم لەساڵی ١٦٢١ – ١٦٨٣ . وەزیری دادو رۆڵی باڵای بینی لەرووداوه رامیاریه مەزانەکانی کە لە ئینگلتەره بەرپابوو لەنێوان ســاڵەکانی ١٦٦٠ – ١٦٨٠ ولــه ســاڵی ١٦٧٥ بروانامــەی ماجــستێری لەپزیشکی بەدەست هێنا .

ئەویش بەهۆی ڕووداوە ڕامیاریەکانی ئینگلتەرە بەرەو پاریس ڕۆیشت و دوای ئارام بوونەوەی بارودۆخەکە لەساڵی ١٦٨٨ گەڕاوە ئینگلتەرەو بەردەوام بوو لەکارە هەمە لایەنەکانی تاکوو لە ١٧٠٤/١٠/٢٨ کۆچی دوایی دەکات لەووڵاتەکەیدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولڕەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٦٢٣

١٦٢٣/٦/١٩ لە دایك بوونی فەیلەسوف ماتماتیك و فیزیایی فەرەنسی - بلیز بسکال - لە شاری کلبر مۆن فران لە هەرێمی - ئەفران - لەناوەڕاستی فەرنسا . باوکی سەرۆکی دادگای باجەکان بوو ... بۆ یەکەم جار باسکال لەلایەن باوکیەوە فێری زانست بوو ... دوای ئەوە لەساڵی ١٦٣١ چووەتە شاری پاریس ئەم فەیلەسوفە لەبواری ئەندازیاری توانای بێ وێنەی هەبووە.

هەردوو زمانی یۆنانی و لاتینی بەباشی زانیووە . لەساڵی ١٦٣٩ نامەیەکی داناو لەساڵی ١٦٤٠ بڵاوکرایەوە لەبارەی ژمێریاری . لەبواری ژمێرایاری و هەژمارو تیئۆری هاوسەنگی شلە چەندین داهێنانی بە ئەنجام گەیاندووە . ئەم فەیلەسوفە لەکارە هەمە لایەنەکانی ئاینی و زانستە هەمەجۆرەکان بەردەوام بووە تاکوو لە ١٦٦٢/٨/١٩ کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولڕەحمان بەدەوی - بەرگی /١ .

١٦٢٣/٧/٨ کۆچی دوایی یەکەم دەسەڵاتداری فارسی سەفەوی لە شاری ورمێی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی فارس- کلب عەلی خان ئەفشار- ، کوردە لێدراوەکان ئەوەیان بەهەڵ زانیو بەووتەی میرزا ڕەشید وەکوو- حشرات الارض - هاتنە جۆش و خرۆش و تەلاقیان بۆ یەکتر خوارد ، کە بە یەك دڵ و بە یەك زمان لە پێناو لە ناووبردنی ئەفشارەکان تێ بکۆشن و هەموو خێڵەکانی سۆماو برادۆست و ڕەشت و تەرگەووەرو مەرگەووەرو بەردەسور ڕاپەڕن ، لە ئەنجام هێرشیان کردە سەر ورمێ و بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕیکی دژووار لە نێوان چەکدارەکانی کوردو لایەنی ئەفشارەکانی فارسی لەرۆژهەڵاتی کوردستاندا .

١٦٣٤

١٦٣٤/٧/٢٧ بەرپابوونی شەڕی مەزهەبەکانی شیعەو سوونەی نێوان هێزەکانی سووپا:
عوسمانی بەسەرکردایەتی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان موورادی چوارەم
هێزەکانی سووپای فارسی بەسەرکردایەتی شا عەباسی فارسی کە مەزهە
شیعەن ، هێزەکانی سووپای عوسمانی بەرەو شاری بەغدا هەنگاوینا .
کە لەو کات شاری بەغدا لە ژێردەستی شاعەباسی فارسی بوو، ئەمەش ب
هۆی کووشتنی والی بەغدا ، کە مەزهەب سوونە بوو بە ئارەزوی خۆ:
مامەلەی لەگەڵ مەزهەب سوونە دەکرد ، لە ئەنجام هێزەکانی سووپا:
عوسمانی بۆردوومانی شاری بەغدایان کرد ، کە بووە هۆی وێرانکردن
رۆخەکاندنی شاری بەغدا .
کە ئەمەش بووە هۆی داگیر کردنەوەی شاری بەغدا لە لایەن هێزەکان
سووپای عوسمانی و بە دەرپەراندنی هێزەکانی سووپای فارس ... کە ل
ئاکامی ئەو شەڕە زیاتر لە ٢٠ بیست هەزار چەکدارو هاوولاتی شیع
کووژران . جگە لە کووژرانی چەکدارانی عوسمانی و هاوولاتیانی مەزهە
سوونەی ئیسلامدا .

١٦٣٥

١٦٣٥/١/٢٩ لە دوای هەوڵێکی زۆر لە لایەن رووناکبیرو پرۆفیسۆرو نووسەر
مێژوونووسی هەمەجۆر لە بووارە جیاجیاکانی مێژووو زمان کەلتوورو داب
نەریتی گەلانی فەرەنسا ، ئەنجامی ئەو هەولانەش بووە هۆی دامەزراند:
دەزگای کۆری زانیاری فەرەنسا لە پاریسی پایتەخت فەرەنسا دا .

١٦٣٦

١٦٣٦/٧/٥ لەکۆچی دوایی ئەمیری ئەردەلان – خان ئەحمەد خانی کوری هەڵۆخان .
شایانی باسە کە خان ئەحمەد خان لە ١٦٠٥/٥/١٩ دەسەلاتی ئیمارەت
ئەردەلانی گرتە دەست لەو کاتەی کە یەکێك بوو لە حکوومڕانەکانی سە
بەدەووڵەتی فارس ... هەوڵە سەرەکیەکانی ئەوە بوو کە سەرزەنشتی هەرد

– هۆزی – موکری و بلباسی – کردووه . دوای ئەوە ناوچەکانی رواندز و عەمادیەو کۆیسنجەق و هەریری خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی . لە ماوەی دەسەڵاتی خان ئەحمەد خان لەسەر ئەردەلان بە سەردەمی سەربەستی و ئاسوودەیی ناوزەند کرابوو .

هەوڵەکانی خان ئەحمەدخان لە پێناو پاراستنی حووکمەکانی نیمچە سەربەخۆی کورد بوو ، دژی پەلاماردان و هێرشەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، بەتایبەتی بۆسەر هەردوو شارەکانی کەرکوك و مووسڵ و دەوورووبەریاندا . لە هەمان کات پەیوەندی باشی لەگەڵ شا عەباسی سەفەوی فارس هەبوو ، کە شاعەباس رێزی باشی ئەم کەسایەتیە کوردیەی دەکرد بەهۆی راستگۆیی و ئازایەتی و چاونەترسی و پەیوەندیە باشەکان و بەئەنجامەکانی لەناوچەو هەرێمەکاندا .

سەرچاوە :– مشاهير الكرد /١/١٩٥–١٩٦ .

١٦٣٩

١٦٣٩/١/١٤ دارشتنی یەکەم دەستوور لە کیشووەری ئەمەریکای نووێ بە ناوی – الاحكام الاساسيه– و – لهارتفورد ، کنایتکت– کە یەکەم بەڵگەنامەی کۆمەڵایەتی بووە ... کە بنەماکانی دەسەڵات دەگەڕێنێتەوە بۆ هەڵوویستی ئارەزوومەندانەی گەل لە هەموو بوواره جیا جیاکاندا .

١٦٣٩/٥/١١ دابەشکردنی کوردو خاکی کوردستان لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و دەووڵەتی سەفەوی فارسی ، ئەم کارەش بەر لە راگەیاندنی پەیمانی زەهاو بەپێی نەخشەی دابەشکردن بە شێووەیەکی فەرمی لە نێوان خۆیاندا .

١٦٣٩/٥/٢ جەنگی درێژ خایەن لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی مەزهەب سوونەو ئیمپراتۆریەتی سەفەوی فارسی مەزهەب شیعە بە نەخشەیەکی تایبەتمەندی بەرژەوەند کارانە ، لە سەر خاکی کوردستان .

ئەویش بە مۆرکردنی پەیمانی زەهاو– قەسرشیرین– بەدابەشکردنی کوردستان کۆتاییان پی هێناو ئەوسنوورەی کە هەردوو دەووڵەت لە سەری پێك هاتن ، کە لە ئاخسقەوە لە قەفقاس بە ناو مەڵبەندەکانی فارس و وان و

شارەزوورو بەغداو بەسرا تا سەر ئاوی کەنداوو ، بەناوچەرگەی خاکی
کوردستان تێپەری ، بە گوێرەی ئەم رێکەوتنە ئەبوو قەلاَکانی قووتوور
ماکۆو مەغازیرد کاولْ بکرێن و بەچۆلْ بهێلرێنەوە .
کە پێکهاتنی هاوبەش نەیتووانی ناکۆکیەکانی نێوان فارس و عوسمانی بـ
تەواوی چارەسەر بکات بەلْکوو دابەشکردنی نارەوای نەتەوەیی کورد
ئەرمەن و گوورجی و عەرەب و دابەشکردنی ئاین ، بە پێی مەزهەب
جیاجیاکان بوون ... بگرە لەخێل و هۆزە جیاجیاکانی پێکهاتەی نەتەوەکانی
ناوچە سنووریەکان بە سەر ئەو دوو دەولْەتەدا.
کە بووە هۆی دروست بوونی ناکۆکیەکان زیاترو ململانێی سەخت و دژوار
، لە بەر ئەوەی هەلکەوتەی جووگرافی شووێنی ژیانی کوردیش ، کە لە
نێوان هەردوو دەسەلاَتی عوسمانی و فارس دابوو ، کە کوردی خستە نێوان
دوو بەرداشی نێوان هێزەکانی عوسمانی و فارسدا .
نووسەرو رووناکبیرو کەسایەتی ناوداری کورد – ئەحمەدی خانی– خۆی
شایەتی رووداوەکانی ئەو سەردەمە بوو ، کە چەندین ووتەی بەنرخی لە
دانراوەکانی ئەو سەردەمە بووەو چەندین ووتەی بە نرخی لە دانراوەکانی
تۆمار کردووەو بۆتە مایەی تووێژینەووەو جێ بەجێکردن و هێنانە کایەوەو
بە ئەنجام گەیاندنی لە داهاتوی کوردو خاکی کوردستان .

١٦٣٩/١٠/٢٧ یەلْدا شابۆی فەلْە لە بەرەبابی ئۆسلان لە فەلْە کلدانیەکانی گووندی
هەرمۆرتەی سەر بە شارۆچکەی کۆیسنجەق بووە ، لە بەر خۆشەوویستی
خووشکی مستەفا حەیدەری ، لە ئایینی عیسایی هەلگەراووەو بووە ئیسلام
. دوای ئەوە لە گوندی هەرمۆتە دەچێتە گوندی ماوەران لە بەر ئەوەی
مالْخەزورانی لەو گوندە بوون . هەر لەو گوندەش کۆچی دوایی کردووە و
گۆرەکەی لەو گوندەیە .
شایانی باسە عەشیرەتی بندیان هەمووی دەگەرێتەوە سەر ئەم مرۆڤە...
دوای ئەوەی کە بوو بە ئیسلام ، ناوی خۆی لە یەلْدا شابۆ گۆری بۆ ناوی –
ئاودەل– کە چوار کوری هەبوو ، لە بەر ئەوە عەشیرەتی بندیان بەچوار تیرە
دابەش بووە . کە هەر تیرەیەك لە کورێك لەکورەکانی یەلْدا شابۆن لە
پارێزگای هەولێر لە هەرێمی باشووری کوردستان .

١٦٤٠

١٦٤٠/٥/٣٠ کۆچـی دوایـی هونەرمەنـدی شێووەکارو تـابلۆکێش – پیتـەر پـۆڵ رۆبنـز – کە باشترین هونەرمەندی سەدەی هەڤدەهەم بووەو تابلۆ بەناوبانگەکەی – ژنەکـەو کوڕەکـەو مۆمەکـەی – بـوو ، کـە بـە ۰۰۰ر۰۰ ٤ر۱۲ ملیـۆن دۆلار فرۆشراوە .

١٦٤٢

١٦٤٢/١/٤ لـە دوای رەتکردنـەوەی پەرلـەمانتارانی بـەریتانیا ، بـە دەنـگ نـەدان لـە سـەر خـەرجکردنی ئـەو بڕە پارەیـەی کە سووپای شانشینی بەریتانیا پێویستی پـێ هـەبوو . بـۆ خـەرجی پێداویـستیەکانی و کـارە هەمـە جـۆراو جۆرەکـانی سووپا ، بە هۆی جەنگ کردن لـە گـەڵ سـکۆتلەندا ... ئەمـەش بووە هـۆی کـە لایەنگرانی شانشین هەڵسان بە رفاندنی پێنج پەرلەمانتاری دژ بە خۆیان .
کە ئەمەش بووە هۆی بەرپابوونی شەڕ لە نێوان پەرلـەمانتاران و لایـەنگرانی لەگەڵ لایەنگرانی شانشین – شارلی یەکەم – ، کە هەردوو لا وەك یەك هێـزی سووپایان هـەبوو ۱۳۰۰۰ سیانزە هـەزار سـەرباز بە رامبـەر ۱۳۰۰۰ سیانزە هـەزار سـەرباز ، لـەئاکام هێزەکـانی سـووپای پەرلـەمانی بـەریتانیا توانیـان دەسەلاتی خۆیان لەسەر لندەن بچەسپێنن.

١٦٤٢/١/١٠ شانشین – شارلی یەکەم – شانشینی بەریتانیا ، شاری لەندەنی پایتـەختی بـەریتانیای جـێ هێـشت بـەرەو شـاری ئۆکـسفۆرد رۆیـشت و هێزەکـانی لایەنگری خۆی لە بەر پرسان و سووپای بەریتانیا لـە شـارەکەدا کۆبوونـەوە ، کـە ۱۳۰۰۰ سیانزە هـەزار سـەرباز بـوو ، لـە دوای دەسـت بەسـەرا گرتنـی هێزەکـانی سـووپای لایـەنگرانی پەرلـەمانتارانی گـشتی بـەریتانیا لـە سـەر شاری لەندەندا .

١٦٤٢/٤/١٩ سـوڵتانی عوسمـانی سـوڵتان خـانی دووەم ، کـە کـوڕی سـوڵتان ئیبراهیمـی یەکەم بوو چاوی بە جیهـان هـەڵهێناوە ، دوای لابردنـی سـوڵتان محەمـەدی چوارەم دەسەلاتی سوڵتانی عوسمانی گرتە دەست بەسوڵتانی عوسمـانی لـە سنووری ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٦٤٣

١٦٤٣/٦/١٤ لـه سـەردەمی شانـشینی بـەریتانیا شانـشین – ئـەلیزابیت – مـاوەی بـەکاری رۆژنامەوچاپەمەنیدا ، ئـەویش بـەرێنمایی چاپەمەنیو رەزامەنـدی لـە سـەر کرد ، کە لە لایەن ئەنجوومەنی گشتی بەریتانیا دانراو پێشنیار کرابوو لـە هـەموو بووارەکـانی رۆژنامـەو چـاپەمەنی بـە هـەموو شـێووازەکانیەوە لـە وولاٌتەکەدا .

١٦٤٥

١٦٤٥/٦/١٤ هێزەکانی سوو پای سەر بە پەرلـەمانی گشتی بەریتانیا توانیـان بۆ یەکـەم جـار ، لـە مـاوەی کێشەو ململانێیەکـە سـەرکەووتنی تـەوواو بەدەسـت بێـنن بەسەر شانشینی بەریتانیا شانشین – شارلی دووەم– لە شاری نازبی.
بەلاٌم ئەو کێشەو ململانێیە بەردەوام بوو تاکوو مانگی/٩/ ١٦٥١ بە هـەلاتنی شانــشین – شــارلی دووەم – بــۆ دەرەوی وولاٌت ... ئەمــەش بــووە هــۆی کۆتایی هاتن بە شەڕی ناوو خۆ لە بەریتانیا .

١٦٤٦

١٦٤٦/٦/١ فەیلەسوف و زانای ناوداری ئەلمانی و جیهان – گوتفرید فیلهیلم لایبنز – لـە شـاری ، لیبتـسکی ، ئـەلمانیا چـاوی بـە جیهـان هـەڵهێناوە . بـەهۆی بـوونی باوکی بەدادوەرێکی رۆشنبیر زۆر بایـەخی بـە پـەروەردە کردنـی لایبنـز داوە ، بۆیە هەر لەسەرەتای ژیانی فێری زمانەکانی یۆنانی و لاتینی دەبێت .
دوای ئـەوە دەسـت دەکـات بەخوێنـدنی ئـەدەبی یۆنـانی و رۆمـانی ... پـاشر ئەوەی لەزانکۆی لیبتسك فەلسەفە تـەواو دەکـات بـەرەو زانکـۆی شاری پـەنیا دەچێت و لـەو زانکۆیـەش زانستی ماتمایتیك دەخـوێنێ تـا لەسالٌی ١٦٦٧ بروانامەی دکتۆرا لەیاسا بەدەست دێنێ .
دوای ئـەوە بـۆ ماوەیـەك لـە کۆشـکی – دۆکـی هانۆڤـەر – کـاری دبلۆماسـی ئـەنجام دەدات و مێـژووش دەنووسـێتەوە ... بـەهۆی زیرەکـی و لێهـاتوویی زۆربـەی کاتـەکانی ژیـانی بەخوێنـدنـەوەو نووسـین و توێژینـەوە بەسـەر دەبـرد. هـەر لەسـەرەتای ژیـانی لایبنـز نیشانەکانی دارێژتنی تیئـۆری هـزری

دەبینرا.

چونکە مرۆڤێك بوو حەزی لەفێربوون و رەخنە لەخۆگرتنی پێووە دیاربووە ، هەر بۆیەش روانین و بۆچوونی فەیلەسوفەکانی پێش خۆی دەربری و پشت ئەستوورانەش رەخنەی لە تیئۆرەکانیان دەگرت . هەر وەك لە پەرتووکی چەند ووتارێك بۆ – عەقلی مرۆڤ – بەدیار دەکەوێت ، کە تیایدا رەخنە لە بابەتە سەرەکیەکانی ناو پەرتووکەکەی وتارێك بۆ عەقلی مرۆڤی – جۆن لۆکی – فەیلەسوفی ئینگلیزی گرتووە .

بەهەمان شێووەش لەپەرتووکی – ووتارێك بۆ میتا فیزیکیا – نارەزایی خۆی بۆ چۆنیەتی روانینی دیکارت لە میتوودی مینا فیزیکیا دەربریووە ... ئەمە لە ئاست و بۆچوونی شپینۆزاش بەرامبەر بەیەك ناوەرۆکی هاتۆتە وەلام و دەڵێت :-

ئەگەر ناوەرۆك بەم جۆرە بێت سپینۆزا باسی لێووە دەکات ئەوە بە دڵنیاییەوە هەموو شتەکان نێگەتیف و پەککەوتوو دەبوون ، بۆیە ناوەرۆکەکان بەشێووەیەکی وەهایە کە لە ژمارە نایەن ... دیارترین بەشی زانستی لەلای لایبنز بریتی بوون لە مۆنا دۆلۆژیا – زانستی گەردیلە رووحیەکان – کە وای بۆ دەچوو ، کە گەردوون لە گەردیلەی رووحیەکان پێك هاتووە ... ئەم گەردیلە رووحیانەش ناونابوو بە – مۆنادەکان – لە پەرتووکی تیوودیسا دادوەری خوداوەندیش دەیسەلمێنێ ، کە جیهانەکەی ئێمە بەهەموو شەڕو ناخۆشیەکانیەوە باشترین جیهانە .

لە رووی زانستی – لایبنز – زانستی ماتماتیکیشەوە شووێنی دیارەو لەتەك ئیسحاق نیووتنی زانای ئینگلیزی بە دامەزراندنی زانستی – تەواوکاری و جیاکاری – دەدەنرێت . لەهەموو هاوچەرخەکانیشی زیاتر درکی بە گرنگی لۆژێکی ماتکاتیکی کردبوو .

کە ئامێرێك بۆ پێوانەی ژمارەشی داهێنا ، کە چەندان کرداری گەورەی پێ ئەنجامداو بەو هۆیەشەوە توانی رەگ بدۆزێتەوە ، جگە لەمەش چەندان ئامێری دیکەی بۆ هەڵکێشانی ئاوو بەگەرخستنی ئاستی ئاوی داهێنا . لە تەك ئەو کارانەش بایەخی بەکێشە کۆمەلایەتی و رامیاری و ئابووری و رۆشنبیریش دەدا .

هەروا بەردەوام بوو لە پێناو خزمەتکردنی مرۆڤ و مرۆڤایەتی لە داهاتوو
پەرەسـەندن و پێـشکەووتن و پەرەپێـدان لـە جیهـان ، تـاکوو لـە رۆژ
١٧١٦/١١/١٤ ماڵئـاوایی لـە وولات و جیهـان کـردو بەرهەمـەکانی تـاکو
ئێستاش جێگەی گرنگی پێدانە لەهەموو بوارەکاندا .

سەرچاوە:— مەوسوعەی فەلسەفە — دانانی — دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی — بەرگی /٢

١٦٤٨

٢٤/١٠/١٦٤٨ مۆرکردنی رێکەووتننامەی — ڤێستڤالیا—— لە شاری ڤێستڤالیای رۆژئاوی ئەڵمانیا ، کە هەموو وولاتانی ئەوروپا بەشداریان تێدا کرد بە ئامادە بوونی ١٣٥ نووێنەر لە کەسایەتی لاهوتو فەیلەسوفەکان .

ئـەویش لـە پێنـاو کۆتـایی هێنـان بەکێـشەو ململانێـی شـەڕی ٣٠ سـاڵەی رابـردووی نێـوان هـەردوو مەزهـەبی مەسـیحی لێـک جیـاوازی کاسـۆلیک و پرۆتـستانت ، لـە ئـەوروپاو جیهـانی مەسـیحی، کـە بـەریتانیا و فەرەنـسا و ئەسپانیاو نەمساو رووسیاو ئیتالیا رۆڵـی سـەرەکیان هـەبوو لـەو ململانێ و شـەڕو پێکدادانـە . ئـەویش بـەووێرانکردن و لـەناووبردنی بەهـەزاران مـرۆڤ و خـانوو بالەخانـەو کێڵگـەی کـشتووکاڵی و کارگـەو پـرۆژەی پیـشەسازی و ژێرخانی ئابووریدا .

ئەم نەخشەیە شۆڕشی پیشەسازی دیاردەکات بەر لەو ڕێکەوتنەدا

شایانی باسە ئەو کۆنگرەیە بووە هۆی دورست بوونی بنەماڵەی دەسەڵات و

دەوڵەتو نەتەوە لە ئەوروپادا ، بە جیاکردنەوەی دەسەڵاتی - دەوڵـەت ا
دەســەڵاتی کەنیسەکان لـە ئـەوروپای رۆژئـاواو ئـەوروپای رۆژهـەڵات ، ک
کەنیسە بەرپرسـار بـوو لـە کاروباری ئاینی ومەزهـەبو هـەتا لـە دەسـەڵات
دەوڵـەتیش بەرپرسـیار بـوو ، لـە بـەرێوە بردنـی کاروبـاری دەوڵـەت ل
هەموو بوارە جیاجیاکاندا .

جێگـەی باسـکردنە کـە مـۆرکردنی ئـەم رێکەووتننامەیـە هـەموو وڵاتـاد
ئەوروپا بەشداریان تێدا کرد ، تـەنیا بـەریتانیاو پۆڵەنـدا نـەبێت . کـە گرنگ
ئـەو رێکەوتننامەیـە ، کـە لـە شـاری ڤێـستڤاڵی مـۆر کـرا لـە پەیووەندی
نێوودەوڵەتیەکاندا ئەویش:-

١- ئەم رێکەووتننامەو کۆنفرانسی رێکەووتننامەکە بوون بە بنـەما بۆ پێ
هێنـانی کۆنفرانـسی دیکـە ورێنمـایی کردنـی وڵاتـان لـە پەیووەندی
نێوودەوڵەتیەکاندا .

٢- ئـەم رێکەووتننامەیـە دان بـە سـەر بـەخۆیی کۆنفدراسـیۆنی سویـسرا
وڵاتانی هۆڵەندا دانا .

٣- نزیکەی ٣٥٠ یەکەی رامیاری ئەڵمانیا بە هـۆی ئـەم ریکەووتننامـە سە
بەخۆییان بە دەست هێنا .

٤- پێـدا گـری لـە سـەر سـەربەخۆیی فەرەنـسا ، ئەسـپانیا ، پرتووگـاڵ ،
قەدەخەکردنی بە فەرمی دەستێووەردانی لـە کاروبـاری پاپـا نێووخۆی
و دەرەوەی وڵاتانی ئەوروپا .

٥- وڵاتـانی ئـەوروپا ، مـافی گرێـدانی رێکەوتننامـە . و لـە ئەسـتۆ گرتنـ
بەرپرسـیاریەتی نێوودەوڵـەتی و ریکخـستنی کاروبـاری نێووخۆیـا
پێدرا . بە بیٚ دەستێووردانی دەوڵـتی دەرەکـی و بەبیٚ سـەرنجدان ب
داواکاریەکانی ئیمپراتۆریەتی رۆما و پاپا.

٦- بنەمای سەربەخۆیی وڵاتان ، چ سـەربەخۆی رامیـاری و چ سـەربەخۆ
ئـاینی و هــەروا یەکـسان بوونیــان لــە گۆڕەپــانی نێوودەوڵــەتی
پەیووەندیــەکانی دەرەوە بــۆ یەکــەمجار و بــە شـێووەیفــەرمی لــە
رێکەوتننامە پەسند کرا .

٧- وڵاتـان لـە هەڵبـژاردنی ئایینیـدا سەربەسـت بـوون و لـە هـەمان کـا
بەڵێنیــشیان دا ، کــە گرووپــە ئایینیکــانی کاسـۆلیکی لۆســەری

پرۆتستانت ئازادیەکی تەواویان هەبیٚ.

٨- سیستەمی هاوسەنگی هیٚز ، هەم لە ئیمپراتۆری رۆماو هەم لە ئەورووپادا پیٚك هات . ئامانجی سیستەمی هاوسەنگی هیٚز پیٚشگرتنە لە سەر هەڵدانی دەوڵەتیٚکی - زالتر - لە ناو یەك رامیاریەکانی ئەورووپادا بوو .

٩- ئەو دەوڵەتانەی کە ریٚکەوتننامەی ڤیٚستڤالیان مۆر کردبوو ، بە لیٚنیان بە یەکتر دا ، کە لە بەرامبەر هەر هیٚرشیٚکدا بیٚ گوویٚدانە ئایین هاوکاری یەکتر بکەن .

١٦٤٩

١٦٤٩/٧/٣ لە دوای شەڕیکی خوویٚناوی ناووخۆیی لە ئینگلتەرا کە کۆتایی ئەو شەڕە بەکووشتنی شانشین - شارلی یەکەم - هات لە لایەن ریٚکخراوی بیووریناییەکان ، ئەویش بەراگەیاندنی حکوومەتی نوویٚ ، بە گەڕاندنەوەی ئارامی و ئاسایش بۆ گەلانی ئینگلتەرا ، کە خۆیان ژمارەیان ٥٦ ئەندامی پەرلەمانی گشتی بوو، لەدوای پاککردنەوەی جوولانەوەی براید بە هەڵووەشاندنەوەی ئەنجوومەنی لۆردات و شانشین لە ٢/٦ هەمان ساڵ بە دامەزراندنی دەزگای جیٚبەجیٚکردن بەناوی ئەنجوومەنی دەوڵەت ، کە پیٚك هاتبوو لە ٣٩ ئەندام ، کە هەموویان سەربەخۆ بوون .

واتە بەریتانیە کۆماریەکان لە ٥/١٩ ی هەمان ساڵ ئەنجوومەنی گشتیان دامەزراند بە شیٚووەیەکی فەرمی بە ناوی کۆماری ئینگلیزی ، یاخوود دەوڵەتی ئازاد ، کە دەسەڵاتی باڵای بەگەڵ دابوو لە سەرنوویٚنەرانی گەڵ ، لە پەرلەمان بە دامەزراندنی نەك کۆماریٚکی دیموکراتی لە سەر بنەماکانی دیموکراتی و بەڵکوو دەستیان کرد بە دەرکردنی ئەندامانی پەرلەمان و

ئەنجوومـەنی لـۆرداتی لایـەنگیری شانـشین – شـارلی یەکـەم – لـە کـاتی
شەڕەکەو دوای شەرەکەدا ، چونکە پەرلەمان ببووە دووبەشی دژ بە یەکتر
لە دەسـەلات و لـە هێـزی سووپاو لـە دارایی ولـە بـەڕێوە بردنـی کاروبار
ولاتەکە لە هەموو بووارە جیا جیکاندا .

١٦٤٩/١١/٢١ لـــەدایك بـــوونی نووســـەرو فەیلەســوفی بـــە ناوبـــەرگری ئـــازادی– فرنـــسوا مـــاری ئارۆیـــەمی– نـــاوودار بـــە – ڤۆلتێر – لە گوندتك لە رۆخی شـــاری پاریـــسی پایـــەختی فەرەنـــسا. هـــەر لـــە منداڵیـــەوە لەلایـــەن کۆمۆنـــستەکان فێـــری خووێندن بـووەو هـەروا لەگـەڵ خووێنـــدن بنـــچینەکانی ئـــایین فێر بووە.
ئـەم فیلەسـوفە لـە تەمـەنی ٢٣ ساڵیەوە بەهۆی سووکایەتی کردنی بەکۆشکی شاهانە لە قەلای – باستیل بەنـدکراووەو لەبەندیخانـە داسـتانێکی بـەناوی – هتێنریـاد – دانـاوە ، کە باسـی ئەشـکەنجەکانی پرۆسـتەنتیەکان دەکـات و ئیتر بـەو شـێوەیە لـە ژیان بەردەوام دەبێت.

١٦٥٠

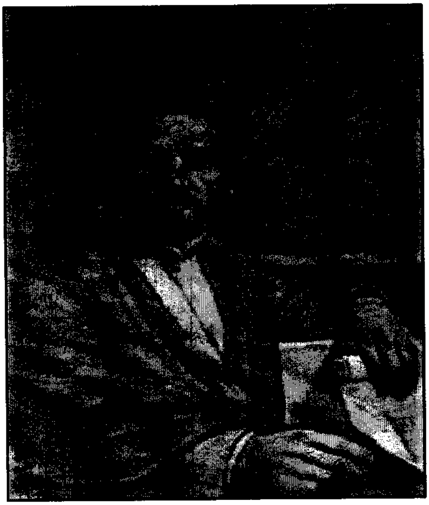

١٦٥٠/١٢/٢٥ زانـای ئـایینی و تەسـەوف و فەیلەسوف و نووسەرو ئەدیب و شـاعیری نـاوداری کـورد – ئەحمـەد ئـەلیاس رۆسـتم – ناسراو بە – ئەحمەدی خانی – لەشـاری بایەزیـد لـە بـاکووری کوردسـتان چـاوی بـە جیهـان هـەڵهێناوە ، لـە هـۆزی – خانیـەکان – بـووە . کـە لـە بنچینەدا باو باپیرانی لە شاری یۆنان ژیـاون و لـە گونـدی خانێ سەریان هەڵداوە ، کە لـە ناوچەی جۆڵـە مێـرگ بوونـە ، کە گـەورەترین شـار بووە لە ناوچەی هەکاری .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە ئەحمـەدی خـانی لەلایـەن زانـاو روونـاکبیرانی ئەوکاتە خوێندنی تەواوکردووە ، هەر لە تەمەنی بچووکیدا پێنووسەکەی بە دارشتنی شعر دەستی پێکردووە ، کە بەناوبانگترین شعرەکانی – مەم و زیـن – بووە ، کە چیرۆکێکی خۆشەویستی بووە لـە شێووازی چیرۆکی – لـەیلا و مەجنون – بووە .

لەساڵی ١٦٦٥ دەستی پێکردووەو لەماوەی تەمەنی کە ٤٤ ساڵ ئەم چیرۆکە شیعریەی تەواوکردووە ... هەروا چەندین شیعری دیکەی هەیە بە زمانـەکانی کـوردی ، عـەرەبی ، فارسـی و تـورکی ... هـەروا – فەرهـەنگی کـوردی – عـەرەبی – نووسـیووە بـەناوی – نۆ بـەهاری بـچووکانی – کـە بۆ قوتابیـانی ئامادەکردبوو ... هەروا – عەقیدەو ئیمان – هـەروا چـەندین چیرۆکی غـەزەلی هەیە .

شایانی باسە کە مەم و زینی ئەحمەدی خانی بۆ چەندین زمان وەرگێردراون ، وەك :– عەرەبی ، تورکی ، ئەرمەنی ، فارسی ، ڕووسی – و چـەندین زمـانی

دیكه ، هەروا بۆ زمانی فەرەنسی ... مەم و زین لە ٢٦٦١ هۆنراوە پێكهاتوو
... كە بە یەكەم قووتابخانەی نەتەوەی كورد دادەنرێت . كە یەكەم شاعیر
بووە كە هێمای نەتەوەیی و نیشتیمانی بەرزكردۆتەوە لە مێژووی نەتەوەی
كورد ... ئەم كەسایەتیە ناودارە و شاعیر و نووسەرو رووناكبیرە لە ژیانی
درێخی نەكردووە تا لەساڵی ١٧٠٦ ماڵئا وایی لە گەل و نیشتیمانەكەی
دەكات .

سەرچاوە :– اعلام الكرد ٥٤٠ – ٢٤١ – كورتە مێژووی ئەدەبی كوردی سەردەم ٢/٢٦.

١٦٥٣

١٦٥٣/١٠/١٠ بڵاو كردنەوەی یەكەم رۆژنامە ، ئەویش لە شاری رۆمای پایتەختی ئێستای ئیتالیا بووە . كە ئەو رۆژە بە رۆژی رۆژنامەگەری ئیتایا دادەنرێت لە وولاتەكەدا .

شایانی باسە كە ئیتالیا وولاتێكو نیشتمانێكی پڕ لە شارستانیەتو شووێنەوارە لە هەموو بووارەكان وگرنگی بەكەلتوورو دابو نەریتو زمانو مێژووی خۆی داووەو بەردەوام بووە تاكوو ئێستاش .

ئیتالیا مەڵبەندی ئاینی مەسیحیە ، كە ئەویش دەووڵەتی فاتیكانەو رێنمایی هەموو مەسیحی جیهانو سەرپەرشتیو سەركردایەتی ئاینی مەسیحی دەكات ، بە هەردوو مەزهەبی كاسۆلیكو پرۆتستانتو چەندین لابالو بیروو بۆچوونی دیكەی ئاینی ، لەهەمان كات چ لە بوواری ئاینو چ لە بوواری دەووڵەتو دەسەلات ، ئیتالیا رۆڵی سەرەكیو بنەڕەتیو گرنگی هەیە لە پەیووەندی نێوودەڵەتیو ناوخۆییدا .

١٦٥٥

١٦٥٥/١٠/٣١ مەلیك ئەحمەد پاشای والی هەرێمی وان لە باكووری كوردستان چەند بیانووی هەمەلایەنەی دۆزیەوە ، لە پێناو پەلاماردانی ئیماراتی بەدلیسو لە ئەنجام بە هێزێكی سووپای زۆرەوە چووە سەر عەبدالّ خانی میری بەدلیس ، كە زۆربەی هێزەكەی لە كورد پێك هاتبوون و دانیشتووانی دەووروبەری ئیماراتی بەدلیس بوون كە بەپارەو سامان كڕابوون .

ئەویش لە پێناو بەرەنگار كردنەوەی كورد دژی كورد ، لە ئاكام بە هۆی كۆچ

پێکردنی دانیشتووانی زۆربەی زۆری ئیماراتەکە دەستیان کرد بە تالآنکردنی ئەو سامانو ئەو گەنجینەی کە دەمێك بوو تورکەکان چاویان تێبڕیبوو ، لە ئەنجام هەر هەموویان تالانکردو میرنشینەکەیان لەناو برد لە هەرێمەکەدا .

شایانی باسە – ئەولیا چەلەبی– لەگەل لێژنەی تالآن نووسەکەدا بووەو دەلێ :– حەوت باری حووشتر کتێب بوونو بەتایبەتی کتێبخانەی میر زیاتر لە چواردە هەزار دەستنووسی زۆر نایابو بە هاداری تێدا بوو ، لە گەلّ چەندین کاری دیکەی شووێنەوارو کەلتووری کۆنی کوردی هەمە جۆری تیابووەو هەمووی دزراو لەناو براوە لەلایەن دەسەلآتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەسەر خاکی کوردستان .

✍ ١٦٥٦

١٦٥٦/٧/٢١ لەو رۆژەدا – مۆریترا – حاخامی جوولەکە لەبەردەم جەماوەرێکی زۆری نوویژکەری ئاینی جوولەکە ئەو دەقەی خووێندەوە ، کە – بێ بەرێکردنی سپینۆزای – گرتبووە خۆ . کە ئەمەش قورسترین سزابوو بەسەر ئەو کەسانەی کە گوایە لەئایین دەردەچوون لەناویدا هاتبوو ... ئەو کەسەی کە دژی خوا وەستاوە لەئاسمان وزەوی بەر لەعنەت کەوتووە . بەمەش فەرمانی کۆمەلّ بەسەر کووشتنی سپینۆزدا درا. دواتر لەدرێژەی دەقەکەی داوای لەهەموو کەسێکی سەر بەجالیەی جوولەکەی ئەمستردام کراوە ، کە ئەو سپینۆزا لەو شارەدا لەخانوویێکی بچووك لەباشووری ئەمستردام نیشتەجێ بوو... ئەویش بەنزیك نەکەووتن و قسە لەگەلّ نەکردنی . بەناوی ئەوەی کە سپینۆزا دژی خواو نووێژکردن و دوا رۆژە بە پێچەوانەی هەست وبیروو بۆچوونەکانە لە وولآتەکەدا.

١٦٦٧

١٦٦٧/١١/٣٠ نووسەرو چیرۆك نووسی بەناوبانگی جیهان – جۆناتان سویفت – لەشاری دبلن لەخێزانێکی ئاین چاوی بە جیهان هەلهێناوە وپەروەردە کراوە .

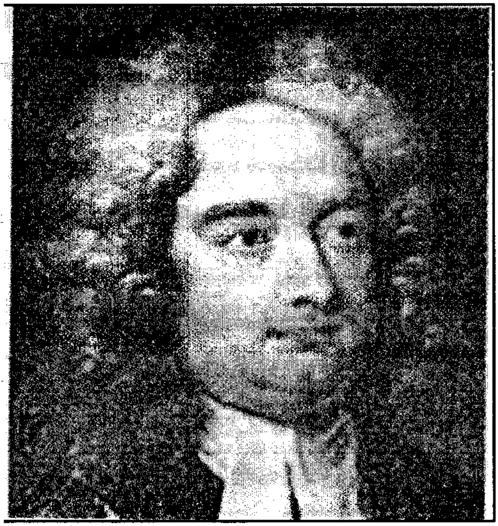

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە جۆناتان بەر لە دایکبوونی باوکی سویفت کۆچی دوایی کردووە . و دایکی بەهەتیووی بەخێوی کردووە . ئەم مرۆڤە لە تەمەنەکانی پێگەیشتنی بەهرەی نووسینی هەبووە و لەدارشتنی چیرۆك رەمزی پالی پێوەناوە وچیرۆکی سەیرو سەمەرەی نووسیووە ویەکێك لەو چیرۆکانە چیرۆکی – گۆلیڤەر – بووە .

چیرۆکەکانی جۆناتان لەچوار گەشتی پر لە سەرسوورهێنەرو مەترسی وروداوی سەیرو سەمەرە دەدوێ وبەخەیالی چووەتە نێوو جیهان بۆ ئەوەی بچکۆلەو بوونەوەی گەورەو ناو وولاتی زاناو تێگەیشتوو ... چیرۆکەکانی رووناکی خستۆتە سەر رەوشت و هەلسووکەووتی مرۆڤی دەسەلاتداری مشەخۆر و مرۆڤی بێ هێزو بێ دەسەلات لەشێووازێکی پر لە تەنزو وتوانج ورەخنەی لەژیانی ئەو سەردەمەی خۆی گرتووە.

مەبەستی جۆناتان لەناوەرۆکی چیرۆکەکانی ئەوە بووە ، کە باسی لە رژێمی وولاتانی ئەوروپا و دەستووری ئینگلیزی بووە ، ئەو وولاتە زانایانە باس دەکرد و لەوکەسە دەسەلاتدارانەی وولاتەکەی خۆی دەدا ، کە هیچ راستیان لا نیە تەنیا مەبەستی هەرە گەورەیان بەدەستهێنانی دەسەلات

وکۆکردنەوەی مال وسامان بووە ... ئەم کەسایەتیە لە نووسینەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە تەمەنی ٧٧ ساڵیدا واتە لە ١٧٤٥/١٠/١٩ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا کە بەریتانیایە .

سەرچاوە :- گۆڤاری مجله ١٤٥٥ لە ٢٠٠٨/١/٥ .

١٦٧٢

١٦٧٢/٩/١٨ لە ناوەندی شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی سووپای پۆلۆنیا و بەردەوام بوون لە کۆتایی هێنان بە کێشەکان ئەویش بە مۆرکردنی پەیمانی – بۆزاکس – کە شەڕشەکە بەرەو کۆتایی هاتن هەنگاوینا .

لە دوای ئەوە پۆلۆنیەکان بە ناوەرۆکی ریکەووتنەکە رازی نەبوون و شەڕەکە بەردەوام بوو تاکوو هەموو خاکی وولاتەکەیان لە ژێر دەستی هێزەکانی سووپای عوسمانی رزگار کردو زیانێکی مادیو گیانی زۆر لە هێزەکانی سووپای عوسمانی و پۆلۆنی کەوت ، لە گۆرەپانەکانی شەرەکەدا ... کە بە دلخۆشکەری گەلانی پۆلۆنیا بوو بە سەرکەووتنی هێزەکانی سووپاو سەرکردەو گەلەکەیان لە وولاتەکەدا .

١٦٧٣

١٦٧٣/١٢/٢٢ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان ئەحمەدخانی سێیەم لە دایك بووە ، کە کوڕی سوڵتان محەمەدی چوارەمەو لەکاتی دامەزراندنی سەرو سامانێکی زۆری بەسەرداو دەستەکەی دا دابەشکرد بە تایبەتی هێزی سەربازی ، بۆئەوەی بتووانێ لەکارە سەربازیەکانی سەرکەووتوو بێتلە شەڕەکانیدا.

لە هەمان کات مووفتی ئاینی – فەیزوڵلا ئەفەندی – لە سێدارە داو دوای ئەوە ژمارەیەکی زۆری لە سەربازەکانی لە سێدارە دا... شایانی باسە هێزەکانی سووپای عوسمانی ، واتە هێزی سەربازی ناووزەندو ناسرابوو بە – ئینکشاریە – چ لە ناو ئیمپراتۆریەتەکە و چ لە دەرەوەی ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٦٧٧

١٦٧٧/١٢/ بەرپابوونی ئاژاوە لە نێوان هەردوو مەزهەب شیعەو سووننەی ئیسلام لە

شاری مەککە لـە وڵاتـی حیجازدا ... ئەمـەش هۆی ئەوە بوو کە لـە شـەوی پێـنج شـــەممەی رۆژی ٨/ شـــەوال/ ١٠٨٨ کۆچـی بـەردی رەش‌و دەرگـای کەعبـەو جێگـەی نوێـژی هـەینی شێووەێندرابوو بەشێووەیەکی ناشیرین – ماناکـە دیـارە– ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی کـە نـابێ شـیعەکان سـەفەری مەزارەگەکانی مەراسمی حەج بکەن ، گەر هاتوو مەزهەب شیعەکان گەیشتنە جێگە پیرۆزەکان لە شاری مەککەدا .

دەبـێ ئـەو جێگایانـەی کـە پێیـدا دەڕۆن خـاوێن بکرێتـەوە – واتـە بـسمیل بکرێـت– ئـا لـەم رۆژەوە زیـاتر پەیوەنـدی نێـوان هـەردوو مەزهـەب شـیعەو سـوونەی ئیـسلام بـەرەو دژووارتـر هـەنگاوی دەنـا بـە تایبـەتی لەلایـەنی هـەڵگری بیری وەهابیـەکان ، کـە سعوودیە هەرهـەموو وەهابیـەو ژمارەیـەکی کەمیان نەبێت لە وڵاتەکەدا .

١٦٧٩

١٦٧٩/١/٢٤ لـە لـەدایك بـوونی نووێنـەری گـەورەی فەلـسەفەی ئـەلمانی – ولـف ڤۆلف – لەشـاری برسـلاد لـە لەئـەلمانیا . بـۆ یەکـەم کـە دەسـتی کـرد بەخوێنـدنی لاهـووتی ... بـەڵام دوای ئـەوە رووی کـردە خوێنـدنی ماتماتیـك و فیزیـا تـا ئەوکاتـەی توانـای باشـی پەیـداکردو هـەوڵی چارەسـەری کێـشەکانی نێـوان لۆسەریەکان وکاسۆلیکیەکانی دەدا .

لە ساڵەکانی ١٦٩٩ –١٧٠٢ خووێندنی لە سەر دانراوەکانی دیکارت دەست پێکرد . لەساڵی ١٧٠٣ بروانامەی دکتۆرای لەزانکۆی لیبستك بەدەست هێنـا ... ئەم فەیلەسوفە لەکارە هەمە لایەنەکانی بەردەوام بوو تاکوو لـە ١٧٥٤/٤/٤ لە هلەی ئەلمانیا کۆچی دوایی دەکات.

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٦٨٣

١٦٨٣/٩/١٢ هێزەکانی سووپای هاوبەشی نەمساو مەژەرو پۆلۆنیا بەسەرکردایەتی- سوبیسکی- و بە ئامۆژگاری پاپای کاسۆلیك پەلاماری هێزەکانی سووپای عوسمانیدا .

ئەویش بە سەرکردایەتی سەرکردەی عوسمانی- قرەمستەفا ئاغا - لە ئاکامی شەڕی نێوان هەردوو لایەن هێزەکانی سووپای مەسیحی سەرکەووتن بەسەر هێزەکانی سووپای عوسمانی لەهەرێمەکانی - ساکس و باقیرا - دوای ئەوە هێزەکانی سووپای عوسمانی لەسەر زێی دانووب کۆکرانەوەو بەرەو شاری بوود بەرێکەووتن، لە هەمان کات هێزەکانی سووپای هاوبەش - سوبیسکی- هەر بە دوایاندا بوون ، کە ئەم ڕۆژە بووە ڕۆژێکی مێژوویی لە بەزاندنی هێزەکانی سووپای عوسمانی و بەرەو پاشەکشەکردن هەنگاویان دەنا لە ناوچەکەدا .

١٦٨٥

١٦٨٥/٢/٢٣ لە دایك بوونی دامەزرێنەری مۆزیکای ئینگلیزی و مۆزیکا ژەنی جیهان - گیوریخ فریدریك هاندل - لەشاری هانۆڤەری ئەلمانیا ... کە بە پێچەوانەی ناودارانی بواری مۆزیکا بووە ، خێزانەکەیان نەك هەر لەم بوارە ناسراو نەبوون بەڵکوو ڕێزیشیان لێدەگیرا . هەر بۆیە لەترس باوکی ئامێرە بچووکەکەی لە دەرەوەی ماڵ دەژەنی و کاتێك کە بەهرەی مۆزیکاشی لێبەدیار دەکەووێت یەك لەمیرەکان ، داوا لەباوکی دەکات ڕێگای پێبدات و تیئۆریەکانی مۆزیکا لەگەڵ خوێندنی ئاسایی بخووێنێ ، کە ئەوسا هاندل حەزی لەهیچ جۆرە خووێندنێك نەدەکرد .

شایانی باسە کە ئەم هونەرمەندە چەند وڵاتی دیکەی لەجیهان کردووە لە پێناو سەرکەووتنی کاروبەهرەکەی کە لە ساڵی ١٧٢٤ ئۆپرایەکی دیکەی بەناوبانگ بەناوی - یۆلیۆس قەیسەر - دەنووسێ ... کە ئەویش وەك زۆر لەنووسەرو هونەرمەندەکانی دیکەی شارەکەی یۆلیۆس قەیسەری شکسپیر دەکات ... هەروا لەساڵی ١٧٢٨ ئەو شانۆیەی کە کارەکانی تێدا پێشکەش دەکرد دوچاری دەبێت .

هەروا لەساڵی ١٧٣٧ جارێکی دیکە دەگەرێتەوە لەندەن ، کە ئەمجارەیان

گۆرانیبێژه ناودارەکانی ئۆپرا لەدەوورەی خۆی کۆ دەکاتەوە .. لەدە ساڵەی دوایی ئەو هونەرمەندە هەوڵی گۆرینی لەکارەکانی خۆی دەکرد لە ئۆپراو سیمفۆنیاو چەندین کاری دیکە ... کەزۆر پێووەی ماندوو دەبوو وەك خەیاڵێکی نەپساو تاکوو لە ١٧٥٩/٤/١٤ کۆچی دوایی دەکات بە ماڵئاوایی لە جیهانی مۆزیکا لە وولاتەکەیدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢.

١٦٨٥/٣/٢١ مۆزیکـژەنی کلاسیکی ئەلمانی وجیهانی - یۆهان ساستیان باخ - لەشاری - ئیزناخ - چاوی بە جیهان هەلهێناوە . هەر لەشارەکەی خۆی دەستی کردووە بە قۆناخەکانی خووێندن و لە هەمان کات وانەی مۆزیکی لەلایەن یۆهان ئەمپرۆزس - بەخووێندنی کەمانجە ژەنی باوکی ، لەدوای مردنی باوکی لەگەل یۆهان کریستۆفی برا گەوورەی دوا

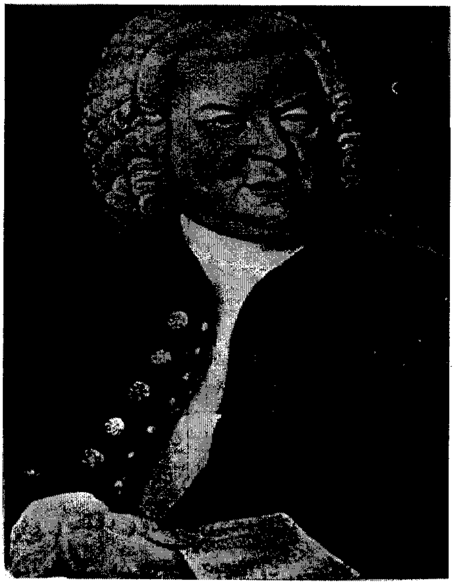

وانەی ژەنین لەسەر کلاڤان وئۆرگۆن خووێندوە .

لە ساڵی ١٧٠٣ بۆ ماوەیەکە کە وەکوو ژەنیاری کەمانجە لە ئۆکسترای دۆگ خایمار کاری کردووە ، دوای ئەوە لە ساڵی ١٧٠٧ بەهۆی لێهاتوویی لە ژەنیاری ئۆرگۆن گوواستراوەتەوە بۆ کەنیسەی شاری مولهاوزن . دوای گەرانەوەی بۆ خایمار یەکەم کاری ئۆرگۆنی بەناوبانگی نووسیووە ، وەك تۆکات کە ئۆپێرا بووە لە وولاتەکەدا .

لەساڵی ١٧١٦ خایماری جێ هێشتووە وبووە بە سەرۆکی تیپی مۆزیکی دیوەخان لەلای لیۆبۆلدی فەرمانرەوای شاری - ئافهالت ، کۆنت - کە ئەوکات خوودی فەرمانرەوایی لەسەر فیولا دەبژەن ، کە یۆهان خۆی

سەرۆکایەتی ئەو تیپەی دەکرد ... دوای ئەوەی کە خۆی لە خزمەت کەنیسە رزگار دەکا وبۆ ئەوەی سەرپەرشتیار ودانەری میوزیکی بێت بۆ ئامێرەکان ، زۆربەی کارە بایەخدارەکانی خۆی دەنووسێتەوە لەوانە :- ٦ پەری بواندنیزەگیە لەسالی ۱۷۲۱.

دوای ئەوە لە سالّی ۱۷۲۳ لە شاری لایبزیك لە ئەلمانیا بۆ ماوەی زیاتر لە ۲۵ سال جیّ نشین دەبێت...لەسالی ۱۷٤۷ سەردانی پاشای گەورە - فریدریکی - کردووە و پارچەیەك مۆزیکی پێشکەش کردووە . کە دانانی ئەو بابەتەش لەلایەن خۆی وئەو پاشایەوە بوو ... یۆهان سباستیان باخ لەهەموو جۆرەکانی شێووە مۆزیکیەوە ناسراوەکانی لە سەردەمی خۆی داناوە ، لەسەر ئاینی پرۆتستانتسی لە ئەلمانیا .

کە ئەمەش لەبنەرەتدا بۆ زۆربەی کارە مۆزیکیەکانی بووە ، بە پاش کەووتوویەکی بەرهەمی هونەری سەدان پارچە مۆزیکی بە شێووە دارشتنی جۆراوجۆر ، هەروا نزیکەی ٥٠ گۆرانی نووسیووە ... یۆهان گرنگی تایبەتی بە بواری مۆزیکی ئۆرگۆن داوە ، کە زۆر پارچە مۆزیکی لەسەر ئەم ئامێرە داناوە لەجۆری مانتازیا وبرلبوودو وڤۆگە وسۆناتا .

هەروا گرنگی زۆری بە ئامێرەکانی هاوشێووە داوە بەتایبەتی گلاڤان . ئەم کەسایەتیە ناوداره هونەرمەندە بەردەوام دەبیّ لەکارە هەمە جۆرەکانی مۆزیکا تاکوو لە ۱۷٥۰/۷/۲۸ لەشاری لایزبێك مالئاوایی دوایی لەهونەر دۆستان لە وولاّتەکەی دەکات...دوای مردنی لە ئەلمانیا وەك وەفایەك وریّزلێنان لە سالی ۱۸۹٤ پاشماوەی تەرمەکەی دەگووازرێتەوە بۆ کەنیسەی سان تۆماس ولەویّ بە یەکجاری بەخاك دەسپێردرێت.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /۲.

۱٦۸٦

۱٦۸٦/۹/۲ لە دوای گەمارۆدانی هێزەکانی سووپای عوسمانی لە لایەن هێزەکانی سووپای نەمسا بەسەرکردایەتی - دۆك دی لۆرین - لە دەووروبەری زێی دانووب و شاری بوود ، لەو کاتەدا سولتانی عوسمانی بریاری لە دەسەلاّت لادانی - ئیبراهیم پاشا - سەرەك وەزیرانی عوسمانی - سەدر ئەعزەم -

له دەسەڵاتدا ... به جێگه گرتنەوەی لەلایه سلێمان پاشا ، بەلام له ئەنجام هێزەکانی سووپای عوسمانی شکان به کووشتنی دادووەرەکەیان- عەبدی پاشا .
که لەو کاته زیاتر له ٤٠٠٠ چوار هەزار سەرباز بەزین له گۆرەپانی شەڕ هەلاتنیان و بەسەرکەووتنی هێزەکانی هاوبەش بەسەرکرایەتی- دۆك دێ لۆرین - که ئیتر هێزەکانی سووپای عوسمانی چیدیکه نەیانتووانی رووبەرووی هێزەکانی سووپای مەسیحی ببنەوه لەهەرێمەکەدا .

١٦٨٩

١٦٨٩/١/١٨ له دایك بوونی رووناكبیرو كەسایەتی بەناوبانگی وولاتی نەمساو جیهانی - سارڵ لوی دی-مونتسكیۆ - له كۆشكی- دیلابریر- له نزیك شاری بۆرۆدی له نەمسا.

١٦٩٠

١٦٩٠/٧/١٢ له دوای شەڕیکی درێژخایەن له نێوان هێزه چەکدارەکانی ئێرلەندی بەیارمەتی و پشتیووانی ئیسکۆتلەندیەکان ، هێزەکانی سووپای بەریتانیا هێرشیان کرده سەر هێزەکانی سووپای ئێرلەندا له ناوچەی - لایۆین - ، له ئەنجام هێزەکانی سووپای بەریتانیا سەرکەووتنیان بەدەست هێنا له ناوچەکەدا .

١٦٩١

١٦٩١/٦/٢٣ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان سلێمانی دووەم له دوای سێ ساڵ له دەسەڵات له تەمەنی ٥٠ ساڵیدا کۆچ دوایی کرد...شایانی باسه سوڵتان سلێمان له ماوەی دەسەڵاتی لەو سێ ساڵەدا تووانی ناوچه له دەست دراوەکانی بگەرێنێتەوه ژێر دەسەڵاتی عوسمانی ، وەك - سەلمان پاك- مەدائن ونس و وین و سمندەریەو بەلگراد -، دوای مردنی براکەی ئەحمەد خانی دووەم

جێگەی گرتەوە بە وەرگرتنی دەسەڵات لە سەر ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .

١٦٩٢

/١٢/١٧ لە دوای ٤ر٥ ساڵ لە هێنانە خووارەوەی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان
١٦٩٢ مستەفای چوارەم لە دەسەڵات بەهۆی دەبەنگی و سەرنەکەوتنی لە جەنگە یەك لە دوای یەکەکان لە داگیرکردنی خاکی گەلان لە هەموو لایەك لە ماوەی دەسەڵاتی و لە تەمەنی ٥٣ ساڵی کۆچی دوایی کرد ، کە ماوەی دەسەڵاتی ئەو سوڵتانە لە ٤٠ ساڵ زیاتر بوولە سەر ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٦٩٧

١٦٩٧/٩/٢٠ لە دوای وەرگرتنی دەسەڵاتی عوسمانی لە لایەن مستەفاخانی دووەمی کوڕی سوڵتان مەجیدی چوارەم... دوای سەرکەووتنی لە چەندین لایەنە جۆراو جۆرەکانی شەڕی بە دەست هێنا بەسەر هێزی سووپاکانی نەمساو دەرکەووتنی سووپای رووسیای قەیسەری و هاوپەیمانیان.
ئەویش لە دوای گفتووگۆی بەردەوام ، لە ئەنجام پەیمانی- ریسویك - مۆرکرا ، لەلایەن نەمساو لەلایەکی دیکە ئەڵمانیاو ئەسپانیاو ئنگلتەراو هۆڵەندا لە لایەکی دیکەدا . لە پێناو بەرەنگار بوونەوەی هێزەکانی سووپای عوسمانی و فراوانکردنی دەسەڵاتی خۆیان لەسەر هەرێمەکان و دابەشکردنی خاکی گەلان لە نێوان خۆیاندا .

١٦٩٩

١٦٩٩/١/٢٦ مۆرکردنی پەیمانی- کارلۆفتس- لەنێوان دەسەڵاتی عوسمانی لەگەڵ وولاتانی نەمساو رووسیای قەیسەری و بووندەقیەو پۆلۆنیا کە وولاتی مەژەر بە تەواوی و ، لە هەمان کات هەرێمی ترنسلفانیا بۆ نەمسا بە وازهێنان لە شاری ئازاق بۆ رووسیای قەیسەری ، کە بووە هۆی ئەوەی . کە دەسەڵاتیان بە تەواوی بەسەر دەریای رەشدا بشکێ و سنوورێك بۆ دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە ناوچەو هەرێمەکان لەجیهان دابنێن.

١٧٠٣

١٧٠٣/٥/١٧ له دایك بوونی دامەزرێنەری مەزهەبی وەهابی- محەمەد عەبولوەهاب - لە شارۆچکەی عەینە لە باکووری شاری ریازی سعودیە ، بە دووری ٤٠ کیلۆمەتر، ناووبراو لە کەش و هەوایەکی گوونجاو پێگەیشتووەو لە بنەماڵەیەکی زانای ئیسلامی بووەو باوکی زانایەکی ئاینی ئیسلام بووە ... هەروا باپیری مووفتی ئاینی شاری نەجد بووەو پێشەوای فیقە بووە .
هەروا ماڵەکەی ببووە ماڵێکی زانستی و ئاینی و گرنگی بە دانراووەکانی کوری- تەمیمی- دەدا ، چەندین جار سەردانی چەندین شاری وەك :- حیجازو ئەحساو بەسرەی کردووە لە سەردانەکانی چاوی بە زانایانی ئاینی ئیسلام و مەسیحی کەووتوە ، لە دوای چەندین کێشەو ململانێی بیروو بۆچوون و هەلوویست بە بەرەتکردنەوەی دەیا بیروو بۆچوون ، کە برووای پێ نەبووە ، لە دوای گەرانەوەی بۆ شاری عەینە - عوسمان موعەمەر- یارمەتی دا لە پێناو بلاوو کردنەوەی داواکەی و دەستی کرد بە ئەنجامدانی مەزهەبی وەهابی و بلاوو کردنەووە لە بەرگری لێکردنیدا ، هەر بەم هۆکارە ئەو دارەی کە خەلکی بە پیرۆزیان دەزانی و ئەو گوومەتەی کە لە سەر گۆری زەیدی کوری خەتاب بوو هێنایە خووارەوە لەگەڵ چەندین کاری دیکە لە پێناو چەسپاندنی بیری وەهابی ، کە ئەو بیرە بیرێکی توونڕەوە لە ناو ئاینی ئیسلام و سەرچاوەی دورستکردنی کێشەو گرفت و دووبەرەکییە .
ئەمەش کە بووە هۆکاری سەرهەڵدانی پارت و گروپە ئیسلامیەکان ، لە هەمان کات ئەو بیرە وەهابیە نەگوونجاوە لەگەڵ مەزهەبەکانی دیکەی شیعەو سوونەی ئیسلام و دژ بە زۆر لە کارو کردارەجۆراو جۆرەکانی ئاینی ئیسلامە .

١٧٠٣/٨/١٥ لە دوای دورست بوونی باری ناهەمووری ناووخۆو دەرەکی لە ناو دەسەڵاتی عوسمانی بە سەرکردایەتی سوڵتان مستەفای دووەم لە ماوەی ٨ ساڵ لە دەسەڵاتەکەی ... لە ئەنجام بووە هۆی ئەوەی کە لە سەر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لابرێ... دوای ئەوە لە ١٢/٣١ ی هەمان ساڵ سوڵتان مستەفای دووەم لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.

١٧٠٧

١٧٠٧/٥/١ هەردوو پەرلەمانی ئۆسکۆتلەندی و ئینگلیزی هەڵووەشێندرایەوە و لە جیاتی ئەو دوو پەرلەمانە پەرلەمانی نوێی هاوبەش پێك هێندرا .
شایانی باسە رێکەووتنی یەکبوون و مانای کۆتایی هاتن بەئینگلتەرەو ئۆسکۆتلەندا بوو وەکوو دوو وولاتی سەربەخۆو لە دایك بوونی بەریتانیای مەزن بوو , کە بریتی بوو لە هاوسەرگێری بەرژەوەندی ... هەرچەندە هەردوو وولات بۆ ماوەی ١٠ ساڵ بە شا یان شاژنێك بەشداریان کردبوو لە ساتی یەکبوونی هەردوو تاج لەساڵی ١٦٠٣ ، کە ئەو کاتەی شاری ئوسکوتلەندا – جیمسی شەشەم – لەجێگای شاژن ئەلیزابیتی یەکەم تەختی پادشایەتی وەرگرت ، کە هەردوو وولاتی وەکوو دوو وولاتی بەرچاو مانەوە ... کە ئەوکاتەی ئینگلتەرا .
لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەم لەگەڵ فەرەنسا تووشی جەنگ هاتوو شا لویسی چوارەمیش دەستی کرد بەهاندانی شای کلۆلیك جیمسی هەشتەم لەئینگلتەراو ئۆسکۆتلەندا ، پێوویستی بەوەکرد میراتی پرۆتستانتی شاژن – ئان – بپارێزێت و لەترسی ئەگەری ئەوەی کە لایەنگیرانی شا جیمس ئۆسکۆتلەندا لە دژی ئینگلتەرا دەرگای پشتەوە بشکێنن لە شارەکەدا .

١٧١١

١٧١١/٧/٢ مۆرکردنی پەیمانی– فکزنی– لە نێوان دەسەڵاتی قەیسەری رووسیاو دەسەڵاتی عوسمانی ، کە بووە هۆی جێ هێشتنی چەندین ناوچە وەك :- هەرێمەکانی قەوقاس و دەریای سپی ناوەراست بۆ دەسەڵاتی عوسمانی ، کە زۆربەی لە سەر خاکی باکووری کوردستان بوو لە کێشووەرەکەدا ، ئەویش لە پێناو بەرز کردنەوەی بەرژەووەندی خاك و ئابووری و دەسەڵاتەکانیان

١٧١٢

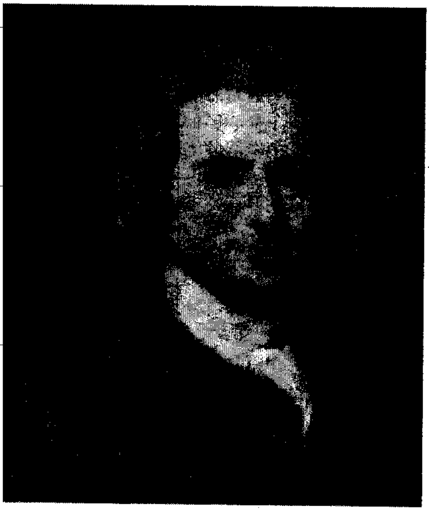

١٧١٢/٦/٢٨ لــە دایــك بــوونی نووســەرو روونــاكبیری جیهــانی -جــان جاك رۆسۆ- لە شاری ژنێف لـــە خێزانێكـــی بـــە ڕەگـــەز فەرەنـــسی بـــاوكی رۆســـۆ سەعاتـچی و لـە هـەمان كـات مامۆسـتای – بالیـە – بـووە ، هـەروا دوای ٨ دایكی مـردووە ، هـەروەكوو خـۆی دەڵـێ – بـە لاوازی و نەخۆشـی لــە دایــك بـووم و دایكـم ژیـانی خـۆی بـە لە دایك بوونم بەخشی ئەو لە دایك بوونـەم كارەساتی یەكـەمم بوو – هـەرو دوای مردنـی دایكـی ، بـاوكی نـەیتوانیووە رۆسـۆ بـە خێـو بكـات و لـە لا؛ مامۆژنی بە خێوكراوە .

شایانی باسە ئەو كەسایەتیە لە شاری سانفرانسیسكۆی بەریتانیا لە دایا بووەو لە تەمەنی ٤٠ سالیدا كۆچی دوایی كردووە.واتـە لـە ١٧٧٨/٧/٢ ، ‌د دوای بـی ئـەنجام گەیانـدنی داخوازیـەكانی لە زانـست و ئـەدەب و هونـەره دەیا كاری دیكە لە ماوەی ژیانیدا .

١٧١٣

١٧١٣/٦/١٨ مـۆركردنی پـەیمانی- ئەدەنـە – لـە نێـوان وولاتـانی هۆڵەنـداو بـەریتانیا رووسیاو دەسەڵاتی عوسمـانی ، ئـەویش بە هـۆی دەسـت تێـووەردان لـەكار بـاری نـاووخۆو دەرەوەو پەیووەندیــە تایبــەتیو گــشتیەكانی نێوانیـان بەتایبـەتی پـەیووەندی بازرگانی لەسـەر بەنـدەرو كـەنارەكانی دەریاو زەریا زێكاندا ، كە لە ئاكام ماوە بە دەسەڵاتی عوسمانی درا كارە بازرگانیو راو ماسی لە سەر كەنارەكانی دەریای رەش ئەنجام بدات .

١٧١٧

١٧١٧/٦/٢٤ ئەم رۆژە بە رۆژێکی گرنگ لە قەڵەم دەدرێت لەلایەن مێژووی ماسۆنییەکان ، ئەویش بەپەرینەوەی بیری ماسۆنیەت لە سەردەمی کۆن بۆ سەردەمی نوێ ، لە بەر ئەوەی لەم رۆژەدا لە لەندنی پایتەختی بەریتانیا ماسۆنیە دێرینەکان بڕیاریاندا بە دامەزراندنی کۆمەڵەیەکی نوێی جیاواز لە ئامانجەکانیان و چۆنیەتی ئەندامان لە سەندیگا کۆنەکان ، کە لەریزی ماسۆنیەکان بوون ، دوای ئەوە ئەو کۆمەڵەیە نەك هەر لە لەندەن پەرەی سەند بەڵکوو بەرەو ئەورووپاو هەموو ولاتانی دیکەی جیهان هەنگاوینا .

شایانی باسە بیری ماسۆنیەت پەرەسەندن و گەشەکردنی بەخۆیەوە بینی بەهۆی جیاوازی بڕووای ئایینی لە سەر زەوی و کێشەی نێوان ئایینیەکان و کۆك بوون لەگەڵ هەمووئایینەکان . کە ئەمەش بووە هۆی دامەزراندنی یەکەم رێکخراوی ماسۆنی لە شاری لە ندەنی پایتەختی بەریتانیا ، لە لایەن دەوڵەمەندە یەهودیەکان ، ئەویش لە پێناو خزمەتکردنی ئیستیعماری بەریتانیا و هاوپەیمانانی لە جیهان بەتایبەتی لە ئەورووپای رۆژئاوا.

١٧١٨

١٧١٨/٧/٢١ مۆرکردنی پەیمانی بەناووبانگی- بساروفتس- لە دوای سەرکەووتنیان بەسەر سەرەك وەزیرانی دەووڵەتی عوسمانی - خەلیل پاشا- کە لە پێناو یارمەتی دانی شارەکە هاتبوو بۆ مۆرکردنی پەیمان .

کە نەمساو وولایەتی تمسووارو شاری بەلگرادو بەشێکی مەزن لە وولاتی سرب بخاتە ژێر دەسەلاتی خۆی لە هەمان کات کۆماری بووندەقیەش هەر وەك خۆی بمێنێتەوە لە ناوچەکەدا .

١٧٢١

١٧٢١/١٠/٢ سەرکردەی فارسی سەفەوی- خوداد بەگی ئەفشار- بەخۆی و هێزێکی گەوورە لە دوای چەندین جار هێرش و پەلاماردانی هۆزو تیرەکانی کوردو بەردەوام بوونی لە هێرشەکان ... دوای ئەوە بەرەو لاجان هەنگاوینا لە

بناری شاخی قەندیل لە رۆژهەڵاتی کوردستان .

کە مەڵبەندی هۆزی بلباس بوو، لە کاتی گەرانەوەی دا بەدیل و تالانەکەیەوە شەرکەرەکانی بلباس لە ناکاو هەلیان کووتایە سەری و پاسەوانەکانیان کووشت و دیل و تالانەکانیان لێ سەندەوە . لەئاکام هێزەکانی ئەفشار هەڵاتن بە هۆی بەسەرنەکەووتنیان خووداد بەگ ، لە داخا خۆی کووشت و هۆزی بلباس سەرکەووتنیان بەدەست هێنا لەشەرەکەدا بەهەڵاتنی هێزەکانی سووپای فارس لە ناوچەکەدا .

١٧٢٣

١٧٢٣/١٢/١١دەرکەووتنی کەریم خانی زەند لە ناو سووپای نادرخان ، کە کەسایەتیەکی کوردی بەجەرگ و لێهاتوو بوو ، کە لە گەڵ عەلی مووڕادی سەرکردەی بەختیار رێکەووتن ، بەڵام بە هۆی جیاوازی بیروو بۆچوونیان ، عەلی مووڕادی لەناووبرد ، دوای ئەوە بووە سەرکردەی ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی عەلی مووراد .

دوای ئەوە سەرکەووتنی بەسەر قەجەریەکانی ئەفگان هێناو بەرەو فراوانکردنی دەسەڵاتەکەی هەنگاوینا تاکوو گەیشتە دوا پلەی سەرکەووتن و ماوەی ٣٠ ساڵ دەسەڵاتدار بوو ، لە ماوەی دەسەڵاتی رێکەووتنی لەگەڵ بەریتانیا مۆر کردو سوودی لەکەشتیە بازرگانیەکان وەردەگرت ، دوای وەوە هەوڵی بووژانەوەی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتەکەیدا..

ئەو بنەماڵەیە یەك لە دوای یەك بەردەوام بوون لە دەسەڵات تاکوو مانگی/ ١٧٤٩/٧ ، ئەویش بەهاتنی محمد ئاغا لە ئەنجامی شەرێکی خووێناوی ، کە بووە هۆی بەرەو تووانەوەی بنەماڵەی کەریم خانی زەند . لە نێوان دوو دەسەڵاتی دژ بەیەکتردا ، لەهەمان کات دژ بەکوردو خاکی کوردستان ، کە

ئەویش ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و فارسی سەفەوی بوون لە هەرێم و ناوچەکەدا .

١٧٢٤

١٧٢٤/١/٢٨ دروستکردنی باڵەخانەی ئەکادیمیای زانستەکان لە شاری پترسبۆرگی پایتەختی رووسیای قەیسەری ، لە لایەن قەیسەر... کە ئەو باڵەخانەیە بوو بە کۆگایەکی سەرەکی بەلگەنامە جۆراو جۆرەکانی نەتەوەیی و نیشتمانی و ئاینی گەلان لە هەموو بووارەکاندا ، بە تایبەتی گەلی کورد .

کە زۆربەی زۆری بەڵگەنامە بە نرخەکانی لە سەر باری کوردی تیایە لە بووارەکانی نەتەوەیی و نیشتمان و زمان و مێژوو و داب و نەریت و کەلتوورو شارستانیەت و شووێنەواری کوردو خاکی کوردستان .

١٧٢٤/٤/٢٢ لەدایك بوونی مەزنترین فەیلەسوفی سەردەمی نوێ - لامانایل کانت - لە شاری کینگسبرگ لە پرووسیای رۆژهەلات ... کە باوکی پینەدۆزێکی راستگۆبووە لە کارەکەیداو دایکیشی دینداریەکەی زۆرتووند بووە . هەر لەبەر ئەوەش کانت پەیوەندی بە بەرێوەبەری پەیمانگای - فریدیك فرانس شۆلتس - کردووە و بەردەوام بووە لە خووێندن ، لە ساڵی ١٧٣٢ تا ١٧٤٠ . دوای ئەوە چۆتە زانکۆی کینگسبرگ لە مانگی/٩/١٧٤٠. لەدوای دەرچوونی لەزانکۆ بەهۆی باری نا لە باری ئابووری رووی لەکارکردن کردووەو دوای ئەوە چۆتە خووێندنی بالا لەزانکۆو بروانامەی ماجستەری بەدەست هێناوە لە ١٧٥٥/٦/١٢ .

هەروا بە مامۆستا لەزانکۆ دامەزراوە و وانەکانی فیزیاو ماتماتیك ویاسای سرووشتی و زانستی ئەخلاقی و لاهووتی گووتۆتەوە بۆماوەی ١٠ ساڵ . دوای ئەوە بەشێووەیەکی فەرمی لە ١٧٧٠/٣/٣١ بە مامۆستا دامەزراوە ... لەساڵی ١٧٨٠ بۆتە ئەندامی ئەنجوومەنی پیرانی ئەکادیمی و لە ١٨٨٧/١٢/٧ بووە ئەندام لەئەکادیمیەی شانشین ، بۆ زانستەکان لە شاری بەرلینی پایتەختی ئەلمانیاو بەردەوام بوونی تاکوو لە ١٨٠٤/٢/١٢ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢.

١٧٢٧

١٧٢٧/٧/٢٠ لە دوای هەوڵە بێ وێنەکانی ئـەویش بـە کۆچـی دوایـی زانـای مـەزنی و بـەناوبانگی ئینگلیـــزی و جیهـــان و فیزیانـــاس و داهێنـــەری بیرۆکـەی تێئـووری بیرکـاری -ئیـــسحاق نیـــوتن - ئـــەم مرۆڤـە لـە ١٦٤٢/١٢/٢٥ لـە هـــەرێمی - لینکـــۆلن - لـــە ئینگلتـەرە چاوی بە جیهان هـــەڵهێناوە ، دوای تـــەواو کردنی قۆناخەکانی خوێندن لە لایەن دوو مامی پسپۆری سەرپەرشتی کراوە ، کە ئەوان ناوکیان بڕیووەو گوتوویانە ئەم منداڵە دوو رۆژ ناژی .

کەچی قەدەر وای کرد کە گەورە بێت و ٨٥ ساڵی پڕ لە پێشکەشکردنی بەخـــشیش بـــژی و ببێتـــە گـــەورەترین زانـــای فیزیـــاو بیرکـــاری و خـــاوەنی گـــەورەترین و بـــاڵاترین هـــۆش و هەســـت و بیرکـــەرەوە بێـــت و هۆشـــێکی زانشتیانە هەڵگرێ .

١٧٢٧/١٠/١٢ لـە دوای دابەشـکردنی ناوچـەو هەرێمـەکانی ژێردەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی و رووسـیای قەیـسەری ، کـە زۆر لـەو ناوچـەو هەرێمانـە خـاکی کوردستـانیانی دەگرتـە خـۆ ... لـەو کاتـەش دەسـەڵاتەکانی ئەمساو فارسـی سـەفەوی بـەو دابەشـکردنە رازی نـەبوون بەتایبـەتی لـە سـەر ناوچـەکانی - سـەلمان پـاك ، مـەدائن- کـە ئێـستا دەکەوێتـە باشـووری رۆژهـەڵاتی شـاری بەغدا ، هـەروا ناوچـەی مـەریوان لـە رۆژهـەڵاتی کوردسـتانی ژێردەسـەڵاتی فارسی ئێران، تەبریزدا .

کە ئەمەش بووە هۆی لێك ترازانـی پەیوەنـدی نـاوخۆیی دەسـەڵاتی فارس و

کێشەی نێوان شائەشرەف ... بەر لـەوەش میر محەمەدی ئەفگانـستانی کوشـتبوو لەگـەڵ شـا تەهماسـبی ساسـانی، کـە ئەنجامەکـەی بـووە هـۆی مۆرکردنی پەیمانی نوێی نێوان ئەو لایەنانە لە سەر خاکی گەلان بە تایبەتی خاکی کوردستان .

١٧٣٢

١٧٣٢/٢/١١ لـە دایـك بـوونی شۆرشـگێرێکی ئەمـــەریکی و دامەزرێنـــەری ویلایەتـــە یـــەکگرتووەکانی ئەمـــەریکاو یەکـــەم ســـەرۆکی ویلایەتـەکگرتووەکانی ئەمـەریکا – جـۆرج واشـنتن– لـە شـاری واشـنتۆنی پایـەختی ئەمـەریکا... شـایانی باسە ئـەم مرۆڤە تـووانی سـەربەخۆیی ئەمـەریکا بەدەسـت بێنـی بەجیابوونـەوەی لـەژێر دەسـەلاتی بـەریتانیای مـەزنی ئـەو کاتـدا هـەروا بـەردەوام بـووە لـەپێناو یەکخستن و بەهێزکردنی ولاتەکەی لەهەموو بوواره جیاجیاکان ، بەتایبەتی لـەبوواری ئابووری‌وبازرگـانی سـەربازی تائـەو کاتـەی لەتەمـەنی – ٦٧– سـاڵیدا ماڵئـاوایی لـە ئەمـەریکاو گـەلانی ئەمـەریکا کـرد لـە ١٧٩٩/١/١٤ لـە شـاری مۆنـت فیرنـۆن و هـەر لـەوێ لەگـەڵ مارتـاوی خێزانـی نێـژراون لـە گۆرستانی شارەکەدا .

١٧٣٢/١٠/٢٤ بـەرپابوونی شـەرو پێکـدادان لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی و هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی ، لە ناوچەی لـەیلانی رۆژهـەلاتی شاری کـەرکوك لـە باشووری کوردسـتانی لکێنـدراو بـە ئێستای ئێراق ، لـە ئـەنجام هێزەکـانی ســووپای عوسمـــانی شـــکان و پاشەکـــشەیان کـــردو هێـــزە چـەکدارەکانی کـوردیش بەشـداریان لـەو شـەرِدا کـرد ، بـە یارمەتیـدانی هێزەکانی سووپای فارس ، لە هەمان کات بەرگری کردن بوو لە ناوچەکەدا .

١٧٣٤

١٧٣٤/١١/٢٧ یەکەم گەرۆکی فەرەنسی کە سەردانی شاری کەرکوکی کردبێت – ژانی ئۆتێ – بــووە ، کــە گەشــتەکەی خــۆی دەســت پێکــردووە و لــە ســاڵی ٧٨٤ سەفەرنامەکەی خۆی بەناوی – گەشت بۆ تورکیا و ئێران – بە پێوەند لەگەڵ لەشکر کێشەکانی – تەهماسب قوولی خان – لە پاریس لە دوو بەرگدا بە چاپگەیاندراوە و بڵاوکراوەتەوە .

جێگەی باسکردنە کە ئۆتێ لەسەفەرنامەکەی دەنووسێ و دەڵێ :–

بەیانیــەکی زوو بــوو گەیــشتمە شــاری کــەرکوک ، کــە کــەرکوک پایتــەختی حکوومەتی شارەزوورە کە بەشێکی کوردستانە ، ئەم حکوومەتەش بۆ سێ دوو هەرێمی لاوەکی دابەش دەبێت و کەووتۆتە نێوان ئازربایجان ، ئێراق فارس ، وویلایەتەکانی بەغدا ، موسل ، ئامێدی و هــەکاری ، کوردەکانی گۆران – Kiourans – کە گەوورەترین بەشیان لە ژێر دەستدایە و شووێنی سەرەکیان ناوی – پلنگانەیە وشارێکی گەوورەیە لە ناوچەی – قزلجە –

هەروا لە بارەی پاشای کەرکوکەوە دەنووسێ:–

پاشای کەرکوک ووریای دووژمنایەتی ئێرانە و بریاری داوە قەڵاکە ئاماد بکات و بە پەلە کاری تێدا بکەن بۆ چاککردنەوەی ئەو پەرژینەی کە لە زۆ شووێنەوە بۆتە کەلاوە .

هەروا گەرۆکێکی دیکەی فەرەنسی – رۆسۆ – دیبلۆمات و گەرۆکی ناودار سەر بە بنەماڵەی – ژان ژاك رۆسۆ – لە ساڵی ١٨٠١ سەردانی کوردستانی کردووە و لە کتێبەکەی خۆیدا – وەسپی پاسالێکی بەغدا – کە لە ساڵی ١٨٠٩ لە پاریس چاپکراوە و دەنووسێ :–

کەرکوک شارێکە خراپ بوونیاتنراوە , بە نزیکەیی شارێکە بێ بەرگری دەتوانین بەرزایەکەی لە رووی دەریاوە بە ٣٦ پلە بخەملێنین ، هێڵی درێژیەکەشی بە ٤٣ پلەو چەندین چرکەیەك بخەملێنین ، کەرکوك کەتۆتە سە بەرزیەکی ٥٥ فەرسەخ Lieu لە بەغداوە دوورە ، لەلایەن موتەسەلیمێکەو حووکمرانی دەکرێ ، کە فەرمانی بۆ دێ بۆ چاکردنەوەی ئەوەی پێویست بیکات ، بۆ پاراستنی شارەکە لە هەموو دەست درێژیەك لەلایەن کوردەکانەو ، خەڵکەکەی چالاکن ، پیشەسازیکارن ، لە حاڵەتی ئامادەباشیدا دەتوان شەش سەد چەکدار بخەنە بەر دەست پاشا کە لە زۆر هێرشی هەمە چەشند

ئازایی بوون .

هـەروا گـەرۆکێکی دیکـە بـەناوی – ئـۆلیڤیێ – olivier – کـە بـە فـەرمانی حکوومـەتی فەرەنسا گەشـتێك بـۆ نـاو ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی دەکـات و دواتـر سـەفەرنامەکەی خـۆی لـە پـاریس لەسـاڵی ١٨٠١ – ١٨٠٧ بـەناوی – گەشـتێك بـۆ ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ، میـسر ، ئێـران – لـە سـێ بـەرگی گەوورەدا بڵاودەکاتەوە و ئۆلیڤەر لەو کتێبانەیدا دەنووسێ و دەڵێ :-

هێـشتا دووکاتـژمێری دیکـە رۆیـشتین گەیـشتینە بـەردەم شـاری کـەرکوك ، مەسـیحیەکان ئێمـەیان جێهێـشت و بـۆ دیـدەنی چـەند خالیدییـەك چـوون ، تەتەرەکەمان پێشمان کەووت تا نامەیەکی پاشای موسل بداتە مووتەسەلیم و داوای لێبکات شارەزایەکمان بۆ پەیدا بکات تا بەغدا .

هێـشتا کـە فەرسـەخێکمان مـابوو گەیـشتینە گونـدێك بـەناوی – تـسیین – Tissin – لە ناوچەکەدا . هەروا ئۆلیڤەر دەڵێ :-

ئەم ووڵاتە زەوی و زارێکی پر خێرو بەرەکەتی هەیە ، کەرکوك وەك هەولێر کەووتۆتە سەر گردێکی دەستکرد و لەناوەراستی پێدەشتێکی گەوورەدایە و وەك قەڵای هەولێر بۆ پاراستنی بە پەرژینێك دەووردراوە ، کە زۆربەی هەرە زۆری دانیشتووانەکەی لە کورد پێکهاتوون و بە شێکە لە کوردستان .

The Ottoman Empire, 1481—1683.

١٧٣٥

١٧٣٥/٤/١٥ سەردانی یەکەم جاری گەشتیاری فەرەنسی – ئۆتیر– بۆ شاری کەرکوک لـ
باشــووری کوردســتان ، کــه لەوکاتــەی کــەرکوک دەســەڵاتی ئیمــاراتی بابـا
وئـەردەلان گەشـەی بـەخۆ دەدیـت ، لـە هـەموو بوارەکـان بەتایبـەتی لـەبوار
ئابووری و بازرگانی و ئاوەدان کردنەوە .
دوای ئەوە لە ساڵی ١٧٣٩ دووبارە گەراوەتەوە شاری کەرکوك و لە نیووە
یەکەمی سەدەی هەژدەم ، کە شاری کەرکوك قەبارەی گەوورە بوونی لە ما
ناوەندیـدا بـوو ، لـەو کاتـەش کـەرکوك دابـەش دوو بـەش دەبـوو ... کـ
یەکەمیان :– قەڵاکەی و بەشی دووەمیان دانیشتووانی دەوورووبەری قەڵاک
بوو ، کە کەرکوك پایتـەختی – لیاسالیت – پاشوبە – واتە شارەزوور بوو
لە باشووری کوردستان ، کە حکوومەتی شارەزوور لـە ٣٢ کـەرت پێکهاتبوو
کـە پاشـالیت شـارەزوور لـەئازربایجان و بابـان و وولاتـی بەغـداو موسـل
عمادیەو هەکاری پێکهاتبوو لە هەرێم وناوچەکەدا.
دوای ئەوە ئەندازیاری رووسی – یوسیب تشیرنیك – کە لە ساڵی ١٨٧٢ -
١٨٧٣ سەردانی شاری کەرکوکی کردو لێکۆلینەوەیەکی لەسەر نووسی ..
کـە لـەو کاتـە ژمـارەی کـورد لـەنێوان ٢٠– ٢٥ هـەزار کـەس دەبـوو ، جگـ
لەسەربازەکانی دەسەڵاتی عوسمانی و٤٠ ماڵ لەمەسیحیەکان ، کە ئەوانیش
ئەرمـەنی بـوون ...هـەروا دانـەری عوسمـانی – شەمـسەدین سـامی – کـە لـ
رەچـەڵەك ئـەلبانی بـوو لـەدانراوەکانی ژمـارەی دانیـشتووانی کـەرکوک
بە٣٠٠٠٠ هەزار دیاری کردووەو سێ یەکی کورد بوونە لە شارەکەدا .

١٧٣٥/٥/٢٤ دامەزرانـدنی دەوولـەتی ئەفشار لەلایـەن نادرخـانی کـوری ئیمـام قلـی.. ئـە
دەووڵەتە ٢٥ساڵ بەردەوام بوو، کە چوار سەرکردە ئەو دەووڵەتەیان بەرێوو
بـردووە تـا مـانگی /١٧٩٥/٧. ئـەویش یەکـەم دەسـەڵاتداریەتی لـە سـەر ئـە
دەووڵـەتـە بـە سـەرکردایەتی نادرخـان بـوو... وەك رێگرێـك و پـارەو سـاما
کۆکەرەوەو بەرەڵلای لە دەسەلات ، کە هەموو شتێکی لە پێناو دەسـەڵاتەکە
بوو، بە ناوی شای سەفەوی تەهماسبی دووەم .

هەروا دوای خۆی ، برازاکەی عەلی ئیبراهیم بوو ، کە لە مانگی /١٧٤٧/١دەسەڵاتی گرتە دەست تاکوو سەرەتای مانگی /١٧٤٨/١، دوای ئەویش ئیبراهیم دەسەڵاتی گرتە دەست، بەڵام ماوەی دەسەڵاتەکەی ئەو زۆر کوورت بوو .. دوای ئەوانیش- شارەخ رەزا قلی نادر- کە لە ١/٢/ ١٧٤٨دەسەڵاتی گرتە دەست تاکوو ١٧٩٥/٧/١٨ لە دەسەڵات بەردەوام بوو، دوای ئەو دەسەڵاتە هەڵوەشێنرایەوەو دەووڵەتی زەندیەکان سەری هەڵدا ئەویش لەلایەن سەرکردەی لێهاتوو کەریم خانی زەندی کوردی بوو لە هەرێمی رۆژهەڵاتی کوردستان.

١٧٣٦

١٧٣٦/٥/١٢ هێزەکانی سووپای فارسی سەفەوی هێرشیان کردە سەر هۆزی - عەشیرەتی- بلباس لە هەرێمی رۆژ هەڵاتی کوردستان ، کە نزیکەی ٢٠٠٠ دوو هەزار سەرباز دەبوون ، لە ئەنجامی شەڕیکی سەخت بە دەیان چەکدار شەهید کران و بەدەیا چەکداریش بەدیل گیران ، ئەوانی دیکەش پەرت و بڵاوەیان لێکرد.

کە ئەمەش لەلایەن هێزەکانی محەمەد عیساخانی بەلگەری ئەفشار ئەنجامدرا بوو... کە داوای لە نادر کرد یارمەتی بدات . لە پێناو سەرکووت کردنی هێزە چەکدارەکانی هۆزی بلباس یارمەتی نەدانی هۆزی بلباس لە ناوچەکەدا .

١٧٣٨

١٧٣٨/٧/٢لە دوای ٢١ ساڵ لە دامەزراندنی کۆمەڵەی ماسۆنی -باب کلمنت- شانشینی بەریتانیا راگەیاندنێکی بڵاوکردەوە بە قەدەخەکردنی کاری ماسۆنییەکان و بیری ماسۆنیەکان بە ناوی ئەوەی کە دژی هەمووئاییینێکی سەرزەوین لە جیهاندا .

١٧٤٠

/١٠/٢٠ ئیمپراتۆری نەمسا شارڵ شەشەم کۆچی دوایی کردو کچەکەی جێگەی

١٧٤٠ گرتەوە کە ناوی – ماریە تریزە – بوو ، کە یەکەم هەنگاوی ئەم خاتونە ئەو
بـوو کـە فەرەنـسای لەگـەل هەنـدێ دەوڵـەتی دیکـە یەکخـست ، لـە پێنـا
بەربـەرەکانی کردن و دابەشـکردنی سـامانەکان ، کە بـووە هـۆی هەڵگیرسانی
شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای فەرەنسا و هێزەکانی سووپای نەمسا .
ئەم شـەڕە لـە مێژوودا بەبەربـەرەکانی– کیروز– دا دادەنرێت ، کە لـەو کات
بنەماڵـەی ماریـە لـە ئـەنجام سـەرکەوتنی بەدەسـت هێنـا لەسـەر فەرەنـسا و
ناوچەو هەرێمە جیاجیاکانی ژێر دەسەڵاتەکەیاندا .

١٧٤٢

١٧٤٢/٣/٨ لـە دایـك بـوونی دامەزرێنـەری بنەماڵـەی خەجەریـەکان ئاغـا محەمـەد ..
شایانی باسە محەمەد زاواو خەزووری یەکتر بوون لە گەڵ کەریم خانی زەند
لە دوای مردنی کەریم خانی زەند لە ١٧٤٧/١/١٣ئاغا محەمەد بەرەو باکوو
گەراوەو خۆی کردە شاهەنشاو ئیماراتی پایتەختی فارسی کردە بارەگای
سەرەکی کارگێری دەسەڵاتی خۆی کە دووبەش بوو، لە هـەمان کات کێشەو
ململانێ سەری هەڵدا تا ئەو کاتەی کە بنەماڵەی زەندیەکان کۆتایی هات .
شایانی باسە ئەو بنەماڵەیـە لـە دانـراوە بەنرخـەکانی– ویل دیورانت– قصة
الحضارات) باسی لێوە دەکات.

١٧٤٣

١٧٤٣/٩/١٣ هێزەکانی سـووپای رژێمـی فـارس بـە سەرکرایەتی – نـادر شـای ئەفشاری– گەیشتە ناو شاری هەولێرلە باشووری کوردسـتان و دەسـتی کـرد بـە کووشـتن و وێـران کـردن لەشـارەکەدا ، دوای جێبـەجێکردنی مەرامەکـەی لـە شـاری هـەولێر بـەرەو شـاری موسـڵ بەرێکەوت .
لـــە ئـــەنجام رووبـــەڕووی هێـــزە

چەکدارەکانی- جەلیلیەکان- بوونەوەو نەیانتووانی شاری مووسڵ و دەووروبەری داگیر بکەن .
شایانی باسە کە ئەو جێگەی شەڕ لە نێوان هێزەکانی نادر شای ئەفشاری فارس و جەلیلیەکان لە رۆژهەڵاتی مووسڵ روویدا لە نزیك شاری موسڵە ، کە پێی دەڵێن (ئەلبوسیف).

١٧٤٥

١٧٤٥/٢/٣ لە پێناو چاو شکاندنی دانیشتووانی وویلایەتی مووسڵ ، نادر شا خۆی داوای ئەوەی کرد ، کە دەستی لەسەر ئابلوقەدانی وویلایەتی مووسڵ هەڵگرێ و لە ساینەوە بەرەو سەردانی سۆمای برادۆست و قەلاکانی بانیەو بەردەرەشی کرد لە باشوورو رۆژهەڵاتی کوردستان.

١٧٤٦

١٧٤٦/٤/١٢ لەدایك بوونی سێیەم سەرەك کۆماری وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا - تۆماس جیفرسۆن - لە شاری کۆلۆنیا لە نزیك -شارلۆتزفیك- ی ئۆستانی وویلایەتی - فیرجینیا- لە خانەوادەیەکی گەوورە ، کە باوکی ناوی پیتەر بووە خاوەنی زەوی و زارێکی زۆر بووەو دایکی ناوی (خنن) بووە .
ناووبراو لە تەمەنی ٣١ساڵیدا دەستی کرد بە نووسین لەبارەی مافەکانی ئەمەریکاو گرنگترین مانفێستی دەرکردو پێشکەشی بە کۆبونەوەی - ولیام میزۆرك - لە ساڵی ١٧٧٤ ، کردو دەنگی دایەوە ... لە ساڵی ١٧٩٦ پارتی دیموکراتی کۆماری لە دژی فیدراڵەکان دامەزراند... تۆماس جیفرسۆن

بۆماوەی هەشت ساڵ حوکمڕانی ئەمەریکای کرد ، لە ساڵی ١٨٠١ تا ٨٠٩
. لە تەمەنی ٨٣ ساڵیدا لە ساڵی ١٨٢٦ کۆچی دوایی کردوو لە وولاّتەکەدا.

١٧٤٧

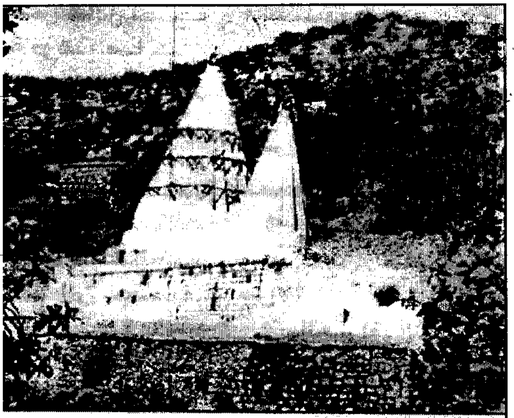
مرقد الشيخ آدي

١٧٤٧/١/١٣ لـــه دوای کۆچـــی دووایی رابەری ئاینی ئێزیدیــەکان عــودەی موســـــافر ، کـــه گۆرەکـــــەی لـــــه مەزارگـــــەی لالـــشی پارێزگـای دهۆکـه لـه باشـووری کوردسـتان ، ئـەو مرۆڤـه ئاینیـه رۆڵی ســـــەرەکی لـــــه کوردسـتان هـەبووه لـه سەدەی شەشەمی کۆچی، لە پێناو رێکخستنی بیروو بڕووای ئایینی لە چوا چـێووەی ئـاینی ئیـسلام ، لـەناو خـەلکی کـورد. کـه بـه پیرۆزتـرین زمـا دادەنرێت لە جیهان .

ئەویش به ناوی ئەوەی کە زمانی خوا پیرۆزە کە – الجلوه ومصحفی رەش ی پـێ نووسـراوەتەوە ، دوای ئـەویش کـوڕی بـرای ئـەبوو بـەرەکاتی کـوڕ سەفەر جێگەی گرتۆتـەوە... دوای ئـەویش کوڕەکـەی ئـەبوو مـەخامر جێگـە گرتۆتەوە ، کە ناو زەند بوو بە عودەی کوردی تاکوو کۆچی دوایی کردوو لە لالش .

١٧٤٧/٦/١٩ کــووژرانی نادرشــای ئەفــشار لــەکاتی هێرشــکردنه ســـەر دانیــشتوواذ کوردیەکانی خۆراسان لە رۆژهەلاّتی کوردستانی ژێردەسەلاّتی فارسدا .

١٧٥١

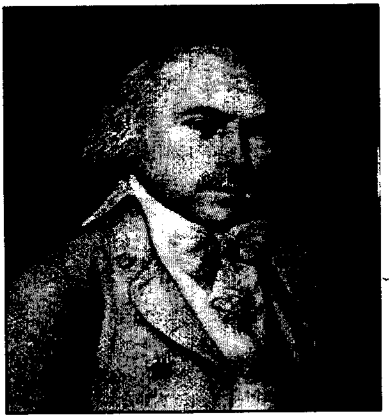

١٧٥١/٥/١٩ چوارەم سەرۆکی ئەمەریکا – مادیسۆن – لە بنەمالەیەکی بەنژاد بەریتانی لە فیرژینیا چاوی بە جیهان هەڵیناوە ... کە شاعیرێکی گاڵتەوگەپ بووە . لە دوای خۆی ١٩ هۆنراوەی جێ هێشتووە ، کە زۆربەی ئەو هۆنراوانەشی ئاراستەکردن بووە بۆ بەرپرسانی ئیدارەی ئەمەریکا . بۆ ماوەی دوو خوولی هەڵبژاردن سەرکەوتنی بەدەست هێناوە بۆ پۆستی سەرۆکایەتی کردنی ئەمەریکا .

لە ١٨٣٦/٦/٢٨ کۆچی دوایی کردووە . ئەم سەرۆکە ژیانێکی زۆر بەختەوەری بردۆتە سەر لەگەڵ کارە میریەکانیدا لە هەڵسووراندنی کاروباری ئەمەریکاو پەیوەندیە ناوخۆی ونێوو دەوڵەتیەکان لە جیهاندا.

سەرچاوە :– ئیسکلۆپیدیای کوردستان و جیهان داتانی – عەلی کەندی – چاپی دووەم/٢٠٠٨ .

١٧٥٤

١٧٥٤/١٢/١٣ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان محەمەدی یەکەم لە تەمەنی ٦٠ سالیدا کۆچی دوایی کردووەو ماوەی دەسەڵاتداریەتی ٢٥ ساڵ بووە لە سەر ئیمپراتۆریەتەکەدا ... شایانی باسە سەرەرای نیمچە دادوەری لە دەسەڵاتەکەی ، بەڵام هەروەك دەسەڵاتدارانی دیکەی عوسمانی بەردەوام بوو لە فراوانکردنی سنووری جووگرافی دەسەڵاتی لە ئەوروپاو ئاسیاو چەندین هەرێمی دیکە لە دەوورووبەری دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .

١٧٦٠

١٧٦٠/١٠/١١ لەدایك بوونی دامەزرێنەری مەزهەبی سان سیمونیە لە ئابووری ورامیاریدا

... – سان سیمون – له پاریسی پایتەختی فەرەنسا لە بنەماڵەیەکی ناودا
دەوڵەمەنـدەکانی فەرەنـسا ، لەگـەڵ هەڵگیرسـانی جـەنگی سـەربەخۆ
ئەمـەریکا لـە سـاڵی ۱۷۷۹ سـان سـیمون بـووە سـەربازی جـەنگاوەر دژ
هێزەکـانی سـووپای بـەریتانیا ... کـە ئـەم شـەڕەش کاردانـەوەی خـۆی نوا
لەئـەورووپا و ، سـان سـیمون داوای لـەجێگیری شانـشینی ئەسـپانیا کـرد
پـرۆژەی کـەرتکردنی کـەناڵێك ، کـە هـەردوو زەریـای ئەتلەسـی وهـێمن بەیـ
ببەستێتەوە .
دوای ئەوە گەڕاوە فەرەنسا لەو کاتەشدا پلەی قائمقامی – عقید – ی هەب
، کـە تەمـەنی لـەوکات ۲۳ سـاڵ بـوو ... وازی لەپیـشەی جـەنگ هێنـا دەسـ
کرد بەخوێندنی ئەندازە ... لەو کاتەش کە شۆڕشی فەرەنسا لەساڵی ۸۹
هەڵگیرسا ئەو خۆی لەو شۆڕشە دوورخستەوە سەرەرای ئەوەی کە ئـەو هـە
و خەباتـەی لـەپێناو ئـازادی و یەکسانی وژیـانێکی پـڕ لـەئارامی وئاسودە
هەبوو ، بۆ گەلانی جیهان .
بەتایبـەتی گـەلی فەرەنـساو بـەداواکردنی بـەخۆماڵی کردنـی سـامانەکا
دەرەبەگـە دەوڵەمەنـدو خـاوەن کارگـەو پـرۆژەو زەوی ، هەرچـەند خۆیـش
لەبنەماڵەیەکی دەوڵەمەند بوو .
هـەر بـەو هۆیـەش لەسـاڵی ۱۷۹۳خرایـە بەندیخانـەو دوایـی ئـازادکرا .
تەمەنی ۳۷ ساڵیدا هەستی بەوەکرد کە چارە سەری کێشەکان لەرێگەی کا
زانـستیەکان دەبێـت . ئـەوەش بـووە هـۆی ئـەوەی کـە یەکـەم دانـراوی لەسا
۱۸۰۲ بـەناوی – رسـائل سـاکن ڤ جنیـف – ی بڵاوکـردەوە لەگـەڵ چـەند
بابەت و دانراو لـەبوارەکانی زانـست و یاساو مافـەکان و بـەردەوام بـوونی ل
کـارە هەمەلایەنانـە تـاکوو لـە ۱۸۲۵/۵/۱۹ کۆچـی دوایـی دەکـات لەپاریـس
پایتەختی فەرەنسا.
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /۲

۱۷٦٦ ✍

۱۷٦٦/٤/۲۲ لە دایك بوونی رۆمـاننووس وسیاسـەتمەداری فەرەنـسی خـاتوو – مارام د

ستال – لە شاری ژنێڤی وولاتی سویسرە ... ئەم نووسەرە بەهرەدارە کچی جان تێگەر ١٧٣٢ – ١٨٠٤ ی وەزیری دارایی بەناوبانگی – لویس شازدەهەمی – شای فەرەنسا بووە . ئەم کچە خوێندنی لەشاری پاریس تەواوکردووەو هەر لەمنداڵیەوە توانای نووسینی هەبووە ، لەساڵی ١٨٧٥ دەستی بەنووسینەکان کردووە .

لە ساڵی ١٨٧٦ رۆمانێکی سەرکەووتووی بەناوی سۆفا بڵاوکردرتەوە .

لەساڵی ١٧٨٨دا شووی بەپیاوێکی سوویدی کردو لەوساوە نازناوی مادام دی ستالی لەنووسیەکانی بەکارهێناوە ... لەساڵی ١٧٩٠ تراژیدیایەکی بەناوی – جان گرای – داناوە کە رەخنەگران پەسەندیان کرد .

هەر لەو ساڵەشدا چەند نامەیەکی جوان وبەنرخی لەبارەی جان جاك رۆسۆوە نووسی و ، ناوی چەند نامەیەك لە بارەی رۆمانی گرنگی بەناونیشانی – دلڤین و گۆرین – بڵاوکردەوەو بووە هۆی دەرکردنی کەسایەتیەکی بەهێز ... هەڵوێستی بوێرانەی هەبوو لەشۆرشی فەرەنسا لەساڵی ١٧٨٩ تاکوو رووخانی ناپلیۆن لەساڵی ١٨١٥ ... ئەم ئافرەتە لەنووسینەکانی بەردەوام بوو لەگەڵ داگرتن وڕێزگرتنی لەنووسین ونووسەران تاکوو لە ١٨١٧/٧/١٤ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەدا .

١٧٦٨

١٧٦٨/٩/٤ نووسەرو ئەدیبی فەرەنسی – فرنسوا شاتوبریان – لە شاری – سان مالۆری – لە رۆژئاوای فەرەنسا چاوی بەجیهان هەڵێناوە .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە شاتوبریان لەبنەماڵەیەکی ئۆرستوکرات بووە ، باوکی – رینی ئۆگستی – خەریکی کاری بازرگانی بووەو رووی لەئەمەریکا کردووەو سوودێکی باشی لەم کارەی بەدەست هێنا ، و رێنمایەکانی باوکی کاریگەری لەسەر شاتوبریان هەبووە .

بەلام شاتوبریان لە تەمەنی هەرزەکاری تێکەڵاوی چالاکیە رامیاریەکان دەبێت وزۆریش بە جان جاك ورۆسۆ کاریگەر دەبێت ، بەتایبەتی لەڕووانینەکانی بۆ سرووش وکۆمەڵگادا ... کاتێك شۆڕشی مەزنی فەرەنسا

دەست پێ دەكات لەساڵی ١٧٨٩ ، لە چەخماخەدەدات وشاتوبریان لـا سووپای پادشایەتی فەرەنسا دەبێتە ئەفسەر .
بەم راپەرینە سەرتاسەریە دلخۆش نابێت وهەر لەوماوەیەشدا یەكە، بەرهەمی ئەدەبی خۆی بەناوی – خۆشەویستی لە لادێ – وبەناوی خوواستراوی – شفالیتی – بلاودەكاتەوە . هەروا لەساڵی ١٧٩١ گەشتێكی شیعری و زانستی بۆ ئەمەریكا دەست پێ دەكات ، مەبەستەكەشی ئەوە بوو تاكوو بتوانێ لەلای باكووری رۆژهەلات رێگایەك لە نێوان هەردوو زەریای ئەتلەسی وئارام بدۆزێتەوە .
شیعرەكانیشی دووركەوتنەوە بوو لە هات وهاواری شارو روانینی بوو لە ژیانی ساكارانەی هیندیە سوورەكان لە ئەمەریكا ، وەك پێكهێنەرێك زۆر جێگا گەرا . رێزی زۆری لێدەگیرا ، تەنانەت سەرۆكی پێشووی ئەمەریكا جۆرج واشنتۆن پێشوازی لێدەكات ، كە بۆ ساڵی دوایی دەگەرێتەوە فەرەنسا ولایەنگیری خۆی بۆ پادشاو بنەماڵەی فەرەنسا دەربری وشۆرشگێرانە راوەدویان نا ، بەو هۆیەوە بەرەو وولاتی بەلژیكا دەروات لەو كاتەی شۆرشی فەرەنسا لە بارێكی زۆر سەخت دەبێت لە نێوان ساڵەكانی ١٧٩٢ – ١٧٩٤ شاتوبریان بەناچاری بەرەو بەریتانیا رادەكات و لەوێدا ماوەی ٧ ساڵ بەنەخۆشی وبرسیەتی وهەژاری بەسەر دەبات .
لەگەل ئەوەشدا فەرمانی لە سێدارەدانی لەلایەن دەسەلاتدارانی فەرەنسا بۆ دەردەچێ ...لەو ماوەیەشدا گوێ بیستی نەك هەر مل پەراندنی لویسی شانزەهەمی پادشاو خاتوو ماری ئەنتوانێتی هاوسەری دەبێ ، بەلكوو لەسێدارەدانی برا گەورەكەشی دەزانێ . بۆ ئەم مەبەستە دەست بە نووسین دەكات .
لەساڵی ١٧٩٨ لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا پەرتووكی ووتاری مێژووی وكاری ورامیاری لەبارەی شۆرشەكان بلاودەكاتەوە ...كە تێیدا بەهرەی شیعروفەلسەفەو ئەدەبی خۆی دیار دەخات ... لەو كاتەی ناپلیۆن دەسەلاتی فەرەنسای لەساڵی ١٨٠٠ دەگرێتە دەست شاتوبریان دەگەرێتەوە فەرەنسا بەناوی – دەسەلات – لەو كاتەدا چەندین بەرهەمی ئەدەبی وشیعری وفەلسەفی دەنووسێت ، لەوانەی یاداشتەكانی خۆی لەساڵی ١٨٠٨ و دوای

ئەوە لە ساڵی ١٨١١ لە گرنگترین ساڵی ژیانی شاتوبریان دادەنرێت کە بەرهەمەکانی بەگەشتێك لەپاریسەوە بەرەو قدس ویادگاریەکانی دوای گۆر دەنووسێت ولە ئەکادیمیایی فەرەنسی دەبێت بە ئەندام .

ئەم نوسەرو شاعیروفەیلەسوفە لەماوەی ژیان بەردەوام پێنووسەکەی لە نووسین بەردەوام بوو تا لە رۆژی ١٨٤٧/٧/٤ ماڵئاوایی لەووڵات و جیهان دەکات.

پەیمانتنای - توبنجین

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٧٦٩

١٧٦٩/٨/١٥ لە دایك بوونی -ناپلیۆن پۆنابارت- لە دورگەی کۆرسیکا لە شاری -ئەجاکسیۆ- لە فەرەنسا ، لە دوای تەواو کردنی خووێندنی جەنگی بە پلەی ملازمی دووی سەربازی لە بەشی تۆپچی وەرگرتووە.

١٧٧٠

١٧٧٠/٨/٢٧لــه دایــك بــوونی رووونــاكبیر و فەیلەسـوف جیهـانی – هیگـل – لــه شاری ئینستنجرت و هەر لەو شارە خووێنــدی ســەرەتای وناوەنــدی لــەنێوان ساڵەكانی ١٧٧٧ تـاكوو ١٧٨٧ تــەواودەكات ... لەســاڵی ١٧٨٨ چووە پەیمنگێ بـتوربنجن – ی ئـاینی ، كـە ئـەو پەیمانگایـە پەیمانگایــەكی پروتــستانتی بــوو ئــەویش ، لــه پێنــاو دەرچــوونی قەشــەكانی ئــەنجیلی بــوو . هــەر

لەوشارەدا دایكی كۆچی دوایی دەكات ، كه ئەو فەیلەسوفە قوتابییەكی زیرەك ولێهاتووبوو لەهەموو بوارەكان له زانستەكان .

لـه دوای ساڵی ١٧٨٥ دۆزنكـرانتس كتـابێكی بەناونیـشانی ژیـانی هیگـل بڵاوكـردەوە ... دانراوەكـانی هیگـل جێگـەی گرنگـی پێـدان بـوون لەلایـەن فەیلەسوفە جیهانیەكان ، بەتایبەتی ماركس ، سەرەرای رەخنە لێگرتنی هـەتا لەلایەن لینین و فویرباخ ... دوای ئەوە لە ١٨١٨/١٠/٢٨ بووەته مامۆستا لـه زانكۆی بەرلین له ئەلمانیا .

بیرووبۆچوونی هیگل لەسێ مانا خۆی دەگرت ئەویش – بیر ، سروشت ، رووح – ئەو سێ مانایەش دەگەراوە سەر – بیر–... ئەم فەیلەسوفە لەژیانیدا لـەكارە فەلسەفەیەكانی بەردەوام دەبـێ لـه جیهـان تـاكوو لـه ١٨٣١/١١/١٤ كۆچی دوایی دەكات لە وولاتەكەدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دكتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٧٧٠/١٢/١٦له دایك بوونی خاوەنی مۆزیكاو سەمفۆنیای ناوداری جیهانی – بتهۆڤن – لـه شـاری بـۆنی ئـەلمانیا ... كـوری دووەمـی بـەناوبانگترین عـازف ژەنـەكان و گۆرانیبێژی ئەلمانی بووە ... لەهەمان كات مرۆڤێكی توونـد بووە لەهـەڵس و كـەووت وحـەزی بـەوەكردووە كەهـەردەم منداڵـەكانی فێـری باشـترین مۆزیكا

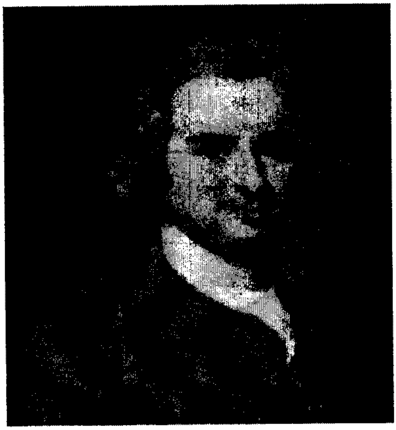

ژەنی بکات ولەوانەش بتهۆڤن .
کە بتهۆڤن بەهرەو توانای بەرزی هەبووە بۆفێربوونی مۆزیکا بە کەمانچە و گەشەکردنەکانی بە پەلە بووەو جێگەی سەرسوورمانی بینەران و هەڤالانی بووە . لەتەمەنی ٧ ساڵیدا بۆ یەکەم جار لەبەردەم جەماوەر دەرکەووت لەیەکێ لەئاهەنگەکانی مۆزیکاو ، دوای ساڵێك دانەری مۆزیکی - کریستیان گوتلوب ئیف - ئەرکی سەرپەرشتی کردنی و مەشق دانی بتهۆڤنی گرتە ئەستۆو زۆر بەخێرایی تواناکانی لەم بوارەدا دەرکەووت .
دوای ئەوە ئەو گۆرینانەی خستە نێوو بەڵگەنامەکانی لایبزك ، وەك کارێك بۆ مۆزیکای لویس ڤان بتهۆڤن ، کە تەمەنی ١٠ ساڵان بوو ، لە ساڵی ١٧٨٧ بتهۆڤن گەشتی شاری ڤییەنای کرد ، کە ئەوکات ناوەندێکی موزیکی بوو . لەو گەشتەیدا چاوی بەکۆنت والدشتاین کەووت کە مامۆستای پیانۆ بوو . لە دوای مردنی دایکی لەهاوینی ساڵی ١٧٨٧ تووشی چەندین گرفت بوو . بەڵام کارەکانی بەشێووەیەکی رێك ئەنجام دەدا لەبواری مۆزیکاو لە ساڵی ١٧٩٢ شاری ڤییەنای کردە بارەگای نوێی خۆی بۆ وەرگرتنی وانە لەهەر یەك لە هالدین و برێتشبنینر و شیك و سالیری .
ئەم مرۆڤە بەتواناو بەهرەدارە تاکوو کۆچی دوایی لە ١٨٢٧/٣/١٦ دەکات و لەکاتی ناشتنی تەرمەکەی زیاتر لە ٣٠٠٠٠ هەزار کەس بەشداری ناشتنی تەرمەکەی بوون و یەکێکی دیکەی وەك بتهۆڤن بوونی لەجیهان ئاسان نیە لەم بوارەدا.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی ٢/ .

١٧٧٢

١٧٧٢/٢/١ دابەشکردنی پۆلۆنیا لە نێوان ڕووسیای قەیسەری و شانشینی نەمساو بڕووسیا بەرەشکردنەوەی ئەو وڵاتە لە سەر نەخشەی رامیاری هەرێمەکەو جیهان ، بەلابردنی شانشین بەپێی پەیمانی نێوان ڕووسیای قەیسەری و

بڕووسیا، ئەویش لە دوای كۆتایی هاتنی شەڕی نێوانیان بەسەركردایەتی
قەیسەری ڕووسیا.

١٧٧٣

١٧٧٣/٣/٢٥ بە هۆی نا لە باری باری ناوچەكەو هەرێمەكان ، هێزەكانی سووپای
ڕووسیای قەیسەری هێرشیان كردە سەر هێزەكانی سووپای ئیمپراتۆریەتی
عوسمانی ، لە ناوچەی ڤارنا لە باكووری ئێستای ڕۆمانیا ، كە كە پێشتر
شارێكی بوولگاری بوو لەسەر دەریای ڕەش، لە ئەنجام هێزەكانی سووپای
ڕووسیا سەركەوتنیان بەدەست هێنا بەسەر هێزەكانی سووپای
عوسمانیدا.
كە لەو كات سەرەك وەزیرانی دەسەلاتی عوسمانی– سەدر ئەعزەم–
سەركردایەتی هێزەكانی لە ڕۆژئاوای شاری ڤارنا دەكرد، دوای ئەوە سەدر
ئەعزەم داوای گفتوو گۆی لە دەسەلاتی ڕووسیای قەیسەری كرد
گفتووگۆكەش لەشاری – میناجەی– بوولگاری ئەنجام درا ، كە دەسەلاتی
عوسمانی دانی بەسەربەخۆیی تەتەرەكانی قرم نا لە گەڵ هەرێمی –
بسارابیا– كە هەرێمێكی ڕۆمانی بوو، هەروا ناوچەی– قۆیان– كە
هەرێمێكەو دەكەوێتە ڕۆژئاوای قەفقاس ، لە كێشوورەكەدا .

١٧٧٤

١٧٧٤/٧/٢١ مۆركردنی ڕێكەوتننامەی هاوكاریو دۆستایەتی لە نێوان نووێنەری
دەسەلاتی عوسمانیو باڵوێزی ڕووسیای قەیسەری ، كە ئەو ڕیكەوتنە لە
٢٨ مادە پێك هاتبوو ، لەوانە دان نان بەسەربەخۆیی تەتار لە هەرێمی قرم
بسارابیا . كە دەكەووێتە ڕۆژئاوای شاری كۆنستنزای وولاتی ڕۆمانیا لەسەر
دەریای ڕەش، ئەویش بە پاراستنی سەربەخۆیی دەووڵەتی عوسمانی لە
بوواری ئاینیو ڕێنمایەكانیدا .

١٧٧٥

١٧٧٥/٣/٤ لە دایك بوونی میر محەمەد- پاشای کۆرە لە باشووری کوردستان- لە شارۆچکەی رواندزی سەربە پارێزگای هەولێر... پاشای کۆرە لە گوندی - دێلزی - لە ناوچەی باڵەك لەلای مامۆستا مەلامحەمەدی - نینۆ - ئامادەی خووێندووە ، هەروا لە تەمەنی لاوویەتی - خەجیجی- کچی بایز بەگی مامی خواستووەو دوای ئەوە

بەرپرسیاریەتی جۆلەمێرگو دۆلی گەورەوانو دۆلی هەرووتیانو سەرچیاو سرێشمەو باوویانی گرتۆتە ئەستۆ .

دوای ئەوەی کە دەسەلاتی گرتۆتە دەست زۆر تووندڕەو خۆویستیو گیانی خۆسەپاندنی بەسەر هەموو کارێك هەبووەو پاوانی سامانەکانی بەر دەستەیی کردووە ، کەس نەیتووانیوە لەهاوکارانی لە کەسایەتیەکانی ناوچەکە بەرامبەری بووەستێ لەهەڵسووکەوتو رەفتارەکانیدا .

١٧٧٥/٥/٥ گرێدانی کۆنگرەی دووەم لە شاری فیلادلفیای ئەمەریکا ، ئەویش بە پێك هێنانی هێزەکانی سووپای ئەمەریکا لە ژێر سەرکردایەتی سەرۆکی ئەمەریکا جۆرج واشنتۆن ، کە دوایی ئەوە بووە یەکەم سەرۆکی ئەمەریکا.

ئەم نەخشەیە شۆڕشی سەربەخۆیی ئەمەریکا دیاری دەکا بە دەرچوونی لە ژێر دەسەڵاتی بەریتانیای مەزن لەوکاتدا .

١٧٧٥/٧/٤ ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی ئەمەریکا بە جیابوونەوەی لە شانشینی بەریتانیاو – جۆرج واشنتۆن – پۆستی یەکەم سەرۆکایەتی کردنی حکومەتی ئەمریکای گرتە دەست ، لە هەمان کات بووە هۆی سەرهەڵدانی شەڕی ناوە ناوە لە ملاو لەولا لە هەرێمە جیاجیاکانی باکوورو باشوور لە پێکهاتەی ئەمەریکا .

١٧٧٥/١١/٢ هونەرمەندو ئەکتەری بەناوبانگی بەریتانیاو جیهان – ریتشرد– لە تەمەنی ٢٢ساڵیدا دەستی بە نووسینی شانۆگەری کرد ، لە هەمان کات هەوڵی کۆکردنەوەی پارەی دەدا ، تا ئەو کاتەی کە خۆی بووە ئەکتەرێکی شانۆگەری بەناوبانگ ,

کە یەکەم شانۆگەری لە ١/١٧ی هەمان ساڵ پێشکەش بە جەماوەر کردو سەرکەووتنی تیا بەدەست نەهێنا ، بەڵام لە ١١/٢ ی هەمان ساڵ لە شانۆگەری – قەهرەمانە – توانی باشترین سەرکەووتن بەدەست بێنێ ، کە بۆ یەکەم جار بوو لە سەر شانۆی – کۆخنت جاردن – هەڵوواسرێت و بەردەوام بێت لە کاری شانۆگەری رامیاری و کۆمەڵایەتی بەرەو بە جیهانکردنیدا .

١٧٧٦

١٧٧٦/٢/٢ کاربەدەستانی دەسەڵاتی فارسی سەفەوی لە پاڵ بەکارهێنانی زەبرو زەنگ و ئەشکەنجەدان دژی کوردو خاکی رۆژهەڵاتی کوردستان . سەرەڕای ئەوەی کە کورد بوونەو ئەروەبیلەوە هاتوون و بەر لەوەش لە شەنگاڵەوە چوونەتە ئەردەبیل و پەیڕەوەی ڕێبازی شێخەکانیان کردووە ...؟...!.

ئەویش لە پێناو دەستەمۆ کردن و سەرپێ دانەواندنیان کەووتنە بەکار هێنانی هەندێ ڕێگەی دیکە ، وەك پێك هێنان دروستکردنی خزمایەتی و پەیووەندی کۆمەڵایەتی لە نێوان فارس و کورد بە هۆی ژن و ژن خواستن لەگەڵ هەندێکیان و دورست کردنی ناکۆکی و دوژمنکاری لەلایەکی دیکە لە نێوانیان و بەگژا کردنی یەکتری لە هەرێمەکەدا .

هەروا هەوڵیاندا لەو ململانێ و کێشە کۆمەڵایەتیانە سوود مەند بن. لە هەموو بووارەکان بەتایبەتی لە بوواری نەتەوەیی و نیشتمان و دەسەڵات لە هەرێمەکەدا .

١٧٧٦/٢/٧ لە دوای دەسەڵاتێکی بەرزو خۆراگری ئیمپراتۆریەتی رۆمانی و لە دوای سەدا شەڕی توندو دژوواری خووێناوی ، یەکەم :– لە گەڵ ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی و دووەم :– لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئیسلامی ، بە هۆی دەیا هەڵەی پیلان و پلانی نەخشەی داریژراوی شەڕو ئابووری وبازرگانی و سەربازی و رامیاری، لە ئاکامدا بەرەو تووانەوەو کەوتن کەووت لە ماوەیەکی کورتدا لە ناوچەو هەرێمەکەدا .

١٧٧٦/٦ لە ئەنجامی شەڕیکی سێ رۆژەی دژووار لەلایەن هێزە چەکدارەکان لە پێکهاتەی سووپای وویلایەتەکانی باشوورو باکوور ، کە لە ئەنجامدا بووە هۆی ئەوەی کە لەو داستاندا هێزەکانی سووپای ئەمەریکا هەرەس بێنێ لە بوواری شەڕدا .

١٧٧٦/٧ وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە دوای شەڕو کێشەو ململانێی توندو دژوواری بەردەوام لەگەڵ بەریتانیا لەو بارو دۆخەدا ئەمەریکا سەربەخۆیی

خۆی بە شێووەیەکی فەرمی راگەیاند ، بە دەرچوونی لە ژێر دەسەلاتی بەریتانیا ، کە فەرەنساو ئەسپانیا پشتگیریان لێکرد دژی بەریتانیا .

هەروا ئەم راگەیاندنەش بە ناوی – وویلایەتەکانی یەکگرتووەکانی ئەمەریکا

– بوو . ناوی پایتەختەکەی شاری – واشنتۆن – ە و ئێستا ژمارەی دانیشتووانی ٤,٨٥٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . و لە ٥٠ وویلایەت پێك هاتووە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی ئەمەریکا ٢٧٥,٨٥٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ٩,٣٧٢,٦١٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ٧٦ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، نزیکەی سێچارەگی دانیشتووانی ئەمەریکا لە بنەرەتا ئەوروپین . بەریتانی و ئیرلەندی ٢٩٪ . ئەلمانی ٨٪ . ئیتالی ٥٪ . ئسکەتدە ناقی ٣٪ . ئەفریکیە ئەمەریکیەکان ١٢٪ . ئەمەریکی و ئەسپانی و پرتووگالی ٨٪ . ئاسیاییەکانی دوورگەی زەریای هادی ٣٪ . ئەباماو جۆرجی و لۆزیانا و هی دیکە ٣٢٪ . لە وولاتەکەدا .

١٧٧٦/١٢/٣ یەکـەم زانکـۆی ئەمـەریکی لـە رۆژهـەلاتی ناوەراسـت لـە شـاری بـەیروتی پایتەختی ئێستای لوبنان دامەزراو تاکوو ئێستاش ئەو زانکۆیە لەکارەکانی خووێنـدنی هەمەلایەنـەی زانکـۆیی بەردەوامـە لـە بووارەکـانی رامیـاریو ئابووریو یاسایی و زمانو مێژوو کۆمەلایـەتیو پیشەسازیو تەکنـەلۆژیاو ئەلکترۆنیو چەندین بوواری دیکەی خووێندن لە وولاتەکەدا .

١٧٧٧

١٧٧٧/٥/٨ لـە شانۆگەری – قوتابخانەی گێرەشێوێنەکان ، مدرسة الفضائح– شریدان تـووانی بـالاترین سـەرکەووتن بەدەسـت بێنـێ و ببێتـە یەکـەم شـانۆگەری لەسەدەی هەژدەهەمدا لە جیهان .

١٧٧٨

١٧٧٨/٥/٣ دوای گەرانـەوەی نووسـەرو فەیلەسـوفی فەرەنـسی بـە ناسـراو بـە بـەرگری ئـازادی – فرەنـسوا مـاری نارۆیـەمی – نـاودار بـە– ڤـۆلتێر– بـە تەمـەن گەوورەی گەراوە بۆ فەرەنسا ، لەم رۆژەدا کۆچی دوایی کرد… دوای ئەوە کـە بـەردی بناخـەی شۆرشـی مـەزنی فەرەنـسای دانـا ئـەویش دوای – ١١– . سالو کە لە ١٤/٧ /١٧٨٩ دا هەلگیرسا.

١٧٨١

١٧٨١/٣/١ دۆزینەوەی ئەستێرەی ئۆرانووس… لە دوای هەولو تەقەلایەکی بێ وێنـە… کە ئەستێرەی حەوتەمە لە کۆمەلەی خۆردا.

١٧٨١/٩/ بەریتانیای مەزن دانیننا بە سەربەخۆیی تەواوی وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەشێووەیەکی فەرمی ، ئەویش لـە دوای کێشە و ململانێ وشەرو پێکداکان لە ناوچەو هەرێمە جیا جیاکاندا .لەم وولاتە نووێیەدا .

١٧٨١/١٠/ لە دوای شەرو پێکـدانێکی بـەردەوام و دژووار لـە نێوان هێزەکـانی سووپای بەریتانیاو هێزەکانی سووپای ئەمەریکا لـە هـەرێمی – بۆرکتـاون ڤیرجینیا – کـە هێزەکـانی سـووپای بـەریتانیا خۆیـان دا بـە دەسـت هێزەکـانی سـووپای ئەمەریکاو بووە هۆی ئەوەی دەست بکـەن بە گفتووگۆ لە پێنـاو مۆرکردنی

پەیمانی پاریس لەنێوان بەریتانیاو ئەمەریکادا.

✍ ١٧٨٢

١٧٨٢/١١/٣٠ مـۆرکردنی پـەیمانی پـاریس لـە نێـوان ئەمـەریکاو فەرەنـساو ئەسـپانیا بەریتانیا ، بە بۆنەی سەرکەووتنی شۆرشی ئەمەریکاو سەربەخۆیی لـە پێنا هاوکاریو هاوپەیمانیەتیو دۆستایەتی لە نێوانیـان ، لـە هـەموو بووارەکان رامیاری و ئابووری و بازرگانی و سەربازی لە جیهاندا .

✍ ١٧٨٣

١٧٨٣/٢/٩ لە دایك بوونی شاعیرو وەرگێری بە ناووبانگی رووسیا ، ئەو شاعیرەی ک پەپوولـەی خۆشەویستی لەسـەر گوولەکـەی نەنیشت ڤاسیلی ئەندریێۆڤی ژوکۆف لەگووندی میشێکەری هەرێمی ئۆراڵ رووسیای قەیسەری ، لە ساڵ ١٨٥٢ و لە تەمەنی ٧١ ساڵیدا کۆچی دوایـی کـردووە ، بە ماڵئاوایی کردن لە گەلانی ژێر دەستەی دەسەڵاتی رووسیای قەیسەری کرد لە وولاتەکەدا.

١٧٨٣/٩/٣ لـە ئاکامی کێشەو شەری دژووار لـە نێوان ئەمـەریکاو بـەریتانیا ، کە بو هـۆی مـۆرکردنی پەیماننامـەی – پـاریس– ی پایتـەختی فەرەنسا ، کـە ب هۆیـە بـەریتانیا دانـی بەسـەربەخۆیی ئەمـەریکانا بـە رووبـەری کەنـەدا و وویلایەتی فلۆریدا لە کێشووەرەکەدا .

١٧٨٤

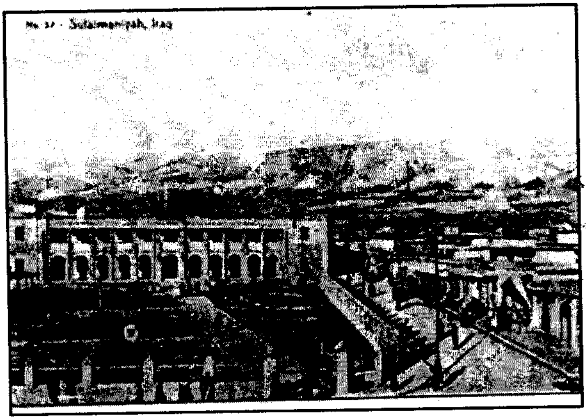

١٧٨٤/١١/١٤بنیاتنان و دورستکردنی شاری سلێمانی لە لایەن میر برایم پاشای کوڕی ئەحمەد پاشا ، لە هەرێمی باشووری کوردستان ، لە هەمان کات پایتەختی دەسەڵاتی بابانی لە قەلاچوڵان گوواسترایەوە بۆ شاری سلێمانی دورستکراوی نوێ ، دوای ئەویش عوسمان پاشای کوڕی مەحمود پاشا دەسەڵاتی میری بابانی گرتە دەست لە هەرێمەکەدا .

١٧٨٥

١٧٨٥/٧/٢٠سوڵتانی عوسمانی سوڵتان مەحمودخانی دووەم ، کە کوڕی سوڵتان عەبدولحەمیدی یەکەمە ، لە شاری ئەستەمبوڵ لە دایك بووە.

١٧٨٦

١٧٨٦/٢/١٣ لە دوای هەوڵ و توانایەکی زۆرو بە هۆی زۆر بوونی نەخۆشی و گیان لە دەستدانی بە سەدا کەس ، ئەویش بە گەران بە دوای ئەم هۆکارە لە ئاکام بووە هۆی دەرکەووتنی ڤایرۆسی ئەفلەوەنزە بۆ یەکەم جار لە جیهان .

١٨/١٠/١٧٨٦لـه دایـك بـوونی ڕابـەری مۆزیكـای ڕۆمـانتیكی – كـارل ماریـا ڤێردرێك ڤـۆن ڤیبیـەر – لـە شارۆچـكەی – ئیونتی – لە نزیك لۆبیكی ئەلمانیا ، باوكی دەرهێنـەری شـانۆو دایكی گـۆرانی بێـژ بـووه ...شـایەنی باسـه ڤۆن ڤیبیـەر یەكەم كەس بووه ، كه پیانۆ لە شووێنی ئامێری ئۆرگن لە كۆنـسێرتەكانی بـەكاربێنیٚ . ئـەم كەسـایەتیە لـە كارەكانی بەردەوام بووه تا لـە ٥/٦/١٨٢٦ لـە شاری لەنـدەن كۆچی دوایـیٚ دەكات ، دوای ئـەوە لـە سالّی ١٨٤٤ تەرمەكەی دەگوازرێتـەوە ئەلّمانیاو لە و وولاّتەدا بە خاك دەسپێردرێت .

١٧٨٧

٢٨/٣/١٧٨٧لـه دایك بوونی زانـای بـەناووبانگی فەرەنـسی وگەشـتەوەر– كلۆدیـۆس جیمس ریچ– لە نزیك – دیگۆن – ی سەر بە یووركەندی لە فەرنسا، ناووبراو گەشتێكی بەرفراونی بەناو خـاكی كوردسـتاندا ئـەنجام داوەو هـەولّی كۆكۆدنـەوەی زانیـاری داوه لەسـەر هـەموو بـوواره جیاجیاكـانی نەتـەوەیی و نیـشتمانی و زمـان و داب و نـەریت و كـەلتوورو شووێنەوارو شارستانیەتی كورد لە كوردستان .

هـەروا ئـەم كەسـایەتیه لـە كـارو كردەوەكـانی بـەردەوام دەبێـت تـا لـ ٥/١٠/١٨٢١ كۆچی دوایی دەكات و لە باخـچەی پاشایەتی – جیهان نۆما - بە خاك دەسپێردرێت لە فەرەنسا.

٢٥/٥/١٧٨٧ كـۆنگرەی دەسـتووری لـە شـاری فیلادفیـا كۆبوونەوەیـەكی ئەنجامـدا بـ هـەمووار كردنـی بەنـدەكانی بەند بـوو بـە یەكیـەتی كۆنفدرالی ، كـه ئەمـەش

پەیماننامەیەك بوو لە نێوان خوودی وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بە واژو کردنی ، کە تیایدا بڕیاریان لە سەر دەستووری نوێدا بە ڕژێمی فیدراڵی لە ئەمەریکا .

١٧٨٨

١٧٨٨/٣/١٠ شاعیرو نووسەری دیارو بەناوبانگی دوا قۆنـاخی ڕێبـازی ڕۆمانـسی ئـەڵمانیا – جۆزێـف فریهیزڤـۆن ئایـشندۆرۆڤ ... ناسـراو بـە ئایـشندۆرۆڤ لیریکنـووس – لـە کۆشـکی لۆیـۆویتزی نـین ، نـوێی هـەرێمی بـاکووری سـیلیزیای بڕووسیای پێشوو ئەڵمانیای ئێستا ، چـاوی بـەجیهان هـەڵهێناوە لـە وولاتەکەیدا .

ئەم شاعیرو نووسەرە تواناداره وەك رابـەرێك هۆکاری کاردانـەوەو کاریگـەری زۆری هەبووە لەسەر بووژانەوەی گۆرانی و چامەی لیریکی نەتەوەکەی . هـەر وەك تۆماس مان باسی دەکات و دەڵێ :-

دیمەنـە جـوان وبەرجەسـتەکراوەکانی نـاو چـاخەکانی ئایـشندۆرۆڤ کـە تـا ئێستا کاریگـەری زۆریـان لەسـەر شیعرو ڕۆنەکانـدا هەیـە ... جێگـەی ئـامـاژە پێکردنە کە ئەم شووێنەی لێی لەدایك بووە کەووتۆتـە نـاو وولاتـی پۆلۆنیا . دوای ئەوەی خووێندنی دواناوەندی تەواودەکات لەساڵی ١٨٠٨ بەرەو شاری هایدلبێرگ دەچێت و لەو شارە دەچێتە زانکۆی – هال یاسا – و لەخووێنـدن بەردەوام دەبێت و ، دوای ئەوە دەچێتە شـاری بـەرلینی پایتـەختی ئـەلمانیا و تاکوو لەساڵی ١٨١٠ لەبواری فەلسەفە دەست دەکا بەخووێندن .

دوای ئـەوە لەشـاری – ڤیـەناش – تاسـاڵی ١٨١٢ لەخووێنـدنی فەلـسەفەو یاسـا بـەردەوام دەبێـت . دوای ئـەوە چـەندین هـاوڕێ وهاوشـانی خـۆی دەدۆزێتەوە و ئاشناییان لەگەڵ پەیدادەکات .

دوای ئــەوە بەپلــەی ئەفــسەر بەشــداری لەشــەڕەکانی ئــازادکردنی ناوچــە داگیرکراوەکانی وولاتەکەی دەکا ، کە ناپلیۆن پۆناپەرتی سەرکردەی فەرەنسا دەستی بەسەردا گرتبوون ، بەتایبەتی بەشداری لەشەڕەکانی ساڵی ١٨١٣-١٨١٥ دەکات کە رویاندا .

لە ئەنجام ناپلیۆن بەرەو هەڵاتن هەنگاو دەنێ و بروسیاش مافەکانی خۆی بەدەســت دێنێتــەوە . لــە ســاڵی ١٨١٥ رۆمانێــك بــەناوی – شــاردنەوە – بڵاودەکاتەوە کە بەیەکێك لەکارە دیارو سەرنج راکێشەکان دادەنرێت . هەروا لەســاڵی ١٩١٦ – بەرەوســریش – بڵاودەکاتــەوە . لــەو ماوەیەشــدا چــەندین کــاری هەمەلایــەنی حکوومــەت بەدەســت دێــنێ تاســاڵی ١٨٤٤ خانەنــشین دەکرێت .

ئەم کەسایەتیە لەکارە هەمە جۆراوجۆرو لایەنەکانی فەلسەفەو یاساو رۆمان بەردەوام تا لە ١٨٥٧/١١/٢٦ ماڵئاوایی لەجیهان دەکات.

سەرچاوە :- www.jmdb.com

١٧٨٨/١٠/٢ حوکمرانەکانی ئازربایجان ماوەیەکی زۆر لە ژێر دەسەڵاتی عەباس میرزای فارسی سەفەوی بوون ، کە لە سەردەمی ئەو رووداوی گرنگ بەرپا دەبوو، ئەویش بەجەنگی نێوان رووسیای قەیسەری و فارسی سەفەوی ناوزەند بوو ، کە چەندین ساڵی خایاندو قۆناخی یەکەمی بە سپاندن و پێك هێنانی گوڵستان بوو لە ١٨١٣/١/٤.

هەروا قۆناخی دووەمی چەسپاندن و پێك هێنانی تورکمان جای بوو، لە ئەنجام بەرێکەووتنی پارێزگای ئەرزەرۆم لە باکووری کوردستان کۆتایی هات ، شایانی باسە رۆژی ئەو رووداوانە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکە هەیە بەشێوەیەکی گشتی لە هەموو بووارەکاندا .

١٧٨٩

١٧٨٩/١/٧ یەکــەم هەڵبــژاردنی ســەرۆکایەتی لــە ئەمــەریکا ئەنجامــدرا ، ئــەویش بەهەڵبژاردنی یەکەم سەرۆکی ئەمەریکا کە- جۆرج واشنتۆن – بوو.

هەر ئەم مرۆڤەش بوو ، کە تووانی ئەمەریکا دابمەزرێنێت و سەر بەخۆیی بــە رژێمــی فیــدراڵی وویلایەتــە یــەکگرتووەکانی ئەمــەریکا راگەیــەنێ لــە کێشووەرەکەدا .

١٧٨٩/٤/٣ یەکەم حکوومـەت دەستی بـەکارەکانی کرد بـەپێی دەستووری ئەمـەریکاوی فیدراڵی دەست پێکردنی یەکـەم دانیشتنی کۆنگرێسی ئەمـەریکی لەشاری نیـۆرۆك ، کـە لـەوکات شـاری واشـنتۆن دەسـت بـە بینـاکردنی نـەکرابوو لـە ناوچەکەدا .

١٧٨٩/٤/٨ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عەبدوئحەمیدی یەکـەم ، لە تەمـەنی ٦٦ساڵیدا کۆچـی دوایـی کـردووەو مـاوەی دەسـەڵاتەکەی زیـاتر لـە ١٥ سـاڵ بـووە ، لـە دوای خۆی سوڵتان سەلیمی سێیەم جێگـەی گرتـەوە لەسـەر هەڵسووڕاندنی کاروو باری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. لە سەر هەمان رێنمایەکاندا .

١٧٨٩/٤/٣ یەکـەم ئاهـەنگێرانی سـەرۆکایەتی لـە مێـژووی ئەمـەریکا ئـەنجام بـدرێت ، لـە دوای سـوێند خـواردنی جـۆرج واشـنتۆن بـەوەرگرتنی پۆسـتی یەکـەم سەرۆکی ئەمەریکا لە جیهاندا .

١٧٨٩/٦/١ بەرپابوونی شۆڕشی فەرەنسی لە بواری رامیاری ... کە لەوکاتە ئەنجوومـەنی چینەکانی پێك هاتـەی دەووڵـەتی فەرەنسی بریـاری کۆمەڵـەی نیشتیمانیان مۆرکرد ، ئەویش لەدوای شەوورۆژێك لـەگفتووگۆو کێشە بەرەزامەندی ٤٩٠ دەنگ بەرامبـەر ٩٠٠ دەنـگ ، کـە بەرهەڵستکاربوون و نووێنـەران رەزامەنـدی خۆیـان بەدەسـتگیربوون بەدەسـتوور راگەیانـد . بـەپێی یاسـای دەسـەڵاتی شانـشین لەفەرەنـسا ... ئەمـەش لـەدوای کێشەو ململانێـی نێـوان دەسـەڵات وجەماوەری گەلی فەرەنسا هات ، بە هۆی بەرزبوونەوەی بـاجی دەرامـەت ونـا لەباری باری ژیان و پاوانکردنی سامانی گەلانی فەرەنسا لە وڵاتەکەدا .

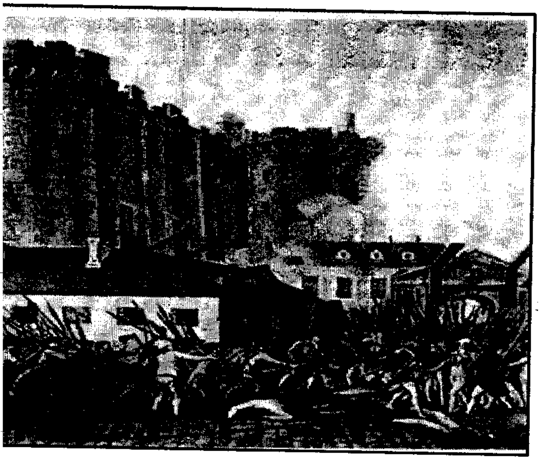

١٧٨٩/٧/١٤ شۆڕشـــگێڕە فەرەنـــسیەکان پـــەلاماری قـــەڵای – باستێل – یان دا لە پاریـسی پایتـەختی فەرەنسا و دەستیان بەسـەراگرت و دوای ئـەوە قەڵاکـەیان رووخاند ... ئەمـەش بووە هۆی ئەوەی کە – لویسی شانزەهەم – بروای ئەوەی بۆ دروست بێت و هێزی سەربازی لەنا شاری پاریس بکشێتەوە دەوروبەری شارەکە .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە تـاکوو ئێـستاش گـەلی فەرەنـسا ئـەم رۆژەیا کردۆتـە رۆژێکـی پیرۆزو هـەموو سـاڵێك یـادی ئـەم رۆژە دەکەنـەوە ... هـەر ووشەی باستێل بە واتای ، باڵەخانەیەکی بەهێزو سـەخت دروستکراو ، دێـ . ئـەم قەڵایـەش لەلایـەن پاشـا چارلـسی پێنجـەم لەسـاڵی ١٣٧٠ ی زایین دروستکراوە ... بۆ ئەوەی ببێتە یەکێك لەو قەڵا سـەختانەی کە بۆ کاروبار دەووڵەت سوودیان دەبێت .

دوای ئەوە کرا بەبەندیخانە بۆ هەموو ئەو کەسانەی بەرهەڵستی پاشا دەک ... رووخانـدنی ئـەم قەڵایـەش بـەهۆی تێـدابوونی بەنـدکراوەکان بـوو لەلایـ پاشـا چارلـسی پێنجـەم ... ئستاش ئـەم قەڵایـە وەك جێگـەی شووێنەوارێک شارستانیە لە فەرەنساو باس لێکردنـی بە شێووەیەکی مێژوویی بۆ گەلا فەرەنـساو گـەلانی دیکـەی جیهـان و بـە روونکردنـەوەی چۆنیـەتی دەسـەڵا توندرەو و چەوسێنەرو داگیرکەران و دەسەڵاتدارانی شۆڤینی لە جیهان .

هەروا ئەم رۆژە بە رەمزی هەڵووەشاندنەوەی سەرەرۆیی پاشایەتی – رژێمە پێشووی – فەرەنسا دادەنرێ ، کە لە راستیدا سەرەتای دەستپێکی شۆڕش مەزنی ئەو وولاتە بوو .

لـەم رۆژەدا کرێکـارە شۆڕشـگێڕەکانی ناوچـەی – فۆبـۆرگ سـێن ئـانتوان

هێرشیان کردە سەر بەندیخانەی باستیل ، لەگەڵ خاکدا تەختیان کرد ، بۆ ڕێزگرتن لە ١٤/تەمووز ، هەموو ساڵێك ڕێورەسمی تایبەتی سان و ڕێژەی هێزە چەکدارەکانی سووپای فەرەنسا بە ئامادە بوونی سەرەك کۆمارو کەسایەتیە گرنگە رامیاری و سەربازیەکانی ئەو وولاتە لە گۆرەپانی شارل دیگۆل تاکوو گۆرەپانی کۆنکۆرد بە ڕێووە دەچێت لە فەرەنسا لە لایەن گەلانی ئەم وولاتەدا

<u>سەرچاوە</u>:- گۆڤاری عەرەبی کوویتی - ٥٧٨ . مانگی/١/٢٠٠٧ .

١٧٨٩/٨/٢٦ شۆرشی فەرەنسی کاردانەوەی کاریگەری کردە سەر باری گەلانی فەرەنساو وولاتانی دیکەی ئەوروپا ، کە بووە هۆی ئەوەی کە راگەیاندنی ماڤ مرۆڤ و هاوولاتی بوون بە نیشتیمانەکەی جێگیربکرێت بەمەبدەئەکانی یەکسانی لە نێوان هاوولاتیان .

لەو کاتەوە کە هاوولاتیان دەستبگرن بەسەرچاوەی یەکەمی دەسەلاتی رامیاری لە هەڵبژاردن و دەنگدان و مافە رەواکانی چ لەبواری نەتەوەیی و نیشتیمانی و کۆمەلایەتی و رامیاری و رۆشنبیری و نەبوونی جیاوازی لە رەگەز و بە ئەنجام گەیاندنی دادپەروەری لە وولاتەکەدا.

چونکە پێشێل کردنی مافەکانی مرۆڤ و داگیرکردن و پاوانکردنی سامانی گەل لە چوارچێووەی وولات ودەسەلاتەکەیدا هۆکاری سەرەکین لە دروست بوونی گەندەڵی لەهەموو بوارەکان و لێك ترازاندنی پەیوەندی لە نێوان دەسەلات وگەل ، بە کاردانەوەی لەسەر باری ناوخۆو دەرەوەی وولاتەکەو دروست بوونی کێشەی کۆمەلایەتی ونەتەوەیی و نیشتیمانی مافەرەواکانی لە وولاتەکەدا .

هەروا لە نێوان ١٧٨٩/٨/٢٧ راگەیاندنی ماڤ مرۆڤ و هاوولاتی لەفەرەنسا .لەدوای هەوڵ و کۆشش و خەباتی بێ وچان لە لایەن کەسایەتی ناوداری فەرەنسا - لافاییت - کە ئەم بەڵگەنامەیە لە ١٧ مادده پێکهاتبوو لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ژیانی مرۆڤ لەوولاتەکەو لەجیهاندا .

١٧٨٩/٩/٢٢ لە دوای کۆچی دوایی سوڵتان عەبدولحەمیدی یەکەمی ، سوڵتانی عوسمانی و بە هەڵکەووتەی بارودۆخی گوونجاو لە بار لەپێش ڕووسەکان

کـه توونیـان شـاری بەنـدر حەسـینه داگیر بکەن لەگـەڵ زۆربـەی ناوچـەکانی کەلامو بغدانو بساربیا .

لە هەمان کات هێزکانی سووپای نەمسا چوونە ناو شاری بەلگرادو وولاتی سـربیا ، بـەلام دوای ئـەوە بـەپێی پـەیمانی مـۆرکراوی نێوانیـان ، ناوچـە داگیرکراوەکان گەرێندرانەوە ژێر دەسەلاتی عوسمانیەکان .

١٧٨٩/٩/٢٤ بۆ یەکەم جار لە مێژوودا ، دادگای بالای فیدرالی لە ئەمەریکا دامەزرێندرا ، بەپێی دەستووری ئەمەریکا ، کەپێك هاتبوو لە سەرۆكو چەند ئەندامێکی دیاریکراو لەلایەن کۆنگرێسی ئەمریکا، دوای ئەوە دادگاکە لە ٨ ئەندام پێك هات لە ساڵی ١٩٤٨و تاکوو ئێستا دامەزراندنیان بەندە بەدەسەلاتی سەرۆك کۆماری ئەمریکا، ئەویش بەوەرگرتنی رەزامەندی ئەنجوومەنی پیران .

هەروا لە دوای بە سەرا چوونی تەمەن بۆ خانەنشین کە دەبێ ، کە تەمەنی خانەنـشین کردنـی ئەنـدامانی دادگـای بـالا لـە تەمـەنی ٧٠ سـالاندایە لـە وولاتەکەدا .

١٧٩٠

١٧٩٠/٩/١٠ والـی بەغـدا سـلێمان پاشـا هەڵسا بەدروسـتکردنی پـەرژینێك لەچواردەووری شارۆچکەی مەندەلی .... یا بەنوێ کردنەوەی ئەو پەرژینە . لە بەر ئەوەی والی بەغدا عومەر پاشا بەدرەو جەسان و خانەقین و چەند جێگـەی دیکـەی د بە ئەحمەد پاشای بابان ، لەگەڵ خورماتوو کە ئەمانە هەر هەمووی گوندو شارۆچکەی کوردی بوونە و کەووتوونەتە ناو سنووری جووگرافی هەرێمی باشووری کوردستان .

سەرچاوە :-مێژووی ئێراق - عەباس عەزاوی .ل/٦ - ج - ٤٦ .

١٧٩١

١٧٩١/١/٩ لە دوای کێشەو ململانێی زۆر لە نێوان وولاتانی ئەوروپاو ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ، لـە پێنـاو بـەرەو گـۆرینی بـارو دۆخـە نێوودەوڵەتیـەکان ، کـە ئەنجامەکەی بووە هۆی مۆرکردنی پەیمانی ئاشتی ، لە شاری یاس لە نێوان رووسیای قەیسەریو دەسەلاتی عوسمانیەکان .

١٧٩١/٤/٢٧ زانای ناووداری جیهانیو داهێنەری تەلەفۆن – سمۆئێل مۆری– چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

١٧٩١/٥/٣ راگەیاندنی دەستووری هەمیشەیی وولاّتی پۆلەندا ، هەر ئەو رۆژەش بووە رۆژی جەژنی نیشتمانیو تاکوو ئێستاش بەو بۆنە ئاهەنگ گێرانیان لەم رۆژەدا بەردەوامە لە وولاّتەکەدا .

١٧٩١/٨/٤ سەرکەووتنی وولاّتانی ئەوروپا بەسەر هەڵەکان ، کە بووە هۆی مۆرکردنی پەیمانی بەناوباگ – زشتووی– کە ئەمەش لە ئەنجامی بەرپابوونی شۆرشی فەرەنساو لاواز بوونی دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بوو، کە پەیمانەکە لەگەڵ دەووڵەتی عوسمانی مۆرکرا .

١٧٩١/٨/٢٣ سەرکەووتنی شۆرشی – سان دۆمینکۆ – ی کۆیلەکان لە وولاّتی هایتی دژی دەسەلاّتداران و بازرگانیکردن بە مرۆڤ لەهەموو تەمەنەکان بەتایبەتی ئافرەت و منداڵ لە جیهان .

کە ئەم هەرێمە بەبنکەو ناوەندی بازرگانی کلردن بە مرۆڤ دادەنرێت لەکێشووەری ئەفریکیا... جێگەی ئامازە پێکردنە کە دوای ئەو شۆرشەو چەندین کاریدیکەی مرۆڤایەتی ، ئەویش لە پێناو ژیانێکی ئازادی و سەربەستی و مسۆگەری ژیان ، بە تایبەتی لەلایەن مرۆڤی کەم دەرامەت و ژێر دەستەکان . لەلایەن وولاّتانی سەرمایەدارو ئیمپریالیزم و دەسەلاّتە شۆڤینیەکان و خاوەن سامانە گەوورەکان و رژێمە دەرەبەگەکان ، و شاکان کە سەرچاوەی ئێش و ئازاردانی گەلان و مرۆڤایەتی بوونەو بەردەوامن تاکوو ئێستاش لە جیهاندا .

بەلاّم بەشێووەو شێووازێکی دیکەی جیا ، بەپێی پەرەسەندن و پێشکەووتن

و گەشەکردنی قۆناخەکان ... هەر بەم هۆیەش کۆمەڵەی گشتی سەر بەنەتەوە یــەکگرتووەکان بریاریــدا بەزیندووکردنــەوەی ئــەم یــادەو ململانــێ دژی کوێلایــەتی و چەوسانەوەی مـرۆڤ لەلایـەن مرۆڤـەوە ... ئـەویش لەئـەنجامی پاڵەپەستۆی زۆری رێکخراوەکانی ماڤ مرۆڤ و مەدەنی و دەسەلاتە دیموکراتە خوازەکان بوو لە جیهان .

بریاردرا کە رۆژی ٢٠٠٤/٨/٢٣ بکرێتە رۆژێکی جیهانی دژی بە کۆیلایەتی و گێرانـی ئـەم ئاهەنگەش لەبارەگای رێکخـراوی – یۆنسکۆی – سـەر بەنەتـەوە یـەکگرتووەکان ، کـە بارەگاکـەی لـە پاریـسی پایتـەختی فەرەنـسایە ، ئـەنجام بدرێت ... کە هەموو جیهان بەتایبەتی وولاتانی دژ بەبازرگانی کـردن بە مرۆڤ و چەوسـانەوە لەهـەموو کێشوورەکان ، ئـەویش بە بنبرکردنـی کۆیلایـەتی و چەوسانەوە لە جیهاندا .

هــەروا بـەم بۆنــە گەوورەیــەی جیهـان مۆزەخانەیـەکی مێـژوویی کۆیلایــەتی دەکرێتەوە لە وویلایەتی – ئۆهایۆ –ی وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەروا وولاتانی سەنگافورا ئەم یادە پیرۆزە دەکات لەدوورگـەی – گـوری – کا رۆژێـك لـەرۆژان مەڵبەنـدی بـە کۆیلـەکردن و بازرگـانی کـردن بـەمرۆڤ بـووە لـا پێناو فرۆشـتنی مـرۆڤ و کـرینی بەنرخێکی کـەم و کارپێکردنیان بـەئارەزووی کریــار ، بەتایبــەت بەرامبــەر بــەئافرەت و منــداڵ لــە کارگــەو کێڵگــا کـشتووکاڵیەکان و کـار سکـسی و کـاری ناهـەموارتریش ... لـە بـەر ئـەوەی دوورگەی گوری مەڵبەندی کۆکردنەوەی کۆیلەکان بـووە بۆ گوواستنەویان بۆ ئەمەریکاو وولاتانی دیکەی سەرمایەداری لە جیهان .

سەرچاوە :- WWW. BBC,ARABEC.NET .

١٧٩١/١٢/١٥ بەڵگەنامــەی مافــەکان – Billoppighis – ی ئەمــەریکا کــە بەشـێکە لەیاسـای ئەمـەریکا ، لـە هـەمان کلـت ئەوگۆڕانکاریـەی کـە لـە دەسـتووری ئەمەریکا هاتووە مافە بنەڕەیتـەکانی هـەموو هاوولاتیـان دابین دەکا ، لە گـەڵ مـافی ئـازادی و رۆژنامـەنووس و ئـازادی رادەربـڕین بـۆ گـەلانی ئەمـەریکا بـێ جیاوازی لە هەموو بووارە جیاجیاکاندا لە وولاتەکەدا .

١٧٩٢

١٧٩٢/١/١٠ بـەریتانیاو بروسـیا هەڵسان بـە بژیووانی کـردن لـە نێـوان ئیمپراتۆریـەتی عوسمانی و رووسیای قەیسەری ، بە کۆتایی پێ هێنانی کێشەی داگیرکردنی نێوانیـان ، لـە سـەر هـەرێمی قرمـی نێوان رووسـیاو فـارس . کە ناوچەکانی قرم و بەشێك لەوولاتی فویان و بساربیا ، کە ئەو هەرێمەی دەکەوێتە نێـوان زێی بوج و دینستر ، کە ئەو زێیە هێلی کۆتایی نێوان هەردوو دەوڵەت بێت و بەو هۆیە پەیمانی یاس لە شاری یاس مۆرکرا .

١٧٩٢/٩/٢١ هێزەکانی سووپا لە سەرەتای دەسەلاتی کۆماری فەرەنسا سەرەکەوتنە یەك لـە دوای یەکـەکانی بەدەسـت هێنـا ، لـە دوای چـەند هەفتەیـەك - سـافۆی وینس- وویلایەتەکانی دین و زەویە نەویایەکانی بەلژیکای نەمسای خستە ژێـر دەسـەلاتی فەرەنسا... کە - کەجیت- کە لەو کاتە شەڕی ڤالمی بەرپا بوو لە هەمان کات خۆی ئامادە کرد ,

کە بووە هـۆی کشانەوەی هێزەکانی سووپای بڕووسیا بە سەرکردایەتی - بۆك برنزویك- ئەمە لەلایەك و ، لەلایـەکی دیکە - فاندیمر- یەکەم مانگی سـاڵی نـوێی شۆرشـی فەرەنسای پێشنیار کرد بـوو، کـە لـە ٩/٢٢/ دەسـت پێـدەکا تـاکوو ١٠/٢١ و رۆژی ١٣ی بـەناوبانگی مێـژووی فەرەنـسا نـاوبرا بەسـەرکەووتنی نـاپلیۆن بەسـەرگرووپەکەی کـە بـووە سـەرکەووتنی بـە سـەر کۆنفشسیۆن ، کە ئەنجوومەنی شۆڕش بوو .

دوای خـۆی ئەنجوومـەنی یاسـا دانـانی لێکەووتـەوەو دەسـەلاتی فەرەنـسای تاکوو ١٧٩٥/١٠/٢٦ ، بە دەستەوە بوو ، کە ئەویش کۆماری بە یەکجارەکی فەرەنسای راگەیاندو دادگای شانشین - لویسی شازدەهەمی بە لەسێدارەدان کرد - لە وولاتەکەدا .

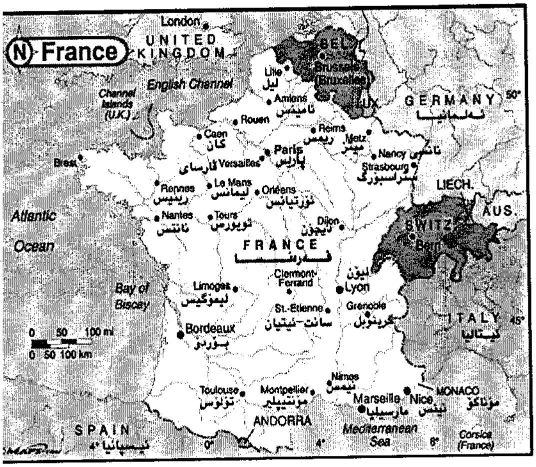

١٧٩٢/٩/٢٢ راگەیاندنی کۆماری فەرەنـــسای یەکـــەم لەلایـــەن کـــۆنگرەی نیـــشتیمانی ، کـــە ٧٥٠ ئەنـــــــدام بەشداری تێداکرد لە ٩/٢١... لەهـــــەمان رۆژ کـــــــۆنگرەی نیـــــــشتیمانی مەرســـــــوومێکی راگەیانـــد لـــە دوای ســـاڵێك لەلێکۆڵینـــەوە بەرێکخـــستن و هـــەموارکردن و هەڵووەشاندنەوەی رۆژنامەی مەسیحی – زاینی – لەفەرەنسا بە جێگرتنەوەی لـــە رۆژنامـــەی شۆرشـــگێری کـــە دەســـت پێـــدەکات بـــە ســـاڵی یەکـــەمی لـــە ١٧٩٢/٩/٢٢ تاکوو ١٩٧٣/٩/٢١ .

جێگەی روونکردنەوەیە کە فەرنسا بە چەندین قۆناخی شۆرش تێپەریووە , ئـــەم وولاتـــە پایتـــەختی شـــاری پاریـــسە و ژمـــارەی دانیـــشتووانەکەی ٢,٨٧٥,٠٠٠ بـــە پێـــی ئامـــاری ســـاڵی ٢٠٠٣ . هـــەروا ژمـــارەی دانیـــشتووانی وولاتەکـــە ٦٠,٠٠٠,٠٠٠ ملیـــۆن کەســـە . هـــەروا رووبـــەری خـــاکی وولاتەکـــە ٥٥١,٥٠٠ کیلۆمـــەتر چـــوار گۆشـــەیە . هـــەروا چـــری دانیـــشتووانەکەی ٢٨٢ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نـژادەکانی , سـەلتی و لاتینـی ٩١٪ . لە گەڵ دانیشتتووی نەتەوەی دیکە لە وولاتەکەدا .

١٧٩٢/١١/٦ بـەرپابوونی شـەری – جیمـاپ – لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای فەرەنـساو هێزەکـانی سووپای نەمسا ، سەرکردەی هێزەکـانی سووپای نەمسا – دۆق ساکس تیشین – بـوو، سـەرکردەی هێزەکانی سووپای فەرەنـسا ژەنـەراڵ – دۆموریە – بوو .

شـایانی باسـە کـە ناوچـەی جیمـاپ دەکەوێتـە نـاو وولاتـی بەلـژیکا، کـە هێزەکـانی سـووپای فەرەنـسا بـە دوای سـووپای نەمـسا دەگـەرا ، بـە هـۆی

کێشەو ململانێی دووژمنکاریان و داگیرکردنی خاکی یەکتری لەهەرێمەکانی ژێر دەسەلاتی هەر یەك لەو دوو وولاتەدا .

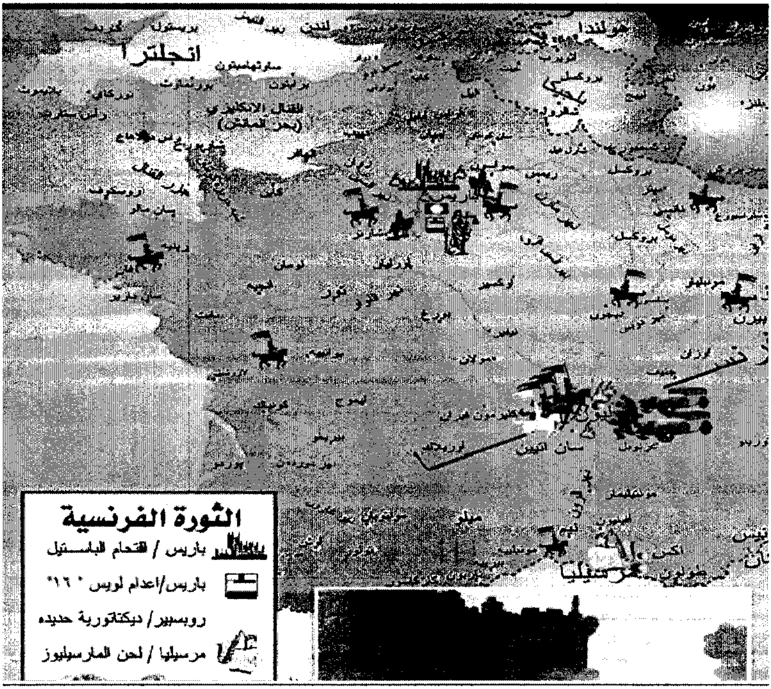

ئەم نەخشەیە کارە هەمە لایەنەکانی شۆڕشی فەرەنسی دیاری دەکا

تێبینی :– داوای لێبوردن دەکەم کە نەخـــشەکانم وەرنەگێردۆتە سەر زمانی کوردی بە هۆی نەبوونی ماوەو زەحمەتی لە کارەکەدا .

١٧٩٢/١١/٢٠بریـاری ئەنجوومـەنی جێبـەجێکردنی فەرنـسا ، بە بـەڵێن دان بەسـەرکردەی سووپای فەرنسا لە بەلژیکا ، ئەویش بە دابینکردنی ئازادیەکانی دەریاوانی گوواسـتنەوە بەدرێـژی زێـی – مـۆزو ئەلیـسکۆ – بـەڵام ئەمـەش بـە پێـی رەزامەندی وولاتانی پەیووەمدیدارو رێکەووتن بوو لـە سەرکاری دەریاوانیدا لە ناوچەو هەرێمە جیا جیاکان لە جیهاندا .

١٧٩٣

١٧٩٣/١/٢١ لـە دوای سـەرکەووتنی شۆرشـی فەرەنـساو بـە دامەزرانـدنی دامو دەزگـا

حکـــوومیو ســـەربازیو دادگـــاییو ئـــابووریو بازرگـــانی و کۆمەلایـــەتی ، ئەویش بە دەرچوونی بریاری لە سێدارەدانی شانشینی فەرنسا شانشین – لویسی شانزەهەمو ماری ئەنتوانێت– کە لە سێدارە دران .

لە دوای راگەیاندنی رژێمی کۆماری لە فەرنسا ، دوای ئەو کارانە فەرەنسا کەووتە قۆناخێکی نوێی هەرێمیو جیهان بە کاردانەوەی لەسەر جیهان لە هەموو بووارە جیا جیاکان ، بە تایبەتی لە سەر باری رووسیای قەیسەری ئەوکاتدا .

١٧٩٤

١٧٩٤/١١/١٩مۆرکردنی پەیمانی – جی-jay– لە نێوان ئەمەریکاو بەریتانیا، لە پێناو چارەسەر کردنی کێشە جیاوازیەکانی نێوانیان، کە هەلوواسراو بوون بەو هۆیە سێ لیژنەی جیاواز پێك هێنرا لە ساڵەکانی–١٧٩٨– ١٨٤٠ – کە ئەو لیژنانە توانیان بە دەیا کێشەو گرفت لە نێوان ئەو دوو وولاتە چارەسەر بکات لە دوای جەنگی سەربەخۆیی ئەمەریکا.

١٧٩٥

١٧٩٥/١٠/١٠لە دوای دابەشکردنی پۆلەندا لە نێوان هەردوو رژێمی نەمساو بڕووسیاو فەرەنسا ، بەڵام دابەشی سێیەمی پۆلەندا بەپێی پەیمانی – کۆشیۆسیکۆ–ی نیشتمانی گێرەشێووێنی بوو تاکوو رەشکردنەوەی پۆلەندا لە سەر نەخشەی ئەوروپا دا .

١٧٩٥/١٠/٢٨کۆمەڵەی رێکخستنی یاسای جیهانی سێیەم بریاردرا بە هەلوەشاندنەوەی دوورەپەرێزی فەرەنسا لەگەڵ جیهان ، هەروا بە دامەزراندنی پێنج لە هاوکاری ئەنجومەنی نوێنەرانیو ٥٠٠ نوێنەر کە دەسەلاتی ئەو یاسا دانانەیان پێدرا لەو کارگێریە بە پاڵەوانیەتی سەربازی – کۆرسیکی– کە کەسایەتی ناپلیۆن دەرکەوت لە سەر گۆرەپانی رامیاری لە جیهان .

١٧٩٥/١٢/٤ لە دایك بوونی ئەدیبو نووسەرو مێژوو نووسی بەریتانی–کارالایك– لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا ، کە ناووبراو لە خێزانێکی هەژارو رۆشنبیر چاوی بە جیهان هەڵهێناوە لە وولاتەکەدا .

١٧٩٦

١٧٩٦/١٢/١٧ کۆچی دووایی ئەدیب و رووناکبیرو شاعری ناوداری جیهانی – ماری ئەنوین–.

١٧٩٧

١٧٩٧/١/١٤ بەرپابوونی شەڕیکی تووندو دژووار لە نێوان هێزەکانی سووپای فەرەنساو هێزەکانی سووپای نەمسا ، لە هێرشێکی سووپای فەرەنسا بۆ سەر هێزەکانی سووپای نەمسا بەسەرکردایەتی ژەنەراڵی فەرەنسی– ناپلیۆن پۆنابارت – دژی هێزەکانی سووپای نەمسا بەسەرکردایەتی ژەنەرال – فینکزی – لە دەشتاییەکانی شاری – ریڤۆلی – لە باکووری رۆژئاوای شاری – ڤیرۆنای ئیتالی– هەر چەندە هێزەکانی سووپای نەمسا ژمارەیان زیاتر بوون ، بەڵام هێزەکانی سووپای فەرەنسا سەرکەووتنیان بەدەستهێنا.

١٧٩٧/٤/١٦ لە دایك بوونی – میسیۆ – لە شاری مرسیلیای فەرنسا، ناوبراو سیاسەتمەدارێکی بەناوبانگ بووەو خووێندنی ئاینی لە مرسیلیاو ماکس تەواو کردووەو بەڵگەنامەی پارێزەری بە دەست هێناوە ، رۆڵی گرنگی هەبووە لە رۆژنامەوگۆڤارەکانی فەرنسا ، هەروا شارەزایی باشی هەبووە لە سەر شۆڕشی فەرەنسا.

١٧٩٧/٦/١٧ کووشتنی ئاغا محەمەد شا ، لە هێرشکەی سەر رووباری ئاراس لە ناو خێمەکەی خۆی لەلایەن سادق خانی سەرەك خێلی شکاك ، لە رۆژهەلاتی کوردستان .

١٧٩٧/٧/٢٥ گەرۆکی بەناوبانگی بەریتانیا – جاکسۆن – سەردانی شاری مووسڵ و دەووروبەری کرد ، کە دانیشتووانە چرەکەی شاری مووسڵ لە چەندین نەتەوەو ئاین پێك هاتوون ، کە زۆربەی دانیشتووانەکەی لە کورد بوون و لە هەمان کات لسترنگ لە کتێبەکەیدا بەناوی – بلدان الخلاف الشرقیه – لاپەرە/١٦ دەڵێ :– کە دانیشتووانی رەسەنی شاری مووسڵ لە کورد پێکهاتوون لە ناوچەکەدا .

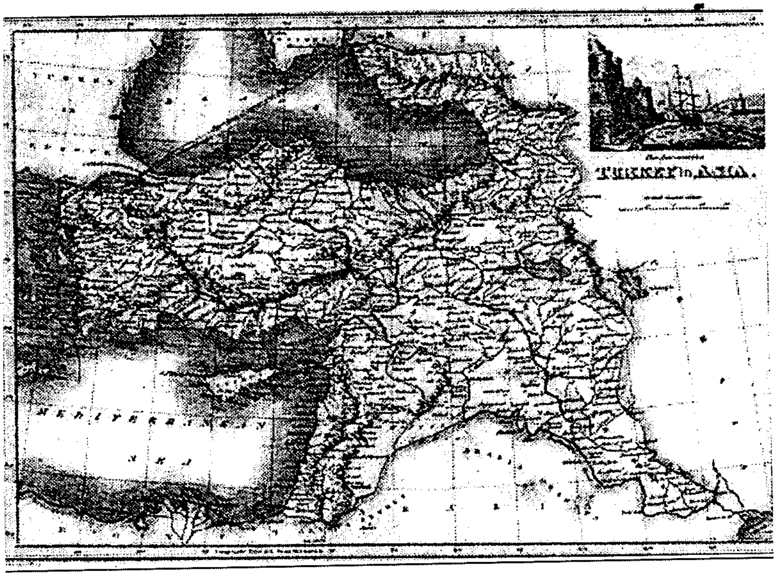

١٧٩٨

١٧٩٨/٢/١٧ لە دایك بوونی فەیلەسوف و زانای دەروونی ئەلمانی – فریادریك فدووارد–
ناسراو بە فەیلەسوف بینکە لە شاری بەرلینی ئەلمانیا ... یەکەم خوێندنی لە قوتابخانەی ئیمپراتۆر فریدریشی دووەم دەستی پێکرد . دوای ئەوە بەشداری لە راپەرینەکانی دژ بەناپلیۆن کرد لەساڵی ١٨١٥ . دوای گەرانەوەی لەگۆرەپانی جەنگ بەهۆی بەزینی ناپلیۆن بەسەرکردایەتی سەرکردەی ئەلمانیا بلوشەر چووە زانکۆی هلە و دوای ئەوە چووە زانکۆی بەرلین و خوێندنی لاهووتی و فەلسەفەی تەواوکرد.

دوای ئەوە بروانامەی دکتۆرای لەساڵی ١٨٢٠ بەدەست هێنا ... لەو کاتەشدا فەیلەسوف ناوداری جیهانی هیگل دژی ئەو بروانامەیەی بینکە وەستا...دوای ئەوە فۆن ئەنشتاین لەهەرێمی ساکسن بەمامۆستا دایمەزراند لەزانکۆی جتنجسن بۆماوەی سێ ساڵ لە ١٨٢٤ تا ١٨٢٧ ، دوای ئەوە گەراوە شاری بەرلین و بووە مامۆستای زانکۆ لەزانکۆکە تا ساڵی ١٨٢٧ . دوای مردنی هیگل لەساڵی ١٨٣١ بووە مامۆستای یاردەدەرو لەو پلەیە مایەوە تاکوو لە ١٨٥٤/٣/١ لە شاری بەرلین کۆچی دوایی دەکات وولاتەکەدا.

ئەم فەیلەسوفە هەژدە دانراوی بەرهەم هێناوە و، یەکەم بەرهەمی لەساڵی ١٨٢٠ بەچاپگەیاندووە بەناوی - نقریە المعرفە بحسب الوعی - و دوا بەرهەمیش لەساڵی ١٨٥٣ بووە بەناوی - مخگوگات علم النفس العملی - لە سێ بەرگداو دانراوەکانی دیکەشی لەناوەندا بە ئەنجام گەیاندووەو بۆتە سەرچاوە سەرەکیەکان لەبوارەکانی هەمەلایەنەی پەیمانگاو زانکۆکان لە لە وولاتەکەیدا و لە جیهاندا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٧٩٨/٧/١ هێزەکانی سوپای فەرنسا بە سەرکردایەتی ناپلیۆن پۆناپارت ، کە پێکهاتبوو لە ٣٦،٠٠٠ هەزار سەربازو ٣٠ کەشتی جەنگی و ٤٠٠ ئوتومبێلی هەمە جۆری سەربازی ، پەلاماری شاری ئەسکەندەریەی وولاتی میسری داو داگیری کرد ، دوای ئەوە وردە وردە شارەکانی دیکەی میسری داگیر کرد .

لە رۆژی ٧/٢ی هەمان ساڵ شاری قاهرەی پایتەختی میسری داگیر کردو- کلیبر- ی کردە دادوەری گشتی لە سەر وولاتی میسر، لە هەمان کات کۆبوونەوەی لەگەڵ زانایانی ئاینی زانکۆی ئەزهەر ئەنجامدا بەراگرتنی شەڕلە وولاتەکەدا .

بەڵام دوای ئەوە ناپلیۆن وولاتی میسری بە تەوواوی داگیر کرد بە سەرکەووتنی بە سەر بنکە سەربازیەکانی بەریتانیا لە ئاسیاو ئەفریکیاو بەردەوام بوونی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سوپای فەرەنسا بەسەرکردایەتی ناپلیۆنو هێزەکانی سوپای بەریتانیا بە یارمەتی دانی هێزەکانی سوپای میسر تاکوو رۆژانی ٧/٢١و ٧/٢٧ی هەمان ساڵ ، کە هێزەکانی سوپای فەرەنسا بە تەواوی کۆنترۆلی وولاتی میسریان کردو بەیەکجاری کەووتە ژێر دەستی خۆیان .

١٧٩٨/٨/١ بەرپابوونی شەڕی دەریایی لە نێوان هێزەکانی سوپای دەریایی فەرەنسا بە سەرکردایەتی ناپلیۆنو هێزەکانی سوپای بەریتانیا بەسەرکردایەتی ژەنەراڵی بەریتانیا- نیلسۆن - کە هێزەکانی سوپای فەرەنسا بەرەو بەنداوی - ئەبوقیر- بەرێکەووتن ، کە لەو کاتەی کەشتیە جەنگیەکانی بەریتانیا لەوکارە جەنگیەی فەرنسا سەریان سورمابوو لە ناوچەکەدا .

هــەر ئـەو هۆكـارە وایكـرد كـە ژەنـەراڵ نیلـسۆن راسـتەوخۆ دەنگـی دا بـ هێرشـكردنە سـەر هێزەكـانی دەریـایی فەڕەنـسا لـە چۆنیەتی دابەشـكردنی ئامانجە سەربازیەكان ، هێزەكـانی سووپای دەریایی بەریتانیا ، لە ئاكامد سەركەووتنی گەوورەیان بەدەست هێنا بە سەر هێزەكـانی سووپای فەرەنسـ ، ئەو شەڕەش ناوزەند بوو بە شـەڕی – ئـەبوقیر- لـە وڵاتـی میسرو ناوچەو هەرێمەكان.

١٧٩٨/٩/٢ هێزەكانی سووپای دەریایی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، یەكەم شەڕی دژ بـا فەرەنسای راگەیاند ... ئەویش بە كۆكردنـەوەی هێزەكـانی سووپا لە شاری دیمەشقی شامو دوورگەی رۆدێس و رەوانە كردنی بەرەووولاتی میسر.

دوای ئـەوە هێزەكـانی دەریـایی ڕووسـیا لـە دەریـای رەش بـەرەو بوگـازیو ئەستانە ، بەرێكەوتن ، دوای ئەوە هەنگاویانا بەرەو دەریای سپی ناوەراست لـە گـەڵ هێـزی دەریـایی عوسمـانی بەیـەك گەیـشتن ، ئەویش بـەپێی پـەیمانی بـەرگری نێوانیـان بـۆ جـاری سـێیەم كـە ئـەویش بەیارمـەتی یـەكتری كـە بۆ یەكەمجار بوو لە كاری جەنگی هاوبەشبوون لە ناوچەكەدا .

١٧٩٨/١٠/١٢ مۆركردنی رێكەووتنامەی نێوان كۆمپانیای نـەوتی هنـدی رۆژهـەڵات لـە گـەڵ ئیمـامی هــەرێمی مەسـقەت لــە كەنـداو ، لــە پێنــاو دوورخـستنەوەی فەرەنسیەكان لە خاكی خۆیانو هەرێمەكە، كە ئێستا پێی دەڵێن وولاتانی كەنداو لە رۆژهەلاتی ناوەراستدا .

١٧٩٨/١٠/٢١ هێزەكانی سووپای فەرنسا بـەردەوام بوون لـە داگیر كرنـی وولاتـی میسرو، ئـەویش ناچـار بـوونی شـێخ و زانـا ئاینیـەكانی زانكـۆی ئەزهـەرو چـەندین لایـەنی دیكـە ، كـە سـەردانی سـەركردەی فەرەنـسی ناپلیۆنیـان كـرد لـە شارەكەدا.

لە پێناو كشانەوەی هێزەكانی سووپای فەرەنسا لەجێگا پیرۆزەكانو دەست هـەڵگرتن لـە ئـازاردانی ئیـسلام... بـەڵام فەرەنـسیەكان بـەردەوام بـوون لـە ئـازاردانی ئیـسلامەكان بـە هـۆی كـرداره رابردوویـەكانیان بەرامبـەر بـە مەسـیحیەكان لـە ژێـر دەسـەڵاتی فتووحـاتی ئیـسلامو عوسمـانی ، ئـەویش گرتنەبـەری رامیاریـەت لـە دوو لایـەن ، یەكـەم بـە ئیـسلام كـردن ، دووەم بەعەرەبكردنی گەلانی میسرو چەندین كاری دیكەدا .

١٧٩٨/١٠/٢١ بەرپابوونی یەکەم شۆڕش لە میسر ، دژی هێزەکانی سووپای فەرەنساو دەسەلاتداران لە دوای سێ مانگ بەهاتنەناو شاری قاهرە کە یەکەم هاندەری شۆرشەکە شێخی ئەزهەر بوو ، کە لە ناو بازاڕ داوای لە پێکهاتە ئیسلامیەکان لە میسر کرد ، شۆڕش بکەن دژی کافرەکانو بووە هۆی ئەنجامدانی کۆبوونەوەی جەماوەری چەکداری و داخستنی بازاڕەکان .

لەوکاتەش دادوەری سەربازی فەرەنسا ژەنەراڵ دیپۆ بە سواری ئەسپەکەی لە ناوبازاڕ دەسوورایەوە ، بۆ هێور کردنەوەی باری شارەکە ، بەلام لەئاکام بووە هۆی بەر پا بوونی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای فەرەنساو چەکدارە ئیسلامیەکانی میسر، لە ئەنجام ژەنەراڵ دیپۆ کووژرا ، کە بەم هۆکارە هێزەکانی سووپای و شەڕ لەقاهیرەو دەوورووبەری و ناوەچەکانی دیکەی میسر دەستی پێکرد دژی هێزەکانی داگیرکەری فەرەنسا .

١٧٩٩

١٧٩٩/١/٥ مۆرکردنی پەیمانی هاوکاریو دۆستایەتی لە نێوان حکوومەتی بەریتانیاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا ، لە پێناو چارە سەر کردنی کێشە هەلوواسراوەکان لە نێوانیاندا .

١٧٩٩/٥/٢٦ لە دایك بوونی رووناکبیرو ئەدیبو شاعیری ناوداری جیهانو رووسیا- ئەلکسەندەر پۆشکین - لە شاری پترسبۆرگی پایتەختی ئەوسای رووسیای قەیسەریدا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە - ئەلسکەندەر پۆشکین - تەنیا ٣٦ ساڵ ژیاوە ، بەلام لە گەڵ ئەوشدا چەندین شاکاری مەزنی لە دوای خۆی بە جێهێشت ، لە سەرەتا لە ژێر کاریگەری ئەدەبی فەرەنسیدابوو ... بەلام دوای ئەوە بەهرەکانی زیتر تێکەلبوون بە کۆمەلگای رووسیا .

دوای ئەوە رووی بەرەو ئەدەبی ئینگلیزی وەرگێراو کەووتە ژێر کاریگەری -

بایرۆن – و – شکسپیر – دوای ئەوەی کە سەردانی شاری قرم و قەفقاسی کرد ...نووسینەکانی بەکاریگەری ژینگەی ئیسلامی ئەویٚ مووتربە کرد لەدەقەکانیدا – بەخسیری قەفقاسی و قەفقاس و شەوانی میسریدا – رەنگیان دایەوە ... باوکی پۆشین شاعیرێکی دیاری ئەو سەردەم بوولە وولاتەکەیدا .

هەر ئەو هۆکارە بووە بەهرەیەکی سەرکەووتنی ئەم شاعیرە . دایکی پۆشکین کە ناوی – نادیشید ئوسیڤانا بووەو کچی – ئیبراهیم جانیبال – بووە ، کە گەوورە ئەفسەرێکی نێزیك بوو لە دەریای – پەتروسی یەکەم – ی قەیسەرو لە رەچە لەکێکی حەبەشیەوە هاتبوو ... بۆیە پۆشکین هەندێ سیمای ئەفریکیایی پێووە دیار بوو ... پۆشکین لە سلّی ١٨٣١ – ناتالیا نیکۆلا لایڤنا – ی خواست کە ئافرەتێکی شۆخ و شەنگ بوو . لەو ئافرەتە پۆشکین چوار منداڵی هەبوو ... بەلاّم دوای ئەوە بە هۆکاری ناوونا تۆرە بلاّوبوونەوەکە ناتالیا عەشقی کوڕە پایەدارێکی فەرنسیە ...کەناوی ئەو کرە – دانتس – بوو ،.

هەربەو هۆکارە پۆشکین بۆ کرینەوەی ئابروو داوای لێکردوو لە ئەنجامی شمشێر بازیدا پۆشکین زامدار دە بیٚ و دوای ئەوە گیان لە دەست دەدات ، سەرەرای ئەوەش پۆشکین بە هۆی هەلوویستی بوویرانەیدا لە لایەن قەیسەری رووسیا و دارو دەستەکەی ئازارو ئەشکەنجە دەدرا لە وولاتەکەدا .

١٧٩٩/٦/٥ هۆزی بلباس سوودیان لە ئالۆزی هەلومەرجی باری ئازربایجان وەرگرت ، بە دەرهێنای ناوچەکانی خۆیان لە ژێر دەسەلاتی کار بە دەستانی فارسی سەفەوەی لە رۆژهەلاتی کوردستان تانزیك قەلاّی ورمیٚ پێشرەویان کرد ، هەر چەند هێزەکانی سووپای فارسی چەندین جار چوونە سەریان ، بەلاّم نەیان تووانی کاریان لیٚ بکەن.

١٧٩٩/٩/١٧ بە هۆی کاردانەوەی هەلوویٚست و رەفتارەکانی فەرەنسا لە سەر عەلی کلبیر ، لە هەمان کات عەلی کلیبر . هەلسا بە دەست پێشخەریکردن بە ئاراستە کردنی نامەیەك ، بۆ سەرەك وەزیرانی عوسمانی بە رەتکردنەوەی کێشەی

نێوان میسرو عوسمانی ، کە فەرەنسا ئەوەی بە دور دەخستەوە لەم بوارەدا .

١٧٩٩/١٢/١٥ بە هۆی کێشەی نێوان هێزەکانی سووپای فەرەنساو هێزەکانی سووپای بەریتانیا ، کە بووە هۆی ئەوەی کە فەرمان دەر بکەن بۆ لۆرد کیت سەرکردەی گشتی بەریتانیا ، لە دەریای سپی ناوەراست بە رەتکردنەوەی هەر رێکەووتنێك ، لەپێناو چۆڵ کردنی گۆرەپانی وولاتی میسر بە خۆ بەدەستەوە دانی هێزەکانی سووپای فەرەنسا بە ناوی دیلی جەنگ لە ناوچەکەدا .

١٨٠٠

١٨٠٠/١/٢٤ هێزەکانی سووپای بەریتانیاو هێزەکانی سووپای ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی، لە ڕێگەی سالجمەی میسڕی گەمارۆی هێزەکانی سووپای فەڕەنسیاندا بەسەرکردایەتی – بلبار– ، دوای ئەوە داوای لە هەردوو سەرکردەی عوسمانی و بریتانیا کرد . بۆ خۆبەدەستەوەدان ، ئەویش بە چۆڵکردنی ناوچەی زێی نیل بە مەرجەکانی پێشووی ڕێکەووتن ، کە ئەنجامەکەی بووە هۆی جێ بەجێکردنی داواکانی ئیمپڕاتۆڕیەتی فەڕەنسا.

١٨٠٠/١/١٧ سەرکردەی فەرنسا ناپلیۆن فەرمانیدا بە ڕاگرتنی شەست ڕۆژنامەی هەمە جۆر لە فەرەنسا ، لە کۆی ژمارەی ٧٣ ڕۆژنامە ئەویش بە هۆی دژایەتی کردنی دەسەڵاتی ناپلیۆن لە سەر فەرەنسا ، تەنیا ئەو ڕۆژنامانە نەبێت کە بەرگریان لە دەسەڵاتی ناپلیۆن و دام و دەزگاکانی لە فەرەنسا دەکرد لە هەموو بوارە جیاجیاکان .

١٨٠٠/٤/٢٤ دامەزراندنی یەکەم پەرتووکخانەی کۆنگرەێس لە شاری واشنتۆنی پایتەختی وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا.

١٨٠٠/٦/١٤ هێزەکانی سووپای فەڕنسا بە هۆی بەهێزی توونـدو تیژی هێزەکانی سووپای عوسمانی و ناچارکردنی هێزەکانی سووپای فەڕەنسا بە کشانەوەی لە ناوچەو هەرێمەکانی ژێر دەسەڵاتی لە میسر ، لە هەمان کاتدا هێزەکانی سووپای بەریتانیا یارمەتی هێزەکانی سووپای عوسمانیدا دژی هێزەکانی سووپای فەرەنسا .

بەڵام لە ئەنجام سەرکردەی هێزەکانی سووپای فەرەنسا – کلیبر– کوژراو لە ناو باخی سەرای ئەلفی لە شاری بالازیکیە بە خاك سپێردرا .

١٨٠٠/٧/٢٤ تیرۆرکردنـــی ســەرکردەی هێزەکـانی ســووپای فەرەنـسا –کلیپـر– لەلایـە
قوتابییەکی زانکۆی ئەزهەر ، کە ناوی سلێمان بوو بە پشتیوانی بەرپرسانی
عوسمانی لە قاهیرەی پایەختی میسردا .

١٨٠١

١٨٠١/٥/١٤ مۆرکردنی ڕێکەووتنامەی نێوان بەریتانیاو ئیمپراتۆرپەتی فارسی لە پێنا
بـەرەنگار بوونـەوەی هـەر هێرشـێکی هێزەکـانی سـووپای ئـەفگانی بۆسـە
هیندو کە هیچ ڕێکەووتنێکیان لەگەڵ ئەفگان مۆرنەکرد بوو تاکوو بەتەواوی
لـەخاکی هینـد کـشانەوە ، کـە بـەریتانیا یارمـەتی بە چەککردنی هێزەکانی
سووپای فارسـی دەکـرد لـەپێناو بـەرەنگار بوونـەوەی هێرشـەکانی سووپای
فەرەنساو ئەفگانستان .
بەڵام بەریتانیا ئەم ڕێکەووتنامەی بەتەواوی مۆر نەکردبوو بە هۆی هـەڵاتنی
لـە یارمـەتی نـەدانی تـەواوی هێزەکـانی سـووپای فارسـی دژی ڕووسـیای
قەیسەری ، ئەویش بە ترسانی لە پەیووەندی زۆری نێوان ڕووسیاو فەرەنسا
. لە هێزی بە هێزی فارسی ئیسلامی دژی ڕووسیای قەیسەری مەسیحی و بە
هۆی دووژمنکاری ئیسلام لەلایەن مەسیحیەکان .

١٨٠٢

١٨٠٢/٢/٢٧ نووســەرو ئــەدیب و ڕوونــاکبیری
ناوداری جیهانی– ڤیکتۆر هۆگۆ– لە
شـاری – بیزاسـۆنی– لـە فەرەنـسا
چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .
هـەر لـە سـەرەتای دەسـت کـردن بـە
نووسـین و بـەر هـەمی خـۆی بـە
شـێوازو رێـچکەی ڕۆمـانتیکی
فەرەنـسی گرتەبـەر بـە شـێوەیەکی
چـڕو پـڕ و بـە شـێوازێکی
دەووڵەمەنـدی ئـەدەبی دەدوا ، هـەروا پاڵـە پەسـتۆی ڕامیاریش زیـاتر وای

لێکرد کە دەوڵەمەنتر بێت و هەنگاوی دیارترر لە مەیدانەدا بهاوێژێت .

هەروا خۆشەویستی کۆمەڵگاش بەم هەنگاوە بۆ خۆی بچڕی و ناوی ریالیست نووسەری راست و دروستی لێنرا .

ئەو گرنگی بە لایەنی مرۆڤایەتی دەدا لە کۆمەڵگای مۆدێرندا و زۆر بایەخی بەو لایەنە دەدا و لە بابەتەکانی باسی لایەنی راستی دیاریدەکان دەکرد .

١٨٠٢/٤/٢ بەرپابوونی شەڕی نێوان مەزهەب شیعەو وەهابیەکان لە شارەدێی کەربەلا، لە باشووری ئێستای ئێراق ، لە دوای هێرشی وەهابیەکان بۆ سەر کەربەلاو لە ئاکامی ئەوشەڕە زیاتر لە –٥٠٠٠– هەزار شیعە کوژران لەگەڵ ١٠,٠٠٠ هەزار بریندار ، لە دوای ئەوشەڕەدا وەهابیەکان سەرکەووتنیان بەدەست و گەرانەوە بەرەو بیابانی دوورگەی عەرەبی بۆ شاری مەککەی سعوودیەدا.

١٨٠٢/٥/١ سەرکردەو ئیمپراتۆری فەڕەنسا ناپیلۆن کاتی دەسەڵاتی خۆی ووسامێکی بەناوی – لجیون دونور– دروستکردبوو ، کە لەو کاتە سەرۆکی قوونسولی فەڕەنسا بووەو پێش ئەوەی ببێتە ئیمپراتۆر، دوای ئەوە وردە وردە ئەو ووسامە گۆڕانکاری تیاکراو تاکوو ئێستاش هەرماوەو دەبەخشرێ بەو کەسایەتی و پیاوە لێهاتوو سەرکەووتووەکان لە فەڕەنسادا .

١٨٠٢/٥/٢ لەدایک بوونی زاناو رووناکبیری ئەلمانی و جیهان – هینرش گۆستاف هۆتۆ – لە شاری بەرلینی ئەلمانیا . لە دوای تەواوکردنی خووێندنی یاساو فەلسەفە مۆڵەتی وانە گووتنەوەی بە دەست هێنا لە زانکۆ لە ساڵی ١٨٢٧ لەزانکۆی بەرلین .

دوای دووساڵ دامەزرا بە یاریدەدەری مامۆستا لەگووتنەوەی وانەکان لەمێژووی هونەری لە هەمان زانکۆداو بەردەوام بوو لەو بوارەداو لە هەمان کات کەلایەنگیری هیگل بوو ... لە ماوەی ژیانیدا چەندین بەرهەمی بلاوکردەوە کە ئەویش :–

١– دراسة تمهيدية من الحياة الفني ، لە ساڵی ١٨٣٥ .

٢– تأريخ التصوير من المانيا و هولنده ، لە ساڵی ١٨٤٢ – ١٨٤٣.

٣– مدرسة التصوير المتأثرة بهوبرت فان إيك .لەگەڵ چەندین دانراوی دیکە

تا لە ١٨٧٣/١٢/٢١ لەشاری بەرلین کۆچی دوایی دەکات .
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣

١٨٠٣

١٨٠٣/٤/٢٢ لە یەکەم هێرشی هێزکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری بۆسەر هێزەکانی سووپای ئێران لە هەرێمی قەوقاز ، کە ئەوکاتە عەباس میرزا تەمەنی ١٦ساڵان بوو . لەلایەن شا ی فارس کرایە سەرکردەی هێزەکانی سووپای ئێران ، لە هەموو خوولی شەڕەکان لە نێوان ئیمپراتۆریەتی فارسی لە ئێرانو ڕووسیای قەیسەریدا ، عەباس میرزا سەرکردایەتی هێزەکانی سووپای فارسی لە ئەستۆدا بوو لە وولاتەکەدا .

١٨٠٣/٤/٣٠ ئەمیر سعوود چووە ناو شاری مەککە بەخۆیو ١٠٠ حووشتر، بۆ ڕۆژی دوایی داوای لە دانیشتووانەکە کرد ، ئەویش بە ئەنجامدانی کۆبوونەوە نوێژ کردن ، کە هەموو پیاوانی ئاینی ئامادەی بوون لەگەڵ جەماوەرێکی زۆر لە شارەکەدا .

ئەویش ووتارێکی ئاینی خووێندەوە بەدوورو درێژی بە بیری وەهابی دوای تەواوکردنی ووتارەکەی هەموو ئامادە بووانی کۆرەکە پشتگیریان لێکرد دوای ئەوە ئەمیر سعوودیش فەرمانیدا بەتێکدانی هەموو قوبەکانی گۆرەکان ،.

بۆ ئەوەی کەس نەتووانی مرۆڤ بپەرستێ تەنیا خوا نەبێت ، واتە لە٥/٢ی هەمان ساڵ وەهابیەکان دەست پێشخەریان کرد لەگەڵ زۆر لە دانیشتووانی شاری مەککە ، بەتێکدانی قووبەی نووێژکردنو قووبەی سەرگۆری پێغەمبەرو ئەبووبکرو ئیمامی عەلی و قووبەی خاتوو خەدیجە لە شارەکەدا .

تاکوو گەیشتنە ئەوەی کە هیچ قوبەیەك نەما ، لە هەمان کات ئەمیر سعوود دەنگی دا بەسووتاندنی نەرگەیلەو ئامێری خواپەرستی لەگەڵ قەدەخە کردنی جگەرە کێشانو تەنباك – تەنباك جۆرە توتنێکە– ئەمەش بە بەردەوابوونی شەڕی نێوان وەهابیەکانو شەریف حسین لە ناوچە هەرێمەکانی بیابانی دوورگەی عەرەبی و بەردەوام بوونیان لە سە ناکۆکیەکان .

١٨٠٤

١٨٠٤/١/١ جوولانەوەی ڕزگاری سەربەخۆیی هەرێمی هایتی لە هەوڵو خەباتێکی زۆر دژوواردا دەخوولایەوە ، دژی سەرکردەی داگیرکەری فەرەنسا – ناپیلۆن- ، کە لە ئەنجام توانی ئەم جوولانەوەیە سەرکەووتن بە دەست بێنیّ بە سەرۆکایەتی – جاك دیسالین- بەرامبەر بە داگیرکەری فەرەنسا ، کە ناوی وولاتەکەی گەڕاندەوە سەر ناوی دەسەلاتی پێشووی کە ئەویش هایتی بوو لە کێشووەرەکەدا .

١٨٠٤/٥/١٨ سەرکردەی فەرەنسی ناپیلۆن پۆناپارت کرا بە ئیمپراتۆڕ لە سەر فەرەنسا ، بە ناوی ناپلیۆنی یەکەمو لە ١٢/٢ هەمان ساڵ لە ئاهەنگێکیدا پاپا بیووس دەستی لەسەر شانی ناپلیۆن داناو داوای لێکرد ، کە دەسەلاتی فراوانکات . دوای دەست لە پشتدانی پاپا و کاردانەوەی کاریگەریەکەشی بووە هۆکارو لە ئەنجام ڕووبەڕووی هەموو هێزەکانی ئەوڕوپا بووەوە هەلاتنیان بەرامبەر هێزکانی سووپای ناپلیۆن بەخۆوە دەدیت .

شایانی باسە مەسیحیەکانی ژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆڕیەتی ناپلیۆن مەزهەب پڕۆستانت بوون ، کە کێشەی هەمیشەییان لەگەڵ مەزهەب کاسۆلیك بەردەوامە تاکوو ئێستاش ، بەلام وەك ڕابردوو ڕۆڵی نەماوە لە نێوانیاندا لە جیهان .

١٨٠٤/٧/٢٤ سەرکردەی هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری- مینسیانۆڤ – لە گورجستان بە نامە داوای کۆمەكو هاوکاری لە هێزی کورد کرد بە

سەرکردایەتی حوسێن ئاغای سەرۆکی کۆچبەرەکانی کورد لە شاری یەریڤان ، بەڵام حوسێن ئاغا داواکەی مینسیانوڤی بەیارمەتی نەدانی رووسەکان رەتکردەوە لە ناوچەکەدا .

١٨٠٤/٧/٢٨ لە دایك بوونی فەیلەسوف بەناوبانگی جیهان و فەیلەسوف رەخنەگرلە مەسیحیەت و چەپەکانی هیگل - لۆدویگ فویرباخ - لە شاری لندسهوت لەهەرێمی باڤاریا لەباشووری ئەلمانیا ... باوکی بۆل یوهان زانایەکی ناودارو مامۆستای

یاسا بووە ... خووێندنی سەرەتایی و ناوەندی فویرباخ لەشاری لندسهوت بووە لە وولاتەکەدا .

دوای ئەوە بریاریدا کە خووێندنی تایبەتمەندی لە لاهووتی پرۆتستەنتی بی و چەندین ساڵ لەو لایەنە بەردەوام بوو تاکوو تەمەنی گەیشتە ١٦ ساڵان . لە ساڵی ١٨٢٣ چووە زانکۆی هیدلبرگ و بەشداری کردنی لەکۆرە ئایینی و فەلسەفەییەکان ... دوای ئەوە چووە زانکۆی بەرلین لە ساڵی ١٨٢٤ کەلەوکاتەهیگل وانەی دەگووتەوە . جێگەی ئاماژەیە کە فویرباخ زاناو فەیلەسوفێکی ئەلمانی و جیهانی بووە ، لە هەموو بوارەکانی فەلسەفەو زانست و بەردەوام بوونی لە کارە هەمە جۆرەکانی تاکوو لە ١٨٧٢/٩/١٥ کۆچی دوایی دەکات لەئەلمانیا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٨٠٤/٩/٣ شازادە -تسی تسیانۆف- ی بەرپرسی ڕووسیای قەیسەری پەیووەندی بە حوسێن ئاغا کرد ، کە ئەو کات ژمارەی خێزانە کوردەکان ٨٠٠٠ هەشت هەزار خێزان دەبوون.

کە داوای یارمەتی لێدەکرد، کە یارمەتی هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری بدات دژی هێزەکانی سووپای فارس لە سەر خاکی کوردستان .

بەڵام کوردەکانی سەر بەبنەماڵەی خانی بوون لە یەریڤان دانیان بە

دەسـەڵاتی ڕووسـیای قەیـسەری نـە دەهێنـاو زۆرجـار پـەلاماری هێزکـانی ڕووسیان دەدا لە ناوچەکەدا .

١٨٠٤/٩/٢٤ بە هۆی باری ناهەمواری نێوان دەسەڵاتەکانی ڕووسیای قەیسەریو فارسی لـە ئێران ، شـازادە – تـسی تـسیانۆڤ – نامەیـەکی ئاڕاسـتەی حوسـێن ئاغـا کردو داوای لێکرد کە ببنە هاووڵاتی ڕووسیای قەیسەری لە کێشووەرەکەدا.

لـە بەرامبـەر بـەوەی کـە حوسـێن ئاغـا دەسـەڵاتی تـەواوی هـەبێت لـە سـەر ناوچەی یەریڤانو پارێزگاری لێبکات ، لە بەر ئەو داوایە نیازی ئەوە بوو کوردەکانی خانی ناوچەی یەریڤان بە هەموو شارو شارۆچکەکان بەشێکی کوردسـتانەو زیـاتر لـە١٧٠٠٠هـەزار کیلۆمـەتر چـوار گۆشـەی خـاکی کوردستانی پێ لکێندراوە . بەپێی پەیمانی لۆزانی ١٩٢٣/٧/٢٤ لکێنراوە بە کۆماری ئەرمینیای ئەوکاتی سۆڤیەتو تاکوو ئێستاش وەك خۆی ماوە کە خاکی کوردستانە لە کێشووەرەکەدا .

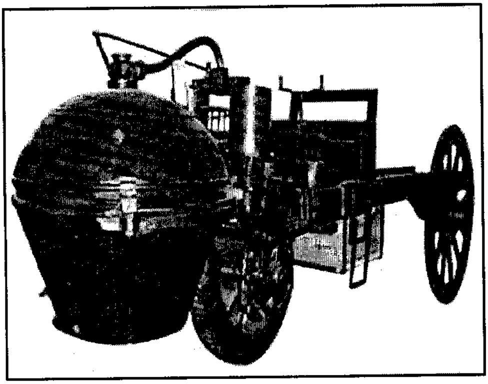

١٨٠٤/١٠/ کۆچـی دوایـی داهێنـەری ئۆتۆمبیلی ئامێر هـەڵمی – نیکۆلای جۆزێـف کاگنۆت – لـە پاریـسی پایتـەختی فەرەنـسا . جێگـەی ئامـاژە پێکردنە کە ئۆتۆمبیل ئـەو ئامرازە سەرسوورهێنەرەیە کـە داهێنـان و دۆزینـەوەی بـەهۆی پێـشکەووتن و گەشەسـەندنی ڕەوتـی ژیـانی مرۆڤایـەتی بـوو لـەو وڵاتانـەی کـە هـەنگاوی پیـشەسازی بەرچـاویان هـەبوو لـە جیهـان ... ئـەم ئامێرەش بووە هۆی سووك کردنی باری سەرشـانی ئادەمیزادەکانی جیهان و تام و چێژێکی دیکەی نایابی بەڕوو جوانەکانی ژیاندا .

لەبەر ئەوەی داهێنانـەکانی سـەرەتایی لـە ئـەنجامی مانـدوو بـوون و هـەوڵ و کۆشش و شەونخوونی مرۆڤ بووە ... چ بە تاکە کەسـی ، یـاخوود بە کۆمەڵـە کەسـێك لـە بیروبۆچـوونی جیـاواز و گەیـشتن بـە ئـەنجامی گەیانـدنی ئـەو

داهێنانـە و لـە ئـەنجام سـەرکەوتنی بەدەسـت هێنا ، لـە پێنـاو خزمـەتکردنی مرۆڤایەتی لە جیهاندا .

جا بۆ ئەوەی بە درێژی نەچینە ناو باسەکەمان و نووسینی بە کوورتی کە جێگەی لێروونکردن بێت ، کە دەتوانین ئەو دەست پێشخەریانە بخەینە ڕوو کە لەو بوارەدا پێشەنگ بوون ... سەرەتای بیرۆکەی ئۆتۆمبیل بە دەستێکی ئـەو پلانـە تیئۆریانـە دەست پێدەکات کـە لەلایـەن هـەردوو زانـا – لیۆنـاردۆ دافنشی – و – ئیسحاق نیوتن – وە ، نەخشەیان بۆ دارێژرابوو ، بەم جۆرە دەتونین سەرەتای داهێنانی ئۆتۆمبیل بۆ چەند جۆرێك و قۆناخێك بگەرێتـەوە ئەویش :–

یەکـەم :– یەکـەم ئۆتـۆمبیلی خـۆ بزوێنـەر ئـامێر – بزوێنـەر – ی هـەڵمی سەربازی لە شێووەی تراکتۆر لەلایەن ئەندازیاری سەربازی – نیکۆلا جۆزێف کاگنۆت – لە ساڵی ١٧٦٩ لە فەرەنسا داهێنرا ، کە تیایدا بزوێنەری هەڵمی بۆ لێخوورینی گالیسکەی – ئۆتۆمبیلەکەی – بەکاری دێنا ، کە راستەوخۆ لە ژێـر چـاودێری خۆیـدا و بـە یاریـدەی – برێـزن – ی میکـانیکی لـە – پـاریس ئەرسێنال – دا دیزاینەکەیان ئامادەکرد .

لـە سـەرتادا سـووپای فەرەنـسا ئـەم ئـامێرە شـێووە ئۆتۆمبیلـەی بـۆ گوواسـتنەوەی تۆپـە گـەوورەکان بـەکاردێنا ... ئـەم ئۆتۆمبیلـەش سـێ ڕەووڕەووەی – تایـە – ی هـەبوو ... کـە مەنجـەڵێکی گـەوورە لـە بەشـی پێـشەوەی ئۆتۆمبیلەکـە جێگیرکرابـوو ... ئـەم ئـامێرەش لـە یـەك کاتـژمێردا دەیتـوانی ٧,٨٠٠ حـەوت کیلۆمـەتر و هەشـت سـەد مـەتر بـڕوات ... کـە دەیتـوانی چـوار تـەن لـە دوای خـۆی رابکێشێ ، سـەرەڕای ئـەوەی کـە کێشی خۆی ٢,٥ دوو تەن و نیوو دەبوولە دوای دروستکردنیدا .

ئەم ئۆتۆمبیلە نەیدەتوانی بە شووێنە بەرزو نزمەکاندا بڕوات تەنیا لە رێگـەی راسـت و تـەختایی نـەبێت ... هـەروا لـە مـاوەی ١٠ تـا ١٥ خوولـەك دەبووایـە بووەسـتێ بـۆ ئـەوەی دووبـارە پاڵەپەسـتۆی هـەڵمی بـۆ دروسـت بکرێتـەوە ... دوای ئـەوە – کـاگنۆت – تـوانی لـە سـاڵی ١٧٧١ دووەمـین ئۆتـۆمبیلی ئـامێر هەڵمی دروست بکات ، کە بریتی بوو لە سێ چەرخەیەکی خۆ بزوێن و توانای

فەرەنسی تیا خەرجکرا .

بەڵام ئەم ئۆتۆمبێلە نەیدەتوانی کۆنترۆڵی خۆی بکات و لە ئەنجام خۆی لە پەرژینێکی بەردینی داو یەك لە سەر نشینەکانی بەو هۆیە گیانی لە دەستدا . بەم جۆرە یەکەم کارەساتی ئۆتۆمبیل لە لاپەرەی تۆمارەکانی مێژوو تۆمارکرد ... کە ئەمەش بووە هۆی دڵگرانی داهێنەر – کاگنۆت – و لە دوای ئەم کارەساتە بوودژەی خەرجی ئۆتۆمبیلەکەی بۆ خەرج نەکرا . دوای ئەوە – لویسی پانزەهەم – پاشای فەرەنسا لەساڵی ١٧٧٢ ، ٦٠٠ لیڤرسی وەك مووچەی ساڵانە بۆ کاگنۆت تەرخان کرد .

بەڵام لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی فەرەنسا لەساڵی ١٧٨٩ دا مووچەکەی کاگنۆتیان بڕی و ئەو خێزانە بۆ شاری بروکسل دوور خرایەوە ... دوای چەندین هەوڵ و کۆششی دیکە و سەرەتای پەیدابوونی گالیسکەی خۆ بزوێندا شەمەندەفەری هێڵی ئاسن و ئۆتۆمبیلی ئامێر هەڵمی پەرەیان پێدرا ... بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کارەکانی داهێنانی ئۆتۆمبیل وەك ئەوە نەبوو کە لە شەمەندەفەر ئاسانتربوو .

بە هەر حاڵ کاگنۆت یەکەم کەسە کە بیرۆکەو بە ئەنجام گەیاندنی دروستکردنی ئۆتۆمبیلی لە مێژوودا تۆمارکردبێ ... دوای کاگنۆت پەرە بەم بووارە درا لە فەرەنسا و ئەمەریکا و بەریتانیا و ئەلمانیا .

دووەم :– ئامێری هەڵمی تاکە ئامێر نەبووە کە بەکارهاتبێت لە دروستکردنی ئۆتۆمبێل ... بەڵکوو زۆر ئوتومبێلی ئامێر کارەبایش داهێنراوە ... دوای ئەوە – رۆبێرن ئەندرسۆن – لە ساڵەکانی ١٨٣٢ – ١٨٣٩ تووانی لە سکۆتلەندە یەکەم ئوتومبێلی ئامێر کارەبایی دروست بکات . دوای ئەوە ئۆتۆمبێلی بچووك لەلایەن پرۆفیسۆر – ستراتینگ – ی هۆڵەندی لە ساڵی ١٨٣٥ ، هەروا لە لایەن – کریستۆڤەر بێکەر –ی یاریدەدەری دروستکرا

بەم جۆرە ساڵ بە ساڵ و دەیە بە دەیە لە نێوان سەرەتا و کۆتاییەکانی سەدەدا ئوتومبێل بە هەموو جۆرەکانی پەرەی سەندوو گەشەی کرد لە بواری ڕامیاری و ئابووری و بازرگانی و دوایی فرۆکەو کەشتی و دوایی جۆرەکانی دیکەی سەربازی و مەدەنی ، تا ئەمرۆی کە لەبەر چاومانە لە جیهاندا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی -- دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٠٥

١٨٠٥/٤/٢ لە دایك بوونی نووسەرو ڕووناكبیری ناوداری دانیمارکی و جیهانی – هانز ئەندرسۆن– لە شاری ئۆدنسەی دانیمارك ، کە ئەو کەسایەتیە لە خێزانێکی هەژاری ڕۆشنبیر بەم پایە بەرزە گەیشتووە . لە بواری نووسین و پەیووندیە کۆمەڵایەتیەکان .

١٨٠٥/٦/١٣ لەدایك بوونی موئەرخی فەلسەفەی نویّ – یۆهانس ئەدوارد – ئەردمن لە ناوچەی ویردمار لەکەرتی لتۆنیا لە هەرێمی بەلتیق . خوویّندنی لەشارەکانی دۆریان و بەرلین تەواوکردووە و لەسەر فەلسەفەی هیگل و دوای ئەوە بووە لایەنگیری هیگل و گرنگیدان بەبیروو بۆچوونەکانیدا ...هەروا خوویّندنی لاهووتی تەواوکردووە و بۆتە کاهن لەگوندەکەی خۆی لەساڵی ١٨٢٦ . دوای ئەوە لەساڵی ١٨٣٢ گەراوەتەوە شاری بەرلین و کتابێکی بەناونیشانی – محاولة لعرض علمي لتأريخ الفلسفة الحديثة– ی لە سیّ بەرگ بلاّوکردەوە .
دوای ئەوە بروانامەی دکتۆرای لەساڵی ١٨٣٤ بەدەست هێناو بووەتە مامۆستای یاریدەدەر لەزانکۆی هلە لە ساڵی ١٨٣٦ لەئەلمانیا ... دوای ئەوە لەساڵی ١٨٣٩ بووە مامۆستا... لە کۆتاییەکانی ژیانیدا گرنگی بەفەلسەفەی دەروونی دا تاکوو لە ١٨٩٢/٦/١٢ کۆچی دوایی دەکات ، بە ماڵئاوایی کردنی لە گەلانی وولاّتە هەمەلایەنەکانیدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /١ .

١٨٠٥/٦/١٨ دامەزرێنەری وولاّتی میسر محەمەد عەلی پاشای بەنژاد کوردو لە بنەماڵەی خدێووی بە زیرەکی و لێهاتوویی خۆی تووانی ببێتە والی وولاّتی میسر ، ئەو بنەماڵەیە تاکوو شۆڕشی میسر لە ساڵی ١٩٥٢ لە سەر میسر دەسەلاّتدار بوونەو رۆڵی گرنگیان هەبووە لەخزمەتی عەرەب و خواستەکانیاندا .

١٨٠٥/٨/١٠ بە هۆی هەلوویّستی بوێرانەی دانیشتووانی کورد لە بەشە خاکە کوردستانی لکێنراو بەئەرمینیا لە پارێزگای یەریڤان ، بەرگری لە بوونی نەتەوەیی ژەنەراڵ – ماگۆر نیسفینانی– سەرکردەی هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری لە هەرێمەکە بە هێزێکی ٥٠٠ سەربازی و پێنج تۆپ و

گیچیلك– ، لە ئەنجام مەڕومالاتیان تالانکردن و مالەکانیان سووتاندن ، کە لە ئەنجام بووە هۆی دەستگیرکردن و دەربەدەربوونی بەسەدا خێزان لە هەرێمی پارێزگای یەریڤان و دەوروبەریدا .

١٨٠٥/٩/٢٨ بەرپرسی ڕووسیای قەیسەری – کنیاز تسی تسیانۆڤ – سەرقالی پێووەلکاندن ، یا یەکخستنی خانەکانی قەرەباخ و شاکین بوو بە ڕووسیاو ، هەروا خەریکی چالاکی دەبێ دژی دەست درێژی هێزەکانی بابافان لە قەرەباخ .

ئەویش بۆ پاراستنی سنوورەکان لەلایەن شاری یەرڤان وبامباکاخ لەومشت و مرەو ململانێیە ، ژەنەراڵ مایور نیسزینایف داوای لێکرابوو کە پەیووەندی لەگەڵ کوردەکانی یەرڤان بەهێز بکات ، بەلام لەرامیاریەتی دەسەلاتی ڕووسیای قەیسەرییە کە بەدەیا نیازی نهێنی هەبووە بەرامبەر بە کورد لەوهەرێمەدا .

١٨٠٥/١٠/١٣لە دایك بوونی نووسەرو شاعیرو مێژوونووسی بە ناوبانگی کورد خاتوو – ماهشەرف ئەردەلانی– ناسراو بە مەستوورەی کوردستان ، شایانی باسە ئەو ئافرەتە ناودارە بەڕێزە لە بواری نووسین ڕۆڵی گرنگی هەبووە لە نووسینەوەی مێژووی ڕووداوە سەرکەوت و ژێرکەووتووەکانی دەسەلاتی میرەکانی ئەردەلان و باری ناوچەی کوردو کوردستان و پەیووەندیە جیاجیاکانی کورد ، بەتایبەتی لەباشوورو لە ڕۆژهەلاتی کوردستان.

١٨٠٦

١٨٠٦/٢/٨ سەرکردەی ڕووسیای قەیسەری ، کنیا زتسی تسیانۆڤ ، لە دەروازەی قەڵای شاری باکۆ پەیمان دەشکێنی و لە شەڕ دەکووژرێ لەلایەن کوردەکان ، کە لەوکاتە کێشە و میملانێ لە نێوان فارس و تورك بەردەوام بووە لەلایەك و کێشەی نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و ڕووسیای قەیسەری لەلایەکی دیکە لەسەر خاکی کوردستاندا بەردەوام بوو لە هەرێمەکەدا .

١٨٠٦/٢/١٥ شارۆچکەی تەلەعفەرو حەزەر سەر بە شاری سنجار بووینە ، کە لەوکات بەسترابوونەوە بە پارێزگای دیاربەکر لە باکووری کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، ئەویش لە دوای ساڵی ١٨٧٠ لکێندران بە پارێزگای مووسڵ ، کە لەوکات لە٩٥٪ دانیشتووانەکەی کورد بوینە لە هەرێمەکەدا .

مەولەوی

١٨٠٦/٥/٢١ نووسەرو شاعیری ناوداری کورد ماموستا – سەعید عەبدولکەریم مەلا سەعید – ناسراو بە – مەولەوی – لە گوندی – سەرشانە – لە ناوچەی تاوەگۆزی – لە باشووری کوردستان چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... کە لە خێزانێکی ئاینی پەروەردە بووە ... هەر لە منداڵیەوە باوکی ڕووی لە گووندی – بێژاوە – ی نزیك شارۆچکەی هەڵەبجە کردووەو لەوێ نیشتەجێ بوونە .

لەلایەن باوکی فێری قورئان خووێندن و خووێندەواری دەبێ ... هەر لەتەمەنی منداڵیەوە وردە کتێبەکانی سەرەتایی فارسی سەرف و نەحوی خووێندووە ... لەپێناو خووێندن چەندین گوندی کردووە وەك فەقێ لەلایەن ماموستاکانی ئاینی خووێندنی تەواوکردووە... دوای ئەوە لەمزگەووتی

شاری سنە لە رۆژهەلاتی کوردستان بە وەزیر دامەزراوەو دوای ئەوە چۆتە شاری – بانە – و دوای ئەوە گەراوەتەوە باشووری کوردستان چۆتە شاری سلێمانی و لە مزگەووتی گەوورە لە سلێمانی دامەزراوەو مامۆستا مەعروف نۆدێیی لەو مزگەووتە مامۆستا بووە.

دوای ماوەیەك دەچێتە شارۆچکەی هەلەبجەو لەمزگەووتی جامعیە دادەمەزرێ ... دوای ئەو هەموو گەرانە خووێندن تەواودەكات و دەست بەوانە گووتنەوە دەكات ... ئەم كەسایەتیە كوردە شاعیرو ئەدیبە و نووسەرە لەژیانی خۆی لەو كارانە بەردەوام دەبێت ، كە ئاواتەكانی تیا بهێنایەدی تاكوو لە ١٨٨٢/١١/١٢ كۆچی دوایی دەكات ، بەهۆی كەووتنە خوارەوەی لەسەر وولاخەكەی لەرێگادا.

بەرهەمەكانی مامۆستا مەولەوی وەك كەلتوورێك جێگەی خۆی گرتووەو جێگەی دڵخۆشكەری نووسەرو دانەرو رووناكبیرانی كورد و فارس و عەرەبە بەبەردەوامی لەم هەرێمانەدا بەتایبەتی لە كوردستان .

١٨٠٦/١٠/٩ رووسیای قەیسەری شەری دژ بە ئیمپراتۆریەتی فەرەنسا رگەیاندو هێزەكانی سووپای هەردوو وولات دەستیانكرد بەپەلامارو دگیركردنی خاكی یەكتری بەهێزی سوپای ئەوكات .

١٨٠٦/١٠/٢ لە دایك بوونی فەیلەسوفی ناوداری ئەلمانی وجیهان – یۆهان كسبار ئەشمیت – لە شاری بابرۆیت لەهەرێمی بافاریا لە ئەلمانیا لەخێزانێكی هەژار ... ناسراو بەنازناوی – ئیتبنگەر – ماوەی خووێندنی ئەو فەیلەسوفە لە ١٨٢٦ تاكوو ١٨٢٨ بووە ... ئەویش بەخووێندنی فەلسەفە لە زانكۆی بەرلین لەدوای تەواوكردنی قۆناخەكانی بەر لەقۆناخی زانكۆ . ئەو بەخووێندنی فەلسەفەی هیگل و كارلێكردنی بەبیروو هەستی ئەم فەیلەسوفە لە وولاتەكەیدا .

دوای ئەوە لەزانكۆكانی ئەرلنجن و كینجزبرگ و دوای ئەوە لەساڵی ١٨٣٢ گەراوە شاری بەرلین و بروانامەی وانە گووتنەوەی بەدەست هێنا لە برووسیا ... بەهۆی هەژاری و كەم دەرامەتی بووە مامۆستای قوتابخانەی كچان

لەشـاری بـەرلین و لەهـەمان کـات لەرۆژنامـەکان کـاری دەکـرد ، بەتایبـەتی
لەبواری فەلسەفەدا .

دوای ئـەوە چـووە نـاو کۆمەڵـەی ئـشترنری هێگلیـە ئازادەکـان ، لەگـەڵ
کەسـایەتی و روونـاکبیرو فەیلەسـوف ، لەوانـە چـاوپێکەووتنی بـە مـارکس
وئینگلش ... ئـەم فەلیەسـوفە چـەندین دانـراوی بەرهـەم هێنـاو بـەردەوام بـو
لـەکارەکانی تـاکوو لـە ١٨٥٦/٦/٢٦ لەشـاری بـەرلین کـۆچـی دوایـی دەکـات لـە
وولاتەکەیدا .

<u>سەرچاوە:</u>– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی ٣/

١٨٠٦/١١/٦ بە هـۆی شارەزایی و لێهاتوویی محەمـەد عـەلی پاشای والی میسر لـە هـەموو
لایەنێك ، لـە پێنـاو بـەرەو فراوانکردنـی دەسـەڵاتەکەی هـەنگاوینا بـە تایبـەتی
بـەرەو شـامو هەرێمـەکانی وویلایـەتی دیاربـەکر لـە باکووری کوردستـان بـە
سەرکردایەتی ئیبراهیم پاشای کوڕی ...ئەنجامی ئەو هە وڵ و کۆششەی ئەو
بنەماڵەیە و بـووە هـۆی ئـەوەی کـە بڕیـاری دوورخـستنەوەیان لـە دەسـەڵات
بدرێت .

بـەڵام بـە هـۆی پاڵـە پەسـتۆی پیـاوان و کەسـایەتی ئـایینی میـسر توانیـان
محەمـەد عـەلی پاشـا بگەڕێننـەوە بۆسـەر کارەکـەی بـەوالی میـسر لـە سـەر
وولاتەکەدا .

١٨٠٧

١٨٠٧/٣/٢ کۆنگرێـسی ئەمـەریکا بازرگـانی کردنـی بەکۆیلـەی مرۆڤـی ئەفـەریکیای
هەڵووەشـاندەوە – عبیـد– کـە لـەو کـات زیـاتر لـە ٤,٠٠٠,٠٠٠ ملیـۆن
لەکۆیلـەکان لـە ناوچـەکانی باشـووری ئەمـەریکا مابوونـەوە . ئـەویش بـە کـار
پێکردنیان بە کاری هەمە جۆرو دوور لە وویژدانی مۆڤایەتی لە وولاتەکەدا .

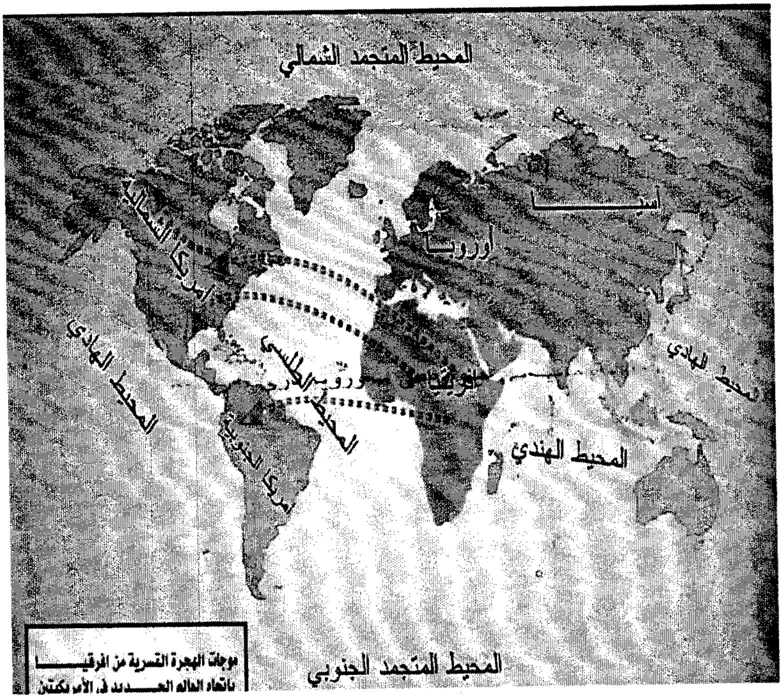

١٨٠٧/٣/١ لە دوای سەرهەڵدانی کێشە لە نێوان ڕووسیای قەیسەری و بەریتانیا لە لایەك و دەسەڵاتی فارس لە لایەکی دیکەدا ... ڕێکەوتنی هەڵکەوتەی فەڕنسا وردە وردە لە دەسەڵاتی فارس لە ئێران نزیك بووەوە لە نێوانیاندا .
کە بووە هۆی ڕێکەوتنیان لە سەر چەندین لایەنی پەیووەندی نێووانیان...بەڵام دوای دوومانگ ڕێکەووتن لە نێوان ڕووسیاو فەرەنسا مۆرکرا ، بە ناوی پەیمانی – تلیست – ، کە فەڕنسا ماوەی بەڕووسیادا ، کە ڕامیایەتی بەرفراوان لە دەسەڵاتەکەی بەکار بهێنێ و بەرەو بە هێزی هەنگاوبنێ ، لە سەر بەرژەوەندی هەردوو دەسەڵاتەکانی ئیمپراتۆریەتی فارسی و عوسمانی ...، ئەویش لەسەر خاکی کوردستان.

١٨٠٧/٣/١ دەستەیەکی نیزامی لە زاناکانی سووپای فەڕەنسا بە سەرۆکایەتی – کاردان – لە و کاتەی کە سەردانی ئێرانی کرد ، کە هێشتا شەڕ لە نێوان ئێران و ڕووسیا کۆتایی پێنە هاتبوو، ئەودەستەیە خزمەتی گەورەی هێزەکانی سووپای فارسی لە ئێران کرد ، ئەویش بە دامەزراندنی سێ مەڵبەندی

مەشق پێکردن لە شارەکانی وەك تاران و تەورێزو ئەسفەهان .
کە زیاتر لە ١٤ مانگ خەریکی مەشق پێکردنی چەند هەزار سەربازی فارس بوون لە ئێران . کە ئەوانەی ووشەی سەربازیان داهێناو ئۆنیفۆرمیان کردە باوو، هەر ئەودەستەیەش هەوڵیدا سووپای فارسی لە ئێران لە سەر شێووازی سووپاکانی ئەوروپا مەشق پێبکات ، بۆ ئەوەی ڕێکی بخات و تاکتیکە جەنگیە کۆنەکانی فارس بگۆڕێ بەنوێترین تاکتیك لە وولاتەکەدا .

١٨٠٧/٣/١٧ لە ماوەی هاوپەیمانیەتی چوارەمی ئەوروپا دژی فەرەنسا ، کە بووە هۆی مۆرکردنی هاوپەیمانی لە نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی وسەرکردەی فەرەنسا ناپیلۆن ، کە ئەو ڕێکەووتنە بووە هۆی هەڵگیرساندنی شەڕ لە نێوان بەریتانیاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .
لە هەمان کات ئیستوولی جەنگی بەریتانیا چووە ناو دەریای مەرمەرە ، لە پێناو چوونەناو شاری قووستەنتینیە — پارێزگای ئەستەمبوڵی ئێستا — بەڵام هەوڵەکانی بەریتانیا هەرەسی هێناو داگیرکەرە بەریتانیەکان بڕیاریاند هێرش بکەنە سەر میسر بە ٥٠٠٠ هەزار سەرباز ، کە ئەم روو وەرگێران بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕ لە نێوان هێزەکانی بەریتانیاو هێزەکانی سووپای محەمەد عەلی پاشا ، کەجووتیارو بەدووەکان پشتگیری لێدەکرد لە دژی هێزەکانیسووپای بەریتانیا.
ئەم شەڕەش بۆ ماوەی پێنج مانگ بەردەوام بوو لەناوچەکانی شاری ڕشدو ئەسکەندەریە — تامانگی/٩ ی هەمان ساڵ ، کە هێزەکانی بەریتانیا کشانەوە بەهۆی بەرگری کردن لەلایەن هێزەکانی سووپای محەمەد عەلی پاشا لە وولاتی میسر. لە ناوچەو شارەکاندا .

١٨٠٧/٦/٢٨ سوڵتانی عوسمانی — سوڵتان سەلیمی سێیەم — لە دەسەلات دوورخرایەوە لە دوای ١٩ ساڵ لە دەسەلات تاکوو کۆچی دووایی کرد لە سەر دەسەلاتدا .

١٨٠٧/٧/٧ بە هۆی سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای ناپلیۆن بەسەر هێزەکانی ڕووسیای قەیسەری ، کە ئەنجامەکەی بووە هۆی مۆرکردنی پەیمانی ناسیت)— لە نێوانیاندا .
شایانی باسە کە ، نلسیت ، گووندێکە لە ڕۆژهەڵای بڕووسیا لە سەر زێ

ینچن ... ئەم زێیە جیاکەرەوەی سنووریە لە نێوان ڕووسیاو بڕووسیا ، کە ناپلیۆنی یەکەم لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی ڕووسیای قەیسەری ئەسکەندەری یەکەم لەو کات کۆبوونەوەو ڕێکەووتن لە سەر دابەشکردنی ئەوڕوپا لەنێوانیاندا .

١٨٠٧/١٠/١٦ئەو ڕاپۆرتەی کە سەرکردەی شالاوەکە – فریزەر– لەگەڵ نووێنەری محەمەد عەلی پاشا ، کە ژەنەڕاڵ مۆڕبوو ناردبووی ، لەلایەنە گرنگەکانی ئەو ڕاپۆرتە گفتووگۆی نێوانیانی لە سەر کرا .

ئەویش بەهێورکردنەوەی بارودۆخەکە لە ناوچەو هەرێمەکانی وولاتی میسر ، لەگەڵ پاشای میسرو ژەنەڕاڵ میجەر – شویروك– و کاپتن – فلیوز– لە پێناو هێوکردنەوەو سەرکەووتنی کارەکان .

١٨٠٨

١٨٠٨/١/١ قەدەخەکردنی بازرگانی پێکردن و هێنانی کۆیلە – عبید– لە ئەفریکیا بۆ ئەمەریکا لە پێناو کارپێکردنیان لە کارگەو پڕوژەو کێلگە کشتووکاڵیەکان ، بە بەدەست هێنانی سەرمایەی زۆرو بێ ئەوی خەرجیەکان بەرەو بەرزی برۆن، لە ئەنجامی کار پێکردنیان لەو وولاتەدا .

١٨٠٨/٢/٢٨دەستەی سووپای فەڕنسا لە کاتی سەردانەکەی بۆ ئێران ، بە سەرکردایەتی کاردان ، ئەویش لە دوای دامەزراندی مەڵبەندی مەشق پێکردن لە شارەکانی تاران و تەوریزو ئەسفەهان ، لە هەمانکاتدا دوو کارگەی داڕشتنی تۆپخانەیان لەتاران و تەوریز دامەزراند ، دوای ئەوە ئەو دەستە زانا سەربازیە کەووتنە داڕشتنی کارگەی دروستکردنی تۆپی گران ، کەپێشتر ئێران ئەو جۆرە کارگانەی نەبوو لە وولاتەکەدا .

١٨٠٨/٢/٢٨بە هۆی بە هێزبوونی پەیووەندی لە نێوان هەردوو دەسەڵاتی فارس و فەرەنسا ، هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری پەلاماری شاری یەریڤانی پایتەختی ئەرمینیای ژێر دەسەڵاتی فارسی ئەوکاتیدا ، کە هەرێمێکی کوردستانە.

لە هەمان کات بۆ دەسەڵاتی فارس دەرکەووت کە نیازەکانی فەڕنسا بەرامبەر بە دەسەڵاتی فارس لەناوچەکە چۆن بەڕێوەدەچێت...لەلایەکی دیکەوە

بـەریتانیا شـاندێكی بـەرەو ئێـران ڕەوانـەكرد بـۆ گفتووگـۆ كـردن لـە ئاكـام گفتووگۆكـە سـەركەووتنی بەدەسـت هێنـا لەگـەڵ شـای فـارس بـەمۆركردنی ڕێكەوتن دژی فەڕنسا،.
ئەمـە لەلایـەك و لەلایـەكی دیكـە بـەریتانیا شاندێكیـشی بـەرەو ئەفگانـستان ڕەوانـەكرد ، لـە پێنـاو گفتووگـۆكردن لەگـەڵ – شـوجاع شـاو– لـە پێنـاو مۆركردنی ڕێكەووتنامە دژی هێرشەكانی فەڕنساو فارس ، بەڵێنی بەشوجاع شـای ئەفگانـستاندا ، كـە دەسـتی یارمـەتی بـۆ درێـژ بكـات بـە تایبـەتی لـە بوواری سەربازیدا .
كە بووە هۆكاری ئەوەی ، كە هێزەكانی سووپای فارس دووجار بەرامبەر بە هێزەكانی سووپای ڕووسیا ی قەیسەری شكست بە دەست بێنن بە هۆی نـەبوونی هەڵوویـستی ڕاسـت و رانـە گرتنـی هاوسـەنگ و هاوكێـشەكان و یاریكردن لەیاری كەرەكان لەگۆڕپانی یاریگای ڕامیاری لە هەرێمەكاندا .

١٨٠٨/٦/٢٨سوڵتان سەلیمی سێیەمی سوڵتانی عوسمانی لە تەمەنی٤٨ ساڵیدا كۆچی دووایكـردووە ، دوای ئـەو سـوڵتان موسـتەفای چـوارەم دەسـەڵاتی سـوڵتانی عوسمانی گرتە دەست ، كە كوڕی سوڵتان عەبدولحەمیدی یەكەم بووە .
شایانی باسە كە پیلانی لابردنی سوڵتان سەلیمی سێیەم لە سەر دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی ، كە مرۆڤێكی توندڕەو و شۆڤێنی بەرچاو جەنگ بووەو هەردەم حەزی بە ئاژاوەو داگیركردنی خاكی گەلان و وێرانكردن دەكرد . با تایبەتی خاكی كوردستان و كورد لەهەموو بوارەكان ، بە تایبـەتی لە بواری نەتەویی و نیشتیمانیدا لە سەر خاكی كوردستان .

١٨٠٨/٧/٢٨سوڵتان مەحمودی دووەم دەسەڵاتی ئیمراپتۆریەتی عوسمانی گرتە دەست و لە هەمان كات مستەفا پاشا بریقەداری كرد بە وەزیری مـەزنی خـۆی ... كـ مستەفا پاشا بە هەموو توانایەك هەوڵیدا بە چاكسازی كردن لە ریزەكانی سووپاو كارگێری ، لە پێناو زاڵ بوون بەسەر بەرهەڵستكاران ، كە لە سەرەت پیاوانی ئایینی و ئینكشاریەكان بێ دەنگ بوون .
بـەڵام دوای ئـەوە بـووە هـۆی دروسـت بـوونی كێـشە تـاكوو گەیـشتە شـەڕی

چەکداری لە نێوان هێزەکانی ئینکشاریەو چەکدارانی حکومەت ، لەئەنجام وەزیری مەزن مستەفا سووتێندراو ئاژاوەو پێکدادان لە هەموو شاری ئەستەمبوڵ و دەوروبەری بڵاو بووەوەو بووە هۆی سووتاندن و تەقاندنەوەی گۆگاکانی چەك و تەقەمەنی و دام و دەزگاکانی ئیمپراتۆریەتەکەدا .

١٨٠٨/١٢/٢٢ دوای ماوەیەکی کەم - کلۆدیووس جێمس ریچ - لە ژن هێنانی . گەرایەوە نووسینگەکەی کە شاری بەغداو بەسرەشی گرتۆتەوەو لە ئەنجام لە شاری بەغدا سەقامگیربووە ، کە بارەگای والی دەوڵەتی عوسمانی لێبووە چونکە بەو هۆیەوە کە شوێنەکەی لە ناوەراستدا بووە ... توانیوویەتی کاروباری رامیاری خۆی لەگەڵ دام و دەزگاکانی والی بەغدا بەرێوەبەرێ و ئەو دەنگوباسانەش ببیستێ کە لەوسەردەمەدا لە ئەوروپاوە دەهاتن و پر بوون لەو هەولانەی کە چاوەروانکرابوو ، کە - ناپلیۆن - ئینگلتەرەو هیند داگیربکات ... بەهۆی هەست بەرزی و دوور بینی ئەم مرۆڤە لەکاروباری رامیاری و ئاگاداربوونی لە رەوشت و خووی خەلکی و بەخشندەیی خۆیشییەوە زۆر خێرا توانیوویەتی رێزی خۆی لەلایەن میری ولای دانیشتووانەکان پەیدا بکات و ببێتە جێگەی بروا پێکردن لەوکاتدا لە ویلایەتەکان .

سەرچاوە:- کەشتنامەی ریچ بۆ کوردستان - چاپخانە - ئاراس - هەولێر - باشووری کوردستان

١٨٠٩

١٨٠٩/١/١٩ لەدایك بوونی داهێنەری بەناوبانگی ئەمەرکی - ئێدگارتالان پوو- لەشاری بۆستنی ئەمەریکا لەدایك وباوکێکی ئەکتەر ... ئەم داهێنەرە لەماوەی ژیانی بەدەیا کاری هەمەجۆری ئەنجام داوە تاکوو لە ١٨٩٤/١٠/٧ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا .

٣ / ٢ / ١٨٠٩لەدایك بوونی مۆزیکازانی ناوداری ئەلمانی – مەندلسۆن – لەشاری هامبۆرگ ، لەوکاتــەی کــە ئــەلمانیا لەلایــەن فەرەنــسا لەســاڵی ١٨١١ داگیرکــرا ... بنەماڵەکەی بەرەو شاری بەرلینی پایتەخت رۆیشتن و لێی نیشتەجێ بوون ، کە مەندلسۆن هەر لەو شارەدا خووێندنی هونەری مۆزیکای دەست پێکرد لەسەر ئامێری پیانۆ .

لــە هــەمان کاتــدا ئــەدەب وهونــەری وێنەکێشانی تەلارسازیش فێربوو کــە ئەمانــەش کاریــان کــردە ســەر بــەهرەی هونــەری و بــەلاوێکی زانــاو هۆشــیاری خاوەن هەستێکی فراوان ، یەکەم گەشتی مەندلسۆن بۆ ئینگلتــەرە لــە بــەهاری ســاڵی ١٨٢٩ بــووەو ســەرکردایەتی ســیمفۆنی کۆمەڵــەیکی هونــەری شــاری لەندەن و بۆ هاوین رووی کردە ئۆسکۆتلەندە .

لە ساڵی ١٨٣٠ گەراوەتەوە ئەلمانیاو دوای ئەوە سەردانی نەمساو ئیتالیاو سوویدی کــردووەو چالاکیە مۆزیکیەکانی لــەو وولاتانــە پێشکەش کــردووە ، کە لە هەموو ئەوروپا ناسرا ، لە ساڵی ١٨٣٢ دا گەراوەتــەوە شاری لەنــدەن و بــووە ســەرۆکی تیپێکــی تایبــەتی مۆزیکــا ... دوای ئــەوە یەکــەمین کتــێبی هونــەری بەناوی – گۆرانی بێ ووشــە –ی بــەزمانی ئــەلمانی بلاوکردۆتــەوە ، ئەم هونەرمەندە ناودارە بەردەوام بووە لەبەرهــەمی هونــەری و نووسینەکانی هونــەری تــاکوو لەســالی ١٨٤٧ کۆچــی دوایــی دەکــات و ماڵئــاوایی لــەبواری هونەری و هونەر دۆستان دەکات لە جیهان .

١٨٠٩/٢/١٢ لە دایك بــوونی پرۆفیسۆرو زانــای نــــاوداری جیهــــانی... چــــالز داروێــن... شــایانی باســە کــە مامۆستا مەزن و بەهرەدار داروین خاوەنی کتێبی – الاصل الانواع– ە ، کـــە بۆتـــە سەرچـــاوەی بیروبۆچوونو مشتومڕی نێوان زانایــان لــە جیهــان و . لــە بووارەکــانی فەلــسەفەو ئــابووریو سرووشــتو ئاژەڵناســی و مــرۆڤ و

راکێشەر – جازبیە – و چەندین لایەنی دیکەی زانستە هەمەجۆرەکان لە جیهاندا .

١٨٠٩/٧/٨ سولتان مەحمودی دووەمی سولتانی عوسمانی ڕێکەووتنی لەگەڵ ڕژێمەکانی بەریتانیاو ڕووسیا مۆرکرد ، هەرچەندە بە دامەزراندنی تەواو نەبوو... بەلام بە هۆی کێشەو ململانێی کاروباری ناوخۆی دەسەلاتەکەیدا و هەولی بەرەو باشکردنیدا بە پتەووکردنی دەسەلاتە هەمەلایەنەکان بە تایبەتی لەلایەنی سەربازی و ئابووریدا ، لە پێناو پەلاماردانی خاکی گەلان و داگیرکردنی بە تایبەت خاکی کوردستان .

١٨١٠

١٨١٠/٢/٦ لە دوای هاتنی دەستەی نووێنەرایەتی فەڕەنسا بە سەرۆکایەتی کاردان ، بۆ ئێران لەپێناو جێبەجێکردن و پێك هێنانی ڕێکەووتنەکانی فەڕەنسی – ئێرانی – فێکن شناین– کردنەوەی هێزە چەکدارەکانی فارس لە ئێران .
کە عەسکەرخانی ئەوسا یەکێ بوو لە پیاوە ناسراوەکانی ئەو کاتی ئێران ، جگە لەوەی کە بەشداری دروستکردنی فەوجەکانی پیادەی نیزامی ئازربایجان کرد بوو ، دوای ئەوە لەلایەن – فتحعلی شاهی – قاجارەوە کرایەوە بە دووەمین بالوێزی قاجار ، و لەلایەن ناپلیۆنی ئیمپراتۆری فەڕەنسا ، عەسکەرخان لەگەڵ خۆیدا بایی ٥٠٠٠ پێنج سەد هەزار تومەن دیاری بۆ پاریس بردوو ... بە پێشکەش کردنی بە برپرسان .
پاش ئەوەی چوارساڵ لە پاریسی پایتەختی فەڕەنسا مایەوە بێ ئەوەی بە هیچ ئەنجامێك بگات ... بە١٠٠٠ تومەن قەرزاری گەڕایەوە ئێران ، ئەو قەرزەی کە لەسەری کۆببووەوە دەیوویست بەتالانکردن لەخەڵکی کوردی ڕۆژهەلاتی کوردستان پڕی بکاتەوە ، لەگەڵ ئەوەشدا لە پاش گەڕانەوەی عەباس میرزا ، عەسکەرخانی کرد بە کردیە دادووەری پارێزگای ورمێی لە ڕۆژهەلاتی کوردستان.

١٨١٠/٧/٢٠ وولاتـــی کۆلۆمبیـــا سـەربەخۆیی خـۆی ڕاگەیاند بە دەرچوونی لـە ژێـر داگیرکـەری ئیمپراتۆریـــــەتی ئیـسپانیا .بـەناوی کۆماری کۆلۆمبیا ، و پایتەختەکـــەی – بۆگاتـــا – ژمـــارەی دانیـــــشتووانی پایتـەخت ٦٣٥,٠٠٠٠ملیـۆن کەسـە . ژمـارەی دانیـشتووانی وولاتەکـە ٤٠,٦٦٥,٠٠٠ ملیـۆن کەسـە ، هـەوا ڕووبـەری وولاتەکـە ١,١٣٨,٩١٠ کیلـۆ مەتر چوارگۆشـەیە . هەروا نژادەکان – مـستیزۆ/ ٥٠٪ ،سـپی پێـست ٢١٪ ، مۆلتۆ ١٥٪ ، ڕەش پێـست٤٪ . هـەروا چڕی دانیشتووانی ٩١ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا .

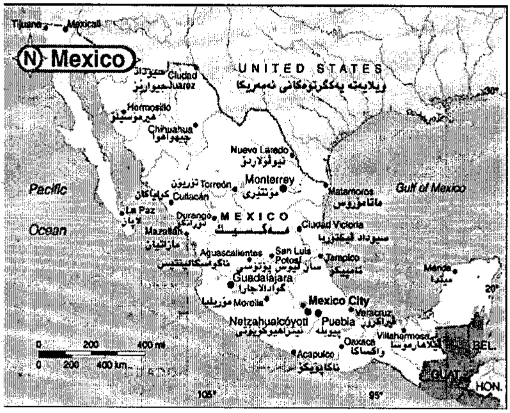

١٨١٠/٩/١٦ گـەلانی مەکـسیك لـە پێنـاو تۆڵە سەندنەوەدا ، ڕووبـــــەڕووی داگیرکـــەری ئیـــسپانیا بوونـــەوە . لـــە پێنـــاو بـــــەرگری کـــــردن و ڕزگاربوونیـــان کـــە لـــە ئاکامـــدا ئاواتـــەکانیان هاتـەدی بە ڕاگەیانـدنی سـەربەخۆیی مەکـسیك ... دوای ئـەوە ئـەو ڕۆژەیـان بـەڕۆژی سـەرکەووتن و سەربەخۆیی مەکسیك دادەنێن و تـاکوو ئێـستاش یـادی ئـەو ڕۆژە دەکـەنـەوە , بەسـەرکردایەتی – کۆسـتێلا– کـە ڕۆڵـی سـەرەکی هـەبوو لـە ڕزگـار کردنـی گەلانی مەکسیك لە چێر داگیر کەری ئیسپانیا لە کێشووەرەکەدا .

هەروا ئەم راگەیاندنەش بە ناوی – وویلایەتەکانی مەکسیکی یەکگرتوو – بوو . پایتەختی ، شاری مکسیکۆ سیتی – یە و ژمارەی دانیشتووانی ١٨,٦٨٥,٠٠٠ ملیۆن کەسە ... هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ١٠١,٨٥٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە ...هەروا رووبەری وولاتەکە ١,٩٥٨,٣٠٠ کیلۆمەتر چوارگۆشەیە ... هەروا چڕی دانیشتووانی ١٣٥ کەسە لە یەك میل چوارگۆشەدا ... هەروا نژادەکانی ، مستیزۆ ٦٠٪ کە تێکەلاون لە دایك و باوکی ئەوروپی و هندی ئەمەریکی ، هندی ئەمەریکی ٣٠٪ . قەوقازیەکان ١٠٪. لە وولاتەکەدا .

١٨١١

١٨١١/٥/١٤ لە دوای خەبات و قوربانیدانێکی زۆر هەرێمی پاراگوای توانیان سەربەخۆیی وولاتەکەیان بە دەست بێنن لە دوای تۆڵە وەرگرتنەوە ئەویش بەجیا بوونەوەیان لە ژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی ئیسپانیادا .

ئەم راگەیاندنەش بە ناوی کۆماری پاراگوای ، بوو لە کێشووەرەکەدا . ناوی پایتەختەکەی – ئاسۆنسیۆن – و ژمارەی دانیشتووانی ١,١٤٥,٠٠٠ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ٥,٦٨٩,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ٤٠٦,٧٥٢ کیلۆمەتر چوار گۆشەیە . چڕی دانیشتووانی ٣٦ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی مستیزۆ ٧٥٪ . سپی پێستەکان و هندی و ئەمەریکیشی تیایە .

١٨١١/٧/٥ گـەلانی وولاٌتـی فـەنزوێلا لـــــه دوای هـــــەول و خـەباتێكی زۆر تووانیـان ســــــــــــەربەخۆیی خۆیووڵاتەكـــــــەیان ڕابگەیـــــەنن . بـــــه دەر چـــــوونیان لـــــه ژێـــــر دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی ئیـسپانیادا . بـــه نـاوی كۆمـــاری فنـــزویلا لـــــه كێشووەرەكەدا .

ئەم وولاّته پایتەختەكەی – كاراكاس – ه و ژمارەی دانیـشتووانی ٣٨٩,٥٠٠ ملیۆن كەسه . هـەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاّتەكە ٢٤,٧٦٥,٠٠٠ . هـەروا ڕووبـەری وولاّتەكــه ٩١٢,٠٥٠ كیلـۆ مــەتر چوارگۆشــەیە . هــەروا چـڕی دانیشتووانی ٧٠ كەس لە یەك میل چوارگۆشـەدا . نژادەكانی مـستیزۆ ٦٨٪ . ئـسپانی و پرتووگـالی و ئیتـالی ٢٠٪ . پێـست سـپیەكان ١٠٪ . هندیـه ئەمەریكیەكان٢٪ . له وولاّتەكەدا .

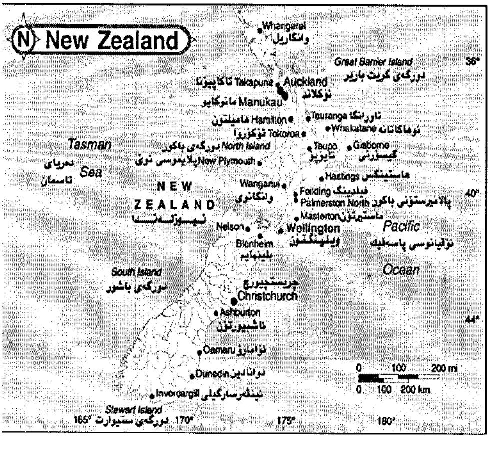

١٨١١/٧/٥ گەلانی وولاّتی نیوزلەندە لـه دوای هـەل و مانـدوو بـــوونێكی زۆر تــووانی ســـــەربەخۆیی خۆیـــــان ڕابگەیـــــەنن . بــــــه دەر چونیان له ژێر دەسـەلاّتی ئیمپراتۆریـەتی ئیـسپانیا . بـــه نـــاوی شانـــشینی نیوزیلەندەلـــــــــــــــه كێشووەرەكەدا .

ئـەم وولاّتـه پایتەختەكـەی نـاوی –ولینگتـۆن – كـه ژمـارەی دانیـشتووانی

٤٢٥,٠٠٠ هەزار كەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ٣,٩٩٥,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ٢٧٠,٥٣٤ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هـەروا چـڕی دانیـشتووانی ٣٦ کـەس لـە یـەك میـل چـوار گۆشـەدا . هـەروا نژادەکانی ئەورووپی ٨٠٪ . ماوری ١٧٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨١١/٨/٢٥ هـەرێمی ئۆروگـوای تـوانی سـەربەخۆیی ڕابگەیـەنێ بە جیابوونـــەوەی لـــە ژێـــر دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی ئیسپانیا. بە ناوی کۆماری ئۆروگـــــوای لـــــە کێشووەرەکەدا .

نـاوی پایتـەختی وولاتەکـە – مۆنتڤیـــدیۆ – ژمـــارەی دانیشتووانی ١,٧٩٥,٠٠٠ . هـەروا ژمـارەی دانیـشتووانی ٤,٣٨٠,٠٠٠ ملیـۆن کەسـە . هـەروا رووبـەری وولاتەکـە ١٧٦,٢٢٤ کیلۆمـەتر چوارگۆشـەیە . چڕی دانیـشتووانی ٦٤ کـەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی،سپی پێست – لە بنەڕەتا ئیبری و ئیتالیـە – ٨٨٪ . مـستیزۆ – کەتێکـەڵاون لـە ئـەورووپی و دانیـشتووانی دوورگەی هیندی ڕۆژئاوا – ٨٪ . ڕەش پێت ٤٪ . لە وولاتەکەدا

١٨١١/١٠/٢لە دایك بوونی – فرانز لیست – لە شاری ریدینگی وولاتی هەنگاریا ، هەر لە منداڵیـەوە بـەهرەو ئـارەزووی میوزیکی لێ بـەدیار دەکـەوێت و لەتەمـەنی نـۆ ساڵیدا بۆیەکـەم جـار لەبـەردەم جـەماوەر ئاهـەنگێکی میـوزیکی دەگێڕێـت ، دواتر بەردەوام دەبێت لە کارەکەی و کەسایەتی بەرچاو پەیدا دەکات .
لـەدوای کۆچـی دوایـی بـاوکی ناچـاردەبێت ڕوو لـەکارکردن بکـات لـە پێنـاو بژێووی ژیـان ، لەهـەمان کات لە کـاری هونـەریش بـەردەوام دەبێـت ، لەساڵی ١٨٣٢ جـارێکی دیکـە دەگەڕێتـەوە سەرشـانۆ بەمەبەسـتی پێشکەش کردنـی کۆنـسێرتی میوزیـك لـە شـارەکانی وەك میـونخ و پـاریس و لەنـدەن دێـت و

دەچێ .
لە پاش دانان و ژەنین بەرهەمێکی زۆری مۆزیك لەشاری ڕۆمای پایتەختی ئیتاڵیا دەچێتە نێوو ڕێچکەی کەهنووت و وانەی لاهوت دەخووێنێت تا لە دوا کۆنسێرتی ، کە تایبەت دەبێ بە شاژنە ڤیکتۆریا ، ئەم مۆزیك ژەنە ناودارە لە ڕۆژی ١٨٨٦/٧/٣١ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکە و جیهان .

١٨١٢

١٨١٢/١/١٦ بەدرخان پاشا لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا فەرمانرەوایی ئیماراتی جەزیرەی گرتە دەست و هەر لە سەرتاوە هەوڵی ئەوەیدا کە تورکەکان لەو هەرێمەدا بنبڕ بکات و دەووڵەتێکی سەربەخۆ لەکوردستاندا دابمەزرێنێ لە هەموو کوردستان وتوورکەکان لە سەر خاکی کوردستان دووربخاتەوە . هەر بەم هۆکارە دەستی کرد بە یەککخستنەوەی میرە مەزنەکانی کوردستان بۆ ئەو مەبەستەش کاربەدەستە کوردەکانی لە ... شارەکانی وان و هەکاری و خێزان و مۆش لە هەرێمەکەدا .
هەروا هەندێك لەشێخە بەناوبانگەکان هاوکاریان لە گەڵدا کرد . میر بەدرخان کارخانەی چەك و تەقەمەنی ئەو سەردەمەی لە شاری جەزیر دامەزراند و خەریك بوو لەهەموو بوارێك خۆی بۆ ئەو پرۆژەیە ئامادە بکات ، لەو کاتەشدا مەسیحیەکانی بۆتان لێی هەڵگەرانەوەو باجی ساڵانەی ئەوکاتیان نەدا ... لە بەر ئەو هۆیەو چەندین هۆکاری دیکە میر بەدرخان هێزێکی چەکداری لە ١٠٠٠٠ هەزار کەس ڕەوانەی سەریان کرد ، بۆ ئەوەی بیانخاتەوە ژێر ئیماراتەکە .
لەو کاتە میربەدرخان ترسی زۆری لە تورکەکانی عوسمانی پەیداکرد . لە بەر ئەو هۆکارە کە عوسمانیەکان نووێنەریان ڕەوانەی لای بەدرخان کرد بۆ ئەوەی هەوڵی یەکخستنەوەی کورد نەداو یەکێتی نەتەوایەتیان وەبەر نەخاو بارودۆخی ناوچەو هەرێمەکە بەرەو گۆران هەنگاوی دەنا .
لەلایەکی دیکە وولاتانی ئەوروپا پشتگیریان لە ئەرمەنەکان دەکردو لەهەمان کات هۆشداری دا دەووڵەتی عوسمانی بۆ ئەوەی پشتگیری ئەرمەنەکان بکات دژی کورد لەباکووری کوردستان .

لە و کاتەشدا سولتانی عوسمانی ئەو هەلەی بە دەرفەتێکی باش زانی و خۆی ئامادەکرد ، لە پێناو لەناوبردنی میرنشینی جەزیرە ... ئەویش بە ئاگادارکردنەوەی حافز پاشای موشیری ئەنادۆل ، کە بەهەر شێوەیەك بێ میربەرخانی بێنێتە شاری ئەستانە ، بەلام حافیز پاشا لەهەولەکانی سەرنەکەووت ... دوای ئەوە دەسەلاتی عوسمانی هێزێکی زۆری ناردە سەر بەدرخان ، بەلام ئەو هێرشە هەرەسی هێنا بەهۆی بەرگری هێزەکانی میرنشینی جەزیرو لە ئەنجام بۆ دواوە گەرایەوە .

دوای ئەوە میر بەدرخان دراوی بەناوی خۆی لێدا ... ئەویش بەئاگادارکردنەوەی . شارەکانی وان و سابلاخ و رواندزو موسل ... دوای ئەوە قەلاکانی سنجارو وێرانشارو سێووەرکێشی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی لەگەل دەووروبەری قەلای دیاربەکر – ئامەد – . هەروا شارەکانی شنۆو وورمێشی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی .

لەو کاتەدا دەسەلاتدارانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هێزێکی زۆریان بەسەرکردایەتی ... عوسمان پاشا ... ناردە سەر هێزەکانی میر بەدرخان و هەردوو هێز لە نزیك شاری ورمێ گەیشتنە یەك و شەڕ لەنێوانیان بەرپابوو ... لەئەنجام میر عزەدینی شێر ، کە سەرکردەی هێزەکانی بەدرخان و خزمی خۆشی بوو بە هەموو چەك و تەقەمەنی و چەکدارەکان لە بۆتان خۆیان خستە ژێر ئالای دەسەلاتی عوسمانی و لە میر بەدرخان هەلگەرانەوە و یارمەتی تۆرانیەکانیان دا دژی هێزەکانی میر بەدرخان لە سەر خاکی کوردستاندا .

لەئەنجام جەزیر داگیرکراو دوای ئەوە میربەدرخان هێزێکی بەرگری ئامادەکرد ، بەلام هێزەکە توانای سەرکەووتنی نەمابوو ، بەهۆی خیانەتی عزەدین شێر ...؟.

ئالێرەدا خیانەتی کورد یەك لەوانە عزەدین شێر ، بووە هۆی ئەوەی کە دەسەلاتی میر بەدرخان لە باربیات لە پێناو بەرژەوەندی دووژمن کە هێزەکانی عوسمانی دووبارە توانیان جەزیر داگیربکەنەوەو میر بەدرخان بەرەو قەلای – ئاروخ – رۆیشت و لەوێ خۆی جێگیرکرد ... کە تورك و عزەدین شێر دەووریان گرت و ماوەی هەشت مانگ شەڕی لەگەل هێزەکانی عوسمانی و عزەدین کرد و شەڕەکە بەردەوام بوو ، لە ئاکامدا دوو کوڕی میر بەدرخان بەدیل گیران ... کە دەسەلاتی عوسمانی بەهۆی سەرکەووتنی بەسەر

میرنشینی بەدرخان و بەدرخان .
بەم بۆنەیەوە میدالیایەکی لە ١٩٤٦/١٢/٢٠ بەناوی – میدالیای جەنگ کوردستان – دارژت ئەمەیە کورد ... گەر عزەدین شێر خیانەتی لەخۆیی میربەدرخان نەکردایە ، هێزەکانی عوسمانی توانای سەرکەوتنیان نەبو بەسەر میربەدرخان .
ئەمەش بەرژەوەندی تایبەت و دەسەلآت و پارەو پلەوپایە ، بۆیە کورد ب ئامانجەکانی خۆی نەگەیشتووە بەدرێژایی مێژوو ... بۆ نموونە خۆژی کورد کوژی لە نێوان هەردوو پارتی دەسەلآتدار لەهەرێمی باشوور کوردستان لە دوای راپەرینی /١٩٩١ لەکوردستان ....؟...!...! .
سەرچاوە – شەرەفخان – لاپەرە /٣١٥-٣١٦ .

١٨١٢/٨/٨ لە پێناو ڕووبەڕووبوونەوەی مەزهەبی وەهابی لە دوورگەی بیابانی عەرەبی ولآتی سعوودیەی ئێستا ، محەمەد عەلی پاشا هێزێکی گەورە بەسەرکردایەتی نووسن پاشا ڕەوانەی ولآتی عەرەبی سعودی کرد،.
لە ئەنجام محەمەد عەلی پاشا خۆی چووە شاری حیجازو شەریف عەلی غالب شەریفی دەست گیرکرد ، لە دوای ئەو کارە ڕەوانەی میسری کرد تاکوو کۆچی دوایی کردنیان لەمیسردا.

١٨١٢/٨/٢٧ لەدایك بوونی خێزانی شاعیری گەورەو بەناو بانگی ولآتی ڕووسیا - تاتالیا گەنچارۆڤە – لە شاری کارین تەمبۆڤسکی چاوی بە جیهان هەڵهێناو .. شایانی باسە ئەم ئافرەتە بێ وێنەبووە لە جوانی و شۆخ و شەنگی، هە بەهۆی خواستنی ئەم ئافرەتە پۆشکین لە شەرە شێرێك زامدار دەبێ و دوا دوو ڕۆژ لە زامداریەکەی گیانی لە دەست دەدات، لەسەر وەسیەتی پۆ شکین ، دوای سێ ساڵ لە مردنی پۆشکین مێرد دەکاتەوە.

١٨١٢/١٠/١٢ مۆرکردنی پەیمانی – گلستان– لە نێوان ئیمپراتۆریەتی فارس و ڕووسیا قەیسەری ، کە جێگری شا عەباس سەرۆکی هێزەکانی سووپای فارس بوو لەو کات وازی لە هەموو داواکاریەکانی خۆی هێناو بەوویلایەتەکانی - قەفقاس و جۆرجیا و داغستان و شێروان و قەرەباخ و تالش – دانی ب

دەسـەڵاتی عوسمـانی ، کـە زۆربـەی زۆری خـاکی ڕۆژهـەڵات و بـاکووی کوردستان بوون...شایانی باسە کە شاری – شێروان – پارێزگای یەریڤانەو چەندین ناوچـەی دیکـەی کوردسـتان ، کـە نـاوی جیاجیـایان هەیـە لـە کوردستان .

١٨١٣

١٨١٣/٥/١ لـە دایك بـوونی گەڕیدەی بە ناوبانگ و جووگرافیناسی بەریتانی – ریڤید لیفتگستۆن – کە ئەو مرۆڤە کانیاوەکانی زێی نیلی دۆزیەوە لە کێشووەری ئەفەریکیا .

١٨١٣/٥/٥ لـە دایك بـوونی – سۆرین کیرگـەگۆر– لـە شـاری گۆبنهـاگنی پایتـەختی دانیمـارك ، کـە تـەواوی ژیـانی گەنجیـەتی ئـەو نووسـەرە پڕبووە لـە عیشق و رێـژین و ئـێش و ئـازار بـە هـۆی هـەژاری و نالـەباری بـاری ژیـان و باوکیشی هـەردەم خـەریکی شـووانکارەیی و کاسـبی بـووە لـە پێنـاو بـژێوی ژیـان لـە وولاتەکەدا .

١٨١٣/٨/٢٢ کۆچـی دوایـی کەسـایەتی نـاوداری کـورد – ئـەوڕەحمان پاشـای بابـان– لـە شاری سلێمانی لە هەرێمی باشووری کوردستان .

١٨١٤

١٨١٤/١/١٤ مۆرکردنی ڕێکەووتنامەی لەندەن ، لە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا، لە لایەن وولاتانی ئەوروپا ، ئەویش بەڕاگەیاندنی خاوەنداریەتی ئەو زەویە نەویانەی کە هۆڵەندای دەگرتەوە کە بە دەووڵەتێکی سەربەخۆ دانرا ، بە مۆرکردنی ئەو رێکەووتنـە لەلایـەن بـەریتانیا و نەمـسا و فەڕەنـساو ڕووسـیاو بڕووسـیا، لـە هەمان کات ئەوەش ڕاگەیەندرا کەبەلژیکا وولاتێکی سەربەخۆیە.

١٨١٤/١/٢٢ لە دایك بـوونی فەیلەسوف بەناوبانگی یۆنان و جیهان – ئیدوارد تسلر – لە پـەیمانگا خووێنـدنی لاهـووتی فێربـووەو دوای ئـەوە خووێنـدنی بـاڵای لەزانکۆی توبنگن و زانکۆی بەرلین تەواوکردووە ، دوای ئەوە لـە سـاڵی ١٨٤٠ بۆتـە مامۆسـتا لـەزانکۆی تـوبنگن ، هـەروا لـەزانکۆی بـرن لەسویـسرا لەساڵی ١٨٤٧ . لـەماربۆرگ لەسـاڵی ١٨٤٦ و هیـدلبرگ لەسـاڵی ١٨٦٢ و بـەرلین

لەساڵی ١٨٧٢ . دوای ئەوە لەزانکۆی ئشتوتگرت لە ساڵی ١٨٩٥دا .
ئـەم فەیلەسـوفە هیگلـی بـووە ... لەسـاڵی ١٨٤٢ گۆڤـارێکی بەناونیـشانی حولیات لاهوتیـە – ی دەکـرد . بـەڵام ئـەو کتابـەی کـە ناوبـانگی پـێ دەرکر کتابی – تأریخ الفلسفة الیونانیة – بوو ، کە چاپی یەکەمی لەساڵی ١٨٤٤ ت ١٨٥٢بلاٌوکرایەوە ، هەروا چاپی دووەمیش لە – ٥– بەرگدا بڵاوکردەوە , ئە فەیلەسوفە لـە کـارە هەمەلایەنـەکانی بـەردەوام بـوو تـاکوو لـە ١٩٠٨/٣/١٢ ل شاری ئشتوتگرت کۆچی دوایی دەکات لە ووڵاتەکەدا .

١ سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانائی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /١

١٨١٤/٥/٣٠ مۆرکردنی پەیمانی پاریس ، لە پاریسی پایتەختی فەڕەنسا لە نێووان هەر سـێ ووڵاتـی فەڕەنـساو نەمـساو بـەریتانیا ، لـە دوای چـەندین کێـشەو ملمـلانـێو تەنگووچـەڵەمە . لەچـەندین لایـەن بـە تایبـەتی لەلایـەنی پەیووەندیەکان.

١٨١٤/١٠/٥ لـە سێدارەدانی عەبدوللاٌ ئاغـای ئـەمین سـندقی ، لەلایـەن دەسـەڵاتی پاشـای کۆرە لە شاری رواندز لە باشووری کوردستان . ئـەویش بە هـۆی پەیووەندی سەردانی بوو بۆلای تەمەرخانی مامی پاشای کۆرە لە هەرێمەکەدا .
شـایانی باسـە پاشـای کـۆرە لـە دەسـەڵات زۆر توونـدڕەو خۆپەرسـت بـووەو مـاوەی بـە هـیچ کەسـایەتیو کەسـێك نـەداووەو پـاوانی هـەموو لایـەنێکی کـردووەو نەیووێـستیە کـەس لـە خـۆیو بنەماڵەکـەی خـۆی بـەرزتربێت لـە هەرێمەکەدا .....؟...!...

١٨١٤/١٠/٩ بەشـێووەیەکی راسـتەوخۆ رووداوەکـانی سێگۆشـەی پـەرمۆدا دەسـتی پێکردووە ، کە کەشتی – واسب – بە ١٤٠ دەریاوانەوە نقوم بوون لە گێژاوی ئاوی بەرمۆدادا .
جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە سێگۆشـەی پەرمۆدا وەك چیرۆك و ئەفسانە ئەگریکیەکانـە . تـەنیا جیاوازیەکـەیان ئەوەیـە کـە ئـەو سێگۆشـەیە راسـتە هـەموو لایـەن دان بـەو راستیە دادەنێن ... کـە سـەدان چیرۆك و رووداوی پـ لەکارەساتی لەو بارەیەوە دەگێرنەوە ، کە سێگۆشەکە خـۆی لـە ٣٠٠ دوورگ

پێـك هـاتووە . کـە ١٠٠ دوورگـە لـەو دوورگانـە ، تـا ئێـستا مرۆڤـی نەگەیشتووەتیّ . چونکە دەریاوان و راوچیەکان لە بەر هەر هۆیەك و ترسێك بیّ نزیکەی ٥٠٠ ساڵ دەبیّ لیّی نزیك نەکەووتوونەتەوە ، کە بە دوورگەی – شەیتان – ناوزەندیان کردووە .

هەروا رووبەری سێگۆشەی پەرمۆدا –٧٧٠– هەزار کیلۆمەتر چوارگۆشەیە ولە رۆژئاوای ئۆقیانوسی ئەتلەسیەوە لە بەرامبەر کەنارەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەست پێدەکات و کۆتایەکەی

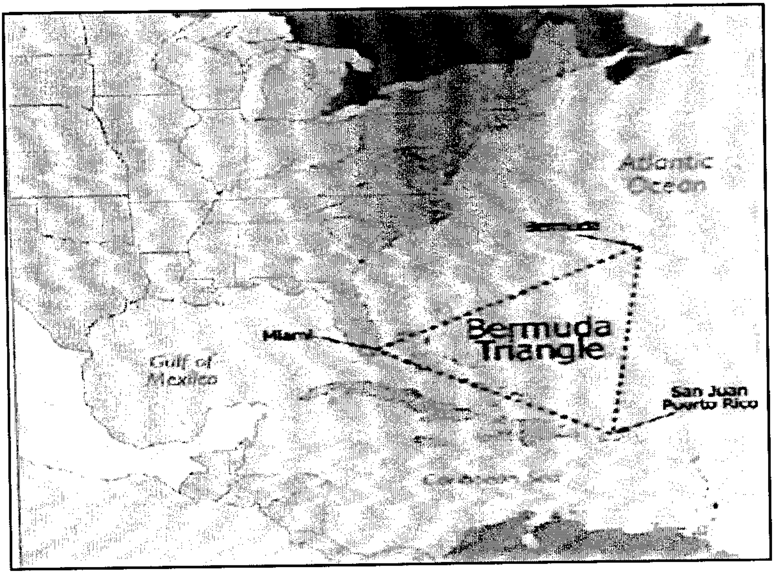

باکووری دوورگەی – پەرمۆدا – یە کە کۆلۆنیالیەکی بەریتانیاو– پایتەختی – هاملتۆنە – بەڵام کۆتاییەکەی لە باشووری رۆژهەڵات دەکەوێتە – بۆرتۆریکۆ – و کۆتاییەکەی دیکەی لەباشووری رۆژئاوای دەکەوێتە – مەیامی – لە وویلایەتی فلۆریدای ئەمەریکا.

دوای ئەوە بۆ کووبا و هایتی و بۆرتۆریکۆ و دووبارە بۆ بەرمۆدا . بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٤٥ بەناوی سێگۆشەی بەرمۆدا ناوزەندکرا ... ئەم سێگۆشەیە بە دەیا جار رووداوی نقوم بوونی تیدا هاتۆتەدی لە ئاکامی تێپەربوونی کەشتیەکانی باڵ هەڵگرو سەربازی و ماسی گرەکان .

سەرچاوە :– گۆڤاری – الاسبوع – ژمارە /٣.

١٨١٤/١٢/١٤هێزە چەکدارەکانی پاشای کوێرەی ڕواندز ، بە٢٠٠٠ دوو هەزار چەکدا
چووە سەر تەمەرخانی مامی لە ناوچەی هاودیان لە باشووری کوردستان
ئەویش بە ناچارکردنی تەمەرخانو ئەویش بە خۆ خزاندنە ناو قەڵا
شێتنەوە لە دەڤەرەکەدا .

١٨١٥

١٨١٥/١/١٠ هێزە چەکدارەکانی پاشای کوێرەی ڕواندز ، لە هەرێمی باشووری کوردستا
. پەلاماری قەڵای شێتنەی داو داگیریکرد ... کە لە ئەنجام تەمەرخانی مامی
محەمەد ئاغای کوڕی ، کە دەکاتە ئامۆزای پاشای کوێرە . بەدیلی گرتنو ل
دوای گرتنیان ، میری سۆران محمد ئاغای کردە سەرۆکی ناوچەی شێتنە.
١٨١٥/٢/١٢ لە سێدارەدانی میری ناوچەی ڕوستێ یەحیا بەگ لەلایەن پاشای کوێرە ، ب
هۆی بەربەرەکانی کردنی پاشای کوێرە ، ئەویش بە هۆی هەڵوێست
خۆپەرستو تاکڕەوەکانی پاشای کوێرە لە دەسەڵاتەکەیدا .

١٨١٥/٢/٢٠ تەمەرخانو محەمەدی کوڕی لەلایەن پاشای کوێرە لە سێدارەدران کەمام
ئامۆزای خۆی بوون ، لەگەڵ گەلێك لە ئەنجامدانی کرداری نارێکی دیکە
لەپێناو بەرژەوەندی تایبەتی دەسەڵاتو توانای خۆی لەسەر ناوچەکە دا.

١٨١٥/٤/٢٥ لەدایك بوونی – میرزا محەمەد حەسەن – شیرازی لە شاری شیرازی فارس
لە ئیرانی ئێستا ... خوێندنی سەرەتایی هەر لەوشارە تەواوکرد ، دوا
ئەوە لە تەمەنی ١٨ ساڵی چووەتە شاری ئەسفەهان بۆ تەواوکردن
خوێندن ، دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٤٣ بەرەو شاری نەجەف ، لە باشوور
ئێستای ئێراق ، کۆچی کرد بۆ خوێندنی ئیجتهادو تاوەرکردنی پلەی ب
نشاندن.
دوای ئەوە بووە مەرجەعیەتی ئایینی ئیسلامی مەزهەبی شیعە ، ئەوی
بەهۆی پەیووەندی لەگەڵ شێخ مورتەزای ئەساری بەهێز بوو. هەر ا
سەرەتای گەیشتنی بۆ نەجەفەوە یەکێك بوو لەقوتابییەکان. کۆچی دوای
شیرازی لە١٨٩٥/٢/٢٠ بووە لە شارەکەدا .

١٨١٥/٩/٧ لە ئەنجامی شەڕ لە نێوان هێزەکانی پاشای کوێرەو دانیشتووانی قەڵای کاکلاوە ، لە دەڤەری قەزای رواندز لە هەرێمی باشووری کوردستان ، لە ئاکام ئەحمەد بەدیر سەرۆکی چەکدارانی پاشای کوێرە کوژرا .
ئەویش لە دوای داگیرکردنی قەڵاکە ، کە هەشت ڕۆژی خایاند تاکوو قەڵاکەی داگیرکردو دوای داگیر کردنی سووتاند ئەم کردەوەش بووە هۆی دەربەدەربوونی دانیشتووانەکە لە قەڵاکەدا .

١٨١٥/٩/٢٦ پێك هێنانی یەکیەتی بە هێزەکانی سووپا لە نێوان وولاّتانی ئەوروپا – ئۆنۆفراتی– رووسیا و برووسیاو نەمسا.
شایانی باسە کە ڕامیاریەتەکەیان بەربەرەکانی مەبدەئەکانی ئازادیو تاوانەکانی شۆڕش بوو، دوای ئەوە وولاّتانی ئەورووپای مەسیحی ، کە داوای چوونە ناو ئەو یەکیەتیەیان کرد ، کە ئەو یەکیەتیە ناوزەند کرا بە– هاوپەیمانی پیرۆز– لە جیهاندا .

١٨١٥/١٢/٣ میری سۆران محەمەد پاشا – پاشای کوێرەی – میری رواندز لە هەرێمی باشووری کوردستان – بریاریدا بەدامەزراندنی کارگەی دروستکردنی چەك ، لە پێناو بەرگری کردن لەدەسەلاّتەکەی بەدروستکردنی – شیرو خەنجەر و – تفەنگ و – دەمانجەو – تۆپ و – گوللە تۆپ و تەقەمەنیەکانی دیکە .

جا بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەم بڕیارە پاشای کوێرە – وەستای بەناوبانگی کورد وەستا – رەجەب – لە شاری ئورمێی رۆژهەلاّتی کوردستان – وەستا رەجەب – ی هێنا بۆ رواندز . دوای ئەوە رەوانەی شاری – باکۆی –

پایتــهختی ئازربایجــانی کــرد ... ئــهوەیش لــهپێناو فێربــوونی چــۆنیەتی
دروستکردنی چەك و تەقەمەنی ئەو سەردەمە .
دوای ئـەوە گەرایـەوە رواندزو بـە پـشتیووانی پاشـای کـۆرە تـوانی کارگـەی
دروستکردنی چەك و تەقەمەنی لەگەرەکی – کالۆکان – لە شارۆچکەی رواند
دابمـەزرێنێ . لەگـەڵ ئەوەشـدا تـوانی – سەرچـاوەی ئاسـن و مـز و ئاسـتی
زەویـــش لەناوچـــەی – خواکـــورك – بدۆزێتـــەوەو ئـــەو پێداویـــستیانەی
ئامادەکردو کردیە ئامرازەکانی دروستکردنی چـەك و تەقەمـەنی لەکارگەکەد
... و توانی لولەی تۆپ و تفەنگ و دەمانچە ئامادەبکات . لە دوای ئەو حەوا
و تەقەلایـە تـوانی لـە ١٨١٧/١١/١١ ئـەم کارگەیـە بخاتـە کـارو هـەموو جـۆر
چـەکێکی گـەورەو بچووکی لـە تـۆپ و دەمانجـەو تفـەنگ دروسـت بکـات
بەرهەمی ئـەم کارگەیەش ٢٢٢ تۆپی قـەبارە /عـەیار/٢ دروست بکـات ، لەگـە
/٣ کینتار دکنگارو ، لەگەڵ /٤ کینتار – کینگار . ئامادەکردن بۆ بەکارهێنان
جێگەی ئامارە پێکردنە کە تاکوو ئێستا لەشاری رواندز ئەم تۆپە ماوە و وە
هێمایـەکی چـەکی کـورد لەناوچـەکەدا . لەهـەمان کـات دوو لـەم تۆپانـە لەبە
دەرگای وەزارەتی بەرگری ئێراقن لە بەغداد دانراوە .
سەرچاوە:– – میری سۆران – لاپەرە /٥٠

١٨١٦

١٨١٦/٨/٩ وولاتـــی ئـــەرژەنتین سـەربەخۆیی خـۆی ڕاگەیانـد ، دوای ئـەو بریـارە لـە هـەردوو جـەنگی یەکـەم و دووەمـی جیهـانی بێلایـەنی خـۆی ڕاگەیانـد ، بەدوورکەووتنـەوەی گەل و نیشتمانەکەی لەومەرگەساتانە ی جەنگەکان لە جیهاندا .
هـەروا ڕاگەیانـدنی ئـەم کۆمـارە بـە نـاوی – کۆمـاری ئـەرژەنتین – بـوو لـ

کێشووەرەکەدا ، کە پایتەختەکەی – بیوونس ئایرس – ە و ژمارەی دانیشتووانی ۱۱,۹۰۰,۰۰۰ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکەی ۳٦,۹٥۰,۰۰۰ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ۲,۷٦٦,۸۹۰ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ۳٥ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی سپی پێست ۸٥٪ ، کە زۆربەیان ئەسپانی و ئیتالین – هەروا هندی رەنگاو رەنگ و مستیزۆی تیایە ، کە تێکەڵاون لە گەڵ باوکی ئسپان و ئەویدیکە ی ئەمەریکی .

۱۸۱٦/۱۰/٤ لە دایك بوونی هونەرمەندو گۆرانی بێژی چینی کرێکاران و جووتیاران و هەژاران فەرەنسا و جیهان – ئۆژین بۆتیە– لە پاریسی پایتەختی فەڕەنسا ، کە یەکەم دانراوەی خۆی کردە گۆرانی بە ناوی – بژی ئازادی– ئەم کەسایەتیە ناوودارە ، کە لەخێزانێکی هەژاری ناوداری فەڕەنسا بووە تاکوو ماڵئاوایی کردن لە گەڵ و وولاتەکەیدا .

۱۸۱۷

۱۸۱۷/٥/۱ یاسای دەسەلاتی دونیایی پاپا هەڵووەشێنرایەوە لە سەر ئەو دەووڵەتە ، لە لایەن ئیمپراتۆریەتی ڕۆما ، کە پاپا بووە یەکەم کردنەوەی سەربەخۆیی پاپا لە سەر کۆشکی فاتیکان ، تیران ، لە ڕۆمای پایتەختی ئیتالیا و ڤیلای کاستك ماندۆڵفۆلە سەر جیهانی مەسیحیدا .

شایانی باسە کە ئەو یاسایە قەرەبووی پاپای بە٦۲۰,۰۰۰هەزار دۆلار کردەوە . بەلام دەسەلاتی ڤاتیکان ئەوقەرەبوو کردنەوەی ڕتکردەوە ... لە هەمان کاتدا دانیان بەو یاسایە نەنا ، تاکوو ساڵی ۱۹۲۹دا . کە لەجێگەی دیکە نووسراوە لەم مێژوونامەیەدا .

۱۸۱۷/۹/۲ والی کوردستان – ئەمانۆلاخان – بەخۆیی و سێ هەزار سوواری کورد بەشداری لە مۆرکردنی پەیمانی گولستان کرد ، کە کاردانەوەی کاریگەری نوواند لە سەرباری ئەوکاتی کورد لە کوردستان .

١٨١٨

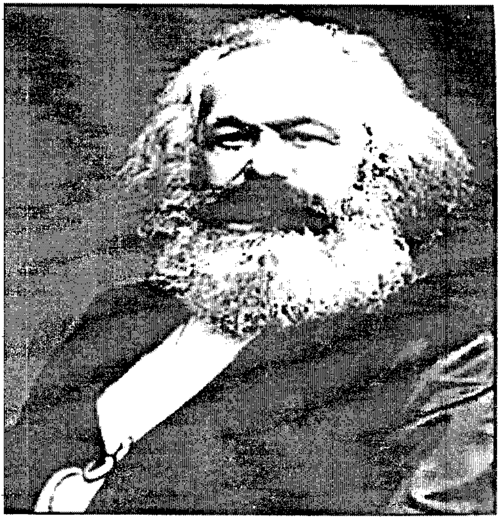

٥ / ٥ / ١٨١٨ لـــە دایـــك بـــوونی رووناكبیرو فەیلەسوف بەناوبانگی جیهان و ئابووری ناس و رامیاری و رامیاریناسی ئەلمانی - كارل ماركس - لەشاری، تریر - لەسەر زێی موزل ، كە لەسەر سنووری ئەلمانیای رۆژئاوایە لەگەڵ شارۆچكەی لكسمبۆرگ... باوكی پارێزەرێكی لە ئاین جوولەكە بووە . ماركس كۆلێژی یاسای لەشارەكانی بۆن و بەرلین تەواوكردەوە . لە هەمان كات گرنگی بەخووێندنی فەلسەفەی هیگل داوە ، لە گەڵ دانراوەكانی فویرباخ ... لە ساڵی ١٨٤٢ بۆتە سەرنووسەری رۆژنامەی - ئەلراین - كە هێرشی دەكردە سەر حكوومەتی ئەلمانیا .

كە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی رۆژانامەكە لە دەرچوون بووەستێت لەلایەن حكوومەتی ئەلمانیا ، لە ساڵی ١٨٤٣ ژنی هێناو چووە پاریسی پایتەختی فەرەنسا . لە یەكەم نووسینەكانی بەناونیشانی - الحوليات الالمانية الفرنسية - لە ساڵی ١٨٤٣ . دوای ئەوە سەرپەرشتی رۆژنامەی - الی الاما - ی دەكرد لەساڵی ١٨٤٤ لە شاری پاریس .

بەڵام دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٤٥ لە پاریس دەركراو لەشاری برۆكسل نیشتەجێ بوو ... هەر لەوكاتە پەیوەندی كرد بە فریدریك ئینگلش و دۆستایەتیەكەیان گەیشتە هاورێیەتی و هاوخەبات لە هەموو بوارەكانی بیروبۆچوونەكان ، لەو كاتەوە دەستیان كرد بەكارە هاوبەشەكانیان بەژیاندنەوەی كۆمەڵەی كۆمۆنست .

کـە لەسـالّی ١٨٤٧ لەسـەری کۆبوونـەوە . یەکـەم رەشـنووس – بـەیان کۆمۆنیست – ی نووسیەوەو مارکس دووبارە پێیدا چووەوەو لە سالّی ١٨٤٨ بلاّوکرایـەوە ، لـە نامیلکەیـەکی قـەبارە بچووك ، بـەلاّم لـەناوەرۆك لەگـەوورەو مەزنیدا بیٚ بەهایە تاکوو ئێستاش ... هـەر لـە بـەر ئەو بەیانە لەبرۆکسلیش دەرکرا و گەراوە ئەلمانیا . بە هۆی باری نالەباری رامیاری ئەلمانیا لەسالّی ١٨٤٩ چووە لەندەنی پایتـەختی بـەریتانیا و لەگـەرەکێکی هـەژار نیشتەجیٚ بوو ... بەهۆی هەژاری هەر بەهـەژاری ژیـانی بردۆتەسەر و گەر یارمەتیـەکانی ئینگلش نەبوایە خۆی و خێزانەکەی لەبرسان دەمردن .

بەهۆی هەژاری توانای سەردانی پزیشکیان نـەبوو ، بەتایبـەتی لەوکاتـەی کە کـچەکەی – فرێـسکا – مـرد ، نـەیتوانی خـەرجی لـەگۆرنانی پەیـدا بکـات . سەرەرای ئـەوەش زۆربـەی کاتـەکانی لەمۆزەخانـەی بەریتانیا دەبـردە سـەر بۆ کـارو سـوودی زۆری لـە کتابـە مێـژوویی و ئـابووری و رامیـاری وەردەگـرت . مـارکس یـەکیٚ بـووە لەدامەزرێنـەری – الدولیـە – کـە ئـەویش کۆکردنـەوەی کرێکاران بوو لەهەموو جیهان .

لەسـالّی ١٨٣٧ لـە بـاکۆنین جیـابووەوە ، ئـەویش بـە هـۆی هەلّوویـستە بەرەلاّیـەکانی باکۆنین ، ئـەم مرۆڤـە لـەکارە فەلـسەفەیی و ئـابووری و رامیـاری بـەردەوام دەبێـت لەگـەلّ هـاوریٚ دلّـسۆزەکەی ئینـگلش تـاکوو لـە ١٨٨٣/٣/١٤ کۆچـی دوایـی دەکـات لەشـاری لەنـدەنی پایتـەختی بـەریتانیا و لەگۆرسـتانی هایگیت دەنێژرێت.

دانراوەکـانی مـارکس ئـەویش ... بـۆس الفلـسفە – فلـسفە البـۆس – مـن نقـد الاقتصاد السیاسی – رأس المـال ، لـە دوویەشدا ، کە ئینـگلش دوای مردنـی مــارکس بەچــاپیگەیاندو بەســەردا بابــەتی بلاّوکــراوەی جگــە لــەدانراوە هاوبەشـەکانی نێـوان ئیـنگلش و مـارکس ، کـە ئـەویش چـەندین دانـراون و وەرگەراونەتە سەر زمانەکانی جیهان .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ناتوانریٚ مارکس و ئینگلش لێك جیابکرێتـەوە لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکـان . لـە بیروبۆچـوون و هەلّوویـست و چ لـەبوارەکانی نووسـین و لـە دانـراوە هەمـە جۆرەکانیـان لـە هـەموو بـوارە جیاجیاکـان ، کـە ئینگلیش لە ١٨٢٠/١١/٢٨ لەدایك بووەو لە ١٨٩٥/٨/٥ کۆچی دوایی کردووە لە بەریتانیا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨١٨/٩/٩ لـە دوای هـەوڵێکی زۆر ، کۆتـایی بـەخۆ بـە دەسـتەوەدانی ئـەمیر عەبـدوڵا سعوودی حیجاز هات ... ئیبراهیم درعیە چووە ناو کارەکان... هەر لەو کات ئەمیر عەبدوڵا سعوودی بە دەست بەسەریەتی توونـد ڕەوانـەی میسر کـرد ، دوای ئەوە لە قاهیرەی پایتەختی میسڕ خرا بەندیخانە ، دوای ئـەوە ئـەمیر عەبدوڵا ڕەوانـەی شـاری ئەستەمبۆڵ کراو لەوێش خرایە بەندیخانە . دوای ماوەیەك فەرمانی لە سێدارەدانی بۆ دەرکرا.

١٨١٨/٩/١٨ خەبات گێڕەکانی وولاتـی شیلی توانیان سەربەخۆیی خۆیان ڕابگەیەنن بە دەرچوونیان لە ژێر دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی ئیسپانیا، بەسـەرکردایەتی – هیـڕینز– لە وولاتەکەدا .

هەروا راگەیاندنی سەر بەخۆیی شیلی بە نـاوی –کۆمـاری شـیلی – بـووە و پایتەختەکـەی –سـانتیاگۆ – یـە . ئێـستاکە کـە ژمـارەی دانیـشتووانی

٤,٨٠٠,٠٠٠ ملیـــۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیــــــــــشتووانی وولاتەکـــــــــــە ١٥,٥٥٠,٠٠٠ ملیـۆن کەسـىـــە . هـــەروا رووبـــەری وولاتەکـــە ٧٥٦,٦٢٢ کیلۆمـــەتر چوارگۆشـەیە . هـەروا چـڕی دانیـشتووانی ٥٣ کـەس لـە یـەك میـل چوارگۆشـەدا . هـەروا نـژادەکانی ، سـپی پێـست ،تێکەڵاوی سپییەکان وهندیەکان وئەمەریکیەکان ٩٥٪ . نژادەکانی دیکە ٣٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨١٨/١٠/١٧ فەرماندەی گشتی هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری لە قەفقاز ژەنەرال – یـەرمولۆڤ – هەوڵیـدا زانیـاری لـە سـەر ئـەم ڕاپەرینـەی کـورد بزانـێ و

ئاگاداربێت ، بۆیە بریاریدا کە گرنگی بەفەرمانبەرێکی کورد بدات بە ناوی عەلی خان و دوای ئەوە دەینێرێتە تارانی پایتەختی وولاتی فارس ، تا بە ووردی لەسەر ئەم راپەرینە زانیاری بۆ کۆبکاتەوە .

بەپێی ئەو زانیارانەی کە عەلی خان لەمبارەیەوە کۆی دەکاتەوە دەردەکەوێت ، کە هێزەکانی شازادە عەباس میرزا رادەسپێرێ و دژی کوردەکانی بلباس لە رۆژهەلاتی کوردستان بۆ شەڕ دەنێرن و زۆر بەتووندی شەڕدەکەن لە ناوچەکەدا .

١٨١٨/١١/١٩ راگەیاندنی بانگەوازی – ئکس لاشایل– کە ئەرکی سەرۆکی وولاتانی جیهانە ... لە پاراستنی پەیووەندیەکانیان بە رفتارو کارو کردەوەو بەردەوام بوونی پاراستنی هاوکێشەکان بە شێووەیەکی رێكو پێك لە جیهاندا .

١٨١٨/١١/٣ دوای فراوانکردنی دەسەلاتی سۆران لە لایەن پاشای کۆرە و بە ئەنجام گەیاندنی خواست و ئاواتەکانی خۆیی و ئیمارەتەکەی بە وێنەی حکوومەتێکی نوێی تەواوکردو دەستووری بۆ دەسەلاتەکەی داناو بانگی سەربەخۆیی دەسەلاتی سۆرانی کرد ، ئەویش بە دەرچوونی تەواوی لە ژێر پالەپەستۆی دەوولەتی عوسمانی و ناوی خۆی نا – میر مەنسوور – میری سۆران لە هەرێمی باشووری کوردستان .

سەرچاوە :– میری سۆران – لاپەرە /٥٥ .

١٨١٩

١٨١٩/٩/١٣ گــەوورە هونەرمەنـدی ئـافرەت خــاتوو – کــلارا شــۆمان – لــە بنەماڵەیەکی هونەری چاوی بە جیهان هـەڵهێناوە ... فریـدیش فیکـی بـاوکی زانایـەکی ئـاییـنی بووە ... میوزیکژەن و ژەنیاری پیـانۆ بـووە ... بـەڵام دایکـی – ماریان ترومیلتز – گۆرانی بێژ بووە . دوای ئـەوەی کـە دایك و باوکی لە یـەکتری جیا دەبـنـەوە . بـــاوکی پـــەروەردەکردنی شۆمان دەگرێتە ئەستۆ . جیگەی ئاماژە پێکردنە کە کلارا شۆمان دوای چوار ساڵ لەتەمەنی فێری قسەکردن بووەو لەتەمـەنی پێنج سالان دەستی کـردووە بەگەشتێکی دوورو درێژ لەگەڵ پیانۆدا .

کە بۆتە هۆی هۆکارێکی راستەقینە بۆ دەربرینی هەست و نـاخی خـۆی . لـە ئاکامدا ئەم خاتوونە سەرکەووتن بەدەست دێنێ لەم بوارەدا ... لەتەمـەنی ١٠ سـاڵیدا یەکـەم ئاهـەنگی پێشکەش کـردووە لەگـەڵ کـچێکی دیکـەی هـاورێی قوتابی ، کە ئەم ئاهەنگەیان بەیەکەوە بەژەنینی پیانوو پێشکەش کرد . ئـەم هۆکـارەش وای لـەو کـچە تەمـەن بـچووکە کـرد ، کـە چـەند شـار بگـەرێ لـە دەرەوەو ناوەوەی وولاتەکەیدا .

دوای ئــەوە شــۆمان لەتەمــەنی ١٨ ســاڵیدا لەلایــەن فــەرمانرەوایی نەمــسا نازناوی – میوزیکژەنی بلیمـەتی دیوەخـان – ی پـێ بەخشراوە ... لە ماوەی ١٠ سـاڵی یەکـەم کـاری دانـانی هونـەری بەنـاوی – چوار پۆلەندیکـە – بـووە . دوای ئـەوە چـەندین کـاری دیکـەی ئـەنجام داوە لەوانـەکاری – خـانمـە مایـە بووچەرۆمانسیەکان – و لە ئاهەنگی شەوانی میۆزیك .

کلارا شۆمان هەر لەمنداڵیەوە ئاشنایی لەگەڵ رۆبەرت شۆمان دروست دەکات

کە ئەوکاتەی لەسەر دەستی باوکی پیانۆی خوویندووەو رۆبەرت تەمەنی ٢٠ ساڵ بووەو کلاراش تەمەنی ١١ ساڵ بووە ... کە رۆبەرت شۆمان پەیوەندی لەگەڵیدا بەستووە . لەو کاتەش کلارا تەمەنی دەگاتە ١٦ ساڵ و چیرۆکی خۆشەویستی درێژخایەن لە نێوانیان دەست پێدەکات و باوکی بەم پیوەندیە ڕازی نەبووەو بە هەموو توانایەکی هەوڵی لێك دوورکەوتنەوەیان دەدات . بەڵام خۆشەویستی ئەم دوو دڵدارە وایکرد کە بگەنە ئەو ئاکامەی لە ١٨٤٠/٩/١٢ گرێبەستی هاوسەریەتی مۆربکەن و دوایی لەگەڵ باوکی ئاشت دەبنەوە .

ئەم دوو خۆشەویست و هاوسەرە شان بەشانی یەکتری کارە هونەریەکانیان بەسەرکەووتووانە ئەنجام دەدەن ...تا ئەوکاتەی لە ١٨٩٦/٣/٢٦ تووشی نەخۆشی ئیفلیجی دەبێت و دوای چەند مانگێك ماڵئاوایی لەهونەرو دۆستان دەکات و لە دوای خۆی تەرمەکەی لەتەك رۆبەرت شۆمانی هاوسەری لەشاری بۆن بەخاك دەسپێردرێت لە وڵاتەکەدا .

سەرچاوە:– www.&w.world.de\dw

١٨١٩/١١/١ کردنەوەی دەرگای مۆزەخانەی – بڕادۆ – لە شاری مەدریدی پایتەختی ئیسپانیا ، لە سەردەمی فەرمانڕەوایەتی فەرمانڕەوایەتی فەرماندەی حەوتەم ، وەك مۆزەخانەکەی ماریا ئیزابیلی خێزانی... کە ڕۆڵی لەم کارەدا هەبووە .
کە لەمۆزەخانە هەرە دێرینەکانی جیهانە، کە٣٠٠٠ سێ هەزار تابلۆو ٤٠٠ چوارسەد پەیکەرو درڕو و گەوهەر لە خۆدەگرێ ، لە ڕۆژانی جەنگی ناوخۆی ئیسپانیا پابلۆ بیکاسۆی هونەرمەند گەوورە ئەمینداری ئەو مۆزەخانەیە بووە لە وڵاتەکەدا .

١٨٢٠

١٨٢٠/١/ مۆرکردنی ڕێکەووتنامە لە نێوان بەریتانیاو هۆزە عەرەبەکانی سەرکەنداو لە رۆژهەڵاتی ، لە پێناو قەدەخەکردنی بازرگانی کردن بە کۆیلە – عبید – لە نێوان عەرەبەکان خۆیانو بە تایبەتی گەلانی هەرێمە جیاجیاکانی ئەفریکیادا .

١٨٢٠/٤/ دەستپێکردنی گەشتەکەی گەریدە – کلۆدیۆس جیمس ریچ – ی بەریتانی بەرەو رۆژهەڵات باکووری کوردستان ، کە سەردانی شارەکانی سنەو

سلێمانی و هەولێرو چەندین شارۆچکەو ناحیەو گووندی کوردستانی کرد ، ئەویش لە پێناو کۆکردنەوەی زانیاری لە بارەی باری هەمە لایەنەی کورد لە کوردستان .

١٨٢٠/٤/٢٧ لە دایك بوونی فەیلەسوف و زانای ئینگلیزی ودانەری تیئۆری پەرەسەندن لەزانستەکانی مرۆڤایەتی و زانستەکانی ئەحیا – ئەسپنسەر ، هربرت – لە شاری دربی لەبنەماڵەیەکی جێگیر . لەماوەی چەند سەدەیەك لەناوچەی دربی ژیان بەسەر دەبەن .

شایانی باسە هەر چوار بنەماڵەی باپیرەکانی کەلایەنگیری لاهووتی ئەنجیلی جۆن وسلی بوون لەنێوان ساڵەکانی ١٧٠٣ – ١٧٩١ سەرکردەی جوولانەوەی ئاینی چاکسازی دیاربوون بەناوی – ئەلمیسۆدیە –. لەساڵی ١٨٣٧ بروانامەی ئەندازیاری شارستانی بەدەست هێنا .

کارەکانی لەدامەزراندنی هێڵی ئاسنی شەمەندەفەر بوو رۆژلەدوای رۆژ پلەی بەرز دەبووەوە بەهۆی زیرەکی و لێهاتویی تاکوو ساڵی ١٨٤١ کەلەکارەکەی دەستی هەڵگرت ... لەساڵی ١٨٤٣ یەکەم بەرهەمی بەناوی – المجال الصحیح للحکومە – ی بلاوکردەوە ... لەنێوان ساڵەکانی ١٨٤٦-١٨٤٧ داهێنەری ئامێرەکان بوو... لە ساڵی ١٨٤٨ بە جێگری سەرنووسەری رۆژنامەی – الایکونۆمست – دەمەزرا ... ئەم مرۆڤە بەردەوام بوو لەکارەکانی و لە چەندین بواری دیکە تاکوو لە ١٩٠٣/١٢/٨ لە سان برایتۆن و لە تەمەنی ٨٣ ساڵێدا کۆچی دوایی دەکات لە وڵاتەکەیدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٨٢٠/٤/٢٩ سەرۆکی میوانخانەی میری بابان – محەمەد ئاغا – لە جیاتی محەمەد پاشا ، بە ناوی میر پێشوازی لە ئەمیری دانیشتووی بەریتانیا – کلۆدیۆس جیمس ریچ – کرد ، لە شاری خوورماتوو لەباشووری کوردستان . کە بەرەو بارەگای سەرەکی میری بابان لە سلێمانی بەرێکەوت لە هەرێمەکەدا .

١٨٢٠/٥/١٠ گەریدەی بەریتانی مستەر – کلۆدیۆس جیمس ریچی – لەگەڵ مەحمود پاشای بابان کۆبۆوە لە شاری سلێمانی لە هەرێمی باشووری کوردستان . کە گفتووگۆکەیان لەسەر باری نا هەمووای شارو ناوچەو هەرێمەکەدا بوو ، لە چەندین لایەنی ژیانو پەیووەندیو باری کورد لە گەڵ دەسەڵاتدارانی داگیرکەری ئەوکاتی هەردوو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و فارس لە ناوچەکەدا

١٨٢٠/١١/٤ سەرۆك هۆزو تیرەکانی سوودان بە باشیان زانی ، کە کات لە بارە بۆ هێرشکردنە سەر هێزەکانی سووپای میسر ، بەڵام ئیسماعیل پاشا تووانی دەست پێشخەری بکات ، لە دوو وویلایەتی ڕاستو چەپ بۆ هێرشکردنە سەر هێزەکانی سووپای سودان ، کە لە ئەنجام تووانی سەرکەوێت بەسەر سووپای پیادەی مەغاریبەکان لە هەرێم و ناوچەکاندا .

١٨٢١

١٨٢١/١/١٥ هێزەکانی سووپای بەریتانیا پەلاماری وولاتی یەمەنی عەرەبیداوداگیری کرد ، دوای داگیرکردنی هەڵسا بەدابەشکردنیو ناچارکردنی ئیمامی یەمەن بە مۆرکردنی پەیمانی نێوان یەمەنو بەریتانیا ، بە پێدانی دانیشتووانە بەریتانیەکان لە یەمەن بەچەندین دەستکەووت لە سەر بەنداوی باشووری عەرەبی لە هەرێمی یەمەن بە تایبەتی لە شاری سەنعای پایتەختی ئێستای یەمەندا .

١٨٢١/٤/٨ هێزەکانی سووپای میسر بەسەرکردایەتی والی میسر محەمەد عەلی پاشاو بەرپا بوونی شەڕ لەسوودانو لە شاری بارە بە سەرکردایەتی محەمەد بەگ دەفتەردار ، هەروا هێزەکانی سووپای سوودان بە سەرکردایەتی محەمەد فەزل .

کە لە ئەنجام هێزەکانی سووپای میسر سەرکەووتنیان بە دەست هێنا لە شاری بارە ، کە ئەو شەڕە ناوزەد بوو بە شەڕی بارە لە سوودان ، دەسەڵاتدارانی هۆزو تیرە عەرەبەکانی دوورگەی بیابانی عەرەبیو دەسەڵاتدارانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. لە سوودان کە دەکەوێتە کێشووەری ئەفەریکیا .

١٨٢١/٥/٥ ئیمپراتۆری فەرەنسا – ناپیلۆن پۆناپارت – لە یەکێك لە دوورگەکانی ئەفریکیای ژێر دەستی بەریتانیا لە پەنابەری کۆچی دوایی کرد ، دوای ماوەیەکی زۆرو لە ساڵی ١٨٤٠ تەرمەکەی گەڕاندرایەوە بۆ پاریسی پایتەختی فەرەنسا.

CLAUDIUS JAMES RICH

١٨٢١/٥/١١ نووێنـــەری بـەریتانیا لـە شـاری بەغــدا – مـــستەر ریـــج – بـــە یەختەكی تایبەت لە شاری بەغدا گەیــشتە شــاری بەسـرا ، كەئـەم گەشـتـەش مـاوەی هەشـت رۆژی خایاند ، دوای ئەوە بەكەشتیەكی بەریتانیا بەرەو شاری بووشەهری وولآتـــی فـــارس بەرێكـــەووت و دواییی بەرەو شاری شیرازو لەوێ سـەردانی شـووێنەواری – تـخـت جمشید – ی كرد ، زۆر بەو شووێنەوارو ناوچەیە دلگیربوو ، لە هەمان كات تووشـی نەخۆشـی بـوو . كە لەناوچەكە ئەو نەخۆشـیە بلآ بووەوو هـەر بەو هۆیە گیانی لە دەستدا .

دوای ئەو حكوومـەتی بەریتانیا كـابتن – تیلـر – ی لەجێگـەی ریج دانـا بـە بەرپرسـیاری قوونـسلیەی بـەریتانیل لـە شـاری بەغـدا ، كـە پێـشتر تیلـر جێگری قوونسلیە بوو لە شاری بەسراو پەیووەندیەكی لە هاوكاری لەگـەڵ داود پاشا گرتە بەر دوور لە هەڵوویستی مستەر ریج لە وویلایەتی بەغدا .

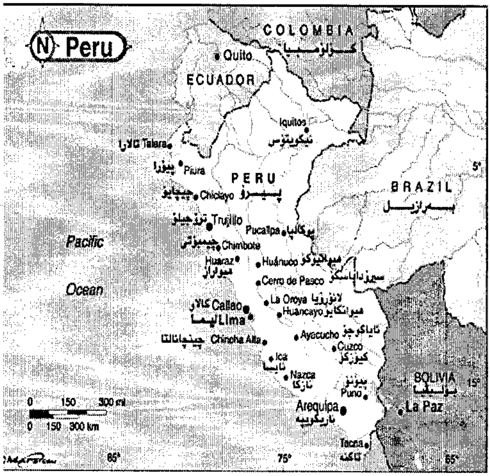

١٨٢١/٧/٢٨ لـــە دوای هـــەوڵێكی زۆر گـــەلانی وولآتـــی پـــیرۆ توانیان سەربەخۆیی بە دەســـت هێنـــا لـــە دوای رزگـــار بـــوونی لـــە ژێـــر دەسـەلآتی ئیـسپانیا بـە یارمـــەتی هێزەكـــانی سووپای ئەمەریكا .

هـەروا راگەیانـدنی پـیرۆ بەناوی – كۆماری پیرۆ –

بوو لە کێشووەرەکەدا . کە ناوی پایتەختەکەی – لیما – یە و ژمارەی دانیشتووانی ٤٩٦,٠٠٠ هەزار کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ٢٥,٧٠٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ١,٢٨٥,٢٢٠ کیلۆ مەتر چوارگۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ٥١٦ کەس لە یەك میل چوارگۆشەدا . هەروا نژادەکانی , هندی ئەمەریکی باشوور ٤٥٪ . مستیزۆ ٣٧٪ . ئەورووپی ١٥٪ . نژادەکانی دیکە ٣٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨٢١/٩/١٥ لە دوای هەوڵ و خەباتێکی بێ ووچانی گەلان لەم ڕۆژەدا ، ئەم وولات و هەرێمانە سەربەخۆییان بەدەست هێنا لەژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی ئەسپانیا ، هەر یەك بە پێی بارو دۆخی ناو وولاتەکەیدا . ئەویش بەم شێووەی خارەوە :-

١ – نیکاراگوا سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاند بە دەرچوونی لە ژێر دەسەلاتی ئیسپانیا بۆماوەیەکی کوورت ، دوایی لەگەڵ مەکسیك یەکیان گرت و دوایی لە گەڵ ئەمەریکای ناوەندی ، تا سەربەخۆیی تەواوی لە ساڵی ١٨٣٨ ، بە دەست هێنا وەك وولاتێکی سەربەخۆ ، بە ناوی – کۆماری نیکاراگوا – کە پایتەختەکەی ناوی – ماناگوا – یە و ژمارەی دانیشتووانی

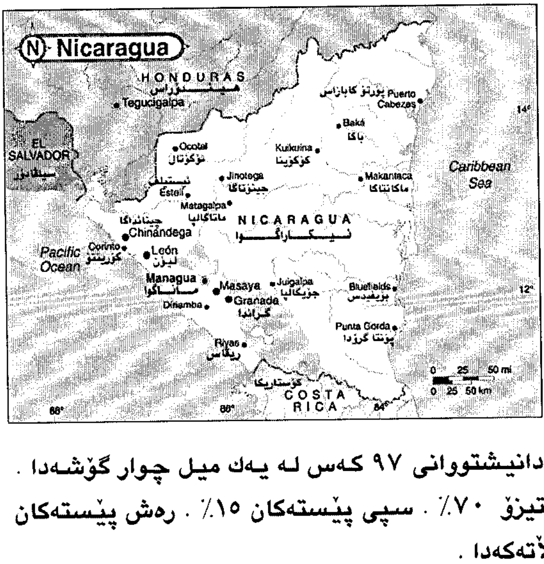

١,٢٨٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ٤,٩٤٧,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ١٣٠,٠٠٠ هەزار کیلۆ مەتر ژوار گۆشەیە . هەروا ژڕی دانیشتووانی ٩٧ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی , مستیزۆ ٧٠٪ . سپی پێستەکان ١٥٪ . ڕەش پێستەکان ٩٪ . هندی ٥٪ . لە وولاتەکەدا .

٢- راگەیاندنی سەر بە خۆیی وولاتی سلڤادۆر بە ناوی - کۆماری سلڤادۆر - کە پایتەختەکەی - سان سلڤادۆر - ە و ژمارەی دانیشتووانی ١,٨١٥,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی

وولاتەکەی ٦,١٦٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ٢١,٠٤٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ٧٥٨ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، مستیزۆ ٩٤٪ . هندی ٥٪ . سپی پێست ١٪ . لە وولاتەکەدا .

٣- راگەیاندنی سەر بە خۆیی وولاتی کۆستاریکا ، بە ناوی کۆماری - کۆستاریکا - کە پایتەختەکەی ناوی - سان جۆز- یە و ژمارەی دانیشتوانی ٩٨٧,٠٠٠ ، هەزار کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ، ٤,٥٦٨,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ، ٥١,١٠٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ٢٣٢ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، پێست سپیەکان ٩٥٪ . پێست رەشەکان ٣٪ . لە وولاتەکەدا .

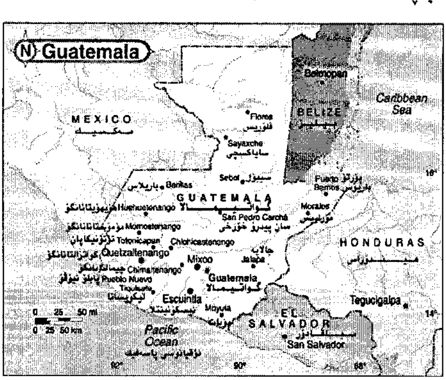

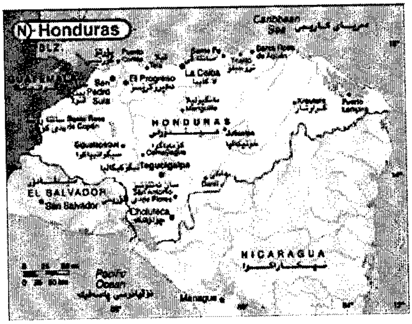

٤- وولاتی هندۆراس سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاند بە جیابوونەوەی لە دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی ئیسپانیا . بە ناوی کۆماری - هندۆراس - کە پایتەختەکەی ناوی - تێگوس گلب- ە و ژمارەی دانیشتووانی ، ۱,۰۳۵,۰۰۰ هەزار کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ، ٦,٧٥٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ، ١١٢,٤٩٢ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی وولاتەکە ، ١٤٩ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، مستیزۆ ٩٠٪ . هندی ئەمەریکی ٧٪ . لە وولاتەکەدا .

٥- وولاتی گواتیمالا سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاند بە ناوی- کۆماری گواتیمالا - کە پایتەختەکەی ناوی - گواتیمالا - یەو ژمارەی دانیشتووانی ، ٢,٣٢٥,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ، ١٢,٥٦٨,٠٠٠ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکە ، ١٠٨,٨٩٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانی ، ٢٩٩ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، مستیزۆ ٥٦٪ . هندی ئەمەریکی ٤٤٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨٢١/٩/١ شانشینی ئیتالیا چەندین پڕۆژەی خستە ژێر چاودێری پاپای فاتیکان پێش داگیرکردنی ڕۆمای پایتەختی ئیتالیا ، یەك لەوانە پڕۆژەی کافوور کە پاپا و حکوومەتی فەڕەنسا ، ئەویش ماوەدان بە دەسەلاتی تەواوی پاپا لە بواری ئایینی و برینەوەی موچە لە هەموو وولاتانی کاسۆلیك لە جیهان.
بەلام ئەویش بەمەرجێك دەستکاری کاتی بکێشیتەوە . بەلام پاپا ئەو پێشنیارەی ڕەتکردەوە لەگەڵ چەندین پڕۆژەی دیکە بە هۆی کێشەی مەزهەبی لە نێوان هەردوو مەزهەبی پڕۆستانت و کاسۆلیکی مەسیحی لەجیهان .

١٨٢١/١٠ کۆچی دوایی گەریدەی ناو داری بەریتانی-کلۆدیۆس جیمس ڕیچ- بە هۆی

نەخۆشی ڕشانەوە لە شاری شیران و هەر لەو شارە لە گۆڕستانی – جیهان
نوما – بە خاك سپێردرا .

١٨٢١/١٠/٣٠ لە دایك بوونی – فیودور ڕۆستۆ یفسك – ی گەورە ئەدیب و ڕووناكبیری ڕووسی لە نەخۆشخانەی مارێنسكی ، كە تایبەت بوو بە كرێكارە هەژارەكان لە شاری مۆسكۆی پایتەختی ئێستای ڕووسیا.

١٨٢٢

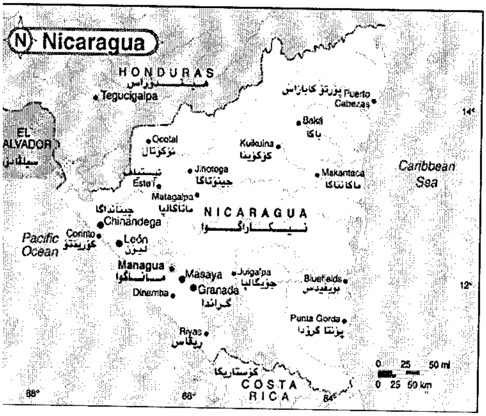

١٨٢٢/٥/٢٦ وولاتی ئیكوادۆر سەربەخۆیی خۆی بە تەواوی بە دەست هێنا لە دوای دەرچوونی لە چوونە ناو یەكیەتی كۆنفیدراڵی ، كە ڤنزوێلاو كۆلۆمبیای دەگرتەخۆ ، كە ناونرابوو بە كۆلۆمبیای مەزن. بەڵام ئەو یەكیەتیە كۆنفیدراڵیە لە ماوەیەكی كەم بە هۆی كێشە هەم لایەنەكان ڕوخێندرا .

ئەم وولاتە ناوی پایتەختەكەی – كیتۆ – یەو ژمارەی دانیشتووانی ١,٥٣٤,٠٠٠ ملیۆن كەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەكە ١١,٥٧٥,٠٠٠ ملیۆن كەسە . هەروا ڕووبەری وولاتەكەی ، ٢٨٣,٥٦٠ كیل مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانەكەی ، ١٠٥ كەسە لە یەك می چوار گۆشەدا . هەروا نژادەكانی ، مستیزۆ ٥٥٪ . كە دەگەڕێتەوە سە ڕەسەنی ئەسپانی و ئەمەریكی و هندی . هندی ٢٥٪ . ئەسپان ١٠٪ ئەفەریكی ١٠٪ . لە وولاتەكەدا .

١٨٢٢/٦/١٧ بەهۆی نا لەباری باری هێزەكانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ب سەركردایەتی خورشید پاشا ، دەریاوانە یۆنانیەكان توانیان هێزەكا دەریاوانی عوسمانی بە ناوی – دوغاغە – تێك بشكێنن لە بەندەر

سامۆس و سەقز لە رۆژهەلات و باکووری کوردستانی داگیر کراو لە لایەن هەردوو دەسەلاتی فارس و عوسمانیدا ، کە بووە هۆی کووژرانی زیاتر لە ٣٠٠٠ سێ هەزار سەربازی عوسمانی و دەست بەسەراگرتنی پێداویستییەکانی جەنگی ئیمپریاتۆریەتی عوسمانی لە هەرێمەکەدا .

١٨٢٢/٩/٧ وولاتی بەڕازیل سەربەخۆیی خۆی ڕگەیاند ، ئەویش لە دوای لێکترازانی باروودۆخی ناوچەکەو گەڕانەوەی شانشینی پرتوگالّ بۆ وولاتەکەی خۆی و بەڕازیل بەجێ بهێلێ ، کە ئەمەش بووە هۆی ئەم ڕاگەیاندنە لە وولاتەکەدا .

ئەم وولاتە ناوی پایتەختەکەی – بەرازیلیا – یە و ژمارەی دانیشتووانەکەی ، ١,٧٧٨,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکەی ، ١٧٢,٨٥٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ، ٨,٥١١,٩٥٧ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دامیشتووانی ، ٥٣ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، سپی پێست – پرتووگالّی و ئەلّمانی و ئیتالّی و ئەسپانی و پۆلّندیە – کە ٥٥٪ پێك دێنن ، ئەفەریکیەکان و ئەوروپیەکان تێکەلاون ٣٨٪ ، ئەفەریکیەکان ٦٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨٢٣

١٨٢٣/١٢/ ڕێبازی ڕامیاری – جیمزمۆنرۆ – بە ڕێبازی سەرەك کۆماری ئەمەریکا دەگووترێ ، کە بۆ یەکەم جار لە پەیامێکیدا بۆ کۆنگرەی ئەمەریکا ڕاگەیەنرا ... ڕامیاریەتی مۆنرۆ لە چوار بەش پێك دەهات کە ئامانجی دوو بەشی یەکەم ، پەیوەندی بە کەم کردنەوەی چالاکیەکانی هێزە ئەوروپیەکان و ، دوو بەشی دووەمیش پەیوەندی بە چالاکیەکانی وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەبوو ، دوو بەشی یەکەمی ڕامیاریەتی ناوبراو بریتی بوو لە :–

١- نـابێ لەمـەولا کێـشووەری ئەمـەریکا ببێتـە پاشـکۆی هـیچ وولاتێکـی ئەوروپا.
٢- وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەر جۆرە هەوڵێکی بۆ پەرەپێدانی سیستەمی رامیاریەتەکانی ئەوروپا لەهەر بەشێکی لە نیووگۆی ئەمەریکادا بە دژی ئاشتی و ئاسایشی خۆی دەزانێ .
هـەروا دوو بەشـەکەی دیکـە کـە تـا رادەیـەکی زۆر هـەتاکوو تێووەگـەلانی ئەمـەریکا لـە شـەڕی یەکـەمی جیهانی ، جێ بەجێ نەکران . کە بریتی بوون لە:-
١- خـۆ تێوەرنـەدانی وویلایەتـە یـەکگرتووەکانی ئەمـەریکا لـە کۆلۆنیـەکانی ئەوروپا ، جگە لە خوودی کێشووەری ئەمەریکا نەبێ .
٢- خۆ تێوەرنەدانی ئەمەریکا لەشەڕی نێوان هێزە ئەوروپیەکان لەسەر کێشا نێوو خۆییەکان .
رامیاریـەتی مـۆنرۆ لەسـەرەتای سـەدەی بیستەمدا وای لێهات کـە ئەمـەریکا خـۆی بـە ژەندرمـەی ئەمـەریکای باکوور و باشـوور دەزانـی و ، ئـەم کـارە بوو بەهۆی سەرهەڵدانی ئاڵۆزیەك لە پەیوەندیەکانی نێوان ئەو وولاتـەو وولاتـانی ئەمەریکای لاتـینی . بە بڕوای کاربەدەستانی ئەمـەریکا ، رامیاریـەتی مـۆنرۆ هــەروا بــە یــەکێك لــە پرەنــسیپە ســەرەکیەکانی رامیاریــەتی ئەمــەریکا دەژمێردرێـت ، واتـە رامیاریـەتی جیهانگـەری لـە هـەموو وبوارە جیاجیاکاندا لەسەر جیهان .

١٨٢٤

١٨٢٤/٣/٦ دامەزرێنـەری وولاتـی میـسرو والی محەمـەد عـەلی پاشـا لەلایـەن سـوڵتانی عوسمـانی کـرا بەوالی میسر ، کـە لـەو کاتـە دوورگـەی کریـدو هـەرێمی مۆرە هـــەردووکیان سەرچـــاوەی شـــۆڕش و راپـــەرین بـــوون، دژی دەســـەلاتی عوسمانیەکان .
١٨٢٤/٣/١٢ هێـزە چـەکدارەکانی پاشـای کـۆرەی ڕوانـدز ، لـە هێرشـێکیدا پـەلاماری شارۆچکەی - ئاڵتون کۆپری- پردێ - ی داو خستیە ژێر دەسەلاتی خۆی ئەویش لەپێناو بەهێزکردنی دەسەلاتی تایبەتی خۆی ، نەك شارۆچکەکە

لەپێناو بەرژەوەندی کوردلە باشووری کوردستان ، لە بەر ئەوەی شارۆچکەکە دانیشتووانەکەی ٩٩٪ی کوردبوون و پێوویست بوو هاوپەیمانی و هاوکاری بکردایەلە هەموو بوارەکاندا ...؟.

١٨٢٤/٤/١٩ کۆچی دوایی شاعیرو ڕووناکبیری ناوداری بەریتانی- بێرون- لە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا.

١٨٢٤/٧/١٦ هۆکارەکانی باری ناوچەو هەرێمەکان وای کرد ، کە کەشتی جەنگی میسری لە بەندەری ئەسکەندەریە بەرەو یۆنان بکەوێتەڕێ بەسەرکرایەتی ئیبراهیم پاشای کوڕی محەمەد علی پاشا ، کە کەشتیەکانی ١٥ هەزار سەربازی هەڵگرتبوو بەهاوکاری هێزەکانی سووپای عوسمانی ، شۆڕشی شۆرشگێرانی یۆنانی دامرکاندەوەو لەمانگی /١٨٢٧/٦ هەردوو هێزی ئیراهیم پاشاو هێزی سووپای عوسمانی گەیشتنە شاری ئەسینای پایتەختی ئێستای یۆنان، ئەویش لە دوای گەمارۆدانی دوورو درێژی شارەکە ، بە گرتنی قەلا بە ناوبانگەکەی – ئەکربۆل- لەووڵاتەکەدا .

١٨٢٤/٨/٢٦ هاوسەرو خۆشەویستی خاتوو – مەستوورەی ئەردەلان – خەسرەو خان – ناکام – کۆچیی دوایی کردووە ... بە کۆچی دوایی خەسرەو خانی ئەمیری ئیمارەتی ئەردەلان ، هۆکاری دڵتەزاندنی مەستوورەی ئەردەلان بووە ، دوای ئەو کاروباری ئیمارەتەکەی گرتۆتە دەست لە هەموو بوارە جیاجیاکان .

ئەم خاتوونە شاعیرە لەدوای مردنی لە بیست هەزار رستەی شیعرەکانی تەنیا سێ هەزار رستەی مابووەوە ... ئەویش کە بەزمانی فارسی و زمانی

کــوردی و بــە هــەردوو زاراوەکــەی ســۆرانی و گۆرانیەکــەی ... دوای مردنــی هاوســەرەکەی مەســتوورە ســیانزە ســاڵ بــە بێــوەژنی مایــەوەو دوای ئــەوە رووی لەشاری سلێمانی لە باشووری کوردستان کردو لەساڵی ١٨٤٧ کۆچی دوایــی کــردو گۆڕەکــەی لەگۆرســتانی – گــردی ســەیوانە – لەشــاری ســلێمانی لەهەرێمی باشووری کوردستان .

١٨٢٥

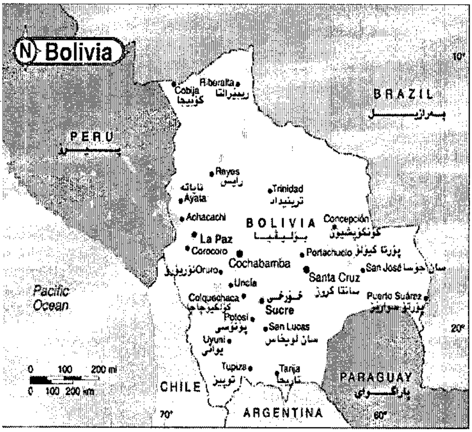

١٨٢٥/٨/٦ لـــــە دوای هەوڵـــــە بەردەوامــــەکان وواڵتــــی پۆلیڤیا سەربەخۆیی خۆی رگەیانــد بــە – کۆمــاری پۆلیڤیا – بە دەرچوونی لە ژێر دەسەڵاتی ئەسپانیا بە ســەرکردایەتی تێکۆشــەری ڤــــەنزوێلی – ســـــیمۆن پۆلیڤـــار– کــــە نــاوی وواڵتەکەی بەناوی ئەو تێکۆشەرە کرا لەگەڵ – ئەنتۆنیۆ جۆزیێ –، لە دوایی بووە یەکەم سەرەك کۆماری پۆلیڤیا.

شــایانی باســە کــە پۆلیڤیــا خــاوەنی شارســتانیەتی – الانکــا – بــووە کــە بەگــەوورە تــرین و مــەزنترین شارســتانیەت لــە جیهانــدا دادەنرێــت و دەســەڵاتی ئیمپراتۆریــەتی ئەســپانیا ، لــە ســاڵی ١٥٣٠ پۆلیڤیــای داگیرکــرد تــاکوو بــە دەست هێنانی سەربەخۆیی وواڵتەکەلە کێشووەرەکەدا .

کــە پایتــەختی ئــەم وواڵتــە نــاوی – لابــاز – ە و ژمــارەی دانیــشتووانی ، ١,٢٧٥,٠٠٠ ملیــۆن کەســە . هــەروا ژمــارەی دانیــشتووانی وواڵتەکــە ، ٨,٣٤٠,٠٠٠ملیــۆن کەســە . هــەروا رووبــەری وواڵتەکــە ، ١,٠٩٨,٥٨٠ کیلــۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتووانەکەی ، ٢٠ کــەس لــە میل چوار گۆشــەدا . هــەروا نژادەکانی ، کووشـوا ٣٥٪ . مـستیزۆ ٢٨٪ . هنـدی ئایمـارا ٢٥٪ . ئەورووپی ١٥٪. لە وواڵتەکەدا .

١٨٢٥/١٢/١ لە بارودۆخێکی ناهەمواری نێوو دەووڵەتی و هەرێمەکە قەیسەری ڕووسیا ئەسکەندەری یەکەم کۆچی دوایکردو نیقولای یەکەم جێگەی گرتەوە بە قەیسەری ڕووسیا ، کە لەو کاتە شەڕە یەك لە دوای یەکەکانی لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و فارسی بەردەوام بوولە ناوچەو هەرێمەکاندا .
کە زۆربەی شەڕەکان لە سەر تەواوی ڕۆژهەلاتو باکووری کوردستان بوو ، جگە لە کێشەی بەردەوامی ئاینی لە نێوان مەسیحی و ئیسلام لە جیهاندا .

١٨٢٦

١٨٢٦/١/٢٢ لە دایك بوونی موئەریخ و پرۆفیسۆری ئەلمانی – فریدرك ئیبرفگ – لە لێشلنگن لەنزیك شاری زولنگن لەناوەراستی ڕۆژ ئاوای ئەلمانیا . لەدوای تەواوکردنی قۆناخەکانی خووێندن لەساڵی ١٨٤٥ چۆتە زانکۆی جتنگن ... دوای ئەوە چۆتە زانکۆی بەرلین و خووێندنی لەو زانکۆیە تەواو دەکات ... دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٥٠ پەیوەندی بە زانکۆی هلە دەکات وبروانامەی دکتۆرا بەدەست دێنێ .
دوای ئەوە بەمامۆستای فەلسەفە لەزانکۆی بۆنی ئەلمانی دامەزراوە لەساڵی ١٨٥٢ ... لەگەڵ وانە گووتنەوەی بەردەوام دەبێت لە نووسین ... کاردانەوەی بیری هیگل و ئەرستۆ بۆتە سەرچاوەی نووسینەکانی ، کە توانی نووسینەکانی لەسێ بەرگ بلاوبکاتەوە لەساڵەکانی ١٨٦٢ – ١٨٦٤ – ١٨٦٦ کە نووسینەکانی تاکوو ئەمرۆش کاریگەری خۆیان هەیە ، ئەم فەیلەسوفەش لەکارەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٨٧١/٦/٩ کۆچی دوایی کردوە .
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٨٢٦/٤/١٤ ڕابەری ئاینی و تەریقەی نەقشەبەندی مەولانا خالید نەقشەبەندی لە شاری – دیمەشق– ی شامی ئەوکات کۆچی دوایی کردووە.

١٨٢٧

١٨٢٧/٧/٦ مۆرکردنی ڕێکەووتنامە لە نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەگەڵ فەرەنساو بەریتانیاو ڕووسیا ، کە دەسەلاتی عوسمانی دەستگیر بێت بەپێدانی سەربەخۆیی بە ئیدارەی یۆنان ، بە مەرجێ باج بدات کە ئەویش لە سەر بڕە

باجەكە ڕێكەووتن مۆربكەن ، لە هەمان كات بەرەو دامەزراندنی مافی ئۆتۆنۆمی لە ژێر سایەی سوڵتانی عوسمانی بێت هەرێمەكەدا .
ئەو پەیمانە لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا مۆركرا ، كە بەسەربەخۆیی راستەوخۆی یۆنان دادەنرێت ، لە دوای ئەوە -كاننج- لە ٨/٨ هەمان ساڵدا كۆچی دوایكرد لە وولاتەكەدا .

١٨٢٧/٧/٢٤ مامۆستایانی زانكۆو شووێنەوارناسی – شۆلتز – لە پێناو گەیشتنی بۆ كوردستان بە ناوی ئەوەی تووێژینەوە لە سەر شووێنەواری – خەلدین - بكات لە هەرێمەكەدا .
جێگەی ئاماژە پێكردنە كە مامۆستا شۆلتز مامۆستا بوو لە زانكۆی گیسیز ... ئەوە بوو گەیشتە شاری وان لە باكووری كوردستان ... لەدوای گەراز گەیشتە ئەنجامی ئەوەی كە توانی ٤٢ پارچە لە شووێنەوارە قورەكانی مەلیك – ئۆرارتۆ – بدۆزێتەوە ، دوای ئەوە ڕەوانەی پاریسی پایتەختی فەرەنسا كرد... دوای ئەوە بەدووساڵ لە گەران و تالانكردن و دزینی شووێنەوارەكانی كوردستان ، كە لەلایەن كرێكارەكانی كورد كووژرا لەناوچەی – گولێمێرك - لە هەرێمەكەدا .
ئەو پارچە شووێنەوارانە لەساڵی ١٨٤٠ دوای یەك ساڵ لەمردنی گەیشتە پاریس لە فەرەنسا ... ئەوەش لە ئاكامی راپۆرتەكانی ماركۆبۆلۆ هات ، كە لە ساڵی ١٢٥٤ ، لەگەڵ مام و باوكی لەچین بەرەو ئیتالیا دەگەرایەوەو ناوزەندی دانیشتووانی رۆژهەلاتی بە شێووەیەكی شێواو لەقەڵەمدا ... بەلام دوای ئەوەی كە – كلاودیۆس گیمس ریچ – كە پیاوی بازرگانی فەرەنسی بەریتانیا بوو گەیشتە شاری بەغدا ، دوای ئەوەش سوورانەوەیەكی بە باشووری كوردستاندا كردو میوانداری ئەمیری بابانی لە شاری سلێمانی كرد بە پێچەوانەی راپۆرت و وتەكانی ماركۆبۆلۆ بوون ، لە گەڵ چەندین راپۆرتی دیكە لەسەر باری كوردو كۆمەڵگای كوردستان لەوكاتدا.

١٨٢٧/١٠/٢٠ بەرپابوونی شەڕی – ناڤارین – لە هەرێمی یۆنان لە نێوان كەشتیە جەنگیە دەریایەكانی میسر ، كە ئیبراهیم پاشای كوڕی محەمەد عەلی پاشای والی

میسر سەرکردایەتی دەکرد ، هەروا ئەمیر تاهر پاشاش سەرکردایەتی هێزەکانی کەشتیەوانی عوسمانی دەکرد لە گەڵ کەشتیەکانی بەریتانیا ، کە ئەمیراڵ – ڕینی– سەرکردایەتی دەکردو کەشتیە جەنگیەکانی ڕووسیای قەیسەریش لەلایەکی دیکەوە لەناوچەو هەرێمەکان بەردەوام بوون لەکارە هەلایەنەکانی جەنگی لە هەرێمەکەدا.

١٨٢٧/١٢/١٥ ئامارژە بە هەندێ بەڵگە دەکەین ، کە دەسەڵاتدارانی ڕووسیای قەیسەری کاروبارو بەرێووەبەرایەتی کوردەکانی هەرێمی پشت قەفقازان هەر لە دەستی خوودی کوردانـدا هێشتۆتەوە ، گرنگ ئەوەیە ، کە بڕیارو فەرمانەکانی دەسەڵاتدارانی ڕووسیا .

واتە لە سان پترۆسبۆرگ دەرکراون لە گەلالەی مەدەنی بەڕێووەبردنی خانەنشینەکانی یەریڤان و ناو نەخجەوان ، هەروا ناوچەی ئۆردو ئاباددا . کە لە پترۆسبۆرگەوە بۆ شازادە – پاسکە ڤیچ – دادوەری قەفاز نێردراوەو دەڵێ :– کاروباری کۆچەرەکان با هەر لەدەست سەرۆك هۆزو خێڵەکانیاندا بێ... واتە کورد لە ناوچەو هەرێمەکەدا .

١٨٢٨

١٨٢٨/٤/٢ ڕژێمی ڕووسیای قەیسەری لە ڕاگەیاندنی بڕیارێکی کارگێڕیدا لەپێناو نانەوەی دژایەتی و ناکۆکی لە نێوان ئەرمەن و کورد بە هاندانی ئەرمەنەکان بە چاودێری کردنی کوردەکان لەپارێزگای یەریڤانی کوردستان ، ئەویش هەڵسان بەکاری سیخووڕی بۆ ڕژێمی ڕووسیای قەیسەری دژ بە کورد لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٢٨/٤/١٠ مۆرکردنی ڕێکەوتنامەی بەناو – ئاشتی تورکمان جای– لە نێوان ڕووسیای قەیسەری و ڕژێمی فارسی سەفەوی لە ئێران ، کە ئەرمەنستانی ژێر دەسەڵاتی فارسی پارچەیەك بێت لە ڕژێمی قەیسەری ڕووسیا .

کەبەو هۆکارەش زۆرناوچە لەخاکی ڕۆژهەڵات و باکووری کوردستان کەوتە ژێر دەسەڵاتی ڕووسیای قەیسەری ، کە دەکەوتنە سەر سنووری قرپاخ و نەخجەوان ، بەتایبەتیش پارێزگای یەریڤان و دەووروبەری ، کە ئێستا شاری یەریڤان پایتەختی کۆماری ئەرمینیایە لە ناوچەکەدا .

١٨٢٨/١٠/١ دامەزراندنی زانکۆی لەندەن لە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا ، کە ئەو زانکۆیە نەك هەرکاریگەری زانستی و فێربوونی بۆ گەلانی بەریتانیا هەبووە لە هەموو بوارەکانی خوێندن . بەڵکوو سوودی بۆ کۆمەڵگاکانی دیکەی وولآتانی جیهان .

١٨٢٩

١٨٢٩/٩/٣ باشووری کوردستان ، کە لە پاشا لیکەکانی دیاربەکرو مووسڵ پێك دێت ، کە دەسەڵاتدارانی عوسمانی هیچ دەسەلاتێکیان لەسەر ئەو ناوچەو هەرێمەدا نەبوو ، لەو کاتیشدا بەگە کوردەکانی ناوچەکە کەم یا زۆر لەیەکتر سەربەخۆبوون ، هەندێك جار سەربە دەسالآتداریەتی سلێمانیە لە-پاشالیکی مووسڵ - بوون ... هەر لە کۆنەوە لەلایەن فارسەوە پشتیووانی لێ دەکرا ، کە بەم چەشنە توانی دەسەلاتی خۆی بەسەر زۆربەی باشووری کوردستان بلاوبکاتەوەو خوودسەرانە ناوی پاشایەتی کوردستانی بەخۆوەنابوو پەیووەندی دۆستانەی لەگەڵ فارس داهەبوو ، ئیماراتە گەورەکانی باشووری کوردستان ، کە لەڕواندزو باگدان و بادینان پێك هاتبوو .

جگە لەوناوچانەی کوردستان ، کە ناوبراوان هۆزی کوردی دیکەش تیای دا دەژیان . لە چوارچێووەی پاشالیکەکانی فارس و ئاخالنسیخ وەك کۆمەڵەی بچووك لە ٢٠ تا ٣٠ بنەماڵە دەبوون ، ئەمانە بەسترابوونەوە بە پاشالیکەکانی ئەم ناوچانەی سەربە دەسەلآتی عوسمانی بوون ، هەروا لە خانەنشینی پارێزگای یەریڤان کوردێکی زۆری لێ دەژیان ، کە ئەوکات ژمارەیان دەگەیشتە ٨٠٠٠ بنەماڵە . واتە خێزان ، و لەژێر کاریگەریەتی و دەسەلآتی سەرداری یەریڤان بوون لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە:- لە زنجیرە بەڵگەنامەکانی سۆڤیەت لە کۆمۆسیۆنی شاوخیگرافی بەرگی /٧ - ل٧٨٥-، ژ/١٧٨ .

١٨٢٩/٩/١٩ هێزە چەکدارەکانی کورد بە هاوکاری و پشتگیری هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری ، هێرشیان کردە سەر ناوچەی پارێزگای قارس لا باکووری کوردستان و لە ژێر دەسەلآتی هێزەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی

ڕزگاریان کرد.

بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا چەکدارانی کورد وەك جاش یارمەتی تورکەکانیانداو بووە هۆی داگیرکردنی شاری ئەرزەڕۆم لە باکووری کوردستان .

١٨٢٩/١٢/١٤لە سەردەمی – نێس– دا – زانا دگۆر– سەرقاڵی لێکۆڵینەوە بووە لە پاش ئاڵوگۆڕ کردنی نامە لەگەڵ یەکترا ، دوای ئەوە بریار دەدەن ئاڵاو گۆڕی زانیاری بکەن لەگەڵ یەکتردا ، هەر بۆ ئەو مەبەستەش بڕیاری نامەیەك مۆر دەکەن و هاوکات لەگەڵ دگۆڕو نێس دا ، کە زانای بەریتانی ویلیام هێنری تالیووت خەریکی لێکۆڵینەوە بوون لە پێناو دەستکەووتی وێنە ی دیکە نویٚ لە داهاتوودا .

١٨٣٠

١٨٣٠/١/١٠ بۆ یەکەم جار لە مێژووی جیهان کار بە پوولی نامە ئاڵوگۆڕکردن ئەنجامدرا لە بوواری پۆستەدا لە جیهاندا .

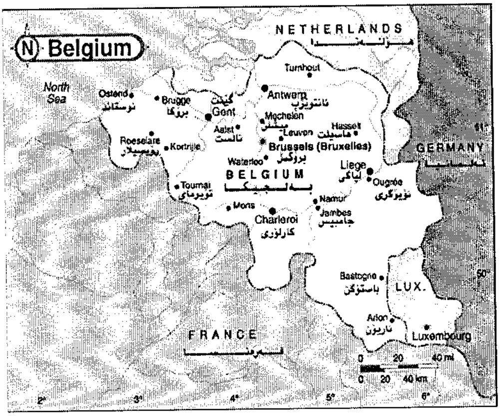

١٨٣٠/٢/٤ گەلانی بەلژیکا لە پێناو تۆڵــــە وەرگرتنــــەوە سەربەخۆیی وولاتەکەیان ڕاگەیانــدو ســەرکردەی وولات – لیۆپولد– بووە یەکەم شانشینی بەلژیکا بــەناوی – شانـــشینی بەلـــــژیکا – لـــە کێـــشووەرەکەدا ، و لـــە پەیمانی لەندەن داننرا بە سەربەخۆیی شانشینی بەلژیکا.

کــە نــاوی پایتەختەکــەی – برۆکــسل – ە و ژمــارەی دانیــشتووانەکەی ، ١,٠٠٠,٠٠٠ ملیــۆن کەســە . هــەروا ژمــارەی دانیــشتووانی وولاتــەکی ، ١٠,٦٠٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ، ٣٠,٥١٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە ، هەروا چڕی دانیشتووانەکەی ، ٨٩٩ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . لە وولاتەکەدا .

١٨٣٠/٥/٧ مـۆرکردنی یەکـەم پـەیمان لـە نێـوان ئەمـەریکاو ئیمپڕاتۆڕیـەتی عوسمـانی ، ئـەویش بـە ئامـادەکردنی بـاری بازرگـانی و دبلۆماسـی ، کـە ئەمـەریکا ڕۆڵـی سـەرەکی هـەبوو لـە دروسـتکردنی کێـشە لـە ناوچـە عەرەبیـەکانی سـەربە ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی ، لە هەرێمە جیا جیاکان لە کێشوەری ئاسیادا .

١٨٣٠/٧/١٥ هێزەکـانی سـووپای فەڕەنـسا لـە هێرشـێکی بەرفراوانیـدا تـووانی جـەزائیرو پایتەختی جەزائیر داگیر بکات ، کە ئەو داگیرکردنە ماوەی ١٣٢ ساڵی خایاند ، تـاکوو رزگـاربوونی بـە ڕگـەیانـدنی سـەربەخۆیی جـەزائیر بـە کشاندنەوەی دامودەزگاو هێزەکانی سووپای فەڕەنسا لـە جـەزائیر ، لـە دوای زیاتر لـە ١,٥ ملیۆن قووربانی و وێرانکاری ژێرخانی ئابووریو چەندین لایەنی دیکـە لـەو وولاتەدا.

١٨٣٠/٧/٣١ لـە دوای هـەولێکی سـەرکردەکانی تـووانرا – لـوویس فلیـپ – هەڵبـژێردرا بەشانشینی فەڕەنسا ، لـە دوای لابردنـی شارڵی دەیـەم ، کـە جێگـەی براکـەی گرتبـووەوە بـە لوویـسی دوانزەهـەم لـە سـەر ئیمپڕاتۆڕیـەتی فەڕەنـسای ئەوکاتدا .

١٨٣٠/١١/٢٨لـە دایـك بـوونی خـاوەنی پـــــەیامی – بـــــەیانی کۆمۆنیـست– و ئـابووری رامیـــاری – فردریـــك ئینگلش– لە ئینگلترا بە هاوکـاری کـارل مـارکس کـە بۆتـە بنـەماکانی کـارو هەڵوویـــستو بـــیروو بۆچـوونی ژیـانی بـەملیار ڕۆشـــنبیرو ڕوونـــاکبیرو زاناکان لە جیهاندا .

١٨٣١

١٨٣١/٦/١٢ دامەزرێنەری وولاتی میسر- محەمەد عەلی - پاشا بە نەژاد کوردو لە بنەماڵەی - خدێوی- ە سووپایەکی لە پیادەی دەشتایی و دەریایی ئامادەکرد ، بە سەرکردایەتی ئیبراهیم پاشای کوڕی ، کە بەرەو هەرێمەکانی وولاتی شام هەنگاوویاننا ، کە یەکەم جار لە رێگەی دەریاو لە هەمان کات هێزەکانی سووپای پیادە لە دەشتایەکان ، پێشیان کەووتن و شاری غەزەیان داگیرکرد ، دوای ئەوە شارەکانی یافاو قوودس و نابلس . کە لەو کاتەدا هەردوو هێزی دەریایی و دەشتایی بەیەکگەیشتن .

هەروا شاری عەککەشیان گەمارۆداو ، دوای ئەوە کەووتە بەردەستیان... دوای ئەوە هێزەکانی سووپای محەمەد عەلی پاشا بە سەرکردایەتی ئیبراهیمی کوڕی سەرکەووتنەکانی مسۆگەرکردو بەرەو شاری حەلەب بەرێکەوتن .

محمد علي في ديوانه بالقلعة يستقبل وفد بعض الدول الأجنبية
ويرى عن يمينه ولداه طوسون وإبراهيم

لە ئەنجام هێزەکانی سووپای عوسمانی بە سەرکردایەتی حوسێن پاشا پاشەکشەیان کردو ناوچەکەیان جێهێشت بەرەو هەرێمی ئەنادۆڵ گەڕانەوە ، کە لەوکاتەش هێزەکانی ئیبراهیم پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشا بەرەو شارەکانی باکووری کوردستان هەنگاویاننا ، بە تایبەتی بەرەو شاری ئەستەمبۆڵ .

کە بووە هۆی دورستکردنی ترس نانەوە لەسەر دەسەلآتەکانی وولآتانی ئەوڕوپا ، لەوکاتەی کە هێزەکانی سووپای ئیبراهیم پاشا گەیشتە چیاکانی تۆڕۆس و شاری ئەدەنە- دیاربەکر- کە بووە هۆی ئەوەی کە چوونە ناو شاری ئەستەمبۆڵ ئاسان بکرێت ، کە لەو کاتە ٥٠ کیلۆ مەتر مابوو بگەنە ناو شاری ئەستەمبۆلی پایتەختی ئەوکاتی عوسمانی .

بە تایبەتی ڕووسیای قەیسەری ترسی زۆری گەیشتبووێ . کە داوای لە سوڵتانی عوسمانی کرد بەیارمەتی دانی دەسەلآتەکەی بۆ لێدانی هێزەکانی سووپای ئیبراهیم پاشا ، کە لەو کات و بە پەلە زیاتر لە ١٠٠٠ دە هەزار سەربازی یارمەتی بۆ دەسەلآتی عوسمانی ڕەوانەی ئەستەمبۆڵ کرد بۆ بەرگری کردن لە دەسەلآتی عوسمانی ، هەروا فەرەنساو بەریتانیا ترسان لەوەی ، کە دەست تێووەردانی ڕووسیا کاریگەری هەبێ لە سەر بەرژەوەندیەکانیان ، داوایان لە سوڵتانی عوسمانی کرد ڕێکەووتن لەگەڵ محەمەد عەلی پاشا ئەنجام بدات ، لە بەر ئەوەی ئەوان باشیان دەزانی کە محەمەد عەلی پاشا لە ڕچەڵەک و بنەماڵە دەگەڕێتەوە کام هەرێم لە کوردستان و کام نژاد ، لە هەمان کات پەیووەندی لە نێوان محەمەد عەلی پاشا لەگەڵ میرەکانی ئیمارەتی کوردی بە تایبەتی ئیمارەتی ڕەواندزو سۆران ئەویش بەنامە گۆڕینەوە .

بەلآم بە داخەوە تاکوو ئێستا ئەو نامانە ئاسەواریان نیە ، بەلآم بەدڵنیاییەوە پەیووەندیەکی بە هێز هەبووە لە نێوان محەمەد عەلی پاشاو سەرکردە کوردەکان لە کوردستان .

١٨٣١/١٠/٢٤ مۆرکردنی پەیمانی - بووخارست - لە بووخارستی پایتەختی ئێستای ڕۆمانیا ، لە نێوان هێزەکانی شەڕکەری ڕووسیای قەیسەری و ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانیدا ... شایانی باسە لەوکاتەی کە هێزەکانی سووپای محەمەد عەلی پاشا ، بە سەرکردایەتی ئیبراهیم پاشای کوڕی ، بەرەو شاری ئەستەمبوڵ و سەرکەوتنەکانی بووە هۆی ئەوەی کە ڕووسیای قەیسەری بە هەموو توانا یارمەتی هێزەکانی سووپای عوسمانیبدا دژی هێزەکانی ئیبراهیم پاشا .
کە ڕامیاریەتیەکی نهێنی لە پەیووەندیەکانیان هەبووە بەرامبەر بە دەسەڵاتی محەمەد عەلی پاشاو پەیووەندی لە گەڵ ئیمارەتە کوردەکان لە کوردستان...؟...!.

١٨٣١/١١/١١ یەکەم ڕۆژنامەی تورکیا بەناوی - تقویم الوقائع - بڵاوکرایەوە کە تێیدا یاساکانی دەووڵەتی عوسمانی بڵاووەکردەوە . دوای ئەوە ڕۆژنامەی - ترجمان الاحوال- لە ساڵی ١٨٦٧ بڵاووکرایەوە ، دوای ئەویش ڕۆژنامەی - تصویر الافکار- لە ساڵی ١٨٦٧ بڵاووکرایەوە بە پشتگیری کردن لە ڕامیاریەتی دەسەڵاتەکەیاندا .

١٨٣٢

١٨٣٢/٣/١٥ هێزە چەکدارەکانی پاشای کوێرە ، هێرشیان کردە سەر کوردە ئێزیدیەکان ، لە ناوچەی دهۆك لە باشووری کوردستان ، دوای ئەوە بەرەو شارۆچکەی - ئەلقووش- ی نزیك شاری مووسڵ ، کەووتنەڕێ کە ئەلقووش و دەووروبەری کوردە ئێزدی و مەسیحی و ئیسلامەکان بوون ، لە هەرێمی باشووری کوردستان .

١٨٣٢/٣/٢٢ کۆچی دوایی فەیلەسوف بەناوبانگی ئەلمانی و جیهانی - چان ولفگنگ جینتە - . ئەم فەیلەسوفە لەساڵی ١٧٤٦ لە فرانکفۆرتی میرلیمن لە ئەلمانیا لەدایك بووە ... دەرچووی کۆلێژی یاسا بووە . لەساڵی ١٧٧١ بروانامەی دکتۆرای بەدەست هێناوە ... لە ساڵی ١٧٧٢ ڕۆمانی - چۆتز یرلینگنی - بڵاوکردەوە لەسەر شێووازی شکسپیر . هەروا - ێلام فرتر - ی لە ساڵی ١٧٧٤ بڵاوکردەوە ... چیرۆکی کۆنت دیکمۆنتی لەساڵس ١٧٧٥ بڵاوکردەوە ... ولیم مستر لە ساڵی ١٧٧٧ . بەشی یەکەم لەڕۆمانی - مۆست - لەساڵی ١٧٩٨ بڵاوکردەوە ... سەردانی ناپلیۆنی کردووەو وسامی -صلیب جۆقەی

شەرتی – لە ساڵی ١٨٠٨ پێ بەخشراوە .
دوای ئەوە بۆتە وەزیر لە حكوومەتی دۆق ساكس ویمر لە ساڵی ١٨١٥...
دوای ئەوە بەردەوام بووە لەنووسینەكانی تاكوو كۆچی دوایی كردووە .

١٨٣٢/٥/١١ هەڵگیرسانی شەر لە نێوان هێزە چەكدارەكانی میری سۆران و هێزەكانی سووپای فارسی سەفەوی ، دوای ئەوە هێزەكانی میری سۆران هێرشیان كردە سەر ناوچەكانی لاهیجان و مەهابادو دەوورووبەری لە رۆژهەڵاتی كوردستانی داگیر كراوی ژێر دەسەڵاتی فارس لە ئێراندا .

١٨٣٢/٥/٢١ لە دوای كردنەوەی شاری بەغدا ، لە لایەن عەلی رەزا پاشا ، كە لەمانگی موحرەرەمی ساڵی دوایی بوو، یەكێك لەبنەماڵەكانی مەزهەب شیعە ، دانیشتنی ماتە مینی ، واتە تەعزیەیان ، لە ماڵەكەی خۆی دانا ، بەم بۆنەش واڵی بەغدا بەشداری لەو تەعزیەیە كرد ، كە بووە هۆی هاندانی كەسانی دیكەو بەم جۆرە كاری تەعزیە بووە باو بەردەوام بوو تاكوو ئێستاش ، ئەو رێو ڕەسمە بەردەوامە وەك كارێكی راگەیاندن و بەهێزی بنەماڵەكە بەپێی توانایان.

١٨٣٢/٥/٣١ مۆركردنی رێكەتنامەی – كۆتاهیە- لە نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و محەمەد عەلی پاشای والی میسر ، لە سەر داوای وولاتانی ئەوروپا ، بە تایبەتی هەردوو وولاتی فەرەنساو بەریتانیا ئەویش بەهۆی:-
یەكەم:- سەرهەڵدانی ترسی دوا رۆژی دەسەڵاتەكەیان بەرامبەر بە رووسیای قیسەری و محەمەد عەلی پاشا...؟.
دووەم:- دروست بوونی ترسیان بەرامبەر بەگەرانەوەی دەسەڵاتەكانی پێشووی وەك ، بێزنتیەكان ، و زانینیان بەوەی كە محەمەد عەلی پاشا نیازی دامەزراندنی دەوڵەتێكی كوردی فراوانە لە كیشووەری ئاسیا ، بەم هۆكارەش لە سەر چەندین خاڵ رێكەووتن ئەویش:-
١- گەرانەوەی هێزەكانی سووپای محەمەد عەلی پاشا بۆ دوواوەی چیای تۆرۆس .
٢- بوونی محەمەد عەلی پاشا بە والی لە سەر وولاتی میسر و ناوچەكانی ژێر

دەسەڵاتیدا ، هەتا هەتایە .

٣- دانـانی والی لـە شـارەکانی عـەکاو تـڕابلس و دیمەشـق و حەلـەب و دوورگەی کریت ، لەلایەن محەمەد عەلی پاشا.

٤- دانانی ئیبراهیم پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشا ، بە والی ئەدەنە - دیاربەکر- کە ئەوکات هەرێمێکی نزیك ئەنازۆڵ بوو لە باکووری کوردستان.

شایانی باسە لە چەندین سەرچاوە وای نیشاندەدەن ، کە محەمەد عەلی پاشا پەیوەندی نهێنی هەبووە لە گەڵ میری ڕواندز لە باشووری کوردستان . لە پێناو دامەزراندنی دەووڵەتێکی کوردی بەهێز بە تایبەتی لە کوردستان و چەندین ناوچەی دیکەی وەك شام و ناوچەکانی دیکەی ئەستەمبۆڵ و قەوقازدا .

بەڵام هەر وەك ئێستا سوڵتانی عوسمانی بە ناچاری ئەو ڕێکەووتنامەی مۆرکرد ، ئەویش بەپاڵە پەستۆیووڵاتانی ئەوروپا بەپێی قۆناخەکان و خۆئامادەکردن لە پێناو شەڕکردن .

لە هەمان کات محەمەد عەلی پاشاش نیازی مۆرکردنی ڕێکەووتنامەکە بوو . بە جیابوونەوەی تەواو لە ژێر هەرەشەکانی دەسەلاتی عوسمانی و وولاتانی ئەورووپادا ، بەڵام هەوڵەکان دڵخۆشکەر نەبوون بە هۆی گەمارۆدانی محەمەد عەلی لەلایەن فەڕەنساو بەریتانیاو ڕووسیای قەیسەری لەو کاتدا لە کێشووەرەکەدا .

١٨٣٢/١٢/١١ ئەندازیاری بەناویانگی فەڕەنسی - گۆستاف ئیڤل- لە پاریسی پایتەختی فەڕەنسا لە دایك بووە ، ئەو مرۆڤە زاناو بلیمەتە ناودارە جیهانیەو ئەو ئەندازیارە توانی پەیکەری ئازادی و تاوەری ئیڤل دروست بکات بە هەستی زانیاری خۆی کە ئەمرۆ بۆتە هێمایەك لە هێمایەکانی جیهان.

١٨٣٣

١٨٣٣/٣/٢١ وەزیـری دەرەوەی بـەریتانیا – لـورد مرسـتۆن – نامەیـەکی لەسـەر محەمـەد
عـەلی پاشـا نووسـیووەو دەڵـێ:- ئامـانجی محەمـەد عـەلی پاشـا دامەزرانـدنی
دەووڵـەتێکی راسـتەقینەی مـەزنی گـەوورەو فـراوان بـووە لـە سـە ناوچـەکەو
خـاکی کوردسـتاندا . لـە هـەمان کـات دژی تـورك بـووەو هـەوڵی بنبرکردنـی
دەسەڵاتی عوسمانی داوە لەو ناوچە و هەرێمانەی کە لە ئامانجیدا بووە .
شـایانی باسـە وەزیـری بـەریتانی دژی دەسـەڵات و هەڵوویستەکانی محەمـەد
علی پاشا بووەوجێگەی مەترسی حکوومـەتی بەریتانیا بووە ... هەر لە بەر
ئەوەش – ریشارد ووی – لە بالوێزخانەی بەریتانیا لە شاری ئەسقەهۆل
رەوانـەی بـەیروتی پایـەختی لوبنـان کـراوە لـە سـاڵی ١٨٣٥ ، لـە پێنـاو
دروستکردنی ئاژاوە لە نێوان دەسەڵاتی محەمەد عەلی پاشاو دورزیەکان لە
ناوچەکدا ، هەر بەوەش دەردەکەوێت کە محەمەد عەلی پاشا کورد بووە . نەك
بە پێچەوانەی ، کە عەلی وەردی لەنووسینەکانی دەیاری کردووە لە سەر ئە
بنەماڵەیەدا ...؟.

١٨٣٣/٥/٤ بە هـۆی دەسـت تێـووەردانی وولاتـانی ئـەوروپا لـەکاروبارو پەیووەنـدی لە
نێـوان دەسـەڵاتی عوسمـانی و دەسـەڵاتی محەمـەد عـەلی پاشـا ، لـە ناوچـە
هەرێمـە جیاجیاکـانی میسرو شامو چـەندین جێگـەی دیکـە . کە بووە هـۆی
ناچـارکردنی دەسـەڵاتی عوسمـانی بـەمۆرکردنی رێکەووتنامـەی ئاشـتی لە
نێـوان ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی و محەمـەد عـەلی پاشـا ، کـە دەسـەڵاتی
عوسمـانی دانینـا بەمافی محەمـەد عـەلی پاشا لەسـەر میسرو نیمچە بیابانی
عەرەبی و سودان لە کێشووەرەکەدا .
دوای کردنـی بـەوالی لەسـەر فەڵەسـتین و شـامو قیلیقیـای سـەر بـە دەسـەڵاتی
عوسمـانی دامەزرانـد . کـە بـووە هـۆی ئـەوەی کـە محەمـەد عـەلی پاشـا دا
بەسـەربەخۆیی دەسـەڵاتی بـاڵای سـوڵتان دابنـێ لـە ناوچـەو هەرێـەکان ، کە
ئەوکارانەشی بەهۆی توانای محەمەد عەلی پاشاو فراوانکردنی دەسەڵاتی بوو
، هەتا لەسەر وویلایەتی دیاربەکر لە باکووری کوردستان بە دروست بوونی
مەترسـی وولاتـانی ئـەوروپا . لـە دوا رۆژی دەسـەڵاتی محەمـەد عـەلی پاشـا

چەندین بیروبۆچوون و هەڵوویستی نەتەوەیی ونیشتمانی دیکە لە هەریم و ناوچە جیاجیاکاندا .

١٨٣٣/٥/١٥ لـە یاداشـتەکانی دکتـۆر – رۆس و فریـزەر – ی گەرۆکـدا هـاتووە :– لەگـەڵ دەستەیەك لە پیاوانی محەمەد پاشا بە سەرۆکایەتی میسر بایەزید بەگ مامی ، کـە بـۆ ئـەم کـارە ناردرابوونـە شـاری بەغـدا بەجێهێـشت و بـەرەو میرنشینی سۆران بەرێکەوتن و دەڵێ:–

ئـەو ناوچـانانەی لـە ژێـر دەسـتی والـی عوسمـانی بـوون هـەموویان وێـران و چۆڵ بوون ، چونکە خەڵکەکە لە کاتی جەنگ ، بە هۆی ئەو باجە زۆرەی کە لـە سـەریان دانرابـوو ڕایـان کـردوو ئـەوەی دەمانـەوەش لـە ژیـانێکی یـەکجار سـەخت دەژیـان و هـەر کاربەدەسـتێکی بـەو ناوچـە تێپـەر بوایـە داوای بەخشیـشیان لـە دانیـشتووانەکە دەکـرد ، بـە پێـچەوانەی ژێـر دەسـەڵاتەکانی محەمەد علی پاشاو میری سۆران لە هەرێمەکەدا .

١٨٣٣/٥/١٩ گەرۆکی ناوداری جیهانی و نووسەری مێژوویی – فریزەر – دەڵێ :– دکتۆر رۆسـی کـە گەیـشتە هـەولێر لـە باشـووری کوردسـتان و پێـشوازی گـەورەی لێکـرا لەلایـەن دانیـشتووانەکەو لـەم رۆژەدا هـەولێر بـەجێ دێڵـێ و بـەرەو رواندزی پایتـەختی مـیری سۆران بـەرێگا شـاخاویەکانی هەڵدەکشێ تـاکوو گەیشتە قەلای میر مستەفا بەگی باوکی محەمەد پاشا ، کە پێی دەگوترا – دم دم – وٌ بەسەر دۆڵی رواندزیدا دەروانی و کەوتۆتە لەتکەی شاخێکی بەرز لە ناوچەکەدا.

١٨٣٣/٥/١٩ دکتـۆری نـاوداری بـەریتانی – ڕۆس – سـەردانی هـەرێمی باشـووری کوردستانی کردو چاوی کـەوت بـە میرنـشینی سـۆران ، ئـەویش بـە مەبەسـتی چارەسـەرکردنی نەخۆشـی مـستەفا بـەگی بـاوکی پاشـای کـوڕە بـوو لـە هەرێمەکەدا ، لە پاش ئەوکارە ڕۆس ڕاپۆرتێکی تێروو تەسەلی لە سەر باری ناوچەی میرنشینی سۆران دەنووسێت و لە چەندین لایەنی دیکەی باری کورد لە باشووری کوردستان.

١٨٣٣/٥/٢١ سـەرەك وەزیرانـی پێـشووی دەووڵـەتی عوسمـانی کـرا بـە والی پارێزگـای سیواس ، و لە هەمان کات وویلایەتی دیاربەکریش خرایە ژێر دەسەڵاتەکەی

لە باکووری کوردستان ، کە ئەمەش لە پێناو کۆکردنەوەی هێزو دەسەڵاتی تەواوی بوو بە سەر باکووری کوردستان و بە یەکلاکردنەوەی کێشەی شۆڕشی میر محەمەدی ڕەواندزی لە عەرێمەکەدا .
لە بەر ئەوەی ببووە یەکێ لە گەورەترین کۆسپ لە پێش دەسەڵاتی عوسمانی لەسەر خاکی کوردستان ، کە لەو کاتە میری سۆران لەوپەڕی بەهێزیو توانا و یەکگرتووی بوو، هەرچەندە کێشەی ناوخۆش مەترسیدار بوو لەسەر دەسەڵاتەکەیاندا .

١٨٣٣/٦/٧ بە هۆی هەڵوویستەکانو توانای هێزەکانی سووپای میسر بە سەرکردایەتی محەمەد عەلی پاشا ، پەیمانی نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانیو قەیسەری ڕووسی لە – خۆنکار ئەسکەسی– مۆرکرا. وەك پەیمانی بەرگری هاوبەشی سەربازی لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆریەت . لە پێناو، یەکەم:– گەمارۆ دانی هەر جمووجۆڵیەکی زیادەڕۆیی لە لایەن هێزەکانی سووپای محەمەد عەلی پاشاو دووەم :– جووڵانەوەی کورد لە هەر لایەنێکی کورد لە باکوورو لە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاواو باشووری کوردستاندا .

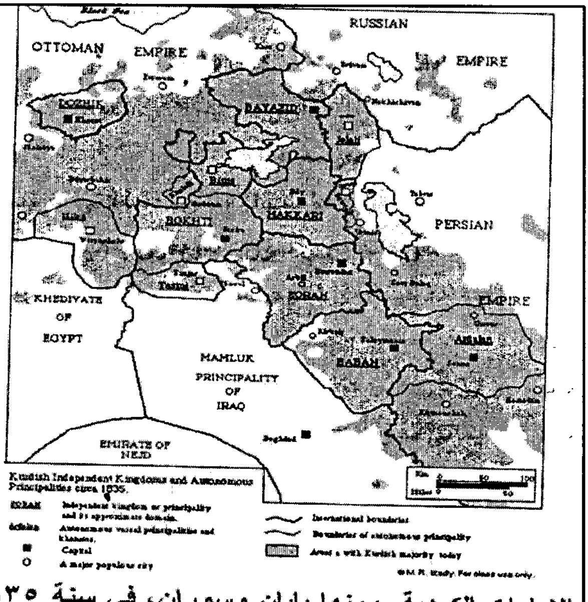

الإمارات الكردية، ومنها بابان وسوران، في سنة ١٨٣٥

١٨٣٣/٧/٣ دوای چەند ڕۆژێك لە مانەوەی دکتۆر – ڕۆس – لە شاری هەولێر لە باشووری کوردستان ، محەمەد پاشا بە دوایدا دەنێرێ ئەویش

بەرەو ئاكرێ دەكەوێتە رێ و بەكەلەك لە زێی بادینان دەپەرێتەوە تاكوو دەگاتە دەشتی ئاكرێ ... لە ناو ئۆردووگای محەمەد پاشا و لە ناوچەند رێز لە پاسەوانی تایبەتیدا دەگاتە بارەگای محەمەد پاشای كۆرە ... كە لەوكات محەمەد پاشا تەمەنی لە ٤٥ ساڵیدا بووەو دوای گفتووگۆكردنی لەنێوانیان ... لە هەمان كات دكتۆر وا مەزەندە دەكات ، كە ژمارەی چەكدارانی محەمەد پاشا نزیكەی ٥٠ هەزار چەكدار بوو لە ناوچەكەدا .

١٨٣٣/٧/٨ لە دوای تەواو بوونی گفتووگۆ لە نێوان دكتۆر رۆس و پاشای كۆرە ... دكتۆر رۆسی لە رێگەی شاری مووسڵ بەرەو شاری بەغدا كەوتە رێ ... لەناوچەو ناو شاری موسل دانیشتووانەكە داوای یارمەتی لە دكتۆر دەكەن بەهۆی برسیەتی و هەژاری ، كە ئەو كاتە لەژێر دەسەڵاتی والی بەغدا بوون . ئەمەش لەو كاتەی لەناوچەی ژێر دەسەڵاتی پاشای كۆرە دەردەچێ لە هەرێمەكەدا .

١٨٣٣/١٠/٢ لە دایك بوونی – ئەلفرید نۆبڵ ، داهێنەر– لە شاری ستۆكهۆڵمی پایتەختی سووید ، لە شاری پترۆسبۆرگی رووسیا گەورە بووە ... ئمانۆیلی باوكی لەوێ وەكوو داهێنەرێك كاری كردووەو خاوەنی كارگە بووە . هەروا ئەلفرید نۆبڵ لەپاش خووێندێكی زۆر لەكارگەكەی باوكیدا وەكوو داهێنەرێك كار دەكات . لە ماوەی خووێندنی گەشتی بۆ فەرەنساو ئەمەریكا كردووە، دوای ئەوە دەگەڕێتەوە ، ئەویش بەهۆی نالەباری باری كارگەكەی باوكی و هەوڵی چاكردن و پەرەوپێش بردنی دەدا.

دوای ئەوەی كە برا گەورەكەی كارگەكە بەرێووە دەبرد، ئەویش حەز لە

داهێنــان دەکــات و لــەدوای هــەوڵ مانــدبوونێکی زۆر لــەماوەی دوو ســاڵ لــە
تاقیکردنــەوە تــوانی مــاددەی دینامیــت بدۆزێتــەوە ، کــە بــۆ تەقینــەوەی
ئەشکەووت و ڕێگا چاککردن بەکار دەهێنرا .
دوای ئەوە لەساڵی ١٨٦٧ کارگەیەکی دینامیت لە سووید دروست دەکا..
دینامیت دژی مرۆڤایەتی لەکارە جەنگیەکان بەکارهێنرا ، کە ئەمەش دژی
ئاواتەکانی نۆبل بوو .
شــایانی باســە کــە نۆبــل لــە ١٨٩٥/١١/٢٧ ، واتــە ســاڵێك بــەر لــەمردنی
بڕیاریەکی گرنگ و مێژوویی دەدا ، کە ئەویش هەموو سامانەکانی تەرخان
بکرێت بۆ خەڵات لەبوارەکانی ئەدەب فیزیاو کیمیاو ئاشتی و پاش مشت و
مڕێکــی زۆر لەســاڵی ١٩٠١ دەســت کــرا ، بەداشــکردنی خەڵاتــەکان لــە
١٨٩٦/١٢/١٠ ، کە دەکاتە ڕۆژی مردنی ئەو داهێنەرە بەناوبانگە جیهانیە
– ئەلفرید نۆبل – .... گەرچی نۆبڵ بەتەنیا ژیاو کەسی لە پاش بەجێ نەما
تەنیا ئەو کارە پیرۆزەو بە بەهایە نبێت لە جیهاندا .

١٨٣٣/١١/١٩ ڕابـەری دیـاری زانـستی مرۆڤایـەتی بـەناوبانگ – میلـهام کریـستیان لـۆدویگ
دیڵتی – لـە گونـدی – بـەی برنگـی – لەدەوروبـەری شـاری – فیزیـادن – لـە
ئـەلمانیا چـاوی بـە جیهـان هـەڵهێناوە – بنەماڵـەی ئـەو زانایـە لەکۆنـەوە
پەیوەندی بە دۆخـەکانی ئاسـار باش بووە . دیڵـتی سـەرەتا لـە قوتابخانـە
نـاوخۆیی دەخـوێنێ . دوای ئـەوە لەبـەر بـاری نـەریتی بنەماڵەکـەی دەچێتە
زانکـۆی – هایـدلبرگ – و زانـستی لاهـووتی تیـادا تـەواودەکات و تـا سـاڵ
١٨٥٦ تــاقی کردنــەوەی لاهــووتی بــە ئــەنجام دەگەیــەنێ . دوای ئــەوە بـە
دڵخۆشــکەری بنەماڵەکــەی یەکــەم ئامۆژگــاری خــۆی لەکلێــسا پێــشکەش
دەکات... بەڵام ئەو نیازەی ناگەیەنێتە چارەنووس ... هەر بۆیە وانە وتنەوە
بـەلاوە گرنگتر دەبـێ و دوای دووسـاڵ کـاری مامۆسـتایەتی بـاری تەندروست
ئاڵۆز دەبێت .
دوای ئـەوە دەچـێتە زانکـۆی بـەرلین لەسـەر دەسـتی – فـردریش تریندلن
زانـستی مێـژوو فێردەبێـت لـە ئـەنجامی خوێنـدن . لەسـاڵی ١٨٥٠ بـەرە
تیئۆریەکەی خۆی سەبارەت بەزانستی مرۆڤایەتی دادەڕێژێت و بەردەوامیش
بە بـەرەو پێشبردنی دەدا تـا سـاڵی ١٨٦٤ کـە تووێژینەوەیـەکی ئـەکادیمیا

لەسەر زانستی ئاکار لای فریدریش ئامادە دەکات .

دوای ئەوە وەك مامۆستا دەچێتە ناو زانکۆو وانە دەڵێتەوە . لە ساڵی ١٨٦٦ لەزانکۆی بازل بانگ هێشت دەکرێت و تا ساڵی ١٨٨٢ لەو زانکۆیە کارەکانی ئەنجام دەدات . دوای گەرانەوەی بۆ ئەلمانیا وەك پرۆفیسۆر تا ساڵی ١٩٠٥ لـەزانکۆی – کیـل پرسـیلا و بـەرلین بەسـەردەبات تـا لـەرۆژی ١٩١١/١٠/٣ لەشاری سیر ماڵئاوایی دەکات .

ئـەم زانایـە لـەماوەی ژیانیـدا ژمارەیـەکی کـەم بەرهەمـە هزریـەکانی مێـژوویی بەچـاپگەیاندووە... بـەڵام دوای ماڵئـاوایی کـۆی بەرهەمـەکانی خـۆی لـە ١٤ بەرگی نایاب دەدا ، لە دوای کۆکردنەوەیان . واتە ئەم مرۆڤە لە ماوەی ژیانی شتێکی وای چاند کە وچاخ کوڵ نەبێت و مێژوو رێزی لێبگرێ و نـەوەکانی دوای خۆشی پێ سوودمەند بکات لە وڵاتەکەو جیهاندا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٨٣٤

١٨٣٤/١/١ گـەڕۆکی سـکوتلاندی– بیلـی فریـزرجیمس– لـە رێگـەی شـاری ورمـێ و رەزائیـەو سەردەشـت گەیـشتە شـاری سـلێمانی لـە رۆژهـەڵات و باشـووری کوردسـتان – فریـزەر – زۆر لـە سـەر شـارەکانی ورمـێ و سەردەشـت و ناوچـەکانی دیکـەی نووسـیووە ، بـە تایبـەتی لـەبارەی بـاری کۆمەڵایـەتی و ژێرخـانی ئـابووری و پەیووەنـدی و کۆمەڵایـەتی لـە سـەر شـاری شـاری سلێمانی و دەوورووبەری نووسیووە لەباشوورو رۆژهەڵاتی کوردستان.

١٨٣٤/٣/١ نیگار کێشی بەناوبانگی جیهانی– گیڕۆم – لە شـاری ڤیسۆلی هاوسنووری وڵاتـی سویـسرا چـاوی بـە جیهـان هـەڵیهێناوەو هـەر لەمنداڵیـەوە بـە هـۆی سەرنجی قووڵی و بیر تیژی دەستی ڕەنگینـی بەهرەی وێنە کێشان دەبێتە مایەی سەرسامی دەوورووبەر، هەروا لە دوا ساڵی خووێندنی خەڵاتی یەکەم لە وانەی نیگارکێشی وەردەگرێت لە وڵاتەکەدا .

١٨٣٤/٥/١ هاوسەری مەستوورەی ئەردەلان – خەسرەوخان – کە کـاتی خـۆی بـەردەوام بـووە بـە بـەڕابواردن لـە گـەڵ ئافرەتـانی جـوان و خواردنـەوەی زۆر، ئـەنجامی

ئەمەش تووشی نەخۆشی دەبێت ، کە مەستوورەخان خۆی لە نووسینەکانی
باسی کردووە کە دەڵێ:–
هاوسـەرەکەم تووشـی نەخۆشـی جـەرگ هـاتبوو ، کـە ئـەویش بـووە هـۆی
مردنی هاوسەری مەستورەی کوردستان .
ئەویش بە بێوەژنی مایەوە , کە سێ کوڕو سێ کچی هـەبووەو لـەپێناو لێك
نـەترازانی شـیرازەی خێزانـی مەسـتورەخان لەگـەڵ منداڵـەکانی ماوەتـەوەو
ژیـانی بەسـەربردوە تـاکوو مردنـی لەسـاری سلێمانی لـە هـەرێمی باشووری
کوردستاندا .

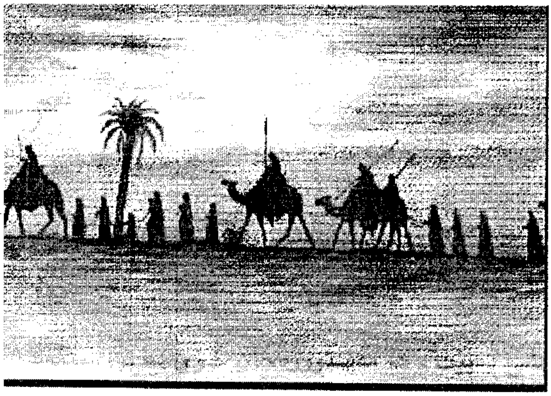

١٨٣٤/١١/١٢ بـەهۆی هێنـانی هـــۆزو تـــیرە عەرەبەکان لە لایەن دەســـەڵاتدارانی ئیمپراتۆریـــەتی عوسمـــانی بـــۆ ئێراقی ئێستاو بە عـــەرەبکردنی وولاتـی نێـوان دوو
زێ – خاکی میزۆبۆتامیا – کە ئەمەش بووە هۆی بەرپابوونی شەڕی دژووا
لـە نێـوان هـۆزی شـەمەرو عنـزە لـەنزیك باشـووری شـاری بەغـدا ، کـ
ئەنجامەکەی بووە هـۆی سـەرکەووتنی هـۆزی عنزە بە پاڵپشتی هێزەکانی
سووپای عوسمانی، کە بووە هـۆی گـەمارۆدانی دەوورووبـەری شاری بەغدا
دروست بوونی باری ئاڵۆزو نالەباری .
هەروا جگە لە بەرپابوونی شـەڕ لـە نێوان هۆزەکـان وەك هـۆزی عـەقیل لەگـەڵ
هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی لـە١٢/٤ ی هـەمان سـاڵ ، ئـەم هۆکـارە ، کـ
دەسەڵاتی عوسمانی رەخساندی بەهاتنی عەرەب بەلێشاو بۆ دەوورووبەری
شـاری بەغداو ناوچـەکانی دیکـەدا . بـە تایبـەتی بـۆ باکووری شـاری بەغدا
بەرەو ناوچەکانی باکووری کوردستان .
١٨٣٤/١٢/٢١ڕێگـەدان بـە کەشـتی هەمـە جـۆری هەڵمیـەکانی جـەنگی بـەیتانیا بـ
سـووڕانەوەیان لـەزێی فـوڕات ، بـە پێـی فـەرمانی سوڵتانی ئیمپڕاتۆڕیـەتی

عوسمان لە هەرێم و ناوچەکەدا .

شـایانی باسـە کـە هـەردوو زێـی دیجلـەو فـورت لەچیای ئـەپاراتی خـاکی بـاکووری کوردسـتان هەڵـدەقوڵێ و دەسـووڕێتەوە بە نـاو خـاکی کوردسـتان بەرەو ڕۆژئاوای کوردستان و دوایـی بـەرەو باشووری کوردسـتان ، بە بـەرەو خـوارووی ئێـستای خـاکی دامەزرانـدووی ئێـڕاق ، تـا لـە کەنـداوی بـە نـاو عەرەبی دەکاتەوە .

بـەڵام لەراسـتیداو بـەپێی مێـژوو کەنـداوی عـەرەب نیـەو گـەر ئـەو کەنـداوە کەنداوی هەر دەسەڵاتێك بێت کەنداوی فارس و کوردیە لە ناوچەکەدا .

تێبینی :- نەخشەی هەدوو زێی دیجلەو فورات لە جێگەیدیکە هەیە دەتوانی سەیری بکەیت .

١٨٣٥

١٨٣٥/٧/٣ سـوڵتانی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی - سـوڵتان عبدولحەمیـد- فەرمانیدا بە عـەلی عەشـقەر ، کـە بـچێتە شـاری بەغـدا ، لـە پێنـاو سەرپەرشـتی کردنـی هێزەکانی سەربازی بە چوونە سەر محەمەد پاشای ڕواندز بە لـە ناووبردنی شۆڕشـەکەی بـەهۆی دژایـەتی کردنـی دەسـەڵاتی عوسمـانی و گـەمارۆدانی شۆڕشەکانی کورد بە تایبەتی لەباشووری کوردستان.

١٨٣٦

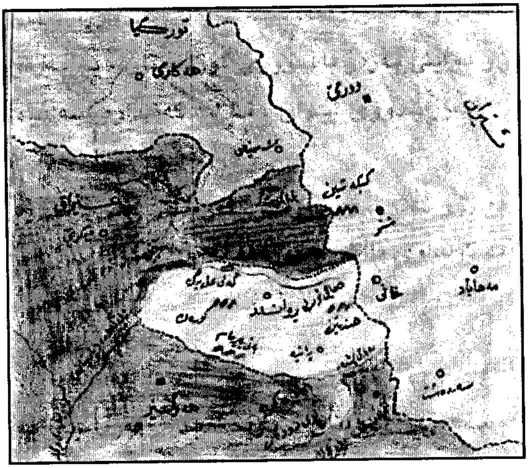

١٨٣٦/٤/١٨ بـــەهۆی لاوازبـــوونی دەســـەڵاتی ئیمـــارەتی ســـۆران ، ئـــەویش لـــە ئـــەنجامی چـــەندین هەڵـــەو ســـەرە ڕۆیـــی لەدەســـەڵات و خـــۆ زاڵکردن و گوێ نەدانە ئـاوات و ئامانجـەکانی دانیشتووانی ئیمارەتی سۆران و بە پاراستنی بەرژەوەنـدی گـشتی و تایبـەتی مـیری سـۆران - پاشـای کـۆرە - نـەك

بەرژەوەندی گەل و نیشتیمان و بەتایبەتی لە دوای مردنی محەمەد پاشای کۆرە لە هەرێمی باشووری کوردستان .

لەم رۆژەداو رەخسانی باری گوونجاو بۆ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کە هێزەکانی سووپای عوسمانی بەفەرمانی سوڵتانی عوسمانی توانیان ناوچەی ئیمارەتی سۆران بە تەواوی بخەنە ژێر دەسەلاتی خۆیان ، کە پارێزگای هەولێر و چەندین شارۆچکەو گوندی سەر بەدهۆك و ئامێدی و جەزیرە بخەنە ژێر دەسەلاتی خۆیان لەباشووری کوردستان.

١٨٣٧

١٨٣٧/١/٢٩ کۆچی دوایی رووناکبیرو شاعیری گەورەی بەناو بانگی ڕووسیاو جیهان – پۆشکین – بە هۆی برینە تەشەنەدارەکەی ، کە لە ئەنجامی شەرەشیرێکی دژووار لە ١/٢٧ی هەمان ساڵ زامدار دەبیٚ و پاش دوو رۆژ ، لە کاتژمێر دوو و چل و پێنج دەقیقەی پاش نیووەڕۆ دواهەناسەی پۆشکین دەبیٚ و ماڵئاوای لەگەلانی ڕووسیا و جیهان دەکاتلە وڵاتەکەیدا ، کە ئەم رووداوە بووە هۆی دڵتەزاندنی هەمووگەلانی ڕووسیا بە تایبەتی و بە گشتی جیهان .

١٨٣٧/٤/٧ دەسەڵاتدارانی ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی بە سەرکردایەتی– حافز پاشا– چەندین هاووڵاتی ئێزیدی لە باشووری کوردستان شەهیدکرد ، دوای ئەوە بووە هۆی تالاْنکردنی ماڵ و ئەنفالکردنی منداڵ و ژنەکانیان لە باشووری کوردستان ، دوای ئەوە بەهەزاران هاووڵاتی گوواستەوە بۆناوچەی – نەسیبین– دا .

ئەو بەلگەش پارێزراوە لەبەڵگەنامەکانی دەسەڵاتی عوسمانیدا
لەشاری ئەستەمبۆڵ لە ژێر ژمارە /HH/٥٢٤٨٧.

١٨٣٧/٨/٨ هێزەکانی سووپای ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی هێرشی کردە سەر ناوچەی بۆتان لە رۆژهەڵاتی کوردستان ، لە ئەنجامدا هێزە چەکدارە کوردەکان توانیان بەرگری لە خۆیان و بوونیان و ناوچەکەیان بکەن و نزیکەی ١٥٠٠ سەربازی تورکی عوسمانی بکووژن و بریندار بکەن و هێرشەکەیان تێك بشکێنن و پاشەکشە بەهێزەکانی سووپای عوسمانی بکەن لە هەرێمەکەدا .

١٨٣٨

١٨٣٨/٥/١٣ لە دواى بەرگريەكى زۆرو خۆراگريەكى بەردەوام بەرامبەر بە هێرشە يەك لە دواى يەكەكانى هێزەكانى سووپاى ئيمپراتۆريەتى عوسمانى لە سەر خاكى كوردستان . كە لە ئەنجام بووە هۆى سووتاندنى قەلاّى سەيد بەگ لەلايەن هێزەكانى سووپاى عوسمانى لە هەريمەكەدا .

١٨٣٨/٦/١٤ بەريتانيەكان بەتايبەتى حكوومەتى شانشينى بەريتانيا و لەو ناوەندەش – شافتسيرى –بلمرستۆن– و سێ خالّى گرنگيان راگەياندا ، لە پێناو بەهێز كردنى جێپێگەى خۆيان لە رۆژ هەلاّتى ناويندا...ئەويش:–

١– دەركردنى دامەزرێنەرى وولاّتى ميسر لە نژاد كورد محەمەد عەلى پاشا لە هەريمى شام ، ئەويش لەپێناو كردنەوەى چوار گۆشەى نێوان وولاّتى ميسرو شام .

٢– گەمارۆدانى محەمەد عەلى پاشا لەناووەوەى سنوورى وولاّتى ميسر لە دوواوەى بيابانى سيناوگۆرينى بيابانى سينا بۆ – جۆرێك لەدەرخۆنەى فلينە– . بەپێووەدانى تەنگەبەرى شوشەى ميسريدا كە بەندە بە – كەندى نيل– كە ئەمەش لە ووتارى – رۆتشيلد– هاتبوو... كە ئاراستەى – بلمرستۆن– كراوە لە٢١ /١٨٣٩/٥ دا .

٣– كردنەوەى دەرگاكانى هەريمى فەلەستين بە كۆچپێكردنى يهودييەكان – جوولەكەكان – بۆ هەريمى فەلەستين و هاندانيان بەدروست كردنى تۆرێك لەژێر دەستەيى نيشتەجێكردن . كە ئەمەش لە ئامانجى – بلمرستۆن– دا بوو ، بەپشتگيرى لێكردن لەلايەن – لۆرد ولينجتۆن– سەركردەى سووپاى بەريتانيا لەقاهيرەو ناپليۆن لە – واترلو– ... كە زۆر لەراپۆرتەكان و لە بەلّگەنامەكانى بەريتانيا ، ئەوە دووپات دەكاتەوە ، كە – ولينجتۆن– خاوەنى تيئۆرى رووبەرووبوونەوەى محەمەد عەلى پاشا بووە بە سێ قۆناغ ئەويش:– يەكەم :– دەركردنى لە شام . دووەم:– گەمارۆدانى لەميسر. سێيەم :– دروستكردنى پەرژينى دووره پەرێزى لەنێوان هەردوو ولاّتەكەدا .

١٨٣٨/١١/٢٧ لە دايك بوونى – يونس بێجان – عازرى لە شارى خووسراواى وولاّتى ئيران ، ئەم مرۆڤە خاوەنى بە دەيان كتێبى بەنرخ و چابخانە بووە لە پێناو پەرە

پێدان و ڕۆشنبیرکردنی گەلانی ئێران .

1839

١٨٣٩/١/١٧ زانای ناوداری فەڕەنسا – دگۆر– لە کۆبوونەوەیەکدا لە گەڵ ئەکادیمیەکان ، لە پاریسی پایتەختی فەرەنسا ، باسی لەداهێنانەکانی بواری وێنەگرتن دەکات ، لەپێناو پەرەپێدان و بەرەوپێش بردنی لە هەموو بواری وێنەی هەمەجۆر لە جیهاندا .

١٨٣٩/١/٢٥ زانای بە ناوبانگی بەریتانی– ویلیام هندر تالیوت – پیشانگایەکی فۆتۆگرافی خۆی لە کتێبخانەی شانشین لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا کردەووەو بووە جێگەی سەرسوورمانی بینەران لە وولاتەکەدا .

١٨٣٩/٢/٢ زاناو رووناکبیر ناوداری جیهانی لە سویسرا – فریدریك هێیەر– توانی لە سەر پەڕ وێنەی دەست کەویٚ بە هۆی کامێرای ئەیسکۆڕ کە خۆی بیرۆکەی کارەکەی ئەنجامدا .

١٨٣٩/٣/١٧ سەرکردەی دەسەڵاتی عوسمانی حافز پاشا سەرکردایەتی سووپایەکی بە هێزی کرد ، لە ناوچەکانی ئەرمینیاو سیواس لە باکووری کوردستان ، بەرەو ناوچەکانی شام هەنگاویناو لەگەڵ ئیبراهیم پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشای مسر چاویان بەیەك کەوت لە شاری – نزیب– ی ڕۆژ ئاوای زێی فوڕات ، کە ٢٥ کیلۆمەتر لە سنووری سووریای ئێستا دووره ، کە ئەویش بووە هۆی کشانەوەی هێزەکانی حافز پاشا لە دوای شەڕێکی دژووارو لە ئاکام هێزەکانی سووپای عوسمانی شکستیان هێناو پاشەکشەیان کرد لە ناوچەکەدا ، ئەویش بەجێهێشتنی چەك و تەقەمەنی لە گۆڕەپانی شەڕدا . هەروا هێزەکانی سووپای ئیبراهیم پاشا توانیان ١٦٦ تۆپ و ٢٠هەزار چەك دەست بەسەردابگرن ، کە لەو کات لەناو سووپای عوسمانی سەرکردیەکی ئەڵمانی بەناوی – فۆن مولتکە– سەرپەرشتی شەڕەکەی دەکرد بەیارمەتی دانی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەناوچەکەدا .

١٨٣٩/٣/١٧ لە ئەنجامی شەڕی نێوان هێزەکانی سووپای ئەفگانستانی ئیسلامی و هێزەکانی سووپای بەریتانیا ، لە ئاکامدا هێزەکانی سووپای ئەفگانستان سەرکەووتنیان بە دەست هێنا ، کە شەڕەکە لە بنەڕەتدا لە نێوان ئاینەکانی

ئیسلامو مەسیحیەکاندا بوو لە وولاتەکە ، کە ئەم شەڕەش چوار ساڵی خایاند بەیارمەتی دانی هێزەکانی سووپای عوسمانی لەو هەرێمەدا.

١٨٣٩/٣/٢٠ زانای بەناوبانگی فەڕەنسی - ئیپۆلین بریاد- لە دوای هەوڵە بەردەوامەکانی توانی وێنەی نێگەتیڤی دەستکەوێ ، کە خزمەتێکی زۆری بەپەرە پێدانی وێنەگرتندا بدات لەفەرنساو دوایی هەنگاوینا بەرەو وولاتانی جیهان .

١٨٣٩/٤/٢١ هێزەکانی سووپای عوسمانی لە زێی دیجلە و فورات لە باکووری کوردستان پەڕینەووەو خاکی ژێر دەسەلاتی هێزەکانی سووپاو دەسەلاتی محەمەد علی پاشای والی میسڕیان داگیرکرد ، . کە ئەنجامی بووە شەڕیکی دژوواری خووێناوی ، کە ناسرابوو بە شەڕی دووەم لە نێوان دەسەلاتی محەمەد عەلی پاشاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، لە ئەنجام هێزەکانی سووپای میسڕ بەسەرکردایەتی ئیبراهیم پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشا سەرکەووتنیان بە دەست هێنا لە هەرێمەکەدا .

١٨٣٩/٦/٢٤ هەڵگرسانی شەڕی نەسیبین لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و هێزەکانی سووپای میسڕ ، بە سەرکردایەتی ئیبراهیم پاشا ، لە ئەنجام هێزەکانی سووپای عوسمانی تێکشکێنران و بووە هۆی کشانەوەی پاپۆرە جەنگیەکانی عوسمانی بۆکەنارەکانی میسڕ، لە و کاتەشدا محەمەد عەلی پاشا ماوەی بەهێزەکانی نەدا لە چیای تۆرۆس بپەڕنەووە .

هەر لەو کات دەسەلاتی عوسمانی داوای مۆرکردنی رێکەووتنامەی ئاشتی لەگەڵ محەمەد عەلی پاشا کرد ، بەمەرجێ دان بە دەسەلاتی بنەماڵەی محەمەد

عەلی پاشا بنێ لەسەر میسرو فەڵەستین و سووریای ئێستا .
ئــەویش بــە ناچــار بــوونی ســولْتان عەبدولحەمیــدو وەزیرەكــان بــەجێ بــەجێكردنی داوا كــە ... ئــەویش بــەهۆی هــەلاّتنی سووپایەكەیان ولە هــەمان كــات بــەهۆی مردنــی ســولْتان و هــاتنی مــەحمودی دووەم لــە ناكــاوی و ناچاربوونیان بەمۆركردنی ڕێكەوتنامەكە لە نێوان هەردوو لایاندا .

١٨٣٩/٧/١ كۆچــی دوایــی ســولْتان عوسمــان مــەحمودی دووەم ، بــە هــۆی چــەندین نەخۆشی، دوای خۆی كوڕەكەی عەبدولمەجید جێگەی گرتەوە بەسولْتانی عوسمانی ، كە حەزی لە گۆڕانكاری سەردەمی دەكردو داوای لە ڕەشید پاشا كرد بگەڕێتەوە ئەستەمبۆڵ ، كە ئەوكات بالوێزی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بــوو ، لــە شــاری لەنــدەنی پایتــەختی بەریتانیا و كردیــە ســەرەك وەزیرانــی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیكان .

١٨٣٩/٧/٢ لە دوای سولْتانی عوسمانی سولْتان مەحمودخانی دووەم ، كە لە تەمەنی ٥٤ ســاڵیدا كۆچــی دوایــی كــردوو مــاوەی ٣١ ســاڵ دەســەلاّتداربووە ، لــە دوای خۆی كوڕەكەی عەبدولمەجید خان جێگەی گرتەوە.
شایانی باسە كە دەسەلاّتە یەك لە دوای یەكەكانی دەسەلاّتی ئیمراتۆریــەتی عوسمــانی لــە ســەرەتای دامەزرانــدنیان تــاكوو كۆتــایی هاتنیــان لەجــەنگی یەكەمی جیهان ، لە ناو چەند بنەماڵەیەكی براو برازاو كوڕو باوك خوولایتەوە ، وەك بنە ماڵە لە دەسەلاّتەكانیاندا .

١٨٣٩/١٠/١٩ لەدایك بوونی ڕووناكبیرو پێشەنگی نوێ خوازی – پۆل سیزار– لە گووندی – ئیكس ئاوبرۆفانس– لە فەڕەنسا.

١٨٣٩/١١/٣ دەرچــوونی – یاســای خــەتی شــەریفی... گوڵخانــە– لەلایــەن دەســەلاّتی ئیمپراتۆریــەتی عوسمــانی ، لــە پێنــاو چارەســەركردنی كێــشەی زەوی كــشتووكاڵی و چاكــسازی كــردن . كــە بەشــێكی زۆر لــە زەوی خــاكی كوردستانی لــە خــۆدەگرت ، ئەویش لــەپێناو بــەتورك كــردن و داگیر كردنــی خاكی كوردستان .

١٨٣٩/١١/٢١ یەكەم شاند لە ژێر دەسەلاّتی محەمەد عەلی پاشا لە میسر ، كە پێك هاتبوون لەحــەوت كەسایەتی ئایینی لــە پێنــاو چوونیان بــۆ شــاری ئەســتەمبۆڵ بــە مەبەســتی یارمــەتی دان لــە بــواری فێركــردن ، ئــەویش لــە پێنــاو كردنــەوەی

خانووی هەتیوان و پۆلەکانی خوێندن ... واتە کردنەوەی قوتابخانە لە سەر خەرجی دەسەڵاتی میسر ، کە لەو کات ژمارەی قوتابییان دەگەیشتە ٢٥٠ قوتابی لەشارەکەدا .

١٨٤٠

١٨٤٠/٣/٥ لە دوای هەرەس هێنان و سەرنەکەوتنی چاوپێکەوتن لەگفتووگۆی نێوان لایەنەکانی عوسمانی لە گەڵ فەرەنساو بەریتانیاو لەلایەکی دیکە لە گەڵ دەسەڵاتی محەمەد عەلی پاشا ، کە لە ئەنجام بووە هۆی گرێدانی کۆنگرەی بە سەرکەووتن ، لە کشانەوەی فەرەنساو هەوڵی ڕێکەووتنی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و محەمەد عەلی پاشا ، لە هەمان کات هاندانی دان بەرەتکردنەوەی داواکانی بەریتانیا.

کە ڕێکەووتنەکە لە سەر چوار خاڵ مۆرکرا بوو، ئەویش:- لە بەرژەووەندی دەسەڵاتی عوسمانی و بەریتانیاو فەرەنسا بوو، نەك لە بەرژەووەندی محەمەد عەلی پاشا ، کە ئەویش بەپێی بەرژەووەندی هەریەکەیان بەرامبەر گەمارۆدانی هەوڵەکانی محەمەد عەلی پاشاو نیازەکانی لە کیشووەری ئاسیادا .

١٨٤٠/٥/٧ لە دایك بوونی زاناو ڕووناکبیرو هونەرمەندی ڕووسی و جیهانی پیتەرئیلیش - مایکۆفسکی- لە شاری ڤودکنسکی سەر بەشاری پترۆسبۆرگی پایتەختی ئەو سای ڕووسیای قەیسەری ، کە خاوەنی سیمفۆنیای مێژوویەو بۆتە کەلتوورێکی نەتەوەیی و نیشتمانی گەلانی ڕووسیا و جیهان .

١٨٤٠/٦/٨ لە دوای تێپەڕ بوونی ساڵێك بەسەر شەڕی - تزیب- لەنێوان پێك هاتە ئایینی ونەتەوەیەکان لە لوبنان ، ژمارەیەکی زۆر لە شێخەکانی

دروزومەسـیحی و مەزهـەب شـیعەو سـووننە لـە گونـدی – ئـەنتلیاس– کـە دەکەوێتـە سـەر کـەناری دەریـای باکووری شـاری بـەیروت ، بە ئەنجامدانی کۆبوونەوە لە گۆڕستانی – قەدیس – کە تـەنیا گـۆڕێکی پیرۆزو هـەموو پێك هاتەکانی لوبنان سەردانیان دەکەن.. لەوکۆبونـەوە هـەموویان پـەیمانیاندا ، لـەپێناو هاوکـاری و هەماهەنگی ویـەکگرتن لـەپێناو راپـەڕینی گـشتی دژی دەسەلاتی میسر بە پەیمانی بەردەوامی تێکۆشانیان ، تا بەدەست هێنانی سەر بەخویی لوبنان یان مردن لە وولاتەکەدا .
هـەروا لـە کۆتـایی کۆبوونەوەکـە – فرنـسیس ئـەلخازن– یـان بـە سـەرۆکی خۆیـان هەڵبـژارد... شـایانی باسـە کـە ئـەو شـەڕەش لەبـەیانی رۆژی ١٨٩٣/٦/٢٤ بـەرپابوو لـە نێـوان پێـك هاتـە نەتـەوەیی و ئاینیـەکان لـە گـەل هێزەکـانی سـووپای میـسر ، بـەفیتی بـەریتانیاو فەڕەنـسا لـەپێناو سـود وەرگرتن و خۆ زاڵکردن بە سەر وولاتەکەدا لە هەموو بوارە جیا جیاکاندا .

١٨٤٠/٦/١٥ مــۆرکردنی پــەیمانی لەنــدەن لــە نێــوان بــەریتانیاو نەمــساو بڕووسیاوئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی ، بە داننان بە دەسەڵاتی محەمەد عەلی پاشـا ، لەسـەر میـسڕ وەك شانـشین . هـەروا لەسـەر فەلەسـتین و شـام هـەتا هەتایە ، بە مەرجێ محەمەد عەلی پاشا دان بە دەسەڵاتی باڵای عوسمانی بنێ لەسەر ناوچەکەدا .
شـایانی باسـە کـە چـەندین جـار پـەیمان و رێکەووتنامـەی لـەو جـۆرە لـە نێوانیانـدا مۆرکرابـوون ، بـەڵام بـە هـۆی دەسـت تێـووەردان هەڵدەوەشـایەوە بەپێی بەرژەووەنـدی هەمەلایەنـەی وولاتـانی ئـەوروپا ، لـە بـوونی تـرسی دوا ڕۆژیـان لـە لێهـاتوویی بنەماڵـەی محەمـەد عـەلی پاشـا ، ناسـراو بـە– بنەماڵـەی خدێوی– کە لە نژادا کوردبوون.

١٨٤٠/٧/١٥ مۆرکردنی محەمـەد عـەلی پاشـا ، لـە سـەر پـەیمانی لەنـدەن بـە هـۆی بـاری باروودۆخەکەو کەم کردنەوەی هێزەکانی سووپا بوو. لە شام و فەلەستین ، ئـەویش بەکـشاندنەوەی هێزەکـانی سـووپا بۆمیـسر، کـە لـەو کاتـەدا ئیبراهیم پاشـای کـوڕی سـەرکردایەتی و دەسـەڵاتی ناوچـەکەی هەڵدەسـوڕاند لـە هەرێمەکەدا .

١٨٤٠/٩/١٧ مۆرکردنی ڕێکەووتنامە لە نێوان بەریتاناو برووسیاو رووسیا لەلایەك لە گەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، لە پێناو هێورکردنەوەی بارودۆخی - لیفانت - و لە هەمان کات ماوەدان بە محەمەد عەلی پاشا لەلایەن سوڵتانی عوسمانی ، لەبەڕێووەبردنی کاروباری دەسەلاّتی میسر ، و ناوزەند بوونی تا مردن بە پاشای عەکای هەرێمی شام ، کە شام ئەوکات بریتی بوو لە سووریاو فەڵەستین و ئوردنی ئێستا لە ناوچەکەدا .

١٨٤٠/٩/٢ لە دایك بوونی سوڵتان مورادخانی پێنجەمی کوری سوڵتان عەبدولمەجیدی سوڵتانی عوسمانی لە شاری ئەستەمبۆڵ .

١٨٤٠/١١/١ لەدایك بوونی پەیکەرتاش ونیگار کێشی ناووداری فەرەنسا - ئۆگێست جان رۆدانی- لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا.

١٨٤٠/١٢/ نامەی دووەمی - بلمرستۆن- بۆ باڵێوزی بەریتانیا لەئەستەمبوڵی تورکیا کە دەنوسێ:- ئەویش بە رازی کردنی سوڵتانی عوسمانی و لایەنگیرانی و سوڵتان بەخۆی ، کە محەمەد عەلی پاشا دووبارە هەوڵدەدات ، گەر ماوەی هەبێ بگەرێتەوە هەرێمی شام ، بە دامەزراندنی خەلاّفەتی نوێ رادەگەیەنێ ، ئەویش بەلاسایی کردنەوەی خەلاّفەتی ئەمەویەکان.
هەروا داوا لە عەرەب دەکات بەدامەزراندنی ئیمپراتۆریەتی گەوورە لەپێناو کۆکردنەوەیان بە هاوسەنگی لە رۆژهەلاّتی خوارووی دەریای سپی . کە ئەمەش دەبێتە هۆی لەناوبردنی دەسەلاّتی عوسمانی و رەش کردنەوەی ئاسەواری تورك وەك ئیمپراتۆریەت و دەووڵەتدا .
ئەمەش لەسەر سوڵتان ئەرکە ، کە گەمارۆی محەمەد عەلی پاسا بدات و دووری بخاتەوە لە هەرێمەکە . لە بەرئەوەی محەمەد عەلی پاسا ئاواتی بەرەو دەریای سوورو هەرێمی عەدەن بوو بۆ بەهێزکردنی دەسەلاّتەکە بە هاوکاری لایەنگرەکانی لە ناوچەو هەرێمەکانا ... هەروەها لەناو نامەکە دەڵێ :-
ئینگلیز ئامادەیە دەستی یارمەتی بۆ سوڵتانی عوسمانی و لایەنگرانی درێژ بکات ، بەتایبەتی بە جێ بەجێکردنی پرۆژەی دروست کردنی ژێر دەستەی جێنشین کردنی یهودیەکان لە فەلەستین و یارمەتیدانیان ، کە ئەم کارەش

دەبێتە هۆکاری دوور خستنەوەی محەمەد عەلی پاشا لە هەڕەشە کردن لە
دەوولەتی عوسمانی لەناوچەو هەرێمەکاندا .

١٨٤١

١٨٤١/٢/٢٣ هەڵووەشاندەوەی پەیمانی بەرگری سەربازی –خوونکار ئیسکلەسی– لە
نێوان ڕووسیای قەیسەری‌و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، لە ئەویش ڕێگەی
داکۆکی کردنی بەردەوامی دبلۆماسیەتی بەریتانیاو فەڕەنسا.
کە بەند بووە بە تێپەڕ بوونی کەشتیەکانی ڕووسیای قەیسەری لە تەنگە
بەرەکانی ژێر دەسەلاتی عوسمانی ، لەوکاتەش بەبێ چاودێری بوون ، کە
فەڕەنساو بەریتانیا توانیان ڕێکەووتن لەگەڵ وولاتانی دیکە ئەنجام بدەن
هەتا لەگەڵ ڕووسیاش بەمانەوەی داخستنی ، تەنگە بەرەکان – مزیق-
بەرامبەر بەهەموو وولاتان بەبێ جیاوازی بەمۆرکردنی پەیمانی ناوزەندکراو
بەناوی پەیمانی –تەنگە بەرەکان– لە ناوچەو هەرێمەکان لە جیهاندا .

١٨٤١/٢/٢٥ لە دایك بوونی وێنە کێشی فەڕەنسی بەناوبانگ – ئۆگست ڕینوار– لە
شاری لیموکی باشووری فەڕەنسا.

١٨٤١/٦/١ لە فەرمانێکی سوڵتانی عوسمانی ، کە ماوەی ١٠دە ڕۆژی بە پاشای میسر
محەمەد عەلی پاشا دا ، بۆ ڕەزامەندیکردن لە سەر فەرمانی سوڵتان . لەبارەی
مەرجەکانی دەسەلات پێدراوی محەمەد عەلی پاشا لەسەر میسر بەخۆیی
بنەماڵەکەی بەبێ سنووری دیاریکراوی مێژوویی لە لایەن سوڵتان
عوسملنیەکان .

١٨٤٢

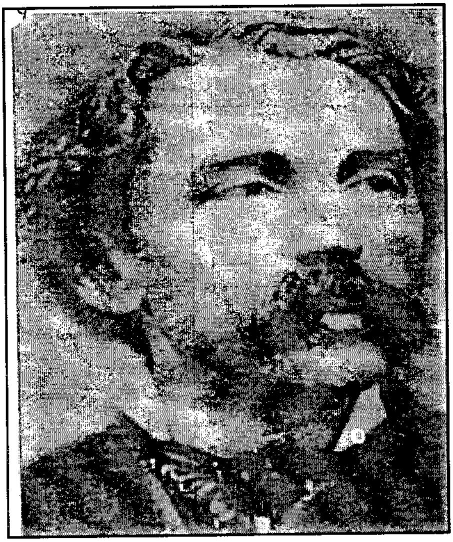

١٨٤٢/٣/١٨ نووسـەر و شاعیری فەرەنسی – ستیڤان تۆمافلۆران مالارمێ – لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنـسا چـاوی بـە جیهـان هـەڵهێناوە . لـە تەمـەنی پێـنج سـاڵیدا دایکـی کۆچـی دوایـی دەکات .

بەڵام بەر لەوەی تووشی نا لە بـاری ژیـان بێـت ، بـاوکی بـەرگری لێـدەکات و بەشـێوەیەکی رێـك وپێـك لەقوتابخانەو ماڵەوە چاودێری باشی دەکات و هەوڵی فێرکردنی دەدا . جێگەی ئاماژە پێکردنە کە تاکوو ئێستا لە فەرنسا چەندین رێچکەی شیعری سەریان هەڵداوە ..

بەڵام رێچکەی ستیڤان زۆر کاریگەرە ، کە رووخسارێکی بەرچاوی شاعیرانی فەرەنساو ئەوروپادا ، هەر دیارەو ونبوونی بۆ نیە. لە بەر پەیوەندی باشی لەگەڵ بنەماڵەی دبوای بەناوبانگ هەبوو ... کە ئەم بنەماڵەیە دوای هاتنە سەر دەسەڵاتی – لویس پۆناپارت – و دروستبوونی کۆماری دووەمی فەرەنسا لە ساڵی ١٨٤٨ .

لـە فەرنـسا پلـەو پایـەیان بەرزدەبێتـەوە بەمـەش کارەکـانی بـاوکی مـالارمێ مەیسەر دەبێت لەهـەموو بوارەکاندا ، بەڵام دوای ئـەوەی کـە تەمـەنی مـالارمێ دەگاتە ٩ ساڵان باوکیشی کۆچی دوایی دەکات و لەلایـەن باپیری ژیـان بەسـەر دەبات لەگەڵ هەموو نالەباریەك ... گەرچی هـەر لـە تەمـەنی منالْیـەوە بلیمـەتی لێبـەدەر دەکـەوێت و لـە سـاڵی ١٨٥٤ دارێـژتنێکی جـوان دەونووسـێت . لـە ساڵی ١٨٥٨ وەك لاسایی کردنەوە – فریشتەی پاسەوان – ی شیللەر بابەتێك بەناوی ئەوەی کە سێ لەق لەقەکە گوویتان – دەنووسێت .

دوای ئـەوە دەسـت دەكا بـە نووسینی شیعر كـە دوای مردنـی باوكی خـۆی
بەناوی – لە نێوان چوار دیواردا – بۆی بڵاودەكرێتەوە ... دوای ئەوە لەساڵی
١٨٦٠ پەیوەنـدی بەدیسمۆلین دەكات ، كـە پیاوێكی توانـادار بـوو وبایـەخی
پێـــدەدات لــەنزیك قرســـاش نیـــشتەجێ دەكـــات ... لەســـاڵی ١٨٧١
تووێژینەوەیـەكی كاریگـەر بـۆ یـادی بـودلێر دەنووسێت ، لەساڵی ١٨٧٣ شر
دیوانی – ئیگیتۆر – بڵاودەكاتەوە .
ئەم نووسەرەو شاعیرە لەماوەی ژیانیدا بەردەوام دەبێت لە نووسین سـەرەرای
نـا لـە بـاری بـاری ژیـان و كردنـی ئـەم لاو ئـەو لا تـاكوو لـە ١٨٩٨/٩/٨ كۆچی
دوایی بە ماڵئاوایی لە وولات و شیعردۆستان دەكات لەوولاتەكەیدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دكتۆر عەبدولرەحمان بە دەوی – بەرگی /٢ .

١٨٤٢/٨/٢٨ هێـزە دەریایـەكانی سـووپای بـەریتانیا ، لـە هێرشـێكی بـەرفراوان توانیـان
شـاری – كـانتۆنی– چـینی داگـیر بكـەن ›› واتـە چـینی مللـی ئێـستا ›› لـە
هەمان كاتدا سووپای پیادەی توانی شاری – شەنگهای– داگیر بكات ، كە
بەندەری شەنگەهای بەندەرێكی گرنگ بوو لە بەندەرەكانی چیندا .
بەڵام بەریتانیا گەمارۆی لەسەر كانتۆن هەڵنەگرت و هێزەكانی لە شەنگهای
نەكـــشاندەوە ، تـــا دوای مـــۆركردنی ڕێكەووتنامـــە، كـــە ناســـراوبوو
بەڕێكەووتنامـەی – نـانكین– كـە مـاوەی چـینی دەدا بـە هێنـانی مـادەی بی
هۆشـكەر لـە بەنـدەرەكانی كـانتۆن و ئـامۆی و فوزهـۆو شـەنگهای و لینگپـ
لەهەرێمەكەدا .

١٨٤٢/٩/٢٢ لە دایك بوونی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم كە ڕۆڵی
گرنگـی هـەبوو لـە ئـازاردان و ئەشـكەنجەدان و دەربـەدەركردنی گـەلانی ژێـر
دەسـەلاتەكەی بەتایبـەتی گـەلی كـورد لەسـەر خـاكی كوردسـتان لـە هـەمو
بوارەكاندا .
ئەویش لە پێناو بەتورك كردن ، بەڕاگوێزانی كورد لەسەر خاكی كوردستا
بەگشتی و باكووری كوردستان بە تایبەتی ، لەلایەك بە ناوی ئایینی ئیسلام
لەلایـەكی دیكـە بـەناوی نەتـەوەیی و لەلایـەنی سـێیەم بـەهۆی دڕنـدەیی
دەسەڵاتەكەیان .

١٨٤٢/١١/١٧ لەدوای دەست بەسەراگرتنی ئیمارەتی سۆران و خۆ بە دەستەوەدانی ئەمیر محەمەد پاشای رواندز ، کە لەوکاتە ناوچەی عەمادیە لە ژێر دەستیدا بووە , لەو کاتەش هەردوو والی بەغدا عەلی رەزاو والی موسل محەمەد ئینجە داوای سنجەقی عەمادیەیان دەکرد ، بە پێی بەڵگەنامەی عوسمانی بەژمارە /٢٢٣٠٥ HH/ لە ساڵی ١٨٣٧ ، وفەرمانی سوڵتان مەحمودی پێچراوکراو بوو ، ئەویش بەدەستگیرکردنی محەمەد پاشا لە دەریای رەش لە نزیک بەندەری سامسۆن ونگرۆیون .

هەروا لە برگەی یەکەمی داواکاری والی بەغدا بەو ناوچانەی کە لەژێر دەسەڵاتی محەمەد پاشای رواندزی بوون بەرامبەر رەوانەکردنی یەك ملیۆن قرس بۆ ئەستەمبوڵ ئەویش بەپێی بەڵگەنامەی (M78.1N\A SIRE\DVN.A) کە ئەو بەڵگەنامەیە ئەوە دەسەلمێنێ کە سنجەقەکانی عەمادیە لە باشووری کوردستان و ماردین لە باکووری کوردستان ناحیەکانی جەزیرەی عمرو بۆتانی بەوویلایەتی موسل لکێنرا.

١٨٤٢/١٢/٩ لە دایك بوونی ئەمیری رووسیاو یەکێك لەسەرکردەکانی فەوزەوی – کروبۆتکین – لە شاری مۆسکۆی رووسای یەکگرتوو ... کاری لەگەڵ دەسەڵاتدارانی رووسیای قەیسەری کردووە ... خوویندنی بەزانست دەست پێکردووە ... دوای بوونی بەئەفسەر لەهەرێمی سیبریا دامەزرا . رێکخراوە نیمچە کۆمۆنیستەکان کاردانەوەی لەسەر بیرووبۆچوونی کرد .. دوای ماوەیەك وازی لەخزمەتی سەربازی هێناو دەستی بەخوویندنی ماتماتیك کرد ، لە زانکۆی پترسیورگ و هەروا خوویندنی جووگرافیاشی دەست پێکرد . ئەم زانایە هەڵسا بەراستکردنەوەی نەخشەکانی باکووری ئاسیا لە توویژینەوەیکی جیۆلۆجی لەفنلەندا و سوید .

لە ساڵی ١٨٧٢ پەیوەندی بەجوولانەوەی کرێکاران لەسویسرا کرد . دوای گەرانەوەی بۆ رووسیا چووە رێزی جوولانەوەی – عدمیین – کەلەو کاتە – ن.ن–تشایکۆفسکی – و کە – سرجیۆس – سەرکردایەتیان دەکرد ... کە لە نێوان دوولابالی لیبرالیەکان و سۆشیالیستەکان کاریان دەکرد ، لەساڵی

١٨٧٤ دەستگیركرا و دوایی لەبەندیخانە هەلأت و لەسالٌی ١٨٧٦ روویكرد
لەندەنی پایتەختی بەریتانیا .
ئـەم زانایـە دژی بیروبۆچـوونەكانی بـاكۆنین وەسـتا لـەبارەی كـشتووكال
ودابەشی سامان . كە ئەو هەلٌگری بیری – لكل إنسان بحسب حاجاته – بوو
ئەویش بەهۆی بوونی بەرهەمی زیاد و بە هۆی پەرەسـەندن و پێشكەوتنی
زانـستی و تەكنـەلۆژیا ... دوای ئـەوە لەشـاری ژنێـف گۆڤـاریكی بـەناوی -
یاخیبووەكـان – دەركـرد لەسـالٌی ١٨٧٩ ، و بـەلأم دوایـی لەسـالٌی ١٨٨١
لەژنێف دەركرا .
دوای ئـەوە لەسـالٌی ١٨٨٦ بەشـێوەیەكی یـەكجاری لـە شـاری لەنـدەن
پایتـەختی بـەریتانیا جێنـشین بـوو . گۆڤـاریكی دیكـەی بەناوی – ئـازادی -
بلأوكـردەوە... دوای ئەوە لەسالٌی ١٨٩٥ چووە ئەمـەریكاو پەیوەنـدی لەگەل
فەوزەویە ئەمەریكیەكان كرد . لـە سالٌی ١٩١٧ گـەراوە رووسـیا و بـەژداری لـ
هیچ حكوومەتێك نەكرد لە دوای رووخاندنی رژێمی قەیسەری لە ١٩١٧/٣/١٥
. ئـەم مرۆڤـە لـەكارەكانی بـەردەوام بـووە تـاكوو لـە ١٩٢١/٢/٢٨ لەناوچـەی
دیمترۆف لەنزیك شاری مۆسكۆ كۆچی دوایی دەكات .
دوای مردنـــی مۆزەخانەیـــەك بـــەناوی – كربـــۆێكن – دەكرێتـــەوە ، بـــەلأ
دەســـەلأتی ســتالین لــە ســالٌی ١٩٣٨ ئــەو مۆزەخانەیــە دادەخــات لــە شــاری
مۆسكۆی سۆڤیەتی جاران لە وولأتەكەدا .

١٨٤٢/١٢/١٣ هێزەكـانی سـووپای عوسمـانی لـە رۆژی دووەمـی جـەژنی قوربـان توانیـان
گەمارۆی شاری كەربەلأی مەلٌبەندی مەزهـەب شیعەی ئیسلام لە باشووری
ئێستای شاری بەغدا ، بدەن‌و لە دوای شەرێكی توند توانیان شارەكە داگیر
بكـەن ، دوای ئـەوە بـووە هـۆی تـالأن كـردن و سـووتاندن‌و وێرانكـردن لـە
شارەكەدا .

١٨٤٣

١٨٤٣/٥/١٥ گرێدانی کۆنگرەی ئەرزەرۆم لە باکووری کوردستان لە پێناو چارەسەرکردنی گرفتەکان ، کە نوێنەری چوار دەوڵەت بەشداریان تێدا کرد ئەوانیش :-

١- میرزا تەقی خان نوێنەری ئێران . ٢- نوێنەری دەسەڵاتی عوسمانی ئەنور ئەفەندی . ٣- نوێنەری حکوومەتی بەریتانیا کۆلۆنێل فارانت .
٤- نوێنەری ڕووسیای قەیسەری کۆلۆنیل دانیزدا ... کە کۆنگرە بۆ ماوەی چوار کاتژمێر. بەردەوام بوو، کە بووە هۆی ئەوەی ، کە کێشەکان زیاتر بەرەو ئالۆزی تەشەنەدارتر هەنگاو بنێ لە نێوان بەشداربووانی کۆنگرەکە . بە تایبەتی لە بوارەکانی رامیاری و ئابووری و سەربازی و بازرگانی لە جیهاندا .

١٨٤٣/١١/١٩لە دایك بوونی دامەزرێنەری - النزعة النقدية التجريبية - ئەڤناریس ، لە شاری براگی پایتەختی تشیکۆسلۆڤاکیای پێشوو ... لە دوای تەواوکردنی قۆناخەکانی خوێندن چووە زانکۆی لیبتسك ، دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٧٦ بەمامۆستا دامەزراو لەساڵی ١٨٧٧ بەشێوەیەکی فەرمی بووە مامۆستای زانکۆ لە زانکۆی زیورخ .
گرنگترین دانراوەکانی - نقد التجربة المحضة - لەدوو بەرگدا لەنێوان ساڵەکانی ١٨٨٨-١٨٩٠ ... لەم دانراوەیدا دژی بیروبۆچوونەکانی دامەزرێنەری یەکیەتی سۆڤیەتی پێشوو - لینین - وەستا . ئەم فەیلەسوفە لە ١٨٩٦/٨/١٨ کۆچی دوایی کردوە .

١٨٤٤

١٨٤٤/١/٢٢ پێکهێنانی مەزهەبی بەهائیەکان ، لە ژێر چاودێری ڕووسیای قەیسەریو جوولەکەکانی لە جیهانو بەریتانیا ، لە پێناو بۆ گەنکردنی بڕووای ئاینی ئیسلامو لێکترازاندنی ئەو یەکیەتیەی کە لە ئەنجامدانی ڕێووڕەسمەکانی ئاینی ئەنجامیاندەدا ، بە دوورخستنەوەیان لە بڕووا بنەڕەتیەکان بە بیروو

بۆ چوونی هەڵوویستی ، بە بەهائیەکان کە لەلایەن بەهامەهدیە پێکهاتبوو ، کە داوای پێغەمبەرایەتی دەکرد لە جیهانی ئیسلام دا .

١٨٤٤/٢/٢٧ وولاتــی دۆمــەنیکان لــە دوای چــەندین جــار لــە داگیرکـــــردن لەلایـــەن هێزەکـــانی ســـوپای ئیـسپانیاو هایتیـەکان ، کە دواجار وولاتەکەیان ڕزگـــــــــــارکرد، بەدامەزرانـدنی کۆمـاری دۆمـــــــــــەنیکان

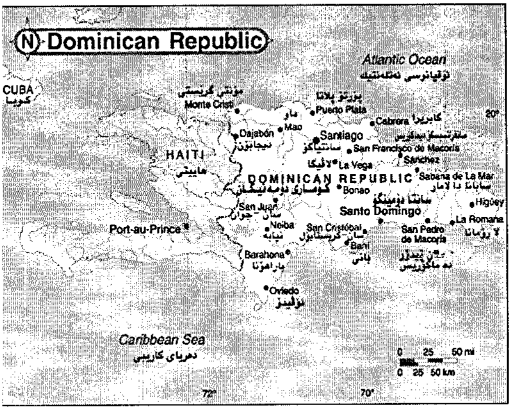

بەسـەرکردایەتی – بدرۆسـانتانا– کـە بـووە یەکـەم سـەرۆکی وڵاتەکـە لـە کێشووەرەکەدا .

هـەروا ئێـستا نـاوی پایتەختەکـەی –ڕۆزۆ– یـە و ژمـارەی دانیـشتووانەکەی ١٧,٦٥٠ هـەزار کەسـە . هـەروا ژمـارەی دانیـشتووانی وولاتەکـەی ٦٥,٨٦٥ هەزار کەسە . هـەروا رووبـەری وولاتەکـەی ،٨٥١ کیلۆ مـەتر چوار گۆشـەیە . هـەروا چـڕی دانیشتوانی ، ٢٢٧ کـەس لـە یـەك میـل چـوار گۆشـەدا . هـەروا نـژادەکانی ، زۆربـەی دانیـشتوانەکەی لـە ئەفەریکیەکانـەو لـە هـەمان کـات هاووڵاتی کاریبیشی تیایە . لە وولاتەکەدا .

١٨٤٤/٧/٢٧ کۆچـی دوایـی زانـای گەردیلـە – الـذرة – ی بـەریتانی–جـۆن هـالتۆن– لـە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا.

١٨٤٦

١٨٤٦/١/٥ لـە دایـك بـوونی فەیلەسـوفی ئـەلمانی – رودلـف ئـویکن – لـە ئـۆرش – لـە – فریزلنـدی رۆژهـەڵات – خـوێنـدنی لـەزانکۆی گیتـنگن تـەواوکردووە لەسـەر دەستی تیشملر . بڕوانامـەی دکتـۆرای یەکـەمی لـە فیلۆلوجیاو مێژووی کـۆن بەدەسـت هێنـاوە ... وانـەی لەقوتابخانـە ناوەندیـەکان گووتۆتـەوەو لـە سـاڵی ١٨٦٧ تا ١٨٧١ لە هۆسۆم و شـاری بـەرلین و فرانکفـۆرت ... لەسـاڵی ١٨٧٦

بووەتە مامۆستای فەلسەفە لەشاری بازلی سویسرا .
دوای ئەوە گوواستراوەتەوە بۆ زانکۆی بیتا لە سالّی ١٨٧٤ ... دوای خانەنشین کردنی لە سالّی ١٩٢٠ دەستی بەوانە وتنەوە کردیە ... لەسالّی ١٩٠٨ پاداشتی نۆبڵی لەئاداب بەدەست هێناوە ، ئەم فەیلەسوفە چەندین دانراوی بەپێزی بەرهەم هێناوە وەك : -
مێژووی زاراوەی فەلسەفە و ناوەرۆکی راستەقینەی ئاین و کێشە سەرەکیەکانی فەلسەفەی ئاینی، لە گەڵ چەندین بەرهەمی دیکەو بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٢٩/٩/١٦ کۆچی دوایی کردووە لەبیتای ئەلمانیا.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٣ .

١٨٤٦/٦/١٢ لە پێناو بە دەست هێنانی زانیاری . دوو میسیۆنێری ئەمەریکی بەناوی - رایس ، و، پرێس- سەردانی میر بەدرخانیان کرد کە نزیکەی ٢٣ رۆژ لە باکووری کوردستان مانەوە ، لە ناوچەی- دێرگوڵ- لە بارەی باری کوردو خاکی کوردستان و کێشە رووبەڕووبوونەوەکانیان ، لە نێوان ڕامیاریەتی ئیمپڕاتۆڕیەتی عوسمانی و گەلی کوردستان ، بە لە کارلێکردنی ڕامیاریەتی وولاّتانی فەرەنساو بەریتاناو ڕووسیای قەیسەری و ئیمپڕاتۆڕیەتی فارسی لە کوردستان.

١٨٤٦/١٠/٦ لە دایك بوونی یەکەمین داهێنەری پیشەسازی کارەبا لە شاری - سێنتول بریج - ی شاری نیورۆکی ئەمەریکی - جۆرج وویستینگهاوس - بیزنیسمان ، کە ئەندازیارێکی ئەمەریکیەو بە داهێنەری ئێربرێکەری هێڵی شەمەندەفەر و ڕۆتۆری ئامێری هەڵمی و پیشەسازی کارەبا و دامەزرێنەری سیستەمی ووزەی

کارەبا دادەنرێت .
جێگەی ڕوونکردنەوەیە کە جۆرج لە تەمەنی منداڵیدا لە کارگەکەی باوکیدا خەریکی دروستکردنی ئامێرەکانی کشتووکاڵ بوو و لە هەمان کات کاری دەکرد ... ئەمەش بووە هۆی ڕاکێشانی تەواوی سەرنجی جۆرج بەلای ماکینەو ئامێرەکاندا ، هەروا لە کاتی جەنگی ناوخۆی ئەمەریکادا لە تەمەنی شانزە ساڵی جۆرج پەیوەندی بەهێزی دەریاوانی سەربازی کرد ، لەکاتی جەنگەکەدا لە هەردوو بەشی سووپا و دەریاوانیدا کاری دەکرد ، دوای ۳ ساڵ لە خزمەتی سووپا ، کاتێك جەنگ کۆتایی هات لە ساڵی ۱۸٦٥ دا، و لە تەمەنی ۱۹ ساڵیدا یەکەمین داهێنانی خۆی ، کە ڕۆتۆری ئامێری هەڵمی بوو ، لەساڵی ۱۸٦۷ دا لەگەڵ مارگریناێرسکین والتەر – خێزانی پێکهێنا .
دوای ئەوە لە داهێنانە هەرە گرنگەکانی کە لە ساڵی ۱۸٦۹ دا هێنایە ئاراوە ؛ دانانی ئیربرێکەر بوو بۆ شەمەندەفەر و فارگۆنەکان ... ئەمەش وایکرد کە بتوانرێت شەمەندەفەرەکان بە خێرایی بووەستێنرێن و بە ڕادەیەکی بەرچاویش سەلامەتی دەستەبەربکەن ، لە ساڵی ۱۸۸۱ سیگنالی ئۆتۆماتیکی کارەبایی Automatic electric block signa وا پەرەپێدا کە تووانی سەلامەتیەکی بەرچاو لە بوواری سیستەمی هێڵی شەمەندەفەردا جێگیربکات ، هەروا ئەم ئامێرەش بە جۆرێکی گەورە چووستی هێڵی گوواستنەوەی زیاد کردوو ڕووداوی تێکشکانی شەمەندەفەری کەمکردەوە .
هەروا جۆرج ڕێگەیەکی گرنگتری بۆ ئاسانکاری گوواستنەوەی گازی سرووشتی بۆ ماڵەکان و هەروا بەکارهێنانی بۆ مەبەستی گەرمکردنەوە و ڕووناکردنەوە دۆزیەوە ... هەروا جۆرج تووانی سامانی داهێنانەکانی لە بوواری بازرگانی و وەبەرهێنانندا بەکاربردوو لەماوەی چەند ساڵێك تووانی سامانێکی باش پێکەوەنێت و لە ساڵی ۱۸۸٦ دا کۆمپانیایەکی ویستینگهاوسی کارەبایی بۆ پەرەپێدانی ووزەو ئامێری کارەبایی دامەزراند .
دوای ئەوە ویستینگهاوس مافی داهێنانەکانی ماتۆری AC و داینەمۆی لەنیکولاتێسلا کڕی و لەویشدا تێسلای وەك شارەزایەك بۆ پەرەپێدانی ئەو ئامێرانەی کە لە سیستەمی تۆری ووزەی کارەبادا بەکاردێن لە کۆمپانیاکەیدا

بەکرێ گرت .

هەر لەوکاتدا گەورەترین کێبرکێی ویستینگهاوس ، تۆماس ئەدیسۆن و کۆمپانیاکەی Generalelectric بوو ، کە سەر قاڵی کارەبایی Dc بوو ، جۆرج توانی لە ساڵی ١٨٩٣ دا سیستەمی کارەبایی ڕووناکی بۆ پێشانگای شیکاگۆ دامەزرێنێت و لەهەمان ساڵدا بەڵێندەرایەتیەك بۆ بەرهەم هێنانی وزەی کارەبا لە تاڤگەکانی نیگارا بەدەست بهێنێت .

هەروا لەساڵی ١٨٩٥ مووەلیدەکانی نیگارا توانی وزەی کارەبا بۆ دووری ٢٠ میل بۆ ناوچەی باڤالۆ بنێرێت ، تا لە ساڵی ١٩٠٧ یش ویستینگهاوس وەك کاپتنی پیشەسازی ئەمەریکی بوو .

بەڵام دوای ئەو هەموو کارانە تووشی شکستی دارایی هات و لە ئەنجام ناچار بوو واز لە کۆمپانیاکەی بێنێ و لەساڵی ١٩١١ بەدواوە نەخۆشی تەنگی پێهەڵچنی ، تاکوو لە ساڵی ١٩١٤/٣/١٢ لە شاری نیورۆكماڵئاوایی لە وڵاتەکەی دەکا لە ئەمەریکادا .

١٨٤٦/١٠/٢٧ دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، داوای لە نوێنەری باڵوێزی بەریتانیا لە ئەستەمبۆڵ کرد ، کە حکوومەتی عوسمانی نیازی تەواوی هەیە ، کە دەسەڵاتی ئەمیر بەدرخانی کوردی لە باکووری کوردستان لەناو ببات بەهێزی سووپا.

بەڵام سرووشتیەتی خاك و هەلکەوتەی کوردستان ، لە باری کەش و هەواو کەسی و بوونی ٦٠,٠٠٠ شەست هەزار چەکداری کورد لە ژێر سەرکردایەتی ئەمیر بەدرخان وایکرد ، کە دەسەڵاتی عوسمانی ناچار بکات . لە دوواخستنی هێرشەکەی بۆسەر کوردستان.

لە هەمان کات سەرەك وەزیرانی دەسەڵاتی عوسمانی ئاگاداری نوێنەری بەریتانیای کرد ، کە نازم ئەفەندی ئەحمەدی ناردووە بۆلای ئەمیر بەدرخان بەراگرتنی شەڕەکە لە ناوچە جیاجیاکانی باکووری کوردستان.

١٨٤٧

١٨٤٧/٢/٢٨ لە دەستووری ڕووسیای قەیسەریدا هاتووە ، کە کاووربااری بەڕێووەبەرایەتی تەواوی هۆزو خێلە کوردەکانی ئازربایجان – جگە لە کوردە

ئێزیـدەکان- خراوەتـە ئەسـتۆی سـەرۆکی هـۆزی - رازێکـی ،رادیکـی- کـە جەعفەر ئاغا لە نازناوی عێل بەگ بووە.

شـایانی باسـە گـەر بگەڕێینـەوە بـۆ سـەر ژمێـری سـاڵی ١٨٩٧ دانیـشتووی کوردو نەتـەوەکانی دیکە بەم شێووەیە بووە... ژمارەی کـورد - ٩٩,٩٠٠ - هـەزار کـەس بـووە ... ژمـارەی ئازەربایجانـەکان - ٤٠٠ر٧٣- هـەزار کـەس بـووە... چەرکەسـەکان - ٦٠٠ر ٨٣- هـەزار کەس بووە... ئینگلۆشـیەکان - ٤٠٠ر٤٧ - هـەزار کـەس بـووە، کۆمیـەکان- ٦٠٠ر٨٣- هـەزار کـەس بـووە ، قەرەچـایڤیەکان - ٣٠٠ر٣٧ - هـەزار کـەس بـووە ، کـە هـەموویان خـاوەنی قەوارەو دەسەڵاتی خۆیان بوونە ، بەڵام کورد .!...!...؟.

ئـەویش کـە هـۆکـاری سـەرەکی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرکردە هـۆزو تـیرەو مـیرو دەسـەڵاتدارەکان و سـەرۆکی پـارت و بنەماڵـە کـانی کـورد . بـە پاراسـتنی دەسـەڵات و پـارەو پـاوانکردنی سـامانی گـەل ، بـە ئاسـانکاری کـردن بـۆ دووژمنانی گەل و نیشتمان .

١٨٤٧/٥/١٩ مـۆرکردنی ڕێکەووتنامـەی ئـەرزەڕۆم لـە نێـوان دەسـەڵاتی ئیمپڕاتۆریـەتی عوسمانی و دەووڵەتی سەفەوی فارس ، کە لە ئەنجامدا بووە هـۆی ئـەوەی کە چـەندین ناوچـەی کوردسـتان لـە باکووی کوردسـتان بخرێتـە ژێـر دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەپێی بەرژەووەندی هەردوو دەسەڵاتی عوسمانی و فارسی داگیرکەری باکوورو رۆژهەڵاتی کوردستان .

١٨٤٧/٥/٣١ مـۆرکردنی پـەیمان لـە نێـوان بەرپرسـانی داگیرکـەر لـە ئـەرزەڕۆم بـە گەڕاندنـەوەی عەبـدال بـەگ باجـەلان ، لـە دوای سـەرنەکەووتنی لـە شـەڕو ململانێی لەگەڵ محەمەد عەلی میرزا لە هەرێمەکەدا .

١٨٤٧/٦/٢ هێزەکـانی سـووپای عوسمـانی هێرشـی کـردە سـەر مـیر بـەدرخان بـە سەرکردایەتی عوسمان پاشای دووەم ، لە ئەنجام سەرکەووتنیان بە دەست نەهێنا بە هۆی خۆڕاگری و بەرگری کردن لـە بـوونی کـوردو خـاکی کوردستان لە باکووری کوردستان .

١٨٤٧/٧/١٨ لـە دوای شـەڕیکی خووێنـاوی لـە نێـوان هێزەکـانی سـووپای فەڕەنـساو شۆڕشگێڕانی جەزائیر ، بە سەرکردایەتی عەبدولقادر جەزائیری لە دوای ١٧ سـاڵ شـەڕ . لـە نێـوان هـەردوو وولاَت ، جـەزائیر لەلایـەن ئیمپراتۆریـەتی

فەڕەنسا داگیرکرا ، لە ئەنجامی خۆ بە دەستەوەدانی عەبدولقادر جەزائیری ، ئەم وولاتە بەداگیرکردن مایەوە تاکوو بدەست هێنانی سەربەخۆیی جەزائیر لە کێشووەرەکەدا .

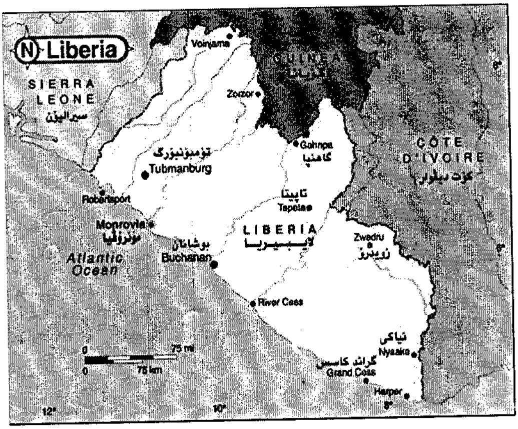

١٨٤٧/٧/٢٦گەلانی وولاتی لیبیریا پێشوازی لە سەربەخۆیی خۆی کرد ، ئەویش بەکۆماری لیبیریای ئازاد ، بەدامەزراندنی حکوومەت لەسەر شێوازی ئەمەریکی، کە – جۆزیف رۆبرتسە – بە یەکەم سەرەك کۆماری ئەو وولاتە تازیەدا هەڵبژێردرا ، کە کەسایەتیەکی ئەمەریکی بوو لە وولاتەکەدا .

هەروا پایتەختەکەی ناوی – مۆنرۆڤیا – یە و ، ژمارەی دانشتوانی ١,٠٣٦,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکەی ، ٣,٧٠٠,٠٠٠ ملیۆن کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ،١١١,٣٧٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هە روا چڕی دانیشتووانەکەی ، ٨٥ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، هۆزەکانی ناووخۆیی ٩٣٪ . هندی ، ئەمەریکی ، لیبیری ٥٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨٤٧/١٢/٩ ئافرەتـــــە مێـــــژوونووس و
ڕووناکبیری نەتـــەوەیی کـــورد
خـاتوو مەستوورەی کوردستان ،
مـاوەی ١٤ سـاڵ بـەبێووە ژنـی
مایـەوەو ژیـانی بەسـەربرد ، لـەو
مـاوە مێـژووی ئـەردەڵانی بـە
دەستەکانی خۆی نووسیتەوە بە
ناوی – مێژووی ئەردەڵان –، لـە
گـەڵ ئەوەشدا ناکۆکی و دژایـەتی
وململانێی ناووخۆیی ئەمیرەکانی
ئەردەڵاندا لـە بیروو ژیان و سامان تێیدا نەمابوو ، هەتا کێشەکە کەوتبوو
نێوان خێزان و بنەماڵـەکانی ئـەردەڵان ، دوای ماوەیـەك ڕویـان لـە باشووری
کوردستان کرد ، دوای ٤٤ ساڵ لەتەمـەنی پـڕ لـەئێش و ئـازارو خـۆڕاگری
مەستوورەی ئەردەڵان بـە ماڵئاوایی کـرد لـە گـەل و نیشتیمانەکەی ، کـە
جێگەی شانازی گەلی کوردستانە .
جێگەی باسکردنە کە ئەم خاتوونە ناودارە لـە ١٢/٤/ ١٨٠٤ ، لـە شاری –
سەننەدژ – لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ، کە ئەو کات
ئـەو شـارە پایتـەختی ئیمـارەتی ئـەردەڵان بـووە ، هـەروا لـە کـاتی
دەسـەڵاتداریەتی ئەمیر – ئامانـەللا خـان – بـاوکی خەسـرەو خـان بـووە ، لـە
هەرێمەکەدا .

١٨٤٨

١٨٤٨/١/٢٤ دۆزینـەوەی زێـڕ لـە وویلایـەتی کالیفۆرنیـای وویلایەتـە یـەکگرتووەکانی
ئەمەریکا ، لە دوای هەول و توانا لـە توویژینەوەیەکی زانستیانەی بەردەوام
لە ناوچەکەدا .

١٨٤٩

١٨٤٩/١/١ ڕووناکبیرو فەیلەسوفی ناوداری جیهانی و خاوەن تیئۆری سۆسیالیستی

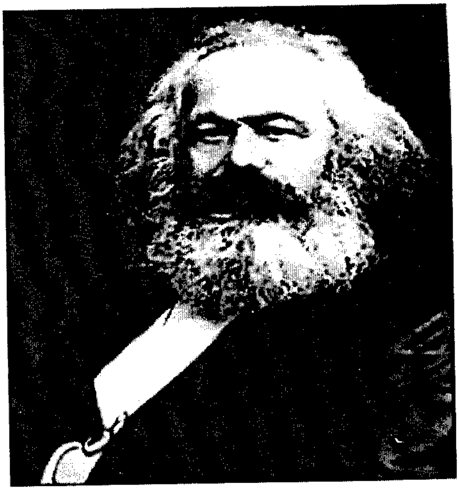

زانستی ، کارڵ مارکس- بابەتێکی لە سەر بەرپابوونی شۆڕشی چینی کرێکاران بلاۆوکردەوە ، بە تایبەت لە سەر داهاتووی فەڕەنساو جەنگی جیهانیدا .

ئەویش بە هەڵسەنگاندن و تووێژینەوەیەکی زانستیانە بەپێی کێشەو ململانێیەکانی ئەوکات لە لێکترزانی پەیووەندیەکانی کۆمەلاّیەتی و چینایەتی . بە هۆی چەوسانەوەی چینی کرێکاران و کاسبکاران لەلایەن سەرمایەداران و دەسەلاّتدارانی سەرمایەداری لە وولاّتانی ئەوروپادا .

لە ئەنجام پێشبینیەکانی ئەم زانایە هاتەجێ ، بە بەرپابوونی شۆڕشی فەڕنسی و کۆمۆنەی پاریس و شۆڕشی رووسی و جەنگی یەکەمی جیهان.

١٨٤٩/١/١ بلاّوکردنەوەی یەکەم ژمارەی هەفتەنامەی- زهریرا دبهرا - لە شاری ورمێ لە رۆژهەلاّتی کوردستان ، کە ئەو ڕۆژە کرا بە ڕۆژی ڕۆژنامەگەری ئاشووری لە نێوان وولاّتانی دووزێ و بە تایبەتی لە کوردستان .

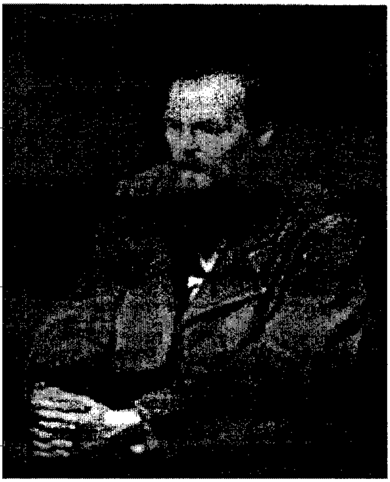

١٨٤٩/٤/٢٣ دوای دەســــــــــتگیرکردنی دۆستۆیفـــسکی و لـــە دوای لێکۆڵینــەوە لەگەڵیـداو لەگـەڵ ٢٠ رووناکبیری دیکــە لەکۆمەڵــەی بتراشفــسکی لــە ١٢/٢٢ی هــەمان ســاڵ ، لەلایــەن رژێمــی قەیــسەری رووسیا دەستگیرکران .
دوای ئەوە چاویان دەبەسترێتەوەو رووت دەکرێنــەوە تــەنیا شــۆرتیان لەبــەر دەمێنــی و لــە گۆڕپانێکــدا لەناو کۆمەڵە سەربازێك فرێیان دەدەنە سەر زەویـەکی بەستەڵەکی ، کە پلەی ساردی لەخوارووی ٢٠ پلەی ژێر سفر دەبێ لە شارەکەدا .

١٨٤٩/٨/٢ کۆچی دوایی دامەزرێنەری وولاتی میسرو بە نژاد کورد محەمەد عەلی پاشا ، کە لە بنەماڵەی خدێووی بووەو لە کاتە زووەکان لە وویلایەتی دیاربەکر لە بـاکووری کوردسـتان رووی لــە هــەرێمی میـسر کـرد بـوو... لـە بنەماڵـەی خدێوویەو تەرمەکەی لە مزگەووتی دروستکراو لەلایەن خۆیەوە بەناوی- القلعه - نێژراوە لەمیسردا .

١٨٤٩/١٠/١٧کۆچـی دوایـی مۆزیکـاری نـاوداری فەڕەنـسی - تۆبـان - لـە پاریـسی پایتەختی فەڕەنسا .

١٨٤٩/١٠/٢٥ فەیلەسـوفی جیهـانی کـارڵ مـارکس داوای کۆنگرەیـەکی گـشتی لـە هـەموو رێکخـراوە دیموکراتیـە جیهانیـەکان کـرد لـەو ڕۆژەدا ، بـەڵام بـەرپابوونی شۆڕشی فەڕەنسا ، بەر لە گرێدانی ئەوکۆنگرەیە بەرپابوو . کە بووە هۆی سەرچـاوەکانی تیێـوری‌و بیری مارکـسی لـە شۆڕشـی چینی کرێکـاران لـە جیهاندا .

تێبینی:- تیێۆریەکانی مارکسیەت بۆتە سەرچاوەی هــــەموو پەرەسەندنێکی بیروو بۆ چوونەکانی زانــــاکان و نووسەرو رووناکبیران لـــە هەموو بوارە جیا جیاکاندا بــــە تایبەتی لە بوارەکانی چینایەتی و ئابووری و

کۆمەڵایەتیدا .

١٨٥٠

١٨٥٠/٨/٥ لـە دایـك بـوونی نووسـەرو ئەدەبی بەناوبانگی فەرەنسی و جیهان – گی دی مۆپاسان – ناسـراو بـە مۆپاسـان لـە خێزانێکـی ئارسـتۆکراتی کۆشـکی – میرۆڤیـل – ی لـە هـەرێمی نۆرمەنـدی فەرەنسا ... هەروا لە ژینگەیەکی ئارام و هـێمنی خێزانـی گەشـەی نـەکرد ... لەبـەر ئـەوە بـەردەوام دایـك و بـاوکی لەبەریـەك دابـوون ... ئـەم

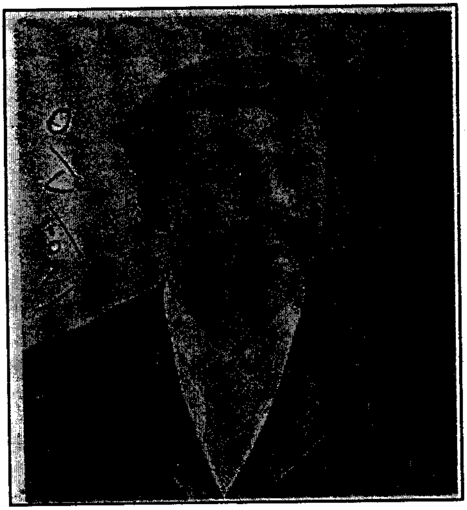

بارودۆخەش کاردانەوەی خراپی لەسەر دەروونی مۆپاسان هەبوو ، کە دواتر لـە زۆر چـیرۆکدا هەڵوێـستی دووژمنداریـەتی خـۆی دژی خـەڵکی و هاوسۆزیشی بۆ هەژاران و کۆمـەڵگا دەربـڕی ... هـەروا بـە ووردی چاودێری ژیانی جووتیارانی دەکردو نزیکی دابوونەریتەکانیان دەبووەوە ، هەروا بەرەو دەریـا دەچـوو لـە ماسـی گـران ڕادەمـا ... هـەر بۆیـە دواتـر گـوتی:– لەسـەر کەناری ساردو خۆڵەمێشی دەریای باکوور پێگەیشتم.

هـەروا مۆپاسـان زیـاتر لەسـەر دەسـتی دایکـی پـەروەردە بـوو ، کـە دایکـی زۆر شەیدای ئەدەب بووە ، کە دایکـی دەیوویـست مۆپاسـان وەك ئەلفریـدی بـرای بێت بە ئەدیبێکی بـەرز ، کە ئـەویش زۆر حـەزی لـە ئـەدەب و فەلسەفە دەکـرد ... بـەڵام مـەرگ مـەودای گـەیشتنی بـە هیواکـانی نـەدا ... هـەروا مۆپاسـان لـە تەمـەنی ١٣ سـاڵیدا چـووە پەیمانگایـەکی ئـایینی و دواتـر دەچـێتە قوتابخانەیـەك لـە – روان – و بەکـەلۆریای لـێ بەدەسـت دێـنێ ... دوای ئـەوە چوو بۆ خووێندنی یاسا ، بەڵام بەر لە تـەواوکردنی خووێـندنی یاسـا دەچـێتە ڕێزی سووپای فەرەنسا .

لەوکاتـەش شـەڕ لـە نێوان فەرەنسا و ئـەلمانیا هەڵگیرسـابوو هـەر لـەو کاتـ
مۆپاسـان کەوتـە سـەر خوێندنـەوەو چـامەی غەزەلیانـەی دەنووسـی و دوای
وەسـتانی شـەڕ ، دەچێتە شاری پاریسی پایتـەخت ... لـە شـاری پـاریس لـ
وەزارەتی دارایی و داگیرگـەکان کـاری دەسـت دەکـەوێ ، دوای ئـەوە دەچێتا
وەزارەتی فێرکردنی گشتی و هونەرەجوانەکان دادەمەزێت .
ئـەم ئـەدیب و نووسـەرە لـە مـاوەی ژیانیـدا زیـاتر لـە ٢٥٠ کورتـە چیرۆك و ٦
شەش رۆمانی نووسیووە لەگـەڵ دیـوانێکی شیعریدا ، و لـەماوەی ژیانیدا لـە
هەڵس و کەوتەکانی جێگەی سەرسوورمانی دانیشتووان و هاورێ و دۆسـتان
و جەماوەرەکـە بـووەو بـەردەوام بـووە لـەکارو هەڵوێـستەکانی تـا لـە رۆژی
١٨٩٣/٧/٦ماڵئاوایی لە گەل و وولاتەکەی دەکا لە فەرەنسا .

١٨٥٠/٩/١٣ کۆچی دوایی زانای فیزایی فەرەنسی – جۆزیف لـوی چـای لوسـاك– رابـەری
لێکۆڵینەوەی کارەکانی غازی بۆ کەلوپەلەکان .

١٨٥٠/١١/٦ میرنشینی بابان هەڵووەشێنرایەوە ، کە دوا میری بابان عەبدولاّ پاشا بووە
لە دوای هەڵوەشانەوەی ئیماڕاتی بابان ، کراوەتە قایمقامی شاری سلێمانی و
ئیتر پەردە بە سەر ئەو میرنشینانە دادراوەتەوە لـە سـەر خـاکی کوردسـتان تـ
مانگی/ ١٩٢٢/٨ ، کە شێخ مـەحمودی حـەفید بانگـەوازی بـەرەو دامەزرانـدنو
پاشایەتی کرد لە باشووری کوردستان .
دوای ئـــەوە ســـەربەخۆی کوردســـتانی ڕاگەیانـــد... شـــایانی باســـە دوای
ڕووداوەکـان لـە نـاوەڕۆکی مێژوونامەکـە بەمێـژوو هـەمووی باسـکراوە بەپێو
ڕۆژومانگ و ساڵ ، لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٥١

١٨٥١/٥/١٦ لە دایك بوونی رووناکبیرو تووێژێنـەرو موئـەرخی فەلسـەفەی ئـەلمانی – ینـ
ئەردمن – لە ئـەلمانیا ... خوێنـدنی لـە شـاری بـەرلین دەسـت پێکـرد لەلایـە
هلمهولتس و بۆنتس و تسلر ، کە لە ئاکام توانی بروانامەی دکتـۆرا بەدەسـ
بێنێ لەشاری بەرلین لە ساڵی ١٨٧٦ .
دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٧٨ لەزانکۆی کیل دەسـتی کـرد بەوانـە گووتنـەوەو
دوای ئەویش لەزانکۆی براسرلافیا لەساڵی ١٨٨٤ وهلە لەساڵی ١٨٩٠ و بۆ
لەساڵی ١٨٩٨ و بـەرلین لەسـاڵی ١٩٠٩ . ینـۆ ئـەردمن بەشداری لـە مێـژوو
فەلسەفە بەچەند دانراوێك کـردووە ... لـە بـواری فەلسـەفەی زانسـت بـەدانان

کتابێك بەناونیشانی -بدیهیات الهندسە- و چەندین دانراو بابەت لەم بوارەو بوارەکانی دیکەی فەلسەفەو بەردەوام بوونی لەکارەکانی تاکوو لە ١٩٢١/١/٧ لە شاری بەرلینی ئەلمانیا کۆچی دوایی دەکات بەماڵئاوایی لە گەلانی وولاتەکەیدا .

١٨٥١/١٠/٢٧دامەزراندنی ئاژانسی - رۆیتەر - لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا ، ئەم ئاژانسە لە سەرەتا تەنیا هەواڵە تایبەتیەکانی بە ، دارایی ، کۆدەکردەوە و پێشکەشی بیستەرانی دەکرد .

جیگەی ئاماژە پێکردنە کە ئەم ئاژانسە یەکێك بووە لە ئاژانسە بە ناوبانگەکانی کۆکردنەوەی زانیاری و هەواڵ لە سەر ئاستی جیهان ، کە تاکوو ئێستا نزیکەی ٧٥ نووسینگەی لە وولاتە جیا جیاکانی جیهاندا هەیە . کە هەواڵە جیاجیاکان دەگەیەنێتە جیهان ، جگە لە زانیاری راگەیاندن ، زانیاریەکانی دارایی دەگەیەنێتە ئاژانسەکانی دالیناییکردن و دامەزراندراوە داراییەکان و نانکەکان .

بەڵام دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٥٨ فراوانکرا و کەووتە کۆکردنەوەو گەیاندنی تەواوی هەواڵەکان . هەروا ئەو ئاژانسە بە درێژایی تەمەنی لە خزمەتکردنی پێدانی زانیاری لە قۆناخ و گۆرانکاریە رامیاری و سەربازی و ئابووری و بازرگانی و رێکەووتننامەو شەرو ئاشتیدا هەواڵەکانی بۆ دام و دەزگا راگەیاندن و میدیا و دەسەلاتەکان بلاوکردۆتەوە .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٦١ تا ١٨٦٥ دامەزرێنەری ئەم ئاژانسە رۆژنامە نووسێکی ئەڵمانی بوو کە ناوی - پۆڵ بۆلیۆس رۆیتەر - بوو ، کە بە بارۆن فۆن رۆیتەر - ناسراو بوو . کە لە ساڵی ١٨١٦ لە شاری - کاسلی لە وولاتی ئەڵمانیا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ، لە بەر ئەوە ئەو ئاژانسە بە ناوی ئەو کرا و ناوزەند بووە . لە بەر ئەوەی کە لە ساڵی ١٨٥١ لە شاری لەندەن ئەو ئاژانسەی دامەزراند بە خۆی سەرپەرشتی تەواوی کارەکانی دەکرد تا ماڵئاوایی کۆتایی کرد لە وولاتەکەدا .

١٨٥٢

٤ / ١٨٥٢/بەرپرسی رووسی لە ناوچەکانی باکووری کوردستانی ژێر دەسەلاتی

ڕووسـیای قەیـسەری – کینـاز بـەبیونۆفی– ٤٥٠ خێزانـی کـوردی ، کـە دانیشتووانی ٢٠ گوند بوون ، لەلای چەپی بۆلای ڕاستی ڕۆخەکانی ناوچەی ڕووبـاری ئـاراس گووسـتەوە ، بـە نـاوی ئـەوەی کـە لـە ژێـر دەسـەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دوریان بخاتەوە .

بـەلام ئەنجامـدانی ئـەم کـارە بەپێـچەوانەو بـە ڕێکـەووتنی نێـوان هـەردوو دەسـەلاتی عوسمـانی و ڕووسـی بـوو، لـە پێنـاو پـەرت و بلاوەپێکردنـی خێزانەکانی کورد و شێواندنی باری دیمۆگرافیای نیشتمانی کورد لە سەر خاکی کوردستان .

١٥/١٠/١٨٥٢ یەکـەم سـەرژمێری کە لە شای بۆکان لە ڕۆژهـــــەلاتی کوردستان کرابێت ، کـــە ژمـــارەی دانیـــــشتووانی ئـەوکات ١٠٠ کـەس دەگەڕێتـەوە ، بـەلام لــــە ســـەردەمی – ناســـرەدین شـــای قاچار – کە سەردار عـەزیزخانی مـوکری خـاوەنی بۆکـان بـوو خـــۆی لـــە ١٠٠ بنەمالّـە دەدا ، کـە لەو شارۆچکە نیشتەجێ بوون ... جێگەی باسـکردنە کە شـاری بۆکـان لـە ٣ خوولـەك و ٤٦ پلـەی درێـژی خۆرهـەلات و ٣٢ خوولـەك و ٣٦° پلـەی پانـای باکوورە .

وێنەیەکی ٠شاڵ لەمەوبەری شاری بۆکان

قەلای سەردار عەزیزخان

بەپێی دوایین دابەشکردنەکانی ئێران بەریتانی ڕووبەری بۆکان ٤١,٣٠٦ کیلۆمـەتر چـوار گۆشـەیە ... بۆکـان لەباشـووری خۆرهـەلاتی پارێزگـا

ئازربایجانی خۆرئاوا هەڵکەوتووە ... شاری بۆکان ١٣٤٠ مەتر لەسەر ئاستی دەریا بەرزە ... شاری بۆکان لەباکوورەوە لەگەل میاندواو ... لەخۆرهەڵاتەوە لەگەل ساین قەلا ... لەباشوورەوە لەگەڵ سەقزو لەخۆرئاوا لەگەل شاری مەهاباد هاوسنوورە لە هەرێمەکەدا .

شاری بۆکان لەسەرژمێری ساڵی ٢٠٠٥ کە لەلایەن فەرمانگەی باری شارستانی پارێزگای ئازربایجانی خۆرئاواوە بڵاوبۆتەوە کە دانیشتووانی بۆکان ژمارەی گەیشتۆتە ٢٣٠,٠٠٠ هەزار کەس و لە ناو شارە کوردیەکان دوای شارەکانی کرماشان و ورمێ و سنەیە . گەورەترین شارە لە خۆرهەڵاتی کوردستان . بۆکان لەدوو قەزا پێکهاتووە ... قەزای – سمینە – کە روبەری ١٠٩٣ کیلۆمەتر چوارگۆشەیە و لەسێ ناحیە پێك هاتووە ... قەزای ناوەندی شاری بۆکان کە لە چوار ناحیە پێکهاتووە ...دانیشتووانی بۆکان بەزمانی کوردی زاراوەی موکری ئاخاوتن دەکەن ... دانیشتووانی شاری بۆکان ١٠٠٪ کوردن و بەئاین موسمانن و لەهەردوو مەزهەبی شیعەو سووننەی ئیسلام پێکهاتوون .

دانیشتووانی کۆنی بۆکان و نەتەوەکانی دیکە لەناوچەکەدا ئەو شووێنەوارانەی لەگەران و پشکنین شووێنەوارەکان دۆزیوویانەوە لە هەڵکەناندنی بەرد دەگەرێتەوە بۆ ٨٠٠ ساڵ بەر لەزایین و بەدەیا قەڵاو خانووی کۆنی تیا بەدی دەکرێت ، کە خاوەنداریەتی بۆ پەنجە ماندوبوونەکانی کورد دەگەرێتەوە . بۆکان لەساڵی ١٩٣٦ یەکەم قائمقامی بۆ دامەزراوە ، کە ناوی عەزیزخانی حەیدەری بووە ... یەکەم قوتابخانە لەساڵی ١٩٢٨ کراوەتەوە ... ئەمە کورتەیەك لەسەر باسی بۆکانی رۆژهەڵاتی کوردستان.

سەرچاوە:– گۆڤاری – خاك – ژمارە/١٣٠.

١٨٥٣

١٨٥٣/٧/١ کۆماندۆزی ئەمەریکی – پەیری– بە توونـدی ئاگاداری سەرکردەکانی ژاپۆنی کردو داوای لێیانکرد ،کە بە پەلە دەرگا لە بەردەم هاتووچۆی کەشتیەکانی دەریاوانی بکەنەوە جا بەخۆشی بێت یان بەزەبری هێزبێت لە

هەرێمەکەدا بەرەو جیهان .

١٨٥٣/٨/٢١ لـەدایك بوونی زاناو کیمیاناس و فەیلەسوف ئەلمانی – ئۆستڤلد – ماوەی خوێندنی ناوەندی لە ریگا – ئەلتڤیا – بردۆتە سەر . لە ساڵی ١٨٧٢ چووەتە زانکۆی دوریات – ئەلان ، تاراتوو – کە خوێندنی کیمای لەلای کارل ئەشمدن و یوهان لمیرگ تەواوکردووە . هەروا فیزیای لەلای بڕوانامەی ماستەری بەدەست هێناوە ... دوای تەواوکردنی خوێندن بۆتە مامۆستای یاریدەدەر لەزانکۆی دووریات .

دوای ئەوە بۆتە مامۆستای – تخصص فی نظریه التفاعل فی الکیمیا – . لە ساڵی ١٨٧٨ بڕوانامەی دکتۆرای بەدەست هێناوە لەکیمیا . لەساڵی ١٨٨٠ دامەزراوە بەمامۆستای کیمیا لە پەیمانگای ئەندازیاری – پۆلیتکتیك – لە ریگا لە ئەلمانیا . لە ساڵەکانی ١٨٨٥ – ١٨٨٧ دانراوەیەکی دانا بەناوی – متن من الکیمیا العامە – لە ساڵی ١٨٩٨ پەیمانگای کیمیای فیزیائی لەزانکۆی لیبستك کردەوە ... لە ساڵی ١٩٠٦ خانەنشین کرا ، لە پێناو توێژینەوەو لە ساڵی ١٩٠٩ پاداشتی نۆبلی پێ بەخشرا .

ئەم فەیلەسوفە لەکارەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٩٣٢/٤/٤ کۆچی دوایی دەکات ... شایانی باسە ئۆستڤلد دامەزرێنەری وزە بووە ... کە یەکێك بووە لەجۆری مەزهەبی یەکایەتی monisrnus کە ئەو تیئۆریەش لەسەر بنەمای خەسلەتی وزە بووە ، کە جۆرەکانی وزە جیاوازن لەچەندین بواردا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی– بەرگی /٢ .

١٨٥٤

١٨٥٤/٢/٢٨ دامەزراندنی پارتی دیموکراتی لە ئەمەریکا ، لە پاڵ پارتی کۆماری کە ئەو دووپارتە تاکوو ئێستا بەپێی دەنگی دەنگدەران لە هەڵبژاردنی کۆنگرێس و ئەنجوومەنی پیران و سەرۆکایەتی ئەمەریکا دەسەڵات دەگرنە دەست ، کە هیچ سەرۆکێکی ئەمەریکا لەماوەی دووخوولی سەرۆکایەتی زیاتر ناتوانێ خۆی هەڵبژێرێ ، جا بە هەر جۆرێك بێت . لە نێوان ئەو دووپارتەو بە دەرنەچوونیان لە دەستوورو یاسای هەڵبژاردنەکان لە ئەمەریکادا .

١٨٥٤/٣/٣١ لە دوای ناچارکردنی ژاپۆن ، کە هەڵسێ بەمۆر کردنی کۆمەڵێك رێکەووتنامە ، لەوانە رێکەووتنامەی – کاناجان– ی دۆستایەتی بوو لەگەڵ وولاتانی

پەیووەندار لە جیهان .

١٨٥٤/٧/١٢ هونەرمەندی شێووەکاری ناوداری ئیتاڵیا- ئەمادۆمۆ دلیانی- لە شاری ئۆسکانای ئیتالیا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە لە وولاتەکەدا .

١٨٥٤/٧/١٤ وازهێنانی سوڵتانی مەسقەت لە دوورگەکانی کەنداو، بە ناوی مۆریاو کۆریا بۆ چوونە ژێر دەسەلاتی تاجی بەریتانیا .

١٨٥٤/٨/١٦ هێزەکانی سووپای فەرەنساو بەریتانیا هێرشیان کردە سەر سووپای قەیسەری ڕووسیا ، لە ئەنجام هێزەکانی سووپای فەرەنساو بەریتانیا توانیان لە دورگەی – ئالند- لە دەریای بەلتیق بە وێرانکردنی شاری بۆرمارسووندی ڕووسیا سەرکەووتن بەدەست بێنن لە ناوچەکەدا .

١٨٥٤/٩/١٨ سەرکردەی کورد یەزدانشیر سوودی لە ڕۆیشتنی هێزەکانی سووپای تورك وەرگرتو ئالای ڕاپەڕینی بەرزکردەوە ، لە هەمان کات سەرۆك هۆزەکانی هەکاریو مۆکاتسەکانو بۆتان بەچەك دێنە ریزی ئەو ڕاپەڕینە لە باکووری کوردستان .

لەگەڵ ئەوەشدا هێزەکانی سووپای عوسمانی لە کوردستان ژمارەیان کەم دەبێتو ڕاپەڕینەکەش بەردەوام دەبێت ، کە بەرەو هەرێمەکانی بەتلیسو موسل هەنگاو دەنێو هێزەکانی سووپای تورك لەو ناوچانە دەردەکەنو کەلوپەلە جەنگیەکانیان لێ داگیردەکەن ، لەهەمان کات کوردە ئێزیدیەکانیش بەشداری لەو ڕاپەڕینە دەکەن لەپێناو سەرکەوتن لە باشووری کوردستان .

١٨٥٤/٩/٢٠ بە هۆی لاوازی هێزەکانی سووپای قەیسەری ڕووسیاو ووردبینی لەڕێکخستنی هێزەکانی سووپای بەریتانیاو فەرەنسا توانیان هێرش بکەنە سەر هێزەکانی سووپای قەیسەری ڕووسیا لە شەڕی ئەلماو بەبەرێکردنی کەشتیە جەنگیەکانی ڕووسیا لە بەندەری سیپاسنۆپۆل لە ناوچەکەدا .

١٨٥٤/١٠/١ لەدایك بوونی رووناکبیری رامیاری و سوشیالستی ناوداری تشیکی – کارل کاوتسکی – . باوکی وێنە گرێکی تشیکی و دایکی ئەلمانی بووە . فێربوون و هەڵگری بیری سوشیالستی لەرێگەی چیرۆکی چیرۆکەکانی فەرەنسی بەناوبانگ – جۆرج ساند – بووە لە گەڵ دانراوەکانی لوی بلان و دانراوەکانی لاسالی سوشیالستی .

لـه سـاڵی ١٨٧٤ دەسـتی بەخووێنـدنی فەلسەفەو مێژوو کـردووە لـەزانکۆی ڤیینـا . دوای ئـەوە دەسـتی کـردووە بەخووێنـدنی ئـابووری و زانسـتەکانی سرووشـت و دڵخۆشـکەر بووە بـە تیئـۆری داروین لـە پەرەسـەندنی مێـژووی کۆمـەڵگای مرۆڤایـەتی . لـە سـاڵی ١٨٧٥ چـووەتە ریـزی پـارتی دیمـوکراتی سوشیالـستی لەشـاری ڤیینـا . دوای ئـەوە بەشـداری لـەدەرکردنی گۆڤـارێکی هەفتانەی – دیموکراتی سۆشیالستی – کرد .

لە ساڵەکانی ١٨٨٥ تـا سـاڵی ١٨٩٠ لـە شـاری لەندەنی پایتـەختی بەریتانیا یاریـدەدەری فریـدریش ئینگلش بـووە ... دوای ئـەوە چـووە شـاری بـەرلینی ئەلمانیا . لە ساڵی ١٨٩١ بەشـێکی لـەتیئۆری – پرۆگرامتـەرفۆرت– نووسـی . دوای ئەوە لەساڵی ١٩١٧ چـووە ریـزی دیمـوکراتی ئیشتراکی بێ لایەنـەکان . ئەم فەیلەسوفەی زانایە لەکارە هەمەلایەنەکانی رامیاری و ئابووری و زانستی بەردەوام بـووە تـاکوو لـە ١٩٣٨/١٠/١٧ لـە ئەمستردام ماڵئـاوایی لـە گـەلانی و وولاتەکەی و جیهان دەکات .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣ .

١٨٥٤/١١/٢ بـەرەی قـەفقاز لـە گـەڵ قاسـم خـان و چـەند سـەرەك هـۆزی دیکـەی کـورد لـە سەرووی رۆژهەلات و باکووری کورستان ، لـە گونـدی – کیـزل– کۆبوونـەوە ، لـە پێنـاو یارمـەتی دانـی ئـەو کوردانـەی کـە کەووتبوونـە ژێـر دەسـەلاتی رووسیای قەیسەری لەجەنگدا ، دژی دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمـانی لـە کوردستان .

١٨٥٤/١١/٣٠ لـە دوای مردنـی دامەزرێنـەری وولاتـی میسر محەمـەد عـەلی پاشـاو لـە هـەمان کات کووژرانی عـەباس پاشـا ، سـەعید پاشـای دۆسـتی فەڕەنساو لایـەنگیری محەمەد عەلی پاشا ، ماوەی بەدبلۆماسی فەڕەنسی گەوورەو بازرگانی گەوورە – فردیناند لبیس – دا بە بە کار هێنانی لایەکی کەناڵی سوێس .

سەرەڕای نارەزایی حکوومەتی بەریتانیا .

. لـە پێنـاو دروسـتکردنی کـەناڵی سـوێس لـە میـسردا . کـە ئـەم کەناڵـە کاریگـەری و کاردانـەوەی باشـی هەیـە لـە سـەر بـاری ئـابووری و بازرگـانی وولاتـی میسر و وولاتانی دیکەی جیهان .

١٨٥٥

١٨٥٥/٧/١ لە دایك بوونی کەسایەتی ناوداری کوردی و عەرەبی و جیهان ، مامۆستا عەبدولرەحمان شێخ ئەحمەدی بەهائی محەمەد مەسعوودی ، ناسراو بە عەبدولرەحمان کەواکبی ، لە شاری حەلەبی ئێستای سووریا .

کە لە بنەماڵەیەکی روناکبیری ناوداربووە ، خووێندنەکانی بەخووێندنی ئایینی ئیسلام , دوای ئەوە قوتابخانەی تەواوکردووە ، کە دوا پلەی خووێندنی لەکۆلێژی یاسابووە بە دەرچوونی بە پارێزەر لە شارەکەدا.

٩ / ١٨٥٥ لەدایك بوونی فەیلەسوف و تایبەتمەند لە زانستی رەگەزەکانی شمیرلن لە پۆرتسمارت لە – ئینگلتەرە . شایانی باسە ئەم فەیلەسوفە لە بنەرەت ئسکتلەندی بووەو دوایی بۆتە ئەلمانی ... باوکی سەردکردەیەکی ئەلمانی بووە لە هێزەکانی سووپای دەریایی ئینگلیزی و دوای ئەوە بۆتە ئەمیرال ... لەدایك و باوکێك بووە ، کە بنەماڵەکەیان دەگەرێتەوە بۆ یەکێك لە دەووڵەمەندەکانی ئیسکتلەندە .

لە دوای مردنی دایکی شمیرلن داپیری بەخێووی دەکات لە شاری فرسای لە فەرەنسا . لەگەرەکێك لەگەرەکەکانی پاریس لەساڵی ١٨٦٦ چووە قوتابخانە ئینگلیزیەکان ... بەهۆی نەخۆشی گەشتی کردووە بۆ سویسراو دوای ئەوە لە ساڵەکانی ١٨٧٠ – ١٨٧٣ دەستی بەخووێندن کردووە لەلای لاهووتی ئەلمانی – ئۆتۆ کۆنتسە – و دوایی گەراوەتەوە ئینگلتەرە . دوای ئەوە گەراوەتەوە فەرەنساو زانستەکانی کشتووکاڵی و جیۆلۆجیان خووێندووە ... دوای ئەوە لەساڵی ١٨٧٦ چووەتە ئەسپانیا .

لەساڵی ١٨٧٩ زانستی پزیشکی لەژنێف خوێندووە ... دوای ئەوە بەرەو بۆسنە رۆیشتووەو لەهەرێمی بەلکان زانستی رەگەزەکانی خوێندووە .لە ساڵی ١٩١٦ ناسنامەی ئەلمانی وەرگرتووە... یەکەم دانانەکانی بەناونیشانی – اسس القرن التاسع عشر – لە دوو بەرگدا بڵاوی کردۆتەوە لە نێوان ساڵەکانی ١٨٩٩ – ١٩٠٤ ، کە بۆ دەجار ئەم دانراوەی بەچاپگەیاندووە . دووەم بەرهەمی – النقریه الّریه من العالم – لە ساڵی ١٩٠٥ ت/٣ – منشن – ١٩١٦ بڵاوکردۆتەوە ... لەگەڵ چەندین بەرهەمی دیکەی و بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٢٧/١/٩ لە ئەلمانیا کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٥٥/١١/٢١ شانشینی سووید بڕیاری دا بەچوونە ناوجەنگ لە هەرێمەکان لە تەك هاوپەیمانان ، کە بووە هۆی دروست بوونی ترس لەلایەن قەیسەری ڕووسیا – ئەسکەندەری دووەم – و هێرشی کردە سەر هێزەکانی سووپای هاوپەیمانان لە بەندەرەکانی سان بترۆسبۆرگ و سەرکەووتنی بەدەست هێنا. لەهەمان کات سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری لە هەرێمی قەوقازو سەرکەووتنی لە باکووری کوردستان بەتایبەتی لە شاری قارس ، بە سەر هێزەکانی سووپای عوسمانی. ئەمەش لە دوای گەمارۆدانێکی دوورو درێژ . لەلایەن هێزەکانی سووپای هاوپەیمانان و هێزەکانی سووپای عوسمانی بەتایبەتی لەسەر خاکی کوردستان.

١٨٥٦

١٨٥٦/٢/١٨ ڕاگەیاندنی بە ناو بڵاووکراوە بەناوی – هێلی هەمایۆن– لە پێناو چاکسازی خێرخوازییە مەمبدەئەکانی یەکسانی ، لە نێوان هەموو دانیشتووانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی و دوور لەجیاوازی بیروو بۆچوونی ئاینی و نەتەوەیی ، کە ئەمەش ڕووەو بڵاوکراوە بوو بە هەوڵی ڕەشید پاشای سەرەك وەزیرانی عوسمانی .

١٨٥٦/٣/٣٠ مۆرکردنی پەیمانی پاریس لە نێوان دەسەڵاتی فەڕەنساو بەریتانیا لەپێناو هاوکاری و دۆستایەتی لەبوارەکانی پەیووەندی و بەرگری و ڕامیاری و

ئابووری و بازرگانی لە جیهاندا .

١٨٥٦/٦/١٢ گەرۆکی بەناوبانگی فەرەنسی – ئا.کلیمان – A.clemene – لە ریگەی دۆستایەتی لەگەڵ پاشایەکی بابانەوە گەشتێکی بۆ باشووری کوردستان دەست پێکردووەو گەشتنامەکەی خۆی بە زمانی فەرەنسی بەناوی – گەرانێك بەناو کوردستانی خوارووی عوسمانی :-

لە کەرکوکەوە تا رواندز – نووسیوە هەر ئەم ساڵە لە وولاتی سویسرە لە گۆڤاری – Msgg – بلاوکردۆتەوە .

جێگەی باسکردنە کە لە درێژەی باسەکەیدا – ئا.کلیمان – دەنووسێ و دەڵێ :– ژمارەی دانیشتووانی شاری کەرکوك :– سەرووی شار ، ناوجەرگەی شار و کەناری شارەکە ، بێجگە لە سەربازەکانی ئوردوخانە ، کە نزیکەی ٢٥٠٠٠ هەزار کەسێك دەبن کە سێ چارەگی کوردن .

ئەمەش لە هەموو سەرنج راکێشتر ئەو ستاتستکەیە کە – ئا.کلیمان – لەبارەی دانیشتووانی شارەکە بە دەستی دەدات ، کە دەکرێ وەك بەڵگە نامەیەکی مێژوویی سەلمێنراو بێلایەن بیخەینە بەرچاو لەسەر باری شارەکەدا .

هەروا گەرۆکێکی دیکەی فەرەنسی بەناوی – کیونێ ڤیتال – ئامارناس و جووگرافیناس ، خاوەن چوار بەرگی گەورەی کتێبێك بەناوی – تورکیای ئاسیەوی – کە لە ساڵەکانی ١٨٩٠ – ١٨٩٤ لە پاریسی پایتەختی فەرەنسا بلاویکردۆتەوە ... کە ئاماری هەموو وویلایەت و قەزاکانی کوردستانی ژێر دەسەلاتی عوسمانی ... ڤیتال دەنووسێ :-

کەرکوك قەزای سنجاقی شارەزوورە ، بریتیە لە پێنج ناحیەو ٣١٠ گووند ، کەرکوك هەر لە کۆرکۆرای کۆنەو ناوەندی ئیدارەی سنجاق و مەڵبەندی قەزای شارەزوورە ، مەسیحیەکانی کەرکوك ئارشیڤێکی خالدیان هەیە کە پێنج قەشە هاوکاری تێدا دەکەن ... کەرکوك شووێنی حاکمی سەربازی سنجاقی شارەزوورە .

Cuinet vital , La turquie dtsie , Ed , Le Roux , paris 1891

سەرنجێك :-

دانیشتووانەکانی شاری کەرکوك سێ چارەگی کورد بوونە ، بەلام هەڵگری بروا

ئاینەکان لە موسڵمان و مەسیحی و کوردیان تیا نەبووە ... ئەم مەحالە کە نژادیان چی بووە ، عەرەب بە ژمارەی پەنجەی دەستان و تورکمانەکانیش پیاوەکانی دەسەلاتی عەوسمانی بوون ، واتە تەواوی دانیشتووانی رەسەنی کەرکوك کورد بوونە لە هەموو بوارەکاندا .

ئەم نەخشەیە لە ساڵی ١٨٥٦ دروستکراوە لە لایەن دەوڵەتی عوسمانی کە کوردستانی بە تەواوی تیا دیار کراوە .

١٨٥٦/٦/٢٤ مۆرکردنی رێکەووتنامەی نێوودەوڵەتی بە هۆی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای ئیتاڵیاو نەمسا ، کە لە ئەنجام ٤٠ چل هەزارکەس کوژرا ن لە- سۆلفرینۆ - لە بەر ئەوەی لەنیووەی دووەمی سەدەی بیستەمدا ، ١٧٠ شەڕ روویداوەو لە ٩٠٪ . خەڵکی بێتاوان گیانی لەدەست داوە لەم شەڕانەدا لە بەر ئەوەی بەدرێژایی ٥٠٠٠ هەزار ساڵ ، کە ١٤هەزار شەڕ لەجیهان بەرپابووە ، کە زیاتر لە ٠٠٠ ر٠٠٠ ر٠٠٠ ر٥ ملیار مرۆڤ کووژراون لەپێناو بەرژەووەندی تایبەتو دەسەڵات لە لایەن دەسەڵاتدارە جیا جیاکان لە جیهاندا .

١٨٥٦/٧/٢٨ کۆچی دوایی مۆزیکاری ناوداری جیهانی و ئەڵمانی رۆبەرت ئەکلسەندەر شومان ، لە تەمەنی ٤٦ ساڵیداو کۆمەڵێك لە بەرهەمە بە هادارەکانی لەدوای خۆی جێ هێشت وەك کەلتورێك بۆ وولاتەکەیی و جیهان .

١٨٥٦/٩/١ لە دایك بوونی سەرەك وەزیرانی میسرِ سەعد زەغلول لە گوندی – ئیبانە– ی رۆژئاوای میسرِ بووە ، دەرچووی زانکۆی ئەزهەر بووە لە ساڵی ١٨٧٣و لەرۆژنامەی– وەقائعی میسرِی– سەر نووسەر بووە ، لەگەڵ شێخ محەمەد عەبدە بە شداری لە شۆرِشی عەرابیەکانی کردووە ، دوای ئەوە کاری پارێزگاری دەکرد ، دوایی بووە بە وەزیری معاریف و دادو چەندین کاری دیکەو سەرکردایەتی میسرِی کردووە ، لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانیدا .

دوای ئەوە بووە بە سەرەك وەزیرانی میسرو هەروا سەرۆکایەتی ئەنجوومەنی نووێنەرانی کردیە ، کە رۆڵی سەرەکی هەبووە لە گۆرِەپانی رامیاری میسرو کەسایەتیەکی ناوودار بووە تاکوو کۆچی دوایی کردووە لە وولاتەکەیدا .

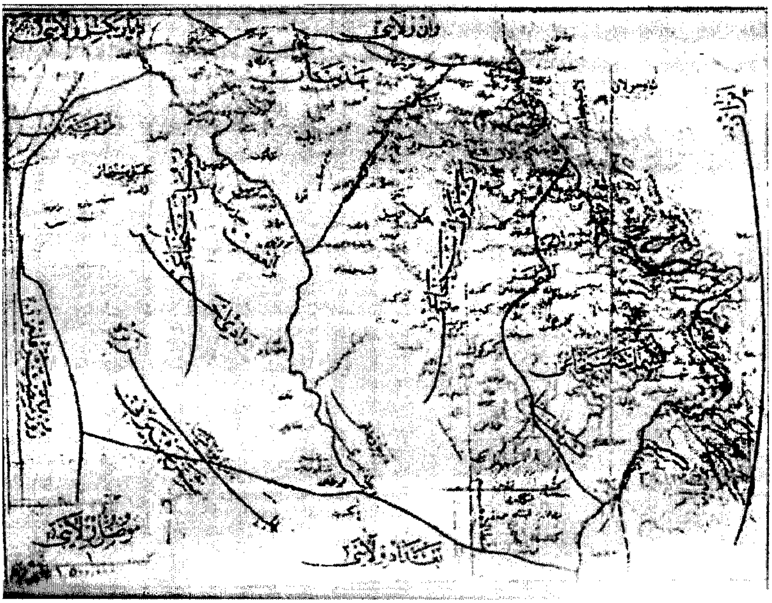

١٨٥٦/١٢/٢ بڕیاری جێبەجێکردن لە دیاری کردنی سنوور لە نێوان وولاّتان بە پێی پەیمانی – بایۆن – لە نێوان فەڕەنساو ئیسپانیاو بە تایبەتی سنووری نێوان دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و ئیمپراتۆریەتی فارسی سەفەوی لە سەرخاکی کوردستان ، کە لە ئەنجام بووە هۆی دیاری کردنی سنووری نێوان ئێران و ئێراق و تورکیاو سووریاو بەپێچەوانە لە سەر خاکی کوردستان.

١٨٥٧

١٨٥٧/٦/٢ بۆ یەکەم جار لە مێژووی جیهان ، ئامێری تەلەفۆن لە لایەن زانای ناوداری جیهانی – ئەلسکەندەر بیل– داهێنرا ، کە ئەم ئامێرە ساڵ بەساڵ بەرەو پەرپێدان و پەرەسەندن و گەشەپێدانی بەردەوام بووە تاکوو گەیشتە ئامێری ئەلیکترۆنی لە دوا پەرەسەندنیدا .

ئەویش بە مۆبایل لە ڕێگەی مانگی دەستکردی دروستکراوی پیشەسازیدا ، کە ڕۆلی گرنگ و سەرەکی و بنەڕەتی هەیە و دەبیّ لە ڕاپەڕاندنی هەموو جۆرە کارێکی ڕامیاری و ئابووری وبازرگانی و سەربازی و نەتەوەیی

ونیشتمانی و کۆمەلایەتی و ڕۆشنبیری و کەلتوورو دابوو نەریت و زمان و مێژوو.

کە بۆتە ئامێرێکی شارستانی بە هەموو مانای پەرەسەندن و پێشکەوتن لەجیهاندا ، لەپەیوەندیە هەمەلایەنەکان وەك لەسەرەوە باسکراوە لە جیهاندا .

١٨٥٧/١٢/٣ لەدایك بوونی ڕۆماننووس و نووسەرو ڕووناکبیر ناوداری جیهانی - جۆزێف تیۆدۆر کورزینیۆ - ناسراو بە جۆزێف کونراد ، .لە شاری بیردیشیفی لە وولاتی ئۆکرانیا لە دایك و باوکێکی پۆلۆنی ... ئەپۆلۆ کورزیتیۆمی باوکی وەرگێرێکی کارامەو بەتوانا بووە ... کە شاکارەکانی ڤیکتۆرهۆگۆو ولیەم شکسپیری بۆسەر زمانی خۆی وەرگێراوە ... بەو هۆیەوە جۆزێفیش حەزی دەچێتە سەر فێربوونی زمانەکانی ئینگلیزی و فەرەنسی و ئەلمانی ، لەلایەکی دیکەوە ئەپۆلۆی باوکی یەکێك بووە لەو رابەرانەی کە لە پێناو سەربەخۆیی پۆلۆنیا لەژێر باڵی ئیمپراتۆریەتی ڕووسیای قەیسەری ئەوسا تێدەکۆشا.

لەبەر ئەو هۆیە دەستگیر دەکرێت تا لە ساڵی ١٨٦٨ بە نەخۆشی سل کۆچی دوایی دەکات... دوای ئەوە جۆزێفی تەمەن ١١ ساڵ بۆلای مامی دەچێتە سویسرا و شەش ساڵ لەلای ئەودا دەژیت... لەو کاتەش فێری هەردوو زمانی ئەلمانی و فەرەنسی دەبێت ... دوای خوێندنەوەی نووسینەکانی چەندین نووسەرو ڕۆماننووس کە بەشێوەیەکی ڕۆنسیانە خەونی بە دەریاو ژیانی دەریاوانان دەبینێ .

کە تەمەنی ١٧ ساڵان دەبێ واتە لەساڵی ١٨٧٤ بەرەو مارسیلیای فەرەنسی رەودەکات بەو بروایەی کەجارێکی دیکە نەگەرێتەوە پۆلۆنیای دوور لەئازادی و شادیدا ، لەو کاتانەدا چەندین کاری هەمەلایەنە دەکا لە پێناو بژێووی ژیان و تاکوو لەساڵی ١٨٧٨ لەکۆمپانیای - ماڤیس - ی کەشتیەوانی بەریتانی کاری دەست دەکەوی و بەرەو ئەو وولاتە هەنگاو دەنێ و لە بەریتانیا رەگەزنامە بەدەست دێنێ و چەندین گەشتی بازرگانیش بۆ وولاتانی باشووری ڕۆژهەلاتی ئاسیاو ئەفریکیا دەکات ... دوای ئەوە بەهۆی نەخۆشی و مەلاریا لەساڵی ١٨٩٤ دەگەرێتەوە بەریتانیا .

لەدوای ئەو هەموو هەوڵانە یەكەم رۆمانی بەناوی - گێلایەتی مابەر - لە ساڵی ١٨٩٥ بڵاودەكاتەوە ... دوای ئەوە چەندین بەرهەمی دیكە لە ساڵەكانی ١٩٨٩ ، ١٩٠٠ ، ١٩٠٣ ، ١٩٠٤ ، ١٩٠٧ بڵاودەكاتەوە وەك - زنجی ئاسیا - ئەلوردەجیم - تیفۆن - نوسترمۆ - نۆكەری نهێنی - لە ساڵی ١٩١٣ رۆمانی - بەخت - بڵاودەكاتەوەو قازانجی باشی لێدەكات .

ئیتر ئەم نووسەرە لەنووسینی رۆمانەكانی بەردەوام دەبێت تاكوو لە ١٩٢٤/٨/٣ بەهۆی نەخۆشی دڵ لەگوندی پێشویسپۆری هەرێمی گشتی رۆژهەڵاتی ئینگلتەرا كۆچی دوایی دەكات .

١٨٥٨

١٨٥٨/٣/١٨ داهێنەری ماكینەی دیزل - رۆدۆلف كریستیان كارل - ناسراو بە - رۆدۆلف دیزل ... لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسیا لەدایك بووە ... كە دایك و باوكی كۆچبەری باڤاری بوونە ... ئەم كەسایەتیە هەر لە تەمەنی منداڵیەوە بەهرەكەی شەیداو ئارەزووی بوراەكانی زانستی بووە بەتایبەتی زانستی میكانیكی ... ئەم هۆكارەش وای لە دیزل كرد بوو كە هانی دا لە تەمەنی چواردە ساڵی بریاربدات و ئاواتی لەم بوارەدا بە دەست هێنانی بروانامەی ئەندازیاری بێت .

ئەمەش وایكرد لەلایەن یەكێك لەدامەزراوە فەرەنسیەكانەوە وەك رێزلێنان لەبەرامبەر سەركەووتنی لە خووێندندا خەڵات بكرێت ... دایك و باوكی دیزل زۆر هەژار بوونە و بەو هۆكارە لە منداڵیەوە ئەركی یارمەتی دانی ئەوانی كەوتە ئەستۆ ... ئەمە لەلایەك و لەلایەكی دیكەش خۆشەویستی باوكی بۆ دیزل بە هرەمەندی دیزل باوكی ڕەوانەی ئەلمانیای كردو لەلایەن خزمێكی باوكی مایەوە لەشاری - ئۆرگسبۆرگ - و چووە قوتابخانەی پیشەسازی و تا تەواوكردنی خووێندنی لەم قوتابخانەیەدا .

بۆ تەواوكردنی خووێندنی باڵاتر چووە قوتابخانەی زانستی لەشاری میونخ و دەستی كرد بەبەدی هێنانی خەونەكانی ، كە ئەویش توویژینەوە بوو لە بواری میكانیك و دوای دەرچوونی لەزانكۆ گەرایەوە فەرەنسا ... لەشاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا ، بوو بە بەرێوەبەری یەكێك لە لقەكانی

کۆمپانیای – لیند – ئامێرێکی بەستەنی – تجمید – و لەپاریس چەند داهێنانێکی تۆمارکرد ... کە گرنگترین ئامێری بەستەنی بوو کە لەوکات بەزۆری لە پیشەسازی بەکاردەهێنرا ...

رۆدۆلف دیزل لەساڵی ١٨٩٠ دا بیرۆکەی داهێنانی ئەو ئامێرەی کە لەخوولیای مێشکیەوە بوو هەموو داهێنانێك دەرهاویشتەی دوو تووخمی سەرەکیە . کە ئەویش بیرۆکەی جێ بەجێکردنە ... بەم جۆرە لە ساڵی ١٨٩٣ لە کارگەی – man – واتە – مان – ی ئامێری دروستکردندا لەشاری ئۆکسبۆرگ لە ئەلمانیا . دیزل بەیارمەتی بەڕێوەبەری کارگەکە دەستی کرد بەتوویژینەوەو تاقیکردنەوە ، ئەویش لە پێناو دروستکردنی ئەو ئامێرە . ئەم کارەش ماندوو بوون و هەوڵ و کۆششکێکی بێ ووچانی دەویست و تا ساڵی ١٨٧٩ دا دیزل توانی ئامێرەکەی کە – بیست هۆرس پاوەر – واتە – هێزی بیست ئەسپ – بوو بەو شێووەیەی خۆی دەیویست کاری پێبکات . بەمەش دیزل شۆڕشێکی گەوورەی لە جیهانی میکانیکدا بەرپاکرد ... دوای ئەوە دیزل پەرەی بەو ئامێرەدا کە بەناوی دیزل بوو .

لە ساڵی ١٩٠٣ ئەم ئامێرە بۆ کەشتیەك بەکاریهێندلرا کە لە دەریای قەزویندا کاری دەکرد و لەساڵی ١٩٠٥ کۆمپانیای – مان ، بۆ بەرهەمهێنانی ووزەی کارەبا لە شاری – کیفی – پایتەختی ئۆکرانیا بەکاری هێنا ... هەروا بۆ یەکەمجار لەشەمەندەفەر لە ساڵی ١٩١٢ بەکارهێندرا .

ئەم مرۆڤە لەکارەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٩١٣/٩/٢٩ دیزل لە گەشتێکی لە دەریای بەلژیکا کە بەرەو بەریتانیا بەرێکەووت بە مەبەستی دارشتنی بناخەی کارگەیەکی تازەی ئامێری دیزل ... بەڵام بەم ئامانجە نەگەیشت و بۆ رۆژی ١٩١٣/٩/٣٠ ئەم کەسایەتیە وون دەبێ و واش پێ دەچێ کە خۆی فرێدابێتە ناو دەریاو گیانی لەدەست دابێ ... کە ئەمەش بووە زیانێکی گەوورە لە بواری زانستی میکانیك لەجیهاندا .

سەرچاوە :– گۆڤاری مێرگ – ل/٣٠ . وەرگێرانی ئەندازیار محەمەد سالح فەرەج .

١٨٥٨/١٢/٧ لە دیك بوونی هونەرمەندی مۆزیکاژەنی ناووداری ئیتاڵی – یوتشین – لە شاری ڕۆمای پایتەختی ئیتاڵیا.

١٨٥٩

١٨٥٩/٥/٢ لەدایك بوونی ئەدیبی ڕۆماننووسی بەریتانی - جیرۆم کلایکا - لە ستادفور شابەری بەریتانیا ... لەتەمەنی چوار ساڵی بێ دایك و باوك ماوەتەوە . چەندین کاری جیاوازی کردووە لەوانە ڕۆژنامەوانی و وانەگووتنەوە ...چەندین چیرۆکی لە ڕۆژنامە بلاوکردۆتەوە ... یەکەم ڕۆمانی لەساڵی ١٨٨٥ بەناوی - لەسەر نەخشەی دەروەیدا - بلاوکردەوە. لەمانگی/١٨٨٨/٦ جۆرجینا ئیلزابیتی مارەکرد و لەسەر نووسینە گالتە جاریەکان بەردەوام بوو ... لە ساڵی ١٨٨٩ لە ڕۆمانی - سێ پیاو لەبەلەمێکدا - خۆی نواند ... بیرۆکەی چیرۆکەکانی لە مانگی هەنگوینی و خۆی و گەشتێکی لەگەڵ هەردوو برادەرەکەی لە ژیانی ڕاستەقینەدا وەرگرت . لەساڵی ١٨٩٣ چاپکراوێکی دامەزراند کە دووهەفتە جارێك دەردەچوو . دوای بە ئەنجام گەیاندنی لە گەڵ بە دەیا بەرهەم .
لە ساڵی ١٩٠٢ ژیاننامەی خۆی لە پەرتوکێکدا بلاوکردەوە بەناونیشانی - پۆل کیلڤەر - ئەم نووسەرە لەسەر کارە هەمەلایەنەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٢٩/٦/١٤ لەنەخۆشخانەی حکوومی کۆچی دوایی دەکا .
شایانی باسە کە ئەم نووسەرە بە ڕۆمانی - سێ پیاو لەبەلەمێکدا - ناوبانگی دەرکرد ، کە بەیەکێ لە شاکارەکانی ئەدەبی گالتەجاری جیهانی دەژمێردرێت و تاکوو ئێستاش بەهای بوونی خۆی لەلای خوێنەران بەرز ڕاگرتووە لەجیهاندا .

١٨٥٩/٧/٣١ لەوکاتەی کە دەسەلاتی عوسمانی لە هەرێمی لوبنانی ئێستا بەرەولاوازی هەنگاوینا ، لە هەمان کات ئەوروپیەکان دەست تێووەردانیان لە باری مەزهەبە مەسیحیەکان دەکرد ، وەك ئۆرسوزکسی . کە سەر بە ڕووسیای قەیسەری بوون و کاسۆلیکەکانیش کە سەربە فەرەنسا بوون و پرۆستانتەکانیش سەربە بەریتانیا بوون لە وولاتەکەدا.
لەوکاتەش لایەنە ئیسلامیەکانیش لەو ململانێیە دوور نەبوون بەتایبەتیش لە دوا ڕۆژی ڕووداوەکانی لوبنان ، لەوکاتەش دەست تێووەردانی لایەنی

دوورزەکان لە گۆڕەپانی ململانێیەکان سەری هەڵداو بەریتانیاش یارمەتی دەدان دژی کاسۆلیکەکانی سەر بەفەڕەنساو لایەنگیری و پیشبڕکێ کردنی لە نێوان فەڕەنساو بەریتانیا ئاشکرابوو لە وولاتەکەدا .

١٨٥٩/١٠/٧ شاعیرو رەخنەگرو چیرۆکنووسی بەناوبانگی ئەمەریکی – ئەدگار ئەلان بۆ – کۆچی دوایی کردووە ، ئەویش بە هۆی تووش بوونی بەنەخۆشی مێشك ، ئەویش بەخووێن لەبەر چوون – نزیف الدم – دوای خۆشی پەرە کاخەزێکی جێهێشتبوو یەك دێری لەسەر نووسیبوو ئەویش :– خودایە روحمم پێبکەی بێ هۆیەکی دیار ئازارێکی زۆرم کێشاوە .

ئەم شاعیرە لەنێوان ساڵەکانی ١٨٠٩ – ١٨٤٩ بناخەی چیرۆکی ترس و تۆقاندنی داناوە ... لەساڵی ١٨٤١ کاتێ رۆمانی– تاوانبارانی شەقامی جۆرج – ی نووسی رەشبین و هەستیری بوو ... هەروا لەلایەن سکسی خوورت نەبووە .

تێبینی :– بەدرێژایی قۆناخەکانی مێژوو زاناو روناکبیران و زاناکان لەباری هەژاری و مەینەتدا ژیاون تاکوو کۆچی دوایی دەکەن ، کە تەنیا نووسینەکانیان دەبێتە سەرمایەی زیندوو لەجیهاندا .

سەرچاوە :– علی رقاب العیاد – ئەنیس مەنسوور میسر /٢٠٠٤ .

١٨٥٩/١٠/٢٠ فەیلەسوف پەروەردگاری پێشکەوتووی جیهان – جۆن ئارشیبالد سبریفۆرد ، ناسراو بە – جۆن دیوینی – لە شاری بیرلینفتۆن فێرمۆنتی ، لە وویلایەتە یەککگرتووەکانی ئەمەریکا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... قۆناخەکانی خووێندنی تاکوو قۆناخی زانکۆش هەر لەم شارەدا لەساڵی ١٨٧٩ تەواودەکات ، بە تایبەتی لەبەشی تیئۆری گەشەکردن . دوای ئەوە بۆ ماوەی دوو ساڵی خووێندنی باڵا تەواودەکات .

لە هەمان کات بیرۆکەی درێژەدان بەخووێندنی فەلسەفە لەهەستی دەخوولێتەوە ، ئەویش بە هۆی بڵاوکردنەوەی بابەتێك لەم بوارەداو هەست بەسەرکەووتن دەکات . دوای ئەوە دریژە بەخووێندن دەدا لە زانکۆی – هۆبکنز– بە خووێندن ، کە لە ژێر دەستی هزرمەندانی بەتوانا و

سەرنجراکێش دەبێت وەك ، جۆرج سیلفستەر مۆریس و ، گی ستانلی هال ئاسۆی زانستی رووناکتر دەبێت .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٨٤ بروانامەی دکتۆرا بەدەست دێنێ و ، دوای ئەوە بۆماوەی ١٠ ساڵ لە زانکۆی مەشیگان وانەی فەلسەفەو پەروەردە دەڵێتەوە هەر لەو ماوەیەشد چەندین کتێب بەرهەم دێنێ لەوانە ، دەروونزانی لە ساڵی ١٨٨٨ . وتارە نوێیەکان لەساڵی ١٨٨٨ . کە ناوەرۆکی ئەم کتێبانە تایبەت بوون بە تێگەیشتنی مرۆڤ لە ژیانیدا .

سەرکەووتنی لەم دوو کتێبەدا بووە هۆی زیاتر گرنگیدان بەرەو ئایدیالیستی هیگل هەنگاوبنێ . دوای ئەوە بەهاوکاری زانای بەناوبانگ جیمس هایدن تالمیس لە هەمان زانکۆ یەکتریان ناسی و لەساڵی ١٩١٨ کتێبێکی هاوبەشیان بەناوی – ئاکار – بڵاودەکەنەوە .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ئەم زاناو فەیلەسوفە جۆدوین کاریگەری دیارو بەرچاویان دەبێ بەسەر بیرکردنەوەی هاوچەرخ و پەروەردەو فێرکرندا ، کە زیاتر لە ١٥ بەرهەمی نووسینی هەبووە... دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٣٠ لە زانکۆ خانەنشین دەکرێت ، دوای ئەوەش ٦ بەرهەمی دیکە لەنووسینەکان بەرهەم دێنێ لە نێوان ساڵەکانی ١٩٣١ –١٩٥١ تاکوو لە ١٩٥٢/٦/٢٠ کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوەکان :– www.auabpsychology.com
www.azzaman.com

١٨٥٩/١١/٢٤ بڵاوکردنەوەی دانراوە بەناوبانگەکەی زانای سروشتی بەریتانیا – سارلز داروین – في اصل الانواع – کە تێئۆریەکەی روون دەکاتەوە ، لە بارەی پەرەسەندنەکاندا ، کە تاکوو ئێستا ئەم دانراوەش جێگەی مشتوومرە لە نێوان زانا بە ناوبانگەکانی جیهان ، کە بەتەواوی نەتوانراوە بەرامبەرەکەی راستی ئەو ناونیشانە ببەزێنی لە جیهان لە هەموو بوارە جیا جیاکان .

١٨٦٠

١٨٦٠/٣/٢٤ بڕیاری جێبەجێکردنی سنووری دەریایی لە نێوان فەرەنساو ئیتاڵیا

دیاریکرا ، بە پێی پەیمانی – تۆرینۆ– ، هەروا دیاریکردنی سنووری سەر زەوی‌و شاخ‌و زەویەکان لە نێوان وولاتانی سەرکەنارەکانی دەریاو زەریاکانیش دیایکرا ، لە پێناو ئازاد بوونی پەیووەندیەکان لە جیهاندا.

١٨٦٠/٦/٢٠ ئیبراهیم شێخانی لەدایك بووی شاری دیمەشقی پایتەختی ئێستای سووریا بووە . جێگەی باسکردنە کە ئەم مرۆڤە کوردە دڵسۆزە بۆ عەرەب و ئایینی ئیسلام لەماوەی ژیانی خۆی لە پێناو ئەو دوو ئامانجە تێکۆشاوە . ئیبراهیم شێخانی بەشداری لەشۆڕشی سووریا کردووە تا کۆتایی لە ساڵی ١٩٣٨ ، چووە ریزی شۆڕشگێرانی فەلەستین دژی ئیسرائیل کە لە تەمەنی ٧٠ ساڵیدا بووە .

ئەم مرۆڤە کوردە لەدونیا هیچی نەویستووە تەنیا جیهاد لە پێناو خواو نەتەوەی عەرەب ، تاکوو لە جەنگی رۆژهەلاتی وولاتی ئوردن لە ١٩٣٩/٢/٢١ دەکووژرێ و دانیشتووانی شارۆچکەی – عەجلون – هەر لەوێ بەخاکی دەسپێرن .

__تێبینی :–__ ئەم مرۆڤە کوردە هەرچەند ناوی ئیبراهیم شێخانی لە خۆناوەو هەوڵکانی لەدژی کوردو خاکی داگیرکراوی بووە ، نەك خۆبەختکردن لە پێناو کوردو کوردستان .....؟.

١٨٦٠/٧/١٥ لەدایك بوونی یاسا ناس و دبلۆماتکارو رامیارو رۆژهەلاتناس وشووێنەوارناس و پلاندانەری ئەلمانی – ماکس فۆن ئۆینهالم – لە شاری کۆلن لەئەلمانیا ، لەخێزانێکی بانکدارکە خێزانەکەی خاوەنداریەتی بانکیان هەبووە ، کە لە سەدەی هەژدەم ئەو بانکەی دایمەزراندبوو لەلایەن باپیرە گەورەی کە لەو کات بانکەکانی وەبەرهێنان لە ئەلمانیا ، کە تاکوو ئێستاش لە بووندا هەیە لە وولاتەکەدا .

هەروا ماکس فۆن خووێندنی یاسای لەزانکۆی ستراسبوگ لە ساڵی ١٨٧٩ تەواوکردیە کە ئەو کاتە بەشێك بوو لە ئەلمانیا ... هەروا لە ساڵەکانی ١٨٨١ –١٨٨٣ لەزانکۆی بەرلینی پایتەختی ئەلمانیای خووێندووەو لە مانگی /١٨٨٣/٢ لە تاقیکردنەوەی نێوو دەووڵەتی سەرکەووتنی بەدەست هێنا . لەمانگی /١٨٨٣/٣ بروانامەی دکتۆرای لەیاسا بەدەست هێناوە لە زانکۆی – کوتنجن – دوای ئەوە زمانی عەرەبی زۆر بەباشی فێربووە بەهۆی خووێندنی

لەلای مامۆستای پسپۆری زمانەوانی لە تەمەنی لاویەتیدا .
بۆ یەکەم جار هەڵسا بەگەشتێك بۆ رۆژهەڵاتی تورکیاو میسر لەساڵەکانی ١٨٨٣ – ١٨٨٤ و لەساڵی ١٨٨٦ گەشتی بەرەو وڵاتی مەغریب ئەنجامدا .
بەر لەوەش بەسەردانێکی زانستیانەی گەورە لە نێوان ساڵەکانی ١٨٨٢ – ١٨٨٣ سەردانی هەرێمی شامی کردووە و هەر لەو سەردانەیدا بەرەو بەسرە کۆچی کردووە ، کە بە ناو خاکی باکوورو باشووری کوردستان تێپەڕیووە و دوایی بەرەو هیندستان و دوایی بەرەو ژێر دەستەکانی ئەراشیای نویٚ لە رۆژهەلاتی ئەفەریکیا . لە گەرانەوەیدا کتێبێکی بەناوی – لەدەریای سپی بۆ کەنداوی فارسی – داناو بلاویکردەوە کە لە دووبەش پێکهاتبووئەویش:–
یەکەمیان:– لەساڵی ١٨٩٩ بەچاپی گەیاندو بەشی دووەمی لە ساڵی ١٩٠٠ بەچاپی گەیاندووە ، لەساڵی ١٨٩٥ گەشتێکی بۆ شاری ئەستەمبوڵ کرد و لەو گەشتەیدا چاوی بەسوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم کەوت . لە ساڵەکانی ١٨٩١ – ١٩٠٦ کوونسل بووە لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسر . لەو ماوەیەدا زیاتر لە ٥٠٠ پاداشتی هەمەجۆری بۆ وڵاتەکەی نووسیووە لەهەموو بوارەکانی کارمەندایەتیدا .
لەو ماوەیەشدا پەیوەندی بەهێزی لەگەڵ تورك و عەرەب ئەنجامدا . لە ساڵی ١٨٩٩ شووێنەواری لە رۆژهەڵاتی سووریا لە گردی حلف دۆزیووەتەوە کە دەکاتە رۆژئاوای کوردستانی ئێستای بەسووریا لکێنراوە ... لە ساڵی ١٩٠٢ بووە بەرپرسی دامەزراندنی هێڵی شەمەندەفەر لە نێوان شاری بەغداو شاری بەرلین ، بە نووێنەری ئەلمانیا بەشداری لەکۆنگرەی رۆژهەڵاتناسی چوارەم کردووە لەجەزائیر .
لە ساڵی ١٩٠٨ بەشداری لەکۆنگرەی رۆژهەڵاتناسی کردووە لە شاری کۆبینهاگنی پایتەختی دانیمارك . لە ساڵی ١٩٠٩ دەستی لەکارەکانی کێشاوە ، لەماوەی ژیانیدا ماکس فۆن زیاتر لە ٢٧ بەرهەمی هەمەلایەنەی دانراوەکانی هەبوو ، لە هەموو بوارەکانی رامیاری و یاسایی و شووێنەوارو رۆژهەڵاتناسی و چەندین بابەتی دیکەدا .
لە گەڵ ئەوەشدا بەژداری تەواوی کردووە لە لێژنەکانی دیاریکردنی سنووری نێوان سووریاو ئێراق و ئێران و تورکیا لە دوای دابەشکردنی کوردستان لە نێوان ئەو وڵاتانە بەپێی پەیمانی لۆزانی ١٩٢٣/٧/٢٤ . ئەم

مرۆڤە بەردەوام بوو لەکارە هەمەجۆرەکانی تاکوو کۆچی دوایی لە ١٩٤٦/١١/١٥ لەشاری لانشتن لە ئەڵمانیا کرد هەر لەو شارەش نێژرا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٣

١٨٦١

١٨٦١/٢/١٩ سەرەتای دەست پێکردنی شۆڕشی بورژوازی لە ڕووسیای قەیسەری ، بە لە ناو بردنی وردە وردەی ڕژێمی دەرەبەگایەتی لە ڕووسیا ... لە هەمان کاتدا بە سەرهەڵدان و دروست بوونی پارت و ڕێکخراوو گرووپی ڕامیاری و نەتەوایەتی و نیشتمانی و چینایەتی لەم وولاتەدا ، دژی چەوسانەوەو بازرگانی کردن بە مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوە لە وڵاتەکەو هەنگاوونانی بەرەو وولاتانی جیهان .

١٨٦١/٤/١٢ بەرپابوونی شەڕی ناووخۆیی ئەمەریکا لە نێوان وویلایەتەکانی باشوورو وویلایەتەکانی باکوور ، کە ئەم شەڕە ناووخۆییە بۆ ماوەی چوارساڵ بەردەوام بوو لە وولاتەکەدا .

ئەویش وویلایەتەکانی باشوور ، کە لە ١٥پانزە وویلایەت پێکهاتبوون و داوای سەربەخۆیی ناوخۆیان دەکرد، لە سەر ئەوبنەمایەی کە مافی خۆی بوو ، کە دان بەیاسای قەدەخەکردنی دیلایەتی – عبید- نەکات . کە وویلایەتەکانی باکوور بەردەوام بوون لە هەڵگرتنی رژێمی دیلایەتی لە ژێر دەسەڵاتی سەرۆکی ئەمەریکا – ئیبراهام لینکۆڵن- ، لەو کاتەی کە وویلایەتەکانی باشوور ناووزەندبوون بە وویلایەتەکانی هاوپەیمان ، یاخوود جیاکەرەوەیی . کە حکوومەتێکی پێکهێنا بە سەرۆکایەتی جیفرسۆن دافیزو داوای کرد بە مافی جیابوونەوە لەو یەکیەتیەی کە لە نێوان باکوورو باری ئەمەریکادا هەبوو لە وولاتەکەدا .

١٨٦١/٦/٦ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عەبدولمەجید خانی دووەم لە تەمەنی/ ٤٠ چل ساڵیدا کۆچی کردو ماوەی دەسەڵاتدارێتی لە سەر ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ٢٢ ساڵ و نیوو بوو ، کە ئەو نیشانی مەجیدی لەسەر دراوی عوسمانی داناو لەدوای خۆی براکەی بووە سوڵتانی عوسمانی لە سنووری ئیمپراتۆریەتەکەدا .

٩ / ٧ /١٨٦١گەر بگەرێینەوە بەر لە مێژووی زایینی و داگیرکەرانی مەگۆل و عوسمانی و ئیسلامی ... زەویەکانی کە کەوتوونەتە نێوان شاری کووتی رۆژهەلاتی

بەغداو قەزای بەدرەی باکووری شاری کووت ، دانیشتووانی کەم بووە بەهۆی کەمی ئاو لە ناوچەکەدا .

بەڵام دانیشتووانی کورد تاکوو دامەزراندنی دەووڵەتی ئێراق لە ساڵی ١٩٢٠ و بەر لەسەردەمی رژێمی بەعسی لە ئێراق دانیشتووانی کورد لەو شارە بە ٧٠٪ مەزەندە دەکرا بە پێی ئامارەکانی کە کوردی لوڕ دانیشتووانی رەسەنی ئەم شارەو دەووروووبەری بوونە . کە ئەمەش نووسەری بەناوبانگ یەعقوبی لە جووگرافیای عەرەبی پێشوو بە – العجم – و لە سەدەی نۆی زاینی لە – کتابی وولاتان – ل/٧٩ کە دەڵێ :–

واست – واتە شاری کووت – دووشارە لە سەر هەردوو بەری زێی دیجلەی رۆژهەڵاتی کۆن و شاری رۆژئاوا ، کە پردێك لەنێوانیان هەیەو دانیشتووانی ئەم دووشارە چۆل بوونە لەعەرەب و عەجەم – واتە عەرەب و فارسی تیا نەبووە تەنیا کورد نەبێت .

هەروا عەبدورەزاق حوسنی دووپاتی ئەوە دەکاتەوە لە نووسینەکانیدا . لە ئێراقی کۆن و نوێ لە ل/١٩٥ . مەبەستیش لەعەجەم لەدوای بەکوردی ئێرانی هاتووە . هەروا لەشارۆچکەی عەزیزیە و سووێسرەو چەندین جێگەی دیکە . کە سووێسرە – لە سورایەتی هاتووە و ناوێکی کوردیە لە بەر ئەوە سوێسرە ووشەیەکی عەرەبی نیە . هەروا عەباسی عەزاویش لە کتێبی عەشیرەتەکانی ئێراق کوردی لاپەرە /١٨٧ دووپاتی ئەو راستیانە دەکاتەوە . لە بەر ئەوەی دانیشتووانی شاری عەلی غەربی ٩٥٪ و عەلی شەرقی ٧٠٪ کوردن و لەزمان و نژاد و ژیانی کۆمەلایەتی و هەستی نەتەوایەتیان ، کە دەکەونە رۆژئاوای زێی دیجلە .

هەروا شاری عمارە ٣٠٪ دانیشتووانەکەی کوردبوونە , عەباس عەزاوی لەمێژووی ئێراق ج/٨ ل/١٣ دەڵێ :–

لە ساڵی ١٢٧٨ شاری کووت دروستکراو دانیشتووانەکەی لە عەشیرەتی – دووزاوە – بووە ، لە للوڕە فەیللیەکان و چەندین عەشیرەتی دیکە و حکوومەتێکیان لە شارەکە دامەزراندووە ... هەروا شارۆچکەی شێخ سەعد کە سەر بەقەزای عەلی غەربیە ولە سەر سنووری قەزای بەدریە ، کە رێژەی دانیشتووانی ناحیەی شێخ سەعد ٧٥٪ کوردبوونە .

هەروا دووپاتی ئەوە دەکاتەوە کە ئەم گەرەکانەی شاری عمارە بەم شێووە

بووه ، گەرەکی حوسین ۳۰٪ و گەرەکی مەحمودیه ٦۰٪ و گەرەکی فاو ۷۰٪ و سەرای ۲۰٪ و ماجدیه ٤۰٪ و جەدیدە ۱۰٪ ، و ، هەروا ڕێژەی کورد لە ناحیەی کەملا ۲۰٪ و ، هەروا ناحیەکانی میسان و مەجەر هەن ، کە سەر بەقەزای قەلای سالحن .

هەروا لە پارێزگای دیوانیە دانیشتووانی کورد زۆرن کە لە عەشیرەتەکانی شێخ بزێنی و هەماوەند و دزەیی پێك هاتوون .. هەروەك عەباس عەزاوی لەکتابی عەشیرەتەکانی کوردی لە ئێراق لە لاپەرە /۱۷۸ – ۱۸۸ دووپاتی ئەو راستیانە دەکاتەوە کە عەشیرەتەکانی .

۱– ال عمران – العرجان – البوودریعی – البوومـوونس – البوتالوو – کە دەڵێ ئەمانە لەعەشیرەتەکانی شێخ بزێنین .
۲– البوعنگرد – البووصفر – البوومنردل – ال بشیر – البووهجوول – البووموس – ئەمانەش لەعەشیرەتی هەماوەندن.
۳– البووعبید – البووعوودە – البووحاجی هادی – البوو عباردە – البوو عەبدوالسید – البوو حاجی حسین – البوو مهیدی – ئەمانەش لەعەشیرەتی دزەیین .

ئەم عەشیرەتانە هەمووی تەعریب کراون لەلایەن رژێمە یەك لەدوای یەکەکانی ئێراق ، بەرلەوانیش لە ڕێگەی فتووحاتی ئیسلامی و مەگۆلی و عوسمانیدا . واتە لە هەموو پارێزگاکانی ناوەندو باشووری ئێستای ئێراقی بە زۆر دروستکراو ، کورد دانیشتووانی بووە لە گەڵ فارسی و ئارامی و نەتەوەکانی دیکە ، بەر لە هاتنی و دوای هاتنی مەگۆل و ئیسلام و عوسمانی و تاکوو ئێستاش کورد پەرت و بڵاون لە ئێراق .

بە هۆی بە عەرەب کردن و داگیرکردنی نژاد و زمان و داب و نەریتی کورد بەرەو نەمانی هەنگاوی پێنراوە لەهەموو بوارەکان ، لە لایەکی دیکە دەسەڵاتدارانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەهەرێمی باشووری کوردستان بەردەوام هەولی لەناوبردنی کوردیان داوە ئەویش بەدەربەدەرکردنی عەشیرەتی هەماوەند ، لە ساڵی ۱۸۸٦ لەپارێزگای کەرکوك بەرەو شاری تەرابلسی وولاتی لیبیای ئێستا .

۱۸٦۱/۱۲/۱۲بەپێی ڕێکەووتنامەی هاوپەیمانی لە نێوان بەریتانیاو ئیسپانیا، هێزەکانی سووپای ئیسپانیا هێرشیان کردە سەر شاری – ڤیراکروز– ی مەکسیکی ،

دوای ئەویش هێزەکانی سووپای فەرەنساو بەریتانیا هێرشیان کردە سەر وولاتی مەکسیک ، دوای چەند مانگێك ، واتە لە مانگی/٤/١٨٦٢ بەریتانیاو ئیسپانیا لە پەیمانەکەی نێوانیان دەرچوون بە هۆی سەرهەڵدانی کێشە لە نێوانیاندا .

١٨٦٢

١٨٦٢/١/٢٤ لەدایك بوونی نووسەرو رۆماننووس و نەخشەسازی بە ناوبانگی ئەدەب خاتوو - ئیدیس وارتۆن - لەخانەوادەیەکی دەوڵەمەندی شاری نیۆرکی ئەمەریکا ... ئەم شاعرە هەر لەسەرەتاوە پێنووسەکەی بەهێمنی و ووردی دەستی بەکارەکانی خۆی کردووە . لە تەمەنی ١٨ ساڵیدا چەندین کۆمەڵە هەڵبەست و چیرۆکی لە ژمارەیەك بڵاوکردۆتەوە لەرۆژنامەکانی شاری نیورۆك.

لە ساڵی ١٨٨٥ شوو بەئێدوارد وارتۆنی دەووڵەمەند دەکات ، کە پانزە ساڵ لەخۆی گەوورەتر دەبیّ ، کە ئەمەش بووە هۆکاری رووخاندنی نووسینەکانی و دەست کردن بە گەشتیاری ... لە ساڵی ١٨٧٩ یەکەم پەرتووکی بە سەرکەووتوویی بەیارمەتی -بیر - ی هاوریّ وئەندازیارێکی پیشەسازی بەناوی ... دکتۆری ماڵەکان ... بڵاودەکاتەوە ، لەساڵی ١٩١٠ چیرۆکی - پیاووخێوەکانی - بڵاودەکاتەوەو لەگەڵ ئێدوارد وارتۆنی هاوسەریشی دەچێتەوە فەرەنسا .

لەویّ پەیوەندیان تێك دەچیّ و لە یەك جیادەبنەوە . لە ساڵی ١٩١١ کورتە چیرۆکە بەناوبانگەکەی بەناونیشانی - نیسان مرۆم - بڵاودەکاتەوە... ئەم نووسەرە لەکارەکانی بەردەوام دەبێت تاکوو لە ١٩٣٧/٨/١١ کۆچی دوایی دەکات و لەتەك والتەر بیری ئاشقی دەنێژرێت لە وولاتەکەدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی ١/ .

١٨٦٢/٣/٩ شەڕی کەشتی زرێپۆش بە ناوی Lrenclads لە نزیک ویلایەتی ڤرژینیا ، کە یەکەم بە بەکارهێنانی کەشتی جەنگی بوو لە شەڕی ناوخۆی ئەمەریکا لە نێوان هێزەکانی سووپای کونفردرالی و سووپای یەکگرتووەکان بەکاربێت لە وولاتەکەدا .

١٨٦٢/٥/٤ یەکەمین دەنگووباسی بەرکەووتووانی مینرێژکراو بلاوبووەوە . شایانی باسە مێژوونووسێکی سەربازی ئەلمانی مێژووی دروستکردنی مین دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی هەژدەم و بە مینی فریووی ناوزەند کردووە . لە کاتێکدا ئەندازیارێکی ڕووسیای قەیسەری لە ساڵی ١٨٥٥ توانی دیزاینی مینی دژە کەسی ساچمدار بکات .

هەرلەو کاتەدا شووێنەوارناسی چینی لە باکووری ئەم وولاتە لە ساڵی ٢٠٠١ - ٢٠ مینی دۆزیەوە ، کە مێژوویان دەگەڕایەوە بەر لە ٦٠٠ ساڵ ... ئەم هۆکارانەش دەگەڕێتەوە بۆ شەڕە ناوخۆییەکان وشەڕەکان لە نێوان وولاتانی دراوسێی یەکتری و ناوچەیی و هەرێمی و ، هەروا شەڕەکانی ئیمپراتۆریەکان و ، جەنگەکان لەجیهاندا .

بە تایبەتی لە هەردوو جەنگی یەکەم و دووەمی جیهانیدا ... کە بووە هۆی چاندنی مینی کەسە کووژی و تانك و ئۆتۆمبیلە سەربازیەکان و مەدەنیەکان چ دژی رژێمە داپلۆسێنەرەکان و چ دژی جوولانەوەی رزگاریخوازی میللەتان لە وولاتە جیاجیاکانی جیهان .

کە ئەمەش بووەتە هۆی چاندنی بە هەزاران ملیۆن مین و گیان پێ لە دەستدانی بەهەزار کەسی بێ تاوان لە جیهان .

كـە كوردسـتانیش یـەكێك بـووە لـەو نیـشتیمان و ناوچـە داگیركرانـەو
گـەمارۆدانی جوولانـەوە نیـشتیمانیەكەو یـەك لەوانـە ، چـاندنی مـینی دژ بـە
هێزە چەكدارەكانی ئەو جوولانەوە رزگاریەو گیان پێ لـە دەسـتدانی بەهـەزار
هـاوولاتی كـوردو شـەهیدبوونی لەلایـەن رژێمـە یـەك لـە دوای یەكـەكانی ئـەو
وولاتانەی كە كورد و نیشتیمانی كوردیان بە سەردابەش كـراوە داگیر كـراوە
و وولاتەكانیان لێ پێكهێنراوە وەك .
ئێـران و ، توركیـاو ، ئێـراق و ، سـووریاو ، رووسـیای یـەكگرتوو ، تـاكوو
ئێستاش ئەم كارە نەبراوەتەوەو ئاسەواری هەر ماوە لەسەرخاكی كوردستان
لە كێشووەرەكەدا .
١٨٦٢/٨/٢٩ لـە سـەرەتای نەخشەكێشان و چاپكردنی دراوی دۆلاری ئەمـەریكی كـە رۆڵی
بنەرتی و سەرەكی هەبووە وهەیە لە هەموو بوارە جیاجیاكانـدا ، بـە تایبـەتی
لە بواری ئابووری لە بە هێز كردنـی ژێـر خـانی ئـابووری ئەمـەریكاو وولاتـانی
دیكەی جیهاندا .
كە ئێستا هەموو وولاتانی جیهان بێ جیـاوازی مامەڵـە لەگـەڵ دراوی دۆلاری
ئەمـەریكی دەكـەن ، كـە هێمـای دراوی جیهـانی بـەخۆوە گرتـووە لەمامەڵـە
پێكردنی بەتایبەتی لە بواری بازرگانی لەجیهاندا .

١٨٦٣

١٨٦٣/١/١ شـازدەمین سـەرۆك كۆمـاری وولاتـە یكگرتووەكـانی ئەمـەریكا لـە بڕیـارێكی
مێژوویی و چارەنووس سازیدا بە ئازادی رەش پێستەكان ... كە ئـەم بڕیـارە
بـووە هـۆی هەڵوەشـاندنەوەی هـەموو جوازیـەك لـە نێـوان رەش پێـستەكان و
سپی پێستەكان و رەگەزە جۆراو جۆرەكـانی دیكـە لـەژێر یاسـایەكی یەكسان
لەو وولاتەدا.

١٨٦٣/١١/٢٦ دامەزراندنی ئەو کەرنەڤالە وەرزشیە گەورە جیهانیەی کە هەموو چوار ساڵ جارێك ئەنجام دەدرێت ... یەکیەتی تۆپی پێی ئینگلیزی .

شایانی باسە یەکەم یاری فەرمیش لە١٨٧٢/١١/٣٠ لە نێوان هەڵبژاردەی ئینگلتەراو ئیسکۆتلەندە ئەنجامدرا ، کە یاریەکە بێ گۆڵ کردن کۆتایی هات لە یاریگای وەرزشی وولاتەکەدا .

١٨٦٤

١٨٦٤/٨/٢ مۆرکردنی ڕێکەووتنامەی نێوودەوڵەتی لە شاری ژنێف تایبەت بە باری تەندروستی سەربازە بریندارەکانی جەنگی نێوان وولاتانی شەڕکەر لە ناوچەو هەرێمەکانی جیهان ، بە تایبەتی لە شەڕە گەورەکاندا .

١٨٦٤/٨/٢ مۆرکردنی ڕێکەووتنامەی شاری ژنێف ، کە بەندە بە باشکردنی باری زامدارو نەخۆشیەکان و تووشبووەکانی گۆڕەپانی جەنگ ، کە لە دوای مێژووی ئەو ڕێکەوتنەش چەندین هەموارکردن لە سەر ئەوڕێکەووتنامەیە کراوە ، لە پێناو بەرەوپێش بردنی باری دەروونی و تەشەنەداری نەخۆشیە هەمە جۆرەکان ، کە دواگۆڕینیش لەو ڕێکەووتنامەیە کە لە ١٩٤٩/٨/١٢ بووە لە جیهان .

١٨٦٤/٩/٢ دامەزراندنی یەکەم ڕێکخراوی ئومەمیەت ، واتە نیوونەتەوەیی، لە نێوان بیروبۆچوونەکانی سۆشیالیستی و تێکدەرو بەرەلاّیی و لیبڕالیەکان لە نووێنەری ١٣ وولاتی ئەوڕوپا و ئەمەریکاو ئەڵمانیای یەکگرتوو بە سەرکردایەتی - ئۆگست بیبڵ - فیلهیلم لیبکنیشت- کە کارڵ مارکس پڕۆگرامی ئەوڕێکخراوە ئومەمیە یەکەمەی داڕشتبوو ، بەپێی بارودۆخی

ئەوکات و ئەو سەردەم ، کە لە دوای ساڵی ۱۸۷۰ ، فریدریك ئینگلش خۆی
بووە سکرتێری گشتی ئەو ڕێکخراوە نێودەوڵەتیە لە جیهاندا .

۱۸٦٥

۱۸٦٥/۱/۲۸ لە دوای دامەزراندنی تۆری تەلەگراف ، واتە ئامێری پەیوەندی ، لە ویلایەتی بەغدا ، کە یەکەم ئاخاوتن بەتەلەگراف کرا ، لە نێوان شاری بەغداو بەسرە بوو، دوای ئەوە لەگەڵ شاری خانەقینی باشووری کوردستان و دوایی بەرەو ئێران ، ئەویش بە هۆی بوونی کۆمپانیای دامزراندن بە هێلی ئاسنی شەمەندەفەرو کۆمپانیای نەوت لە رۆژهەلات و کێشووەری ئاسیادا .

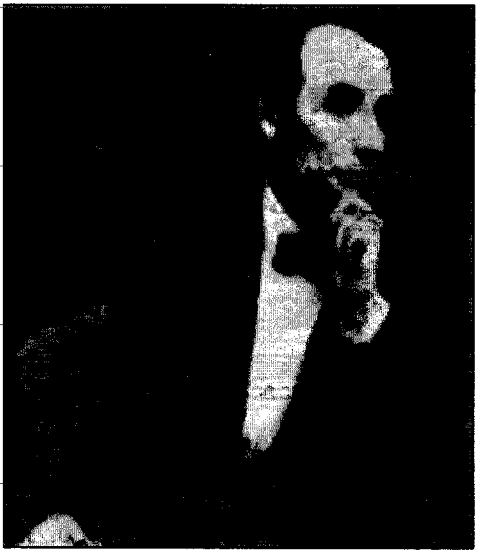

۱۸٦٥/٤/۱٤ تیرۆرکردنی سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا – لینکۆلن – ئەویش بە هۆی شەڕی بەردەوامی ناوخۆیی لە نێوان دانیشتووانە جیا جیاکانی ویلایەتەکانی باشوورو باکووری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا .
کە ئەم کارە ش بە هۆی شەڕی ناوخۆی ئەنجامدراو بوو لە ئەمەریکا ، کە ماوەی چوار ساڵی خایاند .

۱۸٦٥/٥/۲۷ کەسایەتی رووناکبیرو نووسەرو ئەدیبی کورد – ئیبراهیم عاسم ئیبراهیم حەیدەری لە پارێزگای هەولێر لە باشووری کوردستان چاوی بە جیهان هەلهێناوە.

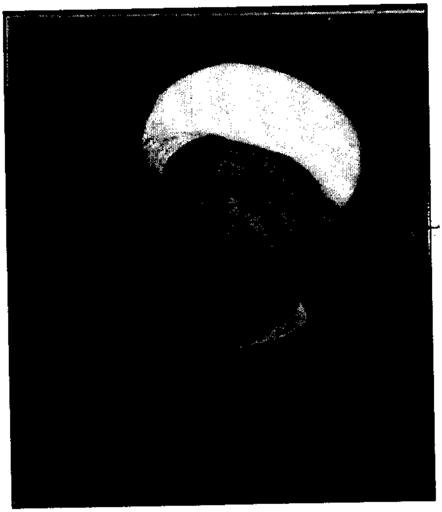

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ئەم کەسایەتیە لە بنەماڵەیەکی ناسراوی خاوەن زانست و ئەدەب بوونەو شاعیرو نووسەر بووە ... شێخی ئیسلام بووە لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و وەزیری ئەوقاف بووە لەحکوومەتی شایەتی لە دوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق ... ئەم کەسایەتیە دەگەڕێتەوە بۆ بنەماڵەی حەیدەریەکان لە پارێزگای هەولێر لە هەرێمی باشووری کوردستان .

لە دوای تەواوکردنی خوێندن لەو کات بروانامەی وانە گووتنەوەی بەدەست هێناوەو بۆتە قازی لە شارۆچکەی زاخۆ بۆ ماوەی دوو ساڵ . دوای ئەوە چۆتە شاری ئەستەمبوڵی تورکیا ... دەستی کردووە بە خوێندنی ماف و بروانامەی پارێزەری لەماف بەدەست هێناوە ... ئەم کەسایەتیە لە چەندین پلەو پایە کاری کردووە بەهۆی لێهاتوویی و توانای زانستی و ئەدەبی لەوانە:-

هەروا سەرۆکی دادگای بازرگانی لە شاری جدە ... داواکاری گشتیی لەمووسڵ – سەرۆکی لیژنەی خێرخوازی باڵا لە ساڵی ١٨٩٨... ئەندامی ئەنجوومەنی مەعاریف لەشاری ئەستەمبوڵ ... بوونی بەقازی لەشاری دیاربەکر لەباکووری کوردستان لە ساڵی ١٩٠٦ .

دوای ئەوە بووەتە شێخی ئیسلام لەلایەن دەوڵەتی عوسمانی لە ساڵی ١٩١٨ . هەروا چەندین پلەوپایەی دیکەی پێ سپێردراوە . لە دوای گەرانەوەی بۆ ئێراق ، هەڵبژێردرا بە ئەندامی ئەنجوومەنی دامەزرێنەر لە لیوای هەولێر لە ساڵی ١٩٢٤... دوای ئەوە بۆتە وەزیری ئەوقاف لە رژێمی شانشینی لە ساڵی ١٩٢٤ – ١٩٢٥ ، لە ساڵی ١٩٢٥ بەئەندامی ئەنجوومەنی ئەعیان دامەزراوە تاکوو لە شاری بەغدا لە ١٩٣١/١٢/١ کۆچی دوایی دەکات ... ئەم کەسایەتیە

چەندین دانراوی لەدوای خۆی جێ هێشتووە لەوانە :- تأريخ التصوف لدى الفرق الاسلاميه .

سەرچاوە :- اعلام الكرد ١٦٣/١٦٤ . معجم المؤلفين ٣٧/١. الاعلام الشرقيه ٤٩/١

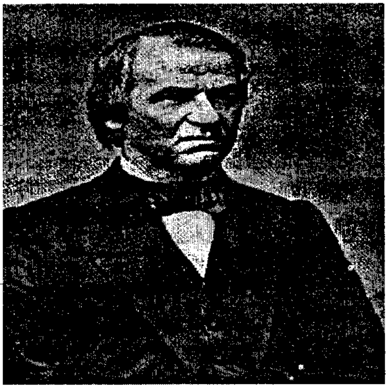

١٨٦٥/٥/٢٧ لــە دوای تیرۆرکردنــی ســەرۆکی ئەمــەریکا- لینکــۆڵن- ، - ئەنـدرۆ جۆنـسۆن - بـە سـەرۆکی ئەمـەریکا هەڵبژێردرا .

که له بنچەدا دانیشتووی باشوورو له پارتی دیموکراتی بوو ، له هەمان کات لێبووردنی گشتی ڕایگەیاند ، کــە هــەموو ئەفــسەرە کۆنــەکانی گرتـــەوە کـــە لـــە ســـووپای جیابوونەوەی باشوور خزمەتیان کردبوو دژی باکووریەکان له وولاتەکەدا .

١٨٦٥/٥/٢٧ دامەزرانـدنی ڕێکخـراوی لاوانـی عوسمـانی لـە شـاری ئەسـتەمبۆڵ ، کـە ئـەو ڕێکخراوەیە بە نهێنیو خواستی بە ڕۆژئاوا کردنی دەسەلاتی عوسمـانی بوو، که لەو کاتە ژمارەی ئەندامانی ڕێکخراوەکە شەش ئەندام بوو تاکوو ساڵی ١٨٦٧ ، بەلام دوای ئەوە ژمارەی ئەندامانی گەیشتە ٢٤٥ ئەندامو ، لـە دوای ئـەوە بـە هـۆی پاڵەپەسـتۆی وەزیـری عـالی پاشـا لـە سـەریان ، مەڵبەنـدی ڕێکخـراوی لاوان لـە ئەسـتەمبۆڵ گووسـتراوە بـۆ شـاری پاریـسی پایتـەختی فەرەنسا .

بــەلام لــە دوای مردنــی عــالی پاشــا لێبــوودردنی گــشتیان بــۆ دەرچــوو بەگەڕانـەوەیان بـۆ ئەسـتەمبۆل ، دوای ئـەو چـوونە نـاو کۆمەڵـەی ئیتحـادو تەرەقی لە پێناو گەیشتنیان بە ئامانجەکانیان.

١٨٦٥/١٢/٣٠ لـە دایك بـوونی وێنەکێشی فەڕەنـسی - هنـری ماتیـسی- کـە بـە مـەزنترین هونەرمەنـدی وێنـە کێش لـە جیهـان دادەنرێن لـە پـاڵ بیکاسـۆو ڤـان گـۆف لـە جیهاندا .

١٨٦٦

١٨٦٦/١٢/٣ زانکـۆی ئەمـەریکا لـە بـەیروتی پایتـەختی لوبنـان دەرگاکـانی کرایـەوە بـۆ

خووێندکاران بە خووێندنی هەمەلایەنەی جیاجیا لە هەموو بوارەکان لە زانکۆگاکەدا.

١٨٦٧

١٨٦٧/٢/١٥ رووناکبیرو زانای ناوداری رووسی و جیهانی – دۆستویفسکی – بە دوای کە سێدا دەگەڕا ، کە ڕۆمانەکانی بۆ بەچاپگەیاندن بگەیەنێ، ئەوە بوو لەگەڵ ئافرەتێکی تەمەن ١٩ ساڵ بەیەکگەیشتن ، کە ناوی – ئانا ستیستکین – بوو ، لەدوای ماوەیەکدا بەرلە وەرگرتنی رۆمانە دەستنووسەکەی ، هەردووکیان بەیەکەوە کاریان دەکرد ، کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی پەیووەندیان بەهێزبێت و لە ئەنجام بوونە هاوسەری یەکتری... ئەم کارە خێری تیابوو لە ماوەی دۆستایەتیە کەیان .

١٨٦٧/٣/٣٠ وویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەرێمی ئەلاسکای لە رووسیای قەیسری بە پارەیەکی خەیاڵی کڕی و خستیە سەر وولاتەکەی بە ناوی وویلایەتی ئەلاسکا لە ئەمەریکادا .

١٨٦٧/٥/٥ نووسەرو شاعیری کورد – ئیبراهیم رەمزی – لە شاری فیومی وولاتی میسر چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

جێگەی باسکردنە کە باوکی رەوانەی وولاتی میسری کردووە لەکاتی دەسەلاتی محەمەد عەلی پاشا ... دوای ئەوە هەڵسا بەدەرکردنی گۆڤارێك بە ناوی – فیووم – ی هەفتانەو لە هەمان کات مێژووی – فیوونی – لەکتابێك دانا ... دوای ئەوە بەرەو پاریسی پایتەختی فەرەنسا بەرێکەووت ، دوای ساڵێك زیاتر گەرایەوە شاری قاهیرەی پایتەختی میسر .

لەدوای گەرانەوەی گۆڤارێکی دەرکرد بەناوی – ئافرەت لە ئیسلام – داو هەروا رۆژنامەی – ئەلتەمەدن – ی دەرکرد ... هەروا دەزگایەکی بۆ پەرەپێدان و دروستکردنی پیتەکانی عەرەبی لە ساڵی ١٨٩٩ دامەزراند . ئەم نووسەرە کوردە لەکارەکانی بەردەوام بوو تاکوو لە ١٩٢٤/٨/٢ کۆچی دوایی دەکات ، چەندین دانراوی لە دوای خۆی جێ دێڵێ وەك:- اصول الاخلاق . مبادی التعاون ، هەروا شعرەکانی . زمانەکانی عەرەبی و فەرەنسی و تورکی بەباشی زانیووە ، جگە لە زمانی کوردی لەوکاتدا .

سەرچاوە:- رۆژنامەی دەستووری میسری ٣٥٧/٥/١٤ - مێژووی فیوون ١١٧/١١٢.

١٨٦٧/٥/٢٧لە دایك بوونی نووسەرو رۆژنامەنووسی ناوداری جیهان - ئارنۆلد بێنێت لەشاری هانلی . کە کەوتۆتە ناوچەی - ستارفۆرد - لە ئینگلتەرە ... لەدوا; تەواوکردنی پلەکانی خوێندنی دەستی کرد بە نووسنی ووتارو چیرۆ بلاوکردنەوە ... لە ساڵی ١٨٩٣ لە شاری لەندەن بووە سەرنووسەری گۆڤار; ئافرەتان .

لە ساڵی ١٨٩٦ بوو بە بەرێوەبەری تەواوی گۆڤارەکە ... لە ساڵی ٨٩٨ رۆمانی - کابرایەکی باکووری - بلاوکردەوە ... لە ساڵی ١٩٠٠ وازی لـ بەرێوەبەرایەتی گۆڤاری ئافرەتان هێناو دەستی بەنووسینی بە نرخی کرد ئەم مرۆڤە بەردەوام بووە لە بەرهەم و نووسین ، وەك ئوتێلە مەزنەکەی ناپلۆ و راستی لەبارەی نووسەرەوە و چیرۆکی ژنە سەر سپیەکان و جەستە: ئەدەبی و شمشێری تۆزاوی و چەندین بەرهەمی دیکە تاکوو لە ٩٣١/٣/٢٧ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا .

١٨٦٧/٦/١٩لە دوای ماوەیەکی کەمدا بە لابردنی سەرۆکی مەکسیك - خواریس- لـ دەسەلات ، بەلام لە دوای گەرانەوەی بۆ دەسەلات بە ئارەزووی خۆی سەرۆکم مەکسیك - ماکسیمیلیان- ی لە دەسەلات لاداو لە ئەنجام لە سێدارەیدا ، ک بارودۆخی مەکسیکی بەرەو زیندووکردنەوەی رژێمی کۆماری مەکسیکی بر بەرێووە لەوولاتەکە.

١٨٦٧/٦/٢١شاندێکی دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی سەردانی فەرەنساو بەریتانیا بەلـژیکاو نەمساو مەژەری کرد ، لە ماوەی شانزە رۆژدا ئەویش لە ئاکام دەرچوونی والی خدێوی ئیسماعیل پاشابوو لە هەوڵەکانی بۆ کردنی میسر ب پارچەیەك لە ئەورووپای بەرەو سەرمایەدری لە وولاتەکەدا .

١٨٦٧/٦/٢٢سولتانی عوسمانی سولتان عەبدولعەزیز لەگەڵ شاندێك گەیشتە پاریس پایتەختی فەرەنسا ، لە سەر داوای ئیمپراتۆر ناپیلۆنی سێیەم ، ئەویش ل پێناو بەشداری کردنی لە پێشانگای جیهانی، کە هەموو شانشین ئەمیرەکانی وولاتانی جیهان ئامادەی ئەو پیشانگایە بوون ، یەك لەواذ ئیسماعیل پاشای والی میسر ، کە لە نژاد ئەو بنەماڵەیە کوردن خەلک

باکووری کوردستانن .

١٨٦٧/٧/١ بەپێی پەیمانی پاریس دانی تەواو نرا بەیەکگرتنەوەی هەردوو کەنداوی لێك جیاکەرەوە ، ئەویش کە کەنداوی باڵاو کەنداوی خوارووبوون . بە پێدانی مافی سەربەخۆییان ، کە دوای ئەوە نۆفاسکۆشیاو ، نیوبرۆنزدیك ، چوونە ناو دۆمینیۆن لە دوورگەی برنیس ئەردوار لە ساڵی ١٨٧٣دا .

١٨٦٨

١٨٦٨/٥/١٤ کۆمەڵێك هەنگاوی گرنگ لە ژاپۆن ئەنجامدراو گرنگترینیان ڕاگەیاندنی ئەو پێنج بنەمایە چاکسازیە بوو لە بارەی بەرژەوەندی باڵای ژاپۆن بە نەهێشتنی هیچ جیاوازیەكو بەیەکسانی بوونی مافی هاوڵاتیان‌و... بە پاراستنی مافی هەموو تووێژەکانی گەلی ژاپۆن‌و ... بەرژەوەندی باڵای نەتەوە پێویستیەکان‌و ... پاراستنی داب‌و نەریت‌و بایەخدان بە زانستی سەردەمی تەکنۆلۆژیا لە هەموو بوارە جیاجیاکان بەتایبەتی لە بواری پیشەسازیدا.

١٨٦٨/٩/٢٦ بۆ یەکەم جار لە مێژووی شاری بەغدای ئەوکات ، کە ناووزەند بوو بە وویلایەتی بەغدا ، بەڕێوەبەرایەتی شارەوانی دامەزرا ، لەپێناو ڕێکخستنی نەخشەی بنەڕەتی شاری بەغداو ڕێك بوونی لە بوارەکانی ئاوەدنکردنەوەو پەرەپێدان‌و گەشەپێدان .

دوای ئەوە بوو بە پارێزگا ، لەدوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق لەلایەن بەریتانیا ، بووە پایتەختی دەوڵەتی ئێراق لەگەڵ دامەزراندنی لەسەر خاکی گەلانی وولآتی نێوان دووزێ – میزوبۆتامیا – بە تایبەتی لە سەر خاکی کوردستان .

لە بەر ئەوەی ئەوکات ناوی دەوڵەتی ئێراق نەبوو ، کە لەژێر دەستی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بوو تاکوو دامەزراندنی دەوڵەتی ئێراق لە ساڵی ١٩٢٠ لە ناوچەکەدا .

١٨٦٩

١٨٦٩/٣/٨ کۆچی دوایی هونەرمەندو مۆزیکاری بە ناوبانگی جیهانی – بێرلیۆز – لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا ... شایانی باسە ئەم هونەرمەندە مەزنە لە

١٨٠٣/١/١١ لە شاری سانت شاندی فەرەنسا چاوی بە جیهان هەڵێناوە ... لە سەر داوای باوکی درێژە بەخوێندن دەدات تا دەگاتە قۆناخی دووی کۆلێژی پزیشکی و دوایی واز لەخوێندن دێنێ و ڕوو لەکاری هونەری و مۆزیکا دەکات .

دوای ئەوە بەناو وڵاتانی ئەوروپادا دەخولێتەوە و لە ساڵی ١٨٢٩ سمفۆنیای نامۆ یان – چەندین وێستگەیەك لەژیانی هونەرمەند –دا دەرژێت و پێشکەشی بەخاتوو – هاییت سیمسون – ی دەکات ، کە زۆر شەیدای دەبێ و دوایی دەبێتە هاوسەری ... لە ساڵی ١٨٣١ خەڵاتی ڕۆمای تایبەت بە ئاواز دانانی پێدەدرێت ، کە هاوسەرەکەی پشتگیری لێدەکات و هونەرەکانی شکسپیر دەبێتە ڕێگەی بەهرەکانی لە ژیانیدا .

لە ساڵی ١٨٥٣ دەست بەدارشتنی ئۆپرای – تەروادیەکان – دەکات و ماوەی ١٠ ساڵی تەواو سەرقاڵی ئەو هونەرە دەبێت ، لە مانگی/١٨٦٢/٨ داواکاری مەزنی خۆی پێشکەش دەکات کە ئۆپرای – پیاتریس ویندکیت – ی ناوەو لە شانۆگەری – گوێم لەگرەکردو کەچی نایبینم – ی شکسپیر وەرگێراوەو لەگەل دەیا کاری دیکەی هونەری مۆزیکاو بەردەوام دەبێت تاکوو کۆچی دوایی دەکات لە وڵاتەکەیدا .

١٨٦٩/٤/١٣ سەرکردەی نیشتیمانی شام – ئیبراهیم سلێمان ئاغا هانوو – ناسراو بە – ئەبوو تارق – لە ناوچەی – کفر مارم – لە ڕۆژئاوای شاری حەلەب چاوی بە جیهان هەڵهێناوەلە شارەکەدا .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ئەم کەسایەتیە کوردیە لە پیناوە گەورەکانی شۆڕشی سەربەخۆیی سووریا بووە ... لە قوتابخانەی شانشینی شاهانی شاری ئەستانەی خوێندووەو بروانامەی ماف لە زانکۆ بەدەست هێناوە . چەندین پلەو پایەی لەسەردەمی ڕژێمی عوسمانی گرتۆتە دەست ... بووەتە قائمقامی یەکێ لە قەزاکانی سەر بە پارێزگای دیاربەکر لە باکووری کوردستان . دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٠٨ گەراوەتەوە شام و هەڵبژێردراوە بە ئەندامی ئەنجوومەنی گشتی لەشاری حەلەب .

دوای هەڵووەشاندنەوەی ئەو ئەنجوومەنە گەراوەتەوە کفرمارم و دەستی بەکاری کشتووکاڵی خۆی کردووە ، لەو کاتەی کە سووپای عەرەب گەیشتۆتە شاری حەلەب لە ساڵی ١٩١٨ گەراوەتەوە شاری حەلەب و هەڵبژێردرا بە

ئەندامی – كۆنگرەی شام – لە شاری دیمەشقی پایتەختی ئێستای سووریا لەساڵی ١٩١٩ .

هەروا ئەندامی كۆمەڵەی عەرەبی بووە بەشێوەی نهێنی . لەو كاتەش هێزەكانی سووپای فەرەنسا شاری ئەنتاكیەكان داگیركرد ، ئەویش هەڵسا بەدامەزراندنی سووپایەكی نهێنی بۆ دروستكردنی ئاژاوەو سەر لێ شێواندنی سووپای فەرەنسا كە بارەگای لەشاری حەلەب بوو .

دوای ئەوە سووپای فەرەنسا شارەكانی دیمەشق و حەلەب و دەووروبەرەكانی داگیركرد . ئەویش بەوهێزەی كە دایمەزراندبوو ڕووبەڕووی هێزەكانی سووپای فەرەنسا بووەوەو سەركەووتنی بەدەست هێنا بەنازناوی – متەوەكل بلای – پێ بەخشراو گەلانی ئێستای سووریای لەدەووری كۆبوونەوە و ٢٧ شەڕی ئەنجامدا و لەهیچ شەڕێك لەو شەڕانەش نەی دۆراند كە ماوەی یەك ساڵی خایاند ، لەو كاتەش گوێی لەڕاگەیاندنەكەی شەریف عەبدوڵلا حوسین لە عومان بوو ... كە دەیگووت ئێمە هاتووین بۆ رزگاركردنی ووڵاتی ئێستای سووریا .

ئیبراهیم سلێمان ئاغاهانئۆش داوای ڕێكەووتنی لەگەڵدا كرد ، دوای چەندین كاری دیكەو سەركەووتنی فەرەنسیەكان ... لە ساڵی ١٩٢٨ بووە ئەندامی كۆمەڵەی دامەزرێنەرو دانانی دەستووری سووریا ... ئیبراهیم سلێمان ئاغا هیانوو ، بووە سەرۆكی لیژنەی دەستووری لەكۆمەڵەی دامەزرێنەرو ئەو دەستوورەش لە ساڵی ١٩٣٠ بلاوكرایەوە ... دوای ئەوە چەندین جار لە كاری تیرۆرستی رزگاری دەبێ و لە ئەنجام تیرۆرستێك بە ناوی – نیازی كۆسا – لە ساڵی ١٩٣٢ زامداری دەكا و دوای سێ ساڵ واتە لە ١٩٣٥/٤/٥ بەو هۆیە كۆچی دوایی دەكات .

شایانی باسە رابەرو دامەزرێنەری دەووڵەتی سۆڤیەت – لینین – لە ساڵی ١٩١٩ چوار نامەی بۆ ئیبراهیم سلێمان ئاغا هانوو نووسیووە ، لە پێناو هاوكاری كردن و بەردەوام بوونی لەگەڵ جووڵانەوەی رزگاری نیشتیمانی لەناوچەو هەرێمەكەدا دژی داگیركەران بەیارمەتی یەكیەتی سۆڤیەت .

نووسەر :– بەداخەوە ئەم كەسایەتیە كوردە لەماوەی ژیانی باسی لە رزگاری گەلی كوردستان نەكردووەو ، هەروا لەدارشتنی دەستووری

سووریاش باسی لە ماف نەتەوەی کوردی لە سووریا نەکردووە ، لە دوای دامەزراندنی دەوڵەتی سووریاو لکاندنی رۆژئاوای کوردستان بە سووریا و هەتا لە بوارە بچووکەکانی ، کە بەندن بەزمانی دایك و داب و نەریت و کەلتوور ... کە ئەم مرۆڤە لەبنەماڵەیەکی دیاری کورد بوونە لەناوچەی شاری ماردین و ناوچەکانی دیکەی کوردستان.

سەرچاوەکان :- الاعلام الشرقیه ١٣٤/١ - موسوعه اعلام سووریه ٣٩٢/٤ - اعلام الکرد ١٠٠/١٠٢.

١٨٦٩/٩/٢٠ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی یەکەم یاسای ڕاگەیاند بە ناوی - معارف عمومیه - ، -نزامنادسی- کە قۆناخەکانی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی خوێندنی دەگرتەوە لە ژێر دەسەڵاتەکەدا .

١٨٦٩/١٠/٢ لە دایك بوونی سەرکردەو ڕابەری شۆڕشی هیندستان - مۆهانداس کارامامد گاندی - لە شاری بۆڕ منداری هیندستان... شایانی باسە کە ئەو بنەماڵەیە ڕۆڵی بنەڕەتی و سەرەکیان هەبووە لە دامەزراندنی دەوڵەتی هیندستان ، کە دووەم وڵاتە لە ژمارەی دانیشتووان و ڕووبەری زەوی ، کە ناسراوە بەکیشووەری هیندی ، بەسەدا نەتەوەو ئایینی جیاجیای لێدەژیێ ، بینەماڵەی گاندی دامەزرێنەری پارتی کۆنگرەی هیندی بوونەو بەدیا ساڵ دەسەڵاتداریێتی ئەو وڵاتەیانکردووە لە هەموو بوارە جیاجیاکاندا .

١٨٦٩/١١/١٧ بە بۆنەی تەواو کردنی کەناڵی سوێس ، لە وڵاتی میسردا ئاهەنگێکی دڵخۆشکەری گەورە بەڕێووەچوو بەسەرپەرشتی ئیسماعیل پاشا ، کە لەو کات بری ١٠٠ سەد ملیۆن فرنگ خەرجی ئەو ئاهەنگە بوو ، ئەویش بە پێشکەشکردنی لەلایەن بانکە ڕۆژئاوایەکانی سەرمایەداری لە شێووەی قەرزوو بە قازانجی

بەرزی بێ وێنە ، بەڵام ئەو کەناڵە کاریگەری بێ وێنەی هەبووەو هەیە لە بەهێزبوونی ژێرخانی ئابووری میسرو بوارەکانی دیکە لە هەرێمو ناوچە جیاجیاکان لە جیهان.

١٨٦٩/١١/٢٢لە دایك بوونی پێشەنگی نووسەرانی فەرەنسی - ئەندرێ گید - لە بنەماڵەیەکی بۆرژوای پرۆتستانتی لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا . لە تەمەنی ١١ ساڵیدا باوکی کۆچی دوایی دەکات و کاردانەوەی لەسەر دەروون و کارەکانی ئەندرێ دەبێ ، سەرەرای ئەوەی کە سامانێکی زۆر لە دوای باوکی بۆ بەجێ دەمێنێ .

لە ساڵی ١٨٨٣ لەگەڵ ئەلبێردلاورانی شێوەکار گەشتێك بەرەو ئەوروپا دەکەن و بۆ جاری دووەمیش لە ساڵی ١٨٨٥ دەچێتەوە ئەم ناوچانە . لە ساڵی ١٨٩١ کتابێك بەناوی - دەفتەرەکانی ئەندرێ ڤالێز - بڵاودەکاتەوەو لەگەڵ چەندین کتێب و پەرتووکی دیکە لە ساڵەکانی ١٩٠٢ -١٩٠٩ -١٩١٨ . دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٢٥ گەشتێك بەووڵاتانی ئەفریکیادا دەکات .

ئەم فەیلەسوف و رووناکبیرە لەکارەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٥١/٢/١٩ کۆچی دوایی دەکات ... کە نووسینەکانی لە بواری جوولانەوەی نەتەوەیی و نیشتیمانی و رامیاری و کۆمەڵایەتی و چەوسانەوەو داگیرکردن بووە . لە هەمان کات سەرکەووتووانە کارەکانی بە ئەنجام گەیاندووە لەووڵاتەکەی و لەووڵاتانی دیکەی جیهاندا .

<u>سەرچاوە:</u>- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی ١/ .

١٨٦٩/١٢/١لە بڕیارێکی گەریدەو زاناو پرۆفیسۆر - مستردرایك- ئەویش بە رێکخستنی سوورانەوەی بێتەرجومان - وەرگێر- دوور لە کارە کەرو دوور لە بیرنەکردنەوەی لە دووژمنەکانی لە دانیشتووانی هۆزە مەرلەوەرێنە عەرەبەکان کە بەناویاندا تێدەپەرێ ، لەهەمان رۆژ کاروانەکەی بە گەشتێك دەست پێکرد بە دۆڵەکانی- گرندڵ - و دوایی بە دۆڵی - عەربیش- و دوای بۆ سەرچاوەی - قادلی یان قەدیس- دا.

کە ئەمەش لە کتابی ئینجیل ناوی هاتووە ، دوایی ئەوە بەرەو ناوچەی - نەقەب- و دوای بەرەو ناوچەی- جنین- و دۆڵی - جەنائن - ، بۆئەوەی

بگەنــە شــاری قــوودس . ئەمــەش بــە ووردبینیــەتی ڕێکــی لــە مزگــەووتی سەخرەتووللا لەشاری قوودس لە هەرێمی شامدا .

١٨٦٩/١٢/٣١لە دایك بوونی ڕابەری فۆفیزم و مامۆستای ڕەنگ – هنری ئیمل بێنوامـاتس– لــە شــاری کانۆکـامبرێزی بـاکووری فەرەنـسا . شـایەنی باسـە کـە مـاتیس هەڵگری بڕوانامەی یاسا بووە ، لە سـاڵی ١٨٩٠ تووشـی نەخۆشیەك دەبیٚ و لەئاکامی نەشتەرگەری زیاتر لە ساڵێك لەناو جێگا دەکەویٚ .

دوای ئەو بار نا لە بارەی لەساڵی ١٩٠١ کارە هونەریە بەراییەکانی خۆی لە ساڵۆنی پاریس دەخاتە ڕوو ، هەروا ئەم مرۆڤە لەکارە هونەریـەکان بەردەوام دەبێت و تا لە ڕۆژی ١٩٥٤/١٢/٣ ، ماڵئاوایی لە هونەرو هونەر دۆسـتان دەکا لە جیهاندا .

١٨٧٠

١٨٧٠/٢/٧ لـە دایـك بوونی زانـای دەروونناسـی و پزیشکی و دانـەری زانـستی دەروونـی تــاك – ئــەلفراد ئــەدلر – لەگەرەکــەکانی فێینـا لــە بنەماڵەیــەکی هــەنگاری جوولەکـە ... خووێنـدنی پزیـشکی لـەزانکۆی فێینـا تـەواوکردووەو مۆڵـەتی پزیشکی لە ساڵی ١٨٩٦ بەدەست هێنـاوە ...کـاری پزیشکی کـردووە . دوای ئـەوە بۆتـە مەسـحی ، ئـەویش بە وازهێنـانی لـەئاینی جوولەکـە . دوای ئـەوە ڕووی لەزانستی دەروونی کردووە لەگەڵ فرویدو هاورێکانی ... دوای ئەوە لـە فرویدو هاورێکانی جیابۆتەوە .

لە دانراوەکەی – دراسه عن دونیه الٲعچا و – بۆ یەکـەم جار دەرکـەووتووە : کە لە ساڵی ١٩٠٧ بـلاوی کردۆتـەوەو لـە فێینـا و بـەرلین ئـەویش بـە دژایـەتی کردنـی بیری فرویـد . لـە سـاڵی ١٩١٠ مەڵبەنـدی تاقیگـەی دامەزرانـدووە لـە فێینـا بـۆ نەخۆشـیەکانی دەروونـی ... لـە سـاڵی ١٩١٢ کتـابی – ڤ الخلـق المـصابی – بلاوکردۆتـەوە ... لـە سـاڵی ١٩١٤ گۆڤـارێکی نێـوو دەووڵـەتی لـە سـەر زانـستی دەروونـی دەرکـردووە تـاکوو لـە سـاڵی ١٩٣٥ لەگـەڵ چـەندین بابـەت لـە ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـان و چـەندین دانراوی هـەبووە ... ئـەم زانایـە لـە کارەکـانی بـەردەوام بـووە تـاکوو لـە ١٩٣٧/٥/٢٨ کۆچـی دوایـی کـردووە لـە شاری ئەبردین لە ئسکتلەندا – لە بەریتانیا .

سەرچاوە :- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /١ .

١٨٧٠/٤/٢٢ لە دایك بوونی رووناکبیرو فەیلەسوف و رامیارینـاس و دامەزرێنـــەری یەکیـــەتی ســـۆفیەت لـــە ڕووســـیا - فلادیمیر ئیلیتش - لینین ، لـە سمیرسـك لەسـەر زێـی فۆلگـا - کـە نـاوی البـوون بـــوو ... بـــاوکی سەرپەرشـتیاری قوتابخانـە باڵاکـــان بـــووە . لـــە بنەماڵەیـــەکی دیـــاری شۆڕشـــگێر بوونـــە . بـــرا گەورەکەی لینین - نارودنایی ڤولیا - لەلایـەن رژێمـی قەیسـەری ڕووسیا لـە سێدارەدراو کاردانەوەی نواند لەسەر دەروونی فلادمیر ... لینین .هـەروا لینین لـە سـاڵی ١٨٨٧ چووە کۆلێـژی یاسـا لـە زانکـۆی قـازان ... بـەڵام بـەهۆی خۆپێـشاندانی قوتابیـان لەکۆلێـژی یاسـا دەرکـرا لـەمانگی /١٢/١٨٨٧ و بـۆ گوندێکی دوور لەشارەکە دوورخرایەوە .

دوای ئـەوە لـە سـاڵی ١٨٨٨ گـەراوە قـازان و ماوەیـان پێنـەدا بگەرێتـەوە کۆلێژەکە . بەهۆی خۆپێشاندان و نارەزایی قوتابیان دژی دەسەڵاتی قەیسەر. لینین لەشۆڕشگێرێکی میللی بووە شۆڕشـگێرێکی مارکسی . لـە دوای ئـەو رووداوانە خێزانەکەی گوواستیانەوە شاری سمارا لە ساڵی ١٨٨٩... دوای ئـەوە لینین چووە کۆلێـژی یاسـا لـەزانکۆی پترۆسـبۆرگی پایتـەختی ئەوسـای رژێمـــی قەیـــسەری لـــە ڕووســـیا ... ئـــەویش بەدانـــەوەی تاقیکردنـــەوەکان لەدەرەوەی کۆلێژەکەدا .

لە ساڵی ١٨٩٥ رابەری تێکۆشانی بۆ رزگاری چینی کرێکارانی دامەزراند . دوای ئـەوە هـەموو سـەرکردەکانی ئـەو رابـەرە لـە گـەڵ لینین بەنـدکران . دوای ئازادبوونیان لە بەندیخانـە لینین لـە سـاڵی ١٨٩٥ بـەرەو ئـەوروپا هـەنگاوینا .

له پێناو فراوانکردنی تێکۆشانەکەی و پەیوەندی کرد بەئەندامانی - کۆمەڵی رزگاری کار- لە پێناو گفتووگۆکردن ، بەتایبەت دامەزرێنەری ئەو کۆمەڵەو بووە هۆی بەهێزبوونی پەیوەندی لینین لەگەڵیان لەماوەی دەسەڵاتی یەکەمی لە تێکۆشانی ئاشکرای .

لەو کاتەش فریدریك ئینگلش بەهۆی نەخۆشی لەناو جێگاکەی کەووتبوو لەوکاتەش لینین سەردانی ئەوروپای کرد ... ناوزەند بوونی ڤلادمیر ئیلیتش بەلینین لەساڵی ١٩٠١ بوو ، بەر لەوەش ناوی - لیزین - تالین - بوو ، کە لەوکاتەی دوورخرابووەوە بۆ ناوچەی سیبیریا ... دوای ئەوە لینین یەکەم نامەی بەناونیشانی - نارەزایی مارکیسە دورخراوەکانی دژ بەبروای ئابوریەکان - بلاوکردەوە لە رۆژنامەی شەرارە ، کەلایەنگرانی لینین دایان مەزراندبوو . لە دوای ئەوە بووە زمانحاڵی پارتی شۆڕشگێری سۆشیالستی لە ساڵی ١٩٠٠ لە وولاتەکەدا .

دوای گەرانەوەی لە سیبیریا لینین هەڵسا بەسووڕانەوە لە ڕووسیا لە پێناو پەیداکردنی لایەنگیری لە ڕووسیاو ، دوای ئەوە دیسان چووە دەرەوەی ڕووسیاو بەشداری لەگەڵ بلاخنۆف کردو بووە لایەنگری لینین لە دەرکردنی رۆژنامەی شەرارەو دامەزراندنی - پارتی کرێکاری سۆشیالستی دیموکراتی ڕووسی - . کۆنگرەی یەکەم ئەو پارتە لە ساڵی ١٨٩٨ گرێدراو کۆنگرەی دووەمیشی لە ساڵی ١٩٠٣ گرێدرا .

بەلام دوای ئەوە ئەو پارتە کەرت بوو بۆ دووبەش کە ، یەکەمیان بەلاشیفە بوو بەسەرکردایەتی لینین و ، دووەمیان مەنشەفیك بوو بەسەرکردایەتی بلاخنۆف . لە ئاکامدا لابالی بەلاشفە بەرەو بەرزبوونەوەو بەهێزبوون هەنگاوینا بەتایبەتی لە دوای رووداوەکانی ساڵی ١٩١٧ . لە دوای هەوڵێکی زۆر لە پێناو یەکگرتنەوەی ئەو دوولابالە .

بەلام بێ ئاکام بوو کە لینین لە ساڵی ١٩١٢ لەکۆنگرەی براگ بە رەسمی رایگەیاند ، کە لابالی بەلشەفیك رێکخستنێکی ناوەندی شۆڕشگێرە لە پارتی سۆشیالستی دیموکراتی رووسیدا ... لەو رۆژەی گۆڤاری شەرارە دامەزرا تاکوو کۆچی دوایی لینین ، کە خۆی سەرکردایەتی سۆشیالستی چەپڕەوی ڕووسی لەرۆژی دامەزراندنی پارتەکەی بەشەفیك تاکوو هەڵگیرسانی جەنگی یەکەمی جیهان .

لینین لە نزیك سنووری نێوان نەمسا و ڕووسیا بوو کە نەیدەتووانی بگەڕێتەوە ، کە لە ساڵی ١٩٠٧ لەڕووسیا دوورخرابووەوە تاکوو مانگی ١٩١٧/٣/ ، کە لایەنگرانی لینین توانیان مۆڵەتی دەرکردنی ڕۆژنامەیەك بدەن بە ناوی – پراڤدا – کە تاکوو هەڵوەشاندنەوەی یەکیەتی سۆڤیەتی لە دەرچوون بەردەوام بوو.

/١٠/١٨٧٠ حکوومەتی شانشینی ئیتاڵیا مەرسوومێکی شانشینی ڕاگەیاند ، کە شاری ڕۆمای خستە ژێر دەسەڵاتی ئیتاڵیای نوێ و لە١٠/٢٠ ، ی هەمان ساڵ ڕاپرسیەك بە زۆرینەی دەنگ بڕیاردرا . کە شاری ڕۆمای کردە پایتەختی ئیتاڵیا لە دوای خستنە ژێر دەسەڵاتی خۆی ، کە ئەمەش بووە هۆی ڕشکردنەوەی دەسەڵاتی پاپا ، کە لەو کاتە ڕووبەڕووی دەسەڵاتی پاپا ببووەوە لە ڕۆما ، کە ڕووبەری شاری ڕۆمای ئەوکات ١٨٠٠ کیلۆمەتر چوارگۆشە بوو لەگەڵ زیاتر لە ٠٠٠ر٠٠٠ر٣ ملیۆن کەس لە دانیشتوانی شارەکەیدا .

١/١٠/١٨٧٠ ئەمیری شاعیران – ئەحمەد شەوقی– لە چاوی بە جیهان هەلهێناوە لە گەڕەکی – حەنەفی– لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسر، کە باوکی کوردەو لە تیرەی – شەرکەسیە– و لە بنەماڵەی خدێوویە ، دایکی یۆنانیە ، لە بنەڕەتا بەر لە کۆچرەوی بنەماڵەی محەمەد عەلی پاشا بۆ ناوچەی میسر ، لە پارێزگای دیاربکر – ئامەد– بوونە لە باکووری کوردستان ، کە ئەوکات دیاربەکر وویلایەتێك بووە لە وویلایەتەکانی پێکهاتەی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی وەك ، وویلایەتی ئەنازۆل و وولایەتی مووسڵ لە باشووری کوردستان .

سەرچاوە :– گۆڤاری عەرەبی ژمارە ٥٦٧ لە مانگی/ ٢/ ٢٠٠٦

١١/٢٣/ شای ئێران شانەسرەدین سەردانی
١٨٧٠ شـــاری بەغـــدای كـــردو لەلایـــەن مەدحەت پاشای والی بەغدا پێشوازی لێكرا ، كە لەرێگەی شاری خانەقین بەرەو بەغدا بەرێكەووت ، كە لەوكات – ١٥– هەزار پاسەوان لەگەڵیدا بوون ، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی كە باری ئابووری مەدحەت پاشا گران بكات لەخواردنو ئالیك ، بۆ ئەو هەموو پاسەوانو ئاژەڵانە . كە ماوەی سێ مانگ لە بەغداو شارەكانی كەربەلاو نەجەف مایەوەو خەرجیەكانی گەیشتە – ٣٠٠٠٠– سی هەزار لیرەی توركی ئەو كات ، لە ماوەی مانەوەی لە شارانەدا .

١٨٧١

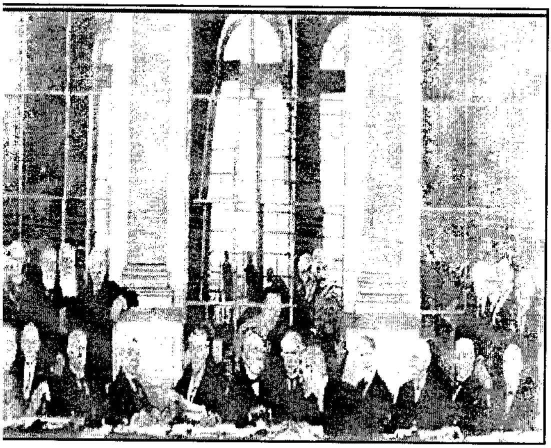

١٨٧١/١/١٨ گرێدانی كۆنگرەی – فرسـای – لـە نێـوان وولاتـانی هاوپـــەیمان لەلایەكو وولاتانی شەڕكەر لەلایەكی دیكە ، لە هەمان كات بە ڕاگەیاندنی بوونی دەسەلاتی ئیمپراتۆریـــەتی بڕووسیا لە سەر رایخ لە ئەلمانیا .

لە هەمان كات شانشین– ویلیام – ی یەكەم بووە ئیمپراتۆر لەسەر ئەڵمانیاو لە هۆڵی مرایا لە فرسای ، كە ئەو كارەش بووە هۆی هەڵووەشاندنەوەی

یەکیەتی باکووری ئەڵمانیا، کە ئەویەکیەتیە لە ساڵی ١٨٦٧ دامەزرا بوو لەدوای هێنانە خوارەوەی ویلیامی دووەم لە سەر دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتەکەدا.

١٨٧١/٣/١٥ شۆڕشی برژوازی لە ڕووسیا بەرپابوو بە رووخاندنی رژێمی قەیسەری و دامەزراندنی حکوومەتی کاتی ، لینین ئەو هەولانەی لە رۆژنامەکانی سویسرا زانی و گەراوە ڕووسیا بەشەمەندەفەرێك بەناوخاکی ئەلمانیا و فنلندەو سووید ، ئەویش بە یارمەتی برادەرەکانی لە سویسرا ، کە ١٩١٧/٤/١٦ گەیشتەوە شاری پترسیۆرگ و توانی لە ١٩١٧/١١/٧ دەسەلات بگرێتە دەست بەکەتاندنی حکوومەتی کاتی .

بەلام دوای ئەوە لەمانگی /١٩٢٢/٥ تووشی نەخۆشی جەلتە بوو ... دوای چاکبوونەوەی گەڕاوە سەرکارەکانی لە سەرکردایەتی کردنی دەوڵەت ، بەلام دوای ئەوە لە ئاکامی خووێندنەوەی وتار لە بەرامبەر جەماوەر لە ١٩٢٢/١٢/١٥ بەگووللەیەکی ژەهراوی زامدارکراو دووبارە تووشی نەخۆشی هات تاکوو لە ١٩٢٤/١/٢١ کۆچی دوایی کرد .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە لینین مرۆڤێکی لێهاتوو و زانایەکی توانا داربووە ، لە هەموو بوارەکانی رامیاری و چینایەتی و نەتەوەیی و نیشتیمانی و ئابووری و سەربازی و بازرگانی و کۆمەلایەتی و رۆشنبیری و مافی مرۆڤ و دادپەروەری لە کارو بوارەکانی دیکەی پەیوەست بەژیان و مافی مرۆڤدا ... ئەم رابەرە لەماوەی ژیانی لە بەرهەم و دانراوەکانی بێ وێنە بوو کە بەناوی موختارات بلاوکراوەتەوە لە ٤٩ بەرگدا ، جگە لە چەندین کتابی دیکەی بە تایبەت – المادیە والنقدیە التجریبیە – . لە بوارەکانی فەلسەفەو ئابوورو زانستەکانی دیکەی هەمەجۆرەکان .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٧١/٣/١٨ بەرپابوونی ڕاپەڕینە مەزنەکەی پاریسی پایتەختی فەرەنسا بە ناوی – کۆمۆنەی پاریس– و کە لە ئەنجام سەرکەووتنی بە دەست هێناو بە پێکهێنانی ئەنجوومەنی کۆمۆنە ، لە ٨٥ ئەندام ، کە ٦٤ ئەندام لەکۆی ٨٥ ئەندامەکە لەلا باڵی هێڵی سوشیالیستی بوون و ٢١ ئەندامیش

بەرهەڵستکاری ئەو بیرەبوون ، کە لابالی سوسیالیستی لە دوو لایەنی
بلانکین و برۆدۆنیەکان پێکهاتبوون ، لە هەمان کات ١٠ دە لیژنەی کۆمۆنا
پێکهێنرا بۆ بەدەست هێنانی زانیاری و دانی بە ئەنجوومەنی بالای
کۆمۆنەکەدا .

لە بەر ئەوەی کۆمۆنە دوو ئەنجوومەنی یاسادانان و ئەنجوومەنی
جێبەجێکردنی هەبوو کە یەکیان کۆدەکردەوە.... شایانی باسە کە دەسەڵاتی
ئەو کۆمۆنە ٧٢ ڕۆژ بەر دەوام بوودەسەڵاتدا ، ئەویش دەسەڵاتی کرێکارو
ڕۆشنبیرانی دیموکراتیخوازی فەڕەنسا بوو.... لە هەمان کات کۆمۆنەی
پاریس بووە تاقیگەو تاقیکەرەوەیەکی زانستی مێژوویی بە سەرهەڵدانی
شۆڕشە یەك لە دوای یەکەکانی ، نەك هەرلە فەڕەنسا بەڵکوو بگرە لە هەموو
جیهان .

کە ئەویش بووە سەرچاوەی پێنووسەکانی نووسەرو ڕۆژنامە نووس و
پرۆفیسۆرو فەیلەسوفەکان لە جیهاندا . لە نێوان دوو بیروو بۆچوونی دژ
بەیەکتری لە نێوان چەوساوەو چەوسێنەر لە هەموو جیهاندا .

١٨٧١/٥/١٨ لە دوای ٧٢ ڕۆژ کۆتایی هاتن بە کۆمۆنەی پاریس لە بوارەکانی سەربازی و
ڕامیاری ئەویش بە شەهید کردنی ١٤٧ سەرکردەو لایەنگیرانی کۆمۆنەو لە
دوای ئەو کارەساتە تەرمی شەهیدەکانی کۆمۆنە لە گۆڕستانی – الاب
لاتیز– بە خاك شێپێردران لە شاری پاریسی پایتەختی فەڕەنسا.

١٨٧١/٥/٢١ کەسایەتی ناوداری جیهانی – ئەدۆلف تیار– یەکێك بوو لە دژایەتی کردنی
کۆمۆنەی پاریس لە شاری فرسای ، ئەویش بە خەرجکردنی سامانەکانی
خۆی و دوای ماوەیەکی کەم حکوومەتی هەلا نۆلە لە شاری فرسای
بەهاوکاری سووپای برووسیا هێرشیان کردە سەر پاریسی پایتەختی
فەڕەنسا .

ئەم کارەش بە شێوەیەکی دڕندانە ئەنجام درا کە زیاتر لە مانگێکی
خایاندو دوایی چوونە ناوشاری پاریس ، ئەویش بەشەڕیکی خووێناوی
کۆتایی هات و بووە هۆی ئەوەی کە دەست بەسەر پاریس دابگیرێت و
دەسەلاتدارانی کۆمۆنە دەستگیر بکەن، ئەوانی دیکەش بەرەو هەندەران
هەلاتن لە ناو وولاتەکەدا .

١٨٧١/٥/٢٨ کۆمۆنەی پاریس لە دوای ٧٢ رۆژ لە دەسەلات لە ناوبرا لەلایەن دەسەلاتی سەرمایەداریو خاوەن سامانو پرۆژەو کارگەکان بە پشتیوانی وولاتانی دراوسێی ئەوروپا لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٧١/٩/١٠ نووسەرو رووناکبیرو رۆماننووسی فەرەنسی – مارسێل پرۆست – لە شاری پاریسس پایتەختی فەرەنسا چاوی بە جیهان هەلێناوە . جێگەی ئامازە پێکردنە کە باوکی پزیشکێکی کاسۆلیکی بوو ،هەروا دایکی جوولەکە بوو . پرۆست لەرێگاو کارکەی هەولەکانی دایکی تێکەلی ئەندامانی چینی ناوەندی جوولەکە دەبێت .

بەلام بەشێوەیەکی کاسۆلیکی لیبرالی پێدەگات . هەر لە تەمەنی مندالیەوە هەستی بەهرەیی و ژیری لێدەردەکەوێ ... سەرەرای ئەوەی باری تەندروستی نالەبار دەبێ . بەلام توانای خۆراگری دەبێ و چالاکانە رووبەرووی ژیان دەبێتەوەو سەردانی هاورێکانی لەکۆرو کۆبوونەوە ئەدەبیەکان دەکات و زۆربەی کاتەکانی لەیانە ئەدەبیەکان بەسەردەبرد . هەر لە سەرتای مندالیەوە توانی گۆڤارێك بەناوی – مێز – دەربکات . دوای ئەوە دەچێتە قوتابخانەی – لیسیە – و خوێندن تەواودەکات ... دوای ئەوەش دەچێتە زانکۆی شاری سۆرین و لەوێ دەست بە ووتاربێژی دەکات بەبابەتی بەپێزو گوونجاو لەو سەردەمەدا .

دوای ئەوە – لیسانس – لەماف و فەلسەفە لە سالی ١٨٩٣ تەواودەکات و لەهەمان سالیش لیسانس لە ئەدەبیات وەردەگێرێت و هەرلە وسالەشدا دەست دەکات بەنووسینەوەی ژیاننامەی خۆی ... بەلام دوای ئەوەی کە

دایك و باوكی لـه ساڵەكانی ۱۹۰۳ – ۱۹۰۵ كۆچی دوایـی دەكـەن و پرۆسـت تووشی گۆشەگیری دەبێت و لـەدونیای دەرەوە دادەبرێت و روو لەنووسـینی رۆمـان دەكـا ... رۆمـانی مارسـێل پرۆسـت كـە لـە ۱٥ بـەش پێـك دێـت و لـە سـاڵانی ۱۹۱۳ – ۱۹۲۷ بڵاویاویـان دەكاتـەوە ، ئەم زانا ناوداره فەرەنسیەو جیهانیە لەماوەی ژیانی لە نووسینە هەمەلایەنـەكانی بەردەوام دەبێت تاكوو لە ساڵی ۱۹۲۲ ماڵئاوایی لەهەڤاڵانی دەكات لەفەرەنساو جیهاندا .

۱۸۷۲

۱۸۷۲/۸/۱۰ لە دوای لێك ترزانی باری پەیووەندی لە بواری پەیووەندی و كۆمەڵایـەتی لـە فەڕەنـساو بـە تایبـەتی لـە نـاو دەسـەڵاتی فەڕەنـساوبە بـەردەوام بـوونی شـۆڕش و راپـەڕین و بـە هـەڵاتنی بنەماڵـەی شانـشین بـەرەو وولاتـی نەمـساو كەووتنی دەسەڵاتی شانشین .

لـەو كاتـەش كە ئەنجوومـەنی – ئـووم– بە ناوبانگ بـوو بە كۆنفڕانسیۆن لـە ۲۱ /۹ ، بڕیـاری هەڵووەشـاندنەوەی ڕژێمـی شانـشینی دا ، بەڕاگەیانـدنی ڕژێمی كۆماری لە فەڕەنسا ، دوای ئەوە دەستكرا بە داگایكردنی شانشین و بنەماڵەكە لە فەرەنسا .

كـە لـە ئـەنجام بنەماڵـەی شانـشین بـە تـەواوی و زۆر لەلایـەنگرانی لەسـێداره دران و كۆتایی بە ڕژێمی شانشین هات لە فەڕەنسادا .

۱۸۷۲/۹/۲ گرێدانی یەكەم كۆنگرەی نێوودەووڵەتی لەشاری لاهـای پایتـەختی هۆڵەندا ، لـە نێـوان هـەردوو لابـاڵی ماركـسیەت و بـاكۆنین كـە لـە ئاكامـدا بـاكۆنین و لایەنگرانی دەركـران لـە دوای كێشەی توونـدی بیروبۆچوون و هەڵوویـست ، لە نێوان ماركسیەكان و باكۆنین ولایـەنگرانی هـەردولابالْ ، لـە ئاكامـدا لاباڵی ماركسیەكان سەركەووتنیان بەدەست هێنا لەجیهاندا .

ئەویش لەسەر رێكخستنی سۆشیالستی نێوو دەووڵـەتی بـوو لـە جیهانـدا ، هـەروا دوای ئـەوە بـە سـاڵێك دووبـاره كـەرت بـوون لـە نێـوان لاباڵـەكانی جووڵانـەوەی سۆشیالـستی لـە فەرنـسا روویـدا لـە سـاڵی ۱۸۸۱ . ئـەویش لـــەكۆنگرەی – رانــس – لــە نێــوان – الامكــانین – ماركــسیەكان – لــەو

کۆنگرەشدا مارکسیەکان سەرکەووتنیان بەدەست هێنا لەوکاتدا لەجیهان و بەرەو گەشەکردن هەنگاوینا لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٧٢/٩/١٤ لە سەر کێشەی ئەلیاما لە نێوان ئەمەریکاو بەریتانیا ، کەجیا کراوەو درا دادگای نێوودەوڵەتی ، کە لە شاری ژنێف بەسترا، ئەمەریکیەکان ناڕەزاییان بەرامبەر بە بەریتانیا دەربڕی و لە ئەنجام بەریتانیا لە سەر ئەم کێشەیە تاونبارکراو پشتگیری لە ئەمەریکا کرا لە سەر کێشەکەدا .

لە هەمان کات دادگای نێوودەوڵەتی بڕیاریدا بە گەڕاندنەوەی بڕی ٠٠٠ر٢٠٠ر١٥ملیۆن دۆلار بۆ ئەمەریکا بەرامبەر بەو زیانەی کەلێی کەوتبوو ، لە ئەنجامی سەرپێچی بەریتانیا لە دروستکردنی کەشتی هەمەجۆری جەنگی و بازرگانی و گەیان لە هەرێمەکەدا .

١٨٧٢/٩/٢ هەردوو زاناو داهێنانی بوارەکانی فەلەسەفەی زانست و ئابووروو سرووشت و کۆمەڵ – مارکس – و –ئینگلش– زۆر بەتووندی گرنگیان بەتایبەتمەندیەتی نەتەوەیی دەدا ، لە بوارەکانی پەرەسەندن لە پێناو بەرەو سوشیالیستی و کە لە چەندین لێدوانیان ، دووپاتی چەندین بواری ڕێگایەکەیان دەکرد ، لەپێناو گەیشتن بە ڕژێمی سوشیالیستی .

بەڵام هەرلادانێك لە بنەمای یاساکانی – نفي ، نفي ، وحدة وصراح الاضدار ، الكمية الى النوعية ، الشكل والمحتوى ، الصدفة والضرورة – بە پێی پەرەسەندن و پەرینەوەی قۆناخەیەك لە دوای یەکەکانی کۆمەڵ ، لە هەموو بوارەکانی تووشبوونی بە نەهامەتی و هەرەس هێنان دێت لە جیهان .

١٨٧٤

١٨٧٤/٣/١ لە دایك بوونی فەیلەسوف ناوداری ئاینی ڕووسیا – نیکۆلای بردیائف – لە شاری کیفی پایتەختی ئۆکرانیا ، لە بنەماڵەیەکی ناسراو . پەرەسەندنی بیروبۆچوونی بەهۆی بیری سۆشیالستی بووە ... هەوڵی داوە کە بیری مارکسیەت و کنت لەگەڵ یەکدا بگوونجێنێ .

بەڵام دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٠١ بە هۆی کاردانەوەی بیری نیتشەوازی لە بیری مارکس هێناوە ... لە ساڵەکانی ١٩٠١ تاکوو ١٩٠٨ لەپترسپۆرگی

پایتەختی ڕووسیای قەیسەری ژیاوەو دوای ئەوە چۆتە شاری مۆسکۆ ...
لەریزی جوولانەوەی نوێکردنەوەی ڕووسی بە شداری کردووە کـ
جوولانەوەیەکی ئاینی بووە لە وولاتەکەدا .
دوای ئەوە لە ساڵی ١٩١٧ هەڵبژێردراوە بۆ ئەنجوومەنی کۆماری لەڕووسیا
. لە ساڵی ١٩١٩ و لە ساڵی ١٩٢٠ بۆتە مامۆستا لە زانکۆی مۆسکۆ ... دوای
ئەوە چەندین وانەی بابەتی خوێندۆتەوە لەزانکۆی بەرلینی پایتەختی
ئەلمانیا لە ساڵی ١٩٢٣ بەناوی – معنی التاریخ – و –روح دۆستۆیڤسکی
– ئەم فەیلەسوفە لەکارە هەمەلایەنەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە مانگی
/١٩٤٦/٤ کۆچی دوایی دەکات لە شاری مۆسکۆی پایتەختی ڕووسیای
ئێستا لە وولاتەکەدا .

١٨٧٤/٣/٢٤ لە دایك بوونی هونەرمەندی جادووکەری بە ناوبانگی هەنگاریا – هاری هودینی– لە وولاتی هەنگاریا .. کە یەکەم هونەرمەندە لە مێژووی جیهانی بتوانێ شانۆ جادووکەریەکان بەشێووەیەکی ڕێك و سەرکەووتوانە ئەنجام بدات لە وولاتەکەیدا .

١٨٧٥

١٨٧٥/٢/٧ لە دایك بوونی – محەمەد تەلعەت – لە شاری ئەدرنە ، کە باوکی فەرمانبەر بووە لە دەزگاکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، خوێندنی پارێزەری لە شاری سلانیك تەواوکردووەو چووەتە ناوکۆمپانیای تەلەفۆن... دوای ئەو چووەتە ناو کۆمەڵەی گەنجانی تورکیاو سەرکردایەتی یەکەم شانەی ئیتحادوتەرەقی کردووە لەسلانیك لەگەڵ حەوت لەهاوڕێکانیدا .
بەڵام بە هۆی زیرەکی و جمووجۆڵی دەستگیرکراوەو دوایی ئازاد کراوە.
دوای ئەوە دامەزراوە بە سەرۆکی ئەمینداری پۆستەو گەیاندن لە سلانیك
دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٠٨ دامەزراوە بە نووێنەر لە شاری ئەدنە – دیاربەکر – لە باکووری کوردستان ... دوای ئەوە بووە بە وەزیری ناوخۆ... دوایی بووە بە وەزیری گەیاندن و لە هەمان کات بووە بە سکرتێری گشتی ئیتحادوتەرەقی لە ژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا .
هەروا لە جەنگی جیهانی یەکەم لایەنگیری ئەڵمانیای کردووە بە هۆ

کارتێکردنی لەلایەن ئەنوەرپاشا... محەمەد تەلعەت سەرکردایەتی قەسابخانە بە دناوەکەی کۆمەڵکوژی ئەرمەن‌و کوردی لە ساڵی ١٩١٥، لە باکوری کوردستان کردیە لەگەڵ پەرت‌و بڵاو پێکردن‌و دەربەدەرکردنی ئەرمەن‌و کورد ، بەرەو شام‌و لوبنان‌و وولآتانی دیکەی دراوسێکان ، لە١٧/١٠/١٩١٨ دەستی لەکارەکانی کێشاوەتەوە بە هۆی لە ناوبردنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە جەنگی یەکەمی جیهان.

دوای ئەو کارانەی دوور لە هەستی مرۆڤایەتی بەرەو وولآتی ئەڵمانیا هەلآت‌و لە ٤ /٩/١٩٢٠ بە دەستی دووژمنەکانی لە ئەرمەن‌و کورد بوون کووژراوە لەگەڵ چەندین هاوکاری دیکەی لەکارەکانیدا دژی کوردو ئەرمەن لە باکووری کوردستان .

١٨٧٥/٢/٢٢ کۆچی دوایی زانای ناوداری جیۆلۆژی بەریتانی - یارون سیر چارلس لیل- لە هەمان کات زانای ئەدەبی‌و چین گەلی تووێکی زەوی‌و چۆنیەتی دروستکردنی بووە ، چەندین وولآت‌و بیابان‌و شاخ‌و دەشت‌و دۆڵ گەڕاوە ، لە پێناو دەرخستنی پێکهاتەی زەوی‌و مرۆڤ و ئاژەڵ‌و داروو درەخت ، لە هەمان کات دۆزینەوەی دۆستایەتی‌و دژایەتی لەنێوانیاندا .

١٨٧٥/٨/٤ کۆچی دوایی نووسەری ناوداری جیهانی‌و دانیمارکی - هانز ئەندرسۆن- کە بەدەیا دانراوەی لە ڕۆمان‌و پەرتووکی گەشتیاری‌و شانۆنامەو گەشتی ژیان‌و شیعری بلآوکراوەتەوەو ناوبانگی ئەو کەسایەتیە لێهاتووە ئەوروپیە بەجیهان بلآوبۆتەوە.

١٨٧٥/١٠/٣لە دایك بوونی شاعیری گەورەی ئەرمەنی -ئافتاك ئاسکیان - لەگوندی- گەزابارایە - کە دەکەوێتە دامێنی چیا سەرکەشەکانی ئەرمینیاو لە نزیك شاری - ئەسکەندربۆل .

شایانی باسە ئەم شاعیرە لە ئەرمینیا خاوەنی ناوبانگێکی فراوان بووە ، فالێری برایوسفی شاعیری ڕووسی بە شێووەیەك باسی دەکات ، کە ئافتاك مامۆستایەکی مەزنە لە نێوو شاعیرانی ئەوروپاو شاعیرێکە لەپلەی یەکەم و لەوانەیە ئەمرۆ بەهرەمەندێکی وەکوو ئافتاك نەبێت . کاتێك کە ئافتاك لە ساڵی ١٨٩٧ کۆچی دوایی دەکات لەتەمەنی ٨٢ ساڵیدا .

شاعیر - لویس ئاراگۆن - کارەکانی ئەو شاعیرە ئەرمەنیەی لەنێوان کارە دەگمەنەکانی ئەو کەڵە پیاوانە وەسف دەکرد ، کە کاریگەری بە سەر شیعری

سەدەی بیستەم دا هەبوو لە نێوان ساڵەکانی ١٨٩٣ – ١٨٩٥ ... ئافتاك لە ئەلمانیا ژیاوە و خووێندنی لەزانکۆی لایبزك و چەندان وانەی لە فەلسەفەو مێژوو و ئەدەبدا وەرگتووەو زۆر بایەخی بەئەدەبی کلاسیکی داوە . لەساڵی ١٨٩٦ ئافتاك گەراوەتەوە ئەرمینیا .

بەلام لەلایەن دەسەلاتدارانی قەیسەری رووسیا دەستگیرکراوە بەهۆی پەیووەندی کردنی بە بزووتنەوەی ئازادی نیشتیمانی و ١٠ ساڵ لە بەندیخانەی یەریڤان ژیانی بەسەربردووە ، دوای ئەوە گوواستراوەتەوە ئۆدیسیاو لە ساڵ ١٨٩٨ لە وولاتەکە دوورخراوەتەوە . هەروا چەندین وولاتی کردووە وەك ، سویسرا ، کە لە ساڵی ١٩٠٦ گەراوەتەوە وولاتەکەی و دووبارە دەستگیردەکرێت و لە زیندانی تەبلیس بەند دەکرێت و هەر بەردەوام دەبێت لەنووسینی شیعر تاکوو کۆچی دوایی دەکات .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٧٥/١٢/١٢ لە دوای ڕازی بوونی شانشینی ئیتاڵیاو نەمسا، لە سەر پەیمانی بەرلین و بە جێبەجێکردنی فەرمان بە دامەزراندنی ئەنجوومەنی نێوودەووڵەتی ، لە پێناو چاودێری و جێبەجێکردنی دەسەلاتەکان.

١٨٧٦

١٨٧٦/١/١٢ لە دایك بوونی – جاك لەندەن – لە شاری سانفرانسیسکۆ دوای لە تەمەنی چل ساڵیدا کۆچی دوای کردووە.

١٨٧٦/١/٢٨ لە دایك بوونی – زیاکۆك ئەلەب – لە شاری دیاربەکر لە باکووری کورستان ، کە لە نەژاد کوردە... لە کاری پەروەردە کاریکردووەو لە ئایین جوولەکە بووە ، دوای ئەوە لە١٨٩٧/٦/٢ چووەتە شاری ئەستەمبوڵ و لە شارە چووەتە کۆلێژی پزیشکی ئاژەڵ ، دوای ئەوە پەیووەندیکردووە بە کۆمەڵەی ئیتحادوتەرەقی نهێنی ، دوای ئەوە لە پەروەردە دوورخراوەتەوەو دەستگیرکراوە ، دوای ئەوە لە دیاربەکر دەست بەسەردەبێ... لە دوای ئازادکردنی دوو ڕۆژنامەی لەدیاربەکر بەچاپ گەیاند.

دوای ئەوە بووە بەمامۆستا لە زانکۆی ئەستەمبوڵ... لە ١٩١٧/١٠/٧ لە ژێر دەسەلاتی عوسمانی هەلات و دوای سەرکەووتنی کەمال ئەتاتورك ، گەڕاوە تورکیاو بووە نووێنەری دیاربەکر تاکوو کۆچی دوایی کردووە لەم وولاتەدا .

١٨٧٦/١/٢٨ دەرچوونێنەری یەکەم رۆژنامەی عەرەبی لە سووریا بەناوی – المقتیس – و دامەزرێنەری یەکەم کۆری زانیاری عەرەبی لە شاری دیمەشقی پایتەختی سووریای ئێستا – محەمەد عەبدولرەزاق محەمەد کوردی – لە شاری دیمەشق چوی بە جیهان هەڵهێناوە ... ئەم کەسایەتیە کوردە ناسراوە کە موئەریخێکی مێژووی شارستانیەتی عەرەب بووە ... لەهەمان کات ئەدیبێکی ناسراو بووە ... بنەماڵەکەی لە ئەیوبییەکان وخێزانەکەی لە پارێزگای سلێمانی لە باشووری کوردستان روویان لە شام کردووە لە سەرتای سەدەی نۆزدەم بەهۆکاری بازرگانی ... کە دایکی شەرکەس بووە لە ناوچەی قەفقاز ... ئەم کەسایەتیە لەکارەکانی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٥٣/٤/٢ ماڵئاوایی دەکات لە تەمەنی ٧٧ساڵیدا و گۆرەکەی لەگۆرستانی گچکەیە لە شاری دیمەشقی پایتەختی سووریای ئێستا .

سەرچاوە :– موسوعە اعلام سووریا – ٣٩٥/٤

١٨٧٦/٢/١٩ کۆتایی هاتنی شەڕی کارلیە ، کە لە ساڵی ١٨٣٣ هەڵگیرسابوو ئەویش بە سەرکردایەتی ژەنەراڵ – پریمۆدی ریفیوا – بە گرتنی شارە لە بەرژەووەندی شانشین – ئەلفۆنسی دوازدەهەم – لە ئەسپانیا.

١٨٧٦/٣/١٠ گوواستنەوەی دەنگی مرۆڤ ، بۆ یەکەم جار بە تەزووی تەلەفۆن ، کە ووشە یەکەمەکان لەلایەن داهێنەرەکەی ئەلکساندەربیل وسید واتسون ، بووە کە ووتەیان گۆریەوە بە – وەرە ئێرە تۆم دەوێ – لەکاتی کۆچی دوایی ئەلکساندەر بیل ١٢ ملیۆن تەلەفۆن بۆ ئاخاوتن لەجیهاندا هەبووە لەکارکردندا .

١٨٧٦/٥/١١ بە هۆی خۆ پیشاندان و تاوانبارکردنی شێخی ئیسلام ، بە لایەنگیری کردنی ڕووسەکان ، کە بووە هۆی لابردنی مەحمود نەدیم پاشا و حوسێن فەهمی حوسێن ، لە کارەکانیان لەلایەن سوڵتانی عوسمانی بە دامەزراندنی محمەد ڕوشدی پاشا لەجێگەی لابراوەکان .

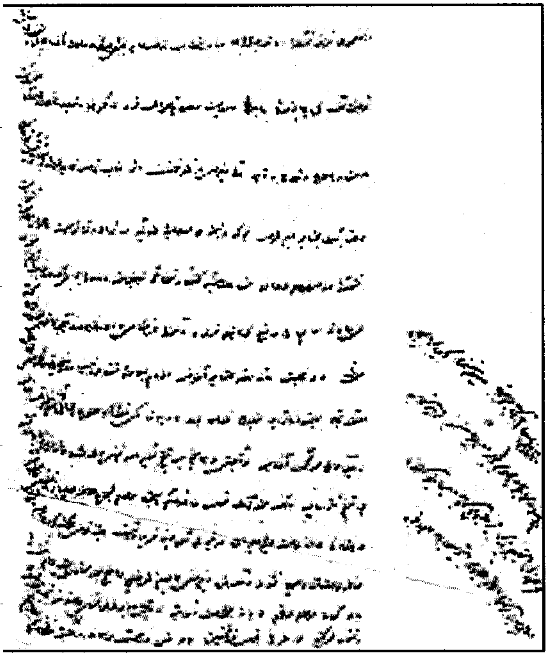

١٨٧٦/٨/١٥ نامـــــــــــەی باڵوێزخانـــــەی ئیمپراتۆریـــــەتی عوسمانی لە تارانی پایتــەختی وولاتــی فـارس لـەژێر ژمـارە /٥٦٧/١٠ دۆسـیەی /٢/١٢ بـۆ وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوود هـــاتوو- ئـــەو هەوالانـــەی کـــە لـــە ســـــــــنووری ئازربایجانــــــەوە گەیشتوون ئاگادارم ، کە مایەی پەژارە بوون بە پەلەش تەلەگرافم بۆ بارەگای گەورەو وویلایەتی ئەزەرۆم کرد , کە ئەگەر ئەو هەوالانە راست بن چارەسەری بکەن .

بەلام ئەوەش لەبەرچاوی بەرێزتان شاراوە نەبێت , کە ماوەیەکە هێرش و دەستدرێژی عەشائیری ئەملا بۆسەر خاك و دانیشتووانی وولاتی عوسمانی , یەك بە دوای یەکدا هەیەو دەبینرێ و هەمیشە بەهاتنی ئەو گازاندانەی لە ئەرزەرۆم و وان بالۆێزی - ستیە -وە دێن , بەرەسمی بەنووسین عەرزم کردوون و جەنابیشتان هەمیشە فەرمووتانە چارەسەر دەکرێن و بەم حاڵەتەوە لەو بریارانەی فەرمووتانە لەهیچ شووێن ئاگادار نەکراومەتەوە لە ئاکامێکدا هەبووبێت .

وەك دەڵێن وردە وردە عەشایەری ئەو وولاتە دەست بکەنەوەو دەست بکەن بەهێرش بۆ ئەملا , جاکەوا کەس چاوی بەسەریانەوە نیە , ئەو شتانەش کە دراونەتە پاڵ جەنابی شێخ عوبێد ولّلا ئەفەندی ، بەندەتان ناتوانیٚ باوەر بکات , چونکە شێخی ناوبراو بەو هەموو زیان و زولمەی لەلای حاکمی پێشوو , خوالێخۆش بوو - شوجاع الدولە - وە لێی کرابوو , هێشتا لەبەر

نفووس باکی خۆی منەتباری دەوڵەتی ئێران لە بەر ئەو چەند گوندە , هەمیشە بەجۆرێك جووڵاوەتەوە کە نەبێتە مایەی رەنجاندنی هەردوو دەوڵەت ئەم راستیەش لەلایەن کاربەدەستان روونەو ئاشکرایە .

پێدەچێ ئەم تاوانبارکردنە لەلایەن دەستەو تاقمی خوالێخۆشبوو – شوجاع الدولە – وەبێت , کە دیسان لەناوچەی ورمێ کاروباریان کەووتۆتە دەست و رقی شەخسیان لێیەتی .

خوداش هەڵناگرێ پێش ئەوەی لێکۆڵینەوە بگاتە ئەنجام لای لایەنێکەوە زیانی پێ بگەیەنرێ هەڵبەتە ئینسافی ئاشکرای جەنابیشتان ئەوە دەسەلمێنێ کە ناکرێ پێش سەلماندنی تاوان ڕازی بن سزای بۆ دیاری بکرێت ... وەك فەرمووشتانە مەسەلەی لێکۆڵینەوەشی بەندە عەرزی بارەگای گەوورەم کردووە لەوە زیاتریش ماندوتان ناکەم .

بەڵگەنامەی ژمارە١٠/٥٦٧ – کارتۆن /١٥ دۆسیە /٤/١٢ .

کورد لەبەڵگەنامەی قاجاریدا ... شۆرشی شێخ عوبێدوڵڵای نەهری /١٨٨٠ لەئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی کاروباری ئێراندا .

١٨٧٦/٨/٢٠ وەڵامی باڵوێزخانەی ئێران بۆ دەوڵەتی عوسمانی – نامەی وەزارەتی کاروباری دەرەوە ، ئامارژە/١٩ بەپێی بەڵگەنامەی ٥٦٨/١١/ بەمێژووی ١٢٥٥/٦/٢٦ ی هەتاوی کە لە نامەکەدا هاتبوو :– ناوەرۆکی نامەی ٢١ رەجەبی ١٢٩٣ی ئەو بەرێزە ، کە سەبارەت

بەو دەستدرێژی و کووشتووبرو تالأنیەی لەلایەن عەشایەری عوسمانیەوە و بەهاندانی شێخ عوبێدوڵلا بووەو چوونەتە سەر شنۆو گوندەکانی دیکە ئاگادربووین لە وەشدا کە بەپەلە نووسیبووت هەوڵەکەشت بەبارەگای بەرزگەیاندبوو ، زۆر خۆشحاڵت کردبووین منیش چاوەڕوانی ئاکامی تەلەگرافەکەتانم کە گەیشتەوە زۆر شادمانمان دەکات .

بەلأم لەو بەشەیدا کە فەرمووبووت ماوەیەکە هێرش و تالأنی عەشایەری ئێران بۆسەر خاك و دانیشتووانی عوسمانی پەیتا پەیتا هەیەو چونکە کەسیش چارەسەری بۆنەدۆزیووەتەوەو بۆتە مایەی هاندانی عەشایەری عوسمانی ... دەبێ بەوپەری ڕێزەوە بەیادتان بهێنمەوە کە هەر بەتەنیا لەم دوو سێ ساڵەدا سەرچل و کەللە شەقەکانی ئێلی – هەرنووش – نزیکەی ٥٠ – ٦٠ هەزار تومەن سامان و پارەی خەڵکی ئێرانیان بەتاڵان بردووەو کووشتووبرو سووتاندنی ماڵی خەڵکیان زۆرکردووە ، کە بریاربوو لە کۆمنیسیۆنەکەی شێخ عوبێدوڵلادا بەدوایدا بچن ، کەچی لەلایەن بالوێزخانەی بەرێزەوە هیچ هەنگاوێکی بۆ هەڵنەگیرا لەبەر ئەوە عەشایەری ئەو لایە کاتێ ئەوتاوانەیان لێ روو ئەدات کەس نیە پێیان بڵێ :– لەل . ئەوسا توندو تیژتر دەبن و دیارە ئەم هێرشەی ئەم دوایەشیان بەدنەدانی شێخ عوبێدوڵلا کردووەو ئەو هانیداون .

لەملاشەوە عەشایەری ماڵ براوو تالأنکراو هەرچی وویستیان تۆڵەی خۆیان بسێننەوە سنووردارانی ئێران رێگەیان پێنەداون ، ئەمەش بەڵگەیەکی دیکە بوو ، بۆ زیاتر لاسایی و ڕووداربوونی عەشایەری – ئەوبەر – ئەمجارەش کە نزیکەی ٧٠٠٠ هەزار سووارو پیادە سنووریان بەزاندووەو ئەو خەڵکە زۆرە دیارە بێ مۆڵەت و بێ ڕەزامەندی سنووردارانی عوسمانی نەیتوانیووە بپەڕێنەوە ... کە ئەمەش خۆی لەخۆیدا گەورەترین بەڵگەو نیشانەی پر کێشی عەشایەری بووەو بۆ ئەمر بوو بۆیە ئەگەر لەلایەن کاربەدەستانی عوسمانیەوە کارئاوا بڕواو ئاوا گوێیان لێ بخەوێنن ئەوانە زیاتر چاو قایم دەین و ئەوە ئیدی پێویست دەکات ئێمەش بیەڵین عەشایەری – ئەملا – خۆیان تۆڵە بکەنەوە .

بەلام لەبارەی شێخ عوبێدوڵلا کە دەفەرموون خوا هەڵناگرێ کەسێك بێ

سەلماندنی تاوان سزاو جەزرەبەیەك بدریٚ . ئەوا سەلماندنی هەنگاوەکانی شیٚخ و دنەدانی عەشایەر . لەلایەن ئەوەوەو ئەم ئاگر هەڵیسانە ... وەك رۆژی روون بۆ ئیٚمە دیارەو بەهیچ جۆریٚك جیٚی شك و گومان نیە چونکە نزیکەی ۷۰۰۰ هەزار کەسی ناردۆتە سەر شاری شنۆو ئەو تالاٚن و برۆیەکراوەو گەراونەتەوە ، کەچی هیٚشتاش کوردەکانی لەخۆ دوورنەخستۆتەوەو هەر رۆژەش هەڵدەکووتیٚتە سەر ناوچەیەك و بە ئاشکرا ئەم ئابوودەیەی لەگەڵ خۆی خستۆتەوەو رایگرتوون . هیٚرش بردن ۷۰۰۰ هەزار کەس لەسووار و پیادە شتیٚك نیە بشاردریٚتەوە . یان کەس نەیزانیٚ و باوەر پیٚ نەکات . لەبەر ئەوە دەووڵەتی ئیٚران هەرگیز ناتوانیٚ کەسیٚك کە زیان بۆ کاروباری دەووڵەت هەبیٚ لەخاکی خۆی داڵدەی بدات . لەوە زیاتریش ماندووتان ناکەم .

سەرچاوە:– کورد لە بەڵگەنامەی قاجاریدا .
شۆرشی شیٚخ عوبیٚدوڵلاٚی نەهری/۱۸۸۰
لە ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی کاروباری ئیٚراندا.

۱۸۷٦/۸/۳۰ سوڵتان عەبدولحەمید بووە سوڵتانی عوسمانی لە ئاهەنگیٚکی گەورەدا ، دوای ئەوە دەسەلاٚتی حکومەتەکەیدا بە دەست مەدحەت پاشا بە سەرەك وەزیران و لە۲۳ /۱۲ ی هەمان ساڵ دەستووری ئیمراتۆریەتی عوسمانی راگەیاند ... شایانی باسە لە زۆر لایەنی نووسین دەڵیٚن کە بنەماڵەی سوڵتان عبدالحمید کورد بوونە ، بەلاٚم جیٚگەی دڵنیایی نیە لەراستیدا.

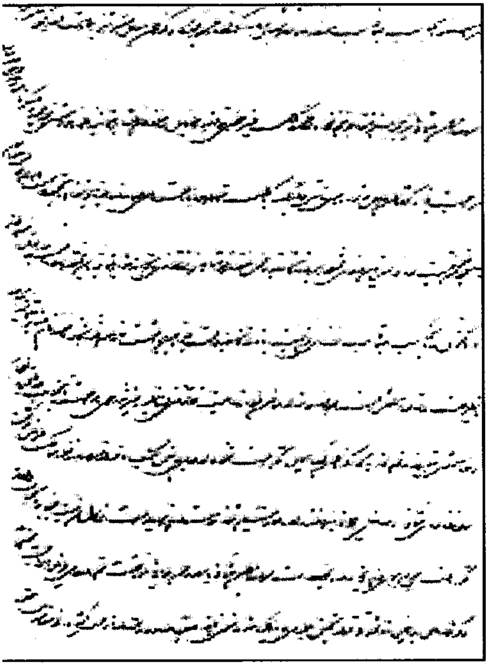

١٨٧٦/٩/١٦ وەڵامـی باڵوێزخانـەی ئێـران بـۆ دەووڵـەتی عوسمـانی – نامـەی وەزارەتـی كاروبـاری دەرەوە – ژمـارە/٢٦ . بـەپێی بەڵگەنامـەی ١/٥٦٩/١٢/ تیایـدا دەڵـێ :– نامەكـەی ئێـوەی خـاوەن شـكۆ لەرێكـەوتی ٢٤/شـەعبانی/١٢٩٣ دا فـەرمووتان كاربەدەسـتانی ئێـران كێشەی – شاری شنۆ – یان كردۆتە بیانوو و سـەربازیان بـۆ سنوور نـاردووەو سـنوور پـارێزانی عوسمانیـەكانی ناچـاركردووە تـا وەك ئـەواز مامەڵەیان لەگەڵدا بكەن ، هـەروا لـەو پـەڕی خێرخوازیدا بەڵێنیان داوە كە لـە داهاتوودا هاتووچۆی عەشایەری عوسمانی لەژێر چاودێریدا دەبێ و كۆنترۆڵ دەكرێن وتاكیان كردبوو ... كە سەربازەكانی هـەردوولا لـە سنوور بگەڕێنـەوە شـوێنی خۆیـان ودیلـەكانی هـەردوو لاش بـەرەڵلابكرێن ... نامەكـەتان رێـزی لـێگیراو لـە وەڵامـدا دەڵـێین :– یەكـەم : هـەروەك بـە دەمیـی وتـراوەو بـۆ نووسـراویش زەحمـەتم داون دەووڵـەتی گـەورەی ئێـران بـەهیچ جۆرێـك لـە ناردنی ئەم لەشكرە كەمە بۆ سنوور مەبەستی خراپـی نـەبووە ، بەڵكوو تـەنیا بۆ پاراستنی سنوور بووە لەدەست درێژی و تالانی عەشایەری عوسمـانی . ئێستاش كـە ئێـوەی خـاوەن شـكۆ بـەرووی نیـاز پاكیـەوە لەگـەڵ وەزارەتـی دەرەوەی دەووڵـەتی مـەزنی ئێـران پێكهـاتوون و بـەڵێنتان داوە كـە چـیدی عەشایەری عوسمانی دەست درێژی نەكەن و بڕیارتان داوە لەو دەستدرێژیەو

تالانە بکۆڵنەوە .

کـە لەناوچـەی شـنۆ کردوویانـە ئـەم لایـەنگرەتان لەگـەڵ دەربـڕینی پێخـۆش بـوونی خـۆم ، لـەم خێرخوازیـەتان و ڕازیبوونتـان بـەپێی تکـاو پاڕانـەوەی باڵوێزەکان ... کە کردوویانە بروسکەیەکەم بۆ کارگێرانی ئازربایجان کرد .

ئـامێزی هـەردوولا وێکـرا بگەڕێنــەوە نـاوەوەی وولاتــی خۆیـان و میوانـە ئێرانیــەکان و ســووارە نیزامیــەکانی عوسمــانیش بەیــەکجار بگەڕێنــەوەو ئالوگۆربکرێن .

ئـەم لایـەنگرەتان هیـوادارە بـەپێی ئـەو نیازپاکیـەی کـە سـەبارەت بەجـەنابتان هەمــە ، ئێــوەش بــەزوویی بروســکە بــۆ شــووێنی پێوویــست بکــەن کــە سنووردارانی عوسمانی . بەم شێووەیە لەگەڵ سنووردارانی ئێران پێك بێنن و ئوردووی هەردوولا بگەڕێنەوەو کێشەی هەردوو وولات دوایی بێت .

تـا ئـەو جـۆرەی وتوویـژی لەسـەرکراوە لێکۆڵینـەوە لەبارەیـەوە بکـرێ ، لـەو باوەڕەشدام کە ئـەم لایـەنگرەتان لەچۆنێتی هاوکاریتـان ئاگاداردەکەنـەوە ئـیتر سەرتان نایەشێنم.

سەرچاوە:– کورد لە بەلگەنامەی قاچاریدا , شۆرشی شێخ عوبێدوللای نەهری / ١٨٨٠ , لە ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی کاروباری ئێراندا.

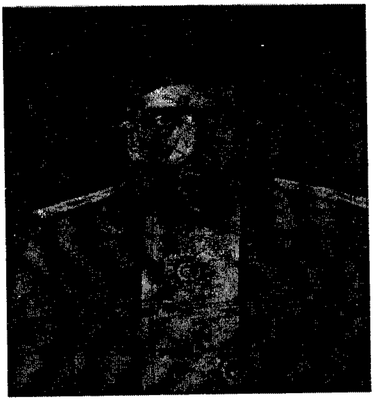

١٨٧٦/١٠/٢٤ســوڵتان عەبدولحەمیــدی دووەمــی سـوڵتانی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی بڕیـاری دامەزرانـدنی ئەنجوومـەنی گشتی دا ، کە ئەنجوومەنێك گەلانی ژێــر دەســەڵاتی ســوڵتان هــەڵیان دەبــژاردن ، کــە یەکــەمیان نــاوی پەرلـەمان و دووەمیـان ئەنجوومـەنی نووێنــەران بــوو . کــە ســوڵتان عەبدولحەمید دایانی دەمەزراندن.

١٨٧٦/١٢/٢ڕاگەیانـدنی دەسـتووری ئیمپراتۆریــەتی عوسمــانی لەلایــەن ســوڵتان عەبدولحەمیــدی دووەم ، کــە مەدحــەت پاشــا لــە دوای تــەواو بــوونی

دەستوورەكە بەپێی خواستو ویستی خۆیانو داروودەستەكەی بوو. كـ
بەیاسای بنەڕەتیو دەسەڵاتی فراوان دادەنرا ، لە پێناو جیبەجێكردنـ
بڕیارە تاكڕەوەكانی سوڵتان لە هەموو بوارە جیاجیاكاندا .

١٨٧٦/١٢/٢٣ مەدحەت پاشا بۆ جاری دووەم كرا بە سەرۆك وەزیرانی دەسەڵاتی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی ، لە پێناو ئامادەكردنی دەستوور لە سەر شێووازی دەستووری فەڕەنسا ، بە مەرجێ برگەی/ ١١٣ لە دەستووری فەڕەسا بخرێتە ناو دەستوورەكە ، كە ئەمەش دەبێتە هۆكاری ئەوەی كە دەسەڵاتی عوسمانی بەهێز بكات لە هەموو بوارەكاندا .
كە ئەمەش بەر لەمانگێك ئەو دەستوورە ئامادەكرابوو تاكوو لە ٢/٢٢ ی
هەمان ساڵ ڕاگەیەندرا ، بەدوور لە خواستو مافە ڕەواكانی گەلانی ژێـ
دەستیان . مەدحەت پاشاش چەندین جار لە پۆستەكەی دووردەخرایەوە
دەیانگەڕاندەوە ، تا بە ئامانجی سەرەكی خۆیان گەیشتن لە هەمو
بوارەكاندا .

١٨٧٦/١٢/٢٣ گرێدانی كۆنگرەی جیهانی لە نێوان وولاتانی شەڕكەرو هاوپەیمانان لە سە
دەریاو زەریاكان ، لە ژێر چاودێری سەفووەت پاشای بەرپرسی كاروباری
دەرەوەی دەسەڵاتی عوسمانی ، كە بووە سەرۆكی كۆنگرەكە لە شاری
ئەستانە ، كە ئەدهەم پاشا باڵوێزی عوسمانی لەشاری بەرلینو نووێنەرانی
فەڕەنساو ئیتاڵیاو ئەڵمانیاو مەژەرو نەمساو ڕووسیاو بەریتانیا بەشداریا
تێداكردلەو كۆنگرەیەدا .
بەو بۆنە چەندین گوولـە تۆپ هاوێشتران ، ئەویش بەڕاگەیاندنی یاسای

بنەڕتی . کە یەکسانی لە نێوان وولاتانی جیهان دابین دەکرد لەوکاتدا لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندیەکانیاندا .

١٨٧٦/١٢/٢٨کونسلی ڕووسیای قەیسەری – کرێبلی– لە تارانی پایتەختی وولاتی فارس نووسیویەتی و دەڵێ :–
شێخ عوبێدولای نەهری نیازی وایە کە ڕاپەڕینێك لە دژی دەسەلاتی عوسمانی ئەنجام بدات و دەووڵەتێکی کوردی لە کوردستان پێکبهێنێ و شاری موسڵ بکاتە پایتەختی ئەو دەوڵەتە – لە کێشوەرکەدا .

١٨٧٧

١٨٧٧/١/١٦ لەدایك بوونی رووناکبیرو زانای ڕووسی – سیمۆن فرانگ – لە شاری مۆسکۆی پایتەختی ڕووسیای ئێستا ... خووێندنی ئابووری و یاسای لە مۆسکۆ تەواوکردووە . دوای ئەوە بەرەو شاری بەرلینی ئەلمانیا هەنگاوی ناوەو لەوێ گرنگی بەبواری فەلسەفە داوە .
دوای ئەوە گەڕاوەتەوە شاری پترسپۆرگی پایتەختی ڕووسیای قەیسەری لە ساڵی ١٩٠٧ وانەکانی فەلسەفەی لەزانکۆی – ساراتۆف – بەوانەگووتنەوە و بەردەوام بووە تاکوو ساڵی ١٩١٧ . دوای ئەوە بە هۆی بیرووبۆچوون و هەڵوویستەکانی لە ساڵی ١٩٢٢ دوور دەخرێتەوە بەرەو بەرلینی ئەلمانیا دەڕوات و هەرلەوێ دەست دەکات بەوانە گووتنەوە تاکوو ساڵی ١٩٣٧ .
دوای ئەوە بەرەو شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا دەڕوات ، دوای جەنگی دووەمی جیهان دەچێتە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیاو لەوێ دەمێنێتەوە تاکوو لە ١٩٥٠/١٢/١٠ کۆچی دوایی دەکات ... ئەم فەیلەسوفە حەوت دانراوی گرنگ و بەبەهای بەرهەم هێناوە لەماوەی ژیانیدا وەك :–

١- الفلسفة والحياة – پترسبۆرگ – لە ساڵی ١٩١٠
٢- موضوع المعرفة – پترسپۆرگ – لە ساڵی ١٩١٥
٣- المعرفة والوجود – پاریس – لە ساڵی ١٩٣٧
٤- مناهج العلوم الاجتماعية – بەرلین – لە ساڵی ١٩٢١
٥- المعرفة والحياة – پاریس – لە ساڵی ١٩٢٣
٦- النظرية الروسية – بەرلین – لە ساڵی ١٩٢٦

٧- اللة معنا – لــەندەن – لـــــە ساڵی ١٩٢٦
لە گەڵ چەندین بابەتی بڵاوکراوەیدا .
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٧٧/١/١٨ ئەو یاسا بنەڕەتیانەی کە لە کۆنگرەی٢٣ /١٨٧٦/١٢ بڕیاری بۆ درابوو ، خرا بەردەم سەرۆکی ئایینە جۆراوجۆرەکان و لەلایەن هەموو نوێنەرانی ئایینەکان ڕەتکرایەوە ، کە مەسیحی و ئیسلام و جوولەکەو هەموو ئەو ئاینانە بەشداریان تێداکرد ، کە لەلایەن دەسەڵاتی عوسمانی بڕیاری بۆ درابوو ، لەپێناو پشتگیری کردن لە دەسەڵاتەکەیاندا .

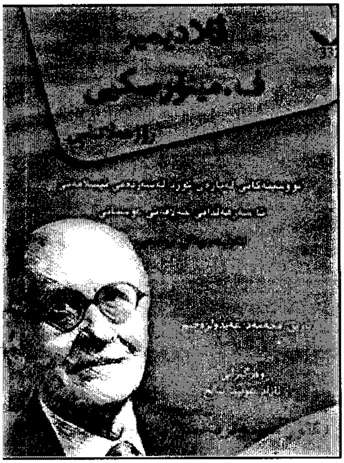

١٨٧٧/٢/٥ لــە دایــك بــوونی ڕۆژ هــەڵاتناس و مێـژوونووس و کوردناسـی ڕووسـی – فلادیمیر مینۆرسکی– لە شارۆچکەی – گورژیڤا – کە ئەو شارۆچکەیە دەکەوێتە باکووری ڕۆژئاوای شاری مۆسکۆ لە سەرکەناری ڕووباری ڤۆڵگای ناوبراودا .
هــەروا قۆناخــەکانی خوێنــدنی لــە شاری مۆسکۆی پایتەختی ئێستای ڕوسیا تەواوکردووە ، زانیاری هەمەلایەنەی باشی دەربارەی کوردو کوردستانەوە لە هەموو بوارەکان بە پێی زانیاری هەمە لایەن ئەو سەردەمەدا هەبووە لەسەرکوردو کوردستان هەبووە ، لە هەموو بوارەکان بەپێی زانیاریەکانی لەو کاتدا .

١٨٧٧/٢/٦ بە بڕیارێکی سوڵتانی عوسمانی – مەدحەت پاشا – ی لە دەسەڵات لادا ، لە پۆستی سەرەك وەزیرانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی بە ناوی – سەدر ئەعزەم – دوای ئەوە کرا بە والی شام بە هۆی هەڵوێستی چاکسازی و دژایەتی کردنی دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی.

١٨٧٧/٣/١٩ یەکەم پەرلەمانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی لە کاتی دەسەڵاتی سوڵتان عەبدولحەجیدی دووەم کرایەوەو ووتاری سوڵتان خوێندرایەوە ، کە لە

سەرای بشکتاش ئەنجامدرا.

١٨٧٧/٣/٢٩ لە ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی عوسمانی ، کە ١٧ ئەندام ئیسلام بوون و ٤٤ ئەندام مەسیحی بوون و ٤ ئەندام جوولەکەبوون ، کە یەکەم کۆبوونەوەی پەرلەمان لەو ڕۆژە گرێدرا ، کە ئەنجوومەنی – ئەعیان و پیران– لە ٢٦ ئەندام پێکهاتبوو بە دامەزراندنی ٢١ ئەندامی ئیسلامی و ئەنجوومەنی نوێنەران لە ١٢٠ ئەندام پێکهاتبوو ، لە هەمان کات کورد نوێنەری لەو پەرلەمانە هەبوو بەڵام ژمارەی ئەندامەکان نەزانراوە لەپەرلەمانەکەدا .

١٨٧٧/٣/٣١ ئاراستەکردنی یاداشتێکی پرۆتۆکۆڵی لەلایەن شەش دەووڵەتی ئەورووپی بۆ سوڵتانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەگەڵ – کێوە ڕەش– کە ئەوکات لە شۆڕشدا بووە ...کە بە ئاشتی پێك بێ و دەست لەو مەڵبەندە هەڵگرێ بە بیانووی ئەوەی کە زمانیان سلاڤی و دینیان مەسیحیە.

لە هەمان بڕۆتۆکۆڵ ڕووسەکان هەڕەشەی ڕاگەیاندنی جەنگیان لەگەڵ ڕژێمی عوسمانی کردبوو ، گەر خواستەکانی قبوول نەکرێ و لە کۆبوونەوەیەکی – ئەنجوومەنی نوێنەران– دا ، بەتایبەتی بۆ لێدوان لەو هەڕەشەیەی کە ئەکرا .

لەکاتێکدا هەندێك لە کاربەدەستانی دەسەڵاتی عوسمانی بەتاڵی خەزینەی دەووڵەت و نەبوونی دراویان ڕادەگەیاندو ئەکردە بیانووی قبووڵکردنی مەرجە گرانەکانی دەووڵەتی ئەوروپا.

لە هەمان کاتدا نوێنەرێکی هەڵبژێردراو بۆ پەرلەمان کە کورد بووو لەو کات ووتی :–

ئیووە ئەڵێن کاروو باری دارایی لە تەنگانەیەکی سەختدا بێ بە ئێمە چۆن دەکرێ و دەتوانین بڕوا بەو ووتەیە بکەین کە لە کاتێکدا ئیووە لەم کەش و فشەدان و جل وبەرگی ڕەنگاوڕەنگ و ماڵی ڕازاوەی پڕ لە کەلوپەلی جوان و گالیسکەی ئەسپی قەشەنگتان هەیە– وەرن بۆ لای ئێمە بۆ کوردستان و بەچاوی خۆتان کوویرەوەری و ئێش و ئازارو ناخۆشی ژیانی گەلی کوردستانی ئێمە بەچاوی خۆتان ببینین لە هەرێمەکەدا لە کوردستان .

١٨٧٧/٤/٢٤ هەڵگیرسانی جەنگ لە نێوان هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری و

هێزەکانی سووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە دەورووبەری هەرێمەکانی قەفقازو بەلکان لە ئەنجامی کێشەو ململانێیەکی توونــدو دژووار لە نێوانیاندا.

١٨٧٧/٥/١٦ لە ژمارە دووی ڕۆژنامەی – شەهبا– دا زانای ناوداری جیهانی لە نژاد کورد – عەبدولرەحمان کەواکبی – بە نەرمی گلەیی لە دواجەنگی بەناوبانگی نێوان رووسیای قەیسەری و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کرد ، لە رەفتارێکی نابەجێی کار بە دەستانی عوسمانی لە پارێزگای عەنتاب لە باکووری کوردستان کردووە ، کە ئەوساکە لەرووی کارگێڕی سەر بە شاری حەلەبی – شام ، و ئێستای سووریا بووە ، کە شەش لە ئەرمەنەکانی عەنتاب دەچنە بارەگای لەشکری عوسمانی بۆ ئەوەی خۆیان بەچەکدارکردن بکەن دژی ڕووسەکانی هاو ئایین ناوونووس بکەن لە شارەکەدا .

کەچی ئەوان داوایان لێکردن ببنە ئیسلام و ئەوانیش ئەو داوایەیان رەتکردەوە ... دوای ئەوە والی حەلەب تووڕە دەبێ و ڕۆژنامەکە دادەخات ، کە لەلایەن کەسایەتی ناودار کەواکبی سەرپەرشتی و بەچاپ دەگەیەندرا لە شارەکەدا .

١٨٧٧/١١/٦ داگیرکردنی شارەکانی – قارس و ئەرزەرۆم و بایەزید– و ناوچەکانی دیکە لە باکووری کوردستان لەلایەن هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری ، کە بووە هۆی کارلێکردن لە دەروونی گەلی کوردو سەرکردەکانی وەك ، شێخ عوبێدولای نەهری بەپێی ئامۆژگاری هێزەکانی دەسەڵاتی عوسمانی لە کوردستان .

١٨٧٧/١٢/١٢ سوڵتانی عوسمانی لە دانیشتنی کردنەوەی پەرلەمانی ئیمپراتۆریەتەکەیدا ، بەڵێنیدا لە بەرێزگرتن لە مافەکانی نەتەوەیی و یەکسانی بەرفراوان .

بەلام سولتانی لەوتەکانی پاشگەز بووەوە . ئەوە سیفاتی هەموو سەرکردەو داگیرکەرێکی خاکی گەلانە ، بە تایبەتی داگیر کەرانی خاکیگەلی کوردستان ، کە لەوکات داگیرکراوی ژێر دەسەلاتی فارس و عوسمانی بوو . سەرەڕای چەندین کاری دیکەی نامرۆڤانە ئەنجامدراوە لەلایەن ئەو ڕژێمانە بەهەمانگی لەنێونیاندا .

١٨٧٨

١٨٧٨/١/٥ بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هێزە چەکدارە ئیسلامیەکانی ئەفگانستان و هێزەکانی سووپای بەریتانیا ، لە ئاکام هێزەکانی سووپای ئەفگانستان سەرکەووتنیان بە سەر هێزەکانی سووپای بەریتانیادا هێنا .
کە لە ئەنجام بووە هۆی ئەوەی کە ورەی هەمەلایەنی هێزەکانی چەکدارەکانی ئەفگانستان بەرز بێتەوەو توانای باشیان هەبێت لەشەڕو هونەرەکانی شەڕ کردن ، چ لە شەری نێوودەووڵەتی و ، چ لە شەڕی ناووخۆیی نێوان پێکهاتەکانی ئەفگانستاندا .

١٨٧٨/١/٥ لە دوای سەرکەووتنی هێزەکانی سووپای ڕووسیا بەسەر هێزەکانی سووپای عوسمانی ، لە شاری سۆفیای پایتەختی بوولگاریا و ئەردنە ، کە بەرەو شاری ئەستەمبوڵ هەنگاوینا وماوەی ٥٠ کیلۆمەتر مابوو بگەنە شاری ئەستەمبوڵ .
کە ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە مەسیحیەکان پەلاماری ئیسلامیەکان بدەن ، کە بووە هۆی دروست بوونی بارودۆخێکی تووندو تیژو دژووار بە هەلاتنی ئیسلامەکان بەرەو رووی شاری ئەستەمبوڵ ، لە هەمان کات چەندین کۆمەڵە دروست بوون ، لە پێناو یارمەتی دانیان و بووە هۆکاری سەرەکی بە داواکاری سوڵتانی عوسمانی لە ڕووسیا .
ئەویش بەرەوانە کردنی شاندێکی سەربازی عوسمانی بۆلای سەرکردەی هێزەکانی سووپای ڕووسیا ، کە شاندەکە پێك هاتبوون لەنامیق پاشا و سرور پاشا ، لە گەڵ گەیشتنی شاندەکە کە چاویان کەووت بە سەرکردەی ڕووس ، ئەویش لەپێناو ڕاگرتنی شەڕو ڕاگرتنی گەمارۆ لەسەر کەنارەکانی ڕووسیا لە لایەن دەسەلاتی عوسمانی لەسەر دەریای ڕەشدا .

لەوکاتەشدا چەندین ڕووداو ڕاپەرین بەرپابوون چ لە ناوەوەو چ لە دەرەو
بە هاندان لەڕێگەی پیاوانی بەریتانیا دژی پەیمانی- سان ئیستیڤانۆس-
کە شارێکی بچوك بوو لە نزیك شاری ئەستەمبوڵ لە سەر دەریای مەرمەڕە
بە ناوی - سان ئیستیڤانۆس- کە لە دوای ئەو شارە گفتووگۆ لە نێوانیا
دەستی پێکردو لە ئەنجام ڕێکەووتننامەکە مۆرکرا ، کە ٩ نۆ خاڵی لەخ
گرتبوو.
شایانی باسە لەخاڵی شەشەمی ئەو ڕێکەووتنامەدا هاتبوو کە دەڵێ :
دەسەڵاتی عوسمانی بەڵێن دەدات بەپاراستنی ئەرمەن و کوردو سەرکەسی
مافەکانیان بە تایبەتی لە بواری نەتەوەییدا لەباکووری کوردستان.

١٨٧٨/١/١٣ مۆرکردنی ڕێکەوتنامە لە نێوان ڕووسیای قەیسەری و ئیمپڕاتۆریەت
عوسمانی ، لە شاری بەرلینی پایتەختی ئەڵمانیا ، لە دوای کۆتایی هاتن
شەڕی نێوانیان بە هۆی سەرهەڵدانی شۆڕشەکانی گەلی کورد لە باکوور
کوردستان دژی داگیر کەری ڕژێمی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی لەسەر خاک
کوردستان .

١٨٧٨/٢/١٣ سولتانی عوسمانی سولتان عبدالحمید فەرمانیدا بە هەڵووەشاندنەوە
ئەنجوومەن و ڕەتکردنەوەی دەستوورو بۆ ڕۆژی دوایی فەرمانیـ
بەدەرکردنی نووێنەرە پایە بەرزەکان لە ئەستەمبوڵ ... بە گەڕانەوەیان ب
وویلایەتەکانیان لەو کاتەوە دەسەڵاتی سوڵتان لەسەر دەووڵەتی عوسمان
بووە دەسەڵاتێکی تاکڕەوی داپلۆسێنەر لە سەر ناوچەو هەرێمەکاندا .

١٨٧٨/٣/٣ بە هۆی باری شڵەژاوی هێزەکانی سووپای عوسمانی و هەڵاتنی لە ئەورووپا
ئاسیا ، کە ئەمەش بووە هۆی ناچاربوونی دەسەڵاتی عوسمانی بە مۆرکردن
سێبارەی پەیمانی - سان ستیڤانۆس- لەگەڵ ڕووسیای قەیسەر
بەناچاری ، کە سەفوەت پاشا بەنووێنەری دەسەڵاتی عوسمان
ڕێکەووتنەکەی مۆرکرد . لە کاتی مۆرکردنی ڕێکەووتنامەکە دەگریا.

١٨٧٨/٥/٣ مۆرکردنی پەیمانی چوار جارەی- سان ستیڤانۆس- لە نێوان ڕووسیا

قەیسەری و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، بێ ئەوەی هیچ دەوڵەتێکی ئەوروپی بەشداری تێدا بکات ، لە پێناو بەهێزکردنی دەسەڵاتەکانیان کە بەسوودمەندیەتی ئەرمەن گەڕایەوەو بە زیانی کورد هەڵگەڕایەوە ، لەوکاتەی کە کورد لەبارێکی یەکریزی بەهێزدا دابوون لەباکووری کوردستان .

١٨٧٨/٥/٢٥ دەسەڵاتی ئیمپراۆریەتی عوسمانی لە دوورگەی قووبرسی داگیرکراوی دادەست هێزەکانی سووپای بەریتانیا ، لە بەرامبەردا بەریتانیا بەڵێنیدا بەدەستپۆیی دەسەڵاتی عوسمانی لەسەر دورگەکەدا ، بە فەرمی بناسێنیّو لە بەرامبەر داگیرکردنی بڕی ٩٢,٨٠٠ پاوەند ساڵانە بداتە دەسەڵاتی عوسمانی لە سەر ناوچەکەدا .

١٨٧٨/٦/٤ بەپێی برگەی/ ٦ لە ڕێکەووتنامەی نێوان بەریتانیاو دەسەڵاتی عوسمانی ، بە مەرجێ بەریتانیا قووبرس چۆڵ بکات لە دوای گەراندنەوەی ناوچەکانی قارس و ئەردەهان و ئەرتووشی کورد لە باکووری کوردستان ، لەلایەن رووسیا بۆ تورکیا ، کە لە شەڕی نێوانیاندا ڕووسیا داگیری کردبوو لە هەرێمەکەدا .

١٨٧٨/٧/١٣ مۆرکردنی پەیمانی بەرلین بە دابەشکردنی بوولگارستان بە سێ بەش و بە پشتگیری کردنی پەیمانی ستیڤانۆس ، کە لەبەرژەووەندی ڕووس و ئەرمەن بوو ، بەڵام کێشەی کورد پشت گوێ خراوبوو لە باکووری کوردستان .

١٨٧٨/١٠/١ لەدایك بوونی فەیلەسوف کۆمەڵایەتی وفەیلەسوف مێژوویی نەمساوی و – ئەشپان ئوتمار – لە شاری ڤیێنا ... خووێندنی لە شارەکانی ڤیێنا و زیورخ و تۆبنجف تەواوکردووە . لە دوای تەواوکردنی خووێندن بۆتە مامۆستا لە زانکۆ لە نێوان ساڵەکانی ١٩١٩ تا ١٩٤٩ مامۆستا بووە لە زانکۆی ڤیێنا .

لە ساڵی ١٩٢٢ یەکەم کتابی بەناوی –نقریە مقولات – بڵاوکردۆتەوە . هەروا دژی بیری مارکسی بووە لە بارەی تیئۆری کۆمەڵگای بێ چینایەتی . دوای ئەوە لە ساڵی ١٨٧٥ – ١٨٧٨ دانراوەیەکی بڵاوکردۆتەوە لە چوار بەرگ بەناوی – بناو وحیاه الهیئە الاجتماعیە – . ئەم فەیلەسوف و رووناکبیرو زانایە لەکارە پیرۆزەکانی خۆی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٥٠/٧/٨ کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا.

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢ .

١٨٧٨/١٠/١٨له ماوەی گرێدانی كۆنگرەی بەرلین هەوڵەكانی دبلۆماسی بەریتانیا تەنیا لە سەر قووبرس نەبوو ، بەڵكوو زیاتر لە سەر نامەی نهێنیەكەی وەزیری بەریتانیا – سولزبری– بوو ، كە بۆ باڵوێزی بەریتانیا لە شاری قوستەنتنیە – لابارد – رەوانەی كردبوو ، كە وەزیری دەرەوەی بەریتانیاو فەرەنسا – ئەدینگتون– لە بارەی باری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و داهاتووی ڕاگەیاند . لەپێناو چەسپاندنی دەسەڵاتی بەریتانیا لە سەر ڕۆژئاوای ئاسیاو بە تایبەتی وویلایەتەكانی ، مووسڵ و ، بەغداو ، بەسرا ، بە دابەشكردنی ناوچەكە ، لە نێوان فەرەنساو بەریتانیا ، بە تایبەتی خاكی كوردستان كە چاوەڕوانی چاوگەی نەوتی لێدەكرا ، بە تایبەتی لە باشووری كوردستان . كە شارەكانی كەركوك و دەووروبەری وخانەقین و ناوچەی كەندیناوەوی سەر بە قەزای مەخمور ، لە پارێزگای هەولێر و چەندین جێگەی دیكە لە هەرێمەكەدا .

١٨٧٩

١٨٧٩/٣/١٤ لە دایك بوونی فیزیاناس و تیئۆرە فەلسەفەیەكانی ئەلمانی – ئەنشتاین ئەلبرت – لە شاری ئۆلم لە باشووری ئەلمانیا ... لەدایك و باوكێكی ئایین جوولەكە . دوای ساڵێك لەدایك بوونی خێزانەكەی لەشاری منشن نیشتەجێ بوون . هرمن ئەلبرت باوكی و مامەكەی یعقوب كارگەی كارەباو كارەكانی ئەندازیاریان دامەزرند .

هەروا خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی ئەلبرت لە شاری منشن بووەو لەخوێندنەكانی سەركەووتوو نەبوو ، ئەویش بەو هۆیە دایكی هانیدا كە لە خوێندنی مۆزیكا بەردەوام بێت لەسەر ئامێری كەمانچە . دوای ئەوە باوكی رووی كردە ئیتالیا لە نزیك شاری میلانۆ ، ئەویش باری ئابووری و كەم دەرامەتی لە سەر باری ژیانیدا .

بەڵام ئەنشتاین ڕووی كردە سویسرە لە ساڵی ١٨٩٦ و چووە كۆلێژی ئەندازیاری فیدرالی بەناوبانگ – ETH – و ماوەی چوار سال لەخوێندنی فیزیاو ماتماتیك بەردەوام بوو ، بە بەدەست هێنانی بروانامەی دبلۆم و لە بەهاری ساڵی ١٩٠٠ بووە مامۆستای ماتماتیك بۆماوەی دوو مانگ ... یەكەم بلاوكراوەی لەگۆڤاری – حولیات فیزیا – بوو لە ساڵی ١٩٠٥و بروانامەی

دکتۆرانی لەزانکۆی زیورخ بەدەست هێنا . ئەم مرۆڤە لە ماوەی ژیانیدا ١١ بەرهەمی بە چاپگەیاندووە لە بارەی فیزیاو ماتماتیك و چەندین بواری دیکەو کەسایەتیەکی ناوداری جیهانیە لە بواری زانستەکان تاکوو لە ١٩٥٥/٤/١٨ کۆچی دوایی لە ئەلمانیا دەکات .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٣ .

١٨٧٩/٨/٦ قائیمقامی قەزای گەووەڕێ لە باکووری کوردستان هێرشی کردە سەر عەشیرەتی - گراکلی- ئەویش لەسەر نەدانی باج لە ئەنجام بووە هۆی شەهید بوونی ١٦ هاوولاتی کوردو دەستگیرکردنی ٤٠ هاوولاتی دیکەی کورد لە ناوچەکەدا ... شایانی باسە ئەم رووداوە بووە هۆکاری سەرەکی و بنەمای سەرهەڵدانی شۆڕشی شێخ عوبێدوللای نەهری لە باکووری کوردستان .

١٨٧٩/٨/٧ دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هەڵسا بەکەمکردنەوەی هێزەکانی سووپا لە میسر بۆ ١٨٠٠٠ هەژدە هەزار سەربازی چەکدار ، بەپێی ئەو رێکەووتنامەی کە لەگەڵ فەرەنساو بەریتانیا مۆری کردبوو لە وولاتەکەدا .

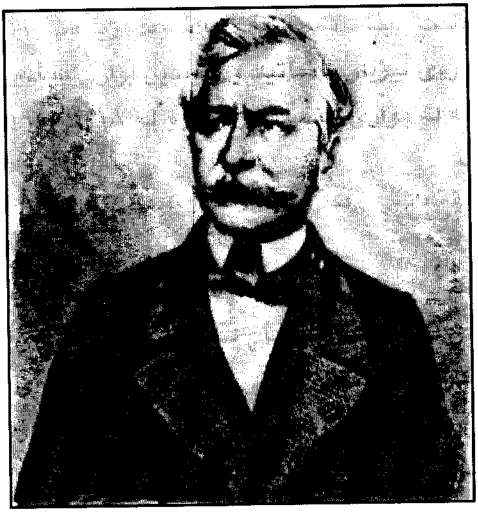

١٨٧٩/٨/١٧ ئەندازیاری بەناوبانگی جیهانی - فردینالند دیلیبسبس - کۆمپانیای کەناڵی پەنەمای دامەزراند و هەر ئەو زانایە خۆشی خاوەن بیرۆکەی دامەزراندنی کەناڵی سوێس بوو لە وولاتی میسر .
شایانی باسە کە وولاتی پەنەما دەکەوێتە نێوان هەردوو کیشووەری ئەمەریکای باشوور و ناوەراستەوە و تاکە دەووڵەتە لە جیهان کە زەریای هێمن و زەریای ئەتلەسی تیادا تەنها پەنجا میل لە یەکەوە دوورن . ئەمە جگە لەوەی کەباشترین ئاوی خواردنەوەی هەیە لەجیهاندا .

یەکێك لە بەناوبانگترین ئەو وولاتەی کە پێی بناسرێت کەنالی پەنەمایە . کە ڕێرەوێکی ئاوییەو هەردوو زەریای هێمن و ئەتلەسی بەیەکەوە دەبەستێتەوە ... دروســتکردنی ئــەو کەناڵــە ئاوییــە کــارێکی ئەنــدازیاری بــیٚ وێنەیــەو درێژییەکــەی ۸۰ کیلۆمــەترەو ساڵانە ۱۲۰ کەشـتی هاتووچۆی پێدادەکات ... سەرەتا فەرەنسیەکان پارەیاندا بە ئەمەریکیەکان بۆ دروستکردنی کەناڵەکە .
بەڵام لەپێش دەستکردن بە پرۆژەکە و لە ساڵی ۱۹۰۲ ئەمەریکیەکان ماف کەناڵەکەیان لە فەرەنسا کڕیووە و خۆیان لە ساڵی ۱۹۰٤ – ۱۹۱٤ پرۆژەی دروستکردنی کەناڵی پەنەمایان جیٚ بەجێکرد . کەناڵەکە وولاتی پەنەما دەکا بەدووبەش بە خۆرهەلاَت و خۆرئاوا ... لەپێش دەست پێکردنی جەنگی جیهانی یەکەمدا بەرەسمی کەنالی پەنەما کرایەوەو لە ۱۹۱٤/٦/۷ دا یەکەم کەشتی بەکەناڵەکەدا تێپەربوو .
پاش ئەوەی کە ئەمەریکیەکان ۸۵ ساڵ کەناڵەکەیان بەڕێوەبردو هەژموونیان بەســەریدا هــەبوو ... لــە کۆتــایی وولاتــی پەنــەما تــوانی ســەروەری خــۆی بەسەر کەناڵی پەنەماندا بگێرێتــەوەو بیخاتــەوە ژێر دەســەلاَتی خۆیــەوە ، کە هۆکارێکی بنەڕەت و کاریگەرە لەبووژاندنەوە ژێرخانی ئابووری و بازرگانی بۆ وولاتەکە لە کێشووەرەکەو جیهاندا لە هەموو بوارەکانی ئابووری و گەشت و گوزاردا .

۱۸۷۹/۱۲/۱٥لە پێناو دامەزراندنی کوردستانێکی ئازاد ، دووبارە میربەدرخان و نەوەکەیو لایــەنگیرانی خۆیــان گەیانــدەوە جــەزیرو ســەربەخۆیی میرنــشینەکەی لــە مێژینــەی خۆیــان ڕاگەیانــدەوە ... لەوکاتــەش دەوولــەتی تــۆرانی عوسمــانی چەند جارێك بەهێزی سووپاکەیان هێرشی بردنە سەرو هەموو جارێکیش لەو هێرشانە دەشکان .
جۆلــەمێرك و زاخــۆ و ئامێــدی ومــاردین و مــدیان و نەســیبین کەوتــەوە ژێــر دەســــەلاَتی میرنـــشینەکەیان و بـــرا گـــەوورە – عوسمـــان پاشـــا – تـــاجی فەرمانرەوایی لەسەرناو لە سەر مینبەر ووتاری بەناو دەخووێنرایەوە . تێك شکانی جارلە دوای جاری هێزەکانی عوسمانی تۆرانی و خۆ قایم کردن و پەرەپێدانی دەســەلاَتی – مــیر عوسمــان پاشــا – لــە کوردســتان ، وایــان لــە سوڵتان عەبدولحەمید کرد کە بەرامبەر بە کوردو کوردستان ڕامیاریەتیەکەی نەرمتربکات ، بەتایبەتی لەگەڵ بەدرخانیان هەڵس و کەوتی چاکەدانەوە بکات

... هەر بەدرخانیەکی سەر بەو بنەماڵە گیرا بوون ئازادی کردن و پیاوی تایبەتی نارده لای – ئەمیر عوسمان پاشا – و داوای کرد کە بە ئاشتیانە رێککەون و چیدیکە خووێنی موسلمانان نەرژێ .
بەلام خزمانی بەدرخانیەکان کە لە شاری ئەستەمبوڵ نیشتەجێ بوون داوایان لەمیر عوسمان کرد کە گفتووگۆ لەگەڵ بەرپرسانی بالای ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دەست پێبکات .
میر عوسمانیش دەستی کرد بەگفتووگۆ ودەسەلاتی عوسمانی ماف کوردی بەڕەوا دەزانی لە ڕامیاریەتە فرتوفێڵەکانی و تاگەیشتنە مەرامی خۆیان و هەڵیان بۆ رەخسا ، بە هۆی راستگۆیی و دڵ نەرمی میر عوسمان و لایەنگرانی . لەئاکامدا میر عوسمان و حوسێنی برای لەناکاو دەستگیرکران و ڕەوانەی ئەستانەکران و پاش ماوەیەك ئازادکران بەمەرجێك لەشاری ئەستەمبوڵ نەچنەدەرەوەو هەر لەو شارەبن .

۱۸۸۰

۱۸۸۰/۳/ سەر کردەی کورد شێخ عوبیدوڵلای نەهری ، یەکەم کۆمەڵەی ڕامیاری کوردی بە ناوی یەکیەتی کوردان لە باکووری کوردستان پێکهێنا ، بە کارگێڕیەتی بەحری بەگ بەدرخان .
کە ئامانجەکانی بریتی بوو لە چوار بڕگەو سێ خاڵ لە باکووری کوردستانی ژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیکان .

۱۸۸۰/۳/۱ لە دوای هەوڵ و ماندوو بوونێکی زۆرو چەندین داهێنان لە ئاکامدا هێزی وزەی کارەبا ، لە لایەن زانای ئیتالی – ئەدیسۆن ڤۆڵت – دۆزرایەوە ، کە بووە هۆی کارێکی هەمە جۆری بەرەوپێش بردنی باری مرۆڤایەتی لە هەموو بوارە جیاجیاکانی ژیاندا ، گەر وزەی کارەبا لەم سەردەمەدا نەبووایە پەرەسەندەن و پێشکەووتن دەکەووتە دووریانی هەرەس هێنان .

۱۸۸۰/٤/ دامەزراندنی پەرتووکخانەی کۆنگریسی ئەمەریکی ، کە یەکەم پەرتووکخانەیە لە گەورەیی لەجیهان ، کە زیاتر لە ١٧ ملیۆن کتابی هەمە جۆری تیایەو لەگەڵ ئەوەشدا چەندین نەخشەو دەست نووس و فیلمی سینەماو وێنەو کاسێتی ڤیدۆ لە خۆ دەگرێ لە هەموو بوارە جیا جیاکاندا .

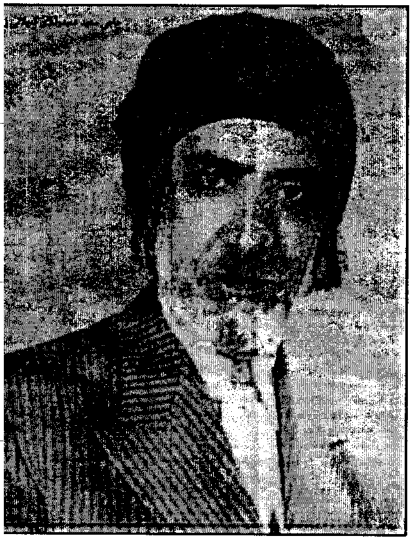

١٨٨٠/٧/١٥ نووێنەرانی هێزەکانی سووپا لە ئــــەوڕوپا هەســـــتیان بـــــە جوولانــەوەی هــەڵس و کــەووتی ئیـــسلامی کـــرد ، کـــە شـــێخ عوبێـدولا سـەرکردایەتی دەکـرد لـــە ڕۆژهـــەلا!ت و بـــاکووری کوردســـتان ، هـــەر بـــەم بۆنـــە قوونـسلی بـەریتانیا لـە شـاری ورمیێ – ولیم ئابوت– دەڵێ:– مـن لـەو بڕوایـەم کـە هێزەکـانی پارێزگـارانی تـورك لەپـشتەوەی جوولانەوەی شێخ عوبێدوڵلان، چونکە لە ماوەیەکی دیاریکراو کاردانەوە دەبێـت، لـە بـەر ئـەوەی شێخ توندڕەویـەکی بەرچاوی ئایینی هەیـەو لـەد ڕۆژدا بـە زیـانی وولاتـانی ڕۆژئـاواو نەسـرانیەکان هـەل دەگەڕێتـەوە ، لەبـ ئەوەی شێخ عوبێدولاو کوڕەکەی عەبدوڵقادر چاو نەترسن و جووڵانەوەکەیا جووڵانـەوەی ئیـسلامیەو داوای جیهـاد دەکـەن و لـە چـەندین نامـەیان باسـ لەسەرکەووتنی ئیسلام دەکەن و نیاز لە ناوەڕۆکی نامەکان دەردەکەون.

شـایانی باسـە کـە ئـەم هەڵوویـستانە لـە دەروونـی وولاتـانی ئـەوڕوپا ببـوو کـارلێکردن لـە داهـاتوی کـورد ، ئـەویش بـە هـۆی کێـشەی نێـوان ئیـسلام مەسیحی لە ناوچەکەدا .

کە کوردیش هەر بەو ئاگرە سووتاوە تاکوو ئیستا ، بە هۆی تێکەلاو کردنـ باری نەتەوەیی و نیشتمانی لەگەڵ بوونی ئاین ، لەبە ئـەوەی ئامـانجی ئای بالادەسـت تـر بـووە لـە ئامـانجی نەتـەوەو نیـشتیماندا ، بـە تایبـەتی لـ کوردستان .

١٨٨٠/٨/٢ ڕابـەرو پێـشەوای کـورد شـێخ عوبێـدولای نـەهری چـەندین جـار ئاگـادار نووێنـەری بـەریتانیای کـرد ، بەوەی کـە ئێمـە بـیری دژایـەتی کردنـی دژ دۆسـتانی کوردسـتان هـەڵناگرین ، هەرچـەندە مـن لـە ژێـر سێبەری سوڵتان عوسمانی ژیان دەبەمە سەر ، بەلام من دەمەوێ جێگەی متمانەی بەریتانیا

، لە بەر ئەوەی پەیووەندیم لەگەڵ ئیسلامەکانی هیند هەیەو بەرەو پێشەوە دەچن لە ژێر سایەی بەریتانیادا .

هەروا ئامادەم هەموو داواکاریەکانی بەریتانیا جێبەجێ بکەم ، گەر کەش و هەوای لەبارم بۆ بگوونجێنی و توانای دەرکردنی دەسەڵاتی عوسمانی و ئێرانم لەکوردستان هەیە ، منیش ڕێگرنیم لە دامەزراندنی حکوومەتێکی ئەرمەنی . بە مەرجێ بۆکوردیش هەمان مافی حکوومەتایەتی پێبدرێ لە هەرێمەکەدا .

گەر دەووڵەتی کوردی لە کوردستان دامەزرا ، ئەوا من بە هەموو توانا یارمەتیان دەدەم لە هەموو بوارەکان ، بەتایبەتی بەدامەزراندنی پەرستگەو کەنیسەکانیان بە هەموو ئازادیەك... بەڵام شێخ عوبێدوڵا باش دەیزانی کە بەریتانیەکان سوودمەند بوون لە شەڕی نێوان تیرەو هۆزە کوردیەکانی باکوورو ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەر سنووری نێوان دەسەڵاتی عوسمانی و فارسدا . کە لەسەر خاکی کوردستان بوو، ئەویش بەدروست بوونی ئاژاوەو نالەباری پەیووەندی لە نێوان بەریتایناو ڕووسیای قەیسەری لەسەر خاکی کوردستان لە کێشووەرەکەدا .

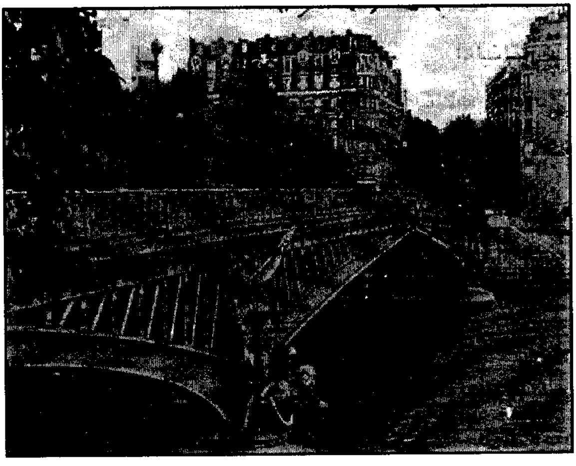

١٨٨٠/٨/٢٦ شـاعیری بـەهرەداری فەرەنسی – گیوم ئـەبۆلێنێر – لـە دایکێکی پۆلۆنی و بـاوکێکی ئیتالی لە شاری ڕۆمای پایتەختی ئیتالیا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... لەشارەکانی مۆناکۆ و نیس دەستی بە خوێندن کردووە . لە ساڵی ١٩١٦ ڕەگەزنامەی فەرەنسی وەرگرتووە ... هەروا لەڕیزەکانی سووپای فەرەنسا لەجەنگی یەکەمی جیهاندا خزمەتی کردووەو لەشەڕدا زامداربووە . لە ساڵی

١٩١٨ له تەمەنی ٣٨ساڵیدا کۆچی دوایی کردووه ... لەم تەمەنە کورتەدا خاوەنی ئەزموونێکی تایبەتی بووه لە شیعرداو شیعرێکی زۆری داناوەو تاکوو ئێستاش لاوانی فەرەنسا لایان باشترین و بەرزترین شاعیری نوێکاره له وولاتەکەو له جیهان ، له یەك لە شیعرەکانی بەناوی — پردی میرابۆ — بووه که بەناوبانگترین شیعریەتی لەشیعرەکان .

سەرچاوه :— مجلة الثقافة الاجنبية العدد/١/سنه /١٩٨١.

١٨٨٠/٩/٣٠ بەردەوام بوونی شۆڕشی شێخ عوبێدوڵڵا نەهری بە مەبەستی پێکهێنانی حکوومەتی کوردی له کوردستان ، بە ڕزگارکردنی زۆربەی ناوچەکانی کوردستان . ئەویش بە بوونی هێزێکی بەرفراوان ، کە خان باباخان کرا بە فەرماندەی هێزەکانی چەکدار لە ناوچەی سابلاغ لە رۆژهەلاتی کوردستان .

١٨٨٠/١٠/٥ لەراپۆرتی کاپتن— کلایتن — دەردەکەوێت ، کە ڕووداوەکانی ڕاپەڕینی شێخ عوبێدولای نەهری‌و دەسەلاتی عوسمانی لە ناوچەی هەکاری ، کە نەیدەتوانی ڕێگابگرێت لە کورد لە باکووری کوردستان ، لە هاوبەشی کردن لە جووڵانەوەی شێخ عوبێدولا لە بەر دوو هۆکارئەویش :— یەکەم :— بوونی دەسەلاتی تەواو لەسەر هەکاری‌و ، دووەم :— لە دام‌و دەزگا سەربازی‌و کارگێڕی دەسەلاتی عوسمانی لەخۆپیشاندان و دەر برینی نالرەزایی بەردەوام بوون بەهۆی وەرنەگتنی موچەکانیان.

١٨٨٠/١٠/٥ لە دایك بوونی سەرکردەی سەهیۆنیزم — ژابووتنسکی— لە شاری ئۆدیسا ، تاکوو مردنی لەمانگی/ ١٩٤٠/٧ ، کە بە درێژایی ژیانی لە پێناو مافی جوولەکە خەباتی کردووه وەك دەڵێ:— من کاردەکەم لە پێناو دامەزراندنی ئیسرائیل ، هەتا گەر ناچاربم هاوکاری لەگەڵ شەیتان بکەم— کە بەدەیان جار زیندانی‌و ئەشکەنجە دراوه بە هۆی توند ڕەوەی لە بیروبۆچوونەکانیدا . ئەویش لە پێناو دەوڵەتی یەهوودی — جوولەکە — لە فەڵەستین ، ئاواتەکانی لە دوای هەشت ساڵ لەمردنی ڕابەری یەهوودی ، لە ساڵی ١٩٤٨ هاتەدی بەدامەزراندنی دەوڵەتی یەهوودی لە فەلەستین لە کێشوەرەکەدا .

١٨٨٠/١٠/١١ شای ڕژێمی فارسی سەفەوی ، داوای لە بەریتانیا کرد ، کە زۆر لە دەسەلاتی عوسمانی بکات ، بۆ ئەوەی ڕووبەڕووی جوولانەوەی کوردو ڕاپەڕینەکانی

ببێتەوە لە سەر خاکی کوردستان ، لەپێناو گەمارۆو لەناو بردنی ڕاپەڕینەکانی کورد ، کە ئەمەش لەڕێگەی باڵوێزی بەریتاینا – تۆنسون- بوو ، لە تارانی پایتەختی وولاتی فارس ئەنجامدرا .

١٨٨٠/١٠/١ دەسەڵاتی ڕووسیای قەیسەری بەوە سازان ، کە دژی کوردو ڕاپەڕینەکانی گەلی کوردستان ، یارمەتی دەسەڵاتی فارسی لە ئێران بدەن و ئەوەشیان سەلماند بەو کارە ، کە باڵوێزی ڕووسیا لە ئەستەمبوڵ هانی دەسەڵاتی عوسمانی دەدا لە دژی کورد بەشداری شەڕبێت لە باکووری کوردستان.

١٨٨٠/١٠/٢ دەسەڵاتی ناوەندی شای فارس ، ئاگاداری وەزیری دەرەوەی بەریتانیاو باڵوێزی بەریتانیا تۆمسۆن لە تارانی پایتەختی فارس کرد ، کە کورد یەکیان گرتووە ، لە پێناو وەدی هێنانی مافی سەربەخۆیی لە باکووری کوردستان ، کە ئەمەش مەترسی دەخاتە سەر دەسەڵاتی شاو مەترسی دوا ڕۆژی لە ناوچەکەدا .

١٨٨٠/١١/ پێشەوای کورد شێخ عوبێدولای نەهری نامەیەکی ئاڕاستەی دکتۆر کۆچرا کرد لە بارەی باری کوردەکانی هەرێمی ڕۆژهەلاتی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی فارسی سەفەویدا لە تاران .

١٨٨٠/١١/ حکوومەتی ڕووسیای قەیسەریو بەریتانیا دەمارگیری مەسیحیگەری توندیان دەنووان لەمەڕ چارەنووسی ئەرمەنەکانی باکووری کوردستانی ژێر دسەڵاتی عوسمانی ، کە بۆماوەیەکی کاتی دەژیان و هەموو کاتێکیش کە ئەم دوو دەووڵەتە کوردیان بە مرۆڤ نە دەزانی لەنیشتمانی داگیراویدا .

١٨٨٠/١١/ ڕابەرو پێشەوای کورد شێخ عوبێدولای نەهریو کۆمەڵێك لەهێزەکانی بۆ ناوچە شاخاویەکانی کەناری زێی هەکاری کەووتنەڕێ ، بە هۆی سەرنەکەووتنیان لە شەڕەکان و ڕاپەڕینەکان لە باکووری کوردستان .
لە ئاکام بووە هۆی توانەوەی ڕاپەڕینەکانی شێخ ، وەك بەفر چۆن لە سەر بەرد دەتاوێتەوە ، هەروەك ڕاپەڕینەکەی ئاداری ١٩٩١ لە باشووری کوردستانی لکێندراو بەئێراق .
شایانی باسە کە بەریتانیاو ڕووسیاو فەڕەنسا ئەوەندە یارمەتی کوردیان داوە تا خواست و ویستەکانیان هاتۆتە دی لە ناوچەکەدا ، دوای ئەوە

هاوکاریـان لەگـەڵ دووژمنــەکنی خۆیـانکردووە دژی کـوردو لـەناو بردنـی ڕاپەڕینـەکانیان . دوای ئـەوە بـەریتانیاو ئەمـەریکاش ئێـستا پێویـستیان بـەکوردو ناوچـە جوگرافیەکـە هەیـەو دوا ڕۆژی کـورد خێـری تیـا بێـت لـە ناوچەکەدا ..؟!!.

١٨٨٠/١١/١٩ قەیـسەری ڕووسـیا – ئەلکسەندەری دووەم – پـشتگیری تـەواوی خـۆی دژی ڕاپەڕینەکانی کورد نیشاندا بە ڕابەرایەتی شێخ عوبێدوڵای نەهری ، بە هـۆی ڕێك و پێکی سەرکردایەتی کردنی بزووتنەوەی کورد لە باکووری کوردستان. کە لە نیووەشەو هێزەکانی سووپای ڕووسیای قەیسەری گەیشتنە ناوچەی نەخجەوان و هێزێکی دیکە بە ٥٠٠ سەربازی گەیشتنە– جۆلفا– بۆ یامەتی دانـی سـووپای فارسـی دژی ڕاپەڕینەکـەو گوشـار خرایـە سـەر دەسـەڵاتی عوسمـانی ، لـە پێنـاو هاوکاریکردنیـان دژی کـورد لەسـەر خـاکی داگیرکـراوی کوردستان .

١٨٨٠/١١/٢٢ هیزەکـانی سـووپای فـارس بـە هـەموو تونـا کەووتنـە گیـانی کـوردو نیشتمانەکەی لـە ناوچـەی ورمـێ و دەووروبـەری لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان ، ئـەویش بـە سـووتاندن و وێرانکردنـی سـەدان گونـدو دەربـەدەرکردنی دانیشتووانەکە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان .

١٨٨٠/١١/٢٨ لە بەڵگەنامـەکانی کـە بۆ باڵوێزی فارس ڕەوانـە کـراوەن ، کـە زیـاتر لـە٢٠٠٠ دوو هـەزار گونـدیان سـووتاندووەو وێرانکـردووە ، کـە زیـاتر لـە ٧٠ هـەزار خێزانـی کـورد ئـاوارە کـراون لـە شـارەکانی سـابڵاخ و ورمـێ و هـەکاری لـە ڕۆژهەڵاتی کوردستان .
کە بەرەو ژێـر دەسـەڵاتی عوسمـانی کۆچیانکرد ، کـە ئـەم کـردارە نامرۆڤانـە چـوارمانگی خایانـدووە ، بـەپێی بەڵگەنامـەکان . کـە ئێـستا لـە وەزارەتـی نـاوخۆی تـاران و باڵوێزخانـەکانی دەسـەڵاتی عوسمـانی و فـارس و ڕووسـیا هــەڵگیراون وهەریەکــەیان بەرامبــەر ئــەویتریان پــارێزراون لــە ئەرشــیفی باڵوێزخانەکانیان لەسەر باری هەمەلایەنەی گەلی کوردستان.

١٨٨٠/١٢/١٠ لـە یادگـاری ئـەم ڕۆژەدا تـا کـە هـەمزا ئاغـای سـەرەك خێلـی مـەنگووری ناسراوی کورد بە خێلی حەسەن عەلی خانی پارێزگای سنە ، دەست گیر کرا لە گەڵ چەند کەسایەتیەکی دیکەی کوردودوای دەستگیر کردنبان لە کارێکی

نامرۆڤانـه ، بەسـەر بـراوی بـۆ تـاران ڕەوانـەکران ، کـە لـە ڕۆژی جـەژن بـوو چـونکه هـەمزه لـەپاڵ ڕاپەڕینەکـەی شـێخ عوبێـدوڵڵا دا بـوو لـە هەرێمـەکانی باشوورو باکووری کوردستان .

١٨٨٠/١٢/١٠ لەڕاپۆرتێکی – شۆلشینفسکی – دا ، کە دەنووسێ:– لـە ئەنجامی ڕاپـەڕینی کـورد نزیکـەی چـەند هـەزار کوردێـك دەکـووژرێن و زیـاتر لـە ٢٠٠ دوو سـەد گوندیش تـاڵانکران و سووتێندران لەلایـەن هێزەکانی سووپای عوسمانی لە باکووری کوردستان.

١٨٨٠/١٢/١٥ ڕابـەرو پێـشەوای کـورد شـێخ عوبێـدوڵڵای نـەهری بـەهێزێکی گـەورەی ئیلاتەوە لە مەرگەوەر بەرەو شاری ورمێ بەڕێکەوت ... بۆ حەسانەوە و چەند کاتـژمێرێك لـە گونـدی باڕانـدوز لایـدا ، لـە وێـوەوە ڕاستـەوخۆ بـەرەو گونـدی سـیری نزیکـی شـاری ورمـێ لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بەرێکـەووت ، کـە هێزەکانی کورد نزیکەی ١٢٠٠٠ دوانزە هەزار چەکدار دەبوون .

لەوکاتەش هێزێکی وانەبوو لە ورمـێ بیـان پارێزێـت ، بـەڵام بـە هـۆی هەنـدێ هـەڵس و کـەووت شـێخ ، لـەپێناو یارمـەتی دانیـانی کارەکـان بەپێـچەوانه هەڵگەڕاوەو بووە هۆی بڵاوە پێکردنی هێزەکانی شێخ لە ناوچەکەدا .

١٨٨٠/١٢/٣ لـە کۆمـەکی دبلۆماسـی سـەربازیدا ، هێزەکـانی سـووپای فـارس و ڕووسیاو عوسمـانی ، لـە پێنـاو ئابڵوقـەدانی هێزەکـانی شێخ عوبێـدوڵای نـەهری درا ، ئــەویش بەمەبەســتی گرتنــی شــێخ عوبێــدوڵلا و دوورخــستنەوەی لەسـەرکردایەتی ولە گۆڕەپـانی جەنگـدا ، دژی داگیرکـەرانی هەرسـێ وڵاتـی هاوپەیمان و داگیرکەری خاکی کوردستان.

١٨٨١

١٨٨١/١/٢ زانــای نــاودارو کەســایەتی ڕووســی و جیهــان – دۆستۆیفــسکی – دوای تەمەنێکی پڕ لەخەبات و بەرهەم هێنەرو دانراوی بەپێزو دانسقه ماڵئاوایی لـە سەرجەم نووسەرو ئەدیب و ڕۆماننووس و مێژوونووس و شاعێرانی ڕووسیا بەتایبەتی و جیهان بەگشتی کرد لە وڵاتەکەدا .

١٨٨١/٤/١ زانـاو فەیلەسـوف و کەسـایەتی ئـاینی شـێخ – عەبـدە – ووتـارێکی لـە

وەقائعی میسری بڵاوکردەوە بە ناوی – کلام فی خطأ العقلا – و ئەمەش ب
ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی پێشکەووتنی ئەورووپیەکان دەهات ، لەدوای
ئێش و ئازارو تەنگەژەیەکی پڕلە مەرگەسات ، کە سەرەتای پێشکەووتنی
ئەوروپیەکان لە ڕاستیدا لە دەروونی دانیشتووانەکان بووە .
ئەویش بە شەڕی سەلیبی لەدەشت و لەدەریاو بە تێکەڵ بوونیان لەگەڵ
گەلانی ڕۆژهەڵات و نەوە لە دوای نەوە و پێدانی ئازادی و دیموکراتی و
گرنگی دان بە پیشەسازی و بازرگانی و چەندین کاری دیکە دا ، کە بوو
هۆی پێشکەووتنیان لە هەموو بوارە جیا جیاکان بەهۆی زیرەکیان و سوو
وەرگرتن لە نەزانی گەلانی ڕۆژهەڵات بەتایبەتی عەرەب تاکوو ئێستا لە
کێشووەرەکەدا .

١٨٨١/٥/١٢ هێزەکانی سووپای فەڕەنسا لە هێرشێکیدا گەمارۆی کۆشکی – بای– دا لە
شاری توونس ، لە باڕدۆی شاری توونس و ناچارکردنی – بای– ب
مۆرکردنی پەیمانی باڕدۆ ، کە – بای– ڕەزامەندی لە سەر بکات
بەمۆرکردن و بەداگیرکردنی توونس ، لە پێناو ڕێکخستنی هاتووچۆدا .
بەڵام دبلۆماسیەتی بەریتانیا ماوەی بەفەڕەنسادا .
کە ووشەی پارێزراو بخاتە سەر ئەو داگیرکردنە لە پەیمانەکە
فەڕەنسیەکانیش قەرەبوویەکی چەکیان مۆرنەکرد بۆ داهاتووی
پەیووەندیەکانی نێوان فەڕەنساو بەریتانیا .

١٨٨١/٦/٤ ڕابەرو پێشەوای کورد – شێخ عوبێدوڵای نەهری – لە شاری ئەستەمبۆ
زیندانی کرا لەلایەن دەسەڵاتی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی.

١٨٨١/٧/٢٣ بەپێی مۆرکردنی پەیمانی کاری دەریاوانی لە نێوان هەردوو وولاتی شیلی
و ئەرژەنتین ، تەنگەبەری ماجەلان کە درێژی ٦٠٠ کیلۆمەترو پانی ٢٥
کیلۆمەترەو هەردوو دەریای ئەتلەسی بە یەك دەبەستێتەوە لە
کێشووەرەکەدا.
بەڵام گەرووی – تەنگە بەر – ی چیای تارق کە درێژی ١٤ کیلۆمەترو پانی ١
کیلۆمەترە دەگاتە دەریای سپی ناوەڕاست و بە دەریای ئەتلەسی
دەبەستێتەوە ، کە دەگەڕێتەوە بۆ ڕژێمەکانی نێوو دەووڵەتی . بەپێی

پەیمانەکانی ١٩٠٤ و ١٩١٢ی کە لە دوای ئەو پەیمانە مۆرکراون .

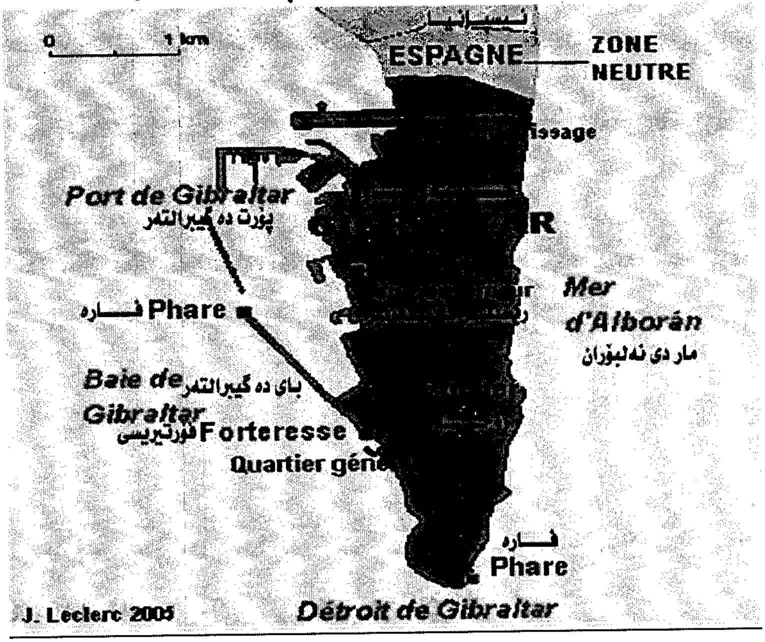

١٨٨١/١٠/٢١ رابەرو پێشەوای کورد شێخ عوبێدولاّی نەهری لە دوای دەستگیرکردنی لە رۆژهەلاّتی کوردستان بەخۆیو خێزانەکەیو ١٠٠ لە لایەنگرانی بڕیاری ڕەوانەکردنی بۆ بەندیخانەی شاری موسلّ لە باشووری کوردستان دەرکرا ، کە ئەو کاتە وویلایەتی موسلّ ، لە ٩٠ ٪ ، دانیشتووانەکەی کوردبوون لە شارەکەدا .

١٨٨١/١٠/٢٥ لەدایك بوونی وێنەکێش و نووسەرو رووناکبیری جیهان و ئەسپانی – بایلۆ رویزوای بیکاسۆ – لە بنەماڵەیەکی دون خۆزە رۆیزبلاسکۆ و دونابیکاسۆ لویز لە ئیسپانیا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .شایانی باسە کە باوکی بیکاسۆ مامۆستای پەیمانگای هونەرەجوانەکان بووە لەشاری مالاگای ئەسپانی ... هەروا لە

ژیـانێکی هەژاریـدا بـوون ... بیکاسـۆ لـە سـاڵی ١٨٩٢ دەسـتی بەخوێنـدن کـردووە و لــە تەمــەنی ١١ ســاڵان وێنــەی دایکــی کێـشاو بــووە هــۆی سەرسـوورمانی کارناسـانی هونـەری ... دوای ئـەوە بـاوکی کـاری هونـەری جێهێـشت بـۆ بیکاسـۆی کـوری ، کـە بـاوکی وێنـە کێـشی ئـەو کـات و ئـەو سەردەم بوو لە وولاتەکەیدا .

هەروا بیکاسۆ لە ساڵی ١٨٩٦ یەکەم وێنەی کە بەرەنگی زەیتی کێشابوو کە لـە پێـشانگای بەرشـلۆنە پێـشاندرا ... لـە سـاڵی ١٨٧٩ خـەڵاتی زێـرینی هونەرمەندە تازە پێگەیشتووی وەرگرت ... بیکاسۆ لە ساڵی ١٨٧٩ تووشی نەخۆشی بوو هەر بۆیە ناچاربوو لەخوێندن بەرەو ماڵ بگەرێتـەوە . بیکاسـۆ لـە سـاڵی ١٩٠٠ لەگـەڵ هـاوڕێ دڵـسۆزەکەی کازاگیمـاس بـەرەو پـاریس بەرێکەووتن . ئەم مرۆڤە مێژووی ژیانی پڕبووە لەهونـەرو رۆشـنبیرو کـەلتوور ، نـەك هـەر بـۆ وولاتەکـەی بـەڵکوو بـۆ هـەموو جیهـان و تـا لـە سـاڵی ١٨٧٣ ماڵئـاوایی لەوولاتەکـەو جیهـان و جیهـانی هونـەرکرد و بەرهەمـەکانی وەك کەلتوور و شووێنەوارێکی جیهان ماوەتـەوەو جێگـەی سەرسـوورمانی هـەموو جیهانە لە بواری هونەردا.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی/١ .

١٨٨١/١١/٢٤ گـەورە بـاڵوێزی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی – فـەخری بـەگ- لـە ئێرانـی پایتـەختی دەوڵـەتی فـارس ، داوای لـە ڕژێمـی شـای فـارس کـرد ، ئـەو زیانانەی کە لـە شێخ عوبێدوڵای نەهری کەووتووە لە ساڵەکانی ڕابوردوو ، پێویستە قەرەبووکردن بۆی بگەڕێندرێتـەوە ، چونکە لەوانەیە شێخ بەهێزی لایەنگرانی لە رۆژهەلاتو باکووری کوردستان پەلامارەکانی ئەنجامبدات لە داهاتوودا .

١٨٨٢

١٨٨٢/١/٢٥ لـەدایك بـوونی نووسـەرو ڕوونـاکبیری نـاوداری جیهـان خـاتوو – ئـەدیلاین فرگمینیـا سـتیفنە – ناسـراو بـە – فرگمینیـا وۆلـف – لـە شـاری لەنـدەنی پایتـەختی بـەریتانیا . کـە بۆتـە هێمـای بزووتنـەوەی ئافرەتـان ئـەویش قەڵـەمێکی پێـشرەو و شۆڕشـگێر دادەنرێـت لـە نووسـینەکانی و ڕێکخـستنی شـەپۆلی هۆشـیاری بـەدڵێکی پاکـەوە داوای یەکـسانی ئافرەتی لـە گـەڵ پیـاو

کردووە .

بە هۆی بەردەوامی لەکارەکانی ، کە یەکەم رۆمانی لە سالی ١٩١٥ بەناوی – الاقلاع – و لە سالی ١٩٢٢ رۆمانێکی دیکەی بەناوی – غرفە یعقوب – بلاودەکاتەوە ... لە سالی ١٩٢٥ رۆمانێکی دیکە بەناوی – السیدە دالویە – بلاودەکاتەوە ... ئەم ئافرەتە شۆرشگێرو خۆراگرە لە پێناو کارە گۆرانکاییەکانی و لە ئاکامی وێرانکردنی مالەکەی لەلایەن ناپالمەکانی سووپای ئەلمانیا لە سەرەتای جەنگی یەکەمی جیهانی و دروست بوونی نا ئومێدی هەستا بەخۆبەستنەوەی لەبەردێکی گەورە ، بە جل و بەرگیەوە و لە ١٩٤١/٣/٢٨ خۆی هەلٚ دەداتە ناو زێی ئۆس و گیان لەدەست دەدات لە تەمەنی ٥٩ سالیدا ... ئەمەیە ژیانی شۆرشگێران و رووناکبیران لەسەر زەویدا ، کە هەموو هەولی پێنووسەکانیان لە پێناو خزمەتکردنی مرۆڤایەتیە لە جیهاندا .

١٨٨٢/٣/١٠ زانا و فەیلەسوف ناوداری پزیشکی جیهانی دکتۆر – رۆبرت کۆخ– ڤایرۆسی نەخۆشی سیلی دۆزیەوە ، ئەویش لە پێناو بەرگریکردن و ماوە نەدان بەبلاوبوونەوەی ئەونەخۆشیە لەجیهان بەتایبەتی لە ناو چینی هەژار ، کە ببووە هۆی گیان لە دەست دانی بەهەزاران هاوولاتی لە جیهاندا .

١٨٨٢/٤/١٤ لەدایك بوونی دامەزرێنەری کارگێرو دەزگای ڤیێنا و یەکێك لەدامەزرێنەری فەلسەفەی – التحلیلیە المعاصرە – مۆرانتس ئەشلك – لە شاری بەرلینی ئەلمانیا ... شایانی باسە باوکی پیاوێکی پیشەسازی بووە . باپیری ئەرنست مۆرتس ئەرندت مرۆڤێکی نیشتیمان پەروەری ئەلمانی بووە دژی داگیرکەری ناپلیۆن و یەکێك بووە لەسەرکردەکانی رزگاری ئەلمانیا . لە دوای تەواوکردنی قۆناخەکانی خوێندن لە سالی ١٩٠٠ چووە زانکۆی بەرلین بۆ خوێندنی فیزیا بەخوێندنی دانراوەکانی ماکس و پلانك کە ئەم دوو فەیلەسوفە ناوداره فیزیایی بوونە .

لە سالی ١٩٠٤ بروانامەی دکتۆرای بەدەست هێناوە ... لە سالەکانی ١٩١١ – ١٩١٧ مامۆستای یاریدەدەر بووە لە زانکۆی رۆستوك لە ئەلمانیا ... لەو ماوەش چەندین دانراوی خستە بەردەست خوێنەران ، ئەویش – النظریە العامە للمعرفە –. لە سالی ١٩٢١ بووە مامۆستا لە زانکۆی کیبیل و لە سالی

١٩٢٢ بووه مامۆستا لەزانکۆی ڤییێنا , . ئەم فەیلەسوفە لەکارەکانی نووسین و مامۆستایەتی بەردەوام بووە تاکوو لە ١٩٣٦/٦/٢٢ بە گوولله گیان لە دەست دەدات ، لەو کاتەی کە بەرەو زانکۆ دەرۆیشت لەلایەن یەکێك لەقوتابییەکانی لە شارەکەدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /٢ .

١٨٨٢/٤/١٩ کۆچی دوایی فەیلەسوف و زانای ناوداری جیهان- چارلس داروین - کە خاوەنی بەناوبانگترین کتێبە بەناوی - أصل الانواع - لە سەردەمی خۆی . بەلاّم زانای بە ناوبانگی جیهانی- لامارك - هەر لە پێشەوەی داروین بووە لە هەمان بوارەکان لەجیهاندا .

١٨٨٢/٥/٢٢ شاعێرو نووسەری ناوداری فەرەنسی - فیکتۆر هیگۆ - لە پاریسی پایتەختی فەرەنسا ، ماڵئاوایی یەکجاری لەگەلانی فەرەنساو جیهان کردووە لە وولاّتەکەدا .

١٨٨٢/٦/٢٥ لە دایك بوونی خاتوو - ئادلین فێرژینیا لیسلی - لە شاری لەندەنی پایتەختی بەریتانیا ، لە بنەماڵەیەکی ئەروستوکراتی و لە سەر ڕێرەوە تووند ڕەوەکەی کۆمەڵگا فیکتۆریا پێدەگات ، دوای مردنی دایکی لەساڵی ١٨٥٩ دووچاری زنجیرە نەخۆشیەکی دەروونی و هۆش دەبێت و ژیانێکی نامرادانە بەسەر دەبات .

شایەنی باسە کە ئەم خاتوونە یەکەم ڕۆمانی بەناوی - کۆتایی گەشتەکە - بلاّودەکاتەوەو دەبێتە یەکێك لە ڕۆمان نووسە دیارەکان ... هەروا بەردەوام دەبێت لە نووسینەکانی تا لە ڕۆژی ١٩٤١/٣/٤ ماڵئاوایی لە گەلانی وولاّتەکەی دەکات ، کە وولاّتانی ئەوروپا لەناو گەرمەی شەڕی جیهانی دابوون، فیرژینیا گیرفانەکانی پڕلە بەرد دەکات و خۆشی بەدەریا دا دەدا ، دوای ئەوەی نامەیەکی زۆر گرنگ بۆ مێردەکەی جێ دەهێڵی . کە تیایدا پێ ی ڕادەگەیەنێ کە ئەم کارە بەهۆی تووش بوونی بە نەخۆشیە دەرونیەکان .

١٨٨٢/٧/١١ لە دوای کۆچی دوایی محەمەد عەلی پاشای دامەزرێنەری وولاّتی میسر ، محەمەد تۆفیق ئیسماعیل ، لە ساڵی ١٨٧٩ دەسەلاّتی میسری گرتە دەست . کە لە نەوەی محەمەد عەلی پاشا بوو ، بە ناوی بنەماڵەی خدێووی ، کە لەڕەچەڵەکدا کوردن و لە کاتی ئەو شۆڕشی عرابی هەڵگیرساو بەریتانیا ئەو شۆڕشەی کردە هۆکاری پەلاماردانی میسر بە بۆردومانکردنی شاری

ئەسکەندەریە ، کە ماوەی ٧٤ ساڵ لەداگیرکردنی میسر بەردەوام بوو، لە سەر وولاتی میسر لە کێشووەرەکەدا .

١٨٨٢/٧/١ لە دوای هێرشی هێزەکانی سووپای بەریتانیا بە بۆردومانکردنی شاری ئەسکەندەریەی میسر بەشێووەیەکی دڕندانە ، بووە هۆی ڕەشکردنەوەی شارەکە و بووە هۆی ناڕەزایی بیری گشتی پێشکەوتوو لەجیهان و هەتا لەناو پەرلەمانی بەریتانیادا .

١٨٨٢/٨/٢ شارەکانی سوێس و بۆرسەعیدو ئیسماعیلیەی میسری لە لایەن هێزەکانی سووپای بەریتانیا داگیرکران لە وولاتەکەدا .

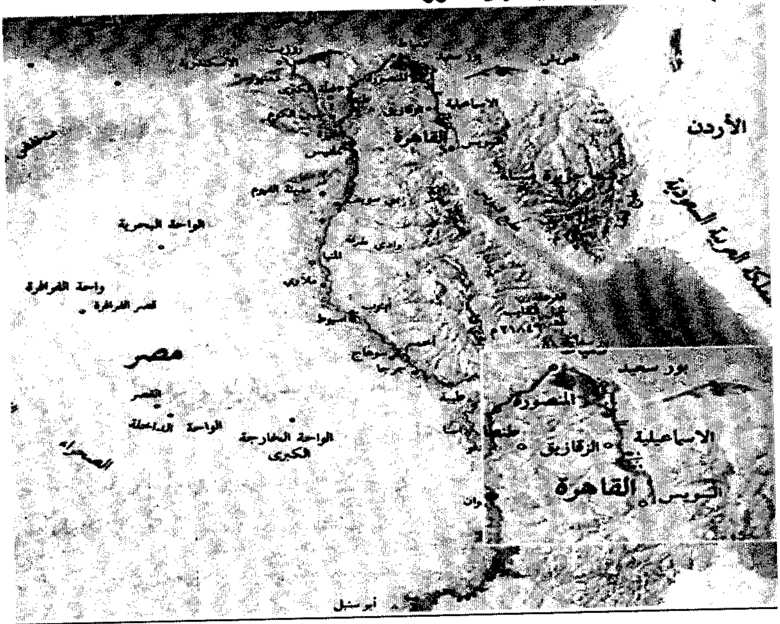

١٨٨٢/٨/ ڕابەرو پێشەوای کورد شێخ عوبێدولای نەهری لەهەولێکدا توانی بەفێڵ لە بەندیخانەی ئەستەمبۆل ڕابکات و بەرەو بەندەری – بۆنی– سەر کەناری ڕۆژهەلاتی دەریای ڕەش بڕوات و لەوێ بەرەو کوردستان... بەلام دووبارە دەستگیرکراوە لەلایەن ژەندرمەکانی دەسەلاتی عوسمانی ، بە یارمەتی چەند کوردێکی خۆفرۆش و دژ بەگەل و نیشتمانەکەیان .

١٨٨٢/٩/ هێزەکانی سووپای بەریتانیا بە تەواوی وولاتی میسریان داگیرکرد بەهۆی هەلاتنی هێزەکانی سووپای مسیر بەسەرکردیەتی ئەحمەد عەرابی پاشا لە شاری – تل الکبیر –، کە بووە هۆی ئەوەی کە سووپای بەریتانیا بچێتە ناو

شـاری قـاهیرەی پایتـەختی میـسر لـەدوای داگیرکردنـی شـارەکانی دیکـە بەسەرکردایەتی- ونسلی- لە ۹/۱۵ی هەمان ساڵدا .

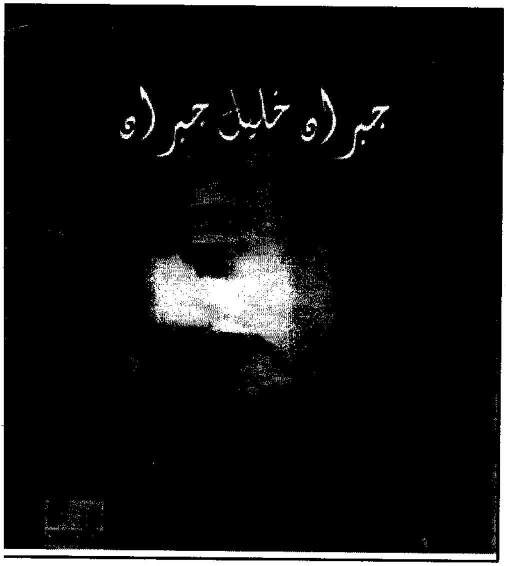

۱۸۸۲/۱۰/٦ زاناو بیرمەندو نووسەری بـــەناوبانگی عـــەرەبی و جیهانی – جبران خەلیل جـــبران – لـــە شـــاری بـــەیروتی پایتـــەختی لوبنـان چاوی بە جیهان هـــەڵهێناوە . جێگـــەی ئاماژە پێکردنە کە کارە گـــەورەکانی جـــبران پاداشـــتێك بـــووە بـــۆ گەلانی سەر رووی زەوی ... رۆشـــنبیری جـــبران هەمە لایـەن بـووە لـە بەیروت ، بگرە تـاکوو پاریس و لـە شارەکانی لەندەن و بەرلین و واشنتۆن و ساوبا ولۆو مەکسیکۆ .

هـەروا کاریگـەری لەهەسـت و هۆشـی فەیلەسـوف و شـاعیر و رۆمـاننووس و چیرۆك نووس و رووناکبیر هەبوو لە هەموو بوارەکانی کۆمەڵایەتیدا . نوێترین وەرگێردراوەکانی جبران خلیل جبران لەلایەن نووسـەری ئیتالی – فرانتشیکۆ مدیتشی بووە بە ناونیشانی – بیست وێنە – کە چەندین تـابلۆی بڵاوکراوە جبران بوو بۆیە یەکەمجار لـە سـاڵی ۱۹۱۹ لەشـاری نیـورۆکی ئەمـەریکا لەگـەڵ وەرگێران پێشەکیەکەی رەخنەگری ئەمەریکی – ئالیس رفائیل – لە سـەر ئـەو تابلۆیانـە ، هـەروا لەچـینی میللـی کارەکـانی جـبران وەرگێـردراون لـە سـاڵی ۱۹۳۱دا .

ئەو دانراوانەی جبران لە ئۆلۆمپیاتی پەکین لەساڵی ۲۰۰۸ لەچینی میللی هەڵدەواسـرێن لـە پـاڵ پرۆگرامـی رۆشـنبیری تایبـەت کـە – یەکیـەتی لێکۆڵینـەوەی جـبران لـە جیهـان – ئامـادەی کـردووە ... لەگـەڵ ئـەو کـارە

گرنگانەی جبران و بەدەیا پێشانگاو ئاهەنگ بەبۆنەی یادکردنەوەی ئەو رووناکبیره مەزنه له وولاته جیاجیاکانی جیهان ئامادەیی بۆکراوەو دەکرێت بەهۆی بوونی ئەدەبێکی ئەکادیمیای رەسەن لە نووسینەکانی لەلایەن نووسەرو رووناکبیره جیهانیەکاندا.

١٨٨٢/١١/١٣ پێشەوای کورد – شێخ عوبێدللاو – کوڕەکەی شێخ عەبدولقادر لە پاش شەڕێکی شەش کاتژمێری لە باکووری کوردستان بەدیل گیران و ڕەوانەی بەندیخانەی شاری مووسڵ کران ، دوای ئەوه رەوانەی ماکۆکران ، کە ئەو شەڕەش لە گوندی شەیتان بوو کە –٧٠– قەرسەخ – دووره لە شارۆچکەی رواندز له هەرێمی باشووری کوردستان .

/١٢/٢٣ لە دوای دەستگیرکردنەوەی ڕابەرو پێشەوای کورد شێخ عوبێدولای نەهری
١٨٨٢ شۆڕشگێڕ ، لە بەندیخانەی شاری وویلایەتی مووسڵ ڕەوانەی شاری مەدینەی منەوەری سعوودی کرا .

تێبینی :– زۆر جێگەی پێکراوه له کتی دەستگیر کردنەکیدا

١٨٨٣

١٨٨٣/٢/١٣ کۆچی دوایی دیارترین دارێژەری تیئوری مۆزیکاو ئۆپرانووسی ئەڵمانی – ڤاگنەر– ... ئەم کەسایەتیه تەرمەکەی لە باخچەی ڤێلاکەی خۆی لەشاری بابرۆیت دەنێژرێت.... شایانی باسە ڤاگنەر لە ١٨١٣/٥/٢٢ ، لە شاری لایبزکی ئەڵمانیا له دایك بووه ... پاش تێپەربونی ٦ مانگ لە دوای لە دایك بوونی باوکی کۆچی دوایی دەکات ، کە ناوی – کارل فێرێشی – بووەو دایکی گۆرانی بێژی شانۆ بووه، دوای ئەوه مێرد بە هونەرمەند شووبه لودفیك کابری ئەکتەر دەکاتەوه . له دوای ماوەیەك ماڵئاوایی لەجیهان دەکا له وولاتەکەیدا .

١٨٨٣/٦/٨ لە دوای ڕازی بوونی بەریتانیا لەسەر ئەوەی ، کە فەڕەنسا پارێزراوی توونس بگرێتە دەست . ئەویش بە مۆرکردنی ڕێکەووتنامەی نێوان فەڕەنساو توونس لە– مەرسی–، کە بووه هۆی بێبەشکردنی توونس لە بڕیاردان لە سەربەخۆی لە ناوخۆی توونس بەهەڵسووڕاندنی کاروباری

نـاوخۆی وولاّتەکەیدا . ئابـەم جـۆرە وولاّتـانی ڕۆژئـاوا دژایـەتی یـەکتریان دەکـرد لەسـەر فڕانـدن و داگیرکردنـی خێروبێـرو سـامانە هەمـە لایەنـەکانی وولاّتانی جیهان بە تایبەتی خاکی کوردستان .

١٨٨٣/٧/٢٩ لە دایك بوونی – بروز بێنۆمۆسۆلین – ناسراو بە مۆسۆلین لـە شـاری ڕۆمـای پایتەختی ئیتالّیا ، مۆسۆلین کە باوکی ئاسنگەر بووەو دایکی مامۆستا ، لە دوایی ئەم مرۆڤە لە مرۆڤێك و کەسایەتیەکی دیموکراتیخوازو سوشیالیستی ڕووی بەرەو فاشیەت وەرگێڕاو ئەنجامی دواساتەکانی ژیانی کووشتن بوولە وولاّتەکەیدا .

١٨٨٣/١٠/٣ بـە هـۆی گـۆڕینی بـاری نـاوخۆی دەسـەلاّتی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی و لاوازبـوونی ، لـە ئەنجامـدا بـە تەشـەنەدار کردنـی کێـشەکانی گـەلانی ژێـر دەسەلاّتەکەو چارەسەرنەکردنی، بە تایبەتی کێشەی گەلی کوردستان .

هەروا بەرامبەر ڕشەگەزی مێینە ئەویش بە هۆی لـە بارچوونی بـاری ئافرەت بـە مـاوەدانی ئـازادی و لاسـایی کردنـەوەی دابونـەریتی وولاّتـانی ڕۆژئـاوای ئەوکات .

ئـەوکاتیش بـە یاننامەیـەك لـە وولاّتـانی ڕۆژئـاوا ڕایگەیانـد بـەڕازی نـەبوونی دەسەلاّتی عوسمانی لەو بوارە لـە پەیووەنـدی کۆمەلاّیـەتی و ڕێگـەگرتن لێـی و بەرەو گەڕاندنەوەی پەیووەندی کۆمەلاّیەتی بۆ باری جاران.

١٨٨٣/١٠/١٢ مالّئـاوایی کردنـی پێـشەوای گـەل و نیـشتمان ، لـە گـەل و نیـشتمان شـێخ عوبێدولاّی نەهری لە هەندەرانی دوورخراوەی لە سەر خـاکی نیشتمانەکەیدا ، کە کوردستانە . لە شاری مەدینەی منەوەرەی وولاّتی سعوودیە لە بیابانی دوورگەی عەرەبیدا .

١٨٨٤

١٨٨٤/٣/٢٧ یەکەم گفتووگۆ بە تەلەفۆن بۆ یەکەم جار لە نێوان هەردووشاری پۆستن و نیورۆکی ئەمەریکا ئەنجامدرا .

١٨٨٤/٥/٢٤ لـە دایك بـوونی نووسـەری بەناوبانگی ئەمـەریکی – کـلارك لیونـارد هـال– لـە شاری نیۆیۆرکی ئەمەریکا .

١٨٨٤/٦/٤ لـە دوای دروسـتکردنی پەیکـەری ئـازادی لـە فەڕەنـسا ، حکوومـەتی فەڕەنسا ئـەو پەیکـەرەی پێشکەش بەحکوومـەتی وویلایەتـــــــــە یـــــــەکگرتووەکانی ئەمەریکا کردو دوای ئـەو بریـارەش بـە کەشـتی ڕەوانەی ئەمەریکا کرا .
که لەدەروازەی بەنـدەری شـــاری نیـــورۆك چەسـپاندراوە ، کـە لـە هـەردوو وولاتـی ئەمـەریکا فەڕەنسا ئـەو پەیکـەرە بە هێمـای خـۆراگری و بە هێزیو سەرکەووتنو ئازادی دادەنرێت له جیهاندا .

١٨٨٥

١٨٨٥/١/٢٢ لـەو بەڵگەنامـەی کە لـە تەکیـەی شێخ بـاقی لـە شـاری کـەرکوك لـە باشووری کوردستان دۆزرایەوە ، ناوی شارەزوور بە ناوی – منەسەرقیەی قلفنە– بووە ، کە دەکاتە پارێزگای شارەزوور، بەڵام دوای ٣٠٠ ساڵ ئەو ناوە گواستراوە بۆسەر وولایەتی مووسڵ ، لە لایەن دەسەلاتی عوسمانیەکان لە هەرێمەکەدا .

١٨٨٥/٤/٢٩ کردنـەوەی دەرگاکـانی زانکـۆی ئۆکـسفۆرد بـۆ یەکـەم جـار بـۆ خوێنـدکارە کچەکان لە ئەمەریکادا .

١٨٨٥/٦/٢٥ بڵاوکردنـەوەی یەکـەم ژمـارەی ڕۆژنامـەی – مووسـڵ – لـە شـاری مووسـڵی ئێستا .

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کـە ڕۆژهـەلاتی موسـل کـورد لـە نەتـەوە یەکەمـەکانی ئاوەدانکردنەوەی ئەم شارە بوونە بەر لە ٤٢٠ ساڵ پێش زایین و کەسی دیکـە

... واتە نەتەوەی دیکە لە عەرەب و تورکمان لەو ناوچەیە نەبوونە ، واتە زێی رۆژهەڵاتی مووسڵ سنووری دانیشتووانی کورد بوونە وەك ئێستاش کە کورد زۆربەی دانیشتووانی رۆژهەڵات و باکووری رۆژئاوای موسل پێك دێنن لە ناوچەکەدا .

دوای ئەوە ئارامی و جوولەکە ومەسیحی روویان لەوناوچەیە کردووە ، واتە لەرۆژئاوای ئێستای شاری مووسڵ و ژیانیان بەیەکەوە دەبردە سەر . دوای ئەوە بازرگانە عەرەبەکان ومەڕ لەوەڕێنە عەرەبەکان ووردەووردە بەرەو باشوور و رۆژئاوای موسل هاتوون .

جا لێرەدا مەبەستمان چاپەمەنی و رۆژنامەگەریە لەو شارەدا کە بڵاوکردنەوەی جوولانەوەی مەسیحیەکان بۆ ساڵی ١٨٥٨ دەگەرێتەوە کە یەکەم چاپخانە لە ساڵی ١٨٧٥ گەیشتە شاری موسل بەناوی چاپخانەی - ویلایە - لە موسل دامەزراوە ، بەرلەوەش لە ساڵی ١٨٦٩ هیچ رۆژنامەیەك نەبوو تەنیا رۆژنامەی زەورا نەبێت . ئەو رۆژنامەیەش بە یەکەم رۆژنامە لە شاری مووسڵ دادەنرێت ، کە رۆژنامەیەکی رەسمی وویلایەتی مووسڵ بوو کە هەفتەی جارێك دەردەچوولە شارەکەدا . ئەم رۆژنامەیە لەدەرچوون بەردەوام بوو بەهەردوو زامانی عەرەبی و تورکی تا سەرەتای جەنگی یەکەمی جیهان لە شارەکەدا .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٠٢ - الابا و الدومینیکان - ژمارەیەکی گۆڤاری دەستەی گولی دەرکرد بەهەرسێ زامانی عەرەبی و فەرەنسی و کلدانی ، کە ئەم گۆڤارەش تاکوو مانگی /١٩٠٩/١٢ بەردەوام بوو ... رۆژنامەگەری لە مووسڵ رۆڵێکی کارایان لەڕاگەیاندنی دەستووری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی گێرا لەمانگی / ١٩٠٨/٧دا .

لەو کاتەی کە لە هەموو ئێراق ٢٥ رۆژنامەی مۆڵەت پێدراو هەبوو ... دوای ئەوە سێ رۆژنامەی دیکە لەشاری موسل مۆڵەتی دەرچوونیان پێدرا :- رۆژنامەی نەینەوا لە ١٩٠٩/٧/١٥ و ، دوای ئەوە رۆژنامەی ئەلنەجاح لە ١٩٠٩/١١/١٢ و ، هەروا رۆژنامەی چنەباز لە ١٩١١/٦/٢٧... بەڵام دوای ئەوە لەمانگی /١٩١٢/٧ هەرسێ رۆژنامەکە لە بەر چاوان ونبوون بەهۆی هۆکارەکانی رامیاری ودارایی ئەو کات .

دوای ئەوە بەرپرسانی عوسمانی هەر لەگەڵ هەڵگیرسانی جەنگی یەکەمی جیهان لەساڵی ١٩١٤ دەستیان بەسەر چاپخانەی نەینەوا داگرت و جۆرێك لە رۆژنامەگەری سەری هەڵدا وەك:- عوسمانلی زانستی ئەفنامەی لری - یان - برقیات اخباریە عوسمانیە - کە بریتی بوون لە پەری چاپکراو لەدەنگ وباسی ناوخۆو دەرەوە ، بە هەردوو زمانی عەرەبی و تورکی ... بەڵام لە دوای ئـەوەی کـە بـەریتانیا لەسـاڵی ١٩١٨ موسـڵی داگیرکـرد رۆژنامـەو چاپەمەنیەکانی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە .

لە رۆژە نزیکەکانی کودەتا بەناوبانگەکەی عەبدولوەهاب شەواف ، بە ناوی جووڵانـەوەی شـەواف لەشـاری مووسـڵ لـە ١٩٥٩/٥/٧ رۆژنامـەی راسـتی - الحقیقە - یەکـەم ژمـارەی بڵاوکرایـەوە بـە ئیمتیـازی مامۆسـتا - جـەرجیس فـەتحوڵڵاو سەرنووسـەرەکەی ئـەنوەر مـائی - بەهـەردوو زامـانی کـوردی و عەرەبی دەردەچوو لە شارەکەدا .

بـەڵام لـە دوای دەرچـوونی ٢٤ ژمـارە لـە ١٩٦٠/٨/٦ لەلایـەن وەزارەتـی ئێرشادی ئێراقی مۆڵەتەکەی راگیرا ... کە یەکەم رۆژنامـەبوو بـەزامانی کورد بڵاوبکرێتـەوە . ئیتر دوای رووخانـدنی رژێمـی بەعسی لـە ئێـراق دووبـارە دەستکراوە بەدەرچواندنی رۆژنامەو گۆڤاری کوردی و سـەنتەری رۆشـنبیری بەتایبەتی لەدوای ٢٠٠٣/٩/٢٥ دا لە شارەکەدا .

١٨٨٥/١١/ ٥ لـە دایـك بـوونی نووسـەرو روونـاکبیرو فەیلەسـوف و مێژوونـاسـی نـاوداری ئەمەریکاو جیهان - ویڵ دیورانت - لە ویلایەتی ماساشۆستی لە ئەمەریکا ... شایانی باسە ئەم کەسایەتیە ناودارە دانەری کتێبی - قصة الحضارة - تە کە لە ٤٢ بەرگ پێك هاتووە لەگەڵ شۆرشی فەرەنسی و سەردەمی ناپلیۆن و بەدەیا کتێبی بە هاوکاری خێزانە هاو خەباتەکەی ئەریل دیورانت بەرهەم هێناوە .

ئەم نووسەرە ناودارە جیهانیە و ئەمەریکیە بە هاوکاری یەکتری کردن لەگەڵ هاوسەرەکەی بەردەوام بوونە لەخەبات بە پێنووسەکەیان تاکوو کۆچی دوایی خێزانەکەی ئاریل لە ١٩٨١/١٠/٢٥ لە تەمەنی ٨٣ ساڵیدا ، هەروا کۆچی دوایـی ویـل دیورانـت لـە ١٩٨١/١١/٧ لـە تەمـەنی ٩٦ سـاڵدا بـەماڵئاوایی

کردنیان لەجیهاندا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /١ .

١٨٨٦

١٨٨٦/٣/٣ مـۆرکردنی ڕێکەووتنامـەی ئاشـتبوونەوەی نێـوان بوولگاریـاو سـڕبیا بـا گەڕانەوەیان بـۆ کـاتو سـاتەکانی پێشوویان بەپەرەپێدانو گەشەپێکردنی پەیووەندی هەمەلایەنەکانی نێوانیان لەهەموو بوارە جیاجیاکاندا .

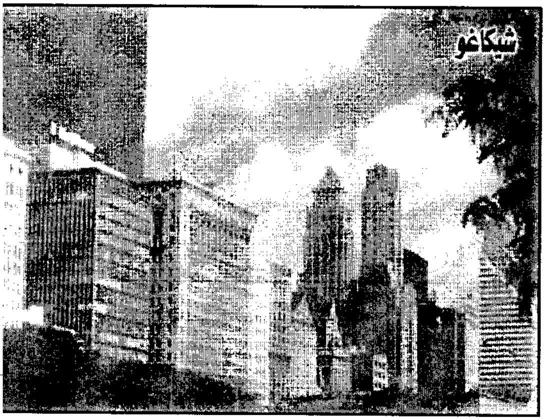

١٨٨٦/٥/١ ڕۆژی جـــەژنی کرێکـارانی جیهـان بڕیـاری بۆدرا ، لـە ئەنجامی ڕاپـەڕینی کرێکاران لـە شاری - شـــیکاگۆ - ی ویلایەتـــــە یـــەکگرتووەکانی ئەمـــەریکا ، کـــە هـەموو سـاڵێك لـەو ڕۆژەدا یـادی ئـەو ڕۆژە دەکرێتـەوە بـە ڕۆژی جـەژنی کرێکارانی جیهاندا .

لـە پێنـاو وەدی هێنـانی داخوازیـەکانی ژیانو بەردەوامبوون لەخـەبات دژی ڕژێمـەکانی سـەرمایەداری ئـابووریو ڕامیاریـەتی چەوسـانەوە ، لـە لایـەن وولاّتانی چەوسێنەر لە جیهاندا .

١٨٨٦/٧/٤ دوای گەیـشتنی پەیکـەری ئـازادی بـۆ ئەمـەریکا ئـەویش بـە دامەزرانـدنی پەیکەری ئازادی لە شاری نیویۆرکی ئەمەریکا لە دوای گەیشتنی پەیکەرەکە لە فەڕەنساوە بۆ ئەمەریکا. لە دەروازەی بەندەری شاری نیۆرۆك لە ئەمەریکا

١٨٨٦/١١/٣٠کۆمەڵـەی هاوپـەیمانان لـە جیهانـدا ، ئـەو ڕۆژەیـان کـردە ڕۆژی دژ بـە لـە سێدارەدانی مـرۆڤ لـە جیهـانو هـەوڵ و کۆشـش بەردەوامـە ، لـە پێنـاو ئـە

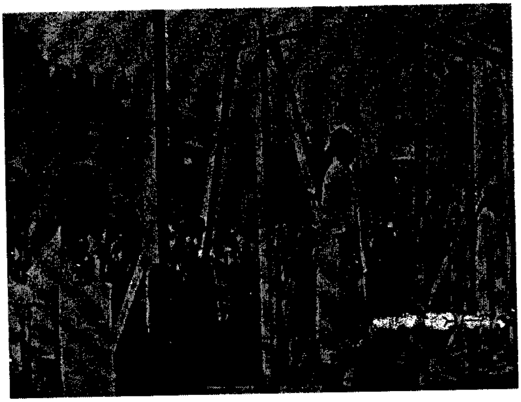

ئامانجەدا .
شایانی باسە ئەو دکتاتۆرو دەسەڵاتدارە خووێن مژوو دڕندانە ناگرێتەوە ، کە دژی مافەکانی گەلانی ژێر دەسەڵاتەکانیان بە تایبەتی مافە نەتەوەیی و نیشتیمانیەکان لە جیهاندا ...
بەڵام...؟...!.

١٨٨٧

١٨٨٧/٥/٣ بە پێی بەڵگەنامەی ژمارە/ ٢٩ ، ئەویش بەدادگایی کردنی هەندێ کەسایەتی کورد لە عەشیرەتی بەرزنجەو تاڵەبان ، بە سزادانیان لەلایەن دەسەڵاتی عوسمانی لە باشووری کوردستان لەشاری کەرکوك ، بە هۆی بەرگری کردنیان لە کوردو مافەکانیان . دژ بە داموو دەزگاکانی ڕژێمی عوسمانی ، ئەمەش تەنیا لەبەر ئەوەی کە کورد بوون و دورکەووتنەوەیان و نەدانی باج بە نەچوونە ڕیزی هێزەکانی سووپای عوسمانی لە ناوچەکەدا .

١٨٨٧/٩/١٦ لە دایك بوونی نیگارکێش و پەیکەر تاش و شاعیرە دیارەکانی سەدەی بیستی رابردوو – ژانی ئاریی – ناسراو بە – هانز ئارب – لە هەرێمی ستراسبۆرگی فەرنسا ... دوای ئەوە روو لە شاری پاریسی پایتەخت دەکات و لە ساڵی ١٩٠٦ لە ئەکادیمیای ڤایمار بنەماکانی هونەر وەردەگرێت و هەر لەو ماوەیەشدا ئەزموونی بەهرەی شیعری دەخاتە روو... دوای ئەوە لەساڵی ١٩٠٨ درێژە بەخووێندنەکانی دەدات لە ئەکادیمای جۆلیان .
دوای ئەوە ڕوو لە وڵاتی سویسرا دەکات و لە ساڵی ١٩١٢ بەکاندێنێکی شێووەکار دەکات و لەشاری میونیخ هەڵی بۆ دەرەخسێ و بە چەندین تابلۆ بەشداری لە پێشانگایەکی گەوورەی کۆمەڵەی شۆڕەسووارانی شین دەکات .
لە ساڵی ١٩١٤ لەگەڵ کۆمەڵە هونەرمەندێکی گەوورەی شاری پاریس

کۆدەبێتەوە ، بەر لەوەش چەندین تابلۆ لەگۆڤارە هونەریەکەی بڵاودەکاتەوە.
دووبارە بەهۆی جەنگ روو لە سویسرا دەکاتەوە و دەچێتە شاری زیورخ
پەیوەندی بەهێزی لەگەڵ هونەرمەندان بەهێزدەکات و لەکارەکانی هونەری
بەردەوام دەبێت تاکوو لە ساڵی ١٩٥٣ داوای لێدەکرێت بەدارشتنی
دیواربەندێکی گەورە لەبرۆنز بۆ شاری کارکاسی پایتەختی فنزویللا ، ک
ناوینا – شووان و هەور – تا لە ١٩٦٦/٦/٧ لە شاری بارلی لەسویسر
کۆچی دوایی دەکات ... شاعر ئاریی جگە لەنیگارو پەیکەر تاش
لەهۆنینەوەی شیعریش شووێن پەنجەکانی دەستی دیاربووە ... هەروا دەیا
دیوانی بەزمانەکانی فەرەنسی و ئەلمانی و ئینگلیزی بڵاودەکاتەوە
هێمایەکی بەرز بۆخۆی بەجیهان بڵاودەکاتەوە .
سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی ٢/

١٨٨٧/٩/١٩ لە دوای کۆچی دوایی ڕابەرو پێشەوای ئەوکاتی کوردو خاکی کوردستان
شێخ عوبێدوڵای نەهری – ، بە دروست بوونی بارێکی نا ئارام لە کوردستا
بەگشتی و رۆژهەڵاتی کوردستان بەتایبەتی بە بەرپابوونی ڕاپەڕین
عەشیرەتی دەشتی کورد ، بە هۆی ڕەفتارەکانی دادوەری پارێزگای ورمێ
دەووروبەری ، ئەمیر جیهان سۆز میرزا. کە ئەو ڕاپەڕینە بەسەرکردایەت
دووکوڕەکەی – شێخ حەسەن – کە لە زیندان کۆچی دوای کردبوو ، ناویا
– حەسۆو بەدر – بوو، ئەو ڕاپەڕینە بەردەوام بوو تاکوو شاری حەلەب
سووریای ئێستای گرتەوەو بووە هۆی ئەوەی کە حکوومەتی تارا
داواکاریەکانی کورد لەبەرچاوبگرێت لە ناوچەکەدا.
دوای ئەو هەلوویست ئەمیر جیهان سۆز لە شاری ورمێ لادراو ، یەکێك ل
کوردە ناودارەکانی شاری ورمێ کرا بە دادوەری شاری ورمێ
دەووروبەری ، هەروا گۆڕانکاری لە بەرپرسانی شاری سەردەشت و چەندی
شاری دیکە کرا ، بەدانانی کەسایەتی کورد لە شارەکانی رۆژهەڵات
کوردستان.

١٨٨٧/١١/٨ کۆچی دوایی گۆرانی بێژو هونەرمەندو شاعێری چینی کرێکارو جووتیار
ڕۆشنبیرانی ناوداری فەرەنسی – ئۆژین بۆتیە– لە پاریسی پایتەخت
فەرەنسا ، گۆڕەکەی لە گۆڕستانی بیرلاشئیزە ، ئەو گۆرانی بێژو شاعێ
کرێکاریە بە شداری لە ڕاپەرینەکەی کۆمۆنەی پاریس کردووە لە فەرەنسا

دوای ئەوە بەو هۆیە دورخراوەتەوە لە فەڕەنسا .
دوای نۆ ساڵ گەڕاوەتەوە شاری پاریس و هەر بە هەژاریو ڕاست گۆیی و خاوەن هەڵوویستو ڕەفتاری لێهاتوانەو خۆشەویستی سەری ناوەتەوە دژ بە رژێمی سەرمایەداریو چەوسانەوەی مرۆ لە لای مرۆ لە جیهاندا .

١٨٨٨

١٨٨٨/٩/٧ نەوەکانی بەدرخانی ، ئەمیرعالی بەدرخان بەگ و مەدحەت بەگ ... کە کورانی بەدرخان بوون دەچوونە شاری ئەستانەو سەردانەکەیان بەهەڵ زانی و لایاندا – ئەرابژون ... و نامەیەکیان بۆ سەردارانی کوردستان نووسی و بڕیاردرا کە هێزێکی گەورەو زۆری کورد ... بێتە ... جوبزلك ...کە لە نزیك ... تەرابژون ...و لەوێ چاویان بەو دوو میرانە بکەوێ . دوای ئەوە چاویان بەمیر ئەمین عالی بەگ و میر مەدحەت بەگ کەوت ... بەڵام حکوومەت کە بەوەیان زانی ... و دەسەڵاتدارانی عوسمانی تۆرانی هێزێکی زۆریان ڕەوانەکردو ڕێگەوبانیان لێگرتن بۆ ئەوەی نەگەڕێنەوە کوردستان ... لەباشووری شاری – بایبورد – لە دۆلاوە لە باکووری کوردستان کە هێزێکی توورك دەووری دانوو شەڕ لە نێوانیان بەرپابوو لە ئاکامدا هێزی چەکدارە کوردەکان شکان و بەناچاری خۆیان دابەدەست هێزەکانی سووپای توورك لە ناوچەکەدا .

سەرچاوە :– پوختەی مێژوی کوردوکوردستان – ئەمین زەکی بەگ –وەرگێرانی محەمەد عەلی عەونی – لاپەرە /٣٣٦ – ٣٣٨ .

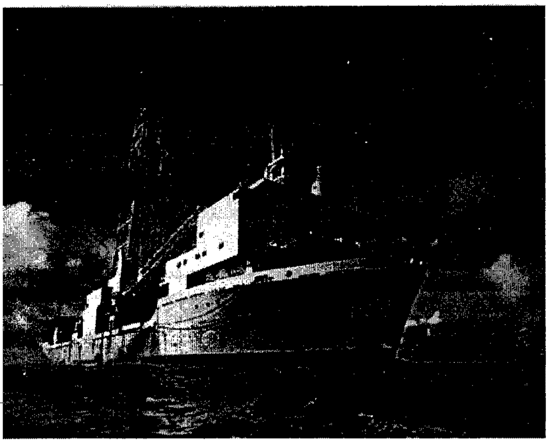

١٨٨٨/١٠/٢٩ مــــــــۆرکردنی پـــــــەیمانی نێوودەوڵــەتی لــە شـــــاری – قووســتەنتینیە– ی ئەســــــتەمبۆڵی ئێــستای تورکیـا ، کە پـەیمانی بنکـەی دەریـاوانی بـوو لـە نێـــوان وولآتـــانی پەیووەنـدار لـە سـەر کـەناڵی سوێس لـە وولآتـی میسر. لـە نێـوان فەرەنـسا و ئـەڵمانیا و نەمـساو ئیـسپانیا و ئیتاڵیا و ڕووسـیای قەیـسەری و هۆڵەنـدا ، لـە گەڵ ئـەو وولآتانـەی کە نووێنـەری دەسـەلآتی ئیمپڕاتۆرییـەتی عوسمانی بە نووێنـەری میسر ، ئەو ڕێکەوتننا مەیەی مۆرکرد .

کە لەو کاتە میسر سەربە ئیمپڕاتۆرییەتی عوسمانی بوو...بـەلآم لـە دوای مــۆرکردنی پـــەیمانی لــۆزان لــە ١٩٢٣/٧/٢٤ لەســـەر ڕۆشــنایی پـــەیمانی داڕێـژراوی سـایکس – بیکـۆی ١٩١٦/٥/١٦ ، وولآتـی میـسر سـەر بـەخۆیی بەدەســت هێنـا بەدەرچـوونی لــە ژێــر هــەردوو دەســەلآتەکان و هێزەکـانی سووپای عوسمانی و سووپای بەریتانیا لە وولآتەکەدا .

ئەویش لـە دوای هـەرەس هێنـانی ئیمپڕاتۆریەتەکـەو بەپێی ڕێکەوتننامەی تورکیـا ، کـە مـافی ئـەوەی پێدرا وەك وولآتـانی دیکـەی جیهـان ، بـەلآم کـورد وخـاکی کوردستان بـەتیری ژەهـراوی وولآتـانی هاوپـەیمان کـرا بەچـوار لـەت و نیوو...؟ بەلآم کورد ...؟...!.

١٨٨٩

١٨٨٩/٢/٥ شانـشینی ئیتاڵیـا بـە مـەر سـوومێکی شانـشینی دانینـا بـە سـەر بـەخۆیی وولآتی ئەریتیریا لـە سـەر بەشێك لـە خـاکی خـۆی و نـاوی نابـە نـاوی ڕۆمـانی دەریـای سـوور ، کـە میر – ئیربیریۆم – دەسـەلآتی ناوچـەکەی گرتـە دەسـت تاکوو کۆتایی جەنگی دووەمی جیهان .

١٨٨٩/٢/١ خـاوەن بابـەتى- اليزيديـە أوعبـدە ابلـيس - لـە لاپـەڕەكانى ٢٩٣-٢٩٨ لـە بەرگى/١٣ ى بەشى شەشەم لەگۆڤارى- المقتطف- دا دەڵێ: -
ئێزيديـــەكان گـــروپێكن لـــە كـــوردى خـــەوارجى و هـــۆزێكن لـــە هـــۆزە بەناوبانگەكانى كـورد لـە كوردسـتان ، لـە دواى ئـەوە ئـاينى خۆيـان لـەناو ئايينى زەردەشتيەكان وەك مەزهـەبى سـەريان هەڵداوە و بەردەوام بووە لـە سەر خاكى كوردستان لە كێووەرى ئاسيادا .

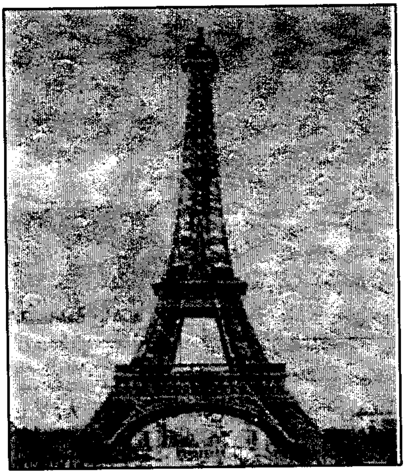

١٨٨٩/٣/٣١ كۆتـايى هـاتنى كارەكـانى دەسـت پێكردنـى دروسـتكردنى تـاوەرى بە ناوبـانگى فەڕەنسا ئيڤـڵ ، لـە پاريسى پايتـەختى فەڕەنسا ، كە بـــە بـــەرزى ٣٠٠ مـــەترو هەڕەمەكەشـــى لـــە١٥٠٠٠هـــەزار پارچـــەى هەمـــە جـۆر لەلايـــەن ئەندازيار- ئەلسكەندەر كۆستاف - دروســتكراوەو ســاڵانە زيـاتر لـــە٤ چـوارمليۆن هـــاووڵاتى لـــە فەڕەنساو لەجيهان ڕووى تێدەكەن.
جێكـەى ئامـاژە پێكردنـە كـە تـاوەرى ئيڤـل لـە ٢٦/ ١/ ١٨٨٧ ، دەسـت بـە ئيش و كارەكانى ئەم پرۆژەيە كرا . و لـە مـاوەى ٢٦ مـانگ بـەردەوام بـوو لـە كاركردن ... كە نزيكەى ٥٠ پەنجا ئەنـدازيارو ٣٠٠ سێسەد كرێكار كاريان لـە بـە ئەنجامگەيانـدنى ئـەو تـاوەرە دەكـرد . هـەروا مـاوەى كـاركردن لـە تاوەرەكەدا ٢١ بيست و يەك مانگى خاياند لە شارەكەدا .
دواى ئەوە تاوەرى ئيڤل لـە ١٨٨٩/٥/٦ بـە شێووەيەكى فـەرمى كرايـەوە ، بۆ گەشتياران لە فەڕەنساو ووڵاتانى جيهان . هەروا تـاوەرى ئيڤل يا ئيڤل - بە فەرمانى - - tour effei - كە بريتيە لە بوورژێكى ئاسنين ... كە لە شامپ دى مارس - واتە لە - گۆڕەپانى مارس - دايە لە نزيك رووبارى - سين - لە شارى پاريسدا ، لە فەرەنسا .

کـه هـەڵگری نـاوی – گۆستـاف ئیڤل – ە کـه ئـەم ئەندازیارە نەخشەسازی ئـەو تـاوەرەی کێشاوە ، کـه لـه هـەر شوێن و مـەزارێکی دیکـەی ئـەورووپا بـه ناوبانگترە .

هـەروا خەرجیـەکانی تـەواوی ئـەم تـاوەرە گەیـشتە ٧,٨٠٠,٠٠٠ ملیـۆن فرەنگـی زێرینـی فەرەنـسی ... ئـەم گووژمەیـەش لـە داهـاتی فرۆشـتنی پلیتەکانی کە لەو پیشانگایەیەدا بە دەست هـات . هەروا لـە سـاڵی ١٩٦٤ ، ئـەو تـاوەرە چـووە نـاو لیـستی شـووێنەوارە دیرۆکیـەکانی شـاری پاریـسی پایتەختی فەرەنسا .

هەروا ئەم تاوەرە لە ١٨٠٣٨ پارچە ئاسنی جۆراو جۆر و ٢,٥٠٠,٠٠٠ملیـۆن بزمارو مێخ چێکراوە ، کە کێشی تێکرایی دەگاتە ١٠١٠٠ تەن ...کە لـە سـەر چـوار ئەسـتوون راگـیراوە و بنکـەکانی لـە خۆیانـدا پێـك هێنـاوە ... کـه دووریـەکانیان ١٢٥×١٢٥م ... کـه کـۆی گـشتی رووبەرەکـەی دەکاتـه ١٥٦٢٥ مەتر چوار گۆشە . هەروا بڵندی تاوەرەکە ٣١٢ مەترە ، کە دەکاتـه ١٠٢٤ پـێ . لە دوای ئلاّ خستنە سەری لە شارەکەدا .

هەروا لـە دوای ساڵەکانی ١٩٠٦ تـا ١٩٢٠ هەوڵـدرا بـۆ پەخشی تەلـەفزیۆن و رادیـۆ بـە کـار بێـت ، کـه ئەمـەش لـە سـاڵی ١٩٢١ بـە کـار هێنـرا . هـەروا ئـەم تاوەرە خاوەنداریەتی هی شارەوانی شاری پاریسە ... لە فەرەنسادا .

١٨٨٩/٤/١٦ هونەرمەندو ئەکتەری ناوداری جیهانی – چارکس سینەر چاپلی– ناسراو بـە – شـارلی شـاپلن – ، لـە خێزانێکـی هـەژار تێکۆشـەر لـە شـاری لـە نـدەنی پایتەختی بەریتانیا لەدایك بووە ، چارلی چاپلنی باوکی بە هـۆی هـەژاری‌و نـا لەباری ژیانی، لە ساڵی ١٨٩٤ کۆچی دوایی کردووە... شـایانی باسـه چارلی چـاپلن نموونەیـەکی تاقانەیـه لەڕاسـت گـۆیی‌و خزمـەتکردنی هـەژاران دژ بـه چەوسانەوە لەلایەن سەرمایەدارو ئیمپریالیزم لەجیهاندا .

١٨٨٩/٥/٢١ بۆ یەکەم جار بنەماکانی کۆمەڵەی– ئیحادوتەرەقی– پێك هێنرا لەلایەن تالب ئەلبان ، کە نازناوی – ئیبراهیم تمۆ – بوو ، لـە باکووری کوردستان ، دوای ماوەیـەك بـە هـەوڵ و کۆشش ئـەو کۆمەڵەیـە پـەرەی سـەندو بووە– کۆمەڵەی

یـەکگرتن و پێـشکەووتن- دژی دەسـەڵاتی ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی لـە سنووری دەسەڵاتەکەیدا .

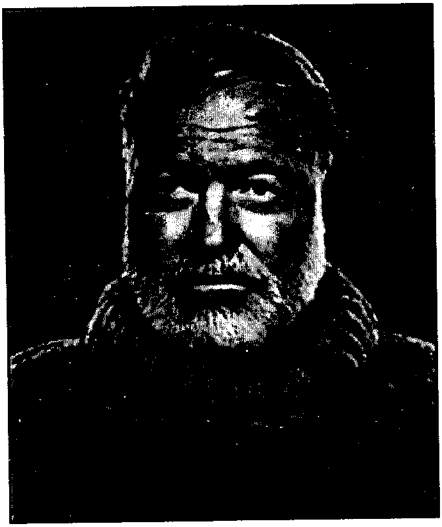

١٨٨٩/٦/٢١ فەیلەسوف و زاناو رووناکبیرو نووسـەرو چـیرۆك نـووس و رۆمانـنووسی ناوداری جیهان - ئەرنـست گلارنـست ئـەدمۆنز - ناسـراو بـە - هەمـەنگوای - لـە ئـەواك بـارگی وویلایـەتی ئـەلینۆی ئەمـەریکاو بە دەووری ١٠ میـل لـە شـاری شـیکاگۆ چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

ئـەم کەسـایەتیە هـەر لەهزرەکاریـدا ژیـان لـەو شـارەدا بەسەر دەباو لەقۆناخێکی زۆری تەمەنیدا لە رێگەی باپیریەوە شەیدای رۆمان و چیرۆك و هەقایـەتی سـەردەمەکەدا دەبێـت ... ئارەزووی دەست پێکردنـی نووسـینەکانی لـەقۆناخی خوێنـدنی ئامـادەیی دەبـێ ... کـە هەمـەنگوای شەشەمین منـداڵی دکتـۆر گلارنـیس دەبـێ ... هـەر لـەکاتی خوێنـدنی لـە قوتابخانەی - فۆرست - لـەوێ هەوڵەکانی نووسین لـەگۆڤاری قوتابخانەکـەو ئەو کتێبە ساڵانەییەدا بڵاودەکاتەوە ... کە بەناوی تابۆلا دەردەکرا .

لە دوای تەواوکردنی خوێندنی هەمەنگوای لە ساڵی ١٩١٧ دەچێتە شاری کنـساس و لـەوێ وەکـوو پـەیامنێرێکی تـازە پێگەیـشتوو لـە رۆژنامـەی - ئەلکنساس سیتی ستار - کاردەکات و لـەو کاتـەش ئەمـەریکا دەکەوێتە ناو جەنگی یەکەمی جیهان .

لـە یـەکێك لەشـارەکانی ئیتالیـا بـەهۆی پێکـەووتنی پروشـکی بۆمبێـك هەمەنگوای زامدار دەبێ و لە ساڵی ١٩١٨ دەکەوێتە نەخۆشخانە بۆ ماوەی ٦ مانگ ، دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٣٨ هەمـەنگوای دووچاری قـەیرانێکی سـەخت دەبێ لە بەر ئەوەی باوکی دوای ناچاربوونی بەنەخۆشیەکی سـەخت خۆی

دەکووژێ ... ئەویش سەرزەنشتی دایکی دەکات و لێپرسراویەتی مردنی باوکی دەخاتە ئەستۆی دایکی .
دوای چەند گرفت و ناخۆشی و ژیانی سەخت هەمەنگوای لەسەر پشتی کەشتی – بیلاد – دا کە بەو هۆیەوە لەکاتی جەنگی دووەمی جیهان لەدەریاکاندا دەگەڕا ، فێری یەکێك لەزۆرانبازیە نایاساییەکان دەبێت ئەویش بەدامەزراندنی ڕێکخراوێکی نهێنی ...کە مەبەستی بوو بچێتە ناو تۆڕی ڕێکخراوە فاشیە چالاکەکانی ئەوکاتە .
کە بارەگاکانیان لەشاری هاڤانای پایتەختی کووبا بوو ... هەروا هەمەنگوای بەکەشتیەکەی لەدەریا نزیکەکاندا بە دوای ئەلمانەکاندا دەگەڕا ... ئەم کەسایەتیە نەمرە هەموو بەیانیەك کە لەخەو هەڵدەستا زیاتر لە ٥٠٠ ووشەی دەنووسی و لە دوای تەواوبوونی خەریکی پشیلەکانی دەبوو کە بە شێوەیەکی سەیر لەماڵەکەیدا ژمارەیان زۆر دەبوو .
هەروا لە ساڵی ١٩٢٠ هەمەنگوای روو لەشاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا دەکات بۆئەوەی ببێتە پەیامنێری ڕۆژنامەی – تۆرنیتۆستار – لە دوای ئەو خاتوو – هادلی ریتشارد سۆن – دەبێتە هاوسەری و لەو ماوەیەشدا ناوبانگ دەردەکات ، بەهۆی نووسنی چەند ووتارێك کە بەرۆژنامەکانی دەفرۆشتەوە ... کاروانی هەمەنگوای وەکوو نووسەرو ڕۆژنامەنووسێك لەشاری پاریس دەست پێدەکات .
لەو شارە چاوی بە کەسایەتیە بە ناوبانگەکانی ئەدەب و رۆشنبیری فەلسەفەی ئەو سەردەمە دەکەوێت و پەیوەندیان لەگەڵ دروست دەکات . لە ساڵی ١٩٢٥ هەمەنگوای کۆمەڵە چیرۆکێك بەناوی – لەکانی ئێمەدا – لە ئەمەریکا بڵاودەکاتەوە ... دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٢٦ رۆمانی – خۆریش – بڵاودەکاتەوە ، بەو رۆژنامە ناوی وەکوو یەکێك لە رۆماننووسە بەتواناکان دەردەکەوێ .
هەروا هەمنگوای بۆ نیشتەجێ بوون لە ساڵی ١٩٤٠ روو لەکووبا دەکات ئەمەش لە دوای ماوەیەکی کەم لە تەواوکردنی رۆمانێك بەناوی – زەنگەکان بۆ کێ لێدەدرێن ... ئەم مرۆڤە بەتوانایە کە زۆربەی کاتەکانی نووسینی بە پێوەراوەدەستاو دەستی بەنووسین دەکرد لە ٤٥٠ تا ١٢٥٠ ووشە

دەنووسی ... هەمەنگوای لە ماوەی ژیانیدا چوار ژنی هێناوە . دوای چەندین گرفت و کێشەی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی خێزانی لە ساڵی ١٩٥٨ کووبا جێ دێڵێ و لە شاری – لیتشۆم – لە ویلایەتی – ئەیداهۆ – لە باکووری ئەمەریکا جێ نشین دەبێ .

دوای ئەوە تووشی نەخۆشی دەبێ و لەلایەکی دیکە شەڕەکانی وڵاتانی ئەفریکیاو پەیوەندی نێوان کووباو ئەمەریکاو ڕووسیا و چەندین کێشەی دیکە ... لەنەخۆشخانە هەوڵی چارەسەرکردنی نەخۆشیەکانی بۆ دەدرێ . بەڵام گرفتی دەروونی و باری ژیان و نەگەیشتن بەئاواتەکانی لە ١٩٦١/٦/٢ لەماڵەکەی خۆیدا ، لە لیتشۆم بە تفەنگی ڕاوکردن تەقە لەخۆی دەکات و کۆتایی بەژیانی خۆی دێنێ و ماڵئاوایی بەدەستی خۆی لە جیهان و هاورێ و یاوەرەکانی لەجیهان دەکا لە شارەکەدا .

١٨٨٩/٦/٢٣ لە دایك بوونی ڕووناكبیرو شاعێری ناوداری ڕووس خاتوو – ئانا ئاخما تۆڤا – لە شاری پترۆسبروگی پایتەختی ڕووسیای قەیسەری ئەوکات ...شایانی باسە ناوی تەواوی خۆی – ئانا ئەندرڤینا بۆرنکۆ– یە.

١٨٨٩/٧/٥ لەدایك بوونی – جان مۆریس بۆژین– ناسراو بەجان کۆکتۆ لەخێزانێکی دەوڵەمەندو سەرمایەداری شارۆچکەی میزۆن لەنزیك پاریسی پایەختی فەڕەنسا... باوکی پارێزەرو نیگارکێش بووە.

شایانی باسە جان کۆکتۆ لەمانگی/١٩٦٣/١٠ کۆچی دوایی دەکات و دوای خۆی شەش فلیمی سینەمایی بەهرەدار بەجێ دێڵێ لەدوای دەرهێنانی بەسەرکەوتووانە لە وڵاتەکەدا .

١٨٨٩/١١/١٤ لە دایك بوونی ڕابەرو پێشەواو خەباتگێری ناوداری هیندستان – جەواهر لال نەهرۆ– بووە ، کە یەکەم سەرەك وەزیرانی هیندستان بووە لە دوای ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی وڵاتەکە.

مێژووی هیندستان لە ناوەڕۆکی ئەم مێژونامەیەدا بەرروونی تۆمارکراوە .

١٨٩٠

١٨٩٠/١/٢٥ لە ئاهەنگێکی بەرچاو بە ئامادە بوونی والی وویلایەنی بەغدا – سری پاشا – وعەبـــدولرەحمان گـــەیلانیو رەفعـــەت ئەفنـــدی چادرچـــیو چـــەندین کەسایەتی دیکەو جەماوەرێکی زۆر بەنداوی یەکەمی دێرینی هندیە کرایەوە ، لەگەڵ ئامادەبوونی نووێنەری شارەکانی حلەو کەربەلادا .

شـــایانی باســـە کـــە ئـــەو بەنـــداوە ، لـــە لایـــەن ئەنـــدازیاری فەڕەنـــسی مسیۆشۆندیرفر نەخشەی بۆ دیزایندکرابوو ، کە لەلایەن سوڵتانی عوسمانی داواکرا بوو لە ساڵی ١٨٩٩، ئەویش لە سەر شێوەی دوو باڵ کە درێژەیەکەی ١٧ مەتر بوو .

ئەمـەش بینینـەوە یـاد ، کـە ئـەو کەرپووچـەی بـە نـاوی ئافرەتی یەکـەمی هیندیە دروستکراوەو، دوای لە دیوارەکانی شووێنەواری بابل دەرهێنراوە بـە بـەکار هێنـانی دینامیـت لـە پێنـاو رووخانـدنی لـە دیوارەکـانی کۆشـکی بخونەسـر..؟ . لـە نـاو شـووێنەوارەکاندا لـە شـاری حیلـەی – بابـل – لـە باشووری شاری بەغدا ، بە خەرجکردنی لە بەنداوەکە لە ناوچەکەدا .

١٨٩٠/٢/١٠ لـە دایـك بـوونی نووسـەرو رابـەری شـیعرو شـاعیرانی رووسـیای قەیـسەری – بۆریس باسترانك – لە شاری مۆسـکۆی پایتـەختی ئێـستای رووسـای یـەکگرتوو ، بـاوکی نیگـار کێـشێکی دیـارو مامۆسـتای پـەیمانگای هونـەرە جوانـەکان بـووە ، هـەروا دایکـی– رۆزە کوممـانی– پیـانۆ ژەنێکـی لێهاتووی بەناو بانگ بوو.

شایانی باسە باسترانك ، کە سایەتیەکی لێهاتوو بەهرەدار بووە... لە ساڵی

١٩٥٨ دەست نیشان کراوە بۆ وەرگرتنی خەڵاتی نۆبل ، بەڵام بە هۆی هەنێ بیرووبۆچوون ئەو خەڵاتەی رەتکردۆتەوە ، ئەم کەسایەتیە لە رابەرایەتی شیعر بەردەوام بووە تاکوو ماڵئاوایی لە گەلانی رووسیا دەکا ت لە ٣٠/ ٥/١٩٦٠ و ئەویش بەرهەمەکانی بۆتە کەلتوورێکی نەتەوەیی و نیشتمانەکەیی و جیهان .

١٨٩٠/٣/٩ بە پێی بەڵگەنامەی ژمارە/٣٧ ی کارگێڕی دەسەڵاتی شاری کەرکوکی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی ، ئەویش بە بڕیاری دابین کردنی ئازوقەی بۆ عەشیرەتی هەمەوەند دابین کرد ، بۆ ئەوکەسانەی کە گەڕانەوە ڕیزی حکوومەت و ژێر دەسەڵاتی عوسمانی – وەك گەڕانەوەیان بۆ ڕێزی نیشتمانیدا .

کە ڕژێمە یەك لە دوای یەکەکانی لە ئێراق بە تایبەتی ڕژێمی بەعس ئەو جۆرە بڕیارانەی بلاوەکردەووەو جێبەجێی دەکرد ، لەپێناو لاواز کردن و تواندنەوەی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ، نەك هەر لە ئێراق بەڵکوو بگرە لە ئێران و توکیا و سووریاش .

ئەم جۆرە ڕامیاریەتە تاکوو ئێستاش لە پەیرەوکردن بەردەوامە لەو وولاتانەدا . لە هەموو بوارەکاندا بە تایبەتی لە هەردوو بوار نەتەوەیی و نیشتیمانیدا .

١٨٩٠/٥/١٩ لە دایك بوونی شۆڕش گێڕ رابەری گەلانی ڤێتنام – هۆشی منە – کە سەرکەووتنی بە دەست هێنا بەرامبەر بەهێزەکانی سووپای ئەمەریکاو هاوپەیمانانی لە شەڕە دژووارەکانی گەلانی ڤێتنام .

تێبینی:– لە بارەی باری ئەم وولاتە لە ناوەرۆکی مێژوونامەکە هەیە .

١٨٩٠/٦/٩ دامەزراندنی بە دەیان هاوولاتی لە عەشیرەتی هەمەوەند لە ڕیزی هێزەکانی سووپای عوسمانی ، هەروا بە بڕینەوەی مووچەی – ١٠٠٠– قرش بۆ شەش کەسایەتی عەشیرەتەکە بۆ ئەوەی دوورکەونەوە لە یاخی بووەکان بەپێی بیرو بۆچوونی ئەوان...؟...!.

١٨٩٠/٦/٢٨ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عبدولحەمید ، دوو بڕیاری ڕاگەیاند بۆ دەزگاکانی ئیستخبارات و وەزارەتی ناوخۆو دەرەوە ، ئەویش بەچاودێری کردنی جمووجۆڵی یەهودیەکان– جوولەکەکان – بەدەر نەکرتنی یەهوودەکان لە مەمالیکی شاهانیەو ڕێگەگرتن لە یەهوودەکان بە دەست

تێووەرنەدان لە کارووباری دەسەڵاتی عوسمانی ، کە دژی ئایینی ئیسلامن لەهەموو بوارەکاندا .

١٨٩٠/٧/٧ سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم ، لە بڕیارێکیدا داوای لە دانیشتووانەکانی هەرێمی فەلەستین کرد ، کە بەهیچ جۆرێك زەوی بە یەهودیەکان – جوولەکەکان – نەفرۆشن لە ناو خاکی فەڵەستیندا .

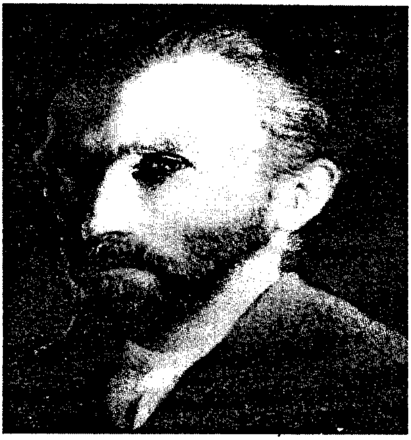

١٨٩٠/٧/٢٩ وێنەکێشی بە ناوبانگی هوڵەندیو جیهان- ڤان کۆخ- ماڵئاوایی لە گەلانی هۆڵەنداو جیهان کرد ، بە دەستی خۆی گیانی خۆی لە دەست دا .ئەویش بە هۆی باری خراپی دەروونی و چەندین هۆکاری دیکە کە بە تەواوی هۆکاری گیان پێ لە دەستدانی خۆی لە وولاتەکەیدا .

١٨٩٠/٨/١٧ دەرچوواندنی ژمارەی یەکی ساڵنامە لەوویلایەتی مووسڵ و لە شاری مووسل ، دوای ئەوەش دەرکردنی ژمارە دووی ساڵنامەکە لە ساڵی ١٨٩٢ و هەروا دەرکردنی ژمارە سێی ساڵنامەکە لەساڵی ١٨٩٤ و ، دەکردنی ژمارە چواری لە ساڵی ١٩٠٧ و ، دەرکردنی ژمارە پێنجی لە ساڵی ١٩١٢ ...ساڵنامە کتێبێکە کە هەموو زانیاریەکی تیا کۆدەکرێتەوە لەبوارەکانی جووگرافی و ژمارەی دانیشتووان و دام و دەزگاو دەسەڵاتە جۆراوجۆرەکان و رووداوەکانی بەشێووەیەکی رێك بە پێی رۆژ و مانگ و ساڵ لە زنجیرەیەکی دیاریکراو بوونی بە بەڵگەنامەیەکی فەرمی لەهەموو کات و ساتەکانی رابردوو و کارپێکردنی لە ئێستا و دیاریکردنی پلان بۆ داهاتوو لەهەموو بوارەکاندا ، لە شێووەی ئینسکلۆپیدیادا .

١٨٩٠/٩/٢١ لە سەر داوای ٤٠ کەسایەتی لە کەسایەتیەکانی ناوداری کورد ، هەوڵی لە پێناو کردنەوەی قوتابخانەیکیاندا ، لە سەر خەرجی خۆیان ، لە ئاکام

قوتابخانەکە کرایەوە ، بەڵام ماوەی بەخوێندنی تیایدا نەدرا و بۆ ماوەی یەك ساڵ خوێندنی تیا دواخرا لەلایەن دەسەڵاتی عوسمانی لە باکووری کوردستان.

١٨٩٠/٩/٢١ ڕووناکبیرو فەیلەسوفی جیهان- فردریك ئینگڵش- نامەیەکی بۆ جۆزیف بلۆخ نووسی و تیایدا دەڵێت:-

ئێمە مێژووی خۆمان بەخۆمان دروست دەکەین... بەڵام لە ژێر بارووڕۆخی زۆر دیاری کراو لەمانەش کە یەکلا کەرەوە سەرەکیەکان لە هەموو بوارە جیاجیاکان هەروا ڕمیاری و...هەروا...؟ .

١٨٩٠/١١/١٢ ئیمارەتی لاکسمبۆرگ سەربەخۆیی خۆی ڕگەیاند، دوای ئەوە لە هەر دووجەنگی یەکەم و دووەمی جیهان لەلایەن ڕژێمی فاشی ئەڵمانیا دگیرکراو لە لایەن هێزەکانی سووپای هاوپەیمانان ڕزگارکرا .

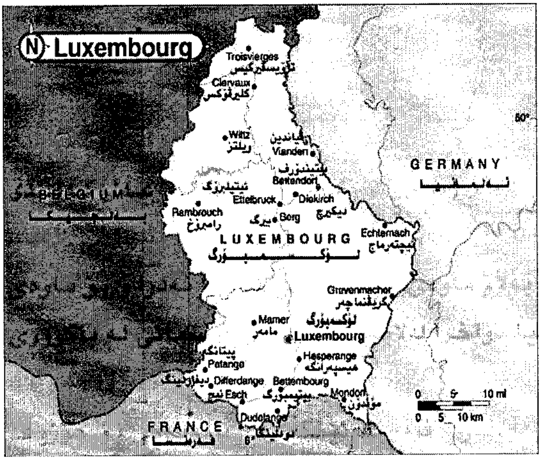

هەروا ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی بەناوی – ئیمارەتی لۆکسمبۆرگی مەزن – بووە و ناوی پایتەختەکەی – لۆکسمبۆرگ – ە و ژمارەی دانیشتووانەکەی ، ١٣٥,٠٠٠ هەزارکەسە . هەروا ژمارەی دانیشتووانی وولاتەکە ی ، ٥٢٥,٠٠٠ هەزار کەسە . هەروا رووبەری وولاتەکەی ، ٢,٥٩٠ کیلۆ مەتر چوار گۆشەیە . هەروا چڕی دانیشتوانەکەی ، ٥٢٥ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا . هەروا نژادەکانی ، لۆکسمبۆرگیەکان ٧١٪ . پرتووگالی و ئتالی ٥٪ . فەرەنسی ٣٪ . ئەڵمانی ٢٪ . لە وولاتەکەدا .

١٨٩١

١٨٩١/١/١٥ لەدایك بوونی شاعیرو نووسەرو رووناكبیری ڕووسیا – ئوسیپ ئیملیفتش ماندیلـشتام – لـە شـاری وارشـۆ چـاوی بـەجیهان هـەڵهێناوە ... ئیمل ڤینیامینۆڤیتشی باوكی جوولەكەیەكی ئیسپانی ڕەسەن بوو ، كە زۆر بەرێكی پەروەردەی منداڵەكانی دەكرد .
لە ساڵی ١٨٩٧ ماڵەكەیان بۆ شاری بافلۆسكی نزیك پترسبۆرگی پایتەختی ڕووسـیای قەیـسەری گوواسـتەوە لـەو كاتـدا ... لـە سـاڵی ١٩٠٠ لـە قوتابخانەیـەكی تایبـەت دەخـوێنێ و لەوێـدا مامۆسـتا – گیـۆس – ی مامۆسـتای زمـانی ڕووسـی كاریگـەری زۆری لەهەسـتی شـعری دەكـاو بەخوێندنـەوە ئاشـنای شـعرەكانی هەریـەك لـەگۆتیێ و شـیللەو شكـسپیر دەبێت.
لەو كاتەش شاعر دەیەوێ بچێتە پاڵ جووڵانەوە جەماوەریەكەی وڵات ، كە ئەوسا بارودۆخی ئابووری و ڕامیاری لەو پەری شپرزەیی دەبێ . لە ساڵی ١٩١٠ وانـەی فەلـسەفەو زانـست و زمـان لـە زانكۆی (هایـدلبیرگ)ی ئـەلمانی دەخـوێنێ ... لـە سـاڵی ١٩١٣ یەكـەم دیـوانی شـیعربە نـاوی – بـەرد – بەچاپدەگەیەنێ لەو وڵاتەدا .
لـە سـاڵی ١٩٢٢ دیـوانی دووەمـی بەچـاپدەگەیەنێ . لـە سـاڵی ١٩٢٤ دەستگیردەكرێت و دووردەخرێتـەوە بـۆ گونـدی – شـیردین – ی و سـزای بەسـەردا دەچەسـپێندرێت ... ئـەم شـاعیرە ڕامیاریـە لـەكارەكانی بـەردەوام دەبێت تاكوو لە ١٩٢٨/١٢/٢٧ كۆچی دوایی دەكات لە وڵاتەكەدا .

سەرچاوە:– مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دكتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /١ .

١٨٩١/١/٢٣ رووناكبیرو نووسـەری نـاوداری جیهـانی – ئـەنتۆنیۆ گـرامش – لـەخێزانێكی بـوورژوازی بـچووكی شـاری تـالیس لەدوورگـەی سـەردینیا چـاوی بـەجیهان هەڵهێناوە .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ئەم نووسەرو ڕۆشنبیر ناوزەندبووە بە ڕۆشنگەری ناوزیندان . دوای ئەوە لە ساڵی ١٩١٠ دەست بەخوێندن دەکات و لە دوایی پلەکانی خوێندن لە زانکۆی تۆرینۆ خوێندنی ماف و ئاداب دەخوێنێ ... لە دوای تەواوکردنی خوێندن لە ساڵی ١٩١٣ دەچێتە ڕیزی پارتی سۆشیالست . لە بەر زیرەکی و بوێریش روو لە نووسنی ووتار دەکات بۆ چەندین ڕۆژنامەو وتاری هزری دەنووسێت ، کە نووسینەکانیشنی بەرگریکردن بووە لە ماف کرێکارو سنوور دانان بۆ چەوسێنەرەکان . بەهۆی هەستی رامیاری لە ساڵی ١٩١٧ بەشداری لەمانگرتنی کرێکاران لە شاری تۆرن دەکات ... هەوڵەکانی دامەزراندنی پارتی کۆمۆنیست بوو لەئیتالیا .

ئەوە بوو لە ١٩٢١/١/٢ ناوی پارتی سۆشیالستی دەگۆری بۆ ناوی پارتی کۆمۆنیست و خۆشی دەبێتە سکرتێری ئەو پارتە نوێیە .

دوای ئەوە تاکوو ساڵی ١٩٤٢ نووێنەری لابالی ئۆپۆزسیۆن دەبێت لەپەرلەمانی ووڵاتەکە ، دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٢٦ دەبێتە نووێنەری شاری تۆرن و ڕۆژنامەی – یەکێتی –دادەمەزرێنێ ، کە زمانحاڵی پارتی کۆمۆنیست بوو... لە مانگی /١٩٢٦/١١ فاشیەکان بەتۆمەتی پیلانگێری دژ بەئاسایشی نەتەوەیی دەیدەنە دادگا .

دوای ئەوە داواکاری گشتی کە فاشیەکی توندرەو بوو بە دادوەر دەڵێت :– پێویستە بۆ ماوەی ٢٠ ساڵ ئەم مێشکە لەکاربخەن . ئیتر بەم جۆرە دەخرێتەزیندان و ماوەی ١١ ساڵ بەزیندانی بەسەر دەبات . بە هۆی ئەم زیندانی کردنەش باری تەندروستی تێك دەچێت و لە ساڵی ١٩٣٥ بۆ نەخۆشخانەی تایبەتی رۆما دەگووازرێتەوە و لە ساڵی ١٩٣٧ ئازادی دەکەن

. بە هۆی نا لە باری باری تەندروستی کە لە زیندان فاشیەکان تووشی هاتبوون لە ئەنجامی ئەشکەنجەدانی ، دوای چەند رۆژێك لەدەرچوونی لە نەخۆشخانە لە ١٩٣٧/٤/٢٧ ماڵئاوایی لەگەل ونیشتیمان و پارت و شۆڕشگێرانی وولاتەکەی دەکات لە ئیتاڵیا .

ئەم کەسایەتیە لە ماوەی ژیانی زیاتر لە ١٥ پەرتووکی بە ناوەکانی – دەفتەری یەکەمی بەندیخانە – و – دەفتەری دووەمی بەندیخانە – و دەفتەری – دەنووسێت . کە ئەم دەفتەرانەش بە گرنگترین و بە ناوبانگترین نووسراوی سیاسی گرامش دادەنرێت لەسەدەی بیستەم و کاردانەوەو کاریگەری خۆی هەر ماوە لە سەدەی بیست و یەکەمیش کە لەناویاندا بیرکردنەوەی قووڵی خۆی سەبارەت بەکۆمەڵگاو تیئۆری مارکسی و تیئۆری رەخنەیی و تیئۆری پەروەردەیی تێداچرکردۆتەوە .

ئەم مرۆڤە رۆشنبیرو سیایەتمەدارە ئیتالیە لە ماوەی ژیانی بەلێنەکانی کە بەگەل و نیشتیمانەکەی دابوو گەیاندیەجێگەو بووە جێگەی راستگۆیی و متمانەی گەلەکەی لەوولاتەکەیدا .

١٨٩١/٢/٢٣ بەهۆی کێشە لە سەر رێکەووتننامەی – تنباك – لە نێوان شا نەسرەدین و کۆمپانیای بەریتانیا ، ئەویش بەپێدانی مۆڵەت بەو کۆمپانیایە بە فرۆشتنی تووتن لەهەموو ئێران ، کە ئەمەش بووە هۆی نارەزایی دەربرین لە لایەن گەلانی ئێران بەگشتی و گەیشتە پلەی شۆڕشی گەورەی میللەت دژی ئەو رێکەوتننامەیە ، کە زۆر لەبازرگانەکان چوونە لای شا .

بەلام هەوڵەکانیان بێ سوود بوو ، لە ئاکام بووە هۆی بەرپابوونی شەڕ لە نێوان پیاوانی ئایینی بەپشتیووانی جەماوەرو هێزەکانی حکوومەتی شای فارس لەشارەکانی ئێراندا .

١٨٩١/٣/٢٠ مۆرکردنی پەیمانی نهێنی لە نێوان بەریتانیاو هەرێمی مەسقەت لە کەنداو ، کە ئەو پەیمانە بووە هۆی ئەوەی . کە مەسقەت بەپێی یاسا ببێتە پارێزراوی بەریتانیا و دادووەری مەسقەت بۆ یەکەمجار بەخۆشیەوە بووە سوڵتانی مەسقەت و عومان و بەردەوام بوو تاکوو ١٩٥٨ ، ئەم رێکووتننامەیە بە هۆی بەرپا بوونی شۆرشی /١٤ ی تەمووز گۆڕا بەرێکەووتنێکی نوویی دیکە لە بەرژەوەندی مەسقەت و بەریتانیادا .

١٨٩١/٩/٤ سەرکردەو کەسایەتی سەهیۆنیزم – یودنهابمر– ڕاگەیاندنێکی ڕاگەیاندو بڵاوی کردەوە ، بۆ دۆستەکانی سەهیۆنی لە ژێر ناونیشانی – ئەی سەهیۆنیەکانی جیهان یەکگرن– لە پێناو یەك هەڵوویستو خەباتو ڕێکخستنی ڕیزەکانو دەرچوون لەکارو خەباتی نهێنی بۆ کارکردنی ئاشکرا، ئەویش لە پێناو دامەزراندنی دەوڵەتی سەهیۆنیزم .

١٨٩٢

١٨٩٢/١/١٩ دامەزراندنی یەکەم یاری باسکە ، لە تەك یاریەکانی دیکەی جیهان ، لەلایەن مامۆستای وەرزشی – جیمس بسمیت داهێز– کە ناوینابە یاری تۆپی سەبەتە لە جیهاندا .

١٨٩٢/٣/١١ مۆرکردنی ڕێکەوتننامەی ناکاوی لە نێوان شێخی بەحرێنو بەریتانیا ، بە هۆی باری ناوچەوهەرێمەکە ، بە تایبەتی کێشەی نێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانیو فارسی سەفەوی لەناوچەکە و بە تایبەتی لەسەر خاکی کوردستانو وولاتی نێوان دوو زێ واتە– میزۆبۆتامیا... لەلایەکی دیکە سەر هەڵدانی کێشەی لابەلای نێوان هەردوو لایان لەگەڵ ڕووسیای قەیسەریدا جگە لە فەرەنساش.

١٨٩٢/٦/٢ لە دایك بوونی ڕۆمان نووس و دەرهێنەری فلیمی سینەمایی و زانای زمان – فیکۆلۆژیا– جۆن ڕۆیل ڕۆنالد تۆلیکنی . شایانی باسە لە جەنگی یەکەمی جیهان بە شداری چەندین شەڕ دەکات و زۆر لە هاوڕێکانی دەکووژرێن . لە تەمەنی شازدە ساڵیدا خاتوو – ئیدیس– دەبێتە هاوسەری ، شەیدای زۆر ئەفسانەو داستانە کۆنەکانی میللەتانی ئایسلەندی و ئەسکەندەنافی و گەرمانی بووە ... لە ساڵی ١٩٣٧ چیرۆکی The Hobbit بە چاپ گەیاندووە ، بەرهەمەکانی ئەم نووسەرو زانا بەناوبانگە جێگەی سەر سوڕمان و هەست ڕاکێشەری جەماوەری وولاتەکەی و جیهان بووە ، تاکوو ماڵئاوایی کردنی لە ١٩٧٣/٩/٢ لە وولاتەکەیدا.

تێبینی :– مێژوو و ناوی نووسەرو شاعیر و وێنە کێش و هونەر مەند و نووسراوە تەوە ، بەڵام لە دانەنانی وێەی کەسیی یا بە دەست نەکەوتووە یا خوود وێنەکە زۆر کۆن بووە لە بەر ئەوە دانەنراوە ، بەڵام بە پێی توانا هەوڵمان داوە بە شێوەیەکی باش کارو بەرهەمەکانی نهووسەران و ئەدیبان و هونەرمەندان لە ناو ئەم کتێبە تۆمار بکەین .
لە هەمان کات داوای لێبووردن دەکەین گەر نەمان توانیبێ ژیان و وێنەی کەسایەتەکان دابنێن .

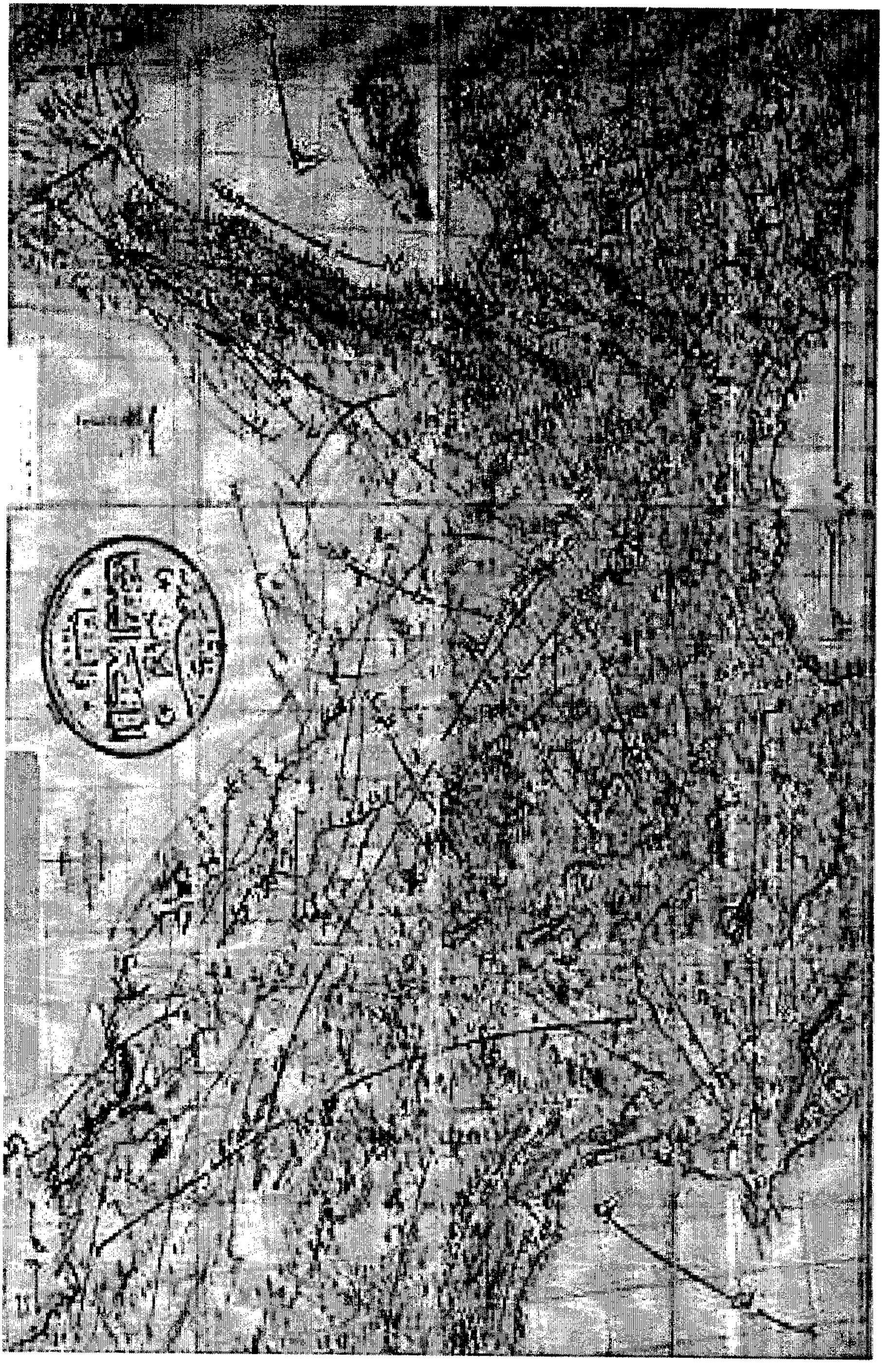

١٨٩٣

١٨٩٣/١/١ کووشتارە مێژووییەکەی پاریسی پایتەختی فەرەنسا ئەنجامدرا کە بە کووشتنی گشتی ناوزەند بوو ... تاوانەکانی ئەو کۆمەڵ کووژییە لە گەڵ شۆڕشی مەزنی فەرەنسا بوو ، کە زیاتر لە ٣٠٠٠ هەزار کەس لە کەسایەتی رامیاری و زانا و سەرکردەکانی سووپاو کەسایەتی ئاییني و رۆشنبیر کووژران ... ئەم کۆمەڵ کووژیەش لە هەموو جیهان هەوڵەکانی زرینگایەوەو نارەزایەکی یەکجار بەهێز و توند ئاراستەی دەسەڵاتدارانی ئەو وولاتەکرا .

١٨٩٣/٢/٢ بە ئامۆژگاری و فەرمانی سوڵتانی عوسمانی- سوڵتان عەبدولحەمید- لە ڕێگەی سەرەك وەزیرانەکەی - جەواد پاشا - بە فەرمانی ژمارە / ٢٢٧٠ داوایکرد ، کە ناوی سنجەقی شارەزوور لە باشووری کوردستان بگۆردریٚ بۆ سنجەقی کەرکوك ، ئەویش بە هۆی لێك چوونی لەشاری- دێرە زووری- سووریای ئێستادا.
ئەمەش کە کردەوەیەکی شۆڤینیانە بوو لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، بە تایبەتی لەسەر خاکی کوردستان بە هاوبەشی و هەماهەنگی لەگەڵ فارس و عەرەبدا .

١٨٩٣/٣/١٠ دامەزراندنی دوو ژێر دەستەی فەڕەنسی ، ئەویش هەردوو هەرێمی گینیا و ساحل حاج بوون لە کێشووەرەکەدا .

١٨٩٣/٣/١٥ بە پێی بەڵگەنامەی ژمارە/٤٦ی سوڵتانی عوسمانی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم ، کە ڕەزامەندی لەسەر گۆڕینی سەنجەقی شارەزوور لە باشووری کوردستان بۆ وویلایەتی کەرکوك کرد ، کە لەو ڕۆژەدا لە هیچ نووسراوێکی هاتووەکان و دەرچووەکان لە نێوان دام و دەزگاکانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی ، ناوی شارەزوور نەدەهات...ئەمەش بەپێی نووسراوی وەزارەتی ناوخۆی عوسمانی بە ژمارە/٣/١٣/٢٨٨٦ی هەمان ساڵ لە وویلایەتەکەدا .

١٨٩٣/٤/١٥ بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هێزە چەکدارە کوردە ئێزیدیەکان و هێزەکان سووپای عوسمانی ، لە ناوچەی شنگاڵ لە باشووری کوردستان و بەردەوام بوونی ئەم شەرە بۆ ماوەی سیٚ رۆژ لە ناوچەکەدا ، کە زیانەکانی سووپای عوسمانی بە سەرکردایەتی عومەر نەزمی پاشا زۆر بوو ، لەگەڵ ئەوشەدا

زیانـەكانی ئێزدیـەكان كـەمتر بـوو، بـەهۆی پاڵپـشتی بـەهێزەیان ، ئـەویش شاخەكانی سنجار لە باشووری كوردستان.

١٨٩٣/٤/٢٥ گەڕانـەوەی نووێنـەری دەسـەڵاتی عوسمـانی عومـەر نـەزمی لـە وویلایـەتی مووسـڵ ، ئـەویش بـە سـەر شـۆڕی بۆ ئەستەمبۆڵ ، لـە دوای بڕیـاری لیژنـەی لێكۆڵینەوەی ئازاردانی كوردە ئێزیدیەكان لە وویلایـەتی مووسڵ لـە هـەرێمی باشووری كوردستان .

١٨٩٣/٧/٥ نووێنـەری دەسەڵاتی عوسمـانی فـەریق عومـەر نـەزمی پاشا گـەیشتە شـاری موسڵ ، لـە پێنـاو گـەمارۆدانی كـوردە ئێزیدیـەكان لـە باشـووری كوردسـتانی ژێر دەسـەڵاتی عوسمـانی و لـەناوبردنیان ، كـە دەسـەڵاتی تـەواوی پێدرابوو لەلایەن سوڵتانی عوسمانی . كە بە پیـاوێكی دڕنـدە ناوزەنـد ببـوو، سـەرەڕای ئەوەی كە لیژنەی لێكۆڵینەوە تاونباری دەزگا سـەربازیەكانی عوسمـانی كـرد بوو لە وویلایەتی موسڵ بەرامبەر بەكوردە ئێزیدیەكان .

١٨٩٣/٨/٢٣ هێزەكـانی سـووپای شـانشینی بـەریتانیا لـە هێرشـێكیدا – هـۆنگ كـۆنگی – چینیان داگیر كرد لەكاتی شەڕ لە نێوانیاندا.

بەڵام لە دوای ئەو ماوە دوورو درێـژەدا لـە ١٩٩٧/١/١ دوورگەكـە گـەڕاوە بـۆ باوەشـی چـینی مللـی و بـەردەوام بوونیـان لەسـەر هـەمان ڕژێمـی تایبـەتی خۆیاندا .

١٨٩٣/٩/١٢ مێژوونووســـــــــس و ڕۆژنامـــــەنووس و ئـــــەدەیب مامۆسـتا – حوسـێن حـوزنی موكریانی – لەگـەڕەكی حـاجی حەسـەن لەشــاری ســابلاخ لەمـــــەهاباد لەرۆژهــــەڵاتی كوردسـتان چـاوی بـە جیهـان هـەڵهێناوە ... ئـەم كەسـایەتیە نــــاودارەی كـــورد هــــەر لەمنداڵیـەوە خـاوەن هزرێكـی دەووڵەمەنـــدی لــێ بـــەدی

دەکرێت لە شارەکەدا .

خووێندنی لەلای باوك و خاڵەکانی خۆی تەواوکردووە ، دوای ئەوە چەند ساڵێك لەڕووسیا و ئەستەمبوڵ خووێندویەتی ... هەر لە سەرەتای ژیانی چۆتە نێوو سەودای کورد پەروەری و بڵاوکردنەوەی هزری هەستی نەتەوایەتی ... بۆیە هەردەم لە هەوڵی خۆ پێگەیاندن بووە کە شارەزایی لەزۆربەی بوارەکانی ئەدەبی هەبووبێت و بتوانێ کاری تیادا بکات ... ئەو هەوڵانەو بوار بۆ رەخسانی تووانی بچێتە ناو بوارەکانی مێژوو و ئەدەب و رۆژنامەگەری وچیرۆك و مۆرهەڵکەنی و هونەری گۆرین ، بەتایبەتی ئەو گۆرینانەی کە لەگۆڤاری دەنگی گێتی تازەدا بڵاودەکردەوە ، لە خووێندنەوەی مێژوو و چاپ و چاپەمەنی رۆژنامەنووسی کوردی رۆڵێکی ئێجگار باڵای هەبوو لە دامەزراندنی چاپخانەی کوردی و بڵاوکردنەوەی جۆرەها گۆڤارو رۆژنامە .

کە زۆربەی ئەو کاتە بەنهێنی دەردەچوو لە بەر بارودۆخی کوردو گەمارۆدانی لەلایەن داگیرکەرو دووژمنان ... ئەم کەسایەتیە خزمەتێکی پر بەخش و بەسوودی هۆشیاری گەلی کوردو بڵاوکراوەی هەستی نەتەوایەتی پێگەیەنێ ... بڵاوکراوەکانیشی لە شاری حەلەب و رەواندزو هەولێرو موسل و بەغدا بەردەوام بووە .

شایانی باسە کە ئەم کەسایەتیە توانیەیەتی لە ساڵی ١٩٣٥ یانزە/١١ ژمارە لەگۆڤاری رووناکی لە شاری هەولێر دەربکات ... هەروا لە ساڵەکانی ١٩٣٢ – ١٩٢٦ دا ٣٢ ژمارە لەچاپکراوی لە سووریاو میسرو لوبنان و ئەستەمبوڵ و ئەوروپا بڵاوکراوەتەوە و ٤٤ بەرگ لەمێژووی کورد بەزمانی کوردی لێی دروست بکات .

بەڵام توانی ٢١ بەرگی لێ چاپبکات و بە دەیا نووسین و بابەت و بڵاوکراوەی لە ئەدەب و مێژووی کورد بڵاوبکاتەوە ، کە بۆتە کەلتوورێکی بێ وێنەی گەلی کوردستان .

مامۆستا حوسێن حوزنی موکریانی لە ساڵی ١٩١٢ بریاریدا لەشاری حەلەب نیشتەجێ بێ و ئەو بابەتە مێژوویانەی دەربارەی مێژووی کورد کە کۆی کردبۆوە بەزمانی کوردی بەچاپبگەیەنێ .... ئەوە بوو پارەی ناردە ئەلمانیا بۆ کرینی چاپخانە ... بەڵام بەهۆی بەرپابوونی جەنگی یەکەمی جیهان لە

ســاڵی ١٩١٤ چـاپخانەکەی دواکــەوتوو ئـیتر بەهــەر ئـەرك و رەنـج و دەردە سەریەکی زۆرەوە لە ١٩١٥/١/١٠ لەرێگای شاری بەیرووتی پایتەختی لوبنـان گەیـشتە حەلـەب و تـوانی چـەندین کتـێبی مێـژوویی و عەقیـدەی ئیمـان و مەولوودنامەو گۆڤارێکی چاپکردوە .

دوای ئەوە لـە سـاڵی ١٩٢٥ خۆی و خێزانەکـەی دەچـنە شـاری بەغدا و دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٢٦ دەچێتە شارۆچکەی رەواندزی سەر بە پارێزگای هەولێر لـە باشـووری کوردسـتان ... ئـەم کەسـایەتیە لـە کـارە پیرۆزەکـانی بـەردەوام دەبێـت تـا ماڵئـاوایی لـە گـەل و نیـشتیمانەکەی دەکـات و بەرهەمـەکانی وەك کـەلتوورێك جێگـەی خۆیـان لــە دەروونــی نووسـەرو روونـاکبیرانی گـەلی کوردستان کردۆتەوە لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٩٣/٩/٢٢ هەڵگیرسانی شەڕ لە نێوان هێزەکانی سووپای عوسمانی و چەکدارانی کوردو ئەرمەن ، کە بـە دژوارتـرین شـەڕ دەژمێردرێـت لـە باکووری کوردسـتانی ژێـر دەسەلآتی عوسمانیدا ، کە چەندین لایەن لە هێزەکانی سووپای عوسمـانی لایــەنگیری کـوردی دەکـرد ، لەهــەمان کـات هێزەکـانی سـووپای ڕووسـیای قەیسەری لایەنگیری چەکدارانی ئەرمەنی دەکرد لە هەرێمەکەدا .

واتە شەڕی سێ لایەنە بوو لەیەك کاتدا ، لە نێـوان تـورك و کـورد و ئەرمـەن. ئەمـەش بەخواسـتەکانی دەسـەلآتی عوسمـانی هەڵگـەڕاوە بـۆ لێـدانی کـوردو ئەرمــەن بەیەکــەوە ، وەك دەڵــێن- لێـدانی دوو چـۆڵەکە بەیـەك بـەرد- لـە هەرێمەکەدا .

١٨٩٣/١١/٦ کۆچی دوایی هونەرمەندی سمفۆنیای ڕووسی و جیهـان - چـایکۆ فسکی- لــە رووســیای قەســەری ، کــەسمفۆنیا کــانی بۆتــە مێــژووی نەتــەوەیی و کەلتووری وولآت و گەلەکە و جیهان .

١٨٩٤

١٨٩٤/٢/١٨ سـەرهەڵدانی بـیری یەکـسانی لـە ڕۆژهـەلآتی بیابـانی دوورگـەی عـەرەبی و عوسمانی بەر لە بەرپابوونی شۆڕشی بەلـشەفیەکان لـە ڕووسیای قەیسەریدا .

شـایانی باسـە کـە زانـای بەرەچـەلەك یۆنـانی - لحـالم مهـور - لـە پێنـاو ڕاکێـشانی کرێکـاران بـۆلای خـۆی ، لـە قـاهیرەی پایتـەختی میـسرو بـەبێ

یارمەتی دانی بۆ لای – سۆشیالیستە تێکدەرەکان– لە ڕاگەیاندنێکیدا گوتی :–
ئەمڕۆ ڕۆژی یادکردنەوەی ڕاپەڕینی کۆمۆنەی پاریسە لە پاریسی پایتەختی فەرنسا ، لە بەرئەوە پێویستە هەوڵی یەك ڕیزی بدەین بەو بۆنە بە بەرزکردنەوەی دەنگمان بە مردن بۆ داگیرکەرو چەوسێنەرو بژی سۆشیالیستی و بژی فەوزەویە لە جیهاندا .
١٨٩٤/٧/٥ لە بەرەو کۆتاییەکانی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ، هەموو پلەو پایەکان ببوونە میراتی بنەماڵەی عوسمانی لە بوارەکانی خوێندن و پلەوپایەو سامان و دەسەڵات، کە هەموو بەسترابووەوە بە دابەشکردنی لە نێوان خۆیان و پاوانکردنی سامانی گەلانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا .
هەتا ئەو کاتەی کە ئەوانەی تورکیش بوون ، کە نووسەرو پرۆفیسۆری مێژووی تورك – ئەحمەد جەودەت – بەشێوەیەکی ڕاشکاوانە باس لەو بۆگەنایەتییەی دەسەڵاتی عوسمانی دەکات لە هەموو بوارە جیاجیاکاندا .
شایانی باسە دەسەڵاتی بنەماڵە کە بەرەو کۆتایی هاتن هەنگاو دەنێ و پاوانی دەسەڵات و سامانی گەل دەکات ، بۆخۆی و داروودەستەکەی تەنیا لە پێناو مانەوەو درێژە دان بە دەسەڵات . بەڵام کە سەر بۆگەن بوو لاشەش بۆگەن دەبێت و کۆتایی دێت . جا بە هەرشێوەیەك بێت ، لە هەر ناوچەیەك و وڵاتێك بێت لە جیهاندا .
١٨٩٤/٧/٢٧ تێرمیدۆر ، لە ووشەی یۆنانی ، بە واتای گەرما وەرگیراوە .
لەڕۆژ ژمێری شۆڕشگێری فەرەنسادا بە یازدەمین مانگی ساڵ دەگووترا ، کە بە پێی ڕۆژ ژمێری گریگۆری هاوکات بووە لەگەڵ نۆزدەی تەمووز هەتا هەڤدەی مانگی ئاب .
ئەم زاراوەیە لە مێژووی شۆڕشی مەزنی فەرەنسادا بە کودەتای نوێی تیرمیدۆ دەگووترێ ، کە کۆتایی بە سەردەمی زەنگ و سەرکووتی ژاکۆبینەکان هێناو ، بە دوای ئەودا ، قۆناخی کۆنە پەرستی بە ئاشکرای بۆرژوازی لە بەرامبەر چەمکە شۆڕشگێریەکانی ڕۆبیسپەر و چینی کرێکاری پاریس دەستی پێکرد.
سەرکردەی ڕووسیا ترۆتسکی شۆڕشگێری بەناوبانگ ئەم زاراوەی بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٠٣ دا بەکارهێنا ... هەروا لە سەر ئەو باوەڕە بوو کە

سـەپاندنی کـۆنترۆڵێکی ناوەنـدی تووند بەسـەر پـارتی دیمـوکراتی ڕووسـیا لەلایـەن لینینـەوە ڕێگـا بـۆ تێرمیـدۆرە هەڵپەرسـتە سۆسیالیـستەکان دەکـا ، یـەکێك لـە بابەتـە سـەرەکیەکانی هەوڵـدان بـوو بـۆ بەدەسـت هێنـانی پۆسـت و دەسەڵات لە دەزگای بەڕێوەبەری سۆڤیەتدا .

دوای مردنی لینین – ئەو مەترسیە بوو کە ترۆتسکی و لایەنگرەکانی بە – تێرمیـدۆر – یکـی نـویٚ ناویـان دەبـرد ... واتـە خیانـەتی دەوڵـەتی نـویٚ و بیروکراتی پارت بە شۆڕشی ڕووسیا و چینی کرێکارانی ڕووسیا .

١٨٩٤/٨/١٥ دەست پێکردنی قەسابخانەی ئەرمەن و کورد لە قەزای – ساسۆنی – سەر بە سنجقی مۆش – پارێزگای مـۆش – سـەر بە وویلایـەتی بەدلیس لە هـەرێمی باکووری کوردسـتان ، کـە لـە ١١٠ سـەدودە گونـد پێکهاتبوو و زیاتر لـە ٢١ هـەزار خێزانـی تیایـدا دەژی ، کـە لـە ٤٠٪ ئەرمـەن بـوون ، ئەودیکـەش کـورد بـوون لـە بـاکووری کوردسـتان ، ئەمـەش بـەهۆی نـەدانی بـاج بەدەسـەڵاتی عوسمـانی ، ئـەم کـارەش بـەردەوام بـوو تـاکوو ٩/١٥ ی هـەمان سـاڵ لـە ناوچەکەدا .

١٨٩٤/٩/٢٥ ئاژانسی تەلـەگرافی سوویـسری لـەم ڕۆژەدا دامـەزراوەو مەڵبەنـدی سـەرەکی لەشاری – برن – ی پایتەختی سوویسرا بوو ، کە کۆمپانیایەکی هاوبەشەو وێستگەو تەلەفزیۆن و ڕۆژنامەکان بەشیان تیایەو سوودی لێووەر دەگیرێ ، وەك سەرچاوەی هەواڵ و زانیارییەکان لە هەموو بوارەکان لە جیهاندا.

/١٠/١٥ ١٨٩٤ ئەفسەرێکی بە نەژاد جوولەکەی فەڕەنسی – ئالفرید دریڤووس – بە ناپاکی کردن لـە نـاو سووپای فەرەنسا تاوانبـار کـرا ، دادگا بە دوورخستنەوەی لە سـووپاو لـە فەرەنـسا بڕیاریـدا بـۆ دوورگـەی شـەیتان لـە ناوچـەی گۆیانـای فەرەنسا.

شـایانی باسـە پاشـی پێـنج سـاڵ لـە بەڵگەنامـەکان دەرکـەووتن ، کـە ئـەو ئەفسەرە تاوانبارنییەو دادگـا سـەرەڕۆیی کـردووە لـە دادگایکردنەکـە ی لـە وولاتەکەدا .

١٨٩٥

١٨٩٥/١/٢٨ یەکەم فیلمی سینەمایی هەڵوواسرا لە چاپخانەیەك لە شاری پاریسی پایەختی فەرەنسا ، کە زیاتر لە ٣٠ سی کەس تەماشای ئەو فیلمەیان دەکرد . بەڵام سەیر ئەوە بوو زۆر بەیان هەڵاتن بەهۆی دیتنی شەمەندەفەرێك لە سەرشاشەکەدا ، کە رووبەرووی دانیشتووانی سەیرکەرانی فلیمە دەبیووەوە لە ناو هۆڵەکەدا .

١٨٩٥/٣/١١ کۆچی دوایی زاناو رۆژهەڵاتناس و گەڕۆکی ناوداری جیهان- ئەدوارد تۆلدە- ئەم زانایە لە کەرتی لاتڤیا چاوی بە جیهان هەڵهێناوە لە ساڵی ١٨٤٩ ، کە ناوبراو گەڕۆکێکی رامیاری بووەو سەردانی ناوچەکانی بیابانی عەرەبی و ئێرانی ئێستاو ئوردن وڕووسیاو رۆژئاوای ئێرانی کردووە ، لە پێناو کۆکردنەوەی زانیاری لە هەموو بوارەکاندا .

١٨٩٥/٣/٢٢ یەکەم فلیمی سینەمایی جووڵێنەر کاریکاتێر لە مێژوودا پەخشکرا بۆ بینەران لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا.

١٨٩٥/٤/٢٤ نامەی ئاڕاستەکراوی پەتریرکی کلدانی - مارکیورکیس ئۆدیشۆی پێنجەم - بە بۆنەی سریانیەکان کرد ، کە داوایان لێدەکات هەوڵەکان یەکخەن ، لە پێناو یەکگرتنی کەنیسە کلدانیەکان و یەکێتی مێژووی ناسنامەی نەتەوەیی هاوبەشی کلدانی و نەسرانی ، کە کۆیان دەکاتەوە بە ناوی سریانی رۆژهەڵات لە جیهاندا .

١٨٩٥/٨/٥ فەیلەسوفی بەناوبانگی جیهانی- فردیك ئینگلش- لە ئینگلترا کۆچی دوایی کردووە . شایانی باسە ئەوفەیلەسوفە هاوڕێ و هاوخوبات و هاوبیروو هاوکاری کارل مارکس بووە ، دانراوی ڕاگەیاندنی بەیاننامەی کۆمۆنستی و ئابووری رامیاری و کۆمۆنستی زانستی و چەندین دانراو بڵاوکراوەی هەمەلایەنی لە بوارەکانی چینی چەوساوە بوونە.

١٨٩٥/٨/٢١ لـــه دایـــك بـــوونی پرۆفیـــسۆری نـــاوداری کـورد ، مامۆسـتا کامـەران عـەلی بـەدرخان لـە شـاری ئەستەمبۆڵی تورکیا .
کـــه لـــه بنەماڵیـــەکی نەتـــەوەیی و شۆرشـــگێرو روونـاکبیر لـە بـا کـووری کوردسـتان بوونـەو تـا دوا هەناسەیان بۆگەڵو نیشتمان ، کە کوردو کوردستانە درێخیان نەکردووە لـە کوردستان .

١٨٩٥/٩/١٨ لەدایك بوونی گەورەترین تەمەن و رووپێوی بەناوبانگ و بیناسازی یابان و جیهان – تۆمۆگی تانابی – لە شارۆچکەی میاکۆنوگۆ لەباشوری رۆژئاوای یابان .
شایانی باسە کە تانابی خۆی و هاوسەرەکەی کاری رووپێویان دەکردوو ئەو مرۆڤە بەشێووەیەکی رێك و بەردەوام شیری دەخواردو جگەرەی نەدەکێشا لە هـەموو کاتـەکانی کـارکردنی یادەوەریـەکانی خـۆی دەنووسـی و بـەردەوام رۆژنامەو گۆڤارەکانی دەخووێندەوە ... ناوی ئەم مرۆڤە بەوە نازەند بوو – تانابی – کەمەزنترین بیناساز لە جیهان بەنووسینەوەی فەرهەنگی گینیس لە ١/١ ، لە دوای مردنـی ئیمیلیـانۆ میرکادۆدیل تـۆرۆ لـە بۆرتۆریکـۆ لـە تەمـەنی ١١٥ ساڵیدا .
ئـەو کەسـانەی کـە لـە تەمـەن زیـاتر لـە سـەد سـاڵ لـەیابان مەزەنـدە دەکرێـت بـەزیاتر بـە ٣٠ هـەزار کـەس و واش مەزەنـدە دەکرێـت کـە لـە سـاڵی ٢٠٥٠ تەمـەنی درێـژ لـە یابـان لـە یـەك ملیـۆن زیاتربێـت بـەهۆی کـاری بـەردەوام و جمووجۆلی پیاوو ئافرەتە یابانیەکان .
سەرچاوە:– BBc.arabic.com

١٨٩٥/١١/١ بـە پێـی نووسـراوی حکوومـەتی فەرەنـسا لـە سـەرکردارەکانی جەندرمـەی دەسەڵاتی عوسمانی، کە بەردەوامبوونە لە شەهیدکردنی ئەرمەن‌و کورد لە باکووری کوردستان .

بـە تایبـەتی شـەهیدکردنی مەسـیحیەکان بـە نـاوی ئـەوەی کـە ئەرمـەنین لەوویلایـەتی دیـار بەکر، کە لـە یـەك ڕۆژدا زیـاتر لـە٣٠٠ هـەزار مەسـیحی لـە کـوردو ئاشـووری‌و ئەرمـەن شـەهیدکراو زیـاتر لـە١٢٠ گونـدی وێرانکـردو بەسـەدا دووکـان‌و مـاڵ‌و کێڵگـەیان تـاڵان کردوسـووتاندو وێرانکـرد لـە ناوچەکەدا

. کـە جەندرمـەکانی عوسمـانی دەسـتیان لـە کـوردو ئەرمـەن نـە دەپاراسـت بەشەهید کردنیان لەسەر نیشتمان‌و ماڵەکانیان کە کوردستانەدا .

تێبینی:– ئەرمەن و ئاشووریەکانیش ، کە زۆربەی هەرە زۆریان کورد بوونە لە کوردستان .

١٨٩٥/١١/٢٧ کەسـایەتی نـاوداری جیهـان و زانـای بـەناوبانگ و خـاوەنی یاداشـتنامەی نۆبـل – ئەلفریـد نۆبـل – لـە وەسـیەتنامەکەیدا گووتوویـەتی : – خەڵاتەکـە بـەو کەسـە ببەخـشرێت کـە زیـاتر شـایانیەتی ... جـا مـەرج نیـە گـەر سکەندەناڤی بێت ، یاخوود هـی شووێنەکانی دیکـەی جیهـان بێـت ... ئەویش کە ووشەی زیاتر شایانی زۆرراقەی بۆکراوە . لە بەر ئەوەی لەو رووخسارەدا واتاو مەبەستی جۆراوجۆر دەگەیەنێت .

جێگـەی باسـکردنە کـە خـەڵاتی نۆبـل بـۆ ئـەو شـاعیرو نووسـرەو زانـاو فەیلەسوف و سەرکردانەیە کە بەرگری لە ماف و داخوازیەکانی گەلان بکەن لە

هــەموو بوارەکـــانی ڕامیـــاری و نەتـــەوەیی و نیـــشتیمانی و ئـــابووری و کۆمەڵایـەتی و ڕۆشـنبیری و مێـژوو و زمـان و داب و نـەریت و کـەلتوور و هـی دیکە ، نەك بە پێچەوانە .
ئەویش بە سەقامگیری دادپەروەری لەژیان و ئەرك و ماف لە سەر گۆی زەوی لە جیهانێکی خالی لەشەڕو ئاژاوەو ململانێ و کێشەو گرفتەکان . جیهانێك کە مەرو و گورگ بەیەکەوە ئاو بخۆنەوە ... نەك وەك ئێستای کە بە هـەزارا ملیـۆن کـەس ڕۆژانـە لەبرسان و بێ جێگـەو شـوێن گیـان لـە دەسـت دەدەن لەڕێگـەی توونـدو تیـژی دەسـەڵاتە هەمـە جۆرەکـان ، کـە هـەموو هەوڵـەکانیان لـەپێناو پاراسـتنی ... کورسـی و سـامان و پارەیـەو جـەماوەریش ڕوو لـە ئاسمـان دەکات و دوعا دەکات بۆ ئـەوەی بارودۆخەکە بەرەو ئارامی ببات ...؟...!. کـە ئەمـەش کـارێکی نامرۆڤانـەو دوورە لـە هەسـت و هەڵوویـست و خواستەکانی – ئەلفرید نۆبل لەسەر گۆی زەویدا .

١٨٩٥/١٢/١٤ شـــاعری شـــیعری بـــەرگری گـــەورەی فەرەنـــسی – پـــۆل ئیلـــوار – چـــاوی بـــەجیهان هـــەڵێناوە ... لەســـــەرەتای دەســـت پێکردنـــی نووســـینی شـیعر پەیوەنـدی بـە شـاعیرو هونەرمەنـــدە ســـریالیەکانەوە کـــردووەو لەگەڵیانـــدا بـــاوەڕی بەکۆمینیزم هێناوە .
جێگای ئاماژە پێکردنە کە ئەم شاعیرە کۆمۆنیزمە لە تەمەنی ٥٧ ســـاڵیدا لـــە ســـاڵی ١٩٥٢ ماڵئـــاوایی لـــە شـــیعر دۆســـتان و گـــەل و نیشتیمانەکەی کردووە . بەرهەمەکانی ئەم شاعیرە . ١– مردن لە بەرنەهاتنی مـردن لـە سـاڵی ١٩٣٤ . ٢– شـیعرو ڕاسـتی لـە سـاڵی ١٩٤٢ . ٣– وادەیـەك لەگەڵ ئەمانەکاندا لە ساڵی ١٩٤٥ . هەروا لـەماوەی شـەڕی دووەمـی جیهانـدا یەکێك بووە لەشاعیرە گەورەکانی بزووتنەوەی بەرهەڵستکارانی ئەلمانیا لە

وولاتەکەیدا .

١٨٩٥/١٢/٢٨ ئەنجامـدانی قەسـابخانە دژی ئەرمەنـەکان لەلایـەن هێزەکـانی سـووپاو جەندرمەکانی عوسمانی بەسەرپەرشتی سولتان عەبدولحەمیدی دووەم ، لە ماوەی ٢٨-١٢/٢٩ ، کـە زیـاتر لـە ٣٠٠ هـەزار ئەرمـەن بەگوشـتن و زینـدە بەچال کـردن لـەناو بـران ، لـە ئـەنازۆل و تـەرابیزۆن و ئـەرزەرۆم و مەرعـەش وقیـسریە و ئورفـا لـە بـاکووری کوردسـتان ، لەهـەمان کـات کـوردیش بـەر ئەولێشاوە کەووت . بەلام بەرێژەی ئەرمەن نەبووە لە هەرێمەکەدا .

١٨٩٥/١٢/٢٩ لـەو کاتـەی کـە - سـیرلیاند جیمـسون- هەڵـسابە سـەرکردایەتی کردنـی هێرشێکی بەرفروان بۆسەر جۆهانسمبۆرگ لە وولاتی بوێر، بەلام حکوومەتی بەریتانیا نارەزایی خۆی دەربری بەرامبەر بەوکارەو داوای گەرانەوەی کرد ، بـۆ بـەریتانیا و دەسـتیانکرد بـەدادگایی کـردن و زینـدانی کردنـی بۆمـاوەی ١٥مانگ.

بەلام دوای ئازاد کردنی گەراوە باشووری ئەفریکیا ، کە لە دوای - سیسیل رۆدس- بووە سەرۆکی پارتی پێشکەووتن لەژێر دەستی کای لە وولاتەکەدا.

١٨٩٦

١٨٩٦/٢/١٩ لـەدایک بـوونی رابـەری بزووتنـەوەی سـوودیالی - ئەنـدریا بریتـۆن - لـە بنەماڵەیەکی کراوەی شاری - تانشیربەری - لـە هـەرێمی ئاورنی لە فەرەنسا لەدایک و باوکێکی بێ بروا چاوی بە جیهان هـەڵهێناوە ... لە ژێر کاریگـەری بۆڵ ڤالیری شاعر لە سالی ١٩١٤ ، یەکەم هۆنراوەی لـە گۆڤاری - کۆلێـژ - بلاودەکاتەوە .

دوای ئـەوە لـە سـالی ١٩١٣ پەیوەنـدی بەکۆلێـژی پزیـشکی دەکـات . بـەلام لەکاری شیعری دانابرێ و لە سالی ١٩١٤ ، کە جان جۆریـسی لـە سـەرکردەی سۆشیالستی فەرەنسی تیرۆردەکرێت ... یەکجار تورە دەبێ و بە هۆیەوە سـێ چامە لە گۆڤاری - لافالانگ - بلاودەکاتەوە کە لە ناویدا ئامـاژە بـەنا لـە باری و قێزەوەی رەگەز پەرستی دەکات ... ئیتر ئەم مرۆڤە لـەکارە جۆراوجۆرەکـانی و نووسـین و کـاری رامیـاری بـەردەوام دەبـێ تـا لـە ١٩٦٦/٩/٢٨ بەنەخۆشـی

کۆچی دوایی دەکات لە وولاتەکەیدا.

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە - دانانی - دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی - بەرگی /١ .

١٨٩٦/٢/٢١ لـە پەیووەندیـەکانی سـەرکردەو ڕابـەری سـەهیۆنیزم- هرتــزل- لـە گـەڵ بەرپرسانی ئەڵمانیاو نەمساو رووسیاو ئیتاڵیاو بەریتانیا، کە مەبەستی پەیووەنـدی کـردن بـوو لەگـەڵ سوڵتانی عوسمـانی سـوڵتان عەبدولحەمیـدی دووەم ، بەو هۆیە کە- لانـدو- ئامۆژگـاری دۆسـتی یەهوودی – جوولەکە – هێرتـزلی کـرد ، کـە بەیارمـەتی دۆسـتەکەی- نیولنـسکی- سەرنووسـەری – برید الشرف- کە هێرتزل دەڵـێ:- ئێمـە فەلەستینمان دەستکەووت و هـەوڵی یارمەتی زۆری تورکیا دەدەین لەپێناو ئامانجەکانماندا .

١٨٩٦/٤/٢٥ گەشتی دامەزرێنەری جوولانـەوەی سـەهیۆنیزم هێرتـزل لـە میونخ کەوتـە رێ بـەرەو شـاری ڤییێنـا ، لـە ڕێگـا چـاوی کـەووت بـە – هـشلر بـسیوودور- و لـە دوای چـاوپێکەووتنەکەدا ، نەخــشەی فەلەســتینی ئاشــکرا کــرد بــەپێی نەخشەی جووگرافیای فراوانکردنی بیری سەهیۆ نیزم لە ناوچەی ڕۆژهـەلاتی ناوەراستدا

تێبینی:- ســـەهیۆنیزم رێکخراوەیەکی جوولەکەی شۆڤێنی توون ڕەوە لە جیهان ، ئەویش لە پێناو فراوانکردنی سنووری جووگرافیای جوولەکەیە، بە پێی – ئەرزی میعاد- لە کێشووەرەکەدا.

١٨٩٦/٦/٤ بـۆ یەکـەم جـار لـە مێـژووی وەرزشــی هەمـەجۆر پێشبڕکێی یارییـەکانی جیهـانی- ئۆڵـەمپیات- ئەنجامـدرا ، لـە ئەسـینای پایتـەختی یۆنـان ، بـە بەردەوام بوونی تاکوو ٧/١٥ ی هەمان ساڵ ، کە١٤ وولات بەشداری تێداکرد ، بە ٢٤١ یاریزانو بە ٢٤ یاری هەمەجۆر لە نێوان وولاتانی جیهاندا.

١٨٩٦/٦/٧ بەرپابوونی شـەڕی – فرکـە – لـە نێـوان هێـزە چەکدارەکانی سـوودان کـە ، لە٣٠٠٠ سێ هەزار چەکدار زیاتربوون لـە گـەڵ هێزەکـانی سـووپای میـسر ، کە لە ١٠٠٠٠ دەهەزار چەکدار زیاتر دەبوون ، لـەو شەڕەشـدا زیـاتر لـە٨٠٠ چەکدارو هاووڵاتی سوودانی کوژرانو بە دیل گرتنی زیاتر لە٦٠٠چەکدارلە ناوچەکەدا.

دوای ئەوە سووپای میسر بەرەو- دنقلە- گەڕایەوەو لە ئەنجام بووە هۆی

پەیووەندی کردن . لە نێوان ئەفسەرە بەریتانییەکان و کەسایەتیەکانی ناوچەی کوردڤان و سەرۆکی کیابیش ، لە وولاتی سوودان لە ناوچەکەدا .

شایانی باسە ناوچەی کوردڤان لە سوودان دانیشتووانەکەی بە ناوی خۆیەتی و کە کوردن ، ئەمەش لە ئەنجامی شەڕە دژووارەکانی نێوان ئیمپراتۆریەتەکانی عوسمانی و بێزەنتیەکان و ڕووسیاو فارس بووە لە دوای سالەکانی ١٥٠٠ بەرەو ئەوناوچانە کۆچیان کردووەو نیشتەجێبوونە لە ناوچەکەدا .

هەروا لە ئەنجامی شەڕەکانی سەلاحەدینی ئەیوبی و محەمەد عەلی پاشای دامەزرێنەری وولاتی میسر بووەو کە تاکوو ئێستا لە دەنگ و باسەکانی میدیای عەرەبی و بیانی بەناوی کوردڤان باسی دەکرێ بە هەرێمی دارفوردا.

تێبینی:- دەتوانی بگرێیتەوە سەر نەخشەی دارفوور لە وولاتی سوودان . کە هەرێمی کوردڤان بە باشی دیاری کراوە .

١٨٩٦/٦/١٥ دامەزرێنەری جوولانەوەی سەهیۆنیزمی جیهانی - جولەکە- یەهودی- هرتزل نووسیویەتی و دەڵێ:- بەنیازی کڕینی هەرێمی فەلەستینە لە سوڵتانی عوسمانی- ، ئەویش بەئامادەکردنی - ٢٠- ملیۆن جوونەی ئیستەرلینی و دانی بە دەسەلاتی عوسمانی، لەپێناو چاکسازی کردنی باری دارایی لێک ترازاو لەناو دەسەلاتی عوسمانی، لەگەڵ دووملیۆن لەجیاتی فەلەستین.

هەروا بڕەکەی کە دەکاتە ١٨ هەژدە ملیۆنە ، دەتوانرێ بەرزگار کردنی پارێزراوەکانی ئەورووپی لەدەسەلاتی عوسمانی و کڕین و نەدانی قست بەشێووەی قەرز ، ئەمەو جگە لە چەند کاری دیکەی هرتزل ، بەتایبەتی لەوکاتەی کە سەردانی شاری ئەستەموڵ کردو چاوی بە - جاوید بەگ- ی کوڕی سەرەك وەزیرانی عوسمانی خەلیل رەفعەت پاشا کەووت و رێکەووت . ئەویش بەرێکخستنی مەرامەکان و دانی بەرتیل بە جاوید بەگ ، ئەویش ئامادەی خۆی بۆ پرۆژەی هرتزل دەربڕی... لەگەڵ ئەوەشدا بەرهەڵستی جێگە پیرۆزەکان بوو لەشاری قوودس لە فەلەستیندا .

١٨٩٦/٦/١٥ بڵاوکردنـەوەی یەکـەم ژمـارەی ڕۆژنـامـەی– زەوڕا– لـە شـاری بەغـدا ، کـە ئـەم ڕۆژە کـرا بـە ڕۆژی ڕۆژنامەگـەری لـە ئێراقـدا ، دوای دامەزرانـدنی دەوڵـەتی ئێراق ، لە لایەن بەریتانیاو وولاتانی هاوپەیمانیدا .

١٨٩٦/٧/٢٦ والی وویلایـەتی بەغـدای نـوێ ، عەتـەڵلا پاشـا کـەواکبی ، گەیـشتە بەغـدا کـە کەسـایەتیەکی ناسـراوی بـەئارامو رووناکـبیر بـوو ، کـە لەنـەوەی کواکبیـەو لەنـژاد کـوردن ، هـەر لـە گـەڵ گەیـشتنی بۆ شـاری بەغـدا شـاعیری بـەناوبانگی کـورد ، شـێخ رەزای تالـەبانی شـیعرێکی بەسـەردا گرتـووە بـە هـۆی تەمـەنی گەورەیی والی کەواکبی .

١٨٩٦/١٠/١١ کۆچی دوایی گەوورە رووناکبیرو مۆزیکار ژەنی کلێسەی ناوداری جیهانی– جۆزێـف ئـەنتوان بروکنێـر– ... شـایانی باسـە ئـەو کەسـایەتیە نـاودارە لـە بـوواری هونـەری مۆزیکـا ، لـە ١٨٢٤/٩/٤ لـە شارۆچـکەی نانـسفێلرینی لـەباکووری وولاتـی نەمسا لـەدایك بووە ، ڕۆڵـی گرنگـی هـەبووە لەبەرپێدانی مۆزیکاژەنی ، سەرەڕای بێ باوکی و بەپێی توانا هەوڵیداوە لەم کارەدا .
ئـەویش بـە بڕینـی ڕێگـا سـەختەکانی ژیـان تـا گەیـشتۆتە ئـەو پایـە بـەرزە لەهونـەری مۆزیکـاو چـوونە ریـزی هونـەری مۆزیکـا ژەنـەکانی دیکـە لـە جیهاندا.

١٨٩٦/١١/٥ یەکـەم فلیمـی سینەمایی هەڵوواسـێنراو لـە قـاهیرەی پایتـەختی میسر لـە بۆرسەی نۆسن بۆ بینـەران پەخشکراو دوای ئـەوە لـە شـاری ئەسکەندەیە... پەخشکرا بۆ جەماوەرەکە.

١٨٩٦/١١/١١ لـە دوای چـەندین قەسـابخانەی بـە ئـەنجام گەیەنـدراون بەرامبـەر بـە ئەرمەنـەکان کـە لـە سـاڵی ١٨٩٤-١٨٩٥ ، زیـاتر لـە ١٥٠ هـەزار هـاووڵاتی ئەرمـەنی بەکووشـتن وسـەبڕین لـەناوبراوەن ، لەلایـەن هێزەکـانی سـووپای ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا .
لـەم ڕۆژدا مەرسـوومێکی بڵاوکـردەوە بـە نـاوی چاکسازی لەناوچەکانی کـە دانیشتووانەکانی ئەرمەنین ، بەڵام تەنیا بەڵێن بوون نەك کردار لە ڕۆژ هـەڵاتی هەرێمی ئەنازۆل لە باکووری کوردستان.

١٨٩٦/١١/١٧ کردنـەوەی کـەناڵی سوێس لـە میسر ، کـە لـەو کاتـە وولاتـی میسر لـە ژێـر دەسەڵاتی عوسمانیدا بوو بە سەرکردایەتی محەمەد عەلی پاشا ، ئەوەم پرۆژە مەزنە لەلایەن ئەندازیاری فەڕەنسی – فیردیناندی لسیس– دروستکرا .

کە درێژی کەناڵەکە ١٦٠ کیلۆمەترە و ، کە دەریایی سپی ناوەڕاست دەبەستێتەوە بەدەریای سوور ، کە هەمووی دەکەوێتە هەرێمی وڵاتی میسر . کە رۆڵی سەرەکی و بنەڕەتی لەبووژاندنەوەی ژێرخانی ئابووری و بازرگانی هەیە بۆ ئەم وڵاتەدا.

١٨٩٦/١٢/١٠ کۆچی دوایی دۆزەرەوەی - بارود- - نۆبل- کە ئێستا ئەوکارە بۆتە خەڵاتی جیهان و ساڵانە چەندین کەسایەتی لە بوارە جیاجیاکان خەڵاتەکە ی نۆبل وەردەگرێ لە جیهاندا .

١٨٩٧

١٨٩٧/١/٢٢ لە دایک بوونی نووسەرو زانای کورد - عەرەب شامویفیچ شامیلوف- لە گوندی سووسوز ، لە ناوچەی قارس لەباکووری کوردستان... باوکی لەرچەلەك دەگەڕێتەوە سەر شێخە کوردەکانی ئێزیدی . شایانی باسە کە بە هۆی هەژاری ئەم خێزانە باوکی ناچار دەبێت ببێتە شوان لەلایەن دەوڵەمەندەکانی ئەرمەن و بۆتان و تورك :.. شامیلۆف بەهۆی هەژاری روو لەگۆڕەپانی کارکردن دەکات ، لەپێناو یارمەتی دانی باوکی کە شوان بووە لە گوندەکەدا .

دوای ئەوە چوونە گوندی ئەسکنەدەرۆن و لەوێ دەستی کرد بەکارکردن و خووێندن لە هەمان کات ، دوای ئەوەی بووە کرێکار لە یەکێك لەکارگەکان لەناوچەکەدا ... بەهۆی هەڵگیرسانی شەڕی یەکەمی جیهان و کاردانەوەی

لـەباری کوردلـە بـاکووری کوردسـتـان ، هـەر بـەم هۆکـارە شـامیلۆف بـوو
وەرگێر لە یەکێك لە یەکەکانی سەربازی لە بەرەی شەڕدا بەمووچەی مانگان
کە - ٢٥رۆبل- بوو . بەڵام دوای دووساڵ لەو کارە دەرکرا.
دوای ئەوە گەڕاوە گوندی ساری قامیش ودەستی بەکرێکاری کردەوە ،
یەکەم جار پەیووەندی کرد بەرێکخراویەکی شۆڕشگێری نهێنی لەناوچەکە
... کـە بـووە هـۆی ئـەوەی لـە سـاڵی ١٩١٧ دەسـتـگیر بکرێـت . دڵخۆشـ
شـامیلۆف بـەرووخانی رژێمـی قەیـسەری رووسیا ئـەوە بـوو رووی لەشـار
ستافرۆبۆل کردو چووە ریزی سووپای سوورو بەردەوام بوو تاکوو کۆتای
جەنگ.
شامیلۆف بەهۆی توانای رووناکبیری و بەهرەداری و زیرەکی و پلە بەپلە
لـەدوای رۆژ تـاکوو کۆتـایی ژیـانی ناودارییـەتی کەسـایەتی و زانینـی بـە
گەشـە کـردن و پێـشکەوتن هـەنگاو دەنـا بـە تایبـەتی لـە هـەردوو بـوار
نەتەوەیی و نیشتیمانیدا .

١٨٩٧/٣/٩ کۆچـی دوایـی کەسـایەتی ئـایینی مەزهـەب شـیعە وروونـاکبیری جیهـانی - جەمالەدین ئەفگانی - لە شاری ئەستەمبۆل ...شایانی باسە کە زۆر لـە نووسـەران ودکتـۆرو پرۆفیـسۆرەکان نەگەیـشتوونەتە ئەوەی کە ، جەمالـەدین ئـەفغانی لـە چ نژادێکـەو لەرەسـەندا خـەڵکی کـام وولاتـی ئەفگانستانیە ، یاخوود ئێرانیە ، یاخوود کوردە ، یا فارسە یاخوود بەشتۆنیە لە کێشووەری ئاسیادا .
ئەم کەسیایەتیە بەتوانایە بە هـۆی باری نا لـەباری زۆر دەربەدەری دەبوو
بـە وولاتـانی جیهـان ، وەك بـەریتانیاو فەرەنـسا وروسـیاو هنـدو میـس
تورکیا و جگە لە ئێران و وولاتـانی دیکـەی عـەرەب ، گـەراوەو توانای باش

هەبوو لەبوارەکانی رامیاری و ئایینی و کۆمەڵایەتی و رۆڵی کاریگەری هەبوو لەسەر دەسەڵاتە جیاجیاکان ، بەتایبەتی دەسەڵاتی عوسمانی و محەمەد عەلی پاشاو بەریتانیا، لەهەردوو لایەنی پاش وخراپەکانیدا

دوای چەندین ساڵ ، لە ۱۹٤۲ /۱۲/۱۰ ، تەرمەکەی لەئەستەمبوڵ گوستراوە شاری بەغدا لە رۆژی ۱۲/۱۵ ، ی هەمان ساڵ تەرمەکەی گەیشتە مەرقەدی شێخ عبدالقادر گەیلانی لە شارەکەدا . کە چەندین کەسایەتی ناوداری ئێراقی ئامادەی سەر تەرمەکەی بوون ، لەوانە شاعیری گەورەی نیشتمانی محەمەد مەهدی جەواهیری بەم بۆنە پارچەیەك لە شیعری شیعرەکانی لەسەر گۆرکەی خوێندەوە.

دوای ئەوە تەرمەکەی گوسترایەوە وولاتی ئەفگانستان و گۆرەکەی لەگۆرستانێکی بەناوبانگی شاری کابوولی پایتەختی ئەفگانستان بە خاك سپێردرا لە شارەکەدا .

۱۸۹۷/٤/۲٦ لە دایك بوونی رووناکبیرو کەسایەتی ناوداری گەل و نیشتمان مامۆستا – جەلادەت بەدرخان – کە تێکۆشەریکی کوردو کوردستان وخاوەن رۆژنامەی رۆناهی و هاوار بووە.

۱۸۹۷/٦/۲ هەر وەك لە – قاموس الاعلام – ی عوسمانی دیاریکراوە ، کە بەگرنگترین سەرچاوە ، یاخوود فەرهەنگ دادەنرێت ، کە مێژوو و جووگرافی عوسمانی دیار دەکات و باس لەجێگەو شووێنی شاری کەرکوك دەکات بەم شێووەیەی خوارەوە :–

کەرکوك دەکەوێتە ژێر سنووری وویلایەتی مووسڵی کوردستان و بەدووری ۱٦۰ کیلۆمەتر لە رۆژهەڵاتی شاری مووسڵە ... لەناوەراست دەشتایی و گردۆلکەو دۆلی بەرزو نزم ... و لە تەك کەندی – ئەدهەم – کە مەڵبەندی سنجەقی شارەزوور بووە ... لەو کات ژمارەی دانیشتووانی ۳۰۰۰۰ هەزار کەس بووە ... لەگەڵ قەڵاکەی ... هەروا ۳٦ مزگەووتی تیا بووە ... لە گەڵ / ۷ قوتابخانە ... لەگەڵ /۱۵ تەکیەو ۱۲ خان و ۱۲۸۲ دووکان و حانووت و ۸ گەرماو لە شارەکەدا .

جێگەی روونکردنەوەیە ، کە پارێزگای کەرکوك دەکەوێتە نێوان چیای زاگرۆس و زێی بچووك و رووباری دیجلە و زنجیرە چیای حەمرین و زێی

سـیروان – دیالـە – ئـەو ناوچـەیە بـووە کـە لـە سـەردەمی ساسانیەکان پێـ
گـووتراوە – گەرمـەکان – یـاخوود وولآت یا نیشتیمانی – گـەرم – هـەروا ا
سەرچاوە سریانیەکانیش لەژێر ناوی – بیت گرمای – بووە ... سووك بۆتە
بۆ – باگرمی – باجرمی – یاخوود – حرمقان – کەمانای – گەرمە – یاخو
وولآتی گەرم .

شـووێن وجێگـەو هەڵکەووتـەی پارێزگـای کـەرکوك جێگـەی سـەرنج راکێش
هـەموو ئیمپراتۆریـەکان بـووە ، لـە دوای داگیرکردنـی کـە رێگەیـەکی گوونجـ
بووە بۆ گەیاندن و بازرگانی ، کە پێیدا هاتوو چۆکراوەو رێگایـەکی ئاسانک
بووە بۆ گەیاندن ... لەهەمان کات گرنگیان پێداوە لە بوارەکانی سەربازی
ئـاوەدان کردنـەوە ، بەدروسـتکردنی گونـدو شارۆچـکە لەرێگـەی کفـری
خورماتوو و داقووك و چەمـچەماڵ و دوایـی بەرەو باکووری لـە پردێ و جێ
لەناو شاری کەرکوکیش .

هەروا باسکردنی شاری کەرکوك لەلایەن رۆژهەلآتناسان – کرامرز – لە بەش
پێنجـەم – لەکتابەکەیـدا و هـەروا رۆژهـەلآتناس – تۆمـابوا – ش چـەند
تێبینـی لـە سـەر شـاری کـەرکوك و جێگـەو شووێن و هەڵکەووتـەی ئـەم شا
نووسیووەو دەڵێ : –

کەرکوك لە باشووری رۆژئاوای زێـی بچووکەو لـە باشووری رۆژئـاوای چیا
حەمرینـەو لـە رۆژهـەلآتی زێـی سـیروانە – دیالـە – هـەروا چیای زاگـرۆ
دەکەوێتـە سـەر سـنووری بـاکوری رۆژهـەلآت ... لەیاداشـتەکانی – گـاد
S.H.Gadd – و – سـدنی سمیت – s.smith – داهـاتووەو گەیشتوونە
ئـەو بروایـەی کـە شـاری کـەرکوك لەهـەمان شـووێنی – ئـەرفا – ی کۆنـ
ساسانیەکانیش ناویان هێناوە بەگەرمەکان .

لـە بـەر ئـەوە لـە سـەردەمی هـەردوو ئیمپراتۆریـەتی بـابلی و ئاشـووریەک
هێرشی سەربازی زۆری بۆ کراوەتـە سەر دانیشتووانی شـاخەکان ... کە لـ
کات گۆتیەکان نیشتەجێی ئەو ناوچەیە بوونەو مەڵبەندی کۆمەڵ بوونیان
شـاری – ئارابخـا – بـووە ... کـە گۆتیـەکان بـوون هێرشـیان کردۆتـە سـ
ئاشـــووریەکان و بـــەرەو باشـــوور هـــەنگاویان نـــاوەو بۆتـــە مەڵبەنـــد
ئیمپراتۆریەتی ئەکەدیەکان .

زۆر لە نووسەرو رۆژهەڵاتناس و مووئەرخەکان ناوی تەواوی ، یاخوود ناوی رەسەنی کەرکوکیان دیاریکردووە ، بەتایبەتی شووێنەوارناسانی ئێراقی ئێستا — تەها باقرو فوئاد سەفەر — کە دەڵێن:—

ناوی کەرکوک لە ووشەی — گرگر — وە هاتووەو پەرەی سەندووە بەپێی گۆرانکاریە یەك لەدوای یەکەکانی پەرینەوەی قۆناخەکانی ، یاخوود لە سەرچاوەی ئارامیەکان داهاتووە بە — کرخا — د — بێت سلوخ — واتە شاری — سلووقین — لە ناوچەکەدا .

بەڵام زۆربەی نووسەرانی مێژوو وای بۆ دەچن کە ناوی کەرکوك لە —گرگر— وە هاتووە ، لە بەر ئەوەی بابە گورگور بوونی بەرلەو مێژووەو لێکۆلینەوانە بووە ، کە بابە گورگور جێگەی بوونی ئاگرێکی نەوتی بەردەوام بووەو دەکەوێتە باکووری شاری کەرکوك وکەمتر لەکیلۆمەترێکی ئێستای شاری کەرکوك ، کە مەڵبەندی کۆمپانیای دەرهێنانی بەرهەمی نەوتە لەم شارەو خاکی کوردستانە . بەر لە بوونی عەرەب و تورکمان و بەر لە ئیسلام و ئاینەکانی دیکە لەم ناوچەیەدا .

ئەمەیە کۆچکردنی عەرەب بەرەو خاکی وولاتان و نەتەوەکان لە رێگەی داگیرکردن لە هەڵمەتەکانی فتوحاتی ئیسلامی لە هەموو بوارە جیاجیاکان ، وەك لە ناوەرۆکی ئەم کتێبە دیاریکراوە

جێگەی روونکردنەوەیە کە لە چەندین لێکۆلینەوە ئاماژە بەوە دەکەن کە پەیووەندیەکانی نەتەوەی عەرەب و تورکمان ، بە تایبەت عەرەب لە ئێراقی ئێستا و بەتایبەتیش لە پارێزگاکانی کەرکوك و مووسڵ و دیالەو چەندین پارێزگای دیکە بەچەند ساڵێك دادەنێن کە لە نێوان ٢٠٠ — ٣٠٠ ساڵە عەرەب

ڕووی لــه ســنووری ئێــستای ئێــراق و ، بــه تایبــهتی هــهرێمی باشــووری کوردستان کردووه ، که نیشتهجێی ناوچه جیاجیاکان بوونهو هەمووی به هۆکاری ڕامیاری و نیاز خراپی و داگیرکردن بوونه ئەویش :-

١- هۆزی شەمەر :- ئەم هۆزه له شارو دەوروووبەری نەژدەوه - نجد -له بیابانی دوورگەی عەرەب رەوانەی ناوچەکانی باشووری ئێستای ئێراق و شام کراون شەپۆڵ له دوای شەپۆل و ، ئیمپراتۆریەتی عوسمانی یارمەتی دەریان بووه ، به هۆی بەردەوامی شەڕی نێوان دەسەڵاتی عوسمانی و فارس له ئێران . هەروا هۆزەکانی - مەداعنه و ئەلاسلەم .

٢- هۆزی زەفیر :- ئەم هۆزەش هەر له هەمان ناوچه ڕەوانەی ئێراقی ئێستاو شام کران له سەدەی شانزەهەم ... له ناو ئەو هۆزەش تیرەکانی - بوومفرج و مەلیحل و کەراعنەو خەسامنەو ئەلبوعامر - لەناوچەی حەویجه نیشتەجێ بوون .

٣- هۆزی عنزه :- ئەم هۆزەش ٢٥٠ ساڵ بەر له ئێستا رەوانەی ناوچەی حەویجه کران .

٤- هۆزی جووله :- ئەم هۆزەش بەتیرەکانیەوه رەوانەی ناوچەی پارێزگای کەرکوك کراون و له باشووری کەرکوك نیشتەجێ بوون .

٥- هۆزی جومیله :- ئەم هۆزەش بەر له ٣٠٠ ساڵ رەوانەی ئێستای ئێراق کراون .

٦- هۆزی عوبێد :- ئەم هۆزەش له بنەرەتا دانیشتووی وولاتی یەمەن بوونەو ناوزەندن به هۆزی - زبێد و له دەستی راستی زێی دیجله نیشتەجێ بوون .

٧- هۆزی قرغول :- ئەم هۆزەش بەتیرەکانیەوه له شاری نەژدو دەوروووبەری رەوانەی ئێراق کراون و لەگەڵ هۆزی عوبێد لەناوچەی بێجی و حەویجه نیشتەجێن .

٨- هۆزی جحێش :- ئەم هۆزەش له بنەرەتا زوبێدیەو له وولاتی یەمەنەوه روویان له بیابانی عەرەبی کردووەو بەرەو ئێراق رەوانەکراون

٩- هۆزی هیبات :- ئەم هۆزەش زوبێدی رەسەنن و لەهەمان شووێن هاتوون و له پارێزگاکانی سەلاحەددین و کەرکوك نیشتەجێ کراون له هەرێمەکەدا .

١٠- هۆزی جبوور :- ئەم هۆزەش بەهەمان شێوە نیشتەجێی پاریزگاکانی مووسل و ئەنبار و سەلاحەددین بوون .

ئەم هۆزە عەرەبانە بەچەند قۆناخ پروویان لەئێستای ئێراق و شام و کەنداو کردووە ئەویش :-

١- بەهۆی فتووحاتی ئیسلامی ، کە یەکەم بە ئیسلام کردنی گەلانی دانیشتووی ئەو ناوچەیەو ، دووەم داگیرکردنی خاك بەزۆرداری . نەك بە ئیسلام کردن و جێ هێلانی خاکی گەلان و دوور کەوتناندنەوەیان لە کێشە هەمە لایەنەکان .

٢- دەسەلاتی سەلاحەددینی ئەیوبی ، هۆکارێکی گرنگ بوو لە بەهێزکردنی جێ پێگەی عەرەب و نیشتەجێ بوونیان لەو ناوچانەی کەلە ژێر دەستی خاچەکان رزگارکرا ... واتە سەلاحەددین .

لە پێناو یەکەم بەعەرەبکردنی خاکی گەلان بوو بەتایبەت خاکی کوردستان و ، دووەم ژیاندنەوەی ئاینی ئیسلام .

لە بەر ئەوەی گەر سەلاحەددین نەبوایە عەرەب و هەلگری ئاینی ئیسلام توانای ئەوەیان نەبوو خۆیان و ئاینەکەیان رزگاربکەن لەژێر دەستی مەسیحیەکان لەو سەردەمدا .

٣- بوونی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە رۆژهەلاتی ناوەراست و یارمەتی دەری ناوچە جیاجیاکانی ژێر دەسەلاتەکەی ، بە تایبەتی لەسەر خاکی کوردستان و ئێستای ئێراق و شام و کەنداو لە ناوچەکەدا .

٤- دامەزراندنی دەوولەتەکانی عەرەبی و ، بە تایبەتی ئێراق و سووریاو ئێران و تورکیا ، هۆکاری سەرەکی بوو لە بە عەرەبکردن لەم ناوچانەو رەوانەکردن و هێنانی عەرەب بۆ ئێراقی ئێستاو شامی پێشوو وەك سووریاو ئوردن و فەلەستین .

هاتنی هەردوو پارتی بەعس لە سووریاو ئێراق ، بۆ سەر دەسەلات و لە باری کەش و هەواو باری گوونجاو بۆ بەعەرەبکردن و هێنانی عەرەب لە وولاتانی دراوسێی ئەم دوو وولاتە ، بە تایبەتی سعوودیەو بەردەوام بوونی لەم کارە شۆڤێنیانە لەهەموو بوارەکان ، لە سەر خاکی گەلان لە ناوچەکەدا .

١٨٩٧/٨/٢٩ گرێدانی یەکەم کۆنگرەی جوولەکە لە شاری بازلی وولاتی سوویسرا بەئا
بـوونی هـەموو هێـزە داواکارەکـان و لایـەنگیران بـە دروسـتکردنی دەوولە
جوولەکە لە فەلەستین و لەکۆتایی کۆنگرەکە ، کە بەچوار بڕیاری سەر
کۆتایی هات ئەویش:-
١- کارکردن بەپێی نەخشەی دیارکراو لەسەر نوێ کردنەوەی فەلەس
بەیارمەتی جوولەکە لە هەردوو بواری کشتووکاڵ و پیشەسازیدا .
٢- کارکردن لەپێناو دامەزراندنی دام و دەزگاکانی یەهوودی.
٣- کارکردن لەپێناو هاندانی گیانی یەهوودیانەو ویژدانی یەهوود
بەگەیاندنی ئامانجەکان .
٤-کارکردن لەپێناو جێ بەجێکردنی ئامانجەکانی جوولانەوەی سەهیۆ
، لەگەڵ ئەوەشدا زیندووکردوەوەی زمانی عیبری و ئەدەبی عیب
رۆشنبیری عیبرییەکان لەجیهاندا.

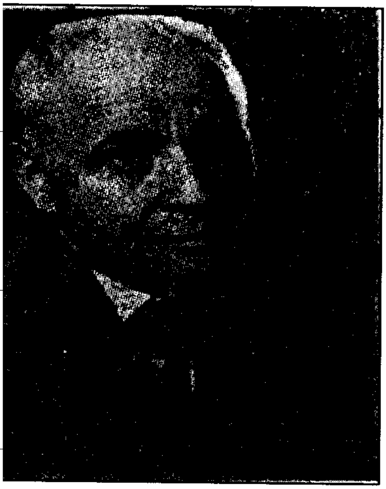

١٨٩٧/١٠/٣ لە دایک بوونی نووسەرو شاعیری ناوداری فەرەنساو جیهان – لویس ئاراگۆن – لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا .
جێگەی باسکردنە کە لویس ئاراگۆن لەو کاتەی وولاتەکەی لە ژێر زەبرو زەنگی داگیر کردن بوو لە لایەن هێزەکانی سووپای ئەڵمانیا ، کە ئەم کارەش بووە هۆکاری
کاردانەوە لە سەر هەست و هۆشی ئاراگۆنی شاعیر و بووە هۆی ئەو
بەرهەم داهێنانەکانی بۆ بەرگری کردن لە نیشتیمانەکی تەرخان بک
وولاتەکەیدا .
هەروا ئاراگۆن لە کۆلیژی پزیشکی لە شاری پاریس قوتابی بوو ، کا
هاورێیەتی – تەندریتی بریتۆن –ی دەکرد ، کە دامەزرێنەری قوتاب

سووریالیت بوو ، بۆ ماوەیەکیش پێکەوە بەرێوەبەرایەتی ئەو رێبازە ئەدەبیانەی کرد ، لە ساڵی ١٩١٩ هەر بەیەکەوە گۆڤاری – ئەدەب – یان دەردەچوواند .

دوای ئەوە لویس ئاراگۆن بەشداری لە جوولانەوەی دادابیەکانی کرد و هاتە رێزی ئەو تەوژمە ئەدەبیە گرنگە کە لە دەر کردنی ناوداری و ناسینی وەك شاعیرێکی گەورەی فەرەنسا .

هەروا سوودی لەو تەوژمە وەرگرت ، کاریگەرترین شاعیر کە کارتێکەری ئاراگۆن بێت و سوودی لێ ببینێت – تریستیان تزارا – بوو کە دامەزرێنەری دادییەکان کە لە شاری زیوریخ ئەو تەوژمە ئەدەبیەی دەستپێکرد ، دادابیەکان نەمایەوە بۆ جاری دووەم پەیوەندی بە سووریا لیستەکان کردەوە و زنجیرەیەك نووسین و بەرهەمی بڵاو کردەوە ، لەوانەش ڕۆمانی – هۆگرەکان – و – جووتیاری پاریس – بوون – جگە لەمانەش دوو کۆمەلە شیعری پوخت و بەهێزی بە چاپ گەیاند ، یەکێکیان بە ناوی – شەپۆلە خەونەکان – بوو لە ساڵی ١٩٢٤ بڵاوبووەوە ، ئەوی دیکەشیان بە ناونیشانی – بزووتنەوە هەمیشەییەکە – کە لە ساڵی ١٩٢٦ ڕووناکی چاپ و بڵاوکرنەوەی بینی .

هەروا دەرکەووتنی هەندێ بیروو بۆچوونەکان سووریا لیستەکان کە لەگەڵ بۆچوونی ئاراگۆن ناکۆك بوون و وایکرد کە جارێکی دیکە بە ووردی بەخۆیدا بچێتەوە ، لەوانەش لاینگیری هەندێك لە شاعیرانی ناو سووریا لیستی ئەو هێرشە ناهەقەی کە فەرەنسا کردییە سەر شۆرشگێرانی ووڵاتی مەغرب بۆ کەپکردنی دەنگی ئازادی لەم ووڵاتەدا .

هەروا ئاراگۆن لە سەرەتا هەرگیز لەگەڵ ئەوە نەبوو دەنگی مرۆڤ هەر لە کوێیەکی جیهان بێت خامۆش و کپ بکرێت . بۆیە ئاراگۆن و پۆل ئیلوار بەر پرسی ئەو هەڵوویستانەی شاعیرانی ناوبازنەی سووریا لین دایەوە ، کەچی ئەوان لە بەیاننامەیەکدا ئاراگۆن و ئیلواریان و بە ناپاك خائین نازەند کرد ، ئەمە لە لایەك و لە لایەکی دیکەش ناسین و ئاشنا پەیدا کردنی لەگەڵ – ئیلیز – بنچە ڕووسی کە کۆنە دۆستی مایکۆفسکی شاعیر بە لە ساڵی ١٨٢٦.

لە ئەنجامی ئەو فشارە دژووارە دەروونیەی کە دووچاری هاتبوو ڕۆمانێکی

گەورەی خۆی بەناوی بەرگری کردن لە بێ کۆتایی لە میوانخانەیەکی ئیسپانیا سووتاند ، کە نزیکەی ١٥٠٠ لاپەرە دەبوو ، لویس ئاراگۆن لە ساڵی ١٩٣٢ گەشتێکی بۆ یەکیەتی سۆڤیەت ئەنجامداو تازەش لەگەڵ هاورێیەکەی — ئەندرێ بریتۆ — پەیوەندی پچراند بوو .

دوای ئەوە بووە بەرێوەبەری رۆژنامەی ئەم ئێواریە کە تەنیا گرنگی بە رۆمان و هونەرەکانی رۆمان نووسین دەدا ، دوای ئەوە چەند رۆمانێکی دەست پێکرد ، رۆمانی زەنگەکانی پاڵ — کە بە یەکەم رۆمانی زنجیرە — جیهانی واقعی — دەژمێردرێت .

دوای ئەوە رۆمانی — رێبوارانی گالیسکە — و گەرەکە جوانەکان — ی بلاوکردەوە . کە بیروو ناوەرۆکیان بۆ مەرگەسات و کارەساتە دڵتەزێنەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی دەگێرایەوە و دیمەنی ئەو جەنگە کاولکاریە تیایاندا بەر جەستە کردبوو ، ئەم کەسایەتیە لە کارە هەمەلایەنەکانی بەردەوام بوو تا کۆچی دوایی دەکات و بەرهەمەکانی وەك کەلتوورێك بۆ گەل و نیشتیمانەکەی و گەلانی دیکەی جیهان ماوەتەوە لە وولاتەکەیدا .

سەرچاوە :— لە ئەدەبی فەرەنسی سەردەمدا ، نووسینی — سامیە ئەحمەد ئەسعەد .

١٨٩٨

١٨٩٨/١/٢٣ لەدایك بوونی پێشەنگی سینەمایی رووسی و ناوداری جیهانی — ئازنستاین — لە هەرێمی لاتیڤیا .

کردستان
بسم الله الرحمن الرحیم

١٨٩٨/٤/٢٢ یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان لە قاهیرەی پایتەختی میسر بلاوکرایەوە لە لایەن — تێکۆشەرو کەسایەتی ناوداری کورد مامۆستا مقداد مەدحەت بەدرخان — کە ئەو ڕۆژە بە ڕۆژی ڕۆژنامەگەری کورد لە کوردستان دانراووەو هەموو ساڵێك یادی ئەم ڕۆژە دەکرێتەوە لە کوردستاندا .

١٨٩٨/٥/١ لە ئاکامی شەڕی نێوان ئەمەریکا بەسەرکردایەتی جۆرج دوی و ئەسپانیا بەسەرکردایەتی مونتوخو لە کەنداوی مانیلا – الفیلین – کە بووە هۆی تێك شکاندنی کەشتیە جەنگیەکانی ئیسپانیا ، بیٚ ئەوەی هێزەکانی سووپای دەریایی ئەمەریکا یەك سەرباز لەدەست بدات ... ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە ئیسپانیا هەرچەند ژێردەستەی هەیبوو لە ئەمەریکا لەدەست بدات ، کە بەر لەو شەڕەدا ، یەکەم دەووڵەتی زلهێزبوو لە سەدەکانی شانزەو حەڤدەدا ، لە زەریای هێمن کێشووەرەکەدا هەر لەوکاتەشدا شۆڕشی کووبا سەرکەووتنی بەدەست هێنا بەیارمەتی ئەمەریکا دژی جووڵانەوەی رزگار لە دوورگەی کووبا لە کێشووەرەکەدا .

١٨٩٨/٥/٢٢ دامەزراندنی کۆمەڵەی ئیتحادوتەرەقی لە پاریسی پایتەختی فەڕەنسا، دوای ئەوە لەگەڵ کۆمەڵەی حریە لە شاری سیلان لە١٩٠٥/٥/٨ یەکیان گرت ، بە ناوی کۆمەڵەی گشتی ئیتحادوتەرەقی لە پاریس ، بەلاٚم ئیدارەی جووڵانەوەکە لە شاری سیلانك بوو.

١٨٩٨/٦/١٥ بۆ یەکەم جار بانکی دەرچوو ڕاگەیەندرا ، کە ماوەی بە دەرکردنی پارەی کاشی بەردەدات بەناوی – نیکتۆت– ئەویش لەووڵاتی میسرو بەمەڕسوومی پاشای میسر – مەحەمەد عەلی پاشا – و بەردەوام بوو تاکوو ساڵی١٩٦٠ ووڵاتەکەدا .

١٨٩٨/٧/٩ سەرکردەو کەسایەتی کورد – شەڕیف پاشای خەندان – بە پۆستی باڵوێزی عوسمانی بەرەو شاری ستۆکهۆڵمی پایتەختی سووید بەرێکەوت ، لە پێناو ئەنجامدانی کاری باڵوێزی لە دەسەڵاتی عوسمانی لە ووڵاتی سوویددا .

١٨٩٨/٧/٣٠ لە دایك بوونی پەیکەرتاشی بەناوبانگی سەدەی بیستەم – هنری سەبنسەر مۆر– لە شارۆچکەی کاسلفوردی هەرێمی بۆرکشایەی بەریتانیا، لە جەنگی یەکەمی جیهان بەشداری چەندین شەڕی کردووە دژی هێزەکانی ئەڵمانیا .لە ناوچەو هەرێمەکاندا .

١٨٩٨/٨/٨ بە هۆی کێشەی نیوان هەردوو عەشیرەتی هەمەوەند و شوان لە پارێزگای کەرکوك لە باشووری کوردستان ، ئەویش لە راپۆرتێکی سەرکردەی عوسمانی– ڕەزا – کە بۆ سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمی نووسیەو دەڵیٚ:–

عەشیرەتی هەمەوەند گوێرایەڵی ڕامیاریەتی حکوومەتی عوسمانی ناکەن و

بۆتـه هـۆی نانـەوەی دووبـەرەكی و لێـك ترازانـی بـاری ناوچـەكەو هێرشـیان كردۆتە سەر عەشیرەتو حكوومەتی عوسمانی لە ناوچەكەدا .

١٨٩٨/٨/٢٣ شـاندێكی كەنیـسەی ئۆرزكـسیەی رووسـی بـە سـەرۆكایەتی – سـینهوود ئەرسمندریت كیوبل- گەیشتنە ئێرانو دوایی بەرەو شاری تـەبریزو دوایـی بـەرەو شـاری ورمـێ ل ڕۆژهـەلاتی كوردسـتان ڕۆیـشتن ، لـە دوای ئـەو سووڕانەوەیە ڕێكەووتنامەی نێوان ئاشووریەكانو كەنیسەی ناوبراو مۆركرا. ئـەویش كـە ئاشـووریەكان بـچنە نـاو كەنیـسەی ئۆرزكـسیەی ڕووسـی ، كـە ئەمانە زۆربەی زۆریان كوردی دانیشتووانی رۆژهەلاتو باكووری كوردستان بوون لە كێشووەرەكەدا .

١٨٩٨/٩/٢ بەریتانیا بەهێزەكانی سووپای میسر بەرەو باشوور هـەنگاویاناو لە ئەنجام بـووە هـۆی هەلگیرسـانی شـەڕی – كـڕی- و لـە ناووەنـدی ڕێگـای نێـوان – شـندی- و- ئومـدریان- كـە بـووە هـۆی كووشـتنی – ١٠٠٠٠ – هـەزار چەكدارو هاوولاتی ، كە لە ناویان یەعقوبی برای خەلیفە عەبدوللا تعایشیو محەمـەد مەهـدی بـوون.. دوای ئـەوە عەبـدوللا تعایـشی گوواسـترانەوە بـەرەو سـوودان لـە ناوچـەی – كوردڤـان- لـە هـەرێمی دارفـور گواسـتراوە كـە كـورد بووەو دانیشتووی كوردڤان بووە لە ناوچەكەدا .

١٨٩٨/٩/٢٧ بـەپێی بەلگەنامـەی ژمـارە/٥٥ ی بڕیارەكـانی رژێمـی عوسمـانی، كـە تێیـدا هاتیە . كـە ڕێكـەووتنی ئاشتبوونەوە لـە نێـوان عەشیرەتی هەمەوەندو شوان بەردەوامـە ، لـە نێـوان كەسـایەتیەكانی هـەردوو لایـان بەمـەرجێ عەشـیرەتی هەمەوەنـد ١٠٠ پارچـە چـەكو چـوار ئەسـپ بداتـەوە عەشـیرەتی شـوان ، كەرێكەووتنەكەشیان لە چوار برگە پێك هاتبوو لە ناوچەكەدا .

١٨٩٨/١٠/١٥ سەركردەكانی جوولانەوەی سەهیۆنیزم – هرتزلو ماكس بوودنهابر- بەرەو شـاری ئەسـتانە بەرێكـەووتنو چـەند داواكیـان لـە داواكـانی سـەهیۆنیزم ئاراستەی سولتانی عوسمانی كرد ، كە تیایدا رووبەری خاكی داواكراوی تێدا دیاریكرابوو . كە لە زێی نیلی میسر تاكوو زێی فورات بوو لـە باشووری كوردسـتان .. وەك زەوی ناوزەنـد كـراوی یـەهوودی – ارض المعیـاد- لەنەخشەكانیاندا هاتبوو.

۱۸۹۸/۱۰/۱۸ مەتران – سالیزبووری– هەڵسا بە تەواوکردنی کەنیسەی فوودی جۆرج ، لە دوای دروستکردنی لەلایەن مەزهەبی ئینجکلیکانیە ، کە کەنیسەی هەموو بەریتانیا بێت ، هەروا لەکاتی سەردانی ئیمپراتۆری ئەڵمانیا بۆ شاری فوودی ، ئەویش بە کردنەوەی کەنیسەکە بەشێووەیەکی فەرمی لە ۱۱/۱ی هەمان ساڵدا .

۱۸۹۹

۱۸۹۹/۳/۱۵ لە دایك بوونی نووسەرو رۆژنامەنووسی کورد مامۆستا – یوسف مەلەکی تەلکیفی– لە شاری بەغدا ، کە هەوڵەکانی لە پێناو گەشەپێدانی رۆژنامەگەری کوردی بووە لەهەموو بوارە جیاجیاکاندا .

۱۸۹۹/۳/۲۱ مۆرکردنی پەیمانی ئەنگلو – فەرەنسی، کە فەرەنسا بە فەرمی دانی بەدەسەڵاتی بەریتانیا لە سەر کەندی نیل نا بەتەواوی لە وڵاتی میسردا .
هەروا بەریتانیا دانی تەواوینا بەمافی فەرەنسا لە سەرپەرشتی کردنی ئەفریکیای ناوەندیو بەشی زۆری لە رۆژئاوای ئەفریکیا لەو رێکەووتنەدا ، داگیرکەری بەریتانیا باجی داگیرکردنی وڵاتانی عەرەبیدا بەو داننانە بە فەرەنسا لە ناوچە جیاجیاکانی کیشووەری ئەفەریکیادا .

۱۸۹۹/۵/۱۲ ژمارە دووی ساڵنامەی – نقارات المعارف عمومیە – یەدا باسی لەدام و دەزگای رۆشنبیری و پەروەردیەکانی وویلایەتی مووسڵ دەکات لەلاپەرەکانی ۱٤۰۲ – ۱٤۲۰دا ، کە هەندێك زانیاری لەسەر کتێبخانە ناودارەکانی ناوچەو هەرێمە کوردیەکان دەکات .
بەڵام ئەو کتێبخانانەی ناویان هێنراوە لەو لاپەرانەدا هەمووی هی کوردستان نین ... بەڵکوو بەدەیان و بە سەدان کتێبخانەش هەبوونە کەناویان نەخراوەتە ناو لاپەرەکانی ئەم لیستەیەی کە لە ساڵنامەکەدا هاتووە ... لەوانەیە لەشووێنی دیکە ناوەکانی کتێبخانەکانی دیکە کە ناویان نەهاتووە تۆکارکرابێت ... ئەو کتێبخانانەی کە ناویان هاتووە ئەمانەن :–
۱– کتێبخانەی مزگەووتی گەوورەی هەولێر لە باشووری کوردستان کە دامەزرێنەرەکەی مامۆستا – ئەبووبکر – بووە لە ساڵی ۱٦٦۹ دامەزراوەو

ژمارەی کتێبەکانی ٢١٠٥ کتێب بووە.
٢- کتێبخانەی خاتوو فاتمە خاتوون ، لە هەولێر لە ساڵی ١٧٨٥ کە فاتمە خاتوون دایمەزراندووەو ژمارەی کتێبەکانی ٣٥٠ کتێب بووە .
٣- کتێبخانەی شێخ هیدایەت لە خانەقای شاری هەولێر ، کە شێخ هیدایەت خۆی لەساڵی ١٥١٨ دایمەزراندووەو ژمارەی کتێبەکانی ٦١٠ کتێب بووە .
٤- کتێبخانــەی مزگــەوتی شــێخی چــۆلی لــە شــاری هــەولێر ، ئــەم کتێبخانەیـەش لەسـاڵی ١٧٥١ لەلایـەن شـێخ جـەرجیس دامـەزراوەو ژمـارەی کتێبەکانی ٢٥٠ کتێب بووە .
٥- کتێبخانـەی خاتوونیـە ... لـە خاتوونیـەی شاری هـەولێر لەلایـەن حـاجی ئەفیـە خـاتوون لـە سـاڵی ١٧٨٥ دامـەزراوەو ژمـارەی کتێبـەکانی ١٣٠ کتێـب بووە .
٦- کتێبخانـەی مـەلا ئیسحاق ، ئـەم کتێبخانەیـەش لەگـەرەکی مـەلا ئیسحاق لەلایـەن مـستەفا ئاغـا لەسـاڵی ١٧٨٥ لەشـاری هـەولێر دامـەزراوەو ژمـارەی کتێبەکانی ٣٠٥ کتێب بووە.
٧- کتێبخانـەی کورد محەمەد پاشا ، ئەم کتێبخانەیە لەگـەرەکی سـەرای لـە شارۆچـکەی روانـدزی سـەر بـە پارێزگـای هـەولێر لەلایـەن محەمـەد پاشـا – پاشای کۆرە – دامەزراوەو ژمارەی کتێبەکانی ٤٠٠٠ کتێب بووە.
٨- کتێبخانـەی پاشـا ، ئـەم کتێبخانەیـە لەگـەرەکی نوعمانیـە لەشارۆچـکەی رواندز لەلایـەن عەبدوڵڵا پاشـا دامـەزراوەو ژمـارەی کتێبـەکانی ٣٠٠ کتێـب بووە.
٩- کتێبخانــەی بجیـل ، ئــەم کتێبخانەیــەش لــە گونـدی بجیـل کەسـەر بـە شارۆچکەی ئاکرێیە لە باشووری کوردستان دامەزراوەو ژمارەی کتێبـەکانی ٩٠ کتێب بووە.
١٠- کتێبخانـەی ئاکرێ ، ئـەم کتێبخانەیە لەشارۆچکەی ئاکرێ دامـەزراوەو ژمارەی کتێبەکانی ١٣٠ کتێب بووە .
١١- کتێبخانــەی حـاجی سـلێمان ئاغـا ، ئـەم کتێبخانەیـە لەقـەڵای کـەرکوك لەلایـەن سلێمان ئاغا لـە ساڵی ١٨٠٥ دامـەزراوەو ژمـارەی کتێبـەکانی ٢٠٠ کتێب بووە .

١٢- کتێبخانەی دەدە شاقوڵی ، ئەم کتێبخانەیە لەگەڕەکی مووسەلا لەشاری کەرکوك لەلایەن حاجی عەبدولفەتاح لەساڵی ١٩١٢ دامەزراوەو ژمارەی کتێبەکانی ١٥٠ کتێب بووە .

١٣- کتێبخانەی ئاغازی ، ئەم کتێبخانەیە لە گولمەنیە لەگەڕەکی سادات لەلایەن شێخ عەبدوڵڵا دامەزراوەو ژمارەی کتێبەکانی ٣٠٠ کتاب بووە لە هەرێمەکەدا . لەگەل چەندین کتێبخانەی دیکە کە مێژووەکەی دیارنیە .

جێگەی ئاماژە پێکردنە کە ساڵنامەکانی عوسمانی جێگەی گرنگی پێدان و پەرەپێدان بووە ... لەهەمان کات زۆر لە نووسەرو لێکۆلەران گرنگیان پێداوە... کە مێژووی ساڵنامەکانی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٨٤٦ ئەویش بەهۆی هەوڵەکانی - مستەفا پاشا - ی سەرۆك وەزیرانی دەوڵەتی عوسمانی ئەو کات بووە ... کە لە سەردەمی سولتانی عوسمانی سولتان عەبدولمەجیدی یەکەم - ١٨٣٩ - ١٨٦١ - یەکەم ساڵنامەی دەرکرد و ، دوای ئەوە دەستکرا بەدانانی ساڵنامە جۆراو جۆرەکانی لە ژێر باڵی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە کێشوەرەکەدا.

سەرچاوە:- رۆژنامەی - برایەتی - ژمارە/٢٧٤٠

١٨٩٩/٧/٢٧ گرێدانی کۆنگرەی یەکەمی لاهای لە وولاتی هۆڵەندا ، کە ناوێکە لە سەر دوو کۆنگرەی نێوودەوڵەتی لە شاری لاهای پایتەختی هۆڵەندا ، لەکۆشکی - هویستن بۆشی- شانشین لە سەر داوای نیقولای دووەمی قەیسەری رووسیا .

ئەویش لە پێناو کەمکردنەوەی چەکی کۆمەڵکوژی ، کە ببووە هۆی لەناووبردنی گەلان لە جیهاندا ، کە چەندین وولات بەشداریان لەو کۆنگرەدا کرد ، لەوانە ئەمەریکاو کۆنگرەکە بەمۆرکردنی سێ رێکەووتننامە کۆنگرەکە کۆتایی پێ هێنرا ئەویش :-

١- تایبەت بەناوبژیووانی نێوودەوڵەتی .

٢- بەرامبەر شەڕی نێوان وولاتان.

٣- بەرپاکردنی ئارامی و ئاشتی نێوودەوڵەتی و چارەسەری کێشەکانی نێوودەوڵەتی ، بەرێگەی لێبووردن و هاوکاری و دۆستایەتی... دوای ئەوە

دووەم کۆنگرە لە ١٩٠٧/١٠/٨ گرێدرا لە سەر داوای حکوومەتی بەریتانیا .

١٨٩٩/٨/١٣ شاسوواری مەیدانی سەباحی و سەرنجراکێـشەری هونـەری حەوتـەم – ئەلفرید هتشکۆك – لــە ئنگلتــەرا لــە خێزانێکــی مەسیحی کاسۆلیکی چاوی بە جیهان هەڵهێناوە .

جێگـەی ئاماژەیـە کـە هتـشکۆك لــە تەمــەنی منداڵیــدا ژیــانی بەخۆشـــی و بەختـــەوەری بەسەربردووە ... بەهۆی ئـەوەی کـــە بـــاوکی بازرگـــانێکی دەووڵەمەنــد بــووە... هــەر لەمنداڵیـەوە خوولیـای هونـەری شــانۆ بــوو ... دوای ئـەوە چـۆتە قوتابخانـەی هونـەرە جوانـەکان ، کـە لـە سەرەتای ژیانی ئارەزووی روو لەنیگار کێشی بووەلە وولاتەکەیدا .

دوای ئەوە چۆتە ناو جیهانی سینەماو بە ووردی ئاشنای ئەم هونەرە بەرزە بـووە ... هـتشکۆك یەکـەم فلیمـی درێـژی بـەناوی ژمـارە /١٣ لەسـاڵی ١٩٢٢ بەرهەم هێناوە ... دوای ئەوە دووەم فلیمی بەناوی – باخچەی چێژ – ی لە ساڵی ١٩٢٥ بەرهـەم هێنـا ، سـەرەرای ئـەوەی کـە بـەدڵی نـەبوو ... هەرچـەند رۆژنامەو گۆڤارەکان بەفلیمی نایابیان لەقەڵەمداو فلیمی دیکەی بەدوادا هات ، لەوانە – هەڵۆی شاخ – کە دیمەنەکانی لەشاری میونخی ئـەلمانیا وێنـەیان گیرابوو ... لـەفلیمی – شـامپانیا – کـە بیرۆکـەیەکی سـادەی هەیـە تایبەتمەند بوو بەچیرۆك و سەرگووشتەی کچێك کەلە باوکی زویر دەبێت . ئەم فلیمانەش کە هەموویان بێ دەنگ بوون , تا ساڵی ١٩٢٩ کە سینەمای دەنگدار داهێنرا .

هـتشکۆك یەکـەم فلیمـی دەنگـداری بـەناوی – شـەڕ فـرۆش – بەرهـەم هێنـاو دوای ئـەوە فلیمـی – تـاوان – ی لـە سـاڵی ١٩٣٠ بەرهـەم هێنـا ... هـەروا لـە ساڵی ١٩٣٢ فلیمی پیاوە – زۆرزانەکەی بەرهەم هێنا ... و فلیمـی پلـە /٣٩ ی

لە ساڵی ١٩٣٥ بەرهەم هێنا ... لە ساڵی ١٩٣٦ فلیمی – کاری نهێنی – بەرهەم هێنا ... هەروا لە ساڵی ١٩٣٨ فلیمی – کەی – بەرهەم هێنا ، و لە ساڵی ١٩٤٣ فلیمی – گومان – ی بەرهەم هێنا .

ئەم هونەرمەندە ناوادرە کە زۆربەی ژیانی بۆ ماوەی ٨٠ ساڵ لە ئەمەریکا بەسەربرد ... جگە لەو فلیمانە بەدەیا فلیمی دیکەی بەرهەم هێناوەو دوا فلیمی بەناوی – پیلانی خێزان – لە ساڵی ١٩٧٥ بەرهەم هێنا .

سەرچاوە:– رۆژنامەی – التاخی – ژمارە/٥١٥٩ .

١٨٩٩/٨/٢ نووسەرو رووناکبیری ناوداری ئەرژەنتینی – خۆرخێ لویس پۆرخێس – لە شاری بۆینس ئایرس چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ... دوای لە دایك بوونی بەماوەیەکی کەم گوواستیانەوە پالێرمۆ ، کە ناوچەیەکی میللی پراوپڕی مەیخانەو تیاترۆخانە بوو ... ئەو کەش و هەوایەشی بە ئاشکرا لە نووسینەکانی بۆ ڕێخرا ڕەنگی داوەتەوە .

باوکی خۆرخێ پارێزەرو مامۆستای دەروونزانی بوو ... رووناکبیرێك بوو کە بروای بە ئانادکیزمی و ووجوودی هەبوو... دایکی خۆرخێش ئافرەتێك بوو لەیەکێك لەخانەوادەی شۆڕشگێران بوو ... لە بەر ئەوە خۆرخێ زۆر سەرسام بوو بەتواناو لێهاتوویی دایك وباوکی ... دایکی لە تەمەنی ٩٩ ساڵیدا کۆچی کردو لانەیەکی گرنگ بوو بۆ خۆرخێ .

لە ساڵی ١٩٠٨ خۆرخێ چووە قوتابخانەو بەردەوام بوو لە خوێندن ... لە ساڵی ١٩١٤ باوکی چاوەکانی کوێر بوو و بەو هۆیە بەرەو ئەوروپا کۆچیان کرد ، دوای ئەوە چوونە پاریس و لەوێش چوونە سویسراو لە ژنێفی پایتەختی نیشتەجێ بوون .

دوای ئەوە خۆرخێ دەستی کرد بە خوێندنی زمانەکانی ئەڵمانی و لاتینی و فەرەنسی و ، لە هەمان کات چەندین هاورێ و دۆستی پەیداکرد ... دوای ئەوە کۆلێژی – کالڤن –ی تەواوکرد ، دوای ئەوە دەستی کرد بەسەرەتای نووسینەکانی ... دوای ئەوە یەکەم بەرهەمی خۆی بڵاوکردەوە ... دوای ئەوە خۆرخێ توانایەکی باشی لە ئەدەب پەیداکرد ... لە ساڵی ١٩٢١ گەرانەوە بۆ شاری بۆینس ئایرسی پایتەختی ئەرژەنتین .

لەساڵی ١٩٢٣ کۆمەڵە شعرێکی لەکتابێکی ٦٤ لاپەرەیی بەیارمەتی باوکی بڵاوکردەوە ... ئەم نووسەرە بەردەوام بوو لەکارە هەمەلایەنەکانی تاکوو لە

تەمـەنی ٨٦ ساڵیدا لـە ١٩٨٦/٦/١٤ ماڵئاوایی لە گەل و نیشتیمان و بواری نووسین کرد لە وولاتەکەیدا .

سەرچاوە:- مەوسوعەی فەلسەفە – دانانی – دکتۆر عەبدولرەحمان بەدەوی – بەرگی /٢.

١٨٩٩/٩/١٢ باڵوێزی رژێمی عوسمانی لە وولاتی سووید شەریف پاشای خەندان خەلاتی نیـشانەی شمـشێری لەلایـەن شانـشینی سـووید پـێ بەخـشرا بـەهۆی هەڵوویستە بوێرەکان .

١٨٩٩/٩/١٤ پیرە مێردی شاعیری نەتەوەیی و نیشتمانی کورد لە سەر فەرمانی سـوڵتان عەبدولحەمیـدی دووەم ، دەکرێتـە ئەنـدامی ئەنجوومـەنی شـاری ئەستەمبۆڵ ، کە ئەوکات پایتەختی ئیمپراتۆریەتی دەوڵەتی عوسمانی بوو ، بەهۆی رۆڵی گرنگی لەکارە پیرۆزەکانی بەرامبەر بە گەلانی ژێـر دەسـەلاتی عوسمانیدا .

١٨٩٩/١١/١١ هەڵگیرسـانی جـەنگی بووێرزەکـان بەسـەرکرایەتی سـەرۆکی کۆمارەکـەیان – پۆل کرۆچر– دژی بەریتانیا و یەکەم پێکـدادان لـە بەرژەووەنـدی بووێرزەکان بووە لو وولاتەکەدا .

بـەڵام دوای ئـەوە هێزەکـانی سـووپای بـەریتانیا توانیـان دەسـت پێـشخەری بـەرەو سـەرکەووتن بەدەسـت بێـنن ، بەگەڕاندنـەوەی شـاری بریتۆریـا لــە ١٩٠١/٦/٥. کـە ئـەوکات رژێمـی ئـەڵمانیا پـشتگیری لـە بووێرزەکـان دەکـرد بەچەك و تەقەمەنی و پارە لەرێگەی نامیبیا .

١٩٠٠

٤ / ٢ / ١٩٠٠ شـاعیرو نووسـەرو سیناریۆ نووسـی فەرەنسی – ژاك پرێڤێـر – لـە گـەرەکی نوێی سەر رووباری سینی نـاو شـاری پاریسی پایتـەختی فەرەنسا چاوی بە جیهــان هــەڵهێناوە ... دوای تــەواوکردنی خووێنــدنی ســەرەتایی واز لــە خووێنــدن دێــنێ و روو لــەدابینکردنی رۆژانــەی ژیــان دەدات و لــە ســەر شەقامەکان دەبێتە فرۆشیاری گەرۆك .

لـە سـاڵی ١٩١٧ بەشـداری لـە خۆپێـشاندان دەکـات کـە دژ بەجـەنگی یەکـەمی جیهـانی ئەنجامـدراو ، ژاك تۆمـەتباردەکرێت و دەسـتگیردەکرێت و ماوەیـەك لەبەندیخانە دەمێنێتەوە ... دوای ئازادکردنی بە هـۆی توانـای نووسـینەکانی لە گۆڤاری دیلابری کاردەکات ... دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٢٥ تێکەڵی کۆمـەڵێك

شـاعیرو ئـەدیب و نیگـار کـێش دەبێـت ، لەوانـەش ئەنـدریا بریتـۆن و مـاکس ئیرنـست و چەندین کەسایەتی دیکە جوولانەوەی سـووریالی دادەمـەزرێنن و ئەویش وەك ئەندامێکی چالاکی ئەم جوولانەوەیە لە هەموو شاعیرەکانی دیکە جەماوەر لەخۆ نزیك دەکاتەوە .

بــەڵام دوای هەڵوەشــانەوەی جوولانەوەکــە پریڤێــر خــۆی لەجــەماوەری کرێکاری نزیك دەکاتەوەو بەرگری لـەماف و ژیـان و کـاری کرێکـاران دەکـات و لەگەڵ جۆزێف گوزمانی ئاوازدانـەر ئـاواز بۆ ژمارەیـەك چامە دادەنێن . دوای ئـەوە سـیناریۆ بـۆ فلیمـی – تـاوان لانـگ – کـە لـە سـاڵی ١٩٣٥ چـان رێنـوار دەریهێناو فلیمی مارسیل کارتی ، کە ئەویشیان دراماییەکی کۆمیدیانە بوو کە لەساڵی ١٩٣٧ پێشکەشی کرا .

لە ساڵی ١٩٤٦ ژاك پرێڤێر یەکەم دیوانی بەناوی – ووشـەکان – بڵاوکـردەوە . دوای ئــەوە ئــەم مرۆڤــە توانــادارە لــەکارەکانی بــەردەوام دەبێــت تــا لــە ١٩٧٧/٤/١١ بەنەخۆشی کۆچی دوایی دەکات لە وڵاتەکەیدا .

١٩٠٠/٢/٢٧ دامەزرانـدنی یانـەی – بـایرەن میـونخ ، یاریگـا ، الیـانتس ، ئـەرینا – لـە وولاتــی ئـەڵمانیا ، کـە جێگـەی ٦٦,٠٠٠ هـەزار هـاووڵاتی لێدەبێتـەوە لـە یاریگاکەدا .

١٩٠٠/٥/ خــەباتگێرو شۆرشــگێری کــورد – حوســێن قونجــۆ – کــە یــەکێك بــوو لــە لایەنگرانی ئیبراهیم پاشای مللی ، کە لە عەشیرەتی دینـان بـوو ، هەڵسا بـە کووشـتنی /٧ سـەربازی سـووپای عوسمـانی لـە شـاری مـاردین لـە بـاکووری کوردستانی ژێر دەسەلاتی عوسمـانی ، لـە پێنـاو سـەلماندنی بـوونی کـورد لـە کوردستاندا.

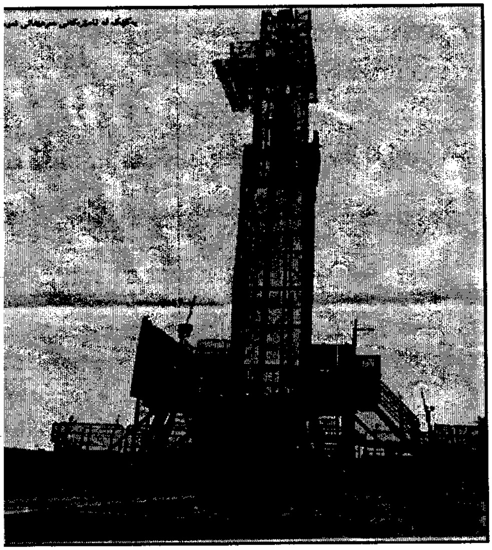

١٩٠٠/٥/١ قۆناخی یەکەمی بەرهەم هێنانی نەوت لە رۆژ هەلاتی ناوەراست دەستی پێکردوو بەردەوام بوو تاکوو سالێ ١٩٣٨ . هەروا دوای ئەوە دەست پێکردنی قۆناخی دووەم لە بەرهەم هێنانی نەوت تاکوو ئەمرۆ.

واتە قۆناخی یەکەم لە سالێ ١٩٠٠ تا١٩٣٨ و قۆناخی دووەمیش لە سالی ١٩٣٨ تاکوو ئەمۆ بەردەوام بووەو بەردەوام دبێت ، لە قۆناخی یەکەمی دەست پێکردن بە دۆزینەوەی چاوگە نەوتیەکان لە - لوبنان ،سووریا ، ئسرائیل ، رۆژهەلاتی ئوردن ، ئێراق ، کوێت ، بەحرێن عەرەبی سعوودی ، لە گەلێ هەندێك لە وولاتانی دیکەی عەرەبی و باشووری ئێران- کە وولاتی فارس جێگەی گرنگی پێدان بوو ، بۆ یەکەم جار ئەویش لە لایەن ئەندازیاری بەریتانی - ویلیام ك- دارکی لە سالێ ١٩٠١ لە ناوچەی قەسرشیرین توانی بۆ ماوەی ٦٠ سالێ ئیمتیاز- ئیمتیازداری- وەربگرێت لە دوای گەرانێکی زۆر ، ئەم ئەندازیارە توانی لە باشووری ئێران لە سالی ١٩٠٣ نەوت بەرهەم بێنێت ، بە یارمەتی کومپانیای -بۆرما- ی بەریتانیابۆ نەوت . ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە پەرەسەندنێکی خێرا بە پلەی یەك لە سالێ ١٩٠٩ بە دەست بێنێ بە دامەزراندنی - کومپانیای نەوتی ئەنگلۆ فارسی - دوای ئەوە لە سالی ١٩١٢ وولاتی فارس بەستراوە بە بەریتانیا بە شێوەیەکی توووند وئەو کومپانیا یە توانی نیوەی سەرمایەکە بکاتە خاوەنداریەتی خۆی و بە دامەزراندنی ١٦ بەرێوەبەر کە دووان لەو بەرێوەبەرانە مافی بە کارهێنانی ڤیتۆیان هەبوو لە سەر بەرێوەبەرایەتیەکانی دیکەدا

ئەو پەیوەند ییەی کە لە نێوان بەرپرسانی ئەوکومپانیایە هەبوو، لە نێوان کومپانیاکانی ئەمەریکاو حکومەتی بەریتانیاو حکومەتی فەرەنسانەبوو .

لەوکاتیش چاوگە نەوتیەکان کە کەوتبوونە باشوورو پەرەسەندنێکی باشیان بە خۆوە بینی کە کێلگە نەوتی – هافت کل –توانی ۹۰۰۰۰۰۰ملیۆن تەن لە نەوت بەرهەم بێنێ لە گرنگترین کێلگەکانی دیکەی جیهان .
هەروا ئەم نەوتەش لە ڕێگەی هێلەکانی بۆریی بە ناوچەی شاری –عەبادان – دەگەیاندراکەنداوو لەوێش ڕەوانەی بەریتانیا دەکرا ... لەو کاتەدا کومپانیای –ئیمتیاز – هەرێمەکانی باکووری لە خۆ گرتبوو ، کە لە پێنج هەرێم پێك هاتبوون کە ئەمرۆ ئەم هەرێمانە گرنگیەکی زۆریان هەیە لە بەرهەم هێنانی نەوت لە کێلگەکاندا .

سەرچاوە :– دراسات جغرافة المائية حول الشرق الاوسط –چاپی یەکەم /۱۹۸۳

۱۹۰۰/٥/١٤ پێشبرکێی یاریەکانی پاڵوانیەتی – ئۆڵەمپیات – لە شاری پاریسی پایتەختی فەرەنسا ئەنجامدراو بەردەوام بوو تاکوو ۱۰/۲۸ ی هەمان ساڵ لە نێوان یاریزانەکانی وولاتانی بەشدار بوو لەم یاریە جیهانیە لە وولاتی فەرەنسادا .

۱۹۰۰/٥/۲۳ لەدایك بوونی فەیلەسوف و کۆمەڵناسی گەورەی ناوداری سەدەی بیستەم – ئاریك فرۆم – رابەری قوتابخانەی فرانکفۆرت لەشاری فرانکفۆرتی ئەلمانیا .
شایانی باسە کە ئاریك لە ساڵی ۱۹۲۲ بەڵگەنامەی دکتۆرا بەناوی – یاسای جوولەکە – بەدەست دێنێ و هەروا لە ساڵی ۱۹۳۰ لەشیکردنەوەی دەروونزانیش دەبێتە پسپۆر ... دوای ئەوە لەساڵی ۱۹۳۲ بەرەو وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەڕوات و کۆمەڵگای ئەو وولاتە دەکات بەمەڵبەندی توویژینەوەکانی ، لە هەمان کات لەزانکۆی نیۆرك دادەمەزرێت . لە ساڵی ۱۹۵۰ پەیوەندی بەپارتی سۆشیالست دەکات .
لەساڵی ۱۹٦٥ دکتۆرای فەخری لەزانکۆی مەکسیك وەردەگرێت ... دوای ئەوە دەگەرێتەوە ئەورووپاو لە وولاتی سویسرا نیشتەجێ دەبێت و لە ساڵی ۱۹۸۰ کۆچی دوایی دەکات .

۱۹۰۰/٦/۲۰ لە دایك بوونی فەیلەسوفی ئیتالی – ئینریکۆ کاستلی – لە رۆمای پایتەختی ئیتالیا . ئەم نووسەرە گرنگی بەبەشی فەلسەفەی ئایینی داوە . بەڕێوەبەری – پەیمانگای خوێندنەکانی فەلسەفە – بووە لە رۆما و مامۆستای فەلسەفە بوو لە ساڵی ۱۹٤۰ تاکوو ۱۹۷۰ لە زانکۆی رۆما . هەروا سەرنووسەری گۆڤاری – محفوظوت الفلسفة – بووە . بیروو بۆچوونەکانی لە نێوان ئایینی بوون بووە ، واتە – المپالیە – المادیە – و بەردەوام بووە لەکارە

هەمەلایەنـەکانی تـاکوو لـە ١٩٧٧ /٣/١٠ لـە رۆمـا کۆچـی دوایـی دەکـات لـە وولاتەکەیدا .

١٩٠٠/١١/٨ لـە دایـك بـوونی نووسـەرو رۆژنامـە نـووس و ئەکتـەری سـینەما – مارگرێت یـۆجین مێشێل – لەشاری ئـەتلانتای وولایەتـە یـەکگرتووەکان ئەمـەریکا ... بـاوکی یاساناسـی ڕەسـەنی سـکوتلەندی و دایکـی ئیزابیـل سـتیف لـە رەگـەز ئیرلەندی بووە .
لەماوەی کارە هەمەلایەنەکان و راگرتنی هاوسەنگی لە کارەکانی توانییەتی لەماوەیـەکی کـورت ١٠ خـەلاّتی ئۆسـکارت وەربگرێـت ... خـاتوو مارگرێـت لـەکاتی جـەنگی دووەمـی جیهـان ، لـە رێکخراوی خاچـی سـووری ئەمـەریکی کاردەکات و لەشاری فیموترێسی فەرەنسی خواردن و کـەل و پـەلی پزیشکی بە لێقەوماوان دەبەخشێ .
هـەر بۆیـە لـە سـاڵی ١٩٤٩ نازنـاوی هاونیـشتیمانی فـەخری ئـەم شـارەی فەرەنـسای پێدەبەخـشرێ ... بـەلاّم دوایـی لـە ١٩٤٩/٨/١٨ بەکارەسـاتی ئۆتۆمبیل گیانی لەدەست دەدات . لە ١٩٩٧/٥/١٦ ئەو خانووەی مارگرێت کە رۆمانی بابردەلەی تێدانووسی بوو کرایە مۆزەخانە ، کە لە ناوەراستی شاری ئەتلەنیتە ... لەو مۆزەخانەیەش بەدەیا بەڵگەنامەو رۆمـان و فلیمـەکانی تیایـە لەگەڵ کەل و پەلی تایبەتی و پۆستکارت لە وولاّتەکەدا .

١٩٠٠/١٢/١٦ لـە ئاکـامی گفتووگـۆی دوورو درێـژو نهێنـی لـە نێـوان شانـشینی فەرەنـسا و شانشینی ئیتاڵیا ، لە ئـەنجام هـەردوو لا رێکـەوتن لـە سـەر ئـەوە مۆرکرا ، کە ئیتاڵیا دان بنێ بە داگیر کردنی وولاّتی توونس لە لایەن دەسەلاّتی فەرەنسا و ، هەروا نانناني فەرەنسا بە دەسـەلاّتی ئیتاڵیـا لـە سـەر تەرابلسی رۆژئـاوا لـە ناوچەکەدا .

سەرچاوەکان

– میدیا –ئی – م– دیاکۆنۆف – دار الحکمة – لندن.

– چەند لاپەریەك لە مێژووی کورد– لازاریف.

– الثقافة الجدیدة– گۆڤارێکی مانگانەی پارتی کۆمۆنیستی ئێراقە.

– بیری نوێ– گۆڤارێکی وەرزی پارتی کۆمۆنیستی کوردستانە.

– کوردستان والکرد– جواد مەلا– وطن مقسم وامة بلا دولة.

– رادیۆی لەندەن– پرۆگرامی السائل والمجیب.

– رۆژ ژمێری – پانۆرامای کوردستان.

– چەند لاپەڕەیەك لەمێژووی کورد بەشی /١–٢، د. کەمال مەزهەر ئەحمەد.

– هەولّم داوە لەتەلەفزیۆن و گۆڤارو رۆژنامەکان کۆم کردۆتەوە لەگەلّ نووسینەکانی خۆم کە دەستنووس بوونەو بابەت لەدوای بابەتی جیاجیا بلاّوکراونەتەوە.

– کوردستان‌و کورد– شەهید دکتۆر عەبدولرەحمان قاسملۆ.

– شۆرشی شێخ عووبێدوللای نەهری– محەمەد حەمە باقی .

– شۆڕشەکانی شێخ سەعیدی پیران لەباکووری کوردستان.

– کورد– باسیلی نیکیتین– وەرگێرانی: دکتۆر نووری تالّەبانی .

– المشکلة الکردیة في الشرق الاوسط– د. حامد محمود عیسی .

– سالّنامەی کوردستان– دانانی: عەلی کەندی – چاپی سێیەم – تاران– ٢٠٠٦.

– تأریخ الدولة العثمانیة – مامۆستا محمد فرید المحامي ، چاپی نۆیەم – دار النفائس– بیروت .

– سنتان ڤ کوردستان– ١٩١٨–١٩٣٢ – دیلبوە– آ– هی فەرمانرەوای رامیاری هەولێر– وەرگێرانی: فوئاد جەمیل –چاپی یەکەم– بەیرووت.

– القانون الدولي العام – دکتور عصام العطیة – چاپی شەشەم– ٢٠٠١ – وەزارەتی بالاّی فێرکردن‌و تووێژینەوەی زانستی– بەغدا.

– رۆژنامەی – الحیاة – چاپی بەیرووت – ژمارەی سالّەکانی ٢٠٠١–٢٠٠٢–٢٠٠٣–٢٠٠٤–٢٠٠٥–٢٠٠٦ –٢٠٠٧ .

– رۆژنامەو گۆڤارەکانی هەرێمی کوردستان– خەبات – کوردستانی نوێ – گولان– رامان – کاروان – سەردەمی عەرەبی– رێگای کوردستان– گولانی عەرەبی– سەنتەری برایەتی.

– فەرهەنگی رووداوەکانی کوردستان‌و ولاّتانی جیهان– دانانی: عەلی کەندی – چاپی یەکەم– تاران – ٢٠٠٥.

– کەنالّی ئاسمانی تەلەفزیۆنی جەزیرە – پرۆگرامی – في مثل هذا الیوم–.

– اسرائیل الکبری – دراسة في فکر التوسعي الصهیوني – دکتور اسعد زوق – دار الحمراء–بیروت. الطبعة الرابعة – ٢٠٠٣.

– تأریخ اوروبا ڤ العصر الحدیث– دانانی : هـ. ا. ل. فیشر– دار المعارف– چاپی نۆیەم.

– قصة الحضارات – دانانی – ول دیورانت – وەرگێرانی: محمد بدران– مصر– مهرجان القراة للجمیع.

٢٦- معجم الحروب – دانانی : دکتور فردریك معتوق- چاپی یەکەم- بەیروت- لوبنان.
٢٧- لمحات اجتماعیة عن تاریخ العراق الحدیث – دکتور علی الوردی – توزیع مکتبة الصدر- تاران – ئێران.
٢٨- التاریخ الاسلامی – دانانی: دکتور محمد شاکر – المکتبة الاسلامیة- چاپی هەشتەم- بەیروت – ٢٠٠٠.
٢٩- الارهاب الدولي وانعكاساته علی الشرق الاوسط خلال الاربعین قرنا- دانانی سفیر: دکتور حسین شریف- الهیئة المصریة العامة للکتاب- ١٩٩٧- میسر.
٣٠- دراسات في الحرکة الکردیة المعاصرة- ١٨٣٣ -١٩٤٦ دانانی: دکتور عوسمان عەلی- چاپخانەی رۆشنبیری حکومەتی هەرێمی باشووری کوردستان.
٣١- القاموس السیاسی – ئامادەکردنی: احمد عطیة – چاپی سێیەم- دار النهضة العربیة -شارع عبدالخالق – قاهیرە – میسر.
٣٢- تاریخ الوزارات العراقیة – دانانی : عبد الرزاق ئەلحوسنی – چاچی شەشەم- بیروت – ١٩٨٢,
٣٣- نەتەوەکان‌و دەوڵەتی سۆڤیەت – هیلین کاریردا کلوس- وەرگێرانی بۆ زمانی عەرەبی: هزی عبود – بەیروت – چاپی یەکەم- ١٩٧٩.
٣٤- مقالاتی – شەهید سامی عەبدولرەحمان- باشووری کوردستان- هەولێر.
٣٥- عەبدولکەریم قاسم – رؤیة بعد الشعرین- حسن العلوی- چاپی یەکەم- العراق..
٣٦- الحیاة السریة لصدام حسین – دانانی: انیس الرغیدی- چاپی یەکەم -٢٠٠٤- میسر.
٣٧- راپەرینی کوردە عەلەویەکانی دەریسم- هانز- لۆکای کبیسیر- ١٩١٩-١٩٢١ قۆچگیری- وەرگێرانی لەفەرەنسیەوە – نەجاتی عەبدوڵلا.
٣٨- کوردستانی پشت قەفقاس- دکتۆر -ئەفرسیاو هەورامی – لەبلاوکراوەکانی – ژین- باشووری کوردستان- سلێمانی.
٣٩- تاریخ العراق بین احتلالین – پارێزەر – عەباس عەزاوی چاپی یەکەم- هەشت بەشەکە.
٤٠- شەرەفنامە -شەرفخانی بەدلیسی -وەرگێرانی هەژار – ١٩٧٢ لەلایەن کۆری زانیاری کورد بەچاپ گەیاندراوە- چاپخانەی نعمان – نەجەف.
٤١- کوردو کوردستان – بەرگی ١-٢-٣ محەمەد ئەمین زەکی – لە دار اسلامی بغداد بەچاپگەیاندراوە -١٩٣١.
٤٢- کوردو عەجەم – نەوشێروان مستەفا ئەمین – مێژووی سیاسی کوردەکانی ئێران -سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان-سلێمانی -٢٠٠٥.
٤٣- کورد – تورك – عەرەب- سیسیل جون ئیدمۆندی- وەرگێرانی حامد گەوهەری- دەزگا، چاپ و بلاووکردنەوەی ئاراس- ٢٠٠٤.
٤٤- فی الاداب (ف. إ. لینین) – وەرگێرانی لە رووسیەوە- یوسف حلاق بلاوکردنەوەی وەزارەتی رۆشنبیری – دیمەشق -سوریا -١٩٧٢.
٤٥- مێژوو – دکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد – بە یاریدەدەری ئەمیندارێتی گشتی رۆشنبیری ولاوان چاکراوە -بەغدا ١٩٨٣.
٤٨- چەند لاپەرەیەك لە مێژووی گەلی کورد – دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد- بەرگی دووەم- ئامادەکردنی: عەبدوڵلا زەنگەنە- هەولێر – چاپی یەکەم – ٢٠٠١.

٤٩- یاداشتەکان - رەفیق حلیمی -بەشی یەکەم و دووەم - کوردستانی ئێراق شۆڕشەکانی شێخ مەحمود -چاپخانەی رۆشنبیری - بەغدا - ١٩٨٨.

٥٠- هەڵوێستنامە- عەلی کەندی - بەرگی یەکەم - چاپی یەکەم- هەولێر- ٢٠٠٦.

٥١- قصة الديانات -سليمان مەزهەر - کتێبخانەی مەدبولی - چاپی دووەم - میسر -٢٠٠٣.

٥٢- کوردستان لە ساڵەکانی جەنگی یەکەمی جیهان - دکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد - وەرگێرانی بۆ عەرەبی: دکتور محەمەد مەلا عەبدولکەریم - چاپی دووەم -بەغدا -١٩٨٤.

٥٣- راپەرینی شێخ سەعیدی پیران - رۆبەرت ئۆلسن -١٨٨٠-١٩٢٥ وەرگێرانی ئەبوبەکر خۆشناو- زەنجیرە کتێبی دەزگای چاپو پەخشی سەردەم - سلێمانی -١٩٩٩.

٥٤- تاريخ الاكراد- تۆماس بوا- وەرگێرانی - محەمەد تیسیر میرفات - دار الفكر المعاصر- بيروت -لوبنان - چاپی یەکەم -٢٠٠١.

٥٥-حول مسألة الاقطاع بين الاكراد - أ. شامیلیۆف- وەرگێرانی- دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد - چاپی دووەم- بەغدا - ١٩٨٤.

٥٦- قضايا كردية معاصرة - كركوك والانفال -الكردو توركيا - دكتور جبار قادر - دار ئاراس للطباعة والنشر - چاپی یەکەم - ٢٠٠٦.

٥٧- کورد لەجەنگی رووسیا لەگەڵ ئێران و تورکیا . پ. ی- ئەڤیریانۆف -وەرگێرانی لە رووسیەوە دکتۆر ئەفرسیاو هەورامی -سلێمان -٢٠٠٤.

٥٧- كركوك وتوابعها حكم التاريخ والضمير - دراسة وثائقية عن قضية الكردية في العراق - دکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد= بەشی یەکەم - وەزارەتی رۆشنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان - سلێمانی .

٥٨- المستبد - زهیر ئەلجەزائری - صناعة القائد - صناعة الشعب- چاپی یەکەم - بیروت -بەغدا - ٢٠٠٦.

٥٩- عصر ناپلیۆن - تاريخ الحضارة الاوروبية ف ١٧٨٩-١٨١٥ - ول دیورانت - وەرگێرانی دکتۆر عەبدولرەحمان عەبدوڵلا شێخ - دار الجبل - بیروت -٢٠٠٢.

٦٠- تاريخ الرومان - دانانی نجيب ابراهيم طراد -تقديم دکتور محمد رینهم عزب - مكتبة ومطبعة القدر-١٩٩٧.

٦١- موسوعة الفلسفة - دانانی دکتۆر عەبدولرەمان بەدەوی - بەرگی - ١-٢-٣. تاران - ئێران ..

٦٢- مێژووی ئیبن خەلدوون - ئامادەکردنی - محەمەد سالح هاشم - خانەی کتێبی زانستی - بەروت .

٦٣ -مقدمه ابن خلدون - مو سسه الرساله ، الناشرون - مستەفا شێخ مستەفا - چاپی یەکەم / ٢٠٠٧

٦٤ - مێژووی - تەبەری - - دار ابن کثیر ، چاپی یەکەم - دیمەشق - بەیروت .

٦٥ - الكامل فی التاريخ - ابن اسیر - دار المعرفە - بەیروت ، لبنان - چاپی یەکەم /٢٠٠٢ .

کورتەیەك لە ژیاننامەی – نووسەر

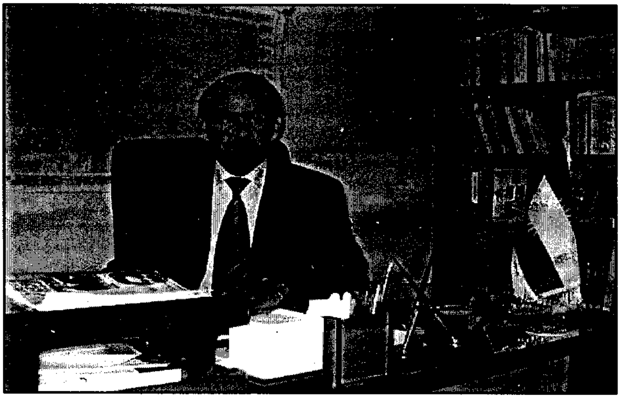

گــەر بــەراوود لــە نێــوان ژیاننامـــەی نووســـەران بکەینـــــەوە ، بۆمـــــان دەردەکـــــــەوێ کـــــــە نووســـەران ، یـــاخوود دانــەران ، جــا لــە هــەر بووارێـــك ب بگـــرە لـــە نووســـینەوەی مێـــژووو جووگرافیـــــاو زمـــــان وکەلتوورو داب ونەریت و شارستانیەتی هەر نەتەوەیەك لە سەر گۆی زەویدا .

کە ژیاننامەی نووسەران زۆر لە یەك دەچێ ، جا لە بوواری هەژاری و کەم دەرامـەتی بێـت ، یاخوود لە ئاستی بڕوانامەی خووێندن بێت ، یاخوود لە ئاستی پەیووەندیە کۆمەڵاتیـەکان بێت .

بەڵام سەرچاوەی بوونی تووانای نووسەر لە هەموو بووارە جیاجیاکاندا ، هۆکاری چ ئێش وئـازار و نالـەباری ئـەو نووسـەرەیە لـە نـاو پەیووەندیـەکانی کۆمـەڵگاو لـە نێوان کۆمـەڵگاو دەسەڵاتدا .

ئـەویش بـە هـۆی چەوسانەوەو نـەبوونی داد پـەروەری لـە دەسـەڵا ت و پەیووەندیـەکان لـە هەموو بووارەکانی ڕامیاری و ئابووری بازرگانی و نەتـەوەیی و نیشتیمانی و کۆمەڵایـەتی و ڕۆشەنبیری و زمان و مێژوو داب و نەریت و و کەلتوورو شارستانیەت .

بەتایبەتی کۆمەڵگای کوردو مێژووی چەوسانەوەی داگیرکردنی و لەت لەتکردنی لە لایـەن ڕژێمەکانی دابەش کەر، لە پێناو پاراستن و بتەووکردن وبە هێز کردنـی بەرژەوەندیـەکانیان . بە دروسـتکردن و پێکهینـانی دەووڵـەت لەسـەر خـاکی گـەلانی دیکـە لـە هـەرێم و ناوچـەو جیهاندا ، لەوانەش گەلی کوردو خاکی کوردستان .

جـا عەلـی کەنـدیش یەکێکـە لـەو نووسەروو دانەرانـەی کـە بـەو قۆناخـە نـا لەبارانـە تێپـەر بـــووەو بۆتـــە هـــۆی سەرچـــاوەی پێنووســـەکەی بەنووســـین و گەیانـــدنی پەیامەکـــەی بـــۆ کۆمەلگای گەلی کوردستان . کە ئەویش:–

ناوی تەواوی— عەلی عوومەر عەلی فەتاح —ە و ناسراو بووە بە — عەلی کەندی — و لەساڵی ١٩٥٣ لە گووندی سەر بەشاخ ، کە مەڵبەندی هۆزی سیانەو سەر بەناحیەی دیبەگەی سەربە قەزای مخموری پارێزگای هەولێرە لە باشووری کوردستان ، چاوی بە جیهان هەڵهێناوە ، لە بنەماڵەیەکی هەژاری جووتیار لەم گووندەدا .

هەروا عەلی کەندی بۆ یەکەم جار لە لای مەلای ئاینی ئیسلام دەستی کردووە بە خووێندن لە حووجرەی فەقێیان لە مزگەوتەکان .

دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٦٠ چۆتە قوتابخانە لە قەزای مەخموور . جا لەوکاتە بە هۆی هەژاری خێزانەکەی و نەبوونی توانای دارایی باوکی ، لە گەڵ خووێندن لە پشووی هاوینە کاری کردووە ، بە کاری بەرخەوانی و شووانی و کرێکاری و دروێنە کردن و جووت کردن و کاریدیکەی لە توانایدا هەبووە ، لە پێناو بەرەو باش بوونی باری گووزەرانی ژیانی خێزانەکەو یارمەتی دانی باوکی لەم بووارەدا .

هەروا دوای تەواوکردنی قۆناخی خووێندنی سەرەتایشی دەرچوونی بە پلەی دووەم لە سەر ئاستی قەزای مەخموور لە خووێندن و بەهۆی باری رامیاری و بیروو بۆچوونی ئەو خێزانەوە ، لە هەمان کات بە هۆی هەڵووێستی عەلی کەندی فەرمانی دەست گیر کردنی لە مانگی/ ١٩٦٦/٧ لەلایەن داروودەستەکەی رژێمی بەعسی بۆ دەردەچێ لە قەزاکەدا .

هەر بەم هۆکارەش لە ١٠/ ٩ / ١٩٦٧ رووی لە شاخەکانی کوردستان کرد بە پەیووەندی کردنی بە پێشمەرگەی شۆرشی ئەیلولی مەزن لە لقی پێشمەرگەکانی پارتی کۆمۆنیستی ئێراق لقی / هەرێمی کوردستان ، لە دەڤەرەکانی رانیە و قەلآدزێ و رەواندوزو پارێزگاکانی سلێمانی و هەولێرو بە ردەوام بوونی تاکوو ٢٠ /٣ /١٩٧٢ .

لەو ماوەیەشدا بەهۆی خراپی باری خێزانەکەی لە کاتە بەردەستەکانی کاری کردووە بۆئەوەی ژیانی خۆی و خێزانەکەی بەرەو باشتر ببات لەو کاتدا .

دوای ئەوە گەراوەتەوە پارێزگای هەولێرو چۆتە قەزای مەخموور بۆ کاری پارتایەتی و بۆتە کادیر لە قەزای مەخموورو بە بەردەوام بوونی لە پایەکانی لە پارتی کۆمۆنیست تاکوو ١٩٧٩/٣/١٢ ، کە ئەندامی لیژنەی ناوخۆی پارتی کۆمۆنیست بووە لە لیژنەی پاریزگای هەولێر لە باشووری کوردستان .

دوای ئەوە لە ١ / ٧ / ١٩٧٥ چۆتە شاری مۆسکۆی پایتەختی یەکێتی سۆڤیەت ، ئەویش بە خووێندنی لە پەیمانگای زانستە کۆمەلآیەتیەکان ، ی سەر بە ئەکادیمیای زانستی کۆمەلآیەتیەکانی یەکێتی سۆڤیەت ، بۆ ماوەی دوو ساڵ بە دەر چوونی بە پلەی زۆر باشە

لـه پیمانگایـەدا ، تـاكوو ١٥/ ٨ / ١٩٧٧ دا و دوای ئـەوه گەراوەتـەوه كـوردستان لـه پارێزگای هەولێر قەزای مەخموور لە دەڤەرەكەدا .

دوای گەرانەوەی لە سۆڤیت لە ١٩٧٨/١٢/١٢ خێزانی پێك هێناوه و باوكی پێنج كوره ، و هەموویانی بە ئامانجێكی باش گەیاندوو لـە پلەكانی فەرمانبەریـەتی و سێ لـە كورەكـانی خێزاندارن لە شاری هەولێردا .

هەر لە ١٩٧٩/٣/١٢ بە فەرمانبـەر دامـەزراوه لـە بەرێوەبەرایـەتی گەشت و گـوزار لـە هاوینـە هـاواری سـەلا حـەدین – پیرمـام – لـە كۆمـەڵگای سـەره ڕەش لـە پارێزگـای هـەولێر ، بـە بەردەوام بوونی كاری فەرمانبەرێتی . سەرەرای ئەوەش لە دوای سـاڵی هەشـتاكان بەهۆی مـل كـەچ نـەكردنی بـۆ داخوازیـەكانی دارو دەسـتەكی بـەعس لـە كـوردو عـەرەب ، كـە لـە ١٩٨٢/٢/١٣ لەلایەن بەرێوەبەرایـەتی ئـەمنی هـەولێر دەسـت گیر كـراوەو رەوانـەی – الهیئـه الخاصه – لە شاری كەركوك زیندانی كراوەو بۆ ماوەی حـەوت مـانگ گیراوه تـاكوو ٦ / ٨ /١٩٨٢ . ئـازاد كـراوه بـێ ئـەوەی هیـچ كەسـێك لـە ئەنـدامان و لایـەنگرانی پارتـەكان و كـە سایەتیەكان تووشی ئێشوو ئـازارو ئەشـكەنجە بكـات --- واتـه ئیعتراف نـەكردن --- و بە سەربەرزی لەو زیندانانەی شەقلاوەو مسیف سەلاحەدین وهەولێرو كەركوك دەرچووه .

دوای ئـەوه بـۆ جـاری دووەم لـه ١٩٨٥/٥/١٩ لـه لایـەن پیـاوانی موخابـەراتی پارێزگـای مووسڵ ، كە لەو كاتە سەرباز بوو لە مەدرەسە قتـالی مووسـڵ دەسـتگیر دەكرێ و رەوانـەی موخابـەراتی گـشتی شـاری كـەكوك دەكرێـت ، كـە ئـەم بەرێوەبەراتیـه گـشتیه بـۆ هـەموو شـارەكانی كوردسـتان بـوو وەك مووسـڵ و كـەركوك و هـەولێرو سـلێمانی ودهـۆك . كـە فـەرمانی دەسـت گیركردنـی لەلایـەن بەرێوەبەرایـەتی ئـەمنی هـەولیرو ئـەمنی بـاكوورو ئیستخبارات و موخابەرات لە هەردوو پارێزگای مووسڵ وهەولێری بۆ دەرچوو بوو .

لە ئاكام لەم رۆژەدا دەستگیركراو لە زیندانەكانی مووسڵ وكەركوك مایەوه تـاكوو ١٧ / ٩ / ١٩٨٥ بە ئازادكردنی لە دوای داد گایی كردنی ، كە هیچ بەڵگەیەك نـەیتووانی تاوانبـاری بكات بەهۆی دان نەنانی بە كاره نەهێنیەكانی كە لەو كاتدا ئەنجامی دەدا .

هـەوا بـۆ جـاری سـێیەم لـە ٢٥ / ٩ /١٩٩٠ لـە لایـەن ئـەمنی هـەولیر دەسـتگیركراوەتەوه لەسەر هەمان بیرو بۆچوو ن وهەڵوویست . بەڵام بۆ ماوەیەكی كـەموو دوای ئـەوه ئـازاد كـرا .

لـە دوای ٣/١٢ /١٩٧٩ تـاكوو راپـەرینی گـەلی كوردسـتان لـە ١٩٩١/٣/٥ بـە سـەدان جـار لەلایەن بەرێوەبەرایەتیەكانی ئەمن و ئیستخبارات و موخابەرات لە پارێزگای هەولێر بانگ

هێشت کراوەو لێکۆڵینەوەی لە گەڵ کراوەو لە دوای ووتە ناشیرینەکانیان و ئیهانە کردنی علی کەندی ئینجا ڕێگەیان پێداوە لە بەڕێوەبەرایەتیەکانیان دەرچێ .
سـەرەرای ئـەوەش بـۆ دووجـار لـە ریـزی سـەربای سـووپای ئێـراق بـووە بۆمـاوەی ٤,٥ چوارساڵ و نیوو ، بەلاّم ئەو کەسانەی کە کورد بوون و رەفیق حزبیی و ئەمن جاشی خۆ فرۆش ودووژمنی کوردو کوردستان بوون دژی مامۆستا عەلـی کەندی بوون بـە نووسینی راپـۆرت لەسـەری و بە زینـدانی کردنـی ...؟...! . کـە ئێستاش لـەجاران ڕۆلاّیـان و بـاری ژیانیان باشترە لە هەمان دام ودەزگا ئەمنیەکان و حکومەت و خاوەنی هەموو شتێکن ، لـە حکوومـەتی هـەرێمی کوردسـتان و ، بـەلاّم مامۆسـتا عـەلی کەنـدی تـا تـەواو بـوونی ئـەم مێژوونامەیـە خـاوەنی – یـەك سـم زەوی نیـە نـەك لـە سەر گۆی زەوی بگرە لەسـەر خـاکی کوردستانیشدا و ماوەی ژیانی لە کرێ چییایەتی بردۆتە سەر لەم بارو دۆخە تەنگەدا ، و علی کەندیش هەر وەك جارانە لە بیروو بۆچوون و هەڵوویستەکانی بەردەوامەو ڕۆژێك لـە ڕۆژانیش مل کەچی هیچ لایەنێك نەبووە نە لـە ڕابردوو و لـە ئێستادا ، بۆ سـەلماندنی ئـەم ووتان . نووسینەکان ودانراوەکانیشی شاهیدن بۆ ئەم ڕاستیانە .

لە بەرهەم وبلاّکراوەکانی – نووسەر

لە گەڵ ئەوەشـدا عـەلی کەنـدی لـە بـارەی دەستکردنی بە نووسینەکانی کـە دەگەرێتـەوە بۆ ساڵی ١٩٧٤ ، کە لەو کاتەی لە شاری بەغدا بوو ، یەکەم بابەتی لە ڕۆژنامەی --- تـەریق ئەلشەعب – کە زمانحالی پارتی کۆمۆنیستی ئێراق بوو ، لە سەر باری رامیاری و نەتەوەیی بلاّوکردەوە لە ڕۆژنامەکدا . دوای ئەوە لە نووسین بەردەوام بووە بە پێـی بـاروو دۆخـەکانی رامیاری و نەتەوەیی و بووارەکانیدیکەدا . بەرهەمەکانیشی ئەمانەن :–

١– ساڵنامەی کوردستان ، کە یەکەم بەرهەمی نووسینەکانە .
٢– فەرهـەنگی رووداوەکـانی کوردسـتان و وولاّتـانی جیهـان ، کـە بـۆ یەکـەم جـارە لـە کوردستان – چاپی یەکەم /٢٠٠٥ .
٣– مێژوونامە – کە ئێستا لە بەردەستدایە ، چاپی یەکەم / ٢٠٠٦ .
٤– زانین – کە فەرهەنگێکی – کوردی – عـەرەبی – رووسیە ، کە ئەویش بـەرەوە بـە چاپگەیاندن هەنگاو دەنێ .

٥- نەخشەی جیهان – بە زمانی کوردی بە ناونیشانی – کورد لە نێوو نەخشەی رامیاری جیهان – کە بۆ یەکەم جارە لە کوردستان . ئەم نەخشەیە ١٠٠٠٠ دە هەزار دانەی لێ چاپکرا لە ئیران ، بەلاّم لە لایەن دەزگاکانی ئیتلاعاتی ئیران دەستگیر کرا . دوای ئەوە وەك هەدییە لە ٢٠٠٨/٨/٤ پێشکەش بە وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان کرا ، لە ریگەی بەرێوەبەری گشتی پرۆگرام و چاپەمەنیەکان – کاك ئاراز نەجمەدین – لە هەولێر .

٦- سالنامەی کوردستان – بە شێوەی بچووك – تقویم مەنزەدی – کە بۆ یەکەم جارە لە کوردستان .

٧- هەلّوویستنامە – ٢٠٠٦ – بەرگی یەکەم ، کە ئامادەیە بۆ چاپکردن .

٨- ئینسکلۆپیدیای کوردستان و جیهان –چاپی دووەم /٢٠٠٨ .

٩- ئافرەت لە پەیوەندیە کۆمەلاّیەتیەکاندا ، هەنگاو دەنێ بەرەو بە چاپگەیاندن .

١٠- دەفتەری زانیاری – بەندە بە پارکی سامی عەبدولرەمان لە شێووەی – شریت – کە ٢,٥٥ مەتر درێژیەتی ،ئەویش بۆ یەکەم جار بووە لە کوردستان .

١١-بلاّوکردنەوەی زیاتر لە – ٧٥ – بابەت و لێکۆلّینەوە لە بووارەکانی رامیاری و نەتەوەیی و جووگرافی وپەیووەندی کۆمەلاّیەتی و ئافرەت و توویژی گەنج ، لە رۆژنامە وگۆڤارەکان ، لە سەر باروو دۆخی کوردو رووداوەکان لە گەلّ وولاّتانی داگیر کەری کوردو کوردستان و رامیاریەتی لە پەیووەندی نێوو دەوولّەتیدا .

١٢-لە دوای ئەوانە ، ئەوا ئینسکلۆپیدیای مێژوونامەکە بە چووار بەرگ/٤ کەوتە بەردەستتان ، وەك بلێی هەگبەی مێژوو لە بەر دەستتا بێت لە هەموو بووارەکانی – رووداوو بە سەر هات و رێکەووتن و شەڕو ئاشتی و نەتەویی نیشتیمانی و رامیاری و جووگرافی و سەر بازی و ئابووری و بازرگانی کۆمەلاّیەتی و رۆشنبیری و مێژوو وزمان و داب و نەریت و کەلتوور و شارستانیت , لە گەلّ رووداوەکانی پزیشکی و گەردوونی و وەرزش و رووداوەکانی فرۆکە و گرکان و گوومە لەرزەو ئاژەلّ وچەندین بوواری دیکە لە جیهاندا .

زنجیرەی چاپکراوەکانی ساڵی ٢٠٠٩ی
بەڕێوەبەرایەتی گشتیی ڕۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە
بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ژ	ناوی کتێب	ناوی نووسەر	بابەت	نرخ	لاپەڕە
٣٦٢	البعد السياسي للمشكلات القومية "الكرد نموذجا"	د.خليل اسماعيل محمد	دراسة	١٠٠٠	١٠٤
٣٦٣	خۆری ئارابخا کەرکوک و ژیانی عەبدولڕەحمانی نفوس	زانیار سەردار	لێکۆڵینەوە	١٠٠٠	١٠٤
٣٦٤	الاعلام... والصحافه	صابر محمود عبدالله	دراسة	١٥٠٠	١٢٠
٣٦٥	هەڵوێستەکان. دەسکەوتەکان و وتارو دیمانەکانی سەرۆک مسعود بارزانی	ئا: مستەفا سلیم	وتارو دیمانە	-	٥٥٢
٣٦٦	لە درزی هزرەوە	بەهزاد حەویزی	وتار	١٥٠٠	٢٥٦
٣٦٧	توانەوە	غەفوور ساڵح عەبدوڵلا	ڕۆمان	٢٠٠٠	٢٠٤
٣٦٨	مصباح القلوب و مفرج الكروب	ملا عبدالرحمان ملا طه	الجزء الاول	٦٠٠٠	٧٨٤
٣٦٩	مصباح القلوب و مفرج الكروب	ملا عبدالرحمان ملا طه	الجزء الثاني	٧٠٠٠	٨٩٦
٣٧٠	ڕێزمانی ئامرازی پەیوەندی	د. شێرکۆ بابان	لێکۆڵینەوە	٣٠٠٠	٣١٢
٣٧١	مێژووی هونەری فۆتۆ	د. فەرهاد پیرباڵ	لێکۆڵینەوەی مێژوو	٣٠٠٠	٩٦
٣٧٢	پەلکە زێڕینە	سەید مەولود پێخاڵی	فۆلکلۆر	٢٠٠٠	٨٠
٣٧٣	کێ پەنیرێ من ڤەگوهاست؟	و.ئاهیدا دری	چیرۆک	١٥٠٠	١٠٤
٣٧٤	کانەبییان	ڕەزا سەید گوڵ بەرزنجی	ڕۆمان	٢٠٠٠	٢٢٤
٣٧٥	مناخس الالم	د.بشير الطوري	شيعر	١٠٠٠	٢٢٤
٣٧٦	مسرحيتان كوميديتان	عادل دنو	مسرحيه	١٠٠٠	٤٨
٣٧٧	چنینەوە	د. لەتیف محەمەد حەسەن	شیعر	٢٠٠٠	٤٤٨
٣٧٨	کورد و سیستمی نێو دەوڵەتی	د.عوسمان عەلی میرانبەگ	لێکۆڵینەوە	١٥٠٠	١٥٢
٣٧٩	ئاسمانی گەڵا بابردووەکان	نەرمین جەعفەر	شیعر	١٠٠٠	١٢٠
٣٨٠	گۆڤەندێك لە هەڵبەست	موسی زاخۆرانی	شیعر	١٠٠٠	١٠٤
٣٨١	کەلەپووری کوردەواری	عەباس چنارانی	فۆلکلۆر	٣٠٠٠	٢٨٨
٣٨٢	تراژیدیای کوردان	وریا ڕەحمانی	ڕاپۆرتی سیاسی	٢٠٠٠	٢٠٨
٣٨٣	بانگهێشتێك بۆ سەرهەڵدان	ئاشتی ئەلەکەدین	ڕۆمان	٢٠٠٠	٢٠٨
٣٨٤	لە پێناوی تازەگەریی فیکریدا	نەجات حەمید ئەحمەد	گشتی	٢٥٠٠	٥٤٤

٣٨٥	ئاگرپژێن و بورمەلورزەکان	و: ئەمیرە ئیسماعیل	زانستی	٣٠٠٠	١٤٤
٣٨٦	ملحمة سیامند وخجە	مصطفی خۆشناو حمو	لێکۆڵینەوە	١٠٠٠	١١٢
٣٨٧	گەشت و گوزار	قادر باوەجان	گشتی	٥٠٠٠	٤٠٠
٣٨٨	نامەیەك لە قوبرسەوە	ئازاد کەریمی	کورتە چیرۆك	١٠٠٠	٨٠
٣٨٩	چەند لایەنێك ژدیرۆکا ئیسلاما سیاسی	و. جەمال عەبدوڵا	لێکۆڵینەوە	١٠٠٠	٩٦
٣٩٠	چالاکیەکانی وەزارەتی رۆشنبیری/٢٠٠٨	ئا: روقیە عەبدوڵا	چالاکی	---	١٦٠
٣٩١	جەژنێك بۆ پیر	رەووف مەحمود پوور	لێکۆڵینەوە	٤٠٠٠	٣٦٨
٣٩٢	دوایین هەستی ترسناك	سەرهەنگ جەمال	رۆمان	١٥٠٠	١٣٦
٣٩٣	پەرەسەندنی کوردستانی نوێ	و:جەمیل محەمەد ئەرگوشی	رامیاری	٤٠٠٠	٦٤٠
٣٩٤	فرمێسك و تەمەن و خەون	ماریە ئەحمەد	شیعر	١٠٠٠	١٧٦
٣٩٥	برکان التنهدات	دانیال شابۆ	شیعر	١٠٠٠	١٦٠
٣٩٦	دیبلۆماتیك	ماجید نوری	پرۆژە	٥٠٠	٤٠
٣٩٧	مێژووی هاوچەرخ	خالید هەرکی	مێژوویی	٤٠٠٠	٦٦٤
٣٩٨	ئاوکیرینی بۆشایی	محەمەد باوەکر	شیعر	١٥٠٠	١٢٠
٣٩٩	لەپێناوی تازەگەری فیکریدا - بەشی دووەم	نەجات حەمید ئەحمەد	گشتی	٢٥٠٠	٤٠٨
٤٠٠	رێسا	محەمەد وەسمان	پەروەردەیی	٢٠٠٠	٨٠
٤٠١	ستاتیکای شاکاری کوردی	تاریق کارێزی	شێوەکاری	١٥٠٠	١٢٠
٤٠٢	ماڵئاوایی	مجوهل ئیسماعیل	شیعر	١٠٠٠	٨٠
٤٠٣	کورد... عەرەب... شۆڤێنیزم	بەهرام محەمەد (کاکل)	سیاسی	٢٠٠٠	٢٤٠
٤٠٤	رەنگدانەوەی زەمبیل فرۆش لە ئەدەبی میللی کوردیدا	ئیدریس عەبدوڵلا	لێکۆڵینەوەی ئەدەبی	٢٠٠٠	٢٤٠
٤٠٥	ئەفسانەی میرە گوڵ	محەمەد رەشید فەتاح	رۆمان	١٥٠٠	٢٦٤
٤٠٦	کەلەپوورنامەی کوردەواری	یاسین حەسەن گۆران	فۆلکلۆری	٢٠٠٠	٢١٦
٤٠٧	کورتنووسی لە زمانی کوردیدا	وشیار بەشیر مستەفا	زمانەوانی	١٥٠٠	٢٢٤
٤٠٨	المدن ولعبة الاجیال	محمد مسعود محمد	دراسة	٣٠٠٠	٣٧٦
٤٠٩	أمتلیء عشقا منك	فریدون سامان	ترجمة شیعریة	١٥٠٠	١٣٢
٤١٠	هونەری نەڤاندنێ	د. لەزگین ئاڤدرەهمانی	رۆمان	٣٠٠٠	٢٠٠

٤١١	خەزینا زانستی د (١٠٠٠٠) پرسیار و بەرسڤادا	محەمەد سالح پێندرۆیی	رۆشنبیری کشتی	١٠٠٠٠	٨٣٢
٤١٢	دیوانی خالۆ	مەهدی فاتیح	شیعر	٤٠٠٠	٤٦٤
٤١٣	گرافیکەکانی کوردستانی	محەمەد عارف	هونەری شێوەکاری	٥٠٠٠	٦٧٢
٤١٤	یۆگا	و: حەمید گەردی	گشتی	٤٠٠٠	٦٢٤
٤١٥	شەوێ بەیادی گەرانەوەت	دەرباز یونس	شیعر	١٥٠٠	٢٠٤
٤١٦	ئەڵمانیا.. جوگرافیا .. کلتور	باهۆز مستەفا	گشتی	٤٠٠٠	٢٢٤
٤١٧	با پەیڤەکان بەردەوام بن	و: خەسرۆ پیربال	شیعر	١٥٠٠	١٤٤
٤١٨	یاشام پۆتاسیندا پیشەن سوزجوکلر	حسام حسرت	شیعر	١٥٠٠	١٦٠
٤١٩	پاییز فەرامۆش بکە	و: لەیلا محەمەد تەها	رۆمان	٣٠٠٠	٢٠٨
٤٢٠	خمسون أعجوبة من عصر (توت عنغ امون)	ترجمة: نضال الاغا	تأريخي	٤٠٠٠	١١٢
٤٢١	المنهاج الصحي الاول	د.صباح یاقو توماس (أبولیلی)	الصحة الطبيعية	٢٥٠٠	٢٦٤
٤٢٢	التغذية الصحيحة أساس الحياة الصحية	د.صباح یاقو توماس (أبولیلی)	الصحة الطبيعية	١٥٠٠	١٦٠
٤٢٣	برنامج نمط الحياة الصحية	د.صباح یاقو توماس (أبولیلی)	الصحة الطبيعية	١٠٠٠	٤٨
٤٢٤	اناستاسيا	د.صباح یاقو توماس (أبولیلی)	الصحة الطبيعية	١٥٠٠	٢٢٤
٤٢٥	هونەری هێلکاری گیانداران	و: پەروین خدر ئیبراهیم	هێلکاری	٦٠٠٠	١٤٤
٤٢٦	کێشەی کورد	و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	١٠٠٠	٦٤
٤٢٧	بیرەوەرییەکانم لە شۆرشی کوردستاندا	و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	١٠٠٠	٣٢٠
٤٢٨	کوردستان یان نەمان	و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	١٠٠٠	٢٨٠
٤٢٩	کارەساتی بارزانی زوڵملێکراو ١٩٥٤	و: ئەبوبەکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	١٠٠٠	٢٢٤
٤٣٠	سەفەرێك بۆناو پیاوە ئازاکان لە کوردستان	و. ئەبوبکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	٦٠٠٠	٥٤٤
٤٣١	بارزانی و پاشەکشێی بارزانیەکان لە بیرەوەرییەکانی ئیحسانی دا	و. ئەبوبکر سالح ئیسماعیل	مێژووی سیاسی	١٠٠٠	١٤٤
٤٣٢	پەل و خولی	تەحسین ناڤشکی	رۆمان	١٠٠٠	٤٢٤
٤٣٣	بەیانیت باش کۆمپیوتەرەکەم	ئەنوەر خدر بایەزید	زانستی کۆمپیوتەر	٨٠٠٠	٥٣٦
٤٣٤	تفەنگا ب خوێن	عەگیدێ چەرکس	رۆمان	٣٠٠٠	٤٠٨

٤٣٥	أبو اسحق الصابي: درر النثر وغرر الشعر	قيس مغشغش السعدي	تأريخي	٣٠٠٠	٤٦٤
٤٣٦	ئاڵای کوردستان لە نێوان شەریعەت و یاسادا	عەبدولستار ئەحمەد	توێژینەوە	١٥٠٠	٦٨
٤٣٧	کیژە سابڵاغی	ئیبراهیمی قادری	گۆرانی و ژیاننامە	٤٠٠٠	٤٥٨
٤٣٨	ئینسکلۆپیدیای مێژوونامە (٤) بەرگ	علی کەندی	گشتی	١٠٠٠٠ بۆ بەرگ	٦٧٢

تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

ENCYCLOPEDIA OF HISTOGRAPHY

1/1/0001 - 31/12/1900

Ali Kandy

لەم مەیدانە گرنگەی کولتوری هەموو نەتەوەیەك عەلی کەندیش دەبێتە سەربازی نەناسراوی ئەو جۆرە کارە زانستیانە. ئەمانە نەك تەنیا لای ئێمە، بەڵکو لە هەموو گێتیدا سوود بە خوێنەوارو رۆشنبیران دەگەیەنن کە چی نووسینەکانیان دەبن بە سەرچاوەی بنچینەیی بۆ هەموو جۆرە بەرهەمێك.

د. مارف خەزنەدار
ی مایسی ٢٠٠٧

ئەم خەمخۆرییە تاقەکەسییە کەلەلایەن مامۆستا عەلی کەندی ئەنجامدراوە شایانی سوپاس و پێزانینە، چونکە پشوویەکی فراوان و ماوەیەکی زۆر و ئارامێکی لەیوبییانەی گەرەکە. لەبەر ئەوەی ئەو ئینسکلۆپیدیایە چەندین ئینسکلۆپیدیا لەخۆ دەگرێ.

تارق جامباز
٢٠٠٩/٨/١٠

کارێکی کەلتووری مەزن ... ئەم کارەی پیشەسازییەی ووشە ((ئینسکلۆپیدیایە - مێژوونامە)) قەڵایەکی کلتووری مێژووی مەزنە، وەکو قەڵای شاری مێژوو - هەولێر -، هەردەم زیندووە.

مومتاز حەیدەری
٢٠٠٩/٧/٧

نووسەرێکی دڵسۆزی وەك عەلی کەندی پێی هەڵساوە، کە پێویستە هان بدرێت و پشتگیری لێ بکرێ تاکو بەرهەمی زیاتر پێشکەش کتێبخانەی کوردی بکات. بەتایبەت کەهێشتا کتێبخانەی کوردی لەزۆر بواردا هەژارە.

د. محەمەد عەبدوڵڵا کاکەسوور
٢٠٠٩/٧/٢٥

Second Edition - 2009
Shouthern of Kurdistan - Erbil

چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان - هەولێ